
HW 2MP3 K

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA LIBRI SEX.

VOL. II.

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA LIBRI SEX

EX EDITIONE GILBERTI WAKEFIELDI

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITI.

VOLUMEN SECUNDUM.

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1823.

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER V.

ARGUMENTUM.

I. LAUDES Epicuri, cui propter inventam et explicatam philosophiam plus debent homines, quam Cereri, Baccho, Herculi, aliisque Divis, quos grati venerantur, ad vs. 55. prædicat. II. Deinde, in vs. 92. proponit totius libri argumentum, cujus partes postea explicat: et III. ad vs. 157. terram, mare, cœlum, solem, sidera, mortalia docet, nec, quod Stoici putarunt, animata, Dei ipsius partes, aut sedem et domicilium Deorum esse, quod vulgus existimat, asserit. IV. Ne quis mundum a Diis fuisse factum, atque ideo immortalem credat, ad vs. 236. varias rationes congerit, tam a natura Deorum, quam a vitiis hujus mundi, ductas, quibus probare conatur, hanc compagem non a Diis constitutam, et mortalem esse. V. Ad vs. 417. quatuor elementa, terram, aquam, aëra, ignem, e quibus mundus constat, nasci et interire, et proinde mundum ipsum aliquando incepisse, aliquando etiam periturum, arguit; variisque aliis argumentis confirmat, hanc compagem nec ab æterno extitisse, neque futuram esse immortalem. VI. Ad vs. 510. agit de primo mundi exortu; et singulis ejus partibus, prout graviores aut leviores sunt, sedes suas et locos assignat. VII. Ad vs. 613. multa de cœli et siderum motibus proponit, at nihil certi decernit: deinde docet, cur terra, cur tota compages, quod corpus grave est, nulli fundamento innixa, pendeat: solem denique, lunam, sidera, metitur; atque illa nec majora nec minora esse, quam nobis apparent, pronuntiat. VIII. Ad vs. 770. varias utriusque solstitii, æstivi et hyemalis, causas reddit; quo modo nox fiat, cur aurora solem præcedat, cur dies et noctes vicissim sese superent, cur luna vultum et figuram variet, cur denique sol ac luna eclipsin patiantur, disputat. IX. Deinde, a cœlo descendens, herbarum, arborum, avium, brutorum, ho-

num, origines describit. x. Ad vs. 835. monstra quoque, mutila quædam atque imperfecta animalia, nasci concedit; sed Chimæras, Centauros, Scyllas, reliquaque poëtarum portenta, suaviter deridet. xi. Demum, a vs. 922. ad vs. 1090. primorum hominum vires, rudem vitam, cultum, victum, ingenium, mores, domicilia, matrimonia, describit; et docet, unde sermo, voces, et rerum nomina. xii. Tandem, post ignem in terras a fulmine delatum, cultior vita facta est, et victus mollior; pacta et fœdera inierunt homines, agros partiti sunt; et pulcherrimi, aut fortissimi, reges constituti sunt; at brevi, orta seditione, respublica emersit, ad vs. 1160. xiii. Inde, ad vs. 1240. disputat de Deorum metu, et ortu religionis; quam divinæ naturæ, et caussarum naturalium, ignorantiæ acceptam refert. xiv. Quæ sequuntur, metallorum ortum, primas bellandi artes, artis textrinæ, agriculturæ, musices, et aliarum artium, ortum atque progressum continent, usque ad finem libri.

Quis potis est dignum pollenti pectore carmen
Condere, pro rerum majestate, hiisque repertis?
Quisve valet verbis tantum, qui fingere laudes

Quis potest facere versus dignos potenti animo secundum dignitatem harum *rerum, et* secundum *hæc inventa,* de quibus disputo? *Aut quis adeo disertus est,*

1 *palanti* P. Ald. Gryph. marg. *pallentis* V. ed. Th. Ra. *pallenti* Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. *polenti* Gif. Par.—2 *majestatisque repertis* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Gryph. Nard. Bas. *majestatis atque repertis* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. *majestate atque v.* Sus. —3 *valet tantum verbis, ut fingere* Delph. *quis fingere* P. *queis pingere* Gif. Par.

NOTÆ

1 *Quis potis est dignum, &c.*] Quintum hunc librum auspicatur Lucretius ab laudibus illius viri, qui sapientiam invenit; eumque non modo Diis æquiparat, sed et Deum appellat. Quippe cujus hæc inventa divina plus hominibus profuerint, quam aut Cereris ac Bacchi reperta, aut Herculis tot ac tanta facinora; cum aut hæc omnia mortalibus parum utilia sint, aut sine his vita bene degatur: Sapientia vero omnino sit utilis, sine qua non bene vivatur, tum quia fugat ab animis vitia, cum quia rerum naturam omnem revelat, ac de Diis immortalibus plurima mortales edocet. Hæc autem prosequitur eleganter his 55. primis vss. Videtur autem non alteri philosopho litare, quam uni Epicuro suo. Sic enim ab ejusdem Epicuri laudibus tertium librum inceperat. Sic jam infra vs. 56. Epicurum sane notat, cujus hic vestigia ingressus doctrinam explicat.

3 *Qui* [*ut*] *fingere*] Lambinus, *Quis fingere.* Pareus, *Queis pingere: Queis,* supp. *verbis.* Alii, *Quis fundere.* Bene autem, *Fingere,* h. e. adumbrare, componere. Sic Cicero de amic. dixit, 'Fingere sermonem ad voluptatem alterius.'

Pro meritis ejus possit, qui talia nobis,
Pectore parta suo quæsitaque, præmia liquit?
Nemo, ut opinor, erit, mortali corpore cretus.
Nam, si, ut ipsa petit majestas cognita rerum,
Dicundum est, Deus ille fuit, Deus, inclute Memmi!
Qui princeps vitæ rationem invenit eam, quæ
Nunc adpellatur Sapientia; quique per artem
Fluctibus e tantis vitam, tantisque tenebris,
In tam tranquillo, et tam clara luce, locavit.
  Confer enim divina aliorum antiqua reperta:
Namque Ceres fertur fruges, Liberque liquoris

ut queat componere dictis, prout par est, laudes illius, qui reliquit nobis tanta munera, quæ *peperit, et investigavit* sagaci *sua mente? Nullus, ut puto,* qui *ortus sit de humano corpore. Namque, si loquendum est, prout ipsa dignitas nota rerum postulat,* is *ille fuit Deus, Deus,* inquam, *o præclare Memmi, qui primus reperit eum modum vivendi, qui nunc vocatur Sapientia; et qui per* miram *disciplinam posuit vitam in tranquillitate, et in splendore adeo splendido,* postquam eripuit eam *e tantis tempestatibus, et* e *tantis obscuritatibus. Etenim compara divina prisca inventa aliarum rerum* cum istis. *Scilicet Ceres dicitur* prima *docuisse ho-*

quis Fab.—4 *quia* pro *qui* Voss. L. B. *quis* P. Ald.—7 *Nemo* P. Ald. Gryph. *sicut* V. ed. Bodl. Th. Ra. Mus. B. 2. *ceu ut* P. in not. *sic*, eraso voc. seq., Mus. B. 1. *sit ut* Mus. B. 3.—8 *est* deest Mus. B. 2. *ipse fuit* Gif. Par. Delph. Cout. Voss. vet.—9 *tam* pro *eam* V. ed. Th. Ra.—10 *appelletur* V. ed. Th. Ra. *quippe per* Mus. B. 2. Cout.—11 *cantis* V. ed. Th. Ra.—12 *tranquilla* Mus. B. 1. *vocavit* Voss. vet. et L. B. Sus. Voss. marg.—13 *Cum fet* V. ed. Th. Ra. *illorum* Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. H. vs. deest Mus. B. 3.—14 *frugesque* Voss. L. B.

NOTÆ

5 *Parta . . . quæsitaque, &c.*] Sic locutus est III. 420.

7 *Nam, si, ut, &c.*] Dactylus est, nec fit elisio. Quod familiare est Lucretio.

8 *Ille* [*Ipse*] Lambinus legit *ille*.

Memmi] Quis fuerit Memmius dictum est a nobis I. 26.

9 *Princeps*] Primus. Sic I. 95. Porro ex hoc loco multi colligunt non Epicurum intelligi hic a Lucretio: sed alium antiquiorem, sive Pythagoram, sive Socratem, sive Thaletem, aut alium e septem Sapientibus. Ita Firmianus de falsa sap. III. 14. Verum jam bis atque iterum Lucretius prædicavit Epicurum primum nobis rerum naturam expromsisse beateque vivendi viam demonstrasse; III. 2. et I. 66.

12 *In tam tranquillo, &c.*] Sic dicitur, 'esse in tranquillo,' 'ferri in tranquillum.' Lucill. Sed vide quam bene paria paribus reddat, e fluctibus, in tranquillo: e tenebris, in clara luce.

13 *Aliorum*] H. e. aliarum rerum, aliarum vitæ commoditatum, quas alii invenerunt. Ceteris autem inventis antiquis præfert sapientiam, quæ una plus ceteris rebus faciat ad bene beateque vivendum.

14 *Ceres*] Frugum inventrix ac Dea fertur. Virg. Georg. I. 147. 'Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit,' &c. Hinc, testibus Varrone,

Vitigeni laticem, mortalibus instituisse;
Quom tamen hiis posset sine rebus vita manere;
Ut fama est, aliquas etiam nunc vivere genteis:
At bene non poterat sine puro pectore vivi.
Quo magis hic merito nobis Deus esse videtur:
Ex quo nunc etiam, per magnas didita genteis,
Dulcia permulcent animos solatia vitæ.
Herculis antistare autem si facta putabis,

mines segetes, et Bacchus liquorem humoris qui fit ex vite: quamvis tamen vita poterat existere absque his rebus, veluti rumor est quasdam nationes jam nunc degere sine iis. *Verum non poterat bene degi absque libero corde. Quocirca eo dignius videtur nobis Deus haberi ille, a quo tam suavia levamina vitæ jam nunc dispersa per magnas nationes demulcent mentes* humanas. *Si vero credes præclare gesta*

liber V. ed. Th. Ra.—15 *Virigeni latione* V. ed. Th. Ra.—16 *monere* V. ed. Th. Ra.—18 Deest Bodl. *Ut* Sus. *bone* P. Ald.—19 H. vs. et seq. desunt Bodl. —20 *dedita* P. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—21 *animum* Voss. vet.—22 *se facta* V. ed. Th. Ra. *putabas* Voss. vet. sed *putabis* superscr.

NOTÆ

Cicerone, et Arnobio, dicta est Ceres, quasi Geres, quod salutarium seminum frugem gerat, ut verbis Arnobii lib. III. utar.

Liber] Bacchus, qui primus vini usum reperisse fertur; et quem Liberum dictum refert Plutarchus in quæst. cent. vel quia potantibus libertatis paterextat: vel quia libamen præbuit: vel quia Liber dictus est a libera Bæotia. Sic Horat. Od. III. 21.

Liquoris Vitigeni laticem] H. e. vinum.

17 *Ut fama est, &c.*] Sic Diodorus Siculus III. narrat de iis populis, qui oram sinus Arabici, et Troglodyticam regionem, et Æthiopiam Australem incolunt, quorum alii piscibus et testudinibus, alii radicibus, alii frondibus, seminibus, et fructibus arborum, alii locustis vescuntur, neque frugum aut vini usum noverunt. Igitur sine pane et vino bene potest vivi: at sine sapientia non potest. 'Sapientia enim,' inquit Cicero lib. I. de Fin. 'est una, quæ mœstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat, qua præceptrice in tranquillitate vivi potest omnium cupiditatum ardore restincto.'

18 *Sine puro pectore*] Sine sincero ac libero corde; quia, ut ait Horatius, 'Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis acescit.' Ita, nisi sincerum cor habeas mentemque puram, non poteris beate ac tranquille vivere. Mentem autem puram ut habeas, 'adhibenda est sapientia,' ut ait Cicero I. de Fin. 'quæ, et terroribus cupiditatibusque detractis, et omnium falsarum opinionum temeritate derepta, certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem.' Itaque purum pectus vocat, quod rerum ignoratione non turbetur, nec erroribus obnoxium sit. Sic vs. 44. infra.

19 *Hic*] Nempe, Epicurus: vel alius, si malueris.

21 *Dulcia . . . solatia vitæ*] Sic VI. 4.

22 *Herculis antistare, &c.*] His 16.

Longius a vera multo ratione ferere.
Quid Nemeæus enim nobis nunc magnus hiatus
Ille leonis obesset, et horrens Arcadius sus?
Denique, quid Cretæ taurus, Lernæaque pestis,
Hydra, venenatis posset vallata colubris?

Herculis præstare his rebus, profecto *longe procul aberrabis a veritate rei. Quid enim* jam *nunc ille ingens rictus leonis Nemeæi noceret nobis, aut aper horrendus Arcadius? Demum quid taurus Candiæ, et exitium Lernæum*, nempe *Hydra circumcincta* etiam *serpentibus veneficis, posset* nunc *nocere nobis? Aut quid*

—23 *longe ratione* Mus. B. 2. *referre* Voss. vet.—24 *Nemeus* Vind. Mus. B. 3. *ve meus* V. ed. Th. Ra. *Nemiæus* Ald.—25 *abesset* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *abest* Mus. B. 2.—26 *oret taurus leoneaque* V. ed. Th. Ra.—

NOTÆ

vss. seqq. Herculis aliquot memorat labores, quos eo magis postponendos ait inventis sapientiæ, quo anima præstat corpori. Hercules enim monstris quidem, quæ corpori nocerent, mortales feliciter liberavit: at Epicurus, qui primus per artem mortales edocuit sapientiam, mentes omnibus terroribus ac cupiditatibus solvit, quæ beate vivere non sinunt: metum pepulit ex animis, quo percussi exhorrescimus: errores disjecit, quibus vitæ humanæ beatitudo vexatur, ut ait Cicero de Fin. I.

Antistare] Antecedere.

23 *Ferere*] Alii, *fereris*: idem.

24 *Nemeæus hiatus leonis*] Periphrasis; i. e. leo Nemeæus. Hic est v. inter Herculis labores; numerantur enim XXXIV. præcipui. Scilicet erat in sylva Nemeæa, prope Cleonas Argiæ urbem in Peloponneso, immanis leo, quem cum neque sagittis neque impacta clava interficere posset Hercules, unguibus apprehensum dissecuit; ejusque pellem, quæ neque saxo neque ferro erat penetrabilis, in vestem sibi assumsit ac pro insigni gestavit. Sic Plaut. in Pers. Sic Diodor. Sic Virg. Æn. VIII.

25 *Arcadius sus*] Hic fuit VII. labor. Neque enim ordinem servat Lucretius, sed præcipuos tantum Herculis labores enumerat. Erat igitur in Erymantho Arcadiæ monte horrendus aper, qui omnia vastabat; hunc vivum cepit Hercules, et ad Eurystheum Mycenorum regem attulit.

26 *Cretæ taurus*] Hic fuit IX. labor. Hunc autem taurum agros Cretensium populantem etiam vivum adduxit Hercules ad Eurystheum. Alii fabulantur immissum in Cretam fuisse a Neptuno, quem Minos Cretæ rex offenderat. Alii taurum fuisse illum, qui Europam Minois matrem transtulerat in Cretam: alii taurum cujus amore insanierat Pasiphaë Minois uxor. Virg. Æn. VI.

27 *Hydra* . . . .] Lernæa pestis. Hic fuit III. labor. Erat serpens in aquis et terra vivax, cui nomen Hydra fuit ab ὕδωρ, 'aqua;' degentem hunc in Lerna palude, Mycenas inter et Argos, capitibus septem, vel, ut alii volunt, quinquaginta aut centum, terribilem; quorum uno absciso duo renascebantur: admoto tandem igne ad singula capita interfecit Hercules.

**Quidve tripectora tergemini vis Geryonai,
Et Diomedis equei, spirantes naribus ignem,
Thracia, Bistoniasque plagas, atque Ismara propter?
Tanto opere obficerent nobis [uncisque timendæ
Unguibus, Arcadiæ volucres,] Stymphala colentes?
Aureaque Hesperidum servans fulgentia mala,**

triplex corporea potentia triplicis Geryonis, aut equi Diomedis exhalantes flammam naribus, juxta Thraciam, et regiones Bistonias, et Ismara; aut aves illæ *Arcadiæ hamatis unguibus metuendæ, quæ incolebant Stymphala, adeo* jam *nocerent nobis?* Aut quid *horrendus draco* ille constans *ingenti corpore, complexus truncum ar-*

28 *tripectoris* Mus. B. 2. *quoque Geryonæ vis* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *vis Geryona* Vind. V. ed. O. *vis Geryonis* Mus. B. 3. *vis Geryonæa* Cant. *tergeminusve Geryona* Mus. B. 1.—30 *Thracen* P. Voss. L. B. Ald. Bip. *Thracem* Delph. *Biscbnias* Vind. Universa exempl. si P. excipias, h. vs. sequenti postponunt. Seqq. duos omittit Vind. et omnes alii præter P. vs. integrum uncinis cancellatum non agnoscunt.—31 *officeret* P. O. *efficerent* V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 2.—33 *struans* pro *servans* V. ed. Th. Ra.—34 *in manu* Cant.—

NOTÆ

28 *Tripectora*] Adject. tripectorus, a, um, pro tripector; sic Prudentius dixit, unicolorus pro unicolor; et versicolorus pro versicolor.

Geryonai] Geryonæ; dicitur enim Geryo, onis: et Geryones, æ, vel is. Hic fuit XVI. labor Herculis. Erat autem Geryo Hispanorum rex non una sua vi, sed et duorum fratrum viribus corporis potens: unde tripectorus, tricorpor, triceps, et teramplus a poëtis dictus est. Virg. Æn. VIII. 202. Horat. Od. I. 14. Pausan. et Diod. Siculus IV. Hunc autem regem bello superavit, ejusque armenta abduxit Hercules.

29 *Diomedis equei, &c.*] Hic fuit VI. labor. Diomedes Thraciæ rex erat, qui equos, ut ait Diodorus citatus, non horreo aut avena, sed humano sanguine et carne pascebat, ut ferociores forent. Illum devictum Hercules equis propriis dedit in pabulum. Sic Virg. Æn. X.

30 *Thracia .... propter*] H. e. juxta Thracem, seu Thraciam. Erat enim Thrax Diomedes.

Bistoniasque plagas] H. e. regiones Thraciæ, ab urbe Bystonia; vel, ut aliis placet, a Bistone stagno. Ex quo Thraces dicti sunt Bystonides, apud Horat. Od. II. 19.

Ismara] Plur. neut., in sing. vero Ismarus; mons est Thraciæ.

32 *Volucres Stymphala colentes*] Hic fuit VIII. labor. Stymphalus, sing. mascul., at plur. Stymphala, orum, neutr. Nomen est et urbis, et montis, et paludis in Arcadia. In hac palude, aut monte, aves erant magnitudine gruibus pares, figura ibibus similes: rostra habebant ita solida, ut ferrum penetrarent; has sagittis confixit Hercules, testibus Pausania et Catullo: teste vero Diodoro Siculo IV. ahenei crepitaculi sonitu fugavit.

33 *Aureaque Hesperidum, &c.*] Hic fuit XIV. labor. Hesperides Hesperi filiæ tres, Ægle, Arethusa, et Hesperusa, habuisse dicuntur hortos nemore aurifero pretiosos, in quibus Draco pervigil mala aurea custodiret. Hunc interfecit Hercules, aureaque mala

Asper, acerba tuens, inmani corpore, serpens,
Arboris amplexus stirpem, quid denique obesset,
Propter Atlanteum litus, pelagique severa,
Quo neque noster adit quisquam, nec barbarus audet?
  Cætera de genere hoc quæ sunt portenta perempta,
Si non victa forent, quid tandem viva nocerent?
Nihil, ut opinor; ita ad satiatem terra ferarum
Nunc etiam scatit, et trepido terrore repleta est,
Per nemora, ac monteis magnos, sylvasque profundas:

boris, intuens acerbe, custodiens aurea mala tandem jam *noceret* nobis *juxta oram Atlantæam, et crudele mare,* in *quæ* loca *nemo nostrum profectus est, neque exterus* quisquam *auderet* adire? *Si omnia monstra hujus generis, quæ fuerunt interfecta, non* jam *essent superata, quid demum viventia* jam *obessent* nobis? *Nihil, ut puto. Adeo terra jam nunc abundat feris ad satietatem, et plena est horrore tremendo per sylvas et* per *magnos montes ac* per *saltus altissimos: quæ tamen loca fugiendi*

35 *Arboribus* V. ed. Th. Ra. *stirpens* Vind. *stipites* P. Ald. *serpens* V. ed. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *stipes* Ferr. *stirpes* Mus. B. 1. Cant. deest O.—36 *Oceanum propter* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *Propter Atianeum* Voss. vet. et L. B. et pro var. lect. *Atianeam* Voss. vet. *Propter Acianeum* O. *Propter Accianeum* Mus. B. 1. *Propter Actianeum* Cant. *Æctianeum* Voss. marg. *Atlantarum* Delph. *latum* pro *littus* P. in not. *pelagique* Gryph. Nard. Bas. Voss. vet. et L. B. Bodl. Voss. marg. V. marg. 1. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *pelageque* edd. vulg. *sonora* P. Vind. Mus. B. 3. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—37 *nec* Vind. V. ed. O. P. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *neque* vulg.—39 *Non sic* Bodl. *Sed non* Voss. vet. et L. B. *vincta* vel *juncta* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *qui tandem* P. V. ed. Bodl. O. Cant. Th. Ra. Ald.—40 *satietatem* Cant.—41 *scatet* O. Mus. B. 1. Gryph. *sentit* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th.

NOTÆ

sustulit. Diodor. Virg. Æn. IV. et alii poëtæ.

34 *Acerba*] Acerbe. Sic mutua pro mutuo. I. e. acerbo aspectu intuens. Sic Virg. Geor. III. 'Asper acerba sonans.'

35 *Stirpem*] Truncum.

36 *Atlantæum litus*] H. e. ea oceani pars, quæ Mauritaniam ab occasu alluit: ita dicitur ab Atlante monte, qui eam oceani partem respicit.

Pelagique [*pelageque*] *severa*] Maria non navigabilia, et quæ navigantibus infesta sunt. Sic IV. 462. dixit, 'Severa silentia noctis.' Pelage autem indeclinabile est nomen, Græce πελάγη; quo pariter utitur VI. 619. 'At pelage multa et late substrata videmus.' Scilicet, ut Tempe, Cete. Sic Manilius II. 90. 'Atque hæc seditio pelage nunc sidere Lunæ Mota tenet.' Ut bene castigavit doctissimus vir Petrus Daniel Huetius ad nostram editionem Manilianam.

37 *Barbarus*] Exterus, quivis alius non Romanus.

40 *Ad satiatem*] Sic vs. 1390. et II. 102. H. e. valde, abunde.

41 *Scatit*] Pro scatet, tertiæ conjug. Sic fervo, is, pro ferveo, es. Sic infra vss. 597. 950. et VI. 896.

Quæ loca vitandi plerumque est nostra potestas.
At, nisi purgatum est pectus, quæ prælia nobis,
Atque pericula, sunt ingratiis insinuandum?
Quantæ tum scindunt hominem cupedinis acres
Solicitum curæ? quanteique perinde timores?
Quidve superbia, spurcitia, ac petulantia, quantas
Efficiunt clades? quid luxus, desidiæque?
Hæc igitur qui cuncta subegerit, ex animoque
Expulerit dictis, non armis, nonne decebit,
Hunc hominem numero Divom dignarier esse?
Quom bene præsertim multa, ac divinitus, ipsis
Jam mortalibus, e Divis, dare dicta suerit,

sæpe nostra est facultas. Verum, si pectus non est purum, quæ certamina, et quæ *discrimina sunt nobis* etiam *invitis subeunda? Quam magnæ solicitudines acutæ cupiditatis discerpunt anxium hominem? et quam magni similiter metus? Aut quid ambitio, sordes, lascivia, quam magnas calamitates procreant* homini? *Quid luxuries, ac segnities? Ergo quicumque vicerit et ejecerit ex mente* hominum *hæc omnia verbis, non armis, nonne conveniens erit, ut is homo dignus sit, qui recenseatur inter Deos? Præcipue quoniam consueverit docere multas res ac divinitus*

Ra. *senet* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *staret* V. marg. 1.—44 *Ac* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *quoque prælia* O. Mus. B. 1.—45 *tunc ingratis* Bodl. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg. *est ingratis* Gif. L. B. *se insinuent dum* Voss. marg.—46 *tum scindunt* P. Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. Ald. *qum scindunt* V. ed. Th. Ra. *cum scindunt* Ferr. *conscindunt* Bodl. O. Mus. B. 1. *etiam scindunt* Mus. B. 3. *cupidines* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *cupedines* Voss. vet. et L. B. Bas. *cuppidinesque* Cant.—47 *Sillicitum* V. ed. Th. Ra.—48 *spurcities* omisso *ac* Lamb. et alii.—49 *desidiæque* P. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ald. *desidiesque* Mus. B. 2. et edd. vulg. *desidia equi* Vind. V. ed. Th. Ra. *desidia æqui* Mus. B. 3. *desidia æquæ* Ferr.—50 *sub egrit* V. ed. Th. Ra.—51 *decebat* Sus.—53 *bone* P. Ald. *ipsa* Delph.—54 *Jam mortalibus* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. *In mortalibus*

NOTÆ

44 *Purgatum*] Purum vs. 18.

45 *Insinuandum*] Hellenismus, pro insinuanda; h. e. ineunda. Sic I. 111. et alibi passim.

46 *Cupedinis*] Cupiditatis. Sic I. 1081. III. 1008. IV. 1083. et VI. 24.

51 *Non armis*] Non ferro, ut Hercules.

52 *Hunc*] Nempe Epicurum, ut monui supra vs. 1. not. de quo III. sub initium, Et I. 67. et seqq. Neque enim solum de rebus Physicis scripserat Epicurus, sed et de Ethicis. Quæ autem de Physicis scripsit, ea pæne integra remanserunt Laërtii studio ac cura. Quæ vero de Ethicis, vix reliqua sunt nonnulla in epistolis illius.

Dignarier] Poëtice, pro dignari.

54 *Jam mortalibus* [*Immortalibus*] Pro immortalibus, metri causa.

Dare dicta] Docere.

Atque omnem rerum naturam pandere dictis.
  Quoius ego ingressus vestigia, dum rationes
Persequor; ac doceo dictis, quo quæque creata
Fœdere sint, in eo quam sit durare necessum;
Nec validas valeant ævi rescindere leges.
Quo genere in primis animi natura reperta est,
Nativo primum consistere corpore creta;
Nec posse incolomem magnum durare per ævom:

quidem *ipsas de Diis immortalibus; et manifestare verbis universam rerum naturam.* *Cujus* hominis *semitas ego secutus* sum, *dum pergo tractare materiam ejus, ac demonstro verbis, quam necesse sit* res *cunctas permanere in ea concordia, qua procreatæ fuerint;* *et* quod *nequeant destruere firmas leges temporis.* *Quo in genere præsertim primo natura animi inventa est fuisse procreata de mortali corpore: nec posse salva permanere per longum tempus; verum imagines consuescere*

Cant. *Immortalibus* O. et edd. vulg. *de divis* Lamb. et alii. *fuerit* Th. Ra.—56 *nunc rationes* P. et edd. vulg.—57 *Prosequor* V. marg. 1. *quaque* V. ed. Th. Ra.—58 *sic durare* V. ed. Th. Ra.—59 *ævi valeant* Mus. B. 1. et edd. vulg.—60 *anima* V. ed. Th. Ra. *animæ* P. Ald.—61 *primo* Bip. *creata* Cant.—62 *incolomem* P. Ald. *incolumen* Vind. *in columen* Ferr. V. ed. Th. Ra. *incolumem* Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *vinculum est* Voss. vet. *in lucem* Mus. B. 2.

NOTÆ

55 *Pandere*] Sic I. 127. 'et rerum naturam expandere dictis.'

56 *Quoius ego ingressus, &c.*] His 36. vss. seqq. proponit jam libri hujus argumenta, quæ cum his quæ libro tertio et quarto docuit, apte connectit. Cum enim ex Epicuri doctrina disputet de rerum natura ac mortali exortu, prius hactenus de animæ et animi natura, tanquam de præcipuis ac nobilioribus rebus docuit: nunc vero de mundo, atque de mundi partibus, terra, mari, cœlo, deque rebus omnibus quæ in illis continentur, ex ordine disputaturus est. Itaque mundum de novo factum, mortalemque futurum, æque ac singulas partes, nunc probare intendit. Præterea pollicetur se traditurum qua lege coierint atomi ad terræ, cœli, maris, siderum, solis, ac lunæ generationem. Tum qua ratione animantes, quæ nullo antea tempore erant, natæ fuerint. Demum unde orta sit nominum impositio rebus; unde varius Deorum metus animis mortalium incussus; et qua vi sol, luna, ac sidera ferantur, ne forte hæc volvi credamus aliqua Deorum potentia, quos otiosos esse vult, secretos a rebus nostris, ac securam agere vitam. Quæ quidem omnia, si bene memineris, initio libri primi, cum totius operis sui universam proposuit materiam, rite pollicitus erat, nempe a vs. 50. ad vs. 64. et iterum a vs. 128. ad vs. 139.

Ingressus] Supp. sum.

60 *Reperta*] Nempe lib. III. in quo mortales animas esse docuit.

62 *Nec posse incolomem, &c.*] Sic III. 605.

Sed simulacra solere in somnis fallere mentem,
Cernere quom videamur eum, quem vita reliquit.
Quod super est, nunc huc rationis detulit ordo,
Ut mihi mortali consistere corpore mundum,
Nativumque simul, ratio reddunda sit, esse:
Et, quibus ille modis congressus materiai
Fundarit terram, cœlum, mare, sidera, solem,
Lunaique globum: tum, quæ tellure animantes
Exstiterint; et, quæ nullo sint tempore natæ:
Quove modo genus humanum variante loquela
Cœperit inter se vesci per nomina rerum:
Et, quibus ille modis Divom metus insinuarit
Pectora, terrarum qui in orbi sancta tuetur

decipere animum sopore, quoniam videmur videre illum quem vita deseruit. Quod autem *restat, ordo materiæ jam deduxit* me *eo, ut causa danda sit mihi mundum constare perituro corpore, et una fuisse natum: et quibus rationibus ille cœtus atomorum construxerit terram, cœlum, mare, astra, solem, et corpus rotundum lunæ; deinde quæ animalia nata sint* de *terra, quæ tamen nullo tempore* antea *orta fuerint: et qua ratione gens hominum inceperit uti mutuo seipsis lingua mutante per* diversa *nomina rerum: et quibus rationibus ille timor Deorum intraverit* in *corda* hominum, *qui* scilicet timor *conservat in orbe terrarum sacra templa, lacus, nemo-*

incolumis edd. vulg.—64 *videantur* V. edd. Ferr. Th. Ra. *relinquit* Ferr.—65 *nunc me huc* edd. vulg.—67 *Nativamque* V. ed. Th. Ra. *redunda* Vind. *retunda sic* V. ed. Th. Ra.—69 *Fondarit* Mus. B. 2.—70 *cumque et tellure* O. Mus. B. 1. *quæ* deest V. ed. Th. Ra.—71 *et* deest V. ed. Th. Ra. *corpore natæ* Mus. B. 2.—73 *Comperit* O. Mus. B. 1. *vesci* Voss. vet. et L. B. O. Cant. Nonius, IV. 784. *nosci* P. Vind. Bodl. Mus. B. 3. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. Ferr. Ald. *nosti* V. ed. Th. Ra. *resci* Mus. B. 1. *nesci* Mus. B. 2. *per* deest V. ed. Th. Ra.—74 *instruant* V. ed. Th. Ra.—75 *quin* pro *qui* V. marg. 1. *morbi* Ferr.

NOTÆ

63 *Simulacra*] Rerum imagines, de quibus fusius lib. IV.

64 *Cernere quom* [*cum, &c.*] Sic I. 135. Hinc alii legunt, *Cernere ut:* vel, *Cernere uti, &c.* Pareus tamen *Cernere cum.*

65 *Huc*] Alii, *me:* alii, *me huc.*

68 *Congressus materiai*] Cœtus atomorum, concilium primorum corporum.

73 *Vesci*] H. e. uti, inquit Nonius, qui sic legit et interpretatur hunc versum. Quo sensu Virg. Æn. I. ait, 'Quem si fata virum servant, si vescitur aura.' Et ipse Lucretius iterum infra vs. 855. Quanquam Joannes Nardus habet *nosci.*

74 *Insinuarit Pectora*] Supp. se in. Sic absolute usurpat hoc verbum alibi passim.

75 *Qui in*] Non elisio fit vocalis *i*, sed corripitur. Quod familiare est nostro Poëtæ.

Tuetur] H. e. facit ut homines Diis consecrent templa, aras, lucos, statuas, &c.

Fana, lacus, lucos, aras, simulacraque, Divom.
Præterea, solis cursus lunæque meatus,
Expediam, qua vi flectat Natura gubernans:
Ne forte hæc inter cœlum, terramque, reamur
Libera sponte sua cursus lustrare perenneis,
Morigera ad fruges augendas, atque animanteis:
Neve aliqua Divom volvi ratione putemus.
Nam, bene quei didicere Deos securum agere ævom,
Si tamen interea mirantur, qua ratione
Quæque geri possint, præsertim rebus in illis,
Quæ supera caput ætheriis cernuntur in oris;
Rursus in antiquas referuntur religiones,
Et dominos acreis adsciscunt, omnia posse

ra, altaria, et statuas Deorum. Denique ostendam qua potentia natura regens gubernet cursus solis, atque vias lunæ; ne forsan credamus hæc sidera *libera pergere sua vi motus* suos *perpetuos inter cœlum ac terram, obsequentia ad amplificandas* terræ *plantas et* brutas *animantes; aut ne credamus* ea *moveri aliquo numine Deorum. Etenim, qui bene noverunt Divos vivere tranquillam vitam, interim tamen si admirantur quomodo cunctæ res queant fieri, præcipue in rebus iis, quæ super caput* nostrum *videntur in aëris regionibus, iterum reducuntur in priscas superstitiones, et admittunt severos dominatores, quos* illi *infelices putant posse* facere

V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. 3.—76 *Fama* V. ed. Th. Ra.—78 *vis flectat* Sus.—79 *hæc* Voss. vet. et L. B. O. Cant. Lamb. V. marg. 1. Delph. *hic* P. Bodl. Ald. Bip. *hoc* Ferr. V. ed. Th. Ra. *intra* Mus. B. 2.—80 *Libere* Vind. *Lunam* O. Mus. B. 1. Ferr.—83 *bone* P. Ald. *vene* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *neu* O. Mus. B. 1. *neve* Mus. B. 2. sed *bene* in marg. *ne ve* Cant. *dixere* V. marg. 1.—86 *supra* V. ed. Bodl. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *supera* vulg. *ætheris* V. ed. Voss. L. B. Th. Ra. *æthereis* Voss. vet. Ferr.—88 *domino sacris* O. Mus.

NOTÆ

76 *Lacus*] H. e. ædes. Pars pro toto. Lacus enim interdum accipitur pro trabe in ædificiorum contignationibus, aut pro tignorum interstitio, lacuum quandam similitudinem referente. Sic Lucilius, 'Resultant ædesque, lacusque,' &c.

78 *Natura gubernans*] Sic vs. 108. Plinius vocat eam rerum parentem ac opificem. Seneca de Benef. IV. hanc facit Deum, a quo cuncta fiant et regantur. 'Quid enim,' inquit, 'aliud est Natura, quam Deus, et divina ratio toti mundo ac partibus inserta?' Lucretius aliam a Deo facit.

79 *Hæc*] Lamb. bene; supple solem et lunam. Alii, *hic*.

80 *Libera sponte sua, &c.*] H. e. ad libitum spatiari, moveri.

81 *Morigera*] Obsequentia, sese accommodantia, apta.

83 *Nam, bene, &c.*] His 9 vss. iterantur VI. 57. et seqq. I. 56. et seqq. et II. 645. et seqq. eadem fere docuit.

85 *Geri*] Fieri, administrari, ut passim alibi monui. Lambinus autem semper legendum putat, *geni*, quasi *gigni*.

88 *Dominos acreis*] Superbos ac se-

Quos miserei credunt: ignarei, quid queat esse,
Quid nequeat; finita potestas denique quoique
Qua nam sit ratione, atque alte terminus hærens.
  Quod super est, ne te in promissis plura moremur;
Principio, maria, ac terras, cœlumque, tuere:
Quorum naturam triplicem, tria corpora, Memmi!
Treis species tam dissimileis, tria talia texta,
Una dies dabit exitio; multosque per annos

cuncta, ignari quippe *quid possit creari, quid non possit, et quomodo demum potentia limitata sit, et meta posita sit radicitus cuique* rei. *Quod reliquum est, ne retardemus te amplius in pollicitationibus* nostris: *primum aspice æquora, terras, et cœlum. Unica dies,* o *Memmi, destruet naturam tergeminam, tria corpora, tria genera tam disparia, tres tantas texturas horum* trium; *et massa atque machina mundi,*

B. 3. *adiscunt* Mus. B. 2. *asistunt* Ferr.—91 *utque* Gif. Par. *hereat* Gif. Par. Delph.—92 *nec* pro *ne te* Voss. vet. *movemur* V. ed. Th. Ra. *meremur* Voss. vet. *moremus* Nard.—94 *Horum* edd. vulg.—97 *tuet* V. ed. Th. Ra.—99 *Adcidit*

NOTÆ

veros Deos, quos miseri metuant, ac ignari rerum adorent tanquam rerum auctores.

90 *Quid nequeat, &c.*] His 2. vss. positi sunt supra I. 77.

91 *Hærens* [*hæreat*] Dactylus pro spondæo. Alii, *hærens.*

92 *Quod super est, &c.*] His 6. vss. jamjam conserit manus Poëta, jubetque Memmium observare inprimis terras, cœlum, ac mare; quæ dies una integro dabit exitio. Quod quidem negant Aristoteles I. de Cœlo, et Plato in Timæo. Quanquam etiam in eo discrepant, quod hic quidem nativum, et a Deo creatum esse mundum ait, sed interiturum aliquando negat; non quod sua natura immortalis sit, sed quod non deceat sapientiam Dei opificis tantum opus aut dissolvere aut dissolvi sinere. Ille vero, quicquid natum sit, id interire posse atque interiturum esse vult. Cœlum autem neque natum esse, neque unquam interiturum. Non unus autem Aristoteles gloriari debet statuisse mundum ingenitum atque æternum: ante ipsum enim idem docuerunt Xenophanes, Parmenides, Melissus, Philolaus, Ocellus, Aristæus, Chaldæi, et alii. Similiter non unus Epicurus ex veteribus Philosophis initium fecit mundo; namque dederunt Empedocles, Heraclitus, Anaximander, Anaximenes, Anaxagoras, Archelaus, Diogenes, Leucippus, Democritus, Brachmanæ, Ægyptii et alii. Recte autem et congrue sacro Fidei dogmati sensit Epicurus, dum initium fecit munde: sed erravit in eo, quod mundum non auctore Deo cœpisse crediderit, cum sacra Fides doceat Deum esse, qui 'in principio cœlum et terram creaverit.' Erravit, et alii Philosophi cum ipso, in eo, quod non ex nihilo, sed ex præexistente materia creatum esse mundum docuerit. Itaque ab h. vs. 92. ad vs. 418. disputaturus est acriter Poëta de mundi primo exortu, et ejusdem futuro interitu.

94 *Memmi*] Quis fuerit diximus I. 27.

96 *Dabit exitio*] Sic infra vs. 998. Et II. 1144. 'Sic igitur magni quo-

Substentata, ruet moles, et machina, mundi.
  Nec me animi fallit, quam res nova miraque menti
Adcidit, exitium cœli terræque futurum;
Et, quam difficile id mihi sit pervincere dictis:
Ut fit, ubi insolitam rem adportes auribus ante,
Nec tamen hanc possis oculorum subdere visu,
Nec jacere indu manus, via qua munita fidei
Proxuma fert humanum in pectus, templaque mentis.
Sed tamen ecfabor: dictis dabit ipsa fidem res

quæ duravit per plura secula, penitus *corruet. Neque ratio mentis decipit me, quam nova quamve admiranda res eveniat animo* nostro, *futura* illa *ruina cœli et terræ: et quam perdifficile sit mihi demonstrare istud verbis veluti accidit, cum afferas rem antea insuetam auribus, neque tamen queas subjicere illam oculis, neque dare inter manus*, per *quas* partes *via maxime propinqua transfert in cor hominum et in sedes animi firmam fidem* rerum. *Veruntamen dicam: forte res ipsa reddet*

P. V. ed. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Accidat* vulg.—100 *permittere* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. *pervicere* Mus. B. 3.—101 *tibi* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *ibi* Voss. L. B. *insolitum* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 3.—102 Deest Vind. *hanc* pro *haud* Mus. B. 1.—103 *indumanus* P. V. ed. O. Cant. Gryph. Nard. *quam* P. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *in unica fidei* V. ed. Th. Ra.—104 *fit* Cant. *haud manum*

NOTÆ

que circum mœnia mundi expugnata dabunt labem, putresque ruinas.'

98 *Nec me animi fallit, &c.*] His 18. vss. interim fatetur hoc dogma de mundi interitu mirum videri; diffiditque, præ novitate doctrinæ hujus, se fidem apud auditores inventurum, cum rem experimento comprobare non valeat; quanquam, inquit, res ipsa forsan dabit fidem, ac totum mundum brevi tempore conquassari cernemus; quod Fortuna gubernans procul avertat a nobis, 'Et ratio potius quam res persuadeat ipsa.'

Animi fallit] Supp. ratio. Sic I. 921. Genus loquendi Latinis usitatum, sed maxime poëtis. Vel, *Animus fallit*, ut notatum est I. 137.

102 *Visu*] Visui, h. e. oculis. Sic Terent. in Adelph. 'vestitu nimio indulges,' pro, vestitui.

103 *Nec jacere indu manus*] H. e. nec manibus tractandam dare. Est enim indu, vel endo, antiqua præpositio, quæ valet, in, ut notatum est I. 1094. IV. 775. &c.

Qua] Per quam partem.

Munita fidei] Munitam fidem. Sic alibi passim, 'clausa domorum,' 'strata viarum,' &c. pro, clausas domos, stratas vias, &c. Sic III. 497. 'Munita viai.'

104 *Proxuma*] Supp. via: h. e. maxime propinqua, maxime certa. Ea enim maxime credimus, quæ cernimus ac tangimus, ut docuit I. 424. 'Sensus; quo nisi prima fides fundata valebit, Haud erit occultis de rebus quo referentes Confirmare animi quid-quam ratione queamus.' Idem vss. 694. 700. &c.

Templaque mentis] H. e. in præcordia, quæ sunt sedes mentis, ut docuit III. 141.

Forsitan; et graviter terrarum, motibus ortis,
Omnia conquassari in parvo tempore cernes:
Quod procul a nobis flectat Fortuna gubernans;
Et ratio potius quam res persuadeat ipsa,
Subcidere horrisono posse omnia victa fragore.
Qua prius adgrediar quam de re fundere fata
Sanctius, et multo certa ratione magis, quam
Pythia, quæ tripode a Phœbi, lauroque, profatur;
Multa tibi expediam doctis solatia dictis:
Religione refrenatus ne forte rearis,
Terras, et solem, et cœlum, mare, sidera, lunam,

fidem verbis meis, *et videbis brevi tempore* forsan *res cunctas dissolvi vehementer conquassationibus* ipsius *globi terrarum. Quod sors, quæ regit* omnia, *avertat longe a nobis, et ratio magis quam res ipsa edoceat* nos, *res cunctas posse subtercadere horrendo* cum *sonitu, ubi expugnatæ fuerint* tempore. *Qua de re antequam incipiam prædicere fatales casus divinius et* cum *longe veriori certitudine, quam Pythia* sacerdos, *quæ loquitur e tripode, et* e *lauro Apollinis, aperiam tibi doctis verbis meis plura solamina* vitæ; *ne fortasse repressus superstitione credas terras, et solem, et cœlum, æquor, astra,* et *lunam debere permanere* quasi *immortalia ex*

Voss. vet.—106 *orbis* Mus. B. 1. 2. 3. et edd. quædam.—107 *conquassa* Mus. B. 2.—108 *flectit* V. ed. Th. Ra. *Natura gubernans* O. Mus. B. 2. V. marg. 1. —109 *persuadet* V. ed. Th. Ra.—110 *Succedere* V. ed. Th. Ra.—111 *Quæ* P. Bodl. Gryph. marg. Ald. Ferr. *qua de re* Cant.—113 *Thyas* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. *Phytia* O. Mus. B. 1. *Phytias* Mus. B. 2. *tripodis Phœbi* O. Mus. B. 1. *tripode e* P. et edd. vulg. *tripede* V. ed. Th. Ra. *a* deest Mus. B. 2.—114 *dictis* pro *doctis* V. ed. Th. Ra.—116 *et* posterius deest Vind. Cant.

NOTÆ

108 *Fortuna gubernans*] Bene ad mentem Epicuri, qui omnia temerario ac fortuito casu fieri ac geri voluit. Sunt tamen qui legunt, *Natura gubernans*, ad sensum versus superioris 78.

111 *Qua prius adgrediar, &c.*] His 12 vss. priusquam aggrediatur Poëta 'fundere fata' de mundi interitu, h. e. certis rationibus evincere ac persuadere certius mundum interiturum, quam præfata est olim Pythia Phœbi sacerdos ac fatidica, monet Memmium suum atque auditorem omnem se vereri, ne arbitrati corpore divino constare cœlum, terram, mare, solem, ac sidera, &c. ejusdem illum faciant criminis reum, cujus olim gigantes rei, qui magna temeritate adorti sunt disturbare mœnia mundi, pœnas pro immani scelere luerunt. Quod et ipse timet, ne censeatur iisdem pœnis dignus, dum mundi æternitati minari videtur, ac studet notare mortali sermone ea, quæ hactenus immortalia quibusdam philosophis visa sunt, præclarumque cœli solem restinguere vult.

Fundere fata] Prædicare, responsa dare, I. 738.

112 *Sanctius et multo, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt I. 739. Consule annotationes ibi nostras.

115 *Religione refrenatus*] H. e. superstitione et inani Deorum metu repressus.

Corpore divino, debere æterna meare :
Proptereaque putes, ritu par esse Gigantum
Pendere eos pœnas inmani pro scelere omneis,
Quei ratione sua disturbent mœnia mundi,
Præclarumque velint cœli restinguere solem,
Inmortalia mortali sermone notantes:
Quæ procul usque adeo divino a numine distent,

divino corpore ; et idcirco credas, simile esse more gigantum eos omnes luere supplicia pro crimine crudeli, qui nempe *ratione sua evertant ambitus mundi, et cupiant extinguere splendidum solem cœli, vocantes mortali nomine* res quæ sunt *immortales. Quæ* quidem res oportet ut *longe prorsus absint a divina natura, et quæ*

et edd. vulg. *cœlum et solem* Mus. B. 2.—117 *meare* omn. lib. vet. *manere* edd. vulg.—118 *par* P. in not. *pars* reliqui. *est* Vind. V. ed.—121 *restringere* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—123 *a* deest P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *ab* edd. vulg. *animi lastent* V. ed. Th. Ra. *numine luscent*

NOTÆ

117 *Corpore divino...æterna*] H. e. æterna ac immortalia esse æque ac Deos: vs. 122.

118 *Proptereaque putes, &c.*] H. e. Et idcirco putes æquum esse eos omnes dare pœnas pro sua impietate, ut gigantes impios, qui suis rationibus mundum interiturum esse probare conantur, sicut gigantes olim cœlum disturbare ac Diis bellum inferre ausi sunt.

120 *Mœnia mundi*] Cœlum, quod ambitu suo munit et circumcingit mundum. Sic lib. I. 74. 1094. II. et III. passim.

121 *Restinguere*] Eleganter. Sol enim ignis creditur.

122 *Inmortalia*] Nempe, cœlum, solem, lunam.

Mortali sermone notantes] Mortalia ea esse dicentes.

123 *Quæ procul usque adeo, &c.*] His 24. vss. seqq. nihilominus ait tantum abesse, ut, quæ de interitu mundi futuro docet, ea Deorum numinibus ac Diis immortalibus aliquid detrahant, ut eorum dignitatem ac naturæ præstantiam tueantur; cum inde notitiam habeamus quid corpore divino præditum sit, quid vero non sit. Quid enim Diis indignum magis videtur, quam eorum immortalitate, æternitate, ac divino sensu prædita esse prædicare cœlum, terram, mare, solem, lunam, et sidera, (quod faciunt, qui hæc immortalia esse volunt,) quæ tamen ne anima quidem donata esse queunt, cum non magis in illis anima esse possit, quam aut arbor in æthere, aut nubes in mari, aut pisces in arvis, aut sanguis in arboribus, aut succus in saxis. Nimirum, 'Certum, ac dispositum est, ubi quidquid crescat, et insit.' Sic anima nequit oriri aut esse extra corpus, nervos, ac sanguinem. Quam sententiam jam supra tutus erat III. 557. et 786. Sed, quam impia sit, et a vera ratione aliena, constat vel ex ipso Fidei dogmate; animas enim immortales esse Fides docet. Præterea satis abunde factum est a nobis Lucretianis objectionibus adversus animæ humanæ immortalitatem lib. VIII. Quo fit, ut hic ad nauseam ea non repetamus. Ea igitur Lucretii mens est, ut ex Epicuri doc-

Inque Deum numero quæ sint indigna videri;
Notitiam potius præbere ut posse putentur,
Quid sit vitali motu, sensuque, remotum.
  Quippe et enim non est, cum quo vis corpore ut esse
Posse animi natura putetur, consiliumque:
Sic, ut in æthere non arbor, non æquore salso
Nubes esse queunt, neque pisces vivere in arvis;
Nec cruor in lignis, neque saxis sucus, inesse:
Certum, ac dispositum est, ubi quidquid crescat, et insit:
Sic animi natura nequit sine corpore oriri
Sola, neque a nervis et sanguine longius esse.
Quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis
In capite, aut humeris, aut imis calcibus, esse
Posset, et innasci qua vis in parte soleret:
Quamde in eodem homine atque in eodem vase manere.

res oportet ut *non sint digna haberi in numero Deorum; sed ut magis credantur posse dare cognitionem, quid sit alienum a motu et sensu vitali. Neque enim* ratio ulla est, *ut natura animæ et mens credatur posse existere in quolibet corpore: veluti arbor non* potest existere *in aëre; neque nubila possunt esse in campis salsis* maris: *neque pisces* possunt *degere in agris: neque sanguis* potest esse *in lignis: neque humor* potest *esse in lapidibus. Constat atque statutum est, quo in loco quæque res nascatur et existat. Ita natura animæ non potest sola nasci absque corpore, neque procul abesse a nervis et a sanguine. Namque si posset* facere *istud, longe potius facultas ipsa mentis posset inesse in capite, vel in humeris, vel in extremis calceamentis, et consuesceret nasci in qualibet parte* corporis: *demum permaneret in eodem homine et in eodem vasculo.* Sed *quia certum est, ac*

Mus. B. 3.—124 *quæ sunt* V. marg. 1. Ferr. *sic sint* Lamb. *sic sunt* vulg.—125 *et* pro *ut* V. marg. 1.—126 *Quidve* O. Mus. B. 1. *in tali* V. ed. Th. Ra. Ald. O. Mus. B. 1. 2. *sensuve* Mus. B. 1.—127 *inesse* Mus. B. 1.—128 *animai naturam* Mus. B. 2. *consulium* Voss. vet. *concilium* Cant. P. in not. V. marg. 1.—129 *arbore* V. ed. Th. Ra. *nec in æquore* Vind. et edd. vulg. *falso* V. ed. Th. Ra.—131 *nec* pro *neque* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Bip. Hav. Delph. *sarris* Mus. B. 2. *fucus* Voss. vet. *cruor* Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra.—132 *et* Cant. *est* deest Mus. B. 3. *quicquam* P. Ald. *crescit* V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *crescet* Voss. vet. et L. B. *inest* Mus. B. 1.—134 *longiter* edd. vulg.—135 Hos quatuor vss. rejicit Fab. *Hoc* P. Vind. et edd. vulg.—137 *quamvis* V. ed.—138 *Quamde* Wakef. emend. *in eadem* Vind. *maneret* P. Vind. Mus. B. 1.—139

NOTÆ

trina notet mortali sermone cœlum, lunam, sidera, terras, ac mare, &c. Unde peritura illa arguit.

128 *Animi natura*] Anima. Sic enim III. 422. et seqq. monet se hoc utrumque vocabulum, animam et animum, promiscue interdum usurpare.

Consiliumque] Mentemque, ut ait III. 94. 'Primum animum dico, mentem quem sæpe vocamus, In quo consilium vitæ, regimenque locatum est.'

129 *Sic, ut in æthere, &c.*] Hi 13. vss.

Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum;
Dispositumque videtur, ubi esse, et crescere, possit
Seorsum anima, atque animus; tanto magis inficiandum,
Totum posse extra corpus, formamque animalem,
Putribus in glebis terrarum, aut solis in igni,
Aut in aqua durare, aut altis ætheris oris.
Haud igitur constant divino prædita sensu,
Quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.
  Illud item non est ut possis credere, sedes
Esse Deum sanctas in mundi partibus ullis:
Tenuis enim natura Deum, longeque remota

statutum etiam videtur esse, *qua in parte* in *corpore nostro anima et animus possint separatim oriri et inesse, eo magis negandum est, utrumque posse permanere extra corpus et extra figuram animalem*, et subsistere *aut in corruptis cespitibus terrarum, aut in igne solis, aut in aqua, aut in supremis regionibus aëris. Ergo hæ* res omnes *non sunt constantes divino sensu, si quidem non possunt esse præditæ anima ad vitam. Similiter hoc non est* verisimile, *ut queas putare divinas sedes Deorum esse in aliquibus partibus mundi. Namque* cum *natura Deorum* sit *subtilis,*

---

quando Bodl. V. marg. 1. *cum* V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. *quomodo* Mus. B. 1.—143 *Puttibus* V. ed. Th. Ra.—144 *aut in altis* O. Mus. B. 1. *horis* Mus. B. 2.—145 *Aut* O. Mus. B. 3. *constat* Mus. B. 1.—147 *Illud autem* V. ed. Th.

NOTÆ

seqq. supra positi sunt III. 786. Consule ibi annotationes nostras.

142 *Totum*] H. e. utrumque, nempe animam et animum.

145 *Constant*] Supp. cœlum, terra, mare, sol, luna, sidera, &c.

147 *Illud item non est, &c.*] His 10. vss. monet etiam ac docet interim Lucretius adversus Homerum, Aristotelem, ac vulgus philosophorum et ceterorum hominum, qui cœlum Deorum esse domicilium consentiunt, nullam mundi partem aut esse aut posse esse Deorum sedem. Quod enim, inquit, sedem habet, seu quod est in loco, illud et tangit et tangitur. Locus enim et locatum, ut aiunt, sunt corpora: corpus autem tangere aut tangi potest. Sed Dii neque tangunt neque tanguntur: non tanguntur quidem, quia adeo tenuis est eorum natura, ut a sensibus nostris sit remotissima; unde et sedes illorum naturam sequi credibile est, et nostris sedibus, hoc est, iis sedibus, quas vulgo Diis assignamus, longe esse dissimiles; h. e. tenues, et a sensibus nostris pariter remotas. Omnes autem mundi partes sub sensus nostros cadunt. Igitur nullæ possunt esse Deorum domicilium. At vero cum non tangantur Dii, sane neque tangant necesse est. 'Tangere enim non quit, quod tangi non licet ipsum.' Quapropter alia est Diis quærenda sedes, quam quæ hactenus iis assignata. Quod quidem se præstiturum infra pollicetur.

Sensibus ab nostris, animi vix mente videtur.
Quæ quoniam manuum tactum subfugit et ictum,
Tactile nihil nobis quod sit, contingere debet:
Tangere enim non quit, si tangi non licet ipsum.
Qua re etiam sedes quoque nostris sedibus esse
Dissimiles debent; tenues, de corpore eorum.
Quæ tibi posterius largo sermone probabo.
Dicere porro, hominum caussa voluisse parare

et semota procul a sensibus nostris, vix etiam *cernitur ratione mentis nostræ: quæ* quidem natura Deorum *cum fugiat tactum et plagas manuum* nostrarum, ea sane *non debet tangere aliquid, quod possimus tangere; etenim* illud *non potest tangere, quod ipsum non potest tangi. Quapropter sedes* Deorum *debent etiam esse dispares nostris sedibus*, quippe quæ *subtiles quasi de materia illorum* sint. *Quas res demonstrabo tibi infra multis rationibus* ac verbis. *At vero dicere* Deos

Ra. *possis dicere* P.—150 *ab* Mus. B. 3. Cant. *a* vulg.—151 *cum* pro *quoniam* V. ed. Ferr. Th. Ra. *quom manum* Mus. B. 2. *contactum fugit* Delph.—153 *qui* pro *quit* Cant. *si tangi* P. Ald. Mus. B. 1. *quod tangi* vulg. *quod si tangi* Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—154 *quasi* pro *quoque* Mus. B. 3. —155 *pro corpore* Lamb.—156 *longo* Vind. O.—157 *volui ipse* Voss. vet.—158

NOTÆ

150 *Animi vix mente*] H. e. vix cogitatione et intelligentia comprehenditur. Sic IV. 759. 'Mens animi vigilat,' &c. et VI. 1181. Sic Plautus, Horatius, Catullus, et alii poëtæ utramque hanc vocem, mens animi, conjungunt.

155 *Tenues, de corpore eorum*] Tenues, quasi de materia, de atomis, de corpusculis, ex quibus Dii constant.

157 *Dicere porro, hominum, &c.*] His 35. vss. totus in id incumbit Poëta, ut mundum hunc hominum causa non fuisse a Diis paratum persuadeat. Unde non sit, cur quisquam mortalis, quasi memor tanti beneficii a Diis accepti, tantum laudet opus, æternumque putet, ac futurum immortale. Quid enim, inquit ingratus ille vir, gratia nostra potuit apud Deos, ut mundum in nostrum gratiam condiderint, qui nullam a nobis gratiam erant relaturi? Deinde, quid novi fuit, inquit, ut Dii, qui summa pace fruuntur, illicerentur ad sui aut hominum causa priorem suam vitam otiosam mutandam, et ut hominum ac rerum creatarum curam susciperent, cum antea pulchre beateque viverent? Præterea quid mali fuisset nobis creatos non fuisse? Qui enim vitæ amorem gustavit, is jure merito cupit vivere: at qui nunquam fuerunt, non est quod vitæ voluptate retineantur. Denique quomodo Dii mundum in hominum gratiam fabricasse potuerint, nisi prævio exemplari, atque prævia cognitione? Nihil enim fieri potest sine idea. Verum unde primum Diis insita est idea mundi creandi? Unde innata est illis mundi notitia, per quam animo cernerent quid facere instituerent? Etenim cum ex atomis creandus fuit mundus, nullo alio modo vim illarum cognoscere potuissent Dii, hoc est, quid illæ valerent mutata positura,

Præclaram mundi naturam, proptereaque
Adlaudabile opus Divom laudare decere,
Æternumque putare atque inmortale futurum;
Nec fas esse, Deum quod sit ratione vetusta
Gentibus humanis fundatum perpetuo ævo,
Solicitare suis ulla vi ex sedibus umquam,
Nec verbis vexare, et ab imo evortere summa:
Cætera de genere hoc adfingere, et addere, Memmi!
Desipere est; quid enim inmortalibus, atque beatis,
Gratia nostra queat largirier emolumenti,
Ut nostra quidquam caussa gerere adgredientur?
Quidve novi potuit tanto post, ante quietos,

voluisse propter homines præparare pulchram hanc *universi naturam; et ideo conveniens esse collaudare opus Deorum, et existimare* illud *esse ab æterno, et fore sempiternum; neque licitum esse conari movere unquam aliquid de suis stationibus, quod sit stabilitum antiquo consilio Deorum in gratiam generis humani ab æterno tempore; neque* licitum esse *labefactare dictis, ac disjicere ab fundo* ipsum *Universum: et fingere* sibi *atque adjungere reliqua ejusmodi, delirare est,* o *Memmi! Quid enim commodi beneficium nostrum potest tribuere* Diis *immortalibus et beatis, ut suscipiant facere aliquid propter nos? aut quæ novitas potuit incitare* illos, qui

Perclaram V. ed. *mondi* Mus. B. 2. *prætereaque* P. *propterea quod* V. marg. 1.—159 *Adlaudabile* lib. vet. *Id laudabile* P. in not. et edd. vulg. *dium* V. ed. Th. Ra. *divini* Vind.—162 *fondatum* Mus. B. 2.—163 *ulla vi ex* P. Gryph. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Ald. *illum ex* V. ed. Th. Ra. *ullam de* O. Ferr. *ullam ex* Mus. B. 1. 2. *ullum de* vulg. *illud ex* V. marg. 1. *sensibus* Gryph. P. Ald.—164 *ab uno* V. ed. Th. Ra. *summam* vulg. *fundo* Lamb. *pessum* Bentl.—166 *De super* Mus. B. 2. *mortalibus* O. Mus. B. 2.—167 *rem alimenti* Mus. B. 3.—168 *quicquid* V. ed. Th. Ra. Bodl. *adgredientur* P. Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *aggrediantur* vulg.—169 *Quodve* Ferr.—172 *ab-*

NOTÆ

nisi natura creando mundum ex cœtu temerario atomorum illis specimen dedisset, ac per ipsum rerum exortum experti essent, quæ vis esset atomorum. Igitur non a Diis creatus est mundus, sed ex temerario, natura tamen duce, atomorum concursu atque congressu factus. Impia sane sententia, quæ virtutem Deo omnipotenti detrahit.

163 *Solicitare*] Quasi, solo citare, inquit Festus: h. e. e loco suo movere, aut labefactare.

164 *Summa* [*Summam*] Universum, mundum, τὸ πᾶν, omne, quod scilicet 'Gentibus humanis fundatum perpetuo ævo.'

166 *Inmortalibus*] Supp. Diis. Quam rationem hic prosequitur Lucretius, eandem præclare deducit Lactantius et refutat VII. 5.

167 *Largirier*] Poëtice, pro largiri.

169 *Quidve novi potuit, &c.*] Sic præclare Cicero de Nat. Deor. II. eandem rationem prosequitur his verbis: 'Quid autem erat, quod concupisceret Deus mundum signis et luminibus, tanquam Ædilis, ornare? Si,

Inlicere, ut cuperent vitam mutare priorem?
Nam gaudere novis rebus debere videtur,
Quoi veteres obsunt: sed, quoi nihil adcidit ægri
Tempore in ante acto, quom pulchre degeret ævom,
Quid potuit novitatis amorem adcendere tali?
An, credo, in tenebris vita ac mœrore jacebat,
Donec diluxit rerum genitalis origo?
Quidve mali fuerat nobis non esse creatis?
Natus enim debet quiquomque est, velle manere
In vita, donec retinebit blanda voluptas:
Qui numquam vero vitæ gustavit amorem,

adeo multum antea conquiescebant, ut vellent commutare pristinam suam *vivendi rationem? Etenim* ille *videtur debere delectari rebus novis, cui pristinæ nocent: verum, cui nihil ægritudinis evenit, cum beate viveret vitam in præterito tempore, quænam res potuit incutere cupidinem novitatis tali* homini? *An, puto, vita* Deorum *sepeliebatur in tenebris et* erat *in tristitia usquedum nativus ortus rerum illuxit? Aut quid damni fuisset nobis non fuisse natis? Etenim quicumque creatus est*, is debet *cupere permanere in vita, quamdiu dulcis voluptas retinebit* eum. *At, qui nunquam degustavit voluptatem vitæ, neque fuit in numero* viventium, *quid*

---

sunt Vind. *cum* pro *quoi* O. Mus. 1.—173 *inante acto* V. ed. Th. Ra. Bodl.—174 *Qui* P. *Quis* Mus. B. 2. *novitas* V. ed. Th. Ra. *amore* P. Ald. Bas. marg. V. marg. 1. Nard. *accedere* P. O. Bas. marg. *talis* O. Mus. B. 1. Hic inseritur vs. 177. in P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th.. Ra. Ald.—175 *vitam* Mus. B. 2. In Voss. vet. et L. B. h. et qui sequitur vs. transpositi leguntur.—176 *diduxit* Gryph. marg. Bas. marg.—177 *fueret* Gif. Par.—180 *vere vitam* Cant. *gestavit* Ferr. V. edd. Th. Ra. O. Mus. B. 1. Cant.—181 *Non* Mus. B. 2.

NOTÆ

ut Deus ipse melius habitaret; ante videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitaverat. Post autem varietatene eum delectari putamus, qua cœlum et terras exornatas videmus? quæ ista potest esse oblectatio Deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset. An hæc, fere ut dicitis, hominum causa a Deo constituta sunt? Sapientumne? propter paucos igitur est tanta facta rerum molitio. An stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur,' &c. Duo igitur circa mundi constitutionem peccavit Epicurus: I. quod voluit non Deum, sed casum esse causam mundi; II. quod censuit neque Dei causa, neque hominis gratia mundum esse factum.

170 *Inlicere*] Antique pro illicere.

177 *Fuerat*] Lambinus; bene. Pareus et alii quidam *fueret*, pro fuisset; ita videtur usus hoc verbo Lucretius passim; sic infra vs. 1348. et III. 849.

Creatis] In dativo casu, bene. Sic Latini scriptores loquuntur, ut similem casum ponant ante et post infinitivum 'esse.' Quanquam non ea semper constructio servatur. Sic infra vs. 181. non, creato, sed 'creatum' legitur, etiamsi dativus casus præcesserit.

Nec fuit in numero; quid obest non esse creatum?
 Exemplum porro gignundis rebus, et ipsa
Notities hominum Diis unde est insita primum,
Quid vellent facere, ut scirent, animoque viderent?
Quove modo est umquam vis cognita principiorum,
Quidque inter sese permutato ordine possent,
Si non ipsa dedit specimen Natura creandi?
Namque ita, multimodis, multis primordia rerum

nocet tali homini *non fuisse natum? Verum undenam principio exemplare*, quod sequerentur in *rebus creandis*, notum est, *et* unde *idea hominum innata est Diis, ut cognoscerent, et mente intuerentur quid cuperent agere? et quanam ratione potestas atomorum fuit* iis *unquam nota, quidnam valerent inversa* illarum *inter se positura? nisi natura ipsa dedit iis exemplare gignendo* res ipsas? *Etenim plurima principia rerum adeo variis modis agitata fuerunt ictibus jam ab æterno tem-*

in mundo O. Mus. B. 1. *abest* Cant. *creato* quidam.—182 *gignandi* V. ed. Th. Ra.—183 *diis unde est insita* Bodl. Voss. vet. et L. B. *divis unde est insita* Mus. B. 1. Cant. *divis unde insita* P. Ald. *divisum est* Vind. Mus. B. 3. *divisum deest* V. ed. O. Ferr. Th. Ra. *divis deest* Mus. B. 2.—184 *aut scirent* Mus. B. 1.—185 *inquam vis* Nard. Mus. B. 1.—186 *Quidve* Bodl. *Quæque* Mus. B. 3. *Quidnam* edd. vulg. *Quicquid* Voss. marg. *Quidnam* Bas. *se* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant.—187 *speciem* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Gryph. *creando* Lamb. Creech. Delph.—188 *Namque ea* V.

NOTÆ

181 *In numero*] Supp. viventium.

182 *Exemplum*] Exemplare, quod scilicet Dii sequerentur in creandis rebus.

183 *Notities*] H. e. ipsa idea, ad quam noverint Dii creare gentem humanam.

187 *Natura*] Natura gubernans, ut ait supra vs. 78.

188 *Namque ita, multimodis, &c.*] Scilicet argumentatur Lucretius ex principiis suis, quæ supra posuit lib I. et II. Docuit enim cum Deos, tum homines æque ex atomis fieri, ac ceteras res creatas. Qui vero, inquit, vis atomorum perspecta fuisset Diis, antequam illæ ad novas generationes convenirent? Vult enim mutuam atomorum occursationem atque indefessam pugnam ex infinito tempore præcessisse earum concilium atque cœtum. Hæ vero, cum suopte nisu tantum percutiant ac resiliant, atque in varias inde generationes ferantur, non poterant præmittere sui exemplar in mente Deorum opificum, antequam in res ipsas novas creatas convenissent. Undenam ergo Dii rerum creandarum notitiam habuerint?

Itaque negat Epicurus mundum opera Deorum esse factum: sed docet omnia esse effecta natura, seu fortuna ac casu, hoc est, atomorum fortuito concursu. Neque enim voluit fortunam aut sortem esse aliquam, quæ per se temperaverit atomos, et ad tales effectus, quos videmus, disposuerit: sed ipsas atomos ipsam esse fortunam, quatenus nulla præmeditatione sibi invicem occurrentes sese complectuntur, resque concretas, prout contigerit, faciunt. Ita enim Epicuri mentem explicavit Lucretius I. 1020. 'Nam certe neque

Ex infinito jam tempore percita plagis,
Ponderibusque suis consuerunt concita ferri,
Omnimodisque coire, atque omnia pertentare,
Quæquomque inter se possint congressa creare;
Ut non sit mirum si in taleis disposituras
Deciderunt quoque, et in taleis venere meatus,
Qualibus hæc rerum geritur nunc summa novando.
  Quod, si jam rerum ignorem primordia quæ sint,
Hoc tamen ex ipsis cœli rationibus ausim
Confirmare, aliisque ex rebus reddere multis;
Nequaquam nobis divinitus esse paratam
Naturam rerum; tanta stat prædita culpa.

pore, et solita sunt moveri perlata sua gravitate, et omnibus modis convenire inter se, *et turbare res cunctas, quas* ipsa *inter se congregata queant procreare; ut mirandum non sit, si delapsa sunt etiam in tales dispositiones, et devenerunt in talia intervalla, qualibus hæc universa rerum moles nunc administratur renovando ea, quæ sunt ætate confecta. Etiamsi autem nesciam quæ sint principia rerum, attamen audacter possem demonstrare ex ipsis rationibus cœli, et dicere ex aliis rebus pluribus istud*, nempe *naturam rerum non esse creatam a Diis in gratiam nostram; adeo tantis incommodis, atque tantis defectibus repleta est. Primum, quantum*

marg. 1. *Sed quia multo* Gassend.—190 *fieri* V. ed. Th. Ra.—191 *pertemptare* Vind. Mus. B. 1.—193 *vitales* V. ed. Th. Ra.—194 *Deciderint* P. Ald. *talibus* Mus. B. 2. *novatus* P. in not. Mus. B. 1. Ferr. *mestus* Vind. Cant. *mæstus* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *in estus* Mus. B. 3.—196 *jam nunc* V. marg. 1. O. Cant. *jam ego* Mus. B. 1. *si* deest V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. 3. Th. Ra.

NOTÆ

consilio primordia rerum Se ordine quæque suo, atque sagaci mente locarunt: Nec quos quæque darent motus pepigere profecto; Sed quia multa modis multis mutata per omne,' &c. Et infra jam vs. 420. ubi repetit hos versus.

194 *Deciderunt*] Penultima brevis. Sic vs. 416. 'constiterunt.'

195 *Qualibus hæc, &c.*] Hic vs. positus est I. 1027.

Rerum summa] Natura, universum.

Novando] Supp. ea, quæ jam ætate et ævo confecta sunt.

196 *Quod, si jam rerum, &c.*] Hi 5. vss. jam positi sunt II. 177. Monet autem iis quinque versibus, suppressa etiam atomorum cognitione atque natura, facile probare posse ex ipsa cœli ratione, atque ex aliis etiam rebus imperfectis et incommodis, quæ in mundo sunt, mundum hunc divinitus, hoc est, a Deo, non fuisse creatum in hominum gratiam. Quod et Cicero de Nat. Deor. I. præclare explicat.

197 *Cœli rationibus*] Cœli conditione, natura: cœlo.

199 *Divinitus*] A Deo, a Diis immortalibus.

200 *Naturam rerum*] Hunc mundum.

Tanta stat prædita culpa] Adeo multa sunt in mundo hoc peccata, incommoda; et quæ non recte neque ordine facta sunt.

Principio, quantum cœli tegit inpetus ingens,
Inde avidam partem montes, sylvæque ferarum,
Possedere; tenent rupes, vastæque paludes,
Et mare, quod late terrarum distinet oras.
Inde duas porro prope parteis fervidus ardor,
Adsiduusque geli casus, mortalibus aufert.
Quod super est arvi, tamen id natura sua vi
Sentibus obducat, ni vis humana resistat,

celerrimus ambitus cœli magnus obtegit, ex eo colles, et saltus, ubi feræ vagantur, occupavere vastam partem; scopuli, ingentesque paludes, et æquor, quod vaste coërcet fines terrarum, occupant etiam partem. *Ex eo æstus ardens, et continuus lapsus gelu, tollunt hominibus fere etiam duas partes. Quod agrorum restat, natura tamen ex suo nutu operiret illud spinis, nisi solertia hominum obstaret, solita*

—201 *quam tum* P. V. ed. Gryph. marg. Bas. marg. Th. Ra. Ald. *tegat* P. in not. *gerit* Mus. B. 2. et in marg. *regit* pro var. lect.—202 *Inde aliam* Mar. *sylvas* Mus. B. 2.—204 *destinat* P. V. ed. *destinet* Mus. B. 2.—207 *suavi* V. ed. Th. Ra.—208 *Gentibus* O. Mus. B. 1. 3. *abducat* Mus. B. 1. *iri vis* V. ed.

NOTÆ

201 *Principio, quantum, &c.*] His 6. vss. continetur I. argumentum, quo probat maximam terrarum partem hominibus esse inutilem; ut pote quæ partim montibus, sylvis, ac rupibus; partim vastis paludibus et mari possideatur: partim nimio fervore solis aduratur, aut frigore rigeat, ubi non licet habitare, nempe sub zona torrida, et sub zonis frigidis. Qui ergo dici possit terra in hominum gratiam creata divinitus, quæ tot ac tantis defectibus ac incommodis prædita est?

Quantum] H. e. eam mundi partem, quam cœlum tegit; i. e. terrarum orbem, qui partim terra est habitabilis: partim inhabitabilis, propter calorem et frigus: partim mare: partim sylvæ: partim fluvii: partim lacus ac paludes.

Inpetus ingens] Cœli ambitus celerrimus et volubilissimus. Sic Cicero de Nat. Deor. II. 'Cum autem impetum cœli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus,' &c.

202 *Avidam partem*] I. e. magnam, vastam, et ingentem partem, quasi avide occupatam. Hypallage. Sic Horat. Od. II. 14. dixit, 'pavimentum superbum,' pro pavimento superbi domini.

Sylvæque ferarum] Sylvæ, in quibus vagantur feræ.

205 *Fervidus ardor*] Nempe sub zona torrida.

206 *Assiduusque geli casus*] Nempe sub duabus zonis frigidis.

Geli casus] Gelu, quod est pruina frigida, quæ cadit ex aëre in terras vs. 217. Dicitur autem, teste Nonio, gelu, et gelus.

207 *Quod super est arvi, &c.*] His 7. vss. continetur II. argumentum, nimirum, quod ex residua terrarum, quæ colitur, parte, non nisi magno cum labore hominum colentium eam aratris et bidentibus fructus ægre proveniant. At si hominum gratia creata esset divinitus terra, cur sponte sua non ferret fructus?

Natura] Fortuna, sors, quam rerum opificem statuit Epicurus.

208 *Resistat*] Nempe, arando, co-

Vitai caussa, valido consueta bidenti
Ingemere, et terram pressis proscindere aratris:
Si non, fecundas vortentes vomere glebas,
Terraique solum subigentes, cimus ad ortus;
Sponte sua nequeant liquidas exsistere in auras.
Et tamen, interdum magno quæsita labore,
Quom jam per terras frundent atque omnia florent;
Aut nimiis torret fervoribus ætherius sol,
Aut subitei perimunt imbres, gelidæque pruinæ,
Flabraque ventorum violento turbine vexant.
  Præterea, genus horriferum Natura ferarum,
Humanæ genti infestum, terraque marique,
Quur alit, atque auget? quur anni tempora morbos

gemere fodiendo terram *duro bidenti, et scindere* terram *depressis aratris, vivendi gratia. Nisi excitaremus* terram *ad fructus fundendos, invertentes aratro fertiles glebas, et conterentes solum telluris, non possent* fructus *vi sua exsurgere* e terra *in flatus fluidos aëris. Et tamen aliquando res omnes conquisitæ magno labore, ubi jamjam veluti frondescunt et quasi florescunt per omnes terras;* tunc *vel sol aërius urit* illas *nimiis* suis *ardoribus, vel pluviæ repentinæ interimunt* eas, *et frigidæ pruinæ, aut flatus ventorum labefactant* eas *vehementiori flatu. Deinde quare natura nutrit et auget horrendam gentem ferarum, quæ inimica est generi humano,* in *terra et* in *mari? Quare tempestates anni afferunt morbos? cur mors*

Th. Ra. *vi vis* Mus. B. 3. *nisi vis* Mus. B. 2.—210 Deest Voss. vet. *possis* Mus. B. 2.—211 *iterantes* Voss. marg. *vomere terras* Mus. B. 3. pro var. lect.—212 *stimus* V. ed. Th. Ra. *scimus* Voss. vet. et L. B.—213 *persistere* Mus. B. 2. *exsurgere* P. in not.—214 *Sed tamen* quidam.—216 *nimium* Mus. B. 1.—217

NOTÆ

lendo, pastinando, fodiendo, &c.

209 *Bidenti*] Bidens instrumentum fossorium est, quo terra foditur, quod duos dentes habet. Plin. XVII. 21. Colum. IV. 14.

211 *Si non fecundas, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt I. 212.

212 *Subigentes*] Mollientes, colentes, conterentes. Sic Virg. Georg. I. 125.

Ad ortus] Supp. fructuum: h. e. ad fructus fundendos.

213 *Liquidas exsistere in auras*] Oriri, nasci, exsurgere in aëra.

214 *Et tamen, interdum, &c.*] His 5. vss. continetur III. arg. nimirum, quod etiam fructibus speratis ex labore et cultu duro terrarum, sæpe tamen frustremur per varios casus, nempe aut per assiduas imbres, aut per nimium solis æstum, aut per ventorum vim validam, &c. Sed de his omnibus consule Virg. Georg. I.

219 *Præterea, genus horriferum, &c.*] His 4. vss. continetur IV. arg. nempe, quod noxia animalia terra marique crescant et alantur: quod morbos anni tempestates afferant: quod mors immatura rapiat homines. Quibus malis obnoxii esse non deberent homines, si cuncta creata fuerint eorum causa.

Adportant? qua re Mors inmatura vagatur?
Tum porro puer, ut sævis projectus ab undis
Navita, nudus, humi jacet, infans, indigus omni
Vitali auxilio; quom primum in luminis oras
Nixibus ex alvo matris Natura profudit:
Vagituque locum lugubri conplet, ut æquum est,
Quoi tantum in vita restet transire malorum.
At variæ crescunt pecudes, armenta, feræque:
Nec crepitacillis opus est, nec quoiquam adhibenda est

præcox fertur? Postea etiam infans, sicut nauta ejectus ab fluctibus immanibus, ita ejicitur nudus in terram, loqui nesciens, indigens omni juvamine vitæ, cum primum natura emittit illum *in auras lucis ex utero genitricis suæ per nisus* magnos, *et implet loca* circum *ploratu lamentabili, sicut justum est,* quippe *cui tot ac tantæ calamitates supersint traducere in vita. Verum diversæ animantes, pecora, et belluæ feroces augentur, neque cymbala sunt necessaria illis* ad ludendum; *neque*

---

subita Voss. L. B.—222 *Important* Lamb.—223 *Cum* Mus. B. 3. *vero et* Mus. B. 2.—224 *Nam ita* Vind. *Nauta* V. ed. Th. Ra.—225 *Vitai* Mus. B. 1. in marg. Gif. Par. Lamb.—226 *albo* Mus. B. 2. *profundit* P. V. ed. Voss. vet. Delph. —228 *Qui* Cant. V. marg. 1. *tamen* Mus. B. 2. *transire est* Voss. vet. et L. B. —229 *Et* Mus. B. 2.—230 *Nec crepitacillis* P. in not. Voss. vet. et L. B. Mus. B. Gryph. Nard. Bas. Voss. marg. *Nec receptaculis* Vind. *Ne crepitaculis* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *Ne crepitat ancillis* O. *Nec reputaculis* Mus. B. 2. *Nec repitacillis* Mus. B. 3. *Nec repit ancillis* Cant. *Nec crepitacula eis* P. Ald. et edd. vulg. *opus sunt* Lamb. Bas. marg. P. *cuique* pro *quoiquam* P. Vind. Mus. B. 3.

NOTÆ

223 *Tum porro puer, &c.*] His 13. vss. continetur v. arg. Nempe quod hominum videatur fuisse minor cura, quam ceterorum animalium: homo quippe nascitur infirmior pecudibus, omnium rerum indigens, nudus, infans, vagiens, &c. Quibus incommodis cetera animalia non sunt obnoxia. 'Cur ergo,' inquit Epicurus apud Lactantium VII. 5. 'Deus omnibus malis, quem diligebat, hominem objecit? Cur mortalem fragilemque constituit?' &c.

227 *Vagituque locum, &c.*] Sic præclare Plin. lib. VII. de imbecillitate naturæ humanæ. 'Hominem tantum nudum, et in nuda humo natali die abjicit ad vagitus statim et ploratus, nullumque tot animalium pronius ad lacrymas, atque has protinus vitæ principio,' &c. Consule locum, atque cum his confer.

230 *Crepitacillis* [*crepitacula eis opu' sunt*] Lamb. bene; male quippe vulgatæ editiones habent, *Nec crepitaculis opus est.* Est autem crepitaculum instrumenti genus, quod manibus pulsum reddit sonum. Martialis de crepitaculo XIV. 59. 'Si quis plorator collo tibi vernula pendet, Hæc quatiat tenera garrula sistra manu.' Quod quidem instrumenti genus nutrices quatiunt, ut a fletu et ploratu avocent pueros. Vulgo, *un hochet.*

Almæ nutricis blanda, atque infracta, loquela;
Nec varias quærunt vesteis pro tempore cœli:
Denique, non armis opus est, non mœnibus altis,
Quei sua tutentur; quando omnibus omnia large
Tellus ipsa parit, Naturaque dædala rerum.
Principio, quoniam terrai corpus, et humor,
Aurarumque leves animæ, calideique vapores,
E quibus hæc rerum consistere summa videtur,
Omnia nativo ac mortali corpore constant;
Debet eadem omnis mundi natura putari.
Quippe et enim, quorum parteis et membra videmus,
Corpore nativo, in mortalibus esse figuris,

ulli afferendus est dulcis et interceptus sermo nutricis alentis: nec quærunt sibi *diversa indumenta pro* diversis *tempestātibus cœli: demum non habent opus armis, aut muris celsis, quibus custodiant suas res, quoniam terra ipsa, et natura, rerum opifex, progignit* illis *omnibus res omnes. Primum cum terra, et aqua, et teneri flatus aëris, et fervidi calores, ex quibus hæc* universa *moles rerum videtur constare, omnia habeant corpus genitabile et interiturum, universa quoque ipsa natura mundi debet existimari similis. Namque videmus res, quarum cernimus partes et mem-*

Cant.—231 *Blandæ* Mus. B. 2. *ac infracta* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—233 *aut mœnibus* Mus. B. 2.—234 *Queis* edd. vulg. Mus. B. 1. *Quæ* P. Ald. *quoniam* pro *quando* Mus. B. 2.—235 *petit* V. ed. Th. Ra.—236 *quom* pro *quoniam* Ferr. V. ed. Th. Ra. *quomodo* O. V. marg. 1. *quando* Mus. B. 1. V. marg. 2. *cum* Mus. B. 3.—239 *Corpore nativo ac mortalibus omnia constant* P. in not.—240 *eodem omnis* Gif. Par. *omnis idem* Voss. vet. *tota eadem* edd. vulg.—241 *quoniam parteis* Gassend.—242 *nativo immortalibus* P. Ald. *nativum mortalibus* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *nativom mortalibus* Voss. L. B.

NOTÆ

231 *Almæ nutricis*] De voce alma vide notas I. 2.

Infracta] Fracta et decurtata.

235 *Dædala*] Artifex, opifex. Vide quæ annotavimus I. 7. ad hunc locum, 'dædala tellus.'

236 *Principio, quoniam, &c.*] His 12. vss. jam monet se demonstraturum mundum neque esse æternum neque immortalem; sed nativum et mortalem. Cujus enim partes nativæ sunt et mortales, illud et nativum ac mortale sit necesse est. Atqui præcipuas mundi partes, nempe terram, aquam, aëra, et ignem, nativas esse ac mortales jamjam sigillatim ostensurum se ait. Igitur mundus et nativus et mortalis est.

Terrai corpus] Terra, arida.

Humor] Aqua.

237 *Aurarum leves animæ*] Aër. Sic Manil. I. 151. 'Proximus in tenues descendit spiritus auras, Aëraque extendit medium per inania mundi.'

Calideique vapores] Ignis.

238 *E quibus, &c.*] Sunt enim quatuor elementa, quæ Manilius I. 138. vocat 'Quatuor mundi artus.' Et ipse Lucretius infra vs. 245.

Rerum summa] Mundus, vss. 196. 240.

240 *Mundi natura*] Mundus.

242 *Mortalibus figuris*] Mortalibus principiis, seu atomorum contexturis

Hæc eadem ferme mortalia cernimus esse,
Et nativa simul: quapropter maxuma mundi
Quom videam membra, ac parteis, consumpta, regigni;
Scire licet, cœli quoque item terræque fuisse
Principiale aliquod tempus, clademque futuram.
 Illud in hiis rebus ne conripuisse rearis,
Memmi! quod terram, atque ignem, mortalia sumpsi
Esse; neque humorem dubitavi, aurasque, perire;
Atque eadem gigni, rursusque augescere, dixi:
Principio, pars terrai non nulla, perusta
Solibus adsiduis, multa pulsata pedum vi,
Polveris exhalat nebulam, nubesque volanteis,
Quas validei toto dispargunt aëre ventei:

bus, constare genita natura, et formis atomorum *perituris, esse penitus obnoxias morti, simul et generabiles. Quamobrem quoniam cerno plurimas partes mundi ac membra interempta regenerari,* inde *possum agnoscere aliquod fuisse simile tempus natale etiam cœli et terræ, ac venturum exitium.* Verum *ne fortasse putes, o Memmi, me assumsisse* istud *in his rebus, quod posui terram et ignem esse peritura, et* quod *docui eadem iterum regenerari et crescere. Primum certa pars terræ adusta continuis ardoribus solis, et trita frequenti impetu pedum, emittit levem nubem pulveris, et nimbos volitantes, quos venti rapidi disjiciunt* per *totum aëra.*

-----

nativum motalibus Voss. vet. *native mortalibus* Nard. Bas. O. *nativo et mortalibus* edd. vulg.—243 *eadem* deest V. ed. Th. Ra. *forma* Mus. B. 1.—244 *natura* V. ed. Th. Ra.—246 *item* Bentleius. *idem* omn. exempl.—247 *Principale* Mus. B. 2.—248 *nec* pro *ne* Mus. B. 2. *ne arripuisse* Gif. Par. *ne me arripuisse* edd. vulg. *reatis* V. ed. Th. Ra.—250 *haurasque* V. ed. Th. Ra.—252 *non ulla* O. Mus. B. 2. Ferr.—254 *Polveris* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *Pulveris* vulg.—255

NOTÆ

mortalibus: sic passim loquitur.

247 *Principiale tempus*] H. e. tempus, quo principium et originem habuerint: sic II. 428.

248 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 4. vss. monet mirum videri non debere si assumserit ac dixerit terram, aquam, aëra, et ignem esse nativa et mortalia. Hoc enim jamjam declaraturus est sigillatim.

Conripuisse [*arripuisse, &c.*] Sententia est: Ne forte existimes me per vim et temere et sine ratione assumsisse, quasi abs te datum et concessum id, quod sumsi et posui, nempe partes mundi esse interituras, &c.

250 *Humorem*] Aquam.

Auras] Aëra.

252 *Principio, pars terrai, &c.*] His 10. vss. probat I. de terra, quod corrumpatur et renascatur. Namque solibus assiduis assatur, pedibus deteritur, vi ventorum in aëra dispergitur, tabescit imbribus, abraditur a fluminibus, absumitur suis a fœtibus, rursusque redintegratur. Denique sicut rerum omnium videtur magna parens, ita et earundem sepulcrum commune. Ergo terra corrumpitur et renascitur.

Pars etiam glebarum ad diluviem revocatur
Imbribus, et ripas radentia flumina rodunt.
Præterea, pro parte sua, quodquomque alid auget,
Redditur: et, quoniam dubio procul esse videtur
Omniparens eadem rerum conmune sepulcrum,
Ergo terra tibi libatur, et aucta recrescit.
Quod super est, humore novo mare, flumina, funteis,
Semper abundare, et latices manare perenneis,
Nihil opus est verbis, magnus decursus aquarum
Undique declarat: sed primum, quidquid aquai
Tollitur; in summaque fit, ut nihil humor abundet;

Pars quoque cespitum terræ *reducitur ad inundationem per pluvias; et fluvii corradentes abripiunt oras. Adde quod id omne aliud, quod* terra *alit pro parte sua, corrodatur; et quod, cum sine dubio videatur esse mater rerum omnium, eadem sit* etiam *communis tumulus rerum omnium. Igitur terra diminuitur tibi, et augmentata iterum crescit. Quod reliquum est, non opus est dictis* ostendere, *mare, fluvios, et fontes perpetuo affluunt novis aquis, et* eorum *aquas perpetuas fluere; magnæ aquæ undique defluentes ostendunt* satis istud; *sed primo ea pars aquæ, quæ sursum trahitur, et* per quam *efficitur, ut aqua non exæstuet in mole* aquarum,

Qua Cont. *dispargunt* Mus. B. 2. 3. *dispergunt* vulg.—256 *dilieniem* V. ed. Th. Ra.—258 *alid* Voss. vet. et L. B. *alit* reliqui. *alit et* Mus. B. 2. Cant. *augetque* Bodl.—259 *Roditur* edd. vulg. *ut quom* V. ed. Th. Ra. *et cum* Mus. B. 2.—261 *labatur* Ferr. *limatur* Bip. Lamb. *rectescit* V. ed. Th. Ra. *senescit* Gassend.—263 *peremnis* Cant.—264 *equarum* Ferr.—265 *dedarat* V. ed. Th. Ra.—266 *summa quæ* V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 3. *ut* deest Mus. B. 1. 3. *nil* P. O.

NOTÆ

256 *Ad diluviem revocatur*] Inundatur, obruitur torrentibus et aquis.

258 *Alid*] Lambin. bene, pro aliud. Sic I. 263. 1106. III. 984. &c. Pareus et quidam alii legunt, *alit*, non male; sic enim vs. 221.

259 *Redditur* [*Roditur*] Diminuitur.

260 *Omniparens*] Sic Virg. Æn. VI. 'Terræ omniparentis alumnum.' Sic Lucret. II. 705.

261 *Libatur*] Pareus, bene: hoc est, diminuitur, roditur. Sic alibi passim, III. 214. 717. Sic infra vs. 569. Lambinus vero *limatur*.

262 *Quod super est, humore, &c.*] His 12. vss. probat II. de aqua, quod corrumpatur et iterum crescat. Novi enim semper latices fontium, fluminum, et maris perenniter manant; faciuntque tum venti, qui maria verrentes abripiunt aquas, cum calor solis, qui aquas absumit, ut mare non redundet. Præterea pars alia aquarum maris per terræ cuniculos subter irrepit et percolatur, ac deposito ibi viro seu sale, rursus emergit in fontes; e fontibus in fluvios; e fluviis in mare redit, perpetuo cursu ac recursu manans.

264 *Magnus decursus aquarum*] Magna aquarum copia, magni undique fluvii decurrentes in mare. Sic I. 1030. hæc sententia scripta fuit.

266 *In summa*] In massa, in tota mole aquarum.

Partim, quod validei, verrentes æquora, ventei
Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol;
Partim, quod subter per terras diditur omneis:
Percolatur enim virus, retroque remanat
Materies humoris, et ad caput amnibus omnis
Convenit: inde super terras fluit agmine dulci,
Qua via secta semel liquido pede detulit undas.
Aëra nunc igitur dicam, quid corpore toto
Innumerabiliter privas mutatur in horas:

eo quod partim vehementiores venti stringentes maria minuunt aquas, *et ipse sol aërius revocans* aquas, minuit eas: *partim quia* aqua *distribuitur infra per omnes terras. Etenim aqua salsa colatur, et materia aquæ retrofluit et tota concurrit ad originem fluviorum; hinc decurrit super terras levi ductu,* per eam partem, *per quam iter semel factum deducit aquas humido pede. Jam vero loquar de aëre, qui in tota sua materia vertitur singulis horis in infinitos* modos. *Etenim id omne,*

Ald.—267 *Parti* V. ed. Th. Ra. *vertentes* Ferr.—268 *Diminuunt* Gif. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *Dimminuunt* Gif. L. B. Par. Sus. V. marg. 1. *æthereus* O. V. ed. Th. Ra.—269 *dividitur* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Vind.—270 *Percolitur* Cant. *virtus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *intus* O. Mus. B. 1. *utroque* V. ed. Th. Ra.—272 *fluvit* Mus. B. 2.—273 *septa* Mus. B. 1. *retulit* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—274 *qui corpore* P. in not.—275 *primas* Mus. B. 3. *in oras* P. Vind.

NOTÆ

267 *Verrentes æquora*] Sic vs. 389. ubi hi 2. vss. repetuntur; et VI. 624. Sic I. 280. utitur eodem verbo.

268 *Retexens*] Vel revocans ad se aquas, quæ ex æthere decidunt: vel dissolvens radiis suis ipsam aquarum summam ac diminuens.

270 *Percolatur enim virus*] Supp. aquarum. Virus, i. e. sal. Sic II. 473. 'Humor dulcit, ubi per terras crebrius idem Percolatur, ut in foveam fluat, ac mansuescat; Linquit enim supera tetri primordia viri Aspera,' &c.

271 *Ad caput*] Ad fontes, ex quibus oriuntur fluvii; VI. 636.

272 *Inde*] E fontibus; I. 1030. II. 591.

Agmine dulci] Sic Virg. Æn. II. 'Leni fluit agmine Tibris.' Agmine, hoc est, actu, ductu, inquit Macrob. lib. VI. Saturn.

273 *Qua via, &c.*] Hic vs. repetitur VI. 638.

274 *Aëra nunc igitur, &c.*] His 8. vss. probat III. de aëre, quod corrumpatur et iterum crescat. Is enim singulas in horas mutatur. Quicquid enim e rebus effluit, id fertur in vastum aëris spatium. Decidunt quippe e rebus assidue corpuscula, quæ feruntur ac volitant per aëra. Quæ quidem corpuscula nisi assidue redderet aër rebus, jam sane res omnes effluxisse deberent, ac periisse. Igitur res perpetuo mutantur in aëra, et aër in res revertitur.

275 *Privas in horas*] In singulas horas: singulis momentis: semper: perpetuo. Sic vs. 732. 'privos in dies;' hoc est, in singulos dies. Sic VI. 793. Sic III. 724. IV. 566. &c. Sunt qui

Semper enim, quodquomque fluit de rebus, id omne
Aëris in magnum fertur mare; qui nisi contra
Corpora retribuat rebus, recreetque fluenteis,
Omnia jam resoluta forent, et in aëra versa.
Haud igitur cessat gigni de rebus, et in res
Recidere, adsidue: quoniam fluere omnia constat.
Largus item liquidi fons luminis, ætherius sol,
Inrigat adsidue cœlum candore recenti,

quod decidit de rebus, semper abit in ingens æquor aëris; qui contra nisi reddat rebus corpuscula, quæ ex iis fluxerunt, *et resarciat* res *eas, quæ decidunt,* sane *jam res cunctæ essent peremtæ, et mutatæ in aëra. Ergo* aër *non desinit generari de rebus, et continuo revertere in res, siquidem certum est res cunctas* paulatim *decidere. Similiter sol aërius,* qui *origo est copiosa claræ lucis, perfundit continuo*

Ferr. Ald. Gryph. Nard. Bas. O. Cant. *moras* V. ed. Th. Ra.—276 *quecunque* P. *cuicunque* P. in not.—278 *recreat* V. ed. Th. Ra. Ferr.—280 *Haut* V. ed. Mus. B. 3. *Aut* Mus. B. 2.—281 *Reccidere* Voss. vet. et L. B. O. Lamb. P. in not. *Decidere* Mar. *quom* Ferr. V. ed. Th. Ra. *constant* Cant.—282 *ætheris sol* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—283 *recenti* P. O. Cant. Ald. *regenti* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. sed in Voss. vet. corr. *rigenti*

NOTÆ

legendum putant, *privas in oras.* I. e. in proprias extremitates ignis, aquæ, et terræ.

277 *Aëris... mare*] Metaphora est; h. e. vastum aëra. Sic Ennius, apud Festum: 'crassa pulvis oritur, omne pervolat cœli fretum.' Sic II. 550.

278 *Fluenteis*] H. e. e quibus aliquid defluit ac deperit. Active.

281 *Recidere* [*Reccidere*] Duplicata litera *c*, metri causa. Sic II. 223.

282 *Largus item, &c.*] His 25. vss. probat IV. quod ignis corrumpatur, et iterum renascatur. Quod quidem contingere docet in sole, cujus lumen prius actutum perit, et novum creatur; cujus rei fidem facit nebula interposita. Docet et id contingere in lychnis ac candelis nostris, in fulguribus cœli, in Luna, in sideribus aliis; quorum omnium prima lux perit, ac nova continuo subministratur. Lumen igitur, in quo ignis est, et perit et gignitur in omnibus luminosis corporibus; atque adeo ignis ipse pereat et renascatur necesse est. Quod quidem ad nostra lumina spectat, quæ humido et pingui aluntur quasi oleo, nemo revocat in controversiam, quin continuo mutentur. At Aristoteles II. Meteor. negat solis lumen ceteris luminibus terrestribus esse simile. Semper enim idem et unum esse vult, quippe quod humoribus non alatur; alias enim quotidie sol novus oriretur, et novus assidue esset. Quod falsum et absurdum est. Lucretius quidem hoc in loco neque arguit solem aut sidera ignea esse aut ignem: sed sat habuit probare lumen, in quo ignis continetur, assidue et perire, et iterum gigni. Locus erit infra, quo probabit solne sit ignis, necne; docebitque ex Epicuro cœlestia corpora, nempe sidera, aut ignea esse, aut ex igne constare. Quod et alibi sæpius insinuavit.

283 *Inrigat*] Irrigat, eleganter; sol enim fons ac flumen est omnium ignium, ut ait infra vs. 597.

Subpeditatque novo confestim lumine lumen.
Nam, primum quidquid fulgoris disperit ei,
Quoquomque adcidit: id licet hinc cognoscere possis;
Quod, simul ac primum nubes subcedere soli
Cœpere, et radios inter quasi rumpere lucis;
Ex templo inferior pars horum disperit omnis,
Terraque inumbratur, qua nimbei quomque ferantur;
Ut noscas splendore novo res semper egere,
Et primum jactum fulgoris quemque perire:
Nec ratione alia res posse in sole videri,
Perpetuo ni subpeditet lucis caput ipsum.
  Quin etiam nocturna tibi, terrestria quæ sunt,
Lumina, pendentes lychnei, claræque coruscis
Fulguribus, pingues multa fuligine, tedæ,

cœlum novo splendore lucis, et subministrat subito lucem recenti luce. Etenim primum quodque lumen deperditur ei, in quamcunque partem abeat. Licitum est ut *queas cognoscere istud ex eo, quod et primum nubila inceperunt subjici soli, et veluti interscindere radios luminis, subito tota pars ima horum* radiorum *interit, et terra tegitur umbra in ea parte, in quam nubes abeunt, ut cognoscas res indigere semper nova luce et quodlibet prius jaculum lucis interire: neque ob aliam causam res posse cerni in sole, nisi fons ipse luminis assidue suppetat. Adde quod lumina nocturna, quæ sunt terrena, appensæ lucernæ, et faces micantes coruscantibus fulgoribus, sed*

Mus. B. 2.—285 *quidquid* deest V. ed. Th. Ra. *ei* omn. vet. exempl. *eii* edd. recent. *ejus* V. marg. 1.—286 *posse* Bas.—287 *nubes primum* Mus. B. 1. *nullos* pro *nubes* V. ed. Th. Ra.—288 *Corpore* V. ed. Th. Ra. *ac* Mus. B. 2.—290 *quique* V. ed. Th. Ra.—291 *novo* deest Mus. B. 2.—292 *Ut* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—294 *ni* V. ed. Th. Ra.—295 *Quin* V. ed. Th. Ra.—296 *Numina* O. *lychini* Mus. B. 2.—297 *Fulgoribus* P. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. *pigues*

NOTÆ

284 *Subpeditatque novo, &c.*] Sic vs. 661. et IV. 375. 'Semper enim nova se radiorum lumina fundunt, Primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur,' &c.

285 *Quidquid*] Quidque, quodlibet, quodque. Sic vs. 292. et vs. 305.

287 *Subcedere soli*] Subjici soli: subire solem: succedere sub solem.

290 *Qua nimbei quomque*] Tmesis vocabuli, quacumque.

292 *Primum jactum fulgoris*] Metaphora est. Sic passim vocat lucem, tela lucis.

293 *In sole*] Ad solem, in solis luce.

294 *Subpeditet*] Absolute sumendum; i. e. suppetat, subministret, supp. lucem, in qua res videri possint.

296 *Pendentes lychnei*] Sic Virg. Æn. I. 'dependent lychni laquearibus aureis.'

297 *Fulguribus*] Fulgoribus, II. 327. 332.

Tedæ] Faces, lampadæ. Vide II. 387. et III. 1031.

Consimili properant ratione, ardore ministro
Subpeditare novum lumen, tremere ignibus instant;
Instant, nec loca lux, inter quasi rupta, relinquit:
Usque adeo properanter ab omnibus ignibus ei
Exitium celeri celeratur origine flammæ.
Sic igitur solem, lunam, stellasque, putandum
Ex alio atque alio lucem jactare subortu,
Et primum quidquid flammarum perdere semper;
Inviolabilia hæc ne credas forte vigere.
  Denique, non lapides quoque vinci cernis ab ævo?
Non altas turreis ruere, et putrescere saxa?
Non delubra Deum, simulacraque, fessa fatisci?

pingues plurimo fumó, pari modo festinant subministrare tibi novam lucem, ministerio ignis, et celerant micare fulgoribus: celerant, inquam, *neque lumen veluti interturbatum deserit loca*, ubi est: *adeo celeriter damnum* lucis *sustentatur a cunctis illius ignibus, subortu subito novæ lucis. Ita ergo credendum* est *solem, lunam, et sidera mittere lumen ab alio, et alio exortu lucis, et amittere continuo primam quamque lucem; ne fortasse putes has res manere* semper *integras. Tandem nonne vides etiam saxa labefactari a temporis longinquitate? Nonne* vides *celsas turres corruere, et lapides putrefieri? Nonne* vides *fana, et statuas Deorum*

V. ed. Th. Ra.—298 *properant* P. Bodl. Mus. B. 3. *referam* Mus. B. 2. *proferant* reliqui.—299 *instar* Mus. B. 2.—300 *Priscant* Mus. B. 2. *empta* pro *rupta* Mus. B. 3.—301 *properant* Mus. B. 1. *ei* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *ejus* vulg.—302 *celeratur* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. marg. *toleratur* P. V. ed. Mus. B. 2.—303 *stellas* Vind. *putandum est* Cant. V. marg. 1.—304 *sub ortu* P. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Gryph.—305 *primus* V. ed. Th. Ra. *flammarum* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Mar. V. marg. 1. Ferr. *flammai* P. Vind. Bodl. Ald. Bip. Hav. Delph. *flammas* V. ed. Th. Ra. *flammare* Mus. B. 2.—306 *nec* V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—308 *Nonne* P. in not. *terris* V. ed. Th. Ra.—309 *fissa* Fab.—310 *pro-*

NOTÆ

299 *Subpeditare*] Præbere, subministrare. Active sumitur. Sic vs. 284.

300 *Inter quasi rupta*] Tmesis; quasi interrupta.

305 *Primum quidquid flammarum*] Primam quamque flammam: vs. 285. not.

306 *Hæc*] Solem, lunam, stellas, &c.

307 *Denique, non lapides, &c.*] Non contentus Poëta præcipuas mundi partes induxisse, quas et nativas et mortales docuit, his 12. vss. jam minores alias partes affert, sive quæ arte tractentur, sive quæ naturæ suæ relinquantur; quas etiam et nativas et mortales esse contendit. Validissima ergo profert saxa, quæ vel sculpta in Deorum statuas, vel secta in eorundem templa, aut hominum monumenta, vel etiam neque in rupibus suis annexa, tandem ævo tamen vincuntur, senescunt, corruunt, et deteruntur. Quæ si forent æterna, sane in æternum injuriis temporis reluctari potuissent.

309 *Fessa*] Fracta ævo.

Fatisci] Frangi, defetisci.

Nec sanctum numen fati protollere fineis
Posse, neque advorsus naturæ fœdera niti?
  Denique, non monimenta virum dilabsa videmus?
Quærere, proporro, sibi quomque senescere credas.
Non ruere avolsos silices a montibus altis;
Nec validas ævi vireis perferre, patique,
Finiti? neque enim caderent avolsa repente,
Ex infinito quæ tempore pertolerassent
Omnia tormenta ætatis, privata fragore.
  Denique, jam tuere hoc, circum superaque, quod omne

fractas ævo *cadere? Neque augustam potentiam fati posse proferre terminos* vitæ? *Neque* posse *resistere contra leges naturæ? Demum nonne cernimus monumenta hominum prolapsa tandem corruere, et celeri ruina consenescere? Nonne* videmus *saxa abstracta de celsis montibus cadere, neque posse tolerare ac ferre firmas vires temporis limitati? Neque enim abstracta ruerent subito,* quippe *quæ exemta* tali *casu pertulissent ab æterno tempore omnes impetus ævi. Demum nunc*

tollere Vind. Voss. L. B. Mus. B. 3. *psetollere* Voss. vet. *protelere* Juntin. ed. *procellere* reliqui.—312 H. vs. delendum censet Fab. *monimenta* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *monumenta* vulg.—313 Spurium censet Lamb. *Cedere* vulg. *sibi omnique* V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Th. Ra. *subitoque* P. *sibiomique* Vind. *sibi omni* Mus. B. 2. *Quæ ruere proporro ibi conque senescere credas* Voss. marg. *Omnia ut porro* Fab. *subitoque senescere casu* vulg. —314 *avulsos* Vind. V. ed. O. et edd. recent. *salices* Mus. B. 2.—315 *Non* Mus. B. 2. O. *pacique* V. ed. Th. Ra.—319 *ruere* Gryph. marg. Bas. marg. P. O. Ald. *que* deest V. ed. Th. Ra. *quod* deest Vind. *omne* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *omnem* Vind.

NOTÆ

310 *Numen fati*] Namque, ut fusius docui in Manil. I. 1. annot. prisca gens hominum subjici voluit fato Deos, et homines, et creaturas omnes tum animatas, cum inanimatas: cujus leges nemo frangere valeat.

Protollere] Proferre. Alludit ad hunc versum I. 77. 'Finita potestas denique quoique Quanam sit ratione, atque alte terminus hærens.' Lambinus legit *procellere.*

312 *Denique, &c.*] *D. n. m. v. delapsa videmus Cedere proporro, subitoque s. casu?* Ita Lambin. et alii plures legunt et interpungunt hos duos versus. Pareus vero et alii posteriorem delendum censent; quia sic habent veteres codices: *Denique non monimenta virum delapsa videmus, Quærere proporro sibi cunque senescere credas.* Cujus posterioris versus sensum sic interpretantur: ut credas ea quærere sibi aliquando senectutem. Quæ sententia nihil ad mentem Poëtæ hic facit. Unde delendum hunc versum putant.

317 *Quæ*] Quippe quæ, si.

318 *Tormenta*] Impetus. Metaphora est ducta a tormentis bellicis.

319 *Denique, jam tuere, &c.*] His 6. vss. inducit etiam cœlum ipsum, quod, cum rerum omnium parens a cunctis dicatur, corruptibile etiam esse necesse est. Quod enim auget et alit res ex se, illud mortale esse

Continet amplexu terrarum; procreat ex se
Omnia, quod queidam memorant, recipitque perempta:
Totum nativum mortali corpore constat.
Nam, quodquomque alias ex se res auget, alitque,
Deminui debet; recreari quom recipit res.
 Præterea, si nulla fuit genitalis origo
Terrarum et cœli, semperque æterna fuere;
Quur supra bellum Thebanum, et funera Troiæ,
Non alias aliei quoque res cecinere poëtæ?

intuere illud, quod circa et supra complectitur ambitu totam terram; quod progignit ex se res cunctas, (*ut quidam aiunt,*) *et* quod *excipit* res *interemtas;* illud, *inquam, totum genitum* est, *et componitur ex corpore obnoxio morti. Namque id omne, quod procreat, et nutrit res alias ex seipso, debet decrescere; et augescere iterum, quando recipit res* novas. *Deinde si nullus fuit ortus genitabilis terrarum et cœli, et semper fuerunt æterna, quare poëtæ non cantaverunt* aliquid *ante bellum Thebanum, et cladem Trojæ, aut alii etiam* poëtæ *non* cantaverunt *alias res?*

Bodl. et edd. vulg.—320 *terrarum* Mus. B. 1. *terrai* P. Ald. *terram quod* edd. vulg. *quæ terram* Mus. B. 3. *quod terram* Cant.—323 *quocunque* P. sed corr. in not.—324 *Diminui* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Bas. marg. Mar.—326 *Terrarum* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *Terrai* Vind. et edd. vulg.—327 *Qur* Mus. B. 2. *Cur* vulg. *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *supera* vulg. *Troianum* Mus. B. 2.—328 *aliquoque* Voss. vet. et L. B. *alias quoque* Ferr. *aliasque* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. *tenuere* V.

NOTÆ

debet; cum res generando sibi aliquid detrahatur. Similiter, cum res recipiat, debet quoque recreari et regenerari.

Tuere] Tertiæ conjug. tuor, eris: et secundæ conjug. tueor, eris, dicitur.

Hoc] Nempe cœlum, quod tanquam rerum pater creditur. Ennius, 'Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.'

321 *Queidam memorant*] Poëtæ, qui fingunt cœlum antiquissimum Deorum, qui terram sororem duxerit in uxorem; unde pater rerum omnium creditur.

325 *Præterea, si nulla fuit, &c.*] His 6. vss. aliud profert argumentum, quo probare conatur cœlum et terram, hoc est, mundum ipsum, non ab æterno fuisse. Alias enim, inquit, cur Poëtæ alii non aliquod aliud bellum cecinere ante bellum Thebanum aut Trojanum? Neque enim credere fas est hæc prima extitisse bella, aut non alios extitisse poëtas, qui alia cecinerint. Quo igitur ciciderunt illa priora virorum præclare facta? Eodem argumento utitur Macrobius II. in Somn. Scip. adversus mundi æternitatem.

Genitalis] Principialis, quæ initium habeat.

327 *Supra* [*Supera*] Supra; ante.

Thebanum] Thebanum quippe bellum antiquius fuit Trojano. Macrob. citatus.

Quo tot facta virum totiens cecidere; neque usquam,
Æternis famæ monimentis insita, florent?
Verum, ut opinor, habet novitatem summa recensque
Natura mundi est; neque pridem exordia cepit.
Qua re etiam quædam nunc artes expoliuntur;
Nunc etiam augescunt: nunc addita navigiis sunt
Multa; modo organicei melicos peperere sonores:
Denique, natura hæc rerum, ratioque, reperta est
Nuper; et hanc, primus cum primis ipse repertus
Nunc ego sum, in patrias qui possim vortere voces.
Quod, si forte fuisse antehac eadem omnia credis,

Quo præclare gesta toties tot virorum perierunt? neque ullibi insculpta sempiternis monumentis famæ vigent? At, ut puto, mundus habet novitatem; et nova est natura mundi, neque paulo ante sumsit initia. Quamobrem etiam quotidie artes quædam perficiuntur: quotidie quoque augentur: nuper plurimæ res additæ sunt navigationi: nuper musici invenerunt sonos dulces. Tandem hæc species naturæ, et hæc cognitio rerum recenter inventa est; et ego ipse prior sum inter priores inventus, qui queam traducere hanc rationem rerum in *sermones patrios. Quod si fortasse putas eandem res cunctas extitisse antea; sed*

ed. Th. Ra.—329 *totiens* Vind. V. ed. Th. Ra. O. Cant. *toties* vulg. *tot res* Sus. *neque* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. V. marg. 1. *nec* vulg. *ne* V. ed. Th. Ra.—330 *monimentis* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *monumentis* vulg. *forent* Ferr.—332 *mondi* Mus. B. 2. *mundi est* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. *est mundi* edd. vulg.—333 *partes* Cant.—335 *melitos* Mus. B. 1. 2. 3. et O. a pr. m. *peperire* V. ed. Th. Ra.—336 *ac rerum* Mus. B. 1.—337 *hac* pro *hanc* Mus. B. 1.—338 *sum* deest V. ed. Th. Ra. Bodl. *possem* Mus. B. 1. *possum* Lactantius, III. 16.—339 *fuisset* Mus. B. 2. *ante hoc* O. Mus. B. 1. *ante ac*

NOTÆ

331 *Verum, ut opinor, &c.*] His 8. vss. continetur aliud argumentum, quod potius responsum est ad superiorem percunctationem. Quasi diceret; nil mirum si novæ sint artes, si recenter expoliuntur, v. g. navigatio, musica, poësis, &c. Scilicet, quia recens est ipse mundus, nec ab æterno fuit. Lactant. III. 16.

Summa] Mundus.

335 *Organicei*] Musici, fidicines, tibicines, citharœdi, &c. II. 412.

336 *Natura hæc rerum*] Hæc philosophia, hæc rerum cognitio, quam ego primus in Latinum sermonem verto.

337 *Primus*] Idem de se jam sæpius prædicavit, I. 925. et sub initium lib. IV.

Cum primis] In primis, e primis, inter primos. Sic I. 131. 717. II. 596. &c.

338 *Patrias*] Latinas.

339 *Quod, si forte fuisse, &c.*] His 13. vss. arguit ex concessis, aut concedendis, mundum non esse immortalem. Si enim, inquit, concedas multa oppida aut igne, aut innundatione, aut terræ motu corruisse; hominumque gentem variis casibus peremtam esse; quarum tamen rerum memoria perierit: sane concedere debes universum mundum fore periturum, si major causa incubuerit. Sicut enim

Sed periisse hominum torrenti secla vapore,
Aut cecidisse urbeis magno vexamine mundi,
Aut ex imbribus adsiduis exisse rapaceis,
Per terras, amneis, ac oppida cooperuisse;
Tanto quique magis, victus, fateare necesse est,
Exitium quoque terrarum, cœlique, futurum.
Nam, quom res tantis morbis tantisque periclis
Tentarentur, ibei si tristior incubuisset
Caussa, darent late cladem, magnasque ruinas.
Nec ratione alia mortales esse videmur
Inter nos, nisi quod morbis ægrescimus iidem,
Atque illei, quos a vita Natura removit.

interiisse illas *igne comburente gentem humanam: vel civitates corruisse vehementi motu universi: vel ex continuis pluviis extitisse rapidos fluvios per terras, et obruisse urbes; eo magis scilicet oportet* ut *convictus confitearis, cladem etiam terrarum ac cœli venturam. Etenim si, ubi res vexarentur tantis malis, tantisque discriminibus, ibi tunc gravior causa advenisset*, sane *dedissent exitium, et ingentes ubique clades: neque ob aliam causam videmur esse mortales inter nos, nisi quia laboramus iisdem morbis, quibus* ii laborarunt, *quos natura avocavit a*

Ferr. V. ed. Th. Ra.—340 *perisse* V. ed. Cant. Th. Ra. *omnium t. s. vapore* V. ed. Th. Ra.—341 *credidisse* V. ed. Th. Ra.—343 *ac* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *at* Voss. vet. et L. B. *atque* vulg. *coperuisse* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *cohoperuisse* Cant.—344 *quique* Voss. marg. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *quippe* reliqui. *victa* Mus. B. 2. *fatear* Vind.—345 *terrai* edd. vulg.—348 *daret* Mus. B. 2. *tristesque minas* Gassend.—350 *ægrescimus* P. Vind. Voss. vet. et L. B. V. ed. O. Cant. Ald. *ægriscimus* vulg. *iidem* vel *idem* omn. vet. exempl. *isdem* edd. vulg.—351 *quod avita* V. ed. Th. Ra. *quos avita* O.

NOTÆ

credimus inter nos morti esse obnoxios, quia iisdem laboramus morbis, iisdemque tentamur periclis, quibus et laboraverunt et tentati sunt, qui jam mortem obierunt: ita quia mundus seu mundi partes vexantur iisdem motibus, tentantur iisdem malis, quibus vexantur et tentantur ea, quæ perierunt, ac pereunt quotidie, sane fatendum est mundum totum interiturum aliquando, si major incubuerit causa. Negat autem Aristoteles hoc esse metuendum de mundo: quinimmo ait diluviones aquarum, et incendia, deflagrationesque terrarum ad universi salutem afferre. Scilicet mundum æternum censuit. Quæ Aristotelica doctrina repugnat et Fidei Christianæ et ceterorum fere philosophorum opinioni.

340 *Hominum secla*] Gentes humanas, I. 21. 468. 591. 1091. et alibi passim.

Torrenti vapore] Calore adurente. I. 491. II. 149. 857. &c.

341 *Vexamine mundi*] Motibus terrarum.

347 *Tentarentur, &c.*] Sic I. 632. loquitur.

Præterea, quæquomque manent æterna, necessum est,
Aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
Nec penetrare pati sibi quidquam, quod queat artas
Dissociare intus parteis; ut materiai
Corpora sunt, quorum naturam obstendimus ante:
Aut ideo durare ætatem posse per omnem,
Plagarum quia sunt expertia sic ut inane est,
Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:
Aut etiam, quia nulla loci sit copia circum,
Quo quasi res possint discedere, dissoluique;
Sic ut summarum summa est æterna, neque extra
Qui locus est, quo dissiliat: neque corpora sint, quæ
Possint incidere, et valida dissolvere plaga.

vita. Deinde ea omnia, quæ sunt immortalia, oportet vel, quia constant solido corpore, ut repellant plagas, nec tolerent aliquid intrare intus in seipsa, quod possit dissolvere intrinsecus partes connexas, qualia sunt corpuscula prima *materiæ, quorum demonstravimus naturam supra: vel* ut *idcirco queant permanere per omne ævum, quia non sunt obnoxia ictibus, veluti est inane, quod est intactile, et* quod *nullatenus labefactatur a plaga: vel etiam quia nullum est spatium circa, in quod res veluti queant dissilire et perimi, quemadmodum universum ipsum est immortale et extra* quod *nullum est spatium, in quod* res *discedant: neque res sunt* ullæ, *quæ queant advenire, et disjicere* illud *vehementi ictu. Verum, ut ostendi, neque natu-*

Cant.—352 *necessum* Voss. vet. *necesse* reliqui.—354 *artas* V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *ætas* V. marg. 2. *artis* Mus. B. 2. *arctas* vulg.—355 *Dissonare* Mus. B. 2. *et* Cant. V. marg. 1.—357 *Ante* V. ed. Th. Ra. Bodl.—359 *vitandum* V. ed. Bodl. Th. Ra. *figitur* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *frangitur* O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas. Delph. V. marg. 1.—362 *summai* Gassend.—363 *Qui* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Cant.

NOTÆ

352 *Præterea quæquomque, &c.*] His 29. vss. eodem utitur argumento adversus mundi immortalitatem, quo usus erat III. 808. et seqq. adversus animarum immortalitatem. Immo hi 23. vss. priores iidem hic repetuntur. Sic igitur arguit: Æterna sunt, vel quæ tam solido constant corpore, ut ictus respuant, neque plagis dissolvi queant, quales sunt atomi, quæ solidissima sunt corpora: vel quæ plagarum sunt expertia, quale est inane: vel quæ spatium non habent, quo diffugiant, et unde dissolvantur, quale est universum, quod extra se spatium non habet, quo diffugiat, aut dissolvatur. Atqui mundus seu mundi pars quæque non est solido corpore constans, ut atomus; quia admixtum est in rebus inane. Neque ut inane est. Neque deest spatium aut quo diffugiat quæque mundi pars, aut unde corpora incidant, quæ validis plagis quamque rem dissolvant. Sed de ceteris consule annotationes nostras ibi III. 808. et seqq.

At neque, utei docui, solido cum corpore mundi
Natura est, quoniam admixtum est in rebus inane;
Nec tamen est ut inane; neque autem corpora desunt,
Ex infinito quæ possint forte coorta
Conruere hanc rerum violento turbine summam,
Aut aliam quam vis cladem inportare pericli:
Nec porro natura loci, spatiumque profundi,
Deficit, exspargi quo possint mœnia mundi;
Aut alia qua vis possunt vi pulsa perire.
Haud igitur leti præclusa est janua cœlo,
Nec soli, terræque, neque altis æquoris undis;
Sed patet inmani, et vasto respectat, hiatu.
   Qua re etiam nativa necessum est confiteare
Hæc eadem: neque enim, mortali corpore quæ sunt,
Ex infinito jam tempore adhuc potuissent
Inmensi validas ævi contemnere vireis.

ra mundi hujus *constat solido corpore, siquidem inane intermixtum est rebus: neque tamen est veluti inane: neque corpora vero desunt, quæ fortasse egressa ex immenso* spatio *queant evertere hanc molem rerum vehementi concussione, vel quodlibet aliud quoque exitium discriminis inferre: neque etiam natura spatii aut locus immensus deest, in quem ambitus cœli queant ejici, vel vexati qualibet alia violentia queant interire. Non ergo porta mortis clausa est cœlo, neque telluri, neque profundis aquis maris: verum patefacta est, et latis atque ingentibus faucibus respicit. Quamobrem oportet ut fatearis has easdem res habere quoque exortum. Etenim ea, quæ constant corpore perituro, nondum potuissent jam ab infinito ævo*

Ferr. Th. Ra. *Quis* reliqui.—365 *tum c. mondi* Mus. B. 2.—366 *quom* V. ed. Th. Ra. *quo* Mus. B. 2. *quomodo* V. marg. 1. *quoniam admixtum est in rebus inane Nec tamen est* desunt Vind.—367 *ante corpora* Mus. B. 2.—368 *fonte* Mus. B. 1. *coorta* P. Mus. B. 3. Hav. Ald. Bip. *coperta* Voss. vet. et L. B. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. *coporta* V. marg. 2.—369 *Cernere* Mus. B. 2. *Proruere* edd. vulg. —370 *Et* V. ed. Th. Ra.—372 *Defficit* V. ed. Th. Ra. *expergi* P. Ald. Bip. *exspergi* Vind. *possunt* V. ed. Th. Ra.—373 *possunt* Voss. vet. et L. B. O. Cant. *possint* reliqui.—375 *neque* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. *nec* reliqui.—376 *spectatur* Mus. B. 2.—377 *et* pro *etiam* Mus. B. 2. *natura* Mus. B. 2. Cant.—378 *quo sunt* Delph.—380 *contendere* Cant.—381 *Deinde*

NOTÆ

372 *Mœnia mundi*] Ambitus cœli, cœlum. Sic vs. 374. lib. I. 74. &c.

377 *Qua re etiam, &c.*] His 4. vss. concludit hæc eadem, nempe cœlum, solem, terram, et mare pariter esse nativa, atque initium habere, quoniam mortalia sunt. Quod enim mortale est, id nativum fuerit necesse est. Igitur mundus non æternus, sed nativus est.

Denique, tanto opere inter se quom maxuma mundi
Pugnent membra, pio nequaquam concita bello;
Nonne vides aliquam longi certaminis ollis
Posse dari finem? vel, quom sol et vapor omnis,
Omnibus epotis humoribus, exsuperarint;
Quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur;
Tantum subpeditant amnes, ultroque minantur
Omnia diluviare ex alto gurgite ponti;

spernere fortes vires temporis infiniti. Tandem, quoniam præcipuæ partes mundi certant inter se, concitatæ quidem *impio bello, nonne cernis aliquem modum diuturnæ pugnæ posse fieri illis?* quod fortasse fiet *vel ubi sol et totus* ejus *calor vicerint, omnibus liquoribus aquarum exhaustis; quod* quidem *certant facere;* sed quæ *tentata nondum perficiuntur, usque adeo fluvii suppetunt, et sponte* sua *minitantur obruere res cunctas diluvio* exæstuantes *de profundo abysso maris: frustra*

Mus. B. 2. *quom* deest Mus. B. 2.—382 *Pugnet* Mus. B. 2. *pio* deest V. ed. Th. Ra.—383 *aliqua* Mus. B. 2. *longo* O. Mus. B. 1. *certamine solis* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. *certamine ollis* Ferr. V. marg. *certamina solis* Mus. B. 2. 3. *olis* Vind.—384 *solet* V. ed. Th. Ra.—385 *e potis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *humoris* Mus. B. 2.—387 Deest V. ed. Th. Ra. *ultraque* P. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Ald. —388 *diluvia recalto* Vind. *delimare ex alto* O. *dehiviare ex alto* Mus. B. 2.—389

NOTÆ

381 *Denique, tanto opere, &c.*] His 36. vss. continetur ultimum argumentum adversus mundi æternitatem et immortalitatem. Illud autem deducit Lucretius a pugna continua præcipuarum mundi hujus partium inter se: Cum enim modo incendia, modo eluvies superent, existimat Poëta tandem evincere posse, ut cum totius mundi ruina bellum hoc terminetur. Vel enim, inquit, sol et calor, epotis omnibus aquis, superabunt, recidetque tempus Phaëthontis, quod fabulantur poëtæ, quantumvis reluctentur amnes, mineturque pontus diluvium toti terrarum orbi. Vel tandem humor superabit rursus, qualis tempore Deucalionis superior fuisse fingitur. Quapropter tunc universum aut flammis in prædam concedet, aut aquis obrutum mergetur. Observabis autem Lucretium, cum et incendia magna mundo contingere exemplo Phaëthontæi, et diluvia erumpere pari ratione ex Deucalioneo probare potuisset, noluisse tamen hæc Deorum interventu aut fieri aut cessare, sed ex naturali causa pendere.

Maxima mundi membra] Elementa.

382 *Pio nequaquam*] Impio; quia bellum hoc civile et intestinum est.

383 *Ollis*] Antique, pro *illis*.

384 *Vapor*] Calor, ut passim monui.

385 *Epotis*] Exhaustis.

Exsuperarint] Superiores fuerint.

386 *Conata*] Tentata; substantive. Sic Attius apud Nonium, 'Ego incipiam, conata exequar.' I. e. conamina.

387 *Tantum subpeditant*] Usque adeo suppetunt aquas.

388 *Diluviare*] Diluvie obruere.

Nequidquam: quoniam, verrentes æquora, ventei
Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol;
Et siccare prius confidunt omnia posse,
Quam liquor incepti possit contingere finem.
Tantum spirantes æquo certamine bellum,
Magnis de rebus inter se cernere certant;
Quom semel interea fuerit superantior ignis,
Et semel, ut fama est, humor regnarit in arvis.
Ignis enim superavit, et ambens multa perussit,
Avia quom Phaëthonta rapax vis solis equorum
Æthere raptavit toto, terrasque per omneis.

tamen, *siquidem venti stringentes maria minuunt aquas, et sol aërius revocans* eas *calore* suo: *et sperant posse exsiccare cuncta, antequam humor queat assequi finem* sui *cœpti. Agitantes tam magnam pugnam æquo Marte contendunt decernere inter se de magnis rebus, eo quod ignis semel fuerit potentior in terra: aqua vero, sicut rumor est, superior fuerit semel in agris. Etenim ignis vicit, et corrodens combussit multas res, quando valida vis equorum solis deflectens a recta via traxit Phaëthonta* per *totum aëra et per cunctas terras. Verum omnipotens genitor tunc*

quom Ferr. V. ed. Th. Ra. *comodo* Mus. B. 2. *vertentes* V. ed. Th. Ra.—390 *Diminuunt* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. Ald. *que* deest V. ed. Th. Ra.—391 *Exsiccare* Mus. B. 3.—392 *possint* Mus. B. 2.—394 *tentant* Mus. B. 2.—395 *interea* Voss. L. B. O. Mus. B. 1. *injecta* V. marg. 1. *in terra* reliqua exempl.—396 *regnavit* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *superarit* Gassend.—397 *ambens* P. in not. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. *ambiens* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas. *ambies* Mus. B. 2. *ambem* Cant. sed *ambiens* a rec. m. in marg.—398 *Phetontana* Vind. *Phætonta* V. ed. O. Th. Ra.—399 *terrasque perussit* Gassend.—400 *cum* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet.

NOTÆ

389 *Quoniam, verrentes, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt supra vs. 267. 268. Consule locum, et notas ibi.

394 *Cernere*] Decernere, controversiam dijudicare ac finire. Sic Ennius, 'Ferro non auro vitam cernamus utrique.' Idem, 'Ter sub armis malim vitam cernere, quam semel modo parere.'

395 *Superantior*] Superior, potentior, validior.

397 *Ambens*] Ambedens, ab ambedo. Compositum ab edo, edis, vel es. Sic ambesse, pro ambedere.

398 *Avia quom Phaëthonta, &c.*] Fabulam hanc, quæ nota est, longa carminum serie prosecutus est Ov. II. Met. Quid vero significet hæc fabula, docuit Plato in Tim. his verbis: 'Nam quod etiam apud nos dicitur, Phaëthontem olim, Solis filium, patris curru juncto, propterea quod non potuerit patria via aurigare, et ea, quæ sunt in terra, exussisse, et ipsum fulmine percussum periisse, hoc quidem dicitur per fabulæ figuram. Revera autem significatur et eorum, quæ sunt in terra, eorumque, quæ in cœlo et cum cœlo moventur, immutatio: tum is, qui fit longo intervallo interposito rerum, quæ in terra sunt multis ignibus grassantibus, interitus.' Sic Arist. de Mundo IV.

At pater omnipotens, ira cum percitus acri,
Magnanimum Phaëthonta repenti fulminis ictu
Deturbavit equis in terram; solque, cadenti
Obvius, æternam subscepit lampada mundi:
Disjectosque redegit equos, junxitque trementeis:
Inde suum per iter, recreavit cuncta, gubernans;
Scilicet, ut veteres Graium cecinere poëtæ:
Quod procul a vera nimis est ratione repulsum.
Ignis enim superare potest, ubi materiai
Ex infinito sunt corpora plura coorta:
Inde cadunt vires, aliqua ratione revictæ;
Aut pereunt res, exustæ torrentibus auris.
  Humor item quondam cœpit superare coortus,
Ut fama est, hominum multos quando obruit undis.

commotus gravi ira dejecit ex *equis in terram subito ictu fulminis audacem Phaëthonta; et sol succedens delapso* Phaëthonti *sustinuit æternam facem mundi, et reduxit equos dispersos et alligavit trepidantes* adhuc: *postea ducens* illos *per* solitam *suam viam exhilaravit omnia, nimirum sicut antiqui Græcorum poëtæ cantaverunt. Quod* tamen *longe remotum est a veritate rei. Namque ignis potest vincere in ea parte, in qua plurima corpuscula materiæ exorta sunt ex immenso* spatio: *postea vires* illius *vicissim superatas* ab *aliqua causa minuuntur; vel res combustæ flatibus ardentibus intereunt. Aqua similiter suborta olim incepit vincere, sicut rumor est hominum, cum* scilicet *sepelivit plures civitates. Postea cum vis*

et L. B. Ferr. Th. Ra. *tum* reliqui.—401 *Phetonta* Vind. Ferr. *Phætonta* V. ed. Th. Ra.—402 *soli* Cant. *cadentis* P. Ald. Bas. marg.—403 *succepit* Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Lamb. Fab. Creech. *suscepit* vulg.—404 In Vind. syllabæ *osque re* erasæ fuerunt.—405 *summi pariter* V. ed. Th. Ra. *summam per iter* Mus. B. 2.—406 Deest Vind. *gratum* pro *Graiûm* Mus. B. 2. V. marg. et Mus. B. 3. a man. sec.—407 *veris animis est* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *verâ est animi* P. O. Mus. B. 1. et vulg.—410 *revinctæ* P. Ald. *rejunctæ* V. ed. Th. Ra. *revicta* O. Mus. B. 1.—413 *hominem* Mus. B. 2. *multas* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. *undas* Vind. *urbis* Mus. B. 1. 2. *urbeis* vulg.—414.

NOTÆ

400 *At pater omnipotens*] Jupiter.

401 *Repenti*] Repentino. Sic Cicero Tusc. III. 'Quanquam hostium repens adventus magis aliquando conturbat, quam expectatus.'

402 *In terram*] Verum, ut ait Ovidius, excepit Phaëthonta Eridanus fluvius.

Cadenti] Nempe Phaëthonti.

407 *Quod procul, &c.*] Hic vs. positus est II. 644.

408 *Materiai*] Atomorum, primorum corporum.

409 *Ex infinito*] Ex immenso mundi spatio, per quod atomi volitant perpetuo. Sic vs. 415. Sic I. 1051. &c.

410 *Revictæ*] Vicissim victæ.

413 *Ut fama est*, [*Ut fama est*] *hominum, &c.*] Ita Lambinus. At Pareus et alii quidam: *Ut fama est, hominum multos quando obruit undis.* Quæ lec-

Inde, ubi vis, aliqua ratione avorsa, recessit,
Ex infinito fuerat quæquomque coorta,
Constiterunt imbres, et flumina vim minuerunt.
Sed, quibus ille modis conjectus materiai
Fundarit terram, et cœlum, pontique profunda;
Solis, lunai, cursus; ex ordine ponam.

ejus secessit deflexa ab *aliqua causa, quæcumque exorta fuerat ex immenso* spatio, *pluviæ cessaverunt, et fluvii diminuerunt* suum *impetum. Verum* nunc *exponam ex ordine, quibus rationibus ille cætus atomorum fabricaverit cælum, et terram,*

Unde P. V. ed. Th. Ra. Ald. *ubi* deest Mus. B. 2.—416 *Constituerunt* Vind. Mus. B. 2. 3. Cant. *nubes* Gassend.—417 *conlectus* Gif.—418 *terram et cælum* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. *et* deest Mus. B. 1. *cælum ac terram* O. et edd. vulg.—419 *Solis lunai* Voss. vet. O. Mus. B. 1. Cant. *Solis lunæ* Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. 2. 3. *Solisque*

NOTÆ

tio proba quoque videtur. Hoc autem intelligitur contigisse tempore Deucalionis, quo tempore terra aquis obruta natavit. Quæ fabula quoque nota est.

416 *Constiterunt*] H. e. repressi sunt et cohibiti. Penultima autem brevis est; sic vs. 194. 'deciderunt.'

417 *Sed, quibus ille modis, &c.*] Hactenus de mundi exortu et interitu. Sat igitur probasse sibi videtur Poëta mundum et nativum et mortalem esse; quod sibi proposuerat demonstrandum vs. 65. 'Quod superest, nunc huc rationis detulit ordo, Ut mihi mortali consistere corpore mundum, Nativumque simul, ratio reddunda sit, esse.' Nunc alteram, quæ sequebatur, promissi partem solvit. Namque sequenti vs. 68. simul pollicitus est edocturum, 'E quibus ille modis congressus materiai Fundarit terram, cœlum, mare, sidera, solem, Lunaique globum,' &c. Itaque ab hoc vs. 417. ad vs. 510. disputaturus est Poëta de modo generationis, quo cœlum, terra, mare, sol, luna, æther, et aër, ex atomorum concursu, congressu, ac cœtu coorta sunt et compacta. His ergo 35. vss. primum ait casu et fortuito res cunctas ex atomis constitisse; dum nempe atomi ex infinito tempore suis concitæ ponderibus, aut plagis resilientes, varios cœtus inire satagebant. Dum vero, ita inter se convenirent percitæ atomi, docet neque terram, neque mare, neque cœlum, neque sidera extitisse: sed rudem quandam indigestamque molem. Ubi vero præcipuæ mundi partes inter se disjungi cœperunt, tunc cœlum affulsit, arida apparuit, congregatæ sunt aquæ in unum, &c. Sero itaque res cunctas crevisse vult Lucretius non solum ob diversa congressus atomorum impedimenta, sed etiam ob earundem coëuntium dispares figuras. Quo factum est ut neque ab æterno res extiterint, neque simul esse aut operari potuerint. De rerum autem præcipuarum exortu sigillatim est disputaturus.

418 *Pontique profunda*] Altum mare. Sicut alibi dixit 'vera viai,' pro vera via, 'ultima naturæ,' pro ultima natura, &c.

Nam certe neque consilio primordia rerum
Ordine se suo quæque sagaci mente locarunt;
Nec, quos quæque darent motus, pepigere profecto:
Sed, quia multa, modis multis, primordia rerum,
Ex infinito jam tempore percita plagis,
Ponderibusque suis consuerunt concita ferri,
Omnimodisque coire, atque omnia pertentare,
Quæquomque inter se possent congressa creare;
Propterea fit, utei, magnum volgata per ævom,
Omnigenos cœtus, et motus, experiundo,
Tandem conveniant ea, quæ, conventa, repente
Magnarum rerum fiunt exordia sæpe,
Terrai, maris, et cœli, generisque animantum.
Heic neque tum solis rota cerni, lumine largo,
Altivolans, poterat; nec magni sidera mundi,

altum mare, et motus solis ac lunæ. Etenim profecto principia rerum neque providentia neque solerti animo disposuerunt se quæque in ea *dispositura*, qua sunt; *neque certe convenerunt inter se de motibus, quos quæque redderent: verum cum plura principia rerum percussa ictibus jam ab infinito tempore diversisque modis, et percita sua gravitate solita sunt moveri, et congregari omnibus modis, et experiri* res *cunctas, quas* scilicet *valerent congregata simul effingere. Ideo fit, ut vagata per tempus infinitum pertentando motus et congressus omnis generis, demum ea coëant, quæ congressa subito fiant plerumque exortus magnarum rerum,* nempe *terræ, maris, et cæli, et gentis animalium. Ibi tunc temporis neque rota solis sublime lata poterat videri* cum *profusa* sua *luce, neque stellæ magni mundi, neque*

---

et lunæ P. et edd. vulg.—421 *quæque suo atque sagaci* P. Gryph. Bas. *se quæque atque sagaci* Vind. et edd. vulg. *quæque suo sagaci* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *se nec quæque sagaci* P. in not. *quæque suo quamque sagaci* Mus. B. 2. *suoque quæque sagaci* Voss. vet. ut in text. Voss. L. B.—423 *multa modis* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *multimodis* Hav.—427 *intus* Ferr.—428 *fuit revoluta* Mus. B. 2.—430 *ea conveniant* quidam. *conveniunt ea quæ conjuncta* Creech. *conveniant ea quæ conveniant* P. *quæ convenere* P. in not. *conjuncta* Mus. B. 1. *ut convenere* edd. vulg.—431 *fiunt* P. O. Cant. Ald. *fluunt* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Th. Ra. *refluunt* Mus. B. 1. Ferr. *fiant* Hav. Bip. Delph. *nempe* pro *sæpe* Fab. Bentl.—433 *His* Macrob. VI. 2. *tunc* Mus. B. 2. *cum* Mus. B. 3. *claro* Macrob. VI. 2.—434 *Altivolans* Macrob.

NOTÆ

420 *Nam certe neque consilio, &c.*] Hi 5. vss. positi sunt I. 1020.

424 *Ex infinito tempore*] Ab æterno.

428 *Volgata*] Volitantia, vagata. Sic IV. 75.

430 *Ea, quæ, conventa* [*conjuncta*] Pareus et alii; bene. Lambinus, *quæ ubi convenere.* Non male, ut patet. *Ea*, supp. prima corpora, primordia. Vulgares lectiones, *Ea, quæ conventa.* Vel, *Ea, quæ conjecta.*

434 *Magni sidera mundi*] Stellæ cœli.

Nec mare, nec cœlum, nec denique terra, nec aër,
Nec similis nostris rebus res ulla videri:
Sed nova tempestas quædam, molesque, coorta.
Diffugere inde loci partes cœpere, paresque
Cum paribus jungi res, et discludere mundum,
Membraque dividere, et magnas disponere parteis
Omnigenis e principiis; discordia, quorum
Intervalla, vias, connexus, pondera, plagas,
Concursus, motus, conturbat, prælia miscens,
Propter dissimileis formas, variasque figuras;
Quod non omnia sic poterant conjuncta manere,
Nec motus inter sese dare convenienteis.
Hocc' est a terris altum secernere cœlum,
Et seorsum mare utei secretom, humorque, pateret;
Seorsus item purei, secreteique, ætheris ignes.

æquor, neque cælum, nec tandem tellus, nec aër, nec res ulla par rebus, quas jam videmus, cerni poterat: *verum recens tantum quædam procella et* confusa *massa nata* erat. *Ex quo loco partes inceperunt discedere, et res similes conjungi cum similibus, et distinguere mundum, et separare partes* mundi, *et locare ordine magna* mundi *membra*, facta *ex primordiis omnis generis; quorum* primordiorum pugna *perturbabat distantias, regiones, vincula, gravitatem, ictus, congressus, et motus* eorum, *agitans bellum, ob dispares formas, et diversas figuras, eo quod cuncta non poterant permanere ita congregata, nec reddere motus inter sese aptos; id est, separare cælum ingens et mare a terris, ut separatim extenderetur segregata aqua* in unum locum; *et similiter discernere flammas puri et segregati aëris separatim.*

P. Vind. *Altevolans* reliqui. *neque* Macrob.—435 *nec aër* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. Cant. Macrob. Ferr. Th. Ra. Ald. *neque aër* vulg.—438 *indue loci* Vind. *in due loci* Cant. *indu loci* Voss. marg. P. in not.—442 *via* Vind. Mus. B. 3. *pondere* Vind. Mus. B. 2. 3. Ferr.—443 *conturbât* Cant. *turbabat* reliq. omn. exempl.—446 *se sedare* Vind. Mus. B. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra.—447 *terris saltum* Mus. B. 2. *terra saltu* Mus. B. 3. *terris magnum* Delph. Macrob.—448 *sursum* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *sorsum* Voss. vet. et L. B. *rursum* Mus. B. 2. *secretum* P. Ald. *secreto* Ferr. V. ed. Th. Ra. Hav. Bip. Delph. *humorque* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *humore* vulg.—449 *Seorsum pueri*

NOTÆ

437 *Nova tempestas, &c.*] I. e. confusio quædam cæca atomorum, et indigesta moles, ut ait Ovid. I. Metam.

438 *Inde loci*] Ex quo loco. Sic Ennius, 'interea loci.' Sic Pacuvius, 'ubi loci.' Plautus, 'quo loci.' Sic infra Lucretius vss. 740. 780. vel, ut interpretantur omnes, Ex quo tempore.

439 *Discludere*] Discernere, distinguere, disparare. Sic VI. 239. et III. 172.

440 *Membra*] Partes.

442 *Intervalla, vias, &c.*] De his omnibus atomorum qualitatibus, quas vocant, disputatum est fusius II. passim.

Quippe et enim primum terrai corpora quæque,
Propterea quod erant gravia, et perplexa, coibant
In medio, atque imas capiebant omnia sedes:
Quæ, quanto magis inter se perplexa coibant,
Tam magis expressere ea, quæ mare, sidera, solem,
Lunamque, ecficerent; et magni mœnia mundi.
Omnia enim magis hæc e lævibus atque rotundis
Seminibus, multoque minoribus sunt elementis,
Quam tellus: ideo per rara foramina terræ,
Partubus erumpens, primus se substulit æther

Namque principio corpuscula prima *singula terræ, eo quod erant prædita pondere et implicata, congregabantur, et singula sumebant* sibi *inferiora loca in medio. Quæ* quidem *quo magis inter se implicita conveniebant, eo magis elicuerunt ea* corpuscula, *quæ crearent æquor, stellas, solem, et lunam, et ambitus immensi cœli. Namque hæ res omnes constant ex primordiis magis levigatis et globosis, et ex principiis longe minoribus, quam terra. Idcirco cœlum stelliferum exiens e partibus terræ*

Mus. B. 2.—452 *In medio atque* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. O. *In medioque* vulg.—456 *hæc sunt* Gryph. marg. P. Ald. *hæc ex* Macrob. *hæc et* V. ed. Th. Ra. *hæc a* Cant. *magis* deest Mus. B. 2.—459 *primas* V. ed. Th.

NOTÆ

450 *Quippe et enim primum, &c.*] His 31. vss. agitur de ortu terræ, cœli, solis, lunæ, et siderum. Docet nempe qua ratione coorta sint hæc primum ex fortuito atomorum congressu. Itaque primum terram secretam fuisse censet, quia tunc primum gravia et perplexa atque hamata corpuscula coibant, et in medio sedes imas capiebant. Dumque in dies magis ac magis ea gravia corpuscula sese premebant et complexabantur, tunc tenuia, levia, et rotunda exprimebantur et ascendebant in cœli, solis, lunæ, et siderum, aëris et ætheris concretiones. Haud secus ac videmus interdum attolli vapores, atque in nubes concrescere. Sic præclare Manil. lib. I. de terra: ‘Imaque de cunctis mediam tenet undique sedem, Idcircoque manet stabilis, quia totus ab illa Tantumdem refugit mundus, fecitque cadendo Undique, ne caderet: medium totius et imum est: Ictaque contractis consistunt corpora plagis, Et concurrendo prohibent in longius ire.’

Corpora] Corpora prima, atomi.

451 *Perplexa*] Hamata, implexa.

452 *In medio*] Posuit quidem Lucretius cum Epicuro terram in medio mundi: sed negavit esse aliquod terræ medium, seu centrum ad quod omnia gravia tenderent, ut fusius explicatum est a nobis lib. II. sub finem.

453 *Quanto magis, &c.*] Nota particulas, ‘quanto magis, tam magis.’ Sic vss. 484. 488. &c.

454 *Expressere ea, &c.*] Quippe levia, tenuia, rotunda corpuscula.

455 *Mœnia mundi*] Cœlum. Periphrasis.

457 *Minoribus* [*Minoribu'*] Pro *minoribus*, metri causa.

459 *Æther Ignifer* [*Signifer*] Cœlum stelliferum. Sic vs. 690. et VI. 481. et IV. 1032. vel per æthera intelligit eam mundi regionem, in quam sub-

Ignifer, et multos secum levis abstulit igneis:
Non alia longe ratione, ac sæpe videmus,
Aurea quom primum, gemmanteis rore, per herbas
Matutina rubent radiati lumina solis;
Exhalantque lacus nebulam, fluvieique perennes:
Ipsaque et interdum tellus fumare videtur:
Omnia quæ, sursum quom conciliantur in alto,
Corpore concreto, subtexunt nubila cœlum:
Sic igitur tum se levis ac diffusilis æther,
Corpore concreto circumdatus undique, sæpsit;
Et, late diffusus in omneis undique parteis,
Omnia sic avido conplexu cætera sæpsit.
Hunc exordia sunt solis, lunæque, sequuta; et
Inter utrasque globei quorum vortuntur in auris;

per meatus apertos primum evexit se, et quia *leve* erat *abripuit secum plures ignes: haud absimili fere modo, quam nonnunquam cernimus, ubi primum aurata lux matutina solis coruscantis rutilat per gramina perfusa rore; et paludes ac flumina perpetuo fluentia emittunt nubeculam;* et *terra etiam ipsa sæpe videtur fumigare. Quæ res omnes ubi sursum in aëre congregantur, nubes operiunt cœlum corpore spisso. Ita ergo cœlum leve ac fluidum*, quasi *circumvallatum corpore spisso ex omnibus partibus, tunc vallavit se, et, longe effusum ex omnibus partibus in omnes partes, circumvallavit reliquas res amplexu tam vasto*, quam est. *Principia solis et lunæ, quorum orbes volvuntur in æthere inter utrosque globos* terræ

Ra. *substulit* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *sustulit* vulg.—460 *Ignifer* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. P. in not. *Signifer* reliqui. —462 *gementis rotæ* V. ed. Th. Ra.—464 *fluviiisque* V. ed. Ferr. Th. Ra. *fluvii* Mus. B. 2. *perhemnes* V. ed. Cant. Th. Ra.—465 *Ipsaque et* Wakef. ex conj. *Ipsa quoque* P. Hav. Ald. Bip. *Ipsaque ut* omn. vet. exempl.—466 *Omniaque et rursum* Mus. B. 2.—467 *sub texunt nebula* V. ed. Th. Ra.—468 *cum se* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. *difficilis* O. Mus. B. 2.—469 *circumdans* Mus. B. 1.—472 *Nunc* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *Hinc* O. Mus. B. 3. P. in not. V. marg. 1. *et* Voss. L. B. deest in reliquis.—473 H. vs. delent Lamb. Creech. Parenthesi includunt Gif. Par. Delph. *Astrorumque globi* Fab.

NOTÆ

latus fertur ignis Elementarius, quæ nempe supra aëra surgit, infra cœlum, et in qua Planetæ moventur, et phænomena. Sic vs. 501.

462 *Gemmanteis rore*] Sic II. 319. 'Invitant herbæ gemmantes rore recenti.' Sic Manil. v. 256. 'Ille colet nitidis gemmantem floribus hortum.'

464 *Exhalantque lacus nebulam*] Sic vs. 243. Sic Virg. Georg. II. 217. 'Quæ tamen exhalat nebulam fumosque volucres.'

468 *Diffusilis*] Qui facile diffunditur.

471 *Avido*] Vasto et ingenti. Sic vs. 202.

472 *Hunc*] Nempe æthera; h. e. cœlum.

Exordia] Atomi, semina, primordia. Sic I. 150. II. 33. &c.

Quæ neque terra sibi adscivit, nec maxumus æther;
Quod neque tam fuerint gravia, ut depressa sederent,
Nec levia, ut possent per summas labier oras;
Et tamen inter utrasque ita sunt, ut corpora viva
Vorsent, et partes ut mundi totius exstent:
Quod genus, in nobis quædam licet in statione
Membra manere, tamen quom sint ea, quæ moveantur.
Hiis igitur rebus retractis, terra repente,

et cœli, *secuta sunt illud*; quippe *quæ* principia solis et lunæ *neque tellus, neque vastum cœlum assumserit sibi, eo quod non fuerint adeo prædita pondere, ut dejecta considerent: nec adeo levia, ut possent ferri per sublimes regiones* ætheris. *Et tamen sic sunt inter utrosque, ut volvant duos* suos *globos, et ut sint membra præcipua totius mundi. Quemadmodum in nobis quidam artus possunt stare in quiete, ubi tamen sint ii* artus alii, *qui sint in motu. His ergo rebus* ita *remo-*

---

utrosque P. et alii. *in oras* P. in not. *aris* V. ed. Th. Ra.—474 *nec* P. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Ald. *ut* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *neque* vulg.—475 *Quot* Mus. B. 2. *neque* P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec* edd. vulg. *fuerunt* Vind. V. ed. O. Cant. Bas. Ferr. Th. Ra. *fuerint* vulg. *ac d. sederet* Mus. B. 2.—477 *utrasque* omn. vet. exempl. *utrosque* edd. vulg. *corpore bina* Delph.—479 *institutione* V. ed. Th. Ra.—480 *moveant nos* P. Ald. Gryph. Nard. *tamen* deest V. ed. Th.

NOTÆ

473 *Inter utrasque* [*utrosque*] Nempe inter æthera seu cœlum, et terram. Sic vs. 479.

Globei quorum] Scilicet orbes solis et lunæ.

In auris] In æthere, in aëris regionibus.

474 *Quæ*] Supp. exordia solis ac lunæ.

Æther] Cœlum: vs. 459.

476 *Labier*] Poëtice pro labi, h. e. ferri, attolli.

477 *Inter utrasque* [*utrosque*] Nempe inter terram et æthera maximum, h. e. cœlum.

Corpora viva [*bina*] Lamb. bene. Pareus et alii, *Corpora viva;* male. Namque pugnantia loqueretur Poëta, cum supra negaverit solem et lunam vitali prædita esse sensu. Deinde verbum *versent* sat indicat legendum *bina*, non *viva*. Quid enim est quod sol et luna versent seu volvant corpora viva? Bene volvunt corpora bina, hoc est, suum quemque globum.

479 *Quod genus*] Qualia sunt, sicut, quemadmodum, &c. Sic vs. 271. &c.

480 *Manere in statione*] Quiescere. Sic vs. 518.

481 *Hiis igitur rebus retractis, &c.*] His ergo 18. vss. concludit terram in medio consedisse compressam et coactam, sublatis nempe levioribus corpusculis in aëra, in æthera, in cœlum, in sidera, in solem, et in lunam, depressis vero gravioribus in terræ globum. Itaque dum interim terra magis ac magis in dies afficiebatur ab ætheris æstu solisque radiis, eo magis humor exprimebatur, ignea corpuscula sursum ascendebant, ac proinde elementa pura sunt reddita in suum quæque locum pro sua levitate aut gravitate. Quam elementorum sortem ac stationem præclare scripsit Manilius I. a vs. 149. ad vs. 173. 'Ignis in æthereas volucer se sustulit auras, Summaque complexus

Maxuma qua nunc se ponti plaga cærula tendit,
Subcidit, et salso subfodit gurgite fossas:
Inque dies quanto circum magis ætheris æstus,
Et radiei solis, cogebant undique terram
Verberibus crebris, extrema ad lumina apertam,
In medio ut, propulsa, suo condensa coiret;
Tam magis expressus salsus de corpore sudor
Augebat mare manando, camposque natanteis:
Et tanto magis illa, foras elabsa, volabant
Corpora multa vaporis, et aëris; altaque cœli
Densabant procul a terris fulgentia templa:

tis, subito tellus, qua parte vastus cœruleus campus maris extendit sese nunc, depressa jacuit, et cavavit fossas in salso abysso maris. *Et quo magis de die in diem calor cœli, et splendores solis circumpellebant ex omni parte frequentibus ictibus tellurem patentem ad extremas oras, ut in medio suo compulsa et compressa conveniret, eo magis salsus humor elicitus de illius globo amplificabat emanando oceanum, et plagas humidas. Et eo magis illa plura corpuscula ætheris, et ignis egressa foras sursum ferebantur, et cogebant longe a terris sublimia laquearia splendida cœli.*

Ra.—482 *quâ se nunc* Cant.—483 *falso* V. ed. Ferr. Th. Ra. *salso suffudit* Mus. B. 1. 2. *gutture* Cant. *fossa* Gassend.—484 *curvam* P. Ald. *curam* V. ed. Th. Ra. —485 *radiis* Voss. L. B. V. marg. 2. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *tegebant undique terras* Mus. B. 2.—486 *Verticibus* Mus. B. 2. *lumina* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *limina* vulg. *partem* Gryph. Nard. P. Ald. Ferr. V. ed. Th. Ra. P. V. marg. 2. Bodl. Voss. L. B.—488 *salsus* deest V. ed. Th. Ra.—489 *mandando* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *mandendo* P. proposuit in not.—490 *valebant* Vind. *volebant* V. ed. Th. Ra.—491 *altasque* Vind.

NOTÆ

stellantis culmina cœli, Flammarum vallo naturæ mœnia fecit. Proximus in tenues descendit spiritus auras, Aëraque extendit medium per inania mundi. Ignem flatus alit vicinum subditus astris. Tertia sors undas stravit fluctusque natantes, Æquora perfundit toto nascentia ponto, Ut liquor exhalet tenues atque evomat auras, Aëraque ex ipso ducentem semina pascat. Ultima subsedit glomerato pondere tellus, Convenitque vagis limus commixtus arenis, Paulatim ad summum tenui fugiente liquore. Quoque magis puras humor secessit in undas, Et siccata magis strinxerunt æquora terras, Adjacuitque cavis fluidum convallibus æquor,' &c.

483 *Subcidit*] Ima subsedit, sese retraxit.

Subfodit] Excavavit.

485 *Cogebant*] Compellebant.

486 *Apertam*] Nudam, nondum arboribus consitam, aut frugibus vestitam.

489 *Camposque natantes*] Æquora. Sic vs. 402. ' ponti plaga.'

491 *Corpora*] Atomi.

Vaporis] Caloris, ignis.

492 *Densabant* [*Densebant*] Densabant. Dicitur denseo, es: et denso, as, passim.

Templa cœli] Cœlum; periphrasis.

Sidebant campei, crescebant montibus altis
Adscensus; neque enim poterant subsidere saxa,
Nec pariter tantumdem omnes subcumbere partes.
Sic igitur terræ, concreto corpore, pondus
Constitit; atque omnis mundi quasi limus in imum
Confluxit gravis, et subsedit funditus, ut fæx.
  Inde mare, inde aër, inde æther ignifer ipse,
Corporibus liquidis, sunt omnia pura relicta;
Et leviora aliis alia; et liquidissimus æther,
Atque levissimus, aërias super influit auras;
Nec liquidum corpus turbantibus aëris auras

Agri subsidebant, et acclivitates augebantur celsis montibus: namque lapides non poterant extendi in planitiem, neque similiter cunctæ partes subjacere æqualiter. Ita ergo gravitas telluris compacta est ex *corpore spisso, et veluti limus totius mundi convenit in inferiorem locum*, quia *ponderosa* erat, *et sicut fæx alte depressa jacuit. Hinc æquor, hinc aër, hinc et ipse flammifer æther, sunt reservata cuncta pura corpusculis fluidis; et alia* quidem *leviora aliis; et æther fluidissimus et levissimus perfundit sese supra flatus aërios, neque miscet fluidum* suum *corpus* cum

—492 *Densebant* edd. vulg.—493 *Sedebant* Ferr.—494 *subsidera* Vind. *sub sidare* V. ed. *sub sydera* Th. Ra. Mus. B. 2. *sub sidera* Mus. B. 1. 3.—495 *subcumbere* Cant. Ferr. *succumbere* vulg. *subsidere* Gassend.—496 *conjecto* Mus. B. 2.—501 *levior* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra.—503 *auras* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *auris* Mus. B. 2. et

NOTÆ

Sic vs. 522. Sic Manilius passim loquitur.

493 *Sidebant*] Subsidebant, plani fiebant: vs. 449.

494 *Subsidere*] H. e. ita sidere, ut planitiem efficerent.

495 *Subcumbere*] Cadere, subjacere.

497 *Mundi quasi limus, &c.*] Sic Manil. I. 159. 'Ultima subsedit glomerato pondere tellus, Convenitque vagis limus commixtus arenis, Paulatim ad summum tenui fugiente liquore,' &c.

499 *Inde mare, &c.*] His 11. vss. docet iterum qua ratione mare, aër, et æther constiterint ex levioribus, tenuioribus, et liquidioribus atomis, atque pro sua minori levitate ac liquiditate alia aliis superius evolaverint in eas, quas jam sedes occupant. Sic Manil. lib. I. fusius hæc eadem prosequitur.

Æther ignifer] Cœlum, ut ait vs. 459. *Æther ignifer*, scilicet, quia Veteres crediderunt stellas aut igneas aut ignes esse, vocaverunt cœlum igniferum, æque ac signiferum, seu stelliferum. Vel hic per æthera notat ignis elementaris regionem, quæ cœlo vicina subest, ut præclare cecinit Manil. I. 144. 'Ignis in æthereas volucer se sustulit auras, Summaque complexus stellantis culmina cœli Flammarum vallo naturæ mœnia fecit.'

Conmisci: sinit hæc violentis omnia vorti
Turbinibus, sinit incertis turbare procellis;
Ipse suos igneis certo fert inpete labens;
(Nam modice fluere atque uno posse æthera nixu
Significat Ponto mare, certo quod fluit æstu;)
Unum labundi conservans usque tenorem.
Motibus astrorum nunc quæ sit caussa, canamus.

flatibus procellosis aëris: patitur hæc cuncta agitari validis ventis; permittit ea perturbare omnia tempestatibus inconstantibus: ipse vero fluens certo motu volvit suos ignes. Etenim quod æther possit moderate et uno tenore labi, tam vastum æquor, quod labitur certo fluxu, indicat, servans perpetuo eundem modum fluendi. Cantemus jam quæ causa sit data *cursibus siderum. Primum si vastus globus*

edd. vulg. H. vs. deest Mus. B. 3.—504 *Conmisci* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *Commisti* V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. *Committit* P. *Committi* Gryph. *Commiscet* edd. vulg. *sunt* pro *sinit* V. ed. Mus. B. 1. Cant. Th. Ra. *ac* P. Ald. Gryph. *aut* V. marg. 1. *nec* V. marg. 2.—505 *sunt in certis* V. ed. Th. Ra.—506 *suo signis* V. ed. Ferr. Th. Ra.—507 *possit* V. ed. Th. Ra. *nixu* O. Cant. *nisu* vulg. *visu* Th. Ra.—508 *Ponto* lib. vet. omn. *Ponti* edd. vulg. *puncto* P. in not. *tantum mare* Delph. *certo* deest Mus. B. 2.—509 *labenti* Mus. B. 2. *construansque* V. ed. Th. Ra. *conservas* Mus. B. 2.—510 *fit* V. ed.

NOTÆ

505 *Turbinibus*] Flatibus. Sic Manil. I. 152. de aëre: 'Proximus in tenues descendit spiritus auras, Aëraque extendit medium per inania mundi: Ignem flatus alit vicinum subditus astris.'

506 *Suos igneis*] Sua astra, quæ vel ignea, vel ignes videntur.

Inpete] Impetu. Dicitur enim 'impetis,' ab antiquo nominativo 'impes.' Sic II. 326. IV. 418. 901. &c.

507 *Uno nixu*] Uno tenore.

508 *Ponto* [*Tantum*] Tam vastum, tam immensum. Sensus est: mare vastum, quod certo æstu fluit et refluit perpetuo servans eundem fluendi et refluendi tenorem, significat et arguit quod æther uno et eodem modo circumagatur. Ita Lamb bene. Alii vero fere omnes, *ponto*, supp. in, inquit Pareus. Sed quid est, *mare significat in ponto?* an in ponto suo, pro 'in fluctibus suis?' an 'in Hellesponto,' ut quibusdam videtur? Ergo *Ponti mare* legendum foret. Deinde quæ causa, cur potius cum Hellesponti maris, quam cum oceani æstu comparat motus materiæ cœlestis? æque enim liquidus est oceanus, ac illi certo æstui aptus, quam Hellespontus. Adde quod de mari, non de Hellesponto, quærat hic, et supra vs. 418.

510 *Motibus astrorum, &c.*] His 25. vss. docet poëta de motibus astrorum, memor scilicet eorum, quæ dudum supra pactus erat vs. 419. 'Solis, lunai cursus, ex ordine ponam.' Lucretius autem cum Epicuro dum agit hic de cœlo, et de iis, quæ ad cœli motum pertinent, et de iis, quæ μετέωρα Græci vocant, more Academicorum disputat, nihilque certo affirmat, neque harum rerum unam causam, sed plures, affert et reddit. Itaque his 8. vss. prioribus, si astra moveantur ad cœli motum, hocque cum illis moveatur, (quæ sententia verisimilior est,) dicendum est, inquit, aëra ex utraque parte, h. e. a dextera

Principio, magnus cœli si vortitur orbis,
Ex utraque polum parti premere aëra, nobis
Dicundum est; extraque tenere, et cludere utrimque:
Inde alium supera fluere, atque intendere eodem,
Quo volvunda micant externi sidera mundi:
Ast alium subter, contra qui subvehat orbem;

cœli volvitur, debemus dicere aëra comprimere ab utraque parte axem utrumque illius, *et continere et cohibere* illum *extrinsecus ab utraque parte: postea alium aëra labi supra, et vadere versus illum locum, in quem astra vertenda cœli perennia fulgent: alium vero* delabi *infra, qui contra sursum tollat globum* cœli: *veluti*

Th. Ra. deest O.—511 *vortitur* Voss. vet. *vertitur* reliqui.—512 *solum* Mus. B. 2. *parti* quidam. *partim* Cout.—513 *est extraque* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. *ex utraque* P. Ald. *est ex utraque* Vind. Cant. Bodl. Ferr. *se ex utraque* V. ed. Th. Ra. *est et utraque* Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. *Dicendumque est extraque* Mus. B. 3.—514 *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. *super* Mus. B. 3. *supera* vulg. *et* pro *atque* Mus. B. 2. *eadem* Cant.—515 *micat* V. ed. Th. Ra. *æterni* vet. exempl. *alterni* Fab. Creech. et alii. *alternis* Voss. marg.—516 *Aut* P. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *super* Nard. *quis* P. V. ed.

NOTÆ

et sinistra, premere atque urgere desuper utrumque cœli polum extremum; et extrinsecus tenere et includere illum: dicendum est item alium aëra esse, qui supra cœlum extrinsecus labatur et eodem intendat, quo una cum cœlo feruntur sidera: dicendum est quoque alium esse aëra subter cœlum, qui extrinsecus subvehat illud depressum, ac una cum illo subterlabatur, quemadmodum videmus rotas et cados rotarum, quæ haustra vocant, a fluviis circumversari, et sublevari. Scilicet quasi cœli motus explicari nequeat, nisi undique aëre rapido circumdetur, qui premat illud ab utroque polo, ne recedat extrinsecus, et qui subter et desuper urgeat illud, ne pariter extravagetur: sed ut motu certo feratur et volvatur. Itaque non affirmat Lucretius hoc ita se habere, sed sic esse posse.

512 *Polum*] Utrumque cœli cardinem. Polus dicitur a verbo πολεῖν 'vertere.' Duplex est cœli Polus, Arcticus et Antarcticus, seu Borealis et Australis; qui dicuntur et duo cœli cardines, quia quasi in illis innixum cœlum, tanquam janua in suis cardinibus, volvitur. Dicuntur et vertices, a verbo vertere, quia in illis vertitur seu volvitur cœlum. Sunt igitur poli duo extrema illa, in quibus axis, circa quem volvitur cœlum, innititur. Porro per polum hic notat Poëta eam utramque cœli partem, quæ ad septemtrionem et ad meridiem est.

Parte [*parti*] Pro parte. Sic alibi 'contagi' pro contage, &c.

514 *Supra*] Nimirum, supra eam cœli partem, quæ verticibus nostris incumbit.

Eodem] Nempe versus occasum, quo cœlum fertur.

515 *Externi* [*æterni*] *mundi*] Cœli, quod perpetuo volvitur.

516 *Subter*] Nempe, subter eam cœli partem, quæ sub pedibus nostris depressa jacet.

Orbem] Supp. cœli, h. e. cœlum ipsum.

Ut fluvios vorsare rotas, atque haustra, videmus.
Est etiam quoque, utei possit cœlum omne manere
In statione, tamen quom lucida signa feruntur:
Sive, quod inclusei rapidi sunt ætheris æstus,
Quærentesque viam circumvorsantur, et ignes
Passim per cœli volvunt inmania templa;
Sive, aliunde fluens aliquunde extrinsecus, aër
Vorsat agens igneis; sive ipsei serpere possunt,
Quo quoiusque cibus vocat, atque invitat, euntes,

cernimus flumina vertere rotas, et cados rotarum. Potest quoque fieri, ut cœlum totum queat conquiescere in loco, etiamsi splendida sidera volvantur. Seu quia violenti ignes ætheris sunt intersepti; et scrutantes sibi *iter circumvolvuntur: et flammæ ubique versant se per vastos ambitus cœli: seu* quia *aër extraneus alicunde labens ex alio loco versat, et agit ignes* illos: *seu* quia ipsi *ignes queunt repere in eam partem, in quam alimentum singulorum advocat, et attrahit* illos *dum currunt,*

Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—517 *fluvius* V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *fluviis* Mus. B. 1. 2. Gassend. Nonius. *atque austra* Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *ac plaustra* O. Mus. B. 1. *atque astra* Mus. B. 2. 3. *ac transtra* V. marg. 1. *movere* Mus. B. 2.—519 *lucia* Vind. Mus. B. 2. Cant. et Mus. B. 3. in marg. *feruntur* Voss. vet. et L. B. *ferantur* reliqui.—522 *cœlum* Mus. B. 2. *sumania* Voss. vet. *sub inania* P. Ald. *sub mania* V. ed. Th. Ra. Bodl. *summania* Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *si immania* Mus. B. 2. *se inania* Ferr. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. *se immania* Vind. et edd. vulg.—524 *Versata gens* V. ed. Th. Ra.—525 *euntes* Ferr. V. ed. Th. Ra. *euntis* vel *eunteis* reliqui.—

NOTÆ

517 *Haustra*] Haustrum genus est machinæ rotas habens, qua e puteis aut e fluminibus aqua hauritur, quod tympanum vulgo dicitur, *un seau*. Vel, ut Nonio placet, sunt ipsi cadi, seu situlæ machinis affixæ, quibus hauritur aqua. Sic autem dicitur ab hauriendo.

518 *Est etiam quoque, &c.*] His 17. vss. posterioribus ait sic fieri etiam posse, ut cœlum quiescat, sidera vero moveantur. Quo casu triplicem motus astrorum causam assignari posse docet. I. Aut quod ætheris ignes, h. e. sidera, inclusi, dum sibi quærunt exitum, circumversentur et passim sese per cœlum liquidum circumagant. II. Aut quod aër extrinsecus aliunde fluens impellat ac verset illos ignes, seu sidera. III. Aut quod sidera ferantur eo, quo quæque cibus invitat et rapit. Cum enim ignes sint, pasci et ali necesse est. Itaque nihil certum statuit in re tam incerta. Sic Epicurus loqui solebat de rebus incertis et obscuris; sic cautius sese gerebat.

Manere in statione] Immotum stare.

519 *Signa*] Stellæ, sidera.

520 *Ætheris æstus*] sidera cœli, aut æterni mundi, ut ait vs. 515.

521 *Ignes*] Sidera.

522 *Cœli templa*] Vastos cœli ambitus, ut dictum est supra.

524 *Igneis*] Sidera, vs. 521. et alibi passim.

Flammea per cœlum pascenteis corpora passim.
Nam quid in hoc mundo sit eorum ponere certum
Difficile est: sed, quid possit fiatque per omne
In variis mundis, varia ratione creatis,
Id doceo; plureisque sequor disponere caussas
Motibus astrorum, quæ possint esse per omne:
E quibus una tamen sit et hæc quoque caussa necesse est,
Quæ vegeat motum signis; sed, quæ sit earum,
Præcipere haud quaquam est pedetentim progredientis.
  Terraque ut in media mundi regione quiescat,

nutrientes ubique per cœlum sua *corpora ignita. Namque haud facile est in hoc* inferiori *mundo statuere quid horum sit certum. Verum edoceo* tantum *istud*, nempe *quid queat* esse *aut* quid per *totum universum fiat in diversis mundis formatis diverso modo; et persequor attribuere multas causas motibus siderum, quæ queant esse per totum universum. Inter quas tamen oportet* ut *una sit, et ea* quidem *etiam, quæ polleat motu* in *sideribus: verum quænam inter illas sit, nullatenus est* hominis *euntis lente docere. Atque ut terra conquiescat in media parte*

527 *pondere* Ferr.—529 *mundi* P. V. ed. Voss. L. B. Th. Ra. Voss. marg. *mondi* Ald. *creatis* Cant. *creari* Mus. B. 1. Ferr. *creati* reliqui.—531 *omnem* V. ed. Voss. vet. O. Cant. Ferr. Th. Ra.—533 *Qua* Mar. *vigeat* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Delph. Mar. Nard. V. marg. 2. Voss. vet. et L. B. Bodl. *motu* P. in not. Delph. *multum* P. Ald. *motus* Mar. *eorum* Mus. B. 2.—534 *sunt* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. *peditenti* Vind. Cant. *progredientes* P. Vind. Cant. Ferr.

NOTÆ

527 *In hoc mundo*] In hoc terrestri et infimo mundo: vel in hoc mundo, in quo cœlum hoc et hæc sidera videmus perenniter moveri. Plures enim mundos in toto seu in universo posuit Epicurus.

Quid sit eorum] I. e. earum rerum, seu causarum, quas supra retulit de motibus cœli et astrorum.

528 *Per omne*] Per totum, τὸ πᾶν, universum, per summam summarum, ut monuimus lib. I. passim. Sic infra vs. 531. Totum enim seu universum dicitur Lucretio, quod multos continet mundos huic nostro similes, aut etiam majores.

533 *Quæ vegeat motum signis*] Quæ motum sideribus det.

534 *Pedetentim progredientis*] Hominis, qui paulatim rerum naturam et cognitionem assequi tentat: qui nondum rerum omnium est gnarus. Sic infra vs. 1452. 'Simul experientia mentis Paulatim docuit pedetentim progredientis.'

535 *Terraque ut in media, &c.*] His 30. vss. apte subnectit speculationi de cœli ac siderum motu perennem et tot sæculis anteactis minime interruptam terræ quietem. Cujus quietis permanentis ac stantis, ut ita dicam, rationem aliquam seu causam reddere conatur Lucretius. Cum enim pondere prædita sit ac gravitate terra, cavet in præsens, ne mediæ suæ stationis jus amittat. Scilicet causatur ille nescio quod ponderis decrementum, quod patitur terra, ob aëris subjecti cognationem, cui ab ineunte ævo insita vivit; hoc est, statum

Evanescere paullatim, et decrescere, pondus
Convenit; atque aliam naturam subter habere,
Ex ineunte ævo conjunctam atque uniter aptam
Partibus aëriis mundi, quibus insita vivit.
Propterea, non est oneri, neque deprimit auras;
Ut sua quoique homini nullo sunt pondere membra,
Nec caput est oneri collo, nec denique totum
Corporis in pedibus pondus sentimus inesse.

mundi, æquum est ut *onus* illius *minutatim dispereat, et diminuatur, et* ut *habeat subtus aliam naturam, quæ a primo tempore connexa sit, et maxime cognata aëriis partibus mundi, in quibus innixa permanet. Ideo non onerat, neque dejicit flatus aërios; veluti sui cuique homini artus nulli sunt oneri: neque caput opprimit collum, nec tandem experimur omne onus corporis esse in pedibus. Verum ea omnia*

Ald. *progredi certes* V. ed. Th. Ra. *progredientem* O.—536 *Et vanescere* Cant.—537 *subter* Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph. *semper* P. O. Ald. *super* reliqui.—538 *inter raptam* Mus. B. 2.—539 *mundi* Mus. B. 2. *insita sedit* Gassend. *juvit* V. ed. Th. Ra. *sidit* edd. vulg.—540 *desinit* Mus. B. 3.—541 *Et* Vind. Bodl.

NOTÆ

suum conservat, stabilis manet, firmiter et radicitus hæret. Quo fit, ut terra, quantumvis gravis et ponderosa, nullo tamen sit oneri aëriis auris, hoc est, nusquam deprimat aëra; quemadmodum membra corporis nostri non sunt aliis alia oneri, licet sibi superimposita; nimirum quia uniter apta sunt, et cognata. Solum enim pondus foris adveniens lædit. Terra autem foris non est allata, et quasi aliena aëri, sed ei uniter apta, cognata, et a primo mundi ævo conjuncta. Quod et alia ratione confirmat. Nisi enim, inquit, terra cognata esset aëriis flatibus, sane, dum grandi tonitru concutitur, non pariter simul concuteret res cunctas, quas fert, et quæ in ea continentur. Denique levi satisfacit objectioni. Quærere enim quis potuerit, qui tenuis aër adeo grande pondus terræ sustinere valeat? Respondet Lucretius, et obtrudit tenuissimam animæ vim, quæ tamen onus corporis sustinet: nec sustinet tantum, sed et quandoque pernici saltu attollit totum corpus. Quæ causa est una rerum inter se cognatio et uniter apta conjunctio: 'Usque adeo magni refert, cui quæ adjaceat res.' Aristoteles autem non docet terram ideo in medio aëre vehi, quia cognata est aëri, ut censuit Epicurus: sed quia omnium elementorum gravissima est. Plato vero in Phæd. vult ipsius terræ æqualitatem esse illius stationis mediæ causam. Unde ad ejus mentem scripsit Ovid. Met. I. 12. 'Nec circumfuso pendebat in aëre tellus Ponderibus librata suis,' &c.

538 *Uniter aptam*] Cognatam, simili natura fere præditam, arcte conjunctam. Sic. vss. 556. 559. et III. 852. 859. &c.

539 *Quibus insita vivit*] Vivit, h. e. stat immota, firmiter hæret, stabilis manet. Sic I. 1032. dixit 'vivere' de sideribus, pro permanere, conservari. Neque enim animata vult esse sidera, ut docuit sub initium hujus libri.

540 *Auras*] Aëra.

At, quæquomque foris veniunt, inpostaque nobis
Pondera sunt, lædunt permulto sæpe minora:
Usque adeo magni refert, quid quæque queat res.
Sic igitur tellus non est aliena repente
Adlata, atque auris aliunde objecta alienis;
Sed pariter prima concepta ab origine mundi,
Certaque pars ejus; quasi nobis membra videntur.
Præterea, grandi tonitru concussa, repente
Terra, supra se quæ sunt, concutit omnia motu;
Quod facere haud ulla posset ratione, nisi esset
Partibus aëriis mundi, cœloque, revincta:
Nam conmunibus inter se radicibus hærent,
Ex ineunte ævo conjuncta, atque uniter aucta.
Nonne vides etiam, quam magno pondere nobis
Substineat corpus tenuissima vis animai;

quælibet onera, quæ accedunt extrinsecus, et quæ *ingeruntur nobis*, sane *vexant* nos, *quantumvis plerumque sint levia. Adeo magni interest, cui* rei *quæque* res *adjungatur. Ita ergo terra non fuit subito asportata* in suum locum, *quasi extera, neque ex alieno loco exposita exteris flatibus* aëriis: *verum fuit similiter progenita a primo exortu mundi, et* facta est *quædam pars illius, veluti artus* nostri corporis *sunt nobis. Deinde terra commota subito magno tonitru, commovet simul* suo *motu res cunctas, quæ sunt supra ipsam: quod nullo modo posset facere, nisi arcte conjuncta esset* cum *partibus aëriis mundi et* cum *cælo. Namque* hæ mundi *partes conjunguntur inter se per communes radices, et arcte vinctæ sunt* mutuo *a prima* mundi *ætate. Nonne cernis quoque quam valde exigua potestas animæ sus-*

Mus. B. 1. 2.—542 *neque* O.—545 *permultos* Cant.—546 *quid quæ adjaceat res* Gif. Par. Bas. *quid quæque vehat res* Sus. Voss. marg. *quid quæque creat res* V. marg. 2. *nequeat* Mus. B. 2.—550 *videtur* edd. vulg.—551 *contra concussa* V. ed. Th. Ra.—552 *se quæ* P. Mus. B. 1. Ald. et edd. vulg. *se* deest. V. ed. Th. Ra. *se quæ* desunt et *est* pro *sunt* Ferr.—554 *aëri* Vind. *aecri* V. ed. Th. Ra. *mundo* Cant. *rejuncta* Ferr. Nard. *rei functa* V. ed. Th. Ra.—555 *Non* Mus.

NOTÆ

544 *Foris*] Extrinsecus, aliena, non cognata.

546 *Quid quæque queat* [*cui quæ adjaceat*] *res*] Ita Lamb. bene. Pareus et alii quidam, *quid quæ adjaciat res*. Alias, *quid quæque queat res:* quæ lectio non aliena mihi videtur, si subaudiatur, dum certæ rei juncta est.

551 *Præterea, grandi tonitru, &c.*] His 6. vss. continetur argumenti superioris confirmatio, de qua jam nos satis vs. 535. not.

557 *Nonne vides etiam, &c.*] His 8. vss. continetur responsio ad objectionem præoccupatam adversus terræ stationem in medio mundi. Sed de ea quoque fusius actum est vs. 535. not. Quæ sententia de vi animæ jam posita est IV. 884. et seqq. ubi corpus ab anima moveri docuit.

Propterea, quia tam conjuncta, atque uniter apta, est?
Denique, jam saltu pernici tollere corpus
Quis potis est, nisi vis animæ, quæ membra gubernat?
Jamne vides quantum tenuis natura valere
Possit, ubi est conjuncta gravi cum corpore; ut aër
Conjunctus terris, et nobis est animi vis?
Nec nimio solis major rota, nec minor ardor,

tentet in *nobis corpus*, quod constat *gravi onere*, scilicet *eo quod adeo arcte conjuncta est et cognata cum illo? Demum quis potest etiam attollere corpus veloci saltatu, præter potentiam animæ, quæ regit artus? Cernisne tunc quantum queat viribus pollere natura exigua, quando est juncta* etiam *cum ponderoso corpore, qualis est aër ubi jungitur* cum *terris, et* qualis est *facultas animæ in nobis? Neque* autem *orbis solis multo amplior, neque ejus calor minor potest esse, quam appa-*

B. 2.—556 *uniter apta* edd. vulg.—557 *etiamque magno* Ferr.—559 *Propterea quedam* V. ed. *quædam* Th. Ra. *inter* Mus. B. 2. *rapta* V. ed. Th. Ra. *rupta* Mus. B. 2.—560 *pernice* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *attollere* O. V. marg. 1.—561 *Quid* Fab. Creech. Hav. *Qui* Bodl. *Quis p. e. nobis, n. v. animæ quæ m. g.* V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. *Qui p. e. nobis n. v. q. m. g.* Bodl. *vis* erasa est e Mus. B. 2.—563 *tam corpore* V. ed. Bodl.—564 *Conjuncta* V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *Conjunctus et* O.

NOTÆ

561 *Vis animæ*] Anima. Periphrasis. Sic vs. 564. et supra vs. 558.

565 *Nec nimio solis, &c.*] His 27. vss. rursus conscendit in cœlum Poëta, siderum magnitudinem exploraturus ac mensurus; reduxque tandem certiores nos facit nulla parte majores aut minores esse solis, lunæ, ac siderum aliorum orbes, quam a nobis hinc cernuntur: ut saltem non multo majores aut minores esse posse. Quod ut confirmet, adducit in exemplum ignes, quos in terris procul distantes cernimus. Hi enim, inquit, ignes, sive cominus sive eminus cernantur, non dissimili tamen magnitudine cernuntur. Fides sit penes Lucretium. Sic autem Epicurus apud Laërt. lib. 10. de siderum magnitudine loquitur: 'Solis autem et reliquorum astrorum magnitudo, quod ad nos attinet, tanta est, quanta videtur. Quod ad ipsum vero attinet, aut major est sol, quam videtur, aut paulo minor, aut tantus est, quantus videtur. Sic enim et quæ apud nos sunt ignea, si ex intervallo cernantur, prout est sensus, cernuntur.' Ex quibus verbis intelligere possumus vix aliquid certi decrevisse Epicurum de siderum magnitudine. Haud secus ac nihil certi posuit de cœli ac siderum motu Lucretius supra vs. 527. Et vero tot ac tam diversæ sunt opiniones de siderum magnitudine, ut vix aliquid certi de ea quis habeat. Namque I. Heraclitus fecit solem pedis humani latitudini æqualem. II. Anaxagoras multis vicibus Peloponneso majorem. III. Anaximander terræ æqualem. IV. Empedocles ingentem ignis massam ipsa luna majorem. V. Archelaus siderum omnium maximum. VI. Plato inexcogitabilem. VII. Cicero immensum. VIII. Ægyptii octies terra majorem. IX. Alii, quorum sententiam quidem testantur, sed nomina tacent Cicero, Tatius, et Philoponus, partibus amplius duodeviginti terra majorem. X.

Esse potest, nostris quam sensibus esse videtur.
Nam, quibus e spatiis quomque ignes lumina possunt
Adlicere, et calidum membris adflare vaporem;
Nihil ipsa intervalla in sis de corpore librant

ret nostris sensibus esse. Nam e quibusvis locis flammæ illius *queunt emittere lucem, et inferre calorem fervidum artubus* nostris, *illa ipsa loca intermedia nihil detra-*

animæ Bentl.—565 *De* Mus. B. 1.—568 *Adjicere* edd. vulg. *calidis* V. ed. Ferr. Th. Ra. *calidi* Mus. B. 2. *vapores* Mus. B. 2.—569 *Nihil nisi intervallis de* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Bas. marg. V. marg. 2. *Nil ipsis ex intervallis de* Gryph. Nard. Bas. et Ald. sec. *Nilque nisi ex intervallis de* P. V. marg. 1. O. Cant. *Nihil visus intervallis*, et *Nihil iis intervallis* Voss. marg. *Nihil visus intervalla* Gif. L. B. Par. Cout. *vibrant* P.

NOTÆ

Eratosthenes septies et vicies terra majorem. XI. Cleomedes trecenties proxime terra majorem. XII. Aristarchus non majorem quidem terra trecenties sexagies octies, sed majorem quam ducenties quinquagies quater. XIII. Hipparchus millies quinquagies terra majorem. XIV. Plutarchus refert quosdam fuisse, qui fecerint solem terra majorem millies septingenties et vicies octies. XV. Posidonius quinquagies novies millies trecenties et novies decies terra majorem. XVI. Ptolemæus centum septuaginta, aut saltem sexaginta septem partibus majorem terra. XVII. Copernicus centum et sexaginta duabus partibus terra majorem. XVIII. Tycho Braheus centum triginta novem partibus terra majorem. XIX. Landsbergius quadringinta et triginta quatuor partibus terra majorem. XX. Kepplerus ducenties vicies bis millies et sexies decies terra majorem. Quid ergo certi statui posset in his tam incertis opinionibus? Nihil sane. Hinc non abs re Archimedes de solis diametro accipienda sic loquitur: 'Id vere assumere, non admodum in promtu est; quoniam neque visus, neque manus, neque organa, quibus observatio percipitur, fide digna abunde sunt ad accurate demonstrandum.' Hinc et Lactantius ait, 'Dementium esse disquirere, aut scire velle, sol utrumne tantus, quantus videtur, an multis partibus major sit, quam omnis hæc terra.' Quod autem dictum est jam de solis magnitudine, idem dicendum posse videtur de lunæ et aliorum siderum magnitudine. Quod vero ad solis figuram spectat, ne de ipsa quidem quidpiam definiit Epicurus: sed dixit tantum vera esse posse illa omnia, quæ varii de varia solis figura opinantur. Interim notabis diversas fuisse quoque opiniones de solis figura. I. Pythagorei, Platonici, Peripatetici, et Stoici globosum esse solem dixerunt. II. Anaximenes voluit esse latum instar folii aut laminæ. III. Alii fecerunt illum in disci formam. IV. Heraclitus voluit solem esse scaphæ instar incurvum. Eandem quoque figuram lunæ ascripserunt, ac ceteris sideribus. Sed de his satis.

567 *Quibus e spatiis quomque*] Tmesis, pro, quibuscumque e spatiis.

569 *Librant* [*libant*] Detrahunt, diminuunt. At Lambinus semper pro *libare* apud Lucretium legit *limare*. Hujus autem loci hæc est sententia: E quibus spatiis ignes in ter-

Flammarum, nihil ad speciem est contractior ignis.
Proinde, calor quoniam solis lumenque profusum
Perveniunt nostros ad sensus, et loca fulgent;
Forma quoque hinc solis debet filumque videri,
Nihil adeo ut possis plus, aut minus, addere vere.
  Lunaque, sive notho fertur loca lumine lustrans,
Sive suo proprio jactat de corpore lucem;
Quidquid id est, nihilo fertur majore figura,
Quam nostris oculis, qua cernimus, esse videtur.

kunt de corpore ignium, neque ignis minor apparet oculis nostris. *Atque ita, cum ardor, et lux effusa solis pertingant* usque *ad nostros sensus, et spatia illustrentur* ab illis, sane *figura etiam solis debet ita apparere* nobis *ex his inferioribus locis alte, ut nihil queas adjicere vere amplius aut minus. Et luna, seu it illuminans spatia aliena luce, seu jacit suum lumen de suo corpore, quodcumque sit, non volat* tamen *forma majore, quam apparet esse* illa forma illius, *quam videmus nostris*

corr. in not. *Illa ipsa intervalla nihil de corpore libant* edd. vulg.—570 *nihilo* P. et edd. vulg. *contracti originis* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus B. 2. 3.—571 *quom* pro *quoniam* V. ed. Th. Ra. Hoc ordine vss. hi scribuntur in V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. 572. 573. 574. 571. deinde repetitur vs. 572. In Vind. Mus. B. 3. vs. 571. suo loco deest, et sequitur vs. 574. Et in O. vss. 571. 573. 574. omnino desunt.—572 *loca tingunt* Lamb. et alii. *vacant* V. marg. 1.—573 *filumque* Mus. B. 1. Turneb. Hav. Bip. *illumque* V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. *illincque* Cant. V. marg. 1. *illimque* Gif. L. B. Par. *lunæque* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ferr. Ald. *lumenque* Gryph. Nard. Bas. Voss. marg. *flumenque* Voss. marg.—574 *veris* Cant.—575 *sine* O. Mus. B. 2. *noto* Cant.—576 *suo* V. ed. Th. Ra. *sua* Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. *suam* reliqui.—577 *nihil offertur* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—578 *quam* Vind. O. Mus. B. 1. *quia*

NOTÆ

ris ad aliquem locum jacere lumen, et afflare calorem possunt, ea ipsa spatia seu intervalla nihil de ipsa ignium magnitudine detrahunt, neque diminuunt; neque ignes illi ad speciem sunt ulla re minores.

570 *Contractior*] Minor.

572 *Nostros ad sensus*] Nempe lumen quidem ad visum, calor vero ad tactum.

Loca fulgent] Ita omnes, præter Lambinum, qui legit *loca tingunt*, supp. lumine.

573 *Hinc*] E terris, ex his locis inferioribus, unde cernimus solem.

Filumque [*sublime*] Alte, in alto, ut ait infra 584. hoc est, in cœlo, ubi sol est. Ita restituit Lambinus. Pareus tamen et quidam alii legunt, *illimque*, antiqua vox illim, pro illic. Est autem illic, pro in alto, seu in cœlo.

575 *Lunaque, sive, &c.*] Hactenus de sole, nunc his 10. vss. seqq. de luna.

Notho lumine] Alieno lumine. Scilicet putant lunam non alio lucere lumine, quam eo quod a sole mutuatur: alii proprio lumine splendere volunt. Hanc litem non dirimit Lucretius: sed utramque proponit opinionem. Probabilior tamen opinio est lunam mutuari lucem a sole. Ita Festus, Catullus, Virg. 1. Georg. et Cicer. de N. Deor. 2. censent.

Nam prius omnia, quæ longe semota tuemur
Aëra per multum, specie confusa videntur,
Quam minui filum: quapropter luna necesse est,
Quandoquidem claram speciem certamque figuram
Præbet, ut est oris extremis quomque notata,
Quanta quoque est, quanta, hinc nobis videatur in alto.
  Postremo, quosquomque vides hinc ætheris igneis,
Quandoquidem, quosquomque in terris cernimus igneis,
Dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum,

oculis. Etenim res illæ omnes, quas procul distantes videmus per multum aëra, apparent nobis indistinctæ aspectu, antequam cernamus *exiguum lineamentum illarum. Quamobrem, cum luna exhibeat* nobis *perspicuam et evidentem* suam *formam et figuram, sicuti est signata suis extremitatibus, oportet ut ex his inferioribus locis in sublimi appareat nobis tanta, quantalibet sit. Denique, (quoniam omnes ignes, quos videmus in terris, videntur aliquando variare aliquod minimum*

Cant.—579 *remota* edd. vulg.—581 *Qua* P. Voss. marg. *Quæ* Voss. vet. et L. B. *ninium* Mus. B. 2. *minii* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *minimum* reliqui. —583 *ostoris* Vind. *esteris* V. ed. Th. Ra.—584 *Quanta quoque quanta est hinc* Bodl. Voss. vet. et L. B. *quanta sunt* V. ed. Th. Ra. *Quantaque sit nobis tanta hinc* P. Ald. *Quanta quoque sunt hinc nobis* O. Ferr. *Quantaque sit tanta hinc nobis* Mus. B. 1. *Quanto quoque quantaque sint hinc nobis* Mus. B. 2. *Quantoque quoque sunt hinc nobis* Mus. B. 3. *Quantaque sunt tanta hinc nobis* Cant. V. marg. 1. *Quanta quoque est tanta hinc* Gryph. Nard. Bas. *Quanta hæc cunque fuat tanta hinc* Bip. Delph. *hæc fuvat* Hav. *Quin quoque quanta est tanta hinc* Voss. marg. *fluat tanta* Gassend. *videantur* Cant.—585 *hic* Mus. B. 2.—586 *quousque* Mus. B. 2. *interis* V. ed. Th. Ra. *igneis* deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *horum* pro *igneis* O. Cant. V. marg. 1.—587 *Dumque* O.

NOTÆ

580 *Specie confusa*] Non subtiliter distincta, neque definita; sed indistincta specie et aspectu.

581 *Quam minui* [*minimum*] *filum*] Supp. cernamus. Sensus est: Omnia, quæ longe remota cernimus, prius cernimus ea confusa, quam minimum eorum filum, hoc est, lineamentum seu extremum ductum oculis usurpare possimus. V. g. si regem inter aulicos e longinquo loco cernas, primum ex aspectu agnoscis esse hominem tantum, neque eum a ceteris distinguere potes. Non enim licet, propter distantiam loci, proprias regis inspicere notas, quibus figura illius a ceterorum aulicorum figuris differt. Ubi vero proxime accesseris, tunc proprias quasdam notas, aut oris lineamenta, aut staturam, aut alia ejusmodi inspicies, quibus illum a ceteris discernas.

583 *Ut est . . . quomque*] Tmesis, pro, utcumque.

584 *Quanta quoque est*, [*hæc cunque*] Similiter pro, quantacunque.

Quanta [*Fuat*] Antique pro sit. Sic IV. 638. et alibi.

Hinc] E terris.

In alto] In ea sublimi ætheris regione, in qua est.

585 *Postremo, quosquomque, &c.*] His 7. vss. posterioribus agit de siderum aliorum magnitudine.

Ætheris igneis] Sidera, quæ aut ignes aut ignea creduntur.

Perparvum quiddam interdum mutare videtur
Alteram utram in partem filum, quo longius absit;
Scire licet, perquam pauxillo posse minores
Esse, vel exigua majores parte, brevique.
  Illud item non est mirandum, qua ratione
Tantulus ille queat tantum sol mittere lumen,
Quod maria, ac terras omneis, cœlumque, rigando
Conpleat, et calido perfundat cuncta vapore.
Nam licet hinc mundi patefactum totius unum
Largifluum funtem scatere, atque erumpere lumen;

lineamentum in utramque partem, eo quod procul distent dum scilicet *trepidatio* illorum *est adhuc visa, et lumen eorum videtur,) hinc potes agnoscere omnes* illos *ignes ætheris, quos cernis e terris, non posse esse multo minores, vel pauxilla* tantum *et parva parte majores*, quam sunt. *Hoc pariter non videtur admirabile*, nimirum *quomodo tam parvus ille sol possit jacere tam magnam lucem, ut impleat et irriget æquora, et totas terras, et cœlum, et aspergat omnia fervido calore. Namque fieri potest, ut ex illo unicus abunde fluens et apertus fons* ignium *totius*

Ferr. Ald. *cremor* Mus. B. 3. *est* deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. *et* Mus. B. 3.—588 *Per parum* V. ed. Th. Ra. *Perpetuum* Lamb. Gassend. *videntur* vulg.—589 *Alteram utram* Vind. Ferr. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *Alteram ultram* V. ed. Th. Ra. *Altera utram* O. *Alterutram* vulg. *quom longius absint* edd. vulg.—590 Ordo versuum in codd. turbatur, hoc modo se habentium: vss. 589. 592. 593. 594. 595. 590. 591. et deinde vs. 584. repetitur in P. V. ed. O. Cant.—595 *valido* V. marg. 2.—596 *hunc mundi* Cont.—597 *statere* V. ed. Th. Ra. *stare* O. *flumen* P. Ald. Bip.

NOTÆ

587 *Dum tremor est clarus*] Dum lux illorum tremit ac trepidat; dum lucent.

589 *Filum*] Lineamentum, ductum, extremitatem: vs. 581.

Quo [*cum*] Lamb. bene. Pareus, *quo*. Idem sensus.

592 *Illud item non est mirandum, &c.*] His 21. vss. de calore solis agit; docetque quamobrem sol, cum tantulus, ac tam parva figura præditus sit aut appareat, tantum tamen calorem tantumque lumen mittere ac profundere queat. Cujus rei rationem hanc reddit, quod aut sol sit fons omnium luminum et ignium, ad quem cetera lumina, ceterique confluunt ignes, et unde tanti ignes, tantaque lumina scaturiunt atque mittuntur in immensa totius mundi spatia: quemadmodum e fontibus parvis oriuntur tamen et scatent longa flumina. Vel quia forte, licet parvus sit solis ignis, incidit tamen in aëra, qui sit aptus et idoneus ad magnum incendium capessendum; sicut interdum ex una scintilla totæ segetes incenduntur. Vel quia sol ambitur ignibus, quos non videre est, et quos tamen certis temporibus in terram detrudit. Scilicet nihil certi in re tam incerta audet affirmare Lucretius.

595 *Perfundat . . . vapore*] Metaphora ducta ab aquis. Sic II. 146. 'Quam subito soleat sol ortus tempore tali Convestire sua perfundens omnia luce.'

Ex omni mundo qua, sic elementa vapore
Undique conveniunt, et sic conjectus eorum
Confluit, ex uno capite hicc' ut profluat ardor.
Nonne vides etiam, quam late parvus aquai
Prata riget funs interdum, campisque redundet?
  Est etiam quoque, utei non magno solis ab igni
Aëra percipiat calidis fervoribus ardor;
Obportunus ita est si forte et idoneus aër,
Ut queat adcendi, parvis ardoribus ictus:
Quod genus, interdum segetes stipulamque videmus
Adcidere ex una scintilla incendia passim.
  Forsitan et rosea sol alte lampade lucens
Possideat multum cæcis fervoribus ignem

mundi scaturiat, et copia luminis *effluat, ad quem* scilicet *ita* omnia *semina caloris confluunt ex toto mundo; et* ad quem *confluxus illorum ita concurrit, ut hic* totus *calor,* qui mittitur, *emanet ex illo* tanquam *ex uno fonte. Nonne cernis quoque quam exiguus fons aquæ sæpe irriget ampla prata, et exæstuet arvis? Fieri potest quoque, ut calor occupet aëra fervidis ardoribus de parvo* tamen *igne solis: si fortasse aër sit ita aptus et accommodus, ut possit inflammari percussus levioribus caloribus. Quemadmodum cernimus aliquando fruges, et paleam concipere late* magna *incendia ex una scintilla* ignis. Fieri etiam potest *forte* ut *sol fulgens face roscida contineat circa se plurimam flammam* sub *occultis ignibus, et quæ nullo splendore sit*

Mus. B. 2. Delph.—598 *quo* edd. vulg. *quia* quidam. *vapora* Nard. Bas. *vaporis* vulg. *vapores* P. in not. *sint* pro *sic* Mus. B. 1. O.—599 *conveniant* Gif. Par. Cout. *conlectus* Gif.—600 *Confluat* Gif. Par. Cout. *hinc*, omisso *ut*, Mus. B. 2.—602 *riget* Mus. B. 2. *camposque* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—603 *igne* Mus. B. 2.—604 *percipiat* Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. *percipitat* Voss. L. B. *præcipitat* Bodl. Voss. vet. Ferr. Th. Ra. V. ed. *præripiat* P. Ald. Gryph. marg. Bas. —607 *Quo* Nard.—608 *Adcidere* Voss. vet. et L. B. *Accendi* P. Cant. Gryph. Nard. Cout. V. marg. 1. Ferr. *Accipere* edd. vulg. *Accendere* V. ed. Th. Ra. Bodl. Gif. Par. Bas. Mus. B. 1. 2. 3.—609 *roseas* O. *alta* Mus. B. 3. *late*

NOTÆ

597 *Scatere*] Tertiæ conjug. Dicitur quippe Scato, is, et Scateo, es. Sic vs. 41.

Lumen [*Flumen*] H. e. copiam lucis. Alias *lumen*.

598 *Qua* [*Quo*] Ad quem solem.

Vapore [*Vaporis*] Caloris, ut passim loquitur.

599 *Conjectus*] Cœtus, congressus, concursus.

603 *Etiam quoque*] Sic III. 293. junguntur hæ duæ particulæ. Sic Plaut. Asin. 'Atque etiam tu quoque ipse si esses percunctatus me ex aliis,' &c.

604 *Percipiat*] Occupet, comprehendat.

607 *Quod genus*] Cujus generis, quemadmodum, ut sæpe monui.

608 *Adcidere* [*Accipere*] Lamb. bene; i. e. concipere. Sic enim loquitur VI. 140. 'Aridior porro si nubes accipit ignem.' Pareus et alii quidam, *Accedere*, h. e. complere.

610 *Possideat*] Supp. Est etiam quoque, ut: vs. 603.

Circum se; nullo qui sic fulgore notatus,
Æstifer, in tantum radiorum exaugeat ictum.
Nec ratio solis simplex ac recta patescit,
Quo pacto, æstivis e partibus, Ægocerötis

conspicua, ut valde augeat plagam æstiferam ardorum suorum. *Neque unica neque certa ratio patet nobis, quo modo sol percurrat e partibus æstivis ad hybernos*

Wakef. ex conj. in marg.—611 *qui* pro *se* Mus. B. 2. 3. *sic* Wakef. ex conj. *fulgure* V. ed. Th. Ra.—612 *Æstifer vi tantum* Voss. vet. *Æstiferum ut tantum* P. et edd. vulg. *Æstiferum utantur* Vind. Mus. B. 1. 2. *Æstiferi utantur* Bodl. Mus. B. 3. Cant. Ferr. *Æstiferi notantur* O. V. ed. Th. Ra. *Æstifer vitantur* Voss. L. B. *Æstifer ut tantum* V. marg. 1. *Æstiferum ut cinctu* Voss. marg. *exaudiat* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *actum* Vind. *ictus* Mus. B. 3.—613 *ac* P. V. ed. Ferr. Ald. Th. Ra. Gif. marg. Gryph. Nard. *aut* O. Cant. deest Vind. Mus. B. 1. 2. *nec* vulg. *rectaque* Mus. B. 1. *certa* edd. vulg.—614 *Eglocerontis* O. Mus. B. 1. *Egloceruntis* Mus. B. 2.—615 *fluxus* V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

Cæcis] Obscuris, et sub oculos non cadentibus; sic passim vocat atomos cæcas, quæ sensum oculorum fugiunt.

611 *Nullo qui sit fulgore notatus*] H. e. qui non fulgeat, et ideo non cernatur a nobis.

612 *Tantum*] Valide.

613 *Nec ratio simplex*] His 36. vss. seqq. quærit Lucretius, cur sol deflectens a solstitio æstivo deflectit ad brumam Capricorni: et contra. Deinde cur luna singulis mensibus peragit spatium, quod nonnisi singulis annis percurrit sol. Cujus utriusque rei non unam ac simplicem causam afferri posse ait, sed multiplicem. Inprimis autem Democriti sententiam ac placitum inducit, qui putavit sidera, quo propius ad terram accedunt, eo minus rapi posse motu ac turbine cœli seu primi mobilis. Cum enim sol sequatur aliquatenus motum cœli, cœlum vero subter delapsum non nisi ægre ac lento motu revertatur, hinc fit, ut sol tardior feratur quam cetera sidera fixa, quæ supra ipsum feruntur. Eadem de causa luna, quæ subter solem movetur, remotior quidem quam sol a primo mobili, terræ vero propior, flaccidiore fertur motu; eamque prætergrediuntur cetera signa. Quia vero hæc sententia pluribus difficultatibus videtur obnoxia, aliam proponit. Itaque censet solem, lunam, et sidera reliqua ab aëre ipso impelli, quem ab austro in aquilonem alternis conatibus ferri vult, ac secum rapere sidera cuncta: sicut videmus nubila ventis ire ac dispelli diversas in partes. Academicorum in morem disputat Poëta de his rebus omnibus, nihilque certi assignat, tum propter rerum difficultatem, cum propter varias in hisce rebus philosophorum opiniones.

Simplex] Unica.

614 *Ægocerotis*] Capricorni. Ægoceros enim signum est cœleste, quod Latinis dicitur Capricornus; quod sidus sol ingrediens efficit brumam, seu brumale solstitium. Fabulantur autem poëtæ hunc fuisse natum ex Amaltheæ nymphæ capra, quem Jupiter retulit inter astra, quia cum eo fuit eodem lacte educatus: a vocibus Græcis αἲξ, capra, et κέρας, cornu.

Brumaleis adeat flexus; atque, inde revortens,
Canceris ut vortat metas ad solstitialeis:
Lunaque mensibus id spatium videatur obire,
Annua sol in quo consumit tempora cursu:
Non, inquam, simplex hiis rebus reddita caussa est.
Nam fieri, vel cum primis, id posse videtur,
Democriti quod sancta viri sententia ponit:
Quanto quæque magis sint terram sidera propter,
Tanto posse minus cum cœli turbine ferri:
Evanescere enim rapidas illius, et acreis
Imminui subter, vireis; ideoque relinqui
Paullatim solem cum posterioribus signis,
Inferior multum quod sit, quam fervida signa:
Et magis hoc lunam; quanto demissior ejus
Cursus abest procul a cœlo, terrisque propinquat,

circulos Capricorni, et inde redeat, ut convertat se ad solstitiales terminos Cancri; et quo pacto *luna videatur percurrere* singulis *mensibus illud spatium, in quo sol percurrendo ponit tempora annua: non, inquam, unica ratio data est de his rebus. Etenim aut inprimis videtur id posse fieri, quod opinio veneranda viri Democriti statuit,* nempe, *quo magis quæque astra sint prope terram, eo minus posse rapi cum impetu ac motu cœli;* putat *enim veloces et vehementes illius cœli impetus infra perire et minui, et idcirco solem deseri pedetentim cum sequentibus sideribus,* eo *quod sit longe demissior, quam sidera ignifera: lunam vero multo* demissiorem, *quam ipsum* solem, *quo magis motus ejus longe distat a cœlo, et appropinquat ter-*

—616 *Cancri iter uti vertat* P. Ald. *Canteris ut vertas* V. ed. Th. Ra. *metas* abest Mus. B. 1. Edd. nonnullæ ponunt *se* post *metas.*—617 *mensibus ad* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *mensis ut id* P. in not. *videat* V. ed. Th. Ra.—618 *tempore* V. ed. Th. Ra.—619 *Nonnunquam* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *hic rebus* P. Bas. *causa sunt* Vind.—620 *vel* deest Mus. B. 2. *primus* Ferr. *in primis* V. marg. 1. *forte videtur* O.—622 *in* pro *sint* V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 1. *sidera tendunt* V. marg. 1.—624 *atris* Mus. B. 1. 2.—626 *posterioribus ignis* P. V. ed. Bodl. O. Vind. Mus. B. 3. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 2. Ferr. Th. Ra. Ald.—627 *multum* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. *multo* vulg.—628

NOTÆ

616 *Canceris*] Dicitur Cancer, eris: et Cancer, cri.

620 *Nam fieri, &c.*] His 16. vss. continetur Democriti sententia, de qua vs. 613. not.

621 *Democriti quod, &c.*] H. vs. positus est III. 372.

623 *Cœli turbine*] Cœlo, motu cœli: quod turbinis in morem circumvolvitur.

625 *Relinqui*] Superari celeritate.

627 *Inferior*] Humilior, demissior, longe infra.

628 *Hoc*] Supp. sole, quo luna inferior est.

Tanto posse minus cum signis tendere cursum.
Flaccidiore etiam quanto jam turbine fertur,
Inferior quam sol, tanto magis omnia signa
Hanc adipiscuntur circum, præterque feruntur.
Propterea fit, ut hæc ad signum quodque revorti
Mobilius videatur, ad hanc quia signa revisunt.
 Fit quoque, ut e mundi transvorsis partibus aër,
Alternis, certo fluere alter tempore possit,
Qui queat æstivis lunam detrudere signis
Brumaleis usque ad flexus, gelidumque rigorem:
Et qui rejiciat gelidis ab frigoris umbris
Æstiferas usque in parteis, et fervida signa.
Et ratione pari solem stellasque putandum est,
Quæ volvunt magnos in magnis orbibus annos,

ris, eo minus posse celerare motum suum cum aliis *sideribus: et vero quo demissior circumagitur motu, quam sol, eo magis cetera sidera assequuntur eam, et volvuntur circa* eam, *et prætergrediuntur* eam. *Ideo accidit, ut ea videatur regredi velocius versus quodque sidus, cum* tamen *sidera revertuntur versus illam. Accidit etiam, ut oppositus aër queat alternatim effluere certo tempore e contrariis regionibus mundi, qui possit pellere solem e sideribus æstivis usque ad circulos hyberni solstitii, et* usque ad *gelu frigidum: et* alter aër *qui repellat* eundem solem *e frigidis tenebris rigoris ad partes æstivas*, et ad *sidera æstiva. Et pari modo credendum est lunam et sidera, quæ versant longos annos* temporis *in magnis*

---

et quanto Lamb. et alii.—631 *Flaccidior* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra.—633 *Hac* Mus. B. 2. *ferantur* V. ed. Th. Ra.—634 *id* pro *ad* Mus. B. 2.—635 *videantur* Mus. B. 1. *qua* Ferr. V. ed. Th. Ra.—636 *emundi* Cant. *eundi* Mus. B. 2.—637 *Alterius* Mus. B. 1. *altere tempore* V. ed. Th. Ra.—638 *solem detrudere* vulg.—639 *rigore* V. ed. *rigoret* Th. Ra.—640 *gelidus* Cant. *ab* P. Ald. *ad* V. ed. Th. Ra. *a* vulg. *unbris* Cant. *imbris* V. ed. Th. Ra.—642 *lunam* pro *solem* vulg.—643 *urbibus* Ferr. V. ed. Th. Ra.—644 *Aëreis* P. Ald. *Acribus* V.

NOTÆ

630 *Tendere cursum*] Celerare motum, contendere cursum.

631 *Turbine*] Motu, vertigine, vs. 623. not.

636 *Fit quoque, ut e mundi, &c.*] His 13. vss. continetur altera opinio, quæ Epicuri fuit, de solis gressu et regressu ab alterutro ad alterutrum tropicum, Cancri et Capricorni. Quam sententiam retulimus jam supra vs. 613. not. Præter has duas opiniones, fuit et tertia, quam Cleanthi ascribit Cicero de N. Deor. III. Is autem humidum, quod e terra et mari sursum tollitur, causam esse voluit solstitii et brumæ, quasi sol pabulum sequatur. Hæc enim habet Cicero citatus: 'Quid enim? non eisdem vobis placet omnem ignem pastu indigere, nec permanere ullo modo posse nisi alatur? ali autem solem, lunam, et reliqua astra, aquis alia dulcibus, alia marinis? eamque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longius progrediatur solstitiali orbe, itemque brumali, ne longius discedat a cibo?'

Aëribus posse, alternis, e partibus ire.
Nonne vides etiam divorsis nubila ventis
Divorsas ire in parteis, inferna supernis?
Qui minus illa queant per magnos ætheris orbeis
Æstibus, inter se divorsis, sidera ferri?
At nox obruit ingenti caligine terras,
Aut, ubi de longo cursu sol ultima cœli
Inpulit, atque suos ecflavit languidus igneis,
Concussos itere, et labefactos aëre multo;
Aut quia sub terras cursum convortere cogit
Vis eadem, supera quæ terras pertulit, orbem.
Tempore item certo roseam Matuta per oras

circulis peragendis, *posse ferri* ab *aëribus e partibus alternis. Nonne cernis quoque nubes ferri a ventis contrariis in partes contrarias*, v. g. *quæ infra sunt* ire contra illas, *quæ supra sunt? Quare pariter astra non possent ire per magnos circulos ætheris* pulsa *contrariis inter se motibus? Nox autem operit terras magnis tenebris, vel cum sol post magnum motum tetigit extremas* partes *cœli, et cum fatigatus extinxit suas flammas labefactatas itinere, et fractas plurimo aëre; vel eo quod eadem potentia, quæ detulit globum* solis *super terras, cogit agere suum motum subter terras. Similiter Matuta* Dea *certo tempore devehit roscidam Auro-*

ed. Th. Ra. *Aereis* Ferr. *Aëris* O. Mus. B. 1. *a partibus* Mus. B. 1. 2. et edd. vulg.—647 *ille* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *queat* Mus. B. 2.—648 Deest Mus. B. 2.—649 *Ac vox* V. ed. Th. Ra.—650 *Ac* V. ed. Th. Ra. *At* Mus. B. 2. 3. *Ast* O. *sol ultima* Vind. O. Cant. *solvet ima* V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. *solvet intima* Mus. B. 1. *solve ima* Mus. B. 2. *sol intima* Ferr. *sol extima* P. et edd. vulg.—653 *convortere* Voss. vet. *convertere* reliqui.—654 *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. *supera* reliqui. —655 *roseam Matuta* P. Mus. B. 1. Ald. Bip. Hav. Delph. *rosea matura* Vind. O. Mus. B. 3. Ferr. *roseam matura* Voss. vet. et L. B. Cant. *rose amatura*

NOTÆ

649 *At nox obruit, &c.*] His 6. vss. explicat causas noctis. Bene quidem, ut par erat, causam noctis in solis recessum rejicit: at minus sane putat solem recedere, ac tenebras referre, quia longo itineris cursu labefactatus proprios jamjam ignes efflavit. Resipiscit tamen dum aliam, quæ vera et germana est, rationem reddit, nempe, quia sol pari vi ac potentia vicissim et indesinenter fertur super et subter terras. Dum igitur deprimitur sub terras, noctis tenebræ superiores auras occupant.

650 *Ultima* [*extima*] *cœli*] Extremas, seu imas partes cœli; nempe qua parte medium cœlum terrarum globus terminare ac dividere videtur.

651 *Igneis*] Calorem et lumen.

652 *Itere*] Pro *itinere*. Veteres quippe dicebant Iter, iteris: et itiner, itineris. Hinc vulgo dictum est Iter, itineris. Sic Nonius. Sic Manil. I. 88. 'Fecit et ignotis itiner commercia terris.'

654 *Supra* [*supera*] Pro supra, ut sæpe monui.

655 *Tempore item certo, &c.*] His 24. vss. quærit Lucretius, cur fiat Aurora. Varias quidem causas reddit: I. vel quia sol revertens anticipat cœlum et prævio lumine perfundit, quod novæ lucis, novæque diei index

Ætheris Auroram defert, et lumina pandit;
Aut, quia sol idem sub terras ille, revortens,
Anticipat cœlum, radiis adcendere tentans;
Aut, quia conveniunt ignes, et semina multa
Confluere ardoris consuerunt tempore certo,
Quæ faciunt solis nova semper lumina gigni.
Quod genus, Idæis fama est e montibus altis

ram per regiones ætheris, et aperit lucem diei: *vel eo quod idem sol ille rediens desubter terras anteoccupat cœlum, conatus illustrare illud* suis *splendoribus: vel eo quod plures ignes congregantur, et* plures *atomi caloris solitæ sunt concurrere* in unum *certo tempore, quæ faciunt novam lucem solis perpetuo generari. Cujusmodi rumor est ignes diffusos videri ex summis Idæ montis verticibus, ex-*

V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—656 *deferre* Vind. *deferte* V. ed. Th. Ra. *deffert et* Voss. L. B. *differt et* Voss. vet. O. Cant. Voss. marg. *difert et* V. marg. 1.—657 *inde* pro *ille* Mus. B. 2.—659 *cum veniunt* P. in not. *sydera multa* P. in not. —662 *Idacis* V. ed. Th. Ra. *Idiacis* Mus. B. 2. *a* O. *in* Mus. B. 2. deest Mus.

NOTÆ

est: II. vel quia in eam cœli partem multa caloris et lucis semina conveniunt, quæ, antequam in massam et discum solis coalescant, prævium emittunt lumen. Quod quidem contingere ait iis, qui e summo montis Idæ vertice solem exoriri cernunt. Placet referre hic verba Melæ de situ Orbis I. 18. 'Orientem solem aliter, quam in aliis terris solet aspici, ostentat: namque ex summo vertice ejus speculantibus pæne a media nocte sparsi ignes passim micare, et, ut lux appropinquat, ita coire ac se conjungere videntur, donec, magis magisque collecti, pauciores subinde, et una ad postremum flamma ardeant. Ea cum diu clara et incendio similis effulsit, cogit se ac rotundat, et fit ingens globus. Diu is quoque grandis, et terris annexus, apparet; deinde paulatim decrescens, et, quanto decrescit, eo clarior, fugat novissime noctem, et cum die, jam sol factus, attollitur.' Item Diodori verba referemus jam infra vs. 662. Hæc autem postrema sententia tribuitur Epicuro et Epicureis. Hi namque voluerunt novos soles quotidie oriri, et extingui. Cleomedes lib. II. cap. 1. Neque, ut testatur Servius in I. Georg. Virg. dixerunt ire solem per alterum hemisphærium: sed semper ab ortu fieri orbem solis; aut saltem nova solis lumina accendi, atque veteris solis reparationem fieri. Quod quidem fieri posse variis confirmat exemplis, quæ jam sigillatim expendemus. Verum, ut sæpe jam monui, nihil certi decrevit Epicurus in hisce rebus difficilioribus.

Matuta] Cicero de Nat. Deor. III. 'Ino Dea dicitur, quæ Leucothea a Græcis, a nobis Matuta dicitur, cum sit Caduci filia;' i. e. Aurora.

662 *Quod genus*] Quale, cujusmodi, cujus generis, &c. Sic passim loquitur.

Idæis montibus] In Ida, qui mons est omnium, qui sunt ad Hellespontum, altissimus, inquit Diodorus. Quanquam latus ejus tantum occidentale respicit ad Hellespontum: orientale ad Mysos declinat, ex qua parte aquæ multæ defluunt: septemtrionale pertinet ab angustiis Abydi

Disparsos igneis orienti lumine cerni;
Inde coire globum quasi in unum, et confacere orbem.
Nec tamen illud in hiis rebus mirabile debet
Esse, quod hæc ignis tam certo tempore possint
Semina confluere, et solis reparare nitorem.
Multa videmus enim, certo quæ tempore fiunt
Omnibus in rebus; florescunt tempore certo
Arbusta, et certo dimittunt tempore florem:
Nec minus in certo denteis cadere inperat ætas

oriente luce solis. *Deinde convenire veluti in unum glomeramen, et efficere globum. Neque tamen istud debet videri admirabile in istis rebus,* nempe *quod hæ atomi ignium queant concurrere* in unum *tam certo tempore, et reficere splendorem solis. Namque cernimus multas res, quæ fiunt stato tempore in cunctis rebus:* v. g. *arbores florent stato* anni *tempore, et stato tempore deponunt* suum *florem. Ætas non minus jubet dentes decidere* nobis *in stato tempore, impubescentem*

B. 1.—664 *conficte* V. ed. Th. Ra. *conficier* Mus. B. 1.—666 *possit* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. *posset* Mus. B. 2.—669 In V. ed. Th. Ra. desunt omnes voces inter *florescunt* hujusce versus et *tempore* venientis.—670 *dein mittunt* Voss. marg.—671 *incerto* P. Cant. Ferr. Ald. Et quæ sequuntur *minus* usque

NOTÆ

ad Æsapum et Cizycenum agrum, et ad Propontidem. Præter, ad Melæ testimonium de modo et figura quibus sol oritur iis qui orientem illum cernunt ex alto monte Ida, placet et Diodori verba referre, quæ sunt lib. XVII. 'Res singularis et admiranda huic Idæ monti accidit. Nam circa ortum Caniculæ tanta aëris circumfusi in vertice montis tranquillitas est, ut ventorum flatui vertex superemineat; et, nocte adhuc existente, exoriri sol videatur, non figura circulari tornatus, sed flamma hac illac dispersa: adeo ut plures ignes videantur finitorem contingere, qui quidem paulo post in unam cogantur magnitudinem, donec spatium fiat quasi plethri tergemini; ac, tum demum die apparente, apparens completa solis magnitudo solitam diei lucem exhibeat.'

663 *Orienti lumine*] Oriente Sole.

665 *Nec tamen illud in hiis, &c.*] His 13. vss. posterioribus confirmat variis exemplis rem ita se habere posse, ut congregatis ignium seminibus soles alios atque alios semper splendere ac regenerari dicamus. Sic enim, inquit, certis ac statis anni temporibus, I. arbores florent et deflorent: II. sic certo ætatis tempore dentes hominibus crescunt et decidunt: III. sic certis ætatis annis impubes homo pubescit, et puber demittit barbam: IV. sic certis in anni partibus fiunt fulmina, nix, imbres, nubila, venti. Scilicet quia natura sequitur semper eum ordinem, quem res habuerunt a primo suo exortu.

667 *Semina*] Atomi, corpuscula.

670 *Dimittunt* [*Demittunt*] Bene; i. e. deponunt. Lamb. *dimittunt*.

671 *Inperat*] Sic I. 170. et seqq. hæc eadem fere prosecutus est omnia.

Tempore, et inpubem molli pubescere veste,
Et pariter mollem malis demittere barbam.
Fulmina postremo, nix, imbres, nubila, ventei,
Non nimis incertis fiunt in partibus anni.
Namque, ubi sic fuerunt caussarum exordia prima,
Atque ita res mundi cecidere ab origine prima,
Consequiæ quodque est jam rerum ex ordine certo.
  Crescere itemque dies licet, et tabescere nocteis,

puerum *vestiri tenui lanugine, et similiter abradere tenuem barbam e genis. Denique fulmina, nix, pluviæ, nubes, venti, non fiunt nimium* in *incertis partibus anni. Etenim cum* primum *prima initia causarum ita se habere cœperunt, et sicut res mundi evenerunt a primo* suo *exortu, natura rerum consecuta est postea certum ordinem. Datum est etiam dies augere, et noctes languescere; et dies*

ad *incertis* in vs. 675. desunt Mus. B. 1.—673 *dimittere* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—674 *Flumina* V. ed. Mus. B. 2. Cant.—675 *Non minus incertis* Gryph. P. V. marg. 1. O. *Non minus hæc certis* Fab.—676 Rejiciunt Lamb. et Fab. *Namque uti sanxerunt* Creech. *fuerint* P. Mus. B. 2. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *fuerant* O.—677 *Namque* Fab. Lamb. Gassend. *uti* Mus. B. 2. 3. et edd. vulg.—678 *Consequiæ* Voss. vet. et L. B. Gronov. *Conseque* Vind. *Consequæ* V. ed. Th. Ra. *Consequitur* P. Mus. B. 1. Ferr. Ald. *Consequere* Bodl. Mus. B. 2. *Consequetur* Mus. B. 3. *quodque est* P. Gryph. marg. Bas. marg. *quoque*, sine *est*, Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *Consequa natura* edd. vulg.—679 *licet* deest V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

672 *Veste*] Lanugine. Sic vs. 815. et 887. Unde investes, i. e. impuberes, Nonius. Sic Virg. Æn. VIII. 659. 'Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis.' Hoc est, lanugo, barba.

675 *Non nimis incertis, &c.*] Bene; alii, *non minus in certis, &c.* Non male. Quo vero anni stato tempore, aut saltem frequentius fiant, docebit VI. 356. et seqq. de fulmine: infra jam vs. 745. de nive, et alibi de aliis.

676 *Namque, ubi, &c.*] Hunc versum non Lucretianum sed spurium censet Lambinus. Quanquam non alienus omnino videtur.

Fuerunt] Penultima corripitur. Sic alibi 'occiderunt,' &c.

678 *Consequiæ* [*Consequa*] Consequens.

679 *Crescere itemque dies, &c.*] His 24. vss. varias item refert causas incrementi et decrementi dierum ac noctium alternatim: I. causa ex cœlo ducitur, quæ sane germana est ratio. Itaque docet dies ac noctes crescere et decrescere alternis perpetuo certis anni partibus, puta hyeme et æstate, propter obliquum zodiaci situm, quem sol decurrit perlustrans terras subter et superne. Oritur itaque dierum ac noctium inæqualitas ex obliquo sphæræ situ. Unde fit ut, qui continuo fruuntur æquinoctio, nempe qui sub æquatore degunt, iis, utpote sphæram rectam habentibus, nulla sit unquam dierum ac noctium inæqualitas, sed æqualitas continua. Qui vero versus alterutrum polum degunt, iis longiores aut breviores sunt dies ac noctes, quo longius aut propius accedunt ad polum; æstivaque

Et minui luces, quom sumant augmina noctes;
Aut, quia sol idem, sub terras atque superne,
Inparibus currens amfractibus, ætheris oras
Partit, et in parteis non æquas dividit orbem;
Et, quod ab alterutra detraxit parte, reponit
Ejus in advorsa tanto plus parte, relatus;

decrescere, cum noctes accipiant augmentum, vel eo quod idem sol, percurrens regiones ætheris inæqualibus flexibus subter terras et supra, dividit et partitur globum mundi in duas partes inæquales: et, quod aufert ab alterutra parte, reddit illud in parte opposita, quo magis revectus est ad eam, *donec pertigerit ad illud sidus cœli,*

-----

crebescere Mus. B. 1.—680 Deest V. ed. Th. Ra. *consumant* Voss. L. B. *cum sumant* Mus. B. 2. *agmina* Mus. B. 1. Ferr. *noctis* Mus. B. 2. *noctes augmina sumant* P. Ald.—682 *In paribus* P. Ald. *Imparibus* reponit P. in not. *peragens anfractibus* quidam.—684 *detractus* Mus. B. 2.—686 *Donicum* Lamb. et alii.—

NOTÆ

dierum aut noctium longitudine hyemalem brevitatem compensant. Qui vero sunt in sphæra maxime obliqua, hoc est, sub alterutro polo, ii sex menses lucis continuæ et vicissim totidem noctis ac umbræ obtinent; mirumque non fit id, quod ait Plinius IV. 12. ipsos 'serere matutinis, meridie metere, occidente sole fœtus arborum decerpere, noctibus in specus condi,' &c. Sed de his consule annotationes nostras in lib. I. Manilii a vs. 561. ad vs. 682. Hæc igitur I. causa vera et germana est. II. causa ignobilior est: quasi aëris crassitudo major aut minor efficeret ut tardius aut citius sol terris exoriretur. III. causa, quæ infirma est; quasi ideo dies aut noctes longiores sint aut breviores, quia citius ac tardius alternatim confluunt semina lucis ad reparandum solis nitorem. Hoc tamen videtur annotare Poëta, dum hanc tertiam subnectit causam, quod et vulgus annotare solet: nempe non unius diei aut noctis, sed et Auroræ, ac vespertini crepusculi moram ac brevitatem. Namque duratio quoque tam Auroræ, quam vespertini crepusculi in sphæra obliqua est inæqualis per annum: prolixior quippe per æstatem, contractior vero per hyemem, (nisi quod non, ut crepusculum vespertinum longissimum est sub æstivum solstitium, ita et brevissimum sit sub brumam; cum brevissimum potius nonnihil sit ante vernum et post autumnale æquinoctium,) quatenus cum crepusculum aut mane incipiat aut vespere desinat, quando sol est infra horizontem octodecim gradibus secundum perpendiculum acceptis; arcus circuitionum solis, qui cum illis gradibus aut mane ascendit, aut vespere descendit, sunt prolixiores per æstatem, et contractiores per hyemem. Adde quod hæc inæqualitas tanto major sit, quanto magis ab æquatore receditur. Sed longius esset hæc prosequi.

Tabescere] Minui: vs. 680. Sic II. 1170.

680 *Luces*] Dies: vs. 679. Sic locutus est II. 180.

682 *Amfractibus*] Viis, flexibus, cursibus sinuosis.

683 *Orbem*] Totum mundum, cœli et terræ globum.

Donec ad id signum cœli pervenit, ubi anni
Nodus nocturnas exæquat lucibus umbras:
(Nam medio cursu flatus Aquilonis, et Austri,
Distinet æquato cœlum discrimine metas,
Propter signiferi posituram totius orbis,
Annua sol in quo contundit tempora serpens,
Obliquo terras, et cœlum, lumine lustrans;
Ut ratio declarat eorum, qui loca cœli
Omnia, dispositis signis ornata, notarunt:)

in quo quasi cingulum anni reddit tenebras noctis æquales diebus. Namque in medio cursu flatus aquilonis et austri, cœlum tenet terminos cum *æquali disparitate, ob situm totius circuli signiferi, in quo sol repens conterit tempora annua, perlustrans obliqua luce cœlum ac terras: veluti ratio illorum, qui signaverunt omnes partes cœli decoratas* suis *sideribus* rite *ordinatis, ostendit. Vel, quod aër densior est in certis*

687 *Almis* P. Gryph. marg. Ald. *Malus* V. ed. Th. Ra. Bodl. *Modus* Ferr. V. marg. 1. *exæquant* P. Gryph. marg. *et æquat* Voss. vet.—689 *Destinet* Voss vet. O. Mus. B. 1. 2. Delph. *Distruit* Bodl. *metans* Ferr. *mythram* P. in not·—691 *iniquo* Ferr. V. ed. Th. Ra. *contudit* Vind. Voss. vet. et L. B. Cant.

NOTÆ

686 *Donec* [*Donicum*] Donec. Sic II. 1114. et infra vss. 706. 875. His autem 9. vss. seqq. præclaram et elegantem instituit æquinoctii descriptionem. Duplex est signum, in quo æquinoctium contingit, Aries et Libra, in cujus utriusque initio mutua fit æquatoris et zodiaci intersectio. Qua in intersectione sol constitutus dies noctibus et noctes diebus pariter æquales reddit. Quod quidem semel contingit circa 22. diem mensis Martii, et iterum circa 24. diem mensis Septembris.

Anni Nodus] Nodum anni vocat illam zodiaci et æquatoris intersectionem.

688 *Medio cursu flatus, &c.*] Supp. in: h. e. inter aquilonem et austrum, seu inter solstitium æstivum, et brumam; nempe in æquatore, in quo sol currens quasi medius lucet inter solstitium et brumam, seu inter austrum et aquilonem, qui venti sunt, hic a septemtrione, ille a meridie flans, et quos vulgo accipiunt poëtæ pro septemtrionalibus et australibus partibus, seu pro septemtrionali et meridionali polo.

689 *Metas*] Nempe tropicum Cancri et tropicum Capricorni, quæ sunt duæ metæ, ad quas sol accurrit, sed quas non prætergreditur. In tropico Cancri fit solstitium hyemale. Ad has autem metas cum sol pervenit, iter suum flectit.

690 *Signiferi*] Zodiaci, in quo continentur duodecim signa, quæ sol singulis annis decurrit; et quæ hoc distich. continentur: 'Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libraque, Scorpius, Arcitenens, Caper, Amphora, Pisces.'

691 *Contundit*] Conterit, consumit. Sic vs. 618.

693 *Eorum, qui, &c.*] H. e. Astrologorum, et eorum qui scripserunt phænomena.

694 *Dispositis signis*] Nempe in sua nomina, in suas formas, in suas sedes.

Aut, quia crassior est certis in partibus aër,
Sub terris ideo tremulum jubar hæsitat igni,
Nec penetrare potest facile, atque emergere ad ortus;
Propterea, noctes hiberno tempore longæ
Cessant, dum veniat radiatum insigne diei:
Aut etiam, quia sic alternis partibus anni
Tardius, et citius, consuerunt confluere ignes;
Quei faciunt solem certa desurgere parte.
  Luna potest, solis radiis percussa, nitere;

partibus, idcirco lumen trepidans flammæ diurnæ *hæret subter terras: neque potest permeare commode, et assurgere ad exortum. Ideo noctes restant longæ hyemali tempore, donec lumen micans diei oriatur. Vel etiam eo quod ignes soliti sunt alternis partibus anni convenire velocius et lentius, qui faciant oriri solem de certa parte* cœli. *Luna icta lumine solis potest lucere, et in dies exhibere nobis lucem*

---

contunditur V. ed. Th. Ra.—696 *igni* P. V. ed. *ignis* reliqui.—697 *utque* Mus. B. 1. *nec* Mus. B. 2. *mergere* Vind. Mus. B. 2. *emerge* V. ed. Th. Ra. *in jungere* Mus. B. 3.—699 *venit* Mus. B. 2. 3.—700 *quia etiam* Cant. *sit* pro *sic* Mus. B. 3.—702 *faciant* P. V. ed. *desurgere* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *de surgere* vulg. Deinde in libris omnibus præter Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. venit vs. 713.—703 *perculsa* P. Vind. V. ed,

NOTÆ

695 *Aut, quia crassior est, &c.*] His 5. vss. continetur II. causa, seu ratio incrementi et decrementi dierum ac noctium, de qua supra jam vs. 679. not.

696 *Igni* [*ignis*] Lucis, luminis, diei, aut solis.

697 *Ad ortus*] Ad nascendum, ad exoriendum.

700 *Aut etiam, &c.*] His 3. vss. continetur III. ratio, de qua nos item supra vs. 679. not.

701 *Ignes*] Vel potius, Semina ignium, ut ait supra vss. 69. 667.

702 *Certa desurgere* [*de surgere*] *parte*] Anastrophe; pro, 'de certa parte surgere.'

703 *Luna potest, solis, &c.*] His 47. vss. seqq. quærit jam de lunæ lumine. Nimirum, qui fiat, ut in tot ac tam varias formas luna se vertat, ut modo plena, modo dimidiata, modo bicornis, modo tandem nulla appareat. Cujus rei varias causas sigillatim enucleat jam Lucretius. Itaque his 11. vss. prioribus I. proponit sententiam vulgo receptam, et probabiliorem; nempe lunam mutuari suum lumen a sole. Cum enim luna sit globosa, et quasi pilæ formam imitetur, quæ tota per se cæca sit et lumine cassa; facile potest explicari varius ac multiplex illius vultus, si ponamus illam suum accipere lumen a sole. Quo enim longius recedit a sole, eo pleniori corpore lumen excipit et exhibet, donec tandem opposita soli plena luceat. Quo vero propius accedit ad solem, eo minori sui disci parte lumen remittit ad nos, donec nulla sui parte inferiori illuminata fugiat oculos nostros. Cum enim infra solem volvatur, si recte sub eum jaceat, sane sui tantum superiori parte illuminatur, inferiori vero privatur lumine; quo fit, ut lumen ad nos non

Inque dies majus lumen convortere nobis
Ad speciem, quantum solis secedit ab orbe,
Donec eum contra pleno bene lumine fulsit,
Atque oriens obitus ejus super edita vidit:
Inde minutatim retro quasi condere lumen
Debet item, quanto propius jam solis ad ignem
Labitur ex alia signorum parte per orbem:
Ut faciunt, lunam quei fingunt esse pilai
Consimilem, cursusque viam sub sole tenere:
Propterea fit, utei videantur dicere verum.
Est etiam qua re proprio cum lumine possit

suam *ad aspectum, quantum recedit a globo solis, donec luce bene plena splenduit e regione illius; et exoriens elata sublime aspexit occasum illius. Postea debet similiter veluti abscondere retrorsum pedetentim lucem* suam, *quo propinquius delabitur ad flammam solis, per circulum siderum ex altera parte*, quæ deprimitur, *sicut ponunt* ii, *qui opinantur lunam esse similem pilæ, et ire iter* sui *motus subter solem. Ideo fit, ut* ii *videantur loqui veritatem. Potest quoque fieri, ut queat circumagi*

Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas.—704 *majus* P. *magis* reliqui vet. *magis et* O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Ferr. *magis hoc* V. marg. 1.—705 *ore* V. ed. Th. Ra.—706 *Donec* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *Donicum* edd. vulg. *cum* pro *eum* P. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. —707 *superedita* Gif. Par. Delph.—709 *Debeat it* P. in not. *quando* O. *proprius* V. ed. Th. Ra. *tam* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—710 *Inlabitur* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Et in P. vss. 714. 715. hunc vs. sequuntur. —712 *imere* Voss. vet. sed *meare* in marg.—714 *quâ re* omn. vet. exempl.

NOTÆ

remittat, nec cernatur a nobis. Sic fere omnes censent mathemathici: sic poëtæ omnes, sed inprimis Manil. II. 96. 'Tu quoque fraternis reddis sic oribus ora, Atque iterum ex iisdem repetis; quantumque reliquit, Aut dedit ille, refers; et sidus sidere constat.'

Percussa] Icta luce solis. Sic II. 799. 807. et supra vs. 606.

706 *Donec* [*Donicum*] Donec, vs. 686.

Eum contra] Adversus solem; e regione solis; opposita soli.

707 *Oriens*] Dum oritur, ac surgit de orientali parte.

Obitus ejus] Occasum solis.

Super edita] Supra terras jamjam elata.

708 *Condere lumen*] Abscondere lumen, obscurari. Cum enim plena fuit luna, tunc retro cedit subter terras ad solem, et ad illum accedit. Quo fit, ut minutatim decrescat, donec cum eo conjuncta non appareat nobis.

710 *Ex alia signorum parte*] Nimirum ex ea parte cœli, quæ sub terris latet.

Per orbem] Per circulum suum. Vel, per mundum, h. e. per cœlum ac subter terram.

714 *Est etiam qua re, &c.*] His 16. vss. seqq. II. proponit sententiam eorum, qui non alieno, sed nativo et proprio lumine lucere lunam putant. Verum ii non conveniunt in explicandis variis lunæ formis, quas refert

Volvier, et varias splendoris reddere formas.
Corpus enim licet esse aliud, quod fertur, et una
Labitur, omnimodis obcursans obficiensque;
Nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
  Vorsarique potest, globus ut, si forte, pilai,
Dimidia ex parti candenti lumine tinctus;
Vorsandoque globum varianteis edere formas.
Denique, eam partem, quæquomque est ignibus aucta,
Ad speciem vortit nobis, oculosque patenteis:
Inde minutatim retro contorquet, et aufert,

cum sua luce, et exhibere diversas figuras luminis. Corpus enim aliud potest esse, quod rapiatur, et simul cum ea *movetur, occurrens et nocens* ei *diversis modis, et* quod *nequeat quia privatum luce movetur. Globus quoque* lunæ *potest verti, veluti si fortasse, globus* esset similis *pilæ perfusus nivea luce ex dimidia* sui *parte; et convertendo* talem *pilam reddere diversas species* lucis ac formæ. *Tandem exhibet nobis ad aspectum et ad oculos apertos eam* sui *partem, quæ ditata est flammis* lucis: *deinde pedetentim retrorsum convertit, et subducit* nobis *partem lucidam*

quoque uti edd. vulg.—715 *splendore* V. ed.—719 *ut sit* Douza, ad Catull.—720 *parti* Bodl. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg. *parte it* P. in not. *cadenti* Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant.—721 *variunti sedere formas* V. ed. Th. Ra. *varianti sed reformans* O. Mus. B. 1.—722 *Denique* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Donicum* edd. vulg.—724 *retorquet aufer* Mus.

NOTÆ

nobis. Itaque his 5. vss. prioribus proponit Anaximandri sententiam. Is enim voluit quidem lunam propria lucere luce, sed interdum certis temporibus ac motibus corpus aliquod opacum lunæ corpori lucido quasi operculum obduci, ac vicissim subduci; qua ratione varius ac multiplex lunæ vultus bene concipiatur et explicetur.

Est etiam] H. e. Fieri potest. Sic vs. 603. et alibi passim.

715 *Volvier*] Poëtice, pro volvi.

719 *Vorsarique potest, &c.*] His 11. vss. seqq. alteram proponit eorum sententiam, qui lunam quoque proprio lumine lucere putarunt, sed qui corpus lunæ globosum ac in pilæ modum formatum esse voluerunt, quod media sui parte tingatur lumine, altera vero cæcum sit et tenebris suffusum. Quo fit, ut dum versatur ac in se vertitur, modo pleno luminis corpore, modo dimidiato, modo minimo, modo nullo nobis appareat. Quæ sententia fuit Berosi, et Babyloniorum adversus Chaldæos Astronomicos. Chaldæi enim cum Græcis consentiebant lucere lunam lumine alieno, ut testatur Diodorus Siculus lib. II. Babylonii vero voluerunt lunam sua luce lucere, sed media tantum sui globi parte lucidam esse. Itaque quamvis Lucretius post Epicurum priorem sententiam probabiliorem crediderit, posteriorem tamen non damnat: 'Proinde, quasi fieri nequeat, quod pugnat uterque; Aut minus hoc illo sit, cur amplectier ausis?' Sic Epicurus apud Laërt. lib. x. ait: 'Quamvis unus modus videatur arridere præ ceteris, non esse tamen ceteros illico damnandos, si apparentia consenserint.'

Luciferam partem glomeraminis atque pilai:
Ut Babylonica Chaldæum doctrina, refutans
Astrologorum artem, contra convincere tendit:
Proinde, quasi id fieri nequeat, quod pugnat uterque;
Aut minus hocc' illo sit quur amplectier ausis.
  Denique, quur nequeat semper nova luna creari,
Ordine formarum certo, certisque figuris,
Inque dies privos aborisci quæque creata,

globi et pilæ; veluti scientia Babylonica Chaldæorum, refellens sententiam astronomorum Græcorum, *conatur evincere adversus* illos. *Quasi vero id non possit fieri, quod uterque contendit; vel* ratio *sit* aliqua, *cur audeas minus sequi hoc, quam illud? Demum quare luna nova non possit perpetuo gigni cum certo* ac stato *ordine figurarum et cum certis formis?* quare *quæque* forma lunæ *procreata* non

B. 2.—726 *Habilonisa caldeum* Vind. *Babilonis achaldeam* Ferr. Th. Ra. V. ed. *babilonis ad chaldeam* Mus. B. 2. *babilonis chaldeam* Mus. B. 3. *babilonisa chaldeam* Cant. *Chaldeam* O.—728 *id* omittitur edd. vulg. *nequeant* Ferr. *utrinque* P. Gryph. marg. V. marg. 1. Ald.—729 *ilico* Vind. Mus. B. 2. 3. Cant. V. marg. 1. *ilio* Voss. L. B. *illud* Ferr. O. V. marg. 2. deest V. ed. Th. Ra. *sic* Vind. O. *curam plectier* Mus. B. 2. 3. *usus* P. corr. in not.—732 *primos* O. Mus. B. 1. 2. *aborisci* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. L. B. Par. *abolisci* superscr. in Voss. vet. *aboristi* Bodl. V. ed. Th. Ra. *abolesci* P. in not. Gryph. Nard. Marr. *aboriri* P. O. Ferr. Ald. *abolescere* Vind. et edd. vulg.—

NOTÆ

726 *Ut Babylonica Chaldæum, &c.*] Chaldæos et Babylonios Astrologiæ fuisse peritissimos testantur Diod. lib. I. de divin. Plin. VII. 56. et alii complures. Unde Manilius I. 38. docet Astrologiam primum a Diis datam regibus Babyloniorum et Chaldæorum. Deus enim, inquit, 'Qui sua disposuit per tempora, cognita ut essent Omnibus, et cœli faciem, cœlumque supernum, Naturæque dedit vires; se quæ ipsa reclusit, Regales animos primum dignata movere, Qui domuere feras gentes oriente sub ipso, Quas secat Euphrates, in quas et Nilus inundat,' &c.

Chaldæum] Chaldæorum. Quidam legunt *Chaldæam*, supp. artem. Idem semper sensus.

727 *Astrologorum*] Supp. Chaldæorum.

728 *Uterque*] Alii, *utrumque*, h. e. utraque sententia, utraque res.

729 *Amplectier*] Poëtice, pro amplecti.

730 *Denique, quur nequeat, &c.*] His 20. vss. seqq. III. proponit sententiam Epicuri, qui putavit lunam quotidie novam creari et interire, cum certa figura ac forma: quemadmodum solem voluit quotidie extingui ad occasum, et rursus creari ad ortum. Quasi certo tempore lunæ vultus multiplex variari possit, sicut videmus certis anni temporibus multas res de novo gigni, et vicissim interire. Sic enim v. g. certo et inviolabili tempore sibi subsequuntur anni tempestates et ætates. Sic ver præcedit æstatem: æstas autumnum: autumnus hyemem: hyems vernam tempestatem, &c.

731 *Formarum*] Varii vultus et aspectus, quem nobis exhibet luna.

Atque alia illius reparari in parte, locoque;
Difficile est ratione docere, et vincere verbis:
Ordine quom videas tam certo multa creari.
It Ver, et Venus; et, Veris prænuncius, ante
Pennatus graditur Zephyrus, vestigia propter
Flora quibus mater præspargens ante viai
Cuncta coloribus egregiis, et odoribus, obplet:
Inde loci sequitur Calor aridus, et comes una
Polverulenta Ceres, et Etesia flabra Aquilonum.

possit *in singulos dies annihilari, et alia refici in loco et in parte illius? non est facile ostendere ratione, et evincere dictis, cum* præsertim *cernas tot res gigni cum* tam *certo ordine. Ver progreditur et Venus; et Zephyrus alatus fertur ante* quasi *præcursor Veneris et quidem prope vestigia* illius: *quibus Flora parens conspergens vias omnes replet eximiis coloribus et odoribus. Postea calor siccus subsequitur, et simul Ceres pulverea comitatur, et Etesii flatus Aquilonum. Deinde autumnus ac-*

733 *alius* pro *illius* Mus. B. 2. *raparari* V. ed. Th. Ra.—734 *Id facile* Fab. *ratio* V. ed. Cant.—735 *videas* deest V. ed. Mus. B. 3. *possunt* pro *certo* Mus. B. 3. *cuncta creari* O.—736 *Et* Mus. B. 1. *Sic* P. Ald. *Ic* V. ed. Th. Ra. *arte* Ferr. V. ed. Th. Ra.—737 *Pennutus* vet. exemp. *Pinnatus* edd. rec. *Zephyri* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra.—738 *præspergens* Vind.—741 *Polluerunt acres* Vind. *Polluerunt aceres* V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *Pulverit acer res* Mus. B. 2. *Pulcerrent acres* Mus. B. 3. *Pulverulenta* vulg. *et* deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.

NOTÆ

732 *Aborisci* [*abolescere*] Lamb. bene. Pareus, *aborisci*, antique pro aboriri, h. e. interire.

736 *Venus*] Venus quippe generationis Dea comitatur vernum tempus. Quod præclare cecinit Poëta initio lib. I. usque ad vs. 24.

737 *Zephyrus*] Ventus fluens ab occasu æquinoctiali adversus Solanum ventum; ita dictus quasi vitam ferens, quod, eo flante, cuncta germinent. Is autem ventus quasi Veneris præcursor fingitur, quia Venus verno præsertim gaudet tempore, quo potissimum flat Zephyrus.

738 *Flora*] Dea, quam Romani floribus præesse voluerunt.

Viai Cuncta] Pro vias cunctas; ut alibi, 'Strata viarum:' 'clausa domorum,' &c.

740 *Inde loci*] H. e. ab illo loco, vel, ab illo tempore: h. e. postea, deinde. Sic vs. 786.

Calor aridus] Æstas.

741 *Ceres*] Quæ frugum Dea fingitur.

Etesia flabra] Etesiæ, venti sunt, qui quotannis in vigore æstatis per undecim dies potissimum perflant post Caniculæ exortum. Etesiæ dicti quasi annui, a voce Græca ἔτος, annus. Plin. XXXVII. 5. et Gell. II. 18. Hos Strabo vocat Subsolanos: alii, Favonios: alii, Euros.

Aquilonum] Ventorum: species pro genere. Vel quia hi venti flant inter septemtrionem et ortum solstitialem, unde Aquilo flat, a quo differunt, quod hic toto anni tempore ab iis partibus flat: illi vero certis tantum anni temporibus, nempe æstate.

Inde Auctumnus adit, graditur simul Euius Euan:
Inde aliæ Tempestates, Venteique, sequuntur;
Altitonans Volturnus, et Auster fulmine pollens.
Tandem Bruma niveis adfert, pigrumque rigorem
Reddit; Hyems sequitur, crepitans ac dentibus Algu.
Quo minus est mirum, si certo tempore luna
Gignitur, et certo deletur tempore rursus;
Quom fieri possint tam certo tempore multa.
Solis item quoque defectus, lunæque latebras,

cedit; et una cum eo *Evius Evan incedit: et simul aliæ procellæ, et venti subsequuntur,* v. g. *altitonans Vulturnus et Auster, qui generat fulmina. Denique bruma asportat nives, et inducit tardum frigus; et hyems percrepans fremitu frigoris subsequitur. Quare minus est admirabile, si luna creatur nova stato tempore et vicissim annihilatur, siquidem adeo multæ res queant creari certo tempore. Ceterum credendum est tibi deliquia et obscuritates solis ac lunæ posse etiam fieri propter*

—742 *Evius* deest Mus. B. 2. *euchius* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 1. 3. *eukyius* P. Gryph. *eukinus* Cant. *Euthius* Bas. *anam* V. ed. Th. Ra. *avam* Ferr. *una* Mus. B. 2.—744 *anser* V. ed. Bodl. Th. Ra. *hauster* Ferr. *fulmen* V. ed. Th. Ra. *flamine* P. conj. in not. *pellens* Mus. B. 1.—745 *brumaninos* V. ed. Th. Ra.—746 *Redit* Vind. Mus. B. 3. *creditans* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant. deest Mus. B. 1. *accentibus* Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Gryph. Delph. Nard. Bas. *accentibi* V. ed. Th. Ra. *algit* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *algi* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *algor* Gif. Par. *algus* vulg.—748 *Signitur* V. ed. Th. Ra.—749 *Cum florere queant* O. P. in not. Cant. in marg. *flere possint* V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *fleri possint* Bodl. Voss. L. B. *fluere possint* Mus. B. 1. V. marg.

NOTÆ

742 *Evius Evan*] Bacchus, a voce Bacchantium *εὐοῖ*. Sic Ovid. Met. IV. 15. 'Nyctelinsque, Eleleusque parens, et Iacchus, et Evan.'

744 *Volturnus*] Euronotus. Ventus inter Eurum et Notum flans; a Latinis dictus Vulturnus, inquit A. Gell. II. 22.

Auster] Ventus meridionalis, qui flare solet autumnali tempore.

745 *Bruma*] Hyems.

Rigorem] Frigus.

746 *Ac dentibus Algu* [*accentibus algi*] Lamb. non male. Pareus, *ac dentibus algor*. Est autem algor vel algus, frigus.

750 *Solis item quoque, &c.*] His 21. vss. jam disputat de solis et lunæ defectibus ac laboribus, quos vulgo vocant *Eclipses*. Cujus rei non unicam reddit causam: neque unicæ causæ fidendum, aut vulgatis rationibus assentiendum censet; sed sceptice disputandum. Vulgo enim solis eclipsis fieri creditur ex interjectu lunæ solem inter et nos: cum enim luna sit opacum corpus ac cæcum, privat nos solis lumine. Verum, quidni etiam, inquit Lucretius, aliud opacum corpus, quam luna, id præstare queat, quod radiis solaribus objiciatur? Vel cur sol ipse nequeat interdum languescere? quæ sententia fuit Xenophonis. Lunæ pariter eclipsis fieri putatur ex interventu terræ solem inter et lunam; quæ terra,

Pluribus e caussis fieri tibi posse putandum est.
Nam, quur luna queat terram secludere, poscis,
Lumine, et a terris altum caput obstruere ei,
Objiciens cæcum radiis ardentibus orbem;
Tempore eodem aliud facere id non posse putetur
Corpus, quod cassum labatur lumine semper?
  Solque suos etiam dimittere languidus igneis
Tempore quur certo nequeat, recreareque lumen,
Quom loca præteriit, flammis infesta, per auras;
Quæ faciunt igneis interstingui, atque pariri?
  Et, quur terra queat lunam spoliare vicissim
Lumine, et obpressum solem, super ipsa, tenere,
Menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras;

multas caussas. Namque quare luna posset privare terram luce solis, et obducere ei soli *caput* suum *sublime ne* penetret *ad terras opponens* illi *globum* suum *cassum luminibus splendentibus; neque* tamen *aliud corpus, quod feratur perpetuo privatum luce, possit credi posse facere istud* idem? *Et cur sol quoque certo tempore torpens non possit remittere suos ardores, et regenerare suam lucem, ubi prætergressus est loca per aëra,* quæ *inimica sint suis ignibus, et quæ faciant flammas* illius *extingui et interimi? Et quare tellus ipsa possit privare lunam vicissim luce, et retinere solem absconditum supra* seipsam, *dum menstrua pertransit frigidas tenebras* terræ quæ in *apicis* modum acuuntur; *eodem tempore aliud corpus non*

1.—751 *tum posse* P. Ald. *ti posse* V. ed. Th. Ra.—752 *poscis* V. marg. 1. *posces* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *possis* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B.—753 *ei* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *ejus* O. Cant. *eii* vulg.—755 *eadem* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. *putemus* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *putes* V. ed. Th. Ra. *putent* Ferr.—756 *casum* Vind. *flumine* Mus. B. 2.—757 *demittere* Mus. B. 2.—758 *lunam* Mus. B. 1.—760 *pariri* Wakef. ex conj. *periri* vet. exempl. *perire* Mus. B. 1. P. et edd. vulg.—762 *subter solem* Lamb.—763 *cum* Mus. B. 2. *comperiabiliter* V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

cum cæca sit, secludit lunæ lumen a sole. Verum si luna, inquit, ex aliorum opinione non mutuetur lumen a sole, sed nativa et propria luce ditetur, cur languescere etiam non poterit nonnunquam solis instar? Itaque in his omnibus rebus difficillimis nihil certi statuit; scilicet, 'Difficile est ratione docere, et vincere verbis.'

752 *Terram secludere, possis,* [*solis*] *Lumine*] Terram separare a solis lumine, et ita privare ac spoliare illam lumine solis.

753 *A terris*] Ne penetret ad terras.

Altum caput] Sublime suum caput.

Ei] Soli.

754 *Cæcum*] Obscurum et opacum.

Orbem] Globum, corpus, discum.

759 *Flammis infesta*] H. e. luminibus suis inimica. Sic loquitur vs. 760. 'Dum loca luminibus propriis inimica peragrat.'

763 *Menstrua*] Supp. luna; quippe quæ singulis mensibus cursum peragat.

Coni perlabitur umbras] H. e. per-

Tempore eodem aliud nequeat subcurrere lunæ
Corpus, vel supera solis perlabier orbem,
Quod radios interrumpat, lumenque profusum?
Et tamen, ipsa suo si fulget luna nitore,
Quur nequeat certa mundi languescere parte,
Dum loca, luminibus propriis inimica, per exit?
Quod super est, quoniam, magni per cærula mundi
Qua fieri quidquid posset ratione, resolvi;
Solis utei varios cursus, lunæque meatus,
Noscere possemus, quæ vis, et caussa, cieret:

possit succedere in locum lunæ: vel pertransire super globum solis, quod interpellet splendorem et lucem solis *effusam? Et tamen si luna lucet ipsa proprio lumine, quare non potest deficere* in *certa parte mundi, dum perlustrat regiones infestas suis lucibus? Quod reliquum est, cum explicaverim quo modo quæque res queat creari per cærulea* loca *cæli immensi, ut possemus cognoscere diversos motus et vias solis ac lunæ, et quæ potentia* quæve *causa moveret* illos: *et qua ratione consuescant occi-*

conparabiliter Mus. B. 2. *undas* O.—765 *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *supera* vulg. *perlabitur* Mus. B. 2.—766 *interrumpit* Ferr. —767 *fulgit* Voss. L. B. et edd. vulg.—768 *Quur* Mus. B. 2. *tetra mundi* Gryph. Nard. Bas. *terra mundi* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra.—769 ī *minuta* Mus. B. 2. *per exit* P. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Ald. *pererrat* vel *peragrat* quidam. *perrexit* Vind. *pervexit* V. ed. Bodl. Th. Ra. *perussit* Mus. B. 1. Deinde, in P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. repetitur vs. 763.—772 *varias* V. ed. Th. Ra.—774 *modo possent* O. Ferr. V.

NOTÆ

labitur ultimam umbrarum terræ partem. Quidam per conum intelligunt terram, quasi sit *κωνοειδὴς*, cum Arist. lib. II. Meteor. dicat esse tympani figura, et lineas ab ejus centro ductas efficere duos conos. Verum significat poëta lunarem eclipsim fieri ob coniformem terræ umbram.

764 *Subcurrere*] Succedere, subter ire.

765 *Supra* [*Supera*] Pro supra, ut sæpe monui.

766 *Radios*] Supp. solis.

767 *Fulget* [*fulgit*] Utrumque olim dictum est, fulgeo, es: et fulgo, is. Sic VI. 159. 173. 213. 217. &c.

768 *Languescere*] Deficere, deliquium pati, laborare.

769 *Luminibus inimica*] Sic locutus est vs. 759. Sunt qui post hunc versum referunt sequentem alium, *Menstrua dum rigidus coni perlabitur umbras.* Verum nulla ratio videtur esse, cur iteretur hoc alieno loco.

770 *Quod super est, quoniam, &c.*] His 11. vss. quasi brevi epilogo resumit ea, quæ hactenus de cœlesti regione disputata sunt; deinde redit ad initium mundi, ut doceat quid primum in recenti mundi exortu sit natum.

Magni ... mundi] H. e. cœli late patentis.

Per cærula mundi] H. e. per cœlum cæruleum. Sic 'strata viai,' pro stratæ viæ. Sic vs. 738. 'cuncta viai,' pro cunctas vias.

Quove modo soleant obfecto lumine obire,
Et neque opinanteis tenebris obducere terras;
Quom quasi connivent, et aperto lumine rursum
Omnia convisunt clara loca candida luce:
Nunc redeo ad mundi novitatem, et mollia terræ
Arva; novo fetu quid primum in luminis oras
Tollere, et incertis credunt committere ventis.
  Principio, genus herbarum, viridemque nitorem,
Terra dedit circum colleis; camposque per omneis
Florida fulserunt viridanti prata colore:
Arboribusque datum est variis exinde per auras
Crescundi magnum inmissis certamen habenis.
Ut pluma atque pilei primum, setæque, creantur

dere, obstructa illorum *luce, et cooperire tenebris terram, quæ non expectat* istud, *dum veluti claudunt lumen* suum; *et iterum patefucta luce revisunt omnia loca clara splendido lumine: nunc revertor ad res novas mundi, et ad resolutos agros terræ,* ut dicam *quid enisa sit edere in auras lucis novo partu, et committere incertis flatibus* ventorum. *Primum tellus fudit circum colles omnia genera herbarum, et viridantem splendorem; et per omnes campos prata florentia splenduerunt viridi nitore. Et postea magna vis augescendi per aëra concessa est diversis arboribus, laxatis* scilicet illis *habenis* crescendi: *sicut principio pluma, pili, et setæ gene-*

marg. 1. *possint* Mus. B. 1. *posset* Mus. B. 3. deest vox V. ed. Th. Ra. *effecto* V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *effæto* P. Ald. Mus. B. 1. 2.—775 *nec* vulg.—776 *Con* Mus. B. 2. *connibeunt* Vind. *connibent* V. ed. Th. Ra. Cant. *combent* Mus. B. 1. *cumbent* Mus. B. 2. 3. *rursus* Mus. B. 2.—777 *connisunt* V. ed. Th. Ra. *commiscent* Mus. B. 1. *condita luce* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—778 *redo* V. ed. Th. Ra.—780 *Tolleret* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *Tollere,* omisso *et,* O. *tentarit credere* Lamb. et edd. vulg. *ceperunt credere* Voss. marg. *tendat committere* Nard. Bas. P. in not.—783 *cinxerunt floridanti* Mus. B. 2.—784 *exire* Mus. B. 1.—787 *in membris* edd.

NOTÆ

774 *Obfecto*] Obducto, obstructo. Sic locutus est II. 155.

776 *Connivent*] Lumen suum claudunt; supp. sol et luna.

781 *Principio, genus herbarum, &c.*] His 18. vss. docet Poëta quæ primum res procreatæ fuerint in primo mundi exortu. Credit autem obductam primitus fuisse terram universam viridi quodam nitore, qui tamen subito creverit in gramina et herbas, et in arbores tenuissimas, instar plumarum aut pilorum, ut fieri videmus in novis fœtibus alituum et animalium. Post vero quasi paratam escam, censet varia procreata fuisse animalia e terris; unde terra maternum nomen adepta sit. Neque enim credit fieri potuisse, ut e cœlo ceciderint varia animalia, aut e mari procreata fuerint.

785 *Immissis*] Laxatis. Sic Virg. VI. Æn. 1. 'Sic fatur lacrymans, classique immittit habenas.'

Quadrupedum membris, et corpore pennipotentum;
Sic nova tum tellus herbas, virgultaque, primum
Substulit; inde loci mortalia corda creavit
Multa, modis multis, varia ratione, coorta.
Nam neque de cœlo cecidisse animalia possunt,
Nec terrestria de salsis exisse lacunis.
Linquitur, ut merito maternum nomen adepta
Terra sit, e terra quoniam sunt cuncta creata.
  Multaque nunc etiam exsistunt animalia terris,
Imbribus et calido solis concreta vapore.
Quo minus est mirum, si tum sunt plura coorta,
Et majora; nova tellure, atque æthere, adulta.
  Principio, genus alituum, variæque volucres,

rantur in artubus animalium, et in corporibus volucrum; ita recens terra tunc primum tulit herbas, et arbusta. Deinde procreavit plura mortalia genera animantium, quæ *nata* sunt *diversis modis et diversa ratione. Etenim neque animalia terrestria possunt venisse de cælo, neque possunt esse orta de salsis lacubus. Relinquitur, ut terra jure consecuta sit titulum omniparentis, siquidem res omnes procreatæ sunt e terra. Et nunc plura sunt etiam animalia in terris, quæ procreata sunt* ex *pluviis et* ex *ferventi calore solis. Quare eo minus est admirabile, si tunc* primum *plura et majora adulta* animalia *procreata fuerunt in recenti terra et cælo ætherio. Primum genus volucrum, et diversæ aves emissæ deseruerunt ova* in

vulg.—789 *corda* O. *sacreda* Vind. *secla* vulg.—790 *creata* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Gryph. marg.—792 *exire* Mus. B. 2.—794 *si de terra* Vind. *quom* V. ed. Th. Ra. *quomodo* O. *cum* Mus. B. 2. *sint* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—798 *majora* Bodl. O. Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph. *majore* reliqui. *adulto* edd. vulg.

NOTÆ

789 *Inde loci*] Deinde. Sic vs. 740.

Mortalia corda [*secla*] Animalia, puta homines et brutas: vs. 808. sic I. 21. 468. 591. et II. III. IV. passim.

791 *Nam neque de cœlo, &c.*] Sic locutus est II. 456.

792 *De salsis lacunis*] De mari, cujus aquæ salsæ sunt.

793 *Maternum nomen, &c.*] Sic II. 1153. et infra jam vs. 819.

795 *Multaque nunc etiam, &c.*] Probat a simili, ut aiunt, animalia principio e terra humida solis calore calefacta extitisse, sicut nunc videmus procreari, v. g. ranas, vermes, et insecta.

797 *Tum*] Initio mundi, in primo mundi exortu.

798 *Et majora; nova tellure, &c.*] Cum enim Lucretius sibi objici posse videret, perfecta et adulta jam animalia non erumpere e terra, innuit his verbis terram nunc effœtam non posse gignere canem, leonem, et alia animalia: sed initio mundi potuisse, cum illa sua uberiore fœcunditate turgesceret.

799 *Principio, genus alituum, &c.*] His 25. vss. seqq. docet quem ordinem secuta sit terra in procreandis animantibus, atque nutriendis. Putat volucres primum verno tempore ex ovis exclusas fuisse, atque ova reliquisse, ut victum quæritarent; co-

Ova relinquebant, exclusæ tempore verno:
Folliculos ut nunc tereteis æstate cicadæ
Linquunt sponte sua, victum vitamque petentes.
Tum tibi terra dedit primum mortalia secla;

vernali tempestate: veluti cicadæ deserunt nunc in æstate suas *tunicas rotundas, quæritantes vitam et alimentum sponte sua. Deinde primo tellus præbuit tibi mor-*

—800 *excusæ* Mus. B. 2.—801 *ætate* Voss. marg.—802 *petente* V. ed. Th. Ra. —803 *Tunc tibi* Mus. B. 2. *Tunc ibi* P. Gryph. marg.—804 *Multas* V. ed. Th.

NOTÆ

dem fere modo, quo nunc videmus cicadas relinquere veteres suas tunicas. Deinde censet varia animalium, quadrupedum, et hominum etiam genera fuisse procreata; scilicet ubicumque dabatur opportunitas terra crescebat ac tumescebat in uteros; uteri vero isti, post debitam maturitatem infantium, qui non solius humoris terræ, sed et aëris alimentis indigebant, tempestive rupti patefiebant, atque ita pueri edebantur in lucis oras; terræ vero foramina vertebantur in ductus lactiferos; calor aëris fovebat teneros pueros; herba præbebat illis molles lectos; et sic adolescebant terra nutrice. Neque enim tunc primum ulla vel frigoris, vel nimii caloris dira tempestas erat: sed frigus et calor tunc primum cum ceteris rebus nascebantur et crescebant. Quam quidem primam originis rerum rationem explicat ex Anaximandri sententia, et aliorum quorundam veterum Philosophorum, juxta Diodori Siculi testimonium lib. I. non longe ab initio, his verbis: 'Hanc terram primum quidem, cum ignis solis circumfusus eam collustrasset, concrevisse: deinde, cum, propterea quod concaluerat, extremæ ejus oræ veluti fermentarentur, multis locis humida quædam intumuisse, et in eis putores quosdam tenuibus membranis circumdatos extitisse; quod in paludibus, et in stagnantibus locis etiam nunc fieri cernere licet, cum, ea loci regione frigida facta, aër repente exarserit, neque sensim fuerit immutatus. Humida autem illa eo, quo diximus modo, calore animata, noctu quidem ex nebula superne cadente cibum cepisse: interdiu autem ab æstu solidata esse: postremo iis, quæ in uteris terræ inoluissent, justum incrementum consecutis, membranisque perustis ac perfractis, extitisse, atque exortas esse omnes generis animalium formas. Horum autem ea quidem, quæ plurimum caloris nacta fuissent, ad superna loca abiisse, volatilia facta: ea autem quæ terrenam retinuissent soliditatem, in reptilium et aliorum terrestrium ordine esse numerata. Quæ vero naturam humidam maxime haberent, ad locum ejusdem generis concurrisse, natatilia nominata.'

801 *Folliculos*] Tunicas, ut dixit IV. 56.

803 *Mortalia secla*] Hominum præsertim genus significat his verbis, ut patet ex vss. 820. 821. Significat et cetera animalia terrestria. Sic supra vs. 789. et alibi passim. Hoc loco non ex unius Epicuri, sed partim ex Stoicorum mente loquitur; hi enim apud Lactantium censuerunt 'Homines in omnibus terris et agris tanquam fungos esse generatos:' partim etiam ex Anaximandri sententia, qui

Multus enim calor, atque humor, superabat in arvis.
Hoc, ubi quæque loci regio obportuna dabatur,
Crescebant uterei terra, radicibus aptei:
Quos ubi tempore maturo patefecerat ætas
Infantum, fugiens humorem, aurasque petissens,
Convortebat ibei Natura foramina terræ,

talia genera hominum. *Namque plurimus calor, et aqua abundabat in campis. Et, ubi quæque loci regio erat apta, uteri creabantur inhærentes radicibus terræ; quos cum, maturo tempore, ætas infantum, evitans aquas, et postulans aërios flatus, ruperat, natura patefaciebat eo loco meatus terræ, et faciebat* illos *emittere succum*

Ra.—805 *Hoc* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Voss. marg. *Hinc* P. Vind. Bodl. Mus. B. 1. Gryph. marg. Ald. *Hec* V. ed. *Hæc* Ferr. Th. Ra. *Hic* Bentl. *Ecce* Gryph. Nard. Bas. *Atque* Delph. *tibi* pro *ubi* Ferr. *ubiquoque* Cant.—806 *terra* Cant. et quædam exempl. Lactantii, II. 12. *terram* V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. *terræ* reliqui. *in radicibus* V. marg. 1. Cant. et ed. Juntin.—807 *æstas* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—808 *humore* P. Ald. *petessens* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Nard. Voss. marg. *petiscens* P. Ald. *petenses* V. ed. Th. Ra. Bodl. *potessens* O. *petissens* Mus. B. 1. Hav. *petescens* Mus. B. 2. Ferr.—809 *ibus natura* Lamb.—810 *Ut*

NOTÆ

licet tam homines, quam cetera animalia, ortos voluerit ex aqua, censuit tamen, ut est apud Plutarch. Plac. v. 19. 'fuisse corticibus spinosis contentos; et fœtus ad pubertatem intus retentos, tum demum, ruptis illis, viros, mulieresque, qui se jam alere possent, processisse.' Partim denique ex Archelai opinione, qui docuit apud Laërt. lib. II. 'homines ortos e terra, quæ limum similem lacti ad escam eliquaverit.' Vide plura de hoc primo mundi fabuloso exortu apud Diod. Siculum lib. I. Quam sententiam imitatus videtur Ovid. Met. I. 78. 'Natus homo est: sive hunc divino semine fecit Ille opifex rerum, mundi melioris origo; Sive recens tellus,' &c. Quam fabulosam sententiam rite refellit Lactantius II. 12. Consulas illum velim locum, qui lectione tua, lector candide, dignus est.

806 *Crescebant uterei, &c.*] Citat hunc versum Lactantius lib. II. de Origine Error. cap. 11. et 12. ubi totam hanc doctrinam de animalium origine refellit his verbis: 'Aiunt certis conversionibus cœli et astrorum motibus maturitatem quandam extitisse animalium serendorum: itaque terram novam semen genitale retinentem folliculos ex se quosdam in uterorum similitudinem protulisse, de quibus Lucretius lib. v. 'Crescebant uteri terræ radicibus apti:' eosque, cum maturassent, natura cogente, ruptos animalia tenera profudisse. Deinde terram ipsam humore quodam, qui esset lacti similis, exuberasse, eoque alimento animantes esse nutritos,' &c. Sic Cic. de Leg. I. Sic Censorinus scribit lib. de Divin. Nat. cap. 2. censuisse Democritum.

Terra [*terræ*] *radicibus aptei*] H. e. affixi et inhærentes terræ radicibus.

808 *Fugiens humorem*] Ita legendum censent omnes præter Lambinum, qui legit, *sugens humorem*.

Petissens [*Petessens*] Dicitur petesso, sicut capesso, lacesso, &c. a verbo peto.

Et sucum venis cogebat fundere apertis,
Consimilem lactis; sic, ut nunc femina quæque,
Quom peperit, dulci repletur lacte, quod omnis
Inpetus in mammas convortitur ille alimenti.
Terra cibum pueris, vestem vapor, herba cubile,
Præbebat, multa et molli lanugine abundans.
At novitas mundi nec frigora dura ciebat,
Nec nimios æstus, neque magnis viribus auras:
Omnia enim pariter crescunt, et robora sumunt.
Qua re, etiam atque etiam, maternum nomen adepta
Terra tenet merito, quoniam genus ipsa creavit
Humanum, atque animans prope certo tempore fudit
Omne, quod in magnis bacchatur montibus passim:
Aëriæque simul volucres variantibus formis.
Sed, quia finem aliquam pariundi debet habere,

similem lacti, patefactis venis, veluti nunc quæque mulier, ubi partum edidit, completur suavi lacte, eo *quod illa tota vis nutrimenti conjicitur in ubera. Tellus dabat alimentum infantibus, calor vestimentum, gramen, quod constat plurima et tenera lanugine*, præbebat *lectum. Verum tunc novus mundus neque suscitabat rigida frigora, neque nimios calores, neque ventos*, qui flant *magnis impetibus. Namque cuncta tunc æqualiter creabantur et accipiebant vires pedetentim. Quapropter jure merito tellus possidet titulum maternum*, quod *assecuta* est, *si quidem ipsa genuit gentem humanam, et protulit certo tempore omne fere animalium genus, quod vagatur ubique per magnos montes, et una* creavit *aves ætherias*, quæ *diversicolores* sunt. *Verum, quia debet habere aliquem terminum generandi, cessavit,*

P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *sucum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *succum* vulg.—811 *lacti* V. marg. 1. *fiunt* pro *nunc* V. ed. Th. Ra.—812 *lacte* deest V. ed. Th. Ra.—813 *alundi* V. ed. Th. Ra. *elementi* Mus. B. 2.—816 *mundi* deest V. ed. Th. Ra.—821 *animans* deest V. ed. Th. Ra. *animas* Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *animal* vulg. *fundit* Voss. vet.—822 *magni* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3.—823 *Aëriæ* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1, 3. Cant. Ferr. *Aërias* vulg.

NOTÆ

818 *Crescunt, et sumunt*] Quasi res ita se habuerint initio mundi, ut jam nunc se habent, pro crescebant... sumebant.

819 *Maternum nomen adepta*] Sic supra vs. 793. Sic I. 1068.

822 *Bacchatur*] Bacchantium in morem vagatur.

Montibus [*Montibu'*] Litera *s* demta, metri causa.

824 *Sed, quia finem aliquam, &c.*] His 11. vss. præoccupat objectionem. Poterat enim quis scrutari, cur terra, quæ tunc initio mundi fœtus promte edebat, nunc jam effœta est? Cujus rei rationem hanc reddit Lucretius, quod ea sit rerum sublunarium sors ut tandem finem faciant. Unde terra, sicut mulier longo ævo defessa, languet, et finem pariendi facit. Ita

Destitit: ut mulier, spatio defessa vetusto.
Mutat enim mundi naturam totius ætas,
Ex alioque alius status excipere omnia debet,
Nec manet ulla sui similis res; omnia migrant:
Omnia conmutat Natura, et vortere cogit.
Namque aliud putrescit, et, ævo debile, languet;
Porro aliud concrescit, et e contemptibus exit.
Sic igitur mundi naturam totius ætas
Mutat, et ex alio terram status excipit alter:
Quod potuit, nequeat; possit, quod non tulit ante.
  Multaque tum tellus etiam portenta creare
Conata est, mira facie membrisque coorta:

veluti fœmina fessa longa ætate tandem cessat parere. *Etenim tempus vetustum immutat naturum totius mundi, et alius status post alium debet capere res cunctas, neque res illa permanet* diu *sui similis: res cunctæ transeunt: natura mutat res cunctas, et facit mutare* illas. *Namque alia res corrumpitur, et ætate debilitata languescit: alia vero res procreatur et exoritur e vili materia. Ita ergo ævum commutat naturam totius mundi, et alius status terræ nascitur ex alio.* Ita ut *non possit* jam facere, *quod potuit: neque queat producere, quod antea non produxit. Terra quoque tunc temporis tentavit procreare multa monstra,* quæ *nata sunt admirabili vultu, et artubus* portentosis. Puta *Androgynum,* qui est *inter utrum-*

Aërias atque Mus. B. 2.—826 *æstas* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—827 *Ex alio atque* Mus. B. 2. *excipe* V. ed. Th. Ra.—828 *illa* P. *migrat* Gif. marg.—830 *aliud* deest V. ed. Th. Ra. *putrefit* Mus. B. 2.—831 *crescit* V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *e* deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *contemptilibus* Vind. V. ed. Cant. Ferr. *contemptibilis* O. *contentibus* Gryph.—833 *exilio* V. ed. Th. Ra. *extitit* Delph.—835 *cum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—836 *Concita* V. ed. Th. Ra. *facit* Vind. V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

status statum sequitur, et ætas ætatem. Sic præclare II. 1149. et seqq. Sic respectasse videtur ad illud Diodori Siculi lib. I. ‘ Cumque terra subinde magis ab igne solis spiritibusque constiparetur, illam ad extremum nihil potuisse amplius majorum animalium in vitam producere: sed animantium singula ex mutua commixtione genita fuisse.’

831 *E contemptibus*] Ex vili materia; ex fere nihilo.

835 *Multaque tum tellus, &c.*] His 20. vss. verisimile fuisse tradit multa quoque initio mundi procreata esse monstra ac portenta, dum terra spontaneo partu in lucem edebat animalia. Verum docet ea non potuisse propagare suum genus: I. quidem ob alimenti inopiam, quod neque sibi parare, neque sumere valebant, præ membrorum impedito adhæsu, aut mutilatione: II. defectu rerum genitabilium, aut ob coitus impedimenta; quo factum est ut multa quoque alia animalia interierint.

Androgynem, inter utras, nec utramque, utrimque remotum:
Orba pedum partim, manuum viduata vicissim;
Muta, sine ore, etiam; sine voltu, cæca, reperta;
Vinctaque membrorum per totum corpus adhæsu,
Nec facere ut possent quidquam, nec cedere quoquam,
Nec vitare malum, nec sumere quod volet usus.
Cætera de genere hoc monstra, ac portenta, creabat:
Nequidquam; quoniam Natura absterruit auctum;
Nec potuere cupitum ætatis tangere florem,
Nec reperire cibum, nec jungi per Veneris res.

que sexum, nec uterque est, sed *ab utroque alienus*: alia *partim carentia pedibus, et pariter privata manibus; plura quoque inventa sunt carentia lumine, absque ore, et absque vultu*: alia ita *impedita connexione artuum* suorum *per totum corpus* reperta sunt, *ut nihil possent facere, neque progredi in quenquam locum, neque fugere malum, neque capere, quod esset* sibi *utile* ad vitam. Terra autem *procreabat incassum reliqua monstra ac portenta hujus generis; siquidem natura prohibuit* ea *ab augmento; neque potuerunt assequi optatum vigorem ætatis, neque invenire alimentum,*

Mus. B. 3. *faci* Cant.—837 *Androgynum* P. Mus. B. 1. 2. 3. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. *inter veras* Mus. B. 1. *inter utrum* edd. vulg. *inter neutra* Heins. *utrumque et* P. et edd. vulg. *utrimque* Wakef. ex conj. *utrunque* V. ed. *utrinque* Ferr. Bip. Hav. *utrumque* Bodl. Voss. L. B. *remoti* Voss. vet.—838 *induata* V. ed. Th. Ra.—839 *Multa* vet. exempl. *Muta* Ald. sec. Nard. Bas. Creech.—840 *Junctaque* Mus. B. 1. *Victaque* Mus. B. 2. *adhæsum* Mus. B. 3.—841 *possint q. n. credere* Mus. B. 2.—842 *foret usus* Lamb. et alii.—844 *abs se ruit* Voss. L. B. *abseruit* Voss. vet. Mus. B. 1. *aberruit* O. *absterguit* Gif. Par. Cont. H. vs. deest Mus. B. 2.—845 *Nec potue captum* V. ed. Th. Ra.—846 *nec* deest Mus. B. 2. *ut* V. ed. Th. Ra.—847 *debent* O.

NOTÆ

837 *Androgynem, inter* [*Androgynum inter*] *&c.*] Hunc versum delendum censent Lambinus et alii nonnulli, tum quia varie legitur, cum quia ineptus videtur. Alii enim legunt: *Androgynum inter utrum nec utrumque et utrinque remotum.* Alii: *Androgynum inter utros, nec utramque, et utrinque remotum.* Alii: *Androgynum inter utras, nec utraque, utrinque remotum.* Androgynus autem is dicitur, qui utrumque sexum, virilem et muliebrem, habet, cujusmodi Hermaphroditum fuisse fabulantur poëtæ, Mercurii ex Venere natum; a vocibus ἀνὴρ vir, et γυνὴ mulier. Quod fatale quoddam monstrum fuit, inquit Cicero lib. de Divin.

839 *Muta* [*Multa*] Alias, *Muta.* Nec male.

840 *Adhæsu*] Adhæsione. Qua voce passim utitur: III. 382. IV. 1235. VI. 471. &c.

844 *Absterruit*] Lamb. bene. At Pareus, *absterguit*, i. e. depellit; ut IV. 1057. legerat.

845 *Nec potuere, &c.*] H. e. nec potuere ad justum ætatis robur ac vigorem pervenire. Sic II. 555.

846 *Per Veneris res*] Per generationem, per complexum venereum. Sic II. 173. 437. 921.

Multa, videmus, enim rebus concurrere debent,
Ut propagando possint procudere secla:
Pabula primum ut sint, genitalia deinde per artus
Semina, quæ possint membris manare remissis:
Feminaque ut maribus conjungi posset, habere
Mutua, qui meterent inter se gaudia uterque.
  Multaque tum interiisse animantum secla necesse est,
Nec potuisse propagando procudere prolem.
Nam, quæquomque vides vesci vitalibus auris,

neque conjungi per complexum Venereum. Namque cernimus multas res debere convenire rebus, ut queant procreare et multiplicare sua genera per generationem. *Primo* necesse est *ut alimenta sint; secundo* ut sit via, *qua genitabilia semina* dispersa *per membra queant emanare artubus relaxatis: et ut fæmina jungi queat cum maribus,* uterque debet habere aliquid, *quo connectant inter se mutuas voluptates. Oportet* idcirco *plurima genera animalium jam tum periisse, nec potuisse procreare, nec amplificare genera* sua. *Etenim quæ* animalia *cernis frui vitalibus*

Cant. V. marg. 1. *debere* vulg.—848 *procudere* P. Ferr. Ald. Delph. Nard. Lamb. *producere* Cant. *procludere* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Th. Ra. *precludere* O. Mus. B. 1. 2. *concludere* quidam. Omnia quæ veniunt inter *possint* hujusce vs. atque eandem dictionem vs. 850. desiderantur in V. ed. —850 *qua* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Bip. Hav. Delph. Nard. Creech. Gassend. Bas. *manere* Mus. B. 2.—851 *uti naribus* Vind. *ut in arvis* V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. Mus. B. 2. *ut marvis* Bodl. *que* deest Mus. B. 2. *quæ* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Cant. *habendum* pro *habere* Lamb. vid. Not. Var.—852 *qui meterent* Wakef. ex conj. *queis nectant* P. et edd. vulg. *qui metuent* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. *queis mutuent* V. marg. 1. *quæ metuent* O. *queis metuent* Mus. B. 1. *queis metuunt* Mus. B. 2. *queis metuant* Mus. B. 3. *in* pro *inter* Mus. B. 2. *utrique* Lamb. *utrumque* Gassend. *utrisque* edd. vulg.—853 *Mutaque* V. ed. Th. Ra. *cum* Vind. O. Mus. B. 1. 3. *tamen* Mus. B. 2.—854 *Ut procludere* V. ed. Th. Ra.—855 *vesti* V. ed. Th. Ra.—857 *tuta* V. ed. Vind. Mus. B. 2. 3. Cant. Th.

NOTÆ

847 *Debent* [*debere*] Versus hypermeter, in quo redundat syllaba, quam necat vocalis initialis versus sequentis.

848 *Secla*] Speciem, genus, ut sæpe monui.

849 *Genitalia*] Vim gignendi habentia. Sic I. 53. 167. &c.

850 *Quæ* [*qua*] Supp. ut sit via, qua, &c. Alii, *quæ*, supp. semina.

Membris remissis] Per res Veneris relaxatis artubus.

851 *Habere*] Supp. debet. Unde in fine sequentis versus legendum *uterque.* Lambinus vero legit, *habendum:* et pro *uterque* legit *utrisque.* H. e. ' utrisque habendum est ea,' queis, &c. Hellenismus, pro ' habenda sunt ea,' quod locutionis genus familiare est Lucretio. Unde non insana Lambini lectio.

853 *Secla*] Genera, vss. 848. 860.

855 *Nam, quæquomque vides, &c.*] His 21. vss. seqq. docet interim, quid quæque animalia, quæ jam videmus, tutatum sit, ac conservaverit. Horum autem alia dolo, ut vulpes: alia virtute, ut leones: alia celeritate ac

Aut dolus, aut virtus, aut denique mobilitas, est
Ex ineunte ævo, genus id tutata, reservans:
Multaque sunt, nobis ex utilitate sua quæ
Conmendata manent, tutelæ tradita nostræ.
Principio, genus acre leonum, sævaque secla,
Tutata est virtus, volpeis dolus; ut fuga cervos.
At levisomna canum fido cum pectore corda,
Et genus omne, quod est veterino semine partum,
Lanigeræque simul pecudes, et bucera secla,
Omnia sunt hominum tutelæ tradita, Memmi!
Nam cupide fugere feras, pacemque sequutæ
Sunt, et larga suo sine pabula parta labore:

aëribus, vel astutia, vel vis, vel demum celeritas conservavit et defendit ab initio temporis id genus eorum omnium. *Et plura sunt quoque data nostræ curæ, quæ sunt nobis commissa ob illorum commoditatem. Primum* enim *fortitudo conservavit sævam gentem et crudelia genera leonum, astutia vulpes, fuga cervos. Verum vigilantiæ pectora canum cum fideli corde* suo, *et omne genus* animalium, *quod natum est* de *semine idoneo vecturæ, et una pecudes, quæ ferunt lanam, et genera boum, mandata sunt omnia, o Memmi, custodiæ hominum. Etenim avide vitaverunt feras, et amplexa sunt securitatem, et alimenta copiosa comparata* sibi *sine suo*

Ra. *restruans* V. ed. Th. Ra.—861 *Tutast* V. ed. Th. Ra. *et fuga* P. Mus. B. 1. et edd. vulg.—862 *Et* P. Ald. Mus. B. 1. *levis omnia* Vind. V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *levis ora* Mus. B. 3. Ferr.—863 *veteri non* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Cant. *uterino* Mus. B. 1.—864 *bugera* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. *buccera* Mus. B. 1. Ferr.—865 *tutela* V. ed. Th. Ra.—

NOTÆ

fuga ut cervos, salutem suam tutata esse ait: alia vero cura et tutela hominum servari; quippe quæ aut ad victum, aut ad vitæ commoda, aut ad vestitum essent utilia; qualia sunt boves, oves, capræ, equi, muli, canes venatici, &c. Reliqua vero ceteris manserunt in prædam, quamdiu vivunt.

Vesci vitalibus auris] Sic Virg. Æn. I. 550. 'Quem si fata virum servant, si vescitur aura.' I. e. vivere.

857 *Ex ineunte ævo*] Ab initio mundi, a primo mundi exortu.

860 *Sævaque secla*] Iracunda animalium genera: vss. 848. 851. &c.

862 *Levisomna canum corda*] Canes enim levem somnum dormiunt, e somno facile excitantur. Unde ab Horat. Od. III. 16. dicuntur 'vigiles.'

863 *Veterino*] Vecturæ idoneo. 'Veterina,' inquit Nonius, 'animalia dicuntur ea, quæ vehere quid possunt;' citatque hunc Lucretii versum. Et Festus, 'Veterinam bestiam jumentum Cato appellavit a vehendo. Opilius veterinam dici putat, quasi venterinam, vel uterinam, quod onus ad ventrem religatum gerat.'

864 *Bucera secla*] Boves: II. 661. VI. 1240. Bucerum igitur pecus illud est, quod gerit magna cornua.

865 *Memmi*] Memmius is est, cui hoc opus dedicat Lucretius, I. 27.

Quæ damus utilitatis eorum præmia caussa.
At, queis nihil horum tribuit Natura, neque ipsa
Sponte sua possent ut vivere, nec dare nobis
Utilitatem aliquam, qua re pateremur eorum
Præsidio nostro pasci genus, esseque tutum;
Scilicet hæc aliis prædæ, lucroque, jacebant
Indupedita suis fatalibus omnia vinclis,
Donec ad interitum genus id Natura redegit.
Sed neque Centaurei fuerant, nec tempore in ullo

labore; quæ tribuimus illis in mercedem ob commoda, quæ accipimus *ab iis. Sed quibus natura nihil harum rerum dedit, neque dedit ut ipsa possent vi sua vivere, nec reddere nobis aliquod commodum, cur sineremus genus eorum nutriri nostra ope, et securum esse; nimirum ea exponebantur aliis* feris *in prædam et in quæstum*, ut pote quæ *omnia essent implexa suis fatalibus nexibus; donec natura reduxerit id genus* animalium *ad mortem. Verum neque Centauri* unquam *extiterunt, neque* est ratio cur *vis constans ex gemina natura et ex duplici corpore,*

866 *paremque* V. ed. Th. Ra. *secuta* Lamb.—869 *Ac* V. ed. Th. Ra. *quis nil* P. Ald. *quis ni* Vind. Mus. B. 3. *quis in* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. Cant. *aliquis ni* Mus. B. 2.—871 *quam pateremur* V. ed. Th. Ra.—873 *precide* V. ed. Th. Ra.—875 *Donicum* Lamb. et edd. vulg.—876 *fuerant* P. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *fuerat* Nard. *fuerunt* vulg. *nec* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. *neque* O.—877 *queat*

NOTÆ

871 *Qua re*] Propter quam utilitatem. Neque enim interrogatio est; sed mera enunciatio.

873 *Hæc*] Supp. queis nihil horum, &c. vs. 869.

874 *Indupedita*] Vel *endopedita;* antique pro impedita: I. 241. II. 291. &c. Indupedita autem fatalibus vinclis, h. e. obnoxia morti fatali.

875 *Donec* [*Donicum*] Donec: vs. 706. 686. &c.

Ad interitum Natura redegit] Sponte sua mortem obierunt.

876 *Sed neque Centaurei, &c.*] His 47. seqq. docet interim nullos in primo mundi exortu, neque in alio tempore, extitisse Centauros, Scyllas, Chimæras, et alia id genus portenta. Sic negant et damnant ejusmodi portentosam animalium miscellam Diodorus lib. v. Aristoteles II. Phys. 8. de Hist. Animal. et de Generat. Anim. IV. et v. 3. At Empedocles propugnat: et Claudius Cæsar, teste Plin. qui scribit, 'Hippocentaurum in Thessalia natum eodem die interiisse; et nos principatu ejus allatum illi ex Ægypto in melle vidimus.' Volaterranus ait se vidisse Semicanem. Alii alia monstra, quæ Lycosthenes in lib. de Prodig. et Ostent. collegit. Cur autem Lucretius ejusmodi naturæ portenta extitisse, aut posse esse negat, varias reddit jam rationes. I. de Centauris, quos anteriori parte homines, posteriori vero equos faciunt, arguit non posse esse, primum ex ætatis partium istarum diversitate. Namque floret equus triennis, puer vero vix ablactatus ea ætate incedit, sed dubio omnino pede calcat humum. Ubi vero puer ex ephebis

Esse queunt; duplici natura et corpore bino
Ex alienigenis membris conpacta potestas,
Hinc illinc par vis ut non sic esse potissit:
Id licet hinc quam vis hebeti cognoscere corde.
Principio, circum tribus actis inpiger annis
Floret equus; puer haud ita quaquam: sæpe etiam nunc

compositaque ex artubus alienis possit existere in ullo tempore, ut potentia illius ex *utraque parte queat esse similis non simili.* Quivis, *quamvis stupida sit mente, potest agnoscere istud. Primum equus, circiter tribus exactis annis, fortis viget, puer vero non item; immo plerumque etiam nunc quæritat in soporibus ubera mamma-*

P. et edd. vulg. *corpore uno* Voss. vet.—879 *paribus ut* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *partis ut* V. marg. 2. *parvis ut* Voss. vet. et L. B. V. ed. Ferr. Th. Ra. *pravis ut* Mus. B. 2. *non sit pars esse* Gif. Bodl. Voss. vet. et L. B. *non par esse* P. Ald. Bas. Bas. marg. *partibus esse* Fab. *non sic par esse* Gryph. Nard. *non pari esse* Delph. *non sit esse* Mus. B. 1. 3. *potis sit* Ferr. P. Vind. Voss. vet. et L. B. O. *potessit* Voss. marg.—882 *haud ita quaquam* Cant. *haudquaquam* vulg. *quin sæpe* Vind. et edd. vulg. *quia sæpe* P. *etiam nunc* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Gryph. Delph.

NOTÆ

excedit, ut aiunt, jam tum equus ætate confecta languet. Quis ergo nexus inter eos esse potest? Deinde ob unam Veneris imparitatem. Licet enim, teste Aristotele, mulier et equa coitum nunquam detrectent, tamen non nisi æquinoctio concipit equa. Adde quod appetitus in iis sit varius. Præterea diversi sunt mores. Equa enim non nisi post duodecim menses, mulier vero nono parturit mense. Denique alimentum varium est et sæpius contrarium; homo enim alimento nutritur, equus vero disrumpitur. Idem dicendum ait de Scyllis, et Chimæris. Addit insuper Chimæræ genus infame esse monstrum; qui enim potest ore foras aerem flare flammam de corpore, quæ torret omnia? Non est igitur ut hujus portentorum generis assertores ventilent hanc suam vaniloquentiam; licet enim multa sint mirabiliora visa, tamen nulla est ratio cur hæ naturæ adeo contrariæ jungi tunc potuerint præter ordinem, cum neque jam nunc jungi videamus alias naturas, dum plurima semina terræ commissa præsto sunt et abundant adhuc, v. g. herbarum, frugum, arborum, quæ tamen mixta inter se non conjunguntur.

Centaurei] Sic de his IV. 740. et seqq.

877 *Duplici natura*] Humana scilicet et equina.

878 *Potestas*] Potentia, vis.

879 *Hinc illinc, &c.*] Ita Lambinus. Parens vero, *Hinc illinc par vis, ut non sic esse potis sit.* Idem sensus. Hic autem versus varie corrumpitur in variis codicibus. Cujus hæc est sententia: Non potest esse natura, seu potestas aliqua, ex alienigenis membris, v. g. humanis et equinis, compacta et conflata; ita quidem alienigenis, ut vis par pari esse, hoc est, par pari respondere non possit.

880 *Id*] Nempe, in Centauris non posse hinc illinc parem vim esse.

881 *Circum tribus actis*] Tmesis, circumactis: vel, actis circiter.

882 *Floret*] Viget; metaphora est.

Etiam nunc] Nempe, cum tres annos natus est.

Ubera mammarum insomnis lactantia quæret.
Post, ubi equum validæ vires, ætate senecta,
Membraque deficiunt, fugienti languida vita;
Tum demum, puerili ævo florente, juventas
Obficit, et molli vestit lanugine malas:
Ne forte ex homine, et veterino semine equorum,
Confieri credas Centauros posse, neque esse:
Aut, rabidis canibus subcinctas, semimarinis
Corporibus Scyllas; et cætera de genere horum,
Inter se quorum discordia membra videmus:
Quæ neque florescunt pariter, nec robora sumunt
Corporibus, neque perficiunt ætate senecta;
Nec simili Venere ardescunt, nec moribus unis

rum, quæ lac suppeditent. Deinde, postquam fortes vires, ætate jam confecta, deserunt equum, et artus languescentes, vita recedenti, jacent, tunc tandem juventa occupat pueros, ætate vigente in illis, et operit genas illorum *tenera barba. Ne fortasse putes posse creari aut esse Centauros de semine idoneo vecturæ equorum, et* de *homine: vel Scyllas circumcinctas canibus rapacibus, et corporibus semimarinis; et cetera hujus generis* monstra, *quorum cernimus artus inter se dissimiles; quæ neque simul vigent, neque habent vires* in suis *corporibus, neque crescunt, in ætate confecta: neque ardent eadem Venere, neque similes sunt iisdem studiis, et quæ non*

Nard. Voss. marg. *etiam tunc* P. Ald. Gif. Par. *etiamnum* Lamb. et alii.—883 *in animarum* V. ed. Th. Ra. *animarum* Mus. B. 2. 3. *lætantia* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *lactantia* reliqui. *quærit* P. et edd. vulg.—884 *validare* V. ed. Th. Ra.—886 *pueris* P. et edd. vulg. *florenta* Vind. V. ed. Th. Ra. *juventus* Mus. B. 1.—887 *Occipit* P. et edd. vulg.—888 *Ne torto* omisso *et* Nonius, I. 48.—889 *credis* Gif. L. B. Par. *neque esse* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec esse* vulg.—890 *rabidis* Wakef. Heins. *rapidis* vulg.—892 *dissortia* Creech.—893 *nec* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *neque* vulg.—894 *perficiunt* O. *proficiunt* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cout. Bas. P. V. marg. 1. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed.

NOTÆ

883 *Lactantia*] Lac suppeditantia.

884 *Ætate senecta*] H. e. ætate confecta; sic vs. 894. sic III. 774. 'Senectis membris.' Sic infra vs. 894.

886 *Puerili* [*pueris*] Alii, *puerili;* bene etiam.

Juventas] Juventutis Dea: ipsa juventa: juvenilis ætas.

887 *Molli vestit lanugine, &c.*] H. e. molli pilo, seu barba. Sic supra vs. 672. 'Impubem molli pubescere veste.'

888 *Veterino*] Supra vs. 863.

889 *Confieri*] Confici: sic alibi passim.

891 *Scyllas*] Quid monstri genus sit docuimus IV. 733. not. consule locum.

895 *Venere*] Amore Venereo.

Moribus] Vel studiis; vel pariendi temporibus, ut quidam interpretantur, et ut annotavi supra vs. 876. not.

Conveniunt; neque sunt eadem jocunda per artus:
Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta
Barbigeras pecudes, homini quæ est acre venenum.
Flamma quidem vero quom corpora fulva leonum
Tam soleat torrere atque urere, quam genus omne
Visceris, in terris quodquomque, et sanguinis, exstet:
Qui fieri potuit, triplici cum corpore ut una,
Prima leo, postrema draco, medio ipsa chimæra,
Ore ferox acrem flaret de corpore flammam?
Qua re, etiam tellure nova, cœloque recenti,
Talia qui fingit potuisse animalia gigni,
Nixus in hoc uno, novitatis nomine inani;
Multa licet, simili ratione, ecfutiat ore.

habent in membris res easdem gratas. Namque cernere est plerumque barbatos greges fieri pingues cicuta, quæ est sævum virus homini. Ignis autem cum consuescat tam comburere et cremare rufa corpora leonum, quam omnem aliam rem, quæ constet in terris ex *visceribus et* ex *sanguine, quomodo potuit fieri, ut una Chimæra constans tergemino corpore*, nempe cujus *prior* pars sit *leo, posterior draco, media ipsa Chimæra, emitteret ore extra corpus ignem ardentem? Quapropter, qui dicit ejusmodi animalia potuisse generari* initio *terræ recentis, et cœli recenter geniti*, is *innixus in hoc uno vano titulo novitatis potest pari modo plurima*

Th. Ra. Ald. *projiciunt* Turneb. et edd. vulg.—896 *neque* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec* vulg. *jocunda* P. V. ed. Mus. B. 1. 3. Th. Ra. Ald.—897 *cicuta* V. ed. Th. Ra.—898 *hominique est* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. *homini est quæ* Mus. B. 2.—899 *Flamina* Mus. B. 2. *vero* deest P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Ignea flamma quidem cum* P. Ferr. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. *vulva* V. ed. Th. Ra.—900 *Jam* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *tonere* V. ed. Th. Ra.—902 *tempore* pro *corpore* V. ed. *unam* V. ed. Th. Ra.—903 *medio* Vind. Mus. B. 1. Cant. *media* vulg.—904 *ferox* Mus. B. 1. *feras* Gryph. marg. Bas. marg. P. Voss. L. B. Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *ferens* O. P. in not. *Horriferas* Mus. B. 2. *foras* Mus. B. 3. et edd. vulg. *flaret* P. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. 1. Cant. Gryph. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. *flare* Mus. B. 2. 3. Vind. *efflaret* vulg. *flammas* Mus. B. 2.—906 *fingunt* V. ed. Th. Ra.—907 *Nisus* Cant. *hoc* deest et *mani* pro *inani* V. ed. Th. Ra.—908 *effuciat* Vind. V. ed. Cant. Th. Ra.

NOTÆ

896 *Eadem jocunda*] Eadem grata alimenta, ut jamjam sese explicat vss. seqq.

897 *Quippe videre licet*] Sic IV. 644. de Veratro: 'Præterea, nobis veratrum est acre venenum: At capris adipes et coturnicibus auget.'

898 *Barbigeras pecudes*] Capras. Sic VI. 970.

903 *Chimæra*] Sat explicat Poëta quid sit Chimæra: nosque antea diximus satis II. 704. not. Sic Homer. Iliad. VI. 181. Hesiod. in Theog. Virg. Æn. VI. 288. &c.

906 *Qui fingit, &c.*] Puta Euripidem in Bacch.

908 *Ecfutiat* [*effutiat*] Effutire, inquit Nonius, est, cum mendacio dicere.

Aurea tum dicat per terras flumina volgo
Fluxisse, et gemmis florere arbusta suesse:
Aut hominem tanto membrorum esse inpete natum,
Trans maria alta pedum nixus ut pandere posset,
Et manibus totum circum se vortere cœlum.
Nam, quod multa fuere in terris semina rerum,
Tempore quo primum tellus animalia fudit;
Nihil tamen est signi, mixtas potuisse creari
Inter se pecudes, conpactaque membra animantum:
Propterea, quia, quæ de terris nunc quoque abundant,
Herbarum genera, ac fruges, arbustaque læta,
Non tamen inter se possunt conplexa creari.
Sed, si quæque suo ritu procedit, et omnes,
Fœdere naturæ certo, discrimina servant.
  Et genus humanum multo fuit illud in arvis

ejusmodi *fabulari; verbi gratia, garrire fluvios aureos tunc* olim *delapsos esse communiter per campos; et arbores solitas fuisse florere margaritis; vel hominem creatum fuisse* olim *tanto* cum *robore artuum, ut posset ferre conatum pedum* hinc inde *trans maria profunda, et manibus movere circa se totum cælum. Nam etsi multa corpuscula rerum fuerint in terris* eo *tempore, quo primum terra genuit animalia: tamen non est indicium animalia potuisse gigni commixta inter se, atque artus animalium fuisse complexos simul; eo quod ea* etiam *genera herbarum, segetes, arbores florentes, quæ nunc procreantur de terris, non tamen queunt gigni inter se commixta. Ita quæque res nascitur suo more; et omnes conservant differentias* suas ex *inviolabili lege naturæ. Prisca etiam gens hominum fuit longe durior in*

efficiat Mus. B. 3.—909 *cum* P. O. Mus. B. 1. Ferr. Ald. *fulgo* V. ed. Th. Ra. —910 *geminis* Th. Ra.—912 *nixus* Cant. *nisus* vulg. *visus* V. ed. O. Mus. B. 1. *pandere* P. Gryph. marg. Voss. marg. Ald. *pondere* Vind. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *ponere* edd. vulg.—915 *quod* Ferr.—916 *Nihil* Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. *nil* vulg.—920 *possint* Hav. Bip.—921 *Sed si* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *Sed sic* P. O. Ald. Gif. L. B. Par. Nard. Mar. *Res sic* vulg. *Res si* Vind. *quicque s. r. p. et*

NOTÆ

911 *Aut hominem tanto, &c.*] Docuit I. 200. cur natura non potuerit initio creare homines tantæ magnitudinis: 'Denique, cur homines tantos natura parare Non potuit, pedibus qui pontum per vada possent Transire, et magnos manibus divellere montes, Multaque vivendo mortalia vincere secla; Si non, materies quia rebus reddita certa est Gignundis?' &c.

912 *Pedum nixus*] Pedes.

921 *Sed, si* [*Res sic*] *quæque, &c.*] Sic Lambinus. Pareus vero: *Sed sic quidque suo ritu procedit; et omnia, &c.* Utraque lectio probatur.

923 *Et genus humanum, &c.*] His 104. vss. seqq. jam docet de priscis seu priscis hominibus. Itaque, quid humano generi contigerit ab ineunte mundi ætate, qua valetudine fuerit,

Durius, ut decuit, tellus quod dura creasset;
Et majoribus, et solidis magis, ossibus intus
Fundatum; validis aptum per viscera nervis:
Nec facile ex æstu, nec frigore, quod caperetur;
Nec novitate cibi, neque labi corporis ulla.
  Multaque per cœlum solis volventia lustra
Volgivago vitam tractabant more ferarum.
Nec robustus erat curvi moderator aratri;
Quisquam nec scibat ferro molirier arva,

agris, ut par fuit, eo quod terra dura generavisset illam: *et constructa fuit intrinsecus ex majoribus, et durioribus ossibus, et compacta nervis fortibus per interiores partes: quæ nec frigore nec calore facile afficeretur: neque etiam novitate alimenti, nec ullo morbo corporis* labefactaretur. Homines illi *traducebant vitam, sicut feræ errantes solent, per plures cursus solis vertentes cœlum. Necdum ullus erat fortis rector flexi aratri: nec* ullus *sciebat colere agros ferro, neque sepelire*

omnia Gif. L. B. Par.—925 *E* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—926 *Fundatum et* P. Ald. Bip. Hav. Delph. *actis* pro *aptum* Mus. B. 1.—927 *capetur* V. ed. Th. Ra. Deinde sequitur vs. 931. V. marg. 1. 2.—928 *labe* Vind. Mus. B. 1.—930 *tractabunt* V. ed. Th. Ra.—932 *Quicquam* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *mollirier* Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *molliner* V. ed. Th. Ra.—

NOTÆ

quibusve moribus institutum; et cetera ejusmodi, rite prosequitur Lucretius. Ac primum quidem his 41. vss. prioribus docet primos homines validiori, quam nunc, constitisse corpore, ob innatam duritiem, quam e terra dura geniti contraxerant; unde minus obnoxii erant injuriis temporis, aut morbis. Deinde diutius vixisse tunc, quam nunc vivunt; et more ferarum per nemora errasse victum quæritantes ex arborum fœtu; (quippe quibus ignota fuerit agricultura;) sitim vero sedasse fluviis ac fontibus. Præterea illis penitus ignotum fuisse ignis usum, atque pellium: sed frigus et æstum arcebant tegumine plantarum et testudinatis specubus. Denique jus nullum fuisse; sed quemque sibi consuluisse; ac promiscuam fuisse Venerem, aut pro valida viri vi, ac impensa libidine; aut pro mutua cupidine; aut pro glandum ac arbutorum data mercede.

928 *Labi*] Pro labe: h. e. morbo.

929 *Lustra solis*] Annuos solis cursus. Est enim lustrum, certum temporis spatium, quo peracto census fiebat apud Romanos, nempe quinto quoque anno.

930 *Volgivago*] Vel Vulgivago; i.e. turmatim errante. Sic IV. 1064.

931 *Nec robustus erat, &c.*] Unde Virg. Georg. I. 125. et seqq. docet ante Jovem nullos fuisse agricolas. Idem docent Ovid. Met. I. Tibull. Eleg. I. 3. Martial. XII. 63. et Manil. I. a vs. 66. ad vs. 96. ubi de agricultura et ceteris artibus docet, quas primis hominibus ignotas fuisse ait.

932 *Scibat*] Pro sciebat. Sic infra vss. 951. 957.

Molirier] Poëtice pro moliri. Est autem moliri arva, colere agros, et meliores reddere cultu: magno la-

Nec nova defodere in terram virgulta, neque altis
Arboribus veteres decidere falcibus ramos.
Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
Sponte sua, satis id placabat pectora donum.
Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque; et, quæ nunc hyberno tempore cernis
Arbuta puniceo fieri matura colore,
Plurima tum tellus, etiam majora, ferebat:
Multaque præterea novitas tum florida mundi

in terram arbusta tenera, neque amputare falculis putres ramos arboribus proceris. Illud munus, quod sol et pluviæ tribuerant, vel *quod tellus produxerat sua sponte, satis sedabat* appetitum *stomachi. Nonnunquam pascebant corpus suum inter quercus, quæ ferunt glandes; et quæ poma sylvestria* vides *hoc tempore nostro maturescere rubro colore, tunc ejusmodi terra portabat plurima, atque etiam majora. Et novitas mundi tunc florescens dedit insuper miserandis hominibus*

933 *nova* deest V. ed. Th. Ra. *neque* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. Ald. *nec* edd. vulg.—935 *crearant* Ferr. V. ed. Th. Ra.—936 *placarat* P. Ald. *pectore* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—937 *curabat* O. Cant. *pectora quercus* Voss. vet.—939 *Pœniceo* edd. vulg. *natura* Mus. B. 2.—940 *majore* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3.—941 *cum* O. Mus. B.

NOTÆ

bore invertere; exarare, &c. Moliri enim dicimus, quicquid cum labore facimus. Olim mollirier, h. e. resolvi: sed prior lectio magis probatur.

933 *Nec nova defodere, &c.*] Hic vs. repetitur infra vs. 1365. Defodere autem in terram, Gallice *planter*.

934 *Falcibus* [*Falcibu'*] Pro falcibus, metri causa.

936 *Placabat pectora*] Sitim ac famem sedabat.

937 *Glandiferas inter, &c.*] Primi enim homines vivebant glandibus. Unde Virg. Georg. I. 147. 'Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit, cum jam glandes, atque arbuta sacræ Deficerent sylvæ, et victum Dodona negaret.'

Curabant corpora] Pascebant corpora; h. e. manducabant. Sic II. 31. 'Non magnis opibus jucunde corpora curant.'

939 *Arbuta*] Poma sylvestria, quæ Plinio XV. 24. dicuntur poma inhonora. Verum errat in eo Plinius, quod arbutum et unedonem ait esse rem eandem. Unedo enim nihil pertinet ad arbutum. Epimelis igitur arbor est, cujus fructus dicitur unedo: Arbutus vero Latinis, Græcis vero Comarus, arbor est, cujus fructus Arbutum Latinis, Græcis Memæcylum dicitur. Galenus lib. II. alim. aperte distinguit unedonem ab arbuto: namque Epimelidi dat unedonem: Comaro seu arbuto memæcylum. Ita erroris arguit Plinium Dalecampus in Plin. lib. I.

Puniceo [*Pœniceo*] Pro puniceo: sic alibi *mœnera* pro munera. Est autem puniceus color, rubicundus, seu purpureus. Sic II. 829. Sic Virg. Æn. XII. 77.

Pabula dira tulit, miseris mortalibus ampla.
  At sedare sitim fluviei, funtesque, vocabant;
Ut nunc montibus e magnis decursus aquai
Claricitat late sitientia secla ferarum.
Denique, nota vagis, sylvestria templa tenebant
Nympharum; quibus excibant humore fluenta
Lubrica, proluvie larga lavere humida saxa,
Humida saxa, super viridi stillantia musco;
Et partim plano scatere, atque erumpere, campo.

plura alia *sufficientia alimenta*, quasi *divinitus nascentia.* *Verum flumina et fontes advocabant* homines *ad extinguendam* suam *sitim, sicut hoc tempore nostro liquidior delapsus aquæ ex altis montibus invitat genera ferarum quæ sitiunt. Demum errantes noctu occupabant sacra antra sylvestria Nympharum*, e *quibus latices aquæ humidæ et liquidæ manabant, ut lavarent copiosa* sua *diluvie saxa madida; guttatim* quippe *cadentes super saxa madida* et operta *virenti musco: et partim* ut *scaturirent et decurrerent* per *apertos agros.* *Nondum etiam sciebant*

1. 2. Ferr.—942 *Pabula dia* P. Ald. Mus. B. 1. Hav. Bip. *Pabula dura* Ferr. Nard. Bas.—943 *Et* Cant. *Ad* Macrob. Sat. vi. 2. Voss. de Constr. p. 183. P. in not. *vacabant* superscr. in Voss. vet.—945 *Clarior accitat* P. Gryph. Delph. Nard. Bas. *Claritate a te* V. ed. Th. Ra. Bodl. Ferr. *Claricitatiate* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. P. in not. V. marg. 3. *Claricita tiate* Mus. B. 3. *Clarior aciate* O. Cant. *Clamjuvat æstate* Mus. B. 1. *Clarior aciatæ* V. marg. 2. *Claritat æstate* V. marg. 1. *Clare citat ad se* Gif. Par. Cont. *Clare cit et late* Voss. marg. *Claricitate et* P. in not.—946 *nota vagis* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Voss. marg. *noctivagis* Vind. *noctivagi* vulg. *nocte vagi* Bentl.—947 *Lympharum* P. Ald. *excibant* O. Cant. *exibant* P. Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg. *escibant* Vind. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *æstibant* Ferr. V. ed. Th. Ra.—948 *pro lune* V. ed. Th. Ra. *larga* deest Mus. B. 2. *luere* Mus. B. 1.—949 *musto* Vind. V. ed. Th. Ra.—950 *statere* V. ed. Th.

NOTÆ

942 *Dira* [*Dica*] Vel, ut aliis placet, *dia;* id est, quasi divinitus venientia: seu sponte sua nascentia. Olim, *dura*, h. e. aspera.

Ampla] Sufficientia; quibus mortales contenti essent.

943 *Sedare...vocabant*] Hellenismus, pro, vocabant, ut sedarent, vel ad sedandam sitim.

944 *Decursus aquai*] Aqua ex loco declivi fluens. Sic vs. 262.

945 *Claricitat* [*Clarior*] Sup. quam aliis in locis. Ita Lambinus: at Pareus, *clare citat;* minus clare.

Accitat] Invitat, advocat.

Secla ferarum] Genera ferarum, hoc est, feras, ut sæpe loquitur. Sic vs. 965.

946 *Sylvestria templa Nympharum*] Antra, quæ domus Nympharum finguntur.

947 *Quibus*] Supp. ex.

948 *Lubrica humore*] Liquida et humida.

Lavere] Tertiæ conjug. lavo, is; et lavo, as, dicebatur olim: sicut scato, is; et scateo, es: vel fervo, is; et ferveo, es. Dixit autem exibant lavere, h. e. ad lavandum; vel ut lavarent: sicut supra jam vs. 943. vocabant sedare. Græca phrasis.

950 *Scatere*] Tertiæ etiam conjug.

Nec dum res igni scibant tractare, neque uti
Pellibus, et spoliis corpus vestire ferarum:
Sed nemora, atque cavos monteis, sylvasque, colebant;
Et frutices inter condebant squalida membra,
Verbera ventorum vitare, imbreisque, coactei.
Nec conmune bonum poterant spectare, neque ullis
Moribus inter se scierant, nec legibus, uti.
Quod quoique obtulerat prædæ fortuna, ferebat;
Sponte sua sibi quisque valere, et vivere, doctus.
Et Venus in sylvis jungebat corpora amantum:
Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
Vel violenta viri vis, atque inpensa lubido;
Vel pretium, glandes, atque arbuta, vel pira, lecta.
Et, manuum mira fretei virtute, pedumque,

præparare res igne: neque uti pellibus, ac operire corpus exuviis ferarum. Sed habitabant sylvas, nemora, et montes cavatos; et abscondebant nuda sua corpora inter arbusta, coacti quippe *fugere vim acrem ventorum et pluvias. Neque etiam poterant respicere ad publicam utilitatem, neque sciebant etiam uti ullis institutis aut legibus inter se. Quisque rapiebat eam prædam, quam sibi sors objiciebat: quisque sciebat* tantum *sponte sua vivere et agere pro seipso. Et Venus conjungebat corpora amantium in sylvis: namque vel mutuus amor jungebat quamque* fœminam, *vel fortis viri vis, et impetuosa luxuries, vel merces* aliqua v. g. *de glandibus, et pomis sylvestribus, vel de piris lectis. Et confisi admirabilibus viribus*

Ra.—951 *scribant* Vind. V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *neque* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *atque* Vind. *nec* vulg.—955 *umbrisque* Mus. B. 2.—956 *neque* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec* vulg.—957 *sciebant* Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. *scibant* edd. vulg. *uti* deest V. ed. Th. Ra.—958 *Quodcunque* P. V. ed. Gryph. marg. Th. Ra. Ald. *fitebat* V. ed. Th. Ra.—960 *lugebat* V. ed. Th. Ra. *lucebat* Voss. vet. sed *ludebat* superscr. *inciebat* Gif. L. B. Par.—962 *violenti* V. ed. Th. Ra.—965 *Con-*

NOTÆ

ut jam monebam. Sic VI. 896.

951 *Scibant*] Sciebant: sic vs. 957.

Res igni tractare] Coquere cibos igne: aut igne uti, quomodo jam utimur.

Igni] Pro igne, ut supra vs. 928. labi pro labe; metri causa. Sic jam infra docebit, casis et pellibus repertis, matrimoniisque atque institutis receptis, usum ignis fuisse cognitum.

952 *Neque uti pellibus*] Quæ quidem inventori primo fuerunt pestiferæ, ut docet infra vs. 1407.

954 *Squalida*] Nuda, hirsuta pilis.

956 *Nec conmune bonum, &c.*] De hac re jam infra vs. 1107.

960 *Venus*] Amoris Dea: Amor ipse.

961 *Quamque*] Supp. fœminam.

962 *Inpensa*] Impetuosa, vehemens, effrænata, magna.

964 *Et manuum mira, &c.*] His 45. vss. aliis subseq. multa ac varia docet de primis hominibus. I. quod mira virtute pedum ac manuum pol-

Conflictabantur sylvestria secla ferarum
Missilibus saxis, et magno pondere clavæ;
Multaque vincebant, vitabant pauca latebris:
Setigerisque pares subus sylvestribus, membra
Nudabant terræ, nocturno tempore captei,
Circum se foliis, ac frundibus, involuentes.
Nec plangore diem magno, solemque, per agros
Quærebant, pavidei palantes noctis in umbris;

manuum et pedum, persequebantur sylvestria genera ferarum lapidibus jaculabilibus, et ingenti onere clavæ: et captabant multa, et fugiebant pauca quærentes *speluncas: et similes apris hirsutis* ubi *nocte caperentur, prosternebant humi* suos *agrestes artus nudatos, et cooperiebant se circum foliis ac frondibus. Neque trepidi requirebant ingenti planctu diem ac solem per campos, ubi errabant in tenebris*

flictabantur Wakef. ex conj. *Conflectabantur* V. ed. Th. Ra. *Conspectabantur* quidam. *Consectabantur* vulg.—966 In Mss. omn. h. vs. sequitur vs. 973. et in P. deest.—968 *subus* Voss. vet. et L. B. *suibus* reliqui. *sylvestribus* V. ed. Th. Ra. Gif. L. B. Par. *sylvestria* vulg.—969 *Nuda dabant* Hav. Bip. Delph.—973

NOTÆ

lentes consectarentur feras, quas nec timebant, nec vitabant. II. quod, ubi nox eos ceperat, ibi nuda corpora humi darent, involventes se foliis ac frondibus. III. quod noctis tenebras non horrerent, nec pavidi solis adventum quærerent: cum enim a pueris viderent diem ac noctem alternis temporibus gigni, utrumque vicissim expectabant taciti, aut somno sepulti. IV. quod noctu jacentes in cubili frondibus arborum strato metuerent sibi potissimum a feris, præsertim ab apris et leonibus, quibus advenientibus saxeas domos cedebant. V. quod idcirco tamen non plures tunc homines mortem obirent, quam nunc obeunt: sed qui dentibus ferarum petitus erat, is ingentes gemitus edebat, dum manderetur: si vero posset, adeso partim corpore, mortem vitare ad tempus, manum tenebat super vulnera, donec sæva vermina privarent eum vita; nesciebant quippe tunc vulneribus mederi homines. VI. quod non multa tunc hominum millia, sicut nunc, in bello caderent, aut in maris aquis obruti perirent; quippe quibus et militaris et nautica ars ignota fuerit. VII. denique quod penuria cibi tantum morerentur, aut imprudentes se veneno necabant. Quod nunc contrarium fit. Plerique enim jam copia rerum pereunt, ac non sibi, sed aliis venena miscent.

965 *Secla ferarum*] Feras, vs. 945.

967 *Vincebant*] Capiebant, occidebant.

Vitabant pauca latebris] H. e. præsidio latebrarum vitabant paucas feras; quas non metuerent.

971 *Nec plangore diem, &c.*] Manilius tamen non ita censet, his vss. I. 66. loquens de primis artium inventoribus: 'Nam rudis ante illos, nullo discrimine, vita In speciem conversa operum ratione carebat, Et stupefacta novo pendebat lumine mundi: Tum velut amissis mœrens, tum læta renatis Sideribus, variosque dies incertaque noctis Tempora, nec similes

Sed tacitei respectabant, somnoque sepultei,
Dum rosea face sol inferret lumina cœlo.
A parvis quod enim consuerant cernere semper,
Alterno tenebras, et lucem, tempore gigni,
Non erat, ut fieri posset mirarier umquam,
Nec diffidere, ne terras æterna teneret
Nox, in perpetuum detracto lumine solis:
Sed magis illud erat curæ, quod secla ferarum
Infestam miseris faciebant sæpe quietem;
Ejecteique domo, fugiebant saxea tecta
Spumigeri suis adventu, validique leonis;
Atque intempesta cedebant nocte, paventes,
Hospitibus sævis instrata cubilia frunde.
Nec nimio tum plus, quam nunc, mortalia secla

noctis: sed silentes, respiciebant, aut obruti sopore expectabant, *donec sol roscida lampade* lucens *redderet lucem cœlo. Namque, cum soliti essent a pueris videre perpetuo noctem et diem alterno tempore generari, non erat* eis curæ *usquam admirari, quomodo* id *posset fieri, neque timere, ne perpetuæ tenebræ* noctis *occuparent terras in æternum, ablata luce solis: verum hoc magis erat* iis *in cura, quod genera ferarum plerumque redderent somnum molestum* sibi *infortunatis; et pulsi e cubili* suo, *relinquebant saxeas domos ad accessum apri spumantis, aut sævi leonis: et in tempore concubii nocturni pavidi relinquebant crudelibus* his *hospitibus lectos stratos foliis. Neque tunc temporis mortale genus* hominum *magis desere-*

placidi Mus. B. 2. *exspectabant* Fab. *resupinabant* Creech. *res spectabant* Voss. marg.—974 *interat* V. ed. Th. Ra.—975 *Aperuis* Vind. Cant. *A pueris* quidam. *Asperius* Mus. B. 2. *Aperuisset* Mus. B. 3. *quoniam* P. Gryph. marg. Ald. *consuerunt* Cant. *conservant* Th. Ra.—978 *Ne* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. *de sidere* V. ed. Th. Ra.—980 *curæ quæ* P. Ald. *curæque* V. ed. Th. Ra.—981 *faciebat* Voss. L. B. O. V. ed.—982 *Et lecti* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—983 *Setigeri* edd. vulg.—984 *tendebant* Mus. B. 2. *parentes* Delph.—985 *Hostibus senis* Mus.

NOTÆ

umbras, jam sole regresso, Jam propiore, suis poterat discernere causis,' &c.

974 *Rosea face*] Sic vs. 609. 'Rosea sol alte lampade fulgens,' et vss. 655. 656.

977 *Mirarier*] Poëtice pro mirari.

980 *Secla ferarum*] Feræ, vss. 945. 965. &c.

981 *Infestam faciebant*] Turbabant.

982 *Saxea tecta*] Antra, saxeas domos; latebras: sylvestria templa Nympharum, ut ait vs. 946.

983 *Suis*] Apri.

984 *Intempesta nocte*] Quam Plautus vocat conticinium noctis. Alii, silentium noctis. Alii, concubium. Scilicet, cum cubant omnes, nec agendi tempus est ullum.

985 *Hospitibus sævis*] Puta, leonibus, apris, ursis, lupis, &c.

986 *Mortalia secla*] Homines, sic vss. 803. 1237.

Dulcia linquebant lamentis lumina vitæ.
Unus enim tum quisque magis deprensus eorum
Pabula viva feris præbebat, dentibus haustus:
Et nemora ac monteis gemitu, sylvasque, replebat,
Viva videns vivo sepeliri viscera busto:
At, quos ecfugium servarat, corpore adeso,
Posterius, tremulas super ulcera tetra tenentes
Palmas, horriferis adcibant vocibus Orcum:
Denique, eos vita privarant vermina sæva,
Experteis opis; ignaros, quid volnera vellent:
At non multa virum sub signis milia ducta

bat dulcem lucem vitæ fluentis, quam nunc relinquit. *Cum enim tunc temporis unus aliquis eorum captus et dentibus* ferarum *devoratus magis*, quam nunc, *ministrabat viva alimenta feris, implebat planctu saltus, colles, ac sylvas* circum, *cernens* sua *intestina sepeliri viva* in *sepulcro vivo. Sed* ii, *quos fuga conservaverat, postquam corpus* eorum dentibus ferarum *fuisset petitum, habentes manus trepidas super vulnera fœda vocabant mortem horrendis clamoribus: donec crudeles vermes orbavissent eos vita, inopes* omnis *auxilii, et nescios quid* remedii *ulcera poscerent. Verum una dies non perimebat plurima millia hominum deducta sub vexil-*

B. 2.—987 *labentis* Muret. ex conj. edd. vulg.—988 *depensus* V. ed. Th. Ra. *deprehensus* P. O. Mus. B. 2. Ald.—990 *gemitus* Voss. vet.—992 *Ac* V. ed. Th. Ra. *Ad* Cant. *effugiunt tempore* Mus. B. 2.—993 *supra* Mus. B. 2. 3. Cant. *ulcera* P. Mus. B. 2. 3. Cant. *viscera* reliqui.—994 *ortum* Mus. B. 1.—995 *Donicum* edd. vulg. *privarant* P. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. *privabant* P. in not. Bas. marg. *privarunt* vulg. *germina* Mus. B. 1. Ferr. *vermia* Mus. B. 2.—996 *ignavos* Mus. B. 2.—997 *ignis* V.

NOTÆ

987 *Lamentis* [*Labentis*] Quæ fluxa labitur. Ita omnes præter unum Lambinum, qui legit *lamentis*, h. e. plangoribus.

988 *Eorum*] Nempe, primorum illorum hominum.

992 *Corpore adeso posterius*] H. e. postquam dentibus ferarum petiti erant.

994 *Adcibant*] Ab accio, is: vel accieo, es: sicut supra scibant pro sciebant.

Orcum] Infernum; h. e. mortem.

995 *Denique* [*Donicum*] Donec, ut sæpe monui.

Vermina] Plur. Dicuntur ventris tormina, cum intestina minuto motu, quasi vermibus quibusdam, scindi videntur. Quod doloris genus Græci vocant στροφόν. Fest. Unde Verminare, h. e. vermibus infestari.

996 *Experteis opis*] Medicinæ usum non habentes.

Quid volnera vellent] Quæ remedia vulneribus sanandis essent adhibenda.

997 *At non multa virum, &c.*] Nondum enim natum erat bellum. Namque, ut ait Ovid. Met. I. 'Nondum præcipites cingebant oppida fossæ, Non tuba directi, non æris cornua flexi, Non galeæ, non ensis erat; sine militis usu, Mollia securæ peragebant otia gentes.'

Una dies dabat exitio; nec turbida ponti
Æquora lædebant naveis ad saxa, virosque:
Nec, temere, in cassum frustra, mare, sæpe coortum,
Sævibat; leviterque minas ponebat inaneis.
Nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
Subdola perlicere in fraudem ridentibus undis:
Inproba navigii ratio tum cæca jacebat.
Tum penuria deinde cibi languentia leto
Membra dabat; contra nunc rerum copia mersat.
Illei inprudentes ipsei sibi sæpe venenum
Vergebant; nunc dant aliis solertius ipsei.
Inde casas postquam, ac pelleis, ignemque, pararunt;

lis: neque procellosi campi maris allidebant naves atque homines ad scopulos: sed æquor sæpe frustra furebat exortis æstibus, et intermiscebat vanos terrores sine periculo. Neque dolosa fallacia maris tranquilli poterat impellere quemquam in dolum, placidis fluctibus; tunc enim *ars nequam navigandi erat ignota. Postea tunc temporis defectus alimenti inferebat mortem languentibus* corporis *artubus; nunc vero abundantia rerum mergit* homines. *Illi* primi *homines plerumque inopinantes ipsi infundebant sibi virus: nunc* vero *ingeniosius ipsi præbent aliis. Deinde ubi præparaverunt* sibi *domos, et pelles et ignem, et* ubi *fæmina juncta viro*

ed. Th. Ra. *milia* P. V. ed. O. Cant. Th. Ra. *millia* vulg.—1000 *Sed* edd. vulg. *N. t. incursu fluctus m.* Gryph. P. in not. *flustris mare* Voss. marg. *flustro* Voss. ad Catull. p. 230. *mare fluctibus sæpe coortis* Lamb.—1001 *ponebat* Bodl. Voss. vet. et L. B. P. Ald. Hav. Bip. *potebas* Vind. V. ed. Th. Ra. *possebat* Ferr. *poscebat* O. Mus. B. 1. Cant. V. marg. 1. *potebat* Mus. B. 2. *portabat* et in marg. *potebat* Mus. B. 3. *miscebat* Delph. Cout. *fondebat* quidam.—1004 *cum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1005 *lacto* V. ed. Th. Ra. *lecto* V. marg. 1.—1006 *dedant* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. *dabant* O. Mus. B. 2. Ferr. *mersast* V. ed. Th. Ra. *mertat* Turneb. Adv. xxx. 22.—1007 *prudenter* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. *prudentes* Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. O. *ipsis* Gryph. P. —1008 *nudant* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Cant. *nedant* etiam V. ed. *et nudant* O. *et nudabant* Mus. B. 1. Ferr. *aliis* deest Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. in cujus ultimi margine scribitur 'Abest *corpus*,' quod comparet in O. et Cant. ut *letum* in P.—1009 *pelvis* vel *pelves* P. Cant.—1011 Deest Vind. V.

NOTÆ

1000 *Frustra* [*Fluctibu'*] Pro *fluctibus*, metri causa.

1002 *Pellacia*] Fallacia. Sic II. 559.

1004 *Improba navigii, &c.*] Sic Ovid. Metam. I. 'Nondum cæsa suis, peregrinum ut viseret orbem, Montibus, in liquidas pinus descenderat undas: Nullaque mortales præter sua littora norant.' E Manil. I. 76. 'Immotusque novos pontus subduxerat orbes, Nec vitam pelago, nec ventis credere vela Audebant; sed quisque satis se nosse putabat.'

1008 *Vergebant*] Miscebant, infundebant. Vergendi verbo utebantur in sacrificiis. Plaut. Curcul. Sic Lucret. II. 212. 'In terras igitur quoque solis vergitur ardor.'

1009 *Inde casas postquam, &c.*] His

Et mulier, conjuncta viro, concessit in unum,
Castaque privatæ Veneris connubia læta
Cognita sunt, prolemque ex se videre creatam;
Tum genus humanum primum mollescere cœpit.
Ignis enim curavit, ut alsia corpora frigus
Non ita jam possent cæli sub tegmine ferre:
Et Venus inminuit vireis; pueireique parentum
Blanditiis facile ingenium fregere superbum.
Tunc et amicitiem cœperunt jungere habentes
Finitumei inter se, nec lædere, nec violare;

mansit simul, et ubi *pudica conjugia Veneris privatæ cum gaudio cognita fuerunt, et conjuges viderunt progeniem natam ex seipsis: tunc genus hominum incepit primum mansuefieri. Ignis enim fecit, ut corpora alsiosa non ita jam* facile *possent perferre frigus sub tecto cæli: et Venus minuit vires* suas: *et infantes blandimentis* suis *mitigaverunt facile imperiosum animum parentum. Tunc etiam* homines *possidentes agros vicinos inceperunt facere amicitiam inter se, neque nocere*

ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1012 *coortam* Delph.—1014 *algida* O. Mus. B. 1. Ferr. P. Ald. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1.—1015 *posset* P. Ald. *ferri* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—1016 *pueiri* V. ed. Th. Ra. *pueris* Mus. B. 2. Ferr.—1018 *amicitiem* Voss. L. B. P. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *amicitiam* vulg. *amicitiæ* Mus. B. 2. *coentes* Mar. Voss. marg. P. in not. V. marg. 1. Voss. vet.—1019 *Finitumei* vel *Finitimi* P. Mus. B. 1. 3. Cant. Mar. Voss. marg. *Finitim* Bodl. Voss. vet.

NOTÆ

vero 18. vss. seqq. multa docet de primis hominibus, quæ scilicet post longum tempus tandem usu et experientia repererunt. I. domos construxisse sibi. II. pelles pro vestibus parasse. III. ignem e silicibus excitasse. Quæ tria fecerunt ut matrimonia inierint, ac privatæ Veneris connubia cognoverint: ut mollius vitam degerint: ut parentes, pueros, ac muliebre genus, quod æque imbecillum est, miserari cœperint: ut amicitiam concordem junxerint. Sine quibus rebus totum genus humanum jam fuisset peremtum.

Pelleis] Primum enim pellibus corpus texerunt homines: deinde elegantiorem vestitum ex sericis velleribus sibi fecerunt. Unde Hercules pellibus tectus fingitur, et pingitur, ut antiquum vestiendi morem homines posteri memoria repetant, inquit Diod. Sicul. lib. 1.

1014 *Curavit*] Effecit: sic III. 127. et IV. 820.

Alsia] Alsius, a, um: vel, alsiosus, a, um, dicitur, qui frigus ferre non potest. Varro de Re Rust. II. 3. de capris: 'Stabulatur pecus melius, ad hybernos exortus si spectat, quod est alsiosum.'

1015 *Cæli sub tegmine*] Sub dio.

1018 *Habentes*] Bene. Nonnullis codicibus legitur, *coentes*; male.

1019 *Finitumei* [*Finitimi*] Finitimos agros.

Nec lædere, nec violare] Supp. se mutuo, aut amicitiam junctam.

Et pueros conmendarunt, muliebreque seclum,
Vocibus, et gestu; quom balbe significarent,
Inbecillorum esse æquum misererier omni.
Non tamen omnimodis poterat concordia gigni:
Sed bona magnaque pars servabat fœdera, castei;
Aut genus humanum jam tum foret omne peremptum,
Nec potuisset adhuc perducere secla propago.
  At varios linguæ sonitus natura subegit

sibi, *neque frangere* amicitiam. *Et habuerunt in veneratione* et cura *infantes, et genus fœmineum, cum vocibus et gestu balbutientes indicarent, justum esse misereri omnes infirmos. Attamen amicitia mutua non poterat fieri omnibus modis: sed bona et magna pars hominum, qui puri* erant, *conservabant leges.* Sine qua re, *vel gens hominum jam tunc tota periisset: neque posteritas potuisset propagare usque ad hoc tempus genera* quæque hominum. *Postea vero natura coëgit edere*

et L. B. Vind. V. ed. Th. Ra. *Finitima* vulg.—1020 *stilum* pro *seclum* Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. *filum* V. marg. 1.—1021 *blando* Mus. B. 2.—1022 *miserier* Vind. O. Cant. *mistrerier* V. ed. Th. Ra. *omni* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. P. in not. Ferr. Th. Ra. *omnis* Gif. *omnium* vulg.—1023 *Nec* P. Mus. B. 2. Ald.—1024 *servabant* Vind. Mus. B. 1. 3. et edd. vulg.—1025 *At* P. *Haud* quidam. *cum foret* Cout.—1026 *sola propago* Mus. B. 2.—1027

NOTÆ

1020 *Muliebre seclum*] Mulieres. Sic IV. 1220.

1021 *Balbe*] Balbutientes.

1022 *Omni* [*omnium*] Versus dactylicus: vel fit συνίζησις vocalium. Sic Virg. 1. Æn. 'Dependent lychni laquearibus aureis.'

1026 *Adhuc*] Usque ad hoc tempus.

Secla] Genera hominum: homines. Sic alibi passim.

1027 *At varios linguæ, &c.*] His denique 68. vss. posterioribus docet de primo sermonis ac linguæ usu. Dicit autem quod necessitas extorserit a mortalibus loquendi usum, atque ad instar infantum, qui rem præsentem digito monstrant, homines expressisse, nescio quo facto, nomina cujusque rei; quasi natura duce quisque sentiat vires suas. Sic enim, inquit, vitulus, nondum enatis sibi cornibus, reluctatur in offensorem: sic catuli leonum et pantherarum, unguibus et dentibus nondum sibi creatis, mordere ac dilacerare tentant obvium quemque: sic aves implumes tremulis alis quatiunt aëra incassum. Ita ergo homines quibus a natura data est loquendi vis, sensim emisere vocem, ac rebus imposuere nomina. Unde turpiter in Sacræ Scripturæ chronologum invehitur Poëta: dum negat a primo homine nomina rebus imposita fuisse. Quanquam, non contra Scripturam Sacram, quæ sibi forte fuit ignota, sed contra Platonem imprimis disputat hic Lucretius. Plato enim in Cratylo docet nomina consulto rebus esse imposita, eumque, qui primus nomina rerum fabricatus sit, ὀνοματουργόν, 'nominum opificem,' et ὀνοματοθέτην, 'nominum impositorem' nominat. Itaque I. percunctatur poëta, cur huic primo nomenclatori datum sit cuncta notare vocibus: ceteris vero hominibus id muneris

Mittere, et utilitas expressit nomina rerum:
Non alia longe ratione atque ipsa videtur
Protrahere ad gestum pueros infantia linguæ;
Quom facit, ut digito, quæ sint præsentia, monstret:
Sentit enim vim quisque suam quod possit abuti.
Cornua nata prius vitulo quam frontibus exstent,
Illis iratus petit, atque infestus inurguet:
At catulei pantherarum, scymneique leonum,

diversos sonos linguæ; et commoditas effinxit nomina rerum: haud alio procul modo, quam ipsa pueritia videtur adducere pueros *ad gestum* faciendum causa *sermonis, cum facit, ut ii indicent digito* res eas, *quæ coram adsint; etenim unus quisque persentit* in se *vires suas, quibus queat uti.* V. g. *cornua nata sunt vitulo, antequam fronti* illius *appareant: succensus ferit illis, et infestus lacessit. Catuli etiam pantherarum, et catuli leonum jam tum unguibus et pedibus, et morsu sese*

Aut Vind. Mus. B. 2. Cant.—1031 *Quæ* Mus. B. 2. *et* Voss. vet. *monstrent* edd. vulg.—1032 *vis* Voss. vet. et L. B. Cant. *quam* pro *quod* edd. vulg. *quo* V. marg. l. *qui* Mus. B. 2.—1034 *infessus* Voss. vet. et L. B. Vind. Cant. V. ed. Th. Ra. *infensus* vulg.—1035 *scyninique* V. ed. Th. Ra.—1036 *morsus* pro

NOTÆ

fuerit denegatum? II. Si nullus præcesserat vocis usus, unde data est huic primo homini notitia utilitatis, quæ inde nascatur? III. Unde primus ille nomenclator potuit cogere ceteros homines, ut ediscerent ab eo, quid loqui vellent, atque memoriter voces a se datas retinere? IV. denique ait nihil in eo mirabile videri, quod quisque homo, cui natura dedit et linguam et vocem, potuisse pro suo arbitratu ac sensu vario, singulas res notare suis nominibus; præsertim cum muta animalia suos affectus, qui sunt admodum pauci, dissimilibus tamen vocibus notare possint ac soleant. Namque dolorem et voluptatem, et ceteros affectus, qui his duobus subjiciuntur, inarticulata quidem, sed tamen dissimili voce significant. Igitur quidni homines potuerint varias res variis rebus notare? Quæ rationes vix alicujus sunt momenti. Namque Scriptura Sacra docet nos Genes, cap. 2. quod appellavit Adam nominibus suis creata animantia: cui scilicet, ut eadem Scriptura testatur Eccles. cap. 17. creavit Deus scientiam in animo, sensu implevit eum, et mala et bona ostendit illi, addiditque disciplinam. Quidni ergo primus ille homo scientia imbutus legitime potuerit rebus sua nomina assignare? Quidni homines, quorum prona est natura in eruditionem, avidaque sciendi, voces rebus datas ab illo memoriter retinere gavisi sint? Neque, ut muta animantia, suos tantum ac proprios affectus expressit primus ille nomenclator, sed alienos mores, alienamque naturam perspexit ac expressit. Sed de origine sermonis humani vide Laërt. lib. X. Diodor. Sicul. lib. I. sub initium, et Platon. in Cratylo.

1032 *Quod* [*Quam*] Bene: utor enim et abutor regunt accusativum æque ac ablativum. Plaut. Quidam olim legebant *quoad*, ut II. 849.

1035 *Scymnei*] Græca vox est: i. e. catuli.

Unguibus ac pedibus jam tum morsuque repugnant,
Vix etiam quom sunt dentes unguesque createi.
Alitum proporro genus alis omne videmus
Fidere, et a pennis tremulum petere auxiliatum.
Proinde, putare aliquem tum nomina distribuisse
Rebus, et inde homines didicisse vocabula prima,
Desipere est: nam quur hic posset cuncta notare
Vocibus, et varios sonitus emittere linguæ,
Tempore eodem aliei facere id non quisse putentur?
Præterea, si non aliei quoque vocibus usei
Inter se fuerant, unde insita notities est?
Utilitas etiam, unde data est huic prima potestas,
Quid vellet facere, ut sciret, animoque videret?
Cogere item plureis unus, victosque domare,

defendunt, cum vix adhuc dentes et ungues orti sunt illis. Cernimus etiam gentem omnem volucrum credere se pennis nascentibus, *et quærere ab alis* suis *auxilium trepidum. Itaque credere aliquem tunc temporis imposuisse nomina rebus, et hinc homines edidicisse primas voces, insanire est. Namque quare ille* homo *posset signare res cunctas* suis *nominibus, et edere diversos sonos linguæ, alii* vero *non credantur potuisse facere idem eodem tempore? Deinde, si alii etiam non usi erant inter se vocibus, unde* igitur *notitia commoditatis* linguæ *ingenerata est* illi homini? *et unde prima facultas concessa est illi, ut* alii *novissent, et mente conciperent facere, quicquid vellet? præterea unus homo non poterat subigere multos, ac subactos*

morsuque Cant.—1037 *Vix etiam quom* Gif. Par. Hav. *Vix tiam quom* Voss. vet. *Vix jam quom* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *Vix jam etiam quom* P. Ald. *Vix jam cum ipsis* Bas. Ferr. *Vix dum etiam cum* vel *Vix dum eis cum* Lamb. *Vix dum cum ipsis* vulg. *sint ungues denteque* Mus. B. 2.—1038 *Alituum porro* vulg. *properro* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Cant. V. marg. 2. *aliis* Mus. B. 2.—1039 *pinnis* Voss. vet. Voss. marg.—1042 *Desuper* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. V. marg. 2. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. *possit* Ferr.—1044 *nequisse* Voss. vet.—1045 *queque* Vind. *quæ* O.—1046 *fuerent* Gif. marg. *sita notitie* Voss. vet. *noties* V. ed.—1047 *Utilitas* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *Utilitatis* P. et edd. vulg. *et* pro *etiam* vulg. *atque* O. Mus. B. 1. Ferr. *hinc prima* Delph.—1048 *Quod* P. *scirent* P. Mus. B. 1. Ald. Bip. Hav. Delph. *viderent* P. Mus. B. 2. Ald. Bip. Hav. Delph. *videre* Voss. vet. L. B.—1051 *surdes* V. ed. Cant. Th. Ra. *sor-*

NOTÆ

1040 *Putare aliquem, &c.*] Pythagoras aiebat summæ illum fuisse sapientiæ, qui rebus nomina primus imposuit. Aiebat et idem Plato in Cratylo.

1042 *Notare Vocibus*] Nominare: sic vss. 1057. 1069.

1044 *Tempore eodem, &c.*] H. e. si quis unus potuit imponere rebus nomina, potuit et alius eodem tempore pariter idem facere.

1048 *Facere*] Agere, efficere.

Non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent:
Nec ratione docere ulla, suadereque surdis,
Quid sit opus facto; faciles neque enim paterentur:
Nec ratione ulla sibi ferrent amplius aureis
Vocis inauditos sonitus obtundere frustra.
Postremo, quid in hac mirabile tanto opere est re,
Si genus humanum, cui vox, et lingua, vigeret,
Pro vario sensu varias res voce notaret;
Quom pecudes mutæ, quom denique secla ferarum,
Dissimileis soleant voces variasque ciere,
Quom metus, aut dolor, est; et quom jam gaudia gliscunt?
Quippe et enim licet in rebus cognoscere apertis.
Inritata canum quom primum magna Molossum
Mollia ricta fremunt, duros nudantia denteis,

cogere, ut vellent discere nomina rerum: *nec ullo modo poterat edocere, ac persuadere* hominibus *non intelligentibus, quid oporteat facere. Neque enim æquo animo ferrent, neque ullo modo magis sinerent insolitos sonos linguæ incassum ferire sibi aures. Denique quid est in hac re,* quod *adeo admirabile* videatur, *si homines, qui habent linguam et vocem exprimant voce res diversas secundum diversum sensum, quoniam mutæ animantes, quoniam tandem genera ferarum consuescunt edere differentes et diversas voces, quando timor vel dolor est, et quando jam voluptates crescunt? Namque facile est nosse, hoc ipsum e rebus manifestis. Quando patentes et remissi rictus canum Molossorum irati frendent,*

---

des O. *surges* Mus. B. 2. Omnia inter *ulla* hujusce vs. et eandem vocem vs. 1053. desunt Mus. B. 1.—1052 *Quid facto esset opus* edd. vulg. *facile* Nard. *facile sine que* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. *facile si neque* Ferr. *neque enim faciles* Lamb. *peterentur* Mus. B. 2.—1055 *in os* Ferr. *esset* pro *est re* Mus. B. 1. *re* deest V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra.—1056 *vigetur* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—1057 *varia* Bentl.—1060 *atque dolor* V. ed. Ferr. Th. Ra. *aut quom* O. Mus. B. 1. 2. *nam gaudia* Mus. B. *sibi gaudia* O. Mus. B. 1.—1061 *enim* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *licet in* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Nard. Bas. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *id licet e* vulg.—1062 *Irrita canum quo* Mus. B. 2.—1063 *fremunt* P. Vind. Ald.

NOTÆ

1058 *Secla ferarum*] Feræ, ut sæpe monui.

1060 *Gaudia gliscunt*] Gaudia crescunt, irrepunt. Sic Pacuvius: 'sed nescio quidnam sit animi. Floresceit, et gliscit gaudium.' Est autem Gliscere, inquit Nonius, congelascere et colligi: vel crescere, vel ignescere.

1062 *Inritata*] Antiquitus pro *irritata*.

Molossum] Molossorum. Est autem Molossia pars Epiri; qua in regione nascebantur olim canes egregii, qui Molossi dicti sunt. Virg. Georg. III. 'Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed una Velocis Spartæ catulos acremque Molossum Pasce sero pingui.' Qui canes valde clamosi sunt ob rictus magnos, quibus præditi sunt.

Longe alio sonitu rabies districta minatur,
Et quom jam latrant, et vocibus omnia conplent.
At catulos blande quom lingua lambere tentant,
Aut ubi eos lactant pedibus, morsuque potentes,
Subspensis teneros imitantur dentibus haustus,
Longe alio pacto gannitu vocis adulant,
Et quom desertei baubantur in ædibus, aut quom
Plorantes fugiunt, submisso corpore, plagas.
   Denique, non hinnitus item differre videtur,
Inter equas ubi equus florenti ætate juvencus

denudantes et diducentes *acutos dentes, furore minitantur longe diverso clamore, quam cum vulgo latrant, et replent omnia* loca *clamoribus. Verum ubi student lingere lingua blanditim catulos suos, vel cum alliciunt eos pedibus, et morsu tenentes* illos *simulant teneros morsus dentibus sublevatis, longe diverso modo adulantur gannitione vocis, quam ubi relicti in domibus vociferantur, vel ubi plangentes effugiunt verbera* flexo *et inclinato corpore. Demum nonne pariter hinnitus* equi *videtur dissimilis esse, quando equus junior et vigens ætate furit*

Hav. Bip. Delph. *tremunt* Nonius, III. 185. *premunt* reliqui.—1064 *Longa* V. ed. Th. Ra. *alio* P. Cant. Bip. Ald. Hav. Delph. *alia* reliqui. *rabies* P. Mus. B. 3. Cant. Ald. *rabie* vulg. *stricta* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. *et stacta* Mus. B. 2. *si stricta* Mus. B. 3. *minatur* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *minantur* vulg.—1066 *Aut* Nard. —1067 *At* V. ed. Mus. B. 3. Nard. Bas. Th. Ra. *Atque* O. Ferr. *jactant* edd. vulg. *potentes* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *petentes* reliqui. *potente* Voss. ad Catull. p. 6.—1068 *Suspensi* Mus. B. 2. *veros imitantur* Fab.—1069 Deest Mus. B. 2. *cannitu* Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *adulent* Nonius, VI. 10. et *adulat* I. 57.—1070 *Ac* Lamb. *desertis baubantur* P. in not. Mus. B. 2. Ferr. *deserti busabantur* Voss. vet. et L. B. *desertis aubantur* Mus. B. 1. *desertibus aubuantur* Cant.—1071 *Plorantis* V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra.—1072 *initus* Mus. B. 2. *videntur* Cant.—1073 *juventus* Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr.

NOTÆ

1063 *Ricta*] Olim dicebatur rictum, i, et rictus, us. Sic pileus, et pileum. Sic puteus, et puteum. Sic vultus, et vultum : *fremunt*, alii *premunt*.

1067 *Lactant*] Alliciunt, laciunt, trahunt blanditim. Lacto, as, frequentativum est verbum, ab antiquo verbo lacio, quod facit in præterito laxui, vel lexi, et in supino lactum, vel lectum, unde lacto, et delecto. Est autem lacio, idem quod blanditim traho, blanditiis in fraudem induco ; a vocabulo lax, acis, quod fraudem significat. Lacio vero jam nondum est in usu, sed ab eo sunt allicio, illicio, pellicio, &c. Ita Pareus et plures alii. At Lambinus *jactant ;* minus bene. Itaque *lactant pedibus*, id est, *Ils semblent qu'ils foulent leurs petits aux pieds, et les repoussent doucement.*

1068 *Subspensis*] Non graviter impressis, sed sublevatis.

1069 *Adulant*] Adulantur.

1070 *Baubantur*] Latrant.

Pinnigeri sævit calcaribus ictus Amoris;
Et quom sic alias, concussis artubus, hinnit,
Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma?
Postremo, genus alituum, variæque volucres,
Adcipitres, atque ossifragæ mergeique, marinis
Fluctibus, in salso victum vitamque petentes,
Longe alias alio jaciunt in tempore voces,
Et quom de victu certant, prædaque repugnant.
Et partim mutant cum tempestatibus una
Raucisonos cantus; cornicum secla vetusta,
Corvorumque greges; ubi aquam dicuntur, et imbreis,
Poscere, et interdum ventos, aurasque, vocare.
Ergo, si variei sensus animalia cogunt,
Muta tamen quom sint, varias emittere voces;

inter equas actus stimulis amoris aligeri, quam cum *sub naribus patentibus emittit fremitum ad arma? vel cum ob alias causas, quassatis membris, ita hinnitum edit? Denique gens volucrum, et diversæ aves, accipitres, et ossifragæ, et arsaci quæritantes vitam et cibum in undis salsis maris, edunt diversos omnino clamores in temporibus diversis, quam ubi contendunt de cibo, et pugnant de præda. Et partim commutant raucos cantus simul cum* diversis *temporibus* anni: *veluti longæva gens cornicum, et turba corvorum, quando dicuntur petere aquam et pluviam, et plerumque postulare ventos et flatus. Igitur si diversi affectus faciunt ut animalia, quæ tamen*

V. ed. Th. Ra.—1074 *Pinnigeris acuit* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. *Pinnigeris avit* Cant. sed *acuit* superscr. *Pinnigeris init* Mus. B. 1. *Pinnigeris hinnit* O.—1075 H. vs. sequenti postponitur edd. vulg. *Ac quom sis* edd. vulg. *tum* pro *quom* Mus. B. 3.—1077 *alitum variatque* V. ed. Th. Ra.—1078 *atque* deest Mus. B. 1. *ossifrangæ* V. ed. Th. Ra. Vind. *ossifragi* Mus. B. 1.—1079 *in salsis* edd. vulg.—1081 *cernant* Voss. vet. *prædæ* P. Ald. Bas. marg. *prædata* Voss. vet. et L. B.—1083 *ut secla* Vind. Bodl. et edd. vulg. *secla* P. Ald. Voss. vet. et L. B. *et secla* reliqui.—1085 *ventus* V. ed. Th. Ra.—1086 *varios* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Th. Ra. *variis* Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. *vario* Mus. B. 2.—1087 *Muta* P. Vind. Ald. *Multa* reliqui.—1088

NOTÆ

1074 *Pinnigeri*] Amor enim fingitur pennatus.

1075 *Sic*] Ita multi. Lamb. *sis*, monosyll. ut III. 1039.

1077 *Genus alituum, &c.*] Hic versus positus est supra vs. 799.

1078 *Ossifragæ*] Ossifraga, vel ossifragus, genus est aquilæ, inquit Plinius x. 11. quod Gallice dicimus *orfrayes*.

1083 *Cornicum secla*] Cornices. Sic vs. 1058.

Vetusta] Annosa, ut ait Horat. Od. III. 17. vel *vetula*, ut idem ait Od. IV. 13.

1084 *Ubi aquam Poscere, &c.*] Sic Virg. Georg. I. 'Tum cornix plena pluviam vocat improba voce,' &c.

1086 *Sensus*] Affectus.

Quanto mortaleis magis æquum est tum potuisse
Dissimileis alia, atque alia, res voce notare?
Illud in hiis rebus tacitus ne forte requiras,
Fulmen detulit in terram mortalibus ignem
Primitus; inde omnis flammarum diditur ardor:
Multa videmus enim, cœlestibus insita flammis,
Fulgere, quom cœli donavit plaga vapores.
Et ramosa tamen quom, ventis pulsa, vacillans

sunt muta, edant diversas voces: quanto magis par est homines tunc primum potuisse signare diversis nominibus res diversas? Ne fortasse taciturnus percuncteris istud in his rebus; scias quod fulgetrum primo deduxit ex æthere *in terras ignem hominibus; postea omnis calor ignis diffunditur* per totum orbem terrarum. *Namque cernimus* bene *multas res illucere excitatas ignibus cælestibus, ubi regio ætheris tribuit* nobis *calores suos. Atqui etiam ubi arbos ramosa agitata ventis*

aptum Mus. B. 1. *tamen potuisse* V. ed. Th. Ra.—1091 *terras* edd. vulg.—1092 *unde* O. *deditur* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *diditus* Gif. Par.—1093 *incita* Nonius, x. 12. et edd. vulg.—1094 *vaporeis* P. Ald. *vaporis* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Cant.—1095 *Ut* P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. V. marg. 1. Bodl. Voss.

NOTÆ

1088 *Mortaleis*] Homines.

Tum] H. e. in primo sui exortu.

1090 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 17. vss. docet jam unde ignis datus sit hominibus, veritus ne quis sciscitaretur qui et quando ignis usus concesserit in nostram utilitatem. Itaque duplicem modum assignat, quo ignis in terras potuerit deferri. I. putat fulgetrum, seu fulmen primitus detulisse nobis ignem in terram. II. præterea censet validis ventorum viribus concussas arbores, ac mutuo inter se collisas, potuisse flammas excitasse, unde noster ignis sit ortus. Quod quidem factum olim fuisse traditur in Pannonia. Poterat et artificium addere, quo ex confricatis inter se lignis exprimitur ignis: qui mos frequentissimus est apud agrestes, et apud Indos. Poterat et inducere percussam scilicem, e qua scintillæ ignis vulgo eliciuntur; et alia similia. Postea vero ignis ministerio uti cœperunt homines, a sole edocti, ad cibos coquendos, et ad res, quæ usui forent, emoliendas. Inde præmonstrantibus iis, qui ingenio et inventione ceteris præstabant, rudem vivendi rationem, pristinumque victum commutarunt. Scilicet, ut ait Manil. I. 89. 'artes Semper enim ex aliis alias proseminat usus.'

1094 *Fulgere*] Tertiæ conjug. Sic vs. 765. et VI. 159. 173. 213. 217. &c. Dicebatur olim fulgeo, es, et fulgo, is.

Vapores] Calores; ita passim Lucretius usurpat vocem vapor pro voce calor.

1095 *Et ramosa tamen, &c.*] Non ex solis arboribus contritis elici potest ignis, sed ex rebus fere omnibus. Namque, ut ait Manil. I. 850. 'Sunt autem cunctis permixti partibus ignes; Qui gravidas halitant fabricantes fulmina nubes: Et penetrant terras, Ætnamque minantur Olympo, Et calidas reddunt ipsis in fontibus undas: Ac silice in dura, viridique in cortice sedem Inveniunt, cum sylva sibi collisa crematur. Ignibus usque adeo natura est omnis abundans,' &c. Hanc eam-

Æstuat, in ramos incumbens arboris, arbor,
Exprimitur, validis extritus viribus, ignis:
Emicat interdum flammai fervidus ardor,
Mutua dum inter se ramei, stirpesque, teruntur:
Quorum utrumque dedisse potest mortalibus ignem.
Inde cibum coquere, ac flammæ mollire vapore,
Sol docuit; quoniam mitescere multa videbant,
Verberibus radiorum atque æstu victa, per agros.
Inque dies magis in victum vitamque priorem
Conmutare novis monstrabant rebus et igni,
Ingenio quei præstabant, et corde vigebant.
Condere cœperunt urbeis, arcemque locare

fluctuat, titubat, et incidit in ramos alterius *arboris, ignis contritus vehementioribus ictibus elicitur, et aliquando fervor ardens flammæ resplendet, cum rami et trunci* arborum *mutuo inter se atteruntur. Quorum utrumque*, fulmen et arbores istæ, *potest tribuisse ignem hominibus. Deinde sol edocuit* eos *concoquere et emollire alimentum calore ignis: siquidem cernebant multas res emolliri per campos, superatas* quidem *calore et ictibus lucis* solis: *et magis* ac magis *in dies illi* homines, *qui excellebant animo, et præstabant consilio* ceteris, *docebant* alios *permutare cibum et pristinam vivendi rationem igne, et* aliis *recentioribus rebus. Postea reges*

vet. et L. B. *ramis* pro *ventis* Mus. B. 2.—1096 *Æstiva* quidam. *ardoris* Mus. B. 1. *ardor* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1097 *extructus* Mus. B. 1. *vicibus* V. ed. Th. Ra.—1098 *Et micat* P. Ald. Bip. Delph. —1099 *terentur* V. ed. Th. Ra.—1101 *quoquere* O. Mus. B. 2. *vaporem* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—1102 *sed docui* Mus. B. 2. *quomodo* Mus. B. 1. *cum* Mus. B. 2. Ferr. *quom* V. ed. Th. Ra.—1104 *et victum* P. Ald. *hi victum* Vind. Mus. B. 3. *invictum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1105 *acri* pro *igni* P. Ald. Bas. marg.—1107 *cœperunt tum* P. Ald. Bas. marg. Gif.

NOTÆ

dem sententiam de igne eliciendo ex collisis arboribus jam posuerat supra Lucretius I. 896. et seqq.

1099 *Mutua*] Mutuo. Sic II. 75. IV. 301. &c.

1100 *Quorum utrumque*] Nempe fulmen ac collisæ inter se arbores.

1101 *Vapore*] Calore vs. 1094. not.

1103 *Verberibus radiorum*] Metaphora est. Sic vs. 485. 'Et radii solis cogebant undique terram Verberibus crebris, extrema ad lumina apertam.'

1106 *Corde vigebant*] Animo præstabant: cordati erant.

1107 *Condere cœperunt urbeis, &c.*] His 28. vss. docet jam quomodo cicuratis moribus, ac rebus ad vitam necessariis repertis ac institutis, cœperint homines civilem inire societatem. Itaque I. Reges cœperunt condere urbes et arces. II. Partiti sunt agros hominibus pro sua cujusque speciosa forma, pro viribus, atque pro ingenio. Unde invaluit durum illud verbum, meum ac tuum. III. Repertis opibus, auroque invento, jam divitioris cujusque sectam secuti sunt.

Præsidium reges ipsei sibi, perfugiumque:
Et pecudes, et agros divisere, atque dedere,
Pro facie quoiusque, et viribus, ingenioque.
Nam facies multum valuit, viresque vigebant:
Posterius res inventa est, aurumque repertum,
Quod facile et validis, et pulchris, dempsit honorem.
Divitioris enim sectam plerumque sequuntur
Quam lubet et fortes, et pulchro corpore cretei.
Quod, si quis vera vitam ratione gubernat,
Divitiæ grandes homini sunt, vivere parce
Æquo animo; neque enim est umquam penuria parvi.

inceperunt ædificare oppida, et ponere arcem sibi ipsis in *propugnaculum et* in *refugium. Et partiti sunt pecora et arva, et concesserunt* ea hominibus *secundum pulchritudinem, et vires, et solertiam mentis cujusque. Namque pulchritudo plurimum potuit, et vires æstimabantur* tum temporis. *Postremo divitiæ sunt repertæ; et aurum fuit inventum, quod* quidem *haud difficulter abstulit gloriam et fortibus et formosis* hominibus. *Namque et validi, et formoso corpore præditi amplectuntur sæpius quamlibet partem opulentioris* hominis. *Quod si quis regeret vitam* suam secundum *veram rationem, magnæ opes essent* illi *homini, frugaliter vivere, et moderato animo; neque enim unquam est inopia paucitatis. Sed homines cupierunt se*

Par. *artemque* V. ed. Th. Ra. *artem* Mus. B. 2.—1109 *atque agros* Mus. B. 3. *diversim ut quisquis haberet* P. in not. *divisim ut quisquis haberet* Cant. *diviseratque debere* Vind. *diviserantque debere* V. ed. Th. Ra.—1111 *viresque vigentes* Fab. *vagebant* V. ed. Th. Ra.—1113 *depressit* V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2. —1114 *secuntur* P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Th. Ra. Ald.—1115 *jubet* Mus. B. 3. *certi* Vind.—1116 *gubernat* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. *gubernet* vulg.—1117 *parte* V. ed. Th. Ra.—1118 *neque æs tanquam penuria* Gryph. *neque enim æs tanquam* P. Ald. *æstum quam* V.

NOTÆ

Hinc fasces summisere viri fortes alioquin atque speciosi. IV. Denique invidia atque incuria dejecit opulentos, quod et tempore suo fieri conqueritur Poëta.

1110 *Pro facie*] Pro pulchritudine; quæ multum olim valuit apud homines. Unde Arist. lib. I. de Rep. scribit: 'Si qui reperiantur ea pulchritudine corporis præditi, quæ in Deorum statuis cernitur, nemini dubium futurum, quin ii aliis imperare debeant.' Unde Xenophon in Symposio ait, 'Pulchritudinem esse quicquam regium natura.'

1111 *Viresque vigebant*] Sic Varro Margop. 'Qui pote plus viget, pisces ut sæpe minutos Magnu' comest: ut aves enecat accipiter.'

1112 *Res inventa est*] H. e. bona fortunæ inventa sunt.

Aurum] Pecunia.

1113 *Quod facile et validis, &c.*] Sic Horat. Sat. II. 5. 'omnis enim res, Virtus, fama, decus, divina humanaque pulchris Divitiis parent,' &c. Et Ovidius. 'Aurea sunt vere nunc sæcula; plurimus auro Venit honos.'

1115 *Cretei*] Creati.

1118 *Neque enim est umquam, &c.*] H. e. neque enim desunt unquam hominibus pauca seu parva. Unde fit

At claros homines voluerunt se, atque potenteis,
Ut fundamento stabili fortuna maneret,
Et placidam possent opulentei degere vitam:
Nequidquam; quoniam, ad summum subcedere honorem
Certantes, iter infestum fecere viai:
Et tamen e summo, quasi fulmen, dejicit ictos
Invidia interdum contemptim in Tartara tetra:
Ut satius multo jam sit parere quietum,
Quam regere imperio res velle, et regna tenere.
Proinde, sine, in cassum defessei, sanguine sudent,
Angustum per iter luctantes ambitionis:

esse illustres et dominos, ut fortuna eorum *inniteretur firmo fundamine, et ut divites possent ducere vitam tranquillam: sed frustra; namque conantes* aliquando *pervenire ad supremam dignitatem, ingressi sunt infelicem viam itineris. Et tamen Invidia, velut fulmen, deturbat* eos *percussos* cum *contemtu e sublimi* loco *in nigra Inferorum loca.* Ita ut *longe melius jam sit tranquillum obedire, quam velle administrare res dominio, et obtinere imperia. Quapropter patere* ut *fatigati frustra emittant sudorem sanguinis, anhelantes per arctam viam ambitionis, quoniam*

ed. Th. Ra. *parvo* P. in not.—1119 *Ad* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *se* deest P. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *At claros se homines voluere esse atque potentes* edd. vulg.—1121 *placida* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *possunt* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *possint* Cant. *ducere* V. ed. Bodl. Th. Ra. Ferr. Gif. marg. Bas. V. marg. 2.—1122 *subcedere* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *succedere* vulg.—1123 *Certantesque inter* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *Certantesque iter* Mus. B. 1. Ferr. *se infestum* Mus. B. 2. 3. *via* Vind.—1124 *fulmine* Mus. B. 1. *flumen* Mus. B. 2. *deicit* V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *dicit* Bodl.—1125 *Invia* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *Invia et* Bodl. Mus. B. 1. V. marg. 1. *contemptum* V. ed. Th. Ra. *contemptus* Cant. *terra* V. ed. Th. Ra.—1127 *inferiores* Voss. vet. et L. B. Voss. marg.—1128 *side* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. *fidei* Voss. vet. *si* Mus. B. 1. *in cassu* Cant.—1129 *pariter* V. ed. Th. Ra. *ambitiones* Vind. V.

NOTÆ

ut sapiens, qui parvo contentus vivit, nunquam sit pauper. Epicurus autem in ore sæpe habebat parsimoniam, continentiam, tenuitatem victus, et animi æquitatem. Quod quidem non verbis tantum laudabat, sed re comprobabat. Unde Cicero lib. III. Tuscul. ait: 'Negat Epicurus jucunde posse vivi, nisi cum virtute vivatur: negat ullam in sapientem vim esse fortunæ: tenuem victum antefert copioso,' &c. Sic et de eodem Laërtius.

1124 *E summo*] Supp. vel gradu, vel loco, vel principatu.

1125 *Contemptim*] Ita omnes legunt. Alias *contemtos*.

Tartara] Locus est Inferorum profundissimus, III. 42. 979. 1025.

1127 *Res*] Imperium, regnum. Sic vs. 1140.

1128 *Sanguine sudent*] Laborent valde. Sic loquitur VI. 943. 'Ut in speluncis saxa superna Sudent humore.'

(Invidia quoniam, ceu fulmine, summa vaporant
Plerumque, et quæ sunt altis magis edita quomque:)
Quandoquidem sapiunt alieno ex ore; petuntque
Res ex auditis potius, quam sensibus ipsis:
Nec magis id nunc est, neque erit mox, quam fuit ante.
Ergo, regibus obcisis, subvorsa jacebat

summitas, et res cunctæ, quæ sunt altiores ceteris, sæpe flagrant invidia, quasi fulmine percuterentur; *quoniam* non *sapientes sunt* nisi *ex sermone aliorum; et repetunt magis res ex iis, quæ audiunt, quam ex* iis, quæ experti sunt *suis sensibus. Quod quidem hodie non est melius, neque postea erit, quam fuit antea. Itaque, in-*

ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—1130 *vaporat* Gryph. marg. Bas. marg. P. in not. Hunc vs. et sequentem deleri vult Creech.—1131 *aliis* edd. vulg. *magnis* Mus. B. 2.—1132 *repetuntque* Vind. Mus. B. 2.—1134 *neque* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec* vulg. *aut* Mus. B. 2. *quis*

NOTÆ

1130 *Vaporant*] Ardent, flagrant.

1131 *Quæ . . . edita quomque*] Tmesis, quæcumque.

1133 *Ex auditis potius, quam, &c.*] H. e. ex iis quæ audierunt et acceperunt ab aliis cognoscere malunt res, quam ex propriis suis sensibus, quibus eas aut viderunt, aut experti sunt. Sic Plaut. in Bacch. ' Quia ego, cum peribat, vidi: non ego ex audito arguo.'

1135 *Ergo, regibus obcisis, &c.*] His 25. vss. jam docet quomodo ex Invidia occisis regibus res redierit ad populum; qui tandem vi ac turbis vitam degere pertæsus condidit jura ac leges quibus uteretur. Hinc innatus pœnarum metus, cum quis aliquod scelus commiserit. Namque etiamsi clam scelus fuerit commissum, tamen diffidere sons debet, illud clam fore perpetuo. Quoties enim occultissima quæque minima palam manifestata non sunt aut a delirantibus, aut a somniantibus?

Animadverte autem Poëtam a vs. 1017. ad vs. 1168. hæc nonnulla problemata politica solvisse.

I. Cur homo natura liber ab ineunte ævo regibus obtemperare passus sit? nimirum vel ob formam corporis, quæ multum valet; unde nunc etiam illud: ' Species digna imperio.' Vel ob vires quibus potentissimi ceteros invitos cogebant ad servitutem. Vel ob ingenii excellentiam, quæ admirationem et reverentiam merito sibi facile comparavit, et imperium.

II. Cur formosi, validi, et ingeniosi tandem regnare desierint? Scilicet, quia illos exauctorarunt opes inventæ, deque solio dejecerunt.

III. Cur reges primum studuerunt arcem locare? nempe quia metuebant sibi aut ab hostibus, aut ab invidiosis populis quos nimia servitute premerent.

IV. Cur regum pristina majestas, ac sceptra superba tandem subversa jacuerunt? scilicet, quia nihil invidiæ resistit; scandit ea vel editissimas arces regumque turres. Invidetur enim præsertim præstanti ac florenti fortunæ.

V. Cur leges conditæ? forsan ob commercium. Gregale enim animal est homo, mutuique officii indigum. Itaque ne perpetuo esset in armis ex-

Pristina majestas soliorum, et sceptra superba;
Et capitis summi præclarum insigne cruentum
Sub pedibus volgi magnum lugebat honorem:
Nam cupide conculcatur nimis ante metutum.
Res itaque ad summam fæcem, turbasque, residit;
Inperium sibi quom, ac summatum, quisque petebat.
Inde magistratum partim docuere creare;
Juraque constituere, ut vellent legibus uti.
Nam genus humanum, defessum vi colere ævom,
Ex inimicitiis languebat: quo magis ipsum
Sponte sua cecidit sub leges, artaque jura.
Acrius ex ira quod enim se quisque parabat

interfectis regibus, antiqua regia dignitas thronorum dejecta deprimebatur, atque et sceptra imperiosa: et illustre ornamentum capitis imperantis cruentatum deflebat sub pedibus summam suam *dignitatem. Etenim* quia *antea* fuerat *metuendum*, eo *avidius proteritur. Igitur administratio rerum revertebatur ad infimam fæcem, et ad tumultus* populi, *quando quisque poscebat sibi principatum, et summam auctoritatem. Hinc* homines *edocuerunt facere magistratus ex parte; et statuerunt edicta, ut vellent uti legibus. Etenim gens hominum lassa degere vitam* sub *violentia* turbarum *languescebat inter* mutuas *inimicitias: quapropter eo libentius ipsa nutu suo venit sub leges et sub stricta jura. Quia enim quisque præparabat vindi-*

---

fuit V. ed. Th. Ra.—1137 *sic clarum* V. ed. Th. Ra. *si clarum* Mus. B. 2.—1138 *Sed* V. ed. Th. Ra. *lucebat* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. V. marg. 2.—1139 *Nam pedibus* Mus. B. 2.—1140 *Restaque* Vind. *Res tanquam* Mus. B. 1. *Resteque* Mus. B. 2. *Restatque* Mus. B. 3. *residit* Wakef. ex conj. *recidat* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *recidit* Voss. L. B. *redibat* P. Mus. B. 2. et edd. vulg.—1141 *sibi cum* Voss. L. B. *si cum* Voss. vet. *hac* V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *summa tum* Voss. L. B. *summa cum* Cant.—1142 *magistratus* Bas. *didicere creare* Creech. ex conj. *recreare* Vind.—1143 *et* pro *ut* Cant.—1144 *defossum* V. ed. Th. Ra. *vi colere* P. Cant. Ald. et edd. vulg. *vincere* Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *vigescere* Mus. B. 1. *vivere* V. marg. 1. *vigere* Voss. vet. *vi gerere* Voss. marg.—1145 *Et* Cant.—1146 *artaque* Vind. Cant. *aretaque* vulg. *atraque* Mus. B. 3. *jussa* Voss.

NOTÆ

cogitatæ sunt leges, quibus societatis communis norma servaretur, certisque finibus coërceretur petulantia ac effrenna malesanorum libido.

1136 *Soliorum*] Sellarum regiarum.

1137 *Insigne*] Diadema.

1139 *Ante metutum*] Quod antea metuebant homines. Participium verbi metuo, quod jam obsolevit. Priscian. lib. x.

1140 *Res*] Imperium: vs. 1127.

Ad fæcem] Ad plebem infimam, ad vulgus hominum. Quæ administratio Græcis dicitur ὀχλοκρατία.

1141 *Summatum*] Principatum, imperium, supremos honores.

1145 *Quo magis, &c.*] H. e. quapropter, tanto magis, &c.

Ulcisci, quam nunc concessum est legibus æquis,
Hanc ob rem est homines pertæsum vi colere ævom.
Inde metus maculat pœnarum præmia vitæ:
Circumretit enim vis, atque injuria, quemque;
Atque, unde exorta est, ad eum plerumque revortit:
Nec facile est placidam, ac pacatam, degere vitam,
Qui violat factis conmunia fœdera pacis.
Et si fallit enim Divom genus humanumque,
Perpetuo tamen id fore clam diffidere debet:
Quippe ubi se multei, per somnia sæpe loquentes,
Aut morbo delirantes, protraxe ferantur;

care se ex ira animosius, quam hodie permissum est justis legibus, ob hanc causam tæduit homines degere vitam sub *violentia. Inde timor supplicii contaminat dona vitæ; namque violentia et offensa irretit quemque* ob metum pœnarum, *et sæpe redit ad illum* hominem, *a quo venit: nec* is *potest facile ducere vitam quietam et tranquillam, qui actionibus* suis *infringit communia pacta concordiæ. Namque etiamsi* forte *decipit gentem Deorum et hominum, tamen non debet sperare hoc semper futurum esse occultum. Quoniam plurimi dicuntur vel in somniis loquentes, vel morbo insanientes indicavisse sese plerumque: et misisse in publicum scelera,*

marg.—1148 *quam non* P. in not. *est concessum* Mus. B. 2.—1149 *incolere* Mus. B. 2.—1150 *Unde* edd. vulg. Hunc vs. post 1152. ponendum censet Creech. —1151 *Circum recite munus* V. ed. Th. Ra. *retite nimis* Mus. B. 1. *nimius* Mus. B. 2. *jus* pro *vis* Vind.—1152 *inde* Mus. B. 2.—1153 *facilis est* V. ed. Th. Ra. —1154 *Quis* V. ed. Th. Ra. *rebus* pro *pacis* Mus. B. 2.—1155 *Ec* V. ed. Th. Ra. *que* deest V. ed. Th. Ra.—1157 *multe* V. ed. Th. Ra.—1158 *protraxe* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. Gassend. Turneb. Adv. xxx. 22. *prograxe* Gif. Par. Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *protrasse* Mus. B. 1. V. marg. *prograsse* Delph. *prodasse* Voss. marg. *fortasse*

NOTÆ

1150 *Inde*] Ex legibus: h. e. postquam conditæ sunt leges.

Præmia vitæ] Vitam: vel potius vitæ dulcedinem, aut fructum, qui ex vita percipi debet.

1151 *Circumretit enim, &c.*] Qui enim vim et injuriam infert alteri, legibus irretitus pœnas dare necesse est.

1153 *Nec facile est, &c.*] Quia, ut ait Cicero, 'Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat.'

1156 *Id fore clam diffidere debet*] H. e. nunquam confidit id fore semper occultum, ut ait Cicero lib. I. de Fin. agens de hisce rebus. Quoniam plurimi dicuntur vel in somniis loquentes, vel morbo insanientes indicavisse se plerumque, et misisse in publicum, scelera quæ diutius latuerant.

1157 *Quippe ubi se multei, &c.*] Sic IV. 1013. 'Multi de magnis per somnum rebus loquuntur, Indicioque sui facti persæpe fuere.'

1158 *Protraxe* [*Prograsse*] I. e. palam aperuisse, et quasi in publico garrivisse. Verbum est a Græco verbo κράζω, clamo factum; pro-

Et, celata diu, in medium peccata dedisse.
Nunc, quæ caussa Deum per magnas numina genteis
Pervolgarit, et ararum conpleverit urbeis,
Subscipiendaque curarit solemnia sacra,
Quæ nunc in magnis florent sacra rebus, locisque;
Unde etiam nunc est mortalibus insitus horror,
Qui delubra Deum nova toto subscitat orbi

quæ diutius latuerant. Jam vero, quæ causa manifestaverit divinitatem Deorum per multas rationes et impleverit civitates altaribus, et fecerit ut sacræ cærimoniæ instituerentur, quæ cærimoniæ vigent hodie in multis locis ac rebus; unde hodie quoque incussus est hominibus timor, qui erigit nova templa Deorum per totum

Mus. B. 3. *procraxe* vulg. *feruntur* P. Ald. Gryph. marg.—1159 *Ec* V. ed. Th. Ra. *diu* deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *et peccata* Vind. O. Mus. B. 1. 2. Cant. *etiam peccata* Mus. B. 3.—1160 *terras* pro *genteis* Mus. B. 2.—1161 *Pervulgant* V. ed. Th. Ra. *Pervulgavit* Mus. B. 2. *anarum* Vind. *ranarum* V. ed. Th. Ra. *arnarum* Ferr. *orbis* Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—1162 *curant* Mus. B. 1. *curavit* Mus. B. 2. *curam* Cant.—1163 *sacra* deest P. Voss. vet. Ald. *rebusque* P. *Quæ in magnis florent nunc rebus sacra, locisque* O. Mus. B. 1. *Quæ nunc in cunctis fument arisque focisque* Fab. emend.—1165

NOTÆ

graxo, prograxi; hinc prograxe pro prograxisse; sicut III. 652. abstraxe pro abstraxisse.

1159 *In medium*] In publicum, in apertum, palam.

1160 *Nunc, quæ caussa Deum, &c.*] His 33. vss. seqq. indicat jam Lucretius ex doctrina Epicuri, perpetui Deorum ac religionis contemtoris, undenam priscis hominibus orta sit religio; undenam in hominum mentes incussus fuerit Deorum timor. I. Causatur insomnia mortales decipientia; utpote in quibus homines repræsentarent sibi heroas ingentibus ac vegetis corporibus, superba voce, egregia facie, irrequieto motu, amplis viribus, immortali vita, atque felicitate æterna donatos; mira patrantes, nec laboris impatientes. Hinc Deos sibi finxerunt tales. II. Insomniorum deceptioni adjungit cæcam hominum ignorantiam; cum enim prisca gens hominum ignoraret causas rerum, ac ordinis, quo cœlum volvitur, ac certas anni tempestates certo tempore nobis reddit, perfugium unum erat omnia referre ad Deos, quorum nutu cuncta fieri, flecti, ac regi putarentur. III. Insuper addit ideo Deorum sedes ac templa in cœlo ab hominibus esse collocata, quod cernerent hæc omnia in cœlo volvi, fieri, ac esse, noctem, lunam, diem, sidera, nubila, solem, imbres, nivem, ventos, fulmina, grandinem, &c.

1160 *Per magnas genteis*] Per multas nationes.

1161 *Pervolgarit*] Sic II. 163. 346. et IV. 208.

1162 *Curarit*] Fecerit; sic supra vs. 1014.

1163 *Quæ . . . . sacra*] Epanaphora est poëtis usitata: sacra sacra.

Rebus [*Rebu'*] Rebus, metri causa. Per 'magnas res' intellige potissimum eas, quæ aut ad bellum aut ad pacem pertinent, ubi vota magna fiunt.

Terrarum, et festis cogit celebrare diebus;
Non ita difficile est rationem reddere verbis.
  Quippe et enim jam tum Divom mortalia secla
Egregias animo facies vigilante videbant;
Et magis in somnis, mirando corporis auctu.
Hiis igitur sensum tribuebant propterea, quod
Membra movere videbantur, vocesque superbas
Mittere pro facie præclara, et viribus amplis.
Æternamque dabant vitam, quia semper eorum
Subpeditabatur facies, et forma manebat:
Et tamen omnino, quod tantis viribus auctos
Non temere ulla vi convinci posse putabant:
Fortunisque ideo longe præstare putabant,

globum terræ, et facit ut diebus festis ea templa colantur: non, inquam, *perdifficile est dare dictis causam* harum rerum. *Nanque tunc temporis homines cernebant* aliquando, *vigilanti mente, sed sæpius in sopore, præclaros vultus Deorum, et repræsentabant sibi illos miro augmine corporis* præditos. *Itaque attribuebant his usum sensuum, eo quod videbantur movere artus, et edere voces graves secundum egregium vultum et ingentes vires* eorum. *Et tribuebant* iis *vitam perpetuam, eo quod vultus eorum exhibebatur perpetuo* idem, *et species* eadem *erat* iis: *et est* revera *prorsus* eadem iis, *quos temerario credebant tantis viribus præditos nulla potentia posse superari. Et idcirco credebant* illos *esse fortunatissimos, eo quod*

tota V. ed. Th. Ra.—1166 *Terram* V. ed. Th. Ra.—1167 *Nominata* et *redde* pro *reddere* V. ed. Th. Ra.—1170 *auctus* Gryph. marg. Bas. marg. P. in not. —1172 *videre* Cant.—1176 (*Et manet omnino*) *et quod* edd. vulg. *quos tantis* Gif. Par. Delph.—1177 *illa vi* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. *illubi* O. Cant.—1178 Deest Mus. B. 1.—1180 *et* posterius deest Mus. B. 2.

NOTÆ

1166 *Celebrare*] Supp. delubra Deum, vs. 1165. h. e. colere, frequentare, celebria reddere.

1168 *Quippe etenim jam tum, &c.*] His 14. vss. prioribus continetur I. causa religionis ac cultus Deorum: vs. 1160. not.

Mortalia secla] Mortales, homines. Sic vs. 986.

1169 *Egregias . . facies*] Heroas.

Animo vigilante] Vigilantes, dum vigilabant.

Videbant] Depingebant sibi, repræsentabant.

1170 *Et magis in somnis*] Supp. quam dum vigilabant.

Auctu] Augmine. Sic II. 481.

1171 *Hiis*] Supp. ingentibus corporum molibus, quas sibi animo depingebant.

Sensum] Usum sensuum.

1174 *Æternamque dabant vitam*] Et immortalitatem tribuebant: seu, valida illa Deorum corpora, qualia sibi in somnis fingebant, immortalia faciebant.

1176 *Et tamen* [*manet*] Ita Lambinus, non male: h. e. Et revera semper eorum suppeditatur facies, et forma manet. Parens et alii, *Et tamen.* Quæ lectio non improbatur.

1178 *Fortunisque . . . longe præstare*]

Quod mortis timor haud quemquam vexaret eorum;
Et simul in somnis quia multa et mira videbant
Efficere, et nullum capere ipsos inde laborem.
 Præterea, cœli rationes ordine certo
Et varia annorum cernebant tempora vorti;
Nec poterant quibus id fieret cognoscere caussis.
Ergo perfugium sibi habebant omnia Divis
Tradere, et illorum nutu facere omnia flecti.
 In cœloque Deum sedes et templa locarunt,
Per cœlum volvi quia nox, et luna, videtur;
Luna, dies, et nox, et noctis signa severa,
Noctivagæque faces cœli, flammæque volantes,
Nubila, sol, imbres, nix, ventei, fulmina, grando,
Et rapidei fremitus, et murmura magna minarum.

metus mortis nunquam pungeret quemquam illorum; et una quod cernebant in sopore illos *facere res plurimas et admirandas; et illos hinc nullam percipere lassitudinem. Deinde videbant ratos motus cœli et diversas tempestates annorum volvi stato et eodem semper tractu: neque volebant agnoscere per quas causas id efficeretur. Igitur habebant sibi refugium referre cunctas res ad Deos, et facere res cunctas fieri ex arbitrio illorum.* Et postea *constituerunt domicilia et ædes Deorum in cœlo, eo quod sol et luna apparent circumvolvi per cœlum:* et eo quod in cœlo videtur esse *luna, dies, et nox, et stellæ tristes noctis, et lampadæ cœli, quæ de nocte vagantur, et ignes volitantes, nubes, ros, pluviæ, nix, venti, fulmina, grando, et vehementes strepitus, et sonitus ingentes minarum.* O *infortunata gens*

—1181 *multum* pro *nullum* Mus. B. 2.—1183 *varias* Vind. Mus. B. 1. Ferr. *vario* V. ed. Th. Ra. *anni* Mus. B. 1.—1184 *fierent* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1186 *eorum* Vind. *ipsorum* Gassend. *facile* pro *facere* Cant. V. marg. 1.—1188 *sol et luna videntur* edd. vulg. *mox* pro *nox* Mus. B. 2. *nos* Ald.—1189 *serena* Gryph. marg. Gassend. Mus. B. 2.—1191 *Nubilia* V. ed. Th. Ra. *ros* pro *sol* edd. vulg.

NOTÆ

H. e. fortunatissimos, et beatissimos esse.

1179 *Quod mortis, &c.*] Quod metu mortis vacarent.

1181 *Laborem*] Lassitudinem, defatigationem.

1182 *Præterea cœli, &c.*] His 7. vss. subseqq. continetur II. causa, vs. 1160. not. Hoc autem argumento potissimum utebantur Stoici ad Deorum providentiam asserendam ac probandam.

Cœli rationes] Certi, stati, ac rati cœlorum motus.

1187 *In cœloque Deum, &c.*] His 6. vss. postremis continetur III. causa, vs. 1160. Notabis autem quod supra vs. 147. negaverit Lucretius in cœlo esse Deorum sedes.

1189 *Noctis signa severa*] Sic IV. 461. Vocat autem signa noctis severa, vel quia tristia, vel quia sacra. Quidni legere possis *serena* pro severa? Serena noctis signa, h. e. sidera nocte micantia, clara. Nihil tamen muto.

1192 *Murmura . . . minarum*] Tonitrua, quibus Dii videntur hominibus minari, ac terrorem inferre.

O genus infelix humanum! talia Divis
Quom tribuit facta, atque iras adjungit acerbas.
Quantos tum gemitus ipsei sibi, quantaque nobis
Volnera, quas lacrumas peperere minoribus nostris!
Nec pietas ulla est velatum sæpe videri

hominum, quando attribuit ejusmodi actiones Diis, et addidit iisdem *acres iracundias! Quam magnos planctus genuerunt ipsi sibi, et quam magnas plagas* intulerunt *nobis, quos fletus* genuerunt *posteris nostris! Neque enim* jam inde *ulla fuit*

imber P. Gryph. marg. Bas. marg. *flumina* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. —1193 *numina* pro *murmura* Mus. B. 2.—1194 *conjunxit* Mus. B. 2.—1195 *tunc gemitus homines* Mus. B. 1.—1197 *ulla est velutum* P. *ulla velatum est*

NOTÆ

1193 *O genus infelix, &c.*] His 47. vss. seqq. jam priscorum illorum hominum superstitionem increpat Lucretius; qui ob rerum ignorantiam tales sibi finxerint Deos, quos metuerent, quosve colerent. Neque enim in eo pietatem esse vult, quod velato capite homines procumbant humi ante delubra Deorum; quod aras multo sanguine quadrupedum spargant; quod votis vota nectant: sed in eo veram putat esse pietatem, quod, quæ in natura fiunt, ea placata mente, et sine ullo animi turbido motu tueantur. Cum enim suspicimus cœlum verti, stellis micare, solem ac lunam certis viis ire et redire, tunc rationis ac causæ ignoratio tentat dubiam mentem nostram; ambigimusque num aliqua fuerit mundi origo: num aliquis erit finis: et quem usque ad finem mundus stare poterit: num vero æternus sit. Deinde cum cœlum tonat, quis est, qui non metu horrescat? qui non tremat, ne, ob aliquod facinus fœde admissum, aut ob dictum superbum, grave tempus advenerit sibi solvendi pœnas? Hinc ad Deos palmas tendit. Similiter cum quis in mari periclitatur, aut cum sub pedibus terra concussa vacillat, tunc vota Diis nuncupat. Sed hæc vota nequicquam sæpe fieri vult Lucretius, qui Deos rebus humanis providere negat: sed omnia vult obteri vi quadam abdita, et nobis ignota. 'Usque adeo res humanas vis abdita quædam Obterit, et pulchros fasces, sævasque secures Proculcare ac ludibrio sibi habere videtur.' O impia sententia! o stulta impietas!

O genus infelix, &c.] Sic II. 14. 'O miseras hominum mentes! o pectora cæca!'

1194 *Atque iras adjunxit*] Sic I. 61. de Deorum natura: 'Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri, Nec bene promeritis capitur nec tangitur ira.' Quod quidem Epicurus dicebat alienum esse a præstanti Deorum natura. Sic iterum Lucret. II. 649. et seqq.

1195 *Ipsi*] Nempe prisci illi homines, qui sibi finxerunt Deos.

1196 *Volnera*] Vulnera: sic vs. 996. 1063. &c.

Minoribus [*Minoribu'*] Minoribus, metri causa. Minoribus, h. e. posteris.

1197 *Velatum*] Qui enim olim Deos venerabantur, operto capite erant. Plaut. in Amph. 'Invocat Deos immortales, ut sibi auxilium ferant, manibus puris, capite operto.' Cujus

Vortier ad lapidem, atque omneis adcedere ad aras:
Nec procumbere humi prostratum, et pandere palmas
Ante Deum delubra, neque aras sanguine multo
Spargere quadrupedum, nec votis nectere vota;
Sed mage placata posse omnia mente tueri.
Nam, quom subspicimus magni cœlestia mundi
Templa super, stellisque micantibus æthera fixum;
Et venit in mentem solis, lunæque, viarum;
Tunc, aliis obpressa malis, in pectora cura
Illa quoque expergefactum caput erigere infit:
Ne quæ forte Deum nobis inmensa potestas
Sit, vario motu quæ candida sidera vorset.
Tentat enim dubiam mentem rationis egestas:

pietas frequenter cerni cooperto capite volutari ad statuam lapideam, et appropinquare ad omnia altaria: nec jacentem prosterni humi, et tendere manus ante templa Deorum: nec conspergere altaria plurimo sanguine animalium: nec adjungere vota votis: sed potius posse intueri tranquillo animo res cunctas. Namque ubi aspicimus superne cœlestes fornices immensi cœli, et cœlum fixum ornatum *sideribus lucentibus; et* ubi *iter solis ac lunæ succurrit in animum: tunc illa etiam anxietas obruta* pluribus *aliis solicitudinibus in* imo *pectore* nostro *incipit attollere caput expergitum,* scilicet *quænam sit nobis infinita fortasse potentia Deorum, quæ circumagat diverso motu stellas claras. Etenim inopia rationis agitat dubium animum,* ut

reliq. *cælatum* Gryph. marg. *videre* P. Ald.—1199 *Et* Lactantius, *pondere* Mus. B. 1.—1202 *magis* Cant. *pacata* edd. vulg.—1204 *stellasque mirantibus* V. ed. Th. Ra. *stellasque icantibus* Ferr.—1205 *meatus* pro *viarum* Mus. B. 1. —1206 *pectora* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *pectore* vulg.—1208 *Et quæ* P. Ald. *Nec quæ* Mus. B. 3. *Ecquæ* P. in not. Bip. Hav.

NOTÆ

ritus rationem reddit Plutarchus Ῥωμαϊκοῖς.

1198 *Vortier*] Poëtice, pro verti.

Vortier ad lapidem] Ad statuam lapideam aut marmoream volutari. Romani quippe Deos venerabantur dextrorsum circumacto et versato corpore. Plaut. in Curcul. I. 70.

1199 *Pandere palmas*] Tendere manus. Quod faciunt ii, qui Deos orant. Virg. *Æn.* I. 'Ingemit et duplices tendens ad sidera palmas.'

1202 *Mage*] Magis. Sic vs. 2260. et IV. 79. 343. 757. &c.

1203 *Cœlestia mundi Templa*] Cœli fornices; cœlum. Sic vss. 491. 492. 1435. et II. 1037. &c.

1204 *Æthera fixum*] Firmamentum, in quo stellæ fixæ lucent.

1205 *Et venit in mentem*] Supp. cogitatio, memoria, notitia. Sic loquuntur Terent. in Eunuch. Virg. Æneid. Cicer. Verr. I.

1207 *Caput erigere*] Sic I. 65. loquitur de varia religione.

Infit] Incipit. Sic III. 516.

1208 *Ne quæ* [*Ecquæ*] *forte, &c.*] Nunc aliqua. Sic vs. 1211.

1210 *Rationis egestas*] Rerum ignorantia.

Et quænam fuerit mundi genitalis origo?
Et simul, et quæ sit finis, quoad mœnia mundi
Et taciti motus hunc possint ferre laborem?
An, divinitus æterna donata salute,
Perpetuo possint ævi labentia tractu,
Inmensi validas ævi contemnere vireis.
  Præterea, quoi non animus formidine Divom
Contrahitur? quoi non conrepunt membra pavore,
Fulminis horribili quom plaga torrida tellus
Contremit, et magnum percurrunt murmura cœlum?
Non populei, gentesque, tremunt? regesque superbei
Conripiunt Divom perculsei membra timore,
Ne quod ob admissum fede, dictumve superbe,

sciat *num aliquis fuerit exortus genitabilis mundi; et una num aliquis sit* ejus *finis, et quousque ambitus cœli, et illius motus cæci queant tolerare hunc laborem: num præditi perpetua immortalitate a Diis, et volubiles æterno tenore temporis queant spernere ictus vehementes temporis infiniti. Deinde,* quis est homo, *cui mens non corripitur timore Deorum?* quis est homo, *cui artus non collabuntur* præ timore, *ubi terra exusta horrendo ictu fulminis concutitur, et immanes fragores pervadunt cœlum? Nonne populi et nationes metuunt?* nonne *reges potentes percussi metu Deorum contrahunt artus* suos, *ne jam durum tempus advenerit dandarum pœnarum, propter aliquod* facinus *commissum* ab iis *turpiter, aut dictum ar-*

Delph. *deum endo polis immensa* Fab.—1211 *Et quænam* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Eoquænam* vulg.—1212 *et quæ* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *ecquæ* edd. vulg. *quod* Mus. B. 1. *quo ad* Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant.—1213 *Et tanti* Fab. *Soliciti* Bentl. *hinc* Voss. vet.—1216 *valida sævi* O. Mus. B. 3.—1217 *nonanimis* Vind. *nove nimis* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3.—1219 *Fulmine* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—1220 *Conterrit e. m. p. nubila* Mus. B. 2.—1221 *Nam* Mus. B. 2.—1222 *Correpunt* P. in not. *percussi* P. Ferr. V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. V. marg. 2.—1223 *Nec* O. *omissum* Mus. B. 2.—1224 *sint* quidam. *adauctum*

NOTÆ

1211 *Et quænam*] Num aliqua. Sic vs. 1208.

Genitalis] Genitabilis, primordialis.

1212 *Et quæ finis*] Num aliqua finis. Sic ubique passim usurpat vocem finis in fœminino genere. I. 108. 551. II. 512. III. 1035. &c.

Quoad] Quam usque ad finem.

Mœnia mundi] Ambitus cœli; cœlum. Sic I. 74. 1094. II. 1043.

1213 *Taciti*] Cæci et incogniti nobis.

1215 *Labentia*] Supp. mœnia mundi, vs. 1212.

1218 *Conrepunt*] Correpunt: h. e. collabuntur, contrahuntur, et in unum coguntur.

1220 *Murmura*] Tonitrua. Sic vs. 1192.

1222 *Conripiunt*] Contrahunt, cogunt in unum.

Perculsei] Alii *percussi*. Idem.

Pœnarum grave sit solvundi tempus ad auctum?
  Summe etiam quom vis violenti per mare venti
Induperatorem classis super æquora verrit,
Cum validis pariter legionibus, atque elephantis;
Non Divom pacem votis adit, ac prece quæsit
Ventorum pavidus paces, animasque secundas?
Nequidquam: quoniam, violento turbine sæpe
Conreptus, nihilo fertur minus ad vada leti.
Usque adeo res humanas vis abdita quædam
Obterit; et pulchros fasces, sævasque secures,

reganter? Item quando magnus impetus venti validi agitat per pelagus super undas gubernatorem classis cum legionibus suis ingentibus similiter et cum elephantis, nonne is votis petit pacem Deorum, atque metuens quærit suis *precibus tranquillitates ventorum, et flatus faventes?* Sed *frustra; namque plerumque abreptus vehementi tempestate rapitur tamen ad brevia mortis. Adeo verum est,* quod *potentia quædam occulta confundit res humanas, et videtur conterere* quasi pedibus *præcla-*

V. marg. 2. Bodl. Voss. vet. et L. B. *adactum* P. et edd. vulg. *adacti* quidam. *adductum?* quidam.—1225 *Summa* vulg.—1226 *clausis* Mus. B. 2. 3. *æthera* Gryph. marg. P. V. ed. Th. Ra. Ald. *vertit* V. ed. Th. Ra. Bip.—1228 *adyta* V. ed. Th. Ra. *adita* Ferr. *addita* Mus. B. 1. 2. 3. *ac* deest Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 1. 2. 3. *quærit* V. marg. 2. *rogat* V. marg. 1. *preceque sit* V. ed. Th. Ra.—1229 *Aurarum* O. Mus. B. 1. *Veniorum* V. ed. Th. Ra. *Venorum* Mus. B. 2. *Veniarum* Mus. B. 3.—1231 *ad vada lethes* P. in not. *aqua daleti* Vind.

NOTÆ

1224 *Pœnarum .... solvundi*] H. e. solvendarum pœnarum, vel solvendi pœnas. Sic loquuntur passim Terent. Plaut. et Sueton. in Octav. sub finem: 'Iisdem etiam epulum in conspectu suo præbuit, permissa, immo exacta, jocandi licentia, diripiendique pomorum et obsoniorum, rerumque missilium.'

Ad auctum [*Adactum*] Scilicet, ad eos: jam advenerit.

1226 *Induperatorem*] H. e. Imperatorem, gubernatorem: IV. 964.

Verrit] Impellit, jactat, agitat. I. 280.

1228 *Divom*] Divorum. Syncope est.

Quæsit] Orat, quærit. Festus, 'Quæso significat idem quod rogo. Quæsere tamen Ennius pro quærere posuit.'

1229 *Animasque secundas*] Ventosque secundos. Sic Horat. Od. IV. 12. 'Impellunt animæ lintea Thraciæ.'

1231 *Conreptus*] Antiquitus pro correptus. Sic vss. 1218. 1222. 'conrepunt' et 'conripiunt,' pro correpunt et corripiunt.

Ad vada leti] Ad mortem. Metaphora ducta a brevibus, ad quæ naves appulsæ colliduntur et pereunt.

1232 *Vis abdita*] Potentia occulta, virtus cæca, et ignota hominibus. Mirum, quod Poëta noster, vim Deorum negans, tamen potentiam abditam, occultam, et secretam agnoscit, quæ res humanas obterat. Quasi vero vis ea abdita alia sit, quam Dei potentia.

Proculcare, ac ludibrio sibi habere, videtur.
Denique, sub pedibus tellus quom tota vacillat,
Concussæque cadunt urbes, dubiæque minantur;
Quid mirum, si se temnunt mortalia secla,
Atque potestates magnas mirasque relinquunt
In rebus vireis Divom, quæ cuncta gubernent?
Quod super est, æs atque aurum ferrumque repertum est,

ros fasces, et crudeles secures, et habere hæc sibi contemtui. Tandem ubi terra tota tremit sub pedibus, et oppida quassata ruunt, et infida minitantur, quid mirum si homines contemnunt se ipsos? et concedunt rebus potentes virtutes et admirabiles potentias Deorum, quæ regant res omnes in universo mundo? Quod reliquum videtur superesse, æs et aurum, et ferrum inventum est, et una vis ingens argenti, et vis

V. ed. Mus. B. 1. 3. *ad vada Lethae* Heins.—1233 *Operit* Voss. vet. *Opterit* O. Mus. B. 1.—1235 *sui pedibus* Vind. *sin pedibus* Mus. B. 3.—1236 *dubiæve* Bentl. —1237 *mirum* deest Mus. B. 2. *mirunt* O.—1238 *potestatis* P. V. ed. Mus. B. 1. Cant. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald.—1239 *juris divôm* V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. *gubernant* Mus. B. 1. 2.—1240 *æs* deest Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *æque* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. *eque* Mus. B. 3. Cant. *æque est* deleto ultimo *est* V.

NOTÆ

1233 *Fasces sævasque secures*] Hæc erant Magistratuum Romanorum insignia, ut monui jam III. 1011. Per hæc autem insignia notat ipsos honores et magistratus, et dignitates.

1237 *Se temnunt, &c.*] Sibi diffidunt, et ad Deos confugiunt suæ imbecillitati diffidentes.

Mortalia secla] Homines, genus humanum: vs. 1168.

1239 *Divum*] Divorum: syncope est.

1240 *Quod superest, æs atque aurum*] His 40. vss. jam de prima metallorum inventione docet. Narrat autem quomodo ferrum, plumbum, æs, argentum, et aurum, et cetera metalla, fortuito fuerint reperta. Vult enim ea reperta fuisse primum incendio sylvarum; sive ignis, qui sylvas cremaverit, e cœlo missus; sive ab hominibus illatus. Namque scilicet primum hostes igne circumvenire atque exterrere solebat olim prisca gens hominum. Deinde pastores providi, dum saltus expedire volebant ad pinguia pascua, telluris viscera denudabant igne. Tertio venatores primitus non retibus sepiebant sylvas, sed fovea et igne. Hinc fortuito casu sylvas incensas fuisse vult, quarum incendio terræ viscera concalefacta ac fusa fuisse ait in æs, in argentum, in aurum, in plumbum, in ferrum, inque cetera metalla, pro variis terræ visceribus ac venis. Quam sententiam confirmat Aristotelis istud libro Περὶ Θαυμασ. Ἀκουσ. ‘Aiunt in Hispania, sylvis incensis a quibusdam pastoribus, et terræ materia concalefacta, perspicue argentum in ea regione fluxisse: et, aliquanto post tempore, terræ motu subsecuto et locis discissis, ingentem vim argenti coactam esse. Quæ res etiam Massiliensibus vectigalia peperit non parva.’ Sed de primis metallorum inventoribus lege Georg. Agricolam lib. I. de Metall. Itaque mortales primum delectati nitore metallorum, quæ in foveas

Et simul argenti pondus, plumbique potestas,
Ignis ubi ingenteis sylvas ardore cremarat
Montibus in magnis; seu cœli fulmine misso:
Sive quod, inter se bellum sylvestre gerentes,
Hostibus intulerant ignem, formidinis ergo;
Sive quod, inductei terræ bonitate, volebant
Pandere agros pingueis, et pascua reddere rura;
Sive feras interficere, et ditescere præda:
Nam fovea, atque igni, prius est venarier ortum,
Quam sæpire plagis saltum, canibusque ciere.
Quidquid id est, quaquomque ex caussa flammeus ardor

plumbi, simul atque ignis combusserat magnas sylvas in magnis montibus, sive ille ignis ortus sit *ex librato fulmine cœli; seu, quia* homines *facientes inter se bellum sylvestre eo portaverant ignem ad* incutiendum *terrorem* suis *hostibus: seu quia attracti fertilitate telluris cupiebant prolatare arva fertilia, et efficere agros frugiferos: seu* quia volebant *occidere feras, et locupletari præda. Namque natum est venari igne atque fossa, priusquam circumcludere sylvam retibus, et agitare canibus* feras. *Quicquid sit, per quamcumque rationem ignea flamma consumserat fundi-*

marg. 1.—1243 *ceu* V. marg. 1.—1246 *valebant* Vind.—1247 *redde* V. ed. Th. Ra.—1248 *detestere* V. ed. Th. Ra.—1249 *privis* V. ed. Th. Ra. *verarier* Cant. —1250 *viere* Titius ad Bargæi Syriad. Voss. Ins. Orat. p. 182.—1251 *ex*

NOTÆ

ac lacunas fluebant, mox experti sunt eorum duritiem, eaque destinarunt in varios usus. Repudiarunt vero tunc aurum, atque argentum, utpote molliora, et ictibus inferendis magis inepta. Verum, 'Nunc jacet æs, aurum in summum successit honorem: Sic volvenda ætas commutat tempora rerum,' &c.

1242 *Ignis ubi ingenteis sylvas, &c.*] Quod his 3. vss. ait de fortuito ignis casu idem jam docuit supra vs. 1090. et seqq.

1244 *Gerentes*] Supp. homines. Nec mirum si primum homines igne bellum inter se inferebant, qui prius in usu fuerit, quam ferrum, aut æs, et arma, quibus postea pugnatum est.

1245 *Formidinis ergo*] Terroris inferendi causa. Vox 'ergo' valet idem quod χάριν, ait Festus.

1246 *Sive quod inducti, &c.*] Ita olim pinguia reddebant arva pastores. Virg. Georg. I. 84. 'Sæpe etiam steriles incendere profuit agros, Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis,' &c. Sic Plin. XVIII. 30. et Hor. Epod. II. 2.

1249 *Venarier*] Poëtice, pro venari.

Ortum est] Cœptum est, natum est. Sic IV. 848.

1250 *Plagis*] Plaga, penult. brevi, sumitur vel pro regione et loco, vel pro retibus, et laqueis, ut hic a Lucretio, et passim a Virg. Ov. et aliis. Penultima vero longa, sumitur pro vulnere.

Horribili sonitu sylvas exederat altis
Ab radicibus, et terram percoxerat igni;
Manabat venis ferventibus, in loca terræ
Concava conveniens, argenti rivus, et auri;
Æris item, et plumbi: quæ, quom concreta videbant
Posterius claro in terras splendere colore,
Tollebant, nitido captei lævique lepore;
Et simili formata videbant esse figura,
Atque lacunarum fuerant vestigia quoique:
Tum penetrabat eos, posse hæc, liquefacta vapore,
Quam lubet in formam et faciem decurrere rerum;
Et prorsum quam vis in acuta ac tenuia posse
Mucronum duci fastigia procudendo,
Ut sibi tela parent; sylvasque et cædere possint,
Materiemque dolare, levare ac radere tigna,

tus ab radicibus sylvas horrendo strepitu crepitans, *et coxerat tellurem igne; rivulus argenti, et auri, æris pariter, et plumbi, confluens in cavata loca telluris effluebat e venis ebullientibus terræ; quæ* metalla *cum* illi primi homines *cernebant lucere splendore lucido, postquam congelata* erant *in terris, colligebant* ea, *ducti clara et levigata venustate* illorum. *Et observabant ea figurata eadem forma, qua signa fossarum erant* formata *cuique. Postea veniebant iis in mentem hæc* metalla *resoluta igne posse defluere in quamlibet figuram et speciem rerum, et tundendo posse diduci omnino in acumina cuspidum quamtumvis exilia et peracuta, ut* ex iis *faciant sibi jacula, et queant resecare sylvas, et extenuare materiam, polire et complanare,*

Mus. B. 2. *e* reliqui.—1252 *Horribilis sonitus* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *altas* P. Gif. Par. Delph. Lamb. Gassend.—1253 *A* Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—1254 *venit* Vind. *venæ* Mus. B. 2.—1257 *in terris* edd. vulg.—1258 *capiti* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. *lenique* Mus. B. 2.—1259 *videbat* Vind. Mus. B. 3. Cant. *videbunt* V. ed. Th. Ra.—1261 *res* pro *eos* V. ed. Th. Ra. *vapore* P. in not. *favore* Gryph. Bas. P. Ald. *calore* reliqui.—1265 *excidere* P. O. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg. *parent quibus sylvas cædere* quidam.—1266 *Materiam* Mus. B. 2. *dolarent* Vind. *delere* V. ed. Th. Ra. *dolaret* Mus. B. 2. 3. *dolare ac lævia reddere* P. Lamb. *et* Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. *signa* V. ed. Th. Ra. *lingua* Ferr. *Materiem læ-*

NOTÆ

1252 *Altis*] Alii *altas*. Idem sensus.

1261 *Tum penetrabat eos*] H. e. tum veniebat eis in mentem. Tum sibi persuadebant.

1263 *Quamvis*] H. e. quantumvis.

1265 *Tela*] Non jacula solum, sed et cetera instrumenta apta ad dolandum, levandum, radendum, perforandum, &c. Sic vs. 1350.

1266 *Dolare*] Alii *dolere*. Utrumque dolo, as, et doleo, es, antiquitus dictum volunt Nonius, et alii. Hinc dolabrum. Sic autem Lambinus restituit recte hunc versum, cum Pareus et alii legant, *Materiamque dolere, lævare, et radere tigna*. Nimirum hunc pedem creticum esse volunt. Quod

Et terebrare etiam, ac pertundere, perque forare.
  Nec minus argento facere hæc auroque parabant,
Quam validi primum violentis viribus æris:
Nequidquam; quoniam cedebat victa potestas,
Nec poterant pariter durum subferre laborem.
Nam fuit in pretio magis æs, aurumque jacebat
Propter inutilitatem, hebeti mucrone retusum;
Nunc jacet æs, aurum in summum subcessit honorem.
Sic volvunda ætas conmutat tempora rerum:
Quod fuit in pretio, fit nullo denique honore;
Porro aliud subcedit, et e contemptibus exit,
Inque dies magis adpetitur, floretque repertum
Laudibus, et miro mortaleis inter honore est.
  Nunc tibi, quo pacto ferri natura reperta

atque etiam perforare, et percutere, et terebrare trabes. Nec minus tentabant facere hæc omnia ope *argenti et auri, quam prius* tentaverant *viribus validis duri æris:* sed *frustra; quia vis* auri *et* argenti *superata cedebat, nec valebat æqualiter perferre violentum laborem. Etenim* primum *æs fuit magis in pretio, et aurum spernebatur ob* suum *vanum usum,* quia *obtusum* erat *retuso acumine. Hodie* vero *æs spernitur, et aurum substituitur in magnum pretium. Ita ævum mobile mutat ætates rerum: quod fuit in honore* primum, id *postea fuit in nullo pretio. Deinde aliud sequitur, et agreditur e despectu, et in dies magis cupitur, et inventum celebratur honoribus, et est pretio admirabili apud homines. Jam vero haud difficile est* tibi,

vare, dolare, ac radere tigna edd. vulg.—1267 *percudere* V. ed. Th. Ra.—1271 *poterat* Bodl. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg.—1272 *æs* deest Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. *jacebant* Cant.—1273 *recusum* V. ed. Th. Ra. *recussum* Cant.—1275 *volvendo* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Vind.—1277 *e* deest V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *jam* pro *e* Cant.—1279 Deest Nard. *Claudibus* V. ed. Th. Ra. *Clauditur* V. marg. Ferr. *Cladibus* Cant. *miro est* vulg. *honores* Vind.

NOTÆ

alibi passim Lucretio familiare observatur.

1267 *Perque forare*] Tmesis, perforareque.

1270 *Victa potestas*] Supp. auri et argenti. Utrumque enimære ac ferro mollius est.

1272 *Nam fuit in pretio magis æs*] Nimirum, quia solidius et durius auro.

1273 *Propter inutilitatem*] Quia aurum mollius est ære ac ferro.

1275 *Volvunda*] Volubilis. Sic Virg. Æn. VI. 'Volvenda dies en attulit ultro.' Et Æn. I. 'Volvendis mensibus.'

1277 *Porro aliud, &c.*] Sic vs. 880. et II. 75.

1280 *Nunc tibi, quo pacto, &c.*] His 16. vss. speciatim docet quomodo ferrum ferrique usum reperierint prisci homines. Vult autem ferrum in usum hominum vocatum esse ab Discordia. Quanquam illud præcesserat æs, ut pote copiosius et tractabilius. Itaque prima mortalium arma fuerant manus, ungues, dentes, lapides; post-

Sit, facile est ipsi per te cognoscere, Memmi!
Arma antiqua, manus ungues dentesque fuerunt;
Et lapides, et item, sylvarum fragmina, ramei;
Et, flamma atque ignes post quam sunt cognita primum,
Posterius ferri vis est, ærisque, reperta.
Et prior æris erat, quam ferri, cognitus usus;
Quo facilis magis est natura, et copia major.
Ære solum terræ tractabant, æreque belli
Miscebant fluctus, et volnera vasta serebant,
Et pecus atque agros adimebant; nam facile ollis
Omnia cedebant armatis nuda, et inerma.
Inde minutatim processit ferreus ensis,

o Memmi, noscere per teipsum, quo modo natura ferri fuerit inventa. Pristina hominum *arma fuerunt, manus, ungues, et dentes, et saxa, et pariter rami,* quæ sunt *fragmina sylvarum; et flammæ et ignes, simulatque nota fuerunt. Postea potestas ferri, et æris* fuit *reperta. Et usus æris prior notus erat, quam* usus *ferri: eo quod natura* æris *facilior est, et abundantia* ejus *copiosior.* Prisci homines *colebant agros ære, et turbabant tumultus belli ære, et interserebant patentes plagas; et eripiebant pecudes et arva* ære. *Namque haud difficile concedebant iis,* qui erant armati, *cunctas res invalidas, et infirmas. Postea paulatim gladius ferreus prodiit*

Mus. B. 2.—1281 *ipsum* P. et edd. vulg. *per* deest V. ed. Th. Ra.—1283 *lignorum fragmina* O. Mus. B. 2.—1284 *Et flamma atque* P. Vind. Voss. vet. Cant. Ald. *Et flammæ atque* vulg. *Efflaminant* V. ed. Th. Ra. *Efflammantque* Ferr. *Et flammam* O. *Et flammati* Mus. B. 1. *Et flamina atque* Mus. B. 2.—1286 *quia ferri* V. ed. Th. Ra.—1289 *fasta* V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *fessa* O. *festa* Mus. B. 1. *ferebant* Nard.—1291 *credebant* V. ed. Th. Ra. *celabant celatis* Mus. B. 2. *unda* Cant.—1292 *ferus* Mus. B. 2.—1293 *obscenum*

NOTÆ

ea ignis, ubi cognitus fuit. Posterius æs. Demum ferrum. Quod utrumque non in unius belli usum, sed et in agrorum cultum paratum fuit.

1281 *Ipsi*] Supp. tibi. Alii *ipsum*, Supp. per te. Idem sensus.

Memmi] Cui suum hoc opus dedicat Lucretius, I. 27.

1284 *Ignes post quam sunt cognita, &c.*] Ignis enim non fuit cognitus una cum hominibus natis. Unde jam supra dixerat vs. 951. ' Necdum res igni scibant tractare,' &c. Et Ovid. IV. Fast. ' Æs erat in pretio, chalybs jam massa placebat Eheu! perpetuo debuit illa tegi.'

1288 *Solum terræ*] Terram, agros. Sic vs. 1294. et alibi passim.

1289 *Volnera*] Vulnera.

Serebant] Metaphorice. Sic Tacit. prælia serere. Sic Livius, pugnam inter se conserere: et manum conserere. Sic Plautus, Statius, et alii. Alias *ferebant*, pro inferebant.

1290 *Ollis*] Illis.

1292 *Ferreus ensis*] Sic Virg. Georg. I. ' Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.'

Vorsaque in obscenum species est falcis ahenæ,
Et ferro cœpere solum proscindere terræ;
Exæquataque sunt creperi certamina belli.
 Et prius est armatum in equi conscendere costas,
Et moderarier hunc frenis, dextraque vigere,
Quam bijugo curru belli tentare pericla.
Et bijugom prius est, quam bis conjungere binos,
Et quam falciferos armatum adscendere currus.
Inde boves Lucas, turrito corpore, tetros,

in usum, *et forma falcis æreæ mutata est in contemtum, et* homines *inceperunt scindere superficiem telluris ferro, et pugnæ belli ancipitis æquatæ sunt* pariter ferro. *Et* inventum *est* hominem *armis instructum ascendere in costas equi, et regere hunc* equum *loris, et pugnare dextra, antequam adire discrimina belli curru tracto duobus equis: et* repertum *est jungere* duos equos *currui antequam* jungere *quatuor* equos, *et quam conscendere currus armatos falcibus. Postea Carthagi-*

Macrob. vi. 1. *obscurum* P. ex Macrob. *obprobrium* omn. exempl.—1295 *sunt* deest V. ed. Th. Ra. *dubii* pro *creperi* Mus. B. 1.—1296 *est* deest Cant. *repertum* Lamb. *descendere* Mus. B. 2. *costris* V. ed. Th. Ra.—1297 *virgaque viere* Fab. *dextraque viere* P. in not. *vegere* Delph.—1299 *bijugos* Fab. Creech. *bijugem* Mus. B. 2.—1300 *inventum* P. in not. et edd. vulg. *escendere* Gronov. ad Liv. ii. 28. 6.—1301 *Lucas aurito* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *castar-*

NOTÆ

1295 *Creperi*] Dubii, ancipitis. Nonius, et Festus, Creperum, dubium; unde increpitare, quia maledicta fere incerta et dubia sunt. Et Varro v. de L. L. 'Crepusculum significat dubium; ab eo res dubiæ creperæ dictæ, quod crepusculum, dies etiamnum sit, an jam nox, multis dubium est.'

1296 *Et prius est armatum, &c.*] His 53. vss. seqq. ex occasione varias bellandi artes enumerat. Ac primum quidem 5. vss. prioribus docet prius ex equo pugnatum esse inter homines, quam ex bijugo, seu ex curru duobus equis tracto: atque prius inventum esse curru bijugo pericula belli tentare, quam quadrigis uti, falciferisque curribus.

Armatum] Supp. hominem, aut militem. Ita Pareus et alii. At Lambinus *repertum*.

In equi costas] In equum.

1297 *Vigere* [*vegere*] Incitare, impellere, movere, vegetare. Lambinus legit *vigere*.

1299 *Bijugom* [*bijugo*] Curru a duobus equis tracto.

Bis binos] Supp. equos. Hoc est, quadrigis uti.

1300 *Falciferos . . . currus*] De quibus iii. 642.

1301 *Inde boves Lucas, &c.*] His 6. vss. subseqq. docet posterius adhibitos fuisse elephantos in prælio. Namque per boves Lucas intelligit Poëta elephantos, quos Italia, inquit Plin. lib. viii. primum vidit Pyrrhi Regis bello; et boves Lucas appellavit in Lucanis visos anno urbis 472. Varro tamen lib. vi. de L. L. putat elephantos illos a Romanis dictos Boves Lucas a luce; quia longe relucebant propter inauratos clypeos, quibus ornatæ erant turres, quas dorso

Anguimanos, belli docuerunt volnera Pœnei
Subferre, et magnas Martis turbare catervas.
Sic alid ex alio peperit discordia tristis,
Horribile humanis quod gentibus esset in armis;
Inque dies belli terroribus addidit augmen.
  Tentarunt etiam tauros in munere belli,
Experteique sues sævos sunt mittere in hosteis;
Et validos Parthei præ se misere leones,
Cum doctoribus armatis, sævisque magistris,
Quei moderarier hiis possent, vinclisque tenere:
Nequidquam; quoniam, permixta cæde calentes,

nenses edocuerunt juvencos Lucas, horrendos turrito corpore, et anguimanos, recipere plagas belli, et permiscere ingentes turbas Martis. Ita Discordia mæsta procreavit rem aliam ex alia, quæ esset horrenda humano generi in armis. Et adjunxit de die in diem augmentum horroribus belli. Homines *quoque conati sunt* uti *juvencis in usu belli, et tentaverunt mittere atroces apros in hostes; et Parthi agitaverunt ante se fortes leones cum ductoribus armatis, et pugnacibus dominis; qui quirent regere illos, et retinere catenis. Sed frustra; quia ferventes strage*

rito V. ed. Th. Ra. Ferr.—1302 *Anguimanus* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Anguimanes* Gryph. *Ignicomis* Mus. B. 1. et *Ignaros* pro var. lect.—1304 *Sic alii* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. in quorum ultimo tamen postrema litera erasa est. *aliud* O.—1306 *bellis* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. *anguem* Mus. B. 2.—1307 *munere* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *mœnere* vulg. *munera* Gif. marg. Nard. Bas. *munire* V. marg.—1308 *in* pro *sunt* Mus. B. 2.—1309 *Parthi* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. P. in not. *partim* reliqui.—1310 *doctoribus* Vind. O. Voss. vet. Cant. *ductoribus* reliqui.—1311 *his* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B.

NOTÆ

gerebant ii. Hinc Poëta dixit: 'Turrito corpore tetros.'

1302 *Anguimanos*] Quippe quibus proboscis, quam manum elephantorum vocant, flexilis sit, volubilis, plicabilis; et locum manuum teneat. Cicero II. de N. Deor. Manus etiam data elephantis. Hos itaque primum in Lucania Pyrrhus; postea Annibal in Africa adversus Romanos eduxerunt.

Pœnei] Carthaginenses, nempe duce Annibale, ut jam monebam.

1304 *Alid* [*aliud*] Alii *alid*, ut alibi passim, metri causa.

1307 *Tentarunt etiam tauros, &c.*] His 42. vss. posterioribus docet etiam in prælio adhibitos fuisse tauros, leones, et apros. Quos tamen ait magis dominorum detrimento fuisse, quam usui. Neque enim cæde jam permista calentes sæviebant in solos hostes, sed et retroversi diripiebant suos dominos. 'Permistasque dabant equitum peditumque ruinas.'

Munere [*mœnere*] Munere: sic lib. I. vs. 33.

1308 *Sues sævos*] Apros.

1311 *Hiis*] Supp. leonibus. Verbum igitur moderari regit etiam dativum. Quanquam alii legunt melius *hos*.

1312 *Cæde calentes*] Sic III. 643.

Turbabant sævei nullo discrimine turmas,
Terrificas capitum quatientes undique cristas:
Nec poterant equites, fremitu perterrita, equorum
Pectora mulcere, et frenis convortere in hosteis.
Inritata leæ jaciebant corpora saltu
Undique, et advorsum venientibus ora petebant;
Et nec opinanteis a tergo diripiebant,
Deplexæque dabant in terram volnere victos,
Morsibus adfixæ validis, atque unguibus uncis.
Jactabantque suos taurei, pedibusque terebant;
Et latera, ac ventres, hauribant subter equorum
Cornibus, et terram minitanti mente ruebant.
Et validis socios cædebant dentibus aprei,

confusa perturbabant, ut pote acres, catervas sine ulla distinctione, concutientes undique jubas horridas capitum suorum. *Neque equites valebant permulcere pectora equorum terrefacta rugitu* leonum, *nec loris vertere* illa *adversus hostes. Leæ mittebant undique saltu* sua *corpora exasperata, et rictus* earum *inhiabant iis, qui contra accedebant: et arripiebant a tergo illos qui non prævidebant, et solutæ affligebant ad terram eos, quos plaga attigerant, hærentes magnis morsibus, et unguibus aduncis, et tauri prosternebant apros, et proculcabant pedibus, et confodiebant cornibus subter latera et ventres equorum, et animo minaci proruebant* illos *ad terram. Sed apri dentibus* suis *fortibus occidebant socios* suos, *et furentes im-*

2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *hos* vulg. *iis* Mus. B. 1.—1314 *Terriferas* Ferr. Hunc vs. rejicit Creech.—1315 *perterrit* V. ed. Th. Ra. Ferr. Vind. Voss. vet. *perterriti* Mus. B. 1. *perterriet* Mus. B. 3.—1317 *iræ* pro *leæ* V. ed. Th. Ra.—1318 *patebant* P. Vind. V. ed. O. Cant. Gif. Par. Gryph. marg. Bas. marg. Voss. marg. *jacebant* Mus. B. 2.—1319 *deripiebant* Voss. L. B. Turneb.—1320 *volvere* Mus. B. 1. 2. *vinctos* edd. vulg.—1322 *sues* P. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald. *tenebant* Delph.—1323 *ad ventres* V. ed. Th. Ra. *et ventres* O.—1324 *ad terramque minitanti* edd. vulg.—1325 *At* edd. vulg. *cedebant* P. Vind.

NOTÆ

1314 *Terrificas capitum, &c.*] Sic II. 632.

1315 *Fremitu*] Supp. leonum: h. e. rugitu.

Equorum Pectora] Equos.

1317 *Inritata*] Irritata. Sic IV. 1039. et VI. 680.

Leæ] Leonum sunt fœminæ.

1318 *Advorsum*] Adversum, contra.

Petebant [*patebant*] Alii *petebant*. Utrumque bene.

1320 *Deplexæque*] Supp. *leæ*. Hoc est, Et deligatæ ac solutæ vinculis.

Volnere] Vulnere. Sic vss. 1289. 1302. &c.

Victos] Hoc est, fractos, impulsos. Ita Pareus et alii. Lambinus *vinctos*, quia sic locutus est Poëta I. 85.

1323 *Hauribant*] Hauriebant. Sic alibi scibant, pro sciebant.

1324 *Mente*] Animo. Sic alibi passim mentem tribuit feris. Vel *minari mente*, h. e. vultu minaci ac horrendo.

1325 *Socios*] Nempe alios apros.

Dentibus] Gallice, *avec leurs défenses.*

Tela infracta suo tinguentes sanguine sævei;
[In se fracta suo tinguentes sanguine tela]
Permixtasque dabant equitum, peditumque, ruinas.
Nam transvorsa feros exibant dentis ad actus
Jumenta, aut pedibus ventos erecta petebant:
Nequidquam; quoniam ab nervis subcisa videres
Concidere, atque gravi terram consternere casu.
Si quos ante domi domitos satis esse putabant,
Ecfervescere cernebant in rebus agundis,
Volneribus, clamore, fuga, terrore, tumultu:
Nec poterant ullam partem reducere eorum;
Diffugiebat enim varium genus omne ferarum,
Ut nunc sæpe boves Lucæ, ferro male mactæ,

buebant suo *cruore spicula, quæ in seipsis frangebantur; et faciebant confusam cladem equitum et peditum. Namque equi obvertentes latera effugiebant sævos morsus dentium; vel elati verberabant auras: sed frustra; siquidem cerneres illos abscissos a nervis procumbere, et ponderoso lapsu percutere humum. Itaque, quos* apros *et* tauros *credebant bene fuisse subactos domi, videbant* tamen illos *ardescere in rebus agendis, plagis, fremitu, fuga, timore,* ac *perturbatione. Neque* homines *valebant revocare ullam partem illorum; namque diversum* hoc *genus belluarum ferocium fugiebat huc illuc; veluti plerumque boves effugiunt* e *templis, ubi male*

Cant. Ald. Ferr. *cedebat* V. ed. Th. Ra.—1326 *alio tinguentes* Voss. marg. Hunc vs. suspectum habent Lamb. et Creech.—1327 Hunc delendum censent Lamb. Mar. Creech. Gif. Deest Nard. Bas.—1329 *dentis ad auctus* P. Vind. Voss. vet. Ald. *dentibus adauctus* V. ed. Voss. L. B. Th. Ra. Mus. B. 3. *dentibus ictus* O. *dentibus adauctas* Mus. B. 1. *dentibus ad auctas* Cant. *dentis adactus* Mus. B. 2. Nard. Ald. sec. *dentibus ad auctus* Ferr. *dentis ad ictus* Gryph.—1330 *vento se recta* V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *ventose recta* Cant. *parebant* V. ed. Th. Ra. *patebant* Ferr.—1331 *a nervis* vulg.—1333 *Sic* edd. vulg. *satis* deest V. ed. Th. Ra.—1334 *Efferviscere* quidam. *rebus angustis* Mus. B. 2.—1336 *redducere* P. Mus. B. 2. Cant. Ald. Bip.—1338 *templis ferro male cæsæ* Gif. Par. Delph. Cout. *male mactatæ* Gryph. Nard. Bas. *mactat* Ferr. V. ed.

NOTÆ

1326 *Infracta*] Non fracta.

1329 *Exibant*] Effugiebant, declinabant. Sic lib. VI. 1204. 1215. Sic Virg. Æn. XI. 'Vim viribus exit.' Sic Manil. V. 194. 'Nunc exire leves missas, nunc mittere palmas.' Metaphora ducta a Gladiatoribus.

1333 *Quos*] Nempe tauros atque apros.

1334 *Ecfervescere* [*Efferviscere*] Ab verbo fervo, is, tertiæ conjug. Alii *Effervescere*, a verbo ferveo, es, secundæ conjug. Utrumque enim fuit in usu.

1336 *Eorum*] Nempe taurorum atque aprorum.

1337 *Ferarum*] Taurorum scilicet ac aprorum.

1338 *Lucæ* [*templis*] Ita Pareus et alii complures; bene, ut patet ex ipsa verborum interpretatione. Lambinus vero *Lucæ*, minus bene. Neque enim cæduntur elephanti. Deinde comparatio est.

Diffugiunt, fera facta suis quom multa dedere.
Si fuit, ut facerent: sed vix adducor, ut ante
Non quierint animo præsentire, atque videre,
Quam conmune malum fieret fedumque, futurum:
Et magis id possis factum contendere in omni,
In variis mundis, varia ratione creatis,
Quam certo atque uno terrarum quo lubet orbi.
Sed facere id non tam vincundi spe voluerunt,
Quam dare quod gemerent hostes, ipseique perire,
Quei numero diffidebant, armisque vacabant.
Nexilis ante fuit vestis, quam textile tegmen:

fuerunt *mactati, postquam* tamen *fecerunt suis* dominis *multa mala crudelia. Ita* saltem res *potuit esse ut facerent. Verum vix existimo, ut* homines ubi *non potuerint mente præcognoscere ac prævidere, quam infortunium foret commune et turpe* sibi. *Et* ratio est *ut queas tueri id potius fuisse peractum in universo et in diversis mundis diverso modo factis, quam in certo et in uno quovis orbe terrarum. Verum, qui non fidebant* suo *numero, et* qui *carebant armis, voluerunt facere istud, non tam spe superandi, quam facere, quod hostes quererentur; et ipsi* voluerunt *interire. Vestimentum internexum prius extitit, quam vestis intertexta: inter-*

Th. Ra.—1339 *fera fata* O. P. in not. *quom* Mus. B. 2. *tum* Mus. B. 3. *cum* reliqui.—1340 *Sic* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1.—1341 *persentire* Mus. B. 2.—1342 *fueret* P. V. ed. Gif. Par. Delph. Th. Ra. Ald. *fuerit* P. in not. *fuerat* edd. vulg. —1345 *certi uni* Mus. B. 2.—1346 *tum* V. ed. Th. Ra. *vicendi* Ferr.—1347 *perirent* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—1348 *vocabant* P. Ald.—1349 *Nixilis*

NOTÆ

Macta [*cæsæ*] Pareus, bene. Lambinus *mactatæ*, vel *mactæ*.

1340 *Si* [*Sic*] *fuit, ut facerent*] Sic fieri potuit, ut boves illæ male cæsæ mala tanta facerent suis immolatoribus.

1342 *Fieret* [*fueret*] Antique pro foret, aut esset. Sic supra vs. 177. et III. 849. Porro, *quam commune, malum, &c.* H. e. quam valde sibi cum adversariis hoc malum futurum esset commune. Vel quam æqualiter et peræque hæ feræ sibi et adversariis futuræ essent exitio.

1343 *In omni*] In universo. Sic passim vocat omne, τὸ πᾶν universum.

1347 *Quod gemerent*] Propter quod gemerent. H. e. dare ploratus hostibus. Sic Terent. in Phorm. 'Vin' primum hodie facere, quod ego gaudeam, Nausistrata, et quod tuo viro oculi doleant?'

Ipseique] Nimirum ii, qui feras in prælio adhibuerunt diffidentes numero, aut armis vacantes.

1349 *Nexilis ante fuit, &c.*] His jam 11. vss. docet post ferri inventionem tantum repertas esse nexiles et textiles vestes; quia utraque ferro paratur. Ante vero amiciebantur homines pellibus animalium. Studium autem inprimis virile fuit, lanam facere, ac lanæ fila texere, quia viri solertiores sunt fœminis, donec agriculturæ operam daturi fœminas lanificio subrogarunt.

Textile post ferrum est; quia ferro tela paratur:
Nec ratione alia possunt tam lævia gigni,
Insilia, ac fusei; radiei, scapeique, sonantes.
Et facere ante viros lanam natura coëgit,
Quam muliebre genus; nam longe præstat in arte,
Et solertius est multo, genus omne virile:
Agricolæ donec vitio vortere severei;
Ut muliebribus id manibus concedere vellent,
Atque ipsei pariter durum subferre laborem,
Atque opere in duro durarent membra, manusque.
At specimen sationis, et insitionis origo,

texta vero vestis *extitit post ferrum, quia tela conficitur ferro. Neque ullo alio modo jam fieri queunt politi axes textorii, fusi, radii* textorii, *et scapi resonantes* textorum. *Et natura subegit potius mares facere lanam, quam sexum fœmininum; (etenim sexus masculinus multo magis excellit in* hac *arte, et longe ingeniosior est,* quam fœmininus:) *usquedum austeri agricultores dederunt vituperio, ita ut cuperent permittere istud manibus fœmininis, et ipsi mallent exercere opus magis arduum, et firmare artus et manus in labore firmiori. Verum ipsa natura parens*

V. ed. Th. Ra.—1350 *post factum* P. conject. in not. *qui* Cant. *paratur* P. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Delph. *parantur* vulg.—1351 *jam lævia* Delph.—1352 *fusi et* edd. vulg. *radiis* O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *capique* Ferr. V. ed. Th. Ra. *campique* Mus. B. 2.—1355 *est* deest V. ed. Th. Ra.—1358 *potius durum* edd. vulg.—1359 Spurium hunc esse ait Fab. *durarunt* Nard. P. Ald.—1360 *A* Vind. *Ad* V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—

NOTÆ

1350 *Tela*] Sing. Ita Pareus et alii complures. Lambinus, *tela parantur*. Tela, plur. H. e. instrumenta, quibus vestis nexilis et textilis conficitur.

1352 *Insilia*] Pareus et alii. Insile autem axis est textorius, circa quem tela volvitur. Lambinus legit, *Insubula*. Idem.

Radiei] Gallice, *Navette de tisserant*.

Scapei] Scapus instrumentum est, quo tela percutitur et condensatur.

1359 *Opere in duro*] In agris colendis, in opere rustico faciendo.

Durarent] Dura et callosa membra redderent. Gallice *s'endurcir au travail*.

1360 *At specimen sationis, &c.*] His 18. vss. docet de prima agricultura, cujus rudimenta prima ostendit hominibus ipsa natura; quandoquidem decidui arborum fructus suo tempore pullulare ac crescere in virgas videbant, quas et transplantare, et inserere diversis arboribus ausi sunt. Interim varia cultura terram cicurabant, quæ multo cum fœnore dulces fœtus ex agrestibus rependebat. Relegabant insuper sylvas ac saltus in summos montes; substituebant campos, et colles, in quibus extendebant prata, lacus, rivos, ac segetes, oleas etiam ex ordine disponebant, sicut jam multis in locis cernere licet longos arborum tractus dispositos, variisque modis distinctos.

Specimen] Documentum, exemplum.

Ipsa fuit rerum primum Natura creatrix:
Arboribus quoniam baccæ glandesque caducæ
Tempestiva dabant pullorum examina subter.
Unde etiam lubitum est stirpeis conmittere ramis,
Et nova defodere in terram virgulta per agros.
Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli
Tentabant; fructusque feros mansuescere terra
Cernebant indulgendo, blandeque colundo:

rerum fuit primo documentum et auctrix serendi et inserendi; siquidem baccæ et glandes cadentes ex *arboribus subministrabant fœtus tempestivos* arborum *pullulantium. Postea quoque placuit inserere ramis* feraces *surculos; et demittere* altius *in terram recentia virgulta per arva. Postea experiebantur diversum cultum grati agri, et videbant exercendo, et molliter excolendo* terram, *fruges agrestes dulcescere*

1361 *cicatrix* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1362 *buccas* V. ed. Th. Ra. *bacæ* O.—1363 *propter* Mus. B. 2.—1364 *Inde* Mus. B. 2. Gif. Par. *ramos* Mus. B. 3.—1367

NOTÆ

1362 *Baccæ*] Plur. vox est, quæ diversorum fructuum genera significat, ut lauri, olivæ, palmæ, corni, myrti, et aliarum id genus arborum.

Caducæ] Deciduæ, lapsæ.

1363 *Pullorum examina*] Fœtus arborum pullulantium. Examina dicuntur proprie de apibus.

1364 *Stirpeis conmittere ramis*] Unum hoc est e pluribus insitionis genus: Gallice, *greffer en fente*. Sed de variis modis, quibus arbores naturaliter et artificiose proveniunt, consule Virgilium lib. II. Georg. ab initio. Is enim docet arbores naturaliter tribus modis concrescere: I. sponte, ut siler et genistæ, populus et salices: II. semine, ut castaneæ, quercus, et æsculus: III. radice, ut cerasus, ulmus, et laurus. Hominum vero industria docet arbores procreari posse septem modis. I. Cum stolones una cum radicibus avulsis ex arborum corporibus mandantur scrobibus. II. Cum trunci seu stipes una cum radicibus, aut etiam sudes fissæ, aut valli acuti, defodiuntur in terram. Sudes autem in formam crucis findi solent cum infodiuntur; unde Virg. Georg. II. 25. vocat eas quadrifidas. III. Cum rami in modum arcus curvati, nec ab arboribus resecti, demittuntur in terram et infodiuntur. Quæ propagatio vitis est. IV. Cum arbusculæ, una cum terra quæ circumtegit illas, in alium locum transferuntur. V. Cum surculus amputatus e summa arbore in terram defoditur, etiamsi nihil habeat radicis. VI. Cum caudex olivæ carens omni radice sectusque per medium in partes plures infoditur. VII. Cum rami arboris unius inseruntur alteri arbori. Quæ vera insitio est, cujus duplex tamen genus est. Alterum dicitur inoculatio; Gallice, *greffer en ecusson*. Alterum insitio; Gallice, *greffer en fente*. Virg. Georg. II. 73. et seqq. 'Nec modus inserere atque oculos imponere simplex,' &c. 'Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte Finditur in solidum cuneis via, deinde feraces Plantæ immittuntur,' &c.

1368 *Indulgendo*] Exercendo, colendo suaviter. Sic Virg. Georg. II.

Inque dies magis in montem subcedere Sylvas
Cogebant, infraque situm concedere cultis:
Prata, lacus, rivos, segetes, vinetaque læta,
Collibus et campis ut haberent; atque olearum
Cærula distinguens inter plaga currere posset,
Per tumulos, et convalleis, camposque, profusa.
Ut nunc esse vides vario distincta lepore
Omnia; quæ, pomis intersita dulcibus, ornant,
Arbustisque tenent felicibus obsita circum.
At liquidas avium voces imitarier ore
Ante fuit multo, quam lævia carmina cantu
Concelebrare homines possent, aureisque juvare.

e terra. Et de die in diem magis faciebant saltus sylvestres *sursum cedere in montes, et relinquere inferiorem locum culturis; ut haberent* in *collibus et* in *campis prata, lacus, rivulos, frumenta, et grata vineta: et ut tractus cæruleus olivarum discernens* quæque *quiret interlabi prolata per agros, per convalles, et per colles: veluti hodie cernis cuncta discreta diversa venustate, quæ intermiscent et decorant* passim *mitibus pomis, et occupant circumsata feracibus arboribus. Sed longe prius fuit æmulari ore claras loquelas volucrum, quam mortales quirent celebrare versus cantu, et delectare aures. Et Zephyri primo edocuerunt per concava murmura*

terræ Gassend.—1369 *succidere* Mus. B. 2.—1370 *situm concedere* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *suum concedere* V. ed. Th. Ra.—1372 *ac habere* Mus. B. 2.—1373 *cernere posset* Gassend.—1374 *protusa* Delph. *præfusa* V. ed. Th. Ra.—1375 *varia* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1376 *ducibus* Cant. *ornat* Mus. B. 2.—1377 *opsita* V. ed. Th. Ra. O. *opposita* Vind.—1379 *lenia car-*

NOTÆ

1369 *Subcedere*] Sursum cedere, ascendere.

1370 *Infraque situm* [*locum*] H. e. locum inferiorem.

1373 *Inter plaga currere*] Tmesis, intercurrere.

1377 *Obsita circum*] Circumsata.

1378 *At liquidas avium, &c.*] His jam 44. vss. docet de primis musicæ rudimentis. Vult itaque Lucretius desides homines et admirabundos studuisse primum ore atque sibilis imitari modulos avium. Post vero, vento monstrante viam, atque agitante aridas cicutæ ferulas ac arundines cavas, observasse illa resonare: hinc decisas cicutas inflare cœpisse, donec solidiori e materia dulcisonam compegerint tibiam, cujus ad sonitum saltabant incomposite, seque parabant saturi ad somnum, vel somnum eludebant. Quod et tempore suo facere vigiles queritur. Habet enim, inquit, nescio quam gratiam obvia rerum novitas, quæ præteritarum rerum æstimationem deterit. Sic odium glandis cepit homines, ut gulæ indulgerent: sic herbas spreverunt, ut mollibus et auratis cubilibus decumberent: sic pelles deposuerunt, ut purpureas vestes induerent.

Liquidas] Claras: II. 145.

1380 *Aureisque juvare*] Auresque delectare. Sic vs. 1389. et 1406.

Et Zephyri, cava per calamorum, sibila primum
Agresteis docuere cavas inflare cicutas.
Inde minutatim dulceis didicere querelas,
Tibia quas fundit, digitis pulsata canentum,
Avia per nemora ac sylvas saltusque reperta,
Per loca pastorum deserta, atque otia dia.
  Sic unum quidquid paullatim protrahit ætas
In medium, ratioque in luminis eruit oras.
  Hæc animos ollis mulcebant, atque juvabant,
Cum satiate cibi; nam tum sunt otia cordi.
  Sæpe itaque inter se, prostratei in gramine molli,
Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ,

arundinum rusticos inflare calamos concavatos. Hinc paulatim edidicerunt suaves questus, quos fistula percussa digitis cantantium reddit, quæ quidem *inventa* fuit in mediis *sylvis inviis, et nemoribus et saltibus, et in locis desertis pastorum, atque in divinis otiis. Ita ætas sensim profert in lucem, et solertia* hominum *educit in regiones lucis quamlibet rem. Hæ res demulcebant* priscis *illis hominibus mentes, et delectabant cum satietate ciborum. Etenim tunc temporis hæ res cunctæ placent. Igitur plerumque jacentes simul in tenera herba juxta rivulum aquæ, sub*

mine Gryph. marg. V. marg. 1.—1384 *fondit* Mus. B. 2.—1385 *Ovia* V. ed. Th. Ra. *repeta* V. ed. Th. Ra.—1386 *que otia oia* i. e. *omnia* Mus. B. 2.—1387 *quidvis* P. Ald. *quid quis* V. ed. Th. Ra. *actas* V. ed. Th. Ra.—1388 *ratio quæ* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. *erigit* V. marg. 1. Voss. vet. *exuit* Mus. B. 2.—1389 *Nec* Mus. B. 2. *olim* pro *ollis* O. Mus. B. 1. *juvabat* V. ed. Th. Ra.—1390 *Cum satiare* V. ed. O. *Consotiare* Mus. B. 2. *Cum satiata* Cant. *tibi* pro *cibi* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. *natam cum sit otia* Mus.

NOTÆ

1381 *Et Zephyri, cava, &c.*] H. e. Et Favonii docuerunt rusticos inflare cicutas, ex eo quod calami ab iis agitati sibilos edebant.

1382 *Cicutas*] Calamos, cannas. Sic IV. 590. 'Unco sæpe labro calamos percurrit hiantes.'

1386 *Dia*] Divina, dulcia. Sic vs. 942. 'dia pabula.' II. 172. 'dia voluptas,' &c.

1387 *Sic unum, &c.*] Hi 2. vss. repetuntur vs. 1453.

Quidquid] Quidque. Sic vs. 771. et alibi passim.

1388 *In medium*] In publicum, in lucem, palam.

1389 *Hæc animos ollis, &c.*] H. e. his cantibus rudes illi homines mulcebantur ac delectabantur eo ipso tempore, quo epulabantur et satiabantur. Vel, una cum cibo, quo satiabantur, agresti musica animos suos oblectabant.

1390 *Satiate*] Satietate. Utrumque enim dicitur, satias, atis; satietas, atis: II. 103.

Sunt cordi] H. e. sunt grata.

1391 *Sæpe itaque inter se, &c.*] Hi 5. vss. positi sunt fere iidem lib. v. 29. et seqq. Consule annotationes nostras ibid.

Non magnis opibus jocunde corpora habebant:
Præsertim, quom tempestas ridebat, et anni
Tempora pingebant viridanteis floribus herbas.
Tum joca, tum sermo, tum dulces esse cachinnei
Consuerant: agrestis enim tum musa vigebat.
Tum caput, atque humeros, plexis redimire coronis,
Floribus, et foliis, lascivia læta monebat:
Atque extra numerum procedere, membra moventeis
Duriter: et duro terram pede pellere matrem:
Unde oriebantur risus, dulcesque cachinnei;
Omnia quod nova tum magis hæc, et mira, vigebant.
Et vigilantibus hinc aderant solatia somno,

frondibus proceræ arboris, bene curabant corpora sua *sine magnis divitiis; præcipue quando tempus arridebat, et tempestates anni conspergebant floribus virentia gramina. Tunc ludi, tunc colloquia, tunc grati risus soliti sunt esse; namque tunc rustica Musa florebat: tunc hilaris mollities admonebat circumcingere caput et humeros coronis circumplexis, et floribus, et frondibus; et agentes* suos *artus incomposite progredi firmiter, et firmo pede percutere tellurem parentem. Qua ex re risus, et grati joci nascebantur,* eo *quod hæ res tunc temporis recentiores, et admirabiliores erant. Atqui etiam inde solatia* dulcia *soporis nascebantur vigilantibus,* ita

B. 2. *omnia chordæ* Voss. marg. *omnia cordi* alii.—1393 *jocunde* Mus. B. 1. 2. 3. *jucunde* vulg. *in cunole* V. ed. Th. Ra. *vix unde* Voss. vet. *habebunt* Mus. B. 1. *alebant* V. marg. 1.—1394 *riolebat* V. ed. Th. Ra.—1395 *pinguebant* Mus. B. 1. O. Cant. Ferr.—1396 *loca* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *dulcibus cachinnis* Mus. B. 1.—1397 *Consueverant* Cant. *Consuerunt* Gif. Par. Delph. Lamb.—1398 H. vs. et quinque seqq. desunt Mus. B. 2. *corollis* Gif. Par. Delph. Cout.—1399 *movebat* P. V. ed. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—1403 *hoc* V. ed. Th. Ra. *et* deest Mus. B. 2. *vigebat* Mus. B. 1. 3.—1404 *Evigilantibus* Voss. marg. *huic* V. ed. Th. Ra. *somni*

NOTÆ

1394 *Anni Tempora*] Nempe ver et æstas.

1398 *Redimire coronis*] Respicit Poëta ad corollarum ejus seculi in conviviis luxum, quibus non modo vina et calices coronare mos erat, verum etiam capita, colla, ipsosque adeo humeros discumbentium. Quo spectat etiam illud Tibulli: 'Et capite et collo mollia serta gerat.'

1399 *Lascivia*] Mollities, lasciva voluptas.

Monebat] Quidam legunt, *jubebat*.

1400 *Extra numerum*] H. e. non in numerum, incomposite. Cui opponitur, in numerum, vel ad numerum: IV. 789.

1401 *Duriter*] Antiquitus pro dure. Sic Terent. in Adelph. 'Factum a vobis duriter.' Et in And. 'Parce ac duriter agebat.' Est autem saltare duriter, calcibus terram petere atque percutere, rusticorum more.

Terram matrem] Lib. II. 598.

1404 *Hinc*] Nimirum ex eo, quod sequitur, 'Ducere multimodis voces,' &c.

Solatia somno [*somni*] Somnum. Qui

Ducere multimodis voces, et flectere cantus;
Et supera calamos unco percurrere labro:
Unde, etiam vigiles, nunc hæc adcepta tuentur,
Et numeris servare genus didicere; neque hilo
Majore interea capiunt dulcedine fructum,
Quam sylvestre genus capiebat terrigenarum.
Nam, quod adest præsto, nisi quid cognovimus ante
Suavius, in primis placet, et pollere videtur;
Posteriorque fere melior res illa reperta
Perdit, et inmutat, sensus ad pristina quæque.
Sic odium cepit glandis; sic illa relicta
Strata cubilia sunt herbis, et frundibus aucta.

variis modis proferre voces, et movere cantus, et pervadere aduncis labiis super cannas. Inde vigilantes quoque homines *hodie observant has res, et edidicerunt conservare modum numerorum; neque interim percipiunt utilitatem majori* cum *voluptate, quam* olim *agrestis gens hominum e terra genitorum percipiebat. Etenim illud, quod sponte præsens est, (nisi forte agnoverimus antea aliquid dulcius,) præcipue arridet, et videtur valere; et ultima res ferme præstantior videtur, et destruit* pristinas *res inventas, et mutat sensus ad quaslibet res præteritas. Ita fastidium glandis incepit: ita derelicti sunt illi* pristini *lecti depressi* humi, *ornatique gra-*

Vind. et edd. vulg.—1405 *multimodas* corr. P. in not. V. marg. 1.—1406 *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. *rauco* pro *unco* P. in not. Mus. B. 1. Ferr.—1408 *numeris* P. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed. *numerum* P. in not. et edd. vulg.—1409 *Majore* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *Majorem* vulg. *dulcedinis* edd. vulg.—1410 *capiebat* deest Mus. B. 2.—1413 *ulla* V. marg. 1.—1414 *invitat* V. marg. 1.—1415 *cepit* Mus. B. 3. Cant. Ald. sec. *capit* vulg.—

NOTÆ

enim dormire nequibant olim, eos variis cantibus et vocibus solabantur veteres.

1406 *Supera*] Supra; nimirum in superiori parte calamorum. Sic l. IV. 590. ubi hic vs. positus est.

1408 *Numeris* [*numerum*] Numerorum.

1409 *Majore*] Alii *Majorem*, supp. fructum.

1410 *Sylvestre genus terrigenarum*] Homines prisci e terra nati, et in sylvis primum degentes. Sic vs. 1426. et supra vs. 803. et seqq.

1413 *Posterior fere, &c.*] H. e. fere evenit, ut res posterior sit melior, et perdat atque ex animo deleat res pristinas et prius repertas.

1414 *Inmutat, sensus ad pristina*] H. e. faciat ut pristina quæque minus grata sint et jucunda sensibus, quam antea fuerant.

1415 *Sic odium, &c.*] Rem confirmat exemplo, atque ostendit inventis frugibus odium glandis cepisse mortales: inventis textilibus et purpureis vestibus pelles fuisse contemtui; et similia.

Pellis item cecidit, vestis contempta ferina;
Quam reor invidia tali nunc esse repertam,
Ut letum insidiis, qui gessit primus, obiret:
Et tamen inter eos distractam, sanguine multo,
Disperiisse; neque in fructum convortere quisse.
  Tunc igitur pelles, nunc aurum et purpura, curis
Exercent hominum vitam, belloque fatigant;
Quo magis in nobis, ut opinor, culpa resedit:
Frigus enim nudos sine pellibus excruciabat
Terrigenas; at nos nihil lædit veste carere

minibus et foliis. Similiter pellis exuta est, et spretum est tegumen ferarum: quod puto tunc temporis *inventum fuisse eo odio, ut* is homo, *qui prior tulit* illud, *defungeretur mortem insidiis; et denique* puto illum *dilaceratum sparsisse* tale vestimentum *plurimo sanguine inter* priscos *illos* homines, *nec potuisse vertere* illud *in utilitatem. Itaque in illo tempore pelles cruciabant solicitudinibus vitam mortalium; hodie* vero *aurum et purpura* solicitant eos, *et vexant bello. Qua in re, ut puto, majus malum nobis inest. Namque frigus* tunc quidem *vexabat* homines *filios terræ nudatos absque pellibus, sed non vexat nos non habere vestimentum pur-*

1417 *ferina est* vulg.—1418 *nunc* V. ed. Voss. vet. et L. B. Cant. Th. Ra. *tunc* vulg.—1420 *tamen* Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *tandem* edd. vulg. *distractam* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mss. B. 1. 2. 3. Cant. *distractum* reliqui.—1421 *Dispersisse* edd. vulg.—1422 *curæ est* Mss. B. 1.—1423 *fatiscant* V. ed. Th. Ra.—1424 *residit* edd. vulg.—1426 *nihil* Vind.

NOTÆ

1418 *Quam reor invidia, &c.*] H. e. quam vestem ferinam ita puto inventori ipsi fuisse invidiosam, ut is, qui primus eam gessit, per insidias ab aliis fuerit interfectus. Quippe quæ a multis cupita fuerit ac cædibus distracta.

1420 *Distractam* [*distractum*] In multas partes laceratum, supp. eum, qui primus vestem ferinam gessit. Alias, *distractam*, supp. vestem.

1421 *Disperiisse* [*Dispersisse*] Contaminasse. Quidam legunt, *disperiisse;* sed minus eleganter.

1422 *Tunc igitur pelles, &c.*] His 13. vss. jam luxum hominum posteriorum damnat Poëta, qui nondum pro pellibus aut veste ferina pugnent, sed pro auro et purpura; cum tamen homini sat sit plebeia vestis, ad frigus arcendum. Valeant ergo vani labores et inanes curæ, quarum illiciis nesciunt sibi mortales moderari, sed ob quas vitam provehunt quasi in altum mare, variosque sibi belli commovent æstus, quos sedare nusquam poterunt.

Aurum et purpura] I. e. aurata et purpurea vestis, ut sese explicat Poëta vs. 1427.

Curis Exercent] Vexant, tranquille vivere non sinunt.

1425 *Frigus enim nudos, &c.*] Necessitas enim primo vestium usum reperit; frigoris scilicet arcendi causa. Deinde luxus et voluptas provexerunt purpureas et auro insignes atque acu pictas vestes.

1426 *Terrigenas*] Primos homines, quos terræ filios fuisse putat. Sic vs. 1410. et 803.

Purpurea, atque auro signisque rigentibus apta;
Dum plebeia tamen sit, quæ defendere possit.
Ergo hominum genus in cassum, frustraque, laborat
Semper, et in curis consumit inanibus ævom:
Nimirum, quia non cognovit, quæ sit habendi
Finis, et omnino quoad crescat vera voluptas:
Idque minutatim vitam provexit in altum,
Et belli magnos conmovit funditus æstus.
  At vigiles mundi magnum vorsatile templum
Sol et luna suo lustrantes lumine circum

pureum contextum auro et figuris magnis, modo tamen habeamus vulgare, quod queat tueri nos a frigore. *Igitur gens humana nequicquam et in vanum solicitatur perpetuo, et conterit ætatem suam in vanis solicitudinibus: scilicet, quoniam non novit, quis modus habendi sit, et quousque verum gaudium prorsus excrescat; et ipsa paulatim produxit vitam* suam *in mare, et excitavit ingentes omnino procellas belli. Interea vero sol et luna perenniter peragrantes vastum et mobilem fornicem cœli sua*

V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. *nil* vulg.—1427 *vigentibus* V. ed. Th. Ra. P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *ingentibus* vulg. *gemmisque insigniter apta* Gassend. *acta* Mus. B. 1.—1428 *plebe lata mens id* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *que* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *quoque* V. ed. Th. Ra. *defende* V. ed.—1430 *in* deest V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. O. Ferr. Th. Ra. *Et semper curis* O. Mus. B. 1. 2. *manibus* V. ed. Th. Ra.—1432 *quo adcrescit* V. ed. Th. Ra. *quo adcrescat* Mus. B. 3. Cant.—1433 *perduxit* Mus. B. 2.—1434 *communit fonditus* Mus. B. 1.—1435 *magnum et* P. Vind. Cant. et edd. vulg. *vigilis* Mus. B. 3. sed *i* in rasura est.—1436 *lustrans* V. ed. Th. Ra.—1437 *Producuere* Mus. B. 2.

NOTÆ

1429 *Frustraque, laborat*] Quia non contentus est parvo ac modico, nec cognoscit, quæ sit habendi finis. Sic præclare Manilius IV. ab initio. 'Quid tam solicitis vitam consumimus annis? Torquemurque metu, cæcaque cupidine rerum; Æternisque senes curis, dum quærimus ævum, Perdimus; et nullo votorum fine beati Victuros agimus semper, nec vivimus unquam; Pauperiorque bonis quisque est, quo plura requirit: Nec, quod habet, numerat: tantum quod non habet, optat,' &c.

1433 *In altum*] In mare. Metaphora est, qua vitam hominis comparat cum oceano, qui continuis æstibus agitatur.

1435 *At vigiles mundi, &c.*] His 4. vss. scribit Poëta mortales ex solis et lunæ cursu didicisse annorum tempora circumagi, atque in orbem redire, et statos ac certos esse rerum ordines. Itaque in tantum brevi exercuerunt Astronomiam homines, ut non solus siderum leges perscrutati fuerint, sed et sideribus leges præscripserint.

Vigiles] Supp. sol et luna; quippe quæ perpetuo mundum lustrent.

Mundi] Cœli, I. 74. 788. &c. *Mundi templum*] Cœlum, vs. 491. 492. et II. 1037.

Perdocuere homines annorum tempora vorti;
Et certa ratione geri rem, atque ordine certo.
  Jam validis sæptei degebant turribus ævom;
Et divisa colebatur, discretaque, tellus.
  Tum mare velivolis florebat propter odores:
Auxilia, ac socios, jam pacto fœdere, habebant:
Carminibus quom res gestas cœpere poëtæ
Tradere: nec multo prius sunt elementa reperta.
Propterea, quid sit prius actum, respicere ætas
Nostra nequit, nisi qua ratio vestigia monstrat.
  Navigia, atque agri culturas, mœnia, leges,
Arma, vias, vesteis, et cætera de genere horum

luce edocuerunt mortales tempora annorum circumagi; et rem fieri certo modo, et stato ordine. Tunc mortales vallati fortibus arcibus agebant vitam: et terra distincta, et terminata colebatur ab illis. *Tum pelagus florescebat navibus curvis et veliferis: tunc habebant auxilia et socios inita amicitia, quando poëtæ inceperunt mandare versibus res factas, nec multo antea literæ inventæ fuerunt. Quapropter seculum nostrum non potest videre, quid sit factum antea, nisi* ea via, *qua ratio ostendit vestigia. Itaque usus una et experientia animi solertis et progredientis paulatim peredocuit sensim* nos *navigationem, et agriculturam, urbes, leges, arma,*

—1439 *degebat* Voss. vet. et L. B. Voss. marg.—1440 *districtaque* V. ed. Th. Ra. Bodl. *descriptaque* Gif. L. B. Par. Delph. Cont. *discerptaque*, *disceretaque* Voss. marg.—1441 *Jam mare velivolum florebat navibus pandis* edd. vulg. *Tum mare velivolum florebat navibus pontus* Servius ad Virg. Æn. VII. 804. *navibus ponti* Gif. L. B. Par. *Protei ad oras* Voss. marg. *propter honores* Voss. marg. —1442 *ac* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. *et* reliqui. *pacto tempore* Mus. B. 2.—1444 *multo plus* V. marg. 1. *multo post* Mus. B. 1.—1445 *auctum* P. Th. Ra. Ald. *actum* P. in not.—1446 *nequid* V. ed. Th. Ra. *ratione* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *monstrant* Mus. B. 2. *monstra* V. ed. —1447 *agriculturas* Vind. V. ed. O. Delph.—1448 *et* deest Vind. V. ed. Mus.

NOTÆ

1439 *Jam validis sæptei, &c.*] His 18. vss. postremis docet Poëta de prima poëseos origine; cœperunt enim tandem poëtæ canere facinora, hymnisque heroas concelebrare. Qui mos hodie observatur etiam apud Indos, vicemque historiæ rependit. Tandem docet Poëta ceteras artes usu et solertia hominum repertas esse, ita ut, quæ prior inventa fuerit ex illis, vix facile discerni possit.

1440 *Discretaque* [*descriptaque*] Describere est partiri, et quasi limitibus positis dividere, et suam cuique partem attribuere.

1441 *Propter odores* [*navibu'*] Navibus.

Pandis] Lambinus, bene: h. e. curvis. Pareus vero *ponti*.

1444 *Nec multo prius*] Nimirum, quam poëtæ res gestas carminibus tradere cœperunt.

Elementa] Literæ, literarum characteres: I. 198.

1446 *Qua*] Supp. via, aut ratione Adverbialiter usurpatur.

Præmia, delicias quoque vitæ funditus omneis,
Carmina, picturas, ac dædala signa, politus
Usus, et inpigræ simul experientia mentis,
Paullatim docuit pedetentim progredienteis.
Sic unum quidquid paullatim protrahit ætas
In medium, ratioque in luminis erigit oras.
Namque alid ex alio clarescere corde videbant
Artibus, ad summum donec venere cacumen.

itinera, vestimenta, et reliqua ejusmodi commoda vitæ; *atque etiam voluptates vitæ prorsus omnes, et versus, et picturam, et perpolire statuas artificiosas. Ita ætas producit in lucem minutatim unum quamlibet rem, et ratio edit* eam *in regiones lucis. Etenim cernebant in artibus rem aliam elucere ex alia, usquedum tandem pervenerunt ad extremum fastigium* rerum.

B. 3. Ferr. Th. Ra.—1449 *Prima* V. ed. Th. Ra. *vita effunditur* Voss. vet. *vita cultus et* V. marg. 1. Ferr. Mus. B. 1. *fonditus* Mus. B. 2.—1450 *ac* Cant. *et* vulg. *politus* Wakef. emend. *polito* Vind. Mus. B. 2. 3. O. *politos* Ferr. V. ed. Th. Ra. *polita* Voss. vet. et Voss. marg. *polire* reliqui.—1452 *progredienteis* P. Ald. Voss. vet. *progredientes* reliqui.—1453 *actas* V. ed. Th. Ra.—1454 *eruit oras* edd. vulg.—1455 *aliud* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. Par. et Voss. L. B. a m. sec. *ex* deest Mus. B. 1. *videmus* Mus. B. 1. Voss. vet. et edd. vulg.—1456 *Partibus* Bentl. ex conj.

NOTÆ

1449 *Præmia*] Supp. vitæ, hoc est, commoda. Sic vss. 5. 868. 1150. et lib. III. vss. 913. et 970.

1450 *Dædala signa, politus*] H. e. sculpturam. Dædalus, a, um, Græca vox est, quæ idem significat ac arte laboratus, artificiosus, ingeniosus, ut monui I. 7. et II. 504. IV. 551. et supra hoc lib. vs. 235.

1452 *Pedetentim progredienteis*] Sic vs. 534.

1453 *Sic unum quidquid, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt jam supra vs. 1387.

1455 *Namque alid ex alio, &c.*] Sic Manil. I. 90. 'Semper enim ex aliis alias [artes] proseminat usus.'

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

Primi triginta tres vss. hujusce libri continent, tam ipsarum Athenarum, quam Epicuri Atheniensis, laudes. Sequitur ad vs. 95. qualem ab Epicureo philosopho expectes, argumenti hujus libri explicatio: et de meteoris dicturo primum occurrunt tonitrus, fulgur, fulmen; de quibus diligenter disputat: et demum istos deridet, qui, neglectis causis naturalibus, ipsum Jovem fulmina jaculari existimant, ad vs. 421. His subjungitur, (nam prester fulmini affinis) a vs. 422. presteris brevis explicatio. Deinde, a vs. 450. ad vs. 533. multa de nubibus et pluvia; pauca de iride, de nive, vento, grandine, pruina, et gelu, disputat. Si terræ motus causas velis cognoscere, a vs. 542. ad vs. 606. habes fuse explicatas. A vs. 606. ad vs. 638. de mari Poëta disserit: inde ad vs. 710. de Ætna. Sequentia, ad vs. 738. Nilo destinantur. Deinde, a vs. 738. ad vs. 840. de Avernis, aliisque terræ tractibus, qui sunt hominibus, cervis, corvis, equis, et aliis noxii, disputatur. Deinde, a vs. 840. ad vs. 905. de puteis, variisque admirandis fontibus, agit perjucunde. Postea a vs. 905. ad vs. 1087. Magnes lapis diligentissime explicatur. Postremo, usque ad libri finem, de morbis et peste quædam disserit; quibus subjungit elegantem atque uberrimam sane descriptionem, nec minus eruditam et accuratam tamen, pestis illius, quæ tempore belli Peloponnesiaci Athenas opere maximo vastavit, e Thucydidis historia desumtam.

PRIMÆ frugiparos fetus mortalibus ægris
Dididerunt quondam, præclaro nomine, Athenæ;
Et recreaverunt vitam, legesque rogarunt;
E tprimæ dederunt solatia dulcia vitæ,

Athenæ nobiles *claro nomine priores olim distribuerunt fructus frugiparos hominibus* fame *languentibus, et solatæ sunt vitam* illorum, *ac tulerunt leges; et priores* etiam *impertitæ sunt jucunda solamina vitæ, quando progenuerunt hominem*

1 *frugiparos* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *frugiferos* edd. vulg.—2 *Dii dederunt* Vind. Bodl. Voss. L. B. O. Cant. *Didederunt* Ferr. *Dediderunt* Voss. vet. *Dederunt* Mus. B. 2. *Diderunt* V. ed. Th. Ra. *præ charo* V. ed. Th. Ra. *munere* Mus. B. 1.—3 *crearunt* Mus. B. 2.—5 *Congenuere* Mus. B. 2.—7 *exstincta*

NOTÆ

1 *Primæ frugiparos* [*frugiferos, &c.*] Quia multus ac fere totus est Lucretius in laudando Epicuro, sextum hunc librum auspicatur ab Athenarum laudibus; quam civitatem hominibus colendam ac verendam prædicat, non solum quod ab ea humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur, ut ait ipse Cicero Orat. pro Flacco: sed præcipue, quia ex ea ortus est Epicurus, qui, cum vidisset homines affluere rebus cunctis, quæ sunt necessariæ ad vitam bene tutoque traducendam, eos tamen animadvertens nihilominus anxiam et querulam degere vitam, scrutatus est tanti mali originem, reperitque vas ipsum, hoc est, ipsam hominis mentem, tanti vitii esse causam. Sicut enim omnia bona, quæcumque in vas male olens extrinsecus et foris comportata et congesta fuerint, illius vitio facile corrumpuntur; ita si mens hominis malesana fuerit, nusquam sibi modum facere sciet. Primum igitur ait Epicurum purgasse mentes hominum, quos sapientiam edocuit: quorum affectibus modum statuit: quorum ex animis timorem expulit: quibus summum indicavit bonum, viamque monstravit, qua recto et facili tramite possent ad illud pervenire: quibus vias aperuit, qua malis cunctis possent occurrere: et quos tandem vanis curis angi, atque inani trepidare metu probavit. Quæ omnia Lucretius noster præclare memorat his 33. vss. prioribus.

Primæ frugiparos [*frugiferos, &c.*] Sic Justinus lib. II. Cicero pro Flacc. Diodorus Sicul. lib. XIII. et Plin. VII. 56. et alii tradunt Athenienses primos monstrasse arare et serere frumenta glandem vescentibus: legesque invenisse, quibus vita communis ex vitæ cultu agresti atque injusto ad civilem et æquum convictum pervenit.

Ægris] Quasi fame languentibus, utpote glandem prius vescentibus. Sic Virg. Georg. I.

2 *Athenæ*] Civitas totius Græciæ clarissima et antiquissima, omnium bonarum artium inventrix, Philosophorum, oratorum, et poëtarum doctissimorum parens.

3 *Recreaverunt vitam*] Dum multa commoda invenerunt ad bene tutoque vivendum.

Rogarunt] Rogaverunt, h. e. tulerunt, statuerunt. Rogari enim solebat populus, num legem ratam vellet, quæ ferebatur.

4 *Solatia vitæ*] Sic v. 21. 114.

Quom genuere virum, tali cum corde repertum,
Omnia veridico qui quondam ex ore profudit:
Quoius et exstincti, propter divina reperta,
Divolgata vetus jam ad cœlum gloria fertur.
Nam, quom vidit hic, ad victum quæ flagitat usus,
Omnia jam ferme mortalibus esse parata,
Et pro quo possent vitam consistere tutam;
Divitias homines, et honore et laude potenteis,
Adfluere, atque bona gnatorum extollere fama;
Nec minus esse domi quoiquam tamen anxia cordi,
Atque animi ingratis vitam vexare querelis;

inventum cum tali mente sapienti, *qui* scilicet *olim effundit cuncta ex ore, quod docuit veritatem: et cujus mortui laus antiqua promulgata evehitur etiam nunc* usque *ad cœlum ob divina* illius *inventa. Namque ubi* vir *iste animadvertit ea omnia, quæ usus postulat ad vitam, et per quæ* homines *quirent reddere vitam securam*, ea omnia, inquam, *esse jam fere comparata*, et *mortales abundare opibus, et pollere dignitatibus atque gloria, et clarere bona laude liberorum; sed nihilominus tamen quemque habere in se mentes solicitas, et mentem* hominum *cogi obedire*

Vind. V. ed. Bodl. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *exstinctu* Mus. B. 3. *inextincta*, omisso *et*, Mus. B. 1.—10 H. vs. sequenti postponitur edd. vulg. *a mortalibus* Voss. marg.—11 Deest P. delendum censet Lamb. *pro quo* V. ed. Th. Ra. *pro qua* Vind. Bodl. O. Ferr. V. marg. 1. *per quam* Voss. vet. et L. B. *per qua* Mus. B. 3. *pro quam* Cant. Voss. marg. *per quæ* vulg. *consciscere* Mus. B. 2.—12 *Divitias* V. ed. Th. Ra. *Divitiis* vulg.—13 *gnatorum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *natorum* vulg. *extollere* Bodl. O. Cant. V. marg. 1. Ferr. *excolere* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. *excellere* P. Vind. Mus. B. 1. 3. Ald. et edd. vulg.—14 *quidquam* Gryph. *quicquam* Gassend. *cordi* Vind. V. ed.. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. *corda* vulg.—15 *Atque animum infestis cogi servire querelis* edd. vulg. Et vs. qui statim sequitur, vulg. edd. exsulat quamvis. in lib. omn. ant. conspiciatur. Nobis non licet ita pro imperio rem gerere; nec tamen ordinibus ascribi voluimus ne numerorum ratio perturbaretur. *Wakef.* *Causam quæ* P. Ald. *Plurima quæ infestis cogant* Heins. 2. *Pausa atque* reliqui. *sævire* Vind. O.

NOTÆ

5 *Virum*] Nempe Epicurum, qui Atheniensis fuit: l. I. 62. not. et III. sub initium.

Tali corde] H. e. tali sapientia.

8 *Divolgata*] Divulgata. Antiqua scriptura.

9 *Hic*] Epicurus.

10 *Parata*] Quasi in medio posita, et parabilia. Natura enim res paratu difficiles et sumtuosas non desiderat, sed contenta est rebus parabilibus, et modicis.

11 *Consistere*] Stabilire, constituere, reddere. Sic Sallust. 'Dein brevi cognitis insidiis constitit agmen.' Et A. Gell. v. 10. 'Et cum ad judices conticiendæ consistendæque causæ gratia venisset.'

14 *Domi*] Apud se, in animo.

Caussam, quæ infestis cogit sævire querelis,
Intellegit ibei; vitium vas ecficere ipsum,
Omniaque illius vitio conrumpier intus,
Quæ con læta foris, et conmoda, quomque venirent:
Partim, quod fluxum pertusumque esse videbat,
Ut nulla posset ratione explerier umquam;
Partim, quod tetro quasi conspurcare sapore
Omnia cernebat, quæquomque receperat intus.
Veridicis igitur purgavit pectora dictis,
Et finem statuit turpedinis atque timoris;

infelicibus questibus; agnovit statim *vas facere* hoc *ipsum malum in iis, et omnia bona, quæcumque extrinsecus comportata advenirent contaminari intrinsecus fœtore illius* vasis, *ex parte quia cernebat* illud vas *esse perforatum et fluere*, ita ut *nullo modo unquam quiret impleri: ex parte quia videbat* illud vas *commaculare* suo fœtido *odore res cunctas, quas intrinsecus acceperat. Ergo veriloquis verbis* suis *abluit mentes* hominum, *et posuit modum cupidinis, et metus* eorum; *et expli-*

Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. *servire* reliqui.—16 *Intellegit* Voss. vet. et L. B. Sus. *Intelligit* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Cant. *Intellexit* vulg. *fas* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—17 *Omnia quæ* Ferr. Th. Ra.—18 *foras* Voss. vet.—20 *In* P. *ante* pro *unquam* Mus. B. 2.—21 *retro* V. ed. Th. Ra.—22 *cernebant* Sus.—24 *torpedinis* Heins. Voss. vet. *cuppidinis* Sus. *cupidinis* V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 2. *cupedinis* P. Mus. B. 1. 3. Ald.

NOTÆ

16 *Vas*] Hominum mentem, quam vasi comparat. Sicut enim vas, si semel male olenti sapore fuit imbutum, corrumpit liquores quos intus recipit; ita, quia primum mortales ex rerum ignoratione sibi in animos incusserunt Deorum ac pœnarum post mortem metum, inde vitam vanis in anxietatibus degunt, tristesque curas in mentibus volvunt. Quas curas et anxietates animis solverent, inquit Lucretius, si noverint Deos non rerum esse auctores, mortemque nihil ad ipsos pertinere. Impia sane sententia, ut sæpe monui.

17 *Conrumpier*] Poëtice pro corrumpi.

18 *Con læta* [*Conlata*] Collata, comportata.

Quæ....conmoda quomque] Tmesis, quæcumque commoda.

19 *Fluxum*] Perforatum. Quale fingitur Danaidum dolium. Sic III. 950.

20 *Explerier*] Poëtice pro expleri.

21 *Partim, quod tetro, &c.*] Sic Hor. Epist. I. 2. 'Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis acescit.'

23 *Veridicis, &c.*] Sic vs. 6.

24 *Turpedinis* [*cuppedinis*] Cupidinis. Dicitur enim Cupido, et Cupedo: sed metri causa Cuppedo. Epicurus autem cupiditates necessitate et natura terminabat. Quæ vero neque necessariæ, neque naturales essent, eas dicebat esse infinitas, ac stultis convenire.

Timoris] Finem timoris fecit, dum scilicet Religiones omnes Deorum, ac animarum immortalitatem sustulit. Docuit quippe Deos non esse timen-

Exposuitque, bonum summum, quo tendimus omnes,
Quid foret; atque viam monstravit tramite parvo,
Qua possemus ad id recto contendere cursu:
Quidve mali foret in rebus mortalibus passim;
Quod flueret naturali, varieque volaret,
Seu casu, seu vi, quod sic Natura parasset;
Et quibus e portis obcurri quoique deceret:
Et genus humanum frustra plerumque probavit
Volvere curarum tristeis in pectore fluctus.
Nam, velutei puerei trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ sunt metuunda magis, quam
Quæ puerei in tenebris pavitant, finguntque futura.

cavit, quid esset summum bonum, ad quod nos *omnes intendimus, et proclivi itinere ostendit viam, per quam possemus proficisci recto gradu ad illud:* ostendit etiam *quid esset mali ubique in rebus caducis, quod manaret et adveniret per naturale venenum, sive casu, sive vi, scilicet quia natura ita statuisset; et e quibus aditibus conveniret obsistere cuique* malo. *Et ostendit gentem hominum sæpe nequicquam versare mæstos æstus solicitudinum in corde. Namque sicut infantes metuunt et timent cuncta in obscuris umbris: ita nos nonnunquam in die metuimus ea, quæ non sunt magis timenda, quam* ea, *quæ infantes metuunt in umbris* obscuris, *et* quæ

cuppedinis Cant. edd. vulg.—26 *tramite prono* edd. vulg. *pravo* Sus. *limite prono* Heins. 2.—27 *recta* Voss. vet. *concedere* Mus. B. 2. Gryph. Nard. Bas.—28 *floret* Ferr. V. ed. Th. Ra.—29 *Quid* Mus. B. 2. *fuerit* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Voss. marg. *fleret* Sus. *naturai* Mus. B. 2. Gif. Par. *fortunai* Voss. marg. Hav. *viro atque veniret* Gryph. Delph. Nard. Bas. P. Ald. *flueret permananter* vel *permutatim* Fab. Totum vs. deleri vult Creech.—30 *signatura* Voss. vet. et L. B. *sit natura* Mus. B. 1.—31 *E* V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. *E quibus et* Bodl.—32 *At* Hav. *probaret* Mus. B. 2.—33 *Vulnere* Vind. O. Mus. B. 2. *Volnere* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. *Vulnerere* Cant.—34 *velut omnia* Mus. B. 2.—37 *in* deest Mus. B. 2. *fugi-*

NOTÆ

dos, quia non irascuntur: et animas una cum corpore mori, atque omni sensu carere post mortem. Quæ impia fuit sententia.

26 *Parvo* [*prono*] Proclivi, facili.

27 *Recto cursu*] Non per ambages aut flexiones viarum.

29 *Quod flueret naturali, &c.*] Ita vulgata lectio. Lambinus, *Quod flueret naturæ vi, varieque volaret.* Pareus, *Quod flueret naturai varieque veniret.* Quidam codices habent, *Quod flueret naturali varieque volaret.*

31 *Portis*] Viis, aditibus.

34 *Nam, velutei puerei, &c.*] Hi 7. vss. positi sunt II. 54. quorum etiam tres posteriores positi rursus fuerunt I. 148. Consule annotationes nostras utrobique. His itaque 8. vss. seqq. ait homines frustra pavere, ut faciunt pueri, qui varia spectra metuunt: verum docet has animi tenebras atque terrorem excuti debere non solis radiis, sed naturæ rerum cognitione, atque ratione mentis.

Hunc igitur terrorem animi, tenebrasque, necesse est
Non radiei solis, nec lucida tela diei.
Discutiant, sed Naturæ species, Ratioque:
Quo magis inceptum pergam pertexere dictis.
  Et, quoniam docui, mundi mortalia templa
Esse, et nativo consistere corpore cœlum;
Et, quæquomque in eo fiunt, fierique necesse est,
Pleraque dissolvi; quæ restant, percipe, porro:

imaginantur sibi *eventura. Ergo oportet* ut, *non* quidem *splendor solis, aut clara specula lucis, sed cognitio naturæ, et ratio ipsa dissipent hunc metum, atque has caligines mentis* nostræ. *Quare* eo *libentius persequar pertexere verbis cœptum* meum. *Et cum ostenderim fornices cœli esse interituros, et cœlum* ipsum *constare natura natali; et cuncta, quæ creantur in eo, et* quæ *oportet creari, maxima ex parte resolvi; ceterum accipe, quæ supersunt, quoniam jam semel spes superandi*

utque V. ed. Th. Ra.—38 *Nunc* Sus.—39 *radiis* V. ed. Th. Ra. Bodl. V. marg. 1.—43 *E se* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *et* deest Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Th. Ra.—44 *fientque necesse* edd. vulg.—45

NOTÆ

41 *Pertexere*] Sic I. 419. Metaphora ducta a lanificio, vel textura. H. e. perficere, absolvere.

42 *Et, quoniam docui, &c.*] His 49. vss. argumentum hujus ultimi libri apte connectit cum iis, quæ libro quarto bene disputavit. Docuit autem superiori libro cœlum, et quæ in cœlo sunt, nativo ortui, atque mortali interitui esse obnoxia; sperat modo ut pari felicitate nobis explicaturus sit naturam ceterarum rerum, quæ fiunt in cœlo, sed præcipue meteororum ac phœnomenorum, quæ nobis et admirationem sui pariunt et timorem incutiunt. Quod utrumque putat fieri nonnisi ex causarum ignoratione, et ex vano mentis errore, quo omnes referunt in Deos id omne, cujus causam minus perspectam habent. Hinc nata est, inquit, superstitio in terris. Hinc timor ac cultus Deorum, quorum tamen otium ac tranquillitas tantum abest ut vanis mortalium opinionibus turbetur, aut rebus moveatur, ut etiam mortales ipsi se solos perturbent, et ineptos reddant ad Deorum cultum et venerationem. Scilicet, ut ait Stat. Theb. 3. 'Primus in orbe Deos fecit timor.' Itaque hunc timorem excutiat rerum notitia necesse est: sed inprimis futura de meteoris speculatio; ita ut, deposita omni formidine, tueri valeant homines iracunda Jovis fulmina: addit autem ad hanc de meteoris disputationem jucundissimas quæstiones de Ætnæ montis ignibus, de Nili incrementi et decrementi causis, de Avernorum ratione, de variis fontium, et puteorum naturis, de magnetis virtute; deque pestilentiæ origine; quibus accedit Atheniensis illius pestilentiæ descriptio, quæ ex Thucydide pæne ad verbum exprimitur. Hoc est totius hujusce libri argumentum omne, de quo disputaturus est Poëta.

Mundi templa] Cœlum: II. 1037. V. 491. 1435. &c.

45 *Quæ restant*] Nempe meteora, fulmina; nubes, imbres, nives, grandines, &c.

Quandoquidem semel insignem conscendere currum
Ventorum excierat pacator, et omnia rursum,
Quæ furerent, sunt placato convorsa favore.
  Cætera, quæ fieri in terris cœloque tuentur
Mortales, pavidis quom pendent mentibus, sæpe,
Et faciunt animos humileis formidine Divom,
Depressosque premunt ad terram; propterea quod
Ignorantia caussarum conferre Deorum
Cogit ad imperium res, et concedere regnum;
Quorum operum caussas nulla ratione videre
Possunt, ac fieri divino numine rentur.

hortata est nos *ascendere nobilem currum; et* quoniam ea, *quæ* jam *occurrerant contra, mutata sunt* in *favorem propitium. Reliqua, quæ homines vident creari in terris, et in cælo, quia* ipsi *plerumque hærent animis timidis, reddunt mentes* eorum *summissas* præ *metu Deorum, et deprimunt eas abjectas ad terram; eo quod ignoratio causarum* rerum illarum *facit referre res* ipsas *ad jussa Deorum, et tribuere Diis dominationem rerum. Quarum rerum nullo modo queunt cernere causas,*

Esse ea dissolvi edd. vulg.—47 *Ventorum* omn. vet. lib. *Vincendi* edd. vulg. *exhortantur spes* P. Ald. Gryph. Nard. Heins. 2. *Votorum* Gryph. Nard. Heins. 2. *Exultant votorum spes* P. in not. *exirtant placentur* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *exuoant placentur* V. ed. Th. Ra. *exutant placentur* Ferr. *exhirtant placentur* Mus. B. 1. *spes hortata est* vulg. *circant placentur* Sus. *exhortat pellacia* Voss. marg. *atque* pro *et* P. Ald. *et* deest ceteris. *omnia rursum* Voss. marg. Sus. Bodl. Voss. vet. *atque obvia rursum* Gryph. Nard. Heins. 2. *omnia rurum* Voss. L. B. *obvia cursu* edd. vulg.—48 *furerent* Wakef. ex conj. *fuerint* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *fuerant* Vind. et edd. vulg. *sunt* edd. vulg. *sint* Gryph. Nard. Bas. Sus. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *placito* V. ed. Th. Ra. *furore* edd. vulg.—50 *tamen* pro *quom* V. ed. Th. Ra. *montibus* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *motibus* V. marg. 1. Mus. B. 2. 3. Ferr.—51 *Efficiunt* P. in not. et edd. vulg.—52 *Depressoque* Cant.—53 *confiteare* Cant.—54 *regni* Mus. B. 2. *regnum et* edd. vulg.—56 *has fieri* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *hæc fieri* edd. vulg.—59 *possunt* V.

NOTÆ

Porro] Porrotenus, tandem, ceterum.

46 *Conscendere currum, &c.*] Allegoria est ducta a certaminibus Circensibus. Sic Manil. II. 58. 'soloque volamus In cœlum curru,' &c.

47 *Ventorum, &c.* [*Vincendi exhortata est spes*] Ita Lambin. At Pareus, *ventorum exhortantur spes.* Vulgares editiones, *Votorum exhortatur spes.*

48 *Convorsa favore*] Mutata in propitium favorem. H. e. quæ mihi obstabant, facta sunt propitia et secunda, dum ea feliciter explicui.

50 *Mentibus* [*Mentibu'*] Pro Mentibus, litera *s* demta, metri causa.

51 *Et faciunt animos humileis, &c.*] H. e. ad terram abjiciunt mentes humanas, &c.

55 *Quorum operum, &c.*] Hi 2. vss. iterantur infra vs. 89.

Nam, bene quei didicere Deos securum agere ævom,
Si tamen interea mirantur, qua ratione
Quæque geri possint, præsertim rebus in illis,
Quæ supera caput ætheriis cernuntur in oris,
Rursus in antiquas referuntur religiones,
Et dominos acreis adsciscunt, omnia posse
Quos miseris credunt; ignarei, quid queat esse,
Quid nequeat; finita potestas denique quoique
Qua nam sit ratione, atque alte terminus hærens:
Quo magis errantes cæca ratione feruntur.
  Quæ nisi respuis ex animo, longeque remittis
Diis indigna putare, alienaque pacis eorum;
Delibata Deum per te tibi numina sancta

et credunt eas *creari divina potentia. Etenim* ii, *qui recte noverunt Deos degere tranquillam vitam, si tamen interim admirantur, quo modo quæque* res *fieri queant, præcipue in iis rebus, quæ videntur in regionibus cælestibus supra caput* nostrum, *reducuntur iterum in pristinas superstitiones* vanas, *et imponunt sibi magistros severos, quos miseri putant posse cuncta; nescientes quid possit existere, quid non possit, tandem quo modo limitata potentia sit* data, *et meta funditus hæreat cuique* rei. *Quapropter eo magis decepti abeunt in fallacem rationem. Quas res nisi rejicis ex mente* tua, *proculque repellis judicando* illas *indignas Diis, et contrarias tranquillitati* illorum, *sacra potentia Deorum erit sæpe tibi diminuta per te; non*

marg. 1. Ferr.—60 *supra* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. *supera* P. Vind. Ferr. Ald. et edd. vulg. *super ad* Voss. vet. et L. B. sed a sec. man.—62 *domino sacris* Mus. B. 1. *dinos acris* Mus. B. 3. *addiscunt* V. ed. Th. Ra. *adsistunt* Mus. B. 1.—63 *miseris* Vind. V. ed. Voss. vet. Ferr. Th. Ra. *miseri* vulg. *ingnari* Cant.—64 *nequeant* Ferr.—65 *cernimus* V. ed. Th. Ra. *utque a. t. hærent* Gif. Par. *hæreat* Cont.—66 *cæca ratione* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Gif. Par. Gryph. marg. Delph. Heins. 1. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. *tota ratione* Gryph. Nard. Heins. 2. *tota a ratione* Bentl. *tota regione* vulg. Hunc vs. parenthesi includit Sus. —67 *que* deest Mus. B. 1. *remitti* Vind. Mus. B. 2. 3.—68 *putando* edd. vulg.—69 *Deliberata* Voss. L. B. *Delibata* vet. lib. *Delibrata* edd. vulg. *Deirata* Creech. *parte* V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. 2.

NOTÆ

57 *Nam, bene quei, &c.*] Hi 9. vss. seqq. positi sunt v. 83. Consule ibid. annotationes nostras.

65 *Atque*] Ita I. 78. Pareus tamen, *utque*.

66 *Ratione*] Ita omnes legunt. Lambinus putat legendum esse *regione*. Sic enim loquimur, 'errare toto cœlo,' 'tota via.'

67 *Remittis*] H. e. longe abs te rejicis ac repellis.

68 *Alienaque pacis*] Sic III. 832. 'aliena salutis.' H. e. contraria.

69 *Delibata*] Diminuta, violata, detrita. Lambinus ubique legit *delibrata*, in eadem significatione. Est enim, inquit, delibrare, quasi corticem detrahere.

Sæpe oberunt: non, quo violari summa Deum vis
Possit, ut ex ira pœnas petere inbibat acreis;
Sed, quia tute tibi, placida cum pace quietus,
Constitues magnos irarum volvere fluctus;
Nec delubra Deum placido cum pectore adibis:
Nec, de corpore quæ sancto simulacra fuerunt,
In menteis hominum divinæ nuntia formæ,
Subscipere hæc animi tranquilla pace valebis.
  Inde videre licet, qualis jam vita sequatur;
Quam quidem ut a nobis ratio verissima longe
Rejiciat, quamquam sunt a me multa profecta,
Multa tamen restant, et sunt ornanda politis

quod suprema potentia Deorum queat violari, ita ut concipiat ex ira sumere pœnas atroces: sed quod ipse apud te statues eos, qui tranquilli sunt in pace, versare in animo *ingentes æstus irarum: et* quod ideo *non vises templa Deorum cum corde tranquillo, neque poteris* jam *cum placida tranquillitate mentis recipere eas imagines, quæ referentes divinam pulchritudinem veniunt de sacro corpore in animos hominum. Hinc potest cerni, cujusmodi jam vita subeat. Quam quidem* vitam *ut certissima ratio procul a nobis repellat, quamvis plures res sint jam allatæ a me, tamen plures* adhuc *supersunt, et* eæ *sunt adornandæ carminibus elaboratis, et*

—70 *oberunt* Wakef. *oderunt* vet. exempl. *aderunt* P. et edd. vulg. *quod violari* P. et edd. vulg.—71 *ire* omisso *ex* Vind. *ex inde* V. marg. 1. *exire* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *inibat* Vind. *inhibat* Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—72 *quietos* edd. vulg.—73 *vulnere* Mus. B. 1. *fletus* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—75 *fuerunt* Voss. vet. et L. B. *ferunt* V. ed. Th. Ra. *feruntur* P. et edd. vulg.—76 *eruntive* pro *nuntia* V. ed. Th. Ra.—80 *Reiciat* Mus. B. 3. *sunt* deest V. ed. Th. Ra. *profata* Vind. et edd. vulg.—81 *ornatu* Sus. *tornanda* P. in not.—82 *superum cœlique* O.

NOTÆ

70 *Quo* [*quod*] Alii *quo*. Alii *ut*.

71 *Inbibat*] In animo habeat, concipiat, vehementer cupiat. Sic locutus est III. 1010. 'Qui petere a populo fasces, sævasque secures Imbibit.' Sic Plautus Mil. 'Atque ab illo imbibit abire.' Auratus autem legit *imbitet*, h. e. incipiat; minus eleganter.

72 *Quietus* [*quietos*] Nempe Deos, quos otiosos fecit Epicurus.

73 *Irarum volvere fluctus*] Irasci. Sic vs. 33.

76 *Divinæ nuntia formæ*] H. e. refricantia memoriam divinæ formæ: vel referentia divinam formam. Sic lib. IV. 1026. 'Conveniunt simulacra foris e corpore quoque, Nuntia præclari vultus pulchrique coloris.'

77 *Subscipere hæc, &c.*] H. e. non poteris Deorum simulacra et imagines, quæ proficiscuntur et fluunt ex eorum quasi corporibus, animo quieto concipere, seu in animum tranquillum recipere: id est, mente quieta et tranquilla complecti. Non poteris animo quieto de Diis cogitare; sed, quoties ii tibi venient in mentem, tristibus curis solicitus eris, turbaberis, trepidabis.

Versibus; et ratio Superum, cœlique, tenenda;
Sunt tempestates, et fulmina clara canenda;
Quid faciant, et qua de caussa quomque ferantur;
Ne trepides, cœli divisis partibus amens,
Unde volans ignis pervenerit, aut in utram se
Vorterit hinc partim; quo pacto per loca sæpta
Insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se.
Quorum operum caussas nulla ratione videre
Possunt, ac fieri divino numine rentur.

ratio cœli ac rerum superarum est cognoscenda. Igitur *cantandæ sunt tempestates et fulmina coruscantia, quid efficiant, et a qua causa mittantur. Noli pavitare* quasi *insanus distributis partibus cœli,* ut videas *ex quibusnam* partibus *ignis volitans venerit, vel utram in partem inde contulerit se, quomodo penetraverit per loca clausa, et inde quomodo victor exierit. Quorum effectuum causas nullo modo mortales queunt cernere, et putant fieri divina potentia.* O *tu Calliope, Musa*

Cant. Gif. Par. Delph. Heins. 2. Lamb. Voss. marg. *superum cœlisque* Voss. vet. et L. B. *cœli speciesque* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. *cœli terræque* Mus. B. 1. *cœlisque* omissis reliquis Mus. B. 2. *cœli sit quæque* Mus. B. 3. —83 *flumina* Voss. vet. et L. B. Cant. *cavenda* Mus. B. 1.—84 *quomque* vel *cunque* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Lamb. Bas. V. marg. 1. *quæque* vulg. *quaque* Mus. B. 2.—85 *trepidas* Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *trepidans* Mus. B. 1. *paribus* V. ed. Th. Ra.—86 *vitam* pro *utram* V. marg.—87 *partim* Voss. vet. O. Mus. B. 3. *partem* vulg.—88 *Insinuari* Ferr.—89 *causa* V. ed. Th. Ra.—90 *hæc fieri* V.

NOTÆ

82 *Ratio Superum, &c.*] Sic I. 128. Alias, *ratio cœli speciesque tenenda.* Per vocem autem 'Superum,' intellige meteorum, de quibus hoc libro potissimum disputatur.

84 *Qua de causa quomque*] Tmesis, quacumque.

85 *Cœli divisis partibus*] Hoc pertinet ad Haruspicum et Hetruscorum disciplinam, de qua sic Tullius de Divin. II. 'Cœlum in sexdecim partes diviserunt Hetrusci. Facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare; post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset.'

86 *Volans ignis*] Fulmen, aut saltem fulgur seu fulgetrum, quod per aër nubesque volitat. Hi porro 2. vss. repetuntur infra vs. 382.

In utram...partim] Dextramne scilicet, an sinistram. Sunt autem dextræ partes octo ab occasu, totidem ab ortu, quas diviserunt sic Hetrusci et Haruspices.

88 *Insinuarit*] Absolute, pro insinuarit se. Sic alibi passim; hoc est, subierit, intraverit, penetraverit.

Dominatus] Victor, superans.

Extulerit se] H. e. vel exierit, nempe hinc, h. e. e locis septis, per quæ se insinuarit: vel exaltaverit se, omnia consumens et cremans. Sic vs. 384.

89 *Quorum operum, &c.*] His 4. vss. invocat Calliopen sibi in auxilium; quippe quæ Musarum præstantissima sit, et carminis heroici inventrix.

Tu mihi, supremæ præscripta ad candida callis
Currenti, spatium præmonstra, callida Musa,
Calliope! requies hominum, Divomque voluptas:
Te duce, ut insigni capiam cum laude coronam.
Principio, tonitru quatiuntur cærula cœli,

solers, tranquillitas hominum, et deliciæ Deorum, ostende viam mihi properanti ad finem certum cursus mei *superioris; ut te monstrante percipiam corollam cum inclyta gloria. Primum cæruleum cælum concutitur tonitru, ideo quod nubila*

marg. 1. *hac fieri* V. marg. 2.—91 *summæ* Mus. B. 2. *præscribito* Voss. L. B. *præscribita* Voss. vet. *quæ scripta* V. marg. 1. *ac* Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. Ferr. *et* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *collis* Bodl. *ta-*

NOTÆ

91 *Præscripta ad candida callis* [*calcis*] Ita Pareus, bene. Hoc est, ad finem certum curriculi. Lambinus *præscripta et candida*, utrumque neutro genere. Itaque dicitur 'præscripta et candida calcis,' pro præscriptam et candidam calcem.

95 *Principio, tonitru, &c.*] Cum de meteoris disputaturus sit Poëta merito exorditur a tonitru, cujus varios modos variasque differentias rite distinguit et explicat his 64. vss. seqq. Primum autem modum, quo fieri putat illud, explicat his 20. vss. prioribus. Vult ergo I. tonitru fieri ex nubium concursu, ventis contra pugnantibus. Hanc autem illisionem affrictionemque nubium, qua tonitru fieri putat Lucretius, probaverunt apud Diog. Laërtium Epicurus et Anaxagoras; probaverunt et Stoici apud Stobæum; nec denegavit Seneca cap. 30. 'Quid enim,' inquit, 'non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?' Quod autem addit Epicurus, nubes collisas sic sonare, ubi aliquam congelationem induerint, id videtur ita intelligendum, ut nubes collidendæ corradendæve debeant in glaciem indurescere; ex cujus glaciei disruptione existimat Lucretius fieri tum fragmina illa, quæ grandinem vocamus, cum fragorem, qui tonitru dicitur. Ita enim jam infra vs. 156. et seqq. Verum jam ait sic explicari posse sonitum illum creari ex nubium collisione, ut nubes non quidem indurescant, sed obrigescant tantum, et firmitatem quandam induerint minorem quidem, quam lapides; majorem vero, quam nebulæ aut fumus. Quo fit ut sonitum dent telarum intentarum adinstar, si quando vento hæ agitentur; crepitum vero, si scindantur; vel chartarum, aut vestium adinstar appensarum, et vento agitatarum. Addi potest illud, quod Seneca respondit objicienti 'Nubes impingi montibus, nec sonum fieri:' nimirum, inquit, 'Non quomodocumque nubes illisæ sunt, sonant; sed si apte sunt compositæ ad sonum edendum. Aversæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit,' &c.

Cærula cœli] Cœruleum cœlum, sicut 'clausa domorum,' pro clausæ domus, vel 'strata viæ,' pro strata via, &c. Hellenismus est.

Propterea, quia concurrunt, sublime volantes,
Ætheriæ nubes, contra pugnantibus ventis.
Nec fit enim sonitus cœli de parte serena;
Verum, ubiquomque magis denso sunt agmine nubes,
Tam magis hinc magno fremitus fit murmure sæpe.
  Præterea, neque tam condenso corpore nubes
Esse queunt, quam sunt lapides, ac tigna; neque autem
Tam tenues, quam sunt nebulæ, fumeique, volantes.
Nam cadere aut bruto deberent pondere pressæ,

aëria volitantia per altum concursant adversus se ipsa *per ventos contrarios. Namque murmur non redditur de regione suda cœli: sed, in quacumque* parte cœli *nubila sunt* cum *ductu magis densato, eo magis ex ea parte plerumque sonitus redditur* cum *ingenti fremitu. Deinde nubila nequeunt constare corpore tam denso, quam saxa, aut tigna constant; neque contra tam exilia sunt, quam caligines, et vapores volitantes. Etenim oporteret ut vel deciderent propulsa* scilicet *præcipiti*

lis Mus. B. 2. *calcis* edd. vulg.—94 *insignem* edd. vulg.—96 *cucurrunt* V. ed. Th. Ra.—100 *hic* Heins. 2. Mus. B. 2.—101 *tamen* V. ed. Th. Ra. *nubes* P. O. Ald. et edd. vulg. *in ire* Vind. *in aëre* Voss. marg. *mire* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *miræ* Mus. B. 1. *mixtæ* V. marg. 1. *firmæ* Wakef. in not.—102 *popides* Vind. *pepides* O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *ac ligna* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. *ac lingua* Ferr. *ac rigna* Mus. B. 1. *agnigna* Mus. B. 2.—104 *Nam cadere abrupto* P. Mus. B. 2. *pressi* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—

NOTÆ

96 *Sublime*] Adverbialiter. Sic II. 206. et IV. 133. H. e. per altum aëra.

97 *Pugnantibus* [*pugnantibu'*] Pugnantibus; metri causa.

98 *Cœli de parte serena*] Non enim tonat ab ea parte cœli, quæ serena est. Sic infra vs. 246. Horatius autem Od. I. 34. scribit ex vulgi opinione nonnunquam tonare Jovem de sereno cœlo: 'Namque Diespiter Igni corusco nubila dividens Plerumque, per purum tonantes Egit equos, volucremque currum.' Quæ fulmina sereno cœlo facta portendunt hominibus tristia.

99 *Denso agmine*] Denso actu et ductu nubium. Sic V. 272. agmen usurpatur pro ductu et actu, ubi de fluminibus ait, quod leni agmine fluant.

101 *Præterea, neque, &c.*] His 6. vss. docet qua ratione explicari possit, quod nubes collisæ sonitum edere queant; nempe, quod medium corporis, seu naturæ, genus induerint inter lapides et fumum: si enim æque solidæ forent ac lapides, repente caderent e sublimi aëre: sin autem æque tenues forent ac fumus, constare non possent, sed statim evanescerent, neque cohibere possent grandinem et nives.

104 *Aut bruto* [*abrupto*] Prærupto, præcipiti. Abrupta enim dicuntur ea, quæ cum impetu delabuntur, quales sunt montes et rupes. Sic locutus est I. 215. 'Nunc hinc, nunc illinc abrupti nubibus ignes.' Sic Virg. Æn. III. et alii.

Ut lapides; aut, ut fumus, constare nequirent,
Nec cohibere niveis gelidas, et grandinis imbreis.
Dant etiam sonitum patuli super æquora mundi,
Carbasus ut quondam, magnis intenta theatris,
Dat crepitum, malos inter jactata, trabesque.
Interdum, perscissa furit petulantibus auris,
Et fragileis sonitus chartarum conmeditatur;
Id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis:

sua gravitate veluti saxa cadunt: *vel non possent consistere, veluti fumus* non consistit; *neque* adeo possent *continere* in seipsis *nives frigidas et imbres grandinis.* Nubes *edunt quoque sonitum super campos mundi diffusi, veluti plerumque velum extensum supra magna theatra edit sonitum, si agitetur inter malos et trabes: sæpe etiam* illud *perfractum ventis furentibus fertur, et imitatur leves crepitus chartarum.* Licet *enim ut queas animadvertere hujusmodi* sonitum *in tonitru vel*

105 *haud* P. in not. *neque irent* V. marg. 1.—106 *gelidos* V. ed. Bodl. Th. Ra. *aut* O.—108 *trachelis* P. in not.—109 *malos* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. P. in not. *muros* Gassend. Gryph. marg. Bas. marg. P. V. marg. 1. Ferr. Ald. *matos* Vind. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1. Cant. *in altos* O. *magnos* Mus. B. 3. *agitata* Mus. B. 2.—110 *petviantibus* Vind. *petiantibus* Mus. B. 1. *petvantibus* Mus. B. 3. *petiviantibus* Mus. B. 3. in marg. *perviantibus* Sus. *Euris* pro *auris* edd. vulg.—111 *sonitus* deest V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 2.—112 Hunc vs. parenthesi includit Lamb. *Idque* V. ed. Th. Ra.—113 *chartasque* P.

NOTÆ

106 *Grandinis imbreis*] Grandinem, quæ cadit in modum imbris.

107 *Dant etiam sonitum, &c.*] His 8. vss. comparationem instituit, qua explicari queat sonitus, qui creatur ex nubium collisione, ventis contra pugnantibus. Sic enim v. g. telæ seu vela theatris intenta, si ventis agitentur, sonitum edunt; aut crepitum, si scindantur. Sic chartæ vel vestes appensæ, si ventis versentur, sonitum reddunt.

Patuli super æquora mundi] H. e. super campos seu planitiem mundi. Sic v. 277. vocat aëra 'magnum mare aëris.'

108 *Theatris*] Solebant enim apud Romanos vela prætendi theatris aut solis aut imbris arcendi causa, ut patet ex Lucretio ipso IV. 73. Quorum etiam meminit Propertius lib. II. Eleg. et Plinius lib. XXIII. his verbis: 'Vela in theatris tantum umbram fecere, quod primus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. Carbasina deinde vela primus in theatro duxisse fertur Lentulus Spinther, Apollinaribus ludis.' Sunt qui legendum putant non *theatris*, sed *trachelis*. Est autem trachelum media pars mali navis. Scilicet quia subdit Poëta, 'malos inter jactata, trabesque.' Verum per malos et trabes significat ea tigna, quibus appenduntur vela: Gallice *tringles, chevrons, perches.*

109 *Malos*] Lamb. *muros.*

110 *Auris* [*euris*] Ventis. Eurus enim ventus est ab oriente flans. Alias legebatur *auris*, h. e. flatibus, ventis.

111 *Conmeditatur*] Per metaphoram ab hominibus ductam ad res inanimatas. Sic Hor. Od. IV. 14. de Achelao fluvio: 'Horrendamque cultis Diluviem meditatur agris.'

Aut, ubi subspensam vestem, chartasque volanteis,
Verberibus ventei vorsant, plaguntque per auras.
Fit quoque enim interdum, non tam concurrere nubes
Frontibus advorsis possint, quam de latere ire,
Divorso motu radentes corpora tractim;
Aridus unde aureis terget sonus ille, diuque
Ducitur, exierunt donec regionibus artis.
Hoc etiam pacto, tonitru concussa videntur

cum venti agitant ictibus vestimentum appensum, aut chartas volitantes, atque verberant per flatus aërios. Accidit etiam ut aliquando nubila nequeant tam concursare contrariis frontibus, quam procedere de latere, corradentia vario motu effusionem corporis, ex quo sonitus ille acutus radit aures, et diutius protrahitur, usquedum egressus fuerit e locis angustis. Hac quoque ratione res cunctæ quassatæ vehementi

V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. *chartasve* edd. vulg. *voluntas* V. ed. Th. Ra.—114 *planguentque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Cant. Bas. marg. *plangentque* Vind. O. Mus. B. 1. 2.—115 *ut non* P. in not. et edd. vulg.—117 *motura dentes* V. ed. Th. Ra. *corpora* Sus. Gronov. Obs. p. 214. *corpore* P. Bodl. Voss. L. B. Ferr. Ald. *e corpore e corpore* V. ed. Th. Ra. *corporis* Voss. vet. V. marg. 1. Hav. *tractim* Voss. vet. et L. B. Sus. Gronov. *tractum* vulg. *tractam* Ferr. *terram* V. marg. 1.—118 *turget* V. marg. 1.—119 *exierunt* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Voss. marg. Creech. *exierint* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. Bodl. Sus. *exierit* reliqui. *artis* Vind. Cant. *altis* Mus. B. 3. *arctis* vulg.—121 *tremore*

NOTÆ

114 *Verberibus*] Sic v. 955. vocat 'verbera ventorum,' ventos ipsos, seu ventorum flatus.

Plangunt] Verberant, percutiunt. Sic Ovid. 'Plangere nuda meis conabar pectora palmis.' Et Lucill. 'Plangunt littora fluctus.'

115 *Fit quoque enim, &c.*] His 5. vss. alterum tradit modum, quo explicari queat tonitru. Vult igitur II. tonitru fieri posse non solum ex mutua nubium arietatione et collisione; sed etiam ex abrasione quadam et tactu nubium obliquo. Neque enim semper frontibus adversis concurrunt nubes, sed aliquando ex latere sese premunt et feriunt radentes sese mutuo, stridulumque clangorem edunt.

117 *Corpora* [*corpori'*] Corporis, metri causa.

Tractim [*tractum*] Ita Lambinus et alii complures. H. e. quasi effusionem; dixit enim 'tractum corporis,' pro corpus fusum. Recte autem corpus fusum dicitur, quia nubes diffusæ sunt. Pareus vero *tactum*, h. e. actum; quia sese tangunt nubes. Sic II. 1045. 'tactum corporis,' h. e. corpus.

118 *Aridus*] Acutus, acris.

Terget] Lambit, radit, leviter percutit, mulcet. Sic IV. 70.

119 *Exierunt* [*exierit*] Non calor et ignis compressus, ut male interpretatur Lambinus, sed ille sonus acris et aridus, qui tamdiu radit aures, quamdiu coarctatur in nubibus sese corradentibus; h. e. quamdiu radunt sese nubes.

120 *Hoc etiam pacto, &c.*] His 11. vss. tertium affert modum, quo explicari queat tonitru. Autumat igitur Lucretius III. fieri posse tonitru, non solum ex collisione, sed etiam ex distractione et disruptione nubium: ubi scilicet ventus in iis inclusus un-

Omnia sæpe gravi tremere, et divolsa repente
Maxuma dissiluisse capacis mœnia mundi;
Quom subito validi venti conlecta procella
Nubibus intorsit sese, conclusaque ibeidem,
Turbine vorsante magis ac magis undique nubem,
Cogit, utei fiat spisso cava corpore circum.
Post, ubi conmovit vis ejus, et inpetus acer,
Tum perterricrepo sonitu dat missa fragorem.
Nec mirum, quom, plena animæ, vesicula parva

tonitru videntur plerumque contremere, et immensi ambitus cælorum vastorum disclusi videntur *dissolvi, ubi tempestas venti repente contracta involvit sese* in *nubibus, et intersepta in iis facit, turbine magis ac magis agitante ex omnibus partibus, ut nubes reddatur concava,* suo *corpore densato circum. Postquam* vero *vivida potentia, et impetus illius concitavit* eam, *tunc* ipsa *egressa edit crepitum* cum *murmure, quod incutit terrorem. Neque* hoc est *mirabile, siquidem membrana exigua*

Vind. Ferr. *tremor* V. ed. Th. Ra. *tremuere* omisso *et* Mus. B. 2.—122 *Maxime* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. *dissolvisse* P. Mus. B. 3. Gryph. Bas. sed *dissiluisse* Mus. B. 3. in marg. Heins. Voss. vet. et L. B. *dixiluisse* Mus. B. 1. H. vs. et octo seqq. desunt Mus. B. 2. —123 *Tum* O. Mus. B. 1.—124 *intersit* Bodl. V. ed. Ferr. Th. Ra. *intercit* Voss. marg. *contusaque* Sus. *contrusaque* quidam.—125 *vorsante* vel *versante* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. *versanti* vulg.—126 *ut* pro *utei* Vind. *corpora* Ferr.—127 *contumuit* Voss. marg.—128 *præterri crepo* V. ed. Th. Ra.—129 *tum* pro *quom* V. ed. Th. Ra. *vensi-*

NOTÆ

dique se torquens ac versans tandem frangit eas, et erumpens fragorem edit, qui non solum aures percutit, sed et totum mundum valida vi concutit. Quod quidam exemplo vesicæ confirmat, quæ si vento plena displodatur ac media crepitet, sonitum ingentem reddit. Qua etiam ratione Plinius lib. II. cap. 43. declaravit posse 'spiritum nube cohibitum tonare, natura strangulante sonitum, dum rixetur, edito fragore, cum erumpat, ut in membrana spiritu intenta.' Quam opinionem tutati sunt olim etiam Anaximander, Strato, Diogenes, sed præsertim Leucippus, Empedocles, et Aristoteles; et quæ vulgo recepta est, et quæ apprime potest explicari per tormentorum nostrorum ictus ignitos, uti præclare Pontan. in meteor. 'Ut, cum irata manus tormento exclusit aheno Fumantem pilam, versatque volubile saxum, Inclusi erumpunt ignes nigrantibus auris, Fit tremor, horrendumque sonat, tum plurimus ante Sternit iter fragor, et gemitu saxa icta resultant, Disjectæque ruunt prostratis mœnibus arces.'

121 *Divolsa*] Divulsa.

122 *Dissiluisse*] Dissoluta esse, discessisse.

Mœnia mundi] Ambitus cœli: I. 74. II. 1043. III. 16. V. 120. 455. &c.

123 *Conlecta*] Collecta. Sic IV. 416. 1108.

128 *Perterricrepo*] Terrorem inter crepandum incutiente.

Missa] Emissa, supp. vivida vis venti.

Sæpe ita dat magnum sonitum, displosa repente.
Est etiam ratio, quom ventei nubila perflant,
Ut sonitus faciant; et enim ramosa videmus
Nubila sæpe modis multis, atque aspera, ferri.
Scilicet ut crebram sylvam quom flamina Cauri
Perflant, dant sonitum frundes, rameique fragorem.
Fit quoque, ut interdum validi vis incita venti
Perscindat nubem, perfringens inpete recto.

repleta vento plerumque ita similiter edit crepitum, ubi subito dirumpitur. Est quoque ratio, quando venti agitant nubes, ut ipsi *edant murmur. Namque sæpenumero cernimus nubes formatas in modum ramorum, et impolitas, volitare. Nimirum sicut folia edunt murmur, et rami crepitum, quando flatus Cauri agitant spissam sylvam. Accidit etiam ut aliquando acer impetus vehementis venti discindat nubem, perrumpens* eam *recto ictu* flaminis. *Etenim res aperta ostendit, quid ven-*

cula V. ed. Th. Ra. Vind. Cant. *vessicula* P. Ferr. Ald. O. et V. ed. Cant. pro var. lect.—130 *magnum* Isidor. Voss. marg. *parvum* V. ed. Ferr. Th. Ra. Sus. Bodl. Voss. vet. et L. B. *pariter* P. Vind. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg. *dat per vim sonitum* Wakef. in not.—132 *Et* P. O. Mus. B. 2. Ferr. Ald. *Cur* edd. vulg. *faciunt* P. Vind. V. ed. O. Bodl. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. —135 *dant* deest V. ed. Th. Ra. *clam sonitum* Mus. B. 1.—136 *insita* Cant.—

NOTÆ

129 *Animæ*] Venti, aëris, spiritus. Sic v. 23. 'animæ leves ventorum.' Et alibi passim. Sic Hor. Od. IV. 12. 'Impellunt animæ lintea Thraciæ.' Sic Virg. Æn. VIII. Claudian. de Rap. Proserp. I.

130 *Displosa*] H. e. magno cum sonitu dirupta. Eadem porro comparatione utitur Epicurus apud Laërt. lib. X. his verbis: 'Tonitru autem fieri potest ex spiritu in nubes cavas involuto, atque intorto, quemadmodum in vasis nostris ab igne inflatis edi spiritum vidémus.'

131 *Est etiam ratio, &c.*] His 5. vss. quartum comminiscitur modum, quo tonitru fieri queat. Putat ergo Lucretius IV. tonitru fieri posse non solum ex vivida vi venti nubibus involuti: sed etiam ex sola vi ventorum nubes disjicientium. Quod quidem fieri vulgo cernimus in sylvis, quæ, si ventis agitentur, sonitum edunt atque ingentem fragorem.

132 *Ramosa Nubila*] Quæ non sunt æquabilia, sed aspera; et quæ arborum ramosarum instar constant partibus eminentibus et huc illuc projectis.

134 *Cauri*] Caurus ventus est spirans ab occasu æstivo. I. 291. V. 741. Species pro genere, ut aiunt.

136 *Fit quoque, ut interdum, &c.*] His 8. vss. quintum affert modum quo fieri tonitru possit. Igitur V. Lucretius censet non solum ex ventis nubes agitantibus sylvarum adinstar fieri tonitru; sed etiam fieri posse ex vento nubes perstringente. Sicut enim, inquit, vis valida venti in terris altas arbores radicitus evellit, inque mari fluctus excitat quos frangit magno cum fragore atque reboatu, ita in nubibus idem contingere potest.

Nam, quid possit ibei flatus, manifesta docet res
Heic, ubi lenior est, in terra, quom tamen alta
Arbusta evolvens radicibus haurit ab imis.
  Sunt etiam fluctus per nubila, quei quasi murmur
Dant in frangundo graviter; quod item fit in altis
Fluminibus, magnoque mari, quom frangitur æstu.
  Fit quoque, ubi e nube in nubem vis incidit ardens
Fulminis: hæc, multo si forte humore recepit
Ignem, continuo magno clamore trucidat:

tus valeat in eo loco: siquidem in terra hic, ubi minus vehemens est, tamen discutiens celsus arbores abripit eas ab *altis radicibus. Fluctus quoque fiunt in nubibus, qui edunt quasi sonitum confringendo* sese *fortiter; quod similiter accidit in profundis fluviis, et in vasto æquore, ubi confringitur fluctu. Accidit etiam ut, cum impetus igneus fulminis incurrit e nube* arida *in nubem* madidam, *si fortasse hæc* nubes madida *excepit ignem* fulminis *in plurimo liquore,* accidit, inquam, *ut repente*

137 *perfingens* Voss. L. B. Voss. marg. *perstringens* O.—138 *qui* O. Cant. *doceres* Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. Voss. marg.—139 *levior* V. ed. Th. Ra. *certa* pro *terra* V. ed. Th. Ra.—140 *Arbuste volvens* Cant. *Arbusta volvens* Voss. vet.—141 *quæ quasi* Sus.—142 *in frangendo* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. *infringendo* vulg. *graviterque item* V. ed. Th. Ra.—143 *æstus* V. marg. 1. Cant.—144 *uti* Gif. Par. *incidat* Mus. B. 2.—146 *continuo ut m. c. trucidet* edd. vulg.—148 *propere* P. et edd.

NOTÆ

138 *Ibei*] In nubibus.

139 *Heic*] In his inferioribus mundi partibus, nempe, in terra et in mari.

Heic est lenior] Supp. quam in nubibus.

Quom....haurit] Pro, cum hauriat. Jungit enim vocem 'cum' cum indicativo, quæ tamen vulgo cum subjunctivo jungitur. Quanquam idem sæpe facit Cicero multis in locis.

144 *Fit quoque, ubi e nube, &c.*] His 11. vss. sextum dat modum Poëta, quo tonitru fieri posse putat. Itaque VI. docet etiam tonitru fieri posse cum ignis fulmineus e nube arida et sicca incidens in nubem uvidam et humidam extinguitur magno cum crepitu ac stridore; sicut v. g. videmus candens ferrum in aquam frigidam depressum stridere et crepitare: vel, sicut cernimus laurum in igne crepitare: ita nubem, si forte aridior fuerit, igne æthereo succensam crepitare, et magno cum stridore comburi, unde tonitru fiat.

Fit, &c.] Ita [*Fit*... *Fulminis, hæc* ... *Ignem, ut* ... *trucidet*] Lambinus legit hos tres versus. Pareus vero et alii quidam: *Fit quoque uti e nube, &c. Ignem continuo, &c.*

Nube] Arida scilicet, et sicca, quæ ignem conceperat.

Nubem] Uvidam scilicet et madidam, quæ multo suo humore extinguat ignem incidentem.

145 *Hæc*]. Nempe, nubes uvida et madida.

146 *Clamore*] Stridore, sonitu.

Trucidat] Extinguit.

Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim
Stridit, ubi in gelidum propter demersimus imbrem.
 Aridior porro si nubes adcipit ignem,
Uritur ingenti sonitu, subcensa repente:
Lauricomos ut si per monteis flamma vagetur,
Turbine ventorum, conburens, inpete magno.
Nec res ulla magis, quam Phœbi Delphica laurus
Terribili sonitu, flamma crepitante, crematur.
 Denique, sæpe geli multus fragor, atque ruina

extinguat illum cum *magno crepitu; veluti aliquando ferrum ignitum* tractum *ex ardentibus fornacibus crepitat, cum immergimus* illud *subito in frigidam aquam. Verum si nubes siccior recipit ignem, continuo accensa crematur* cum *magno clamore: veluti si ignis feratur per colles lauriferos impetu ventorum, concremans* omnia cum *impetuosa vi. Neque* enim *res ulla comburitur igne stridente*, cum *clamore magis terrifico, quam Delphica laurus Apollinis. Demum plerumque ingens fragmen gelu*

vulg. *demersus in* Mus. B. 2.—149 *sin nubes* Sus.—150 *ingentis* Vind. V. ed. Cant. Th. Ra. *subcensu* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *succensa* vulg. *recente* V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. *repenti* Cant.—151 *monteis* deest Mus. B. 2. *si* deest V. ed. Th. Ra.—152 *Turmæ ventorum* Sus.—153 *res vita* Vind. Mus. B. 2. V. marg. *resina* O. P. in not. Cant. *res visa* Mus. B. 3. —154 *sonitum* V. ed. Ferr. Th. Ra. *sonitu in* Voss. marg.—156 *Grandibus* V.

NOTÆ

147 *Olim*] Aliquando. Hæc enim vox *olim* utrumque notat tempus, futurum et præteritum.

148 *Stridit*] Tertiæ conjug. Strido, is. Sic Hor. II. Sat. ult. 'Stridere secreta divisos aure susurros.' Dicitur etiam strideo, es, secundæ conjug.

149 *Adcipit ignem*] Sic v. 608. 'Accipere ex una scintilla incendia passim.'

151 *Lauricomos monteis*] Colles lauris insitos, vestitos, et coopertos; laurigeros, lauriferos.

153 *Nec res ulla magis, &c.*] Sic Plin. XV. cap. ult. Laurus manifesto abdicat ignes crepitu, et quadam detestatione, interaneorum etiam vitia ligno torquente.

Phœbi] Apollinis, cui sacra fertur Laurus.

Delphica] Quasi Apollinea, seu Apollini Delphico sacra. Duplex enim laurus genus distinxisse Catonem scribit Plinius XV. cap. ult. Delphicam, et Cypriam. Hæc folio brevi, nigro, per margines imbricato, et crispo. Illa folio maximo, maximis baccis, atque e viridi rubentibus: qua victores Delphis, et Romæ triumphantes coronari solebant. Pompeius Lenæus tertium laurus genus adjecit, quam Mustacem appellavit, quod mustaceis subjiceretur.

155 *Denique, sæpe geli, &c.*] His 4. vss. septimum proponit modum, quo tonitru fieri posse ait. Ergo VII. docet etiam tonitru fieri posse, cum nubes gelu grandineque prægnantes in unum densantur a vento, moxque ita franguntur, ut et gelu fragor, et grandinis ruina, h. e. ut gelu præruptum, præruptusque imber, grandinis efficiant fragorem, quod tonitru vocamus.

Grandinis, in magnis sonitum dat nubibus alte:
Ventus enim quom confercit, franguntur, in artum
Concretei, montes nimborum et grandine mixta.
Fulgit item, nubes ignis quom semina multa

et lapsus grandinis, edit murmur cum magno clamore in magnis nubilis. Namque ubi ventus condensat nubes, *tunc montes nubilorum, condensi in angustum intermisti grandine dirumpuntur. Pariter fulgurat, quando nubes conflictu suo exci-*

ed. Th. Ra.—157 *enim* deest Mus. B. 2. *convertit* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. Bodl. *confersit* O. *confertur* Mus. B. 1. *confe*, reliquis omissis, Mus. B. 2. *confertit* Cant. Mus. B. 3. *consertit* Ferr. *confarcit* quidam. *altum* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—158 *mixta* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *mixti* edd. vulg.—159 *Fulgit* Nonius, x. 12.

NOTÆ

Geli fragor] H. e. gelu præruptus lapsus. Dicitur autem gelum, i, et gelu indeclinabile. Sic vss. 529. 877.

Ruina grandinis] Imber grandinis ruentis, et cadentis.

157 *Confercit*] Condensat, cogit.

158 *Montes nimborum*] Nimbi, seu nubes instar montium grandes.

159 *Fulgit item, &c.*] Hactenus de tonitru: nunc vero his 59. vss. seqq. docet Poëta de fulgure seu fulgetro, aut coruscatione. Tria enim sunt, tonitru, fulgur, et fulmen. Tonitru, Gallice, *le bruit du Tonnerre*. Fulgur, Gallice, *l'éclair*. Fulmen, Gallice, *le carreau du foudre*. Supra disputatum est jam de tonitru: nunc de fulgure. Docet autem Lucretius hisce 4. vss. prioribus fulgur seu coruscationem nihil aliud esse, quam inflammationem ex attritione nubium. Censet enim, sicut in lapide, ferro, aut ligno semina ignis continentur, quæ attritu possunt excuti et in scintillas elici, ita in nubibus semina quoque ignis esse, quæ nubium ipsarum attritu facto per validam vim venti queant excuti in coruscationem. Licet enim nubes humidæ sint, tamen earum attritu generari potest ignis; cum, teste Seneca II. 25. et 26. neque ignis sine aliquo humore gignatur, neque nubes tota aquea sit, sed partem etiam contineat, quæ possit ignescere, eo modo quo sæpe in ligno alia pars ardet, alia sudat. Sane neque id abnuit Plinius, qui II. 42. censet 'posse et attritu, dum in præceps feratur, illum, quisquis est, spiritum accendi: posse et conflictu nubium elidi, ut duorum lapidum scintillantibus fulgetris.' Addit Seneca citatus exemplum lignorum, ut lauri, aut hederæ, quæ attrita exprimant ignem. Sic Democritus apud Stobæum Eclog. Physic. dixit 'Fulgur esse collisionem nubium, qua corpuscula ignis effectricia, variis affrictionibus, per earum inania multiplicia in unum coëuntia, quasi percolentur.' Itaque fulgur nihil aliud est, quam lux emissa, deffusaque per aërem a fulminis flamma. Plinius autem, II. 43. Seneca II. 16. et 21. et Aristoteles de meteor. II. 9. volunt ignem fulguris esse laxiorem, quippe qui nubem solummodo findat, et in aërem evanescat: ignem vero fulminis esse compressiorem, quippe qui nubem perrumpat, et interdum in terram impingatur. Quod quidem verisimile solum videtur esse in iis fulguribus, quæ sine tonitru micant: in iis enim, quæ cum tonitru ac fulmine creantur,

Excussere suo concursu; ceu lapidem si
Percutiat lapis, aut ferrum: nam tum quoque lumen
Exsilit, et claras scintillas dissupat ignis.
Sed tonitrum fit utei post auribus adcipiamus,
Fulgere quam cernant oculei, quia semper ad aureis
Tardius adveniunt, quam visum, quæ moveant, res.
Id licet hinc etiam cognoscere: cædere si quem

tant plura primordia ignis, veluti si silex feriat silicem, vel ferrum. Etenim tunc etiam lux erit, et ignis disjicit coruscantia semina flammæ. At vero accidit ut percipiamus auribus tonitrum, postquam oculi viderunt fulgurare; propterea quod res illæ, quæ perveniunt ad aures veniant *semper lentius, quam quæ tangunt oculos. Quod potes quoque inde agnoscere, si cernas aliquem longe amputare augmen arbo-*

Voss. vet. Mus. B. 1. *Fulget* reliqui.—161 *lapidis* Vind. V. ed. Mus. B. 3. et in Mus. B. 3. τὸ *s* τοῦ *lapis* in rasura scriptum est.—162 *Exaliter*, omisso *et*, V. ed. Th. Ra. *stratillas dissigat* V. ed. Th. Ra.—163 *ut* Vind. Mus. B. 2.—164 *Fulgura* Sus. V. marg. 1.—165 *moveat* Cant.—166 *Hic* Mus. B. 2. *cedere* P.

NOTÆ

id fieri non potest; siquidem ea fulgura seu coruscationes perrumpunt nubem perrumpente fulmine, neque tam diffindunt, quam quoquoversum avolant, dum interim fulmen in unam solum partem contendit. Itaque, quo momento materia fulminis accenditur, fulgur fit: fulgur autem momentaneum est, quia fulminis flamma momentanea est; ac, si nonnihil interdum perdurat coruscatio, nonnihil quoque perseverantior sit flamma fulminis necesse est. Res patet in tormentis bellicis. Cum enim noctu tormenta bellica exploduntur, coruscatio ex flamma concepta quoquoversum diffunditur, unde facile sit procul distantibus divinare murmur brevi auditum iri.

Fulgit] Tertiæ conjug. Sic vs. 164. et alibi passim. Dicitur et Fulgeo, es.

162 *Dissupat*] Dissipat. Sic vs. 180. et alibi.

163 *Sed tonitrum fit utei, &c.*] His 9. vss. docet tonitrum tardius audiri, quam fulgur, seu coruscatio, cernatur. Cujus rei rationem hanc reddit, quod res, quæ movent oculos, citius ad visum perveniant, quam quæ aures mulcent. Rem exemplo confirmat. Si quis enim cædat arborem, proculque stes observans, sane videbis plagam prius infligi arbori, quam sonum audias. Ita Arist. II. Meteor. *γίνεται δὲ μετὰ τὴν πληγὴν, καὶ ὕστερον τῆς βροντῆς· ἀλλὰ φαίνεται πρότερον διὰ τὸ τὴν ὄψιν προτερεῖν τῆς ἀκοῆς.* H. e. 'fit autem fulgur post plagam, et posterius quam tonitru: sed cernitur prius, propterea quod videndi sensus celerior sit, quam audiendi.' Ibidem pariter rem alio declarat exemplo, nempe remigum. Jam enim, inquit, remigibus remos iterum attollentibus, primus ad aures sonitus pervenit. Sic Lucretius infra vs. 182. idem repetit.

Tonitrum] Dicitur tonitru, neutr. indeclinab. sing. In plural. vero tonitrua. Dicitur et tonitrus, us, mascul. Plin. Cicer. Ovid. T. Liv.

164 *Fulgere*] Tertiæ conjug. vs. 159. et infra vs. 173.

Ancipiti videas ferro procul arboris auctum,
Ante fit ut cernas ictum, quam plaga per auras
Det sonitum; sic fulgórem·quoque cernimus ante,
Quam tonitrum adcipimus, pariter qui mittitur igni
E simili caussa, concursu natus eodem.
Hoc etiam pacto, volucri loca lumine tinguunt

ris cum *ferro ex utraque parte acuto:* namque *accidit ut videas plagam, priusquam ictus reddat sonum auribus* tuis: *ita etiam videmus fulgetrum, priusquam audimus tonitrum, qui æque ac flamma* fulgetri *emittitur e pari causa, et* qui *ortus* est *eodem congressu. Hac quoque ratione nubila colorant loca* circum *luce subitanea,*

Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—167 *Ungipiti* Vind. V. ed. Mus. B. 2. Cant. Th. Ra. *videas* Mus. B. 1. P. in not. *videat* reliqui. *auctu* Mus. B. 2. *ictum* Gryph. marg. Bas. marg. P. in not.—168 *quem* P. *auras* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *auris* vulg.—169 *fulgurem* Voss. vet. et L. B. *fulgure* Mus. B. 2.—170 *tonitru* Ferr. *tonitum* Sus.—171 *Et* P. V. ed.

NOTÆ

167 *Ancipiti*] Ex utraque parte acuto.

Arboris auctum] Arborem. Sic II. 494. et III. 269. dixit 'corporis augmen,' pro corpore.

169 *Fulgorem*] Fulgur, fulgetrum, coruscationem. Alterum enim pro altero passim usurpat Lucretius, v. g. hic vss. 169. 216. et II. 327. 328. 332. v. 297. &c.

170 *Pariter qui mittitur igni*] H. e. qui tonitrus mittitur in eodem tempore, atque ignis seu fulgur. Sic loquitur Hor. Epist. I. 10. 'Annuimus pariter vetulis notisque columbis.'

Igni] Fulguri, coruscationi.

172 *Hoc etiam pacto, &c.*] His 14. vss. docet de facta a ventis e nubibus excitatione corpusculorum fulgur creantium. Quod quidem ad Heracliti sententiam attinet, qui, teste Seneca II. 56. statuit fulgurationem esse veluti apud nos incipientium ignium conatus, et primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Pertinet et hoc ad Metrodori opinionem, qui, teste Plutarcho Plac. III. 3. existimavit excitari fulgur, dum nubes a vento impetitur atque discutitur. Quod nec Stoicis displicuit, uti colligere est ex Laërtio. Similiter horum sententiis affinis est sententia quæ motum ait esse causam caloris. Itaque Lucretius ex Epicuro putat, non solum fulgur creari ex nubium attritu, sed etiam gigni posse ex ventorum contentione, et circumvolutione vehementi, qua nimirum venti in nubibus inclusi, instar flatus follium, ignem excitent. Sic enim multa mobilitate calefieri videmus, v. g. rotas, et rotarum axes. Sic glans plumbea volubilis longo cursu per aëra liquefit. Sic Virg. Æn. v. 525. ait sagittam arsisse per aëra: 'Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo, Signavitque viam flammis, tenuisque recessit Consumta in ventos,' &c.

Tinguunt] H. e. illustrant et quasi colorant. Sic v. 720. 'Candenti lumine tinctus.'

Nubes, et tremulo tempestas inpete fulgit:
Ventus ubi invasit nubem, et vorsatus ibeidem
Fecit, ut ante, cavam, docui, spissescere nubem;
Mobilitate sua fervescit, ut omnia motu
Percalefacta vides ardescere: plumbea vero
Glans etiam longo cursu volvunda liquescit:
Ergo fervidus hic, nubem quom perscidit atram,
Dissupat ardoris, quasi per vim expressa, repente
Semina, quæ faciunt nictantia fulgura flammæ:
Inde sonus sequitur; qui tardius adlicit aureis,
Quam quæ perveniunt oculorum ad limina nostra.

et procella fulget celeritate trepidanti, cum ventus occupavit nubem, et circumvolutus in eadem fecit nubem concavam denseri, ut supra ostendi: nubes *ardescit sua celeritate* motus, *veluti cernis res cunctas calefieri et fervescere celeri agitatione: et vero globulus plumbeus volubilis longo cursu liquefit. Igitur postquam hic* ventus *vividus perrupit nigra nubila, dispergit scintillas ignis,* quæ *veluti per vim* illius fuerunt *elicitæ subito, et quæ efficiunt fulgetra ignis micantia. Postea sonus venit, qui lacessit aures lentius, quam* ii *fulgores, qui veniunt ad oculos nostros. Nimirum*

O. Cant. Th. Ra. Ald. *causa et* edd. vulg.—175 *spirescere* Vind. *spiscescere* Cant. *spissassere* Sus.—176 *ferviscit* quidam.—177 *ad estem* pro *ardescere* V. ed. Th. Ra.—178 *quiescit* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. O. Ferr. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1.—179 *perscindit* V. ed. Th. Ra. Vind. *proscidit* O.—181 *victantia* V. ed. Th. Ra. *luctantia* O. Mus. B. 1. *micantia* Mus. B. 2. *nutantia* Mus. B. 3. Sus. *metancia* Cant. *minitantia* Voss. marg.—182 *adficit* quidam.—183 *oculos ad lumina nostros* edd. vulg. *limina* Vind. Voss. L. B. V.

NOTÆ

173 *Inpete*] Ab antiquo nominativo Inpes, etis. Sic II. 326. IV. 418. V. 911. et VI. multoties.

Fulgit] Tertiæ conjug. vss. 159. 164.

175 *Fecit, ut ante, &c.*] Ordo est, fecit spissescere nubem cavam, ut ante docui. Sic enim supra vs. 123. 'Cum subito validi venti consecta procella Nubibus intorsit sese,' &c.

Spissescere] Cogi, condensari, concrescere.

176 *Fervescit* [*ferviscit*] A verbo fervo, is, tertiæ conjug. Sic infra vss. 427. 851. 1162. et III. 290. 495. Lambinus autem legit *fervescit*, a verbo ferveo, es, secundæ conjug.

177 *Plumbea vero, &c.*] Sic vs. 305.

178 *Volvunda*] Volubilis. Sic v. 1275. 'Volvunda ætas,' h. e. volubilis ætas.

179 *Fervidus hic*] Supp. ventus, vs. 174.

180 *Dissupat*] Antiqua scriptura, pro dissipat, vs. 162.

Ardoris ... Semina] Ignis corpuscula, scintillas.

181 *Nictantia*] Vibrantia, micantia. 'Nictare,' inquit Festus, 'est oculorum et aliorum membrorum nisu sæpe aliquid conari.'

182 *Adlicit*] Allicit, h. e. lacessit et provocat ad audiendum.

Scilicet hoc densis fit nubibus, et simul alte
Exstructis aliis alias super inpete miro.
Ne tibi sit fraudi, quod nos inferne videmus
Quam sint lata magis, quam sursum exstructa quid exstent.
Contemplator enim, quom, montibus adsimilata,
Nubila portabunt ventei transvorsa per auras;
Aut ubi per magnos monteis cumulata videbis
Insuper esse aliis alia, atque urguere superna

hoc efficitur in *nebulis spissis, et coacervatis aliis una excelse supra alias, mirabili* cum *celeritate.* Ceterum *non tibi sit deceptioni, quod nos ex locis infernis cernimus, quam* nubes *magis pateant, quam quantæ sint superne exaggeratæ. Observa enim quando venti ferent nubes transversas per aëra* quasi *adæquatas montibus; vel quando cernes* illas *exstructas alias supra alias per ingentes montes, et positas in*

ed. *lumina* reliqui.—184 *alti* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Sus. V. marg. 1. *altis* Mus. B. 2. *ala* V. ed. Th. Ra.—185 *agmine miro* Creech.—186 *Nec* P. Vind. Ald. Bip. Hav. Delph. *inferne* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. *inferna* P. in not. V. marg. 1. *inferre* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. *inferve* Cant. *sit* deest Mus. B. *frudi* Mus. B. 3. in marg.—187 *sit* P. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Sus. Ferr. Ald. *sic* V. ed. Th. Ra. *exstrictus* V. ed. Cant. *extritus* O. *quod* P. V. ed. Voss. vet. Gryph. marg. Bas. marg. Ferr. Th. Ra. Ald.—188 *assimulata* Cant.—189 *portabant* Sus.—190 *At* V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *Ast* O. *tibi* pro *ubi* Mus. B. 2. *collata* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *culata* Vind. *colata* Mus. B. 2. *procul alta* O. Cant.—191 *vignere* V. ed. Th. Ra. *urgere* vulg. *superne* Sus. Bentl.

NOTÆ

184 *Hoc*] Nempe fulgur, et fulmen. Sic enim vs. 245. 'Fulmina gignier e crassis, alteque putandum est Nubibus exstructis,' &c.

185 *Inpete*] Impetu: vs. 173.

186 *Ne* [*Nec*] *tibi sit fraudi, &c.*] His autem 27. vss. seqq. quia poterat quis ambigere de illo fulgure totum hemisphærium illustranti, cum tamen nubes, ex quarum attritu excutitur, non adeo magna mole constare appareant, tollit has ambages Poëta; monetque nos non nisi inferiorem nubium partem conspicere, quæ quidem non adeo late patet; verum superne ac sursum nubes simul alte exstructæ sunt, et exaggeratæ, ut montes ingentes. Quod quidem interdum videre licet, ubi transversas nubes alias aliis superiores ventus portat; aut ubi cumulatæ aliis insuper aliæ quasi per montes apparent. Unde nil mirum si ex iis nubium molibus tantus fulgor excuti possit, ut totum hemisphærium lumine suo tremulo compleat, tinguat, et illustret. Sunt enim in nubibus plurima ignis seminia.

Ne tibi sit fraudi, &c.] Horum 2 vss. ordo is est; ne te decipiat, quod ex locis infernis magis cernimus quam late pateant nubes, quam quanta sint mole, seu altitudine; h. e. quam in altum et sursum exaggeratæ sint.

Inferne] Ex terris, ex locis his infernis. Ultima autem syllaba 'inferne' breviatur, sicut IV. 440. ultima 'superne.'

187 *Quam sursum exstructa quid exstent*] Quam quantum in altum spissa sint et densa.

188 *Contemplator*] Contemplare, aspice. Sic vs. 457. et II. 113.

In statione locata, sepultis undique ventis:
Tum poteris magnas moleis cognoscere eorum,
Speluncasque velut, saxis pendentibus structas,
Cernere; quas ventei quom tempestate coorta
Conplerunt, magno indignantur murmure clusei
Nubibus, in caveisque ferarum more minantur:
Nunc hinc, nunc illinc, fremitus per nubila mittunt;
Quærentesque viam, circumvorsantur, et ignis
Semina convolvunt e nubibus; atque ita cogunt
Multa, rotantque cavis flammam fornacibus intus,
Donec divolsa fulserunt nube coruscei.
  Hac etiam fit utei de caussa mobilis ille
Devolet in terram liquidi color aureus ignis;

superiori loco premere infernas, *ventis ex omni parte oppressis; tunc poteris discernere ingentes massas illarum, et videre cavernas* illarum *exstructas quasi* sub *rupibus suspensis, quas ubi venti replerunt, exorta procella, inclusi* jam *nebulis quasi irascuntur* illis *ingenti sonitu, et minitantur instar ferarum,* quæ clauduntur *in cavernis* suis. *Modo ex hac parte, modo ex illa edunt stridorem per nubes; et perscrutantes iter circumvolvuntur, et corradunt semina ignis ex nebulis, et sic congregant plura, et versant ignem in fornacibus cavatis intrinsecus, usquedum nube disrupta* tandem *micantes coruscarunt. Accidit quoque ob hanc causam, ut ille color*

—193 *Tu* V. ed. Th. Ra.—196 *clausæ* Sus.—197 *minantes* Heins. 2. *minantur more ferarum* Mus. B. 2.—198 *Nunc huc nunc illuc* Gassend. *fremitur* V. ed. Th. Ra. *fremitu* Voss. vet. et L. B.—200 *convolvuntur* V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *e* deest Cant. Mus. B. 3. *in nubibus* Creech.—201 *flammas* Voss. vet. deest Mus. B. 3.—202 *divulsa* Vind. Cant.—203 *Hoc* V. ed. Th. Ra.—204 *Devolvet* Vind. Mus. B. 3. *calor* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Vind. V.

NOTÆ

192 *Sepultis*] Metaphorice; h. e. sedatis, stratis, silentibus.

196 *Indignantur murmure, &c.*] Sic Virg. Æn. I. 'Illi indignantes magno cum murmure, montis Circum claustra fremunt,' &c.

200 *Convolvunt*] Corradunt, collidunt.

202 *Fulserunt*] Fulgorem conceptum ediderunt.

203 *Hac etiam fit utei, &c.*] His 10. vss. jam aliam fulguris causam reddit; nempe quod in nubibus multa ignis semina contineantur, quæ ventis cogentibus expressa fulgorem edunt. Quod autem in nubibus sint multa semina ignis, ex hoc vel maxime arguit, quod interdum nubes sine humore appareant, flammeum colorem referentes, et ignibus solis accensæ. Ita Aristoteles ait quosdam huic sententiæ esse suffragatos, quam tamen refellit lib. II. Meteor. Empedocles autem dicit hunc ignem, qui in nubibus accenditur, ex solis radiis concipi: Anaxagoras vero ex supremo æthere, quem ille ignem appellat, superne deorsum delatum esse censet.

204 *Liquidi*] Puri, clari, lucidi, non turbidi. Metaphora ducta ab aqua ad ignem. Sic vs. 669. 'Ignis

Semina quod nubeis ipsas permulta necesse est
Ignis habere: et enim, quom sunt humore sine ullo,
Flammeus est plerumque colos, et splendidus, ollis.
Quippe et enim solis de lumine multa necesse est
Concipere, ut merito rubeant, igneisque profundant.
Hasce igitur quom ventus agens contrusit in unum
Conpressitque locum, cogens; expressa profundunt
Semina, quæ faciunt flammæ fulgere colores.
Fulgit item, quom rarescunt quoque nubila cœli.

velox auratus ignis lucidi delabatur velociter *in terram*, nempe, *quia oportet ut nubila ipsa contineant plurima corpuscula ignis. Namque, quando sunt absque ulla aqua, sæpe illæ habent colorem igneum et fulgidum. Scilicet quia oportet ut recipiant plura* semina *de luce solis, ut ob hanc causam rubefiant, et spargant flammas. Ergo ubi ventus impellens compulsit has* nubes, *et congregans* illas *contraxit in unum locum, spargunt* tunc *corpuscula elicita* ex se, *quæ faciunt ut fulgores ignis coruscent. Coruscat pariter ubi nubes ætheris rarefiunt; etenim ubi ventus dis-*

ed. Ferr. Th. Ra.—206 H. vs. et duo seqq. desunt V. ed. Th. Ra. *sed enim* P.—207 *color* Vind. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *coloret* Mus. B. 2. *splendidus solis* Voss. L. B. *est* deest Vind. O. Mus. B. 3. *Flammatus plerumque color* Mus. B. 1.—208 *et* deest Mus. B. 3. *lumina* Vind. Mus. B. 3.—209 *jubeant* V. ed. Th. Ra.—210 *Has igitur* Gryph. Nard. Sus. *contorsit* Mus. B. 2.—211 *tegens* V. ed. Th. Ra. —212 *fulgore* P. Ald. Gryph. marg. Sus. Bas. marg. *fulgure* V.

NOTÆ

abundare Ætnæus, flammescere cœlum.' Sic Virg. Eclog. VI. 34. 'Et liquidi simul ignis,' &c. Eleganter autem, quicquid abnuat Macrobius Sat. VI. 5.

207 *Colos*] Utrumque dicitur, colos, et color; sicut honos, et honor: odos, et odor: labos et labor: vapos et vapor, &c. Nonius.

212 *Quæ faciunt, &c.*] H. e. quæ faciunt, ut flamma existat, et fulgor oriatur.

213 *Fulgit item, &c.*] His 5. vss. aliam denique fulguris causam affert; nimirum cum rarefiunt nubes, et ventis agitatæ huc illuc deducuntur, tunc semina ignis, quæ in iis continentur, decidere censet, et fulgorem reddere. Porro quod spectat ad hanc nubium fractionem, seu potius rarefactionem, atque ad prolapsionem atomorum fulguris effectricium sine tetro sonitu, seu tonitru, videtur Poëta insinuare sententiam Clidemi, qui apud Aristotelem existimavit fulgur non esse ignem, sed inanem speciem, nempe nubem agitatam, et humida parte veluti percussam, perinde splendescere ac mare candescit, dum virga cæditur. Eodem pariter spectat, quod Anaximenes apud Stobæum affert exemplum refulgentis maris, dum remis scinditur. Eodem spectat, quod et Xenophanes dixit, nubem motu suo concipere splendorem, qui fulget. Eodem denique pertinet, quod Anaximander dixit, spiritum seu ventum splendere, distensione facta per nubis nigredinem.

Nam, quom ventus eas leviter diducit eunteis,
Dissolvitque, cadant ingratiis illa necesse est
Semina, quæ faciunt fulgorem: tum sine tetro
Terrore et sonitis fulgit, nulloque tumultu.
Quod super est, quali natura prædita constent
Fulmina, declarant ictu subinusta vaporis
Signa, notæque, graveis halantes sulfuris auras.
Ignis enim sunt hæc, non venti, signa, neque imbris.
Præterea, sæpe adcendunt quoque tecta domorum,

trahit parum et dissipat eas volitantes, oportet ut illa semina ignis *invite decidant, quæ edunt fulgetrum. Tunc* autem *coruscat absque terribili horrore,* sine *murmure, et* sine *ullo sonitu. Quod restat, plagæ, et vestigia perusta vapore; et signa exhalantia tetros halitus sulfuris, indicant quali natura fulmina componantur; namque hæ sunt notæ ignis, non* autem *venti, neque pluviæ. Deinde* fulmina

ed. Th. Ra.—213 *Fulcit* Mus. B. 1.—214 *deducit* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. *diducat* V. marg. 1.—215 *ingratius* omn. vet. lib. *ingratiis* Voss. L. B. *ingratis* P. in not.—216 *cum* pro *tum* Mus. B. 2.—217 *et sonitis* Cant. *et sonis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *atque sonis* Mus. B. 1. *et sonitu* reliqui.—218 *quod sic natura* P. O. Cant. Gryph. Nard. Bas. *quod sit n.* P. in not. Ald. *ignis natura* P. in not. *quali* deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—219 *ictu subinusta vaporis.* Sic, partim ex conjecturâ, rescribendum *putavi.* Wakef. *ictus et inusta vapore* edd. vulg. et *mixta* pro *inusta* P. in not. Heins. 2. O. *ictu et inusta vapore* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *ictu et inusta vaporis* Voss. vet. et L. B. *ictu ut inusta vapore* Mus. B. 2.—220 *halantis* vel *halanteis s. auris* P. O. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. marg. Bas. marg.—221 *noventi* V. ed. Th. Ra. —222 *sæpe* Voss. marg. *seque* Mus. B. 1. *per se* P. Ald. et edd. vulg. *sese* O.

NOTÆ

214 *Diducit*] Distrahit, divellit.

215 *Ingratiis*] Invite; velint, nolint. Sic III. 1083. V. 45.

218 *Quod super est, quali, &c.*] Hactenus de fulgure. Nunc de fulmine, nempe ab hoc vs. 218. ad vs. 422. Plura autem quærit de fulmine: I. naturam: II. modum, quo generetur: III. mobilitatem: IV. qua anni tempestate frequentius creentur fulmina: V. invehitur in superstitiosos homines, qui Jovi fulmina tribuunt; et in Hetruscos, qui ex iis auguria ducebant. His igitur 20. vss. prioribus disputat et agit de natura fulminis. Docet autem fulmina ignea et subtili constare natura; ignea quidem, I. quia loca fulmine tacta tetrum sulfuris odorem mittunt, et quasi calore inusta cernuntur. II. quia, dum cadunt, domos per se accendunt: subtili vero, quia fulminis igni nihil obsistit. Is enim penetrat clausas domos, ut vox: dicto citius liquefacit metalla duriora: vinum intacto dolio absorbet; et alia id genus præstat, quæ per infinitam ætatem sol præstare non valet: 'Tanto mobilior vis, et dominantior hæc est.'

219 *Ictu*] Supp. fulminum.

220 *Signa*] Nota, vestigia, loca notata.

Graveis] In accusat. supp. auras. H. e. tetras, sulfureas.

Halantes] In nominat. supp. notæ. H. e. exhalantes, mittentes. Olim legebatur, *halantis*, supp. sulfuris.

Et celeri flamma dominantur in ædibus ipsis.
Hunc tibi subtilem, cum primis ignibus, ignem
Constituit natura, minutis motibus atque
Corporibus; quoi nihil omnino obsistere possit:
Transit enim validum fulmen per sæpta domorum,
Clamor uti, ac voces; transit per saxa, per æra;
Et liquidum puncto facit æs in tempore, et aurum.

concremant etiam per se tecta domorum, et veloci cum *igne grassantur in ipsis ædibus. Natura fecit tibi hunc ignem tenuem præsertim ex ignibus tenuissimis, et ex primordiis velocibus, cui nulla res prorsus queat resistere. Namque fulmen penetrat vivide clausas domos, veluti sonus et vox; penetrat lapides, æra; et in instanti*

P. in not. *se* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—221 *Nunc* P. O. Cant. Ferr. Ald. *ubi* pro *tibi* Mus. B. 2.—225 *motibus atque* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Heins. *montibusque* Vind. V. ed. Th. Ra. *montibus atque* V. marg. 1. *mobilibusque* P. et edd. vulg. —226 *nihil* V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *nil* vulg. *absistere* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. Ald.—227 *valide* P. V. ed. Mus. B. 2. Hav. Delph. —228 Spurium censet Creech. *ut hac* Vind. Mus. B. 2. *ut hæc* V. ed. O. Ferr. Th. Ra. *ut has* Mus. B. 1. *ut ac* Mus. B. 3. *uti vocis* Gryph. Nard. Bas.—229

NOTÆ

224 *Cum primis*] In primis, præsertim. Sic vss. 259. 939. et alibi passim.

226 *Obsistere*] Sic infra vs. 330.

227 *Transit enim, &c.*] Sic I. 490. Porro dum hic mira fulminis effecta memorat, multiplex fulminis notat genus. Aristoteles duplex distinxit: alterum fumosum, ad quod rerum tactarum infuscatio pertineat: alterum clarum, ad quod rerum penetratio spectet. Plinius vero II. 51. tertium addit, quod vocat siccum, cujus 'mirificam naturam' dicit; et 'quo,' inquit, 'dolia exhauriuntur, intactis operimentis, multoque alio vestigio relicto: aurum et æs et argentum liquatur intus, sacculis ipsis nullo modo ambustis, ac ne confuso quidem signo ceræ...Martia princeps Romanorum icta gravida, partu exanimato, ipsa citra ullum aliud incommodum vixit.' Addit et Seneca II. 31. quod 'manente vagina, gladius liquescit; et inviolato ligno circa pila ferrum omne distillat: stat fracto dolio vinum, nec citra triduum rigor ille durat,' &c. Et cap. 52. 'Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnunquam sine injuria transit: cum lapide, ferroque, et durissimis quibusque confligit, quia viam necesse est per illa impetu quærat; itaque facit viam, qua effugiat: teneris et rarioribus parcit, quanquam et flammis opportuna videantur, quia transitu patente minus sævit,' &c. Sic præclare hic Lucretius.

Sæpta domorum] Septas domos; sic IV. 614. 'clausa viarum,' pro clausas vias: et alibi 'clausa domorum,' pro clausas domos.

229 *Puncto tempore*] Puncto temporis. Sic enim passim loquitur, II. 263. IV. 164. &c.

Curat item, vasis integris vina repente
Diffugiant: quia, nimirum, facile omnia circum
Conlaxat, rareque facit lateramina vasi,
Adveniens calor ejus; ut, insinuatus in ipsum,
Mobiliter solvens differt primordia vini:
Quod solis vapor ætatem non posse videtur
Efficere, usque adeo cellens fervore corusco:
Tanto mobilior vis, et dominantior, hæc est.
Nunc, ea quo pacto gignantur, et inpete tanto

temporis liquefacit æs et aurum. Facit etiam ut, vasculis incolumibus, vina subito evanescant; eo quod scilicet vapor illius accedens facile remittit et rarefacit cuncta latera lateritia vasculi circum, ubi ingreditur in illud vas, et dissolvens velociter disjicit corpuscula vini: quod calor solis non videtur posse facere per *longum tempus, etiamsi valeat calore ardenti. Adeo hæc potentia* fulminis *velocior est, et potentior,* quam calor solis. *Jam vero quo modo ea* fulmina *generentur, et tanta*

poncto Mus. B. 2.—230 *Cur autem* P. in not. *item ut* edd. vulg.—232 *raraque* V. ed. Th. Ra. *latera omnia* Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. *latera minus* Vind. *latera invia* Mus. B. 3. *latera minua* Cant. Gif. Par. Lamb. *lateramina* P. in not. *vasis* vulg.—233 *insinuatus* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *insinuetur* V. marg. 1. *insinuatur* edd. vulg. *et in ipsum* edd. vulg.—234 *Nobiliter* Mus. B. 1.—235 *vapore ætatem* Mus. B. 1. *vapore tacere* Vind.—236 *exque* pro *usque* Voss. vet. *cellens* Voss. vet. *tellens* Voss. L. B. *tollens* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gif. Par. *pollens* edd. vulg. *candens*

NOTÆ

232 *Rareque facit*] Rarefacitque. Tmesis.

Lateramina] Lateres, seu vasa ex latere ficta; vasa lateritia. Veteres quippe vina sua condebant in fictilibus vasis, seu testis. Olim legebatur, *Latera omnia:* quod et probari posset, nisi jam superiori versu vox *omnia* fuisset posita.

233 *Ut*] Ubi, cum: Gallice, *à mesure que.*

235 *Ætatem*] Supp. per: sic loquitur Plautus in Hecyr. 'nam neque ille hoc animo erit ætatem.' Ubi Donatus, 'ætatem,' positum pro, diu ac sæpe.

236 *Cellens* [*Pollens*] Lamb. bene. Pareus, *tollens*, quia v. 310. dixit 'fati protollere fines.' Sed quid ad hæc? viderit lector.

237 *Tanto mobilior, &c.*] Sic fere eadem docuit II. 382. 'Quare fulmineus multo penetralior ignis, Quam noster fluat e tædis terrestribus ortus. Dicere enim possis cœlestem fulminis ignem Subtilem magis e parvis constare figuris, Atque ideo transire foramina, quæ nequit ignis Noster hic e lignis ortus, tædaque creatus.'

238 *Nunc, ea quo pacto, &c.*] Explicata natura fulminis, nunc dicturus est modum, quo fulmen generetur, nempe ab hoc vs. 238. ad vs. 322. His igitur 7. vss. prioribus monet se docturum, unde fit, ut fulmen tam miros auditu effectus faciat; nempe turres discludat, domos disturbet, avellat trabes, demoliatur dura monumenta hominum ac Deorum, homines exanimet, pecudes enecet, et similia ejusmodi.

Fiant, ut possint ictu discludere turreis,
Disturbare domos, avellere ligna trabesque,
Et monimenta virum conmoliri atque ciere,
Exanimare homines, pecudes prosternere passim;
Cætera de genere hoc qua vi facere omnia possunt,
Expediam, neque te in promissis plura morabor.
  Fulmina gigni de crassis, alteque, putandum est,
Nubibus exstructis: nam cœlo nulla sereno,
Nec leviter densis mittuntur nubibus umquam.
Nam dubio procul hoc fieri manifesta docet res;
Quod tunc per totum concrescunt aëra nubes

vi constent, ut queant dissolvere turres; evertere domos; abstrahere tigna et trabes; movere et labefactare monimenta hominum; enecare homines; et ubique profligere pecora; qua tandem *potentia queant efficere similia ejusmodi, dicam* tibi, *neque te amplius retardabo in pollicitationibus* meis. *Credendum est fulmina generari ex nubilis spissis, et alte cumulatis* aliis super alia. *Namque nulla unquam vibrantur e cælo puro, neque e nubilis parum densatis. Quippe etenim sine dubio res clara monstrat id fieri, quia tunc nubila densantur ex omni parte per totum*

Gryph. Nard. P.—239 *discindere* quidam.—240 *tigna* Vind. *signa* Voss. vet. —241 *demoliri* P. Voss. vet. et edd. vulg.—243 *de gente hoc qui si* V. ed. Th. Ra. *possunt* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Nard. Sus. *possint* vulg.—244 *te* deest V. ed. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Bas. Voss. L. B. *neque quam in* Voss. vet. *neque quem in* Voss. marg.—245 *gigni de* Wakef. ex conj. *gignier e* P. et edd. vulg. *gigni e* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *progigni in* O. *progigni e* Mus. B. 1. *nunc gigni e* Cant.—246 *extractis* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. *extrusis* et *exstructis* P. in not.—248 *hæc fieri* Gassend.

NOTÆ

241 *Conmoliri*] Pareus, bene; hoc est labefactare, tentare, ciere. Lambinus, *demoliri*, quasi, evertere, destruere.

244 *Neque te, &c.*] Sic v. 92.

Plura] Amplius.

245 *Fulmina gigni de crassis, &c.*] His itaque 23. vss. assumit I. Lucretius fulmina generari in nubibus crassis, densis, et compactis. Cujus rei rationem reddit, quod fulmina non fiant sereno cœlo, aut rarescentibus tantum nubilis obumbrato; sed dum nubibus tenebrosis obtegitur. Sic enim piceus nimbus prægnansque fulminibus nonnunquam mari minitatur, terrasque terrefacit omnes. Neque enim solis lumen tunc nobis denegaretur, nisi alte exstructæ nubes interponerentur.

Gigni [*Gignier*] Poëtice, pro gigni.

Alte...exstructis] Sic vs. 184. et 185. Et infra vs. 267. H. e. exaggeratis, cumulatis, densis.

246 *Nam cœlo nulla sereno, &c.*] Eadem quippe est venti, terræ motus, tonitrus, et fulminis materia, nimirum sicca exhalatio, inquit Aristoteles Meteor. II. cap. ultim. Ex hac enim sicca exhalatione fit ventus in aëre: terræ motus intus in terra: imber, procella, tonitrus, et fulmen in nubibus.

Undique, utei tenebras omneis Acherunta reamur
Liquisse, et magnas cœli couplesse cavernas:
Usque adeo, tetra nimborum nocte coorta,
Inpendent atræ Formidinis ora superne,
Quom conmoliri tempestas fulmina cœptat.
  Præterea, persæpe niger quoque per mare nimbus,
Ut picis e cœlo demissum flumen, in undas
Sic cadit, et fertur tenebris procul; et trahit atram,
Fulminibus gravidam, tempestatem, atque procellis;
Ignibus, ac ventis, cum primis ipse repletus:
In terra quoque ut horrescant, ac tecta requirant.
Sic igitur supera nostrum caput esse putandum est
Tempestatem altam: neque enim caligine tanta
Obruerent terras, nisi inædificata superne

aërem, ita ut *putemus cunctas tenebras deseruisse Acherunta, et implevisse ingentes fornices cœli. Adeo vultus horroris nigri desuper pendent, tenebris atris nubilorum exortis* undique, *ubi nimbus procellosus incipit præparare fulmina. Deinde plerumque atra nubes etiam ita per æquor decidit in aquas, sicut fluvius picis missus e cœlo; et longe a tenebris ducitur, et attrahit nigrum nimbum gravem fulminibus et ventis; præsertim* cum *ipsa quoque* nubes *plena sit ignibus et procellis, ita ut* homines *in terra paveant et cito repetant domos* suas ubi latitent. *Itaque credendum est nimbum alte exstructum esse supra verticem nostrum. Neque enim nubes obtegerent terras tantis tenebris, si non plures alte exstructæ forent supra multas,*

—250 *adierunt arctamur* V. ed. Th. Ra. *adierint aëra* Mus. B. 3.—251 *implesse* Mus. B. 1. *complexa* O.—252 *terra* V. ed. Cant. Th. Ra.—253 *Impendunt* P. Ald. *Impendant* Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—254 *ceptas* V. ed. Th. Ra.—256 *dimissum* Voss. vet. et L. B. Ferr. *fulmen* P. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed.—257 *et fertur* lib. vet. *ætheriis* Mus. B. 1. *et fertus* edd. vulg. *terris procul* Fab.—259 *repletur* Gryph. P. Ald.—260 *Interea* V. ed. Th. Ra. *In terram* O.—261 *supra nostrum* Vind. O. Mus. B. 1. 3. *super a nostris* V. ed. Th. Ra. *supera nostris* Ferr. *super enostrum* Cant.—262 *aliam* Mus. B. 1. *coline* V. ed. Th. Ra.—264 *exemplo* V. ed.

NOTÆ

250 *Undique, utei tenebras, &c.*] Hi 4. vss. positi sunt IV. 170. Consule ibid. nostras annotationes.

254 *Tempestas*] Vertex, ventus, nimbus procellosus.

257 *Fertur tenebris procul*] H. e. etiam in eam cœli partem, quæ serena est, et sine nubibus.

259 *Cum primis*] Inprimis, vs. 224.

260 *Horrescant*] Supp. homines.

Tecta requirant] Domos repetant, ubi latitent. Immo etiam specus et caveas ingrediantur; quod de Tiberio traditum est. Sueton.

262 *Tempestatem altam*] Nimbum, seu nubem alte exstractam.

263 *Nisi inædificata superne, &c.*] Sic vss. 185. 246. et jam infra vs. 267.

Multa forent multis exempto nubila sole:
Nec tanto possent venientes obprimere imbri,
Flumina abundare ut facerent, camposque natare,
Si non exstructis foret alte nubibus æther.
  Heic igitur ventis, atque ignibus, omnia plena
Sunt: ideo passim fremitus, et fulgura, fiunt.

sole ipso *sublato: neque* pariter *hæ* nubes *quirent obruere terras tanta pluvia, ut facerent fluvios exundare, et agros innatare* aquis, *nisi aër constaret nubilis alte inædificatis* aliis supra alia. *Ergo cuncta* loca nubilorum *repleta sunt his ignibus atque his ventis; idcirco ubique tonitru et fulgetra fiunt. Namque ostendi supra nubila*

Th. Ra. *lumina sole* Gassend.—265 *N. t. p. has terras o. i.* edd. vulg. *tantos . . . imbres* Heins. Mar. *tantos* P. in not. V. marg. 1. *venientes* deest V. ed. Th. Ra. —266 *Fulmina* Gryph. marg. Bas. marg. P. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. Ald.—268 *His* edd. vulg. *Sic* O. *plana* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1.

NOTÆ

265 *Venientes* [*Hæc terras*] Ita Lamb. ex vulg. lectionibus. *Hæc* autem supp. nubila vs. 264. non fulmina, ut male interpretatur Lambinus. Pareus vero legit *venientes*. Verum ad quid refertur? an ad *nubila?* non sane. An ad *Tempestatem altam?* multo minus. Alias *viventes*, h. e. homines, animantes.

267 *Si non exstructis, &c.*] Hoc igitur manifestum est, quod fulmina non fiant nisi densis et crassis nubibus; atque ita materia fulminis intra nubes concluditur. Namque quod alioquin Plinius II. 51. ait, 'Catilinianis prodigiis Pompeiano ex municipio M. Herennium decurionem sereno die fulmine ictum fuisse;' et quod apud Horatium Carm. I. 34. ut jam supra monui, dicitur de Jove, qui 'plerumque per purum tonantes ageret equos, volucremque currum;' id sane fide tantum dignum est, si, reliquo cœlo sereno, pars alia ad quandam horizontis partem nubibus obtecta fuerit, e quibus fulminarit, aut tonuerit.

268 *Heic igitur ventis, &c.*] Postquam demonstravit fulmen creari in crassis et alte cumulatis nubibus, his jam 26. vss. aliis docet et ex ignibus, et ex ventis, quos simul nubes habent, fulmen maturum erumpere, quod acris sonitus, terræ tremor, horror mortalium, gravisque imber sequuntur. Itaque censet Lucretius primum in nubibus esse multa ignis corpuscula, ut supra docuit vs. 205. Deinde ventum, seu vorticem in nubibus inclusum cogere nubes quasi in altos montes, et illa ignis e nubibus exprimere corpuscula, quorum contactu accendatur, nisi forte sua mobilitate ipse calefiat. Tertio, ubi ventus ille percaluit, maturum fulmen erumpere, quod nubem perscindat, omniaque circum lumine perlustret. Quarto sonitum seu tonitru sequi; inde tremorem terræ, horrorem mortalium; atque tandem adeo uberem pluviam, 'Omnis uti videatur in imbrem vertier æther.'

Omnia] Supp. nubila; vel, aëris loca.

269 *Passim*] Ubique, nempe per totam cœli regionem; per omnes ætheris partes.

Fremitus] Tonitrua, murmura, sonitus acres.

Quippe et enim supera docui, permulta vaporis
Semina habere cavas nubeis; et multa necesse est
Concipere ex solis radiis, ardoreque eorum.
Heic, ubi ventus, eas idem qui cogit in unum
Forte locum quem vis, expressit multa vaporis
Semina, seque simul cum eo conmiscuit igni;
Insinuatus ibei vortex vorsatur in alto,
Et calidis acuit fulmen fornacibus intus.
Nam duplici ratione adcenditur: ipse sua cum
Mobilitate calescit, et e contagibus ignis.
Inde, ubi percaluit gravius ventosus, et ignis
Inpetus incessit; maturum tum quasi fulmen
Perscindit subito nubem, ferturque, coruscis

concava continere plura corpuscula ignis; et oportet ut recipiant plura etiam *a radiis solis, et a calore illorum* radiorum. *Postquam hic idem ventus, qui contrahit casu fortuito illas* nubes *in unumquemque suum locum, elicuit plurima corpuscula ignis, et miscuit sese una cum illo igne, ventus procellosus, qui eo ingressus est, volvitur in profundo* illarum, *et exacuit fulmen intrinsecus* in illis *ardentibus fornacibus. Etenim vortex inflammatur duplici modo: namque* primum *ipse accenditur suo celeri motu, et* secundo *ex contactu ignis. Postea vero quam potestas verticis calefacta est, aut ubi vehemens vis ignis incidit, tunc fulmen veluti tempestivum perrumpit repente nubem; et vapor* illius *percussus volitat perlustrans suis lucidis*

—270 *et* deest Vind. *suprà* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *supera* vulg. *ut supra* V. marg. 1.—271 *Semina hæc de re* Vind. Voss. marg. *Semina hac de re* V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. *Semina ciere* Voss. marg.—273 *Hoc* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Nard. V. marg. 1. *Hac* Heins. 2. *etas* pro *eas* Cant.—275 *similis* Cant. *cum in eo* Gryph. P. Ald.—276 *vertex* Voss. vet. et L. B.—278 *attenditur* Cant. *suâ tum* Mus. B. 1. *suâ nam* edd. vulg. *suapte* Gassend. Lamb. Creech.—279 *Nobilitate* V. ed. Th. Ra. *e* deest Mus. B. 1.—280 *gravius jam ventus in ignis* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *vis venti vel gravis ignis* P. in not. O. Cant. et edd. vulg. *gravis ventum insigni* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *gravis venti vis igni* Voss. vet. et L. B. *gravibus ventis insignis* Mus. B. 1. *gravis ventilis vis* Mus. B. 3.—281 *cum quasi*

NOTÆ

270 *Supera docui*] Nempe vs. 205.

Vaporis] Caloris, ut sæpe monui. Sic vs. 274.

272 *Eorum*] Supp. radiorum solis.

275 *Cum eo*] Olim in præpositione cum vocalis *m* non elidebatur.

276 *Insinuatus ibei vortex, &c.*] H. e. tum globus ventorum intromissus circumagitur in aëre et nubibus; fulmenque velut in fornacibus ardentibus parat, acuit, excudit.

278 *Ipse*] Supp. vortex: vs. 276.

279 *Contagibus*] Contactu: III. 472. 735. 741. &c.

280 *Percaluit gravius ventosus* [*vis venti*] Supp. sua mobilitate: vs. 279.

Ventosus, et ignis [*vel gravis ignis, &c.*] Namque, e contagibus ignis vis venti calefit; v. 279.

Omnia luminibus lustrans loca, percitus ardor:
Quem gravis insequitur sonitus, displosa repente
Obprimere ut cœli videantur templa superne.
Inde tremor terras graviter pertentat, et altum
Murmura percurrunt cœlum; nam tota fere tum
Tempestas concussa tremit, fremitusque moventur:
Quo de concussu sequitur gravis imber, et uber,
Omnis utei videatur in imbrem vortier æther,
Atque ita præcipitans ad diluviem revocare:
Tantus, discidio nubis, ventique procella,
Mittitur, ardenti sonitus quom provolat ictu.
Est etiam, quom vis extrinsecus incita venti

luminibus cuncta loca. *Quem* vaporem *murmur acre subsequitur, ita ut fornices cœli quasi dissoluti videantur obruere desuper* terras. *Hinc horror percipit acriter* totas *terras, et tonitrua pervadunt summum cœlum; etenim totus ferme nimbus tunc conquassatus tremiscit, et murmura cientur.* *Qua de concussione ingens pluvia, et copiosa subsequitur, ita ut totus aër videatur converti in pluviam.* *Et sic præceps cadens vocare iterum ad diluvium.* *Adeo magnum est murmur cum perfertur vehementi plaga, scilicet* ex *dissolutione nubis, et* ex *vertice venti.* *Fit quoque* fulmen, *ubi vis venti percita extrinsecus impingit in nubem firmam*, et plenam

P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.—283 *locus* V. ed. Th. Ra.—285 *et* V. ed. Th. Ra. *videatur* Mus. B. 3.—287 *fere cum* V. marg. 1.—288 *que* deest V. ed. Th. Ra.—289 *Quod e* V. ed. Th. Ra. *concussus* O. Cant. *concussis* V. ed. Th. Ra.—290 *Omnibus ut* O. *Omnis ut* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. *Omnis ita ut* Cant.—291 *Atque ita Pyrrhæ nos* Fab. *revocari* Wakef. in not.—292 *Tantos* O. *Tanto* Cant. *dissidio* P. Ald.—293 *pervolat* Delph.—294 *Esse* Voss. vet. et L. B. *tum vis* Mus. B. 3. *excita* a pr. m. sed lect. recepta superscr.

NOTÆ

283 *Ardor*] Ignis.

284 *Gravis sonitus*] Tonitru.

Displosa] Sic vs. 130. de vesicula rupta.

285 *Cœli templa*] Cœlum: cœli fornices, ut ait Nonius. Sic II. 1037. V. 491. 492. 1435. &c.

286 *Pertentat*] Percipit, occupat, pervadit, permovet.

287 *Murmura*] Tonitrua.

288 *Tempestas*] Nimbus ater.

289 *Uber*] Abundans et multus.

290 *Vortier*] Poëtice, pro verti.

292 *Discidio*] Discidium vox Latina est, a verbo discindo nata; et valet idem quod discissio, disjunctio, dissolutio. Sic I. 453. II. 119. III. 348. 852. &c.

294 *Est etiam, quom vis, &c.*] His 5. vss. secundum et tertium affert modum, quo fieri fulmen putat. Nimirum cum ventus extrinsecus adveniens perscindit nubem prægnantem maturo fœtu, h. e. fulmine: vel etiam cum ventus in alias atque alias, h. e. in diversas partes deducit nubem pariter fulmine prægnantem. Tunc enim scissa nube fulmineus vertex decidit, quo vis fert.

Est etiam, quom, &c.] Hellenismus. H. e. interdum etiam vis venti extrinsecus incita, &c.

Incidit in validam maturo a culmine nubem:
Quam quom perscidit, ex templo cadit igneus ille
Vortex, quem patrio vocitamus nomine fulmen.
Hoc fit idem in parteis alias, quoquomque tulit vis.
  Fit quoque, ut interdum venti vis, missa sine igni,
Igniscat tamen in spatio, longoque meatu,
Dum venit; amittens in cursu corpora quædam
Grandia, quæ nequeunt pariter penetrare per auras:
Atque alia ex ipso conradens aëre portat
Parvola, quæ faciunt ignem, conmixta, volando:

fulmine jamjam formato; quam ubi ventus *perfregit, subito flammeus ille vortex decidit, quod vocamus patrio vocabulo fulmen. Hoc quoque fertur in diversas partes, in quascumque* scilicet *impetus ejus portabit illud. Accidit etiam ut plerumque impetus venti pulsus absque igne tamen inflammetur in longo cursu et spatio, perdens, dum currit, in cursu* suo *quædam magna corpuscula, quæ non possint similiter transire per aëra; et colligens* quædam *alia minima ex ipso aëre, fert* ea, *quæ*

Cant.—295 *Incedit* Vind. *ad* pro *in* Mus. B. 1. *valida* Vind. O. *fulmine* P. et edd. vulg.—297 *Vertex* Voss. vet. et L. B. *quam* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. *quod* O. Cant. *spatio* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. *e Latio* Voss. vet. a sec. m. et *Latio* ascribitur in marg. Cant.—298 *item in* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas.—300 *Igniscat* Vind. Voss. vet. et L. B. *Ignificat* Cant. *Ignescat* vulg.—304 *Parvula* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3.

NOTÆ

295 *Maturo a culmine* [*fulmine*] Sic vs. 281.

296 *Igneus Vortex*] H. e. fulmen, quod tortuosum in modum, ac verticis instar decidit.

297 *Patrio*] Latino.

298 *Hoc fit idem, &c.*] Hoc versu continetur alter ille modus, quo, ut docui vs. 294. not. ventus ferens ac diducens nubem in diversas partes, nec extrinsecus tantum in eam incidens perscindit nubem, cujus discidio fulmen cadit.

299 *Fit quoque, ut interdum, &c.*] His 9. vss. quartum affert modum Poëta, quo putat fieri fulmen. Nimirum, quia fulmen nihil aliud fere videtur, quam ventus incensus: tamen censet etiam Lucretius hoc modo fieri posse fulmen. Potest enim, inquit, ventus, qui frigidus est, tamen, dum fertur, ignescere; namque eundo amittit corpuscula quædam grandia, diuturno itineri inepta, nec per aëra transire facile valentia; novaque acquirit parvula, quæ maxime idonea sint ad ignescendum.

301 *Corpora*] Atomos, semina.

302 *Grandia*] Quæ ab ignea natura prorsus sunt aliena. Constat enim ignis ex parvolis et subtilibus corpusculis, ut docuit lib. II.

Per auras] H. e. per aëra, ut sæpe monui; est enim aër nihil aliud, quam flatus extensus.

303 *Conradens*] Corradens; antiqua scriptio. H. e. colligens, conquirens, sumens, petens. Sic vs. 443.

Non alia longe ratione, ac plumbea sæpe
Fervida fit glans in cursu, quom, multa rigoris
Corpora dimittens, ignem concepit in auris.
Fit quoque, ut ipsius plagæ vis excitet ignem,
Frigida quom venti pepulit vis, missa sine igni;
Nimirum, quia quom vehementi perculit ictu,
Confluere ex ipso possunt elementa vaporis:
Et simul ex illa, quæ tum res excipit ictum:
Ut, lapidem ferro quom cædimus, evolat ignis;
Nec, quod frigida vis ferri est, hoc secius illa
Semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum.
Sic igitur quoque res adcendi fulmine debet,

commixta concipiunt ignem eundo. Haud dissimili prorsus modo, quam plerumque plumbeus globulus calefit, ubi relinquens plura corpuscula frigoris ignescit per flatus aërios in cursu suo. *Accidit etiam, ut vehementia ipsius ictus accendat ignem, ubi rigida violentia venti percussit absque igne; scilicet quia, ubi* vis venti *percussit valida plaga, semina caloris queunt emanare ex ipso* vento. *Et pariter* emanare possunt *ex illa re, quæ tunc recipit plagam* venti. *Veluti* v. g. *ignis exsilit, ubi percutimus saxum ferro; neque illa corpuscula fervidi splendoris minus conveniunt ad plagam, eo quod natura ferri sit frigida. Ergo ita res etiam debet inflammari*

Cant.—306 *Fecunda fit* V. ed. Th. Ra. Ferr. *Fervidior* O. Mus. B. 1.—307 *concipit* Vind. Voss. marg.—308 *ipsis* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. *ex ipsis* O. Ferr.—310 *qui* pro *quia* V. ed. *pertulit* Bodl. O. Cant. *percutit* Delph. —311 *vapores* P. Ald.—312 *excipit illum* P. V. ed. Bodl. Gryph. marg. Bas. marg. Th. Ra. Ald.—313 *cedimus* Vind. Cant.—314 *ferri est* Voss. vet. et L. B. *ferris* Vind. V. ed. O. Cant. *sit ferri* vulg. *sencius* Vind. O. *sentius* Cant. *stutuis* V. ed. Th. Ra. *saucius* Mus. B. 1. *sentiat* Mus. B. 3. *ille* Ferr. V. ed.

NOTÆ

305 *Non alia longe ratione, &c.*] Sic supra vs. 178.

306 *Rigoris*] Frigoris. Sic vs. 367. et v. 639. 745.

308 *Fit quoque, ut ipsius, &c.*] His 14. vss. quintum affert modum, quo credit creari posse fulmen. Nimirum, inquit, valet etiam ipse ictus seu plaga venti validi ad ignem fulmineum excitandum, etsi frigidus sit ventus. Namque tum ex vento percutiente, cum ex re percussa generari potest ignis fulmineus, pariter ac vulgo fit ignis, cum lapidem ferro cædimus; scilicet quia ex utroque exsiliunt semina ignis. Ita similiter nisi semina ignis eliciuntur ex vento, dum fertur, tamen tepefieri et calefieri potest ita, ut, si forte res percussa illius impetu opportuna sit flammis, ignem facile faciat.

311 *Elementa vaporis*] Semina ignis; atomi ignis.

313 *Ut, lapidem ferro, &c.*] Sic supra vs. 161.

314 *Nec, quod, &c.*] H. e. quia ferrum frigidum est, ideo minus illa caloris semina ad plagam concurrunt.

315 *Calidi fulgoris*] Ignis fulminis igniti.

Obportuna fuit si forte, et idonea, flammis.
Nec temere omnino plane vis frigida venti
Esse potest, ex quo tanta vi missa superne est;
Quin prius, in cursu si non adcenditur igni,
At tepefacta tamen veniat, conmixta calore.
  Mobilitas autem fit fulminis, et gravis ictus,
Ac celeri ferme pergunt tibi fulmina lapsu,
Nubibus ipsa quod omnino prius incita se vis
Conligit, et magnum conamen sumit eundi.
Inde, ubi non potuit nubes capere inpetis auctum,

fulmine, si fortasse fuit apta et parata ad ignem concipiendum. *Neque sine causa penitus violentia venti potest esse frigida, ex eo quod desuper missa est* cum *tanto impetu: quin, si antea in meatu non inflammatur igne, saltem calefacta et mixta calore* tepido *cadat. Celeritas autem fulminis, et valida plaga* illius *fit, et fulmina ita veloci casu fere feruntur,* eo *quod vis ipsa fulminis immissa e nubibus prius contrahit se, et accipit magnum conatum progrediendi. Hinc, postquam nubes non*

Th. Ra. O. Cant. *illo* Voss. vet. *illum* Mus. B. 3.—317 *indomeat* V. ed. Th. Ra. *indomita* Ferr. *pervia* super rasura Mus. B. 2.—318 *Nec tamen* Gassend.—319 *ex qua* P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Mus. B. 1. *vi missa* Voss. L. B. Cant. V. marg. 1. *immissa* Ferr. V. ed. Th. Ra. *umissa* Vind. *vis missa* O. *vi nixa* Mus. B. 1. *vi inmissa* vulg.—320 *Quin tamen* Mus. B. 1. *in cursus* P. Mus. B. 1. 3. V. ed. Th. Ra. Ferr. O. Ald. Vind. *si* deest V. ed. Vind. Ferr. Th. Ra.—321 *Ad* Vind. O. Mus. B. 1. 3. *colore* Ferr. Th. Ra. Vind. V. ed. O.—322 *graius ictus* Ferr.—323 *Ac* Wakef. ex conj. *At* lib. vet. *Et* edd. vulg. *pergunt tibi* Wakef. ex conj. *pergunt sic* edd. vulg. *pergunt ubi* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *sic* deest Vind. *dispergunt* O. Mus. B. 1. *pergunt cum* Mus. B. 3. *jam pergunt* Cant.—324 *insita* Gryph. *sævis* O. V. ed. Ferr. Th. Ra. *sacius* Vind.—

NOTÆ

317 *Obportuna fuit si forte, &c.*] H. e. si forte fuit apta ad ignem accipiendum.

318 *Nec temere, &c.*] H. e. nec omnino sine causa aut ratione ventus potest esse frigidus, ex quo tempore, seu ex quo loco tanta vi immissus est.

322 *Mobilitas autem fit, &c.*] Hactenus de fulminis natura et generatione: nunc de ejusdem mobilitate; quæ tertia est quæstio proposita supra vs. 218. not. Hæc autem tria complectitur. I. mobilitatem. II. gravem ictum. III. celerem fulminis lapsum ad ima. Quas quidem quæstiones intermiscet. Itaque his 7. vss. prioribus asserit fulminis mobilitatem, I. quia fulmen tunc erumpere ait e nubibus, cum vis valida incussa venti, et agitatio illa intolerabilis est corpori continenti, seu nubibus includentibus illum ventum. Quapropter exprimitur, inquit, velut ea, quæ a tormentis exploduntur.

325 *Conligit*] Antique, pro colligit. Sic vs. 303. 'Conradens,' pro Corradens.

Conamen sumit eundi] Sic vs. 1039.

326 *Inpetis*] Ab antiquo nominativo impes, genit. impetis; h. e. impetus, v. 506. et alibi passim.

Exprimitur vis; atque ideo volat inpete miro,
Ut validis quæ de tormentis missa feruntur.
  Adde, quod e parvis, et lævibus, est elementis;
Nec facile est tali naturæ obsistere quidquam:
Inter enim fugit, ac penetrat, per rara viarum.
Non igitur multis obfensibus in remorando
Hæsitat: hanc ob rem celeri volat inpete labens.
  Deinde, quod omnino natura pondera deorsum
Omnia nituntur: quom plaga sit addita vero,

valuit recipere augmen impetus, vis fulminis *elicitur, et idcirco fertur admirabili mobilitate; veluti ea, quæ pulsa de firmis tormentis volant. Adjice quod* fulmen *constat ex tenuibus atque levigatis primordiis: et difficile est aliquid resistere tali naturæ. Namque præterlabitur, et permeat per raros meatus* rerum. *Ergo non cunctatur retardando* propter *plures occursus* obvios rerum. *Propter hanc causam cadit et fertur mobili vehementia. Præterea* adde *quod omnia pondera feruntur deorsum* ex *natura* sua, *sed ubi ictus est superadditus, celeritas geminatur, et*

326 *impetus* V. ed. Th. Ra. O. Ferr.—329 *et* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *ac* vulg.—331 *per ara* V. ed. Th. Ra. Vind. *per aëra* Ferr. *per astra* O. *per strata* Mus. B. 1. *per arcta* Mus. B. 3. *per aperta* Cant. *per operta* Heins. *per apta* V. marg. 1.—332 *inter morando* Ferr. V. ed. Th. Ra.—333 *Hæsit at* V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *celeri* deest V. ed. Th. Ra. *cœli* O. *celi* Mus. B. 1.—334 *naturæ* P. *deorum* Vind. Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *deosum* Voss. marg.—335 *si addita* Vind. Mus. B. 1.

NOTÆ

327 *Inpete*] Impetu: vs. 326.

328 *Tormentis*] Tormentum genus est machinarum, quibus tela, saxa, et alia id genus mittebantur olim.

329 *Adde, quod e parvis, &c.*] His 5. vss. repetit II. mobilitatem fulminis ex tenuitate atomorum, quibus constat. Sic II. 385. probavit fulmen constare levibus et tenuibus elementis. Quo fit, ut nihil ei resistat. Hinc gravem ictum fulminis arguit.

330 *Nec facile est, &c.*] Sic supra vs. 226. 'Cui nil omnino obsistere possit.'

331 *Inter enim fugit*] Tmesis, interfugit enim. H. e. fugit inter omnes res, in quas incidit, si modo raræ sint, et non solidæ.

Per rara viarum] Per raras vias, per patentes et apertos meatus. Hellenismus. Sic 'clausa domorum,' pro clausæ domus: sic 'strata viarum,' pro stratæ viæ. Et alia similia passim.

332 *Obfensibus*] Occursibus. Sic II. 223. 438. III. 95. &c. Sensus is est hujus versus: Non igitur offendit in multas res, quæ ipsum remorari queant.

333 *Inpete*] Impetu: vs. 326.

334 *Deinde, quod omnino, &c.*] His 5. vss. repetit III. mobilitatem fulminis ex eo, quod omnia corpora gravia deorsum ferantur vehementi nisu; quibus si vis impellens accedat, tum ea ferre necesse est miro, veloci, et mobili omnino impetu. Fulmen autem grave est corpus, desuper cadens impellitur vi venti. Hinc nihil mirum si obvia quæque discutiat plagis, perfringat, et evertat. Hinc gravem ictum fulminis et celerem lapsum ad ima repetit Poëta.

Mobilitas duplicatur, et inpetus ille gravescit:
Ut vehementius, et citius, quæquomque morantur,
Obvia discutiat plagis, itinerque sequatur.
Denique, quod longo venit inpete, sumere debet
Mobilitatem, etiam atque etiam quæ crescit eundo,
Et validas auget vireis, et roborat ictum.
Nam facit, ut, quæ sint illius semina quomque,
E regione locum quasi in unum cuncta ferantur,
Omnia coniciens in eum volventia cursum.
Forsitan ex ipso veniens trahat aëre quædam
Corpora, quæ plagis incendunt mobilitatem:
Incolomeisque venit per res, atque integra transit
Multa, foraminibus liquidus quia transviat ignis.

vis illa augescit; ita *ut velocius et violentius disjiciat ictibus ea, quæ occurrentia retardant* ipsum, *et pergat* ire *viam* suam. *Demum* adde, quod, *quia descendit longinquo impetu, debet accipere velocitatem quæ maxime augeatur progrediendo, et* quæ *adaugeat vires magnas* illius, *et corroboret plagam* quam infert. *Etenim efficit, ut ea omnia primordia, quæcumque illud* fulmen *habet, veluti directe concurrant in unam regionem, compellens* quidem ea *omnia quæ volubilia* sunt *in eum motum.* Fit quoque ut *forte descendens ducat ex ipso aëre quædam corpuscula, quæ augeant celeritatem ictibus* suis. *Et ignis* fulmineus ille *descendit per res illæsas, et permeat multas res salvas, quia transit per meatus apertos; et perrumpit*

—338 *gladiis* pro *plagis* Nonius, VIII. 2.—340 *quia crescit* Cant.—344 *coniciens* Cant. *conjiciens* vulg.—345 *Forsan et* P. et edd. vulg. *trahit* Hav.—346 *intendant* Gif. Par. Delph. *incendunt* O. *incedunt* Bodl. Voss. vet. et L. B. *intendunt* P. et edd. vulg.—347 *venit partes* Cant.—348 *liquidus* Voss. L. B. Nard. Heins. Bas. Creech. *liquidis* P. Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Ald.

NOTÆ

338 *Itiner*] Antiquitus, pro iter. Sic Manilius I. 88. 'Fecit et ignotis itiner commercia terris.' Vide Nonium in voce Itiner.

339 *Denique, quod longo, &c.*] His 8. vss. repetit IV. mobilitatem ex longo impetu, quo venit et fertur fulmen: quæ enim longius feruntur, ea mobilitatem acquirunt eundo; fulmen itaque dum longius descendit vel conjicit quasi in unum locum omnes atomos, quæ in cursum, quem init, simul feruntur: vel fortasse veniens corradit ex aëre ipso cunctas atomos volubiles, quas invenit. Quo fit ut mobilitas illius intendatur aut plagis volubilium atomorum accedentium, aut contracto suarum impetu.

342 *Nam facit*] Supp. mobilitas.

Quæ sint illius quomque] Tmesis, quæcumque.

343 *E regione*] Directo, recta.

344 *Volventia*] Volubilia quæ ad cursum et motum celerem apta sunt.

346 *Incendunt* [*intendant*] Augeant, amplificent.

347 *Incolomeisque venit, &c.*] His 9. vss. arguit et gravem ictum et celerem lapsum fulminis ex ejusdem mobilitate.

348 *Liquidus* [*liquidis*] Apertis, patentibus, raris.

Multaque perfregit, quom corpora fulminis ipsa
Corporibus rerum inciderint, qua texta tenentur.
Dissolvit porro facile æs, aurumque repente
Confervefacit; e parvis quia facta minute
Corporibus vis est, et lævibus ex elementis,
Quæ facile insinuantur; et, insinuata, repente
Dissolvunt nodos omneis, et vincla relaxant.
Auctumnoque magis, stellis fulgentibus apta,

multas res, ubi corpuscula ipsa fulminis impegerint in corpora rerum, qua parte convexa hærent. Liquefacit autem facile æs et calefacit subito aurum, quia vis illius *tenuiter constat ex tenuibus corpusculis, et ex levigatis primordiis; quæ facile penetrant, et quæ ingressa subito disjiciunt nexus omnes, et remittunt vincula* rerum. *Et templum cœli editum* supra *sidera lucentia ex omni parte, et* simul

lapidis V. ed. Th. Ra. *liquidum* Voss. vet. *transviat* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *travolat* edd. vulg. *trameat* Gif. Par. Delph. *traviat* P. Ald. Gryph. marg. *transvolat* Gryph. Nard. Lamb. Bas. *transivit* Bodl. *transeat* O.—349 *perfregit* Voss. vet. Bodl. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *perfringit* vulg. *perfigit* Voss. L. B.—350 *incederint* V. ed. Th. Ra. *quæ* P. Th. Ra. Ald. Gryph. *que* V. ed. *tecta* Gryph. *tuentur* Cant.—351 *Dissolvunt* Creech. ed. sec.—356 *telis fulgentibus* Fab. Sus. *apta* Creech.

NOTÆ

349 *Corpora*] Atomi.

350 *Corporibus rerum*] H. e. rebus corporeis.

Qua texta tenentur] H. e. qua parte res durissimæ, solidissimæ et maxime contextæ sunt.

353 *Vis*] Supp. fulminis, non autem æris et auri, ut male interpretati sunt Lambinus et Pareus. Non enim adeo fulmen penetrat, dissolvit, ac liquefacit æs et aurum, quia ea constant ex parvis elementis; sed quia ipsum fulmen constat ex parvis et tenuibus corpusculis.

353 *Elementis*] Atomis, corpusculis.

356 *Auctumnoque magis, &c.*] His 22. vss. solvitur quæstio IV. proposita supra a nobis vs. 218. not. Nimirum qua potius anni tempestate fulmina fiant. Respondet autem Lucretius potissimum generari in autumno et vere; quia utrumque hoc tempus constat inter calorem et frigus, quæ duo sunt necessaria ad fulminis generationem. Veris namque initium, finis est hyemis, seu frigoris; atque principium æstatis, seu caloris. Autumni pariter initium, finis est æstatis, seu caloris; principium vero hyemis, seu frigoris. Ex utriusque porro, frigoris et caloris pugna censet creari fulmina Lucretius. Deinde ad fulmina nobis procreanda necesse est ut calor seu ignis, et ventus seu tempestas adsint. At in hyeme desunt ignes: in æstate deficiunt venti. Igitur nonnisi in autumno et vere fiunt vulgo fulmina. Lucretio suffragantur Seneca, et Plinius II. 50. ubi docet æstate ac hyeme eatenus solum fulminare, quatenus mitiore hyeme, et æstate nimbosa semper quodammodo vernat vel autumnat. Argumen-

Concutitur cœli domus undique, totaque tellus;
Et, quom tempora se veris florentia pandunt:
Frigore enim desunt ignes, venteique calore
Deficiunt, neque sunt tam denso corpore nubes.
Inter utrasque igitur quom cœli tempora constant,
Tum variæ caussæ concurrunt fulminis omnes.
Nam fretus ipse anni permiscet frigus, et æstum;
Quorum utrumque opus est fabricanda ad fulmina nobis,
Ut discordia sit rerum, magnoque tumultu
Ignibus et ventis furibundus fluctuet aër.

tota terra conquassatur potius in *autumno; et quando tempestates florescentes veris aperiunt sese. Namque* in *frigore* hyemis *ignes deficiunt, et in æstate venti desunt, neque nubila* in iis temporibus *constant corpore adeo spisso. Itaque quando tempora cœli sunt inter utrumque* illud tempus, *tunc omnes diversæ causæ fulminis conveniunt. Namque extremitates ipsæ anni miscent frigus et calorem. Quorum utrumque necessarium est ad facienda nobis fulmina, ut discordia rerum extet, et* ut *aër furiosus fluitet ingenti tumultu,* nempe *per ventos et per ignes.*

Turneb. Adv. xxviii. 6. *alta* vulg. et vet. lib.—358 *tempora seris* Vind. V. ed. Th. Ra. *tempora veris* V. marg. *temporibus seris* Mus. B. 1. *tempora quæ veris* Mus. B. 3.—359 *Frigora* Voss. vet. *ventique colores* Vind. *ventisque calores* Ferr. V. ed. Th. Ra. *venti atque calores* Voss. vet. et L. B. Cant. V. marg. 1. *venti calores* O.—360 *Defiunt* V. ed. Th. Ra. Ald.—361 *utrasque* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Bas. Nard. Ferr. Th. Ra. *utrumque* vulg.—362 *Cum* quidam.—363 *Namque frit ipse* Heins. 2. *frigidus æstum* Heins. 1. Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *frigus ad æstum* Nonius, iii. 92.—365 *sit* deest Vind. V. ed. Th. Ra. *cum rerum* Mus. B. 3. *sic rerum* Cant.—366 *veris* pro *ventis* O. *fluctus et* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3.

NOTÆ

tum etiam petit ab regionibus, v. g. Scythia, quæ ob rigorem, et Ægypto, quæ ob calorem immunes præstantur a fulminum ictu. Sed de his consule P. Gassend. in lib. x. Laërt. de Meteorolog.

Stellis fulgentibus apta [*alta*] Alte fulgens luce stellarum. Sic Ovid. Met. ii. 1. 'Regia solis erat sublimibus alta columnis.'

357 *Cœli domus*] Cœlum: sic ii. 1098.

361 *Inter utrasque* [*utrumque*] Nempe, inter ignes et calores: h. e. inter hyemem et æstatem.

Cœli tempora] Tempestates anni.

363 *Fretus*] Dicitur fretum, i, neut. et fretus, i, masc. H. e. mare. Nonius. A. Gell. xiii. 19. Porro per 'fretum' hic notat Lucretius extrema illa anni tempora, quæ inter utrumque, calorem et ignem, h. e. inter æstatem et hyemem, intersepiuntur. A similitudine quidem freti, quod est mare angustum interceptum inter duas terras: fretus autem, seu fretum, dicitur a fervendo; quia in talibus terræ angustiis fervet et æstuat mare.

364 *Utrumque*] Calor et frigus.

Opus est] Requiritur, necessarium est. Sic ii. passim.

Prima caloris enim pars, et postrema rigoris,
Tempus id est vernum: qua re pugnare necesse est
Dissimileis inter sese, turbareque, mixtas.
Et calor extremus primo cum frigore mixtus
Volvitur, auctumni quod fertur nomine tempus:
Heic quoque confligunt hyemes æstatibus acres.
Propterea, sunt hæc bella anni nominitanda;
Nec mirum est, in eo si tempore plurima fiunt
Fulmina, tempestasque cietur turbida cœlo,
Ancipiti quoniam bello turbatur utrimque,
Hinc flammis, illinc ventis, humoreque mixto.
  Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam

Etenim prima pars caloris, et ultima frigoris, sunt id tempus, quod *vernum* dicitur. *Quapropter oportet necessario ut res dispares prælientur inter* seipsas, *et ut permixtæ perturbentur. Et ultimus calor junctus cum primo frigore vertitur, quod tempus vocatur vocabulo autumni* temporis. *Tunc temporis etiam dira frigora pugnant cum calore; et ideo hæ pugnæ vocandæ* quoque *sunt* pugnæ *anni. Neque admirabile debet videri, si in ea tempestate multa fulmina fabricentur, et si tumultuosa procella excitatur* in *aëre; siquidem* aër *perturbatur pugna ambigua, ex utraque parte;* nempe *ex una parte ignibus; ex altera, ventis; et permixta aqua. Hoc dicitur perscrutari naturam ipsam fulminis flammiferi; et inspicere qua poten-*

Ferr. Th. Ra. *æther* Gassend.—367 *et* Mus. B. 1. 3. *est* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. *rigoris* edd. Juntin. et Ald. sec. *liquoris* reliqui vet. lib.—368 *Tempus adest* Gryph. marg. Bas. marg. Heins. Nard.—369 *sese* Voss. L. B. Mus. B. 1. *se res* vulg. *se* Vind. Voss. vet. *sese res* O. *res inter se* Cant. *se conturbareque* Mus. B. 3.—370 Deest Vind. *extremis* Gif. Par.—371 *cum fertur* Heins. 2.—373 *bella* deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *et anni* Mus. B. 3. *non imitanda* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra.—374 *mirum si in eo tum* P. Ald. *mirum est in eos* Vind. *mirum stineos* V. ed. Th. Ra. *mirum si in eo jam* O. Gryph. Nard. Bas. *mirum æstivo hoc* Mus. B. 3. *mirum si in eo sic* Cant. Heins. 1. V. marg. 1.—375 *cie* Vind. *ciet* V. ed. Th. Ra.—376 *utriusque* V. ed. Th. Ra. *utrumque* Mus. B. 1. sed *utrinque* a man. sec.

NOTÆ

370 *Extremus*] Lambin. bene; est enim calor extremus, ipsa ultima pars æstatis, quæ in autumno miscetur cum hyemis, seu frigoris initio. Pareus, *extremis.*

Primo cum frigore] Supp. hyemis.

372 *Confligunt hyemes, &c.*] Hyems et æstas pugnant inter se.

376 *Utrimque*] Nempe, et ex parte æstatis, et ex parte hyemis.

377 *Hinc*] Ex parte æstatis.

Illinc] Ex parte hyemis.

378 *Hoc est igniferi, &c.*] His 44. vss. exprobrat modo Tyrrhenis conjectoribus propriæ scientiæ vanitatem et errorem: Tyrrheni namque a Tagete quodam edocti, cujus et libri Tagetici dicti sunt, circumferebantur ætate Macrobii. Hi porro audebant partiri cœlum in varias partes, unde venire fulmen observarent: minas Deorum venditabant, aut prospera pollicebantur omnia de cœlo, pro diversa cœli parte, a qua fulmen venerit. His autem merito varia objicit Lucretius, quæ jam ex ordine

Perspicere, et, qua vi faciat rem quamque, videre:
Non, Tyrrhena retro volventem carmina frustra,
Indicia obcultæ Divom perquirere menti;
Unde volans ignis pervenerit, aut in utram se
Vorterit hic partim, quo pacto per loca sæpta
Insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se;
Quidve nocere queat de cœlo fulminis ictus.
Quod, si Jupiter, atque aliei fulgentia Divei

tia faciat quamlibet rem. *Non* autem *revolventem nequicquam versus Tyrrhenos inquirere voluntates secreti consilii Deorum*, ut sciatur *ex qua parte* cœli *volitans ignis* fulmineus *advenerit*, *vel in utram partem ipse contulerit sese; quomodo per loca clausa intraverit, et quomodo inde victor exsilierit: aut quid plaga fulminis de cœlo* missa *possit officere.* *Quod si Jupiter et alii Dii concutiunt horrendo mur-*

—379 *quam faciat* O.—381 *Judicia* P. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. marg. Delph. Heins. Bas. marg. Cout. *occulte* P. V. ed. O. Th. Ra. *menti* V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *mentis* reliqui.—382 *utramve* Mus. B. 3. *utram e* V. ed. Th. Ra. Vind.—383 *partim* V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. *partem* vulg.—384 *dominatur* V. ed. Th. Ra. *ut fatulerit se* Vind. *ut faculerit* V. ed. Th. Ra. *ut attulerit se* Mus. B.

NOTÆ

expediemus suis in locis. Itaque his 8. vss. prioribus notat totam artem Tyrrhenorum illorum.

380 *Tyrrhena . . carmina*] Tyrrheni, seu Hetrusci, Italiæ populi, quos Tages annos duodecim tantum natus edocuit haruspicinam. De quo sic Cicer. lib. de Divin. 'Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, cum terra araretur, et sulcus altius esset impressus, extitisse repente; et eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris est Hetruscorum, puerili specie dicitur visus, sed senili fuisse prudentia. Ejus aspectu cum obstupuisset bubulus, clamoremque majorem cum admiratione edidisset, concursum esse factum, totamque brevi tempore in eum locum Hetruriam convenisse: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperint, literisque mandaverint: omnem autem orationem fuisse eam, qua haruspicinæ disciplina contineretur: eam postea crevisse rebus novis cognoscendis, et ad eadem illa principia referendis,' &c.

Retro volventem] Revolventem.

381 *Indicia* [*Judicia*] Pareus et alii; bene. Lambinus, *indicia*; nec male.

382 *Unde volans ignis, &c.*] Hi 3. vss. positi sunt supra vs. 86. Est autem volans ignis fulmen.

384 *Insinuarit*] Absolute, pro insinuaverit se. Sic passim loquitur Poëta.

386 *Quod, si Jupiter, &c.*] His itaque 9. vss. exprobrat I. Tyrrhenis haruspicibus superstitionem. Si enim, inquit, fulmina, non ex legibus naturæ, sed ad Deorum arbitrium mittuntur de cœlo, cur ergo conficiunt innoxios, parcuntque sontibus? nonne potius parcendum esset innocentibus, et reis ictus infligendus, ut ceteris mortalibus foret acre docu-

Terrifico quatiunt sonitu cœlestia templa,
Et jaciunt ignem, qua quoique est quomque voluntas;
Quur, quibus incautum scelus aversabile quomque est,
Non faciunt, ictei flammas ut fulguris halent
Pectore perfixo, documen mortalibus acre?
Et potius, nulla sibi turpi conscius in re,
Volvitur in flammis innoxius, inque peditur,
Turbine cœlesti subito correptus, et igni?

mure splendentes cælestes domos, et vibrant flammas in quamcumque partem placet cuique illorum, *quare* igitur *non efficiunt, ut ii omnes, qui non caverunt sibi ab evitando crimine, percussi* fulmine *vomant ignes fulgetri de pectore* suo *transfixo,* quod sit *documentum forte* ceteris *hominibus? Et* contra, cur *innocens, et conscius sibi nullius rei nefandæ magis involvitur, et implicatur* in *ignes, et abreptus*

1. *ut facile erit se* Mus. B. 3.—388 *igneis* edd. vulg. *quo quoique* vel *cuique est* O. Cant. *quo inducit* P. Ald. *quo in qua est* Vind. *quo inqvic* (i.e. *inquit*) *se* V. ed. Th. Ra. *quo inque est* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. *at qua eius est* Voss. marg. *voluntas* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Heins. 2. Gassend. Ferr. Th. Ra. Ald. *voluptas* edd. vulg.—389 *adversabile* P. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas.—390 *ictu* V. ed. Mus. B. 1. Cant. Gryph. Nard. P. *habent* V. ed. Th. Ra. *alent* Mus. B. 3. *edant* Delph.—392 *si* pro *sibi* Cant. *conscius jure* V. ed. Th. Ra. *nullæ sibi turpis conscius rei* edd. vulg.—396 *cum* pro *tum* V. ed. Th. Ra. *con brachia suefaciunt* Vind. et edd. vulg.—397

NOTÆ

mentum? censet itaque non a Diis mitti fulmina, sed ex naturalibus causis fieri.

387 *Terrifico sonitu*] Tonitru. Sic vs. 154.

Cœlestia templa] Cœlum.

388 *Ignem* [*ignes*] Fulmina ignifera: vs. 377.

Qua [*quo*] *quoique est quomque voluntas* [*voluptas*] Ita Lambinus. Est autem tmesis quocumque. Pareus vero, *quo ducit quemque voluptas.* Alii pro *voluptas* legunt *voluntas.*

389 *Avorsabile*] H. e. quod aversari debent homines. Sensus est: Cur Dii non faciunt, ut quicumque a nefario et horrendo scelere non caverunt, seu non abstinuerunt, ii percussi fulmine halent flammas fulguris, ac flammis conficiantur, ut ceteris hominibus documento sint atque exemplo? innocentes vero potius fulmine percutiunt? sic Aristophanes Νεφέλ. 'Si Jupiter fulmine perjuros petit, qui fit ut Simonem non inflammarit, neque Cleonymum, neque Theodorum? atqui valde sunt perjuri: sed templum suum petit, et Sunium Atheuarum Promontorium et quercus magnas. Quamobrem? non enim quercus pejerat.' Græcia supersedi brevitatis causa.

Quomque] Tmesis, quibuscumque.

390 *Halent* [*edant*] Pareus; at Lambinus, *halent.* Idem sensus.

392 *Nulla* [*Nullæ*] Genitiv. pro nullius. Antique enim dicebatur, nullus, a, um: genitiv. nulli, æ, i. Nunc vero nullius.

Conscius [*Conscius'*] Conscius, metri causa.

393 *Inque peditur*] Impediturque.

394 *Turbine cœlesti*] Vortice fulminis

Quur etiam loca sola petunt, frustraque laborant?
An tum brachia consuescunt, firmantque lacertos?
In terraque Patris quur telum perpetiuntur
Obtundi? quur ipse sinit, neque parcit in hosteis?
Denique, quur numquam cœlo jacit undique puro
Jupiter in terras fulmen, sonitusque profundit?
An, simul ac nubes subcessere, ipsus in æstum
Descendit, prope ut hinc teli determinet ictus?
In mare qua porro mittit ratione? Quid undas

repente vertice et flamma cœlesti? Quare quoque Dii *percutiunt deserta loca, et nequicquam impendunt laborem? an tunc exerceent* sua *brachia, et roborant suos lacertos? Et quare sinunt spiculum patris* cœlestis *hebescere in terra? quare ipse* pater cœlestis *perpetitur, nec reservat* illud *contra* suos *hostes? Tandem, quare Jupiter nunquam vibrat fulmen, ac spargit tonitru in terras de cælo sereno ex omni parte? an, statim atque nubila subierunt* cœlum, *ipse tunc delabitur in ea, ut ex his propius designet plagas spiculi? Quamobrem quoque jacit* fulmen *in*

Et terræ matris P. in not. *In terra atque patris* superscrib. Voss. vet. *cælum* pro *telum* V. ed. Th. Ra. O.—398 *sint* Cant. a pr. m. *atque* V. ed. Th. Ra.—401 *ipsus in æstum* P. Voss. vet. et L. B. Cant. Gryph. Bas. marg. *ipse in æstum* Vind. Mus. B. 3. Nard. Bas. Bodl. *ipse in hæstum* V. ed. Th. Ra. *ipse et in æstum* Mus. B. 1. *ipseque æstum* Ferr. *ipse in eas tum* edd. vulg.—402 *cæli* P. Ferr.

NOTÆ

395 *Quur etiam loca sola, &c.*] His 4. vss. arguit II. fulmen non a Diis, sed ex causis naturalibus fieri. Alias enim, cur Dii tela sua perdi patiuntur, dum ea torquent in deserta et solitudines? Cur Jupiter ipse obtundi sinit tela sua in terra, nec reservat ea in hostes perdendos? Ridet quippe Lucretius Tyrrhenorum haruspicinam.

Petunt] Supp. Dii fulmine.

396 *Consuescunt*] Parens; h. e. consuefaciunt, exercent. Alii, *suefaciunt*.

397 *Patris*] Jovis.

398 *Ipse*] Jupiter.

In hosteis] Scilicet perdendos. Namque, ut ait Virg. Æn. IV. 208. 'An te, genitor, cum fulmina torques, Nequicquam horremus? cæcique in nubibus ignes Terrificant animos, et inania murmura miscent?'

399 *Denique, quur numquam, &c.*] His 6. vss. arguit III. fulmen non ad Deorum arbitrium, sed ex legibus naturæ fieri. Namque si ad Deorum arbitrium fierent, cur igitur nunquam fiunt sine nubibus, sine murmure; cur æque cadunt in mare ac in terras? Quid peccavit mare, ut fulmine percutiatur?

Puro] Sereno vs. 247.

400 *Sonitus*] Tonitrua.

403 *In mare qua porro, &c.*] Sic Cicero de Divin. II. 'Quid enim proficit, cum in medium mare fulmen jacit Jupiter? quid cum in altissimos montes? quod plerumque fit. Quid cum in desertas solitudines? quid cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne observantur quidem?' &c.

Arguit, et liquidam molem, camposque natanteis?
  Præterea, si volt caveamus fulminis ictum,
Quur dubitat facere, ut possimus cernere missum?
Si nec opinanteis autem volt obprimere igni,
Quur tonat ex illa parte, ut vitare queamus?
Quur tenebras ante, et fremitus, et murmura, concit?
  Et simul in multas parteis qui credere possis
Mittere? An hocc' ausis numquam contendere factum,
Ut fierent ictus uno sub tempore plures?

pelagus? Quid accusat aquas, et massam fluidam, et planitiem fluitantem aquis? *Deinde, si placet* illi *ut evitemus plagam fulminis, quare ambigit efficere, ut queamus videre* illud, *dum jacitur? Sin* autem *placet* illi *conficere flammis* nos *inopinantes, quare tonat ex illa parte*, qua fulminat, *ut possimus evitare fulmen? quare prius concitat caligines et strepitus et sonitus? Et quomodo* fit ut *queas credere* illum *jacere* fulmen *una in multas partes? an* potest fieri *ut audeas negare hoc unquam esse factum*, scilicet *ut plures ictus* fulminis *mitterentur in uno tempore?*

V. ed. Th. Ra. Ald. *teli* P. in not.—405 *Propterea* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. *Propter* Mus. B. 1. *si cuuit* Vind. *sinuit* V. ed. Th. Ra. *si nuit* Ferr. *juvit* Voss. vet. et L. B. *sævum* O. Mus. B. 1. *sevit* Mus. B. 3. *sevi ut* Cant.—407 *premere* Mus. B. 1. *perimere* Mus. B. 3. *vel* pro *volt* Voss. vet.—411 *Mittier* P. in not. *hac* Mus. B. 3.—413 *Et* V. ed. Th. Ra. *Ac* O.—416

NOTÆ

404 *Camposque natanteis*] Æquora maris. Sic sæpe loquitur.

405 *Præterea, si volt, &c.*] His 11. vss. arguit IV. fulmen fieri ex causis naturalibus. Quod ut ostendat, utitur hoc dilemmate, quod vocant: si Jupiter ad arbitrium suum fulmina jacit, vel ante vult denuntiare nobis et præsignificare fulminis ictum, ut ab eo caveamus; vel vult nos nec opinantes opprimere. Si præmonere nos vult, cur non facit igitur, ut fulmen ab eo missum cernamus? Sin autem nos imparatos opprimere intendit, cur ex certa tantum cœli parte tonat, a qua nobis possumus cavere? Deinde an audebis affirmare Jovem posse mittere plura fulmina in diversas partes uno eodemque tempore? Ad hoc enim ut nos inopinantes opprimeret, uno sub tempore deberet jacere multa fulmina in multas partes. Qui vero credes id fieri posse ab Jove? Quod enim id sæpe contingat, res ipsa manifesta plerumque docet, natura scilicet ita jubente, sicut uno et eodem tempore pluit in multis regionibus.

409 *Tenebras*] Nebulas, nubes.

Murmura] Tonitrua.

Concit] Dicitur concio, is, et concieo, es.

410 *Et simul in multas, &c.*] Sententia horum 4. vss. hæc videtur esse: Vel dices Jovem uno et eodem tempore fulmen mittere in plures partes: vel negabis. Si dices, quomodo id persuaderi potest cuiquam? Qui enim Jupiter sufficeret ad tot fulmina torquenda in tot diversa loca? Si negabis, tamen contingit sæpe, ut fulmen cadat in diversa loca, sicut pluit in diversis regionibus.

412 *Ictus*] Supp. fulminis.

At sæpe est numero factum, fierique necesse est,
Ut pluere in multis regionibus, et cadere imbreis,
Fulmina sic uno fieri sub tempore multa.
Postremo, quur sancta Deum delubra, suasque
Discutit infesto præclaras fulmine sedes;
Et bene facta Deum frangit simulacra, suisque
Demit imaginibus violento volnere honorem?
Altaque quur plerumque petit loca; plurima quo plus
Montibus in summis vestigia cernimus ignis?
Quod super est, facul est ex hiis cognoscere rebus,

Verum id *frequenter factum esse, et oportet ut fiat*, nempe ut, *sicut pluit et pluviæ decidunt in pluribus regionibus, ita multa fulmina generentur in uno tempore. Denique, quare* Jupiter ipse *disjicit hostili fulmine augusta templa Deorum*, et proprias *suas pulchras ædes? et perrumpit statuas Deorum arte elaboratas? et tollit honorem suis simulacris per plagam adeo vehementem? Et quare sæpius ferit summa loca?* Et quare *videmus plurimas notas istius ignis* fulminei *in altis montibus? Quod reliquum est, haud difficile est agnoscere ex istis rebus Presteras, quos Græci*

dilubra Cant.—419 *volvere* V. ed. Th. Ra.—420 *plerumque petitiora* Vind. *plurima quo plus* Gryph. P. Ald. *plurima quam plus* Ferr. *plurimaque plus* V. ed. Gif. Par. Nard. Bas. *plurimaque hujus* Lamb. et edd. vulg.—423 *Presteras* vet.

NOTÆ

413 *Sæpe est numero*] Tmesis sæpenumero.

416 *Postremo, quur sancta Deum, &c.*] His 6. vss. arguit v. Lucretius fulmen non ad Deorum arbitrium fieri. Alias enim cur Jupiter ipse suas ædes, templa, simulacra, aliorumque Deorum imagines et statuas bene factas fulmine discuteret? Deinde, cum plerumque cadant fulmina in altos montes, nonne potius credere est fieri naturalibus ex causis?

Deum] Deorum. Sic vs. 418.

417 *Sedes*] Templa, ædes, puta Capitolium. Sic II. 1100. et seqq.

419 *Volnere*] Vulnere: h. e. ictu fulminis.

420 *Plurima quo plus* [*plurimaque hujus*] Lambinus, bene. Pareus vero, *plurimaque plus*. Quasi sit versus μείουρος, ut ait.

422 *Quod super est, &c.*] Hactenus de fulmine. His autem vss. 28. de prestere, columna, vortice, et turbine agit Poëta, quod est novum meteori genus. Græcis dicitur Πρηστὴρ, quasi inflammans, aut tumefaciens, aut fervefaciens. Quod ut intelligas, distinguendum tibi est cum Aristotele lib. III. Meteor. et Plinio II. 48. inter ecnephiam, prestera, typhonem, et fulmen. Cum enim hæc omnia, tonitru, fulgura, ecnephias, prester, typho, et fulmen nihil aliud sint, quam flatus seu venti, distinguendum est inter isthæc. Itaque si ventus tenuior sit, ac minutatim sparsimque diffundatur ac diffletur, edit tonitrua et fulgura. Si densior, crebrior, et minus tenuis fuerit, gignit procellam, quæ Græcis dicitur Ἐκνεφίας, hoc est, sine pluviis, ut ait Plin. II. 48. Si vero ventus e nube erumpens inciderit in ventos alios erumpentes ex aliis nubibus, sine igne, fit aut vortex, aut turbo, quod Græcis dicitur τυφῶν:

Πρηστῆρας Graiei quos ab re nominitarunt,
In mare qua missei veniant ratione superne.
Nam fit, ut interdum, tamquam demissa columna,
In mare de cœlo descendant; quam freta circum
Fervescunt, graviter spirantibus incita flabris:
Et, quæquomque in eo tum sunt deprensa tumultu,
Navigia in summum veniunt vexata periclum.
Hoc fit, ubi interdum non quit vis incita venti
Rumpere, quam cepit, nubem; sed deprimit, ut sit
In mare de cœlo tamquam demissa columna
Paullatim; quasi quid pugno brachiique superne

vocaverunt ita *ab* illorum *effectu*; scilicet *quo modo pulsi desuper cadant in pelagus.* *Namque accidit, ut aliquando veluti columna missa de cælo veniat in pelagus; circa quam maria excitata ventis flantibus vehementer exæstuant, et omnes naves, quæ tunc sunt comprehensæ in tali turbine, labefactatæ incurrunt extremum discrimen.* *Hoc* autem *accidit, cum aliquando violentia excitata venti non valet perfringere nubem, quam suscepit* rumpere: *sed demittit* eam, ita ut *pedetentim sit depressa de cælo in pelagus veluti columna, ut si res aliqua detrudatur desuper manu,*

exempl. *Grali* V. ed. Th. Ra. Vind. *Grai* Cant.—424 *musi* V. ed. Th. Ra.—425 *tam cum* Vind. *tantum* Mus. B. 1. *tum cum* Mus. B. 3.—426 *descendant* O. *distendat* Mus. B. 1. *discendat* Mus. B. 3. *descendat* vulg. *qua* Mus. B. 1. 3.—427 *incita* P. O. Mus. B. 1. Cant. *lacita* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—428 *cum sint* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *tum sint* Mus. B. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. Ferr. *deprehensa* P. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Ald. *depressa* vulg.—430 *quitus* V. ed. Th. Ra. *quantus* Mus. B. 1.—431 *cepit* Vind.

NOTÆ

vortex quidem, si fragorem edat; turbo vero si nullus fiat fragor, sed quidam tantum stridor. Sin autem ventus, ubi e nubibus erupit, arserit, accensusque fuerit, fit prester, qui Græcis dicitur πρηστὴρ, quasi 'comburens contacta pariter et proterens,' inquit Plinius citato loco. Si ventus non, posteaquam e nube erupit, ignem concipiat; sed, cum primum nube exprimitur, ardeat, fit fulmen quod Græcis dicitur Κεραυνός. Si denique ventus ille non potest frangere nubem, sed eam deprimit deorsum in terram aut in mare, tunc fit columna. Itaque his 28. vss. disputat Lucretius de his presteris variis generibus. Videtur enim vocare hæc meteora, nempe columnam, turbinem, et vorticem, quasi presteras quosdam. His igitur 3. vss. prioribus ait facile esse ex dictis cognoscere naturas, causas, et motus presterum.

423 *Ab re*] Ab effectu. Prester enim quasi inflammans, inflans, tumefaciens, ac fervefaciens dicitur.

425 *Nam fit, ut interdum, &c.*] His 10. vss. explicat quid sit columna, et quomodo creetur. Nimirum, cum ventus in nubibus involutus erumpere nequit, tunc deprimit nubem deorsum in modum columnæ.

427 *Fervescunt* [*Fervescunt*] A verbo fervo, is, tertiæ conjug. Alii, *fervescunt*, a verbo ferveo, es, secundæ conjug. Utrumque enim dicitur.

Conjectu trudatur, et extendatur in undas:
Quam quom discidit, hinc prorumpitur in mare venti
Vis, et fervorem mirum concinnat in undis.
Vorsabundus enim turbo descendit, et illam
Deducit pariter lento cum corpore nubem:
Quam simul ac gravidam detrudit ad æquora ponti,
Ille in aquam subito totum se inmittit, et omne
Excitat ingenti sonitu mare, fervere cogens.
  Fit quoque, ut involvat venti se nubibus ipse
Vortex, conradens ex aëre semina nubis;
Et quasi demissum coelo prestera imitetur.
Heic, ubi se in terras demisit dissoluitque,

et viribus brachii, et effundatur super aquas. Quam nubem *ubi violentia venti perrupit, postea proruit in æquor, et efficit admirabilem æstum in aquis* maris. *Namque turbo disturbaturus* cuncta *delabitur, et abripit* secum *quoque nubem illam,* quæ fertur *tardo cum corpore. Quam* nubem *statim atque plenam* ventis turbo *ille depressit in campos* natantes *maris, ille repente præcipitat se totum in undas, et perturbat totum pelagus, faciens ut illud exæstuet immani murmure. Accidit etiam, ut* interdum *turbo venti ipse se impediat in nubibus, colligens corpuscula nubis ex ipso aëre, et* ut *veluti æmuletur prestera missum de cœlo.* Igitur *cum is* turbo

Cant. *qua cœpit* Gassend. *cum cœpit* V. marg. 1.—433 *brachiisque* O. Mus. B. 3. —435 *hunc* Cant. *prorumpit* Mus. B. 1. *ventus* Voss. vet.—439 *detrudit* P. Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Ald. Gryph. Nard. Bas. *detendit* V. ed. Th. Ra. *detrusit* edd. vulg.—442 *ventis e* Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *venti se e* P. in not.—443 *Vertex* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. vet. Ferr. Th. Ra. *concandens* V. ed. Th. Ra. *aëra* V. ed. O. Th. Ra. *acre* Cant.—444 *æmitetur* Vind. *mutetur* V. ed. Ferr. Th. Ra.—445 *dimisit* Cant.—446

NOTÆ

435 *Quam quom discidit, &c.*] His 7. vss. explicat, qua ratione fiat turbo, quod genus est procellæ vehementis. Fit autem, inquit Lucretius, ubi vis venti perfringens nubem, jam non amplius inclusa, sed convoluta et volutabunda extra nubem turbat funditus omnia, undas excitat, radicitus evellit arbores, &c.

436 *Concinnat*] Efficit. Nonius, 'Concinnare, a cinno potionis genere ex multis liquoribus confecto.' Sic vs. 1116. et IV. 436. 1276.

437 *Vorsabundus*] Non inclusus, sed jam jam extra nubem eruptus, susdeque versat omnia.

442 *Fit quoque, ut, &c.*] His 8. vss. reliquis docet, qua ratione vortex fiat. De quo sic Plinius II. 48. 'Sin vero flatus repentini depresso sinu arctius rotati nubem effregeriut, sine igne, hoc est, sine fulmine, verticem faciunt.' Est autem ventus circumactus et circumvolutus.

443 *Conradens*] Corradens, h. e. colligens.

444 *Et quasi ... prestera imitetur*] Fit enim sine igne vortex; at prester ardet simul et proterit.

Turbinis inmanem vim provomit, atque procellat.
Sed, quia fit raro omnino, monteisque necesse est
Obficere in terris; adparet crebrius idem
Prospectu maris in magno, cœloque patenti.
Nubila concrescunt, ubi corpora multa volando,
Hoc super in cœli spatio, coiere repente
Asperiora; modis quæ possint indupedita
Exiguis tamen inter se conpressa teneri.

venti *depressit se in terras, et dissipavit se, evomit horribilem violentiam tempestatis et vorticis. Verum, cum* id *infrequenter prorsus accidat, et* cum *necessarium sit ut in terris montes obstent, frequentius idem videtur in vasto conspectu æquoris, et* in *aperto* conspectu *cæli. Nubes* autem *coguntur, cum plurima corpuscula minus levigata subito convenerunt volitando sublime in hoc spatio cæli, quæ implicata parvis modis queant tamen* mutno *inter se complexa connecti. Hæc faciunt primo*

Turbines Cant. *immane in* V. ed. Th. Ra. *promovit* Vind. O. Creech. ed. sec. *procellat* Bodl. Voss. marg. Voss. vet. et L. B. *procellæ* P. et edd. vulg.—448 *Officeret in* V. ed. Vind. *Officeret* Mus. B. 1. Ferr.—450 *Jubila* Mus. B. 1.—451 *coire* V. ed. Th. Ra. Vind.—452 *quo* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *possent* Gif. Par.—453 *Ex ignis* V. ed. Th. Ra. *compressa* Cant. *comprensa* edd. vulg.

NOTÆ

446 *Turbinis*] Venti vehementioris.

447 *Sed, quia fit raro, &c.*] Docet Lucretius verticem sæpius in mari, quam in terris fieri. Officiunt enim montes, ac vim illius infringunt: mare vero, quia patens et liberum, vim illius totam recipit. Quanquam frequentiores etiam vortices fiunt Florentiæ, et aliis in regionibus terrarum.

449 *Prospectu maris in magno*] H. e. in lato mari, in quo major est conspectus, quam in terra, propter aquarum æqualitatem et planitiem.

450 *Nubila concrescunt, &c.*] His jam 44. vss. seqq. agit poëta de nubium generatione. Harum autem generationis triplicem modum refert. I. His 8. vss. prioribus ait se in ea opinione esse, ut nubes fieri credat, cum asperiora et minus levigata corpuscula, hoc est, atomi, sursum latæ connectuntur, et cohærent paulatim in crassam molem, modicis ciendam ventis, vehementibus disjiciendam. Putat igitur I. nubes concrescere posse ex atomis ipsius aëris, quæ figuris sint asperioribus. Aër quippe constat ex atomis corpore et figura diversis. Prætermittit autem modum, quo Anaximenes, Plutarchus, et Seneca voluerunt nubes creari; nempe per ipsam ex aëre ipso concretionem. Anaximenes enim voluit omnia ex aëre gigni. Plutarch. III. Plac. 4. vocat nubes, ἀέρος παχύτητας, 'aëris incrassamenta:' Epicurus vero apud Laërt. ἀέρος πιλήσεις, 'aëris cumulationes.' At Seneca II. 30. 'spissitudinem aëris crassi.' Non vult enim aëra illimum posse concrescere in nubes, quia tenuior est, et sine halitibus, propter quos valeat densari in nubes.

452 *Indupedita* [*endopedita*] Pro impedita. Sic I. 241. II. 201. V. 874. &c.

453 *Conpressa* [*comprensa*] Alias, *compressa*.

Hæc faciunt primum parvas consistere nubeis:
Inde ea conprendunt inter se, conque gregantur,
Et conjungundo crescunt, ventisque feruntur
Usque adeo, donec tempestas sæva coorta est.
Fit quoque, utei montis vicina cacumina cœlo
Quam sint quoique magis, tanto magis edita fument
Adsidue fulvæ nubis caligine crassa:
Propterea, quia, quom consistunt nubila primum,
Ante videre oculei quam possint tenuia, ventei
Portantes cogunt ad summa cacumina montis.
Heic demum fit, utei, turba majore coorta,
Et condensa atque arta adparere, et simul ipso
Vortice de montis videatur surgere in æthram.
Nam loca declarat sursum ventosa patere

tenues nebulas concrescere: deinde ea conjungunt se mutuo, et conciliantur, et congregando augentur, et tamdiu portantur flatibus, usquedum acris turbo venti *natus est. Accidit etiam, ut quanto plus quique vertices montis propinqui sint cælo, tanto plus alti continuo fumigent de spissis fumis nubis subrutilæ; eo quod, ubi statim nubes concrescunt, priusquam oculi queant cernere* illas adhuc *exiguas, flatus ferentes condensant* illas *in altis verticibus montis. Ibi tandem accidit, ut, cætu majore facto, videantur densatæ et compactæ una, et appareant ascendere de humido cacumine montis in æthera. Namque res ipsa et sensus ostendit nobis, ubi conscendimus in summos*

—455 *comprehendunt* O. *cunque* Vind.—459 *Qua sint conque* Voss. marg. *quoque* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *quæque* vulg.—460 *nubes* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—461 *tum consistunt* P. V. ed. Bodl. Gryph. Ferr. Th. Ra. Ald.—464 *Hinc* Heins. 2. Gassend. *uti turba minora* Vind. *uti turba minore* O. Mus. B. 1. Cant. *utitur sammor* V. ed. Th. Ra.—465 *Et* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. O. Vind. Ferr. Th. Ra. Ald. deest Bodl. Voss. vet. et L. B. *condensatque* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. *rata* Cant. *apparere* O. Cant. *patere* P. Ald. *parere* reliqui vet. lib. *Condensa ac stipata simul cernantur et udo* Lamb. et edd. vulg.—466 *videantur* Vind. Mus. B. 1. Cant. et edd. vulg.—467 Delet Lamb. *Nam si* P. *Nam loca* P. in not. *Nam se* Gryph. Nard. Bas. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Vind. *Nam*

NOTÆ

458 *Fit quoque, utei, &c.*] His 11. vss. confirmat nubes primum exiguas ac tenues consistere; deinde in nubes crassas et latas extendi. Ideo enim summa montium cacumina videntur nobis assidue fumare, quia prima nubis caligo consistit primum in montanis regionibus; deinde, quia montanæ regiones ventosæ sunt, nubes concretæ tandem ventis feruntur ad summa montium cacumina, donec, orta sæva tempestate, portantur per totum aëra lentius aut citius, pro minori aut majori vi ventorum.

466 *Æthram*] Aëra lucidum. Nomen est Græcum, quo Latini sæpe utuntur. Sic Virg. Æn. XII. 'Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra.'

467 *Nam loca declarat sursum, &c.*]

Res ipsa, et sensum, monteis quom adscendimus altos.
Præterea, permulta mari quoque tollere toto
Corpora naturam, declarant litore vestes
Subspensæ, quom concipiunt humoris adhæsum.
Quod magis, ad nubeis augendas, multa videntur
Posse quoque e salso consurgere momine ponti:
Nam ratio consanguinea est humoribus omnis.

montes, loca, in quibus venti sunt, patefieri supra. Deinde vestimenta appensa in ora maris, *ubi recipiunt adhæsionem liquoris, ostendunt naturam etiam extollere* sursum *ex omni pelago plurima corpuscula. Quapropter ideo plura* corpuscula *videntur posse ascendere etiam de salso spatio maris ad amplificanda nubila; etenim liquores carent omni ratione et sanguine. Deinde cernimus caligines et vaporem*

vel Mus. B. 1. *Nam ea* Mus. B. 3.—468 Delet Lamb. *et sensum* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *et sensus* P. Ald. Mus. B. 1. 3. *et sensim* O. V. marg. 1. *ad sensum* vulg.—472 *Quo* Mus. B. 1. P. Vind. Ald. Bip. Hav. Delph. *Quid* O.—473 *in homine* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. *nomine* Voss. vet. et L. B. O. V. marg. 1. *momina ponto* Voss. marg.—474 Delendum censent Lamb. Creech. P. *cum sanguine adest* Heins. 2. Bas. marg. Gryph. marg. P. *cum sanguine abest* Vind. O. *cum sanguine ab* V. ed. Mus. B. 1. *tum segnis abest* Mar. Heins. 2. *consanguineas* Voss. vet. et L. B. *cum sanguineas* Mus. B. 3. *tum*

NOTÆ

H. e. loca superna.

469 *Præterea, permulta mari, &c.*] His 11. vss. refert alterum modum, quo nubes concrescere videantur. Putat II. nubes non solum fieri per concretionem ex corpusculis asperioribus, quæ in aëre volitant: sed etiam ex effluxibus seu halitibus e mari, fluviisque, atque ex ipsa terra surgentibus in aëra. Quod enim vapores e mari sursum emergant, probant ipsæ vestes in littore appensæ de nocte, quæ concipiunt humorem. Similiter quod e fluviis et e terra exhalationes sursum ferantur, docet ipsa experientia, qua constat interdum totum aëra suffundi densa vaporum caligine, qui sursum conveniant in nebulas. Ita censet Aristoteles libro I. Meteor. nisi quod velit mutationem prius fieri vaporis in aëra, deinde ex aëre fieri nubes, postea ex nubibus pluviam.

470 *Declarant litore vestes, &c.*] Sic I. 306.

471 *Adhæsum*] Adhæsionem. 'Humoris adhæsum,' h. e. humorem.

473 *Momine*] Pareus, et alii plures; bene, h. e. spatio. Momen enim significat et spatium loci, et spatium temporis, ut monui III. 190. Itaque 'e salso momine ponti,' h. e. salso ponto. Lambinus, *nomine*.

474 *Nam ratio, &c.*] Hic vs. non videtur Lucretianus; aut saltem alium in locum transferendus est, nempe post vs. 404. 'Arguit et liquidam,' &c. Nisi forte dixeris ideo vapores et halitus e mari atque fluviis emissos sursum emergere, ut in nubes concrescant; non autem ut in alium usum veniant; neque enim sensus est aut ratio aquis, ut humores mittant cum ratione. Aut vi naturæ exoriuntur in nubes creandas, non autem ex sensu et ratione aquarum. Ego delendum censuerim hunc versum, nisi reperiretur in omnibus codicibus. In Parisiensibus Codd. legitur: *Nam ratio cum sanguine adest humoribus om-*

Præterea, fluviis ex omnibus, et simul ipsa
Surgere de terra nebulas, æstumque, videmus;
Quæ, velut halitus, hinc ita sursum expressa feruntur,
Subfunduntque sua cœlum caligine, et altas
Subficiunt nubeis paullatim conveniundo:
Urguet enim quoque signiferi super ætheris æstus,
Et, quasi densendo, subtexit cærula nimbis.
Fit quoque, ut hunc veniant in cœtum extrinsecus illi
Corpora, quæ faciunt nubeis, nimbosque volanteis.

consurgere ex omnibus fluminibus, et una ex ipsa terra; quæ caligines et vapor *extracta inde supra attolluntur sicut halitus, et obtegunt cœlum suis tenebris, et suppeditant sublimia nebula minutatim congrediendo. Namque calor ætheris signiferi desuper etiam premit, et velut condensando nebulas superinducit illis colorem cæruleum. Accidit etiam ut illa corpuscula, quæ efficiunt nubila, et nebulas volitan-*

sanguinea est V. marg. *exmoribus* Voss. vet. et L. B. Ferr.—477 *alitus* V. ed. Mus. B 1. 3.—480 *Surgit* V. ed. Gryph. marg. Bas. marg. *Urget* Voss. vet. Ferr. Bip. Hav. Delph. *quoque* deest V. ed. Th. Ra.—481 *densando* Vind. V. ed. Mus. B. 1. *nimbus* P. Ald.—482 *huc* Gryph. marg. Bas. marg. P. *hinc* O. Mus. B. 1. Cant. V. marg. 1. *in cœlum* P. Ald. V. ed. Bodl. O. Ferr. Th. Ra. *illi* Vind. V. ed. Bodl. O. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. *ille* Voss.

NOTÆ

nis. Vel rejiciendum crediderim post vs. 522. Sic legit Pius: sic Codices Parisienses.

476 *Æstumque*] Vaporem calidum.

479 *Subficiunt*] Suppeditant.

480 *Urguet enim, &c.*] His 2. vss. ait Poëta non mediocriter conferre ad nubium condensationem ipsum æthera, seu cœlum, qui connato suo æstu ac calore nubes ipsas desuper condensat. Verum, nisi illud explicetur de antiperistasi, qua regio nubium frigescit, non videtur esse germana causa condensationis nubium. Calor enim attenuat potius, quam addensat. Dixerim ego nubes subsidere ob gravitatem propriam, et ob frigus circumstans, quo cohibentur.

Signiferi] Zodiaci, qui signifer dicitur, quia in eo sunt ignes cœlestes et stellæ. Namque per 'signiferi ætheris' intelligit cœli stelliferi. Sic enim v. 460. Consule annotationes nostras ibi.

481 *Subtexit cærula nimbis*] Reddit nimbos cœruleos: facit ut nubes sursum elatæ nobis hinc e terris videantur imitari cœruleum cœli colorem.

482 *Fit quoque, ut hunc, &c.*] His 12. vss. tertium addit modum, quo nubes concrescere queant. Putat itaque III. illa corpora seu atomos, quæ congregantur in nubium concretiones non solum ex ipso aëre, aut ex ipsa etiam aqua et terra; sed etiam extrinsecus ex immenso spatio convenire: cum enim docuerit II. 515. et seqq. infinitum et immensum esse spatium, in quo, ex quo, et per quod infinitæ volitent atomi; non est mirum si ex illa profundi summa suppeditent, quæ in nubium concretiones conveniant.

Innumerabilem enim numerum, summamque profundi
Esse infinitam docui; quantaque volarent
Corpora mobilitate, obstendi, quamque repente
Innumerabile per spatium transire solerent:
Haud igitur mirum est, si parvo tempore sæpe
Tam magnos monteis tempestas atque tenebræ
Cooperiant maria, ac terras, inpensa superne:
Undique quandoquidem, per caulas ætheris omneis,
Et quasi per magni circum spiracula mundi,
Exitus introitusque elementis redditus exstat.
Nunc age, quo pacto pluvius concrescat in altis

tes, adveniant foris in hoc concilium. Namque ostendi numerum et summam infiniti spatii *esse innumeram; et demonstravi quanta velocitate præditæ essent atomi; et quam subito consuescerent transgredi per spatium inexplicabile. Non ergo mirandum est, si plerumque exiguo spatio temporis nimbus atque caligines desuper effusa operiant tantos montes, et æquora, et terras; quoniam ex omni parte datus est egressus et ingressus primordiis per cunctos meatus aëris, et veluti circum per* omnia *spiramenta magni mundi. Jam vero agedum, dicam qua ratione liquor pluviosus fiat in sub-*

vet. *illa* vulg. *illinc* V. marg. 1.—484 *summaque* V. ed. Th. Ra.—485 *cunctaque* V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. *et qua cuncta* O. Cant. V. marg. 1.—486 *mobilitetem* V. ed. Th. Ra.—487 *Innumerabile* Mus. B. 1. Cant. *Immemorabile* reliqui. *per* deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. Cant. *tum* P. Ald.—488 *Hanc* Mus. B. 1.—489 *magnis* Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. *magni* Mus. B. 1.—490 *Coperiant* Vind. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Delph. *Comperiant* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1.—491 *caveas* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. —494 *crescat* V. ed. Th. Ra.—495 *dimissus* P. V. ed. Bodl. O. Cant. Ferr.

NOTÆ

Hunc in cœtum] In hunc nubium concretionem.

Extrinsecus] H. e. non ex ipso solo aëre, aut ex ipso solo mari, aut ex ipsa sola terra, sed etiam foris, nempe ex infinito et immenso profundi seu universi spatio.

484 *Profundi*] Immensi spatii, infiniti, universi: I. 1001. et III. 827. V. 371. &c.

485 *Docui*] Nempe II. 141. et seqq.

486 *Corpora*] Atomi.

490 *Inpensa superne*] Effusa e regione superna. 'Inpensa' autem supp. tempestas et tenebræ, vs. 489.

492 *Spiracula*] Aditus, fauces.

493 *Elementis*] Primordiis, atomis: vs. 353.

494 *Nunc age, quo pacto, &c.*] His 29. vss. seqq. agit de pluviis. Epicurus voluit pluviam generari posse duplici modo: I. per compressionem; II. per transmutationem. Per compressionem quidem, quasi ipsa aqua revera contineatur in nubibus, ex quibus compressis vi venti aut nimia ipsius aquæ copia exprimatur: veluti e spongia, quam manu comprimis, elicitur aqua. Per transmutationem vero, quasi primum natura aëris, ac deinde nubis ea sit, ut recedente calore, et frigore succedente, vertatur in naturam aquæ. Quæ sententia fuit quoque Aristotelis, et ejus sectatorum, qui volunt elementa inter se mutari, ac fieri generationis circu-

Nubibus humor, et in terras dimissus, ut imber,
Decidat, expediam. Primum, jam semina aquai
Multa simul vincam consurgere nubibus ipsis
Omnibus ex rebus; pariterque ita crescere utrumque,
Et nubeis, et aquam, quæquomque in nubibus exstat,
Ut pariter nobis corpus cum sanguine crescit,
Sudor item, atque humor quiquomque est denique membris.
Concipiunt etiam multum quoque sæpe marinum
Humorem, velutei pendentia vellera lanæ,
Quom supera magnum mare ventei nubila portant.
Consimili ratione ex omnibus amnibus humor

limibus nubibus, et quomodo pluvia missa cadat in terras. Primo jam convincam plura semina aquæ attolli una in ipsa nubila ex cunctis rebus; et sic similiter augeri utrumque, nempe *et nubila et aquam omnem, quæ est in nubilis: sicut similiter corpus augetur nobis cum sanguine, et pariter sudor, et omnis humor tandem, qui est in artubus* nostris. *Nubes quoque recipiunt etiam plerumque multam aquam, sicut glomeramina lanæ appensa* recipiunt, *quando venti ferunt illas super vastum æquor. Pari modo aqua surgit ex cunctis fluviis in* ipsa *nubila. In quæ* nubila *ubi plurima*

Th. Ra. Ald. Bas. *demissus* vulg.—497 *vineam* Vind. *nivea* Mus. B. 1. *videam* Mus. B. 3.—498 *utrasque* edd. vulg.—499 *nubibus* Vind. Mus. B. 3. *ut* V. ed. Th. Ra.—500 *sanguis cum corpore* Lamb.—501 Delet Lamb. *edenique* Cant. V. marg. 1.—502 *Consurgunt* P. in not. V. marg. 1. *Concuderint* V. ed. Th. Ra. *Concidunt* Vind. *Concidiunt* Voss. vet. et L. B. Cant. *Conciderunt* Mus. B. 3. —504 *super* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *supra* O. Cant. *venti mare* edd.

NOTÆ

lum. Lucretius videtur eo duplici modo velle pluviam fieri. Namque ubi commemoravit qua ratione materia imbris coacervetur sursum in nubibus, docet I. vi venti atque ipsa simul majore nimborum copia nubes comprimi, ex quibus pluvia expressa effluat: II. vel vi venti, vel ardore solis nubes rarefactas demittere pluviam, seu potius mutari, vel, ut ejus verbis utar, liquescere in pluviam, sicut videmus ceram igni superimpositam liquescere. Neque enim alia est cera liquefacta a cera prius compacta. Similiter ergo censet nubes in pluviam liquefactas non alias esse a nubibus antea compactis.

Nunc age, quo, &c.] His itaque 8. vss. prioribus docet I. materiam pluviæ coacervari posse in nubibus ex cœtu infinito atomorum per inane volitantium, quæ ad pluviæ naturam aptæ sint. Infinitas namque atomos omnis generis ac figuræ per inane profundum volitare ostendit lib. II.

497 *Vincam*] Firmissimis rationibus demonstrabo. Sic II. 747.

498 *Utrumque*] Pareus, bene. Lamb. *utrasque*.

502 *Concipiunt etiam, &c.*] His 4. vss. cum dimidio, docet etiam ex mari et fluviis multum humorem tolli in nubes, dum ipsæ feruntur ventis per æquora et fluvios: sicut videmus lanas appensas super aquam concipere humorem.

Tollitur in nubeis: quo quom bene semina aquarum
Multa modis multis convenere, undique adaucta,
Confertæ nubes humecti mittere certant
Dupliciter: nam vis venti contrudit, et ipsa
Copia nimborum, turba majore coacta,
Urguens ex supero premit, ac facit ecfluere imbreis.
  Præterea, quom rarescunt quoque nubila ventis,
Aut dissolvuntur solis super icta calore,
Mittunt humorem pluvium; stillante, quasi igni
Tela super calido, tabescens multa, liquescat.
Sed vehemens imber fit, ubei vehementer utraque

corpuscula aquarum accumulata ex omni parte concurrunt pluribus modis, tum *nubila densata vi venti tentant demittere* aquas *duplici modo ; namque* primum *vis venti deprimit* aquas *illas, et simul ipsa abundantia nebularum, facto scilicet majore cœtu, compellit, et desuper instat, et cogit pluvias effundi. Deinde ubi quoque nubes rarefiunt agitatæ per ventos, vel* ubi *disjiciuntur percussæ calore solis, demittunt pluviosum liquorem, et distillant, velut si cera contabescens super ardentem ignem abundanter liquefiat. Verum ingens pluvia fit, cum nubes confertæ utroque*, nempe *pondere* proprio

---

vulg.—508 *nubes vi venti mittere* edd. vulg. *nubes tumenti* V. ed. Th. Ra. *nubes imbres tum mittere* Creech. *nubes vim venti* V. marg. 1. Cant. *humenti* Mus. B. 3.—510 *membrorum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *turbam more* Vind. V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. *turbarum more* Voss. L. B. O. V. marg. 1. Ferr. *turbai more* Voss. vet. *turbatus humore* Mus. B. 3. *coacta* Voss. Mss. P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald. *coorta* vulg. *coapta* Cant.—511 *Urgens* Voss. vet. et L. B. *Urget et* vulg. *a supero* Vind. *et super* Voss. vet. et L. B. *e supero* vulg. *insuper opprimit* Voss. marg.—514 *stillantia* Gif. Par. Cont. *stillando* Heins. 2. Mar. *stillantque* edd. vulg.—515 *Tela* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *Cera* P. O. et edd. vulg. *Tera* Mus. B. 1. *Cara* V. marg. 1. *Teda* Voss. marg.—516 *utraque* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. *utroque* Vind. et edd. vulg. *utrinque* P. V. ed. Th. Ra. Ald.

NOTÆ

506 *Quo quom bene, &c.*] His itaque 5. vss. cum dimidio primum modum refert, quo pluvia generari queat: nempe per compressionem; dum scilicet vi venti ac ipsa etiam nimborum copia majore nubes compressæ demittunt pluviam, instar spongiæ aqua plenæ, ex qua, dum manu comprimitur, aqua exprimitur.

508 *Mittere*] Supp. aquas conceptas et collectas.

511 *Facit ecfluere imbres*] Sic vs. 212. 'Quæ faciunt flammæ fulgere colores:' et v. 661.

512 *Præterea, quom rarescunt, &c.*] His 4. vss. alterum refert modum, quo pluviam fieri posse putat, nempe per transmutationem; dum scilicet nubes aut vi venti aut ardore solis ictæ et rarefactæ demittunt pluviam, seu mutantur in pluviam, ut explicavi supra vs. 494. not.

514 *Stillante* [*stillantque*] Lamb. bene, ut patet ex ipsa interpretatione. Pareus et alii quidam, *stillantia, quasi igni.* Minus bene; claudicat enim versus.

516 *Sed vehemens imber, &c.*] His 2.

Nubila vi, cumulata, premuntur, et inpete venti.
At retinere diu pluviæ, longumque morari,
Consuerunt, ubi multa fluenter semina aquarum,
Atque aliis aliæ nubes, nimbeique rigantes,
Insuper, atque omni volgo de parte, feruntur;
Terraque quom fumans humorem tota redhalat.
Heic, ubi sol radiis, tempestatem inter opacam,

et vi venti, comprimuntur fortiter. Imbres autem soliti sunt retardare diutius, et cohibere multum homines domo, *cum plura corpuscula aquarum* collecta *sunt, et nubila alia* supra *alia, imbresque stillantes super* alios, *et undique passim circumportantur: et ubi terra omnis fumigans iterum exhalat aquam. Inde* fit ut *quando*

Heins. 2. *utrumque* Bas. marg. *uterque* Mus. B. 3.—517 *Nubila* in Mus. B. 1. *premunt* Mus. B. 3.—519 *Consuerant* Mus. B. 1. *fientur* Vind. Voss. vet. et L. B. *flent* Ferr. V. ed. Th. Ra. *flant* Mus. B. 1. 3. *fuerunt* edd. vulg. *fluent* V. marg. 1. *flentur* et *afflentur* Voss. marg.—521 *Insuperaque omni* quidam.—522 *consumens* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *cum sumans* V. ed. Th. Ra. *relatrat* Voss. marg. *redralat* Voss. vet. et L. B. *rehalat* vulg.—523 *Hinc* vulg.

NOTÆ

vss. docet tunc ingentem pluviarum copiam cadere, ubi plurima aquarum semina collecta exprimuntur e nubibus tum proprio pondere, cum vi ventorum.

Utraque [*Utroque*] Nempe vi seu pondere proprio, et impetu venti: vss. 509. 510.

518 *At retinere diu, &c.*] His 5. vss. docet tunc diuturnam cadere pluviam e nubibus, ubi plurimæ nubes aliæ super alias, et semina aquarum plurima collecta sunt; et ubi terra suppeditat perenniter vapores et halitus, qui sursum in nubes ferantur, ut inde resoluti cadant.

522 *Redhalat*] Iterum atque iterum sursum halat.

523 *Heic, ubi sol radiis, &c.*] His 3. vss. interim monet Poëta tunc creari in nubibus arcum cœlestem, quem iridem vocant, cum spissus est nimbus, et atra sunt nubila. Verum de variis illius coloribus ac forma parcius philosophatus nihil nos docet. Quod autem ad iridis colores spectat, duo potissimum quæruntur, numerus et causa. Quod ad numerum pertinet, Aristoteles tres tantum colores discernit, puniceum, seu croceum aut rubeum, ut quibusdam placet; viridem et purpureum, seu violaceum aut cœruleum. Unde iridem vocat tricolorem. Ptolemæus autem vocat eam septicolorem, ob intervenientes medios colores minus præcipuos inter tres illos primarios. Alii vocant eam multicolorem, quasi vix illius infiniti colores distingui queant; unde Virg. Æn. IV. 'Mille trahit varios adverso sole colores.' Quatuor autem præcipui tantum colores observantur: I. Puniceus. II. Flavus. III. Viridis. IV. Purpureus. Qui quidem colores ordinem mutant pro diversa iride. Duplex enim distinguitur iris, primaria, et secundaria. Primaria dicitur ea, quæ sola plerumque apparet, et in qua puniceus color est extimus, seu supremus, flavus succedens, viridis

Advorsa fulsit nimborum adspargine contra;
Tum color in nigris exsistit nubibus arqui.
Cætera, quæ sursum crescunt, sursumque creantur;
Et, quæ concrescunt in nubibus omnia, prorsum
Omnia, nix, ventei, grando, gelidæque pruinæ,
Et vis magna geli, magnum duramen aquarum,
Et mora, quæ fluvios passim refrenat, aventeis

sol reluxit radiis inter spissum nimbum contraria aspersione nubilorum, tunc color venit arcui in atris nebulis. Quæ reliquæ res supra fiunt et supra generantur, et quæ res omnes fiunt in nubibus, omnes omnino, v. g. nix, venti, grando, et frigidæ pruinæ, et rigida vis gelu, quod indurat acriter aquas, et quod retardat et cohibet

intus V. ed. Bodl. Ferr.—524 *adspargine* Voss. vet. et L. B. Vind. *aspergine* vulg. *aspargine* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *aspergere* Mus. B. 1.—525 *nubilus* P. in not. *arquis* P. in not. *arquus* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *arcu* Vind. *aeo* V. ed. Th. Ra. *arci* Mus. B. 1. Ferr. Gryph. Nard.—528 *Sicuti nix* Heins. 2.—530 *refrenata ventis* Vind. Mus. B. 1. *refrenat amentis* V. ed. Th. Ra. *refrenat aquantis* O. Gif. marg. Heins. 2. *refrenat agentis* Mus. B. 3.

NOTÆ

tertius, et purpureus intimus seu infimus. Secundaria vero vocatur ea, quæ nunquam sola, sed aliquando superior ampliorque apparet, quam primaria; habetque eosdem colores, sed ut debiliores, ita plane inversos. Videlicet in ea purpureus color extimus est, sequens viridis, tertius flavus, et intimus puniceus. Jam vero quod ad causam colorum iridis pertinet, consentiunt omnes duplicem tantum agnosci, solem, et nubem aquosam ex adverso sitam: verum eodem modo rem non explicant. Metrodorus apud Plutarch. Plac. III. 3. putat ruborem iridis oriri a solis radiis, cœruleum a nube. Cui suffragatur Seneca, adjiciens ceteros colores esse hujus utriusque mixturam. Aristoteles Meteor. III. vult nubem esse velut speculum, a quo solis radius varie reflexus varios reddit colores: puniceum quidem, quod reflectatur ex ea nubis parte, quæ vicinior est: viridem, quod reflectatur ex ea nubis parte, quæ remotior: purpureum denique, quod vix reflectatur, ob majorem adhuc nubis remotionem. Flavum autem colorem non distinguit a puniceo, nisi quod ob viciniam viridis veluti albescit. Scaliger, quia putat nubem constare ex quatuor Elementorum particulis, ideo vult supremas nubis partes lucem solis excipientes rutilare, tanquam igneas: sequentes flavescere, tanquam aëreas: tertias virescere, tanquam terreas. Quod ad iridis formam spectat, ea rotunda quidem est; sed cur rotunda sit, longius esset hic referre diversas auctorum opiniones de hac re. Consule P. Gassend. in lib. x. Laërt. Animad. de Meteorolog. pag. 1123.

525 *Arqui*] Vel *arcui*. Utrumque enim scribitur, *Arcus*, et *Arquus*. Id est, iris, arcus cœlestis.

526 *Cætera, quæ sursum, &c.*] Pariter Lucretius nihil nos docet de ceteris, quæ sursum creantur, nempe nix, ventus, grando, gelu, glacies.

529 *Geli*] Utrumque dicitur, gelu, u, indeclinabile; et gelum, i: vs. 155.

Duramen aquarum] Glacies, seu vis ea, quæ durat aquas.

Perfacile est tamen hæc reperire, animoque videre,
Omnia quo pacto fiant, qua reve creentur,
Quom bene cognoris, elementis reddita quæ sint.
Nunc age, quæ ratio terrai motibus exstet,
Percipe: et in primis terram face ut esse rearis
Subter item, ut supera, ventosis undique plenam
Speluncis; multosque lacus, multasque lacunas,
In gremio gerere, et rupeis, diruptaque saxa:
Multaque sub tergo terrai flumina tecta
Volvere vi fluctus, submerso capite putandum est:

ubique flumina labentia, facile est tamen invenire illas, et cernere mente, qua scilicet *ratione concrescant, et cur generentur; si recte cognoveris quæ res* quæque *referantur principiis. Agedum vero, jam audi, quæ causa sit motibus terræ. Et primum fac ut credas terram esse subter, sicut supra est, refertam ubique ventis et cavernis; et ferre in sinu suo plures lacus, et plures fossas, et saxa, et rupes abruptas; et credendum est plures fluvios latentes versare* cum *impetu, sub tergo terræ, suas undas, et lapides mersos* in suis aquis. *Namque res ipsa petit terram esse*

---

refrenat aquentes Cant. *aquades* V. marg. 1.—531 *Perfacile est* P. O. Mus. B. 1. Cant. *Perfacile si* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *cuncta hæc* Heins. 2. *timet hæc* V. marg. 1. *te per te* P. Ald. sed *reperire* P. in not. *repente* V. ed. Th. Ra.—532 *fluant* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *refluant* O. Mus. B. 1.—533 *cognitis* V. ed. Th. Ra. *cognoveris* Cant. *sunt* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *bone* pro *bene* P. Bas. marg. Ald.—534 *terra* Vind. *terræ* V. ed. *montibus* Cant. sed *n* subnotatum est. *exstat* Mus. B. 1.—535 *terras* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *face* P. O. Cant. *fac* reliqui. *ut* deest Delph. V. marg. 1.—536 *et* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *supera* P. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Ald. *super* V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *supra* Vind. Mus. B. 3. *ut supera est ventis atque undique* edd. vulg.—538 *Ingenio* Ferr. *gemere* Heins. *dirupta* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. *derupta* vulg.—540 *Volvier in* O. Mus. B. 1. *Volvere in* Cant. *Volvere jam* P. *submersaque saxa putandum est* P. O. Cant. *submersis saxa* Bas. *submersos caputandum est* Vind. Voss. vet. et L. B. *submersos ea putandum est* Mus. B. 1. *submersis caputandum est* V. ed. Bodl. Th. Ra. *submersas ita putandum est* Ferr. *submersis ita putandum est* V. marg. 1. *submersis hincque putandum est* Mus. B. 3.

NOTÆ

530 *Et mora, quæ, &c.*] Idem est, ac 'duramen aquarum,' nempe glacies, quam notat ab effectis, ut aiunt.

533 *Cognoris*] Cognoveris.

Elementis] Principiis. H. e. quibus principiis quæque sint referenda.

534 *Nunc age, quæ ratio, &c.*] His 73. vss. disputat jam Poëta de terræ motibus. Quam disputationem priusquam aperiat, his 8. vss. statuit terram in visceribus suis pari congerie constare, qua in extimis suis partibus observatur. Itaque vult illam includere ventos, speluncas, rupes, dirupta saxa, lacus, lacunas, et flumina. Quibus rebus ita statutis, triplicem terræ motus causam jam assignabit, nempe terram, aquam, et ventum. Jam nos de his sigillatim agemus.

Undique enim similem esse sui, res postulat ipsa.
Hiis igitur rebus subjunctis, subpositisque,
Terra superne tremit, magnis concussa ruinis
Subter, ubi ingenteis speluncas subruit ætas;
Quippe cadunt totei montes, magnoque repente
Concussu late disserpunt inde tremores:
Et merito; quoniam, plostris concussa, tremiscunt
Tecta, viam propter, non magno pondere, tota:
Nec minus exsultant ædes, ubiquomque equitum vis

parem sibi ex omni parte. Ergo his rebus distinctis et statutis, terra contremiscit supra, ubi *subter conquassata est gravibus casibus,* nempe *cum longum ævum evertit magnas cavernas* illius. *Namque montes integri corruunt, et subito ex ingenti concussione* illa *motus* terræ *passim longe discurrunt. Et non sine causa, siquidem domus juxta viam* positæ, *conquassatæ vehiculis,* sine *magno pondere, tremunt. Neque minus contremiscunt* etiam, *quando magna fortitudo equorum concutit orbes*

—541 *simile* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Heins. 2. *et res* O. *vires* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *et vires* Mus. B. 3. *et par res* Cant. *expostulat* Mus. B. 3.—542 *sejunctis* Delph.—543 *superna* P. O. Mus. B. 1. Ald.—544 *actus* V. ed. Th. Ra.—546 *discerpunt* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *undique tremores* Ferr.—547 *tremescunt* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O.—549 In hoc versu, conturbato vexatissima lectionum dissimilitudine, constituendo, ad acumen divinationis necessario fuit defugiendum. Ad hunc modum vulgares editi:—*exsultant ubi currus fortis equom vis.* Nos mediocrem, qua pollemus, sagacitatem adhibentes, operam navavimus, ita rem administrare, ut maxima vetustæ scripturæ reverentia conservari posset. Ita P. *exultantia sunt fortis quam tibi equum vis:* Vind. Voss. vet. et L. B. et pro var. lect. Cant. dant: *exultantes dupuis*

NOTÆ

542 *Hiis igitur rebus, &c.*] His 9. vss. refert I. terræ motus causam esse ipsam terram, cujus speluncæ pro vetustate exesæ tandem concidunt; quibus concidentibus saxa dirupta, totique montes corruunt, magnoque suo concussu terram quatiunt: quemadmodum plaustra vel currus, dum per viam prætergrediuntur, domos ac ædes ad ima fundamenta concutiunt. Hæc opinio fuit Anaximenis, qui apud Senec. lib. VI. censuit terræ partes decidere posse, quas aut humor solverit, aut ignis subterraneus exederit, aut spiritus violentia excusserit, aut vetustas fregerit. Quanquam Aristoteles et Plutarchus volunt Anaximenem hos terræ prolapsus fieri docuisse tantum ex siccitate et humore. Epicurus vero apud Senec. VI. 20. de hac I. terræ motus causa sic censet: 'Fortasse aliqua parte terræ subito decidente terra ipsa percutitur, et inde motum capit: fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustentetur, quibus vitiatis ac recedentibus tremit onus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa et fulmini similis cum magna strage obstantium fertur.' Sic apud Senec. VI. 9. Anaxagoras docuit simili pæne ex causa aëra concuti et terram, nempe fulmine.

548 *Non*] Sine.

549 *Exsultant ædes,* [*ubi currus fortis, &c.*] Ita Lamb. bene. Pareus

Ferratos utrimque rotarum subcutit orbeis.
Fit quoque, ubei magnas in aquæ vastasque lacunas
Gleba vetustate ex terra provolvitur ingens,
Ut jactetur aquæ fluctu quoque terra vacillans;
Ut vas interea non quit constare, nisi humor

ferratos rotarum vehiculi *ex utraque parte. Accidit etiam ut, quando magna gleba præ ævo proruit e terra in ingentes et immensas fossas aquarum, tellus etiam titubans concutiatur impetu aquarum. Sicut* v. g. *vas non potest consistere supra ter-*

cumque vim vel *dupius:* V. ed. Bodl. *exultantes dupius cumque viri.* O. Cant. *exultant ubi currus cumque equum vi.* Mus. B. 1. *exsultans* omissis ceteris. Mus. B. 3. *exultant duplices hos cumque vierunt.* Unde sic possumus tentare: *exsultant, duplices ubiquomque viri vis;* vel *virum vis.* Hoc etiam modo: *exsultant, currus ubiquomque viarum.* Wakef.—550 *Ferratos cum utrinque* Voss. marg.—551 *uti* Cant. *in magnas* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *in* deest Voss. vet. et L. B. *æque* Gryph. Nard. *aquas* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald.—552 *ex* Wakef. ex conj. *e* vulg. *et* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—553 *jactentur* Cant. *aqua et fluctu* Lamb. et edd. vulg. *vacillans* P. Delph. Ald. *vacillat* Ferr. Th. Ra. V. ed. Vind. Mus. B. 1. 3. *vacillas* Voss. vet. *vacillet* O. Hav. *vacilla* Voss. L. B. *vacillent* Cant.—554 *Et vas* Ferr. V. ed.

NOTÆ

vero, *exultantes, quam ubi fortis equum vis, &c.* Male, ut patet; quoniam vox 'exultantes' referri debet ad vocem 'tecta' versu superiori. Non igitur *exultantes,* sed *exultantia* legendum esset. Deinde, cur vox 'quam?' nihil enim comparatio facit ad rem.

Equitum [*Fortis equum*] *vis*] Fortes equi: sic passim alibi. Periphrasis est.

551 *Fit quoque, ubi in, &c.*] His 5. vss. refert II. terræ motus causam esse ipsam aquam. Hæc autem sententia fuit Democriti, teste Aristotele lib. II. de Rebus Superis: 'Democritus autem ait terram, cum sit aquæ plena, multamque aliam aquam pluviam recipiat, ab hac moveri. Nam et cum hæc augetur crescitque, propterea quod lacunæ totam non recipiunt, eam ait vi irrumpentem efficere terræ motum, et terram arescentem, atque in partes inanes e locis plenioribus attrahentem ab aqua locum mutante et illabente moveri.' Græcis supersedi brevitatis causa. Sic Epicurus apud Senec. VI. 20. 'Ergo, ut ait Epicurus, potest terram movere aqua, si partes aliquas eluit et abrasit, quibus desiit posse excavatis sustineri, quod integris ferebatur.' Sic apud A. Gellium II. 28. poëtæ fingunt Neptunum terræ motorem et quassatorem. Posset huc referri sententia Thaletis, qui opinatus est terram aquis sustentatam, navigii instar, interdum fluctuare. Et vero plerumque in terræ motibus erumpunt dehiscente terra, eo fere modo, quo rupta navi aqua navim ingreditur. Lucretius vero putat terram tremiscere ex ingentibus glebis terrarum ruptis, et deciduis in aquam: sicut v. g. dolium aqua plenum non potest consistere ac stare immotum, si intus aqua fluctuet, donec ipsa aqua constet ac conquiescat. Igitur loquitur ex Thaletis opinione, qui terram aqua innatare voluit.

553 *Vacillans*] Lamb. bene. Quidam *vacillet*, sed ita totum versum legunt: *Ut jactetur aquæ, et fluctu quoque terra vacillet.*

Destitit in dubio fluctu jactarier intus.
Præterea, ventus quom, per loca subcava terræ
Conlectus, parte ex una procumbit, et urguet
Obnixus magnis speluncas viribus altas;
Incumbit tellus, quo venti prona premit vis:
Tum, supra terram quæ sunt exstructa domorum,

ram, nisi aqua desiit agitari intrinsecus in fluctu aquæ *agitato. Deinde, ubi ventus coactus per spatia concava terræ proruit ex una regione, et luctatus impellit profundas cavernas validis* cum *impetibus, terra inclinat in eam partem, in quam incumbens violentia venti pellit. Postea domus, quæ sunt ædificatæ supra terram,*

Th. Ra. *Et vis* P. Ald. Gryph. marg. *in terra* P. Ald. Hav. Bip. Delph. *intra* Cant. a pr. man. in marg. *inter* Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *inferii* Voss. marg. *interno* pro *in terra non* Mus. B. 1. *item non* Mus. B. 3.—555 *jactarer* V. ed. Th. Ra.—557 *parce* Mus. B. 3. *parti* edd. vulg. *urgit* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—558 *altus* V. marg. 1.—560 *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. *supera* vulg. *extincta* V. ed. Th. Ra.—562 *In-*

NOTÆ

555 *Jactarier intus*] Poëtice pro jactari.

556 *Præterea, ventus, &c.*] His 31. vss. reliquis refert III. terræ motus causam esse ventum. Verum, quia duplici modo rem explicat, his 20. vss. prioribus ait ventum esse causam terræ motus, ubi collectus per concava terræ loca tandem proruit et incumbit potius in unam partem, in quam pariter terra vento impulso inclinat et incumbit. Adeo ut, nisi venti aliquando respirarent, ac flare cum impetu cessarent, ipsa terra tota parata esset ire, quo vis venti ferret eam. Verum, quia interdum respirant venti, ideo ipsa terra sese suo librata pondere recipit in proprias sedes, ac moveri desinit. Dum autem terra inclinat, quo venti ferunt, tum omnia ædificia supra terram concutiuntur, et interdum concussa proruunt; quoque magis edita sunt, eo magis aut concutiuntur, aut concussa majoribus ruinis proruunt. Ad quod spectat illud, quod Plin. II. 83. refert de portento singulari, quod in Mutinensi agro contigisse invenit in libris Hetruscorum. ‘Namque,’ inquit, ‘montes duo inter se concurrerunt crepitu maximo assultantes, recedentesque; inter eos flamma fumoque in cœlum exeunte interdiu; spectante e via Æmilia magna Equitum Romanorum, familiarumque et viatorum multitudine.’ Hunc autem terræ motum vocant inclinationem. Aristoteles enim duas tantum terræ motus species agnovit, tremorem et pulsum. Tremor autem comparari solet a quibusdam cum agitatione febrili in nobis: pulsus vero cum motu arteriæ. Quia vero pulsus videtur esse succussio terræ, dum quatitur, et sursum deorsumque movetur, seu interruptus motus et perpendicularis quidem; tremor autem videtur esse continens, sed lateralis et quasi secundum horizontem; ideo nonnulli medium terræ motum fecerunt, quam inclinationem appellant, scilicet dum terra nutat more navigii.

557 *Conlectus*] Antique pro collectus; i. e. coactus, conveniens, congressus.

Parte [*Parti*] Pro *parte*. Sic alibi passim.

560 *Exstructa domorum*] Domus

Ad cœlumque magis quanto sunt edita quæque,
In clinata minent in eamdem, prodita, partem;
Protractæque trabes inpendent, ire paratæ.
Et metuunt magni naturam credere mundi
Exitiale aliquod tempus clademque manere,
Quom videant tantam terrarum incumbere molem?
Quod, nisi respirent ventei, vis nulla refrenet
Res, neque ab exitio possit reprehendere eunteis:
Nunc, quia respirant alternis, inque gravescunt,
Et, quasi conlectei, redeunt, ceduntque repulsei;
Sæpius hanc ob rem minitatur terra ruinas,

et quo magis quæque altæ sunt ad cœlum, eo magis *pronæ ac impulsæ incumbunt in eandem partem: et trabes attractæ pronæ festinant sequi. Et* postea homines *dubitant putare naturam vasti universi expectare aliquod tempus perniciosum et ruinam, quoniam cernunt tam magnam terræ massam inclinare; ita ut, nisi venti cessarent flare, nulla res sit omnino quæ queat cohibere aut reprimere* terram *a* certa sua *ruina? Nunc vero, quoniam* venti *cessant alternatim flare, et* alternatim *augescunt, et veluti contracti revertuntur, et rejecti recedunt, ob eam causam tellus minatur sæpius exitium, quam facit; namque incumbit, et retro reclinat, et*

clinata vulg. *minent* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Hav. Delph. Bip. *manent* P. in not. *minant* Gryph. Nard. Bas. P. in not. Cant. Ald. O. *micant* Gryph. marg. Bas. marg. P. *minatur* V. marg. 3. *eadem* Ferr. V. ed. Th. Ra. *prodit* Mus. B. 1. *percita* P. in not.—563 *irreparatæ* V. marg. 2.—564 *Te* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra.—566 *tantum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. *tandem* Nard. *tantarum* pro *terrarum* Vind.—567 *ventei vis nulla* Wakef. emend. *venti non ulla* vulg. *venti si nulla* P. Ald. Gryph. Nard. Bas. *ventis nulla* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. *ventis non ulla* O. *ventis et non ulla* Mus. B. 1. *ventis si nulla* Ferr. *refremet* Vind. V. ed. Cant. *re festinet* Voss. vet.—568 *reprehendere* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. *reprendere* vulg. *deprehendere* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. *eunteis* vel *euntis* P. Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. *euntem* edd. vulg. *virtis* V.

NOTÆ

exstructæ. Sic alibi 'strata viai:' 'clausa domorum:' 'structa saxorum,' &c.

562 *Minent*] Imminent. Est autem mineo verbum simplex, minus usitatum.

Prodita] Ita Lamb. et Pareus: sic etiam vs. 606. Alii *percita*, vel *procita*.

564 *Et metuunt, &c.*] Hellenismus est. Et homines post hæc metuunt usqueadeo, ut credant exitium aliquod aut cladem non imminere?

567 *Quod, nisi*] H. e. si autem non. Sic vs. 596.

Refrenet] H. e. nulla res est, quæ tam potens sit, ut refrænaret.

568 *Reprehendere*] Pareus, bene: h. e. reprimere, retinere. Lambinus, *deprehendere*.

Eunteis [*Cunque*] Tmesis, non ullacunque: i. e. nulla omnino. Ita Pareus et alii. Lambinus, *euntem*, supp. terram; h. e. pronam et paratam ire ac inclinare, ut ait vs. 563.

570 *Conlectei*] Collecti: vs. 557.

Quam facit; inclinatur enim, retroque recellit;
Et recipit prolabsa suas in pondere sedes.
Hac igitur ratione vacillant omnia tecta,
Summa magis mediis, media imis, ima perhilum.
Est hæc ejusdem quoque magni caussa tremoris;
Ventus ubi, atque animæ subito vis maxuma quædam,
Aut extrinsecus aut ipsa tellure coorta,
In loca se cava terrai conjecit, ibeique
Speluncas inter magnas fremit ante tumultu;
Vorsabundaque portatur: post, incita quom vis,

gravitate sua *delapsa reddit se in suas stationes. Ergo hoc modo domus omnes contremiscunt, supremæ* quidem *plus* quam *mediæ, mediæ plus quam infimæ, infimæ perpaulum. Hæc est etiam causa ejusdem magni* terræ *motus*, nimirum, *cum ventus, et vehementissimus quidam impetus venti repente exortus, vel foris, vel* intus *ab ipsa terra, contulit se in loca subcava telluris, et ibi inter ingentes cavernas furit antea murmure; et deinde ubi violentia* venti *percita fertur furibunda, coacta egre-*

ed. Th. Ra. *cunque?* Delph.—571 *ruinam* P. Ald. *ruinatur* Th. Ra. V. ed. —572 *recedit* O. Mus. B. 1. 3.—573 *suas se in* Vind. et edd. vulg.—578 *ut ipsa* Cout. *ipsa a tellure* edd. vulg. *ipsa ab tellure* Gif. Par. Heins. Cout.—579 *terra* V. ed. Th. Ra.—580 *magno* Fab. *fremit autem* Vind. *fremitante* Cant.

NOTÆ

572 *Recellit*] Reclinat: Festus.

575 *Summa magis, &c.*] Sic vs. 561.

Perhilum] Vel minimum: fere nihilum, perpaulum. Sic III. 221. 815. IV. 379. V. 359. &c.

576 *Est hæc ejusdem, &c.*] His 31. vss. posterioribus explicat modum alterum, quo ventus terram tremere facit; nimirum cum ventus inclusus intra terram, sive extrinsecus introductus fuerit, sivè intus ex ipsa terra collectus sit, interim luctatur magna vi cum ipsis terræ speluncis; post erumpit diffindens terram, ac magnum tremorem terræ concutit. Quod memorat olim contigisse Sidoni in Syria, Ægis in Peloponneso, et in aliis civitatibus. Vel etiamsi non valeat erumpere, tamen, quia vis venti dispertitur per terræ foramina, ut horror Fulminis in nubibus disserpit inclusus, non minorem incutit terræ tremorem, quam si erumpat foras. Namque ancipiti terrore trepidant urbes, tecta superne cavernæque inferne minantur ruinas, ita ut homines metuant, ne tota mundi machina dissolvatur. Et quidam, etiamsi mundum æternum et immortalem credant, metuunt tamen ne sibi sub pedibus terra raptim subtrahatur. Prior ille motus terræ, qui ex vi ventorum erumpente incutitur, vocatur pulsus seu succussio. Posterior vero tremor seu horror, ut ait ipse Lucretius vs. 592. Sic Archelaus apud Senec. VI. 13. Sic Epicurus, Aristoteles, Theophrastus, Callisthenes, Strabo, et alii apud Plutarch. Plac. III. 13. et 23.

577 *Animæ*] Venti. Sic v. 237. et alibi passim.

581 *Vorsabunda*] Sic vs. 437. 'Vorsabundus enim turbo descendit,' &c.

Exagitata foras erumpitur; et simul, altam
Diffindens terram, magnum concinnat hiatum.
In Syriâ Sidone quod adcidit, et fuit Ægii
In Peloponneso: quas exitus hicc' animai
Disturbât urbeis, et terræ motus obortus!
Multaque præterea ceciderunt mœnia, magnis

ditur extra, et statim discindens profundam tellurem efficit ingentes scissuras. Quod contigit olim *in* urbe *Sidone Tyria, et* quod *accidit Ægis in Peloponneso. Quas civitates ejusmodi egressus venti, atque terræ motus factus disjecit. Plures*

Nard.—581 *que* deest V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *portatus* Mus. B. 3. *Portatur versabundus* Mus. B. 1.—582 *simul artam* edd. vulg. *simulatam* Gif. L. B. Par.—583 *Diffidens* Ferr. V. ed. Th. Ra.—584 *In Tyria* Lamb. et edd. vulg. *Ægii* vel *Ægi* et *Egi* vet. exempl. *Ægis* edd. vulg. *Argis* Heins. 2.—585 *qua* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *anima* Vind. *animantes* Mus. B. 3.—586 *Disturbatque* O. P. Mus. B. 1. Ald. *Disturbate* Mus. B. 3. *Disturbans* Gryph. Nard. Bas. *abortus* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Ald. *ab ortus* V. ed. Th. Ra.—587 *Multa* Bodl. Voss. marg. *cecideret*

NOTÆ

582 *Simul, altam*] Lamb. bene. Pareus et alii quidam, *simulatam*: male omnino; quid est enim 'scindere terram simulatam?'

583 *Concinnat*] Efficit. Sic vs. 436. et IV. 1276. et infra jam vs. 1116.

584 *In Syria* [*Tyria*] *Sidone*] Sidon urbs Phœnices, quam Tyrii condiderunt. Tyrii enim, cum mediterranea incolerent, perpetuis terræ motibus vexati, relictis suis sedibus, novam urbem condiderunt. Justin. lib. XVIII. 'Tyriorum gens condita a Phœnicibus fuit, qui terræ motu vexati, relicto patriæ solo, Assyrium stagnum primo, mox mari proximum littus incoluerunt, condita ibi urbe, quam a piscium ubertate Sidona appellaverunt. Nam piscem Phœnices Sidon vocant.' Posidonius apud Strabonem ait oppidum olim prope Sidona terræ motu fuisse destructum: non loquitur autem de ipsa Sidone.

Ægii [*Ægis*] *in Peloponneso*] Ægæ nomen est multorum oppidorum: I. in Macedonia non procul ab Halyacmone fluvio; qua in urbe Reges Macedoniæ sepeliebantur, Plin. IV. 10. II. in Cilicia non procul a Pyramo fluvio, Plin. V. 27. III. in Æolide, Plin. V. 30. IV. in Eubœa, a quo Strabo dictum putat mare Ægæum: V. in Lydia: VI. in Ætolia: VII. in Locride, Steph. Loquitur autem Lucretius de Ægis Achaicis, quæ urbs vulgo dicitur Ægira, Plin. IV. 5. Quem vero terræ motum hic memorat Poëta, eundem forte significavit Aristoteles Meteor. II. 8. et quidam veteres, qui tradunt olim prope Ægiram duas celebres civitates Helicen et Buran terræ motu periisse. De quibus Ovid. Met. XV. 'Si quæras Helicen et Buran Achaidas urbes, Invenies sub aquis: et adhuc ostendere nautæ Inclinata solent cum mœnibus oppida mersis.'

Peloponneso] Peloponnesus est nobilissima totius Europæ peninsula, Isthmo angustissimo Græciæ annexa, inter Ægæum et Ionium mare.

586 *Disturbât*] Pro disturbavit. Sic I. 71. 'inritat,' pro inritavit.

587 *Multaque præterea, &c.*] Lege

Motibus, in terris; et multæ per mare pessum
Subsedere suis pariter cum civibus urbes.
Quod, nisi prorumpit, tamen inpetus ipse animai,
Et fera vis venti, per crebra foramina terræ
Dispartitur, ut horror; et incutit inde tremorem:
Frigus utei, nostros penitus quom venit in artus,
Concutit, invitos cogens tremere, atque movere.
Ancipiti trepidant igitur terrore per urbeis;
Tecta superne timent, metuunt inferne cavernas
Terrai ne dissolvat Natura repente;
Neu distracta suum late dispandat hiatum,
Idque suis confusa velit conplere ruinis.
Proinde, licet quam vis, cœlum terramque reantur
Inconrupta fore, æternæ mandata Saluti:

pariter muri oppidorum *corruerunt in magnis motibus terræ, et multæ quoque civitates deorsum ceciderunt in pelagus cum suis incolis. Sin autem ipsa vis venti, et furibunda violentia flatus non erumpit* foras, *attamen distribuitur per frequentes meatus telluris, veluti fremitus* quidam, *et hinc impingit motum* terræ: *sicut* v. g. *quando frigus intus penetrat in nostra membra, concitat* ea *faciens tremiscere, et trepidare. Ergo* homines *tremunt per civitates horrore dubio, metuunt ædificia a superiori parte, metuunt ab inferiori parte, ne natura discindat subito speluncas telluris: aut ne* tellus ipsa *divulsa pandat longe suas scissuras, et* ita *disjecta velit replere illos* hiatus multis *cladibus. Itaque etiamsi* homines *putent cœlum et terram immortalia fore, et tradita immortali conservationi: tamen aliquando vis ipsa*

Vind. *cecidere et* Cant. Voss. marg.—588 *multis* Gif. Par. Cout. *passim* Mus. B. 1. 3.—589 *Subsidere* P. Ald. *civibus et* V. ed. Th. Ra.—591 *Et feta* V. ed. Th. Ra. *Et crebra* Mus. B. 1.—592 *Disperditur* Bas. *Disperitur* V. ed. Th. Ra. *unde* P.—593 *ut in* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Bip. *et in* O.—594 *moveri* edd. vulg.—596 *superna* P. Gryph. Bas. marg. *metuunt* deest V. ed. Th. Ra. *inferna* P. Ald. Gryph. marg. *caverna* Gryph. Nard. Bas. *cariernas* V. ed. Th. Ra.—597 *Terræ ne* P. Ald. Bas. marg. *Terra ne* Vind. Mus. B. 3. *Terrave* V. ed. Th. Ra. *Terrarum ne* O. Heins. 2. Gryph. marg. *Terra orbem* Cant. *dissolvatur* P. *dissolvit* Mus. B. 1. *dissiliat* Gryph. marg.—598 *Heu* Cant. *Nec* Delph. *dispandit* Mus. B. 1.—599 *conplere* Cant.

NOTÆ

Plin. II. 80. qui memorat duodecim urbes Asiæ una nocte totas periisse terræ motu. Similiter paucis abhinc annis idem contigit civitati S. Severi in Apulia. Nuperrime Ragusæ pars in barathrum cecidit.

590 *Animai*] Venti, flatus: vs. 577.

595 *Trepidant*] Supp. homines.

596 *Tecta superne timent, &c.*] H. e. timent ædificia a superiori parte, scilicet ne cadant, et obruant eos.

Metuunt inferne, &c.] Timent ab inferiori parte, ne scilicet terra dehiscat.

598 *Dispandat*] In diversas partes late aperiat.

599 *Idque*] Per appositionem; pro illum, supp. hiatum.

Et tamen interdum præsens vis ipsa pericli
Subditat hunc stimulum, quadam de parte, timoris;
Ne pedibus raptim tellus substracta feratur
In barathrum, rerumque sequatur prodita summa
Funditus, et fiat mundi confusa ruina.
  Nunc ratio reddunda, augmen quur nesciat æquor.

præsens discriminis subter admovet iis *hunc aculeum de aliqua parte metus, ne* scilicet *terra subito* sub *pedibus* sibi *subducta abripiatur in abyssum, et universa natura rerum projecta tota omnino subsequatur, et conturbatum exitium* totius *universi accidat. Jam vero danda est ratio, cur mare non habeat augmentum. Primum*

complere reliqui.—602 *Attamen* P. in not. Mus. B. 3. et edd. vulg.—603 *Subdit et* P. Ald. *Subdita et* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 3.—604 *subtracta* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Delph. *substructa* Voss. vet. et L. B. Voss. marg.—605 *baratrum* O. Mus. B. 1. 3. Cant. *forma* Mus. B. 3. in marg.—606 Deest V. ed. Th. Ra.—607 Deest P. V. ed. Th. Ra. Ferr. Ald.

NOTÆ

603 *Subditat*] Subdit, subter admovet.

604 *Ne pedibus raptim, &c.*] Sic I. 1098.

605 *Barathrum*] Locus Athenis fuit immensæ profunditatis, in una parte mollis et cœnosus, quo sceleratos deturbabant. Hinc vulgo accipitur pro horrenda voragine, pro abysso profunda, pro ipsis etiam Infernis.

Prodita] Propulsa, dejecta. Sic vs. 562.

Rerum summa] Universa rerum natura, universum, mundus ipse totus.

607 *Nunc ratio reddenda, &c.*] His 32. vss. novum problema proponit et solvit Lucretius; cur nempe mare non augeatur, tot in illud decurrentibus aquis, fluviis, fontibus, ac imbribus. Quæstionem artificiose solvit, causamque refert in jugem humoris detractionem. I. Namque adeo vastum est æquor, ut ceteri decursus aquarum sint ad mare veluti guttula. II. Sol etiam æstu suo partem aquarum non mediocrem absumit, non secus ac vestes madidas exsiccat. III. Venti vis partem humoris verrit et tollit; sic enim una nocte vias siccat et agros, lutumque crustis obducit. IV. Nubes attrahunt multum humorem, quem per aëra passim portant. V. Terra ipsa arida et bibula exigit et attrahit in se plurimum humorem e mari, quod eam circumcingit undique. Percolatur enim aqua maris per terræ meatus, et ad fluminum capita remeat perenniter. Auctor Sacer Eccl. I. sic quæst. solvit: 'Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat, quoniam ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant.' Hinc Homerus Iliad. et alii poëtæ vocant oceanum, modo fluviorum, marium, fontium, et puteorum omnium originem: modo eorundem omnium Barathrum, aut Tartarum. In hanc enim voraginem omnes fluvii confluunt, et ex hac origine omnes vicissim fluvii effluunt. Itaque his 9. vss. prioribus postquam rem proposuit, I. vastitatem maris, in quam fit aquarum omnis decursus, exponit, tanquam aliquam causam, cur mare non augeatur. Adeo enim vastum est mare, ut et fontes, et fluvii, et imbres omnes non nisi sint ad totum mare veluti guttula una. Sic Arist. Meteor. lib. 2. eodem utitur argumento, quod exemplo confirmat.

Principio, mare mirantur non reddere majus
Naturam, quo sit tantus decursus aquarum,
Omnia quo veniant ex omni flumina parte.
Adde vagos imbreis, tempestatesque volanteis;
Omnia quæ maria, ac terras, sparguntque rigantque:
Adde suos funteis: tamen ad maris omnia summam
Guttai vix instar erunt unius ad augmen;
Quo minus est mirum, mare non augescere magnum.
Præterea, magnam sol partem detrahit æstu:
Quippe videmus enim vesteis, humore madenteis,
Exsiccare suis radiis ardentibus solem.
At pelage multa, et late substrata, videmus.

homines *admirantur naturam non efficere æquor majus, in quod tam magnus concursus aquarum fit: in quod* nempe *fluvii omnes undique concurrunt. Adjunge errantes pluvias, et nimbos volitantes, quæ conspergunt et irrigant omnia æquora et* omnes *terras: adjunge suos fontes; attamen* hæc *omnia vix erunt ad totum mare adinstar unius guttulæ ad augmentum* illius. *Quare minime mirandum est, vastum æquor non augeri. Deinde sol calore* suo *diminuit magnam partem* aquarum maris. *Namque cernimus solem ferventibus suis radiis siccare vestimenta* tota *uvida aquis. Cernimus autem æquora esse multa, et late extensa jacere; unde,*

Bodl. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—609 *Natura* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *quo tantus fuat* Lamb. Hav. Bip. *quo fit tantus* Delph. *quo fiat tantus* Gif. Par. *quo fuat tantus* Gassend.—610 *venirent* Delph.—611 *valenteis* Heins. 2.—614 *Gutta* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *augem* O.—615 *mare est mirum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—616 *sol magnam* P. Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant.—617 *humore addentis* Vind.—619 *Ad* Mus. B. 1. V. marg. *pelage* Vind. Voss. vet. et L. B. P. in not. *pelagi* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Cout. *pelago* O. Cant. *pelagus* Nard. *sub-*

NOTÆ

Sicut enim, inquit, si quis in vastam mensam profuderit cyathum aquæ, ac dilatarit, vix tanta apparet aqua, vel brevi tempore exsiccatur.

609 *Decursus aquarum*] Sic I. 284. v. 264.

610 *Quo*] In quod, nempe mare. Sic I. 1030.

614 *Ad augmen*] Supp. maris; h. e. ad augendum mare.

616 *Præterea, magnam sol, &c.*] His 7. vss. continetur II. causa, cur mare non augeatur. Quæ quidem ratio jam reddita est v. 268. et de qua sat abunde jam supra vs. 607. not.

618 *Ardentibus* [*ardentibu'*] Pro ardentibus, metri causa.

619 *At pelage multa, &c.*] His 4. vss. interim respondet Lucretius objectioni, quæ fieri potuit adversus hanc II. causam. Si quis enim objiciat imparem esse destructionem a sole factam aquarum decursui venientium in mare; respondet Poëta immensam æquoris planitiem compensare largiter detractionis mediocritatem. Aristoteles risu melius solvit et explicuit ea comparatione, quam retulimus jam supra vs. 607. not. Consule locum iterum.

Proinde, licet quam vis ex uno quoque loco sol
Humoris parvam delibet ab æquore partem,
Largiter in tanto spatio tamen auferet undis.
Tum porro, ventei quoque magnam tollere partem
Humoris possunt, verrentes æquora ventei:
Una nocte vias quoniam persæpe videmus
Siccari, mollisque luti concrescere crustas.
Præterea, docui multum quoque tollere nubeis
Humorem, magno conceptum ex æquore ponti;
Et passim toto terrarum spargere in orbi,
Quom pluit in terris, et ventei nubila portant.
Postremo, quoniam raro cum corpore tellus
Est, et conjuncta est, oras maris undique cingens;

etiamsi sol detrahat exiguam partem aquæ e mari in uno quoque loco, attamen detrahet copiose aquis in tam vasto spatio, quo mare patet. *Deinde etiam venti queant auferre partem aquarum, dum stringunt campos maris; siquidem* in *una nocte cernimus plerumque itinera exsiccari* ventis, *et crustas cæni liquidi indurescere. Insuper ostendi* supra *nubila etiam auferre plurimam aquam, quam hauriunt ex vastis campis maris; et diffundere* illam *ubique in omni globo terrarum, quando pluit in terris, et venti circumferunt nimbos. Denique, cum terra constet corpore non omnino pleno, et juncta sit* cum *æquore circumcingens littora maris ex*

----

tracta P. in not. O. Cant. *subtracta* Mus. B. 3.—622 *Largius* P. Ald. *Largitus* V. ed. Bodl. Heins. 1. Ferr. Th. Ra. *aufert* Mus. B. 3. *auferat* Cant. V. marg. 2. *undas* V. marg. 2.—623 *magnam quoque* edd. vulg.—624 *verlentes* Ferr. V. ed. Th. Ra. *æquora ponti* P. O. Mus. B. 3. Ald. Bip. Hav. Delph.—625 *cum* pro *quoniam* Ferr. V. ed. Th. Ra. *quomodo* Mus. B. 1. 3.—626 *molleis* P. Ald.—628 *ex æquore venti* quidam.—629 *orbe* P. Cant. et edd. vulg. *orbis* Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra.—632 *conjuncta storas* V. ed. Th. Ra. Vind. *conjunctas oras* Lamb. *magis undique* P. Vind. V. ed. O. Mus.

NOTÆ

Pelage] In plurali. Dicitur enim pelage indeclinabile, ut Tempe, cete, &c. Quod semel jam annotavimus supra v. 36. Male ergo Pareus *pelagi*, quasi Hellenismus esset 'multa pelagi,' pro multum pelagus.

621 *Delibet*] Degustet, diminuat, detrahat. Sic alibi passim.

623 *Tum porro, ventei, &c.*] His 4. vss. continetur III. causa, cur mare non augeatur; de qua nos satis vs. 607. not. Quam causam reddidit jam supra v. 267. et 389.

624 *Verrentes*] Sic v. 267. 625. et 389.

626 *Mollisque luti, &c.*] H. e. Et lutum, quod erat molle, durescere.

627 *Præterea, docui, &c.*] His 4. vss. continetur IV. causa, de qua nos supra fusius disputavimus, vs. 607. not.

Docui] Nempe vs. 502. et seqq.

631 *Postremo, quoniam, &c.*] His 8. vss. posterioribus continetur V. causa, cur mare non augeatur; eaque germana est et vera ratio. Et quam retulit v. 269.

Debet, ut in mare de terris venit humor aquai,
In terras itidem manare ex æquore salso:
Percolatur enim virus, retroque remanat
Materies humoris, et ad caput amnibus omnis
Confluit; inde super terras redit agmine dulci,
Qua via secta semel liquido pede detulit undas.
Nunc, ratio quæ sit, per fauces montis ut Ætnæ
Exspirent ignes interdum turbine tanto,

omni parte, liquor aquæ debet ita decurrere in terras ex salso mari, sicut effluit e terris in æquor. Namque venenum aquæ maris quasi *per colum transmittitur, et tota materia aquæ remeat, et convenit ad originem* omnium *fluminum; hinc revertitur supra terras dulci ductu* per ea loca, *per quæ semel iter factum deduxit aquas pede fluido. Jam vero dicam quæ causa sit, cur aliquando ignes exhalent adeo magno* cum *impetu per hiatus montis Ætnæ; namque non procella ignis*

B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *cingit* Lamb. Bip. *augens* V. ed. Th. Ra.—634 *terra sic idem* V. ed. Th. Ra. *terra sit idem* O. Ferr. *terram sic idem* Mus. B. 1. *terras sic idem* Cant.—635 *intus* pro *virus* Mus. B. 1.—637 *reddit* V. ed. Th. Ra. *reddet* Cant. *augmine* P. Mus. B. 1. Ald.—638 *septa* Mus. B. 1. Cant. *recto pede* Gassend.—639 *fauceis* edd. vulg. et Cant. *æthnæ* P. V. ed. O. Cant.

NOTÆ

632 *Conjuncta est, oras, &c.*] Ita Pareus et Lambinus. Alii tamen; *conjunctas oras maris undique cingit.* Idem plane sensus.

635 *Percolatur enim, &c.*] Hi 4. vss. positi sunt supra v. 270. Consule locum et annotationes nostras.

639 *Nunc, ratio quæ sit, &c.*] His 74. vss. disputat de ignibus montis Ætnæ. Quæ quidem quæstio, quotquot præclara et solertia ingenia fuerunt, torsit et exercuit, torquebitque et exercebit, quotquot imposterum erunt. His itaque 41. vss. prioribus præmonet: I. Siculorum agros non pluvia ignis aut flammarum vastatos fuisse multoties; sed ignibus et flammis ex Ætna monte eructatis vi magna et impetu vehementi. II. In memoriam revocat ea, quæ supra docuit lib. I. et II. passim, nempe inane immensum esse secundum altitudinem, latitudinem, longitudinem, et profunditatem: in quo, ex quo, et per quod infinitæ atomi diversarum omnium figurarum volitent, ex quibus diversæ res omnes concrescunt. Hinc parat semina flammis et ignibus identidem ex Ætna monte erumpentibus ob congressum et conventum atomorum ignitarum in eum locum concurrentium: sicut v. g. identidem procellosus nimbus terras cooperit imbribus ob collectas pluviosas atomos undique ex fluviis et mari: vel sicut ex aëre, terra, et aqua suppeditatur, unde fiat terræ motus, ita ex ignitis atomis in unum concurrentibus suppeditari, unde mons Ætna flammas late evomat: aut sicut in nobis suppeditatur, unde frigus corripiat membra et calor urat intus viscera, dum febri laboramus. III. Etiamsi incendium illud magnum videatur, parvum tamen esse, si comparetur cum ceteris rebus, quæ sunt in toto universo. Sic etiam fluvius, licet non adeo magnus, tamen maximus videtur iis, qui alios majores non viderunt. Ita illud incendium Ætnæ montis videtur nobis magnum, quia aliud majus non videmus.

Expediam: neque enim mediocri clade coorta
Flammæ tempestas, Siculum dominata per agros,
Finitumis ad se convortit gentibus ora;
Fumida quom cœli scintillare omnia templa
Cernentes, pavida conplebant pectora cura,
Quid moliretur rerum Natura novarum.
Hiisce tibi in rebus late est alteque videndum,

exorta de medio aliquo *exitio, grassata per campos Siculorum traduxit vultus populorum vicinorum in se, quando videntes cunctos fornices cœli micare* flammis *replebant corda* sua *timida solicitudine*, dubitantes *quas res novas natura intenderet. In istis rebus aspiciendum est tibi late et penitus, et prospiciendum est* tibi

—641 *mediocri clade coorta* Heins. in Ov. Met. IV. 536. *dia de clade coorta* Fab. emend. Hav. Sus. *media quæ clade coorta* P. *media grecia de coorta* Vind. Voss. et L. B. Mus. B. 1. Cant. *media grecia decorata* V. ed. Th. Ra. Bodl. *media de glande coorta* O. V. marg. 2. *media grecia coorta* Mus. B. 3. *Enceladi de clade coorta* Bentl. *mediocre clade coorta* Voss. marg. *media de clade coorta* vulg. —642 *Siculos* Cant. V. marg. 2.—643 *sese* Mus. B. 1.—644 *stillare* Ferr. Cant. sed corr. in marg.—645 *panda* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bas. marg. *pando* Gryph. marg. Heins. 1. *complectant* V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *corpora dura* V. ed. Th. Ra. Ald.—647 *in* deest edd. vulg.—648 *despiciendum* Voss. vet. et

NOTÆ

641 *Neque enim mediocri* [*media, &c.*] Sensus est. Neque enim flamma illa, quæ per agros Siculorum grassata omnes gentes in admirationem rapuit, exorta est ex aliqua media clade, h. e. ex aliquo alio loco, quam ex monte Ætna; quo tempore omnes videbant aëra totum circum micare ignibus, et dubitabant quidnam novi hoc esset.

642 *Siculum*] Siculorum. Mons enim Ætna est in Sicilia, ut jam dicemus.

644 *Fumida*] Ignes, flammas, et favillas erumpere ex Ætna testantur fere omnes: sed inprimis D. August. de Civit. III. 31. his verbis: 'Legimus apud eos, Ætnæis ignibus ab ipso montis vertice, usque ad littus proximum decurrentibus, ita fervisse mare, ut rupes exurerentur, et pices navium solverentur. Hoc utique non leviter noxium fuit, quamvis incredibiliter mirum. Eodem rursus ignium æstu tanta vi favillæ scripserunt oppletam esse Siciliam, ut Catanensis urbis tecta obruta et oppressa diruerit; qua calamitate permoti misericorditer ejusdem anni tributum ei relaxavere Romani.' Sic ex Vesuvio, monte in Campania; ex Hecla in Islandia; ex Quitto in Peruvia; et aliis ex locis memorantur ignes et favillæ interdum eructari. Verum non adjiciuntur tenebræ, de quibus tamen sic Cicero de N. Deor. lib. II. 'Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscuravisse dicuntur; ut per biduum nemo hominem homo agnosceret.' Sic Plinius junior testatur in epistolis erumpere fumum, pumices, et cineres ex Vesuvio, quibus suffocatus est ejus avunculus Plinius magnus. Appianus de Bell. Civil. lib. V. addit horrendos fremitus. Sed unus Lucretius hæc omnia et alia insuper adjecit, ut jam videre est infra.

Cœli templa] Cœlum, ut sæpius monui. Sic vs. 670.

Et longe cunctas in parteis despiciundum,
Ut reminiscaris, summam rerum esse profundam,
Et videas, cœlum summai totius unum
Quam sit parvola pars, et quam multesima constet:
Nec tota pars, homo terrai quota totius unus.
Quod bene propositum si plane contueare,
Ac videas plane, mirari multa relinquas.
  Num quis enim nostrum miratur, si quis in artus
Adcepit calido febrim fervore coortam,
Aut alium quem vis morbi per membra dolorem?
Obturgescit enim subito pes, adripit acer
Sæpe dolor denteis, oculos invadit in ipsos;
Exsistit sacer ignis, et urit, corpore serpens,

procul in omnes partes, ut memineris universam massam rerum esse immensam; et ut intuearis, quam exigua particula totius universi unum cælum sit; et quam minima sit multoties; et quantula portio totius terræ unus homo sit. Quam propositionem meam *si recte omnino concipias, ac intueare perfecte,* oportet *ut desinas admirari multa. Etenim an aliquis nostrum admiratur, si quis* homo *recepit febrim in membra* sui corporis *exortam ex fervido calore; vel* si recepit *quemlibet alium dolorem morbi per artus* suos? *namque pes repente tumet: plerumque sævus dolor corripit dentes,* aut *occupat ipsos oculos: ignis sacer inest et irrepens adurit* in *cor-*

L. B. Vind. Mus. B. 3. Cant. *dispiciendum* vulg.—649 *summa* O. Cant.—650 *Ut* P. *summa* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *cum summa* Mus. B. 3.—651 *constent* Heins. 2.—652 *Nec quota* P. O. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. Mar. *Et quota p. h. t. sit totius unus* Lamb. Creech. et alii. *terra* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *terna* Mus. B. 1. *Nec sit pars homo* Gryph. Nard. Bas. Heins.—653 *bone* Bas. marg. P. Ald. *propositus si* Vind. O. *propositum est si* Cant. *plani* Vind. Mus. B. 3.—654 *Et* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *Ut* Ferr. *At* Mus. B. 3.—655 *miratus* P. Ferr.—658 *obbrutescit* P. in not.—659 *dentes* Vind. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *oculosque* P.—660 *Exurit* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *Exiscit* Th. Ra. V. ed. *corpora* P. V. ed. Ferr.

NOTÆ

649 *Ut reminiscaris, &c.*] Docuit enim I. 958. et II. 89. omne, seu universum esse infinitum, immensum, et profundum. Cujus hic mundus pars sit una; ceteri vero infiniti alii pares mundi, ceteræ partes.

Summam] Universum, ut passim docui. Sic vss. 650. 679.

Profundam] Infinitam, non finitam. Sic lib. I. et II. citatis locis.

651 *Multesima*] H. e. quam parva, similis quidem et par multis aliis similibus partibus. Multesima enim pars dicitur ea, cui multæ aliæ partes similes ac pares sunt ad constituendum aliquod totum. Nonius. Græcis dicitur πολλοστὸν μέρος.

660 *Sacer ignis*] 'Sacer ignis,' inquit Celsus v. 28. 'malis ulceribus annumerari debet.' Græcis dicitur ἐρυσίπελας: vulgo, *Erysipele*. Sic Virg. Georg. III.

Quamquomque adripuit, partem, repitque per artus ;
Nimirum, quia sunt multarum semina rerum ;
Et satis hæc tellus morbi, cœlumque, mali fert,
Unde queat vis immensi procrescere morbi.
Sic igitur toti cœlo, terræque, putandum est
Ex infinito satis omnia subpeditare,
Unde repente queat tellus concussa moveri,
Perque mare, ac terras, rapidus percurrere turbo,
Ignis abundare Ætnæus, flammescere cœlum ;
Id quoque enim fit, et ardescunt cœlestia templa.
Et tempestates pluviæ graviore coortu
Sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum.
At nimis est ingens incendii turbidus ardor !

pore eam omnem partem, quam invadit et serpit per membra ; scilicet, eo quod principia multarum rerum sunt. Et terra atque aër inferunt nobis sat maleficii, a quo violentia ingentis doloris possit provenire. Ita ergo credendum est res cunctas administrari abunde ex infinito universo *ipsi toti aëri et telluri, ex quibus terra ipsa conquassata possit subito tremiscere : et* ex quibus *vehemens tempestas* possit *pervadere per æquor et per terras ;* ex quibus *flamma Ætnæa* possit *exilire, et cœlum incendi ; namque illud etiam* accidit, *et cœlestes fornices incenduntur, sicut turbines imbris fiunt majore copia* aquæ, *cum fortasse sic principia aquarum contulerunt se in nubes. Verum,* inquies, *nimium magnus est impetus violentus incendii. Quasi*

Th. Ra. Ald.—661 *repetitque* V. ed. Bodl. O. Th. Ra.—663 *tellus nobis* Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. *male* P. Vind. V. ed. O. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *orbem cœlumque malum fert* P. in not.—664 *inmensi* Cant. *immensi* reliqui. *nobi* Vind.—665 *cæli* V. ed. Th. Ra.—666 *Et* V. ed. Th. Ra. *suppeditari* Gryph. Delph. Nard. Bas.—668 *ac* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *et* vulg.—671 *Ut* edd. vulg.—672 *retulerunt* O. Mus. B. 1. Delph. *detulerunt* V. ed. Th. Ra. Cant.—673 *incendii* P. V. ed. Ferr. Ald. *incendi*

NOTÆ

663 *Morbi* [*nobis*] Lambin. bene. Pareus, *morbi*.

666 *Ex infinito*] Ex immenso universo, ex profunda rerum summa, vs. 649.

Subpeditare [*suppeditari*] Lamb. bene. Pareus, *suppeditare*, quasi neutrum sit verbum. Verum passim legitur passive. Sic I. 995. II. 568. IV. 189. et jam infra vss. 816. 1084.

669 *Ignis abundare Ætnæus*] Metaphora est ab aquis ducta. Sic Virg. Æn. III. 572. de ejusdem Ætnæ eruptione ignita: 'Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem Turbine fumantem piceo, et candente favilla: Attollitque globos flammarum, et sidera lambit.' Quam metaphoram jam supra annotavimus.

Flammescere cœlum] Dum coruscat, ac fulgurat.

670 *Cœlestia templa*] Cœlum: vs. 644.

673 *Incendii* [*IncendI*] Incendii, metri causa.

Scilicet, et fluvius, qui visus, maxumus ei,
Qui non ante aliquem majorem vidit: et ingens
Arbor, homoque, videtur; et omnia, de genere omni,
Maxuma quæ vidit quisque, hæc ingentia fingit:
Quom tamen omnia cum cœlo, terraque, marique,
Nihil sint ad summam summai totius omnem.
  Nunc tamen, illa modis quibus, inritata repente,
Flamma foras vastis Ætnæ fornacibus ecflet,
Expediam. Primum, totius subcava montis
Est natura, fere silicum subfulta cavernis.
Omnibus est porro in speluncis ventus, et aër;

vero; nonne *et flumen, quod non est magnum, videtur maximum ei, qui non vidit antea aliquod aliud majus? et arbor celsa et homo* magnus, *et cetera ejusmodi, quæ quisque vidit unquam maxima, imaginatur ea magna prorsus: cum tamen hæc omnia nihil sint ad massam totius universi,* si comparentur *cum cœlo, et terra, et æquore. Attamen jam dicam, quibus rationibus ille ignis percitus subito expiret extra ex ingentibus fornacibus* montis *Ætnæ. Primo natura totius* illius *montis est cava subter, quasi sustentata speluncis saxorum. Est autem ventus et aër in*

vulg.—674 *eii* vulg. *est* in fine Vind. O. Cant. *quivis ut maximus* Voss. marg. *qui non est, maximus eii est* Lamb. et alii.—676 *Ardor homo* V. ed. Th. Ra. *omnis* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3.—679 *Nihil* V. ed. Th. Ra. *Nil* vulg. *summa* Vind. Mus. B. 3. *summæ totius in* V. ed. Th. Ra. Bodl.—681 *rasas* V. ed. Th. Ra. *et ne* Cant.—683 *ferens illi cum* V. ed. Th. Ra. Ferr. *fores illic* Mus. B.

NOTÆ

676 *Videtur*] Supp. ei qui majorem arborem, majoremque et hominem non vidit.

677 *Maxuma*] Supp. quibus majora nunquam antea vidit.

679 *Summai totius*] Universi. Sic vs. 650.

680 *Nunc tamen illa, &c.*] His 14. vss. jam peculiares causas redditurus, cur Ætna flammas et ignes evomat, inprimis ponit hujus montis viscera concava esse, atque saxis constare. Addit insuper ventum et aëra complere cavernas illas ingentes. Ventum autem fieri vult ex concito aëre. Aër vero, ubi præ agitatione concaluit intra montis viscera, saxa pariter calefacit, urit, et ex iis ignem, flammas, et scintillas excutit, quas foras extrudit. Porro per ventum et aëra intra cavernas Ætnæ montis concitatum intelligi potest halitus sulfureus ac bituminosus, qui continenter genitus convolutusque et agitatus intra illas cavernas, ubi jam præ nimia copia contineri non potest, obices rumpit, in flammas erumpit. Sic Trogus apud Servium in Æn. III. Nam Sicilia terra cavernosa et fistulosa. Quo fit, ut ventorum flatibus pateat, unde ignis concipitur. Intrinsecus sulfur habet et bitumen; in quæ ubi ventus per spiramenta cavernarum incubuit, diu luctatus ignem concipit. Sic Ætnæ durat incendium.

Inritata] Antique, pro irritata. Sic lib. IV. 1039. et alibi passim.

Ventus enim fit, ubi est agitando percitus aër.
Hicc' ubi percaluit, calefecitque omnia circum
Saxa furens, qua contingit, terrámque; et ab ollis
Excussit calidum flammis velocibus ignem;
Tollit se, ac rectis ita faucibus eicit alte,
Vortitque ardorem longe, longeque favillam
Differt, et crassa volvit caligine fumum;
Extruditque simul mirando pondere saxa.
Ne dubites, quin hæc animai turbida sit vis.
  Præterea, magna ex parte mare montis ad ejus

totis cavernis illis; *namque ibi ventus creatur, ubi aër est agitatus movendo. Hic* vero aër, *cum calefactus est, et calefecit cunctos silices, et terram circum, qua* parte *sæviens pertingit, et* cum *expressit ex illis* silicibus et terris calefactis *ignem fervidum* cum *flammis volantibus*, tunc *evehit seipsum, et sic sublime erigit se rectis crateribus, et dispergit calorem longe et longiter scintillam, et volutat fumum* cum *spissis tenebris, et ejicit una lapides*, qui constant *admirabili pondere. Ut non ambigas, quin hæc sit potentia violenta venti. Deinde pelagus perfringit*

1. *fere illi cum* Mus. B. 3. *suflata* Cant.—686 *percellit* Sus. Scaliger. ad Virg. Cat.—687 *ferens* Sus. *terens* Scaliger. ut sup.—689 Deest P. Ald. *eicit* Mus. B. 1. 3. *eiscit* Cant. *ejicit* vulg.—690 *Vertitque* Voss. marg. Oudendorp. ad Jul. Obs. p. 152. *Funditque* vulg. *Fecitque* P. Vind. O. V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *Fertitque* P. in not. Voss. L. B. V. marg. 2. *Fervitque* V. marg. 3. Cant.—691 *Differe* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *Defferet* Ferr. Post hunc versum inseritur vs. 689. P.—693 *Nec* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald.—694 *magni* Delph. *parte* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph.

NOTÆ

685 *Ventus enim fit, &c.*] Tres sunt de vento opiniones. I. Ventorum originem referunt ad terram Aristoteles Meteor. II. 4. et Theophrastus teste Olympiodoro in 1. et 2. Meteor. II. Alii referunt ventorum originem ad aquam: sed inprimis Metrodorus, qui apud Plutarch. Plac. III. 7. definit ventum, 'aquosi anhelitus æstum;' et Vitruvius præsertim I. 6. cui ventus dicitur, 'Aëris fluens unda cum incerta motus redundantia.' III. Alii volunt ventum ad aëra referri, nihilque aliud esse præter aëra agitatum. Ita Hippocrates lib. I. de flatibus definit ventum, 'Aëris fluxum et fusionem.' Ita Anaximander apud Plutarch. Plac. III. 7. Ita Anaxagoras apud Laërt. Ita Seneca V. 1. et 6. Ita Lucretius hic.

686 *Hicc'*] Supp. Aër.

687 *Ollis*] Antique, pro illis.

690 *Vortitque ardorem longe, &c.*] Sic Virg. Æn. III. vs. 572. 'Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem Turbine fumantem piceo, et candente favilla; Attollitque globos flammarum et sidera lambit. Interdum scopulos, avulsaque viscera montis Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.' Sic Claudian. Rapt. I. Vide locum.

693 *Animai*] Venti, flatus, spiritus. Sic vss. 585. 590. et alibi passim.

694 *Præterea, magna*] His 9. vss.

Radices frangit fluctus, æstumque resolvit.
Ex hoc usque mare speluncæ montis ad altas
Perveniunt subter fauces: hac ire, fatendum est,
Et penetrare, mari, penitus res cogit, aperto,
Atque ecflare foras; ideoque extollere flammas,
Saxaque subjectare, et arenæ tollere nimbos.
In summo sunt vertice enim crateres, ut ipsei

partem undarum suarum *ad radices illius ingentis montis, et iterum absorbet fluctus* suos. *Ab illo æquore funditus ad summos crateres* illius *montis cavernæ subter ducuntur. Confitendum est* ventum *ingredi per hæc loca; res manifesta docet* illum hac *intrare, pelago* ita *patente, et extra expirare; et idcirco evehere ignes, et extrudere lapides, et attollere nubila arenæ. In vertice sunt crateres, velut illi* quidam

parti edd. vulg.—695 *æstuque* V. marg. 1. *resolvit* Vind. O. Mus. B. 1. *resolvet* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *resorbet* P. Cant. et edd. vulg.—696 *mare* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. *mari* vulg.—697 *hæc* Gryph.—698 *mare et penitus se cogier arcto* Gryph. Nard. Heins. Bas. *animam penitus* Creech. *mare* Gif. Par. *res cogit aperto* Gryph. marg. Heins. 2. Hunc vs. spurium censet Lamb.—699 *ideo* Mus. B. 3. *flammas* Vind. Mus. B. 1. 3. et Cant. a pr. man.—700 *objectare* Mus. B. 1. —701 *vertice item* P. Bodl. Gif. Par. Gryph. Mar. Bas. Nard. Voss. marg. Ald. *vertice* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *verticem* Voss. vet. et L. B. *vertice m* O. Mus. B. 1. *vertice ni* Mus. B. 3. *vertice in* Cant. *ventigeni* Creech. Lamb.

NOTÆ

aliam peculiarem addit causam, cur Ætna vomat ignes. Nimirum auxiliares annectit maris fluctus, quibus Ætnæ viscera perciti conceptum intus ignem eructant per supremas fauces apertas. Innuit etiam per aquas maris foveri posse et augeri incendium, ea fere ratione, qua fornaces aqua aspersi non extinguuntur, sed magis ardent, et vehementiori cum impetu ignem emittunt per apertas superiores fauces. Non meminit autem nivium, quas in ejusdem montis cacumine esse memorant alii, sed præsertim Solinus cap. II. Pindarus Od. I. Pyth. et Claudian. his versibus I. Rapt. ‘Sed quamvis nimio fervens exuberet æstu, Scit nivibus servare fidem, pariterque favillis Durescit glacies tanti secura vaporis. Arcano defensa gelu, fumoque fideli, Lambit contignas innoxia flamma pruinas.’

Magni [*magna*] Supp. montis. Alii *magna*, supp. parte.

Parte [*parti*] Pro *parte*. Metri causa; vs. 721. sic alibi passim.

696 *Mare* [*mari*] Alii *mare*, in ablat.

697 *Hac*] Nempe per fauces subterraneas.

698 *Mari, penitus, &c.*] Ita Pareus; bene, ut ex ipsa interpretatione patet. Lamb. *Et penetrare mare, et penitus se cogier arcto.*

Res] Ratio manifesta, res ipsa, effectus ipse.

701 *Vertice enim* [*ventigeni*] *crateres*] Sic appellat fauces illas Ætnæ montis, per quas fumus, nebulæ, aura, ignis, saxa, &c. eructantur. Sic Apuleius lib. de Mundo pag. 73. eandem vocem Græcam retinet: ‘Ex Ætnæ cervicibus quondam effusis crateribus per declivia, incendio divino, torrentis vice, flammarum flumina concurrerunt.’

Nominitant; nos quod fauces perhibemus, et ora.
Sunt aliquot quoque res, quarum unam dicere caussam
Non satis est, verum plureis; unde una tamen sit.
Corpus ut exanimum si quod procul ipse jacere
Conspicias hominis, fit ut omneis dicere caussas
Conveniat leti, dicatur ut illius una.
Nam neque eum ferro, nec frigore, vincere possis
Interiisse, neque a morbo, neque forte veneno;
Verum aliquid, genere esse ex hoc, quod conscius dicet,
Scimus: item in multis hoc rebus dicere habemus.
Nilus in æstatem crescit, campisque redundat,

vocant, et quos nos vocamus fauces et ora, qui generant ventos. Sunt pariter res aliæ, quarum unicam reddere rationem non sufficit, sed complures sunt afferendæ, *ex quibus tamen unica sit* vera: *veluti* v. g. *si tu ipse prospicias longe corpus hominis exanimatum* humi *prosterni, accidit ut oporteat afferre cunctas causas mortis* illius hominis, *ut unica* tamen vera causa illius *afferatur. Namque non* fit ut *queas convincere illum periisse vel ferro, vel frigore, vel morbo, vel etiam fortasse veneno: sed novimus esse aliquam ex hisce causis, quam turba* astantium *nominet. Possumus similiter hoc dicere in pluribus rebus. Nilus augetur in æstate, et* ille

vertigeni quidam. *creteros* Mus. B. 3.—702 *nos quod* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *nos* V. ed. Th. Ra. *nosque* O. *quos nos* P. Ald. *nos quas* vulg.—704 *una una* Cant.—705 *laceret* Vind. *jaceret* V. ed. O. Th. Ra. *latere* Mus. B. 1.—706 *homines* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Cant. *sic* pro *fit* Mus. B. 1.—707 *Conveniant* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *ullius* O.—708 *Namque cum* Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *Namque et eum* Mus. B. 1. *Nam neque cum* Cant. *Nam nec eum* V. marg. 3. *neque frigore* quidam.—710 *Verum* P. Mus. B. 1. *Utrum* reliqui vet. lib. *genere aliquid* Ferr. V. ed. Th. Ra. *esse ex genere hoc aliquid* Gryph. Nard. Bas. *conscius dicet* Bentl. et Wakef. ex conj. *concio dicet* P. *concio credit* O. Cant. *concio ites* Vind. *contio ites* V. ed. Th. Ra. *concio ires* Bodl. *concio credat* Gryph. *concio itel* Voss. L. B. *concio ite* Voss. vet. *concio item est* V. marg. 2. Ferr. *contiones* Mus. B. 1. *conjiciolca* Mus. B. 3. *quod contigit eii* Hav. ex Preiger. emend.—711 *avemus* Heins. 2.—712 *Nulus* V. ed. Th. Ra. *Silus* Mus. B. 1. *Nillus* Cant. *æstate* Gif. Par. Gryph.

NOTÆ

703 *Sunt aliquot quoque res, &c.*] His 9. vss. postremis excusat se Poëta, pro multiplici allata causa, ratus in re ancipiti sic esse procedendum, donec una vera causa satisfecerit auditori. Rem exemplo confirmat, seu a simili, ut vocant.

707 *Dicatur ut illius una*] H. e. ut causa illius leti, quo homo ille interiit, quæ una est tantum, dici possit.

710 *Conscius dicet* [*concio dicat*] Turba, quæ circumstat, et quæ ad audiendum convenit, dicat et afferat.

712 *Nilus in æstatem,* [*æstati, &c.*] His 25. vss. disputat de Nili incremento æstivo. Cujus rei pariter non unicam causam reddit, sed quadruplicem; quarum duæ primæ remorantur aquas Nili, postremæ adaugent. His itaque 12. vss. prioribus I. continetur causa, cur Nilus crescat

Unicus in terris, Ægypti totius amnis:
Is rigat Ægyptum medium per sæpe calorem;
Aut, quia sunt æstate Aquilones ostia contra,
Anni tempore eo, qui Etesiæ esse feruntur;

solus fluvius in terris totius Ægypti exæstuat agris. Ille irrigat Ægyptum plerumque in medio calore æstatis, *vel eo quod* venti *Aquilones sunt in æstate adversus ostia* illius, *ea tempestate anni, qua Etesii flatus erumpunt* contra; *et spirantes*

Nard. P. Ald. *æstati* edd. vulg.—713 *annis* Cant.—716 *qui Etesiæ esse* Cant. Juntin. Ald. sec. Gryph. Nard. Bas. *qui etes ire esse* Vind. Mus. B. 3. *qui etes ut esse* V. ed. Th. Ra. *qui etesiæ inesse* O. *quietes inesse* Mus. B. 1. Ferr. *quo etes ire esse* Mus. B. 3. *quo Etesiæ efflare* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *quo*

NOTÆ

tempore æstivi solstitii, et totius Ægypti campis exæstuet. Nimirum, forte quia venti contrarii tunc spirantes duo, alter impellit undarum cursus, alter retardat. Tunc enim temporis Aquilo, qui flat a septemtrione, et Etesii flatus, qui veniunt ab austro, furere dicuntur. Aquilo retardat aquas Nili: Etesii flatus impellunt illas; quoniam Nilus venit ab austro in septemtrionem. Oritur enim in montibus Æthiopiæ. Quæ causa placuit olim Thaleti Milesio, quem nec Philo Jud. lib. I. de vit. Mos. nec Plinius v. 9. improbarunt. Euthymenes pariter apud Senec. IV. 2. in Etesias refert Nili incrementi causam: putat enim crescere Nilum ex aquis Atlantici maris, quas Etesiæ ejiciunt in Nili alveum. 'Inde enim,' inquit, ex Atlantico mari, 'Nilus fluit major, quamdiu Etesiæ tempus observant; tum enim ejicitur mare instantibus ventis. Cum resederint, pelagus conquiescit, minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis mari sapor est, et similes Niloticæ belluæ.' Verum hæc ratio non valet. Namque interdum crescit jam Nilus, cum nondum Etesiæ flaverint: et decrescit etiam illis adhuc flantibus. Deinde etiam spirantibus adversus Etesiis Nilus in mare defluit. Præterea cur idem non contingeret ceteris fluviis decurrentibus contra Etesias? Impares sane sunt ejusmodi venti fluctibus Nili.

Æstatem [*æstati*] Æstate. Sic supra parti pro parte, vss. 699. et 271. Crescit autem Nilus in æstate, nempe sub sidere Cancri. Sic Manil. III. 630. 'Nilusque tumescit in arva. Hic rerum status est, Cancri cum sidere Phœbus Solstitium facit et summo versatur Olympo.' Cujus rei rationem jam reddemus infra.

713 *Unicus*] Nullus enim præter Nilum in Ægypto est fluvius.

714 *Medium per sæpe calorem*] Anastrophe, pro, 'sæpe per medium calorem;' h. e. eo tempore quo fervet magis sol.

715 *Aquilones*] Venti sunt ab septemtrione flantes, qui cogunt aquas Nili revertere in seipsas adverso flumine.

716 *Etesiæ esse*] Venti sunt ab austro seu a meridie flantes, ut jam annotavimus lib. v. 7. Unde ferunt aquas Nili labente cursu. Vide Plin. XI. 47. Isidor. XIII. 11. Arist. II. de Rebus Superis, qui ait: οἱ δὲ Ἐτησίαι πνέουσι μετὰ τροπὰς καὶ κυνὸς ἐπιτολὴν, *Etesiæ autem flant post Solstitium et Canis ortum.* Dicuntur autem παρὰ τὸ ἔτος, quæ

Et, contra fluvium flantes, remorantur; et, undas
Cogentes sursus, replent, coguntque manere.
Nam, dubio procul, hæc advorso flabra feruntur
Flumine, quæ gelidis ab stellis axis aguntur:
Ille ex æstifera parte venit amnis, ab Austro
Inter nigra virum percocto secla colore,

adversus retardant flumen, et adigentes aquas sursum opplent, et faciunt sistere. Etenim sine dubio hi flatus, qui mittuntur ex sideribus frigidis axis septentrionalis, *eunt contrario fluvio. Ille* vero *fluvius descendit ex partibus æstivis, nempe ab austro inter gentes hominum atras, et coctas æstu* solis, *capiens originem suam*

Etesia flabra edd. vulg. *qui Etesii esse* Voss. marg.—718 *rursus* P. V. ed. Bodl. O. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. Heins. 1. *manare* Voss. L. B. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—719 *dubii* Cant. *flabrum* Vind.—720 *Flamine* Heins. 1. 2. *a stellis* edd. vulg.—721 *parte* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *parti* vulg.—722 *nigra nigrum*

NOTÆ

vox significat annum: quia certo tantum anni tempore flant: nempe in æstate.

718 *Sursus*] Nempe seorsum versus caput Nili.

720 *Axis*] Supp. Septemtrionalis, ut satis indicant hæ voces, gelidis stellis.

721 *Æstifera*] Meridionali, australi; quasi ab ea calor augeatur, respectu quidem nostri.

Austro] Auster ventus est meridionalis, qui pro meridionali parte, aut Axe, sumitur.

722 *Inter nigra virum, &c.*] Notat Æthiopiam, cujus ex regionibus Australibus oritur Nilus. Sic Manil. I. 44. 'Gentes, in quas et Nilus inundat, Qua mundus redit et nigras superevolat urbes.' Quod ad Nili originem spectat, multi veteres desperaverunt unquam agnosci posse. Unde Ammianus Marcell. lib. XXII. ait: 'Origines fontium Nili, sicut adhuc factum est, posteræ quoque ignorabunt ætates.' Hinc sunt illæ Poëtarum querelæ, Tibull. lib. I. 'Nile pater, quanam possum te dicere causa, Aut quibus in terris occuluisse caput?' Claudianus epigr. 'Secreto de fonte cadens, qui semper inani Quærendus ratione latet: nec contigit ulli Hoc vidisse caput: fertur sine teste creatus.' Lucanus lib. x. 'Arcanum Natura caput non prodidit ulli; Nec licuit populis parvum te, Nile, videre.' Hinc Homerus vocat Nilum διιπετέα ποταμὸν, 'fluvium divinitus demissum.' Et Meroës incolæ apud Diod. lib. I. vocant eum Astapoda, lingua sua, quod est, tenebrosum. Herodotus quæsiturus Nili fontem destitit ab itinere, quadrimestri jam peracto, cum accepit ab Ægyptiis adhuc fluere ex Meroë, et ex Automolis. Ptolemæus Philadelphus misit, qui caput explorarent, sed frustra, ut testatur Strabo lib. XVII. Misit et frustra Alexander Magnus, teste Lucano lib. x. Misit et Nero duos Centuriones, quos Plinius VI. 6. scribit reduces audiisse narrantes, 'Ad ulteriora quidem pervenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ noverant, nec superare quisquam potest.' Auctores sacri senserunt oriri Nilum ex Paradiso terrestri. Pomponius Mela putat illum nasci apud Antichthonas.

Exoriens penitus media ab regione diei.
Est quoque, utei possit magnus congestus arenæ
Fluctibus advorsis obpilare ostia contra,
Quom mare, permotum ventis, ruit intus arenam;
Quo fit utei pacto liber minus exitus amnis,
Et proclivis item fiat minus impetus undis.
Fit quoque, utei pluviæ forsan magis ad caput ejus

longe sub media regione diei. Fieri etiam potest, ut ingens cumulus arenæ queat contra obstruere ostia illius *contrariis undis, ubi pelagus concitatum ventis pellit arenam in* illum. *Unde accidit, ut delapsus non adeo sit expeditus fluvio, neque pariter cursus sit adeo præcipitatus aquis. Accidere etiam potest, ut forte imbres*

Gryph. marg. Bas. marg. *percoctaque secla calore* edd. vulg.—725 *opilare* Vind. *oppillare* V. ed. Th. Ra.—726 *per totum* Vind.—727 *amni* Vind. Voss. L. B. Mus. B. 1.—728 *proclivus* Voss. L. B. Mus. B. 1. 3.—729 *caput ei* Vind. V. ed.

NOTÆ

Enthymenes ex Senec. IV. 2. et ex Plutarch. Plac. IV. 1. deducit illum ex Atlantico mari. Plinius a monte Mauritaniæ inferioris. Ptolemæus ex paludibus duabus ultra æquinoctialem lineam. Constat autem jam Nilum oriri apud Æthiopas Abyssinos dictos, ac in ea provincia quæ dicitur Goyama. Sic enim testatur rex Abyssinorum nomine Davides, scribens ad Papam Clementem VII. Sic testatur et Franciscus Alvarez in descriptione Æthiopiæ. Verum nondum Geographice notatus est illius provinciæ Goyama situs in chartis nostris.

722 *Media regione diei*] Meridionali regione. Sic vss. 714. et 732.

724 *Est quoque, utei possit, &c.*] His 6. vss. continetur II. causa incrementi Nili. Nimirum quidam voluerunt Nilum increscere ex arenarum cumulis, quos maris ferocia cogat ad ostia Nili; unde aquarum fluminis fiat obstructio. Hanc quoque rationem commemorat Pompon. Mela.

725 *Obpilare*] Obstare, instar multarum pilarum seu columnarum confertim oppositarum.

726 *Ruit*] Active: h. e. propellit, volvit. Sic I. 293. 'Quamlibet in partem trudunt res ante, ruuntque.' Sic Virg. Æn. I. 'Spumas salis ære ruebant.'

728 *Proclivus*] Dicitur proclivus, a, um; et proclivis, e: sicut sublimus, et sublimis; unanimus, et unanimis.

729 *Fit quoque, utei pluviæ, &c.*] His 6. vss. continetur III. causa cur Nilus crescat. Putat igitur Nilum etiam increscere posse ex pluviis, quæ ad caput ejus, cogentibus nubes Etesiis, ad altos Æthiopiæ montes, cadant, et augeant undas Nili. Hujus sententiæ tripartiti sunt auctores. I. Democritus voluit ex solutis nivibus, quæ ad Boream sunt, excitari vapores, qui per ventos Etesias deferantur in Ethiopiæ montes, ad quos allisi concrescant in pluvias. Quod et Lucretius probat hic. II. Philosophi Memphitani apud Diodorum censuerunt Nilum fluere ex zona temperata australi. Unde, cum ibi sit hyems, dum nobis est æstas, fit ut Nilus intumescat nobis in æstate ex pluviis frequentibus ad caput ejus decidentibus in hyeme australi. III.

Tempore eo fiant, quo Etesia flabra Aquilonum
Nubila conjiciunt in eas tunc omnia parteis.
Scilicet ad mediam regionem ejecta diei
Quom convenerunt, ibi ad altos denique monteis
Contrusæ nubes coguntur, vique premuntur.
Forsit an Æthiopum penitus de montibus altis
Crescat, ubi in campos albas descendere ningues

majores cadant ad originem illius fluvii in *eo tempore, quo Etesii flatus compellunt nimbos omnes Aquilonum tunc temporis in eas regiones* Australes. *Nimirum postquam compulsi* nimbi *concurrerunt ad mediam regionem diei*, tum *in ea tandem regione nubes compulsæ contra summos montes condensantur, et vi comprimuntur. Forte fit etiam, ut* Nilus *augeatur omnino de summis montibus Æthiopum, cum Sol*

Bodl. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—730 *eo* deest V. ed. Th. Ra. *quod Etesia* Heins. 2. *quo desia* V. ed. Th. Ra.—731 *conijciunt* O. Cant.—732 *et mediam* O. Mus. B. 1.—734 *Contrusat* V. ed. Th. Ra. *inque* Mus. B. 1. 3.—735 *Forsit et* edd. vulg.—736 *Crescit* P. Ald. *albos* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *descendere* Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. *decedere* P. Vind. V. ed. Bodl. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *discedere*

NOTÆ

Agatharchides apud Diodorum voluit Nilum intumescere ex pluviis in montes Æthiopiæ continuo cadentibus per totam æstatem. Quod quidem æque posse fieri aït, quam circa Hydaspin quotidie per æstatem pluit, ad Caucasum ningit, et in India grandinat.

730 *Etesia flabra*] Vs. 715.

Aquilonum nubila] H. e. nubes et nimbos ex Boreali parte compulsos, ut jam explicui supra vs. 729. not. ex Democriti sententia.

732 *Ad mediam regionem diei*] Ad regionem meridionalem: vs. 723.

735 *Forsit an Æthiopum, &c.*] His 3 vss. postremis IV. continetur causa incrementi Nili. Hæc autem sententia tribuitur Anaxagoræ, qui existimavit Nilum intumescere ex nivibus solutis æstate in montibus Æthiopiæ. Quam sententiam falsam esse arguit Herodotus, quod ut ea regio calidissima sit, ita et nivis maxime expers: quod inde venti calidi sint. Deinde remotissimus est sol ab iis regionibus, cum nives illæ solvi deberent. Constat autem jam nunc ætate nostra germanam Nili incrementi causam esse pluvias, quæ a medio circiter Junio in Septembrem usque vigent in Æthiopia. Nempe illic hyems est, quæ a fine circiter Maii durat ad initium Septembris. Ita testatur Alvarez, Fernandus, et alii recentiores. Quod etiam confirmatur ex fluvii Nigri incremento iisdem temporibus. Constat enim Nigrum fluvium ob easdem Æthiopiæ pluvias eodem tempore increscere, quo Nilus. Quod et Plinio innotuit. Namque v. 8. ait: 'Nigro fluvio eadem natura, quæ Nilo.' Calamum, et papyrum, et easdem gignit animantes, iisdemque temporibus augescit. Vide Gassend. p. 1084. in lib. x. Diog. Laërt.

Forsit] Fortasse, forsan. Antiqua vox. Sic Virg. Æn. II. Horat. Sat. I. 6.

Æthiopum] Æthiopes populi sunt Australes trans lineam æquinoctialem inter regnum Occidentale Congo, et Orientale Zanguebar.

Tabificis subigit radiis sol, omnia lustrans.
Nunc age, Averna tibi quæ sint loca quomque lacusque,
Expediam; quali natura prædita constent.
Principio, quod Averna vocantur nomine, id ab re
Inpositum est, quia sunt avibus contraria cunctis,
E regione ea quod loca quom venere volantes,
Remigiom oblitæ, pennarum vela remittunt,
Præcipitesque cadunt, molli cervice profusæ,
In terram, si forte ita fert natura locorum;

peragrans regiones omnes cogit suis *radiis liquefacientibus candidas nives cadere in agros. Jam vero agedum, dicam tibi quæ sint loca Averna, et lacus, et quali natura prædita sint. Primum, quod* ea loca *appellentur Averna, id nomen datum est iis ab effectu; namque sunt infesta cunctis alitibus, quia ubi volitantes ex adverso devenerunt supra ea loca, non memores remigii relaxant vela alarum* suarum, *et præcipitantes se labuntur effusæ in terram* a *tenero capite, si forsan natura*

Voss. vet. et L. B. *diffundere* Heins. 2. *defundere* Wakef. in not. *ningues* Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. Servius. *ningueis* vulg. *in igneis* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *in ignes* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *ningens* O. *nigeis* Mus. B. 1. *nives* Mus. B. 3.—738 *avernantibus* Ferr. V. ed. Th. Ra. *sunt* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *loca* deest Gryph.—740 *Principio quidem* Nonius, I. 46. *nomine* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 3. Cant. *nomen* reliqui. *a re* Nonius.—742 *advenere* edd. vulg.—743 *Remigiom* Wakef. *Remigio* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. *Remigii* vulg.—744 *mollite* hiatu

NOTÆ

736 *Descendere* [*decedere*] Cadere; Pareus. Lamb. vero *descendere*.

Ningues] Ninguis, is, antiqua vox, pro nix, nivis.

737 *Tabificis*] Liquefacientibus, vim liquefaciendi habentibus.

Subigit] Cogit. Sic Virg. Æn. VI. 'subigitque fateri.'

738 *Nunc age, Averna, &c.*] His 102. vss. jam luculentam disputationem instituit Poëta de Avernis locis, deque pestilentis ac gravibus quibusdam in locis odoribus. His itaque 2. vss. prioribus pollicetur se nobis explicaturum, quæ et qualia sint Averna.

Quæ loca quomque] Tmesis, quæcumque loca.

740 *Principio, quod Averna, &c.*] His 7. vss. primum præmittit etymologiam, seu rationem nominis, eandem scilicet, quam Virgilius eum imitatus reddidit his versibus Æn. VI. 'Spelunca alta fuit, vastaque immanis hiatu, Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris; Quam super haud ullæ poterant impune volantes Tendere iter pennis, talis sese halitus atris Faucibus effundens supera ad convexa ferebat. Inde locum Graii dixerunt nomine Avernum.' Græcis quippe Ἄορνος dicitur, quod est sine avibus. Namque halitus inde ejectus adeo teter est, ut enecet aves supervolantes. Sic Hom. Odyss. XII. Τῇ μέν τ' οὐδὲ ποτητὰ παρέρχεται, οὐδὲ πέλειαι. I. e. 'Hac neque volucres prætervolant, neque columbæ.' Sic igitur de ratione nominis Averni. Hoc autem extendit ad omnia loca, supra quæ volantes aves cadunt morituræ, propter tetrum odorem inde erumpentem et enecantem illas.

Aut in aquam, si forte lacus substratus Averni.
Is locus est Cumas apud; acri sulfure montes
Obpletei calidis ubi fumant fontibus auctei.
Est et Athenæis in mœnibus, arcis in ipso
Vertice, Palladis ad templum Tritonidis almæ,

regionum sic exhibet: vel in aquam, si forsan lacus jacet sub Averno. Qualis est lacus juxta Cumas et in monte Vesevo, in quibus scaturigines repletæ fontibus fervidis fumigant. Qualis *est etiam* locus *in muris Athenæis, in ipso cacumine arcis, prope ædes sacras magnæ Palladis Tritonidos, in quem* locum *nunquam cor-*

sequente Mus. B. 1. 3. *molli pore* Mus. B. 1. in marg.—746 *subiratus* V. marg. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *subjectus* Heins. 2. *Averno est* edd. vulg.—747 Hunc vs. ex emend. Salmasii exhibemus. *Wakef. Hic* P. Vind. Cant. *His* V. ed. Bodl. Voss. L. B. Vind. fr. Ferr. Th. Ra. *Hiis* Mus. B. 3. *Cumas apud ejus sub pede montis* P. *cum asupede crisui per montis* Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. *Cumas apud ecris viper montis* Voss. L. B. *Cumas aput ecris viper montes* Voss. vet. *cumas apud ecrisum per montis* O. *cum asapute crisui per montes* Vind. fr. *cūmas apud chrysim permontis* Mus. B. 1. desunt hæc Mus. B. 3. *cumas apud et risui permotis* Cant. *Qualis apud Cumas locus est montemque Vesevum* edd. vulg. *lacus* Delph.—748 *Pompeii calidis* Lamb. *auctus* P. Mus. B. 3. et edd. vulg.—749 *Athoneis* V. ed. Th. Ra. Bodl. *montibus* P. Bodl. Gryph. marg. Ald. *mentibus* V. ed. Th. Ra.—750 *Tritonidis* P. Vind. V. ed. O.

NOTÆ

747 *Is locus est Cumas apud* [*Qualis apud Cumas, &c.*] His 2. vss. tradit Lucretius talem esse locum apud Cumas et apud montem Vesevum. Sunt autem Cumæ urbs Lucaniæ in Italia, ad mare, juxta Puteolos. Vesevus, seu Vesuvius, mons est Campaniæ, non longe a Neapoli, flammam et fumum evomens, ut Ætna Siciliæ. Sic Aristoteles lib. de mirab. auscult. describit lacum illum, qui circa Cumam Italiæ est. Quem lacum Plutoni dicatum, et Inferorum limen esse rudis vetustas credidit. Ita autem restituit hunc versum Lambinus; bene quidem. Namque constat hic Poëtam loqui de Avernis locis in genere, non autem de illo uno lacu, qui apud Cumas Avernus vulgo dicitur; siquidem multa similia loca jam infra citat. Pareus legit; *Is lacus est Cumas apud, et Vesuvi per montis.* Nardius, *Is lacus est Cumas apud Hetruscos et montes.* Gassendus; *Qualis apud Cumas Miseni sub pede montis.* Hinc alii putant hos duos versus non esse Lucretianos. Quanquam constat illum locum, quam Avernum vulgo vocant, non longe abesse a Cumis et a Vesuvio monte.

748 *Auctei*] Scaturigines, et quasi incrementa aquarum.

749 *Est et Athenæis, &c.*] His 7. vss. talem etiam lacum esse ait Athenis, in vertice Arcis juxta templum Palladis.

750 *Tritonidis*] Pallas dicitur Tritonia, vel Tritonis, vel Tritogenia, quod Ogygio regnante visa sit primum habitu virginali circa fluvium Tritonis. Vel a voce Græca τρίτη, quod est caput, utpote quæ Jovis ex capite sit orta. Vel quia tertio mensis die, vel tertia a ternario numero, nata sit ex Jove post Apollinem et Dianam. Vel denique quod sit scientiarum inventrix; hoc enim vocabulo prudentia significatur.

Almæ] Venerandæ, divæ, fœcundæ, &c. 1. 2.

Quo numquam pennis adpellunt corpora raucæ
Cornices; non, quom fumant altaria donis.
Usque adeo fugitant, non iras Palladis acreis,
Pervigilii caussa, Graium ut cecinere poëtæ;
Sed natura loci opus ecficit ipsa suapte.
In Syria quoque fertur item locus esse, videri,
Quadrupedes quoque quo, simul ac vestigia primum
Intulerint, graviter vis cogat concidere ipsa,

nices crocitantes admovent sua *corpora, nequidem* etiam *ubi aræ fumant muneribus. Non quod adeo fugiunt sævam iracundiam Palladis, quod nimium vigilaverint, veluti vates Græci cantaverunt; sed ipsa natura loci facit idipsum opus suamet vi.* Talis *locus dicitur etiam similiter qui videtur esse in Syria, in quem statim atque quadrupedes* animantes *etiam contulerint pedes, ipsa violentia* loci *faciat* illos *pro-*

Vind. fr. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Tritonidos* vulg.—751 *pemus* V. ed. Th. Ra. —755 *loci hoc opus* edd. vulg. sed *hoc* deest V. ed. Ald. sec. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *sua vi* Mus. B. 1. 3. Lamb. et alii.—756 *item spelunca videri* Fab. *locus* (*lacus*) *sulporis esse* Voss. marg. *esse vigentes* Creech. *esse volantes* Heins. 2. Mar.—757 *Quadrupedum quo secla simul vestigia prima* Fab.—758 *concedere* Ferr.—761 *hæc* pro *e* Mus. B. 1. O. *causis fiant* P.

NOTÆ

752 *Non, quom fumant, &c.*] Quo tempore verisimile erat Cornices advolare ductas odore victimarum cæsarum, et crematarum.

753 *Usque adeo fugitant, non, &c.*] H. e. non quod adeo fugiunt iras Palladis. Notat autem Poëta fabulam Coronidis. Coronis enim quæ in Cornicem mutata est, cum Erichthonium vidisset inclusum in cista, (cistam aperientibus Pandroso, Herse, et Aglero,) rem detulit ad Palladem. Quam ob garrulitatem irata est Pallas in Coronidem, et e comitatu suo ejecit eam. Ovid. Met.

754 *Pervigilii caussa*] H. e. quod nimium vigiles fuerint in animadvertendo Erichthonio, qui inclusus erat in cista.

756 *In Syria quoque, &c.*] His 4. vss. tradit talem esse locum etiam in Syria. Putat autem Lambinus eum significari locum Plutonium, qui est in Hierapoli non procul a Laodicea; de quo sic Strabo lib. XIII. 'Plutonium autem sub exiguo montis imminentis supercilio os est ea amplitudine, ut hominem capere possit tantum: altitudine vero immensa. Animanti autem eo ingresso mors præsens parata est. Tauri enim introducti concidunt, et extrahuntur mortui. Nos autem passerculos immisimus, et statim ceciderunt anima profusa.' Est etiam Panium antrum in radice montis Libani, quod gravem ac mortiferum spiritum exhalat.

Fertur locus esse, videri] Dicitur locus, qui videtur esse.

758 *Ipsa*] Mutatio generis, quæ familiaris est Lucretio. Sic jam infra vs. sequenti: cum supra vs. 757. posuerit 'Quadrupedes;' unde dicere debuit 'ipsas.' Sic genus mutavit I. 353. &c. alibi passim. Ipsa autem supp. animalia, ut satis patet.

Manibus ut si sint Divis mactata, repente.
Omnia quæ naturáli ratione geruntur;
Et, quibus e fiant caussis, adparet origo:
Janua ne posita hiis Orci regionibus esse
Credatur; post hinc animas Acheruntis in oras
Ducere forte Deos Maneis inferne reamur:
Naribus alipedes ut cervei sæpe putantur
Ducere de latebris serpentia secla ferarum.
Quod procul a vera quam sit ratione repulsum,
Percipe: namque ipsa de re tibi dicere conor.

cumbere, veluti si sint subito immolatæ Diis Manibus. Quæ tamen *res omnes fiunt naturali modo; et causa videtur per quas causas gerantur: ne porta Inferorum putetur locata magis in hisce locis,* quam alibi, *unde credamus fortasse Deos Manes attrahere infra in regiones Acheruntis animas* mortuorum, *veluti cervi alipedes creduntur attrahere plerumque naribus* suis *genera repentia bestiarum de cavernis* terræ. *Audi* autem, o Memmi, *quam hoc sit remotum a veritate rei. Primum dico illud, quod jam supra dixi etiam sæpissime;* nimirum *esse in terra*

Cant. et edd. vulg.—762 *ne posita hiis* vel *his* vel *iis* Wakef. ex conj. *ne portis et* P. Ald. *ne potis* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. *neu postes* Voss. marg. *ne poteis* Voss. vet. Vind. fr. *ne potius* O. Mus. B. 1. Cant. Gryph. Nard. Gif. Par. Bas. *ne his Orci potius* edd. vulg.—763 *Credatur pôsta, hinc* edd. vulg. *posita hinc* Heins. 2. Mar.—764 *deos in avis* V. ed. Cant. V. ed. Th. Ra. *deos inanis* Mus. B. 3. *inferna* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—768 *ipsa de re nunc* edd. vulg. *P. nam nunc ipsa tibi d. c.* V. ed. O. et Cant. nisi quod posterior habet *de re* pro *tibi*. Voces *ipsa tibi* desunt Mus. B. 1. *P. nam quæ sit nec ipsam d. c.* Mus. B. 3. *nam de rè nunc*

NOTÆ

759 *Manibus Divis*] Diis Manibus, Diis Inferorum: II. 52.

760 *Omnia quæ naturali, &c.*] His 9. vss. monet jam ea omnia naturali ratione fieri. Hinc falso a poëtis finguntur ea loca Averna esse januas Orci, seu Inferorum. Quas fabulas commenti sunt tantum poëtæ, ut hominibus terrorem incuterent. Pollicetarque se rem clare demonstraturum, et causas redditurum de hisce effectis mirabilibus.

762 *Orci*] Orcus a veteribus creditus est Inferorum Deus, quem et Plutonem et Ditem vocabant. Hinc vulgo usurpatur pro Inferis.

763 *Post hinc* [*posta*] Syncope, pro posita. Sic I. 1058. II. 871.

Hinc] Ex hac Orci janua.

Acheruntis] Inferorum, I. 121. III. 992. IV. 41.

764 *Deos Maneis*] Deos infernales: vs. 759.

765 *Naribus alipedes, &c.*] Cervi enim, quibus pedes alarum sunt loco, quia pedum celeritate mira præstant, naribus serpentes e latebris ducere dicuntur. Plin. II. 53. ubi idem dicit de elephantis.

766 *Serpentia secla ferarum*] Periphrasis; h. e. serpentes. Sic I. 20. 468. 590. &c. dixit 'secla ferarum, animantum, hominum,' &c.

Principio, hoc dico, quod dixi sæpe quoque ante,
In terra quoiusque modi rerum esse figuras:
Multa cibo quæ sunt vitalia; multaque morbos
Incutere et mortem quæ possint adcelerare:
Et magis esse aliis alias animantibus aptas
Res ad vitai rationem, obstendimus ante,
Propter dissimilem naturam, dissimileisque
Texturas inter sese, primasque figuras:
Multa meant inimica per aureis, multa per ipsas
Insinuant nareis, infesta, atque aspera tactu:
Nec sunt multa parum tactu vitanda, neque autem

atomos rerum omnis generis: plurimas esse, quæ dent vitam homini: et plurimas inferre morbos, et esse *quæ etiam queant maturare letum: et demonstravimus supra res alias esse magis idoneas, quam alias, animalibus ad rationem vivendi* necessariam, *ob disparem naturam* illarum, *et ob dispares contexturas inter se* ipsas, *et ob primas formas*, quibus constant. *Plures* igitur *res infestæ penetrant per aures, plures* etiam *noxiæ, et tetræ odore ingrediuntur per ipsas nares: neque parum multæ sunt fugiendæ tactu: neque pariter* parum multæ *quæ sint vitandæ*

ipsa dicere quidam.—770 *Interea* V. ed. Th. Ra. O.—771 *Multa cibos* P. V. ed. Bodl. Gryph. Nard. Bas. *Multa homini* Vind. fr. Mus. B. 3. Lamb. et alii. *æque sunt* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Hav.—772 *ad mortem* O. Mus. B. 1. *possunt* O. Delph.—774 *vitæ* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *vita* Vind. fr.—776 *Exuvias* quidam.—777 *ineant* Vind. Mus. B. 3. *immita* V. ed. Th. Ra. *auras* O. Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra.—778 *infecta* Mus. B. 3. *aspera odore* Lamb. et edd. vulg.—779

NOTÆ

769 *Principio, hoc dico, &c.*] His 49. vss. priusquam hæc naturali ratione fieri demonstret Poëta, rem veluti altius repetens refricat Memmio suo memoriam eorum, quæ lib. I. et II. docuit, nempe contineri in terra atomos rerum multiformes, quarum aliæ beneficæ sint animantibus, aliæ perniciosæ, ob naturæ dissimilitudinem, obque diversam figurarum texturam. Cujusmodi rem pergit variis exemplis ostendere. Itaque his 8. vss. prioribus docet, quod et jam docuerat lib. I. II. et IV. varias esse figuras omnium atomorum in terra, quarum aliæ nocent, aliæ juvant hominibus et animantibus.

Quod dixi sæpe] Præsertim II. vs. 333. et seqq.

770 *Figuras*] H. e. atomorum formas. Sic lib. I. et IV. passim.

774 *Obstendimus ante*] Lib. IV. 634. et seqq. l. v. 897.

777 *Multa meant, &c.*] His 6. vss. idcirco multas res hominibus infestas esse ait, et omnes sensus nostros male afficere, quia variis figuris præditæ constant. Aliæ enim lædunt oculos, aliæ nares, aliæ aures, aliæ linguam, aliæ tactum omnem. Quod jam exemplo confirmaturus est.

778 *Tactu* [*odore*] Lamb. bene. Pareus, *tactu*: verum bis de tactu loqueretur; namque vs. seq. de eo loquitur.

Adspectu fugiunda, saporeque tristia quæ sint.
Deinde, videre licet, quam multæ sint homini res
Acriter infesto sensu, spurcæque, gravesque.
Arboribus primum certis gravis umbra tributa;
Usque adeo capitis faciant ut sæpe dolores,
Si quis eas subter jacuit, prostratus, in herbis.
Est etiam magnis Heliconis montibus arbos,
Floris odore hominem tetro consueta necare.
Scilicet hæc ideo terris ex omnia surgunt,
Multa modis multis multarum semina rerum
Quod permixta gerit tellus, discretaque tradit.
Nocturnumque recens exstinctum lumen, ubi acris

visu: neque paucæ, *quæ sint asperæ gustatu. Demum potes cernere, quam multæ res sint maxime contrario sensu hominibus, et fædæ atque infestæ. Primo umbra adeo infesta reddita est certis arboribus, ut plerumque generent dolores capitis,* si *forte aliquis jacens in graminibus recubuit sub illis. Est quoque arbor in altis montibus Heliconis, quæ solet interimere hominem fætido* suo *fætore. Nimirum hæc primordia cuncta plurima rerum plurimarum oriuntur variis rationibus ex terris, ideo quia terra fert illa confusa simul, et reddit* eadem *separata* seorsum. *Et lampas nocturna recenter restincta opprimit somno, statim atque lædit nares tetro*

nec autem Mus. B. 3. et edd. vulg.—780 *tristitia* Vind. Vind. fr.—782 *infestæ* Mus. B. 1. sic scribi voluit Lamb.—783 *primum terris* Mus. B. 1. *tributa est* P. et alii.—784 *faciat* V. ed. Th. Ra. *faciunt* Ferr.—785 *ea* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *eam* O.—786 *etiam in* edd. vulg.—787 *retro* V. ed. Th. Ra.—788 *ideo terris* P. et alii. *in deotris* Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Cant. Th. Ra. *inde otris* O. Mus. B. 3. *inde terris* Ferr. *ideo tetris* Bas. *inde* hiatu relicto Mus. B. 1. *ex somnia* Mus. B. 3.—789 *multis* deest V. ed. Th. Ra.—790 *cadit* Mus. B. 1.—791 *acris* Gif. Par. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. *acreis* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *acri* Mus. B. 1. et

NOTÆ

782 *Infesto sensu*] H. e. infestæ sint hominis sensui. Hinc Lamb. putat legendum, *infestæ sensu*, nimirum sensu, pro sensui. Sic Nonius citans hunc versum legit, *infestent sensum.*

783 *Arboribus primum, &c.*] His 3. vss. continetur I. exemplum eorum, quæ infesta sunt homini. Tacet nomen arboris, cujus umbra nocet. Plinius XVII. 12. docet quod 'Juglandium gravis et noxia sit umbra, etiam capiti humano, omnibusque juxta satis.' Virg. Ecl. X. docet etiam quod cunctantibus noceat juniperi umbra, vs. 75. 'Surgamus: solet esse gravis cunctantibus umbra; Juniperi gravis umbra; nocent et frugibus umbræ.' Sic etiam umbra taxi dolores capitis excitat.

786 *Est etiam ... Heliconis, &c.*] His 5 vss. proponitur II. exemplum, nempe flos certæ arboris, quæ nascitur in Helicone. Taxi florem forte intelligit, cujus meminit aliquatenus Plin. XVI. 10. Helicon autem mons est Musis et Apollini sacer, juxta Phocidem, non procul a Parnasso.

788 *Terris ex*] Anastrophe, pro ex terris.

791 *Nocturnumque recens, &c.*] His

Nidor subfundit nareis, tum cogit ibeidem
Concidere; ut pronos qui morbus mittere suevit.
Castoreoque gravi mulier sopita recumbit,
Et manibus nitidum teneris opus effluit ei,
Tempore eo si odorata est, quo menstrua solvit.
Multaque præterea languentia membra per artus

suo *nidore, veluti morbus* ille, *qui plerumque consuevit prosternere et projicere* humi homines. *Et fœmina etiam consopita acri Castoreo procumbit; et opus præclarum cadit e solutis manibus ejus, si olfecit* Castoreum *in tempore quo emittit menstrua* sua. *Deinde plurimæ etiam res relaxant debiles partes per* cuncta *membra,*

edd. vulg.—792 *Nidor subfundit* Wakef. ex conj. *Nidore offendit* vulg. *tum sopit* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *consopit* vulg. Post hunc inserit Lamb. *Quin gravidis hinc nidor abortum immittere suevit.*—793 *Concidere* omn. vet. lib. *ut* Mus. B. 1. *et* reliqui. *Dejicere ut* Hav. Bip. Delph. *primos* P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Bas. marg. *pimnos* Vind. Mus. B. 1. *pumos* Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant. *fumos* O. *pennos* Mus. B. 3. *fumus, fumo, fumum,* Voss. marg. *morbos* P. Ald. *morbo* reliqui vet. lib. *mittere* omn. vet. lib. *sæpe suevit* edd. vulg. *Nidore ut somnos qui morbus mittere suevit* Fab. *Cum cinere et fumus qui morbum m. s.* Voss. marg. *Concidere; et fumus quasi morbom m. s.* Wakef. in not. *ut spumas qui morbo m. s.* Lamb. in not.—795 *ei* P. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *eii* vulg.—796 *odora* P. *odoratata* Cant.—798

NOTÆ

3. vss. proponitur III. exemplum, nempe fumus lucernæ recenter extinctæ morbum comitialem parit ob gravem odorem; et ut Plinius scribit VII. 7. plerumque etiam abortus causa est.

793 *Concidere* [*Dejicere, &c.*] Ita legendum, partim ex Pareo, partim ex Lambino et aliis. Namque sententia hæc est: fumus lucernæ recenter extinctæ consopit hominem, sicut solet eum consopire morbus ille, qui pronos dejicit homines. Morbus autem qui dejicit pronos homines, morbus est comitialis, Gallice *mal caduc*. Pareus itaque legit: *Dejicere ut privos qui morbus sæpe suerit*. Lambinus, *Concidere ut pronos qui morbus mittere suevit*. Vulgares editiones corruptæ sunt omnino. Aliæ enim, *Concidere ut primos, &c.* Aliæ, *Concidere ut Lumos*. Aliæ, *Concidere ut pronus, &c.*

794 *Castoreoque gravi, &c.*] His 3. vss. continetur IV. exemplum de Castoreo, quod genus est pharmaci ex testiculis Castoris avulsis compositum, quod fœtido et gravi suo odore ita lædit mulieres gravidas, ut partum abjiciant, inquit Plinius: Lucretius vero ait fœminas tantum consopire, et facere ut e manibus remittant quicquid teneant, si odoratæ sint illud eo tempore quo menstrua solvunt.

795 *Nitidum opus*] Nempe, telam, aut opus ad lanificium pertinens: quod nitidum vocat, propter varios colores quibus splendet: vel quod plane perfectum est.

796 *Si odorata est*] Supp. Castoreum. Porro vocalis *i* non eliditur in voce 'si' ante vocalem sequentem, sed breviatur.

797 *Multaque præterea, &c.*] His 2. vss. monet alia esse similia, quæ noceant hominibus.

Solvunt, atque animam labefactant sedibus intus.
 Denique, si calidis etiam contere lavabris
Plenior, et fueris solio ferventis aquai;
Quam facile in medio fit utei des sæpe ruinas?
 Carbonumque gravis vis, atque odor, insinuatur
Quam facile in cerebrum, nisi aquam præcepimus ante?
 At, quom membra domus percepit fervida, nervis
Tum fit odor vini plagæ mactabilis instar.

et disjiciunt animam e *suis sedibus. Tandem, si tardes quoque in ferventibus balneis, et altior fueris in solio aquæ calidæ, accidit perfacile* tibi *in medio* illo solio, *ut plerumque patiaris deliquium animi. Et acris odor, et virtus carbonum penetrat perfacile in cerebrum, nisi antea sorpsimus aquam. Atqui etiam ubi calida febris occupavit artus hominis, tunc odor vini fit adinstar ictus penetrabilis. Nonne quoque*

utque P. *labefaciunt* Mus. B. 3. *sedibus ipsis* Delph. Gassend.—799 *si in* edd. vulg. *cum te relavaris* P. V. ed. O. Mus. B. 3. Ald. Ferr. *cunctæ relavaris* Vind. *cunctere lavaris* Vind. fr. *cunctere lavacris* Mus. B. 1. *contere lavari* Cant. Gryph. Nard. Bas. *cunctæ lavaris* Bodl. *condere lavaris* V. marg. 2. *nisi relavaris* V. marg. 3.—800 *offlueris* Cant. *et fluites* Mus. B. 1. *efflueris* reliqui vet. lib. *offlueris dolio* Heins. 2. *et solio in fueris* Hav. Bip. *et superis solio in* Par. *et fueris solio in* Delph. *aqua* Vind. fr.—802 *ordor* Vind. *ardor* Cant.—803 *celebrum* Vind. fr. *aqua* Vind. Mus. B. 3. *perecepimus* Mus. B. 1.—804 *Aut nisi* Gif. Par. Sus. *domus* P. in not. Ferr. Sus. Gryph. marg. *domnus* Vind. Voss. vet. et L. B. *domis* vel *donus* O. Cant. *dominus* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. Gryph. Bas. marg. Nard. Bas. *domans* Mus. B. 1. in marg. Voss. marg. Heins. 2. *membra minus* Gryph. Bas. marg. P. Ald. *membra prius* Gif. Par. *pertexit* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Bas. marg. Nard. Bas. *nervis* Wakef. ex conj. *mustum* Gronov. Sus. *servus* P. Gryph. Bas. marg. Ald. *servis* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Heins. 2. *fervis* Voss. vet. et L. B. Vind. fr. *febris* vulg.—805 *Dum facit* Vind. *Tum facit* O. Mus. B. 3. *Aut sit* Gif. Par. *vim* pro *vini* Vind. O. Mus. B. 3. *manabilis* P.

NOTÆ

799 *Denique, si calidis, &c.*] His 3. vss. proponitur v. exemplum, nempe balnei, quod nocet homini, si diutius in eo immoretur. Patitur enim animi defectionem si diutius maneat in calidæ aquæ solio.

Si [*in*] Lamb. bene, ut patet. Pareus, *sic calidis;* male, ut manifestum patet.

Lavabris] A lavando: h. e. balneis.

800 *Solio*] Solium vas erat, in quo veteres lavabant se sedentes.

801 *Des ruinas*] Animi deliquium patiaris.

802 *Carbonumque gravis, &c.*] His 2. vss. proponitur VI. exemplum, nempe carbonis, cujus potius odor gravis suffocat homines, nisi prius aquam biberint.

804 *At, quom membra, &c.*] His 2. vss. continetur VII. exemplum. Ubi febris aliquem invasit, huic sane odor vini perniciosus est, et instar plagæ manabilis. Sic autem bene restituit hunc versum Lambinus. Minus enim recte Pareus, *Aut nisi membra prius pertexit frigida servus.* Nardius, *Aut cum membra dominus pertexit fervida servis.* Alii, *Aut nisi membra prius pertexit fervida servus.* Gassendus, *At quem membra hominis, &c.* Sana quoque lectio.

Nonne vides etiam terra quoque sulfur in ipsa
Gignier, et tetro concrescere odore bitumen?
Denique, ubi argenti venas aurique sequuntur,
Terrai penitus scrutantes abdita ferro;
Qualeis exspiret scaptensula subter odores?
Quidve mali fit, ut exhalent aurata metalla?
Quas hominum reddunt facies, qualeisque colores?
Nonne vides, audisve, perire in tempore parvo
Quam soleant; et quam vitai copia desit,
Quos opere in tali cohibet vis magna, necesse est?

cernis etiam sulfur generari in ipsa tellure? et bitumen etiam, quod constat *gravi odore, generari* in terra? *Demum, cum* homines *sectantur venas argenti et auri fodientes funditus* cum *ferro viscera terræ, quales odores subtus Scaptesula exhalet? Et quantum malum datur, ut metalla auri expirent* illud sursum? *Quales reddunt vultus hominum* fodientium? *Et quales colores? Nonne cernis, et audis quot* homines *consuescant interire in minimo tempore? et quam minimum sit iis donum vitæ, quos violentia fortis retinet in tali opere? Oportet ergo*

Gif. Par. Delph. Gryph. Bas. marg. *mutabilis* O. *mattabilis* Cant.—806 *ipse* Mus. B. 1.—808 *argento* Vind. Mus. B. 3. Vind. fr.—809 *Terra* Vind. Mus. B. 3.—810 *exspiret* P. Vind. Bodl. O. Vind. fr. Cant. *exspirat* vulg. *scatens via* O. Cant. *scatensilla* Mus. B. 1. *scatensula* Mus. B. 3. *scaptembula* Ferr. *stuptembula* V. ed. Th. Ra. *scaptesula* Hav. Bip. Delph.—811 *sit* Bas.—812 *homini* Mus. B. 1.—813 *audire* Vind. Mus. B. 3. Vind. fr.—814 *sole antequam* Mus. B. 1. *ac* P. *ae* V. ed. Th. Ra. deest O. *vita* Vind. fr. *defit* Gryph. Nard. Bas. V. ed. P. Ferr. Th. Ra. Ald. *defiat* Gif. Par.—815 *operire* Bas. marg. *magna*

NOTÆ

805 *Mactabilis* [*manabilis*] Penetrabilis. Sic I. 535. 'Manabile frigus.' Lambinus legit, *mactabilis*, quæ mactare queat.

806 *Nonne vides etiam, &c.*] His 2. vss. continetur VIII. exemplum. Sulfur enim et bitumen, quæ homini maxime sunt noxia, generantur ex ipsa terra. Scilicet propius rem scrutatur Poëta in ipsis terræ visceribus. Occurrunt primum sulfur et bitumen.

807 *Gignier*] Poëtice, pro gigni.

808 *Denique, ubi argenti, &c.*] His 10. vss. proponitur IX. exemplum. Scaptesula metallaria pariter ita male olet, ut brevi conficiat damnatos ad metalla fodienda. Igitur ex his terrarum venis, et aliis supra dictis rebus exhalantur semina quædam tetra et graveolentia.

809 *Terrai...abdita*] Terras abditas; terræ viscera. Sic alibi 'strata viai,' pro strata via: 'clausa domorum,' pro clausæ domus, &c.

810 *Scaptensula* [*Scaptesula*] Locus in Macedonia, ubi argentum fodi solebat, a verbo σκάπτω, fodio. Apud Stephanum legitur σκαπτησύλη, fossilis materia. Quanquam ille non in Macedonia, sed in Thracia eam collocat. Quidam legunt *Scaptensula*.

Subter] Supp. terram.

812 *Quas hominum reddunt facies*] Nimirum, quam pallidas, quam lividas, et quam exsangues; ita ut videantur mortui ambulare.

814 *Desit*] Alii, *defiat*. Supp. iis, quos, &c.

815 *Opere in tali*] Nempe in metallis effodiendis.

Hos igitur tellus omneis exæstuat æstus;
Exspiratque foras in aperta, promptaque, cœli.
Sic et Averna loca alitibus submittere debent
Mortiferam vim, de terra quæ surgit in auras,
Ut spatium cœli quadam de parte venenet;
Quo simul ac primum pennis delata sit ales,
Inpediatur ibei, cæco conrepta veneno,
Ut cadat e regione loci, qua dirigit æstus:
Quo quom conruit hæc eadem vis illius æstus,
Reliquias vitæ membris ex omnibus aufert.
Quippe et enim, primo quasi quemdam conciet æstum;
Posterius fit, utei, quom jam cecidere veneni

ut terra exhalet istos omnes vapores, et emittat extra in patentem et facilem aëra. Similiter etiam ipsa Averna loca debent sursum mittere avibus virtutem letiferam, quæ ascendit de tellure in flatus aërios, *ut inficiat veneno spatium aëris in certa parte. Quam in partem* aëris *statim atque avis deportata fuerit* suis alis, necesse est ut *in ea parte retineatur capta veneno latenti, et decidat ex ea parte loci, per quam vapor* gravis *ascendit. In quam partem loci ubi cecidit, hæc eadem violentia illius vaporis abstrahit ei reliquias vitæ ex cunctis* illius *artubus. Namque primum excitat veluti quandam perturbationem* mentis. Verum *postea accidit ut, ubi*

vacare Gryph. Nard. Bas. Heins. 2.—816 *Nos* Mus. B. 3. V. ed. Th. Ra. *exæstuat* P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *ræstuet* vulg. *æstuat* Cant.—817 *Exspiretque* Hav. Bip. Delph. *apertaque* O. V. marg. 2. *apertum* Voss. marg.—818 *malit bussum mittere* Mus. B. 1. Vind. *malit bus summittere* Vind. fr. *malit sursum mittere* Mus. B. 3. *pestem* pro *debent* Mus. B. 3. *odorem* in marg. Mus. B. 3. deest Mus. B. 1. Vind. fr. Ferr. V. ed. Th. Ra.—820 *veneni* P. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *veneni est* Mus. B. 3. legi jubet *Et ... venenat* P. in not.—822 *corrupta* V. ed. Th. Ra.—823 *Et* Delph. Gassend. *qua se erigit* Fab. *derigit* Gif. Par.—824 *hic* Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Bas. *ulius* Cant. H. vs. deest V. ed. Th. Ra.—825 *vita* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *vitam* Vind. fr.—826 *primum* Mus. B. 3. *continet* Mus. B. 1.—827 *tum jam* Mus. B. 1. *venena* P.

NOTÆ

816 *Æstus*] Vapores tetros. Non omnium tamen metallorum unus est odor: odor enim auri igne calefacti suavis est: argenti minus gratus: æris sparcus: ferri teter.

817 *In aperta, promptaque, cœli*] In apertas et promtas cœli auras. In apertum cœlum. Sic supra vs. 809. 'Terrai abdita.'

818 *Sic et Averna loca, &c.*] His 12. vss. concludit a simili, ut aiunt, terram ex iis locis, quæ Averna vocant, emergere atomos tetras et graveolentes, quæ et volucres prætervolantes, et quadrupedes ingressos enecent.

822 *Conrepta*] Pro correpta.

827 *Cecidere*] Supp. aves. Mutatur enim numerus, sicut et genus vs. 758. Quod familiare est Lucretio, et Homero passim.

In funteis ipsos, ibi sit quoque vita vomunda,
Propterea quod magna mali sit copia circum.
  Fit quoque, ut interdum vis hæc atque æstus Averni
Aëra, qui inter aveis quomque est terramque locatus,
Discutiat, prope utei locus hinc linquatur inanis:
Quoius ubi e regione loci venere volantes,
Claudicat ex templo pennarum nixus inanis,
Et conamen utrimque alarum proditur omne.
Heic, ubi nictari nequeunt, insistereque alis,
Scilicet in terram delabi pondere cogit
Natura; et, vacuum prope jam per inane jacentes,
Dispargunt animas per caulas corporis omneis.
  Frigidior porro in puteis æstate fit humor,

aves illæ *corruerunt in ipsas scaturigines veneni, in iis etiam evomenda sit* illis *anima; eo quod abundans vis veneni stet circa. Accidit etiam, ut aliquando vis illa atque ille vapor Averni disjiciat aëra totum, qui positus est inter alites et terram, ita ut inde spatium relinquatur fere vacuum. Contra quam partem spatii cum* aves *volitantes accesserunt, subito conamen incassum alarum claudicat, et tota vis pennarum ex utraque parte deseritur. Cum igitur non valent conari, neque sustineri pennis* suis, tunc *natura facit ut ibi nimirum cadant* præ sua *gravitate; et languentes fere jam per inane vacans disjiciunt animas per cuncta foramina corporis. Ceterum aqua fit frigidior in puteis æstivo tempore, eo quod terra fit arida*

Gryph. Ald.—828 *frontis* Cant. *ipsos sibi* Mus. B. 1. *ipso sibi* Mus. B. 3. V. ed. Th. Ra.—829 *fit* P. Vind. V. ed. Vind. fr. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—831 *que* deest O. *locatur* Vind. Th. Ra. V. ed. Ferr.—832 *linquitur* Vind. Vind. fr.—833 *est regione* V. ed. Th. Ra.—834 *pinnarum* P. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *in anis* Cant.—835 *perditur* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—836 *nixari* vulg. *vexari* Gryph. *rixari* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra.—837 *terris* P. V. ed. Gif. L. B. Par. Th. Ra. Ald.—838 *Naturam* P.—840 *Cur frigidior* Vind. Vind. fr. Ferr. V. ed. Th. Ra. *sit* Vind. Mus. B. 1. Ferr.—841

NOTÆ

828 *Vita vomunda*] Vita amittenda: anima efflanda.

830 *Fit quoque, ut interdum, &c.*] His 10. vss. novam, sed ridiculam subnectit causam, cur alites cadant in Averna loca: quasi, inani facto aëre per halitum tetri vaporis, aves sustentari nequeant.

836 *Nictari* [*nixari*] Conari, niti; a verbo nitor. Lambinus *nictari*.

838 *Vacuum per inane*] Per aëra vacuum. Sic passim loquitur I. et II.

839 *Per caulas corporis*] Per poros, per aperta foramina, per meatus corporis. Sic III. 703.

840 *Frigidior porro, &c.*] His 76. vss. quærit jam cur aqua in puteis ac fontibus quibusdam æstate frigidior sit, hyeme vero calidior. Cur fons ad Ammonis fanum de die frigidus sit, et de nocte calidus. Cur in aqua frigida fontis Jovis in Dodone, tæda tamen admota accendatur. Cur dulces in mari fontes scaturiant. Qua-

Rarescit quia terra calore, et semina si qua
Forte vaporis habet, propere dimittit in auras:
Quo magis est igitur tellus ecfeta calore,
Fit quoque frigidior, qui in terra est abditus, humor.
Frigore quom premitur porro omnis terra, coitque,
Et quasi concrescit; fit scilicet in coëundo,
Exprimat in puteos, si quem gerit ipsa, calorem.
Esse apud Hammonis fanum fons luce diurna

æstu; et, si fortasse continet aliquas atomos ignis, subito emittit eas in flatus aërios. Ergo quanto plus terra est prædita calore, tanto frigidior fit aqua, quæ latet sub terra. Verum ubi tota terra comprimitur, et contrahitur præ *frigore, et veluti congelatur*, tunc *nimirum accidit ut conveniendo* in seipsam *emittat in puteos calorem, si ipsa continet aliquem. Fons* quidam *prope templum Ammonis dicitur esse*

Arescit P. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Cant. Gif. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *Rescit* O.—843 *ecfeta* vel *effeta* P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. *affecta* O. et edd. vulg. *effecta* Bodl. Vind. fr. Cant. *vapore* P. Heins. 1.—844 *Hoc fit* edd. vulg. *Hoc quoque* quidam. in deest Delph.—846 *ut coëundo* edd. vulg. *quoëundo* V. ed. Vind. Vind. fr. Th. Ra. Ferr.—848 *Esse* Voss. vet. et L. B. Delph. Lamb. Hav.

NOTÆ

rum rerum causas reddere conatur. Itaque his 8. vss. prioribus perscrutatur unde fiat, ut æstate aqua puteorum frigidior sit, hyeme vero calidior. Hanc autem reddit rationem; nimirum, quia putat æstate terram aridam fieri præ nimio solis æstu; ex ariditate autem inducta meatus terræ fiunt et pori late aperiuntur, quibus, quicquid caloris intus inest, exhalat foras. Hyeme contra, terra comprimitur et contrahitur frigore in summa sua superficie; quo fit ut calor non exhalet in aëra, sed subter exprimatur in puteorum aquas. Quod Aristoteles dicit fieri per Antiperistasin; et quod Cicero lib. II. de N. Deor. sic explicat ex Stoicorum mente: 'Omnes igitur partes mundi, tangam autem maximas, calore fultæ sustinentur. Quod primum in terræ natura perspici potest. Nam et lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus: et recenti fossione terram fumare calentem: atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, et id maxime hybernis fieri temporibus, quod magna vis, terræ cavernis, contineatur caloris; eaque hyeme sit densior, ob eamque causam calorem insitum in terris contineat arctius.'

841 *Rarescit*] Lamb. et Pareus, bene. Sic enim vs. 870. 'Et rarefecit calido miscente vapore.' Nardius vero *arescit*. Rarescit autem terra, quia arescit.

843 *Ecfeta* [*affecta*] Lamb. bene. Ideo enim aqua in puteis hyeme fit calida, quia terra affecta calore calefacit eam subter. Vulgatæ lectiones, *effectæ*; male, et contra verba Lucretii.

848 *Esse apud Hammonis* [*Ammonis*] *&c.*] His autem 31. vss. seqq. sciscitatur unde fiat ut fons ad Ammonis templum interdiu frigidus sit, noctibus vero ferveat. Quintus Curt. III. Plin. II. 103. et P. Mela I. 8. testan-

Frigidus, et calidus nocturno tempore, fertur.
Hunc homines funtem nimis admirantur, et acri
Sole putant subter terras fervescere partim,
Nox ubi terribili terram caligine texit:
Quod nimis a vera est longe ratione remotum.
Quippe, ubi sol, nudum contractans corpus aquai,
Non quierit calidum supera de reddere parte,
Quom superum lumen tanto fervore fruatur:

frigidus diurno tempore, nocturna vero luce calidus. Mortales mirantur nimium hunc fontem, et credunt illum *calefieri celeriter vehementi* calore *solis subter terras, statim atque nox operuit terras horribilibus tenebris. Quod* quidem *nimis est procul repulsum a veritate rei. Namque, cum sol tangens nudatum corpus aquæ non potuerit* tamen *calefacere* illud *de parte suprema, etiamsi lux illius superna*

Cont. *Est* reliqui.—849 *Frigus* Cant. *at calidus* edd. vulg.—851 *raptim* Mus. B. 1. et edd. vulg.—852 *Hoc* Ferr. *terram* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Ferr. *terra* V. ed. Th. Ra. *terras* vulg.—854 *udum* Gryph. Nard. Bas. marg. *nitidum* Mus. B. 3. *contrectans* edd. vulg.—855 *querit supere* Cant. *quient super ade* V. ed. Th. Ra. *parti* Bas.—856 *Lumine cum superum* Mus. B. 1. *lumen tanto*

NOTÆ

tur idem de hoc fonte. 'Ammonis,' inquit Mela, 'oraculum fidei inclytæ; et fons, quem solis appellant....fons media nocte fervet: mox et paulatim tepescens, fit luce frigidus; tum, ut sol surgit, ita frigidior subinde; per meridiem maxime riget. Sunt deinde tepores iterum; et prima nocte calidus; atque, ut illa procedit, ita calidior; rursus, cum est media, perfervet.'

Hammonis [*Ammonis*] Jovis, qui Ammon dictus in desertis Libyæ sub Arietis forma colebatur. Cujus appellationis hæc ratio redditur. Liber pater seu Bacchus cum per Libyæ deserta duceret exercitum, universa jam Asia devicta, siti admodum laboravit. Imploravit ergo auxilium a Jove patre, statimque apparuit ei figura Arietis, quem dum fugientem insequeretur, pervenit ad fontem amœnissimum. Itaque desiderio potitus credidit Arietem illum fuisse Jovem, cui templum ibi in arena consecravit, Jovemque vocavit Ammonem, h. e. Arenarium.

850 *Hunc homines, &c.*] His 11. vss. refutat sententiam eorum, qui crediderunt aquam fontis Ammonis interdiu frigefieri, noctibus vero fervere ab unius ardore solis aut recedente, aut accedente. Quod a majori, ut aiunt, fieri non posse arguit. Si enim sol nudum et apertum aquæ corpus superne nequit calefacere, quanto minus potest aquam subter terræ corpus spissum latentes coquere. Namque necesse esset ut totum terræ corpus permearet solis ardor, ut de nocte calefaceret aquas illius fontis. Cum tamen vix permeare queat septas et clausas domos.

851 *Fervescere* [*ferviscere*] A verbo fervo, is, tertiæ conjug. Dicitur autem, et ferveo, es, et fervo, is, ut sæpe monui.

854 *Nudum*] Lamb. bene; h. e. apertum et patens. Nonnulli *udum*. Male.

855 *Supera de parte*] De supera, seu superiori parte: superne.

Qui queat hic, subter tam crasso corpore terram,
Percoquere humorem, et calido sociare vapore?
Præsertim, quom vix possit per sæpta domorum
Insinuare suum radiis ardentibus æstum?
 Quæ ratio est igitur? Nimirum, terra magis quod
Rara tenet circum funtem, quam cætera tellus;
Multaque sunt ignis prope semina corpus aquai.
Hoc, ubi roriferis terram nox obruit umbris,
Ex templo subtus frigescit terra, coitque:
Hac ratione fit, ut, tamquam conpressa manu sit,

prædita sit ingenti calore, quomodo igitur fiet ut *possit ille* calor *calefacere aquam subter terram,* quæ constat *corpore adeo denso, et temperare* illam *calore ferventi? Præcipue quoniam vix ille* sol *queat mittere suum calorem* cum *suis ferventibus splendoribus per clausas domos. Quænam ergo causa est? Scilicet, quia terra magis rarefacta circumcingit hunc fontem, quam omnis* alibi *terra.* Et quia *juxta corpus aquæ sunt plures atomi ignis. Inde* fit ut, *cum nox obduxit terram tenebris madidis, subito terra subter frigescat, et contrahatur. Hoc modo accidit ut, quasi*

O. *fenore* Vind. V. ed. Th. Ra. *fevore* Vind. fr.—857 *Qui queat hunc subter* P. Ald. *Quique adit super* Vind. Mus. B. 3. *Quique adhuc super* Mus. B. 1. V. ed. Ferr. Th. Ra. *supera* V. marg. 1. *supra* V. marg. 2. *Qui queat hic super* O. Vind. fr. *Qui queat hic supra* Cant. *crassi corporis* Gryph. Nard. Bas. *terra* Bodl. et sic legendum censet P. in not.—858 *Perquo ceremnorem* Vind. *Perquoquere umorem* Vind. fr. *Per quē ter'a humorem* Mus. B. 3. *Perquo quere humorem* Cant. *Perquoquere minorem* Ferr. *Perquere minorem* V. ed. Th. Ra. *calidoso clare* Vind. Vind. fr. *calido saciare* O. et sic legendum pronuntiat P. in not. *calido sol dare* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *calido sedare* Mus. B. 1. *calidos efflare* Mus. B. 3. *vapore* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Gryph. Nard. Bas. Delph. *vaporem* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. sed *vapore* P. corr. in not. *vapori* vulg.—859 *lux possit* Ferr.—862 *Parva tenet* P. Bodl. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *Para tenet* Voss. L. B. *Partene* Voss. vet. *Pura tenet* O. Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Bas. Bas. marg. *Parthenice* Voss. marg. *certum* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. *circum hunc fontem* edd. vulg. *extera tellus* Cant.—864 *Hinc* edd. vulg. *tibi* V. ed. Bodl. *undis* P. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. *undas* Mus. B. 1.—865 *sonitus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1.

NOTÆ

858 *Sociare vapore*] Temperare calore; calefacere.

859 *Sæpta domorum*] Septas et clausas domos. Sic vs. 227. et alibi passim.

861 *Quæ ratio est igitur, &c.*] His 13. vss. refert I. causam hujus frigoris diurni, et nocturni caloris aquarum fontis Ammonis in ignis seu caloris semina, quæ in terra circum fontem illum sunt, et sub aqua. Rem autem sic explicat, ut terra nocturno frigore compressa velut exprimat et transmittat in aquam ejusmodi semina; unde aqua incalescat. Calore vero diurno laxata terra veluti resorbeat eadem semina; unde et aqua frigida remaneat.

Exprimat in fontem, quæ semina quomque habet ignis;
Quæ calidum faciunt laticis tactum, atque vaporem.
Inde, ubi sol radiis terram dimovit obortis,
Et rarefecit, calido miscente vapore;
Rursus in antiquas redeunt primordia sedes
Ignis, et in terram cedit calor omnis aquai:
Frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
  Præterea, solis radiis jactatur aquai
Humor, et in lucem tremulo rarescit ab æstu:
Propterea fit, utei, quæ semina quomque habet ignis,
Dimittat; quasi sæpe gelum, quod continet in se,

contracta esset manu, emittat in fontem omnes atomos ignis, quas continet; quæ reddunt aquam illam *calidam ad tactum et ad gustatum. Postea, cum sol percussit tellurem splendoribus suis exortis, et fecit* eam *raram ferventi* suo *calore, qui miscet* se intra terram, *semina ignis revertuntur iterum in prisca* sua *loca, et totus calor aquæ recedit in terram. Propter hanc causam fons fit gelidus in tempore diurno. Deinde aqua agitatur splendoribus solis, et de die rarefit* per *calorem micantem. Ideo accidit, ut ejiciat omnia primordia caloris, quæ sunt in ea, veluti plerumque ejicit gelu, quod habet in seipsa, et deserit glaciem, et remittit vincula,* quibus

Cant. *fons intus* Mus. B. 3. *solito* Heins. 2.—867 *frontem* Cant.—868 *aquæ tactum* Beda apud Putschium, p. 2376. sic legendum censet P. in not. *saporem* edd. vulg. *usque vapore* Heins. 2.—869 *umbram dimovit* Creech. *abortis* V. ed. Bodl. V. marg. 1. Mus. B. 1. *abortus* O. Ferr. *obortus* Mus. B. 3. Cant. Gif. Gryph. Nard.—872 *terras* O. *cadit* Cant. *redit* Bodl. V. ed. Bas. Ferr. Th. Ra. —873 *sit fons ut luce* V. ed. Th. Ra.—875 *luci* Mus. B. 1. *luce* Gif. Par. Delph. —876 *utique* Cant.—877 *Demittat* P. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Ferr. Th. Ra. Ald. *cum sæpe* Gryph. Nard. Bas. Heins. 2. *gelu* Mus. B. 3.—

NOTÆ

867 *Quæ semina quomque*] Tmesis; quæcumque. Sic vss. 831. 876.

868 *Quæ calidum faciunt, &c.*] H. e. quæ faciunt ut hujus fontis aqua sit ad tactum et gustatum calida.

870 *Miscente*] Supp. seipsum intra terræ corpus aut partes.

874 *Præterea, solis, &c.*] His 5. vss. refert II. causam in solis calorem, quasi fieri possit, ut aqua, quæ nocturno tempore calida facta est de nocte per semina ignis, fiat rursus frigida de die per radios solis ita aquam penetrantes ac rarefacientes, ut liberum exortum in aëra faciant illis seminibus ignis. Non secus ac dum glacies solvitur iisdem radiis solis penetrantibus. Utrum autem causa quæratur rei quæ non sit, non auderem affirmare. Nemo enim historicorum aut geographorum, qui fontes describunt, hunc vidisse testatur.

875 *In lucem* [*luce*] In die, de die. Quidam *in lucem* legunt.

876 *Quæ semina quomque*] Tmesis, quæcumque. Sic vs. 867.

877 *Quasi*] Pareus et alii omnes; bene. Instituitur enim comparatio. Lambinus unus, *quin*.

Gelum] Vel gelu, utrumque dicitur, ut sæpe monui.

Mittit; et exsolvit glaciem, nodosque relaxat.
  Frigidus est etiam funs, supra quem sita sæpe
Stuppa jacit flammam, concepto protinus igni;
Tedaque consimili ratione, adcensa per undas,
Conlucet, quoquomque natans inpellitur auris:
Nimirum, quia sunt in aqua permulta vaporis
Semina; de terraque necesse est funditus ipsa
Ignis corpora per totum consurgere funtem,
Et simul exspirare foras, exireque in auras;
Non tam viva tamen, calidus queat ut fieri funs.
  Præterea, disparsa foras, erumpere cogit

tenetur. *Fons est quoque gelidus, super quem stuppa posita emittit plerumque flammas, igne subito accenso: et pari de causa fax lucet inflammata super aquas, quacumque ex parte innatans inducatur* a *ventis. Scilicet eo quod plura primordia caloris sunt in aqua, et* eo quod *oportet* ut *per omnem* ipsum *fontem ipsa corpuscula ignis ascendant de terra infra* jacente, *et* ut *una exhalentur extra et evadant per flatus aërios, non tamen adeo vivida sunt, ut fons possit calefieri. Insuper violentia*, qua feruntur, *facit ea disjecta extra exire raptim per* me-

878 *Mutat* Gryph. Nard. Bas. *Nutat* Gryph. marg. Bas. marg. *novosque* Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. *nebosque* Vind. fr. *venasque* Cant. Heins. 2. V. marg. 1. *nivesque* V. marg. 2. *nervosque* Gif. L. B. Par. Voss. marg.—879 *supera quæ* Mus. B. 1.—880 *Stuppa* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. *Stupa* vulg. *jacet* Vind. *lacit* Vind. fr. *flammis* edd. vulg. *conceptus* Mus. B. 1. —885 *consurgunt ire* V. ed. Th. Ra.—887 *tanta vi* Vind. *ita vita* Vind. fr. *tam vita* Mus. B. 1. Cant. *vis tanta* Mus. B. 3. *ita multa* Voss. marg.—889 *conciliari*

NOTÆ

878 *Mittit*] Pareus, et alii; bene. Lambinus, *mutat;* male, ut satis patet.

Nodosque] Lamb. bene; sic Lucretius supra vss. 529. 530. describit gela ab effectis. Glacie quippe tenentur aquæ quasi nodo ac vinculis. Pareus, *nervosque;* h. e. viresque. Verum aqua glacie concreta, dum solvitur, non relaxat de viribus, sed potius de vinculis.

879 *Frigidus est etiam, &c.*] His 27. vss. alium fontem mirabilem profert, cujus tamen et nomen et locum tacet. Sane videtur notare fontem Epiri de quo Plinius II. 103. ‘In Dodone Jovis cum sit gelidus, et immensas faces extingnat, si extinctæ admoveantur, accendit.’ Notat et Gassendus in lib. x. Laërt. pag. 857. fontem ardentem esse non procul a Gratianopoli, qui admota face et flammam concipiat, et in dies non paucos ardeat. His itaque 9. vss. prioribus id fieri ait ob semina ignis, quæ foras e terris per fontem exhalant.

880 *Igni*] Pro igne. Sic alibi passim.

882 *Conlucet*] Cólluceet.

Auris] Flatibus, ventis.

888 *Præterea, disparsa, &c.*] His 18. vss. posterioribus etiam autumat id fieri ex eo, quod semina illa ignis per fontis aquas erumpentia foras tandem supra ipsas aquas concilientur et condensentur ita, ut ignem accendant

Vis per aquam subito, sursumque ea conciliare:
Quod genus, indu mari est Aradio funs, dulcis aquai,
Qui scatit, et salsas circum se dimovet undas.
Et multis aliis præbet regionibus æquor
Utilitatem obportunam sitientibus nautis,
Quod dulceis, inter salsas, intervomit undas.
Sic igitur per eum possunt erumpere funtem,
Et scatere, illa foras in stuppam semina: quæ quom
Conveniunt, aut in tedai corpore adhærent,
Ardescunt facile ex templo; quod multa quoque in se

diam *aquam, et sublime congregari. Cujusmodi* quidam *fons dulcis aquæ exsilit in* medio *æquore, qui scaturit, et separat aquas salsas circum* se. *Et* vero *mare præstat* in *pluribus aliis locis* similem *bonam commoditatem nautis, qui sitiunt; quia emittit* aquas *dulces inter salsas undas* suas. *Itaque ergo primordia illa* ignis *queunt exire et scaturire extra in stuppam per* medium *ipsum fontem; in quam* stuppam *ubi coëunt, vel ubi adjunguntur corpori lampadis, haud difficile subito accenduntur; eo quod stuppæ continent etiam in seipsis*

edd. vulg.—890 *in* O. *endo* Vind. fr. Posui *est* de meo; sed illud *Aradio* Vossii ingenio et doctrinæ debetur. *Wakef. mari spirat* P. Vind. fr. Cant. Gryph. Nard. *maris parat* Vind. Mus. B. 1. 3. *mari sparat* Voss. vet. et L. B. V. ed. —891 *Quod* P.—892 *pariter regionibus* P. sed *præbet* ex prisca lectione P. in not. *præter* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *religionis* V. ed. Th. Ra.—894 *dulcit* Voss. vet. et L. B. *internovit* Vind. Mus. B. 3. *immiscuit* Mus. B. 3. in marg.—896 *quo* edd. vulg.—897 *in tedai corpore* Voss. emend. *in tæda cum corpora* P. Gryph. Nard. Bas. *in tæda corpori* V. marg. 1. *in corpora* Vind. fr. *inde corporibus* Mus. B. 3. *in teda corpora* Cant. *inde ad corpora* Mus. B. 1. Voss. vet. *videda corpora* Vind. *quom tedai corpori* vulg.—898 *Edescunt* Mus. B. 1. *quod* P. Voss. vet. et L. B. *quia* vulg. *quæ* V.

NOTÆ

stuppis, lychnis, et aliis rebus ejusmodi admotis. Sic enim saliunt fontes aquæ dulcis e medio mari; namque semina dulcis aquæ sursum erumpentia simul coëunt, et rivum dulcis aquæ salientis faciunt, ita et illa ignis semina sursum elata coëunt, et ignem facile concipiunt. Sic etiam recens extinctum ellychnium, si candelæ accensæ, aut igni admoveatur, iterum facile ardet et accenditur, antequam tetigerit flammam.

889 *Vis*] Supp. seminum illorum ignis erumpentium per medias fontis aquas.

Conciliare [*conciliari*] Cogi, congregari.

890 *Quod genus*] Cujus generis. Sic v. 479. II. 194. &c.

Indu [*Endo*] H. e. in. Sic IV. 773.

Funs, dulcis aquai, &c.] Qualis est Arethusa, quæ non quidem in mari, sed in extrema Sicilia est. Plin. II. 101. 'Quidam fontes odio maris ipsa subeunt vada, sicut Arethusa fons Syracusanus, in quo redduntur jacta in Alpheum.'

891 *Scatit*] A verbo scato, is, tertiæ conjug. Dicitur et scateo, es, secundæ conjug. vs. 896.

896 *Quæ* [*Quo*] Ad quam stuppam.

898 *Ardescunt*] Supp. stuppa, et tæda.

Semina habent ignis stuppæ, tedæque, tenentes.
  Nonne vides etiam, nocturna ad lumina linum
Nuper ubi exstinctum admoveas, adcendier ante,
Quam tetigit flammam; tedamque pari ratione?
Multaque præterea, prius ipso tacta vapore
Eminus ardescunt, quam conminus inbuat ignis.
Hoc igitur fieri quoque in illo funte putandum est.
  Quod super est, agere incipiam quo fœdere fiat
Naturæ, lapis hicc' ut ferrum ducere possit,
Quem Magneta vocant patrio de nomine Graiei,

plura primordia ignis pariter *ac lampades, quæ continent* stuppas. *Num cernis quoque, cum applicas ad faces nocturnas ellychnium recenter restinctum*, illud *ardescere priusquam contigerit ignem?* nonne *lampada simili modo? Deinde plures res contactæ ipso igne procul accenduntur, antequam ignis prope perfundat* illas. *Credendum est ergo idipsum etiam evenire in ipso fonte. Quod reliquum est, aggrediar dicere, qua lege naturæ fiat ut lapis ille, quem Græci appellant magneta de*

ed. Mus. B. 3.—900 *ut* pro *ad* V. marg. 1. *lumine* Vind. fr. *limina* Mus. B. 1. *linum* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. *lychnum* P. O. *lumen* Vind. Mus. B. 3. *limum* Cant.—901 *admoneas* Cant. *amoveas* Ferr. V. ed. Th. Ra.—903 *tactu* V. ed. Th. Ra.—905 *fatendum est* Gassend.—907 *lapsi* V. ed. Vind. Th. Ra. Vind. fr.—908 *Quam*

NOTÆ

899 *Tenentes*] Supp. semina ignis. Porro 'Tenentes habent,' h. e. tenent et habent.

901 *Accendier*] Poëtice pro accendi.

903 *Vapore*] Igne, calore.

904 *Imbuat*] Metaphora est ab aquis ad ignem. Sic v. 595.

906 *Quod super est, agere, &c.*] His 182. vss. h. e. ab h. vs. 906. ad vs. 1088. disputationem instituit de magnete. His autem 4. vss. prioribus ait Poëta se dicturum de virtute magnetis, quam unam agnoscit, licet duplex distinguatur: altera, qua ferrum trahit ad se: altera, qua et se et ferrum dirigit versus polos mundi, de qua utraque jam nos infra dicemus. Porro nomen illius explicat, vultque Magneta dici a Magnesia, quæ regio est Lydiæ apud Græcos, ubi primum inventus fertur is lapis. Nos illum dicimus patrio nomine Amantem, *Aimant:* forte respicientes ad illud, quod Orpheus cecinit de magnete apud Claud. in carm. XLVIII. nempe ferrum deduci ad magneta, ut sponsam ad sponsi amplexus: 'Pronuba fit natura Deis, ferrumque maritat Aura tenax .... Flagrat anhela silex, et amicam saucia sentit Materiem, placidosque chalybs cognoscit amores ..... Jam gelidas rupes, vivoque carentia sexu Membra feris: jam saxa tuis obnoxia telis, Et lapides suus ardor agit, ferrumque tenetur Illecebris,' &c. Aristoteles vocat illum simpliciter λίθον lapidem, per excellentiam: quidam Herculeum, vel quod Hercules repererit illum primus; vel ab urbe Heraclea, ubi repertus dicitur; vel a vi, qua pollet.

908 *Graiei* [*Grai*] Graii, Græci.

Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.
Hunc homines lapidem mirantur: quippe catenam
Sæpe ex annellis reddit pendentibus ex se:
Quinque et enim licet interdum, pluresque, videre,
Ordine demisso, levibus jactarier auris,

patrio vocabulo, quoniam natus sit in patriis regionibus Magnetum, queat attrahere ferrum. Mortales admirantur hunc lapidem; nimirum quia plerumque facit catenam ex annulis ferreis *appendentibus ex seipso. Namque cernere est aliquando quinque, et plures etiam,* ejusmodi annulos *pendentes* ex illo *agitari levibus flati-*

Mus. B. 3.—909 *fit* Vind. Mus. B. 3.—911 *anellis* P. O. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—912 *Qui neque enim* Vind. Mus. B. 1. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *Quinque enim* O. *Qui neque et eum* Vind. fr. *Quin quoque enim* Cant. *plures* P. O. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra.—913 *demisso* P. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. *demissos* vulg. *lenibus* Vind. Mus. B. 3. Ferr. *latarier* Mus. B. 3. *hamis*

NOTÆ

910 *Hunc homines, &c.*] His 7. vss. seqq. notat primam præcipuam magnetis virtutem. Trahit enim quinque aut plures etiam annulos ferreos alios aliis adhærentes. Itaque videtur tantum disputare de I. virtute magnetis, quæ est attractrix; de II. quæ est directrix nihil agit. Scilicet nihil apud antiquos disputatum videtur de hac vi posteriori. Recentiores enim tantum fuere, qui de ea quæsierint aliquid, ex quo usus acus magneticæ repertus est, nempe paulo ante quinque sæcula, ann. MCC. Quo tempore hanc inventionem commendavit Guyotus Provinceus poëta Gallus, Marinetam indigitans. Hinc ad extremum unum illius acus ubique etiam apud barbaras nationes applicatur lilium Galliarum insigne. Quidam igitur opinati sunt hanc magnetis vim directricem pendere a cœli polis. Alii ab uno polo Arctico. Cardanus a cauda Ursæ. Cartesius a nescio quo ultra cœlum tractario puncto. Frencastorius a montibus quibusdam magneticis sub polo Arctico. Guilielmus Gilbertus ab ipsamet terra, quæ, ut ingens magnes, magneta ipsum quasi parvam terram, et ferrum quasi ejus prolem, in nativum situm, hoc est, in Boream et Austrum conformet. Quod spectat ad I. magnetis virtutem, quæ tractrix est, jam cum Lucretio sigillatim disseremus ex Epicuri doctrina, si prius pauca præfati fuerimus de Veterum nonnullorum opinione. Thales, Aristoteles, et Hippias primum opinati sunt referendam esse vim illam in magnete tractricem ad animam, qua præditus sit. Verum non constat quas manus, quosve sensus huic lapidi Natura dederit. Cardanus innuit esse tantum nutritionis quendam appetitum, quo magnes ferrum corripiat; quod et Claudianus cecinit Epigr. 'Ex ferro meruit vitam, ferrique rigore Vescitur; has dulces epulas, hæc pabula novit.' Et Diog. Apoll. lib. II. Nat. Q. c. 23. dum censuit humiditatem esse in ferro, quam siccitas magnetis depasceret. Nonnulli recurrunt ad sympathiam, et ad virtutem occultam. Superest ut Epicuri, Democriti, et Lucretii proponamus opinionem, de qua jam.

913 *Jactarier*] Poëtice pro jactari.

Unus ubi ex uno dependet, subter adhærens;
Ex alioque alius lapidis vim, vinclaque, noscit:
Usque adeo permananter vis pervalet ejus.
  Hoc genus in rebus firmandum est multa prius, quam
Ipsius rei rationem reddere possis;
Et nimium longis ambagibus est adeundum:
Quo magis adtentas aureis, animumque, reposco.
  Principio, omnibus a rebus, quasquomque videmus,
Perpetuo fluere, ac mitti spargique, necesse est
Corpora, quæ feriant oculos, visumque lacessant;
Perpetuoque fluunt certis ab rebus odores:

bus venti, *cum unus annellus pendeat ex altero,* cui *subter annectitur, et alius agnoscit virtutem et nodos lapidis ex alio: adeo virtus illius perenniter valet* in unum ex alio. *Multa ostendenda sunt in rebus ejus generis, antequam queas afferre causam hujusce rei; et procedendum est per multas nimis circuitiones; quapropter* eo *magis postulo aures attentas, et mentem* docilem. *Primum oportet* ut *confitearis corpuscula continuo jaci, et decidere a rebus omnibus, quas cernimus; quæ corpuscula percutiant oculos et exasperent aspectum; et ut odores continuo manent ab*

Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl.—914 *ubi cerno* V. ed. Bodl. *super* Vind. Voss. vet. Mus. B. 3. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. *supter* O. *aderens* Vind. fr. ad *hærtas* V. ed. Bodl. Th. Ra.—915 *alioque* Vind. V. ed. Voss. L. B. Vind. fr. O. Ferr. Th. Ra. *lapidisum* Vind. *cundaque* Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. *vinciaque* Vind. fr. *vim vinclaque* desunt Mus. B. 1.—916 *permanant et* P. Ald. sed corr. P. in not. *permanat et* Ferr. V. ed. Th. Ra. *permanater* Vind. *permetur* Vind. fr. *prævalet* P. *pervolat* Bentl. *permananter vis per* desunt Mus. B. 1. *permanat enim semper valet et vis* Mus. B. 3.—917 *priusque* V. ed. Th. Ra.—918 *rei* P. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *reii* vulg.—921 *ab rebus* Nard. *quæcunque* P. Ald. *qua cunque* V. ed. Th. Ra.—922 *mitti fateare* P. Gif. Delph. Cout. Lamb. Gassend. Ald. *miti sparaque* Vind. *micis parcique* V. ed. Th. Ra. *micis partique* Ferr. *mitis pariterque* O. *miti sparcique* Vind. fr. *mitti patique* Mus. B. 1. *mitis parcique* Mus. B. 3.—923 *aquæ* Vind. O. Vind. fr. *visus* Cant.—924 *fluant* P. Ald. *rebus obortu* Mar.—925 *e fluviis* P. Ald. *de fluviis* V. ed. Th. Ra. præpositio deest Vind. Mus. B. 3. Vind. fr. *sole et* Mus. B. 3.—

NOTÆ

917 *Hoc genus in rebus, &c.*] Priusquam rem explicet Lucretius prævia quædam præmittit. His itaque 4. vss. præfatur se rem altius repetiturum.

Hoc genus] Hujus generis, hujusmodi; supp. in rebus. Sic vs. 890. et alibi.

Firmandum est multa] Hellenismus, pro firmanda sunt multa. Sic I. 180. et alibi passim.

921 *Principio omnibus, &c.*] His 15. vss. præmittit I. effluere continuo corpuscula quædam ex rebus omnibus. Quod quidem jam supra IV. 217. et seqq. docuerat. Scilicet id inculcatum esse vult ob insignem difficultatem jam solvendam.

923 *Corpora, quæ feriant, &c.*] Hi 13. vss. positi sunt IV. 217. et seqq. Consule nostras ibid. annotationes.

Frigus ut a fluviis, calor a sole, æstus ab undis
Æquoris, exesor mœrorum litora propter:
Nec variei cessant sonitus manare per auras.
Denique, in os salsi venit humor sæpe saporis,
Quom mare vorsamur propter; dilutaque contra
Quom tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
Usque adeo omnibus ab rebus res quæque fluenter
Fertur, et in cunctas dimittitur undique parteis.
Nec mora, nec requies, inter datur ulla fluundi;
Perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper
Cernere, odorari, licet, et sentire sonare.
  Nunc omnes repetam quam raro corpore sint res
Conmemorare, quod in primo quoque carmine claret.
Quippe et enim, quamquam multas hoc pertinet ad res
Noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,
Qua de disserere adgredior, firmare necesse est;
Nihil esse in promptu, nisi corpus mixtum in inani.

certis rebus; veluti frigus a fluminibus: calor a sole: æstus ab aquis maris, qui corradit mœnia, quæ sunt *juxta* maris *littora: neque etiam diversi sonitus desinunt pervenire ad aures: demum vapor saporis salsi plerumque pervenit in os, ubi sumus juxta pelagus: et ubi cominus videmus absynthia dilui, et misceri, amaritudo* illorum *pervenit etiam* ad nostras nares. *Adeo* verum est quod *res quæque mittitur perpetuo a cunctis rebus, et fertur ex omni parte in omnes partes. Neque pausa, neque quies ulla conceditur intermanandi. Siquidem sentimus continuo, ac possumus perpetuo videre res omnes, et olfacere; et audire sonum. Jam iterabo dicere quam raro corpore res cunctæ constent, quod etiam patet in primo* libro hujusce *poëmatis. Namque etiamsi spectet ad plurimas res cognoscere istud, sed præsertim extemplo ad hanc ipsam materiam, de qua suscipio disputare*, tamen *oportet confirmare nullam rem palam existere, nisi* sit *corpus intermixtum inani.*

926 *exosor* Mus. B. 1.—927 *aureis* edd. vulg.—928 *mox* pro *in os* O. Mus. B. 1. 3.—930 H. vs. et seq. in lib. vet. omn. præter P. inseruntur post vs. 935. *amara* Vind.—935 *sonorem* edd. vulg. *sanare* Bas. marg.—937 *dare* Vind. Voss. vet. et L. B. *clare* Vind. fr. Mus. B. 3. *dixi* pro *claret* Mus. B. 1. V. marg. 1. —938 *partium* pro *pertinet* V. ed. Th. Ra.—941 *in* Wakef. ex conj. *mixtum corpus inani* P. O. Mus. B. 1. et edd. vulg. *corpus mixtum inani* V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Gif. Par. Delph. *corpus injectum inani*

NOTÆ

936 *Nunc omnes repetam, &c.*] His 23. vss. præmittit II. nullum esse corpus adeo solidum, quod non constet inani: hoc est, quod non inania spatiola contineat. Quod quidem fusius jam demonstravit I. 420. et seqq.

937 *In primo carmine*] In primo libro hujus carminis.

939 *Cum primis*] Inprimis. Sic I. 131. 716. &c.

941 *In promptu*] In aperto, in rerum natura, palam. Sic I. 878. III. 186. &c.

Principio, fit, ut in speluncis saxa superna
Sudent humore, et guttis manantibus stillent:
Manat item nobis e toto corpore sudor;
Crescit barba, pileique per omnia membra, per artus:
Diditur in venas cibus omneis; auget, alitque,
Corporis extremas quoque parteis, unguiculosque.
Frigus item transire per æs, calidumque vaporem,
Sentimus; sentimus item transire per aurum,
Atque per argentum, quom pocula plena tenemus.
Denique, per dissæpta domorum saxea voces
Pervolitant, permanat odos, frigusque, vaposque
Ignis: qui ferri quoque vim penetrare suëvit
Denique, qua circum colli lorica coërcet.

Primum accidit, ut in cavernis lapides superne pendentes exsudent aqua, et distillent guttulis fluentibus. Sudor etiam fluit nobis ex omni corpore. Barba increscit, et pili crescunt *per membra et per partes corporis. Alimentum omne distribuitur in venas, amplificat et nutrit ultimas partes corporis, et* ipsos *ungues. Similiter experimur frigus, et fervidum calorem permeare per aurum, et per argentum, ubi habemus* manu *crateras plenos* aqua calida aut frigida. *Demum voces transeunt per meatus lapideos domorum: odor transit, et frigus, et calor ignis; immo etiam omnis virtus morbi, quæ* nobis *venit foris, solita est transire etiam duritiem ferri, qua* parte *lorica circumcingit undique corpus. Et tempestates quæ oriuntur* in

Vind.—943 *Suadent* Cant. *in more* V. ed. Th. Ra.—946 *Diditus* Lamb. et alii.—947 *unguiculasque* P. Ald. utramvis lectionem probat P. in not. *nuge oculosque* Ferr. V. ed. Th. Ra.—949 *sentimur* Mus. B. 1.—950 *plana* Vind. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1. 2. Cant. et var. lect. edit. Junt.—952 *Pervolitans* Nonius, VIII. 27. *odos* Voss. vet. et L. B.—953 *quin ferri* Cant. et edd. vulg. *suerit* P. Ald.—954 *Undique* edd. vulg. *certum* Vind. *colli* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Gryph. Nard. Bas. *coli* Vind. Gif. Par. *cœli* Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. *corii* Cant. Fab. Lamb. *cohæret* Gryph. marg. P. Ald. *cohercet* Ferr.—955 *Fervida* Creech. *vis quæcunque* edd. vulg. *vi quacunque* Sus. *vis*

NOTÆ

942 *Saxa superna, &c.*] Quod probavit I. 349. et seqq.

943 *Sudent humore*] Sic v. 1128. et infra vs. 1145.

946 *Diditur in venas, &c.*] Quod ostendit I. 351. et seqq.

948 *Frigus item, &c.*] Sic I. 495. et seqq.

951 *Denique, per dissæpta, &c.*] Sic I. 490.

953 *Suëvit*] Supp. morbida vis vs. 525.

954 *Circum colli* [*Corpus*] Lamb. bene. Sensus est: Morbida vis penetrat etiam ferrum ea parte, qua lorica corpus undique circum coërcet. Hoc est, morbus etiam hominem loricatum tentat et corripit; neque enim lorica, quæ totum hominis corpus tegit et circumdat, arcere vim et causam morbi externam potest, quominus in corpus penetret. Alii *circum coli;* coli autem circus, seu circulus, id est, pectus, venter, et la-

Morbida visque simul, quom extrinsecus insinuatur:
Et tempestatem, terra cœloque coortam,
In cœlum terramque remote jure facessunt:
Quandoquidem nihil est, nisi raro corpore nexum.
  Huc adcedit, utei non omnia, quæ jaciuntur
Corpora quomque ab rebus, eodem prædita sensu
Atque eodem pacto rebus sint omnibus apta.
  Principio, terram sol excoquit, et facit are;
At glaciem dissolvit, et altis montibus altas
Exstructas ningues radiis tabescere cogit:

terra, et in aëre, merito omnes exortæ e cœlo et e terra subito veniunt, siquidem nihil est, quod non sit contextum corpore raro. Additur ad hæc, quod omnia corpuscula, quæ mittuntur ab rebus, non sint donata pari qualitate, neque idonea sint *pari ratione cunctis rebus. Primum sol urit, et arefacit terram: sed liquefacit glaciem, et facit liquescere radiis suis nives accumulatas sursum in montes celsos.*

simulacrum Voss. marg. *excusseris* pro *extrinsecus* Heins. 2.—956 *Nam* Fab. *tempestatem* Vind. V. ed. Voss. vet. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Fab. Heins. 2. Ferr. Th. Ra. *tempestates* P. Mus. B. 3. et edd. vulg. *tempestate in* Voss. L. B. *coortam* O. Mus. B. 1. Cant. Fab. Heins. 2. *coortæ* P. Mus. B. 3. Ald. et edd. vulg. *coorta* reliqui.—957 *remote* Vind. O. Vind. fr. *remotæ* reliqui. *in re* Vind. V. ed. Th. Ra. *mente* Mus. B. 3. *E cœlo emotæ terraque repente facessunt* edd. vulg. *terrasque remota e jure* Voss. marg. *Vel ferri natura timet circumque fatiscit* Fab. *terrasque timet arcumque fatiscit* Heins. 2.—958 *non raro* Vind. Voss. L. B. Vind. fr. et edd. vulg.—959 *non* deest Vind. Vind. fr.—961 *Det quoque* Mus. B. 1. *fuit* Mus. B. 3.—962 *quo* pro *sol* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *exquoquit* Vind. fr.—963 *alte* edd. vulg.—964 *Extinctas* Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. *Exstructasque* P. O. Mus. B. 1. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. Heins. 2. *nives* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. Heins. 2. et Cant. sed in rasura. *nubes* Mus. B. 1. *ningues* P. in

NOTÆ

tera, quæ velut in orbem ambit et circumvenit intestinum illud, quod cœlum vocant.

957 *In cœlum* [*E cœlo emotæ, &c.*] Lamb. bene. Ea enim mens est Poëtæ, ut et terram et cœlum ostendat esse corpora mixta inani. Sunt autem si ex iis exeant tempestates, quæ in iis fiunt. 'Emotæ' igitur, i. e. extra motæ, ejectæ, expulsæ.

Facessunt] I. e. discedunt. Pareus vero et alii: *In cœlum terrasque remotæ jure facessunt.* Non male. Si enim e cœlo et terra ortæ tempestates redeunt in cœlum et in terram, cœlum et terram corpora esse mixta inani necesse est.

959 *Huc adcedit, utei, &c.*] His 20. vss. præmittit III. corpuscula, quæ ab rebus mittuntur, non congruere rebus cunctis eadem ratione. Quod etiam demonstravit passim superioribus libris, sed præsertim lib. IV.

960 *Quomque* [*Cunque*] Tmesis vocabuli quæcumque.

962 *Facit are*] Anastrophe, pro arefacit. Sic alibi passim.

Denique, cera liquefit in ejus posta vapore.
Ignis item liquidum facit æs, aurumque resolvit:
At coria et carnem trahit, et conducit in unum.
Humor aquæ porro ferrum condurat ab igni;
At coria et carnem mollit, durata calore.
Barbigeras oleaster eo juvat usque capellas,
Effluat ambrosia quasi vero, et nectare, tinctus:
Qua nihil est homini quod amarius frundeat estu.
Denique, amaracinum fugitat sus, et timet omne
Unguentum; nam setigeris subus acre venenum est,
Quod nos interdum tamquam recreare videtur.
At contra nobis cœnum teterrima quom sit
Spurcities, eadem suibus hæc munda videtur,

Demum cera posita ad calorem illius liquefit. Ignis similiter liquefacit æs, et dissolvit aurum: verum ducit et contrahit in unum coria et carnem. Liquor etiam aquæ indurat ferrum candens *ab igne: verum emollit coria et carnem,* quæ *condurata* sunt *ab igne. Oleaster adeo delectat capras, quæ gerunt barbam, veluti si imbutus ambrosia et nectare fluat: verum nihil est, quod sit magis amarulentum homini, quam folia* hujus arboris. *Tandem sus fugit amaracinum, et metuit omne unguentum; namque* id *est virus asperum suibus, qui gerunt setas: quod* tamen *aliquando videtur veluti juvare nos* ipsos. *Contra vero, cum lutum sit* nobis *sordidissima sordes, hæc eadem* sordes *videtur grata suibus,* ita ut *toti se versent in*

---

not.—965 *liquefit* Vind. Voss. L. B. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. *liquescit* reliqui. *in ignis posta* Gryph. marg. Bas. marg. P. *in nis posita* V. ed. Th. Ra.—966 *facile æs* P. O. Mus. B. 1. Ferr. Ald. V. marg. 1. *favilies* V. ed. Th. Ra. *facere æs* Cant. —967 *Ac* O. Mus. B. 1.—969 *Et* V. ed. *Ac* O. Mus. B. 1.—970 *celaster* Voss. L. B. *comnat* pro *eo juvat* V. ed. Th. Ra. *eo vivat* Ferr.—971 *Epluat* Vind. fr. *Diffluat* edd. vulg. *ambrosiam* P. O. Ald. *ambrosias* V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. *et necturetintus* Vind. *et nectar et nitus* V. ed. *et nectar et intus* Mus. B. 1. O. Ferr. Th. Ra.—972 *At* P. Ald. ed edd.* vulg. *Quo* Cant. *inarius* Vind. *marine* Vind. fr. V. ed. Th. Ra. *in majus* O. *in arvis* Voss. vet. et L. B. Ferr. *magis* Mus. B. 3. hoc vocab. et seq. desunt Mus. B. 2. *fronde ac* V. ed. Th. Ra. Vind. fr. *fronde hac* Voss. marg. *estu* Mus. B. 3. *exstet* reliqui.—973 *maricinum* Vind. Cant. *maricum* V. ed. Th. Ra. *amaricum* Ferr. *maracinum* Vind. fr. *maritimum* Mus. B. 1. 3.—974 *subiis* V. ed. Th. Ra. *suis* Mus. B. 1. *suibus* Mus. B. 3.—976 *ceni* Mus. B. 1. O.—977 *suibus hæc munda* Gryph. Nard. Bas. *subus hæc res munda* edd. vulg. *hæc jucunda* P. Mus. B. 3. Delph. Cout. Heins. 2. Ald. *hæc munela* V. ed. Th. Ra. *civunda* Voss. L. B. *hæc tam munda* O. Mus.

NOTÆ

965 *Posta*] Syncope, pro posita.

968 *Igni*] Pro igne: sic alibi passim.

970 *Barbigeras Oleaster, &c.*] Capræ enim frondibus amaris et salicibus delectantur.

973 *Amaracinum*] Unguentum ex Amaraco factum.

974 *Subus*] Suibus. Sic vs. 977.

977 *Munda* [*jucunda*] Qua de re vide Plin. VIII. 15.

Insatiabiliter totei ut volvantur ibeidem.
Hocc' etiam super est, ipsa quam dicere de re
Adgredior, quod dicundum prius esse videtur.
Multa foramina quom variis sint reddita rebus.
Dissimili inter se natura prædita debent
Esse, et habere suam naturam quæque, viasque.
Quippe et enim variei sensus animantibus insunt,
Quorum quisque suam proprie rem percipit in se.
Nam penetrare alio sonitus, alioque saporem
Cernimus e sucis, alio nidoris odores.
Præterea, manare aliud per saxa videtur,
Atque aliud lignis: aliud transire per aurum;
Argentoque foras aliud, vitroque, meare;
(Nam fluere hac species, illac calor ire, videtur;)

eadem sine satietate. Illud quoque restat, quod videtur esse *præmittendum, antequam incipiam loqui de ipsa materia*, quam tracto; nimirum, *quoniam multi meatus dati sunt diversis rebus*, ii *debent esse donati dispari natura inter se, et singuli* debent *habere suam naturam, et* suas *semitas. Namque diversi sensus redduntur animalibus, quorum* animalium *singuli* sensus *recipiunt in se rem* sibi *idoneam. Etenim videmus sonos permeare per alias vias; et saporem*, qui mittitur *e succis, per alias vias. Deinde res alia videtur fluere per lapides, et alia* videtur *penetrare per ligna, alia per aurum; et alia* videtur *transire extra per argentum, alia per vitrum; namque imago videtur transire per hoc* posterius, *et calor per illud* prius; *et res alia* videtur *transire velocius per*

B. 1.—978 *tuti* Gryph. marg. Bas. marg. P. *voluerantur* V. ed. Th. Ra. —979 *quia* pro *quam* P. Gryph. marg. Ald.—984 *variis* P.—985 *prope præcipit* V. ed. Th. Ra.—986 *alia s. aliaque* Lamb. et edd. vulg. *alio sonituque* Mus. B. 1. *alios sonitus* Mus. B. 3.—987 *alia* Lamb. et edd. vulg. *nidores* Vind. V. ed. Th. Ra. Post hunc vs. vss. 994. 995. collocantur in P. Vind. Gryph. Nard. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. atque in sex posterioribus exempl. suo loco repetuntur.—988 *Propterea* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *manere* Vind. Nos sequimur Voss. vet. et L. B. sic ponentes vs. 995. qui vs. 988. est vulgarium editionum, et in scriptis omn. exempl. vss. 993. 994. comitari solet. *Wakef.*—989 *lignis* Voss. vet. et L. B. *tignis* P. O. Cant. *ignis* V. ed. Mus. B. 3. *per ligna* vulg.—990 *intro* Vind. *intus* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 3.—991 *illas* Vind. V. ed. Mus. B. 3. *color* Cant. *ille videtur* Gassend.—992

NOTÆ

978 *Ibeidem*] In eodem cœno, in eadem spurcitie.

979 *Hocc' etiam super est* [*superest*] *&c.*] His 17. vss. præmittit IV. in rebus cunctis varia esse spatiola seu foramina dissimilium figurarum. Unde nec eadem quibuslibet queunt apta esse. Quod variis confirmat exemplis, et quod antea demonstravit II. 381. 389. 682. et IV. 597. 635. et 674. &c.

987 *E sucis*] Supp. effluentem. Vel, *e succis*, i. e. succorum; sicut jam postea, 'nidoris odores,' pro e nidore.

991 *Hac*] Nempe, per vitrum.

Illac] Nempe, per argentum.

Atque aliis aliud citius transmittere eadem.
Scilicet id fieri cogit natura viarum,
Multimodis varians, ut paullo obstendimus ante,
Propter dissimilem naturam, textaque, rerum.
Quapropter, bene ubi hæc, confirmata atque locata,
Omnia constiterint, nobis præposta, parata;
Quod super est, facile hinc ratio reddetur, et omnis
Caussa patefiet, quæ ferri perliceat vim.
Principio, fluere e lapide hoc permulta necesse est
Semina, sive æstum, qui discutit aëra plagis,

eandem viam, quam aliæ res. Nimirum natura foraminum, quæ diversis modis mutatur, facit id fieri, veluti demonstravimus paulo antea, ob disparem naturam, et contexturas dissimiles *rerum. Quamobrem cum hæc omnia fuerint nobis bene probata, et posita, et præparata, et præmissa, postea haud difficile ratio afferetur* ejus rei, *quæ restat, et omnis causa manifesta erit, quæ* scilicet *attrahat naturam ferri. Primum id necessarium est,* nempe *plurima corpuscula emanare e lapide* magnetico, *vel* potius *turbam* corpusculorum, *quæ dissipat ictibus aëra omnem, qui*

Detque Mus. B. 1. *eandem* P. Gryph. Ald.—994 *variant* Mus. B. 1. 3. Cant. *varias* Mus. B. 3. in secundo loco.—996 *bone* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *at locata* V. ed. Th. Ra.—998 *huic* P. V. ed. Th. Ra. *reddet* Vind. *redditur et* V. ed. Th. Ra. *omnes* Vind. fr.—999 *fieri* V. ed. Th. Ra. *perliceat vim* Vind. Mus. B. 1. *pelliciat vim* vulg. *perlicit arcum* P. in not. V. marg. 1. *perlitratum* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *perliceatum* Voss. vet. et L. B. *pelliceat vim* O. Cant. *pelliceat tum* Mus. B. 3.—1000 *et lapide* Ferr.—1001 *destinat* V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

992 *Eadem*] Supp. via.

994 *Ostendimus ante*] Lib. II. et lib. IV.

995 *Textaque, rerum*] Texturasque rerum. Sic alibi, 'clausa domorum,' 'strata viarum,' &c.

996 *Quapropter bene ubi, &c.*] His 4. vss. concludit et monet, his præmissis rebus, bene intelligi posse, quo modo et qua ratione fiat, ut magnes trahat ferrum. Quod quidem jam explicaturus est.

997 *Præposta*] Præposita, h. e. præmissa.

1000 *Principio, fluere, &c.*] His quatuor ita præmissis jam aggreditur dicere causam, seu modum, quo magnes ferrum attrahit, ferrumque vicissim ad magnetem fertur. Itaque his 15. vss. docet I. multa corpuscula effluere tam ex magnete, quam ex ferro, plura tamen et potentiora ex magnete. Quo fit, ut aër semper longe magis discutiatur circa magnetem, quam circa ferrum inania spatia creentur. Et quia, cum ferrum collocatur intra discussi aëris sphæram, ut aiunt, multum inanis inter ipsum et magnetem intercipitur, tunc fit, ut corpuscula ferri liberius ferantur in eam partem, ac proinde versus magnetem; nequeant vero majore copia contendere, quin pelliciant simul cohærentia corpuscula ferri, atque ideo totam ipsam ferri massam.

Lapide hoc] Nempe magnete.

1001 *Æstum*] Turbam confusam, copiam ingentem.

Inter qui lapidem ferrumque est quomque locatus.
Hoc ubi inanitur spatium, multusque vacefit
In medio locus; ex templo primordia ferri
In vanum prolabsa cadunt conjuncta, fit utque
Annulus ipse sequatur, eatque ita corpore toto.
Nec res ulla magis, primoribus ex elementis
Indupedita suis, arte connexa cohæret,
Quam validi ferri naturæ frigidus horror:
Quo minus est mirum, quod dicitur; ex elementis
Corpora si nequeunt, de ferro plura coorta,
In vacuum ferri, quin annulus ipse sequatur:
Quod facit; et sequitur, donec pervenit ad ipsum

positus est inter lapidem magneta *et ferrum. Cum* autem *is locus vacefit, et plurimum spatium inanitur in medio, subito semina cohærentia ferri decidunt et labuntur in vacuum* spatium, *et accidit ut ipse annulus* ferreus *subsequatur, et sic feratur toto corpore. Neque res ulla* est, quæ *magis stricte contexta connectatur implicata ex suis primis primordiis, quam gelidus rigor naturæ ferri solidi* cohæret. *Quapropter eo minus est mirandum, quod paulo supra docuimus, si corpuscula plurima nata ex ferro non possunt mitti in* spatium *vacans, quin ipse annulus subsequatur; quod* revera ipse *facit, et subsequitur usquedum jam contingat ipsum*

Bodl. *sive* et seqq. omn. vocab. versus desunt Mus. B. 3.—1003 *inaniter* V. ed. O. Th. Ra. *multisque* P. Ferr. *vacescit* V. ed. Bodl. Th. Ra. *vacuefit* Hav. ex Carrione. *rarescit* V. marg. 1. 2. *lacessit* Mus. B. 3. et in ora codicis, 'Alii *rarefit*.'—1004 *ferre* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1.—1005 *In vanum* Cant. Delph. *In vacuum* vulg. *cadunt* Gif. Par. Heins. Mar. *commenta* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *prolapsa* Voss. vet. sed *conjuncta* in marg. *ut qui* P. Vind. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *ut quin* legendum censet P. in not.—1007 *ex* deest Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Vind. fr. *tunc* pro *ex* Cant. *aliementis* V. ed. Th. Ra.—1009 *humor* Mus. B. 1.—1010 *paullo diximus ante* edd. vulg.—1011 *sive queunt* Vind. Mus. B. 1. *e ferro* P. Vind. fr. Cant. Ald. Voss. marg. *referre* Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *te ferro* O. *deferri* Mus. B. 1. *te ferre*

NOTÆ

1002 *Inter qui, &c.*] H. e. quicumque locatus est inter lapidem et ferrum. Sic vs. 831.

1003 *Vacefit*] Vacuus fit. Sic vs. 965. et infra vs. 1005.

1005 *Fit utque*] Et fit ut.

1006 *Annulus*] Supp. ferreus: hoc est, ipsum ferrum.

1007 *Primoribus ex elementis*] Ex primis corpusculis, e primordiis. Sic II. 313.

1008 *Indupedita* [*Endopedita*] Vel *Indupedita*; h. e. impedita. I. 241. II. 101.

1009 *Quam validi, &c.*] Periphrasis; h. e. quam ferrum validum.

1013 *Quod facit*] Nempe ferrum sequitur sua corpuscula exeuntia in vacuum, donec adhæreat totum magneti.

Jam lapidem, cæcisque in eo conpagibus hæsit.
Hoc fit idem cunctas in parteis; unde vacefit
Quomque locus, sive ex transvorso, sive superne,
Corpora continuo in vacuum vicina feruntur:
Quippe agitantur enim plagis aliunde, nec ipsa
Sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
Huc adcedit item, qua re queat id magis esse:
Quod simul a fronte est annelli rarior aër

lapidem magneticum, *et adhæsit ei per vincula, quæ non cadant sub sensus. Illud etiam accidit*, nimirum *corpuscula proxima ferri subito eunt in vacans* spatium *in omnes partes, ex quibus omnis* ipse *locus inanitur, seu ex obliquo, seu ex alto. Namque jactantur ictibus ex alia parte, neque ipsa queunt attollere se in flatus aërios sursum ex seipsis. Ad hoc etiam additur, cur id possit potius esse*, nimirum *quod, ubi primum aër magis rarefactus est a capite annelli* ferrei, *et spatium fac-*

Mus. B. 3.—1014 *cæcis in eo* Heins. 2. *cæcisque in eis* P. Ald. *cæcis quin eo* Vind. O. Mus. B. 3. *cæcis qui nec* V. ed. Th. Ra. Bodl. Ferr. *conpagibus* Cant. *compagibus* vulg. *hæret* Gassend.—1015 *idem* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *item* reliqui. *partibus* et i super *a* scripto in *cunctas* Mus. B. 1. *vacescit* Vind. O. *barescit* V. ed. Th. Ra. Bodl. *rarescit* V. marg. 1. 2. *rarefit* Mus. B. 3. vid. vs. 1003.—1016 *sine* Mus. B. 3. *ex* deest O. *et* Vind. Vind. fr. Mus. B. 3. *e* Cant. Heins. 2.—1017 *vacina* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. *nativa* O. V. marg. 1. *votiva* Mus. B. 1.—1018 *agitatur* Cant. *plagit* Vind. V. ed. Th. Ra. Vind. fr.—1020 *Hoc* Bas. *queat ad* Ferr. *qui ad* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. Vs. 1031. hunc versum in vulg. edd. sequi solet; nos ad stationem, quam habet in codd. Voss. vet. et L. B. amandavimus. *Wakef.*—1021 *simil a* Vind. *simili* V. ed. Th. Ra. *simila* Ferr. *simul ac* Gif.

NOTÆ

1014 *Cæcis conpagibus*] Vinculis, quæ sub sensus nostros non cadunt. Sic passim vocat cæcas atomos, quæ fugiunt oculos.

1015 *Hoc fit idem* [*item*] *&c.*] His 5. vss. quia ferrum tendit indiscriminatim, sursum, deorsum, transversum, et in quamcumque partem, prout ad magnetem apponitur, interea docet id fieri non posse, nisi ob inductum vacuum, in quod corpuscula ferri, alioquin deorsum solum prolabentia, ferantur indiscriminatim.

1016 *Quomque* [*Cunque*] Tmesis, undecunque.

1018 *Aliunde*] Nempe ab inducto vacuo. Neque enim sponte sua sursum fertur ferrum, cum sit grave ac ponderosum.

1019 *In auras*] In aëra, sursum.

1020 *Huc adcedit item, &c.*] His 12. vss. docet etiam adjuvari motum illum ferri ab aëre, ob continuam ipsius agitationem. Et primum quidem ab aëre exteriore, qui, cum semper urget, et quidem vehementius ex ea parte, qua copiosior est, non possit non impellere ferrum in quam partem est parcior seu inanior, utpote versus ipsum magnetem.

1021 *Simul*] Simul atque; statim atque.

A fronte] A parte anteriore.

Annelli] Annuli ferrei; h. e. ferri. Sic vs. 1006. *annulum* pro *ferrum* usurpavit.

Factus, inanitusque locus magis, ac vacuatus;
Continuo fit, utei, qui post est quomque locatus
Aër, a tergo quasi provehat, atque propellat.
Semper enim circum positus res verberat aër;
Sed tali fit utei propellat tempore ferrum,
Parte quod ex una spatium vacat, et capit in se.
Hic tibi, quem memoro, per crebra foramina ferri
Parvas ad parteis subtiliter insinuatus,
Trudit, et inpellit: quasi naves velaque ventis,
Hæc quoque res adjumento, motuque, juvatur.
Denique, res omnes debent in corpore habere
Aëra, quandoquidem raro sunt corpore, et aër

tum est magis vacans, atque vacuum, statim accidit, ut aër omnis, qui positus est a tergo illius annelli, *veluti propulset et promoveat a tergo* ipsum. *Etenim aër circumlocatus semper agitat res* ipsas. *Verum accidit* præsertim *ut eo tempore propulset ferrum, eo quod locus vacefit ex una parte, et recipit* illud *in seipso. Postquam* vero *iste* aër, *de quo loquor, intromissus est leviter ad intimas partes ferri per frequentes* ejusdem ferri *meatus, protrudit et pulsat* illud, *veluti ventus* trudit et impellit *navim et carbasa, et res ipsa etiam adjuvatur auxilio et motu. Tandem res cunctæ debent continere in* suo *corpore aëra, quoniam constant corpore*

Nard. Bas. *avelli* Vind. V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra.—1022 *magnis* Vind. Vind. fr.—1023 *ut* Vind. Ferr. Th. Ra. V. ed. *potest* Vind. Ferr. Th. Ra. V. ed. Mus. B. 1. H. vs. in Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. post vs. 1030. locatus est.—1024 *Erat ergo* Cant. V. ed. Th. Ra. *Errat ergo* Ferr. *Is a tergo* Vind. fr. H. vs. deest Vind. *provehit atque propellit* Heins. 2. V. marg. 1.—1025 *veherat* Cant.—1026 *utei* deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Post hunc versum vacat duorum spatium Mus. B. 3.—1028 *Hic ubi* Vind. fr. *ferri est* quidam.—1029 *Pronas* P. V. ed. Gryph. Nard. Bas. Mar. Ferr. Th. Ra. Ald. *Privas* Gif. Par. Delph. Bentl. *Primas* Lamb. Gassend.—1030 *naves* Wakef. ex conj. *navem* P. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Ald. *navim* vulg. *avem* Vind. *annem* V. ed. Th. Ra. *ventis* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Cant. *ventus* vulg.—1031 Hunc versum suspectum habent Lamb. et Bentl.—1033 *rarescunt* P. Gryph. marg. V. marg. 1. Ald. *rare sunt* V. ed. Th. Ra. *corpora* V. ed. Vind. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. P. V.

NOTÆ

1025 *Semper enim, &c.*] Quod docuit IV. 931.

1027 *Capit in se*] H. e. Spatium vacuum, seu locus vacuatus a magnete recipit in se ferrum.

1029 *Parvas* [*Privas*] Intimas, interiores. III. 390. IV. 261. &c.

1030 *Quasi naves* [*navim*] *&c.*] Supp. impellit. Sic IV. 895.

1032 *Denique, res omnes, &c.*] His 8. vss. docet etiam motum ferri adjuvari ab aëre interiore, qui pari ratione, cum semper agitet res cunctas, impellit et movet ferrum ipsum, et præcipitat illud in eam partem, in quam jam fertur, et quæ jam facta est inanior.

Omnibus est rebus circumdatus adpositusque.
Hicc' igitur, penitus qui in ferro est abditus, aër
Solicito motu semper jactatur, eoque
Verberat annellum, dubio procul; et ciet intus
Scilicet: atque eodem fertur, quo præcipitavit
Jam semel, et vacuam partem in conamina sumpsit.
Fit quoque, ut a lapide hoc ferri natura recedat
Interdum: fugere, atque sequi, consueta vicissim.
Exsultare etiam Samothracia ferrea vidi;
Ac ramenta simul ferri furere intus ahenis
In scaphiis, lapis hic Magnes quom subditus esset:

rarefacto, et aër circumseptus est adhærens cunctis rebus. Ergo ille aër, qui intrinsecus latet in *ferro, agitatur irrequieta mobilitate perpetuo, et percutit sine dubio annulum* ferreum *eodem* motu; *et nimirum movet* illud *intrinsecus;* et ipse annulus *procedit in eandem partem, in quam* ipse *jam semel detrudit* seipsum, *et in eam partem inanem,* in quam *ipse cepit* suos *conatus. Accidit etiam, ut natura ferri remeet ab hoc lapide* magnetico, quippe quæ *solita* sit *aliquando sequi*, et aliquando *evitare* illum *alternatim. Et vero vidi* annulos *ferreos a Samothracia* asportatos *et una ramenta ferri exsilire et agitare sese intus in pelvibus æneis,*

marg. 1. *ut* pro *et* Gryph. marg. P. V. marg. 1. Ald.—1084 H. vs. et seq. desunt Voss. L. B.—1035 *in* deest O. *et* pro *est* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra.—1038 Deest Vind. *atque* deest P. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. *eadem* O. Mus. B. 1. *illo edem* Vind. fr.—1039 *vacuum* V. ed. Bodl. Th. Ra. *quamquam in partem* edd. vulg. *partem in vacuam* Voss. vet. et L. B. Gif. Par. Delph. Cout. Gassend. P. V. marg. 1.—1040 *huc* O. deest V. ed.—1041 *ac* V. ed. Ferr. Th. Ra.—1042 *ferrendi* V. ed. Th. Ra.—1043 *Ac ramenta* Mus. B. 1. *Æramenta* O. Ferr. *Ferramenta* Mus. B. 3. *Et ramenta* reliqui. *alienis* Mus. B. 3. Cant.—1044 *scaphis* Vind. Mus. B. 3. *Magne cum* Vind. Cant.

NOTÆ

1036 *Solicito*] Sic I. 344.

1037 *Annellum*] Ferrum, vs. 1006. 1021.

1038 *Eodem*] In eundem locum.

Præcipitavit] Supp. se annulus.

1039 *Vacuam partem in*] H. e. in partem aëris jam factam inanem, ob corpuscula educta et abstracta a virtute magnetis: vs. 1000. not. et vs. 1003. et seqq.

Conamina sumpsit] H. e. ire cœpit.

1040 *Fit quoque, a lapide, &c.*] His 14. vss. docet interim cur ferrum, quod lapidem magnetem sequi consuevit, eum tamen fugiat ære interposito. Expertum autem se ait Poëta ac vidisse ferreos annulos et ramenta ferri in lebete æreo posita exsilire ac surgere, quasi fugiant a magnete, qui lebeti subditus est. Id vero fieri respondet, eo quod ferrea illa segmenta, ferreique annuli opplentur æris afflatu; unde fit ut adveniens magnetis æstus, seu affluxus, reperiat omnia plena, nec habeat, quo tranet.

1042 *Samothracia ferrea*] Ferreos annulos a Samothracia dictos, ubi primum fieri cœpti sunt; qui erant pervii et cassi, ubi amuleta condebantur.

1044 *In scaphiis*] In vasis amplis.

Usque adeo fugere a saxo gestire videtur
Ære interposito; discordia tanta creatur:
Propterea, quia nimirum prius æstus ubi æris
Præcepit, ferrique vias possedit apertas;
Posterior lapidis venit æstus, et omnia plena
Invenit in ferro: neque habet qua tranet, ut ante:
Cogitur obfensare igitur, pulsareque fluctu
Ferrea texta suo: quo pacto respuit ab se,
Atque per æs agitat, sine eo quod sæpe resorbet.
   Illud in hiis rebus mirari mitte, quod æstus

ubi hic lapis magnes positus erat subter: adeo videtur lætari recedere a ferro cum æs interponitur; et adeo tanta inimicitia nascitur inter ferrum et magnetem; *eo quod scilicet cum turba* corpusculorum *æris prius occupavit et arripuit meatus patentes ferri, turba* corpusculorum *lapidis* magnetis *accedit postrema, et reperit omnia* loca *repleta in ferro; neque habet* locum, *in quem insinuet se, veluti antea. Ergo necesse est ut crebro jactet et propulset ferreos textus suo motu. Qua ratione repellit ferrum a se* ipso, *et vexat* illud *per* medium *æs; quod* tamen ferrum *plerumque absorbet sine eo* ære *interposito. Desine* autem *admirari illud in his*

Magnetum O. Mus. B. 1.—1046 *et discordia* Delph. Gassend.—1048 *Percepit* P. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Ald. *Præcipit* V. ed. Th. Ra. *percipit* V. marg. 1.—1050 *tramet* Cant. *et ante* O. Mus. B. 1.—1051 *pulsare quo* V. ed. Th. Ra. *fluctus* Nard.—1052 *Terrea testa* P. Mus. B. 3. Ald. *Ferrea texta* P. in not. *Terreat extu* V. ed. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *Terrea texta* Cant. *Ferrea testa* Bas. marg. *et expuit* V. ed. Th. Ra.—1053 *eo quæ* edd. vulg.—

NOTÆ

1045 *Videtur*] Supp. ferrum.

1046 *Discordia creatur*] Supp. inter ferrum et magnetem.

1048 *Præcepit*] Præoccupavit.

1049 *Æstus*] Effluxus, copia corpusculorum, afflatus. Sic vs. 1001.

Plena] Occupata ab æris æstu.

1050 *Tranet*] Transeat.

1051 *Obfensare*] Crebro offendere, motu seu æstu suo verberare.

1052 *Ferrea texta*] Ferreos textus; ferrum, quod arcte contextum est.

1053 *Sine eo quod sæpe resorbet*] H. e. quod ferrum magnes alioqnin quasi absorbet sine eo, h. e. ubi æs non interponitur.

1054 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 9. vss. quia quis non injuria percunctari poterat, cur magnes unum attrahat ferrum, non autem alias res, causatur Lucretius I. rerum mistarum quarundam contumaciam, quæ pondere suo fretæ, quale est aurum, reluctantur et detrectant æstum magnetis. II. incusat raritatem corporum, ob quam pervia sunt advenienti æstui, nihilque invenit hic, quod impellat; ut fit in ligno. Ferrum vero medium sistit inter utraque corpora, rarą et densa, concinneque adhæret magneti. Quod quidem non mirum esse ait, cum id etiam fieri jam ostensurus sit in aliis rebus.

Non valet e lapide hoc alias inpellere item res.
Pondere enim fretæ partim stant; quod genus, aurum:
Ac partim, raro quia sunt cum corpore, ut æstus
Pervolet intactus, nequeunt inpellier usquam:
Lignea materies in quo genere esse videtur.
Inter utrasque igitur ferri natura locata,
Æris ubi adcepit quædam corpuscula, tum fit,
Inpellant ut eam Magnesia flumina saxi.
  Nec tamen hæc ita sunt aliarum rerum aliena,
Ut mihi multa parum genere ex hoc subpeditentur,

rebus, nempe *quod turba* corpusculorum egredientium *ab hoc lapide* magnete *non potest pariter protrudere res alias. Namque* res aliæ *partim consistunt nixæ sua gravitate; quale est aurum: et partim non possunt unquam moveri, quia constant corpore* adeo *rarefacto, ut turba* corpusculorum *illibata transeat; in quo genere lignea materies videtur contineri. Ergo cum natura ferri posita inter utrasque* naturas æris et magnetis *recepit quædam semina æris, tunc accidit, ut æstus Magnesii lapidis protrudant illam. Neque tamen hæ res sunt adeo remotæ ab aliis rebus, ut paucæ admodum ejusdem generis occurrant mihi, quas possim referre*

1055 *a lapide* Delph.—1057 *ratio* pro *raro* Mus. B. 3.—1058 *Provolet* V. ed. *necnon* pro *nequeunt* O.—1059 *Ligna* V. ed. Th. Ra.—1061 *cum sic* P. Mus. B. 1. Ald. Gryph. marg. *cum fit* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl.—1062 *Impellantur eo Magnesia saxa* quidam. *eum* Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *eo* Vind. fr. *cum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *magnetis* P. Ald. Gryph. marg. *magnesi* Vind. et edd. vulg. *semina* P. *flumine* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. *magno sub flumine* V. marg. 1. *faxit* P. Ald. sed *saxi* rescribendum jubet P. in not. *semina saxi* edd. vulg. *Magnesi flamina saxi* vel *Magnesia flamine saxa* Heins. ad

NOTÆ

1056 *Quod genus*] Cujus generis, ut sæpe monui.

1057 *Æstus*] Supp. Magnetis.

1058 *Intactus*] H. e. non tangat, intactus eat per eas res, quæ sunt raro corpore.

1062 *Magnesia* [*Magnesi flumina saxi*] Æstus magnetici lapidis. Sic vs. 1057. dixit 'æstum.'

1063 *Nec tamen hæc, &c.*] His 25. vss. monet Poëta non novum esse hoc genus naturalis coalitus in magnete, siquidem idem fit in multis aliis rebus: I. namque saxa coalescunt et conglutinantur calce: II. asseres glutine facto ex auribus et genitalibus tauri, quod Gallice vocatur, *cole forte*, ita inter se copulantur, ut vitio ligni potius ipsi dehiscant, quam gluten illud relaxet illos: III. vinum miscetur aquæ, non oleum aut pix: IV. lana imbibitur purpuræ colore: V. argento ferruminantur aurum et æs, non plumbo. Scilicet quia rerum ejusmodi junctura optima est, et inter se mutuo conveniunt plena et concava, ut alia aliis respondeant, hamata hamatis, rotunda rotundis, et cetera bene conveniant.

Hæc] Supp. quæ modo de magnetis et ferri conjunctione docuit.

Quæ memorare queam inter se singulariter apta.
Saxa vides primum sola coolescere calce:
Glutine materies taurino jungitur una,
Ut vitio venæ tabularum sæpius hiscant,
Quam laxare queant conpages taurea vincla.
Vitigenei latices in aquai funtibus audent
Misceri, quom pix nequeat gravis, et leve olivum.
Purpureusque colos conchylii jungitur uno
Corpore cum lanæ, dirimi qui non queat usquam;

esse similes peculiariter inter se. Principio cernis lapides conglutinari inter se per solam calcem. Secundo *materia* lignea *copulatur simul per gluten taurinum*, ita ut *sæpius rimæ tabularum discutiantur defectu* ligni, *quam nexus taurini possint remittere commissuras.* Tertio *humores vini possunt commisceri in fontibus aquæ, cum* tamen *pix ponderosa non possit, neque oleum leve.* Quarto *color Tyrius ex cochlea* factus *imbuitur simul cum corpore lanæ, qui* quidem *nequeat unquam sepa-*

Claud. Idyll. v. 26.—1065 *singlariter* P. Ald. Bip.—1066 *vide* Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *solo c. calcis* Heins. 2. *coalescere* P. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Ferr. Ald. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. *calescere* V. ed. Th. Ra.—1067 *aurino* Vind. Cant. Ferr. *aurivo* Mus. B. 3. *aurius* V. ed. Th. Ra. *aurifio* O. *mergitur* Mus. B. 3. *mergatur* V. ed. Th. Ra. *taurino ita* edd. vulg. *materies si arenæ jungitur* Heins. 2.—1068 *vena* O. Mus. B. 1. *tabulatum* V. ed. *tribularunt* Cant. *hiscat* Mus. B. 1. 3.—1069 *Quas* P. in not. *lapsare* Ferr. V. ed. Th. Ra. *compage* V. ed. Th. Ra. syllabæ *ges taurea* desunt Mus. B. 1. *stamina munda* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *aurea vincla* Mus. B. 3. voces desunt in Vind. et pro *vincla* Mus. B. 1. legit *gesta.*—1070 *in* deest Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. *aqua* Vind. Mus. B. 1. Cant. *in aquaï funtibus audent* desunt Mus. B. 3.—1071 *lene* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant.—1072 *color* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. *colcis* V. ed. Th. Ra. *colus* Bodl. Heins. 2. *jungitur* P. in not. edd. Juntin. et Ald. sec. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Bas. *mergitur* vulg. *megitur* V. ed. *uno* P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *una* vulg.—1073 *lana* Mus. B. 1. *dirum* Ferr. V. ed. Th.

NOTÆ

1065 *Singulariter*] Peculiariter, unice, eximie. Legendum autem foret *singlariter*, metri causa; sed ita legit 'universum,' non 'unversum' IV. 262. Sic infra vs. 1086. quidam legunt *copulata*, pro *coplata*.

1066 *Coolescere* [*coalescere*] Pareus et alii; bene. H. e. concrescere, conglutinari. Lambinus, *coolescere*. Idem.

1067 *Glutine . . . taurino*] Gluten quippe, quod Gallice dicimus *cole forte*, fit ex auribus et genitalibus tauri. Plin. XXVIII. 17.

Materies] Lignum.

1069 *Conpages*] Commissuras, conjunctiones.

Taurea vincla] Gluten taurinum.

1070 *Vitigenei latices*] Vina: v. 15.

Audent] Possunt, non dubitant. Sic vs. 1190.

1071 *Leve olivum*] Neque enim subsidit oleum, sed supereminet humoribus omnibus.

1072 *Purpureus colos conchylii* [*conchylI*] Purpura, quæ fit ex sanguine conchyliorum. 'ConchylI' autem pro Conchylii, metri causa.

Non, si Neptuni fluctu renovare operam des;
Non, Mare si totum velit eluere omnibus undis.
Denique, et auro res aurum concopulat una,
Ærique æs plumbo fit utei jungatur ab albo.
Cætera jam quam multa licet reperire? Quid ergo?
Nec tibi tam longis opus est ambagibus usquam,
Nec me tam multam heic operam consumere par est;
Sed breviter paucis præstat conprendere multa.
Quorum ita texturæ ceciderunt mutua contra,
Ut cava conveniant plenis hæc illius, illa

rari; non sane, *etiamsi naves operam revocare illam* ad nativum colorem *undis Neptuni: non, inquam, licet Oceanus totus conetur lavare* illum *cunctis* suis *aquis.* Quinto *tandem res* quædam *conjungit argentum simul cum auro; et efficitur a candido plumbo ut æs copuletur æri. Nunc vero quam multas alias res possem invenire! Quid igitur? Neque* enim *nunc usquam opus est tibi longis circuitionibus; neque æquum est me perdere hoc loco adeo longum laborem; sed superest complecti paucis* verbis *multas res breviter. Quarum rerum contexturæ adeo mutuo vicissim congruerunt, ut hæ concavitates* rei *respondeant plenitudinibus illius*

Ra. *divum* Mus. B. 1. *quod* Mus. B. 3. *unquam* Delph.—1074 *fluctus* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Nard. Ferr. Th. Ra. Bas. *det* O. Heins. 2. H. vs. deest, lineæ spatio vacante, Mus. B. 3.—1075 *juvet eluere* V. marg. 1. *vivere* Vind. Mus. B. 1. *velite vivere* V. ed. Ferr. Th. Ra. *late vivet* vel *juvet* O. *cite vivere* Mus. B. 3. *velit ejuvere* Cant. *velit ebibere* quidam.—1076 *Denique, res auro aurum copulat una* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1. *concopulat* O. Voss. vet. et L. B. Cant. *auro fit uti aurum* P. Gryph. marg. Bas. marg. *tum copulat* Mus. B. 3. *argentum copulat* Gif. Par. Gryph. Nard. *Denique, res auro non aurum copulat una?* Fab. *Denique, res auro argentum concopulat una* edd. vulg. —1077 *Æs æque* P. Ald. *Æs æque nec* Nard. *Æraque* Vind. Vind. fr. *Aër aquæ* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. *Æraque æs* Voss. vet. et L. B. *Æreaque* Cant. Voss. marg. *Æreaque res* P. in not. *Æra quæ* Ferr. *Aureaque res* Gif. Par. *tangatur* Nard. *nigatur* V. ed. Th. Ra. *ungatur* Ferr. *nigratur* Mus. B. 3. *rigatur* V. marg. 1.—1080 *operam hic* Mus. B. 3.—1081 *præstat* Voss. vet. P. Ald. Hav. *restat* reliqui. *comprehendere* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—1082 *Quod* V. ed. Th. Ra. *in mitia* Mus. B. 3. *cuncta* pro *contra* Heins. 2.—1083 *cana* Mus. B. 3. *conveniant* Heins. 2.—1084 *Cujusque* Mus. B. 3. *ho-*

NOTÆ

1074 *Neptuni fluctu*] Oceani aquis. Neptunus enim, qui creditur maris Deus, usurpatur a poëtis pro oceano ipso.

Renovare] Revocare ad nativum colorem.

1076 *Res*] Nempe Chrysocolla, quæ dicitur gluten auri; de qua Plinius XXXIII. 5.

1077 *Ærique æs*] Ita Lambinus; bene. Pareus vero, *æreaque res.*

Plumbo ab albo] Hoc est, ab stanno. Sic Cæsar in comment. v. de bello Gall. vocat stannum, plumbum album.

Quid ergo] Quasi dicat: num me idcirco hoc loco oportet omnia proferre?

1082 *Mutua*] Mutuo, ut sæpe monui.

Hujusque; inter se junctura hæc optuma constat.
Est etiam, quasi ut annellis hamisque plicata,
Inter se quædam possint cop'lata teneri:
Quod magis in lapide hoc fieri, ferroque, videtur.
  Nunc, ratio quæ sit morbis, aut, unde repente
Mortiferam possit cladem conflare coorta
Morbida vis hominum generi, pecudumque catervis,
Expediam. Primum, multarum semina rerum

rei, *et illæ* concavitates plenitudinibus *hujus* rei; *commissura* enim *harum rerum optima inter se stat. Fit quoque ut quædam res veluti implicitæ annulis et hamis queant inter se conjungi et coërceri. Quod* quidem *hoc cernitur præsertim accidere in saxo et in ferro. Jam vero dicam, quæ sit causa morborum, vel ex quo fiat ut mortifera potentia exorta queat afferre lethiferam perniciem humanæ genti, et gregibus pecorum. Principio ostendi antea primordia plurimarum rerum esse,*

****

rum optima edd. vulg. *per optima* Heins. 2.—1085 *placita* Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant.—1086 *cop'lata* Vind. V. ed. Voss. vet. a sec. m. Gryph. marg. *copulata* O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. *completa* Bas. marg. *compacta* Gryph. Nard. Bas.—1087 *Quo* Voss. L. B. *lapidem* Cant. *fieri hoc* O. *ferri* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1.—1089 *cratem* V. marg. 1. Voss. L. B. Vind. O. Mus. B. 3. Cant. *creare* V. ed. Th. Ra. *cradem* Vind. fr. *cratere* Ferr. *co-*

NOTÆ

1086 *Cop'lata*] Pro copulata, vs. 1065.

1087 *In lapide hoc*] In magnete.

1088 *Nunc, ratio quæ sit, &c.*] Hactenus Poëta disputavit de rebus, quæ vulgo secundum naturam vocant. Nunc dicturus est de rebus, quas præter naturam appellant medici. Tria vero sunt hæc: I. Morbus. II. Causa Morbi. III. Symptoma. Quod ad morbi rationem et symptomatis spectat, parum id nunc curat Lucretius. Aspernatur enim hic plebeios morbos, unius pestis causas præsertim perscrutaturus. His itaque 3. vss. prioribus proponit se dicturum de causis morborum, qui lethiferam cladem inferunt et hominibus et pecudibus. Neque enim unis hominibus peculiaris est pestis, sed et pecudibus promiscua. Scilicet, ut melioris notæ auctoribus placet, vel pestem præcedit brutorum lues, vel comitatur, vel subsequitur. Præcedit quidem, dum mali e terra prodeunt halitus, quos pecudes pascentes primæ mortifera clade afficiuntur. Qualis strages observata est in regno Neapolitano an. 1619. ubi, post diutinas pluvias alluvione obruentes campestria, tondebant armenta gramen erumpens e solo limoso adhuc, necdum bene coacto; quo fiebat, ut pecudes suffocatæ interirent. Sic Tit. Liv. lib. XLI. narrat de peste, 'quæ priore anno in boves ingruerat.' Comitatur autem pestem homines invadentem sæpe ipsa brutorum lues, ut ab omnibus recte est observatum. Sic et ipse Thucydides testatur de peste Atheniensi; 'Cum enim,' inquit, 'multa essent insepulta hominum cadavera, si ea degustassent feræ ac volucres, moriebantur.' Subsequitur denique sæpius hominum pestem lues brutarum animantium. Recte igitur dixit Poëta pestem esse communem hominibus et pecudibus.

1091 *Primum, multarum, &c.*] His 20. vss. subjicit I. repetendam esse

Esse supra docui, quæ sint vitalia nobis;
Et contra, quæ sint morbo, mortique, necesse est
Multa volare; ea quom casu sunt forte coorta,
Et perturbarunt cœlum, fit morbidus aër.
Atque ea vis omnis morborum, pestilitasque,
Aut intrinsecus, ut nubes nebulæque, superne
Per cœlum veniunt; aut ipsa sæpe coorta
De terra surgunt, ubi putorem humida nacta est,
Intempestivis pluviisque, et solibus, icta.
 Nonne vides etiam cœli novitate, et aquarum,
Tentari, procul a patria queiquomque, domoque,
Adveniunt? ideo quia longe discrepitant res.

quæ sint salutifera nobis: et contra oportet multa volitare, quæ afferant morbum et letham. Quæ quia nata sunt fortuito casu, et turbaverunt cælum, necesse est ut *aër fiat morbifer. Et sic tota illa ratio morborum et pestilentia veniunt vel foris desuper per aëra sicut nubes et nubila: vel ea plerumque nata exoriuntur de terra, cum* ea *arida contraxit putredinem, percussa* scilicet *imbribus intempestivis et ardoribus Solis. Nonne quoque cernis eos omnes, qui longe accedunt a* patria *sua et a* suis *ædibus labefactari mutatione cæli et aquarum? Idcirco* nempe,

----

orta V. ed. Vind. Th. Ra. Mus. B. 3.—1092 *ut alia* V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. —1096 *Atque avis* Vind. Mus. B. 3. *Atus anis* V. ed. Th. Ra. *omnium* quidam. *pentilentas* Vind. *pestilitilas* Cant.—1097 *intrinsecus* Vind. Voss. L. B. Heins. 2. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. et in var. lect. ed. Florent. *extrinsecus* vulg. *intus secus* V. ed. Th. Ra. *in* pro *ut* Cant.—1098 *ipla aut persæpe* Mus. B. 1. *coorta* Mus. B. 3.—1099 *putrorem* edd. vulg. *munda* pro *humida* Vind. V. ed. Th. Ra.—1100 *fluviis* V. ed. Mus. B. 1. 3. Th. Ra.—1103 *a longe* Ferr. V. ed. Th. Ra. *at longe* Mus. B. 1. *discrepitant res* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind.

NOTÆ

morborum rationem ex ipsa aëris malefica natura. Docet autem qui fieri generatim valeat, ut aër morbifer fiat. Vult igitur per aëra volitare multas atomos, quæ sint morbiferæ et letiferæ: sicut multæ volitant, quæ sunt vitales. Incidunt vero in aëra morbidæ illæ atomi extrinsecus, vel e cœlo desuper missæ, vel e terra sursum elatæ, ubi terra, ut ait, putrorem nacta est, 'Intempestivis pluviisque et solibus icta.'

1092 *Supra docui*] Nempe vs. 634. et v. 897.

1093 *Quæ sint morbo, &c.*] H. e. quæ sint morbida et mortifera.

1099 *Putorem*] Alii *putrorem*. Utrumque dicitur, putor et putror.

1101 *Nonne vides etiam, &c.*] His 11. vss. confirmat diversam esse aëris et cœli rationem pro diversa regione. Aliud enim constat esse cœlum, hoc est, aëra, Britanniæ ambiens ab aëre Ægypti. Nec minus differt is aër, qui in Ponto est, ab eo, quem respirant Gaditani, atque Æthiopes. Quod quidem experiuntur peregrinantes et advenæ. Hinc diversos hominum colores in vultu arguit. Sic etiam præclare Arist. lib. de aëre, aquis, et locis.

1103 *Discrepitant res* [*discrepat aër*]

Nam quid Britannis cœlum differre putamus,
Et quod in Ægypto est, qua mundi claudicat axis?
Quidve quod in Ponto est, differre, et Gadibus, atque
Usque ad nigra virum percocto secla calore?
Quæ quom quatuor, inter se divorsa, videmus
Quatuor a ventis, et cœli partibus, esse;

quia aër procul differt. Etenim quantum credimus cœlum discrepare Britannis ab illo, *quod est in Ægypto, qua parte axis mundi inclinat? Aut quantum* putamus *discrepare* illud cœlum, *quod est in Ponto, a Gadibus et usque ad gentes atras hominum, et coctas calore* solis? *Quas* regiones quatuor *cum cernimus esse inter se differentes a quatuor ventis et a partibus cœli, tunc etiam*

fr. Cant. edd. Flor. et Ald. sec. Gryph. Nard. *discrepat aër* edd. vulg. *discrepit acres* Ferr. V. ed. Th. Ra. *discrepat acres* Mus. B. 1. *discrepat hæc res* Mus. B. 3. sed *acres* in marg. *discrepitat res* Gif. Par. *discrepitantque res* Bas. marg.—1104 *Britannis* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Delph. Bas. *Brittannis* Vind. V. marg. 1. Bodl. *Brittanno cœlo* Lamb. *Brittiannum cœlum* Lamb. et alii. *Brittanidis* Hav. *Namque Britannis quid cœlum* Heins. 2.—1105 *Id quod* Lamb. *Et quid* Bas. *quia* V. ed. Th. Ra.—1106 *et* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Nard. Heins. 1. 2. Ald. sec. Juntin. *a* vulg.—1107 *percoctaque* edd. vulg. *colore* Gryph. marg. Heins. 2. Bas. marg. P.—1108 *Quæquæ* P. Ald. *Quæ cum* P. in not. *Quæcunque* Vind.

NOTÆ

Lambin. bene. Pareus vero, *discrepitat res.* Idem sensus.

1104 *Britannis*] Anglis.

Cœlum] Aëra.

1105 *Et quod*] H. e. ab eo, quod.

Ægypto] Ægyptus, regio est Africæ notissima; quæ toto mari Mediterraneo distat a Britannia. Porro per Ægyptum notat meridialem mundi partem, sicut per Britanniam notat septemtrionalem.

1105 *Qua mundi claudicat axis*] H. e. qua parte axis, seu polus Arcticus, qui nobis (Italis) sublimis semper apparet, est depressus. Seu, qua parte mundus inclinatus est ad oram nobis ignotam; est autem pars hæc meridionalis.

1106 *Quidve quod in Ponto est, &c.*] Per Pontum autem, quæ regio est Græciæ, notat partem mundi orientalem: et per Gades, quæ insulæ sunt versus occidentem, ubi Europa dirimitur ab Africa, notat partem mundi occidentalem. Sumsit enim quatuor ea loca, quæ maxime tum nota et insignia inter se distare temporibus illis credebantur. Duo scilicet a septemtrione ad austrum, Britanniam et Ægyptum; quæ distantia est latitudinis: duo ab ortu ad occasum, Pontum et Gades; quæ distantia est longitudinis.

Et Gadibus] Gades, insulæ sunt in oceano occidentali, a quibus dictum est fretum Gaditanum.

1107 *Usque ad nigra virum*] Hoc est, usque ad Mauritaniam, vel Æthiopiam, in quibus nigri sunt homines.

Virum] Virorum.

Secla] Homines, ut sæpe monui.

1108 *Quæ ... quatuor, &c.*] Nempe, Britanniam, Ægyptum, Gades, et Pontum. Britannia a septemtrione: Ægyptum a meridie: Gades ab occasu: Pontum ab ortu.

Tum color et facies hominum distare videntur
Largiter, et morbei generatim secla tenere.
Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur Ægypto in media, neque præterea usquam.
Atthide tentantur gressus, oculeique in Achæis
Finibus: inde aliis alius locus est inimicus
Partibus, ac membris; varius concinnat id aër.
Proinde, ubi se cœlum, quod nobis forte venenum,
Conmovet, atque aër inimicus serpere cœpit;

color et vultus hominum videntur multum inter se discrepare, et genera morborum esse generatim diversa. Morbus est nomine *Elephas, qui generatur in media Ægypto juxta fluenta Nili, neque alibi præterea. Pedes laborant in Attica. Et oculi in oris extremis Achæis* laborant. *Sic in aliis regionibus alius locus est infestus* certis *partibus et artubus* corporis. *Diversus aër efficit istud. Itaque, cum cœlum, quod fortasse est inimicum nobis, movet sese, et aër infestus incepit*

V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra.—1110 *videtur* P. V. ed. Gryph. Nard. Bas.—1111 Deest Nard.—1113 *Unguitur* V. ed. Th. Ra. *Ægypti* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. *Ægipta* Vind. Cant. Vind. fr. *medio* P. Ald. Gryph. Nard. —1114 *Atc* Vind. *Ac dudæ* Ferr. V. ed. Th. Ra. *At dudum* Mus. B. 1. *At dudæ* Mus. B. 3. *Hac lue* Heins. 2. *tentatur* O. Cant. *machæis* V. ed. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *micantes* Heins. 2.—1115 *est locus* Vind V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *est morbus iniquus* Heins. 2.—1116 *variis* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. *vanus* V. marg. 1. *ad aër* Nard.—1117 *se* deest V. ed. Th. Ra. *cæli* Mus. B. 1. *venenum* Voss. vet. *alienum* reliqui, præter Mus. B. 3. qui dat *ab omni.*—1118 *Commonet* Mus. B. 3.—1119 *Venubula* V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

1111 *Morbei secla*] Morbi genera peculiaria, quæ videntur habere nationes istas infestas.

1112 *Est elephas*] His 5. vss. profert in exemplum certas regiones, quæ certis morbis obnoxiæ sint ex ipsa aëris natura. Sic in Ægypto generatur ille morbus, qui Elephas dicitur, vulgo Elephantiasis, a tumore et asperitate crurum, Elephantos æmulantium. Contagiosa est hæc lues, et incurabilis, si diuturna fuerit; est enim velut Cancer totius cutis. Sic Galenus II. 11. testatur hunc morbum infestare tantum incolas Ægypti, qui de Nilo bibunt. Vocatur Gallice *lepre.*

1114 *Atthide tentantur gressus*] H. e. in Attica tentantur pedes; quia Athenienses podagra laborant.

Oculeique in Achæis] Hoc est, Achivi laborant ex oculis.

1115 *Inde aliis alius, &c.*] Sic Florentiæ aër infestus est cerebro: cruribus vero beneficus. Sic Parisiis aër capitis vulneribus periculosus, &c.

1117 *Proinde, ubi se cœlum*] His 6. vss. concludit ex aëris inclementia oriri pestilitatem omnem; aër quippe infensus nobis, ubi movetur, irrepit forte in artus et in corpus, nobis incautis; veluti nubes aut fumus aliquis. Sicque, qua graditur in nobis, omnia turbat et mutat. Unde graviter ægrotamus. Vel ubi aër infestus ille advenit in nostrum cœlum, corrumpit totum ipsum aëra; unde regionalis oritur morbus, et per plura loca grassatur.

Ut nebula ac nubes, paullatim repit, et omne,
Qua graditur, conturbat, et inmutare coactat.
Fit quoque, ut in nostrum quom venit denique cœlum,
Conrumpat, reddatque sui simile, atque alienum.
  Hæc igitur subito clades nova, pestilitasque,
Aut in aquas cadit, aut fruges persidit in ipsas,
Aut alios hominum pastus, pecudumque cibatus;
Aut etiam subspensa manet vis aëre in ipso:
Et, quom spirantes mixtas hinc ducimus auras,
Illa quoque in corpus pariter sorbere necesse est.
Consimili ratione venit bubus quoque sæpe
Pestilitas; etiam pigris balantibus ægros.
Nec refert, utrum nos in loca deveniamus

insinuare se, tunc *veluti nubecula, et nubilum sensim irrepit, et turbat omne, qua* via *procedit, et cogit mutare. Accidit etiam ut tandem contaminet nostrum cælum, ubi irrepit* in illud, *et ut efficiat par sibi, et* omnino *inimicum* nobis. *Ergo hæc nova repente pernicies, et pestilentia vel decidit in aquas, vel incidit in ipsas segetes, vel in alia alimenta hominum, et pabula animalium; vel etiam ea vis pes*tilentiæ *restat pendens in ipso aëre. Et, ubi respirantes haurimus mixtos flatus aërios, oportet* ut nos *illa similiter etiam intret in corpus* nostrum. *Simili modo pestilentia etiam plerumque contingit bobus, et languor* venit *quoque ovibus. Neque*

Mus. B. 3. *Ventilet* Mus. B. 1. *Venebula* Cant.—1120 *conturbas* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. Th. Ra. *coaptat* Mus. B. 1.—1121 *quoque* deest Mus. B. 3. —1122 *reddet* Vind. Vind. fr. Ferr. *reddit* V. ed. Th. Ra.—1123 *Nec* V. ed. Th. Ra. *subita* P. Ald. *subitur* V. ed. Th. Ra.—1124 *persedit* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra.—1125 *homini* V. ed. Ferr. Th. Ra.—1127 *spiranteis* edd. recentior. *dicimus* Mus. B. 3.—1128 *corpore* Cant.—1130 *et jam* Voss. vet. et L. B. *etiam pecudum* Gryph. Nard. Mar. *etiam pecubus* Hav. *talaribus* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *calantibus* Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. *lanigeris balantibus* Voss. marg. *halatibus* P.

NOTÆ

1120 *Coactat*] Frequentativum a verbo cogo, coëgi, coactum.

1123 *Hæc igitur clades, &c.*] His 13. vss. scite Lucretius, ne semina illa pestilentiæ, longo defatigata in itinere, pendula manerent in aëre, statas decernit sedes in quibus persidant: alia quidem cadere ait in aquas; alia in fruges; alia in cibatus alios animalium. Hinc pestilentia æque vexat nonnunquam pecudes ipsas ac homines. Itaque unum agnoscit aëra causam pestilentiæ.

1126 *Vis*] Supp. pestilentiæ.

1129 *Bubus*] Antiquitus pro bobus, et bobus per syncopen pro bovibus.

1130 *Pigris* [*pecubus*] Ab antiquo nomine *pecu*, ut *veru*, inquit Festus. Lambinus legit *pecuis*, a pecua, orum, plur. unde 'res pecuaria' dicta est. Pecubus autem balantibus, i. e. ovibus.

1131 *Nec refert, &c.*] Horum 5. vss. is est sensus, ut Poëta velit parem imminere nobis calamitatem, dum petimus cœlum nobis infensum, ac si cœlum seu aëra corruptum nostra in

Nobis advorsa, et cœli mutemus amictum;
An cœlum nobis ultro natura coruptum
Deferat, aut aliquid, quod non consuevimus uti;
Quod nos adventu possit tentare recenti.
  Hæc ratio quondam morborum et mortiferæ vis

interest an nos veniamus in regiones infestas nobis, et commutemus tectum cœli: an vero natura reddat sponte nobis aëra infectum, vel aliquid aliud, *quo non solemus uti, quod queat labefactare nos novo accessu. Hæc causa morborum, et* hic *letifer*

in not. V. marg. 1. *balatibus* Bas.—1132 *ab diversa* P. Ald. *ad diversa* Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant. *diversa* Mus. B. 1. Gryph. Nard. *mittemus* Mus. B. 3. *cœlum mutemus amicum* O. *amicum* Vind.—1133 *intro* Vind. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. *naturam intro* Heins. 2. Bas. *natura ultro* Gryph. Bas. marg. P. Ald. Voss. marg. *natura vitio* Voss. vet. O. Cant. V. marg. 1. *coruptum* Mus. B. 3. *corumptum* Vind. fr. *corrumptum* Voss. vet. et L. B. *corruptum* reliqui.—1134 *quod* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Delph. *quo* reliqui.—1135 *temptari* Vind. V. ed. Th. Ra.—1136 *mortiferæ vis* Wakef. ex conj. *mortifer æstus* P. O. Ald. Bip. *mortifere* Vind. *mortiferæ* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. fr. *mortiferaï* Voss. vet. et L. B. Cant. V. marg. 1. *mortifer aër* Mus. B. 1. Voss. marg. *mortifero-*

NOTÆ

corpora natura introducat, aut novum aliquid deferat nobis inconsuetum, quod noceat nobis adventu suo.

1132 *Advorsa*] Inimica, infesta.

Cœli mutemus amictum] H. e. cœlum seu aëra mutemus, quo amicimur, dum nos ambit undique.

1133 *Natura coruptum* [*corruptum*] Pes creticus in quinta sede. Quod familiare est Lucretio, ut passim observatum est a nobis.

1134 *Quod...uti*] 'Quod' in accusativo; verbum enim Utor regit utrumque, accusativum et ablativum. Plaut. Terent.

1136 *Hæc ratio quondam, &c.*] Hactenus de aëris corruptione, causave pestilentiæ, quæ sic serpit, ut ex parvis plerumque initiis incrementum accipiens longe lateque diffundatur. Nunc vero ab hoc versu 1136. ad finem usque libri subjicit indicatam illam pestis descriptionem, quæ Athenas olim vastavit. Quæ pestis Atheniensibus in finibus contigit primis annis belli Peloponnesiaci; et cujus spectator et actor fuit Thucydides, graphiceque proinde illam descripsit in sua historia: verum non minori cum felicitate complexus est idem argumentum Poëta noster, quem imitati sunt Virgilius lib. III. Georg. teste Macrobio lib. VI. Satur. et Ovidius, et alii. His accedit Hippocrates, qui oculatus testis manus non privatim tantum admovit auxiliares, et publico emolumento pestem illam profligavit, ob cujus rei rationem divinos honores ab Atheniensibus est assecutus; sed etiam suis illam depinxit coloribus lib. III. de morb. popul. His itaque 7. vss. prioribus docet pestem illam Atheniensem ex iis causis, quas dixit, advenisse. Peregrina autem fere semper est pestis; unde ait Atheniensibus contigisse ex Ægypto; Thucydides tamen longioribus advolasse scribit, nimirum ex Æthiopia, quæ est supra Ægyptum.

Mortiferæ vis [*mortifer æstus*] Quid per 'æstum' intelligat, non patet. Quanquam intelligere videtur vim il-

Finibus in Cecropiis funestos reddidit agros,
Vastavitque vias; exhausit civibus urbem.
Nam penitus, veniens Ægypti finibus, ortus,
Aëra permensus multum, camposque natanteis,
Incubuit tandem populum Pandionis omnem:
Inde catervatim morbo, mortique, dabantur.
Principio, caput incensum fervore gerebant;

affluxus fecit olim arva noxia in regionibus Cecropiis; et divexavit itinera, et vacuavit civitatem civibus. Etenim ille æstus morborum *adveniens funditus e regionibus Ægypti,* ubi *natus* erat, *et permeans longum aëra, et planities aquosas, incidit demum in gentes Pandionis: hinc omnes* homines *turbatim reddebantur morbo et leto. Primum ferebant caput inflammatum ardore, et geminos*

rum Mus. B. 3.—1137 *in* deest edd. vulg. *in Cecropis* Macrob. Voss. vet. et L. B. P. Vind. fr. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas.—1138 *exausis* Cant.—1139 *e finibus* P. in not. et edd. vulg. *orcus* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. *orchus* Mus. B. 1.—1141 *omnem* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *omni* P. Ald. Gryph. marg. *oranem* V. ed. Th. Ra. *omnes* P. in not. Ferr. *omne* Vind. fr. *oinon* V. marg. 1. *omen* O. *in omnes* Mus. B. 1.—1144 *ru-*

NOTÆ

lam morbidam, quæ quasi æstus adveniens cuncta vastavit. Itaque vel per 'æstum' intellige calorem pestis; cum pestis aut febris sit, aut non sine febre sit: vel intellige affluxum corrupti aëris advenientem; cum causam pestilentiæ retulerit supra in ipsam aëris corruptionem: vel calorem vehementissimum aëris incurrentis; cum Æthiopia et Ægyptus sint regiones calidissimæ, e quibus illa pestis advenit Atheniensibus. Quidam legunt *mortifer aër.*

1137 *Finibus in Cecropiis*] H. e. Atheniensibus. Fuit enim Cecrops Atheniensium legislator, a quo dicti sunt Cecropii.

1139 *Nam penitus, veniens, &c.*] Sic Thucydides lib. II. 'Initium autem fecit primum illa pestis ex Æthiopia ea, quæ est supra Ægyptum. Deinde etiam in Ægyptum et Libyam descendit, atque in magnam regis Persarum ditionis partem. Tum autem in Atheniensium urbem repente invasit.' Græcis supersedeo brevitatis causa.

1140 *Camposque natanteis*] Maria et lacus. Sic v. 489.

1141 *Populum* [*populo Pandionis*] Atheniensibus civibus. Fuit enim Pandion rex Athenarum.

1143 *Principio, caput, &c.*] Hactenus de causa pestis Atheniensium. Triplex autem contagii modus observatur a peritis Medicis: I. Per distantiam; cum aër corruptus adveniens sorbetur ab hominibus, qui procul a peste laborantibus distant. II. Per contactum; cum pestilentia laborantes proxime quis tangit. Hinc, ut ait Ovid. 'inque ipsos sæva medentes Erumpit clades, obsuntque auctoribus artes...Quo propior quisque est, servitque fidelius ægro, In partem leti citius venit.' III. Vero per fomitem. Cum aër infectus male asservatur diutius in lanis, vestibus, &c. Itaque his 18. vss. varia ac præcipua indicat symptomata et signa, quæ observabantur in iis, qui peste

Et dupliceis oculos suffusa luce rubenteis.
Sudabant etiam fauces, intrinsecus atræ,
Sanguine; et ulceribus vocis via sæpta coibat:
Atque, animi interpres, manabat lingua cruore,
Debilitata malis, motu gravis, aspera tactu.
  Inde, ubi per fauces pectus complerat, et ipsum
Morbida vis in cor mœstum confluxerat ægris;
Omnia tum vero vitai claustra lababant.
  Spiritus ore foras tetrum volvebat odorem,
Rancida quo perolent projecta cadavera ritu:

oculos rubescentes perfuso lumine ruboris. *Fauces quoque intus manabant tetro cruore, et aditus vocis obductus erat vulneribus; et lingua,* quæ est *interpres mentis, stillabat saniem, et* erat *languens ulceribus, gravis mobilitate, et aspera tactu. Postea, cum ægror impleverat pectus per guttur, et delapsus erat in tristem stomachum ægrotantibus, tunc etiam omnes clausuræ vitæ corruebant. Halitus mittebat extra* ex *ore gravem fætorem, quomodo putrida cadavera prostrata* humi

bentes Ferr. V. ed. Th. Ra.—1145 *fontes* Mus. B. 3. *atro* P. et edd. vulg. *acre* V. ed. Th. Ra.—1146 *notis* Mus. B. 1.—1148 *asperat actu* Mus. B. 3.—1149 *jam fauces* Cant. V. marg. 1. *fauces et* O. *fauces* Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. fr. *fauceis* vulg. *per* deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. Huic subjungi versus 1152. et 1153. vult Creech.—1151 *cum* O. Mus. B. 1. *vita* Vind. *vitæ* V. ed. Th. Ra. *ita* Vind. fr.—1152 *rerum* Bas. marg.—1153 *Rancidaque* V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *Rancida quæ* O. *Rancida quæ et* Mus. B. 1.

NOTÆ

illa laborabant Athenis. I. Gravis fervor capitis. II. Inflammatio oculorum. III. Cruor emanans ex faucibus. IV. Ulcus, gravitas, et asperitas linguæ. V. Fœtor spiritus. VI. Deliquium animi et corporis. VII. Anxius mentis angor. VIII. Gemitus et querela. IX. Singultus frequens.

Caput incensum fervore, &c.] Sic Thucydides: 'Primum quidem capitis fervores acres, et validi; et oculorum rubores, et inflammatio eos corripiebat.'

1145 *Sudabant etiam fauces, &c.*] Sic Thucydides: 'Interna, et fauces, et linguæ continuo cruenta erant, seu cruore manabant.'

1148 *Debilitata malis*] Puta, intemperie, spirituum deperditione, maligni succi affluxu, exhalationum nequitia.

Motu gravis] Ob facultatis animalis imbecillitatem, exorbitantemque copiam imbibiti humoris.

Aspera tactu] Ob æstum nimium e præcordiis exhalantem.

1149 *Inde, ubi, &c.*] Sic Thucydides: 'Non longo post temporis intervallo dolor in pectora descendebat cum tussi vehementi: et ubi in corde, seu stomacho hæserat, cum ipsum torquebat, tum purgationes bilis omnes, quæ a medicis nominatæ sunt, consequebantur.'

1150 *In cor*] In stomachum; contentum pro continente, ut aiunt: more Græcorum.

1151 *Vitai claustra*] Sic v. 225. Quidam legunt, *vitalia claustra.*

1152 *Spiritus*] Gallice, *l'haleine.*

Atque animi prorsum vires totius, et omne
Languebat corpus, leti jam limine in ipso:
Intolerabilibusque malis erat anxius angor
Adsidue comes, et gemitu conmixta querela:
Singultusque frequens noctem per sæpe, diemque,
Conripere adsidue nervos et membra coactans,
Dissolvebat eos; defessos ante fatigans.
  Nec nimio quoiquam posses ardore tueri
Corporis in summo summam fervescere partem;
Sed potius tepidum manibus proponere tactum,

male *olere* solent. *Et vires omnino totius mentis, et totum ipsum corpus debilitabantur, jamjam in ipso aditu leti. Et tristis anxietas* animi *comes erat perpetuo doloribus* corporis *intolerandis, et questus mixtus fletu; et singultus qui crebro plerumque per diem ac noctem solebat occupare continuo nervos; et cogens conficiebat artus, attenuans eos, qui ante defatigati erant* vi morbi ipsius. *Neque potuisses videre supremam superficiem in extremitate corporis ulli ardere nimio fervore: at magis* quemlibet *exhibere tactum tepidum manibus. Et tamen una*

pervolent Cant.—1154 *et totius* O. Mus. B. 1. *et* deest Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant.—1155 *læti lumine* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1156 *malis alius* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1159 *coarctans* Mus. B. 1.—1162 *partim* Magius, Misc.—1163 *totius* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant. Voss. L. B.

NOTÆ

1154 *Animi*] Cordis.

1158 *Singultusque frequens, &c.*] Sic Thucydides: 'Singultusque plerisque multis incidebat inanis, convulsionem excitans vehementem, aliquibus quidem statim cessantem, nonnullis multo serius.'

1159 *Coactans*] Cogens, vs. 1120.

1161 *Nec nimio quoiquam, &c.*] His 15. vss. alia symptomata atque indicia notat Lucretius, quæ peste illa laborantibus accidebant. Inprimis autem ait extimas et extremas partes illorum nihil ad tactum fuisse calidas, sed tepidas tantum; non pallidas aut virides; sed subrubras, et pustulis parvis efflorescentes: internas autem adeo flagrasse, ut nullum, quantumvis leve ac tenue, vestimentum posset membris vertere in utilitatem: nihilque prodesset iis aut ad frigora et ventum adstare perpetuo; aut in fluvios mergere corpora; aut in puteales et frigidas aquas alte descendere: nihilque valeret ingens aquarum copia ad sitim sedandam.

1162 *Corporis in summo*] In summitate, seu extremitate corporis: in summo corpore.

1163 *Sed potius tepidum, &c.*] Sic Thucydides: 'Corporis quidem extremitas non erat admodum tactu calida, neque pallida, aut viridis; sed subrubra, et pustulis parvis ac ulceribus efflorescens: internæ autem partes ita flagrabant, ut neque tenuissimarum vestium et linteorum injectiones, neque aliud quidquam, præter nuditatem sustinere possent. Alii in fluvios gelidos se conjiciebant: et in puteos multi se præcipites egerunt inexplebili siti cruciati.'

Et simul, ulceribus quasi inustis, omne rubere
Corpus, ut est, per membra sacer quom diditur ignis.
Intima pars hominum vero flagrabat ad ossa;
Flagrabat stomacho flamma, ut fornacibus, intus:
Nihil adeo posses quoiquam leve tenueque membris
Vortere in utilitatem: ad ventum et frigora semper,
In fluvios partim gelidos, ardentia morbo
Membra dabant, nudum jacientes corpus in undas.
Multei præcipites nymphis putealibus alte
Inciderunt, ipso venientes ore patente:
Insedabiliter sitis arida, corpora mersans,

totum corpus rubescere veluti pustulis impressis igne, *veluti fit, quando ignis sacer spargitur per artus. Interior* autem *pars inflammata ardebat* cuilibet *homini* ægrotanti: *ignis ardebat intus in pectore, veluti in caminis; adeo ut nulla* vestis quantumvis *exigua et levis quiret esse commodo artubus* illorum: stabant *perpetuo ad flatus et ad frigora: pars mergebant artus suos ferventes morbo in amnes frigidos, mittentes* suum *corpus nudatum in aquas: plurimi accurrentes ipso ore inhiante* et anhelante *præcipitantes descenderunt deorsum in aquas puteales. Sitis ingens immergens insatiabiliter corpora* illorum in aquas *adæquabat magnam*

totis Mus. B. 1. V. marg. 1. Ferr.—1164 *muscis* Vind. Cant. V. marg. 2. *mistis* Mus. B. 3. *rubore* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1165 *in est* Vind. Mus. B. 1. 3. *vi est* Ferr. V. ed. Th. Ra. *uti est* O. Cant.—1166 *Intera* Bentl. *homini* V. ed. Hav. Delph. *flagrabat adesa* Gif. Par. Gryph. Delph. Bas. marg. P. Ald.—1167 Rejicit Lamb. *Flagravit* Creech. ut et superiore versu.—1168 *Nihil* V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *Nil* vulg. *possis* V. ed. Th. Ra. *posset* edd. vulg. *positis cuiquam* Heins. 2. *lene* Vind. V. ed. Mus. B. 3.—1169 *Verteret utilitatem* Vind. Voss. L. B. Vind. fr. O. Mus. B. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. *in* deest V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *Vertere et* Voss. vet. *Vertere ad* Voss. marg. *frigore* Ferr. V. ed. Th. Ra. Pro *semper* Bentleius proponebat *partim*.—1170 *calidos* Mus. B. 1. *coeli dos* V. ed. Th. Ra.—1171 *dabunt* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *jacentes* Cant.—1172 *nymphis* V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. *lymphis* vulg. H. vs. postponitur vs. 1176. in P. Mus. B. 1. 3. Cant.—1173 *vehementes* V. marg. 1. Ferr.—1174 *satis* V. ed. Th. Ra. Vind. *inerrans* Voss. vet. et L. B. *vexans* Fab.—1175 *per-*

NOTÆ

1165 *Sacer ignis*] Gallice, *feu sacre, feu de Saint Anthoine.*

1174 *Insedabiliter sitis, &c.*] H. e. sitis ingens et insedabilis efficiebat, ut magna aquæ copia, aqua pauca videretur. Sic Thucydides: 'Tantumdem eis proderat liberalior et parcior potus ad sitim sedandam.' Unde sequenti versu legendum *parvis*, non *pravis*, ut quibusdam placet. Alias sic interpreteris: Pravitas humorum, qui erant causa sitis, compensabat et tandem eludebat ingentem aquarum copiam. Hinc factum ut pari in periculo versarentur, et qui nimio, et qui parvo uterentur potu.

Æquabat multum parvis humoribus imbrem.
Nec requies erat ulla mali: defessa jacebant
Corpora; mussabat tacito Medicina timore:
Quippe patentia quom totiens, ardentia morbis,
Lumina versarent oculorum, expertia somno;
Multaque præterea mortis tum signa dabantur,
Perturbata animi mens, in mœrore, metuque;
Triste supercilium, furiosus voltus, et acer;
Solicitæ porro, plenæque sonoribus, aures:
Creber spiritus, aut ingens, raroque coortus;

copiam *aquarum paucis aquis. Nec ulla quies morbi dabatur: corpora defatigata prosternebantur: Medicina muta erat* præ *taciturno metu: eo quod* ægri *volverent per noctes integras lumina oculorum sine sopore, semper aperta, et rubentia. Plurimæ etiam aliæ notæ leti tunc præbebantur:* nempe *animus turbatus in tristitia, et timore: mœstum supercilium: frons horrida et aspera: aures etiam anxiæ et repletæ murmuribus: frequens anhelitus, et vehemens, et infrequenter factus: et*

---

nix humoribus V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. in not. *parvis* P. in not. *pravis* Nard.—1176 *ulla ari* Vind. Mus. B. 3. *ulla mari* Cant. *mali defessa* desunt Mus. B. 1. *nulla in aride fessa* V. ed. Th. Ra.—1177 *missabant* V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *miscebant* O.—1178 *patientia* Vind. V. ed. Mus. B. 3. *totas ardentia nocteis* edd. vulg. *toties ardentia morbis* Gryph. Nard. Bas.—1179 *experientia* V. ed. Th. Ra.—1180 *tunc* P. Ald. *cum* V. ed. Th. Ra. O. *quum* Mus. B. 1.—1184 *spiritum* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. Th. Ra. *ac ingens* Gif. Par.

NOTÆ

1176 *Nec requies erat, &c.*] His 4. vss. docet nullum reperiri potuisse remedium ad hanc pestem expellendam; adeo novum et inusitatum fuit id morbi genus. Sic infra vs. 1224. 'Nec ratio remedî communis certa dabatur.' Sic præclare Manilius de hac eadem peste I. 882. 'Qualis Erechtheos pestis populata colonos Extulit antiquas per funera pacis Athenas, Alter in alterius labens cum fata ruebat: Nec locus artis erat medicæ; nec vota valebant: Cesserat officium morbis, et funera deerant mortibus et lacrymæ: fessus defecerat ignis, Et coacervatis ardebant corpora membris.' Quanquam si Poëta hic, sicut alibi, imitatur Thucydidem, non est hæc illius sententia; Thucydides enim solum ait quod quietis ac somni ademta esset facultas, nec remedii locus erat ad hoc, ut somnus ægris procurari posset. Quod quidem mihi magis probatur, quicquid alii reluctentur interpretes.

1179 *Expertia somno*] Sic Thucydides: 'perpetuæ vigiliæ negabant,' &c.

1180 *Multaque præterea, &c.*] His 14. vss. memorat plura alia mortis signa, quæ contingebant iis, qui peste hac tenebantur: quæ retexere hic in annotationibus nostris longum esset: et quæ desumit poëta ex Hippocrate in prognost. Neque enim sunt apud Thucydidem.

1183 *Plenæque sonoribus, aures*] Tinnitus aurium.

1184 *Creber spiritus*] Qui, teste Hippocrate, significat inflammationem.

Sudorisque madens per collum splendidus humor:
Tenuia sputa, minuta, croci contacta colore,
Salsaque, per fauces rauca vix edita tusse.
In manibus vero nervei trahere, et tremere artus;
A pedibusque minutatim subcedere frigus
Non dubitabat: item, ad supremum denique tempus,
Conpressæ nares, nasi primoris acumen
Tenue, cavatei oculei, cava tempora: frigida pellis,
Duraque, inhorrebat tactum; frons tenta meabat:

liquor albus sudoris stillans per collum: saliva exigua, parvula, et tincta colore croci, et salsa, et ægre missa per fauces raucisonas tussi. Nervi autem non dubitabant *contrahi in manibus, et membra tremiscere; et frigus audebat sensim ascendere a pedibus: similiter sub extremum* vitæ *finem tandem nares contractæ* fiebant: *apex extremi nasi* fiebat *acutus; oculi concavati: tempora astricta: cutis gelida, et aspera: hiatus* oris *horrebat: frons distenta fluebat. Nec paulo post prostrati*

Delph. *haud ingens* Gryph. Bas.—1185 *humor* P. O. Ferr. Ald. *unum* Vind. V. ed. Vind. fr. Th. Ra. *imum* Mus. B. 1. 3. *udum* Cant.—1186 *contracta* P. V. ed. Cant. a pr. m. Bas. marg. Th. Ra. Ald. *contincta* edd. vulg.—1187 *faucis* edd. vulg. *rauca* Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Nard. Ald. sec. Cant. Ferr. Th. Ra. Voss. marg. *raucas* vulg. *vox* Vind. *tusse* Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Nard. Voss. marg. Th. Ra. *tussi* vulg. *tussis* P. O. Mus. B. 1. Macrob. Ferr. Ald.—1188 *trahier tremere* edd. vulg. *trahier nervi et tremere* Gif. Par. Delph. Lamb. *trahere nervi et tremere* Nard.—1189 *De pedibusque* O. Cant.—1190 *summum* O. deest Vind. *surenum* V. ed. Th. Ra.—1191 *Non pressa* Vind. Mus. B. 3. *Non præsse* V. ed. Th. Ra. *Non præsa* Ferr. *nisi* V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 3. Cant.—1193 *inhorrebat* P. *inhorret jacet* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *inhorret jacent* Bodl. *in ore jacet* O. Mus. B. 3. *inoret jacet* Vind. fr. *in ore jacens* P. in not. *Duratusque horret* Mus. B. 1. *tactum* Wakef. ex conj. *facies* pro *tactum* P. Ald. *rictu* P. in not. *rictum* Vind. Mus. B. 1. Vind. fr. Delph. Lamb. *in ore patens rictum* Hav. *rectum* Voss. vet. et L. B. O. Cant. V. marg. 1, Sus. *casu* Mus. B. 3. *tecta* pro *tenta* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *meabat* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *manebat* P. in not. Mus. B. 1. Heins. 2. Creech. *mebat* Voss. vet. *minebat* Sus. *Duraque in*

NOTÆ

Ingens, raroque coortus] Si parvus, extinctionem nativi caloris notat.

1185 *Sudorisque madens, &c.*] Sudores frigidi per caput et collum sunt letales, inquit Hippocrates ibid.

1186 *Tenuia sputa, &c.*] Sputum flavum, aut rufum, aut quod multam tussim præbeat, et minutum, neque admodum concretum, deterius est, inquit Hippocrates ibid.

Contacta [*contincta*] Imbuta. Ita Lambinus, bene. Parens vero, *contacta*.

Croci colore] Croceo colore, colore flavo.

1188 *Trahere* [*trahier*] Poëtice pro, trahi.

1190 *Non dubitabat*] Audebat. Sic vs. 1070. et IV. 188.

Ad supremum tempus] Usque ad diem et horam mortis.

1193 *Inhorrebat tactum* [*rictum*] Ve-

Nec nimio rigida post artus morte jacebant;
Octavoque fere candenti lumine solis,
Aut etiam nona reddebant lampade vitam.
Quorum si quis, ut est, vitarat funera leti,
Visceribus tetris, et nigra proluvie alvi;
Posterius tamen hunc tabes, letumque, manebat:
Aut etiam multus capitis cum sæpe dolore
Conruptus sanguis expletis naribus ibat;
Huc hominis totæ vires, corpusque fluebat.
Profluvium porro qui tetri sanguinis acre

recumbebant leto rigente; et ferme octava albescente luce solis, vel etiam nono lumine relinquebant vitam. Si quis autem *eorum effugerat funera mortis, vulneribus putridis, et atro proluvio ventris, ut* verum *est*, aliquos effugisse: *tamen postea sanies et mors occupabat eum; vel plurimus quoque teter cruor manabat ex repletis naribus plerumque cum dolore capitis; omne robur, et corpus hominis affluebat ad hanc partem. Qui autem evitaverat molestam proluviem nigri cruoris,*

ore jacens rictu frons tenta manebat Nonius, II. 868.—1194 *prostrati* O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. *post strati* Lamb. et edd. vulg.—1195 *Octava* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. *candente* Nard. *candentis* Heins. 2.—1197 *vitaret* Voss. vet. —1198 *Ulceribus* Lamb. et alii. *nigris* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. *proluvie alvi* desunt Mus. B. 1.—1199 *tales* O. Mus. B. 1. 3. *taler* Cant. sed *tales* in marg.—1200 *multis* Ferr. *multo* Bentl.—1201 *expletis* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. *pletis ex* Gif. Par. *plenis ex* edd. vulg.—1202 *Hac* Fab. Bentl. *fluebant* Heins. 3.—1203 *cui tetri* P. O. Cant. Gryph. Nard. Ald. *culta et* Vind. *cultetris* V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. *cultæ tris* Ferr. *cui tetris* Voss. vet. et L. B. *culta etris*

NOTÆ

teres dixerunt rictum, i, neutr. Sic v. 1063. Lucretius dixit: 'cum primum magna Molossum Mollia ricta fremunt.' Nardius autem sic corrigere tentavit hunc versum: *Duraque in ore jacens rectum frons tenta meabat.* Vel, *Duraque in ora jacens rictu frons tenta manebat.*

Meabat] Lambinus vero *minebat*, h. e. imminebat.

1194 *Nec nimio, &c.*] His 3. vss. docet, quod octavo fere aut nono, postquam ægrotare cœperant, die morerentur.

1195 *Lumine solis*] Die: sic vs. 1217.

1196 *Lampade*] Luce solis, die.

1197 *Quorum si quis, &c.*] His 16. vss. docet, quod, si quis forte mortem effugerat, ut verum est quosdam effugisse, is tamen aut genitalibus corporis partibus, aut oculis, aut pedibus, aut manibus privatus vitam degere cogeretur; quia tota vis morbi in eas partes ita affluebat, tantaque sanies, ut eas ferro amputare necessum esset, metu mortis. Immo quosdam etiam ita rerum oblivia ceperint, ut nec ipsi sese agnoscerent.

Funera leti] Letum, mortem. Periphrasis.

1202 *Huc*] H. e. in nares.

Exierat, tamen in nervos huic morbus et artus
Ibat, et in parteis genitaleis corporis ipsas:
Et graviter partim metuentes limina leti
Vivebant, ferro privatei parte virili;
Et manibus sine non nullei, pedibusque, manebant,
In vita tamen, et perdebant lumina partim:
Usque adeo mortis metus hiis incusserat acer.
Atque etiam quosdam cepere oblivia rerum
Cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsei.
 Multaque humi quom inhumata jacerent corpora supra
Corporibus, tamen alituum genus, atque ferarum,
Aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem;

huic tamen malum veniebat in nervos et in membra, et in ipsas partes genitales corporis. Et pars vehementer timentes aditum mortis vitam agebant orbati parte genitali per ferrum ademta: *et quidam* restabant *absque manibus et pedibus; attamen restabant in vita; et pars amittebat oculos. Adeo vehemens timor leti occupaverat ipsos. Et obliviones quoque rerum omnium occupaverant aliquos,* ita ut *ipsi nequirent agnoscere sese. Quamvis autem plura cadavera prosternerentur humi supra* aliis *cadaveribus, attamen gens volucrum et ferarum vel longe* ab iis *recede-*

Vind. fr. *culta* cum hiatu sequente Mus. B. 2.—1204 *hinc* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—1206 *spartim* P. *intuentes* V. ed. Th. Ra. *lumina* V. marg. 1. Ferr.—1207 *Humabant* Mus. B. 3. *Urabat* V. ed. Th. Ra. *parti* Vind. —1208 *seu* pro *sine* Mus. B. 1. *non nulli* V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *nonnulli* vulg.—1210 *iis* P. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald. *is* Cant. *intus erat* Vind. Mus. B. 3. *incuserat* V. ed. Th. Ra. *incus erat* Vind. fr. *invaserat* Gif. Par. Delph. *incesserat* Lamb. et alii. *ater* V. marg. 1.—1213 *corpora septa* Heins. Adv. p. 510. *tum* pro *quom* Mus. B. 3.—1214 *alitum* Vind. V. ed. Th. Ra. *geners atque* V. ed. Th. Ra. *generatque* Vind.—1215 *Haud* Ferr. V. ed. Th. Ra. *aut* pro *ut* Mus. B. 1. Cant. *exciret* P. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph.

NOTÆ

1204 *Exierat*] Aufugerat, vitaverat. Sic vs. 1215. et v. 1329.

1206 *Limina leti*] Letum, mortem. Periphrasis.

1210 *Hiis incusserat* [*invaserat*] Verbum invadere jungitur vel cum dativo, vel cum accusativo. Sic Cicero ad Tiron. 'mirus invaserat furor non solum improbis.' Sic Plautus. Sic Varro. Lambinus autem *incesserat*.

1213 *Multaque humi, &c.*] His 10. vss. notat quanta fuerit putredo illius pestilentiæ; siquidem aves et feræ, sed canes præsertim, qui ex cadaveribus degustassent, subito morerentur. Immo tantus erat ille cadaverum insepultorum teter odor, ut neque Athenis, neque circa Athenas avis ulla de die, aut fera ulla de nocte compareret. Sic Thucydides: 'Aves et quadrupedes quæcumque hominum carnes attingunt, cum multa essent insepulta cadavera, vel ad ea non accedebant, vel, si gustassent, moriebantur.'

1215 *Exiret*] Evitaret: vs. 1204.

Aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.
Nec tamen omnino temere illis solibus ulla
Conparebat avis, neque noxia secla ferarum
Exibant sylvis; languebant pleraque morbo,
Et moriebantur: cum primis fida canum vis
Strata viis animam ponebat in omnibus ægre:
Extorquebat enim vitam vis morbida membris.
Incomitata rapi certabant funera vasta.

bat, ut evitaret gravem fœtorem: vel, statim atque degustaverat, torpescebat subito *proximo leto. Neque enim fere ulla volucris imprudenter cernebatur* in *illis* lucibus *solis, neque de nocte genera ferarum egrediebantur* e *saltibus: plurima torpescebant morbo,* et *moriebantur; præsertim fidelis gens canum prostrata* in *semitis cunctis reddebat animam languidam; etenim violentia morbi extrahebat* iis *vitam ex artubus. Innumera funera* hominum *certatim rapiebantur non comitata. Ne-*

Bas. marg. *excisset* P. in not. *exoint* V. ed. Th. Ra.—1217 *tenere* Cant. *sedibus* Gryph. Nard. Bas. Heins. 2. P. in not. ex Macrob. Sat. VI. 2. Mar. V. marg. 1. Ferr.—1218 *Comparabat* V. ed. Cant. Th. Ra. *nec* vulgo. *noxia* Sus. Voss. marg. *tristia* P. O. Macrob. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. Mar. Ferr. Ald. *neque noxia* desunt Vind. *noxia* deest Mus. B. 3. *noctis*, omisso *neque*, V. ed. Th. Ra. *nectia* Voss. L. B. *noctia* Voss. vet. Lamb. *forcia* Cant. *fortia* P. in not. *noctibus* Vind. fr. Hav. Bip. *nocti* Delph. Gif. L. B.—1219 *Exiebant* Vind. Mus. B. 3. *Exuperant* Heins. 2.—1220 *tum* V. ed. Th. Ra. *cacumis* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *cacummis* Ferr. *canum vis* deest Vind.—1221 *animam* deest Mus. B. 1. *animum* O. Mus. B. 3. Cant. *anni* Ferr. V. ed. Th. Ra. *æger* Vind. Mus. B. 3. *agere* V. ed. Th. Ra. *agere* Ferr. *ægram* Mus. B. 1. Bip. Delph.—

NOTÆ

1217 *Illis solibus*] Illis diebus, vs. 1195. Sic Persius, 'multos consumere soles,' pro dies. Nardius legit *sedibus*, pro *solibus*; h. e. locis.

1218 *Noxia* [*Nocti*] Pro, nocte. Sic alibi passim *igni*, pro igne.

Secla ferarum] Feræ; sic I. 21. 468. &c. Sic supra vs. 722. &c.

1220 *Cum primis*] Inprimis: vs. 224. 259. 939. et I. 151.

Fida canum vis] Canes: v. 862. Sic Thucydides: 'Canes autem propter contubernii et victus societatem sensum mali ingruentis magis præbebant.'

1223 *Incomitata rapi, &c.*] His 5. vss. duo tradit Lucretius. Alterum, de neglectu funerum tempore illius pestis; cum tamen, quantum operis et opum erogare in funeribus solerent veteres nemo non noverit. Alterum de inani medicorum cura, ac remediorum ratione. Quod enim aliis fuerat remedio, id aliis erat exitio. Sic Thucydides: 'Neque ullum extitit medicamentum, ut ita dicam, quod erat ægrum, si quis illud offerret, adjuvaturum; nam quod alicui contulerat, alium id lædebat.'

Incomitata rapi, &c.] H. e. rapiebantur funera, non autem solenni more et pompa ducebantur; neque enim propinqui neque amici suorum corpora ad rogum prosequebantur, sed aut passim insepulta patiebantur jacere, aut in alienum rogum temere conjiciebant. Sic Manilius I. 885. 'Nec locus artis erat medicæ, nec

Nec ratio remedii communis certa dabatur:
Nam, quod alii dederat vitaleis aëris auras
Volvere in ore licere, et coeli templa tueri,
Hocc' aliis erat exitio, letumque parabat.
Illud in hiis rebus miserandum magno opere unum
Ærumnabile erat; quod, ubei se quisque videbat
Inplicitum morbo, morti damnatus ut esset,
Deficiens animo, mœsto quom corde jacebat,
Funera respectans, animam inmittebat ibeidem.
Quippe et enim nullo cessabant tempore apisci

que ulla *regula certa remedii communis habebatur; etenim, quod tribuerat fas esse aliis versare in ore flatus aëris vitalis, et intueri fornices cœli, id erat aliis perniciei, et præparabat* iis *mortem. Hoc* autem *unum erat miserabile, et maxime perniciosum in his rebus*, nempe *quod, cum quisque cernebat se occupatum morbida vi, quasi esset condemnatus ad mortem, debilitatus animo languebat cum tristi corde, et respiciens mortem* quasi propinquam *reddebat animam extemplo. Quod contagio morbi rapacis nullo temporis intervallo desinebat rapere alios* homines *post*

—1224 *remedii* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *remedi* vulg.—1225 *alii* P. Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *ali* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. *alis* vel *aliis* vulg.—1226 *more* pro *in ore* V. ed. Th. Ra.—1228 *et magnopere* vulg. *et opere* Vind. *opere* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *et summopere* Mus. B. 1.—1230 *morbi* Nard.—1232 *animam immittebat* Voss. L. B. Cant. V. marg. 1. *animam et mittebat* Mus. B. 1. et edd. vulg. *animam mittebat* P. V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *anima immittebat* Vind. *animam amittebat* Voss. vet. Vind. fr. *idem* Vind. V. ed. Th. Ra. *et idem* Ferr. Mus. B. 1. V. marg. 1. Hunc versum vs. 1236. sequitur in P. Vind. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. —1233 *enim*, omisso *et*, V. ed. Th. Ra.—1234 *alii pavidi* P. in not.—1235 H.

NOTÆ

vota valebant: Cesserat officium morbis, et funera deerant Mortibus et lacrymæ,' &c.

Communis] Dicitur tamen Hippocrates hoc commune remedium excogitasse, succendi nempe per compita odoratas pyras curasse.

1226 *Cœli templa*] Cœlum. Periphrasis. Sic III. 79.

1228 *Illud in hiis rebus*] His 5. vss. docet illud inprimis exitiale pariter et miserandum fuisse, quod, qui morbo tenerentur, statim in desperationem irent de sanitate recuperanda; quo fiebat ut nullam corpori curam impenderent. Quæ quidem incuria nonnunquam plures morti dat, quam vis morbi. Sic Thucydides: 'Omnium autem malorum hoc erat gravissimum, et maxime horrendum, quod simulatque aliquis se a morbo correptum esse sentiebat, de sua salute desperabat, animumque despondebat; omni enim spe salutis orbati multo magis sese projiciebant, ac negligebant.'

1231 *Deficiens animo*] Desperans, ac animum contrahens, ut ait Thucydides.

1233 *Quippe et enim*] H. e. quod, quia.

Ex aliis alios avidi contagia morbi;
Lanigeras tamquam pecudes, et bucera secla:
Idque vel in primis cumulabat funere funus.
Nam, queiquomque suos fugitabant visere ad ægros,
Vitai nimium cupidos mortisque timenteis
Pœnibat paullo post turpi morte malaque,
Desertos, opis experteis, Incuria mactans.
Quei fuerant autem præsto, contagibus ibant,
Atque labore, pudor quem tum cogebat obire,

alios; veluti pecora, quæ ferunt lanas, et genera pecudum, quæ ferunt corium. Et hoc præsertim addebat mortem morti; etenim, quicumque fugiebant invisere suos amicos *ægrotos,* quasi *nimis avidi vitæ, et metuentes mortem, non multo post negligentia* vicissim *plectebat* eos *misero et fœdo leto derelictos et inopes* omnis auxilii *interficiens* eos. *Qui vero venerunt auxilio, interibant contagiis, et labore, quem pudor et clamor blandus et* cum *gemitu immixto questus cogebat tunc*

vs. in edd. vulg. poni solet post vs. 1240. sed in P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. sequitur vs. 1243.—1236 *Atque* P. V. ed. Mus. B. 3. Gryph. marg. *Idque uti* Mus. B. 3. *cum labat* V. ed. Th. Ra. *cumulabant* Nard.—1237 *visere ad* O. Vind. fr. Cant. Lamb. Hav. *ut fit ad* P. Ald. *ut fere ad* Vind. Ferr. *ut facto ad* V. ed. Th. Ra. *ut se redeat* Voss. vet. et L. B. *fere ut* Mus. B. 1. *ut,* relicto spatiolo, Mus. B. 3. *ut fit ab ægris* Gryph. Nard. Bas. Voss. marg. *agros* P. in not.—1238 *Vita* V. ed. *cupidi* edd. vulg. *cupidis* Nard.—1239 *Pœnibat* Turneb. *Pœnas et* P. Gryph. marg. Ald. *Pœnibus* vel *Penibus et* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. *Pœnibus at* Voss. vet. *Penibus ac* Vind. fr. *Peni et* Mus. B. 1. *Pœnis* P. in not. *Pœna ibus at* Voss. marg.—1240 *in cura* Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1, 3. Cant. *mattans* Cant. *mactat* Gryph. Nard. Bas.—1241 H. vs. et seqq. duo desunt Vind.—1242 *pudoreque omni* P. Ald. Gryph. marg. *pudor quem omni* Ferr. V. ed. Th. Ra. *pudor quem*

NOTÆ

1235 *Bucera secla*] Boves: v. 864.

1236 *Idque vel in primis, &c.*] His 8. vss. docet pariter, quod etiamsi quidam ad suos curandos non accessissent, aut curare neglexissent, tamen contagibus morbi correpti morerentur, sicut oves aut boves contagione intereunt: et quia suos neglexerant, ipsi vicissim negligerentur. Sic Thucydides: 'Sive noluissent metu deterriti se mutuo invisere, deserti peribant, et tanquam pecudes moriebantur.'

1237 *Visere ad ægros*] Sic lib. II. vs. 359. 'Revisit ad stabulum;' et lib. V. vs. 635. 'ad hanc quia signa revisunt.' Sic Plautus passim loquitur.

1239 *Pœnibat*] Pro *puniebat;* sic alibi 'mœnera' pro munera. Punibat autem pro puniebat.

1241 *Quei fuerant autem, &c.*] His 9. vss. docet, quod, qui ad curandos peste correptos accedebant, ii duplici malo conficerentur; vel enim contagione communicata ab ægrotis parem subibant sortem: vel labore, quem subibant, lassati tandem in morbum incidebant. Accedebant autem aliis præstituri opem duplici stimulo adacti, pietate et pudore.

Ibant] Interibant, moriebantur. Sic III. 527. 'cernimus ire,' h. e. videmus interire.

1242 *Pudor quem, &c.*] Sic Thucy-

Blandaque lassorum vox, mixta voce querelæ:
Optumus hoc leti genus ergo quisque subibat.
Inque aliis alium, populum sepelire suorum
Certantes, lacrumis lassei luctuque redibant.
Inde, bonam partem, in lectum mœrore dabantur:
Nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus,
Nec mors, nec luctus, tentaret tempore tali.
Præterea, jam pastor, et armentarius omnis,
Et robustus item curvi moderator aratri,

eos subire. Igitur vir quisque maxime probus obibat hoc genus mortis; et conantes mandare sepulturæ turbam suorum mortuorum, *aliam in aliis, fessi fletibus et gemitu revertebantur: et hinc bona ex parte mittebantur in cubile* præ *tristitia; neque ullus poterat inveniri, quem nec morbus, nec letum, nec fletus, vexaret eo tempore. Deinde etiam opilio et omnis custos gregis, et similiter fortis rector aratri curvati*

unum Mus. B. 1. *pudor quemcunque* Mus. B. 3.—1243 *laxorum querellæ* Cant.—1244 *lacti* V. ed. Ferr. Th. Ra. *legi* Cant.—1245 *alius* Fab.—1247 *bona in partem* Vind. *bonam in partem* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. *bona partem* Vind. *bona ex parte* Gryph. Nard. *bona ex parti* Heins. 2. Bas. *in letum* P. Ald. Gryph. Nard. V. marg. 1. et Cant. in marg. *injectum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *in* solummodo Mus. B. 1. *majerore* Vind. *majore* V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *redibant* Mus. B. 1.—1248 *morbo* V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—1249 *tentari* Mus. B. 1. *tentare* Mus. B. 3.—1250 *ideo* pro *jam* V. ed. Th. Ra.—1251 *vir immoderator* Vind. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra.—1252 *Languebat* P.

NOTÆ

dides: 'Querelæ pereuntium tandem etiam propinqui et domestici succumbebant, ac cedebant mali magnitudine victi.'

1245 *Inque aliis alium, &c.*] H. e. postquam certaverant et contenderant sepelire turbam suorum in turba aliorum redibant lassati luctu et lacrymis. Quo fiebat ut in morbum inciderent.

1247 *Bonam partem*] Antiptosis; subauditur enim præp. secundum. Sic III. 64. 'Non minimam partem mortis formidine aluntur.' Sic infra vs. 1257. H. e. bona ex parte: maxima pars. Sic etiam Cicero loquitur Offic. lib. VII. 'Maximam partem ad injuriam faciendam aggrediuntur nonnulli.'

1250 *Præterea, jam pastor, &c.*] Postquam Poëta tragicam urbis Athenarum conditionem ob oculos posuit, his 20. vss. inducit modo in scenam armentarios, pastores, et colonos, qui sævissima peste saucii, cunctarum rerum egeni, consilii præsertim inopes, manus dabant, angustaque casa conclusi, catervatim moriebantur, fame lueque confecti. Quid atrocius, quid horrendum magis excogitari potest? Pars etiam confugiebat in urbem morbo languida: pars in viis morbo languida jacebat nudata vestibus, ulceribus plena, &c.

Armentarius] Qui præest armentis, ut bubulcus.

1251 *Et robustus item, &c.*] Hic vs. positus fuit v. 981.

Languebat; penitusque casa contrusa jacebant
Corpora, paupertate et morbo dedita morti
Exanimis pueris super exanimata parentum
Corpora non numquam posses retroque videre
Matribus et patribus gnatos super edere vitam.
Nec minumam partem ex agris mœroris in urbem
Confluxit; languens quem contulit agricolarum
Copia: conveniens ex omni morbida parte,
Omnia condebant loca, tectaque; quod magis æstus

torpebant; et corpora conjecta intus in tuguria sternebantur, reddita leto præ morbo et egestate. Posses cernere aliquando mortua corpora parentum supra natos mortuos; et contra, pueros reddere vitam supra genitores et genitrices. Nec mediocre malum convenit partim rure in civitatem, quod languida multitudo colonum attulit, concurrens languens ex omni parte. Replebant cuncta loca et cunctas *do-*

Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Languebant* vulg. *casis* edd. vulg.—1253 *tradita* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg.—1254 *Exanimi pueri* Voss. vet. et L. B.—1257 *Nec minimum partim* Lamb. et alii. *Nec minima pars* Heins. 2. *ægris* V. ed. Th. Ra. *mœroris id u.* conj. Wakef. *mœroris* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *ægroris* Vind. Vind. fr. Voss. marg. Delph.—1258 *Conduxit* V. marg. 1. *luguens* V. ed. Th. Ra.—1259 *parti* Hav. Bip.—1260 *condiebant* Voss. vet. Vind. fr. *complebant* Vind. et edd. vulg. *teotis* P. Ald. *teota* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *quoque* Vind. V. ed. Mus. B. 3. *quoque et* O. *co* Vind. fr. *æstum* Bodl. *mage eos tum* Lamb. et alii.

NOTÆ

1252 *Casa* [*casis*] *contrusa*] In casis conjecta, coarctata.

1254 *Exanimis pueris super*] Anastrophe; pro, super exanimis pueris. Sic vs. 1256. 'matribus et patribus super,' pro super matribus et patribus.

1257 *Minumam* [*minimum*] .. *ægroris*] Minimus ægror, mediocre malum. Ita Lamb. At Pareus et quidam alii, *minimam partem;* verum potius *minima pars* esset legendum. Ubi enim nominativus verbi *confluxit?* Sic Thucydides: 'non parum stragis tam ingenti cladi accessisse iis, qui undique hostes fugientes in urbem confluebant. Cum enim tantus esset eorum numerus, ut domus non sufficerent, in casulis ac tuguriis habitare coacti sunt, qui, cum ob anni tempus (æstus enim erat) nimio calore propemodum deflagrarent, ipso æstu confecti, alii super aliis expirabant.'

Partem [*partim*] Ita plerumque auctores bonæ Latinitatis usurpant hanc vocem simpliciter, et semel; significat enim 'aliqua ex parte.' Sic Cicero in Verr. 'statuæ in locis publicis positæ, partim etiam in ædibus sacris.' Sic Lucretius passim, v. g. v. 597. 'Et partim plano scatere atque erumpere campo.'

1258 *Quem*] Supp. ægrorem.

1260 *Condebant* [*complebant*] Lamb. bene, ut patet. Pareus vero *condebant,* h. e. tegebant.

Quod [*quo*] *magis æstu*] Ita legendum est, ut patet ex Thucydide, quem hic imitatus est Lucretius. Sic autem jam citatus Thucydides: 'ipso

Conferto situ acervatim Mors adcumulabat.
Multa, siti prostrata, viam per, proque voluta,
Corpora, silanos ad aquarum structa, jacebant,
Interclusa anima nimia ab dulcedine aquarum:
Multaque per populi passim loca prompta, viasque,
Languida semianimo cum corpore membra videres,
Horrida pædore, et pannis cooperta, perire
Corporis inluvie: pellis super ossibus una,
Visceribus tetris prope jam, sordique, sepulta.
Omnia, denique, sancta Deum delubra replerat

mos; unde fiebat ut *eo magis mors congereret eos adeo summatim pereuntes* scilicet *nimio calore. Plura corpora jacentia et prostrata per semitas, et præcumbentia ad aquarum tubos recumbebant spiritu intercluso ab nimia cupiditate aquæ. Et cerneres etiam plures artus ubique positos in aperto per publica loca plebis, et per semitas, languidos, corpore tunc semimortuo, horrentes fætore, et velatos pannis laceris interire proluvio corporis; unica cutis* erat iis *super ossa*, quæ *jam fere sepulta* erat etiam *sordibus et squalidis ulceribus. Tandem mors impleverat au-*

—1261 *Conferto situ* V. ed. Th. Ra. *Infertos ita* P. Ald. *Confectos ita* Hav. Delph. Sus. *Confertos ita* reliqui.—1262 *præterque voluta* V. marg. 1.—1263 *syllanos* Mus. B. 1. *sic amneis* P. *sicamos* Mus. B. 3. *sic amnis* Heins. 2. *structa* Wakef. ex conj. *strata* reliqui. *tacebant* Vind. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant.—1264 *invia* pro *nimia* Vind. *aquai* edd. vulg.—1266 *se in animo* Vind. Vind. fr. *semanimo* Cant. *cum animo* V. ed. Th. Ra. *vires* pro *videres* Vind. *tum corpore* edd. vulg. —1267 *pedere* Vind. *putere* Mus. B. 1. *coapta* V. ed. Th. Ra.—1268 *ima* V. marg. 1.—1269 *Ulceribus* Vind. et edd. vulg. *cæcus* pro *tetris* V. ed. Th. Ra. *sorde* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *sortietque sepultis* Heins. 2. *sordeque sepultis* Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. *sordique sepulta* Delph. Bas. marg.—1270 *divis* V. marg. 1. *replebat* Mus. B. 3.—1271

NOTÆ

metu confecti alii super aliis expirabant.' Lambinus legit: *quo magis eos tum.*

1261 *Confectos*] Ita legendum pariter ex Thucydide citato. Lambinus vero *confertos.*

1262 *Viam per*] Anastrophe, pro per viam.

Proque voluta] Tmesis, provolutaque. Sic III. 469.

1263 *Silanos*] Tubos, fistulas, aquæductus, fontes scaturientes.

1264 *Interclusa anima, &c.*] Intercluso et extincto spiritu præ nimia aquarum cupiditate.

1265 *Per populi passim loca prompta*] H. e. in promtu et aperto posita et jacentia. (supp. corpora,) per loca publica populi.

1269 *Visceribus* [*Ulceribus*] Lamb. bene: Pareus, *Visceribus.*

Sepulta] Lambin. bene, supp. pellis, quæ terris ulceribus plena, et quasi sepulta erat. Pareus *sepultis*, supp. visceribus.

1270 *Omnia, denique, &c.*] His 6. vss. ait ita tunc dura Atheniensibus imperasse necessitatem, ut Æditui admitterent in templo multitudinem adventantium hospitum, qui tabernacula exstruxerint sibi et familiæ, et pecudibus forsan, quas secum addux-

Corporibus Mors exanimis, onerataque passim
Cuncta cadaveribus cœlestum templa manebant;
Hospitibus loca quæ conplerant æditueutes.
Nec jam religio Divom, neque numina, magni
Pendebantur enim: præsens dolor exsuperabat.
Nec mos ille sepulturæ remanebat in urbe,
Quo pius hic populus semper consuerat humari:

gusta templa Deorum corporibus mortuis, et omnes ædes sacræ Deorum erant ubique stratæ cadaveribus; quæ loca æditui repleraut hospitibus. Neque enim tunc cultus nec potentia Deorum magni habebantur: malum quippe præsens vincebat. Neque ritus ille sepulturæ restabat in civitate, quo antea populus ille solitus erat

oneratque V. ed.—1272 *plana* Vind. fr. *manebat* Vind. V. ed. Th. Ra. *manebit* Vind. fr.—1273 *ædit euntes* Mus. B. 3. *edit*... Vind.—1274 *deum* V. ed. Ferr. Th. Ra.—1275 *Pendebatur* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Cant. Nard. Th. Ra. *Pendebant etenim* Heins. 2.—1277 *Quo* Voss. vet. Vind. fr. Delph. *Ut* P. O. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. Hav. *Huc* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. *Hic* Mus. B. 1. *pius* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B.

NOTÆ

erant. Magno sane periculo et contemtu religionis, quem summa induxerat desperatio salutis. Sic Thucydides: ' Et templa, in quibus tabernacula construxerant, mortuis erant plena, qui ibidem moriebantur; præter modum enim sæviente malo, homines non habentes quid agerent, in eam mentem versi sunt, ut sacra sanctaque omnia pariter negligerent.'

Deum] Deorum.

1272 *Cœlestum*] Deorum.

1273 *Æditueutes*] Janitores et portitores ædium et templorum. Ædituus enim vel æditueus, dicitur quasi ædis tuitor.

1275 *Enim*] Hæc particula in fine periodi posita est. Quanquam Pareus putat debere poni in initio periodi sequentis, pro etenim: unde præfigit duo puncta ante illam, sic ' enim præsens,' &c.

1276 *Nec mos ille sepulturæ, &c.*] His 9. vss. ultimis docet Poëta non sat fuisse Atheniensibus, quod sacras ædes cadaveribus temerassent, sed quod ' leges etiam sepulcrorum perturbaverint, quibus antea utebantur, sepelirentque ut quisque poterat,' ut ait Thucydides. Leges autem et mores, quibus utebantur olim Athenienses, in sepeliendis corporibus, nunc tibi breviter referemus ex Nardii animadversione p. 850. Officiosissimi enim in mortuos prædicantur Athenienses unanimi omnium auctorum consensu. Si quis bello interemtos sepelire neglexerat, morte mulctabatur. In tantum excreverat olim apud eos pompa funerum, ut legibus eam cohibere fuerit coactus Solon. Verum tempestate pestis nulla est ratio funerum servata. Sic Thucydides: ' Et multi ad impudentia sepulcra animum converterunt, penuria necessariorum, quod jam frequentes sibi domestici ante occubuissent. In alienas enim pyras alii antevertentes, et qui exstruxerant, et imponentes suum mortuum accendebant ignem; alii, dum cremaretur, alterum suum ipsi cadaver injicientes, quod ferebant, abiere.'

1277 *Pius* [*prius*] Alii *pius*.

Perturbatus enim totus repedabat, et unus
Quisque suum pro re consortem mœstus humabat.
Multaque vi subita paupertas horrida suasit:
Namque suos consanguineos aliena rogorum
Insuper exstructa ingenti clamore locabant,
Subdebantque faces; multo cum sanguine sæpe
Rixantes potius, quam corpora desererentur.

inhumari; namque totus confusus turbabatur, et unusquisque tristis inhumabat suum socium pro viribus suis. *Et violentia subitanea, et horrenda egestas persuasit bene multa; etenim ponebant magna* cum *vociferatione suos affines et cognatos super alienos rogos structos, et subjiciebant lampadas, plerumque certantes plurimo cum sanguine* effuso, *antequam corpora relinquerentur.*

Cant. *prius* Voss. vet. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Delph.—1278 Deest O. *repedabat* P. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. *trepidabat* edd. vulg. *repedebat* Bodl.—1279 *pro rem* Vind. Vind. fr. *præ re* V. ed. Th. Ra. *suam prolem* Mus. B. 1. *consortem pro re* Cant. *cognatum* P. Ald. Gryph. marg. *complorans* Mus. B. 3. et *explorans* in marg. deest vocab. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. fr. Mus. B. 1.—1280 *vi* Wakef. *vis* P. Hav. Delph. Ald. Bip. *res* O. Cant. V. marg. 1. vocula deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. *et* deest Voss. vet. et L. B. *subita et* Mus. B. 3.—1282 *instructa* Creech.—1283 *Subdebant fauces* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. *Sudabant fauces* O. Mus. B. 1. *Subdebantque fauces* Vind. fr. *Suadebantque faces* Cant. *faceis* edd. vulg.—1284 *Rorantes* Mus. B. 1. *deferentur* P. Ald. *deferentur* V. ed. Th. Ra. Bodl. *deserrentur* V. marg. 1. Ferr.

NOTÆ

1279 *Pro re*] Pro viribus, pro opibus, prout quisque poterat.

1281 *Aliena rogorum exstructa*] Alienos rogos exstructos. Sic alibi passim 'strata viarum,' 'clausa domorum,' &c. pro stratæ viæ, clausæ domus, &c. Hellenismus est.

1284 *Rixantes potius, &c.*] Sic præclare Ovidius Lucretium imitatus et Thucydidem: 'Ante sacros vidi projecta cadavera postes: Ante ipsas, quo mors foret invidiosior, aras. Pars animam laqueo claudunt, mortisque timorem Morte fugant; ultroque vocant venientia fata. Corpora missa neci nullis de more feruntur Funeribus; neque enim capiebant funera portæ. Aut inhumata premunt terras, aut dantur in altos Indotata rogos: et jam reverentia nulla est. Deque rogis pugnant, alienisque ignibus ardent. Qui lacryment, desunt; indeflétæque vagantur Natorumque virumque animæ, juvenumque senumque: Nec locus in tumulos, nec sufficit arbor in ignes.'

ANIMADVERSIO

JOANNIS NARDII

DE FUNERIBUS ATHENIENSIUM.

Adsunt Athenienses, [a]unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ atque in omnes terras distributæ putantur, [b]'Et recreaverunt vitam, legesque rogarunt,' Lucretio Auctore: quibus tamen nil antiquius, aut religiosius fuisse videtur, quam justa mortuis persolvere, iis præsertim qui fortiter pro patria pugnando cecidissent. [c]Quapropter gravissime olim in transgressores animadverterunt, 'decemque imperatores suos, et quidem a pulcherrima victoria venientes, capitali judicio exceptos necarunt, quod militum corpora, licet sævitia maris interpellante, sepulturæ mandare non potuissent, sed in fluctus necessitate adacti projecissent.' [d]Cautior Chabrias Atheniensis, maritimarum copiarum dux, profligatis ad Naxon, inque fugam versis Lacedæmoniis, totus fuit in legendis suorum, qui ceciderant, cadaveribus, metuens populi superstitionem: cum tamen, nisi cunctatus, facile universam hostium classem delevisset. Et Nicias, egregius Atheniensium imperator, jussit universum exercitum subsistere, ut duos tantum peremtos milites sepulturæ mandaret. Majus est, quod refert [e]Isocrates de Adrasto Argi Rege; hic enim, ab expeditione adversus Thebanos infortunatus, cum eos, qui in Thebano bello mortui erant, recipere non posset, Athenienses, Theseumque rogavit, ut communi infortunio opitularetur, nec despiceret eos, qui, in bello desiderati, Funere et pompa caruere, nec veterem consuetudinem, patriasque violandas indicans. Verum neque spe sua frustrati fuere. Suscepto namque bello pro his, qui mortem oppetierant adversus Thebanos, impugnarunt illos, coëgeruntque, ut defunctos vita justo Funeri sepulturæque redderent. Minus me movet Cimonis pietas, qui, ut Miltiadem parentem humaret, ipse vincula paterna induit. Hanc vero pietatem non in eos tantum erogabant, qui proprio sanguine publicæ securitati litaverant, verum et in contribules, nulliusque pretii homines, quorum propinquos cogere poterat Demarchus, vel cum populo tandem

NOTÆ

[a] Cic. orat. pro Flac.
[b] Lucr. lib. VI.
[c] Xenoph. l. p. Rerum Græc. Val. Max. lib. IX. c. 8.
[d] Diod. Sic. Bibl. l. XV.
[e] In Panegyr. et alibi.

ille pacisci de sumtu funeris, ita ut eadem die efferretur, secus vero graviter mulctabatur. [a]Celebrant Pisistratum historiæ, referente Eustathio, quod comites semper habuerit duos tresve gerulos pecuniarum, quas aliena in funera impenderet. Sustollitur necnon [b]Cimonis pietas in complures pauperes mortuos, qui unde efferrentur cum non reliquissent, suo sumtu extulit, [c]ossaque Thesei insuper, magno studio conquisita, reportavit tandem Athenas. [d]Neque præterea ignorare fas est insigne pietatis officium, quod jubebat Attica Lex, si quando insepultum hominis ignoti cadaver forte occurrisset; terram [e]namque injicere saltem debebat viator in os defuncti, illudque ter manu plena, pro sepultura, cujus præstandæ tunc non erat facultas. Deinde ita receptus hic [f]mos et veluti necessarius, ut requireretur etiam a properante: quod nisi fecisset, videbatur esse [g]execrabilis. Non [h]glebam vero jaciebant in mortuos, sed χοῦν, h. e. terram solutam: quod quidem officium dicebant [i]ἐπιβάλλειν γῆν seu [k]κόνιν παλύνειν, veriti, forsan, gravem defuncto futuram, si solida atque compacta. Hæc de pietate Atheniensium in defunctos. De funebribus vero illorum ritibus illustriora quædam tantum seligam, veritus lectoris tædium atque suspicionem in re obscurissima. Quapropter duces sequar melioris notæ auctores, ne vacillet fides, improbeturve nostrum florilegium. Erit vero decumbentis exitus institutæ orationis exordium. Ut enim supremum sibi illuxisse diem intellexerat ægrotans, detracto sibi [l]annulo, cariori præbebat; quod fecisse Alexandrum memorant historici. Hinc postremis illis prolatis verbis, [m]'Vive, ac Vale,' animam exhalabat in complexu et osculo dilecti. [n]Os namque credebant januam esse animæ, quam fugientem apposito nitebantur excipere hiatu. Sic Antigone apud Eurip. in Phœniss. 'O amantissime, quin et os tuum applicabo ori:' cujus forsan exemplo et Anna apud Virgilium, [o]'et extremus si quis super halitus errat, Ore legam:' et [p]Livia apud Albinovanum, 'Sospite te saltem moriar Nero: tu mea condas Lumina, et excipias hanc animam ore pio.' Quapropter senilem animam in [q]primis labris haberi, vel in primo ore, parœmia erat Romæ consueta, nobisque vernacula illa, non infrequens, 'Animam dentibus detinere,' ne avolet, scilicet, a monogrammis atque depontanis. Hanc vero credulitatem Græcia in nos derivavit. Nam et Aristoteles [r]literarum monumentis tradidit, vitæ protasim inspiratione, catastrophen expiratione circumscribi. Verum Liviæ nostræ vota suggerunt nobis et aliud in morientem officium, quod Græci καθαιρεῖν τοὺς ὀφθαλμοὺς, Latini condere vel tegere oculos dixere. Is enim, [s]qui affinitate aut amore reliquos anteibat, palpebras deducebat incunctanter. [t]In supremum enim spectari oculos ab homine nefas existimabant. Quanti vero facerent, quod diximus, pietatis specimen, videre

NOTÆ

[a] In com. Il. ad calcem.
[b] Æmil. Prob.
[c] Plutarch. in Vita.
[d] Demosthenes advers. Macartat.
[e] Ælian. l. v. Var. Hist. Phocilides. Moschus. Sophocles. Acron.
[f] Hor. Od. 28. l. I. Quint. Decl. 5.
[g] Sophocl. Scholiast. in Antig.
[h] Eustat. Sophocl. l. c.
[i] Ælian. l. c.
[k] Sophocles l. c.
[l] Diod. Sic. Val. Max. l. VII. in fin.
[m] Servius v. Æn.
[n] Aristænetus l. II. Epist. 7. et 9. Plato carmin. in Agathon.
[o] Virg. IV. Æneid.
[p] In Epicedio.
[q] Seneca in Ep. 30. Senec. Tragœd. in Herc. Fur.
[r] Lib. de Insp. et Resp.
[s] Eurip. in Phœn.
[t] Plin. l. XI. c. 37.

est [z]passim apud claros [a]auctores. Dum hæc aguntur sedulí astantes elata voce proprioque nomine vita jam orbatum [b]compellabant, atque confestim magno ejulatu et lacrymis defuncti ruebant in amplexus. Nam, ut habet [c]Alcinous, qui, parentibus mortuis, nullo dolore tangitur, caret animi motu. Aderant ex condicto mulieres corporis curatrices, quæ calentis adhuc mortui os componebant. Quanquam Crito decedenti Socrati officium præstiterit, exclusis a damnato mulieribus, ne lacrymis turbarent infractum animum. Hinc membra reliqua [d]dirigebant, mox illum calida [e]lavabant: solet namque plerumque (ut ille dicebat) vitalis spiritus exclusus putari, et homines fallere, propterea mortui calida lavabantur. Ungebant tandem, si liber atque ingenuus: servis namque interdicta erat unctura ex Solonis lege. Modum ille statuit et lacrymis, verum publicis magis quam privatis. Quin ipse [f]Solon amisso filio flebat. Et cum dixisset quidam, nihil eum proficere flendo, propter hoc ipsum flere se dixit. Et vero [g]' Quis matrem, nisi mentis inops, in funere nati Flere vetet?' ubi præsertim supra genua mœrentis lotum unctumque collocabant, quem illa medio gremio excipiens, fovensque sinu trementi frigida membra, splendidissime tandem suis manibus [h]vestiebat. [i]*Funera* hæc a Romanis jure ac merito dicebatur, ad quam plenissimo jure funus universum, jactura, dolorque pertinebant: licet non ignorem Lege XII. Tab. cautum esse olim, ne cœlo tacti supra genua tollerentur, aut justa [k]consueta illis fierent, sacros rati, docente Gracia, dignosque divinis honoribus, qua de re superius. Linea erat vestis, qua operiebatur defunctus, atque subtilis, desuper vero alba: [l]cujus in texturam delusis [m]procis, integros impendit annos plures casta Penelope, simulans reduci suo Ulyssi parare funereum amiculum. In castris vero Græcorum ad Trojam nemo succensuit Hippodamiæ, et Diomedeæ, quam perdite Patroclus, dum vixit, amabat: hæ namque, ut habet Dictys [n]Cretensis, funus ornarunt decore omni pretiosæ vestis. Nec dubito quin Atheniensibus, procedente tempore, laxatisque moribus, sumtuosæ fuerint in usu. Observo namque oblatam Socrati extremo vitæ in agone [o]nitidam vestem et pallium ab Apollodoro; lotum vero [p]Philoclem, Atheniensium Prætorem, splendidaque indutum chlamyde, impavidum victoris Lysandri capitale subiisse judicium. Certum illud est redimisse mortuos corona ex oleastro [q]et vittis; ex selino præterea, seu apio, quod Dares tradidit in lib. de certaminibus, referente Suida; nonnunquam floribus [r]tempestivis, pallida inter folia, ut puto, insertis. Corona vero imponi mortuo consuevit a maxime necessario, deque Pericle refert Plutarchus, quod, quamvis tenderet ille gravitatem tueri, et retinere animi celsitudi-

NOTÆ

[a] Eurip. in Hecuba, in Phœniss. Hom. Odyss. K. Iliad A. Plato in Socr.

[b] Servius IV. Æn. Propert. IV. Eleg. 6.

[c] De Doct. Plat. c. 12.

[d] Eurip. in Hipp. in Medea. Pet. Vict. l. IV. Var. lect. c. 20.

[e] Eurip. in Hecuba, in Phœniss. Hom. Il. IX. Odyss. XXIV. Socrat. apud Plat. in Phæd. Plut. in vita Sol. Cic. I. de Leg.

[f] Stobæus ser. 276.

[g] Ovid. de Remed. Amor.

[h] Lucian. de Luctu. Herod. musa 5.

[i] Plin. l. XI. c. 45. Servius in Ecl. 6.

[k] Artemid. l. II. c. 8.

[l] Hom. Il. Σ. Plut. XII. de Leg. Artemid. l. II. c. 3. et lib. IV. c. 2.

[m] Hom. Odyss. B.

[n] Lib. III.

[o] Ælian. Var. Hist. cap. 16. Diog. Laërt. in Vita.

[p] Plut. in Lysan.

[q] Eurip. in Phœniss. in Herc. Furent. Chion. in Epist. ad Plat. Artemid. l. IV. c. 49.

[r] Lucian. de Luctu.

nem, fractus tamen laxavit dolori habenas tunc, cum coronam ingereret filio Paralo extincto. Naulum [a]postremo defuncti in os imposuisse, quod *Δανάκη* patria voce dicebant, et *καρκαδόντα*, licet consuevisse Atticos affirmet [b]Aristophanis expositor binos obolos in ora mortuorum ingerere. Curatus sic defunctus pro arbitrio intus collocabatur, indultu legis a Solone latæ, qua tamen cavebatur, ut ante lucem efferretur postridie collocationis. Obsoleverat illa jam tempore Demetrii Phalerei, nec recentata forsan evicit, quominus Romano more per septem [c]integros dies domi custodiretur, [d]acerraque vario thymiamate redolens illius ad pedes institueretur. Quandoquidem [e]leniebatur lugentium dolor diuturna extincti præsentia, sensimque assuescebat animus perdite amantium supremo discessui. Hinc factum ut Græci ad Trojam nonnisi exacta decima-septima die rogo dederint Achilleum cadaver. Vilissima credo servitia præstitisse pollinctores, quos Græci [f]*καταγεώτας* et *νεκροθάπτας* nuncupabant, hos vero adeo abominabantur, ut domicilio urbis illos arcerent. [g]Demades certe Athenis eum qui necessaria funeribus venditabat damnavit, cum probasset magnum lucrum optasse, quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Funestæ interim domus cernebantur indicia, [h]cupressus, vas [i]figlinum ventrosum extra portam, aqua lustrali plenum, quod *ἀρδάνιον* Græcorum vulgo, Aristophani vero *ὄστρακον*: aqua vero ex alia domo erat allata. [k]Coma insuper defuncti appensa primo in limine portæ, ne quis imprudens pollueretur domum ingrediens. Verisimile prorsus est Græcas matronas, depositis tunc delicatioribus vestibus, [l]atratas luxisse, nonnunquam et albis [m]amictas, super vero quadris, Græco more, mundo tamen muliebri universo despecto, cunctoque penitus neglecto ornatu. Vestis vero genus *ἱμάτιον* dicebatur, ex decreto Solonis. Sedebant illæ squalidæ, mœrentesque coronabant thorum, cui assidebat [n]capularis custos, is, eave nempe, quæ defuncto proxima: cari insuper circumstabant [o]socii, et ancillæ non otiosæ, quæ lugentibus [p]commodabant lacrymas, stantesque deformabant [q]corpus pulchrum [r]manibus pectus frequenter percutientes, de quo ritu mox uberius. Extorquebat sævus interea dolor a segniori sexu præcocem capillorum divulsionem. [s]Hi namque, ex condicto, nonnisi ad pyram tumulumve deponebantur. Vetus quin etiam mos erat in luctu [t]supercilia nudari, singulaque præstare quæ tædium vitæ animique angorem testarentur. Vix credam cibum, illumque vilem, gustasse, neque inverisimile est, atros tunc [u]calices mensis appositos, quod Romæ erat consuetum, et ex Pollentina terra conficiebantur. Horum unus visitur adhuc integer in nostro Museo.

NOTÆ

[a] Suidas.
[b] In Ranis.
[c] Servius in v. Æneid.
[d] Festus.
[e] Odyss. xxiv.
[f] P. Vict. lib. ii. Var. Lect. c. 7. Lil. Gyrald.
[g] Senec. lib. vi. de Benef.
[h] Asclepiades.
[i] Pollux lib. viii. Suidas.
[k] Eurip. in Alcest. in Suppl.
[l] Eurip. in Iphig. in Aulid. Moschus in Epitaph. Bion. Artemid. l. iii. c. 8. Theoc. in Epitaph. Adon.
[m] Pl. xii. de Leg. Artemid. l. ii. c. 8. Astrampsychus.
[n] Petr. Arbiter in Ephes.
[o] Hom. Il. xxviii.
[p] P. Arbiter l. c.
[q] Calab. l. iii.
[r] Hom. l. xi. 19.
[s] Sophoc. in Ajac.
[t] Artem. l. i. c. 27.
[u] Martial. l. xiv. Epigr. 157. Eur. in Troad.

Ut vero septimus instabat dies, collocabatur a necessariis. [a]'Beatulus alto Compositus lecto, crassisque lutatus amomis,' et, quod non sine mysterio, 'In portam rigidos calces extendit.' Ita enim [b]componuntur mortui ad significandum nunquam deinde ad domum reversuros: sat bene ille, sed elegantius noster. Nam ritu naturæ [c]capite hominem gigni mos est, pedibus efferri. Et vero collocationes [d]idcirco fiebant, ut cerneretur mortuus, ecqua ei vis allata. Indulgebat tamen lex Attica, ut mortuus collocaretur in [e]ædibus ad libitum. Funera frequentissime nihilominus ponebantur in [f]vestibulo, pedibus ad januam versis: qui mos et nostris hodie familiaris. Utinam abstinuissent a ridicula vanitate abigendi [g]muscas, officiosæ Thetidis seducti forsan exemplo. Meminit præterea [h]Socrates apud Platonem antiquæ legis Atticæ circa Inferias servatæ, ut non prius efferretur cadaver, quam hostias jugulassent, in defuncti, ut reor, expiationem. Et quoniam de legibus incidit sermo, haud differam Hippiæ Tyranni sanctionem producere, qua jubebat, referente [i]Aristotele, ut sacerdoti Minervæ, quæ est in arce, in singulos mortuos duos hordei sextarios, totidem frumenti, itemque obolum penderent. His explebatur domesticus luctus, primaque funeris pars, cui succedebat incunctanter et altera. Antelucanis horis, ex [k]Solonis lege, seu Demetrii Phalerei, quod placuit [l]Tullio, præsertim si morte immatura quis fuisset peremtus [m]('ΗΜΕΡΑΣ 'ΑΡΠΑΓΗΝ, 'diei raptum,' scilicet, appellabant, tanquam non expirasset, sed amoris desiderio raptus esset, vel quasi intolerandum esset solem hujusmodi malum intueri, dicunt illos diem rapuisse,) efferebatur defunctus, longo ordine præcedentibus [n]facibus, quarum fulgore discutiebantur tenebræ: quanquam [o]hasta in funere vi peremtorum præferebatur. Comitabantur raucisonæ [p]tubæ, præsertim si vir [q]militaris, deque Republica optime meritus, et [r]publico sumtu, quod erat in more, sepeliretur, hisque convocabatur populus. Succedebant [s]τυμβαῦλαι, hoc est, siticines inflantes funebres tibias, quas [t]γιγγρίας Græci mutuata voce a Phœnicibus [u]dixere, lamentabilem sonum Lydio [x]modo exprimentes, incitamentum profecto mercede conductarum mulierum ad mortuum deflendum, quæ [y]σοφισταὶ θρήνων Græcis, puta [z]simulatrices planctus, et Principes, non doloris; Romanis, [a]Præficæ. Harum Coryphæa [b]'Ιηλεμίστρια a cantionis genere, quod 'Ιήλεμον vel 'Ιάλεμον [c]Græci dixere,

NOTÆ

[a] Pers. Satir. III. Hom. Il. H.
[b] Schol. Hom. in Iliad.
[c] Plin. l. VII. c. 8.
[d] Jul. Pollux l. VIII.
[e] Demosth. in Macartatum.
[f] Hesychius.
[g] Iliad. VIII.
[h] In Minoë.
[i] Œconom.
[k] Demosth. in Orat.
[l] II. de Leg.
[m] Eustath. Odys. E.
[n] Plut. an seni R. P. Meleager.
[o] J. Pollux l. VIII. c. 7.
[p] Hyginus c. 174. Scholiast. Theocr.
[q] Tertul. de Coron. Militum.
[r] Thucyd. l. II. Diog. Laërt. l. IX. in Democr.
[s] Gal. lib. IX. de Sympt. cau.
[t] Hesychius.
[u] Athenæ. 4. Deipnosoph. Eustath. in Hom. Il. Σ.
[x] Aristoxen. in I. Musicæ, ex Plutar.
[y] Lucian. de Luctu. Plato in Minoë.
[z] Servius IX. Æneid.
[a] Festus. Lucilius Satir. XXII. Plaut. in Frivolaria, in Truculento. Nævius in freto.
[b] Hesychius. Suidas.
[c] Apollon. L. Suidas in T.

Latini [a]*Lessum, Lausum*, atque [b]*Mortualia*, [c]Nænia interim ambigente, [d]Ciceronis indicio, vel iis nolentibus, qui Græcos in Graculos deformant. Jungebantur mercenariis [e]consanguineæ defuncti virgines, atque matronæ, [f]passis crinibus, [g]pulvere ac cinere conspersis, [h]nudato vultu, et [i]pectore [k]tundentes ubera, [l]laniantes faciem, [m]ululantes singulæ magis, quam ejulantes. Sed præstat funebris ritus, adhuc in Græcia superstitis, auritum oculatumque inducere [n]testem. ' Durat etiam in hunc diem mortuos deflendi apud Christianos consuetudo, ab antiqua illa lugubri Ethnicorum ejulatione originem ducens. Erat autem hic olim Ethnicorum mos, ut defunctos multos dies deflerent: quem morem a majoribus suis acceptum Græcia retinet. Ubique etenim quadam consuetudine promiscua, cum quispiam e familia, sive maritus, sive affinis, quem illi debeant de more lugere, moritur, detecto capite et facie, in publicum prodeuntes mulieres urbem circumlustrant capillis passis, sinuque denudato, ingentes ejulatus et ululatus emittentes. Comas quoque, et genas lacerantes, et extensis manibus, cum dextra, tum sinistra, supra mammas percutiunt. Dextra autem manu partem sinistram, sinistra vero dextram unguibus dilaniant. Comam quoque eodem modo, ita ut dextra manus sinistrum latus, sinistra dextrum trahendo dilaceret. Et nunc genas per vices scarificando, nunc pectus percutiendo, nunc crines trahendo, luctum peragunt, Qui quidem lugendi mos mulieribus tantum, cujuscumque generis sint, concessus est: nam viri funus non lugent. Quam rem ego non auditione, aut aliorum historia percepi, sed sæpius nuper in multis Græciæ locis sum intuitus. Primum quidem Corcyræ; siquidem Martio mense 1547. cum per horam mane ante lucem jam per multos dies strepitum atque multorum ejulatus audissem, quos initio canum inclusorum latratus esse credebam, tandemque, quo id cognoscerem, surrexissem, mulierumque ejulantium conventum vidissem, magna certe sum admiratione captus. Ut autem hæc ejulatio melius peragatur, conventum plancturis indicere solent, locumque idoneum quærunt, ubi defuncti mortem bis quotidie lugeant. Quæ vero ex his mulieribus vocis bonitate reliquas superat, et quæ altius cantat, sola cantum incipit, voceque ab aliis dissona defuncti laudes cognatis et affinibus recenset. Quod si mulier ex parentibus desit, quæ ista præstet, aliam mercede conducunt. Nam multæ in urbibus Græciæ mulieres reperiuntur, quæ nulla alia ex re quæstum facere solent, quam ut mortuos defleant. Ita enim ad recensendas defunctorum laudes factæ sunt, ut vel nolentes ad ejulatum provocent; mulierum autem illa, quæ melius eas recensere norit, majori præmio conducitur. Reliquæ autem mulieres astantes attente, quicquid canitur audientes, simul aspirata miscentes, eadem cum illa voce funebrem canunt cantionem. Ea autem, quæ plures unguium scarificatus in faciem infixerit, et genas acrius dilaniarit, præmium majus referre solet. Magnam vero laudem virgines ex hac faciei dilaceratione consequuntur. Quamvis autem, ubi aliquis apud eos vita func-

NOTÆ

[a] Plaut. in Truculento.

[b] Agel. l. XVIII. c. 7. Cato. Plaut. in Asin.

[c] Turneb. in Animadv. Vide Jul. Polluc.

[d] II. de Legib.

[e] Lysius in defensione. Terent. in And.

[f] Lucianus. Lycophron. Petronius in Ephesina.

[g] Il. XVIII. XXIV. Eurip. in Electra.

[h] Plut. in Prob. Eustath.

[i] Lucianus.

[k] Arthem. l. I. c. 43. Servius.

[l] Plut. in Solone.

[m] Lucian. de Luctu.

[n] P. Bellonius l. II. de Medicato funere c. 14.

tum est, vicinæ mulieres turmatim accedant, et ita, ut supra dixi, detectæ funus humandum cantantes comitentur; non tamen ita sese verberant, unguibusque genas lacerant, sed illas formam ac pulchritudinem in funere ostentare juvat.' Næniarum vestigia supersunt adhuc in magna Græcia, minime obliterata mortuos deflendi ad rhythmum consuetudine. Harum unam Calabris rusticis adhuc familiarem recenset eruditissimus atque elegantissimus A. [a]Santorellus in sua Postpraxi, seu de Curando Defuncto. Et Lilius Gyraldus, superioris sæculi decus, testatur muliebrem illum ejulandi morem, et comas genasque lacerandi, sua ætate perseverasse in Sabinis, et toto fere Latio, et supra Latium. Succulentam observa Næniam nostrum apud Lucretium. [b]'At jam non domus accipiet te læta, neque uxor Optima: nec dulces occurrent oscula nati Præripere, et tacita pectus dulcedine tangent. Non poteris factis florentibus esse, tuisque Præsidium, misero misere (aiunt) omnia ademit Una dies infesta tibi tot præmia vitæ.' Ad rem vetuit [c]quidem Solon diram illam genarum lanienam, necnon σερνοτυπίαν, [d]Baltha Cretense monitore, ut est apud Plutarchum, haud vero sustulit, quod neque obtinuere Veneti, referente eodem Bellonio, [e]a Græcis, quibus dominantur. Namque, ut hoc obiter dicam, credula antiquitas sibi persuaserat, umbras sanguine et lacte satiari; unde, inquit Servius, fœminæ, quæ mortuos prosequuntur, ubera tundunt, ut lac exprimant, cuncti autem se lacerant, ut sanguinem effundant. Cum vero maxima omnisque ordinis conflueret fœminarum frequentia ad funestam domum; cautum lege est, ne qua mulier ad funus accederet, nisi [f]consanguinea, atque sexagenaria. Sublata namque erat celebritas virorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur. Habet enim luctus concursum hominum: quocirca [g]Pittacus omnino accedere quenquam vetat in funus aliorum: quæ sanctio [h]Aristotelis ætate in usu erat: 'In funere quoque cognatos potissimum prodire oportere arbitrantur.' Nondum liquet, an præter cognatos, et necessarios, qui primi in ordine atrati, [i]capiteque velato, mulierum cœtum anteibant, amici quoque, et totus adesset familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus, præter ludios, mimos, archimimos, saltatores, servos præterea manumissos ex testamento, libertos, latores lectorum, munerum, coronarum, tropæorum, cerearum imaginum, lictores insuper, Senatus ministros, quod [k]Romani erat moris. Illud tamen certum, Atheniensem magistratum honestasse nonnunquam præstantium civium funera, necnon intempestive officiosum persolvisse quandoque justitium. Et Solon apud I. Tzetzem, ut audivit, quod 'Civitas vero deducebat universa funus juvenis,' captus amici Thaletis artibus, elatum filium confestim credidit. Non dubito tamen humeros subjecisse feretro amicos, atque necessarios, quod tamen erat duorum generum apud fortunatos homines, lectus, et lectica: et notat [l]Plutarchus, quod Timoleontis lectum delecti a populo juvenes portaverunt. Lectica vero, aut [m]Hexaphoros, aut Octophoros nuncupabatur, a numero bajulorum. Procedebat funebris pompa per compita civitatis, donec in foro consisteret, ubi præsentis defuncti

NOTÆ

[a] De Curand. Defunct.
[b] Lib. III.
[c] Cic. II. de Leg. Plut. in Solone.
[d] In vit. Sol.
[e] Loc. cit.
[f] Solon refer. Demosth. in Or.
[g] Cic. II. de leg.
[h] Arist. IX. eth. c. 11.
[i] Eustath.
[k] Dionys. Halicarn. Tacitus.
[l] Plut. in Vita.
[m] Hom. XVIII. Il. Odys. XXIV.

laudes celebrabantur: qui mos, ut testatum fecit [a]Anaximenes Orator, a Solone fuit olim institutus, temporisque decursu, forsan, obliteratus, revixit tandem integer, eo præsertim tempore, quo [b]Barbaros, Græciam invadentes, profligarunt ad Thermopylas. Ad umbilicum jam deducta laudatione commovebatur funus, pergebatque ad locum sepulturæ, quæ tamen, neque unius modi, neque unius loci semper fuit, sed varia pro hominum instituto atque religione. [c]Principio suos referebant mortuos proprias ad ædes, ibique illos tumulabant: hos Lares dicebant, et domus Tutelaria Numina. Temporis vero processu, vetantibus legibus, nefas fuit intra Urbem hominem sepelire, qua de re exactius posthac. Duo vero extitisse sepulturæ genera apud Athenienses, nemo est qui ambigat. At mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus id fuisse videtur, inquit Tullius, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. Redditur enim terræ corpus, et ita locatum, ac situm, quasi operimento matris obducitur. [d]Nam et Athenis jam ille mos a Cecrope, ut aiunt, permansit, corpus terra humandi, quam cum proximi fecerant, obductaque terra erat, frugibus obserebatur, ut sinus, et gremium, quasi matris, mortuis tribueretur; solum autem frugibus expiatum, ut vivis redderetur. Humationis tamen jura non immerito turbat combustio, suaque exordia ad [e]Herculis referet ætatem: qui Archeum Lycymni filium orbo parenti cinefactum restituit, ut declinaret perjurium. Observo tamen ad Socratis usque tempora utrumque sepulturæ modum fuisse in usu, quod ex morientis verbis in [f]Phædone apposite assequeris. Licet vero religione se teneri responderint Athenienses S. [g]Sulpicio, ne Marcelli cadaver intra urbem sepelirent; movent me tamen melioris notæ [h]Auctores morem fuisse Græcis, vel in civitatis meditullio, ipsoque foro, claros viros sepelire: [i]Theseum nobis obtrudit Plutarchus, cujus ossa a Cimone in sua triremi deportata, ovantes Athenienses eximia celebritate et sacrificiis, sicut reducem ipsum ad urbem exceperunt, ac media conditus est urbe prope gymnasium, quod nunc est: quanquam non diffiteor, frequentissimam fuisse sepulturam in Ceramico. [k]Duo vero Athenis numerabantur Ceramici, unus in civitate, alter extra civitatem, ubi sepeliebant eos, qui in bello cecidissent, inibique funebres orationes habebantur, in altero etenim scorta prostabant: mirum ne superior, et bustuarias aluerit mœchas 'Spurcas [l]et monumenta lupas.' Illud tamen animadvertas velim ex [m]Pausania, non omnes in Ceramico tumulatos, sed plurimam illustrium virorum partem juxta publicas vias sepulcra habuisse: primumque ei, quæ ex Pyræo ducit ad Urbem, adjuncta fuisse, Menandri, Diopithis filii, et Euripidis: in Curiis præterea ipsis extra urbem, et in viis passim Deorum templa, heroum, et hominum fuisse sepulcra, inter quæ primum obtinet jure locum Thrasybuli Lyci filii, Periclis insuper, Chabriæ, Phormionis, Cononis deinde, et Timothei. Atqui tumulus [n]Aristidis extat in Portu Phaleri, quem ei, cum ne sumtum quidem funeris reliquisset, publice ferunt factum. Erat etiam suum omni-

NOTÆ

[a] Apud Plut. in Vita Solonis.
[b] Plato in Minoë. Servius v. Æn.
[c] Plat. l. c.
[d] Cic. II. de Leg.
[e] Andron. Hist. Eustath. Il. A.
[f] Plato in Phæd.
[g] C. Serv. Sulp. in Epist. ad Cic.
[h] Paul. in Attic. Diog. Laërt. in vita Xenoph. l. VII. Thucyd. l. V. Arnob. l. VI. adv. G.
[i] In Vita.
[k] Suidas in K. Demosthenes. Philost. l. I. de Vita Sophist. Clem. Alex. Stromath. V. Schol. Aristoph. in Equit.
[l] Martial. lib. I. Epigram.
[m] In Atticis.
[n] Plut. in Vita.

bus, qui aut navalibus, aut terrestribus præliis pro patria mortem oppetierant, monumentum, illis exceptis, qui ad Marathonem ceciderunt, periere ubi locorum Persarum circiter sex millia trecenta ex [a]Herodoto, Atheniensium vero centum nonaginta duo. His vero, eodem, quo occubuerant, loco sepulcra ad virtutis memoriam erecta; alios omnes in via, quæ ad Academiam ducit, tradunt fuisse sepultos. In magnis vero cladibus, ne quid de pietate, suetave gratitudine minueret Atheniensis R. P. sic prospiciebat gregariis militibus: promiscuo saltem collectorum ossium funere, facto triduo ante exequiarum diem [b]tabernaculo, mortuorum ossa proponebantur, et suorum quisque reliquias, si quid libuisset, imponebat. Cum efferebatur, singularum tribuum singulas arcas, suæ cujusque tribus ossa continentes, vehiculo deportabant. Unus præterea totus inanis, constratus simul deferebatur, eorum, quorum ossa non extarent, vel inter cæsorum corpora reperti non fuissent. Educebant vero funus voluntarii quique promiscuo, vel cives, vel hospites, cum interea fœminæ aliquæ, defunctis necessitudine conjunctæ, lacrymantes deflerent. Ossa sepulcro publico composita inferebantur, quod Athenis juxta Callisti monumentum fuerat in suburbanis. Hæc de publico sepulcro. Haud tamen inverisimile est domesticis in fundis, extremisque proprii agri in finibus, posita fuisse privatorum hypogæa. Propria insuper sepulcra fuisse [c]familiis quibusque controvertere minime fas est. Quapropter Marcellinus cognationem Thucydidis cum Cimone probat hoc argumento, [d]probroque dabatur privari majorum sepulcro. Nam [e]Athenis scelestorum corporum projectio, mortuorumque effossio, ne jugulatorum quidem filiorum filiis aspicere fas erat. Extat decretum Atheniensium apud [f]Plutarchum in perduellionis reos, Archeptolemum et Antiphontem: præter vero injustas illis infamiæ notas, accessit et quod sequitur: 'Nec liceat Archeptolemum et Antiphontem Athenis humare, neque in finibus, qui juris sint Atheniensis.' Par futura erat [g]Hyperidis Oratoris sors, ni Alphenus ejus consobrinus permissum sibi corpus a Philopite Medico cremasset, et ossa Athenas deportasset ad necessarios, contra Atheniensium et Macedonum decreta: non modo enim pulsum in exilium fuisse, verum etiam, ne in suo sepeliretur interdictum. Præstitere necnon simile officium Themistoclis [h]amici, verum clam fuere illius ossa sepulta, quum legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus: jussumque inimicis [i]Phocionis est, ut illius corpus extra fines projiceretur, ac ne quis Atheniensis rogum funeri incenderet. [k]Hinc factum ut, conspirante in illius odium multitudine, nemo liber ausus sit Phocionem sepelire, itaque a servis sepultus est. Enorme prorsus fuisse, quod contigit quandoque apud trecentos delectos ex primoribus judices [l]Myrone postulante Phylensi damnati, et in exilium qui supererant, acti sunt, defunctorum cadavera effossa, trans fines projecere. Tyrannis siquidem Athenienses cives adeo fuere odio, ut quando illorum obtinerent bona, nedum ædes demolirentur diruerentque, sed et sepulcra effoderent, referente [m]Isocrate. [n]Inimico homini illuc

NOTÆ

[a] Lib. vi.
[b] Thucydides.
[c] Demost. in Macartatum.
[d] Diacanthus.
[e] Plut. de Ser. Num. Vindicta.
[f] In Vit. Or. x.
[g] Plut. lib. cit.
[h] Æmil. Prob. in Vita.
[i] Plut. in vita.
[k] Æmil. Prob.
[l] Plut. in Solon.
[m] Isoc. de Jugo.
[n] Soph. in Ajace. Isæus.

accedere, ne quidem licebat, [a]neque cuivis, nisi dum iret ad exequias. Singulare tibi occurret, quod de Thesei sepulcro narrat [b]Plutarchus; est enim id perfugium inviolabile servis, et omnibus demissioribus, timentibusque potentiores, quod tutelaris Theseus atque auxiliaris fuisset, et benigne accepisset abjectorum preces. Horum tamen violavit jura Philippus [c]Macedo, tanquam expeditionem, non in viventes Athenienses, verum in vita functos, illorumque sepulcra suscepisset. Promtior tumulandi [d]mos erat aggesta humo, sumtuosior in arca, præcipue si marmorea, quorum una apud nos extat: omnium sumtuosissimus in camerata ædicula, cujus in medio locabatur et arca. [e]Nostræ vero titulus est:

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΕΠΑΦΡΑ ΤΗ
ΙΔΙΑ ΓΥΝΑΙΚΙ ΓΕΜΙΝΙΑ
ΜΥΡΤΑΛΗ ΜΝΗΜΗΣ
ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΧΑΡΙΝ
ΤΗΝ ΣΟΡΟΝ ΕΦ' Ω ΜΗΔΕ
ΝΑ ΜΗΤΕ ΠΩΛΗΣΑΙ
ΜΗΤΕ ΘΕΙΝΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑΝ
ΕΧΕΙΝ ΠΛΗΝ ΕΙ ΜΗ ΤΙ
ΑΥΤΟΣ Ο ΑΧΙΛΛΕΥΣ
ΠΑΘΟΙΗ ΑΝΘΡΩΠΙ
ΝΟΝ ΕΙ ΔΕ ΤΙΣ
ΕΚΒΑΛΗ ΤΗΝ ΜΥΡ
ΤΑΛΗΝ ΔΩΣΕΙ
ΤΩ ΦΙΣΚΩ
.ↀ. Β Φ

ACHILLES. EPAPHRA.
PROPRIÆ. CONJUGI. GEMINIÆ.
MYRTALÆ. MEMORIÆ.
SUPREMÆ. GRATIA.
MONUMENTUM. IN. QUO. NEMO.
NEQUE. VENDENDI.
NEQUE. MORTUUM. COLLOCANDI. POTESTATEM.
HABEAT. NISI. QUID.
IPSE. ACHILLES.
PATIATUR. HUMANUM.
SI. QUIS. VERO.
EJECERIT. MYR.
TALEM. DABIT.
FISCO.
.ↀ. CIↃ CIↃ IↃ.

NOTÆ

[a] Plutar. in Sol.
[b] Plut. in Vita.
[c] Livius.
[d] Cic. II. de Leg.
[e] Petr. Arbitr. in Eph.

[a]Mos vero Atheniensibus erat mortuos condere obversos ad occidentem, cum spectantes orientem Megarenses suos conderent, quicquid per memoriæ lapsum dicat Diogenes Laërtius: ni tamen Megarensem [b]Heream admiseris reclamantem, Megarenses quoque cadavera in occasum versa collocasse. Neque te ignorare par est, singulos [c]loculos habuisse Athenienses, secus quam Megarenses: hi namque terni aut quaterni unico in loculo condebantur. Non sum nescius, huic consuetudini derogatum quandoque fuisse. [d]Ferunt enim, quod Syrianus Procli præceptor, vivens ab ipso petierat, ut secum sepeliretur, ideoque duplices monumenti loculos faciendos curaverat. Cum vero post illius obitum vir sanctissimus aliquando ambigeret, numquid præter decori rationem hoc futurum esset, solutum corpore in somnis sibi hac solum de causa minitantem sensit. [e]Condebantur nonnunquam simul et arma, cujus rei illustre testimonium præbet nobis Plutarchus in vita Thesei, inquiens; Reperti sunt magni corporis loculi, adjunctaque cuspide hastæ ænea cum ense. Cimon vero sepultus fuit ante Urbem trans viam, quæ vocatur Diacœle, et e regione sepultæ sunt equæ illæ, quæ tres Olympiacas victorias reportarunt. At combustio operosiorem expetebat apparatum. Abstinebo volens a dispendioso funere, quod universus pæne orbis Hephæstioni, Alexandri amico, paravit, ita ut nullam posteris æmulandi facultatem reliquerit. Sat mihi in præsenti est Lectorem admonere, quod ingens componebatur [f]odoratorum, pinguiumque lignorum strues, quæ παρὰ νεκρῶν Atticis, rogus Romanis dicebatur. [g]Quadrata erat pyra, et æquilatera; centum vero pedibus longam quoquoversus dimensi sunt [h]Achilleam Myrmidones ad Trojam. Par est credere, sublimem erectam magnatibus, humilem plebeiis, nulloque ornatu decoram. Nam in tantum excreverat sumtus in funere, ut modum imponere necesse fuerit, legeque cavere Athenis, ne levigatis lignis in pyra quis uteretur. Quo e fonte, ut cuncta fere, vel [i]Tullii ipsius testimonio, in sua derivarunt Decemviri, necnon et illud, Rogum ascia ne polito, ne quid dicam de annulis, longis coronis, tibicinum numero, reliquisque funebribus sublatis ab eodem legislatore: quorum tamen vestigia vix observantur in fragmentis duodecim tabularum, temporum forsan injuria, vel hominum dolenda incuria. Ut igitur ventum erat ad Ustrinæ locum, consistebat funebris pompa, factique propius cari operiebant defunctum [k]comis quas sibi in doloris signum [l]evellebant, aut [m]tondebant: præterea [n]oleaginis ramusculis, quanquam [o]nefas erat Athenis oleas convertere ad profanos usus. Non controversor, habitas et nonnunquam fuisse ibi locorum funebres orationes, præsertim in militum sepultura, quod me monet [p]Thucydides. At neque dubito veris tunc lacrymis, postremisque amplexibus vita functum prosequi et alloqui consuevisse, ut si [q]quis sensus post mortem superstes, vividi saltem amoris deliniretur

NOTÆ

[a] Plut. in Solone. Eustath. Il. T. Ælian. l. VII. c. 19. et l. v. c. 14.

[b] In Solone.

[c] Hereas apud Plut. in Solon.

[d] Enarrator in illius Vita ex vers. L. Hostenii.

[e] Herod. l. XVI.

[f] Ælian. de Var.

[g] Herodianus.

[h] Hom. lib. XVIII.

[i] Cic. II. de Leg.

[k] II. Sophoc. in Ajace, et Oreste. M. Tyrius Orat. VIII. D. Halicarn. lib. XI.

[l] Petr. in Eph. Hom. Il. XVIII. Calab. l. XIII. Apol. Argonaut. A.

[m] Hom. loc. cit. Calab. l. cit. Hom. Odyss. Δ. Plutarch. in Rom. Eurip. in Suppl.

[n] Artem. Oniroc.

[o] Demosth. ex Ant. Claro.

[p] In Historia.

[q] Isocrates in Ægenetico. Aristid. in

officiis. Suprema tandem collocabatur in pyra defunctus a [a]cognatis ferali cum lectulo et ornamentis; nondum tamen liquet, num clausos jacenti reserarent oculos, quod [b]Romani consuevere, an resignantem oculos Mercurium expectarent. Hinc adipe operiebatur animalium, quæ mactata, mox rogo imponebantur cremanda, simul et nonnunquam cum [c]jugulatis hostibus, servis, equis, canibus, avibus, non absque pretiosis vestibus, melle, vino, auro, succino, unguentis, inimicorum [d]armis, et propriis, necnon amicorum postremis copiosisque muneribus: ita ut [e]Soloni necesse fuerit inanem compescere luxum, et lege interdicere, ne plus quam unicus bos immolaretur, isque forsan simulatus, neve plures quam tres vestes rogo injicerentur. Ridiculam vero superstitionem ditem cremandi supellectilem hinc defluxisse existimo. Nam [f]cum Periander apud Thesprotos, qui sunt ad flumen Acherontem, nuntios misisset, Melissa (uxor) apparens negavit se indicaturam, aut dicturam, ubinam depositum esset collocatum, quoniam ipsa algeret, quia nuda erat. Nihil enim sibi prodesse vestes, cum quibus sepulta fuisset, utpote non crematas. Itaque Corinthias mulieres omnes ad Junonis templum convenientes exuit, atque eas vestes ad foveam comportatas, Melissam precando, cremavit. Suadent XII. Tab. [g]sanctiones, ut credam, eundem legislatorem cavisse, ne aurum cremaretur; nulli futurum emolumento mortuis, maximo vero detrimento viventibus, interdicta ob illius penuriam commutatione. Sed [h]quid hæc loquor? Quot enim sunt, qui equos, ac concubinas, rursum alii, qui pincernas etiam in funere mactarunt, qui vestem, reliquumque mundum pariter in rogum injectum cremarunt, aut una cum cadavere sepelierunt? Perinde quasi illic sit usurus, et apud Inferos fruiturus? Supererat postremo pyræ incensio, quam necessarius, admota face, [i]aversoque vultu moliebatur, ne officium volens præstare videretur. Serpebat actutum ignis, præque copioso congruoque fomento, flammam excitabat ingentem. [k]Rogabant interim ventos, votisque illorum adventum solicitabant, quo citius absumeretur cum lignis cadaver, [l]licet Herculis pyra subito circumdantibus fulminibus exusta sit, Diodoro auctore. Tempus jam aderat, cum luctificum clangente tuba, decursores monebat, ut rogum ter circuirent, et divisa nonnunquam acie concursarent ad simulacrum pugnæ. Non ignoro tamen varium fuisse apud Antiquos decursionis tempus: in funere namque Patrocli apud [m]Homerum præcessit illa, [n]comitabatur vero Achillei cadaveris combustionem, subsequebatur, et nonnunquam, vel ipsam tumulationem: quod videre est apud Apollonium in [o]Argonauticis. Hac, inquam, putabant defunctum lustrari; etsi credam ego ad hoc institutam decursionem, ut nænias lugentium compesceret, aut interpolaret, (quod habes a [p]P. Statio,) et reliquos funeris spectatores in officio contineret, ne præ tædio concederent. Longa namque sub dio erat mora, licet copiosa pinguiaque fomenta igni apposuissent. Quapropter Achilles, vel amici

NOTÆ

Platon. Quint. Declam. 882. Ovid. I. de Ponto.

[a] Pind. Od. III. Pyth.

[b] Plin. l. XI. c. 37.

[c] Pind. Od. II. Olym. Eurip. in Troad. Hom. Il. XXIII. Odys. Ο. Calab. l. III.

[d] Luc. de Luctu.

[e] Plutar. in Vita. Cic. II. de Leg.

[f] Erod. l. v.

[g] Cic. l. cit.

[h] Luci. de Luctu.

[i] Virg. VI. Æn. Terent. in Comœd. Diod. Sic. l. v. c. 2. Plut. in Phocione.

[k] Hom. Il. Ψ.

[l] Lib. v. c. 2.

[m] Il. XXIII.

[n] Odyss.

[o] Lib. I.

[p] Theb. lib. VI.

carissimi in funere, quod reliquum erat cremationis, commisit funeratoribus, qui excubantes, pyræ ligna accumularent. Et vero in [a]triduum usque dilatam nonnunquam observo cinerum atque ossium collectionem: quanquam non sum nescius eadem decedente [b]die, frequentissime peractam. Rogum igitur post deflagrationem [c]annoso vino, nigroque respergebant, quo tutior ad eum esset accessus; quandoquidem discincti, nudisque pedibus et lotis manibus, qui [d]sanguine vel necessitudine juncti [e]noctu supremum ossilegii præstabant officium. Nacti vero semiustulata ossa, adhuc velata cana favilla, irrigabant [f]vino, lacte, et lacrymis, inque linteis [g]ventilabant, sinuque fovebant, donec exsiccata conderent in [h]vas; una cum cineribus, odoribus, et vasculis lacrymarum. Neque supprimam nactus occasionem, horum duo vitrea reperta nuper fuisse humili in loculo inter parietinas atque ruinas antiquissimæ Fesularum urbis, una cum fictili lucerna: quæ singula nostri modo facta juris per icones communicamus curiosis. Non unius vero erat formæ neque materiæ cinerarium illud vas, quandoquidem heroibus [i]aureum decernebatur, atque [k]argenteum; æreum marmoreumque divitibus; fictile aut ligneum tenuioris fortunæ hominibus: quod clausum tegebant tandem purpureis mollibus peplis, aut linteo subtili, terræque mandabant. Raritas Asbesti lini fecit hæc tædia. Consuevere namque feliciores incremabili tela funus involvere, ignique committere, exclusa penitus nobili ingenio adulterina [l]favilla. Prætereo volens auream [m]Demetrii urnam regali purpura et diademate exornatam, quæ decurrente Corinthum classe ex puppi prætoriæ navis conspicua coronis onerabatur, cum ad littus ligna appellerent. Habuit enim, ut inquit Plutarchus, funus Demetrii tragicam theatralemque speciem, et celeberrimus illius ætatis tibicen Xenophantus assidens, sacratissimum carmen accinuit, cui concinente remigio, clangor cum modulatione quadam velut in planctu respondit carminum ad tibias ambitibus. Neque indictum abibit pientissimum [n]Evagoræ funus a Nicocle filio præstitum, celebre, nedum multitudine inferiarum, atque valore, verum et choris, musica, gymnicisque conflictibus, cum equorum, ac triremium ludis. Contigit præterea fortunatis nonnullis claudere funus [o]spectaculis atque certaminibus, quod tamen non omnium erat: gratusque [p]Atheniensis populus in viros, qui bello Persico ceciderant præter sepulcrorum ornamenta funebres instituit ludos, atque certamina ad sepulturam. Verum post peracta sacra ter nomine compellabant [q]defunctum [r]æternumque vale, [s]terramque levem precati discedebant, dimissi tamen prius a flamine vel funere, terque aqua lustrati, ob contractam pollutionem ex aspectu funeris. Præter enar-

NOTÆ

[a] Virg. Æneid. l. x.
[b] Eur. in Oreste.
[c] Hom. Il. xxiii. xxiv. Odyss. xxiv. Calab. l. iii.
[d] Diocles. Sueton. in August.
[e] Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. Ω. Diod. Sic. l. v. c. 2.
[f] Eur. in Oreste.
[g] Tibull. Eleg. l. iv.
[h] Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv. Calab.
[i] Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
[k] Amm. Marcel. lib. xix.
[l] Calab. l. iii. Hom. Il. Ω. Il. Υ.
[m] Plut. in Vita.
[n] Isocr. orat. iv.
[o] Patrocl. Il. xxiii. Hector. xxiv. Achil. Odys. xxiv.
[p] Diod. Sic. l. xi.
[q] Theocr. Idyl. xiii. Hom. Odys. Α. Artemid. l. i.
[r] Suidas in K. Eur. in Alcest. Agath. Amm. l. ii. Antholog.
[s] Eurip. in Iphigen. Lucian. de Dea Syria.

ratam lustrationem, Romanis in usu erat, monente Festo, supergredi funus: quod purgationis genus suffitionem vocabant: qui mos an fuerit nostris Atheniensibus in usu, nondum mihi constat. [a]'Sequebantur epulæ, quas inibant parentes coronati: apud quas de mortui laude, cum quid veri erat, prædicatum: nam mentiri nefas habebatur: ad justa conjecta erant.' Diverterant ab hoc sano instituto Athenienses; adeo ut extet Parœmia, ne in funebri quidem cœna laudaveris. [b]Atras autem vestes, funestumque amictum deponebant, nonnisi transacta septima die: quapropter vitio datum est Demostheni ab Æschine, quod nondum expleta, ex consuetudine, hebdomada, splendide vestitus et coronatus prodierit; improperans illi, atque objiciens odium liberorum: quanquam Demosthenes coëgerit privatum dolorem publicæ cedere lætitiæ. Sic [c]mulcebatur mœrentium animus, et convivantium monitis impellebantur parentes ut exsuccum, præ diutina ἀσιτίᾳ corpus instaurarent. Nemo namque, ut ille ait, invitus audit, cum cogitur, aut cibum sumere, aut vivere. Epulum vero Athenis ex Polluce, per funeris præfectos, apud defuncti maxime necessarium dari consuevit: hæsito tamen, an publicum instituerint, Achillis exemplo, in Patrocli funere, quod fecere Romani, et viscerationem dicebant, ob carnes eviscceratas, quæ in populum distribuebantur. Absolvebantur interim operosi sepulcri ornamenta, nisi quis tamen prius sibi vivens posuisset. In tantum vero modum excesserat [d]sumtus ut propter has amplitudines sepulcrorum, quas in Ceramico videmus, lege sancitum sit Athenis, ne quis sepulcrum faceret operosius, quam quod decem homines effecerint triduo. Neque id opere tectorio exornari, nec Hermas, quos vocant licebat imponi. Sunt vero [e]Hermæ statuæ lapideæ in figuram quadrangulam desinentes, pedum tenus non expolitæ. Præterea nec de mortui laude, nisi in publicis sepulturis, nec ab alio, nisi qui publice ad eam rem constitutus esset, dici licebat. [f]Nam lex erat lata, uti rhetores præcipui laudes eorum edocendas, et gesta commemoranda susciperent, qui publica sepultura donati essent. Sepulcris autem novis Demetrius definivit modum. Nam super terræ tumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubitis non altiorem, aut mensam, aut labellum, et huic procurationi certum magistratum præfecerat. [g]Mensæ vero nomen defuncti, effigiesque insculpebantur. Illud vero noto, quod ab antiquis temporibus tumulo hujusmodi figerentur columnæ, ut enim est apud [h]Homerum observatione Plutarchi 'Hic illum socii tumulabant atque propinqui, Et (qui defunctos vita comitantur honores) Aggere donabunt, tumulo figentque columnam.' Innuptorum monumento ex [i]Polluce puella adstabat aquigera, vas habens aquarium, hydriam, scilicet, gutturnium, urnam, aut pelvim: insistentem autem tumulo imaginem sive aquigera esset, vel alia quæpiam ἐπιστήμην Isæus vocavit. [k]Structuræ tamen humilitas non derogabat invidioso tropæi titulo, quem grati cives excitabant strenuis pro patria bellatoribus: quanquam non sum nescius [l]humi appositam fuisse columellam Geometræ Archimedis sepulcro. [m]Eminet Marathonis in campis tumulus una

NOTÆ

[a] Cic. II. de Leg. in calce.
[b] Plutarch. in Demost.
[c] Lucian. de Luctu.
[d] Cic. II. de Leg.
[e] Paul. in Arcadia.
[f] Diod. Sic. l. v.
[g] Plut. in Isocr. In Lycurgo.
[h] Iliad. Π.
[i] Lib. VIII. c. 7.
[k] Plut. in Vita. Schol. Aristoph.
[l] Cic. II. de Leg.
[m] Paus. in Atticis.

cum pilis, in quibus cæsorum nomina, et tribus scriptæ sunt. His vero eodem quo occubuerant loco sepulcra erecta, ad virtutis memoriam, licet suum esse omnibus consueverit, qui aut navalibus aut terrestribus præliis pro patria mortem oppetiere. En tibi ex [a]Diodoro Siculo Epitaphion eorum, qui ceciderant ad Thermopylas. 'Hospes nuntia Lacedemoniis istic nos jacere, decretis ducibusque suis obsecutos.' Illud interim data occasione non prætereibo, quod ad [b]Platæas desiderati sunt ex Atheniensibus duo et quinquaginta, omnes ex tribu Aiantide, quæ, ut Clidemus ait, pugnavit fortissime. Quamobrem Nymphis Sphragitidibus Aiantidæ victoriæ causa, sacra ex Apollinis oraculo, præscripta sumtu publico faciebant. Sepeliebantur vero in via, quæ ad Academiam ducit, ac pilæ tumulis imponebantur cum Elogiis, nomen cujusque et curiam testantibus. Æquitatis autem plenissimum illud plebiscitum fuit, quo publicæ sepulturæ honor est cum servis communicatus, eorumque nomina columnis incisa sunt, ob fideliter et strenue dominis in prælio operam suam navatam. Honoraria vero illa fuisse non dubito, vacuaque sepulcra, ni tamen ante elationem, digitus osve post deflagrationem fuisset ex industria surreptum, ad quod juxta fierent in patria; propter Decem Viri æmulati, forsan, ut in omnibus fere, Atheniensium funebres mores, ossilegium sustulerunt, extra quam si quis foris militansque mortuus esset. Cenotaphia vero Græcis usitata fuisse controvertet is, cui nova est [c]Corinthiorum pietas in Argivos ad Trojam occisos, et cenotaphium magnum factum Athenis [d]militibus, quorum corpora inventa non sunt: ne quid dicam de celebri illo Cyri, quod refert [e]Xenophon in Expeditione. Volens prætereo sepulcrum Euripidis in via, quæ ex Piræo ducit Athenas, quum tamen [f]Euripides in Macedoniam ad Archelaum profectus esset, ibique sepultus. Illud vero intercedebat discriminis, quod honoraria militum navali pugna peremtorum, tabulæ, seu nautici ligni emblemate, aut remi, quod contigit Elpenori apud [g]Homerum signabantur, reliqua vero minime; et si non ignorem sepulcris quibusque, præter titulos, apposita nec non frequenter fuisse emblemata: ut Archimedi [h]sphæram et cylindrum, [i]Diogeni canem, [k]Isocrati arietem, [l]noctuas vero frequentissime, ne quid dicam de [m]statuis sepulcralibus, quibus ornabantur ditiorum monumenta. Servo sophoque Æsopo nec non [n]'Ingentem statuam posuere Attici, Servumque collocarunt æterna in basi, Patere honoris scirent ut cuncti viam, Nec generi tribui, sed virtuti gloriam.' Volupe, Lector, forsan tibi esset comparem noctuam observare marmoream Græci operis, nostri dudum factam juris liberalitate Illustrissimi Equitis Benedicti Dragomannii. Illud non prætereibo, quod Athenienses in efferendo funere [o]hastam, quam adhibebant, si quando eorum cognati alieno facinore interfecti essent, ut audisti superius, in tumulo defigebant, eoque modo ultionem interfectoribus denuntiabant: unde horum funeri, qui intererant, testabantur se non fecisse. [p]Moris vero tandem fuit post elationem cadaveris familiares lavari purgationis gratia.

NOTÆ

[a] Lib. XI.
[b] Plut. in Arist.
[c] Paus. in Corinth.
[d] Paus. in Atticis.
[e] Lib. VI.
[f] Paus. l. c.
[g] Odyss. XII.
[h] Cic. in Tusc.
[i] Laërt. in Vita.
[k] Plut. Rhet. X.
[l] Athen. l. XIII.
[m] Lycophron. Pind. Od. X. Nem. Plato XII. de R. P.
[n] Phæd. lib. II.
[o] Suidas.
[p] Scholiast. Aristoph. in Nubib.

Instaurabatur tandem evanidus luctus libaminibus sepulcro illatis, atque ferali cœna: existimabant siquidem ibi vagari manes defunctorum, et [a] superstite sensu, alimentis egere, officiisque deliniri. Quapropter stata die et circa solis [b] occasum, strati, liquoribus perfundebant loculos: [c] erant vero mel, [d] lac, [e] vinum, [f] aqua, [g] sanguis, [h] unguenta, non absque lacrymis, longisque coronis saxum ambientibus, ex apio [i] et [k] myrto, una cum [l] tæniis. Operosius quid exigebat Argivorum Encnisma. Nam qui amiserant [m] propinquum, aut familiarem, his moris erat mox sub luctum, ut Apollini operarentur diebus triginta, post Mercurio. Arbitrabantur enim, quo modo corpora mortuorum terra recipit, ita Mercurium animas. Apollinis ministro hordeum dabant, et carnes hostiæ accipiebant: extinguebant, ut pollutum, ignem, eumque ab aliis accendebant, quo carnes assarent, quas Encaisma nuncupabant. Duo vero sunt, quæ te moneam: primum de aqua inferenda, cui ministerio, ut notarunt [n] eruditi, si vir, aut fœmina e vita excessisset, portatam fuisse a mulieribus, quæ Ἐγχυτρίστριαι dicebantur: si vero juvenis quispiam, aut virgo; tunc commissum fuisse officium puero defuncti consanguineo. Alterum quod ex me, quin ex [o] Libanio, monitum te velim, de sanguine humano mortuis oblato ab Achille, recessisse hunc a moribus Græcorum, indignis modis mortuos tractantem, et Patrocli sepulcro alienos quosdam honores excogitasse. Supervacanea dixit Plutarchus, [p] Achillem cum rogo Patrocli cremasse, cum alia animalia, tum etiam homines, non quidem hoc laudante Homero, ut qui accinat, 'Facta agitans animo mala.' Iphigenia namque apud [q] Euripidem fontes sanguinis parabat ex montanis rivulis, et ovium cæsarum imbre, non ex hostibus ad rogum jugulatis, quod ille patravit. At quis est nescius, [r] captum hostem non jam pro adversario habendum, cum ipsa victoria mutet nomen illius, et appellari faciat pro hoste supplicem? Redeo ad pensum. Omnigenis præterea [s] floribus undique perfundebatur solum: quos inter primas obtinuere [t] rosæ, subsecuti [u] amaranthi, [x] lilia, [y] loti candidus flos, rubens papaveris, pallentes denique [z] violæ, quibus necnon conspergebatur exigua patella, ferali [a] cœnæ destinata. [b] Fercula huic mandari sueta numero enumerat Latinus Poëta, docetque focis imponi, quod pridem et Græci [c] monuerant. Dum vero irridet sui seculi mores [d] Lucianus, rem nobis ob oculos ponit. Quid igitur, inquit, saxa illa coronant, unguentaque inungunt? alii præ tumulis constituto rogo ac fovea effossa sumtuosas illas excavant cœnas, et vinum multum, quantum con-

NOTÆ

[a] Ovid. I. de Ponto. Cic. pro Sextio. Isocr. in Ægin. Aristid. in Plat.
[b] Soholiast. Apoll.
[c] Plutarch. de consol. ad Apoll.
[d] Eur. in Orest. in Iphigen.
[e] Luc. de Luctu.
[f] Soph. in Electr.
[g] Eur. in Iphig.
[h] Anacreon.
[i] Plut. Timol. Diod. Sic. in Philip. Suidas.
[k] Eur. in Electr.
[l] Plut. in Vita Philop.
[m] Plutarch. in quæst. Græc.
[n] Meursius,
[o] In Progymn.
[p] Plutarch. de Hom.
[q] In Electra.
[r] Libanius l. c.
[s] Pind. Od. IV. de Sup. Amph.
[t] Anacreon Ode in Ros.
[u] Philostrat. in Heroicis.
[x] Dioscor. Antig.
[y] Theophr. l. VI. de Plantis.
[z] Prudentius.
[a] Lucianus de Luctu.
[b] Ovid. Fast.
[c] Sophocl. in Electra. Lucian. de Luctu.
[d] Dial. Char.

jectura assequi possum, in ipsas foveas infundunt; neque conjectura hominem fefellit, ut mox audies. [a]Parentabant vero Athenienses mense Anthesterione, quo tempore fere et [b]Romani. Nam xi. Kal. Martii his fuit in more animas placare paternas. [c]Priscus Athenis profecto fuit ille ritus; patriaque lege tenebantur quotannis deplorare sepultos, [d]eosque præterea, ut audisti, in concione illa die laudare, qui fuissent in præliis sublati. Illudque ratum, quod sacrum maximum, referente Plutarcho, exhibebant Theseo, octavo die mensis Pyanepsionis, quo ex Creta rediit cum impuberibus, attamen et aliorum mensium octavo quoque die colunt eum. Par vero grati memorisque animi testimonium. Collatum necnon fuit in [e]Græcos, qui a Medis interfecti, siti jacebant apud [f]Platæenses. Volupe modo est rem præ oculis ponere, Plutarcho directore. Platæenses recéperunt Græcis, qui ceciderant illic, et humati fuerant, quotannis parentare, quod in hanc diem ad hunc faciunt modum: 'Mæmacterionis mensis, qui apud Bæotios est Alcomenius, sextodecimo die pompam agunt: quam antecedit prima luce tubicen, classicum canens. Sequuntur plaustra myrti, et coronamentorum plena, taurus niger, libamina in amphoris, vini, et lactis, crossosque olei et unguenti adolescentes ingenui ferunt. Nulli enim licet homini conditionis servilis illud attingere ministerium: quod illi viri pro libertate occubuissent. Novissimus Platæensium Archon, cui alias neque ferrum attrectare, neque aliam quam candidam induere vestem fas est, tunc sago puniceo amictus sumit ex tabulario hydriam, gladiumque tenens medio oppido ad monumentum pergit. Mox aquam ex fonte capit, abluit pilas et inungit, immolatoque super pyram Tauro, Jovem, ac Mercurium Inferum precatus, viros illos fortes, qui letum pro Græcia oppetierunt, ad cœnam et Inferias illas per sanguinem invitat. Tum pateram vino miscet, quam ubi profudit, ita fatur: Propino illis viris, qui pro libertate Græciæ occiderunt. Hæc solennia servant,' inquit, 'in hodiernam diem Platæenses.' Neque minoris habenda sunt, quæ Timoleonti decrevit Syracusana Respublica; lecto namque in rogum illato, Demetrius, præconum illius memoriæ omnium vocalissimus, scriptum decretum recitavit hujuscemodi: Populus Syracusanus scivit, Timoleontem hunc, Timodemi filium, Corinthium, quod tyrannis obtritis, barbaris superatis, et amplissimis urbibus, quæ eversæ fuerant, incolarum multitudine frequentatis, leges suas Siculis reddiderit, ducentarum minarum impensa funerandum, honorandum insuper in perpetuum ludis musicis, equestribus, et gymnicis. [g]Tempus inferiarum particulare erat meridianis horis, vix tutis ab Empusæ spectro, variis technis molesto parentantibus. [h]Plena superstitionis sunt, atque hypocrisis, quæ narrantur de Proco Lycio ab illius assentatore. Tanta enim, inter cetera, inquit, beato huic viro et cognitio et cura inerat justorum, quæ decedentibus ex hac vita persolvuntur, quanta vix scio an nemini. Neque enim tempus ullum Inferiis ex more persolvendis prætermittebat. Quin etiam quotannis statis diebus Atticorum heroum et philosophorum sepulcra obibat; uti et reliquorum, quibuscum amicitiam et familiaritatem coluerat: iisque non aliena opera ac ministerio, sed ipse per se justa faciebat. Deinde justis unicuique persolutis discedebat ad Aca-

NOTÆ

[a] Hesychius.
[b] Ovid. II. Fast.
[c] Lysias in Or.
[d] Cic. lib. de Orat.
[e] Thucyd. l. III. in Orat. Platæen.
[f] Plutarch. in Aristide.
[g] Expos. Arist. in Ranis.
[h] Eustat. refer. Cæl. Rhod. l. VI. c. 26. Suidas.

deinam; ubi majorum suorum, omnesque cognatas sibi animas seorsim uno in loco sacrificiis placabat. Alia autem in parte cunctas simul philosophorum animas mactabat Inferiis. Præterque cuncta hæc tertium aliquem homo religiosissimus designabat locum, in quo omnibus demortuorum animabus justa persolveret. Quæ profecto officia, aut assentationes, in tantum excrevere, ut non contenti Athenienses benemeritis [a] de R. P. peplo Minervæ intexere, in Deorum præterea numerum referrent,' [b]divinosque illis haberent honores. Parum abfuit quin Alexander pro Deo [c] Athenis coleretur: evicissetque rem turpissimam adulatio, ni obstitisset vir prudens, tali scommate in multitudinem jacto: Ecquis Deus, inquit, hic erit, cujus templum ingredientes polluuntur, egredientes purgatione indigent? Viden', mi Lector, quantum deflexerint Athenienses a prisco funerandi ritu, et quæ morum irrepserit corruptela finibus in Cecropiis, sæviente pestilentia? Verum, quoniam diverterat olim necnon universa Græcia a peregrinis institutis, legesque funerum vitiaverant, id quod Græcis usurpatissimum est, qui nihil certi, nihil fixi, et quieti habent, et nunquam consistunt, vel [d]Iamblichi depositione; est enim ingenium his suapte natura semper ad nova propensum, præcepsque passim fertur absque fulcro, et retinaculo, nec quicquam acceptorum ab aliis custodiunt, sed statim dimittunt, omnia transformantes, atque immutantes, ob instabile, ac versatile novarum rerum inveniendarum, tam ingenium, quam studium; non ab re proinde, quin e re nostra erit in præsens Ægyptiorum archetypum [e] rimari. Fuit namque Cecrops Atheniensium auctor, ut nosti, Ægyptius, et [f] fama est Melampodem [g]Amyathonis ex Ægypto in Græciam mysteria transtulisse: Eumolpidas vero ex sacerdotibus Ægyptiis desumtos olim fuisse, testantur non infimæ notæ [h]historici.

NOTÆ

[a] Aristoph. in Equitib.
[b] Pausan. in Atticis.
[c] Lycurg. orat. apud Plutarch.
[d] Segm. VII. c. 5.
[e] Diod. Sic. l. I. Bibl.
[f] Herod. in Euterpe. Clemens in Protr.
[g] Diodor. Sic. l. III. c. 6.
[h] Diod. Sic. l. I. Bibl.

NOTÆ VARIORUM

IN

T. LUCRETIUM CARUM.

EX EDITIONE S. HAVERCAMPI,

LUGD. BAT. 1725. 4to.

NOTÆ VARIORUM

IN

T. LUCRETIUM CARUM.

DE RERUM NATURA LIB. I.

1 *Æneadum*] Pro *Æneadarum* dicitur eloquendi more perusitato: ut Dardanidum pro Dardanidarum. Priscianus citat hoc carmen. Æneadas expone Romanos. Virgil. 8. 648. 'Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant,' Ovid. 'Horreat Æneadas et primus, et ultimus orbis.' *Pius.* Æneadarum, i.e. Romanorum, qui ab Ænea prognati sunt. profert hunc primum versum Prisc. lib. VII. *Lamb.*

Genetrix] Quærunt nonnulli non incuriose quænam sit causa cur professus sectam Epicuræam Lucretius Deos invocet: cum Deos esse nullos, et inane cœlum affirment Epicuræi: vel saltem curare quicquam negent. non est igitur Venus tanquam Dea invocanda, quæ invocationem mortalesque preces non curet. Quam argutiolam ita rejicimus, si tenemus Venerem non tanquam cæleste numen Lucretium invocare: sed tanquam prolubium et invitamentum naturæ: quod se animantibus inserens, prolectat ad fœtificationem: quam Empedoclis amicitiam complures esse contenderunt. Genitricis itidem cognomento colebatur Venus a Romanis: quod (ut diximus) ab Ænea Veneris filio genus ducebant. Sed et Julia gens, condente et dicante J. Cæsare, templum erexit Veneri Genitrici, quod et Plinius Tranquillusque notificant. Usus est in hoc lib. Poëta miro ordine. Nam de natura acturus expugnat illorum sententiam, qui tradunt res e nihilo gigni et in nihilum cadere: et hoc confirmat multis argumentis, quæ sunt inferius a nobis excutienda. Notandum est tamen longam esse in iis versibus evagationem et zeugma ab inferiori, recurrendumque esse ad id carmen. 'Te sociam studeo scribendis versibus esse.' Hoc ordine. Venus, genitrix Æneadum, quæ mare, quæ terras concelebras, te studeo præviam esse, et ducem carminibus meis, quæ conor de rerum natura pangere: et hoc est in causa, cur optem te mei operis asseclam; quoniam tu rerum naturam regis et propagas, et per te genus omne animantum concipitur. Insuper te invoco peculiariter, quod carmina secessum scribentis et otia quærunt: unde colligi potest, non tam invocationem hanc

esse, quam insinuationem: cum ait se de Venere, hoc est natura rerum esse scripturum. Tu Venus procellosos ventos expellis: nubes amoliris: Tu cœlum flatu Zephyrio reficis: tu mari pacem, tu fluviis quietem, tu mentibus incutis lenimen amatorium. Nec hoc incuriose prætereundum; ordine præpostero prius invocare poëtam, si modo invocat, quam proponere. Et hoc facit non alia ratione, quam quod Empedoclis opus non tantum sequitur, quantum ordinem poëtarum Græcorum, qui prius invocant quam proponant: quorum fons Homerus, Odysseam auspicaturus, sic exorsus est: 'Dic mihi Musa virum, captæ post tempora Trojæ, Qui mores hominum multorum vidit et urbes.' Et ut in re manifestaria non diutius immorer, Rhodii Apollonii principium operis subtexam: 'Αρχόμενος σέο Φοῖβε παλαιγενέων κλέα φωτῶν Μνήσομαι, h. e. 'incipiens a te, Phœbe, antiquorum gloriam virorum memorabo.' Subdit interpres: ἔθος γὰρ ἀπὸ θεῶν προοιμιάζεσθαι. id significat: 'mos est a Diis prooemiari.' Sed tamen ita invocant Græci, ut in ipsa invocatione propositionem comprehendant: quod et apud omnes evidens: planius tamen et apertius in Oppiano, qui sic exorsus est historiam piscium: Ἔθνεά τοι πόντοιο, πολυσπερέας τε φάλαγγας Παντοίων νεπόδων, πλωτὸν γένος Ἀμφιτρίτης, Ἐξερέω, γαίης ὕπατον κράτος Ἀντωνῖνε. Latine sic: 'Agmina ponti dispersa, phalangesque natantum, Squammigerum Amphitrites genus exequor, O Antonine, cujus augustæ fortitudini terra subest.' *Pius*. Ita v. q. in aliis *Genitrix*. Giph. Æneæ matrem esse Venerem his versibus testatur Homerus Ιλ. ε. 247. Αἰνείας δ' υἱὸς μεγαλήτορος Ἀγχίσαο Εὔχεται ἐκγεγάμεν, μήτηρ δέ οἱ ἔστ' Ἀφροδίτη. i. e. 'Æneas gloriatur et prædicat se ab Anchisa esse natum: Mater autem ejus est Venus.' Et Sophoc. in Laocoonte: Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνείας ὁ τῆς θεοῦ. i. e. 'Nunc autem in portis est Æneas Deæ filius.' et Virg. Æn. 1. 329. 'Sic Venus: at Veneris contra sic filius orsus.' idem 7. 555. 'Talia connubia et taleis celebrent Hymenæos Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.' et T. Livius lib. 1. Annal. 'Æneam, filium Anchisæ et Veneris,' &c. Quemadmodum autem a Romanis Mars, eo quod Romuli pater haberetur, Romani generis auctor dicebatur: ita Venus Romanorum genetrix appellabatur, propterea quod Æneæ mater existimabatur. Idcirco Romulus cum annum describeret, eumque ex decem mensibus constitueret, primum a Marte patre, Martium, secundum a Venere, tanquam matre, aut certe progenetrice, Aprilem nominavit; atque ob eandem causam Romani in sacris Martem Patrem, Venerem Genetricem appellabant, ut scribit Macrob. 1. 12. Saturn. Eodemque loco Aprilem dictum esse tradit, quasi Aphrilem, ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης. Quin Arnobius testis est lib. 4. Adversus Genteis, 'Venerem non solum Æneadum matrem, sed etiam Romanæ dominationis esse auctorem, litteris Romanis esse proditum.' *Genetrix* autem excudendum curavi, non *genitrix*, tum quia ita scriptum reperi in duobus libris manuscriptis, tum quod sciam ita locutos esse veteres, tametsi *genitor* dicerent, non *genetor*, quemadmodum *meretricem* dicimus, non *meritricem*, a *merito*. Lamb. Huc respiciebat Ovidius in II. Trist. 1. 261. 'Sumpserit Æneadum Genetrix ubi prima, requires, Æneadum genetrix unde sit alma Venus.' Æneadæ autem Romani sunt; neque hic ad familiam Cæsarum respicit. In marmoribus et nummis, VENERI GENETRICI, et GENETOR apud Ennium pag. 28. 'O pater, o Genetor, o sanguen Diis oriundum.' *Faber*.

Carmen de rerum natura scripturus

Lucretius, Venerem invocat, lepidam sane venustamque Deam; Æneæ, a quo originem ducebant Romani, matrem; amicam insuper Marti (sic fabulæ), et aliquando nimis immodeste facilem: at cujus illecebris tota rerum natura regitur, et cujus virtute, quicquid animale est, generatur; et quæ sola venustatem et leporem largiri possit. Hanc igitur tanquam aptissimam sibi de rerum natura scripturo patronam eligit, ab ea petit leporem suis versibus, pacemque Romanis (turbata enim Repub. nec ipse, nec Memmius, cui hoc Carmen scribit, studiis Philosophicis vacare potuit), quam illa a suo Marte facile impetraret. Et hac invocatione Physici poëtæ, et Epicurei etiam philosophi (quicquid alii sentiant), partes probe et decore agit; irridet enim dum invocat, et ut raro magis bellam, sic nunquam magis probrosam Veneris et Martis imaginem inveniemus. Nimis autem argute pii videntur isti, qui poëtam providentiæ iniquissimum, vi quadam, seu potius lusu numinis coactum esse volunt opem et auxilium a famosissima Dea implorare. Nec minus otiosi, qui Venerem Hortos curasse observant, ideoque aptissimam fuisse Epicureis, Hortorum incolis, Patronam; aut mysteria nescio quæ sub Venere, Marte, Cœlo, &c. latere sentiunt: istæ nugæ sublimi et fastoso Lucretii ingenio improbe conveniunt; mysteria Veterum non minus quam Religionem contempserunt Epicurei: Cic. de Nat. Deor. 1. 59. Sed istam sapientiam Nardio, ejusque similibus relinquamus. Abeant etiam Grammatici cum sua *Venere Genetrice*, nisi existimare velint Lucretium tam Divinum esse, ut Venerem olim a Julio Cæsare isto titulo consecrandam fore conjectaret. Poëta erat Lucretius, ideoque non neglexit leges suæ artis; Epicureus, ideoque patriæ superstitioni subdole obsequitur; qui plura quærit, inveniat, et inventis gaudeat. *Creech.* Virg. Æn. 1. 619. 'Quis te, nate Dea,' &c. Rutil. Itin. vs. 67. 'Auctorem generis Venerem Martemque fatemur, Æneadum matrem, Romulidumque patrem.' ubi male in contextu Almelovenianæ editionis legitur *Matremque*, vitio typothetarum. Ante Fabrum Carrio locum Ovidii huc retulerat, atque ut nunc legitur emendarat, Emend. 1. 8. et 11. 17. ostenderatque huc pertinere locum Arnobii l. 4. 'Nonne vestris cantum est literis, arsisse in Anchisæ nuptias ipsam illam Venerem Æneadum et Romanæ dominationis auctorem?' qui Carrio ibidem primo loco ostendit, secus ac nonnulli opinabantur, non olim aliud principium Lucretii fuisse. In exordio enim operis libere pro voluntate sua principium, ut in fine epilogum, captabant Veteres, unde non tantum Sallustius exordiis nihil ad historiam pertinentibus usus est, sed in Horatio quoque idem, ex nota quæ apud Porphyrium legitur, observare est. ubi etiam Carus noster illustratur. Ille itaque ad Horat. Epist. 1. 20. ubi poëta ita librum suum alloquitur: 'Vertumnum Janumque, liber, spectare videris:' hæc notat: 'Mirum est hanc locutionem inter epistolas poni, cum neque ad absentem, neque ad præsentem hominem scripta sit, nisi quia receptum est, et principia et fines in omnibus libris nullius legis formula contineri. Unde sic Lucretius incipit primum Epicureæ sectæ librum. Sic Virg. quartum Georg.' *Havercamp.*

1 *Divomque voluptas*] Nam poëtæ etiam Deos faciunt rebus Veneris delectari: quod est indignum eorum majestate: 'sed illi humana ad Deos transferunt, divina mallem ad nos,' inquit M. Tul. *Lamb.*

2 *Alma Venus*] Quæ alit omnia, quæ stimulo suo cuncta generat et propagat. ab alendo dicitur alma:

quod epitheton est terræ. Alma dicitur sancta. Calphurnius in Bucol. ludicro 1. 43. 'Et redit ad terram tandem squalore situque Alma Themis posito.' Peculiare hoc Veneris epitheton apud Lucretium. Alma, sancta sive pulchra vel alens ab alendo: author Pompeius. 'Almities, habitus almarum rerum.' *Pius.* Festus: 'Alma, sancta, sive pulchra, sive alens, ab alendo scilicet.' Hoc principium secundi versus, et principium item primi, mutuatus est in illo disticho Ausonius: 'Orta salo, suscepta solo, patre edita cœlo, Æneadum genetrix, hic habito alma Venus.' *Lamb.* Ridiculum fortasse videatur, Deos ab homine Epicureo invocatos fuisse: sed hic poëtæ partes agit Lucretius, non philosophi. Ceterum locum hunc ex Ennio adumbratum arbitror. in pag. 42. 'Te nunc sancta precor Venus, et genetrix patris nostrei, Ut me de coilo visas cognata parumper.' *Fab.* 'Sancta, pulchra,' Festo. Aliis, 'læta, fœcunda, grata:' Ego 'benigna' mallem: vox enim ista exprimit alias omnes virtutes Veneris, quas non minus quam fœcunditatem intuetur Lucretius. *Creech.* Ita Ausonio. i. e. fœcunda, ab alendo rationem nominis reddit poëta, quoniam per illam g. o. a. concipitur. Plauto 'alma nutrix.' Lucret. 1. 47. 'tellus alma.' Columella 3. 21. Virg. 'parturit almus ager.' adde Hor. Carm. 4. 5. et Lucret. 5. 230. *Havercamp.*

Cœli subter lab. sig. &c.] Ordo est: quæ concelebras terras subter signa cœli labentia, id est, quæ moventur una cum cœlo. Unde 'æthera signiferum' appellat 5. 460. 'Partibus erumpens primis se sustulit æther Signifer.' *Lamb.* Unam esse vocem contendit Barthius (et Serv. vid. Turn. Adv. 19. 15.) acute: quasi stellas, æque ac mare et terras variis animalibus Venus concelebrasset. Vid. 4. 413. *Creech.* H. e. qua patet orbis. *Preig.*

3 *Quæ mare . . . quæ terras, &c.*] Egregie hoc illustratur veteri Epigrammate, quod exstat in Anthol. 4. 12. in Cupidinem, nudum, inermemque, sed altera manu Delphinum, altera florem tenentem, utpote qui in mare pariter, ac terras imperium obtineat. Γυμνὸς ἔρως ἐπὶ τοῦτο γελᾷ, καὶ μείλιχός ἐστιν, Οὐ γὰρ ἔχει τόξον καὶ πυρόεντα βέλη: Οὐδὲ μάτην παλάμαις κατέχει Δελφῖνα καὶ ἄνθος, Τῇ μὲν γὰρ γαῖαν, τῇ δὲ θάλασσαν ἔχει. Vid. Spanh. de Præst. et usu Numism. pag. 199. ed. in quarto. ubi id genus imagines plures in veteribus nummis exhiberi docet. *Preig.*

4 *Concelebras*] Auges tuo dulci nutu: ut ita multiplicata celebria sint et populosa. Vel concelebras, frequentas: penetras enim in viscera maris et in terras: afflatuque tuo seminali mare terramque non minus auges quam lætificas. 'Celebrare' significat frequentare, nec solum id. Invenimus enim celebre pro veloci. Accius in Ægistho: 'Celebri gressu gressum accelebrasse docet.' 'Celebre' famigerabile, insigne, notumque ostendit. 'Celebrescat' prisci dixerant pro celebris fiat. Exponit tamen Marcellus hic 'concelebras,' pro commoves, hoc est incitas et invitas. *Pius.* Hunc et superiorem versum profert Nonius Marcellus: interpretaturque 'concelebras,' commoves. ego 'concelebras' malim interpretari, celebreis et cultas reddis, vel colis et frequentas. sic 2. 344. 'Et variæ volucres, lætantia quæ loca aquarum Concelebrant.' Mecum facit ea ratio, quæ sequitur: 'per te quoniam genus omne animantium,' &c. id est, quoniam tua opera, et tuo beneficio omne animantium genus oritur. *Lamb.* Reples varia animantum fœtura. Celebres efficis, i. e. frequentas. Ita fere alicubi apud Comicum 'plateam tibia concelebrare:' et apud Ovidium III. Fastorum, 'celebrare se mero,' quod observandum homini Latinitatis studioso. Sententia poëtæ est, Quæ

frequentas et fœtura reples omnia quæ sub cœlo sunt. Neque enim mihi interpretatio Dionysii placet. Celebris autem et desertus opposita. Scriptor ad Herennium lib. 2. 'locus quæritur, celebris an desertus?' *Fab.* 'Commoves' Nonio. 'Colis' et 'frequentas' Lambino. Sic Ovid. Met. 2. 45. clarius vero, 'reples et exornas varia Animantium fœtura.' Celebris autem apud Antiquiores idem quod frequens, 'via bona celebrisque' Cat. de re rustica lib. 1. 'Locus quæritur celebris an desertus?' Scriptor ad Herennium lib. 2. Vid. 2. 345. et 5. 1380. *Creech.*

Per te quoniam genus, &c.] Sic Ovid. 4. Fast. 'Quid genus omne creat volucrum, nisi blanda voluptas?' et Catull. epithal. in Manl. et Juliam vs. 61. 'Nulla quit sine te domus Liberos dare, nec parens Stirpe dicier,' &c. *Lamb.* Hyperbatum usque ad vs. 22. 'Quæ quoniam.' *Fab.*

Genus omne animantum] Juxta alterius Senecæ in Hippolyto versiculos hosce vs. 467. 'Excedat agedum rebus humanis Venus: Quæ supplet ac restituit humanum genus: Orbis jacebit squallido turpis situ; Vacuum sine ullis classibus stabit mare; Alesque cœlo deerit, et sylvis fera.' *Pius.*

5 *Visitque exort. lum. sol.*] Exoritur, prodit in lucem, hac lucis usura frui incipit. sæpe hæc duo nomina sic a Lucretio conjunguntur, ut infra eod. lib. 967. 'Nec foret omnino cœlum, neque lumina solis.' 2. 107. 'hæc sëra rarum Sufficiunt nobis, et splendida lumina solis.' Ibid. 740. 'Nam cum cæcigeni, solis qui lumina numquam Aspexere,' &c. Et 5. 463. 'Matutina rubent radiati lumina solis.' Usurpavit et Virgilius Æn. 6. 255. 'Ecce autem primi sub lumina solis et ortus.' Idem 8. 68. 'Surgit, et ætherii spectans orientia solis Lumina,' &c. Hom. Od. λ. 92. φάος ἠελίοιο, i. e. 'lumen solis.' et item sæpe. *Lamb.* *Lumine*: Mss. frustra. *Creech.* Mss. Gott. Lug. Bat. 1. 2. *lumine*: sed alia lectio in 2. superscribitur.

6 *Te, dea, te*] Διακοπὴ, ut apud Virgil. Georg. 4. 358. 'Duc, age, duc ad nos.' Ibidem, 444. 'Scis Proteu, scis ipse.' *Lamb.*

Te fugiunt venti, &c.] Quia tu tuo adventu cœlum, terras, et maria serenas. *Lamb.*

Venti...nubila cœli] 'Venti,' inania, vana, falsa. 'Nubila cœli,' ignorantiæ, tristitiæque. Claud. de Nupt. Honor. vs. 184. Lucretium imitatus: 'Adventu Veneris pulsata recedunt nubila.' *Preig.*

7 *Adventumque tuum*] Sic restitui ex auctoritate quinque librorum manuscriptorum: quibuscum consentiunt nonnulli typis excusi. repetendum autem est ἀπὸ κοινοῦ verbum 'fugiunt,' quod antecedit. Jam vero per adventum Veneris, mensis Aprilis initium significat. *Lamb.* *Adventuque* Nar. et B. *ad ventumque* Turnebus. Curiose nimis: hic enim, *Te adventumque tuum*, ut Te tuumque initum, vs. 12. et 13. vide Ovid. Fast. l. 4. *Creech.* Bis idem videtur dicere: *Te, adventumque tuum.* Quid si admittamus? *Ad ventumque*, cujus et nos admonent Is. Vossii Notulæ, atque ita distinguamus: *Te, Dea, te fugiunt venti, te nubila cœli, Ad ventumque tuum tibi suaveis dædala tellus Submittit flores, &c.* Nam *Ad ventum tuum tibi* tantundem erit, ac si dixisset: *Advenienti tibi*, quum et *ventus* pro *adventu* apud Plautum occurrat, vide Curc. 2. 4. 37. Cist. 1. 1. 16. Sed nescio qua majestate *Adventum* Veneris una voce hoc loco potius dixisse videtur τὴν τῆς Θεᾶς ἐπιφάνειαν, nam et proprie ita appellabant veteres Deorum Dearumque apparitiones: inde et apud Claudian. de Raptu Proserp. 1. 9. 'Adventum testata Deæ:' et istiusmodi paronomasiæ, qualis hic

vocibus *Venti* et *Adventum* inest, mirum quantum Caro nostro arriserunt. Sic vers. 99. 'Casta inceste.' 312. 'Annis annulus.' 3. 780. 'Innumero numero' 5. 1383. 'Domi domitos,' &c. *Preig.*

Dædala tellus] Festus: '*Dædalam* a varietate rerum artificiorumque dictam esse apud Lucretium terram, apud Ennium Minervam, apud Virgilium Circen, facile est intelligere, cum Græce δαιδάλλειν significet variare.' Hactenus Festus. Idem Lucretius hoc eodem lib. vs. 229. 'Aut redductum dædala tellus Unde alit?' Idem 4. 551. 'Mobilis articulat verborum dædala lingua.' Idem 5. 235. 'naturaque dædala rerum.' Ibid. 1450. 'Carmina, picturas, et dædala signa polire.' Virgil. Georg. 4. 179. 'Et munire favos, et dædala fingere tecta.' Homer. Ιλ. σ. 482. Αὐτὰρ ἐν αὐτῷ Ποίει δαίδαλα πολλὰ ἰδυίῃσι πραπίδεσσιν. i e. 'in eo autem multa varie figurata efficiebat mente sagaci et perita.' ibid. Πάντοσε δαιδάλλων, i. e. 'omni ratione, seu in omnem partem figurans, et varians.' Quod si quis malit hoc nomen a Dædalo, præstantissimo fabro ductum esse, non pugnabo. *Lamb.* Δαίδαλος varius. ita tellus variis distincta coloribus et omnigeno frugum proventu dædala dicitur. *Fab.* Calpurnius in Eclog. 2. 10. 'illis etiam certantibus ausa est Dædala nectareas apis intervisere flores.' Macrob. 6. 4. in hujus loci imitationem notat dixisse Ilium in Theutrante, 'Dædala Circe.' *Hav.*

Tellus] Nota distributionem 'Terra, mare, cœlum.' Juvenal. Sat. 2. 25. 'Quis terræ cœlum non misceat, et mare cœlo.' et Terentii illud Adelph. 5. 3. 4. 'O cœlum, o terra, o maria Neptuni.' *Preig.*

8 *Submittit*] Subministrat, et suppeditat: vel sursum mittit, effert, profert. idem in eodem lib. 193. 'Lætificos nequeat tellus submittere flores.' *Lamb.* Gifanii verba sunt [*submittere*, efferre, producere, procreare; quod certe annotatione fuit dignum.] Ita quidem est, ut scribit; sed addi et his aliquid poterat; submittere esse de sub mittere (ut dicebant de sub altari, postante, inante, exante. Carr.) ita Virgil. 12. 287. 'et corpora saltu Subjiciunt in equos.' i. e. tollunt in equos. Idem ita Æn. 1. 428. 'Manibus subvolvere saxa,' de sub, atque adeo in altum. Ita apud Plautum emendavi, *de sub ara crepere*, ubi legitur *sub ara*. Ita tenella arbor 'sub ingenti matris se subjicit umbra.' i. e. sese attollit. Ita alius scriptor dixit, 'subjecto in mentum gladio.' ubi 'subjecto' nil aliud est quam 'erecto.' apud Virgil. 'subrigit aures,' est ἀνορθοῖ. Et apud Varronem 'pedes subrecti,' in altum sublati. Ita Lucil. apud Festum 'subjicit hastas,' in altum tollit. ita denique 'subjectare vallis triticum,' aut quid tale apud Varr. in lib. de R. R. sed τούτων ἅλις. *Fab.* Effert, producit, procreat, 'summittere' enim est de sub mittere, sic apud Lucr. 6. 70. 'Saxaque subjectare,' i. e. in altum extrudere: vid. etiam 1. 194. 2. 673. 6. 818. Sic 1. 1032. 'Submissa gens animantum.' Quo in loco pro ingenio moreque suo turpiter errat Interpres Fayus. *Creech.* In omnibus hisce, aliisque, *submittit*, &c. est manifesta translatio ab isto vexillorum, fascium, aliorumve insignium submittendorum ritu, qui venerantium erat, aut obedientiam profitentium; quum interim alludat elegantissimus Poëta ad solemnes illas florum sparsiones, quarum specimen in Cybeles sacris exhiberi solitum ipse describit 2. 626. his verbis: 'Ære atque argento sternunt iter omne viarum Largifica stipe ditantes, ninguntque rosarum Floribus,' &c. *Preig.*

Rident] Sua æquabilitate et tranquillitate hilaritatem quandam præ se ferunt. Tralatio est a rebus animatis, et ratione præditis, quæ risu

hilaritatem significant: vel idcirco res inanimæ ridere dicuntur eæ, quæ sunt ornatæ, magnificæ, bellæ, placidæ, tranquillæ; quod, quemadmodum qui rident risu et hilaritate diffunduntur, ita et res aspectu pulchræ, et nitentes, et politæ, hilaritate diffundunt spectatorem. Horat. Od. 11. lib. 4. 'Ridet argento domus.' Hom. Ἰλ. τ. 362. Αἴγλη δ' οὐρανὸν ἷκε, γελάσσε δὲ πᾶσα περὶ χθών. i. e. 'Fulgor autem in cœlum venit: terra autem tota circum risit.' Virgilius Pollione, Ecl. 4. 20. 'Mistaque ridenti colocasia fundet acantho.' Lucret. 2. 32. 'Præsertim cum tempestas arridet, et anni Tempora conspergunt viridanteis floribus herbas.' et 4. 1118. 'Unguenta et pulchra in pedibus Sicyonia rident.' et 5. 1394. 'Præsertim si tempestas ridebat, et anni Tempora pingebant viridanteis,' &c. *Lamb.*

Rident] Amat hoc verbum Lucretius: sic infra 2. 559. 'Subdola cum ridet placidi pellacia ponti.'

Æquora ponti] Tranquillitas atque æquabilitas maris: mare nullis ventis concitatum, et idcirco æquabile et tranquillum. *Lamb.*

9 *Placatumque*] *Pacatumque* Juntæ. Gryph. Nard. *Gif.* Minus recte. *Creech.* Et ita cœlum serenum minimeque turbulentum, tranquillum. tralatio est. *Placatum* autem habent libri manuscripti, et nonnulli typis excusi: alii, *Pacatumque.* confirmat hanc scripturam quam secutus sum, illud Ciceronis oratione ad Quirites post red. 'Tamen si mihi tranquilla et placata omnia fuissent, incredibili quadam, et pæne divina, qua nunc vestro beneficio fruor, lætitiæ voluptate caruissem.' Præterea *placatum* opponitur irato: *pacatum*, bellum inferenti, aut facienti. Quemadmodum igitur mare turbulentum, iratum dicitur a poëtis, Horat. Epod. 2. 6. 'Nec horret iratum mare:' ita hic a Lucretio tranquillum, *placatum*. Lamb.

Diffuso Numine] Immisso et insinuato geniali et genitivo, hoc est, omnia generante mulcenteque, spiritu venerio. Sunt qui legunt *lumine*, h. e. radiis et luce tui syderis corusce vibratu omnia serenantis. Veneris enim sydus est Lucifer, æmulum Solis et Lunæ. Quidam tamen Junoni adscripserunt. *Pius.* *Lumine*] Dispulsis et discussis a sole tenebris. Idem Lucr. 3. 21. 'Semperque innubilus æther Integit, et large diffuso lumine ridet.' *Lamb.*

10 *Nam simul ac species, &c.*] I. e. nam statim ut ver advenit. *Lamb.*

Species p. e. v. d.] Nitor et formositas temporis, quæ peculiariter verno tepore pulchrior est et gratior; cum soles melius nitent. Species multa significat, ut pulchritudinem: unde id dici solet, 'Species Priami digna est imperio.' Speciosus inde pro pulchro capitur. Verba Porphyrii sunt hæc in codicibus promulgatis, quos bibliopolæ corruperunt: τὸ δὲ εἶδος λέγεται μὲν καὶ ἐπὶ τῆς ἑκάστου μορφῆς, καθ' ὃ εἴρηται, πρῶτον εἶδος ἄξιον τυραννίδος. Significant hæc postrema verba: 'Species formam significat, ut dici solet, primum, species digna est imperio.' lego non πρῶτον, sed πριάμου, ex codice prisco castigatissimo: qui fuit Lionorii cujusdam Flaminis Bononiensis, quem non sine admiratione legimus ego et Ladislaus Minius, Hispanus, auditorum meorum acutissimus: quem nescio quem musculum inscite deluxasse non æque ferendum, qui græcas latinasque literas imperitis denticulis arrodit ex furum culo carcinoma faciens, et ex pernionibus podagras. Adjuvat quod pulcherrimum Homerus Priamum inducit. Nec te moveat si a tragico pede desilit hic versiculus. Hoc enim a Porphyrio addi potuit: ut exemplo suo serviret. quod videmus Boëthium in Elenchis fecisse, carmina Martialis advocantem, qui longo post tempore ab Aristotele floruit. Dicet ille refractarius et pertinax,

ita recognoscitur a Græcis: cui non statim annuo, nihil tamen ad me. Ita Boëthius vertit, nec unquam aliter alibi lectum est apud sobrios Latinos: nec statim concedo hoc prolatum esse ab Euripide, sed a Porphyrio exemplificante. Brixiæ emendatissimum codicem legi apud Joannem Taberium græce et latine doctissimum, in quo *Priami* non *primum* scriptum notavi. 'Diei' pro temporis posuit etiam Virgilius Æn. 11. 425. 'Multa dies variusque labor mutabilis ævi Rettulit in melius.' Succinit Tibullus Eleg. 1. 4. 17. 'Longa dies molli saxa peredit aqua.' *Pius.*

Species] Infra 1. 321. 'Invida præclusit speciem natura videndi.'

Verna] Ver enim Veneri sacrum. Ovid. alii. *Fab.*

11 *Et reserata viget*] Idem dicit: et simulatque Favonius, veris prodromus, apertus ac patefactus vigere cœpit, qui antea quasi obseratus et clausus videbatur, &c. Obserare, est sera claudere. Catull. ad Ipsith. 32. 5. 'Nequis luminis obseret tabellam,' cujus contrarium est reserare. Ennius p. 9. 'Nos ausi reserare.' M. Tull. Offic. 2. 'Quamobrem nec ita claudenda res est familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita reseranda, ut pateat omnibus.' *Lamb.*

Genitabilis] Genitivi, generantis fœcundo flatu cuncta. paternus casus est 'genitabilis.' Vernum tempus Zephyro flante incipit quando herbarum creatio: sic illum Græcis appellantibus quod vitam ferat. ζωὴ vita, φόρος ferens. Latini Favonium dictitant a fovendo, quod herbis, et rebus cæteris favet, et spiritu suo lenissimo creat et recreat. Catullus: 'Quos propter fluminis undas Aura parit flores tepidi fœcunda Favoni.' De vento Favonio hæc Plinius libro naturalis historiæ decimo sexto: 'Hic est genitalis spiritus mundi a fovendo dictus. Flat ab occasu æquinoctiali ver inchoans. Cathlitionem rustici vocant: gestiente natura semina accipere, eaque animam inferente omnibus satis.' In priscis Plinii codicibus non *cathlitionem*, verbum agreste et absurdum legitur, sed *catulitionem*, quod mirum quam belle quadret. Catulire fœminæ dicuntur cum marem nimis appetunt, a prærabida canum libidine etymo detorto. Æque terra catulit, cum gestit parere genitabili Zephyro prolectante. Eritque rusticus usus non in verbo, sed in significatione verbi metaphorica: terram catulire urbani non dicerent. sicut rustici nostri cortices arborum vere succoso se resolventes a ligno, 'subare' dicunt, cum prægnantes fœtifico alimento sunt, metaphora a suum libidine tracta. *Pius.* Ita vet. scripti manu et formis. (Mss. etiam Par. Lamb. et Bodl.) Marull. *genitabilis.* Gif. Sic habent omnes libri typis excusi præter Venetos antiquos, et Vicetinos. Manuscripti autem cum quibus impressi ii, quos dixi, consentiunt, *genitalis*: qua voce sæpius idem Lucretius utitur, ut hoc eodem libro vs. 52. 'Quæ nos materiem, et genitalia corpora rebus,' &c. Et 2. 548. 'Corpora jactari unius genitalia rei.' ibid. in extremo vs. 1103. 'Multaque post mundi tempus genitale, diemque.' Et 4. 1227. 'Nec divina satum genitalem numina cuiquam Absterrent.' Et 5. 176. 'genitalis origo.' Et item Virg. Georg. 2. 324. 'genitalia semina poscunt.' Et 3. 136. 'obtusior usus Sit genitali arvo.' Arnobius 3. Advers. Gent. 'Quid ergo dicemus?' 'Deos procreare? Deos nasci? et idcirco his additas genitalium membrorum parteis, ut sufficere prolem possent, et ut nova quaque suboriente fœtura, quicquid prior ætas abstulisset, rediviva substitutio subrogaret?' genitale autem est, quod ad gignendum valet, quodve gignendi vim habet. Credi-

bile est porro idem valere genitabile, et genitale: quemadmodum penetrale, et penetrabile, utrumque pro eadem re est in usu: ut exitiale, et exitiabile: innumerale, et innumerabile: naturalis, et naturabilis. M. Tull. in Lælio: 'ita pulcherrima illa et maxime naturabili carent amicitia.' ita enim legitur in vet. codic. Plaut. Mostell. 5. 2. 40. 'Non potuit venire orator magis ad me impetrabilis.' Idem Epid. 4. 2. 36. 'Si invenio, exitiabilem ego illi faciam hunc, ut fiat, diem.' Existimant tamen quidam docti viri hoc loco legendum *genitalis*, non ob id solum, quod ita habeant aliquot libri manuscripti, verum etiam quod vox *genitabilis* non videatur Latinis usitata. Quod autem ad versum attinet, aiunt choreum esse pro dactylo, seu spondeo: quam licentiam sibi interdum permittunt poëtæ. Ego hac de re judicium meum non interponam. viderint doctiores. Sed vox *genitabilis* tamen reperitur apud Varron. libro de L. L. 4. ubi tanquam testem producit Lucretii versum, si modo locus mendo vacat, his verbis: 'A qua bipartita divisione Lucretius suorum unius et viginti librorum initium fecit hoc:' 'Ætheris et terræ genitabile quærere tempus.' Et apud Tull. in Arato: 'Sollers natura, et rerum genitabilis ordo.' *Lamb.* Al. *genitalis*, sed non est tanti. hoc semel meminisse operæ pretium fuerit, hujus formæ nomina utriusque significationis esse, activæ, dico, et passivæ. ita placabilis qui placat et placatur, penetrabilis qui penetrat et penetratur. Quod minime mirum videri debet, cum a verbo neutro manare procuderit manabile Lucretius, et a volare volatile Virgilius; sed huic quidem aures assuevere. ita cura vigilabilis apud Varronem, quæ insomniam affert; et spongia deletilis, quæ delet, apud eundem, ut et alibile, quod alit. et dissociabilis apud Horat. et flebile cæpe, quod lacrymas ciet. Lucil. Apud Plautum denique in Epidico, dies impetrabilis. *Fab.* Aliis *genitalis*, G. Gif. Ms. Sed non tanti est: hoc semel monuisse operæ pretium fuerit, hujus formæ nomina utriusque significationis esse, activæ, dico, et passivæ, ita placabilis qui placat et placatur; penetrabilis qui penetrat et penetratur. *Creech.* Citatur a Turnebo Advers. IX. 26. versus, ut Lucretii, 'Ætheris et terræ genitabile quærere tempus.' qui quidem nusquam nunc in Lucretio comparet. Habet quid similitudinis hic noster, et magis adhuc appropinquat 2. 1104. 'Multaque post mundi tempus genitale.' verum ipsi numeri nusquam. Turnebus ex Varrone hausit, cujus verba sunt 4. de L. L. 'A qua bipartita divisione Lucretius suorum unius et viginti librorum initium fecit hoc:' 'Ætheris et terræ,' &c. Unde subiit animum cogitatio, pro Varrone afferri posse morem illum Veterum, qui libros suos nonnunquam cum curis secundis prælegere atque edere solebant, de quo videri possunt Notæ in Tertulliani Apolog. p. 292. 313. 409. Pro varietate itaque materiæ in plures initio libros distinguere opus suum Poëta potuit, postea contrahere numerum, atque ipsum exordium Poëtica invocatione exornare. Neminem autem offendat *genitalis* (quod reposuimus) postremam habere hic longam, alias passim brevem, quum exemplum, nostro simile, exstet apud Broukhus. ad Tibull. 1. 7. 72. atque ipse citet Gifanius in Collectan. inf. p. 267. unde patet syllabam *is* etiam sine cæsura aliquando a veteribus productam fuisse. *Hav.*

12 *Aëriæ primum*] Nota hic *primum*. vs. 14. *inde*. vs. 18. *denique*. Preig.

13 *Initum*] 'Inire', significat salire et subagitare. 'initus' coitus. Ovidius Fast. 4. 94. 'Perque suos initus concipit omne genus.' 'Inii' ponitur interdum pro concubui: interdum pro inveni: ut 'iniit rationem:' in-

terdum pro introii: ut Plautus in Fragm. 'Iniit te nunquam febris?' Cæterum in priscis exemplaribus legitur *nutum* non *initum:* ac si pro persuasione et voluntate nutus acciperetur: ut dicantur animalia sentire nutum Veneris, h. e. percipere Venerem id annuere, ut in amorem et copulam ruant. Reperitur etiam renutus pro negatione, et renuere renutareque pro negare. *Pius.* I. e. ingressum, introitum, initium: a verbo ineo, quod valet ingredior; ut inire magistratum, inire viam, et ineunte ætate, ineunte vere: sed non dissimulabo in Gabrielis Paërni, et Scipionis Tettii, et Bertiniano et Memmiano codice scriptum esse *initium*. qua scriptura tamen rejecta, *initum* retinui, ut habet Vaticanus, et omnes typis excusi. Sic Ovid. de Venere, Fast. 4. 93. 'Juraque dat cælo, et terræ, et natalibus undis: Perque suos initus continet omne genus.' Idem Lucr. II. 269. 'Ut videas initum motus a corde creari.' Idem hoc eod. lib. 283. 'Unde initum primum capiat res quæque creandi:' et lib. 3. 272. 'Et mobilis illa Vis, initum motus ab se quæ dividit ollis.' *Lamb.* Alii *initium*, quod doctis placebit magis. est autem in modulo vocis *συνίζησις*, res trita apud Græcos, Latinos, et quos non? *Fab.* *Nutum* B. alii *initium:* eligat Lector quod magis placet: penes eundem etiam sit, utrum *percussæ*, an *perculsæ* legi debeat. *Creech.* Ms. L. B. 2. *initium*. Ed. 1. Gif. Par. Cout. Ms. Bod. *nutum*, unde in Bas. Mss. Susii male exsculpi cernas *nuncium* pro zephyro, ut scribit Ed. Angl. novissimus. *Perculsæ* habent mox Mss. 1. 2. L. B. Gott. ed. Gryph. Nard. Gif. P. in Marg. *Hav.*

Percussæ] Ita v. l. vulg. *initum perculsæ*. vide Ind. *Gif.*

Perculsæ corda] Hellenismus, ut inf. eod. lib. vs. 262. 'menteis perculsa novellas:' et Virg. Æn. 6. 495. 'lacerum crudeliter ora, Ora, manusque ambas:' et sexcentis aliis aliorum scriptorum locis. Sic autem habent omnes libri impressi, et plerique libri veteres. neque video, quamobrem hanc scripturam rejicere debeamus: percellere enim plus est, quam percutere, ut pluribus verbis docui comment. Horatianis. nempe valet pervertere, prosternere, dejicere, *καταβάλλειν*, (sic enim interpretatum reperi in lexico Latino-Græco manuscripto,) ut apud Virg. 5. 374. 'Perculit, et fulva moribundum extendit arena.' Percutere vero, est ferire, et icere, et permovere: per translationem ad animum etiam pertinet, et animum permovere, atque adeo labefactare significat. Licet tamen hic legere, *percussæ*, me probante, aut certe non repugnante. Sic Ter. And. 1. 1. 98. 'Percussit illico animum.' *Lamb.* Ego, quum *perculsæ* a Mss. Lugd. Bat. Gottorp. Bodl. præter multas editiones confirmari videam, recipere non dubitavi; est enim in illo verbo frequens Lucretius, et Ennium, ut sæpe, sequitur. Is autem pag. 148. 'Perculsi pectora Pœni.' *Hav.*

14 *Feræ pecudes*] Bruta animalia quæ facie humana carent dicuntur pecudes, et pecora. Virg. Geor. 4. 327. 'Et pecudum custodia solers.' Lucret. 2. 343. 'Præterea genus humanum rancæque natantes Squammigeræ pecudes.' Marcellus: 'Pecus non solum quadrupes animal, verum omnia animalia pecudes dicuntur. Fucos, primo Æneidos libro Maro ignavum pecus appellat.' 'Pecuina' simpliciter Apuleius de Asino aureo libro 11. vocat animalia bruta: cujus hæc verba sunt in fidelibus exemplaribus: 'Nec tantum pecuina, et ferina, verum inanima etiam divino ejus luminis numinisque nutu vegetari.' Inanima Lucius appellat ea, quæ animam non habent. M. Tullius libro Officiorum 3. et in Hortensio:

'Nam cum omnis solertia admiranda est: tum ea quæ efficit: ut inanima quæ sunt, vivere et spirare videantur. Hac loquendi figura Gellius animalia *inora* vocat, quæ os non sortita sunt. Pompeius. Inori minoris. Tu scribe *minores ore*, h. e. ore privati, ut *capite minor* dicitur: vel *inores*, ut per verbum notius et magis grammaticum dictionem priscam explicet. Agmina pecorum pecuaria dicimus. Est et quartæ inflexionis pecus. Plautus in Rudente. 4. 2. 5. 'Men' vides referre uvidum rete cum squammoso pecu.' *Pecua* Solinus dicit: unde *pecuinus* venit, non a pecude, sed a pecore. *Pius.* Cur *feræ*, omissis mansuetis? an quia feras omnes simpliciter bestias dixit, oppositione ad homines facta? quemadmodum alibi mutas pecudes, non pisces solum, ut 2. 1581. sed et cætera animalia dixit. 5. 1058. 1087. an, quia amore omnes efferantur mansuetæ pariter ac feræ? *Preig.*

Persultant pabula] Pedibus proterunt, fastidientes etiam alimonias præ una voluptate. Pulsu ungulæ frequenti terram percutere signum est alacritatis. Maro Æn. 9. 629. 'Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.' significat id quoque Venerem appetere. Claudius in Annalibus: 'Equæ hinnibundæ inter se terram spargentes calcibus.' Quidam codices habent *persulcant*. Pius. Saltu percursant, et prætereunt, et ita negligunt, scilicet rebus Venereis intentæ. *Lamb.*

Pabula læta] Pinguia. quod hominis proprium sit Servius ad inanimata transfertur. *lætamen* inde fimus appellatur quia lætas segetes facit. Maro, Georg. 1. 1. 'Quid faciat lætas segetes:' pro commodis et pulchris dixit. *Pius.*

15 *Tranant amneis*] Transfretant, transmigrant, transnatant. Sic Virg. Georg. 3. 269. de equabus: 'Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem Ascanium; superant montes, et flumina tranant.' A nando natabula Lucius appellat in Floridis loca accommoda natationibus. *Pius.*

Capta lepore] Bas. Pius, et V. L. Heinsianæ *quodque lepore*. Alias res agit Heinsius ad Claudian. Epithal. Honorii vs. 292. quum citat. 'Ignotosque tranant amnes.' quod nec metrum patitur, nec sensus. *Preig.*

16 *Inlecebrisque tuis, &c.*] Versum *Inlecebrisque* induxi. quia et a v. 1. abest, et necess. non est. *Gif.* H. vs. abest a quatuor cod. manuscriptis (etiam Gott. Bodl. et Ed. Pii, et Bas. imo præcedens etiam ab utroque L. B. præter omnes fere impressos) neque eum Naugerius neque Pontanus habuerunt: desideratur denique in codicib. Vicetin. et Parisiensib. Marullus unus, vir doctus, ex auctoritate veteris cujusdam codicis, (quemadmodum mihi religiose asseveravit Donatus Janottus,) nobis eum restituit. Amicus quidam meus, ingenio et doctrina præstantissimus, putat esse ab ipso Marullo factum, ac pro Lucretiano suppositum, cum putaret ille aliquid deesse, neque desit quicquam. Sic enim hunc locum hoc versu deleto explicat: ita capta lepore quæque pecus 'Te sequitur cupide, quo quamque inducere pergis.' ego aliud, quod dicam, nihil habeo, nisi quod mihi videtur versus Lucretio dignissimus. jam hæ duæ voces in extremo versu, *natura animantum*, sæpe ab eodem item usurpatæ sunt: ut infra hoc libro, 194. 'Nec porro secreta cibo natura animantum Propagare genus possit,' &c. ibid. in extremo, 1037. 'Nam veluti privata cito natura animantum Diffluit,' &c. *Lamb.* Hunc versum, quem non agnoscit B. neque plurimi alii Mss. et impressi Codices, e vetere Codice inseruit Marullus: et quidni pro genuino reciperemus? est enim Lucretio dignissimus; et si deleatur iste, turbata subito essent omnia, et obscura. *Creech.* Potest

hic versus abesse, nisi forte cuiquam durum nimis videatur, quod tam simpliciter: 'lepore capta quæque pecus' dicatur sequi Venerem, nec expresse pateat, quo lepore? *Preig.*

17 *Quamque*] Q. v. *cumque*. (ut Flor. et Bodl.) *Gif.* Duo libri manuscripti, et novem impressi, habent *quocumque*: utraque scriptura probabilis est. *Lamb.* *Quocunque*, B. et alii. *Creech.* Videtur huc oculos quodammodo habuisse Lactantius, scribens 2. 5. 'Cæterum si Dii essent, huc atque illuc passim sine ulla necessitate ferrentur, sic animantes in terra; quorum quia liberæ sunt voluntates, huc atque illuc vagantur ut libuit; et quo quamque mens duxerit, eo fertur.' *Hav.*

Pergis] Ms. L. B. 2. *tergis*, ut et 1. sed ibi recta superscribitur lectio.

18 *Fluviosque rapaceis*] Sic Virgil. Georg. 3. 142. 'fluviosque innare rapaceis.' *Lamb.*

Monteis fluviosque] Valles omisit, quia fluviorum fortasse conspectui jam involvuntur: unde et in lingua Hebræorum Nahal 'vallem' pariter et torrentem notat. *Preig.*

19 *Frundiferasque*] Sic v. l. q. *Gif.*

Frundiferasque domos avium] Nidos *frundiferas* autem excudendum curavi, libros manuscriptos et veterum auctoritatem secutus. *Lamb.* Citat Servius ad Virg. Georg. 2. 372. ubi docet sic legendum Maronis versum: 'Præcipue frondis tenera i. l.' quia antiqui frondis dixerunt in nom. sing. pro quo nunc frons; cui tamen lectioni adversatur Nonius: *Frons* pro *fronde*. Virg. Georg. 2. 'frons tenera imprudensque laboris.' Malui autem per *u* quam per *o* efferre, Ennianam auctoritatem secutus, apud quem pag. 328. 'populea fruns,' et pag. 77. 'Rurescant frundes.' et pag. 69. 'Arbustum fremitu sylvai frundusai.' *Hav.*

Frundiferasque] Sic inf. 257. 'Frondiferasque novis avibus canere undique sylvas.' 'domos avium' autem dixit; quemadmodum Virg. Georg. 2. 209. 'Antiquasque domos avium.' et Stat. Achill. 2. 16. 'Jamque timens qua fronde domum suspendat inanem.' *Preig.*

20 *Incutiens blandum per pectora amorem*] Ut incutere metum, bellum, ictum, sic et amorem dicunt poëtæ: est enim amoris plaga gravis. quod autem huic participio addidit ἐπίθετον 'blandum,' significavit, in amore dolorem inesse cum voluptate conjunctum. notum est, Amorem, seu Cupidinem, γλυκύπικρον a Platone dici. quod attribuit et Veneri Catullus Carm. 69. 18. ad Manlium: 'non est Dea nescia nostri Quæ dulcem curis miscet amaritiem.' Sed idem tamen etiam ipsi Cupidini, carm. de Pelei et Thet. nupt. 65. 95. 'Sancte puer, curis hominum qui gaudia misces.' Usus est Lucretius eodem genere loquendi eod. libr. inf. 922. 'Et simul incussit suavem mi in pectore amorem.' *Lamb.* Observandum in re blanda, suavi, jucunda, usurpari τὸ *incutere*. tamen et ita Horat. in Ep. 1. 14. 26. 'fornix tibi et uncta popina Incutiunt urbis desiderium.' Ita et in 1. Lucret. 923. 'Et simul incussit suavem mi in pectus amorem.' *Fab.*

Incutiens, &c.] Inf. h. l. vs. 921. 'Percussit thyrso laudis spes magna meum cor, Et simul incussit suavem mi in pectus amorem.' *Preig.*

21 *Efficis, ut cupide*] Sunt enim in singulis animantibus innatæ miræ conjunctionis et procreationis libidines. Quidam docti legendum putant *cupidæ*, ut cohæreat cum voce *pecudes*. Lamb.

Generatim] Per genera quæque animalia fœtus propagant. Leo leones, equus equos, et sic in cæteris similibus. Hæc adverbia sic exeuntia referuntur in nomina quibus componuntur, et hanc præpositionem *per*: ut generatim per singula genera, mu-

nicipatim per municipia, vicatim per vicos, ostiatim per ostia, tributim per tribus, populatim per populos: rusticatim tamen rustice significat, urbanatim urbane. Pomponius: 'At ego rusticatim tangam, urbanatim nescio.' Tuatim tuo more. Artuatim, ut illa priora, per artus: generatim per genera. Aliter tamen utitur Varro lib. 5. de L. L. Quandoque sunt simpliciter adverbia: ut moderatim idem est quod moderate: canatim more canis: suatim more suis: boatim more bovis: ut si dicas canatim rabiem exercet, suatim spurcatur et volutatur, et boatim incedit, aut aspicit, aut comedit. Coxim significat in coxis. Laberius: 'Quantum est hominum qui coxim cacant.' Agminatim, turmatim, dense, instar turmæ, aut agminis: velitatim ultro citroque more velitum. Zonatim per zonas. Cunctim per cunctos: quo adverbio Sidonius et Apuleius utuntur. Efflictim Plauto ardenter. Exquisitim exquisite: et multa id genus, quæ libens omitto. Dictione generatim utitur M. Tullius libro II. de Oratore: pro qua recentiores minus nitide generaliter dicunt. Idem Cicero in Verrem actione quarta: 'Ergo ab universa provincia generatimque a singulis ejus partibus non solum diligitur, sed etiam ornatur.' Idem infra in septima. 'Quid sigillatim, potius quam generatim atque universe loquar?' *Pius.* Κατὰ τὸ ἴδιον ἑκάστου γένος, secundum genera. *Lamb.* Vocabulum Lucretio amatum. 'Generatim-sæcla, q. d. sæculum,' h. e. genus quæque suum. 'Generatim-sæcla.' ut apud Ter. 'semper-lenitas.' *Preig.*

Sæcla propagent] Sua genera amplificent et multiplicent, in hoc eodem verbo producit primam syllabam infra eodem libr. 'Propagare genus possit, vitamque tueri.' Et sane Lucretius præpositionem *pro*, in plerisque compositis nunc producere, nunc corripere solet. *Lamb.*

Sæcla] Vox Lucretiana, qua et alii, ut Manilius in 2. usi sunt; utitur quoque Lucanus in fine lib. VI. 816. 'Quas jubeat vitare plagas, quæ sæcula mundi.' sic legit vetus liber, non *sidera.* Græci poëtæ φῦλα vocant. Horat. genus. 'piscium genus,' Od. 2. lib. 1. Id autem significat quod vulgus vocat species animalium: vulgus, inquam, nam certe non ita veteres Latini; quod ostendit Muretus. De ea voce sic scribit Adrianus Turnebus lib. 26. cap. 13. 'Sæcla ferarum cum apud Lucretium legerem, subiit quærere unde sumpta esset ista sæculi significatio in veteri scriptore tam nova tamque insolita, nec aliis auctoribus Latinis usurpata. Igitur Lucretium existimavi non tam notionem hominibus Latinis receptam sequutum esse in hac usurpatione, quam vocabuli originem et natales, ad quos redegit significationem vimque vocabuli. Nam sæculum ab ἡλικία deduci videtur: cum aspiratio millies in sibilum desciscat, ut notum est: λ autem et κ transponantur invicem sedibus mutatis. cum autem ἡλικία Græcis sæpenumero ætatem significet, tamen etiam genus declarat, ut in Lucretio sæclum, ut cum Græci dicunt, ζόρκα esse ἡλικίαν ἐλάφου ἢ δορκὸς, i. e. hinnulum esse genus et sobolem cervi. aut si cui hoc nimis repetitum videtur, ut cum quis dixit, Væ ætati tuæ, pro væ tibi: sic licet existimare sæcula bucera eadem ratione dici et pro bubus poni: quod et verius puto. Ejusdem illud et novæ significationis est.' Fallitur: legendum enim ζὸρξ, ἡ θήλεια ἐλάφου ἢ δορκάς. unde et δόρκων pro leone. nam ζὸρξ et δὸρξ eadem. Id autem notaverat Hesychius quasi rem non vulgarem; ut et reipsa talis est. *Fab.*

22 *Quæ quoniam rerum*] Quia ab illo loco, 'per te quoniam genus omne animantum,' &c. longum est hyperbatum, multaque interjecta sunt,

iterat copulationem illam, 'Quoniam,' hoc modo: 'Quoniam igitur sola rerum naturam gubernas, &c. Te sociam cupio,' &c. *Lamb.*

23 *Dias*] Vitales, aërias, cœlestes. Δῖος Græcis generosus: unde Homero Δῖος Ἀχιλλεύς. Dia Camilla Virgilio. et Persio Sat. 1. 44. 'Quærunt Romulidæ saturi quid dia poëmata narrent:' pro nobilibus, et generosis, et absolutissimis. Diales lares vocantur vitales, h. e. vitæ præstites, vel quos sub dio colimus. *Sub dio* dicebantur, et *sub divo*, sub cœlo, sub aëre, in aperto. Subdiales dicuntur ambulationes, quæ sub dio fiunt, quas Græci vocant hypethras, et paradromidas; quibus utimur sub operto, iidem vocant hypostega. Pompeii verba subjunxi: 'Dium antiqui ex Græco appellabant a Deo ortum, et diurnum sub cœlo lumen. Ζεὺς Dios: unde adhuc sub Dio fieri dicimus, quod non fit sub tecto: et interdiu, quod contrarium est nocti.' *Pius.* Aërias, seu ætherias, seu diurnas. 'Dium' (inquit Festus) 'quod sub cœlo est: ex quo sub Dio fieri dicimus, quod sub cœlo fit, et non sub tecto.' interdum dium idem valet quod divinum. Virg. Æn. 11. 657. 'dia Camilla.' Hor. Sat. 2. lib. 1. 'macte Virtute esto, inquit sententia dia Catonis.' Idem Lucr. 2. 172. 'Ipsaque deducit dux vitæ dia voluptas.' *Lamb.*

In luminis oras] Interpretare regiones aërias. Ora proprie loquendo regio littoralis appellatur. Sed factum est demum latius verbi significatum: ut perperam loquantur illi, qui oras funes appellant, quibus religatur navis, quos Græci 'prymnesia' dictitant: Ovidius et cæteri peculiariter 'retinacula.' Propertius libro elegiacon secundo: 'Nam melius duo defendunt retinacula navem.' De prymnesio sic Pompeius: 'Prymnesius palus, ad quem funis nauticus religatur, quem alii tonsulam dicunt.' Oræ pro regionibus capiuntur, et partibus, a Varrone libro 4. de L. L. 'Oræ dicuntur quæcunque extremitates.' Quod si apud Livium comperis 'decedentes a littore incidisse oras,' scito mendosum esse codicem, et *lora* scribendum. quem fœdum Sipontini lapsum demonstrat alibi codex Livianus, in quo passim *lora*, non *oras* scribitur: quæ coria in fastigio funium vel pro funibus tanquam firmiora et humori magis invicta annectebantur. Qui si inter cætera exempla sui lapsus fucos affert, ut Quintiliani testimonium libro primo ita scribentis: 'Solventibusque oram bene precemur;' Respondeamus, maculosum esse exemplar, et auctoritate Sipontini, quæ inter grammatistas et literatores non parva est, convulsum circumferri. Est enim in Quintiliano recognoscendum *ora* casu sexto, non *oram*: ut 'ora solvere' sit ab ora, h. e. a littore recedere. Proclivis error fuit et facile admissus, putantibus semidoctis 'solvere ora' grammatice non dici: persuasis a Sipontino 'oram' significare retinacula. 'Ora' proprie dicitur, auctore Plinio, quæ Græcis ægialos. Vel figurate dicimus 'oram solvere;' ut solvere vitam, hoc est, a vita discedere. Priscianus, cum omnes oræ significationes poneret, non dixit oram significare retinacula. Male feriatus essem si Ringium Bergomatem musarum grunnienti rostro delitias subruentem confutare acrius experirer: quando est gloria præterire asellos. *Pius.* In lucem: in regiones luminis. usitatum genus Lucretio, inf. eodem lib. vs. 178. 'Dum tempestates adsunt, et vivida tellus Tuto res teneras effert in luminis oras.' et 2. 577. 'Quem pueri tollunt visentes luminis oras.' ibidem, 617. 'indignos esse putandos, Vivam progeniem qui in oras luminis edant.' 5. 226. 'cum primum in luminis oras Nixibus ex alvo matris natura profudit.' et sæpe alibi. idque imitatus est Virg. Geor. 2. 47. 'Sponte sua quæ se tollunt in

luminis oras:' et Æn. 7. 660. 'sub luminis edidit oras.' Sed videtur uterque ab Ennio sumsisse. sic enim ille pag. 51. 'At si se, sum quæ dederat in luminis oras.' *sum* autem apud Ennium, valet eum, seu ipsum. Idem pag. 38. 'O Romule Romule dic, o Qualem te patriæ custodem Dii genuerunt? Tu produxisti nos intra luminis oras.' Arnobius Lucretii verborum amator, lib. 2. advers. Gent. 'Antequam Tages Thuscus oras contingeret luminis,' &c. *Lamb.*

24 *Neque fit lætum, &c.*] Sic Callimachus: Τίς δὲ χάρις, τί δὲ τερπνὸν ἄνευ χρυσῆς Ἀφροδίτης; Τεθναίην, ὅτε μοι μηκέτι ταῦτα μέλει. i. e. 'Quid lepidum, quid jucundum sine Cypride pulchra? Vita vale, hæc curæ mi esse ubi desierint.' Tale fere est illud Menandri, quod refert Plutarchus libro, πῶς δεῖ τῶν ποιημ. ἀκούειν: Ἅπανθ' ὅσα ζῇ, καὶ τὸν ἥλιον βλέπει τὸν κοινὸν ἡμῖν, δοῦλα ταῦτ' ἔσθ' ἡδονῆς. i. e. 'Omnia, quæ vivunt, et solem nobis communem intuentur, hæc voluptati serviunt.' ex quo Græci ἀκύθηρον, et ἀναφρόδιτον appellant, quod Latini invenustum, i. e. illepidum, atque inornatum. M. Tull. epistolarum lib. 7. ad Volumn. 'Sed quoniam tanta fæx est in urbe, ut nihil sit tam ἀκύθηρον, quod non alicui venustum videatur, pugna, si me amas,' &c. quo loco legitur in libris vulgatis ἄκυρον, mendose. *Lamb.*

Neque amabile] Nam a Venere Venustus. Monet Interpres locum Ciceronis 7. Ep. in ea quæ prior est ad Volumnium, corruptum esse, ac pro ἄκυρον legendum esse ἀκύθηρον. at ego scio qui probare possint legendum esse potius ἄγροικον. nam ἀκύθηρός haud facile, opinor, reperiatur; dein Cicero plus uno loco agrestem, seu rusticum (i. e. ἄγροικον) opposuit τῷ venustus, lepidus. Si quid mutandum sit, posset et legi ἀκύκλιον, i. e. ἀπαίδευτον, ex Hesychio. origo vocis notissima est. sed ea loci hujus non sunt; et raptim scribimus. *Fab.*

25 *Te sociam studeo, &c.*] Quæritur a doctissimis viris, quid sit, quamobrem, cum Lucretius Epicuri rationem et sententiam hoc poëmate exprimere instituat, Epicurus autem dicat, Deos neque bene meritis capi, neque gratia flecti, neque irasci, neque res mortalium curare, hoc loco tamen Venerem Lucretius imploret, eam sibi in suo poëmate scribendo sociam adjungere cupiat: precetur denique, ut illa interea dum ipse rerum naturam explicat, terras et maria tranquillet, bella componat, et pacem constituat. Exstat hac de re eruditissima P. Victorii Florentini ad Joan. Casam Florentinum epistola: in qua huic quæstioni ita putat responderi posse, si dicamus, Epicurum, tametsi voluerit, Deos nihil neque habere negotii, neque aliis exhibere, εὐχὰς tamen, i. e. preces non sustulisse, et vota mortalium de suis rebus a Diis immortalibus audiri putavisse, aut certe Deos immortaleis propter eorum præstantem et excellentem naturam, ab hominibus venerandos et colendos esse censuisse. Utitur autem scriptoris locupletis Plutarchi testimonio; cujus hæc verba sunt in libro adversus Coloton Epicureum: πῶς οὖν ἀπολείπουσι φύσιν, καὶ ψυχὴν, καὶ ζῶον; ὡς ὅρκον, ὡς εὐχὴν, ὡς θυσίαν, ὡς προσκύνησιν, ῥήματι καὶ λόγῳ, καὶ τῷ φάναι, καὶ προσποιεῖσθαι, καὶ ὀνομάζειν, ἃ ταῖς ἀρχαῖς καὶ τοῖς δόγμασιν ἀναιροῦσιν. i. e. 'quomodo igitur naturam, et animum, et animal relinquunt? ut jusjurandum, ut preces, ut sacrificium, ut venerationem et adorationem, verbo, et aientes, et simulantes, et nominantes ea, quæ principiis et decretis evertunt.' Eodem pertinet id, quod scribit M. Tull. lib. 1. de Nat. Deor. 'Si nihil aliud quæreremus, nisi ut Deos pie coleremus, et ut superstitione liberaremur, satis erat dictum. nam et præstans Deo-

rum natura hominum pietate coleretur, cum et æterna esset, et beatissima. habet enim venerationem justam quicquid excellit,' &c. Ibid. 'His terroribus ab Epicuro soluti, et in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere: et pie sancteque colimus naturam excellentem atque præstantem.' Ego ut P. Victorio assentior, ita hoc etiam dici posse puto, Lucretium in proœmio sui poëmatis non ut philosophum, sed ut merum poëtam, a Deo opem et pacem petere: et tamen in eo, quod a Venere potissimum auxilium petat, non longe ab Epicuri sententia discedere, qui summum bonum in voluptate, atque in non dolendo constituat; ut omittam quod homo Romanus neque indecore neque inepte Venerem Romanorum matrem imploravit. *Lamb.* Non tam sibi quam versibus suis sociam Venerem optat. nempe inquit; ut 'obscura de re tam lucida pangam Carmina, Musæo contingens cuncta lepore.' *Preig.*

26 *Pangere*] Translatum. nam proprie agricolæ plantas pangere, i. e. infigere, dicuntur. M. Tullius ad Tiron. 'An pangis aliquid Sophocleum?' sic idem Lucret. lib. 4. in proœmio. vs. 8. 'Deinde quod obscura de re tam lucida pango Carmina.' *Lamb.*

Conor] Conari hoc loco cogitare est, sibi aliquid proponere, decernere, &c. προαιρεῖσθαι. ita in hocce lib. vs. 986. 'cum dare conantur.' ut et in 6. 'namque ipsa de re jam dicere conor.' Sic Varro in præfatione lib. 1. 'quo brevius de ea re conor tribus libris exponere.' Non aliter Terentii ille locus accipiendus: 'Conabar tibi obviam, Dave.' i. e. de te conveniundo cogitabam. neque porro alia ratione accipiendum est quod alibi dixit: 'isthuccine conari queam?' Ibi certe conari, velle est, vel cogitare. Ita Plautus alicubi, 'Neque conari id facere audebatis prius.' Quid quod Græci utuntur verbo πειρᾶσθαι in eadem notione? rarum esse fateor; neque tamen dubium est. sic enim Menander dixit in utili illa sententia, et nemini unquam satis audita. μὴ πᾶσι πειρῶ πιστεύειν ἀεί. Ubi illud μὴ πειρῶ significat 'noli;' ad verbum autem significat, 'ne coneris.' Livius item in 1. sic usurpavit hanc vocem ut Plautus, Terentius, et Lucretius: 'Aucta civitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi ad belli et ad pacis usus, ne semper opes armis acquirerentur, consilio augere imperium conatus est.' i. e. sibi proposuit. Atque adeo locum quemdam Ciceronis ex Epist. 4. lib. 5. emendandum puto. En tibi illius verba: 'Nunc mihi Quintus frater meus, mitissimam tuam orationem, quam in senatu habuisses, perscripsit; qua inductus, ad te scribere sum coactus.' Ibi nemo, qui saltem admonitus fuerit, dubitabit quin legendum sit *conatus*, non *coactus*; quam vocem et sententia, et τὸ *inductus*, satis respuunt. *Fab.*

27 *Memmiadæ*] Memmio Gemello: qui prætor fuit in Bithynia, et postea exsulavit Athenis, ut perspicere licet ex M. Tullii ad eum epistolis libr. 13. *Memmiadæ* autem pro *Memmio*, ut *Scipiadæ*, apud Horat. Sat. 2. 1. 'Virtus Scipiadæ, et mitis sapientia Læli.' et apud Virg. Æn. 6. 843. 'duo fulmina belli Scipiadæ.' et idem Lucret. 1. 44. 'Quod superest, vacuas aureis mihi Memmiada, et te,' &c. Ubi tamen vulgo legitur, *mihi Memmius et te.* ut sit rectus pro vocandi casu. *Lamb.* Caius Memmius Gemellus dicebatur; ille ipse, de quo Catullus, qui ei subiratus erat, scripsit, *O Memmi bene me, &c.* quæ quia turpicula sunt, huc non transferentur. De illo sæpe apud Ciceronem. *Fab.* Memmius Gemellus, quocum Athenas olim profectus erat Lucretius, et quo familiariter utebatur: de illo autem plurima videat Lector in disserta-

tione Gifanii de gente Memmia. *Creech.*

28 *Ornatum*] *Ora latum* in vet. Gronovii cod. conjecit Salmasius *altatum* pro exaltato et excelso, ut *vivatum* idem dixit Lucretius 3. 410. 557. 680. at vox *altata*, licet Apollinari Sidonio aliisque sequioris ætatis nota fuit, vix tamen forsan erat Lucretiani ævi. *Creech.* Ms. *Omnibus ora latum.* Unde Wallius, et cum eo Vossius, fecit *Omnibus prælatum.* Quod non videtur rejiciendum. q. d. quem relictis rebus (nota formula) voluisti excellere, seu curasti ut excelleret. *Preig.*

29 *Dictis*] Alibi: 'doctis dictis.' *Preig.*

Leporem] Tu leporis Dea, æternum et divinum meis versibus leporem asperge. nam sine te essent illepidi atque invenusti. *Lamb.*

30 *Effice*] Al. *et face.* melius: ita enim vinculum erit in hoc versu cum superioribus. *Fab.*

Mœnera] Officia, expeditiones. Bene rogat Venerem ut bellum sedet. Sunt enim Amor et Venus duo numina pacis amica, ita canente Propertio 3. 3. 23. 'Pacis amor Deus est: pacem veneramur amantes.' Perit amor audito classico, qui corda otiosorum occupat: quales castra nolunt: sed 'tubas et lituos procul,' ut ait Manlius. *Pius.* Ita v. l. *Gif.* *Mœnera, Munera, mœnia,* munia. *pœna,* punio. *Pœnus,* Punicus. *coirantes,* curantes. Ennius plus semel. De conversione τοῦ οἐ in u dixit eruditus Interpres Columnæ Duillianæ. adde et superioribus OINOS unus, ut in illo saxo legitur de quo in vita Peyreskii mentio fit; cujus exemplar a Sirmondo Viro Doctiss. editum est et notis illustratum. *Fab.* *Mœnera Militiai* belli seu militiæ munera, sic *mœnire* pro *munire, mœtuus* pro *mutuus, cœra* pro *cura,* &c. *Creech.*

Militiai] Militiæ: diæresis. Jam diphthongus *æ* olim scribebatur per *ai,* ne cui mirum sit, ex *æ* fieri κατὰ διαίρεσιν *ai,* ut 'viai, naturai, materiai, Iphianassai, Geryonai,' et similia innumerabilia apud Lucretium, et item apud M. Tullium in Arato: 'Vos quoque signa videtis aquai dulcis alumnæ.' et sæpe alias: etiam apud Virg. ut Æn. 3. 354. 'Aulai in medio libabant pocula Bacchi.' denique apud omneis veteres. *Lamb.*

32 *Nam tu sola*] Ætiologia. *Lamb.*

Nam tu sola potes, &c.] Hujus loci lepore captus Papinius Theb. 3. 295. Lucretium, sed non æquis passibus, ut fit, sequitur; ubi bellator ille furens, occurrentem sibi Venerem, multaque cum eo de bello Thebano, quod instabat, expostulantem, de curru desiliens amplectitur, dictisque ita mulcet amicis. 'O mihi bellorum requies, et sacra voluptas, Unaque pax animo, soli cui tanta potestas Divorum, hominumque, meis occurrere telis Impune,' &c. *Preig.*

33 *Quoniam*] Αἰτιολογία αἰτιολογίας. quia (inquit) Mars belli moderator, et dominus est, qui tibi, ut amans, servit. *Lamb.*

Mavors] Mars seu Mavors, quia magna vertat, appellatus. Marc. Tullius libro secundo de natura Deorum. *Lamb.*

34 *Armipotens*] Virg. Æn. 9. 717. 'Hic Mars armipotens animum, viresque Latinis Addidit.' *Lamb.*

In gremium] Ovidius Venerem ita in sinu Adonidis collocat Met. 10. 558. 'Inque sinu juvenis posita cervice reclivis Sic ait, ac mediis interserit oscula verbis.' *Hav.*

Sæpe] Hoc apte concludit inde, quod æterno amore devinctus sit Veneri. *Preig.*

35 *Reficit*] Instaurat, et amplexu, otio, suavitateque venerea reparat et renovat ad bella robustius capessenda, juxta Ovidianam sententiam: 'Quod caret alterna requie durabile non est. Hæc reparat vires: fessaque membra novat.' Ex consuetudine prisca duas

consonantes copulat pro libitu ad intendendam producendamque syllabam. Nam cum *reficit* unico *f* scribatur, alterum addit ut syllabam fulciat. Prima brevi alibi *reficit* ponit. Sic inf. 264. 'Quando aliud ex alio reficit.' vel ita distingue, ut cum *reficere* ponitur pro renovare, prima correpta donetur: cum ad animum mulcendum et recreandum, produci posse syllabam et intendi constet: ut per adjectionem consonantis fiat in verbo discrimen. Sed hoc nec probo, nec reprobo. Prisci tamen codices habent *rejicit:* quo verbo significatur Martis impatientia ad Venerem, in cujus sinu non se molliter componit, sed raptim rejicit: et hoc probo; quoniam *in gremium* sequitur. Non enim dicere possumus *reficio me in gremium*, sed *in gremio:* quod in *reficio* verbo nullus est motus. Est pes proceleumaticus *rejicit* quatuor brevibus constans. *Rejicit* Lutatius legit citans hoc carmen in tertio Thebaidos. *Pius.* *Reficit.* Ita v. l. q. et vetustiss. vulg. quidam: *Refficit*. vulg. *Rejicit*. et in q. *devictus*. Gif. *Rejicit*. Sic habent fere omnes libri vulgati. quidam scripti tamen *Refficit*. quam scripturam si quis probabit, legendum erit, *in gremio qui sæpe tuo se Refficit:* i. e. recreat: quæ scriptura quibusdam doctis placet. neque desunt, qui nihilominus *in gremium* retineant, ut sit illis simile, in potestatem prædonum fuisse, in mentem fuisse, &c. quæ notat Gel. 1. 7. *Lamb.* *Rejicit*. Gifan. *Reficit*. male, neque enim dicimus *reficere se in gremium*. Fab. *Rejicit*. *reficit*, B. et Gif. quasi *recreat*, minus eleganter. *Creech*. Barthius tamen (hunc enim litera B. denotat) ad Statium Theb. 3. 263. *rejicit* legit, sed mox male *repostam*. Hav.

Devictus] Possessus, expugnatus. Si *devinctus* scribis, interpretare deligatus et distentus. *Pius.* *Devinctus.* Sic habent tres libri manuscripti, quibus Romæ usus sum, et item alii, Bertin. et Memm. sic Furius Bibaculus: 'Ille gravi subito devinctus volnere habenas Misit equi.' et Virgil. Æn. 8. 394. 'Tum pater æterno fatur devinctus amore.' Notum est autem ex Homeri 'Οδυσσ. βιβ. θ. Venerem Martis amicam esse, eamque cum illo in adulterio deprehensam fuisse, cum eos ambos tenuissimis et subtilissimis vinculis irretitos, atque implicatos Vulcanus Diis spectandos præbuisset. quæ fabula significat primarum qualitatum, calidi frigidi, sicci humidi, temperationem. Mars enim siccus est et calidus: Venus humida et frigida *Lamb.*

Devinctus volnere] Metaphora paulo durior. tamen dicebant 'præpeditus dolore,' et κολληθεὶς ἀνίαις Callimachus. *Fab.* *Devinctus*] Lambino assentior. Lib. 5. tamen vs. 1320. videndum, an non potius legendum: *volnere victos*. Nam et apud Virg. Æn. 10. 842. et 12. 640. ita legitur. *Preig.*

Volnere amoris] Virgil. Æn. 4. 67. 'tacitum vivit sub pectore vulnus.' Theocrit. κύκλωπι, Idyll. 11. 15. ἔχθιστον ἔχων ὑποκάρδιον ἕλκος Κύπριδος ἐκ μεγάλας. I. e. 'infestissimum sub corde vulnus, seu ulcus, habens a Venere acceptum.' *Volnere* autem et *volnus*, et *volgus*, et *volt*, et similia, per *o* excudenda curavi, quia sciam ita veteres esse locutos. *Lamb.*

36 *Suspiciens*] Admirans tuam divam et formosissimam speciem. Quidam legunt *suspirans*, hoc sensu: Ita tuis facibus vulneratus et perustus Mars suspiria ex vulnere trahens cogitur tibi copulari, te desiderare, te tenere, tibi etiam ingratis famulari. *Pius.* *Suspiciens*, sursum aspiciens. Sic autem habent libri aliquot vulgati, et tres manuscripti: duo item scripti, et quidam vulgati, *suspirans*, quam scripturam equidem non damno. *Lamb.* Alii *suspirans*. Sed placet *suspiciens*. Vox enim ista bellæ

huic imagini optime convenit: nullam vero tabulam, uti sentit Faber, (inf. vs. 38.) respexit Lucretius; quid enim tabula opus, ubi vividum est, quod res optime pingeret, ingenium? Amo etiam verecundiam, et utinam in Fabro inveniri possit: non paulo modestior est poëta, quam interpres; nulla enim vera res hic agitur, nulla *μεγάλα μυστήρια*. Illa interpretatio quam apposui non minus fida est, quam modesta: Mss. *suspiciens*. Creech. *Suspiciens* Ms. *Suscipiens* non male. certe longe prævalet *τῷ suspirans*, quod Ed. Gryph. habet. *Preig.*

Tereti] Oblonga, sed carnulenta. Rotundum et teres differunt: quod Teres est compactile in longitudinem, Rotundum est sphæricum et orbiculare. Cylindrus teres appellari potest, non rotundus. Rotundus follis pugilatorius, non teres. Maro Ecl. 8. 16. 'Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.' Teretes digitos et exiguum pedem Naso laudat in puella. Hic est ordo codicis. Atque ita suspirans Mars et inhians pascit visus avidos amore, reposta tereti cervice in te, O Dea, Venus. *Pius.* Teres appellant Latini longum cum rotunditate et lævore: id fortasse quod Græci *ῥαδινόν*. Hor. Od. 2. 4. 'Brachia, et vultum, tereteisque suras Integer laudo,' &c. Virgil. Æn. 8. 633. 'illam tereti cervice reflexam.' *Lamb.*

Tereti cervice reposta] Ovid. Met. 10. 558. 'Inque sinu juvenis posita cervice reclinis, Sic ait, et mediis interserit oscula verbis.' *Preig.*

Reposta] Reposita. sic alibi *posta, composta, disposta*; et Virgil. Æn. 1. 30. 'manet alta mente repostum:' et Georg. 3. 527. 'non illis epulæ nocuere repostæ.' *Lamb.*

37 *Pascit amore avidos*] I. e. delectat amore avidos oculos. idem Lucret. 2. 419. 'Neve bonos rerum simili constare colores Semine constituas, oculos qui pascere possunt.' Plaut. Pœn. 5. 4. 1. 'Fuit hodie operæ pretium ejus, qui amabilitati animum addiceret, Oculis epulas dare, delubrum qui hodie ornatum eo visere venit.' et Ter. in Phorm. 1. 2. 35. 'restabat aliud nihil, nisi oculos pascere.' et Virg. Æn. 1. 612. 'Sic ait: atque animum pictura pascit inani.' Etiam Aristotel. quodam loco scribit, 'jucundissimum esse amanti rei quæ amatur aspectum.' *Lamb.*

In te] In sinum tuum. amatorius mos et delitiosus in sinu dominæ cubare, ibique dulces et persuaves somnos aucupari. Pindarus obiit dormiens in gremio amati pueri. *Pius.*

Pascit visus] Extrema fere linea amantis hoc esse Terentius non ineleganter docet, apud quem nihil 'nisi oculos pascere sibi relictum' esse graviter adolescens quidam queritur. Eadem autem extenuatio hoc loco Veneris potentiam haud parum exaggerat. q. d. si Mavors Armipotens ille præclare secum actum putat, si, quod leve profecto et extremæ lineæ ac sortis est, oculos tuo adspectu pascere ipsi liceat; quæ tandem tua ista potestas, tuum illud regnum est, quod in mare pariter ac terras frugiferenteis obtines? *Preig.*

Inhians] Imminens cum desiderio rei ipsi amatæ. Nimia voti cupidinei expressio. Inhiare significat ita cupide appetere ut hiatum oris emittas. Virg. Georg. 2. 463. 'Nec varios inhiant pulchra testudine postes.' *Inhiant* interpretatur Servius 'habere desiderant:' et dicimus inhio illam rem, et illi rei. Apuleius libro tertio Asini Aurei: 'His inhians et spe salutis alacer lætus propius accessi.' Statius: 'Fraternos inhiantem obitus,' Plaut. Stic. 4. 2. 25. 'Tuam hæreditatem inhiant, quasi esuriens lupus.' Idem in Aul. 2. 2. 89. 'Credo illum audisse me habere thesaurum domi: id inhiat.' *Pius.*

Inhians in te] Translatio est ab

animantibus, et avide atque ore aperto cibum appetentibus. Virg. Æn. 7. 813. 'Et prospectat euntem Attonitis inhians animis.' Plaut. Aul. 2. 2. 89. 'Credo illum audisse me habere thesaurum domi: id inhiat.' *Lamb.*

Visus] Oculos videndi cupidissimos, quorum est in amore dulcissimum pabulum vel auctore Propertio 2. 12. 11. 'Quid juvat in cæco Venerem corrumpere motu? Si nescis, oculi sunt in amore duces.' *Pius.*

38 *Eque tuo pendet resupini*] Ita presse, ita coherenter, et, ut dicitur, columbatim, labra labris junxit et impressit Mavors, ut spiritus omnis illius pendeat ex ore tuo, in quod omnem spiritum insinuavit. Sic et Plato: 'Savia dans Agathoni, animam in sua labra tenebam: Ægra etenim properans tanquam abitura fuit.' Conjungere labra lasciviter Plautus conferruminare dixit: antiqui graphice collabellare. In Asin. Plaut. lepide 3. 3. 105. 'Fac me proserpentem bestiam, ut duplicem habeam linguam.' *Pius.*

Spiritus] Anima, anhelatio. Tibullus. 1. 9. 37. 'Et dare anhelatim spumantibus humida linguis Oscula.' *Resupini*, i. e. resupinati, reclinati in gremium Venerium. In alia significantia resupinare est ab incœpto pervertere, confundere, inquietare: in præceps dare etiam hoc verbum significare ostendit Satyricus: 'Aulam resupinat amici.' Propertius 4. 8. 51. 'Nec mora cum totas resupinat Cynthia valvas.' Liv. lib. 4. 'Assurgentem ibi regem umbone resupinat.' *Pius.* Vel significat os ori, et labra labris affixa, quale est illud Tibulli 1. 9. 37. 'Et dare anhelanti spumantibus humida labris Oscula;' et Lucret. 4. 1186. 'Quæ complexa viri corpus cum corpore jungit, Et tenet adsuctis humectans oscula labris.' vel certe Martis amantis spiritum ex Veneris amicæ aspectu pendere, atque aptum esse: cui sententiæ consentanea esset lectio, *Atque ita suspirans tereti cervice reposta.* Lamb.

Eque tuo pendet resupini spiritus ore] Inclinat animus ut credam Lucretium respexisse tabulam aliquam, in qua Mars gremio Veneris molliter insidens exhiberetur. Qui autem in gremio amiculæ per ludum et jocum sedent, eos aversos esse necesse est, neque desiderato aspectu frui posse; quare addit poëta 'cervice reposta,' et 'resupini,' et 'suspiciens;' qua voce ostenditur, Martem, amore et admiratione defixum, pascere avidos oculos inhiantem in Venerem cervice reflexa. Et hæc quidem, ut opinor, in tabula; sed quæ mox sequuntur, 'Hunc tu, Diva, tuo,' &c. et, 'circumfusa super,' non amplius ad tabulam pertinent. Vera res agitur; et μεγάλα μυστήρια τελεῖται. Ex his, uti spero, lucis aliquid huic loco accedet. *Fab.*

39 *Hunc tu, Diva, &c.*] Hunc tu, Diva, recubantem tuo corpore complexa. *Lamb.*

40 *Loquelas*] Apposite *loquelas* appellat suavia ac mellita verba. Vocis ipsius id sonus videtur sonare. et v. 231. illa, 'Nutricis blanda atque infracta loquela,' quas illecebras habeat ex imitatione Minuciana patet, qua tenellis pueris quam elegantissime attribuuntur 'dimidiata verba, ipso loquelæ fragmine dulciora.' Notus hinc Lallus Deus, et Lallare verbum inde formatum apud Persium. *Preig.*

41 *Incluta*] Sic habent libri scripti. *inclutus* autem (inquit Festus) clarus, nobilis. jam *y* et *u* idem sonant. *Lamb.* Non sæpe apud Latinos scriptores reperias Deos *inclytos* vocari; sed ita fere semper vocat Homerus: κλυτὸς Ἐννοσιγαῖος; ita de Vulcano, &c. sic quoque Ennius (p. 53.) apud Nonium: 'Olim de cœlo lævum dedit incluta signum.' *Fab.*

41 *Placidam pacem*] Virg. Æn. 1. 253. 'Placida compostus pace.' *Preig.*

42 *Agere hoc*] Naturam rerum explicare; hoc ipsum, quod suscepimus, attente et summa cura agere: in hoc studium incumbere. de hoc loquendi genere nos plura diximus in comment. Horatianis. Sic 4. 966. 'Nos agere hoc autem, et naturam quærere rerum.' *Lamb.*

Agere hoc] Scribere, de ratione philosophica cogitare. Notum quid sit 'Hoc age;' eo respicere Lucretium credibile est. *Fab.*

Hoc patriai, &c.] Ita inf. 4. 966. 'Nos agere hoc autem.' *Gif.*

Tempore iniquo] Tempore adverso. 'tempore iniquo,' 'æquo animo,' antithesis. *Lamb.*

Tempore iniquo] Tunc enim et Clodius et Catilina Rempublicam vexabant. *Fab.*

Tempore iniquo, æquo animo] Παρονομασία Caro amata. vid. ad vs. 7. *Preig.*

44 *Talibus in rebus*] In rebus turbulentis: tempore belli. *Lamb.*

45 *Quod superest*] Attentionem sibi comparat. *Quod superest* autem, i. e. quod reliquum est. Atque ita sæpe loquitur, ut 2. 39. 'Quod superest, animo quoque nil prodesse putandum.' et 6. 998. 'Quod superest, facile hinc ratio reddetur, et omnis Causa patefiet,' &c. *Lamb.*

Vacuas] Otiosas, atque attentas. *Lamb.*

Memmius] Ita o. l. Male Lambin. *Memmiada:* rectus pro vocandi casu. *Gif.*

Memmiada, et te] O Memmi. sic autem restitui conjectura ductus, cum hic locus in codice Bertiniano totus in litura demersus esset. sic supra dixit, *Memmiadæ nostro.* Quod autem quidam Thrasones *Memmius et te*, lectionem vulgatam, tuentur, ut sit vocandi casus recto similis, non me movent. nam, ut hoc non ignoro, ita scio illos esse barbaros, impudenteis, et sycophantas. *Lamb.*

Memmiada] Gifan. *Memmius.* quasi jam antea non appellarit Memmiadam; sed solenne facit Gifan. ut venena colligat. *Fab.*

Memmiada] *Memmius*, Gif. frustra. His vero 12. vss. Memmio suo, quem attentum sibi et aliis curis vacuum optat, futuræ disputationis argumentum aperit, docetque se disputaturum de Cœli et Deorum natura, et de primis rerum principiis, e quibus res omnes fiunt, et in quæ iterum resolvuntur; quod enim ad Deos attinet, illi beato otio fruuntur, ab omni cura et negotio semoti. Posteriores autem hos sex versus versui 44. subjungit B. non vero agnoscunt quidam vett. Cod. et sane abesse possunt, infra autem loco magis apto legentur. Tamen et hic non abs re locum habeant per occupationem, ut vocant Magistri; quasi dicat Lucretius: Ex primis corporibus omnia fiunt, nam Dii quidem, contra quam sensit Philosophorum vulgus, Naturam rerum nec fecere, nec curant. *Creech.*

46 *Semotum a curis*] Sic vs. 59. 'Semota a nostris rebus sejunctaque longe.' et vs. 464. 'Semotum ab rerum motu.' Horat. 'Semotique prius tarda necessitas Lethi,' &c. *Preig.*

Veram ad rationem] Ita Epicurus de suis opinionibus sentiebat. Notum et ille Celsi ἀληθὴς λόγος, de quo Origenes. *Fab.*

47 *Tibi disposa*] Tibi disposita, et in ordinem digesta. *Lamb.*

49 *Ratione*] Ita v. l. et Seneca Ep. 69. vulg. *regione.* male. *Gif.*

De summa cæli ratione, Deumque] Sic habent quatuor libri manuscripti, et Aldini utrique, et Vicetini, et Florentini: alii, *regione:* ego *ratione* magis probo. sæpe enim ita loquitur; ut paulo infra vs. 127. 'Quapropter bene cum superis de rebus habenda Nobis est ratio,' &c. et 2. 169. 'Hoc tamen ex ipsis cæli rationibus ausim Confirmare tibi,' &c. M. Tull. lib. 3. de Fin. 'Nec vero potest quisquam

de bonis et malis vere judicare, nisi omni cognita ratione naturæ, et vitæ, etiam Deorum,' &c. *Lamb.*

De cæli ratione] De natura cœli ac Deorum, vel de doctrina quæ περὶ τῶν οὐρανίων haberi potest, de meteorologia, &c. Non temere alibi reperias in hac ratione. *Fab.*

Ratione] Alii *regione Deumque*, supplet Nardius, domicilio. Utrumque imperite; non enim de Cœli ac Deorum regione, sed natura, poëta disputat. *Creech.*

50 *Rerum primordia*] Rerum principia. *Lamb.*

Pandam] Aperiam. Virg. Æn. 3. 179. 'Anchisen facio certum, remque ordine pando.' *Lamb.*

51 *Unde*] Ex quibus rebus, seu principiis. *Lamb.*

Unde] Ex quibus primordiis, seu principiis. Post *pandam* vel minima distinctio satis fuerit. *Fab.*

52 *Quove*] Vel in quas res. *Lamb.*

Quove] Quemadmodum illud *unde*, quod supra observabam, non interrogat, ita nec istud *Quove* interrogare potest. Non bene itaque Interpretes, qui existimant istud *Quo* significare, in quas res. Neque enim res plane resolvuntur in res concretas per degenerationem, sed in principia. Dices Lucretium ipsum ita tamen existimasse, qui scilicet sic infra scripserit vs. 763. 'Denique quatuor ex rebus si cuncta creantur, Atque in eas rursum res omnia dissolvuntur:' fatebor; sed ibi ex falsa suppositione in eos agit, qui ignem, aquam, terram, aëra, principia esse dicebant. Itaque istud *Quo* significabit in quæ principia; atque adeo, ne quis dubitet, addit poëta versu proxime sequenti, 'Quæ nos materiam et genitalia corpora rebus Reddunda in ratione vocare et semina rerum Appellare suëmus, et hæc eadem usurpare Corpora prima, quod ex illis sint omnia primis.' Et merito. Nisi enim res ad principia redirent, ut ex iis novi aliquid effloresceret, jamdudum omnia desiissent. *Fab.*

Quove eadem rursum] In Senec. 'Quoque eadem rursus.' *Gif.*

Eadem] Mutat genus: eadem enim, i. e. easdem res peremtas natura resolvat: vel hoc modo: Quove eadem natura resolvat res peremtas: nam utrovis modo 'peremta' est accusandi casus. *Lamb.*

Eadem perempta] Eas ipsas res peremtas. Mutavit autem orationem, ut alibi. cum enim genus humanum scripsisset, mox addit 'eos,' intelligens non genus humanum, sed homines; quod fieri licet, ubi nomina sunt συμπλεκτικὰ, non aliter. *Fab.* Eas ipsas res peremptas: mutavit autem orationem, ut alibi, cum enim genus humanum scripsisset, mox addit 'eos.' Hoc etiam Lucretio familiare. Alii, *eadem perempta*, nempe Natura, supple seipsam, resolvat: imperite. *Creech.*

Perempta resolvat] Vocem *perempta* sequentibus connecte, hoc modo: Natura resolvit perempta ea quæ nos materiam vocare solemus, &c. sic non mutat genus aut orationem. *Preig.*

53 *Genitalia*] Vim gignendi habentia, ad gignendum valentia. hac voce utitur sexcentis locis. *Lamb.*

Genitalia rebus] Notanda Latinitas, *rebus* pro *rerum*. Sed alibi tale quid reperies, ut et apud Plautum plus semel. *Fab.*

55 *Suëmus*] *Consuemus*, pro *consuevimus*. Dividunt subinde vocales poëtæ, et quæ coire deberent separantur. Hor. Serm. 1. 'Cum mihi non tantum furesque feræque suëtæ.' Idem apud Ovidium Papiniumque observatur. 'Aurarum et syluæ metu,' apud Horatium trissyllabum est. *Pius.*

Usurpare] Vocare. *Fab.*

Usurpare] Notandum omnino hoc verbum in significatione cognata cum verbis 'vocare' et 'appellare.' *Preig.*

56 *Quod ex illis sunt omnia primis*] Quoniam res omnes naturales ex illis primis corporibus concretæ et conflatæ sunt. *Lamb.*

57 *Omnis enim, &c.*] Hi sex versus a v. q. absunt. iterantur inf. lib. 2. *Gif.*

Omnis enim] Occupatio est. Non temere dixi (inquit Lucretius) ex corporibus primis omnia constare, et omnia in eadem resolvi, naturamque omnia ex illis creare, et in eadem perimere. Nam si quis putet, Deorum opera et consilio res naturaleis creatas esse, vehementer errat. Impia sententia. Iterantur hi sex versus lib. 2. absuntque ab hoc loco, in exemplis Venetis recentiorib. et Florentinis, et codicibus nonnullis manuscriptis. *Lamb.*

Omnis enim per se] Hi sex vss. ut docti monuere, a quibusdam veterum librorum absunt. Et sane abesse possunt; infra autem loco magis apto legentur. tamen et hic non abs re locum habeant, per occupationem, ut vocant magistri; quasi dicat Lucretius, 'Ex primis corporibus omnia fiunt; nam Dii quidem, contra quam vulgus philosophorum sentit, rerum naturam nec fecere, nec curant.' *Fab.*

Omnis enim per se, &c.] Quod hi sex versus, qui 2. 645. loco magis apto occurrunt, hic etiam collocentur, id procul dubio ex eo factum, quod non nemo eos huc transtulerit, ut ostenderet Lucretium sibi adversari, qui cum Deos mortalia non curare affirmet, Venerem tamen invocet. Is. Voss. Confer. Not. ad 2. 645. At Veneris nomine in illo Prooemio abuti maluit, ut cum ipso loquar 2. 55. quam Venustatis, Elegantiæ, Leporis, Jucunditatis, Suavitatisve proprium aliquod proferre vocamen. Vide quæ de Instituti sui ratione canit inf. vers. 942. et seqq. Sic et callidam Musam Calliopen invocabit, 'præscripta ad candida calcis,' 6. 91. et seqq. *Preig.*

60 *Privata dolore*] Doloris expers. *Lamb.*

Privata dolore] Nequis sibi ingeniosus videatur, atque adeo reprehendat τὸ *privari dolore*, quasi verbum illud sit eorum quæ necessariam anaphoram habeant ad quid χρηστὸν καὶ ἡδὺ, quo careas, meminerit τὸ *privari* et *carere* esse synonyma ; et tam ad mala referri quam ad bona et commoda. Itaque dicebant carere febri, privari injuria, privari dolore. quæ omnia apud Ciceronem occurrunt. *Fab.*

61 *Ipsa suis pollens opibus, &c.*] Αὐτάρκης, se ipsa contenta. *Lamb.*

62 *Nec bene promeritis, &c.*] Nec capitur bene meritis, nec ira commovetur. 'Promeritis' una vox est, non duæ, a verbo promereor. Plutarchus comment. ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστιν ἡδέως, &c. verba ipsa Epicuri profert ad hunc locum pertinentia: Ἐν νόσοις δειναῖς καὶ πόνοις ὑπερβάλλουσιν ἐλπίζεις τι χρηστὸν παρὰ Θεῶν; τετύφωσαι. τὸ γὰρ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε ὀργαῖς οὔτε χάρισι συνέχεται. i. e. 'In morbis gravibus et laboribus immoderatis speras aliquid boni a Diis? insanus es: nam quod beatum et immortale est neque ira commovetur, neque gratia flectitur.' Sic M. Tullius lib. 1. de N. D. 'Quod æternum beatumque sit, id nec habere ipsum negotii quicquam, nec exhibere alteri. Itaque neque ira, neque gratia teneri; quod, quæ talia essent, imbecilla essent omnia.' *Capiturque.* corrumpitur, vel flectitur, vel, ut Nonius Marcellus interpretatur, propitiatur. At *tangitur*, commovetur, afficitur, ut idem Nonius. Sic Virg. Æn. 9. 138. 'nec solos tangit Atridas Iste dolor.' Et 12. 933. 'miseri te si qua parentis Tangere cura potest.' Jam hoc totum 'nec tangitur ira,' valet, nec irascitur. Porro autem hoc etiam erat unum ex Epicuri decretis, Deos neque irasci cuiquam, neque esse propitios. quod cum alibi declarat M. Tull. tum in

oratione in L. Pisonem, ubi Pisonem ipsum sic facit loquentem: 'Quid est, Cæsar, quod te supplicationes tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur; quas Dii negligunt: qui (ut noster ille divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam esse solent, neque irati.' Idem Epist. ad Trebat. lib. 7. 'Quomodo autem tibi placebit Jovem lapidem jurare, cum scias Jovem iratum esse nemini posse?' Arnobius lib. 1. adversus genteis: 'Ita non animadvertitis, non videtis, affectus quam turpeis, quam indecoras numinibus attribuatis insanias? Quid est enim aliud irasci, quam insanire, quam furere, quam in ultionis libidinem ferri, et in alterius doloris crucem efferati pectoris alienatione bacchari? &c. quæ longum sit referre: quibus declaratur iratorum affectus in corporibus expressus.' Idem paullo post: 'Ceterum Dii veri, et qui habere, qui ferre hujus nominis auctoritatem condigni sunt, neque irascuntur, neque indignantur,' &c. *Lamb.*

Nec tangitur ira] Execratur hæc Lucretiana carmina Lactantius libro de Ira: utpote quæ templa, quæ religionem et cultum Deorum tollant. Huic Epicuri sententiæ reclamat et Cicero, 'Deus,' inquiens, 'si talis est, ut nulla gratia, nulla hominum charitate teneatur, valeat.' *Pius.*

Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira] Contra hunc locum fuse egit Lactantius, et alii. quamquam nil opus fuit. Interpretanda tantum Epicuri mens fuerat. *Fab.* *Tangi ira* explicant quidem irasci, sed quid, si *bene promeritis* opponatur? ut ira hominum in Deos stultitia illa sit non dissimilis Caligulæ, qui non sine jurgiis exilium etiam Jovi comminabatur apud Suetonium cap. 23. vel morientis Pompeii indignationi apud Lucan. 8. 665. 'At Magni dum terga sonant, et pectora ferro, Permansisse decus sacræ venerabile formæ, Iratamque Deis faciem.' Tali ira non tangitur Deus, inquit, id est commovetur, prout exstat apud Tertullianum, crebrum Latinitatis Lucretianæ observatorem, in Apolog. cap. 40. p. 351. 'Invidia cœlum tundimus, Deum tangimus.' *Haver.*

63 *Humana ante oculos*] Significat, Epicurum animos hominum religione, i. e. inani Deorum timore, et superstitione liberasse. Nam Epicurus quidem, ut testantur Diog. Laërtius et M. Tullius, scripsit librum de pietate erga Deos: et supra diximus, Epicurum, quamvis negaret, Deos curam habere rerum humanarum, neque preces tamen, neque venerationem, et cultum Deorum, tanquam præstantium naturarum, sustulisse. quæ sunt profecto valde inter se pugnantia, ut ostendit M. Tullius lib. 1. de N. D. his verbis: 'Atqui scripsit librum de pietate erga Deos Epicurus, ita ut Coruncanium, aut Scævulam, pontifices maximos, te audire dicas; non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut Xerxes, sed rationibus, Deorum immortalium templa et aras everterit. Quid est enim cur Deos ab hominibus colendos dicas, cum Dii non modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quædam, præstansque natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendam allicere sapientem. An quidquam eximium potest esse in ea natura, quæ, sua voluptate lætans, nihil nec actura sit umquam, neque agat, neque egerit? Quæ porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum sit, et deberi potest?' *Lamb.* Qui ingenium cum Cicerone in Lucretio desiderant, hanc imaginem contemplentur, et si pulchriorem monstrare possint, id mihi facient quod est gratissimum. Ut misere enim sordideque jacent humiles isti religione oppressi homines, et quam horrendo ore

Dominus ille Metus desuper minatur! Crederes visum præsentem Dæmonem flagella intentare. His positis, Epicuri (Atheniensis, et Neoclis filii) laudes aggreditur, qui primus his omnibus terroribus se intrepidum opposuit, et, acri vi mentis extra hujus mundi limites in Omne infinitum delatus, totius naturæ potestatem penitus perspexit, docuitque homines res fieri sine cura et opera Deorum, ideoque omnem religionem funditus sustulit, ut docet Cicero lib. 1. de N. D. 'Quid est enim cur ab hominibus colendos dicas, cum Dii non modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant?' Otio autem suo abutuntur, ut Gassendus, Faber, aliique, qui Epicuri librum περὶ ὁσιότητος, ejus Sectæ pietatem erga Deos, et religionem pro superstitione tantum, metuque Deorum inani a Lucretio hoc loco positam esse crepant; quasi Poëta non omnem de Providentia opinionem sustulit, aut ille esset superstitiosus qui Deum aliquid agere, aut humana curare existimaret. *Creech.*

Ante oculos] Παρέλκον. Distinguendum autem puto in hunc modum: *Humana ante oculos fœde cum vita jaceret In terris, oppressa gravi sub Relligione, Quæ caput, &c.* *Jacere* verbum elegans, Nostro familiare. Sic lib. 5. 1272. et 1274. 'Nunc jacet æs, aurum in summum succedit honorem.' *Preig.*

Jaceret] Tanquam contempta, vilis, et abjecta. Juxta Ovidium, 'Pauper ubique jacet.' Exponit Nonius 'sorderet: non læta esset.' *Pius.* Humilis, mæsta, et prostrata esset: vel, ut Nonius interpretatur, qui hunc versum profert, sorderet. *Lamb.*

64 *Gravi sub relligione*] Gravem religionem dixit, tanquam onus. *Lamb.* Exitiali, molesta, importuna, &c. utpote quæ præsentissimum divini cultus venenum sit. *Fab.*

Relligione] Superstitione: hæc enim propria significantia est vocabuli hujus: etsi nostri Theologi superstitionem vocent metum quendam Deorum, qui peculiaris est aniculis: unde sortita nomen superstitio a superstitibus scilicet, h. e. vetulis et senibus, qui diu superfuerunt. In hanc significationem locutus est inferius poëta, vs. 84. 'Relligio peperit scelerosa atque impia facta.' Proverbium vetus est: 'Religentem esse oportet: religiosum nefas:' quod retulit Nigidius sic: 'Hoc inclinamentum semper hujusmodi verborum, ut vinosus, mulierosus, religiosus, nummosus, significat copiam quandam immodicam rei, super qua dicitur.' Quocirca religiosus is appellabatur, qui nimia et superstitiosa religione se alligaverat: eaque res vitio assignabatur: unde religiosi dies dicuntur tristi omine infames impeditique, in quibus res divinas facere, et rem quampiam novam exordiri temperandum est, quos multitudo nefastos appellant. Itaque M. Cicero libro epistolarum ad Atticum nono: 'Majores,' inquit, 'nostri funestiorem diem esse voluerunt Alliensis pugnæ, quam urbis captæ: quasi hoc malum ex illo: itaque alter religiosus etiam nunc dies: alter in vulgus ignotus.' Idem tamen religiosa delubra majestatis venerationisque plena vocat. Religiosi dies ominosi. Unde Terentius in Heaut. 2. 1. 16. 'Nam nihil esse mihi religio est dicere.' Sabinus religiosum esse contendit, quod propter sanctitatem aliquam remotum ac sepositum a nobis est. Verbum a relinquendo dictum: ut cerimoniæ a carendo. *Pius.* Qui nequitiæ suæ auctorem quærunt, insanientis dum sapientiæ consulti aberrant, hoc Lucretii loco contra sententiam Scriptoris abuti solent. Existimant enim religionem hoc loco positam pro Deorum cultu seu pietate in Deos; ut infra, loco illo decantatissimo, vs. 48. 'Tantum relligio potuit suadere malorum;' sed utrobique falluntur. Religio enim superstitio est. Epicurus certe Deos prop-

ter præstantiam naturæ suæ colendos non negabat; quod et Cicero, non semper homini æquus, ostenderit; nec non Laërtius, ut et Lucretius infra, qui librum Epicuri περὶ τῆς ὁσιότητος satis innuit. Poëta autem si extra omnem ἀμφιβολίαν loqui voluisset, scribere potuerat *Relligiones*, non *relligionem*. quod alibi fecit, ut et Varro in admirandis istis versibus: 'Non fit thesauris, non auro pectu' solutum, Non animis demunt curas ac relligiones Persarum montes, non divitis atria Crassi.' In quorum versuum postremo novi qui velint legi *horrea Crassi*. Et ita fere Cicero ad Atticum 1. Ep. 4. 'quod si assequor, supero Crassum divitiis, atque omnium vicos et prata contemno.' *Fab.*

65 *Quæ caput a cœli*] Σωματοποίησις. Nam corpus quoddam affingit religioni, et facit eam caput e cælo proferentem ad terrendos mortaleis. *Lamb.*

A cœli regionibus] Ἀπὸ τῆς θυρίδος τοῦ οὐρανοῦ. *Fab.*

Ostendebat] Virg. Æn. 2. 68. de Sinone, ubi æque ut noster in sono etiam producit verbum, quod ibi significat aliquem factum attonitum similiter cum horrore aliquid facere. 'Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit.' *Hav.*

66 *Horribili super adspectu*] Citat Serv. ad Virg. Æn. 8. 187. ubi binam rationem affert, cur religio nimis anxia et superflua dicatur superstitio. sed melius Cicero 2. de N. D. a 'superstes' deducit: 'Non enim philosophi solum, verum etiam majores nostri superstitionem a religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur et immolabant, ut sui liberi sibi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea latius patuit.' Sed cum Servius definiat superfluum et inanem timorem, Voss. de Anal. 1. 22. judicat esse a 'superstare,' i. e. superfluum, nimium esse. Hic vero apud Lucret. poëticam fictionem agnosco eleganter adcommodatis verbis expressam. *Hav.*

67 *Grajus homo*] Epicurus, Atheniensis, Gargettius, Neoclis filius. *Lamb.* Epicurus Atheniensis, ex oppido seu populo ut vocabant, Gargetto; unde passim Gargettius. *Fab.*

Tollere] Nonius legit, *Tendere*. Gif. *Tendere*] Sic Non. Marcellus legit, non, ut habent libri omnes et vulg. et manuscripti, *tollere*: quem hac secunda editione secutus sum, rejecta altera scriptura, ut supposita. Tendere oculos autem dixit, pro contendere. Contendere porro oculos ita dictum, ut contendere vocem, vireis, cursum, et similia. 5. 630. 'Tanto posse minus cum signis tendere cursum.' Est autem longe plus oculos contendere, quam tollere. Illud enim significat contenta acie aliquid intueri, et aciem oculorum in rem quæ cernitur, defigere. sic Afran. 'Contendit oculos: derepente abit cælo.' Hor. Ep. 1. 1. 28. 'Non possis oculos quantum contendere Lynceus.' Lucret. infra hoc eod. lib. 325. 'Nulla potest oculorum acies contenta tueri.' Idem 4. 801. 'nisi se contendit acute.' *Lamb.*

Mortaleis tollere contra] Non male *tendere*, sed id includitur in *obsistere*, debebatque prius oculos *tollere*, quod scilicet ipsum nemo adhuc ausus fuerat, quamque locutionem pluribus adstruit Bentleius ad Hor. Od. 1. 3. 18. Vetus poëta apud Galenum, ex observ. Scaligeri ad Ciris Virgilii, Ἀντανγεῖν πρὸς ὄλυμπον ἀταρβήτοισι προσώποις. ipse Virg. ibid. 'Altius ad magni subtendit sidera mundi.' *Hav.*

Tollere] *Tendere* ex Nonio in textum receperat in secunda tertiaque editione sua Lambinus. Et forsan ita scripsisse Lucretium, nonnihil indicii est, quod et apud Virg. plus semel hæc versus clausula occurrat. vid. 9. 377. et 795. item vs. 21. sed contra omnes libros tendere non est nostrum. *Preig.*

60 *Fama Deum*] Qui curiosos puniunt. Nam Dii lege Saturni videri nolunt. *Pius.*

Fulmina] Vid. Horatii Od. illam: I. 34. 'Parcus Deorum cultor et infrequens.' *Preig.*

Minitanti murmure] Terrorem incutiente suo strepitu minis consimillimo. a murmure per diminutionem fit murmurillum. Sed agedum cum detur occasio Plautinum illum locum retractemus ex Rudente. Sic in Plauti codicibus vulgatis legitur in Rud. 5. 3. 48. 'Nolo ego murmur ullum neque susurrum fieri.' Tu lege ex Nonio *murmurillum*, pro parvo murmure. *Pius.*

71 *Virtutem irritât animi*] *Irritat* pro *irritavit* positum: ut apud Virgil. 9. 9. 'Septra Palatini, sedemque petit Evandri.' Notat Priscianus, 'fumat,' 'cupit,' audit,' et similia, habere ultimam syllabam circumflexam, si patiantur syncopam, sic iterum Lucret. 6. 586. 'quas exitus hic animai Disturbat urbeis.' Itaque postrema syllaba longa est, quem (inquit) neque fama Deorum, neque fulmina, neque cælum minaci murmure compressit, sed eo magis irritavit atque excitavit ejus animi virtutem, ut omnibus difficultatibus sublatis ac remotis, ad explicationem naturæ, cognitionemque rerum involutarum atque obscurarum, aditum viamque sibi muniret. *Lamb.*

Virtutem] Mirum ni Lucretius scripserit: *acris Virtus irritat*, &c. Preig.

Irritât] Contractio est pro *irritavit*; quare et postrema producta est: nam in tertia olim persona contractionem admittebat prima verborum inflexio. ita Terent. Phorm. 5. 7. 50. 'Ex qua filiam Suscepit et eam clam educat.' I. e. educavit. Ita alibi Lucret. 'disturbat urbes,' disturbavit; id quod et metrum et ratio suadent, ibi enim de re olim facta agitur. Virg. quoque, Æn. 3. 2. 'ceciditque superbûm Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia.' Quod ignorasse se veteres magistri, ut et Probus et Charisius, satis ostendunt, dum in eo versu solœcismum esse contra tempus existimavere. Sic quoque Ennius p. 112. 'Tum timido manat ex toto corpore sudor.' Gifanius Terentii locum in Indice suo, eumque solitarium, produxit, ut id probaret quod modo ostendi; sed in quo plane puer est, et Lambini convicio dignus, si animadvertisset Lambinus. Addo exemplis superius allatis hanc quoque observationem; solitos olim contractiones admittere in prima numeri plurativi. Ter. Andr. 3. 2. 11. 'omnem rem modo seni Quo pacto haberet enarramus ordine.' I. e. enarravimus: addit enim *modo*. Sic denique Plaut. in Sticho, 5. 3. 5. 'ibi festinamus omnes, Lectis sternundis studuimus.' Ubi *festinamus* positum planissime est pro *festinavimus*; nam sequitur mox *studuimus*. Neque vero *festinamus* pro *festinavimus* magis mirum videri debeat, quam *suemus* pro *suevimus*, et alia id genus: sed illis aurium consuetudo favit. *Fab.*

Confringere ut arcta, &c.] Allegoria est ducta a re militari, ex expugnationibus urbium. libri veteres omnes habent *arta*. Lamb. Voss. in Obs. ad Catull. p. 170. *confrangere.* cujusmodi plura a viris doctis invitis libris antiquis e Lucretio sublata esse queritur. *Preig.*

72 *Cupiret*] Ita o. l. Prisc. lib. 10. et Nonius. *Gif.* I. e. cuperet: notant Nonius et Priscianus: atque hoc verbo in hac inflexione sæpe utitur Lucret. *Lamb.* Pro *cuperet*, ut alia passim; quod scilicet et tertia et quarta olim non ita a se invicem sejunctæ erant et secretæ, quin utrique essent multa communia. *Fab.* Multi descriptores, non attendentes ad metri legem, voluerunt *cuperet*, quomodo in Gottorp. atque Lugd. Bat. utroque (in altero tamen cor-

recta lectione) Bodl. atque Edit. Veron. Dixerunt autem *cupere* et *cupire*, ut *parere* et *parire*. Ennius apud Varronem et alios, ut et in Fragm. p. 182. 'Ova parire solet genus pennis condecoratum.' *Hav.*

73 *Vivida*] Acris, potens, animosa. idem infra, vs. 180. 'et vivida tellus Tuto res teneras effert in luminis oras.' Virg. Æn. 5. 754. 'Exigui numero, sed bello vivida virtus.' idem 10. 609. 'non vivida bello Dextra viris, animusque ferox.' 'Vivatus et vividus' (inquit Festus) 'a magna vi dicuntur.' *Lamb.*

Et extra Proc.] Et longe processit extra mœnia mundi, &c. *Lamb.*

74 *Flammantia*] *Flammantia* propter sidera, et igneis æthereos. *Lamb.*

Flammantia mœnia mundi] Propter stellas et ignes æthereos, unde 'stellantis regia cœli.' Virg. Æn. 7. 210. Manil. autem 'stellantia cœli tecta' et in 5. 120. 'mœnia mundi.' *Fab.*

75 *Atque omne immensum, &c.*] Aliud esse putat Epicurus id, quod appellat omne, i. e. τὸ πᾶν, aliud, mundum. Nam mundus est finitus: omne autem, est infinitum: mundus omni continetur, immo vero (si Diis placet) mundi innumerabiles, ejus sententia, quotidie et fiunt in omni, et intereunt: at omne et hunc mundum ceterosque omneis continet, et numquam neque natum neque interiturum est. *Lamb.*

Omne immensum] Omne, ut alibi passim, τὸ πᾶν, rerum universitas, quidquid est in rerum natura; non autem hic mundus, qui τοῦ παντὸς respectu fere nihil est; quod immensa fere cœli nostri spatia et siderum inexplicabilis altitudo facile suadent; sed id infra docebit Lucretius. *Fab.*

Omne] Τὸ πᾶν. *Omnia* maluit dicere Cicero, lib. de Univ. verum ipse etiam hanc vocem aliquando usurpavit. lib. 2. de Div. Epicurus τῶν ὅλων φύσιν, et apud Plutarchum τῶν ὄντων φύσιν dixit. Idemque valent apud Lucretium, Natura rerum: Summa rerum. Summa omnis. Summa tota. Summæ totius summa, &c. Hoc Omne apud Epicureos est infinitum et sempiternum, incrementi simul et decrementi incapax; dum mundus finitus sit, aliquando natus, et interitui obnoxius. *Creech.*

Mente animoque] I. e. mente animi, ut 'poculis et auro' Virg. pro poculis aureis. 'molemque et montes,' Id. pro 'molem montium.' mens autem animi quid sit in 3. ostendet. *Fab.*

76 *Unde refert*] Profert hunc versum Nonius, et interpretatur *refert*, ostendit. Ego *referre* hoc loco sic accipiendum puto, ut apud Virg. Æn. 4. 95. 'Egregiam vero laudem, et spolia ampla refertis,' pro reportare, ut sit translatio a re militari. *Lamb.*

Quid possit oriri, &c.] Iterantur hi duo versus et hoc libro infra, et lib. 5. Victor Epicurus (inquit Lucretius) refert nobis ex ea veritatis investigatione, atque explicatione naturæ, quid possit nasci, quid non possit: qua ratione suus cuique rei finis sit constitutus, et terminus immotus, stabilis, æternus, altissimeque defixus ac depactus. Legendum autem *quanam sit ratione*, ut duobus aliis locis legitur. *Lamb.*

78 *Utque alte terminus hereat*] Ita v. l. et inf. vs. 590. et v. 91. Virg. Æn. 4. 614. 'Et si fata Jovis poscunt, sic terminus heret.' *Gif.*

Atque alte terminus hærens] Hunc locum Virgilius est imitatus, seu potius mutuatus 4. Æn. 614. 'Et si fata Jovis poscunt, hic terminus hæret.' Horatius 'stabilem rerum terminum' appellat carmine sæculari. Thraso ille, quem jam supra descripsi, ridicule legendum hic censet, *utque alte terminus hæreat*, et repugnantibus libris omnibus et reclamante lege carminis. *Lamb.*

Hæreat] Συνίζησις, ut passim apud

Virg. Hor. &c. alii tamen *hærens*. Si autem *finita cuique*, *&c.* inde fiet ut miraculis, quæ a Deorum providentia, nulla fides; nil illi præter naturæ fœdera moliri queant, &c. huc scilicet tendit Lucretius; neque enim physiologiæ ullam rationem habuisset Epicurus, nisi quod ex rerum naturalium contemplatione effectum iri credebat, ut animi hominum superstitionis terriculamentis sese exolverent. *Fab.*

Atque] *Utque* Gif. et C. *Hæreat.* *Hærens* D. P. C. N. *quanam. quantum* B. *Creech.* Virg. Æn. 10. 850. ubi in Lausi morte Mezentius dicit: 'Nunc alte vulnus adactum.' *Hav.*

79 *Pedibus subjecta*] Virg. Georg. 2. 490. 'Felix, qui potuit rerum cognoscere causas, Atque metus omneis, et inexorabile fatum Subjecit pedibus, strepitumque Acheruntis averni.' *Lamb.*

Vicissim] Quæ antea 'e cæli regionibus caput ostendebat,' et homines sub se tanquam gravi onere oppressos tenebat. *Lamb.*

Vicissim] Εἰς ἀνταμοιβὴν, ἐνάλλαξ, ut quæ olim homines abjecisset, ea tandem abjecta jaceret. *Fab.*

80 *Obteritur*] Cod. Memm. habet, *Exteritur*. ceteri cum vulgatis congruunt. *Lamb.*

Obteritur] Exteritur. *Gif.* Phædr. 1. 30. 10. 'Et proculcatas obteret duro pede.' *Hav.*

Victoria] Epicuri, qui cognitis rerum causis inanem Deorum metum sustulit, pietatem duntaxat securam, et Deorum majestati consentaneam reliquit: vel qui omnes religiones funditus evertit, et ita terroribus animos hominum liberavit. Sed dicamus, Epicurum cum in plerisque aliis rebus, tum in hac impium fuisse: atque idcirco nullo modo audiendum. *Lamb.* Victoria Epicuri videlicet, qui (ut verbis Manil. 1. 67. utar) 'Cepit profundam Naturam rerum causis, viditque quod usquam est: Nubila cur tanto quaterentur pulsa fragore,' &c. 'Solvitque animis miracula rerum, Eripuitque Jove fulmen, viresque tonanti.'

81 *Illud in his rebus*] Occupatio est. Illud (inquit) in his rebus timeo, ne te putes introire disciplinam impiam. 'Impia elementa' impias institutiones ac præceptiones, aut impiam disciplinam: vel timeo, ne dicas, te ad impiæ rationis initia introire *Lamb.*

Illud] His 22. vss. Huic tam impiæ doctrinæ, quæ providentiam negat, aversum fore Memmium suspicatur; ideoque illius animum confirmat monendo, religionem istam, quæ providentiam confitetur, sæpe olim maxima scelera suasisse: quod probat exemplo Iphigeniæ Aulide (Bœotiæ ad Euripum portu) a patre suo Agamemnone ad aras Dianæ Triviæ ex jussu Oraculi mactatæ, 'Exitus ut classi fœlix faustusque daretur.' *Creech.*

82 *Impia rationis elementa*] Pro *elementa impiæ rationis.* Figura huic nostro et Virgilio familiaris. Ratio autem θεωρία est, philosophandi studium, &c. Posset et pro secta sumi, uti a Lucretio alibi ea vox usurpata est. *Fab.*

83 *Endogredi*] Ita ex v. l. semper scripsi. *Gif.*

Endogredi] *Endo* præpositio antiqua quæ valet *in*; ut 'endoperator,' seu induperator, 'endopeditus,' 'endo statu,' 'endo mari,' 'endo manu' apud hunc eundem, pro imperator, impeditus, in statu, in mari, in manus. Et testamentum 'endo procinctu,' 'endoitium,' pro in procinctu, et initium: de quibus lege Festum. sic et apud Lucillium: 'Quam lepide lexes compostæ! ut tesserulæ omnes Endo pavimento, atque emblemate vermiculato!' sic enim legendus ac scribendus secundus versus, non, ut vulgo, *Arte pavimento, &c.* Idem. 'Jactare endo foro se omnes, decedere nusquam.' Quod autem vulgo *indu* quoque pro *in* usurpant, *indu* factum

esse puto ex *endo*. Quanquam *Indugredi* a veteribus dictum esse arbitror, Probi grammatici auctoritate fretus, qui hunc versum profert. *Lamb.*

Endogredi] Ingredi. *endo*, *ἔνδον*, in, intus, endoiacito, endopedita, endotuetur, Enn. endoitium apud Fest. pro injicito, impedita, intuetur, initium. Neque minus dicebant endu et indu, ex quibus nata illa sunt induperator, industrius, &c. Id quod contra Gifanii judicium dictum velim. *Fab.* Et ita passim Gott. Lugd. Bat. 1. 2. et alii. *Hav.*

Endogredi] Ingredi. Quis autem nescit endo, *ἔνδον*, in, intus, esse præpositionem antiquis notam? *Creech.*

Sceleris] I. e. impietatis. nam scelus, facinus est vel cruentum, ut sicariorum et paricidarum; vel in parenteis, patriam, Deos. *Lamb.*

Quod contra] Ita o. v. Marullus et vulg. *Quin.* Gif.

Quod contra] Sic habent libri quatuor manuscripti, et ita legendum putant viri docti, quibus assentior. Sic enim et M. Tull. cum alibi, tum in Lælio loqui memini: 'Peccasse enim se non anguntur; objurgari moleste ferunt. quod contra oportebat, delicto dolere, objurgatione gaudere.' Ubi vulgo legitur, *quin contra*. Lamb.

Quod contra] Non ex vulgi palato est hæc Latinitas; neque Gifanius animadvertit istam voculam *quod* esse quarti casus. Lambinus ex Cicerone exemplum unum attulit; ego item alterum ex oratione pro Quintio: 'Reliquum est ut eum nemo judicio defenderit, quod contra copiosissime defensum esse ostendi.' Aliquoties ita locutus est et alibi, ut et Rhetor ad Herennium. *Fab.* *Quod contra* scribit etiam uterque Lugd. Bat. nisi quod in altero *m* sit superscriptum. *Hav.*

Sæpius illa] Miror hanc lectionem ita neglectam fuisse ab editoribus, quum eam et Pius jam pridem in contextu, et ad oras Gryphii exhibuerint. Restituimus autem veram lectionem ex Mss. Lugd. Bat. 1. 2. Bodl. insuper, Gottorp. Barth. Collationib. Heinsian. et Notis Mss. Jacobi Susii. Sicut autem non uno loco Virgilius, ita quoque Lucretius vim quandam singularem in hac voce agnovit, sicut 4. 181. 'Parvus ut est cygni melior canor, ille gruum quam Clamor in ætheriis dispersus nubibus austri.' et 5. 928. 'Et genus humanum multo fuit illud in arvis Durius, ut decuit.' Hanc emphasim qui non intellexerunt, in *olim* hic, et alibi aliter mutarunt, sicut patere potest ex Notis nostris in Tertulliani Apologeticum, non uno in loco. *Hav.*

84 *Scelerosa*] Scelerata, seu sceleris plena. Varro lib. 5. de L. L. 'scelerosi hominis.' Ter. Eunuch. 4. 3. 1, 'ubi illum scelerosum misera, atque impium inveniam?' *Lamb.*

85 *Aulide quo pacto*] I. e. quemadmodum *ductores Danaum*, &c. Post vocem *facta*, apponenda duntaxat virgula est, aut comma. nam hic versus, et aliquot qui deinceps sequuntur, ex superioribus apti sunt. *Lamb.*

Aulide] Bœotiæ portus est ad Euripum. Trivia virgo, Diana, Iphianassa, Agamemnonis filia, quæ aliis Iphigenia. omnia notissima et decantatissima. Tragœdia seu fabula orta ex historia Jephtæ, ut et illa altera Idomenei, qui filium sub voti specie, &c. Facinus enim illud Jephtæ, de quo in lib. Suffetum Hebræorum agitur, non ita multis annis ante obsidionem urbis Trojanæ evenerat. *Fab.*

Triviai virginis] Triviæ virginis, nempe Dianæ. 'Dicta' autem 'Diana trivia est,' ut scribit Varro lib. 6. de L. L. 'vel quod in trivio ponatur, vel quod luna putetur esse, quæ in cælo tribus viis movetur, in latitudinem, longitudinem, altitudinem:' vel quod (ut alii volunt) eadem sit Luna, Diana, Proserpina. Virg. 4. Æn. 511.

'Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.' τριοδῖτιν appellant Græci, eadem ratione: iidemque παρθένον, ut Lucretius virginem. *Lamb.* Martial. Spect. 1. 1. 'Nec Triviæ templo molles laudentur honores.' et Ep. 6. 47. 'Triviæ te misit ab antro.' et 9. 65. 'Qua Triviæ nemorosa petit dum regna viator.' *Hav.*

86 *Iphianassai*] Ita Prisc. lib. 7. pro *Iphianassæ.* Fuit ea Agamemnonis filia. Homer. Iliad. 8. Alii *Iphigeniam* vocant. *Gif.*

Iphianassai] Iphianassæ, Iphigeniæ Agamemnonis filiæ. Cum Græci vento adverso Aulide detinerentur, neque eis ulla ad Trojam perveniendi facultas daretur, Agamemnon, Calchante consulto, ejusque responso audito, quod fuit ejusmodi, iratam Dianam esse placandam, votumque ei persolvendum (voverat autem Dianæ, quod in suo regno pulcherrimum anno illo nasceretur) Iphigeniam filiam suam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius, immolavit. 'Promissum potius non faciendum, quam tam tætrum facinus admittendum fuit,' inquit M. Tull. lib. 3. de Offic. sic et Hor. Sat. 2. 3. 199. 'Tu cum pro vitula statuis dulcem Aulide natam Ante aras, spargisque mola caput improbe salsa, Incolumi capite es?' Hac de re autem lege Sophoclis Electram, et Euripidis Iphigeniam in Aulide. Huc pertinet illud Virg. Æn. 2. 72. 'Sanguine placastis ventos, et virgine cæsa.' *Iphianassai* autem legendum, quod agnoscit Prisc. non *Iphianassæ*, ut est in libris vulgatis. *Lamb.*

Turparunt] Inquinarunt, contaminarunt. sanguis enim inquinat: et quod cruentum est, impurum est: ex quo *cruentum* pro impuro usurpatur. ut 6. 1133. 'An cælum nobis ultro natura cruentum Deferat,' &c. ubi vulgo legebatur *natura corruptum.* Lamb.

87 *Dilecti*] Hic apponenda est distinctionis nota. Theocr. Εἰδ. ιγ. 18. Πασᾶν ἐκ πολίων προλελεγμένοι, ὧν ὄφελός τι. i. e. 'viri ex omnibus civitatibus dilecti, quorum aliquis usus esset.' Admonendus est lector, in tribus libris manuscriptis *dilecti* scriptum esse: quod probo. Nam Festus quoque testatur *dilectus militum* dixisse veteres, non *delectus.* Atque hanc vocem semper ita scriptam reperio in libris manuscr. tum apud alios scriptores, tum apud M. Tullium. Exempli causa, Philipp. 5. 'Bello autem dubio quod potest esse studium dilectus?' Et paucis verbis post: 'Tumultum decerni, justitium edici, saga sumi dico oportere, dilectum haberi, sublatis vacationibus.' Idem pro Milone, in narratione, 'Convocabat tribus, se interponebat, Collinam novam ex dilectu perditissimorum civium conscribebat.' Quem locum eo libentius protuli, quod in omnibus libris vulgatis mendose legitur, non eo solum quod *delectum* habent pro *dilectu*, et *scribebat*, pro *conscribebat*, sed etiam quod *coloniam novam*, pro *Collinam novam.* Fuit autem *Collina* una ex quatuor tribubus urbanis. Nolim vero Fr. Fabricium Marcodurannum sua laude fraudare, qui se hunc M. Tullii locum ita scriptum in libris antiquis reperisse testatur. *Lamb.*

Delecti] Seu *dilecti*, ut Lambinus, legas, seu *delecti*, non est cur pugnetur. *Fab.*

Prima virorum] Flos virorum. Idem Theocr. θεῖος ἄωτος: vel prima virorum, i. e. πρῶτα τῶν ἀνδρῶν, ut loquuntur Græci. Lucianus Timone, πρῶτα τῶν κολάκων: et ita Adrianus Turnebus. sed utraque explicatio videtur mihi eodem recidere. *Lamb.*

Prima virorum] Ita Ov. Amor. lib. 1. Eleg. 9. 'summa ducum Atrides;' plane ex hoc Lucretiano expressum. Est autem imitatio Græci sermonis. Herodotus sæpe. Ex multis locis en tibi unum lib. 6. sectione 100. Αἰσχίνης ὁ Νόθωνος, ἐὼν τῶν Ἐρε-

τριέων τὰ πρῶτα: 'Æschines Nothonis filius Eretriensium primarius.' Ita apud Lucianum, τὰ πρῶτα τῶν Ἀθηναίων ἔσῃ: 'Atheniensium primarius vir eris.' Est et alius in eodem libro (Timon est) sed quem protulit Lambinus. *Fab.* Dion πρῶτα τῆς βουλῆς ὤν. *Creech.*

88 *Cui simul infula*] Sic leg. ex l. v. non *quæ*. Talis syntaxis fere est inf. lib. 2. initio. *Gif.*

Simul] Simulatque, simul ut. *Lamb.*

Infula] Filamentum laneum, quo sacerdotes fœminæ, et hostiæ velabantur. Virg. Georg. 3. 487. 'Lanea dum nivea circumdatur infula vitta.' *Lamb.*

Infula] Qua hostiæ velabantur. res notissima; erat fere ad eundem modum, quo *stolas*, ut vulgus vocat, Sacrificulorum esse videmus. *Fab.*

Infula] Velamentum e lana intra Hostiarum cornua. *Varro.* Fascia in modum Diadematis, a qua ex utraque parte vittæ dependent: Servius ad 10. Æn. *Creech.* Virg. de Sinone Æn. 2. 133. 'Et salsæ fruges, et circum tempora vittæ.' *Hav.*

Virgineos circumdata comtus] Data circum virgineos comtus. ἀναστροφή: i. e. circumdata capiti et temporibus comtæ virginis, vel comto capiti virginis. *Lamb.*

Virgineos circumdata comptus] Cingens, seu ambiens comas comptas; dein notanda Latinitas, 'ex utraque pari.' *Fab.*

90 *Et mæstum simul, &c.*] Et simul, id est, eodem tempore; vel et simulatque sensit, id est, vidit, vel cognovit potius (erat enim velata) mæstum parentem Agamemnonem adstare, &c. Ad hunc locum pertinent illa M. Tull. in orat. perfecto: 'Si denique pictor ille vidit, cum, immolanda Iphigenia, tristis Calchas esset, tristior Ulysses, mæreret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari,' &c. *Lamb.*

91 *Hunc propter*] Jussu et voluntate Agamemnonis. Gemebat virgo patrem ita religione dira captum et possessum esse, ut sæviret ad explendam satiandamque Deorum iram in propria usque viscera. Vel interpretare *propter hunc*, prope hunc Agamemnonem: quoniam præposuit, et mœstum ante aras adstare parentem. Victimatores sacrificuli erant apud Agamemnonem: qui comitatus fuerat pompæ funebris miserandum choragium. Propter, ut notum est, prope significat. Ov. Met. 8. 258. 'Propter humum volitat: ponitque in sepibus ova: Antiquique memor metuit sublimia casus.' Idem significat *præter*. Vel propter Agamemnonem dicit Calchantem accelerasse ferrum, ne spacio, ductu, tractuque cædis cresceret dolor. vel ne pœnitentia ductus, interim retraheret virginem, sacrificumque non absolveretur magno Græcorum incommodo. *Pius.*

Hunc propter] Prope hunc τὸ *propter* natum est ex 'propiter,' ut 'humaniter' ex 'humane,' et alia pæne infinita. *Fab.*

Hunc propter] Ut infra; hoc eodem lib. vs. 317. 'portas propter.' Amat Lucretius præpositionum postpositionem. Quod semel monuisse sat est. *Preig.*

Celare] *Celerare.* Gif.

Celare] Vagina tectum conditumque habere: vel, si quis malit legi *celerare*, ut scriptum est in nonnullis codicibus, id erit celeriter expedire. codices manuscripti tamen quatuor habent *celare.* Lamb.

Ferrum celare] Al. *celerare*, i. e. expedire, promere, exerere. quod magis placeret. *Fab.*

Celare] *Celebrare* Gif. alii *celerare*, i. e. expedire: quæ lectio probanda est, haud timeret enim Iphi-

genia quod ministros ferrum *celare* sensisset. *Creech.*

93 *Muta metu terram genibus summissa petebat*] Sic habent omnes libri et manuscripti, et typis excusi: neque video quamobrem quicquam mutare debeamus. sic enim Virgilius est locutus Æn. 9. 341. 'Molle pecus, mutumque metu.' et 12. 718. 'Stat pecus omne metu mutum.' et M. Tull. Frumentaria: 'Itaque illum in jure, metu conscientiaque peccati mutum, atque exanimatum, ac vix vivum relinquo.' Idem pro domo sua; 'Civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu,' &c. Avancius tamen legendum putabat, *Vulta metu terr. gen. &c.* ut sit hæc hujus loci sententia, Iphigenia *vulta* (i. e. vultus) submissa, *metu*, i. e. propter metum, terram genibus petebat: *vultus submissa* autem, h. e. vultu summisso. neque enim est quod quemquam offendat vocis novitas. Nam eam etiam usurpavit 4. 1206. 'sed quos utriusque figuræ Esse vides juxtim, misceuteis vulta patentum,' &c. Præterea eadem voce utuntur Latini in numero multitudinis, pro singulari. M. Tull. Epist. lib. 12. 'Vultus tuos mihi expressit omneis:' et lib. 2. de Orat. 'Vultus omnes adversarii diligenter perspiciendi.' Virg. Æn. 4. 4. 'hærent infixi pectore vultus:' et 1. 688. 'notos pueri puer indue vultus.' Jam vero 'summisso vultu' dixit Virg. Æn. 12. 807. 'Sic Dea summisso contra Saturnia vultu:' et Catull. 'summisso poplite,' Carm. de Pel. et Thet. nupt. 'Projiciet truncum summisso poplite corpus.' Ego tamen lectionem receptam et vulgatam retinendam, præsertim a veteribus libris confirmatam, censeo. Nam et Virg. postremam hujus versus partem imitatus est: 'Summissi petimus terram,' &c. Æn. 3. 93. et idem Lucretius 3. 173. 'terræque petitus Suavis.' *Lamb.*

Muta metu] Avancius legendum putat *Vulta metu*, &c. ut sit hæc hujus loci sententia, Iphigenia vulta i. e. vultus (voce enim ista utitur Lucretius lib. 4.) summissa i. e. vultu submisso propter metum. Sed quid indigeamus ingenio, cum altera lectio proba sit, et a Codicibus confirmata? *Creech.*

Muta metu] Solita paronomasia. Virg. Æn. 12. 718. 'Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencæ.' *Preig.*

Summissa] Succidua, hoc loco. *Fab.*

95 *Quod patrio, &c.*] Ex Eurip. *πρώτη σ' ἐκάλεσα πατέρα, καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ. Gif.*

Quod patrio princeps, &c.] Princeps i. e. prima. sic 5. 9. 'Qui princeps vitæ rationem invenit eam, quæ Nunc appellatur sapientia.' Notavimus in commentat. Horat. ad illum locum Od. 1. 16. 'Fertur Prometheus addere principi Limo coactus particulam undique Desectam,' &c. sic idem Horat. Epist. 1. 19. 'Libera per vacuum posui vestigia princeps.' Magnum immanitatis atque atrocitatis in patre argumentum, filiam eam, a qua prima sit pater appellatus, mactare. Sic Æschines in oratione *κατὰ Κτησιφῶντος* invehitur in Demosthenem, quod is die septimo post filiæ ejus, quæ se prima patrem appellarat, mortem, hostias immolasset, his verbis: *Πρὶν πενθῆσαι καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος, καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν, ἐβουθύτει, καὶ παρηνόμει, τὴν μόνην ὁ δείλαιος καὶ πρώτην αὐτὸν πατέρα προσειποῦσαν ἀπολέσας.* i. e. 'prius quam filiam luxisset, prius quam ejus funeri justa solvisset, coronatus, et albatus, bovem immolabat, morem majorum negligebat, leges et instituta civitatis violabat, unica filia miser amissa, quæ ipsum prima patrem appellarat.' Quem locum commemorat M. Tull. Tuscul. 3. his verbis: 'Itaque et Æschines in Demosthenem invehitur, quod is septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. At

quam rhetorice! quam copiose! quas sententias colligit! quæ verba contorquet! ut licere quidvis rhetori intelligas.' Eundem profert Plutarchus παραμυθητ. πρὸς Ἀπολλών. et in vita Demosthenis notat. Itaque Iphigenia apud Euripidem his maxime verbis se patrem Agamemnonem flexuram sperat: Πρώτη σ' ἐκάλεσα πατέρα, καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ, i. e. 'Te prima patrem vocavi, tu me filiam.' *Lamb.*

Quod patrio princeps, &c.] *Princeps*, est prima. (Adde Leopard. Emend. 5. 24.) Sensus est, Iphigeniam fuisse πρωτότοκον inter Agamemnonis liberos. *Fab.*

96 *Nam sublata virum manibus*] Tolli manibus virorum, aut etiam sustolli, ut mactaretur, cum ratione consentaneum est: ut vero in matrimonio collocaretur, absurdum fortasse alicui videatur. Sed videri non debet. Nam fortasse hoc referendum est ad morem Romanum, quo novæ nuptæ sursum latæ, id est, sublatæ, domum viri ducebantur; natum ex Sabinarum raptu, quæ primæ Romanorum uxores fuerunt. vel, ut alii volunt, significare volebant, virgines debere videri eo ire invitas, et vi coactas, ubi virginitatem essent amissuræ: vel hanc sublationem signum esse conjunctionis sempiternæ et indissolutæ præsagiebant, ut, quemadmodum invita domum viri ingressa esset, ita, nisi vi et necessitate magna coacta, eam non esset relictura. *Lamb.*

Sublata virum manibus] Metaphora a ritu nuptiarum. Vide interpretes ad illud Catulli; 'teneram rapis ad virum Virginem.' In aureolo poëmate de nuptiis Manlii. vs. 3. *Fab.*

Sublata, &c.] E ritu nuptiarum forsan, etsi non affirmem, quem tradit his verbis Festus Pompeius: 'Rapi simulatur virgo e gremio matris, aut si ea non est, ex proxima necessitudine, cum ad virum trahitur, viz. ea res feliciter Romulo cessit.' *Creech.*

Ad aras] Jonstonus edidit *ad aram*, quomodo etiam exstat in Lugd. Bat. 2. nec tamen video cur repudianda sit vulgata lectio. Virg. in simillimo casu de Sinone Æn. 2. 155. 'Vos aræ ensesque nefandi Quos fugi.' *Hav.*

97 *Deducta*] Verbum solemne in nuptiis. *Preig.*

Solemni more sacrorum] Non deducitur ad aras Iphigenia: uti illi auspex flammeum involvat, et nupturæ bona verba dicat: sed ut victima juguletur. Exaggeratio invidiæ commemoratione felicitatis: ad quam erat a natura destinata: quam nunc religio dira et barbara per violentiam rescidit. Sacra vocat hic illa solemnia, quæ celebrantur cum primum bona et sacra verba sponsæ canit auspex. *Perfecto.* i. e. ut post expeditum illum morem sacrorum in manus sponsi veniret. *Pius.*

Sollemni] I. e. usitato, stato, rato et fixo. *Sollemme* vel a *solo*, quod est τὸ ὑφιστάμενον, i. e. 'quod subsistit,' vel ab Osca voce *sollo*, quod est totum: ex qua *sollers*, quasi ὅλος ἀρετή, i. e. 'totus ars, et virtus, totusque in omni re prudens.' Recte autem geminatur *l*, ut producatur prima syllaba. Deducta est (inquit) non ut sollemnibus et usitatis sacris perfectis, posset in claro et amplo matrimonio collocari, &c. *Lamb.*

98 *Claro comitari hymenæo*] I. e. vel in claro matrimonio collocari, ut 4. 1244. 'Et multæ steriles hymenæis ante fuerunt Pluribus:' vel nuptiali carmine, eoque claro propter nuptiarum claritatem, celebrari. Nam *comitari* hoc loco παθητικῶς accipiendum est. nec mirum, cum etiam 'comito, as' fuerit veteribus usitatum. *Lamb.*

Comitari] Deduci. Est autem significationis passivæ, ut alibi. Fortasse etiam sumpserit pro conjungi. Ita Græce συνελθεῖν in eadem notione. *Fab.*

Claro comitari Hymenæo] Respici-

tur ad acclamationem, quæ in nuptiali solemnitate fiebat. Plaut. in Casina 4. 3. 2. 'Suavi cantu concelebra omnem hanc plateam hymenæo.' adde Catull. in carm. de nuptiis Juliæ et Manlii. Ad quem ritum pertinet etiam 'sublata v. m.' *Hav.*

99 *Casta inceste*] Ἀντίθεσις. *inceste* autem, i. e. impure, propter sanguinem. nam sanguis inquinat, et impurum reddit. ex quo *cruentum* posuit 6. 1183. pro eo quod est impurum: 'An cælum nobis ultro natura cruentum Deferat.' quod paullo ante commemoravimus.' *Lamb.*

Nubendi tempore in ipso] Eo ipso tempore, quo nubere debebat: vel quo matura viro, et nubilis erat. *Lamb.*

Sed casta inceste] *Inceste* est impure, ut volunt; at ego hic aliter accipio: nam *castus* quandoque pium significat. Virg. Æn. 3. 409. 'Hac casti maneant in relligione nepotes.' Itaque *inceste* fuerit impie. Sic Julius apud Festum :...' caste qui parant sacra,' i. e. pie. Ita etiam apud Varronem olim in formula templorum dedicandorum: EGO CASTE NUNCUPAVERO. Et Virg. iterum in 7. 71. 'castis adolet dum altaria tædis.' Sic enim intellexisse Servium ex illius excerptis satis constat. *Fab.*

Casta inceste] Paranomasia. *Preig.*

100 *Hostia concideret*] Atque ita ut pecus jugularetur. qualis apud Virgil. 'procumbit humi bos.' Æn. 5. 481. *Hav.*

Mactatu] Mactatione. nomen est verbale. Mactare significat hostiam sacrificare. Tractum est a victimatore, qui tauro ad sacrum tracto effundebat molam inter cornua: et tunc dicebatur mactus, i. e. magis auctus. Unde Maro Æn. 9. 641. 'Macte nova virtute, puer: sic itur ad astra.' Plaut. Amph. 4. 2. 14. 'Macto ego te infortunio.' *Mactatu parentis*, interpretare immolatione, jussa a parente, et indicta ab Agamemnone. *Pius.*

Mactatu] Mactatione et immolatione a parente facta. *mactare* proprie valet magis augere, quasi magis auctare, ornare, honorare. M. Tullius ex Nonio, 'Ferunt laudibus, mactant honoribus.' Itaque non solum ita loquimur, mactare Diis hostiam, i. e. immolare: ut Virg. 3. Æn. 21. 'Cœlicolum regi mactabam in litore taurum,' et Lucret. 5. 52. 'Et nigras mactant pecudes, et manibus Divis Inferias mittunt:' sed et mactare Deos, pro eo quod est, sacrificiis Deos honorare, seu placare. M. Tull. in Vatin. 'Cum puerorum extis Deos mactare soleas:' ex quo mactare malo, et mactare infortunio. Plaut. Bacchid. 4. 8. 45. 'et ego te, et ille mactamus infortunio.' cujusmodi est illud apud Terent. Heaut. 4. 1. 15. 'ergo herus damno auctus est.' *Lamb.*

Mactatu] Sic Euripides Iphigen. in Aulide vs. 1176. Ἀπώλεσέν σ', ὦ τέκνον, ὁ φυτεύσας πατὴρ, Αὐτὸς κτανὼν, οὐκ ἄλλος, οὐδ' ἄλλῃ χερί. *Creech.*

101 *Exitus ut classi*] Hæc Agamemnonis erat πρόφασις, propter quam filiam suam immolaret. itaque sic eum facit privato homini respondentem Hor. Sat. 2. 3. vs. 205. 'Verum ego, ut hærenteis adverso litore naveis Eriperem, prudens placavi sanguine Divos.' Vide Eurip. Iphig. in Aulide. *Lamb.*

Exitus ut classi] Eleganter Callimachus hymno εἰς Ἄρτεμιν dixit μείλιον ἀπλοΐης. *Fab.*

102 *Tantum relligio potuit*] Acclamatio: ut infr. eod. lib. 827. 'Tantum elementa queunt permutato ordine solo.' Et Virg. Æn. 1. 37. 'Tantæ molis erat Romanam condere gentem.' *Lamb.*

Tantum Relligio] Lactant. 1. 21. 'Pescennius Festus in libris historiarum per satyram refert, Carthaginien-

ses Saturno humanas hostias solitos immolare: et cum victi essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi Deum putavisse: itaque ut diligentius piaculum solverent, ducentos nobilium filios immolasse. Tantum relligio potuit suadere malorum, Quæ peperit sæpe scelerosa atque impia facta.' quem postremum versum ex alio Lucretii loco paullo immutatum ad sententiam suam illustrandam appinxit. adde Juv. Sat. 15. 37. et Lucianum de sacrificiis in initio. *Hav.*

Suadere] Sic infra 176. 'Auctumno suadente.' et 142. 'Quemvis perferre laborem Suadet, et inducit,' &c. Ovid. 'Nox et amor vinumque nihil moderabile suadent.' *Preig.*

103 *Tutemet, &c.*] Nihil deest. Ità abrupte et inf. eodem hoc lib. 5. 918. et 3. 171. *Gif.*

Tutemet a nobis] Hunc versum profert Prisc. lib. 12. Sententia autem hujus loci hæc est: Quid Agamemnonem, regem ambitiosum et stulte religiosum commemoro? tu ipse doctrina politus, atque ab omni superstitione liber ac solutus, jam a nobis desciscere conaberis. *Lamb.*

Tutemet] Neque mirum id fecisse Agamemnonem regem illum regum, ex genere bellipotentum non sapientipotentum, ut dixit Ennius: quin et fortasse metuendum sit, ne tu ipse, qui præclaris artibus excultus es, superstitioni capistratum os subdideris. *Fab.*

Tutemet] Iterum dubitat Lucretius, ne Memmius cedens poëtarum fabulis de Cerbero, Acherunte, et pœnis post mortem, quibus jam diu assueverat, opiniones suas aversetur. Harum ideo vim elevat, suggerendo istas fabulas mera forsan esse otiosorum Poëtarum figmenta, ipse enim potuit fabulas fingere quæ essent æque ac illæ terribiles. *Creech.*

Jam] Pro etiam. sic 6. 1250. 'Præterea jam pastor et armentarius omnis.' *Preig.*

104 *Terriloquis*] I. e. quæ loquuntur poëtæ ad homines terrendos: quibus non imbecilli solum animi, verum etiam fortes et constantes terrentur interdum, ut de Cerbero, de Acherunte, de Tantalo, Sisypho, Tityo, et ceteris. *Lamb.*

Vatum terriloquis dictis] Quæ de cruciatibus inferorum dicunt; de rota Ixionis, saxo Sisyphi, flagellis Eumenidum, Cerberi latratu, aut 'cum pice torrentes atraque voragine ripas' confingunt; quæ omnia olim in frequenti senatu Ciceronem ipsum derisisse scimus. *Fab.*

Desciscere] Vet. libri quidam *desistere.* quidam *disciscere.* Gif.

Desciscere] Duo libri manuscripti habent *disciscere:* nonnulli *desistere,* quibuscum consentiunt quidam vulgati; ceteri *desciscere.* quos sequor. *Lamb.*

105 *Quippe etenim*] Nempe, scilicet, scommatice. *Creech.*

Tibi me fingere possum] Ita ex Vet. libris scripti. Accusandi casus pro recto. In quibusdam, ut in vulgatis: *jam.* In quibusdam vulgatis: *possunt.* Gif.

Jam fingere possum] Sic habent tres libri manuscripti, et typis excusi Vicetini et Parisienses. sed hoc præterea varietatis in libris manuscript. reperi, quod quidam habent *me fingere possum:* quam scripturam nonnulli docti viri probant; aiuntque sic locutos esse veteres. alii ex hac suspicantur esse legendum, *Ex me fingere possum.* Ego suspicatus aliquando sum legendum, *Confingere possum.* Verum tamen aut vetus scriptura probanda, aut vulgata ac recepta. ne illa quidem mihi rejicienda videtur, *ex me fing. possum.* Lamb.

Jam fingere possum] Gifan. e veteribus libris, sed corruptis, legit, *me fingere possum.* nil deterius. Sed fortasse non male legeris *jam fingere*

possunt; Vates scilicet somnia et inania rerum fingere poterant, quibus, &c. *Fab.* *Jam fingere*] *Me fingere* ex vet. lib. Gifan. hinc alii conj. legend. *ex me fingere*, alii *confingere*. Creech.

106 *Somnia*] Terriculamenta: pavores: miracula: juxta Persii sententiam Sat. 3. 83. 'Ægroti veteris meditantes somnia: gigni De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.' Et hoc est quod inquit ille: Quæ tam absona somniavit unquam febriculosus senex, quæ non aliquis philosophorum dixerit? Simile apud Marcum Tullium in oratione contra Rullum: 'Hæc per deos immortales sunt vobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia?' *Pius.*

Vertere] Evertere. Virg. Æn. 1. 24. 'Tyrias olim quæ verteret arceis.' Lucret. 3. 84. 'pietatem vertere fundo.' *Lamb.*

Vertere] Alibi (ut inf. 3. 84) 'Evertere fundo.' et Virg. Æn. 10. 88. 'vertere fundo.' *Preig.*

108 *Nam si certam finem*] Sic habent libri omnes manuscr. Vaticanus, Memm. Tettianus, Bertin. atque hanc scripturam agnoscit Nonius. Denique apud hunc scriptorem fere semper hoc nomen in genere fœmin. usurpatur, ut inf. eod. lib. 585. 'Denique jam quoniam generatim reddita finis.' et 2. 511. 'certa Finis utrinque tenet summam.' et 3. 1034. 'nec quæ sit pœnarum denique finis.' et in plerisque aliis locis. sic apud Virg. Æn. 5. 384. 'Quæ finis standi?' et apud Horat. Epod. 17. 36. 'Quæ finis, aut quod me manet stipendium?' Sententia autem hujus loci hæc est: Si homines ærumnarum et miseriarum finem in morte viderent, aliqua ratione religionibus obstare possent. Nunc autem, cum putent animos esse immortaleis, nasci videntur in miseriam sempiternam, neque se umquam conquieturos sperant. *Lamb.*

Nam] *Jam.* His 20. vss. seipsum quasi corrigit, et aliquam esse in iis fabulis vim fatetur; dum enim de anima diversi Philosophi diversa pronuntiant, alii nasci et interire cum corpore, alii vero prius subsistentem in corpora nascentia infundi, et a corpore per mortem separatam Inferos subire, vel in pecudum corpora migrare (quæ fuit Ennii Pythagorici sententia, quam fuse exponit, obiter etiam convellit et deridet, tanquam sibi ipsi contrariam) profecto temere agerent qui providentiam contemnerent, dum istos contemptores æternæ maneant post mortem pœnæ. Hæc est hujus loci sententia quem præruptum alii, et obscurum queruntur. *Creech.*

110 *Relligionibus*] Ita vulgo hoc capiunt quasi ad relligiones absolute sit referendum, quum connecti cum *minis* possit; ut innuat Lucretius superstitiones, quibus credulum vulgus implent, quasque illis incutiunt vates, minasque, quibus terrent. *Hav.*

111 *Restandi, nulla facultas*] Ita interpungendum putavi. *Gif.*

112 *Æternas quoniam pœnas in morte timendum*] Pro timendæ pœnæ. Sed verbum hoc est aparemphaton, hoc est, indefinitum, quod per accusativum profertur. Cicero septima in Verrem actione: 'Hanc sibi rem sperant præsidio futurum.' *Pius.*

Æternas quoniam pœnas in morte timendum] I. e. timere oportet, ut apud Græcos φοβητέον. Sic loquitur inf. eodem lib. vs. 139. 'Multa novis verbis præsertim cum sit agendum.' i. e. cum multa agere oporteat. et 2. 491. 'Addendum parteis alias erit: inde sequetur,' &c. et 3. 626. 'Quinque (ut opinor) eam faciundum est sensibus auctam.' ibid. 392. 'Usque adeo prius est in nobis multa ciendum.' et 4. 779. 'multaque nobis Clarandum est, plane si res exponere avemus.' *Lamb.*

Pœnas in morte timendum] Id ex sese non dicit Lucretius, sed ex scriptis vatum, qui rem eo deduxe-

rant, ut mors ipsa doloribus finem non imponeret; cum contra ex opinione Epicuri nil mortuis timendum; qui enim bona fide mortui sunt, ii neque mordent, neque mordentur. ἀλλ' οὐκ ἐμὸς λόγος. Nam illud Catonis facio meum: 'Diverso itinere malos a bonis loca tetra, inculta, fœda, atque formidolosa habere.' Sall. in Cat. 52. Istud autem *timendum pœnas* e veteri et bono Latio est: neque temere aliter loquitur Lucretius, ut nec Varro. sic in lib. de R. R. 'videndum hæc quatuor.' alibi, 'vasa vinaria faciundum.' alibi, 'præfectos alacriores faciundum præmiis.' Item, 'ponendum quadrimos.' et, 'emendum veteranos boves.' Sed infinita ad eam rem exempla congeri nihil necesse est. Nam nec Virgilius quoque abstinuit: Æn. 11. 230. 'Pacem a rege petendum est.' *Fab.*

Timendum] Istud *timendum pœnas* e veteri et bono Latio est, nec aliter temere loquitur Lucretius, vs. 139. 'multa agendum:' vs. 382. 'privandum est Corpora motu,' &c. Ipse etiam Virgilius Æn. 11. 230. 'Pacem a Rege petendum.' *Creech.*

In morte timendum] De hac constructione præter Lamb. videndus Vossius de Anal. 3. 10. et de Construct. c. 53. citatque Servius ad Virg. Æn. 11. 230. ut explicet illud 'aut pacem Trojano ab rege petendum.' *Hav.*

113 *Natura*] Οὐσία. *Fab.*

114 *Nata sit, an contra*] Utrum anima nata sit una cum corpore, ut volunt Stoici et Aristoteles: an contra ab æterno creata in corpora nascentium insinuetur atque infundatur, ut sentit Plato et veteres Academici. Arnobius lib. 1. advers. genteis. 'Quid sit sensus, quid anima, advolaritne ad nos sponte, an cum ipsis sata sit, et procreata visceribus: mortis particeps degat, an immortalitatis perpetuitate donata sit.' *Lamb.*

Nata sit, &c.] Una cum corpore, ut Stoici et Peripatetici. *Fab.*

Insinuetur] Ita ut ab æterno creata sit, ex Platonis dogmate. *Fab.*

115 *Et simul intereat, &c.*] Et utrum nobiscum moriatur anima, an ad inferos descendat, an in alia corpora migret: quæ postrema opinio fuit Pythagoreorum. Dictum autem *insinuet se pecudes*, pro *sinuet*, seu *insinuet, se in pecudes.* nam veteres interdum non addebant præpositionem, si ea jam esset in verbo composito; ut 'adigere arbitrum,' potius quam 'adigere ad arbitrum,' et 'adigere jusjurandum.' 'Propugnat nugis,' apud Hor. 1. Ep. 18. 16. sic idem Lucret. 2. 124. 'Hoc etiam magis hæc animum te advertere par est.' *Lamb.*

Dirempta] Separata videlicet a corpore et dissipata, nisi potius legatur *perempta.* Creech.

116 *Vastasque lacunas*] Ingentia stagna, quas evagata Cocyti et Phlegethontis aqua facit. *Pius.*

117 *Pecudes alias insinuet se*] Ex Pythagoræ placitis. *Fab.*

Pecudes alias insinuet] Ut 'adigere arbitrum,' 'adigere jusjurandum,' 'propugnare nugis,' et Lucret. 2. 124. 'Hæc animum te advertere par est.' *Creech.*

118 *Ennius ut noster cecinit*] Qui videtur fuisse Pythagoreus. Hor. Epist. 2. 1. 50. ad August. 'Ennius et sapiens, et fortis, et alter Homerus, Ut Critici dicunt, leviter curare videtur, Quo promissa cadant, et somnia Pythagorea.' Persius Sat. 6. 10. 'Cor jubet hoc Enni, postquam destertuit esse Mæonides, quinctus pavone ex Pythagoreo.' *Lamb.*

Qui primus] Primus Latinorum. *Lamb.*

Ennius] Qui Pythagoricus fuit, ut fere omnes illius ætatis scriptores. Notum quid de majori Græcia dictum a Cicerone fuerit in Tuscul. *Fab.*

Primus] Primus enim Latinorum Ennius Epicum et Heroïcum Poëma ad exemplum Homeri scrip-

sit. *Creech.*

Qui primus] Imitatus Virg. Georg. 3. 11. 'Primus ego in patriam mecum (modo vita supersit) Aonio rediens deducam vertice Musas.' *Preig.*

119 *Helicone*] Bœotiæ monte, quem Musæ incolunt. *Lamb.*

Fronde] Ita vet. libri. *Gif.*

120 *Per gentes Italas omnium*] Sic ex vet. quibusdam scripsi. Vulg. *hominum.* Vid. Indicem: 'Omnibus,' 'Omnium' et 'Positivus.' *Gif.*

Per genteis Italas hominum quæ clara] Sic habent nonnulli libri manuscripti: alii, *omnium.* utraque scriptura probabilis est. utra sit recta et vera, quæritur. Si *hominum* probabimus, ita explicabimus: quæ corona clara esset per genteis hominum Italorum. Sin *omnium*, sic: quæ corona, omnium coronarum clarissima, per genteis Italiæ clueret, ut sit positivus pro superlativo. quale est illud apud Ennium, pag. 65. 'Saturnia magna Dearum:' nisi quis dicat hic genitivum esse divisionis: quod genus apud Græcos usitatissimum quidem est, sed etiam Latini usurpant, ut Plinius, 'Nigræ ovium.' *Lamb.*

Gentes Italas hominum] Pro, *gentes Italorum hominum.* Tale aliquid apud Virgil. plus uno loco. Quidam libri, *omnium* pro *hominum.* Itaque esset *corona clara omnium*, i. e. inter omnes: quod genus multa Græce reperias, ut δῖα θεάων, &c. id est, ut Callimach. hymno εἰς Δῆλον dixit, πολὺ προὔχουσα θεάων. Ita apud Ennium citante Probo: 'pulcra Dearum.' *Fab.* *Omnium clara* si legas, erit clarissima. Sic Ennius pag. 11. 'Venus quem pulcra Dearum.' et pag. 65. 'Juno Saturnia sancta Dearum.' i. e. pulcherrima, sanctissima. *Preig.* Idem Ennius pag. 34. de Venere 'Dia Dearum.' ut et de Junone rursus pag. 151. 'Optima Cœlicolum, Saturnia magna Dearum.' *Hav.*

Clara clueret] Appareret, fulgeret. *Cluere*, auctore Plinio togatorum eruditissimo libro vigesimo quinto, antiqui pugnare dicebant: unde grammatici clypeum detorquebant: ex qua etymologia Venerem quam colebant armatam Cluacinam dictitarunt. Hic 'splendere' interpretare. In commentariis Plautinis affatim refutavimus Veneti Hermolai opinionem: qui *cluere* pro esse cupit. *Cluere* Marcellus pro *nominari* exponit. quod si probamus in Lucretio *clara clueret*, pro nominaretur et haberetur expone. Hoc enim verbum *cluet* vim passivam habet. Plautus sæpe utitur in hoc significatu. et Terentianus. 'Ennius per gentes cluebat omnium miserrimus:' hoc est, vocabatur. His vero, qui *cluere* pro splendere et apparere nobilem et gloriosum volunt interpretari, non repugno, a dictione scil. κλέος, quæ gloriam significat: etsi κλῄζω significat nomino et voco: ut prima significatione verbum *clueo* significet splendeo: sed consequenter appareo. unde 'cluebat miserrimus' cum dixit Ennius, interpretare apparebat. Mendum est in epistolis Symmachi eo versiculo: 'Bis seno celsus Summache fasce clius.' scribe *clues*, pro splendes. *Pius.*

Clueret] I. e. nominaretur: et ita Nonius. citat et illum Lucillii versum: 'Cuia opera Troginu' calix per castra cluebat:' et illud Ennii, p. 295. 'per gentes esse cluebat omnium miserrimus.' Valet etiam *cluere* interdum idem, quod videri, insignem esse, haberi, excellere, esse: ut infra eod. lib. vs. 481. 'Nec ratione cluere eadem, qua constat inane.' ibid. 632. 'Quæ nondum clueant ullo tentata periclo.' et 2. 351. 'Nec minus, atque homines, inter se nota cluere.' ibid. 521. 'primordia rerum, Inter se simili quæ sunt perfecta figura, Infinita cluere.' et 3. 208. 'Utilis invenietur, et opportuna cluebit.' 4. 50. 'Cujuscunque cluet de corpore fusa vagari.' utitur hoc verbo et Plautus

non uno loco. *Lamb.*

Clueret] Esset. *clueo*, *cluo*, sum, celebror, dicor, videor, κλύειν. dicebant item *cluveo*. Ennius de se ipso, pag. 11. 'Nam Latii populi res atque poëmata nostra Cluvebunt.' Ita tum prima longa est. *Fab.*

121 *Etsi præterea*] Quasi diceret: Tanta tamen veritatis vis est, ut ille idem Ennius alibi dicat, &c. *Fab.*

Etsi præterea] *Etsi prætereat* V. quæ verba si admittas, alium prorsus efficies sensum: non opus est isto acumine. *Creech.*

Tamen] Pro tandem. H. e. ut uno verbo summatim te expediam, non assentior Ennio sedes infernas opinanti. Quod *tamen* significet idem quod tandem, docet iis Marcellus in integris exemplaribus. 'Sallustius quarto Historiarum: Nam qui enare conati sunt icti sæpe ferramentis navium aut afflicti a suis, undarum vim mulctato fœde corpore tamen evaserunt.' *Pius.*

Templa] Regiones, tractus, loca. Vetus significatio et auguralis: qua figura loquendi dicebantur aruspices loca in cælo designare, anticam scilicet et posticam, hoc est, posteriorem et anteriorem. *Pius.*

Templa] Regiones, loca. Varro 6. de lingua Latina: 'Unus erit, quem tu tolles in cærula cæli Templa.' 'Templum tribus modis dicitur, ab natura, ab auspicio, ab similitudine: ab natura, in cælo: ab auspiciis, in terra: ab similitudine, sub terra. In cælo templum dicitur, ut in Hecuba:' 'O magna templa cælitum Commixta stellis splendidis,' &c. *Lamb.*

Acherusia templa] Acherontis seu Inferorum loca vasta, spatiosa, &c. Templa enim id significabant. Ita 'templa cœli.' Terent. Alibi apud Lucretium, 'templa ætheris,' 'tonitralia templa.' Vox petita ab auspiciorum disciplina. Primo tuemplum dicebant, a tuendo (videndo) deinde templum, extrito u, ut ex duellum bellum, duomus bonus, in illo antiquo saxo, cujus in vita Peyreskii mentio est. Sic Ennius, p. 124. 'coirola coilei templa.' Varro autem, 'Tunc repente cœlitum altum tonitribus templum tonescit.' ubi legendum *tonit*, ex ratione versus. *tonere*, ut *sonere*. Lucretius. Iterum Ennius p. 246. in Hecuba. 'O magna templa cœlitum Commista stellis splendidis.' Lego, *Conficta stellis splendidis*, i. e. confixa. ut 'stellis ardentibus aptum.' Sin minus, legendum, *Commissa*, i. e. vincta, compaginata. *Fab.*

122 *Edens*] Edens per hos duos versus, qui sequuntur, 'Quo neque,' &c. ut quidam doctiss. viri putant: alii volunt esse Lucretianos. *Lamb.*

123 *Quo neque, &c.*] Putant nonnulli hos duos versus esse Ennii. falso. Certe Macrobius in ea non fuit opinione 6. 1. *Gif.*

Permanant] Permanare soleant. *Fab.*

Animæ] Non sentit Ennius Pythagoricus animas nostras cum ex uno corpore transiliant in aliud inferos petere: quoniam si id concederet transanimationem Pythagoricam negaret. Sed simulacrum hominis, non anima, petit inferos gurgites. cujus opinionis scius apprime Maro 4. 654. Æn. cum Ennio sic cecinit. 'Et nunc magna mei sub terras ibit imago.' Servius hæc addidit. 'Deprenderunt esse quoddam simulacrum: quod nostri corporis effigiem fictum petat inferos: et est species corporea, quæ non potest tangi.' Hoc innuere videtur Ovidius tertio Fastorum: 'Ipsa virum rapui: simulacraque nuda reliqui. Qui cecidit ferro Cæsaris umbra fuit. Ille quidem cælo positus Jovis atria vidit.' *Pius.*

124 *Sed quædam*] Hic versus a lib. quibusdam abest. Male. Macrob. *Gif.*

Simulacra] Hoc non tanquam imitator Maro detorsit: sed descripsit, ut insertum, pugnaret cum suis, auctore Plinio. Crediderim potius Virgilium sententiam primo Lucretianam sequi voluisse: mox cum verba non reperiret ita signate affectum prodentia, maluisse fateri a quo profecerit, quam in furto deprehendi. *Pius.*

Sed quædam simulacra modis pallentia m.] Imitatus est hunc versum Virgilius multis locis, sive sit Ennianus, sive Lucretianus: ut Georg. 1. 478. 'et simulacra modis pallentia miris:' et Æn. 1. 357. 'Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Conjugis, ora modis attollens pallida miris:' et 7. 89. 'Multa modis simulacra videt volitantia miris.' et 10. 822. 'Ora modis Anchisiades pallentia miris.' Sed non dissimulabo, hunc versum abesse a codice Bertiniano et Memmiano. *Lamb.*

Sed quædam simulacra] Notum illud Homeri, in quo Herculis εἴδωλον ad Orcum isse dicitur; ipse autem, seu ipsius anima apud Jovem. Nam corpus quidem in Oëta monte crematum fuerat. o rem bellam et ingeniosam! *Fab.*

Sed quædam simulacra] Ex illa veterum opinione, qua putabant imaginem nostri quandam ad inferos descendere, unde Dido apud Virg. Æn. 4. 654. 'Et nunc magna mei sub terras ibit imago.' ubi Servius: 'Valde quæritur apud philosophos, quid illud sit quod inferos petat. Nam tribus constamus: anima, quæ superne est, et originem suam petit: corpore quod in terra deficit: umbra, quam Lucretius sic definivit, spoliatus lumine aër.' (sed legend. ex 4. 369. lumine cassus aër) 'Ergo umbra si ex corpore creatur, sine dubio perit cum eo, nec est quicquam reliquum de homine quod inferos petat. Sed deprehenderunt esse quoddam simulacrum, quod ad nostri corporis effigiem fictum, inferos petit: et est species corporea, quæ non potest tangi, sicut ventus.' Citat hinc Lucretii locum Macrob. 6. 1. Et mire hinc arrepta occasione in divinitatem Herculis ludit Lucianus, in dialogo Diogenis et Herculis, quem vide. *Hav.*

125 *Unde sibi exortam, &c.*] Ad hunc locum pertinent illa M. Tullii 2. Acad. Quæst. 'Num censes Ennium, cum in hortis ambulasset cum Ser. Galba vicino suo, dixisse, Visus sum mihi cum Galba ambulare? at, cum somniavit, ita narravit, 'Visus Homerus adesse poëta.' Idem ibid. 'Dormientium visa imbecilliora esse dicebas, quam vigilantium. quo modo? quia cum experrectus esset Ennius, non diceret, se vidisse Homerum, sed sibi visum esse.' *Lamb.*

Unde sibi exortam] Locus ille Ennii (p. 4.) apud Ciceronem est, 'Visus Homerus adesse poëta.' *Fab.*

Semper florentis] Sempiternos flores et fructus perennis eloquentiæ summittentis: a quo, ut ait Manilius, 2. 9. 'Posteritas latices in pocula duxit.' Fingit Ennius in suum corpus per metempsychosin insinuatam Homeri animam. Tamen cum homo corpus habeat terræ debitum: quod spoliatum anima et cadaver effectum terræ reddit: animam cælo; sive, ut Pythagorici volunt, formam sumit aliam post mortem; simulacrum vero tartaro: fingit hic Ennius, apparuisse sibi imaginem Homeri, quæ pallens et lurida lachrymas fundebat. Est enim corpus quod tangi non potest hæc imago: quam finxit Ennius. Marci Tullii codicem in Academicis obiter sic emacula. 'Quomodo cum experrectus esset Ennius, non diceret, se vidisse Homerum, sed visum esse.' Exortam sibi. i. e. Apparuisse. Hæc dicuntur ab Ennio ut testatius et planius regenerationem argumentis approbaret. *Pius.*

Semper-florentis] Sic olim hic scrip-

tum didici. Vid. Indicem. *Gif.*

Semper-florentis] Legendum, *Semper-florentis Homeri*, ut sit ὑφὲν. quemadmodum notat Donatus ad illud Ter. Andr. 1. 2. 'Et heri semper-lenitas,' &c. *Lamb.* Adde Schottum Obs. Hum. pag. 89. *Hav.*

Semper-florentis] Grammatici vocant ὑφὲν, seu subunionem. Ita apud Ter. 'semper-lenitas.' et ἀεικαταφρόνησις apud Herodianum, quod imprimis notandum. *Fab.*

Homeri] Hoc Ennii somnium Cicero in Lucullo memorat, 'Visus Homerus adesse poëta.' Et in somnio Scipionis. 'Fit enim fere ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare et loqui.' *Creech.*

126 *Speciem*] Εἶδος. sic in Evang. Lucæ 9. 29. τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ. inf. 149. 'naturæ species.' et 322. 'Invida præclusit speciem natura videndi.' *Preig.*

Et fundere] Sic codex Bertinianus, et Memmianus. alii *effundere.* Lamb.

Lacrymas et fundere] Al. *effundere*, non male. *Fab.*

Effundere] Mss. Lugd. Bat. et alii non præ se ferunt *et fundere*, sed *effundere ;* scripsit forsan *lacrymasque ecfundere salsas.* habuit hoc certe ante oculos in apparitione Hectoris Virg. quem vidit Æn. 2. 271. 'largosque effundere fletus.' Sensus et constructio verborum Lucretii talis est: Unde commemorat exortam sibi speciem semper-florentis Homeri cœpisse effundere salsas lacrymas. Erit *ecfundere*, antique, ut *ecfari.* Hav.

Salsas] Epitheton lachrymarum. Sunt enim salsæ non secus ac sudor humanus. Et hoc magis indicat illam imaginem quæ petat inferos corpoream vim retinere: quæ in lachrymis salsuginem viventis corporis observat. Quidam *falsas* legunt, et fictitias intepretantur, apparentia, commentitia. Ut Maro Æn. 2. 793. 'Par levibus ventis, volucrique simillima somno.' et præ gaudio forte lachrymas stillabat Ennio congrediens, qui suam gestabat animam, mentem, et facundiam poëticam ut hæreditariam. *Pius.*

Salsas] Epithetum otiosum, ut quidam putant. qualia sunt illa, λευκοὺς ὀδόντας, i. e. albos denteis: λευκοῖο γάλακτος, apud Homerum, i. e. albi lactis: 'humida vina,' apud Virg. 'alba nive,' apud Hor. et alibi, 'dentibus albis.' *Lamb.*

Salsas] Alii *falsas.* Imperite. Quis enim nescit lac album, humida vina, &c. poëtis esse familiaria? *Creech.*

127 *Expandere*] Explicare. In nonnullis libris scriptum est *exponere*, in aliis *expromere.* ego hanc lectionem retineo. *Lamb.*

128 *Quapropter bene cum superis*] Concludit hunc locum hoc modo: Quoniam igitur videmus, ignoratione causarum, et rerum a natura involutarum, homines misere conturbari, cum ceteræ res omnes obscuræ nobis sunt perquirendæ et cognoscendæ, tum maxime, quæ sit animi natura, videndum est. *Cum* hoc loco conjunctio est, cui respondet altera *tum*, quarto abhinc versu. *Lamb.*

Quapropter] Ut omnes igitur Memmii timores discutiat, his vss. 9. docet se disputaturum non tantum de Cœli Deumque ratione, et de generatione rerum, quæ omnia olim promiserat; sed explicaturum etiam quænam sit animæ natura, et quænam sint illæ res, quæ aliquando vigilantes, aliquando dormientes ita afficiunt, ut præsentes videre nos et audire olim mortuos putemus, et inde conjectemus animas existere a corpore separatas. *Quam ob rem :* Gassendus. *Creech.*

Superis de rebus] De cœlo, de-

quæ universa meteorologia; ex cujus ignoratione terrores animis offunduntur, &c. ibique tum in deos omnia conferuntur. *Fab.*

130 *Gerantur*] Lamb. *genantur*. Vid. inf. vs. 329. et Indicem. *Gif.*

Et qua vi quæque gerantur] Legendum videtur *genantur*; non *gerantur*, ut vulgo legitur. *geno* enim idem valet quod *gigno*. Cujus verbi ignoratione complures non apud hunc poëtam solum loci depravati sunt, ut posterius ostendemus, verum etiam apud Varronem, et ceteros. 'Genium appellabant deum (inquit Festus) qui vim obtineret rerum genendarum:' ubi vulgo legitur et scribitur *gerendarum*, corrupte. Varro lib. I. de R. R. 31. 'Id ex pabuli segete viride sectum, antequam genat siliquas.' Idem cap. 12. 'Quod est principium genendi.' Idem in Andabata: 'Sed quod hæc loca aliquid genunt.' quem postremum locum testem producit Priscian. lib. 10. cum altero Lucretii ex 3. 797. 'tanto magis infitiandum, Totum posse extra corpus durare, genique.' Verum tamen ferri hic potest recepta lectio *gerantur*. *Gerantur* autem, i. e. administrentur, a natura scilicet, ut sit tralatio ab imperatoribus et magistratibus, qui res gerunt: quod ipsum tamen etiam translatum est ab iis qui onera gerunt; id est, sustinent. *Lamb.*

Genantur] Ita olim loquebantur. *vulgo. gerantur*, non placet. *Fab.*

Genantur] *Gignuntur*, qua voce passim utitur Lucretius: alii *gerantur*, male. *Creech.*

Et qua vi quæque gerantur] Veram hujus verbi, toties a Lambino lacessiti aut impugnati, interpretationem, atque adeo defensionem, nemo melius præstabit, quam ipse Lucretius, qui continuos rerum ortus interitusque, seu primordiorum concilia ac discidia passim exemplis a rebus bellicis desumptis illustrat. Sic 2. 118. in illa similitudine ab agitatis per opaca domorum pulvisculis: 'Multa minuta modis multis per inane videbis Corpora misceri radiorum lumine in ipso, Et velut æterno CERTAMINE PRÆLIA PUGNASQUE Edere TURMATIM certantia, nec dare pausam Conciliis et discidiis exercita crebris.' Lambinum præter loca a Gifanio in Indice jam notata refellit etiam vs. 473. 'Denique materies si rerum nulla fuisset, Nec locus ac spatium, res in quo quæque geruntur Nunquam,' &c. quem Poëta ipse non aliter se scripsisse versu inde sexto indicat: 'Perspicere uti possis res gestas funditus omneis Non ita uti corpus per se constare, nec esse.' *Preig.*

131 *Tum, cum primis*] Ita malui scribere, quam *tunc*, prout quidam codices habent. Pariter Ennius in Fragm. pag. 65. 'Tum, cum corde suo Divom pater atque hominum rex.' Dixit *primis* pro *in primis*, ut et quidam Mss. præferunt, i. e. præcipue, ante omnia. *Hav.*

Sagaci] Indagatrice. unde sagax canis. Plaut. Curcul. 1. 2. 17. 'Canem esse oportuit: sagax nasum habet.' *Sagire*, significat acute sentire, auctore Marco Tullio. Unde *præsagire* præsentire et consequenter prædivinare. *Pius.*

Sagaci] Sagaces proprie canes dicuntur: quia inest in eis vis odorandi eximia. Itaque 'sagaces appellantur, multi, et solertis acuminis,' inquit Festus. Idem Lucr. inf. eodem lib. 131. 'Est igitur nimirum id, quod ratione sagaci Quærimus,' &c. ibid. infr. 369. 'Verum animo satis hæc vestigia parva sagaci Sunt.' et 2. 839. 'Nec minus hæc animum cognoscere posse sagacem.' et 4. 910. 'Tu mihi da tenueis aureis, animumque sagacem.' *Lamb.*

132 *Unde anima atque animi constet natura*] Non temere. Anima enim et animus differunt et facultatibus et sede. quod in 3. maxime apparebit.

Ceterum hoc loco animi natura, animus ipse est; neque fere aliter loqui amat Lucretius. Sic natura animantum, animantes ipsæ, aquæ natura, inanis natura, natura corporis, ardoris natura, loci natura, sensus natura, &c. pro aqua, inani, corpore, ardore, igni, loco, sensu ipso, &c. Ita auctor libri de mundo, homo Stoicus, non Aristoteles, φύσεις χρωμάτων alicubi posuit, naturas colorum, pro coloribus ipsis; et in cap. 11. φύσεων pro rebus concretis, &c. Iterum circa medium ζώων φύσεις pro ζῶα. *Fab.*

Anima atque animi] Emendabat Clariss. Jensius in ep. ad me scripta, *animæ atque animi* c. n. et sane ita disertim legitur apud ipsum Lucret. 3. 330. 'Sic animi, atque animæ naturam corpore toto Extrahere haud facile est.' Idem tamen Lucretius sibi constat 4. 120. 'Unde anima, atque animi constet natura, necessum 'st. *Haverc.*

133 *Quæ res*] Intelligit species rerum, quas vulgo intentionales vocant. εἴδωλα, τύπους, ὑμένας, membranulas, effluvia ex superficie corporea; quæ cum ex omnibus omnino rebus perpetuo emanent, et animos impellant, &c. Sed res inferius notescet. *Fab.*

134 *Somnoque sepultis*] Ex Ennio: p. 83. 'Nunc hostes vino domiti, somnoque sepulti.' sic et Virg. Æn. 2. 189. 'Invadunt urbem somno vinoque sepultam.' idem 9. 189. 'somno vinoque sepulti Procubuere.' ibid. 236. 'Rutuli somno vinoque sepulti Conticuere.' Hoc totum autem, vigilantibus, somnoque sepultis, Græci dicunt ὕπαρ καὶ ὄναρ. *Lamb.*

136 *Morte obita quorum, &c.*] Iteratur hic vs. lib. 4. mutuatus autem est hoc principium vs. Virg. Æn. 10. 641. 'Morte obita qualeis fama est volitare figuras.' notat Macrob. 6. Saturn. *Lamb.*

Morte obita] Cicero pro Sextio: 'Nec vero illorum quisquam quos a majoribus nostris morte obita positos in illo loco, atque in rostris collocatos.' Virg. Æn. 10. 641. 'Morte obita quales fama est volitare figuras.' *Obita*, sumpta, suscepta, et completa, ut *obire munus* dicitur. Servius. *Creech.*

Amplectitur] Operit materno affectu æmulante humanæ et viventis matris dulces amplexus in sobolem. *Pius.*

Tellus amplectitur ossa] Vel tanquam mater, vel simpliciter, continet. Virg. Æn. v. 30. 'Quam quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten, Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa.' *Lamb.*

137 *Nec me animus*] Corrige *Nec me animi fallit.* Pius.

Nec me animus fallit] Ita habent Vet. libri, manu formisque descripti. nec mutari debet. vid. Indicem. *Gif.*

Nec me animi fallit] Sic potius legendum, quam, ut in quibusdam libris legitur, *animus fallit.* Sic enim loquuntur interdum Latini, præsertim poëtæ, Falsus animi, æger et saucius animi: et crucior animi, &c. quamquam alteram lectionem non ausim damnare. Verum tamen ausim, præsertim cum sic habeant plures codices, et ita scriptum sit apud Macrobium lib. 6. Est autem hoc loco occupatio. *Lamb.*

Nec me] Proposito futuri operis argumento, his 20. vss. difficultatem expendit Poëta, monetque ea, de quibus Græci, Epicurus viz. ejusque Sectatores disputaverant, Latino Carmine scribere opus esse arduum et difficile, cum propter egestatem Linguæ Latinæ, tum propter novitatem rerum; quemvis vero laborem ferre se paratum esse profitetur, Memmii sui gratia, amicissimi ornatissimique viri, quem instituendum susceperat. *Creech.*

139 *Multa novis verbis præsertim cum sit agendum*] I. e. cum multa sint novis verbis agenda, seu agere oporteat,

ut supra admonuimus: agendum enim actionem significat, ut apud Græcos πρακτέον, i. e. agere oporteat: cum multa nobis verba sint innovanda: vel cum multa nobis novis verbis sint appellanda. *Lamb.*

140 *Propter egestatem linguæ*] Hoc etiam conqueritur Manilius et Cic. *Gif.*

Propter egestatem linguæ] Sic inf. eod. lib. 832. 'nec nostra dicere lingua Concedit nobis patrii sermonis egestas.' et 3. 260. 'rationem reddere aventem Abstrahit invitum patrii sermonis egestas.' Sic Cato apud M. Tull. lib. 3. de Fin. de Zenone: 'Cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac novis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quamquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles.' Idem contra lib. 1. 'Non est hic omnino docendi locus: sed ita sentio, et sæpe disserui, Latinam linguam non modo non inopem, ut vulgo putarent, sed locupletiorem etiam esse, quam Græcam. Quando enim (ne nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poëtis, postea quidem quam fuit, quem imitarentur) ullus orationis vel copiosæ vel elegantis ornatus defuit?' *Lamb.*

141 *Sperata voluptas*] Ita lego ex Vett. Est autem imitatus Epicurum, qui ad Pythoclem suum ita ait: ἡμεῖς δὲ ἡδέως τέ σου τὴν δέησιν ἀπεδεξάμεθα καὶ ἐλπίσιν ἡδείαις συνεσχέθημεν. Γράψαντες οὖν, &c. In vulg. quibusdam: *spectata voluntas.* Qua in re sæpe variatum est. vid. inf. 2. 257. *Gif.*

Sperata voluptas] Sic habent quinque lib. manuscripti, et excusi Paris. Veneti antiq. Vicetini, Florent. Quam scripturam secutus sum, tum adductus tot librorum auctoritate; tum quod consentaneum est Lucretio, Epicuri decreta Latinis litteris illustranti, amicitiæ, et ex amicitia nascentis voluptatis causa, scribendi laborem perferre. alii codices, si quis forte eos sequi malet, habent *spectata voluntas.* Lamb.

142 *Efferre*] Sic Vet. Codd. Vulgati: *perferre.* Gif.

Quemvis efferre laborem] Sic habent quinque libri manuscripti, et ex impressis, Vicetini: atque hæc germana est scriptura. nam et ita veteres loquebantur. vetus poëta apud M. Tull. orat. pro Sextio: 'Si tu laborem summa cum cura efferas nullum.' Vulgati autem *perferre lab.* quam lectionem quamvis non damnem, antiquam tamen magis probo. *Lamb.*

Perferre] Al. *efferre.* fort. etiam, *sufferre,* ut in Emendationibus (ad 5. 1271.) innuimus. *Fab.*

Efferre] Patet ex Notis Lambini atque optimorum Codicum consensu unanimi, vulgatum illud *perferre,* a Lucretio non esse profectum. *Ecferre* autem forte scribendum, ut *ecfari* apud Ennium pag. 18. et 124. 'Hæc ecfatus, ubei latrones dicta facessunt.' 'Hæc pater ecfatus, germana repente recessit.' *Hav.*

143 *Inducit*] Sic in principio h. lib. vs. 17. 'quo quamque inducere pergis.' *Preig.*

Serenas] Claras, pacatas. Quidni *severas?* vox enim ista laborem poëtæ fortius, et felicius, exprimit. vide l. 4. 462. *Æstivas* Muretus. Quibus alii somno indulgebant. *Creech.*

Serenas] De æstivis noctibus capit Muretus v. Lect. 18. 13. de quibus Cicero ad Brutum in commendat. Paradoxorum libello: 'Accipies igitur hoc parvum opusculum elucubratum his jam contractioribus noctibus.' Gronovius Pater, in quibus ad lucernam accensam lucubravit. Observ. lib. nov. 4. 12. nam Barthii commentum nimis est ridiculum. At cur non innuere posset protractas studendo in lucem usque et serenum tempus diei? *Hav.*

Nocteis vigilare serenas] Claudian. de bello Gildon. vs. 450. 'Discatque coactus Quas vigilat Veneri,

castris impendere noctes.' *Preig.*

145 *Præpandere lumina*] Δᾳδουχεῖς, 'præferre faceis :' præferendo faceis, lumen aperire. 5. 655. 'Tempore item certo roseam Matuta per oras Ætheris auroram defert, et lumina pandit.' Uno verbo Latino *prælucere.* Lamb.

146 *Penitus*] Introrsus. *Lamb.*

147 *Hunc igitur terrorem*] Tres vss. qui deinceps consequuntur, iterantur in princip. lib. 2. et lib. 6. Eorum autem hæc sententia est : Hunc igitur terrorem, quem animis nostris incutit ignoratio causarum, cogitatio mortis, simulacra mortuorum, vel morbo affectis, vel dormientibus objici solita, et similia, dissipent et depellant, necesse est, non radii solis, et lux diurna : sed contemplatio naturæ, et ratio. *Lamb.*

Hunc terrorem] Quem tandem ? illum ipsum scilicet de quo sup. vs. 112. 'Æternas quoniam pœnas in morte timendum.' *Fab.*

Hunc igitur] Jam tandem opus aggreditur, vss. 13. Et ut omnem de providentia opinionem subverteret, probare conatur, res primo factas fuisse sine Deorum auxilio, ideoque non ab iis regi aut administrari : ut autem felicius procedat, primum hoc statuit principium ; nihil de nihilo fit. Quod fusius olim demonstraturus est ; observaverat enim opinionem de providentia exinde natam esse, quod homines multa in Terris Cœloque fieri viderint, quorum causas cum invenire non potuerint, ea a Diis e nihilo fieri crediderunt. Si igitur nihil de nihilo fieri demonstratum fuerit, actum esset de providentia : at vero facile agnoscet lector, Lucretium tanto conamine id solum probasse quod nemo negat ; Nihil viz. intra naturæ ambitum de nihilo produci. Nec est quod ulla contra Dei potentiam timeamus argumenta, cum acutissimum Lucretii ingenium tam infirmis utitur ; si enim (ut Virg. Æn. 2. 292.) 'Pergama dextra Defendi possint, certe hac defensa fuissent.' *Creech.*

148 *Tela diei*] Idem dicit. nam radii solis, *tela diei* sunt, utpote quibus, tanquam telis huc et illuc jactis ac diffusis, totus orbis terrarum illustretur. Jam tela a Græco τηλόθεν dicta sunt, quod e longinquo loco mittuntur. Sic Ausonius Mosella vs. 260. 'Luciferique pavent letalia tela diei.' Notum autem est, Apollinem ab Homero et ceteris poëtis Græcis ἑκηβόλον, et ἑκηβελέταν, i. e. longe jaculantem, appellari. *Lamb.*

Tela diei] Radii solis. Ita Græci βέλη ἠελίοιο. *Fab.*

Tela diei] Radii solis, qui telorum instar jacti et diffusi per universum orbem inferunt lucem : notat autem per 'tela diei' exteriorem rerum cognitionem, sicut per 'naturæ speciem' significat internam rerum cognitionem per causas. *Fayus.* Pueriliter ! ut et omnia. *Creech.*

Tela diei] Vetus Poëta in carmine quod protulit Turnebus Adv. 19. 8. 'Lumina, qua major jaculis radiantibus exit, Nil obstante globo tendunt per inania vasta.' *Hav.*

149 *Species*] Ἡ θεωρία, ἡ θέα, i. e. contemplatio. Cicero 2. de N. Deor. 'Nulla est enim insatiabilior species,' &c. *Lamb.*

Species] Contemplatio, meditatio, &c. sæpe alibi. *Fab.*

Ratio] Vel ratio simpliciter, i. e. λόγος : vel ratio naturæ, ut supra 'ratio cæli,' et 'ratio Deorum.' *Lamb.*

150 *Principium hinc*] I. e. cujus contemplationis et rationis principium nobis hinc nascetur, et proficiscetur. *hinc* autem, nempe 'Nullam rem e nihilo,' &c. *Lamb.*

Principium hinc cujus, &c.] Quam ab hac consideratione exordimur, Nullam scilicet rem e nihilo gigni posse, nec si Dii ipsi tale aliquid moliantur. Quod etsi modulo ratiocinationis nostræ verum est, ἀλλὰ κατά γε τὸν θεὸν, plane falsum

est. Nam etsi ex ratione τῆς ἀναλόσεως doctrina de corporibus insectilibus stare possit; tamen corruat necesse est, nisi creatam a Deo atomon ponas, eique a causa æterna motum impressum et ingenitum existimaveris. Causam autem æternam intelligo, quæ γνώμῃ τι ποιῇ, ut loquitur Xenophon. Ceterum hoc axiomate quasi aliqua multiplici machina utebatur Epicurus. Sed res per se ipsa inferius patescet; neque longius abibis. Nam versus sequens, &c. Deinde probabit incuriosos esse rerum nostrarum, physicarum, inquam, rerum incuriosos esse deos. Itaque divino numine nil tale fieri. *Fab.*

Principium] Ita distinguitur in Ed. Bas. *Principium hinc, cujus nobis exordia sumat:* non male. *Hav.*

Hinc cujus] Quidam Cod. *cujus hinc.* *Gif.*

151 *Nullam rem e nihilo gigni*] Omnium, qui umquam de natura locuti sunt, fuit hæc opinio communis, nihil ex nihilo fieri: quod testatur Arist. 1. lib. φυσικ. τὸ γιγνόμενον ἐκ μὴ ὄντων γίγνεσθαι ἀδύνατον. περὶ γὰρ ταύτης ὁμογνωμονοῦσι τῆς δόξης πάντες οἱ περὶ φύσεως. i. e. 'Non potest fieri, ut id quod gignitur, ex iis quæ non sunt, gignatur. Nam de hac opinione omnes, qui de natura scripserunt, consentiunt.' i. e. Κοινὴ δόξα τῶν φυσικῶν, οὐδὲν γίγνεσθαι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. i. e. 'Communis opinio eorum qui de natura disputarunt, nihil fieri ex nihilo.' Etiam Democritus, quem auctorem in primis sequitur Epicurus, (nam in Physicis totus est alienus Epicurus, ut scribit M. Tullius lib. de finibus, qui a Democrito pleraque omnia sumat;) Democritus igitur quoque hanc eandem sententiam probat, μηδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίγνεσθαι, μηδὲ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεσθαι: i. e. 'nihil ex nihilo fieri, neque in nihilum interire.' Huc pertinent illa M. Tull. lib. 2. de Divin. 'Non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: et erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat, quis hoc physicus dixit umquam? Ne Aristoteles quidem ab hac communi omnium opinione longius discessit.' Ita enim longam hac de re disputationem concludit lib. 1. φυσ. ἀκροάσ. 'Nihil fere ex eo, quod non est simpliciter, seu ex eo, quod non est per se, quale est privatio, quam Græci στέρησιν nominant, fieri: sed contra omnia fieri ex materia, quæ est ὄν, i. e. ens (liceat nobis hoc vocabulo uti) ens (inquam) per se: non tamen ex materia fiunt omnia ea ratione, qua est aliquid, sed qua ratione nihil est, seu est non ens, et κατὰ συμβεβηκὸς, i. e. ex eventu: hoc dico, qua ratione inest in ea privatio formæ ejus, quam jam jam est indutura: id est, qua ratione est informis, et expers ejus formæ, quæ materiam illam informatura est. ex eo autem, quod nihil est simpliciter et per se, veluti ex privatione, nihil fit: ex eo igitur, quod est ens per se, fit ens. Verum tamen non fit per se, sed ex eventu, id est, quia evenit materiæ, ut ea forma, quam jam jam consecutura est, et ad quam accommodata est, careat.' Hæc sunt Aristotelis. *Lamb.*

Divinitus] Divina voluntate, seu divino numine, ut idem statim loquitur. θείᾳ μοίρᾳ. *Lamb.*

E nihilo] Ad hanc doctrinam spectant Antiphanis versus apud Athenæum lib. 3. p. 99. ὃ δὲ μὴ γέγονέ πω. Ἐκ τοῦ γὰρ εἶναι γέγονεν. εἰ δ' οὐκ ἦν, ὅθεν; Πῶς ἐγένετ' ἐξ οὐκ ὄντος; οὐχ οἷόν τε γάρ. i. e. quod autem factum est, ex eo quod est, factum est. Nam si non esset, quo pacto fieret ex eo quod non esset? hoc sane fieri nequit.' *Hav.*

152 *Continet*] Afficit, seu coërcet, et constrictos tenet. *Lamb.*

153 *Tuentur*] Cernunt, vident. *Lamb.*

154 *Videre*] Animo. *Lamb.*

155 *Divino numine*] Divinitus. *Lamb.*

Rentur] Arbitrantur. *Lamb.*

Rentur] Post hoc verbum interserunt Mss. Ludg. Bat. ut et Oxon. et Ed. Veron. versum qui paulo post sequitur, ibidem illum delentes, quique hic est, *Et quo quæque modo fiant opera sine Divôm.* quod si placet, illa videtur vera lectio, *Nec quo quæque m. f. o. s. d.* sc. perspiciunt. seu *videre possunt*, ut præcessit. Quid si unico adhuc versu superior; i. e. hoc ordine legatur: *Quorum operum causas nulla ratione videre, Et* (vel *Nec*) *quo quæque modo fiant opera sine Divom, Possunt, &c.* sed nihil mutandum videtur. *Hav.* et *Preig.*

157 *Tum, quod sequimur*] Sic habent omnes libri et manuscripti et typis excusi. quæ lectio si emendata est, hoc significat: Ubi viderimus, nihil ex nihilo creari posse, tum facilius id perspiciemus, *quod sequimur*, i. e. quod probamus, et quod nobis proposuimus ad probandum, nempe, et unde quæque res creari possit, et quomodo sine Deorum opera creetur. Videtur mihi tamen reclamantibus libris omnibus legendum esse, *tum quod sequitur, &c.* Lamb.

Sequimur] Emendavit Lamb. *sequitur*, cui assentitur Jensius, et ita exhibent Mss. L. B. sed altera lectio omnino est retinenda. Significat enim hic, indagare conamur, sicuti feras, atque prehendere sequendo. Sequitur autem Statius: 'penitusque sequar, quo carmine muris,' &c. item: 'sed summa sequar vestigia rerum.' Adde Barth. ad Stat. T. 3. p. 761. *Preig.* et *Hav.*

158 *Ut unde*] Mss. *ut unde.* Neque dubium est, quin scripserit ita Lucretius, quare totus locus ita videtur distinguendus et emendandus. *Quas ob res, ubi viderimus, nil posse creari De nihilo, tum, quod sequimur, jam r. i. Perspiciet, ut unde queat res quæque creari.* *ut* hic tantundem valet ac, ut et, i. e. quomodo. cætera sunt perspicua. *Hav.*

159 *Opera sine*] Sine opera, ἀναστροφή. *Lamb.*

160 *Nam si de nihilo fierent: ex omnibus rebus*] Epicuri verba ad hunc locum pertinentia, quæ exstant apud Laërtium, hæc sunt: Πρῶτον μὲν ὅτι οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίνετ' ἂν σπερμάτων γε οὐδὲν προσδεόμενον· καὶ εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντα ἂν ἀπολώλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς ἃ διελύετο. i. e. 'Primum quidem nihil fieri ex nihilo. Alioqui enim omnia ex omnibus orirentur, nihil egentia seminibus: et si id quod interit, in nihilum interiret, res omnes occiderent, cum ea, in quæ res resolverentur, non essent.' *Lamb.*

Nam si, &c.] Primum hoc argumentum quo probare conatur nihil de nihilo fieri breviter Epicurus. in Epist. ad Herodotum, οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίνετ' ἂν, σπερμάτων δ' οὐδὲν προσδεόμενον. Fusius poëta. Si res de nihilo producerentur, tum quodlibet ex quolibet oriretur, semine non opus esset; sed e terra homines, e cœlo pisces pecudesque exilirent, &c. Cum autem quodlibet non oritur e quolibet, certisque seminibus opus sit, recte concludit nihil de nihilo produci. *Creech.*

161 *Nil semine*] *Ni semine* Ms. quasi sequentis versus sensus hinc exordium sumere debeat. duos vero hosce versus citat Lactantius de Ira Dei c. x. ut ostendat falsitatem sententiæ Epicureæ sibi ipsi contrariantis. *Hav.*

162 *E mare primum*] *E mare* pro *e mari*, antiquum. Carisius tamen docet: nomina neutralia in *e* non factitia, in ablativo quoque eandem litteram servare. M. Varro lib. 3. de gente Rom. 'A mare separata oppida.' idem lib. 12. antiq. human. 'Ab Erythræo mare orti.' Varro Atacinus: 'Cingitur Oceano, Libyco mare, flumine Nilo.' sic et Hor. Sa-

tyr. 2. 8. 11. 'Gausape purpureo mensam pertersit.' ad hunc locum pertinet jocus ille Plautin. in mil. Glorioso 4. 7. 26. 'Maris causa hercle ego hoc utor oculo minus, Nam si amare abstinuissem, tanquam hoc uterer.' jocus est ex ambiguo: quod inest in voce *amare*; dubium est enim utrum dicat *a mare* pro *a mari*, an *amare* a verbo *amandi*. qui locus explicatus est a Mureto libr. Var. lect. 3. 17. *Lamb*,

E mare primum homines] *Primum* hoc loco vim eamdem habet ac, 'exempli gratia.' Sic et alibi usus est τῷ *jam*. Græci autem τὸ ἤδη in eadem notione usurpant, ut et τὸ αὐτίκα. idque ea propter annotare visum est, quod vulgo non observetur. *Fab.*

163 *Squammigerum genus*] Pisces squammas gerentes. *Desquammare* verbum Plautinum, quod significat pisces squamma privare. quemadmodum *exdorsuare* dorsualibus pinulis mundare. *Pius.*

Squammigerum genus] Pisces. ut infr. eodem lib. vs. 379. 'Nam quo squammigeri poterunt procedere tandem, Ni spatium dederint latices?' et lib. 2. 343. 'Præterea genus humanum, mutæque natantes Squammigerum pecudes.' Animantium (inquit M. Tull. lib. 2. de N. Deor.) aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alias squamma videmus obductas, alias esse cornibus armatas, alias habere effugia pinnarum. *Lamb.*

165 *Incerto partu*] Vult dicere, oves apros, leones lepores, aquilas columbas. &c. progenituras, nec genus cujusque in progenie permansurum, quod omisit in interpretatione sua Creechius. Nisi potius scripserit Lucret. *incerto pastu*, quod magis ad *culta* et *deserta*, quæ subjungit, facit. *Hav.*

Teneret] *Tenerent*, quod quidam Codd. habent, non est rejiciendum, et ad loca 'culta ac deserta' referri potest: at suspicioni locum præbet, an non scripserit Lucretius, *Incerto pastu*, i. e. pabulo, cibo, alimento, quo sensu 6. 1155. etiam pastus hominum dixit, ad amplificandam magisque exaggerandam talem confusionem. *Preig.*

166 *Constare*] Constanter manere. *Lamb.*

167 *Ferre omnes omnia possent*] Omnes arbores omnia fructuum genera ferre possent. Virgilius hunc locum expressit Georg. 2. 109. 'Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.' *Lamb.*

168 *Quippe ubi*] I. e. nam cum, &c. *Lamb.*

Genitalia] Ad gignendum valentia, vim gignendi habentia: ut supra. *Lamb.*

Quippe ubi] Cum videlicet, ὅτε δὴ οὐκ ὄντων, &c. *Fab.*

Genitalia cuique] Jam superius observatum, cum dandi casu. *Fab.*

169 *Consistere certa*] Nihil hoc loco sanius videtur, et tamen Mss. Lugd-Bat. dubitare faciunt, quorum alter habet *consisteret erta* superscripto *certa*. alter *consistere derta*, superscripto pariter *certa*. quasi fuerit scriptum olim, *consistere terra?* illa certe omnium mater, quæ pabula pecoribus, frugibus alimenta ministrat; jam vero si absque semine cuncta constent et incrementum capiant, nec terra amplius mater vocari meretur. Verum sequentia me jam docent nihil esse innovandum. *Hav.*

Qui posset] Non opus est interrogatione. Nam et infra vs. 182. eodem modo infert: 'Quippe, ubi nulla forent,' &c. Cæterum quod hic 'matrem rebus consistere certam' dicit, Virgilio etiam placuit, is enim Georg. 2. 268. 'Mutata ignorent subito ne semina matrem.' *Preig.*

171 *Inde*] Ex eo loco, ubi cujusque materies inest. conjunge hæc duo, *inde ubi*. Lamb.

Inde enascitur] Refer ad id quod in versu sequenti est, 'Ubi materies,' &c. *Fab.*

Enascitur] *Nascitur* Ms. quæ vox forsan illis grata erit, qui in Veterum versibus hiatus quærunt, et amant. *Creech.*

Enascitur] *Nascitur* Ms. quod et notavit Creechius, qui aliquot pagellas priores Lucretii cum Cod. Voss. collatas habuisse videtur, nam in reliquis Ms. lectionis nisi ex Gifanio, Lamb. et aliis non meminit. *Hav.*

173 *Hac re*] Hanc ob rem, seu hanc ob causam. *Lamb.*

Hac re] Διὰ τοῦτο. *Fab.*

174 *Certis in rebus*] Libentius hoc loco legerim *cunctis* quam *certis*, quo versus superiores inducunt, et ille vs. 173. præter ceteros, 'Atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni.' Id quamobrem, Lector? *Quod cunctis*, &c. Innuit enim facultatem secretam, distinctam, seu specificam in una quavis re esse; unde e caulibus juglans, ex homine leo, &c. non enascatur, &c. *Fab.*

Secreta] Distincta et separata. *Lamb.*

175 *Præterea cur vere*] Si omnia de nihilo, tum tempestatibus statis sui fructus, sua munera non essent, &c. *Fab.*

Præterea cur, &c.] Modo ex ipsa rerum origine, jam vero probat ex statis temporum effectibus, nihil e nihilo fieri vss. 10. Cur enim Vere tantum Rosæ, Æstate Fruges, Autumno Uvæ, et non Hyeme, aliisque etiam anni partibus producerentur, si ad illorum originem *materia* nihil conferat, cum non major sit in una tempestate quam in alia dispositio, ut ex nihilo quicquam procreetur? *Creech.*

Calore] Æstate. *Lamb.*

176 *Viteis auctumno fundi suad.*] Treis codices manuscriptos secutus sum: quibuscum congruunt nonnulli vulgati. nam alii habent *sudante*. Præterea in Florent. legitur *uvas*, non *viteis*. *auctumno* autem *suadente* dixit per translationem: ut et tralatio est in *sudante*, si cui forte hæc scriptura probetur magis. ego quidem *suadente* magis probo. simili enim translatione usus est infra lib. 2. 171. 'Et jam cetera, mortaleis quæ suadet adire, Ipsaque,' &c. Tale fere est illud Plautinum Bacchid. 1. 1. 20. 'Quid est? quid metuis? ne tibi lectus malitiam Suadeat?' Sic iterum Lucret. 5. 671. *imperare* a rebus ratione utentibus, ad rem inanimam transtulit: 'Nec minus in certo denteis cadere imperat ætas Tempore.' *Lamb.*

Auctumno] Turnebus Adv. 6. 14. imaginatur hic sibi Dei effigiem torcular calcantis, qualiter apud Ov. Met. 2. 28. 'Stabat et Autumnus calcatis sordidus uvis.' quales sibi tabulas sæpe repræsentat etiam Faber, (ex. gr. lib. 2. 538. ubi bene Creech.) quibus tamen Lucretius nihil juvatur, Idem Turneb. tamen 25. 1. retinens *suadente*, eodem ut Lamb. modo exponit. *Hav.*

Sudante] Vel spumoso et sordido uva calcata: a qua *mustulentus* dicitur Apuleio. Ovidius Met. 2. 28. 'Stabat et Autumnus calcatis sordidus uvis. Stabat nuda æstas: et spicea serta gerebat. Inde senilis hyems tremulo venit horrida passu, Aut spoliata suos, aut, quos habet, alba capillos.' Vel *sudante* expone calore suo vitibus sudantes et stillatitias guttas emittere cogente. Quidam intelligunt vites fundi autumno sudante: resolvi in maturitatem uvarum sudante, hoc est, hymbrico vel sordido, autumno. *Pius.*

Sudante] Ita veteres quidam et vulgati. Sudor, seu humor, ac vapor congruit vitibus, vino, et auctumno. In aliis: *suadente*. male. *Gif.*

Auctumno suadente] Propter vin-

demiam et humectum vaporem illi tempestati proprium. alii tamen *suadente* habent; quod fortasse melius. certe placeret magis. *Fab.*

176 *Sudante*] *Suadente* G. Lambinus, et alii ex Mss. i. e. impellente vel sollicitante: hæc etiam vox Fabro placet. Salmasius legit *Sua dante*. Ver sua dat, cum det Rosas, Calor Frumenta, Autumnus Uvas. Sed quidni *Sudante* retinerem? *Humido* viz. et *udo*, vel *sudores eliciente*, non enim dura est nec incommoda translatio. *Creech.*

Sudante] Insigni metaphora vel metonymia. Vel potius per σωματοποιΐαν Ver, Æstatem, Auctumnum sudare dixit, ut v. 736. 'It Ver et Venus, et Veneris prænuntius ante Pinnatus graditur Zephyrus,' &c. *Preig.* *Suadente* tamen mihi germana videtur lectio; nam et codex Ms. G. *fundis vadente*, qui adeo nihil mutat, sed litteram *s* alieno loco adhærentem habet. *suadente* vero est impellente. Sic lib. 2. 'suadet adire,' vs. 171. et 6. 1280. 'paupertas horrida suasit.' apud Virg. 6. 276. 'male suada fames.' *Hav.*

177 *Quia*] Mss. habent vel *que*, vel *quæ*. unde patet scripsisse auctorem: *Si non certa, suoque in tempore semina rerum Cum confluxerunt.* hæc enim duo ad fructus bonos ferendos requiruntur, ut certa cuique rei sint semina, et ut suo non alieno tempore incrementum capiant. Ipse mox versu 190. 'Semine certo.' *Hav.*

179 *Dum tempestates adsunt*] I. e. tempora idonea, atque opportuna. nam tempestatis nomen est μέσον. *Lamb.*

Tempestates] Tempora commoda gignundis rebus. Veteres autem tempestates bonas, tempestates malas, tempestates pluvias potius, quam tempestatem dicebant: exempla ex Catone Censorio peti possunt, et ex Varrone. *Fab.*

Vivida] Altrix, nutrix, quæ vitam, hoc est vegetativam animam affert herbis, plantis, et arboribus. quod vitam suppetat ac subministret terra *vivida* nuncupatur. Et tellus *vivida* vocari potest epitheto suo, quoniam omnibus vitam præstat. *Pius.*

Vivida] Vegeta, valida. 'Vivatum et vividum' (inquit Festus) 'a magna vi dicta sunt:' supra notatum est. *Lamb.*

180 *Tuto res teneras*] Virg. Georg. II. 332. de æsculo arbore, 'Inque novos soles audent se gramina tuto Credere.' *Preig.*

Teneras] Epithetum *teneras* licet conjungere cum voce *oras*: et tum interpretabimur, liquidas, molleis: licet et cum voce *res*, ut intelligamus res adhuc recenteis, et infirmas, necdum ita corroboratas, ut injuriam cæli ferre possint. Sic infra paucis post versibus vs. 208. 'Aëris in teneras possint proferrier auras.' *Lamb.*

Teneras oras] Malim *auras*. sic infra *aëris in teneras auras*. Sic Græci μαλακὰς αὔρας. alioqui τὸ *teneras* cum *res* jungi possit. Locus Virgil. in Georg. notissimus est. *Fab.*

Luminis] Vitæ vel hujus cæli. Silius 2. 228. 'O blandum cæli lumen! tanto ne cavetur Mors seditura metu, viventique addita fata?' *Pius.*

Auras] Sunt qui legunt *oras*: vel *auras* pro *oras* posuit, ut *aula* pro *olla*: *plostrum* pro *plaustrum*: et sexcenta hujusmodi. 'Solventibus oram bene precemur' cum Quintilianus ait: lego *ora* in sexto casu pro *ab ora*, i. e. regione litorali. Nam *oræ* dicuntur litorales regiones. Maro 6. 2. 'Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.' quod ex Livio adducitur mendosissimum affertur. In Livianis etiam priscis exemplaribus non *oras* legitur sed *lora*: qua voce in re eadem utitur alibi etiam in editis codicibus. Cujus hæc verba sunt ex lib. 12. 'Vix dum omnes conscenderant; tum alii resolutis loris ut anchoram evellerent, alii ne quid teneat an-

chora, lora incidunt: raptimque omnia præpropere agendo nautica ministeria impediuntur.' Quæ verba fidem faciunt et illum locum, in quo legebatur *oras*, adulterinum esse, reclamantibus fidelissimis exemplaribus: et omni eruditorum corona: in quibus nuspiam reperies *oram* pro retinaculo sive fune nautico sumi. Sed ne te moveat dictio *lora:* scito priscos retinacula solitos ex corio bubulo facere, quod docet Maro cum inquit 6. 1. 'Sic fatur lachrymans, classique immittit habenas.' Audi quæ huic rei facientia repperi in integris Honorati Servii codicibus, qui apud Vicum, omni cumulo virtutis ac dignitatis insignitum, Comitem Trussardum Calepinum, equestris ordinis, servantur: 'Immittit habenas:' aut funes per metaphoram equorum dixit, aut Homerum sequutus est, qui ait στρέπτοισι βόεσσι. i. 'loris retortis.' iis enim utebantur antiqui.' Subsequebantur in eisdem synceris exemplaribus duo testimonia ex Homero. Cæterum quidam non *ora* scribunt: sed *oriam*, pro freno, auctore Pompeio: quod non probo. *Oram* Livius libro primo de secundo Punico bello regionem litoralem vocat. *Pius.*

Oras] *Auras* mavult Faber, sic infra 'Aëris in teneras auras;' sic Græci μαλακὰς αὔρας. ubi vero *Luminis auras* inveniet? ideoque non solicitanda lectio. *Creech.*

182 *Spatio*] Nimirum temporis. *Preig.*

Alienis partibus] I. e. intempestivis: tempore non suo. *Suum*, et *alienum*, inter se opponuntur: quæ oppositio est illustris in illo Terentiano in Eunucho 2. 2. 34. 'Vide quid os suum, et cibus faciat alienus.' ubi vulgo tamen legitur *otium*. Lamb.

Alienis] Minus convenientibus, minus idoneis ad progignundum quid. *Fab.*

183 *Quæ genitali concilio*] I. e. quæ prohiberi possent, quo minus inter se congrederentur, et convenirent ad rem aliquam gignendam. Concilium apud bonos scriptores, per translationem, quarumlibet rerum ac personarum congregationem ac cœtum significat: ut hoc loco concilium genitale est congregatio corporum primorum ad gignendum valens. sic 2. 109. 'Multaque præterea magnum per inane vagantur, Conciliis rerum quæ sunt rejecta:' i. e. quæ non potuerunt cohærere ad res gignendas. Ibid. 918. 'Quod tamen ut possint, ab cœtu, concilioque, Nil facient præter volgum, turbamque animantum.' et 3. 806. 'Quam mortale quod est, immortali, atque perenni Junctum in concilio, sævas tolerare procellas?' Proprie autem *concilium*, et *conciliare*, voces sunt fulloniæ, ut docet Varro lib. 5. his verbis: 'Apud fullonem vestimentum, cum cogitur, conciliari dicitur.' Josephus Scaliger tamen notat, *concilium* et *conciliare* a ciliis dici, et *conciliare* esse συμπιλοῦν, πιέζειν, συμπατεῖν, i. e. condensare, constringere, et conculcare. *Lamb.*

Genitali concilio] Vox Lucretiana in hoc significatu. congressum, conventum, coitionem primigeniorum corporum, mox denique 'seminis coitum' vocat. *Fab.*

184 *Concilio genitali*] Concilium genitale congressus corporum primorum ad gignendum valens. Concilium a cogendo, unde apud Fullonem vestimentum, dum cogitur, conciliari dicitur: Varr. lib. 5. 'Concilium nominis' apud Tertullian. de pallio, est compositio nominis e duabus vocibus, et vetus Scholiastes in primam Sat. Juvenalis v. 116. inquit, Ciconia quæ contra templum Concordiæ ex *concilio* (ita enim leg. non *consilio*) rostri sonitum facit. *Creech.*

Tempore iniquo] Propter temporis iniquitatem, seu propterea quod tempus esset alienum, adversum, atque inopportunum. sic supra, 42. 'Patriai tempore iniquo.' *Lamb.*

Tempore iniquo] Propter incommodas tempestates. *Fab.*

185 *Nec porro augendis rebus*] I. e. nec porro rebus jam natis spatio opus esset ad congregationem corporum primorum, per quæ res illæ justam magnitudinem colligerent, atque acquirerent, et (ut infra loquitur) 'ætatis florem contingerent.' *Lamb.*

Nec porro, &c.] Tertium proponit argumentum vs. 8. ex Naturali rerum incremento ductum: si enim e nihilo res fierent, quidni etiam e nihilo augerentur? Ideoque tempore non opus esset ut ad summum ætatis florem, justamque magnitudinem pervenirent; uno saltem momento punctoque temporis tenellus infans robustus juvenis evaderet, &c. ideo enim tarde et paulatim res crescunt, quia ex certa materia certisque principiis augentur, quæ momento temporis nec congregari, nec disponi, nec conjungi possunt. Porro autem cum ex certo semine res augeantur, e certo etiam semine nascantur necesse est. *Creech.*

Spatio usus] I. e. spatio opus. Ter. Heaut. 1. 1. 28. 'Mihi sic est usus: tibi ut opus est facto, face.' sic idem Lucret. paucis versibus post vs. 220. 'Nulla vi foret usus enim, quæ partibus ejus Discidium parere,' &c. Sic et Plautus non semel. *Lamb.*

Spatio usus] I. e. Spatio opus, sic 1. 220. 'Nulla vi foret usus enim.' Virg. Æn. 8. 441. 'nunc viribus usus.' *Creech.*

189 *Omnia quando, &c.*] I. e. quoniam res omnes sensim crescunt certo semine conveniente. *quandò* hoc loco legendum est cum accentu gravi in postrema syllaba. Docet enim Festus, *quandò*, cum gravi accentu pronuntiatur, idem significare quod *quoniam*, et esse conjunctionem: cum acuto accentu vero, esse temporis adverbium. *Lamb.*

190 *Ut par est*] Ut decet. in eadem significantia dicebatur *ut verum est.* Hor. Ep. 1. 7. 98. 'Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est.' *Pius.*

191 *Crescendoque*] *Crescentesque* V. viz. Res: nec insolens lectio, etsi *Omnia* præcedat. *Creech.*

192 *Quæque*] *Quicque* Mss. uti rursus vs. 216. 'Huc accedit uti quidque in sua corpora rursum,' &c. *Hav.*

Materia] Ms. *materiæ.* Forte scribendum *materie*, ut passim alibi loquitur. *Hav.*

193 *Huc accedit uti*] Cum augescant terræ fœtus ex imbre opportuno, non igitur ex nihilo. *Fab.*

Huc accedit] Quartum proponit vs. 7. argumentum ex alimenti necessitate deductum, idque etiam non minus firmum et validum, quam cætera; cum enim nisi cadant imbres nihil e terra surgat, cum animalia alimento privata nec propagare genus suum possunt, nec vivere, quis tam ineptus est qui credat animalia vel fruges e nihilo produci, cum videat materiam et producendis et alendis rebus omnibus esse necessariam? imo potius concludendum est, semina esse quædam e quibus res, ut voces e literis, componantur. *Creech.*

194 *Lætificos*] Lætitiæ effectores. ex quo *lætificare.* Quo verbo etiam M. Tullius usus est lib. 2. de N. Deor. 52. 'Indus vero, qui est omnium fluminum maximus, non aqua solum agros lætificat, et mitigat, sed eos etiam conserit.' *Lamb.*

Summittere] Subministrare, suppeditare, seu efferre. sic supra vs. 7. 'tibi suaveis Dædala tellus Summittit flores.' *Lamb.*

Summittere] Jam supra occurrit. *Fab.*

195 *Secreta cibo*] Sine cibo, seorsum a cibo. *Lamb.*

Secreta cibo] Privata, remota. *Fab.*

196 *Propagare*] Amplificare, multiplicare. tralatio a vitibus. in verbo *propagare* primam syllabam produxit,

ut 5. 848. 'Ut propagando possint producere sæcla.' ibidem 854. corripuit: 'Nec potuisse propagando procudere prolem.' sic et sup. 21. 'et sæcla propagent.' sic et Virg. nomen *propago* corripuit 6. 871. 'nimium vobis Romana propago Visa potens, Superi.' Propagatur genus autem, maris et fœminæ conjunctione scilicet, et rebus Veneris. Atqui sine Cerere quidem et Libero friget Venus: sine cibo autem non solum Venus in animante languescit, sed ipsam quoque animam interit. *Lamb.*

Propagare genus possit] Posset. *Gif.*

197 *Ut potius multis*] I. e. ut probabilius quis existimare possit, multa esse primordia rebus, quæ gignuntur, communia, quemadmodum elementa litterarum multa videmus esse nominibus communia, quam rem ullam sine primordiis nasci atque oriri posse. *Lamb.*

198 *Ut verbis elementa*] Ut credibilius sit res ex multis diversisque ac pugnantibus etiam principiis constare, quemadmodum vocabula ex diversis literis constant, quam e nihilo exoriri. *Fab.*

200 *Denique cur, &c.*] Rursus vs. 9. arguit e rerum naturalium definita magnitudine et duratione. Si enim e nihilo homines v. g. producerentur, unde constanter tam pusilli et imbelles? unde brevis vita, cæteraque humani generis et incommoda, et vitia? jam vero e certis seminibus certaque materia nasci homines admittas; et hæc omnia necessaria plane erunt, et explicatu facilia. *Creech.*

Parare] Κατασκευάζειν, efficere. *Lamb.*

Cur non potuit] Quod tamen esset, si e nihilo forent. sed cum rerum genera modum suum habeant, ultra quem non liceat egredi, ideo fit ut sibi constent. *Fab.*

201 *Pedibus qui, &c.*] Tales dicuntur fuisse gigantes. vid. Themist. in 11. Phys. et Plin. *Gif.*

Pedibus qui pontum] Qualis fingitur Polyphemus a Virg. Æn. 3. 664. 'graditurque per æquor Jam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.' qualeis et gigantes fuisse accepimus: de quibus lib. 2. fortasse nonnulla dicemus, ad illum locum, 'Vix animalia parva creat.' *Lamb.*

Pontum per vada] Pontum vado transire; intelligit autem tanta tamque immani corporis proceritate futuros, ut quod aliis esset ἀπόρατον, iis trajectu facile foret: quippe queis maris altitudo quantalibet pro vado esset. Noli itaque locum hunc ita interpretari, quasi si dixisset *per ponti vada.* Quod enim Salmasius hunc versum depravatum esse judicavit, non ideo facilius crediderim. Intelligit autem Lucretius Titanas, Gigantas, Cyclopas, &c. quæ genera pro figmentis poëtarum habet. *Fab.*

Pontum per vada] Salmasius Ep. 60. legit *Pontu*, i. e. πόντου, ut idem Lucretius *Pelage*, i. e. πελάγη, dixit 5. 36. et 6. 619. at rectius Faber, noli hunc locum ita interpretari quasi dixisset *per Ponti vada.* Quod enim Salmasius hunc versum depravatum judicavit, non ideo facilius crediderim. *Creech.*

203 *Vitalia secla*] *Secla* hoc loco pro spatiis annorum posuit. *Vitale* autem idem valet, quod vita præditum, vel ad vitam pertinens, vel cum vita conjunctum: hoc totum autem 'multa vitalia sæcla vivendo vincere,' est diu vivere. *Lamb.*

Vincere] *Vivere* Fayus, vox nihili. *Creech.*

Vivendo vincere] Virg. 11. 160. ubi Evandrus: 'Contra ego vivendo vici mea fata.' sic infra 3. 961. 'Omnia si pergas vivendo vincere secla.' Virg. Georg. 2. 295. de arbore æsculo, 'immota manet, multosque per annos Multa virum volvens durando secula vincit.' *Preig.*

204 *Reddita*] Attributa, ut sæpe alias. *Lamb.*

Reddita] Data, tributa, assignata. Ita sæpe Virg. semper Lucret. *Fab.*

Si non, &c.] Ut vs. 176.

Quia] Ms. *qua*, nec temere forte. cum *qua* hic possit usurpari pro aliqua i. e. aliquo modo. Veterem lectionem mutare tamen nolui. *Hav.*

207 *Quando*] Quoniam: ut supra. *Lamb.*

208 *Aëris in teneras possint proferrier auras*] I. e. proferri in aërem, sic infr. 801. 'Ordine mutato, et motu facere aëris auras.' *Lamb.*

209 *Postremo, &c.*] Observaverat poëta fruges, arbores, floresque, &c. humana industria meliores et lætiores fieri, indeque vss. his 7. arguit hæc omnia e latentibus quibusdam seminibus oriri. Quid enim prodesset labor si e nihilo producerentur? vanus profecto esset, irritusque, et nihil ille ageret, qui nihil coleret. Imo nihil impedit quin fruges e nihilo productas sponte sua quotannis meliores et lætiores nasci videremus. *Creech.*

Quoniam] Lego ex probatis exemplaribus *quando* pro cum: nisi *quoniam* pro quando interpretari mavis. *Pius.*

210 *Manibus*] Opera hominum, et opere rustico, cultura. *Lamb.*

Reddier fetus] Ita conjectura: ex locis aliis simil. In libris tamen: *reddere.* barbare. vid. Indicem. *Gif.*

Reddi] Sic legendum, libris omnibus reclamantibus. hic enim ordo est: et quoniam videmus, fætus manibus *reddi*, hoc est fieri, meliores, et cetera. *reddere* autem, quod est in omnibus libris, ferri non potest. *Lamb.*

Manibus] Manibus hominum meliores reddant fœtus, quam, ut ita dicam, sponti suæ. Nam et ita nostro labore et sponte sua opponuntur. At sponti suæ reddunt culta etiam loca ea quæ sponte sua nascuntur; veluti Virg. Ecl. 5. 37. 'Infelix lolium et steriles dominantur avenæ.' *Preig.*

Reddere] *Reddier:* Gif. et P. ex conjectura. *Reddi:* Lambinus. Docetque 'Legendum ita esse libris omnibus reclamantibus.' *Reddere* autem quod est in omnibus libris ferri non posse. Dum vero innocenti immeritæque voci irascatur, veterem, quam omnes libri assignant, sedem possideat *Reddere.* Aliqui libri *dicier:* Pareus. *Creech.*

Reddere] Omnino sic legendum est. Non enim de fovendo aut conservando, sed producendo fœtu loquitur; et culta loca fœtus suos reddunt manibus cultorum suorum, quibus subigi solent et conseri, quibusque rerum primordia, quæ sint in terris, 'ciemus ad ortus,' at mox pergit. *Preig.*

Reddere] Merito Gronovius Pater deridet Giphanianum *reddier*, ut et *reddi* Lamb. contra auctoritatem Mss. omnium, explicans ita: culta reddunt meliores fœtus manibus, i. e. labore manuum: atque illustrans ex Sallustio, Cicerone, aliis, Obs. II. 7. Quid tamen simplicius, quam *reddere manibus*, esse compensare manuum laborem, retribuere fructibus quod terræ fodiendo, arando, stercorando feceris? optime ad sensum Poëtæ Vetus Inscriptio

DATE TER. FRUCTUM UT
TERRA REDDERE POSSIT
AB ALTERO SPERES
ALTERO QUOD FECERIS.

Injicit tamen scrupulum lectio Ms. *manibus melioris reddere fœti.* quasi innueret meliori vel laboriosiori agricolæ loca *fœta* jam, ita enim tum scribendum, i. e. fœcundiora facta, operam suam redditura fructuositate. Sed maxime probabile videtur ita fuisse scriptum: *manibus melioris reddere fœtus. melioris* scilicet fructus seu fœtus, pro *meliores*, ut *omnis homines*, et multa talia apud Sallustium et alios; pro quo hic Lucretiano more reposui *melioreis.* Hav.

211 *Esse videlicet*] Sic sæpe Enn.

Plaut. et Ter. 'Scilicet futurum.' Videre licet in terra reperiri, &c. neque enim, quod aliquando putavit Interpres, repeti debet ἀπὸ κοινοῦ, *fatendum est*. Fab.

Esse videlicet] Sic sæpe Ennius Plaut. et Ter. et Salust. 'Scilicet futurum: videlicet in Terra reperiri,' &c. neque enim quod aliquando putavit Lambinus repeti debet ἀπὸ κοινοῦ *fatendum est*. Vid. 2. 468. *Creech*.

212 *Quæ nos fœcundas*] H. vs. et qui proxime sequitur, iterantur lib. 5. *Lamb*.

Vertentes] Virg. Georg. 1. 2. 'quo sidere terram Vertere Mæcenas.' et Æn. 7. 539. 'terram centum vertebat aratris.' *Lamb*.

213 *Terraique solum*] *Solum* (inquit Festus) *terra*. Dicimus tamen solum terræ, et solum regni. Ennius, p. 134. 'Sed sola terrai postquam permensa parumper.' idem, p. 55. 'Tarquinio dedit imperium simul et sola regni.'

Terraique solum] *Terram*. Festus Pompeius, '*Solum*, Terram.' Ennius lib. 3. 'Tarquinio dedit imperium, simul et sola regni.' Et alibi, 'Sed sola terrarum postquam permensa parumper.' *Creech*.

Subigentes] Mollientes, colentes. Vide Festum in voce *subactus*. Virg. Georg. 1. 125. 'Ante Jovem nulli subigebant arva coloni.' M. Tull. in Catone majore: 'Quæ cum gremio mollito ac subacto sparsum semen excepit,' &c. Idem translate lib. 2. de Orat. ad Q. Fr. 'Subacto mihi ingenio opus est.' *Lamb*.

Subigentes] Eleganter de terræ solo; quod et ingenio applicatur, et a farinæ subactione similibusque laboribus est assumptum, quo et illud facit Persii 3. 23. 'Udum et molle lutum es, nunc nunc properandus et acri Fingendus sine fine rota.' *Preig*.

Subigentes] Hunc vero locum respexisse Priscianum docet Vossius de Anal. 3. 35. cum perperam ita citetur, *aura cimus ad ortus*, ut Putsc. Ed. vel, *avarum cimus adortus*, ut Ed. Veneta, vel denique *auvarum cimus ad ortus*, ut Ms. Lugd. Bat. Nisi contendas ita olim fuisse scriptum: *fœcundas vertentes vomere glebas Terraique solum, aurarum cimus ad ortus*. pro, ad ortus in auras, i. e. in lucem. sæpius vero elisio solita apud nostrum non admittitur. Hi duo vss. lib. 5. etiam, quod mireris, eodem versuum numero repetuntur. *Hav*.

Cimus ad] Provocamus ad ortus, id est facimus nasci, et oriri. *Lamb*.

215 *Sponte sua*] Sua vi, per se: ex quo *sponte nata* dicuntur, quæ sine manu hominum et cultura nata sunt. Arnob. lib. 2. advers. Gent. 'Cum animantia cetera sponte natis alerentur, et nulla satione prolatis,' &c. Græci αὐτοφυῆ appellant. *Lamb*.

Meliora] Haud dubie meliora: quandoquidem non modo non prodesset labor, sed maxime obesset. *Fab*.

216 *Huc accedit*] Posteaquam docuit, nihil ex nihilo fieri, nunc (quod est consequens) ostendere incipit, res creatas non interire in id quod non sit, id est in nihilum, sed prima corpora, ex quibus res omnes creatæ constant, utpote solidissima, et simplicissima, æterna remanere. *Lamb*.

In sua corpora] Primordialia, scilicet, in corpora materiæ. *Fab*.

218 *Nam si, &c.*] Effatum modo propositum primo probat vss. 8. ex communi resolutione rerum: si enim res in nihilum interirent, aut mortales essent e cunctis partibus, nulla esset vis necessaria, ut unaquæque dissolvatur: sed ut sine ulla vi aut conamine aliarum rerum subito nata apparet, sic sine ulla vi, aut conamine aliarum rerum unaquæque res, non dissolutione partium, interiret, sed nostris oculis subducta repente evanesceret: ideo enim vi opus est ut res unaquæque dissolvatur, quia constat ex seminibus quæ dissolution

superaunt. Hujus argumenti ne minimam partem intellexit Fayus. *Creech.*

219 *Repente periret*] Horæ momento concreta perirent, uti horæ momento enata essent. *Fab.*

220 *Nulla vi foret usus ei*] Ita vet. libri, sc. naturæ. in aliis : *enim*. Gif.

Nulla vi foret usus enim] Sic habent tres libri manuscripti : alii, *usus ei*. utraque lectio probabilis est. sed hanc magis probo. Hæc enim hujus loci est sententia: nulla enim vi opus esset, quæ vis parteis ejus rei, quæ periret, discinderet, ac dissolveret. *Lamb.*

Nulla vi foret usus enim] *Usus* pro *opus*. qui legunt *ei* pro *enim*, sine judicio vivunt. *Fab.*

Enim] *Ei* Gif. viz. Naturæ. Hanc lectionem tuetur Pareus : Lambinus, Faber, aliique rejiciunt : et tantos authores tuto sequi potuit Fayus, si tacere voluisset. Hæc autem late: Aliis *usus ei*, supp. Naturæ: mihi minus arridet, alias enim non *rei cujusque* sed *Naturæ* partibus discidium pareretur. Ingenium Hominis! quasi *ejus* non æque respiceret *rem quamque*, si *ei*, ac si *enim* admittatur. *Creech.*

221 *Discidium*] Sic habent tres libri manuscripti. *discidium* autem vox Latina est, ne quis forte de hoc dubitet, a verbo *discindo* nata, ut exscidium a verbo exscindo, non a verbo excido. Virg. Æn. 2. 657. 'Abnegat exscissa vitam producere Troja.' idem 7. 316. 'At licet amborum populos exscindere regum.' *discidium* autem idem valet quod discissio, disjunctio, dissolutio. quo nomine utitur sæpius et Lucretius, et alii boni scriptores, ut ego jam alias indicavi. *Lamb.*

Et nexus] Ita vet. libri. Vulgati : *At*. ut inf. vers. 245. 'At nunc,' ubi quidam : *quid*. Gif.

Et nexus exsolvere] I. e. et vincula dissolvere, quod valet interimere. *Lamb.*

Nexus exsolvere] Compagem et coagmentationem dissolvere, seu interimere, καταλύειν. *Fab.*

222 *At nunc, æterno*] Omnes libri scripti, et nonnulli excusi, habent, *Quod nunc æterno:* quæ scriptura si recta est, ut mihi quidem fit verisimile, sic interpretanda est, *at nunc, sed nunc, nunc autem:* ut dicimus *quod si*, pro *si autem*. Lamb.

Quod nunc] I. e. *nunc autem*. notandum. Debet hic versus jungi cum illo altero, *Nullius exitium, &c.* Fab. Ita supra vs. 83. 'quod contra,' Hav.

Constant semine quæque] Gifan. *constat*. non bene. *Fab.*

223 *Obiit*] Ita vet. libri. Vulg. *obeat*. Gif.

Donec vis obiit] Secutus sum quinque librorum manuscriptorum auctoritatem. *obiit* autem, i. e. obviam iit, incurrit, occurrit. Nam vulgati habent *obeat*. quam lectionem qui probant, desipiunt. *Lamb.*

Obiit] Occurrit, incurrit. unde 'obitus' apud Ter. pro *occursus*. Fab.

Obiit] *Obeat* P. Na. D. sed *obiit* veteres Mss. Cod. *Creech.*

224 *Intus*] Notandum, cum motu. quod vulgo non observatur. *Fab.*

Dissoluatque] Licet legere *dissolvat*, ut sit trium syllabarum, et ita erit versus spondaicus : licet et per diæresin *dissoluat ;* et item alibi ; ut sit quadrisyllabum. *Lamb.*

225 *Exitium*] Interitum. 'Exitium' (inquit Festus) 'ponebant antiqui pro exitu : nunc exitium pessimum exitum dicimus.' *Lamb.*

226 *Præterea quæcunque vetustate*] Præterea (inquit) quæcunque senio et vetustate intereunt, si ea omnia funditus, et penitus, et omni ex parte intereunt: unde animalia suo quæque in genere reparari possunt per conjunctionem maris et fœminæ? *Lamb.*

Præterea, &c.] Secundum Argumentum quo probatur nihil in nihilum reverti breviter proponit Epicurus in

Epist. ad Herodotum. εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντα ἂν ἀπολώλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς ἃ διελύετο. Fusius vero poëta, et fortius. Olim probaverat nihil e nihilo fieri, et inde jam demonstrat nihil in nihilum reduci. Animalia enim quotidie pereunt, et nascuntur, fontes aquas, e quibus mare fluminaque constat, perpetuo subministrant, &c. Unde vero hæc omnia, nisi quædam essent *immortalia* semina, quæ dissolutioni corporum superessent e quibus renovarentur? Quis enim tam insanus quin concederet materiam aliquando interitui obnoxiam, in tam infinita annorum serie quæ ab initio rerum fluxit, debere penitus consumi, ita ut nihil omnino superesset e quo res quotidie pereuntes reparari possint? *Creech.*

Ætas] Senium: longinquitas temporis: quæ omnia dente corrumpit: de qua Ovidius in calce Met. vs. 236. 'Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas Omnia destruitis.' Ævitatem Plautus noster prisci temporis longinquitatem dixit. *Pius.*

227 *Consumens*] Proprium ætatis ac vetustatis epitheton. *Preig.*

228 *Unde animale genus*] Profert hunc vers. Carisius lib. 1. et 2. non longe a principio, ubi tamen non videtur ille animadvertisse, hoc loco animale esse adjectivum: ut et 2. 726. 'quæ non animalia solum Corpora sejungunt,' &c. et in eodem 929. 'Quatinus in pullos animaleis vertier ova Cernimus alituum,' &c. et 3. 635. 'Et totum esse animale videmus.' et 5. 142. 'tanto magis infitiandum Totum posse extra corpus, formamque animalem,' &c. *Lamb.*

Generatim] Quidam vett. *Generatum.* Gif.

Generatim] Per singula genera, ut supra. sic autem habent libri duo manuscripti: in quibus est Bertinianus: reliqui duo *generatum:* quos non sequor. *Lamb.*

In lumina vitæ] Virg. Æn. 6. 829. 'Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ Attigerint, quantas acies, stragemque ciebunt?' *Lamb.*

229 *Reducit*] Revocat, retrahit, reconciliat. more Homerico, ut syllabam correptam intendat modo, modo producat, addit consonanti alteram consonantem: quod et fecisse nostros palam est, in relligione, relliquiis, litteris, littoribus, et pluribus hujusmodi. *Reduco* sane prima correpta profertur ferme ab omnibus: sed hic addita altera consonante produxit: quam ambiguitatem nonnulli vitantes hic legere malunt *deducit:* sed male. Priscianus libro primo: 'In *sed* pariter nulla posset syllaba desinere præpositiva: nisi sequens quoque ab eadem incipiat in simplicibus dictionibus, et in plerisque compositis: ut ab ad et dare, adde redduco. Ter. in Phorm. 1. 2. 36. 'Sectari, in ludum ducere atque redducere.'' Horatius in Epod. 13. 8. 'Deus hæc fortasse benigna Redducet in sedem vice.' *Pius.*

Redducit] Geminatur *d* metri causa: ut Rettulit, repperit, reccidere, repppulit, rellerre, redducit, apud hunc, et apud Virg. et apud Hor. et sexcenta similia. *Lamb.*

Et reductum] Legendum ex fidelibus exemplaribus, *aut reductum.* Petit causam Poëta, si pereunt omnia, unde fit ut res omnes terra nutriat: quæ cum quotannis novo colore vestiatur, nisi principia essent æterna, sine causis suis perennibus renovari non posset: et consequenter nec animantia nutrire. *Pius.*

229 *Dædala tellus*] Supra: vs. 7. 'tibi suaveis Dædala tellus Summittit flores.' *Lamb.*

231 *Ingeniti fontes*] Ex terra geniti. sed in codicibus antiquis scriptum est *ingenui*, pro eo quod est nativi: vel, ut aiunt quidam, inde nati: non manu et opere humano deducti: non

castellis aquaticis: non tubis subterraneis: sed nativa scaturigine decori: cui interpretationi satyrographus adstipulatur 3. 20. 'Et ingenuum violarent marmora tophum.' Vel fontes ingeniti: qui generantur in mari. Nam, auctore Plinio, in maris sæpe meditullio scaturiunt aquæ dulces. *Pius.*

Ingenui] Aliis: *ingeniti.* Gif.

Ingenui fontes] Secutus sum quatuor libros manuscriptos, quibuscum consentiunt Florentini. *Ingenuos* autem interpretor, non manu aut opere factos, sed nativos; ingenui etiam dicuntur, qui liberi sunt genere et natura, non manumissione, aut vindicta, aut simili juris civilis ratione: unde illa, ingenuus animus, ingenuus civis, ingenuæ artes, ingenuus pudor. Ceteri libri habent *ingeniti*, si quis forte magis probabit. *Lamb.*

Ingenui] Quos natura, non ars, &c. ita ingenuus color, pro nativo, qui nulla arte, nullo pigmento evocatur. Propert. 1. 4. 13. 'Ingenuus color et multis decus artibus,' &c. *Fab.*

232 *Suppeditant*] Suppetunt? vel parata sunt? absolute enim accipiendum, ut infra: vs. 548. 'Materies ut suppeditet rebus reparandis.' sic M. Tullius Quæst. Tuscul. 'Quocunque loco bona suppeditant, ibi beate possumus vivere.' *Lamb.*

Suppeditant]. Lambinus et Pareus suppetunt vel parata sunt: rectius autem supplent vel subministrant. *Creech.*

Unde æther sidera pascit] Hinc apud Virg. Æn. 1. emendate 612. 'polus dum sidera pascit.' non *palus.* Æther, ut pater (inf. vs. 251.) corpora cœlestia, et omnes omnino res humore suo pascit et tuetur. Inf. vs. 1098. aut potius, ut inf. v. 525. *Gif.*

Unde æther sidera pascit] Etiam nonnulli alii philosophi existimant, solem, et cetera sidera, et stellas, humoribus Oceani et terræ vaporibus ali. sic M. Tull. lib. 2. de N. Deor. 'Ergo' (inquit) 'cum sol igneus sit, oceanique alatur humoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere: necesse est, aut ei similis sit igni, quem adhibemus ad usum atque ad victum; aut ei qui corporibus animantium continetur.' Ibid. 'Probabile igitur est, præstantem intelligentiam in sideribus esse, quæ et æthercam mundi partem incolant, et marinis terrenisque humoribus longo intervallo extenuatis alantur.' Virg. Æn. 1. 612. 'polus dum sidera pascit.' sed hac de re plura dicentur lib. 5. *Lamb.*

Æther sidera pascit] Non modo id ἐκ τοῦ ἐνδεχομένου Epicuri est, sed et Stoicorum sententia. V. Plutarch. in de Placit. Phil. et Interpretes Virgil. Certe ante Zenonis ætatem vestigia illius opinionis reperias. *Fab.*

233 *Omnia enim debet*] Fortasse: *debeat*, ut inf. 2. 990. et 3. 968. *Gif.*

234 *Consumse*] I. e. consumsisse. talia sunt illa, promisse, quo utitur Catull. evasti, percusti, divisse, erepsemus, quibus Horatius: vixet, dixti, accestis, extinxem, quibus Virg. et Ter. *Lamb.*

Consumse] Consumpsisse. Sic sumpse pro sumpsisse apud Nævium in Tryphallo. vid. A. Gellium 2. 19. eodem modo cesse et cresse, pro cessisse et crevisse, divisse pro divisisse apud Horatium. Promisse pro promisisse apud Catullum: atque ita porro. *Creech.*

Ætas infinita diesque] Hoc firmabit emendationem nostram circa locum illum in quo antea legebatur, *longa diei infinita ætas anteacti temporis.* Fab.

Anteacta diesque] In Ms. Voss. L. B. primo, clare ita olim exstitit, verum manu recentiori mutatum est in *ante facta.* in Ms. Voss. vet. legitur *Aut facta.* Denique in margine ejusdem legitur: quid si *facta?* Nihil muto, mox enim versu sequenti huc respiciens dicit *anteactam ætatem*, sicuti et 3. 672. 'anteacti temporis,' 1. 559.

'anteacto tempore.' 3. 844. 5. 173. et similia passim. *Hav.*

235 *Fuere*] Si fuerunt ea, a quibus, &c. id est, si fuerunt principia quædam et semina rerum; reficitur, et reparatur, et constat: illa certe sunt immortalia atque æterna. *Lamb.*

Fuere] Subaudiendum, *illa*, ut jungatur cum *E quibus*, &c. intelligit prima corpora insectilia. *Fab.*

236 *Rerum summa*] Τὸ πᾶν. rerum universitas; cujus vix millesima pars est hic mundus; quod Dei majestate dignius. *Fab.*

239 *Denique res omneis, &c.*] Hujus loci hæc sententia est, ut mihi quidem videtur: Denique nisi et materia æterna esset, et ipsa teneret res magis aut minus inter se connexas, eadem vis et causa res omneis genitas consumeret et deleret: nam solus tactus res genitas conficere posset. Sed legendum esset *Inter se nexas minus, aut magis endopedite.* ut *nexas* referatur ad *res*, et *endopedite* ad *nexas.* Lamb.

Denique, &c.] Deinceps probat vss. 12. res in nihilum non reverti, quod non una vis ad dissolvendum omnia sufficiat; frustra enim aliquis obtendat unam eandemque vim omnia corpora dissolvere non posse, quia dispari nexu corporum principia conjunguntur. Quid enim ista nexuum disparitas efficeret, cum principia ipsa, si modo in nihilum revertantur, vel levissimum tactum ferre non valeant? Admittas vero principia quædam æterna esse, et ex dissimilitudine contextus eorum inter se ratio reddenda est, quare non una eademque vis ad omnia dissolvendum sufficiat. *Creech.*

Volgo] Καθόλου. et recte quidem, ex positis; cum enim principia infirmitatis ultimæ essent, vel levissima causa satis esset ad dissolutionem, et ad resolutionem ad τὸ μηδὲ ὄν. *Fab.*

Volgo] Vulgo, passim. Sic Cæsar de Bel. Civ. l. 1. p. 7. 'Vulgo ex tectis significabant.' *Creech.*

241 *Nexus*] Vincula, instaurationem, renovationem: qua tanquam vinculo copulans antiqua novis mereatur æternitatem: ita, auctore Pacato, nihil nocet esse perituros cum singulatim moriamur: speciatim autem simus æterni. aut intelligit numeros elementorum et gradus, qui sunt in homine. Quidam *nexu* in ablativo legunt et cum *indupedita* jungunt. *Pius.*

Inter se nexus] Sic vet. libri. et supra et mox: *inter se quia nexus, &c.* Gif.

Inter se nexus, minus, aut magis endopedita] Sic habent tres libri manuscripti, et multi vulgati, quos sequor hac editione, quamvis olim aliam scripturam probaverim. alii enim habent, *Inter se nexu minus, aut magis endopedito:* alii, *Inter se nexas minus, aut magis endopedite.* Atque hanc scripturam olim probaram, ejusque sententiam sic explicabam: Nisi materies æterna res teneret nexas minus aut magis impedite et perplexe. alii, *Inter se nexus minus, aut magis endopeditos.* quæ lectio etiam probabilis est: ut per *nexus inter se minus aut magis impeditos* significentur nexus inter se dissimiles: quo modo continuo loquetur. *Lamb.*

Nexas endopedite] *Nexu endopedito:* Nardius. *Nexus endopedita:* Gassendus, Gif. Par. cum vet. Codd. Alii *Nexus endopeditos:* quod placet. Lector eligat. *Creech.*

Endopedita] Ita vet. libri. In aliis: *indupedite. ta. to.* Gif.

242 *Tractus leti*] Levis convulsio mortis. Sensus est: nisi materia esset æterna, unico tractu mortis omnia perirent neque corrumperentur. *Pius.*

Tactus enim, &c.] Hoc dicit: solus tactus, seu contactus satis magna causa esset leti: id est, satis potens esset ad res interimendas. duriusculum est hoc loquendi genus, *satis esset causa leti*, pro *satis esset magna causa leti.* quidam docti ita legendum

putant, hoc loco : *Tactus enim leti omnibus esset causa profecto.* Lamb.

Tactus satis esset causa lethi] Non temere alibi reperias tale Latinitatis exemplum; sensus est: Vel levissimus tactus satis foret, quia nihil fundamenti in re concreta esset. *Fab.*

Satis esset causa] Tale Latinitatis exemplum vix alibi reperies, ideoque quidam existimant legendum, *Tactus enim lethi omnibus esset causa profecto.* Creech.

243 *Quippe ubi nulla forent, &c.*] I. e. Nam cum corpora prima æterno corpore nulla essent, quælibet vis, et quævis causa eorum texturam, et concilium, et nexus dissolvere posset. Cum in omnibus libris vulgatis, et nonnullis manuscriptis legeretur *quorum*, ego a duobus manuscriptis admonitus, *eorum* reposui. Jam quod in codicibus Florentinis legitur *dissolvere quenquam*, ut referatur ad vocem *contextum*, non probo. Namque hujus loci hæc mihi videtur esse sententia: Si materies non esset æterna, id est, si non essent quædam corpuscula prima immortalia, atque ita solida, ut nullo ictu perfringi possint: et si hæc æterna corpora non continerent res genitas magis aut minus inter se implicatas et connexas, quælibet vis, et quilibet tactus ac pulsus eas dissolvere atque interimere posset; nunc autem quia et corpora prima sunt æterna, et res genitæ aliæ aliis magis sunt inter se connexæ, eæ tamdiu manent incolumes, donec vis satis potens ac valida, pro cujusque rei textura, in eas inciderit atque incurrerit. Per *nexus principiorum inter se dissimileis*, significat res genitas inter se connexas minus aut magis impedite: quod paulo ante dixit. Licet tamen ita legere, *Quippe ubi nulla forent æterno corpore, quorum, &c.* eadem sententia, ut hic versus, et qui deinceps sequitur, pendeant ab iis quæ antecedunt. *Lamb.*

Quippe ubi] Jam supra, sed hic paulo aliter, *Cum*, &c. *Fab.*

Quorum] Ita omnes libri fere Lambinus: *eorum.* sequor veteres. *Gif.*

Eorum] Cum in libris vulgatis multisque Mss. legitur *quorum*, e duobus Mss. quibus adderem B. *eorum* reposuit Lambinus. *Quorum* Na. C. Gifan. Par. alii tuentur. Penes Lectorem sit. Codices Florentini *dissolvere quenquam*, viz. *contextum.* Creech.

244 *Quæque*] Vel levissima, ἡ τυχοῦσα. *Fab.*

245 *At nunc*] *Nunc*, Latine, et νῦν, Græce, pro *autem.* Fab.

246 *Dissimiles ... æterna*] Nam æternitas per se nil valeret, nisi eo accederet quoque dissimilitudo; sine qua nil connecti potest. Nam æterna quidem essent corpora prima, sed non ideo vel per horæ momentum concreta manerent. *Fab.*

247 *Dum*] Interea dum, donec. *Fab.*

248 *Obeat*] Bene, *obeat*, hoc loco; non supra. *Fab.*

250 *Discidio*] Per discissionem ac dissolutionem. sic autem habent quattuor libri manuscripti, non *dissidio.* Lamb.

Discidio] Κατάλυσις, seu ἀνάλυσις, est. *Fab.*

Ad corpora materiai] Ad ultimam resolutionem, quæ tum talis est, dum ad corpora materiæ, &c. qui terminus ultimus est meditationis physicæ. *Fab.*

251 *Postremo*] Vox est objectioni serviens. Dicet aliquis, pereunt imbres: imo non pereunt; nam ex illis lætæ fruges, pueri, puellæ, rosæ, lilia, leones, pantheræ, omnia. *Fab.*

251 *Postremo, &c.*] Quoniam autem res pleræque sint, quæ dum dissolvuntur, ita ex oculis manibusque evanescunt, ut prorsus perire videri possunt; monet his 15. vss. imbres ipsos, qui in terram decidentes maxime

evanescunt, non perire, sed materiam suppeditare, unde fruges arboresque augentur, et fructibus onerantur; istis autem frugibus fructibusque homines, feræ, aves vescuntur; ideoque minime credendum est ullam imbrium particulam penitus interire, dum tot tantæque res ex iis reparantur: concludit denique nihil in nihilum reverti, cum natura aliud ex alio reficit, nec aliquid unquam novum producit. quin utitur materia alterius rei olim dissolutæ. *Creech.*

Pater Æther] Ennius p. 274. 'aspice hoc Sublime candens, quem invocant omnes Jovem.' pater est æther: terra mater. *Lamb.*

Pater] Versus Virgilii in Georg. huc referendi. Æther pater, tellus mater; a situ et virtute. *Fab.*

Pater Æther] Elegans locus et decore poëtico insignis. Imitatus Virg. Georg. 2. 320. 'Vere tument terræ, et genitalia semina poscunt: Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes Magnus alit magno commistus corpore fœtus.' Ambo Æschylum. is Danaidibus Ἐρᾷ μὲν ἁγνὸς οὐρανὸς τρῶσαι χθόνα. Ἔρως δὲ γαῖαν λαμβάνει γάμου τυχεῖν· Ὄμβρος δ' ἀπ' εὐνοῶντος οὐρανοῦ πεσὼν Ἔκυσε γαῖαν· ἡ δὲ τίκτεται βροτοῖς Μήλων τε βόσκας καὶ βίον Δημήτριον. Δένδρων δέ θ' ὥρα ἐκ νοτίζοντος γάμου Τελειός ἐστι· τῶν δ' ἐγὼ παραίτιος. quæ ita vertit Grotius in Excerp. Trag. p. 44. 'Penetrare terram purus ille æther cupit: Cupit vicissim terra conjugio frui. Ab amante cœlo defluens terram simul Fœcundat imber: illa mortali parit Cereale generi germen, et pastus gregum: Maturitatem dat suam arboribus quoque Mador maritus: causa at his cunctis ego.' Imo et Euripidem: Ἐρᾷ μὲν ὄμβρου γαῖ', ὅταν ξηρὸν πέδον Ἄκαρπον αὐχμῷ νοτίδος ἐνδεῶς ἔχει. Ἐρᾷ δ' ὁ σεμνὸς οὐρανὸς πληρούμενος Ὄμβρου πεσεῖν εἰς γαῖαν ἀφροδίτης ὕπο· Ὅταν δὲ συμμιχθῆτον εἰς τ' αὐτὸν δύο, Τίκτουσιν ἡμῖν πάντα, κἀκτρέφουσ' ἅμα· Ὅθεν βρότειον ζῇ τε καὶ θάλλει γένος. quod idem vertit Grotius: 'Cerne, amat ut imbrem terra, cum sterili solum Squallore lugens poscit humectas opes. Rursum amat et æther ipse, venerisque impetu Fœtos madoris explet in terram sinus. Quæ fœderata mutuis amplexibus, Quod ubique verum est proferunt, ac nutriunt. Hinc vita visque seculis mortalibus.' Adde et Excerpta ex eod. poëta p. 417. *Hav.*

In gremium matris, &c.] Virg. hunc locum expressit Georg. 2. 321. 'Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes Magnus alit magno commistus corpore fœtus.' Ut et Statius Epith. Stellæ et Violantill. Sylv. 2. 185. ubi Venus 'ipsum in connubia terræ Æthera (cum pluviis rarescunt nubila) solvit.' *Preig.*

252 *Matris terrai*] Terra, Deorum atque hominum mater est; omnium Deorum antiquissima, ut aiunt poëtæ: de qua leges plura lib. 2. *Lamb.*

Præcipitavit] Præcipiteis egit, ac demisit. *Lamb.*

253 *Nitidæ*] I. e. opimæ, pingues, uberes. Sic 2. 189. 'Et sursum nitidæ crescunt.' Idem eod. lib. vs. 594. 'Tum porro nitidas fruges, arbustaque læta,' &c. Sic Hor. Sat. 2. 5. 12. 'Res ubi magna nitet domino sene.' *Lamb.*

Nitidæ] Lætæ, uberes, ἁδραί. πεπανθεῖσαι. *Fab.*

254 *Ipsæ*] Sine cultu humano; sed non sine vi primigenia. Virg. sæpe in Georg. et Lucretius non minus sæpe. *Fab.* Curiose nimis, nec forsan vere. *Creech.*

255 *Hinc*] Junge cum *pingues*. hinc pingues factæ, &c. *Fab.*

256 *Pueris florere*] Statius Theb. 5. pag. m. 214. 'Florebat dives alumnis Terra.' *Preig.* *Puerûm* B. *Creech.*

257 *Frundiferasque*] Ita vet. libri. *Gif.*

Frundiferasque novis] Supra vs. 19. 'Frundiferasque domos avium.' *Lamb.*

Canere undique sylvas] Virg. Georg. 2. 358. 'Avia tum resonant avibus virgulta canoris.' *Preig.*

257 *Canere*] Aucupium novitatis quod captavit auctor, idem Turneb. ibid. 18. 6. observat, cum, quod contenti est proprium, continenti attribuitur. quomodo rursus 1. 1088. 'Atque ideo totum circumtremere aethera signis.' cum ipsa sint signa, quæ tremant in cœlo. *Hav.*

258 *Fessæ*] Quidam codex: *fetæ*. Gif.

Hinc fessæ pecudes pingueis per pabula læta] Sic cod. Faërni, Scipionis Tettii, et Bertinianus. Vaticanus autem, *Hinc fætæ pecudes, pingues, &c.* Lamb.

Fessæ] Al. *feræ* vel *fætæ*. non placet. *Fab.* et *Creech.*

Pabula læta] Pabula cum apud hunc scriptorem sæpe hoc epitheto appellantur, tum apud Virgil. Dixit tamen etiam 'pinguia pabula' Virg. Georg. 1. 86. 'et pabula terræ Pinguia concipiunt.' *Lamb.*

Pingues] Mss. *pinguis*, tanquam pro *pingueis*, nisi malis legere *pingui*; ut adeo adipe onustæ pecudes frequenter in molli gramine requiem captare innuat. Pro *fessæ* Ms. *feræ*, alii *fætæ*, neutrum placet. Non est vero dissimulandum quod reperias in edit. Bas. a. 1531. pariter ut in illa Pii, *Hinc fessæ pecudes per pinguia pabula læta, &c.* verum præfero vulgatam lectionem. *Hav.*

259 *Deponunt*] Ponunt. sic Horat. Od. 2. 7. 18. 'Longaque fessum militia latus Depone sub lauru mea,' &c. *Lamb.*

260 *Uberibus manat distentis*] Sic Hor. Epod. Od. 2. 46. 'Distenta siccet ubera.' Virg. Pollione 4. 21. 'Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ Ubera.' idem Melibœo 7. 3. 'Thyrsis oveis, Corydon distentas lacte capellas.' *Lamb.*

261 *Artibus*] Sic et vet. libri, et Scaurus. Vulgati: *Artubus*. Gif.

Artubus] Al. *artibus*, quod idem est. tamen malim *artubus*. unde artutus, a, um, bonos et solidos artus habens, &c. *Fab.*

Lasciva] Ludibunda (*enjouée*:) unde 'lasciva capella,' Virg. 'lascivi pueri,' Hor. (sine omni obscenitate) et apud Varr. de R. R. 1. 14. ubi de sepimento naturali loquitur, 'prætereuntis lascivi non metuet facem ardentem.' Pacuvius de piscibus: 'piscium lasciviam, Intuerentur, nec tuendi satias capere possiet?' apud Ciceronem de Divinat. et lib. 3. de Oratore. Sallust. in Jugurth. 'Quod is (dies) festus celebratusque per omnem Africam, ludum et lasciviam magis, quam formidinem, ostentabat.' Iterum Varro de R. R. c. 3. 'quod capræ lascivæ, et quæ dispergunt se.' Vides quid sit. *Fab.*

262 *Lacte mero*] Puro lacte. subintellige satiata distentaque. *Merum* dicitur proprie vinum purum sive puritium per exochen. quin omnia non fucata nec adulterina dicuntur *mera*. Pius.

Menteis perculsa] Alias *percussa*. utraque lectio probabilis est. *Lamb.*

Percussa] Ita ratione motus scripsi. vid. Indicem. Vulgati: *perculsa*. Gif.

Mentes percussa] Sic vs. 12. 'Percussa corda tua vi.' *Creech.*

Novellas] Tenellas: novas. i. juveniles, recentes. Ovidius primo de arte amandi: 'Utque fugit visos agna novella lupos.' Idem. 'Et lædunt teneros prata novella pedes.' *Novellare* est novellas pangere: sic enim vocantur vitium propagines: quæ de novo plantantur. et *novellare*

est nova vitium capita humi depangere. Scribit Tranquillus, gravis auctor in primis, Cæsarem Domitianum jussisse uti Italia nemo *novellaret*, h. e. vineta reficeret et renovaret depactis novellis vitibus: quem non ob aliam caussam carpit Apollonius: tanquam vetuisset eunuchos fieri: et terram fecerit eunucham. *Novelletum* a novellis vitibus dicitur locus propaginibus vitiligineis novis consitus: et ita debes intelligere apud Paulum jurisconsultum quamvis ibi perperam *novellactum* scribatur. *Pius.*

Menteis novellas] H. e. quod Græci poëtæ dicunt, ἀπαλὰς φρένας. Lege quæ ad illum versum scripsimus 3. 756. 'Scilicet in tenero tenerascere corpore mentem non fugient.' *Lamb.*

Mentes novellas] Versus plane admirabilis, seu physico seu ethico homini; ἀπαλὰς φρένας, μαλακὰς, &c. *Fab.*

264 *Quando alid*] I. e. quoniam aliud ex alio natura reficit, et reparat. sic autem loquebantur veteres *alis* et *alid*, pro *alius* et *aliud*. Catull. de coma Berenices versu 28. 'Anne bonum oblita es facinus, quo regium adepta es Conjugium: quo non fortius ausit alis?' *Alis* pro *alius* dixerunt antiqui, inquit Prisc. lib. 12. et Sosipater lib. 2. Veteres non tantum *alius* dixerunt, sed etiam *alis*. ut Sallust. 'Alis alibi stantes, omnes tamen adversis vulneribus conciderunt.' Iterum Lucret. infra 408. 'Sic alid ex alio per te tute ipse videre Talibus in rebus poteris.' idem ibidem: 1108. 'Namque alid ex alio clarescet.' et 3. 983. 'Sic alid ex alio numquam desistet oriri.' et 5. 1304. 'Sic alid ex alio peperit discordia tristis.' Quod autem quidam Thraso ait veteres dixisse *alis* pro *alius*, de *alid* nullam fieri mentionem: quid istis asinis facias? quasi vero non satis sit, grammaticos veteres admonuisse, *alis* usurpatum esse ab antiquis pro *alius*, et non eo ipso significarint etiam *alid* eosdem usurpasse pro *aliud*. Sed quid opus est admonitione Grammaticorum, cum et Catullus in coma Berenices usurparit *alis*, pro *alius*, ut supra ostendimus, et *alid* pro *aliud?* sic enim ille ad Manlium vs. 140. 'Nec tantum niveo gavisa est ulla columbo Compar, seu quid alid dicitur improbius.' Sic autem lego apud Catullum. et item Ausonius in epigramm. non longe a princip. 'Sic enim ille: 'Suasisti Venus alma duos δυσέρως ut amarem: Odit me utraque: alid da modo consilium.' Postremo liquido jurare possum, sic scriptum esse in duobus libris manuscript. Bertin. et Memmiano. *Lamb.*

Alid] I. e. *aliud*, dicebant *alis* pro *alius*. adi Muret. ad Catullum, ut et Scaligerum. Item Manut. ad Salust. *Fab.*

Alid] Aliud. *Alis* pro *Alius* veteres usurparunt. Gifanius dubitat, an *Alid* pro *Aliud* dicitur; hanc vero contumeliam non patitur Lambinus, indignatur, furit, Catullum et Ausonium in partes vocat, at frustra: jurat denique se *Alid* in duobus Mss. legisse. Et hac lectione fruatur. *Creech.*

Alid] Ita constanter omnes Mss. et impressi meliores, quomodo ex suis codicibus jam defendit Ger. Joh. Voss. de Arte Gram. c. 29. sed forsan in scansione ita usu venit, verum non male *aliud* scriberetur ubique. *Hav.*

265 *Nisi morte adjutam aliena*] Sic Arist. lib. 1. περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς: Ἡ τοῦδε φθορὰ, ἄλλου γένεσις· καὶ ἡ τοῦδε γένεσις, ἄλλου φθορά· sic vulgo dicimus, 'Ortus unius, alterius est interitus: et unius interitus, ortus est alterius.' Idem lib. 1. τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, cap. 2. Atque hoc eleganter exprimit Lucretius: nulla res

nascitur nisi morte aliena adjuta: 'morte aliena,' i. e. alterius rei interitu. *adjutam* autem excudendum curavi, tum quia in uno manuscripto exemplari hujus vocis postrema syllaba demersa erat in litura, tum quod si *adjuta* legeremus, significaret, ipsam naturam mori posse, et mors aliena opponeretur morti naturæ: *alienum* enim eorum est, quæ ad aliquid referuntur. Quæ sententia esset absurda: oportet enim mortem alienam opponi morti seu origini potius ejus rei quæ gignitur. *Lamb.*

265 *Adjuta*] Ita vet. libri quidam recte. Lamb. *adjutam*, etiam recte. Sed nihil muto. *Gif.*

Adjutam] *Adjuta* B. Na. Gif. Par. Nec minores sunt de hac, quam de illa altera lectione lites, quas tutius aliquis negligat, quam componat. *Creech.*

266 *Nunc agesis, quoniam docui nihil p. c. D. n. neque item genita ad nihilum revocari*] In vet. codice quodam: *age res quoniam d. non posse cr. D. n. neque res genitas ad nihil revocari.* Et quidam veteres: *quando.* Gif.

Nunc age, res quoniam] Libri Faërni et Tettii habent, *Nunc agesis, quando docui nil posse creari De nihilo, neque item genita ad nihilum rev.* alii, *Nunc age, res quoniam docui non p. cr.* quos nunc secutus sum. Nunc incipit ostendere, esse atomos, i. e. corpora prima et individua: neque ea idcirco minus esse, quod oculis non cernantur: idque probat multis aliis similib. collectis, quæ nihilominus corpora sunt, etiam si adspectu non sentiantur. Auctores atomorum sunt Leucippus et Democritus, ut tradunt Plutarch. Diogenes Laërtius, M. Tull. Plutarchus, *περὶ τῶν ἀρεσκ. τοῖς φιλοσόφ.* 'Ἐπίκουρος ὁ Νεοκλέους Ἀθηναῖος, κατὰ Δημόκριτον φιλοσοφήσας, ἔφη τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων σώματα λόγῳ θεωρητὰ, ἀμέτοχα κενοῦ, ἀγέννητα, ἀΐδια, ἄφθαρτα, &c. i. e. 'Epicurus Neoclis filius Atheniensis, Democritum in philosophia secutus, principia rerum dixit esse corpora quædam, quæ ratione cernuntur, inanis, seu vacui expertia, non generata, æterna, numquam interitura.' Diog. Laërtius in Democ. *Δοκεῖ αὐτῷ τάδε, ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων ἀτόμους, καὶ κενόν· τὰ δ' ἄλλα πάντα νενομίσθαι, καὶ δοξάζεσθαι· ἀπείρους τε εἶναι κόσμους, καὶ γεννητοὺς, καὶ φθαρτούς.* i. e. 'Videntur hæc Democrito: principia rerum esse atomos et inane: reliqua autem omnia lege et opinione valere: tum mundos esse infinitos, ortos, et interituros.' M. Tull. lib. 1. de Finib. 'Principio (inquam) Epicurus in physicis totus est alienus: Democrito adjicit perpauca mutans, sed ita, ut ea, quæ corrigere vult, mihi quidem depravare videatur. Ille atomos quas appellat, id est, corpora individua, propter soliditatem censet in infinito inani, in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, ita ferri, ut concursionibus inter se cohærescant.' Idem in Lucullo: 'Cur enim (inquies) cum ex illis individuis, unde omnia gigni Democritus affirmat,' &c. Idem iterum lib. 1. de Finib. 'Aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur, sed si qua in his corrigere voluit, deteriora fecit.' Has atomos multis locis idem M. Tull. exagitat, ut lib. 1. de N. Deor. 'Abuteris ad omnia atomorum regno, et licentia: hinc, quodcunque in solum venit, ut dicitur, effingis, atque efficis. quæ primum nullæ sunt. Nihil enim est minimum. deinde nullum est inane. nihil n. est, quod vacet corpore. Corporibus autem omnis obsidetur locus. Ita nullum inane, nullum esse individuum potest.' Ibid. 'Ista enim flagitia Democriti, sive etiam ante Leucippi, esse corpuscula quædam lævia, alia aspera, rotunda alia partim angulata, curvata quæ-

dam, et quasi adunca: ex his effectum esse cœlum atque terras, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito.' Idem lib. 2. de N. Deor. 'Hic ego non mirer esse quemquam, qui sibi persuadeat, corpora quædam solida, atque individua, sua vi et gravitate ferri, mundumque effici ornatissimum, et pulcherrimum, ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles unius et viginti formæ litterarum vel aureæ, vel qualeslibet aliquo conjiciantur, posse ex his in terram excussis annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio an ne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna.' Ibidem paucis post versibus: 'Quod si mundum efficere potest concursus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest, quæ sunt minus operosa, et multo quidem faciliora? Certe ita temere de mundo effutiunt, ut mihi quidem numquam hunc admirabilem cœli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse videantur.' Sic Octavius apud Arnobium lib. 8. 'Quo magis mihi videntur qui hunc mundi totius ornatum non divina ratione perfectum volunt, sed frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere.' *Lamb.*

Nunc age] Jam vero ne frustra disputaret, dum Memmius suus omnibus quæ proposuerat argumentis diffidat, quoniam principia illa æterna, seminaque rerum per se atque separata in sensum non cadant, sed præ sui exilitate omnem visum, etiam acutissimum longissime fugiant; varia congerit exempla rerum corporearum, quas nemo neget existere, licet videri non possint. Primo venti vss. 33. cujus vim quicunque perspexerit, ut tollit mare, ut impellit naves, &c. illum corporeum esse, licet particulæ ejus oculis cerni non possunt, fatebitur; idque libentius, si cognoscat ventum eodem plane modo ferri, et æquali impetu impellere, ac rapida et imbribus aucta flumina, quæ corporea esse sensus ipsi apertissime demonstrant. *Creech.*

Agesis] *Sis*, si vis. facsis, dicsis, venisis, et alia id genus. In plurali dicebant sultis, i. e. si vultis Ceterum in al. melius legitur, *Nunc, age, res quoniam*. Fab.

268 *Coeptes diffidere*] Diffidas. V. Muret. ad Catull. *Fab.*

269 *Nequeunt oculis*] Quam Epicuri doctrinam taxans in minutissimæ staturæ homine ridet epigrammatarius Lucillius Anthol. l. 2. Ἐξ ἀτόμων Ἐπίκουρος ὅλον τὸν κόσμον ἔγραψεν, Εἶναι τοῦτο δοκῶν, Ἄλκιμε, λεπτότατον. Εἰ δὲ τότ' ἦν Διόφαντος, ἔγραψεν ἂν ἐκ Διοφάντου, τοῦ καὶ τῶν ἀτόμων πουλύ τι λεπτοτέρου. Ἢ τὰ μὲν ἄλλ' ἔγραψε συνεστάναι ἐξ ἀτόμων ἄν, Ἐκ τούτου δ' αὐτὰς, Ἄλκιμε, τὰς ἀτόμους. Quod satis feliciter ita vertit Opsopœus: 'Ex atomis Epicurus ait consistere mundum, Alcime: quippe quibus nil minus esse putat. Si tunc vixisset Diophantus, is ex Diophanto Scriberet: hic atomis nam minor esse solet. Ex atomis aut si vel cætera cuncta probasset, Sed tamen ex illo diceret esse atomos.' *Hav.*

270 *Tute*] Hunc locum testem producit Prisc. lib. 12. *Lamb.*

272 *Vis incita*] Vis incitata. male quidam supponunt *vis insita*. nam cum hæc lectio recta sit, et veterum codicum auctoritate confirmata, tum a Lucretio sæpe alibi est usurpata: ut 5. 1093. 'Multa videmus enim cœlestibus incita flammis Fulgere.' et 6. 427. 'Fit quoque, ut interdum validi vis incita venti Perscindat nubem.' Sed non dissimulabo, scriptum esse in cod. Faërni, et item in Tettii, *Verberat incita portus*: in Ber-

tim. *cortus.* ad quem locum emendator quidam adscripserat *corpus.* ego *portus,* ut in re obscura, et scriptura corrupta, non damno. *Lamb.*

Incita] Miror fuisse qui legi voluerint, *insita:* certe hinc Virgilius sumpsit quod in XII. legas, 492. 'apicem tamen incita summum Hasta tulit:' et paulo post, 534. 'Crebro super ungula pulsu Incita, nec domini memorum, proculcat equorum.' Eos locos afferre poterat Gifanius. *Fab.*

Incita] *Incitata.* Ista voce sæpe Lucretius utitur, et Virgilius. Alii *insita,* male. *Creech.*

Portus] Aut ita legendum, aut aliud latet. Nam veteres omnes habent: *portus.* Marullus: *pontum.* atque ita vulgati. *Gif.*

Pontum] Mss. quidam *cortus:* inde *portus* plurimi Mss. ut et B. eamque vocem Pareus, Gif. aliique acriter defendunt: at vero quis dubitet *Pontum* scribere qui versum 279. legerit? Salmasius legit *Porcas.* *Porca* enim τὸ μεταξὺ τῶν κυμάτων dicitur ab auctore veterum Glossarum, translatione facta ab agris: inter duos enim sulcos elata terra dicitur *Porca.* Varro de R. R. lib. 1. et ταφῇ Μανίππου. *Creech.*

Pontum] Quum vulgati et plerique libri quos Lambinus vidit haberent *portus,* Salmasius Epistola 48. Joh. Frid. Gronovio inscripta, *Porcas* legendum censuit, improbans, quod Gronovius suggesserat, *corpus.* Eamque conjecturam suam narrat his verbis: 'In charactere Longobardico quem vocant, quo plurimi olim libri descripti fuere, V et A plane confunduntur. *Portas* igitur scriptum putarim, non *Portus,* et id pro *Porcas.* Cave nares corruges. Id verbum videtur et auctor veterum Glossarum ita legisse, *Porta* τὸ μεταξὺ τῶν κυμάτων. Non dubium quidem quin pro *Porca,* quo id quod inter duos sulcos eminet significatur, posuerit. At *Porta* et eo sensu legit, *Porta,* τὸ μεταξὺ τῶν αὐλάκων ὕψος. Nec error est librarii sed compilatoris, qui ita in veteribus legit ac sic disposuit *porta, portat, porta* ἡ πύλη. Cum venti mari incubuere, faciunt, ut in arato, *porcas lirasque.* Hoc est ergo quod dicit Lucretius: *Venti vis verberat incita porcas, Ingentesque ruit naves:* Fluctuum sulcos vis venti verberat, et naves subvertit.' Sed ingeniosissimam hanc conjecturam suam quasi somnium narrat, nec plures fortasse faciendum et fatetur et prævidit. Vulgata scriptura quid ferat incommodi, non video. *Preig.* Quoniam tamen Mss. multi hic variant et *coortus* seu *cortus* habent, posset hic legi, *Principio venti vis verberat incita coorti, &c.* atque ita versus 277. suum *pontus* retinere, quo pacto ibi omnes habent Mss. majori distinctione posita post *fremitu,* ut ibi descriptio venti desinat: ita: *ita perfurit acri Cum fremitu; sævitque minaci murmure pontus.* Eligat Lector quod velit, mihi magis adhuc Fabri lectio placet. *Hav.*

273 *Ruit*] Ἐνεργητικῶς accipiendum est; ut infra v. 293. 'Quamlibet in partem trudunt res ante, ruuntque.' Sic Virg. Georg. 1. 105. 'cumulosque ruit male pinguis arenæ.' Idem 2. 309. 'et ruit atram Ad cœlum picea crassus caligine nubem.' *Lamb.*

Differt] Dividit vel scindit. Virg. Georg. 3. 197. ex Lucretio tamen. 'Scythiæque hyemes atque arida differt nubila.' Ter. in Adelph. 3. 4. 40. 'Miseram me: differor doloribus.' Virg. 8. 642. 'Haud procul inde citæ Metium in diversa quadrigæ Distulerunt.' Plaut. in Aulul. 3. 2. 32. 'Nisi reddere mihi vasa jubes pipulo te differam ante ædis.' *Pius.*

Nubila differt] I. e. dissipat, et disjicit. sic infra vs. 1087. 'Et calidos simul a medio differrier igneis.' et 2. 674. 'Scintillasque agere, et late

differre favillam.' Virg. Georg. 3. 197. 'Scythiæque hiemes, atque arida differt Nubila.' Hor. Od. 10. Epod. 6. 'Fractosque remos differat.' Idem ibid. Od. 5. 99. 'Post insepulta membra different lupi.' *Lamb.*

274 *Interdum rapido percurrens turbine*] Virg. Georg. 1. 318. 'Omnia ventorum concurrere prœlia vidi: Quæ gravidam late segetem ab radicibus imis Sublime expulsam eruerent: ita turbine nigro Ferret hiems culmumque levem, stipulasque volanteis.' *Lamb.*

275 *Sternit*] *Sævit* Marull. *Gif.*

Monteisque supremos] I. e. montium cacumina. Virg. Georg. 4. 460. 'At chorus æqualis Dryadum clamore supremos Implerunt monteis.' *Silvifragis flabris* autem, i. e. ventis silvas frangentibus, i. e. acribus et validis. *Lamb.*

Montes supremos] Τὰ ἄκρα τῶν ὀρῶν. *Fab.*

276 *Sylvifragis vexat flabris*] Μίμησις. Exauditur enim in hisce vocibus ipse sonus venti tam vehementis. Sic 2. 618. 'Tympana tenta tonant.' *Preig.*

Vexat] Conturbat. *Vexare*, agitare, conturbare, præcipitare significat, a vi, quasi violentare. auctor Gellius. unde vim magnam hujus verbi Maro callens sic infit Ecl. 6. 76. 'Dulichias vexasse rates.' *Flabris*, flatibus. unde flabella muscaria dicta: quam dictionem modo prima intenta, modo correpta reperio. *Sylvifragis*, sylvas frangentibus et arbores per sylvas convellentibus: a sylva et frangendo detorta vox. Quemadmodum 'navifragum Scyllaceum' Maro Æn. 3. 553. dictitat. *Pius.*

Ita perfurit acri c. f.] Notandum hic τὸ *perfurit*, cui *coortus* seu *cortus* opponitur: dicit enim ventum tali vi esse præditum, ubi post collectam rabiem edito in initio murmure sese effuderit. Imitatur Virg. Æn. 9. 342. 'Nec minor Euryali cædes: incensus et ipse Perfurit.' Prius oritur illi cædis amor; dein, multa corpora dans letho, perfurit. *Hav.*

277 *Sævitque minaci murmure*] Virg. Æn. 1. 59. 'Illi indignantes magno cum murmure montis Circum claustra fremunt.' Idem ibid. 128. 'Interea magno misceri murmure cælum.' *Lamb.*

Coortus] Atomos videri non posse ut probet Lucretius, ait esse quædam corpora multis partibus grandiora et ὀγκωδέστερα quam atomi sint, quæ ipsa tamen sub oculorum sensum minime cadant: quo in genere ventos esse scribit: 'Ne qua forte tamen cœptes diffidere dictis, Quod nequeunt oculis rerum primordia cerni, Accipe præterea quæ corpora tute necesse est Confiteare esse in rebus, nec posse videri. Principio venti vis verberat incita pontum, Ingentesque ruit naves, et nubila differt: Interdum rapido percurrens turbine campos, Arboribus magnis sternit, montesque supremos Silvifragis vexat flabris; ita perfurit acri Cum fremitu, sævitque minaci murmure pontus.' Primum omnium legendum videri possit (sed minus sic cohæret cum superioribus. *Preig.*) *propterea*, non *præterea;* sed hoc perpauxillulum quiddam est præut quod jam dicam: gravissimum enim in illis versibus mendum esse si dixero, id dicam quod res est: *ita perfurit acri Cum fremitu, sævitque minaci murmure pontus.* Quippe contra sensum faciat, qui orationem ad hunc modum formaverit: 'Ventus PONTUM verberat, naves disjicit, nubila differt, interdum campos arboribus sternit, montesque supremos flabris anis vexat, ITA FVRIT PONTVS.' Vel puer facile viderit, redeundum fuisse ad VENTVM ipsum, non autem ad PONTVM; est enim bene et naviter ridicula, planeque ἀσυλλόγιστος oratio.

Quamobrem legendum, *ita perfurit acri Cum fremitu, sævitque minaci murmure cortus.* Quod jam probabo, ubi sic loqui solitum esse Lucretium ostendero. Ad hunc igitur modum in hoc ipso libro dixit, 'flammai flore coorto.' Sic vs. 899. 2. 306. 'in omne Unde coorta queat nova vis irrumpere.' Item 552. 'Sed quasi naufragiis magnis multisque coortis.' 3. 823. 'Ex infinito quæ possint forte coorta.' 6. 577. 'Ventus ubi atque animæ subito vis maxima quædam Aut extrinsecus aut ipsa ab tellure coorta.' Iterum eodem in libro vs. 956. 'Et tempestates terra cœloque coortæ.' Multi alii loci ex indicibus Lucretianis peti poterunt, ni satis sint qui modo allati fuere. Ceterum seu *cortus* legas, seu *coortus*, perinde plane est; cum soleat Lucretius geminas vocales, ubi continuæ sunt, in eandem syllabam concludere. Ita lib. 5. 343. 'cooperuisse' est quinque syllabarum tantum, quæ vox tamen sex syllabis constare debuerat: 'atque oppida cooperuisse.' Ita in 6. 409. 'cooperiant' quatuor tantum syllabarum fecit: 'Cooperiant maria.' Alibi etiam 'cooluerunt' tetrasyllabum fecit. Nunc ad τὸ *cortus* veniendum. Certum est in Cod. Ms. Bertinii, quo usus olim est Dionys. Lambinus, eum versum, *Principio venti vis verberat incita pontum* [vel *portus*] sic scriptum esse, *Principio venti vis verberat incita cortus;* sed cum eam vocem non intelligerent Interpretes, ex *cortus* fecere *portus;* quod hodieque in multis editionibus apparet; qua in re bis peccarunt; nam in eo versu *portus* esse non potest; ut nec τὸ *cortus:* dein, uti videtur, illam vocem nihili esse existimarunt, quæ tamen et Latinissima, et huic descriptioni maxime apta est, si modo in suam sedem, uti a me factum est, reducta fuerit, legendo scilicet, *ita perfurit acri Cum fremitu, sævitque minaci murmure cortus.* Ex ignoratione autem hujus vocis factum item est, ut locus quidam in 3. et alius in 4. quem, cum eo ventum fuerit, indicabimus, nondum ab ullo Interprete explicari potuerit. Quemadmodum vero non viderunt quid esset *cortus*, ita quoque quid esset *coptus* haud sane animadvertere potuerunt. Inde adeo nata illa est ἀπορία καὶ ἀμηχανία, uti suo aperietur loco, quæ Interpretes invasit. Existimabant enim *coptus* esse *comptus;* qua in re haud sane leviter lapsi sunt. *Fab.*

Pontus] *Coortus*, vel *Cortus:* ut optime Faber, qui istam vocem e versu 277. ejectam suo restituit loco. *Pontus* enim vox nihili est, et solo Fayo digna, qui ad versum 276. hæc monet. '*Ita*] Particula Comparationis. Comparat quippe venti validi fremitum murmuri maris furentis.' Acumen hominis. *Creech.*

Pontus] Merito sane vocem hanc alienam hic sedem occupasse censet Faber, proque ea substituit *cortus.* Nisi forte magis arrideat, quod nobis admodum juvenibus jam in mentem venisse memini, nempe: *sævitque minaci murmure Corus.* præprimis enim *creber* hic ventus *procellis* audit. Virg. Georg. 3. 356. 'Semper hyems, semper spirantes frigora Cauri.' Et Lucanus, qui hunc locum ante oculos habuisse videtur, adeoque conjecturæ nostræ haud leve momentum accedit, Phars. 5. 572. 'si murmura Ponti Consulimus, Cori verrent mare.' Juv. Sat. 10. 180. 'In Corum atque Eurum solitus sævire flagellis.' et Claudian. in Ruf. 2. 222. 'Quantum non madidis elisa tonitrua Coris.' *Preig.*

Coortus] Argute veram lectionem *cortus*, seu *coortus*, ex Ms. Bertin. firmavit Faber. Verum tunc hic *ventus* subintelligi debet; dixit enim in initio *vis venti.* Possis alias emendare *corus*, qui ventus est vehemens

et acer, Virg. Æn. 5. 126. 'hyberni condunt ubi Sydera Cori.' et Lucan. 2. 617. 'si non violentos insula Coros Exciperit saxis.' sed satis apte venti ingenium describit Lucretius, qui, antequam incitatus vehementem profert spiritum, in ipso ortu minaci fremit murmure. Verbum vero coortus, coorta, coortum, quod hic, ut multa talia apud auctorem, crasin patitur, sæpissime (vide Indicem) usurpatum a Caro invenies. Atque ita quamvis olim juvenis de *Coro* cogitarem, nunc malo Fabro adhærere, *coortus* enim opponitur τῷ *perfurit*. Hav.

278 *Corpora cæca*] I. e. quæ cerni oculis non possunt: quæ sub adspectum non cadunt: ἀόρατα. inf. eod. lib. vs. 779. 'Naturam clandestinam cæcamque adhibere.' Virg. Georg. 4. 237. 'et spicula cæca relinquunt.' Idem Æn. 1. 540. 'nimbosus Orion In vada cæca tulit.' *Lamb.*

Cæca] Quæ oculis non subjaceant, Virg. et Lucret. centies. *Fab.*

Cæca] Quæ oculis cerni non possunt: sic eodem 5. 779. 'Naturam clandestinam cæcamque adhibere.' 'Nimbosus Orion In vada cæca tulit.' Virg. Æn. 1. 593. *Creech.*

280 *Verrunt*] Virgil. Georg. 3. 201. 'Ille volat simul arva fuga, simul æquora verrens.' Sic Arnobius lib. 8. sub persona Octavii, 'Nec mirare, si Deum non vides. Vento et flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur: et sub oculos tamen non venit ventus et flatus.' *Lamb.* Confer inf. v. 267. 389. 1226. 6. 624. *Preig.*

Verrunt] *Vertunt* G. *Verrunt* autem amat Virgilius Lucretianæ Elegantiæ perpetuus Imitator. 'Maria, ac terras, cœlumque profundum Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.' Æn. 1. 63. *Creech.*

Vexantia] Ita quidem omnes Mss. et editi qui nunc restant, sed vix est dubium, quin olim fuerit scriptum *vexanti*: (quod et Pius vidit:) turbo enim vexans est vehens omnia secum, trahens, propellens. clarissime Gellius 2. 6. 'Vexasse grave verbum est, factumque ab eo videtur, quod est vehere: in quo inest jam vis quædam alieni arbitrii. Non enim sui potens est, qui vehitur. Vexare autem, quod ex eo inclinatum est, vi atque motu proculdubio vastiore est: nam qui fertur et raptatur, atque huc atque illuc distrahitur, is vexari proprie dicitur.' Nec aliter accipe hæc Virgilii ex Ecl. 6. 76. 'Dulichias vexasse rates.' Quod si placet, vetus lectio, *vexantia*, eodem modo est explicanda: venti sunt corpora cæca, quæ vexantia nubila celi, &c. Quomodo et vs. 270. superius ventus ipse 'vexat Sylvifragis flabris montes,' &c. sed præstat referre ad turbinem. Est denique id ipsum quod ita explicat vs. 293. 'trudunt res ante, ruuntque Impetibus crebris: interdum vertice torto Corripiunt, rapidoque rotanti turbine portant.' ita enim ibi ex omnium optimorum Mss. consensu restituimus, et plurimis in locis gaudet ita Lucretius geminare adjectiva et multiplicare. *Hav.*

Rapiunt] Valde rapiunt et conturbant: juxta quam formulam Plautus in Amphitruone protulit illud, 'raptant pro mœchis.' Hac ratione sensus est: venti rapidissimi non minore feruntur impetu quam fluvius ex magni montis vertice se proripiens: qui inter eundum montes et montanas arbores secum rapidissime trahit: ut apud poëtam Georg. 1. 255. Eridanus 'Cum stabulis armenta trahens.' *Pius.*

282 *Mollis aquæ*] *Mollis*, id est, quæ aliis corporibus cedit. Sic Virg. Æneid. 9. in extr. 817. 'ac mollibus extulit undis.' Iterum Lucr. 2. 376. 'qua mollibus undis Literis in-

curvi bibulam pavit æquor arenam.' Non celabo autem lectorem, me in nonnullis libr. manuscriptis scriptum reperisse, *Ac cum moll. aq.* Lamb.

Mollis aquæ natura] Id est *aqua*, jam supra. et 'natura serpentis' Sallust. serpentes ipsi. *Fab.*

284 *Magnus decursus aquaï*] Illustris tralatio. Nam *decurrere* est de superiore loco currere. Virgil. Æn. 2. 41. 'Laocoon ardens summa decurrit ab arce.' Idem Æn. 4. 152. 'Ecce feræ saxi dejectæ vertice capræ Decurrere jugis.' Idem in Daphnide Ecl. 5. 84. 'Saxosas inter decurrunt flumina valleis.' sic Horatius dixit, 'Fluminis ritu delabentis in mare Etruscum.' Od. 29. lib. 3. Cum hoc loco magis congruit Virgilianus ille Æn. 12. 521. 'Aut ubi decursu rapido de montibus altis Dant sonitum spumosi amnes, et in æquora currunt.' *Lamb.*

286 *Nec validi possunt*] Confer hæc Lucretiana cum illis Virgilianis Georg. 1. 322. 'Sæpe etiam immensum cælo venit agmen aquarum, Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther, Et pluvia ingenti sata læta, boumque labores Diluit,' &c. Idem Æn. 2. 304. 'In segetem veluti cum flamma furentibus Austris Incidit, aut rapidus montano flumine torrens Sternit agros, sternit sata læta, boumque labores.' Sed videtur Lucret. Homerum exprimere voluisse, ubi Diomedem cum torrente comparat βιβλ. Ιλ. ε. 88. Θῦνε γὰρ ἀμπεδίον ποταμῷ πλήθοντι ἐοικὼς Χειμάῤῥῳ, ὅστ' ὦκα ῥέων ἐκέδασσε γεφύρας, &c. i. e. 'properabat enim, seu ruebat, per campum fluvio abundanti similis torrenti, qui celeriter et rapide fluens pontes disjicere solet.' *Lamb.*

287 *Turbidus*] In ora codicis sui Vossius emendavit *turgidus*; quod non videtur improbum; *turbidus* enim est amnis, qui multum limi vehit; *turgidus*, qui nimietate aquæ ripas excedit. Sed amnis hic quasi iratus fingitur. *Hav.*

Turbidus] Dextre ex turbata voce *turbio* fecit *turgidus* Is. Vossius. Apud Ovid. tamen Fast. 2. 206. de Cremera legimus: 'Turbidus hybernis ille fluebat aquis.' nisi et ibi legendum: *Turgidus.* Apposite autem *magno imbri turgidum* amnem dixit; qui tam late cuncta vastare, ac tantam stragem edere tanquam iratus constituit, non aliter quam in Sacra Scriptura Euphrates Regis Assyrii longe lateque vicinas regiones vastaturi Symbolum sustinens depingitur apud Jesaiam 8. 7. 8. Aut etiam Ismenus fluvius contra Hippomedontem aquas suas movens apud Stat. Theb. 9. *Preig.*

288 *Molibus incurrens*] Ita vet. quidam libri. rectius et pressius. In aliis veteribus et omnibus Vulgatis: *incurrit validis cum viribus amnis: dat,* &c. Gif.

Molibus] Obstaculis, offendiculis, objicibus. Vim certe fluminis adversam nulla mœchanemata, hoc est mœchanicæ moles, tolerare queant: propterea vice proverbii sic satyricus cecinit, Sat. 4. 89. 'Hic nunquam jactavit brachia contra Torrentem.' Ovid. Met. 3. 568. 'Sic ego torrentem, qua nil obstabat, euntem Lenius, et modico strepitu decurrere vidi. At quacunque trabes, obstructaque saxa tenebant, Spumeus et fervens et ab objice sævior ibat.' *Pius.*

Incurrens] *Incurrit* Nard. imperite, et frustra se aliquorum Codicum authoritate tuebitur. *Creech.*

290 *Grandia saxa*] Non videntur intellexisse Interpretes hunc locum; loquitur enim de molibus congestorum saxorum quæ insultui aquarum opponebantur, ut hodieque fit in promontoriis maritimorum pagorum, quæ

capita, de hoofden vocantur. Id antiquitus *oppilare* dicebant, i. e. pilis vel saxis grandioribus impetum fluminis retundere. Ipse Lucret. 6. 725. 'Fluctibus adversis oppilare ostia contra.' unde hodieque appellantur hi loci *de kaayen*. Hav.

Ruit qua quidquid] Virgil. Æn. I. 87. 'Qua data porta ruunt.' *quidquid* autem idem quod *quidque*, hoc loco, ut sæpe alibi. de quo dicetur a nobis alias. *Lamb.*

Ruit qua quidquid] *Quidquam*, Gif. sed *Ruunt quæ*, saxa viz. semper legendum putavit Faber. Nec improbanda esset ista conjectura si Codices confirmarent, et non foret paulo frigidior: non solicitanda est igitur illa altera lectio, quam vetus Latium probaret. *Ruitque* forsan admitti potest, et probe respondebit *Ruuntque* 5. 293. Ab istiusmodi etiam hiatibus non abhorrent veteres poëtæ. *Creech.* Ingeniose Faber. *ruunt quæ* sc. saxa. Quod verum quidem, cum alia, tum docet historia domus Alvaradi apud Benzonem Novi Orbis 1. 17. referente Camerario Subs. 1. 86. 'Accidit autem paulo post ut imber,' &c. p. 398. Melius tamen Codd. Mss. Ita simpliciter explica: *ruit* i. e. sternit quidquid obstat fluctibus, *qua* obstat, i. e. quo maxime obstat loco. *quidquam* Ed. Bas. non ita recte. *Hav.*

291 *Venti*] Illustris vero venti comparatio cum fluvio est: Ita, inquit, fluunt venti, quemadmodum et fluvios ferri videmus: 'Nec ratione fluunt alia, stragemque propagant, Quam cum mollis aquæ fertur natura repente Flumine abundanti, quod largis imbribus auget Montibus ex altis magnus decursus aquai, Fragmina conjiciens silvarum, arbustaque tota. Nec validi possunt pontes venientis aquai Vim subitam tolerare, ita magno turbidus imbri Molibus incurrens validis cum viribus amnis Dat sonitu magno stragem, volvitque sub undis Grandia saxa, ruit qua quidquid fluctibus obstat. Sic igitur debent venti quoque flamina ferri.' Sunt hæc plane admirabilia, fateor; iisque et Virgilius et ceteri post Lucretium poëtæ satis commode usi sunt: Sed quid hoc? *volvitque sub undis Grandia saxa, ruit qua quidquid fluctibus obstat.* Sane istud *qua* nihil esse aliud possit, nisi *qua parte*, *per quem locum*, aut *in quantum*, ἐφ' ὅσον, *quatenus*, &c. unde tamen quando erit ut sensus aliquis satis aptus emergat? nam τὸ *qua* jungi nequit cum voce *saxa*. Præterea quod aiunt hoc loco *quidquid* positum esse pro *quidque*, id vero est quod haud facile probari posse scimus. neque vero, si probatum fuerit, res tamen in tuto fuerit. Legendum itaque semper existimavi, *Grandia saxa, ruunt quæ quidquid fluctibus obstat*: sensu tam plano quam necessario: *Fluvius saxa volvit, quæ saxa ruunt* (i. e. *evertunt, evellunt, eruunt*) *quidquid fluctibus obstat.* Esse autem activæ significationis τὸ *ruere* si probandum erit, non longe abeundum. Sequitur enim, 'Quamlibet in partem res trudunt ante ruuntque.' Ita alibi, 'tauri cornibus ruunt equos ad terram,' et 'mare ruit arenam,' et 'ventus it ruunaves.' Ita, 'ceteros agerem, ruerem, prosternerem,' Terent. et alia apud alios sexcenta. *Fab.*

292 *Cum procubuere*] Cum flatus suos aërios ad terram ponunt: et aëris relicta regione terram petunt: et arbores sylvaticas infestant. In hanc significantiam Maro Æn. 5. 481. 'Procumbit humi bos.' Huic dictioni junge vocem *ante*: quæ est in sequenti versu: cum venti ante procubuere, trahunt postea res secum impetu vasto. *Pius.* Verum ego vocem *ante* aliter explico, et conjungo cum *res*, atque ita 'res ante' sunt res anteriores, quas oppositas sibi provolvunt. *Hav.* Forte *valido cum flu-*

mine; transponunt enim plurimi Mss. *Preig.*

293 *Trudunt res ante, ruuntque*] Virg. Æn. 4. 581. 'Idem omnes simul ardor habet; rapiuntque, ruuntque.' et 9. 516. 'Immanem Teucri molem volvuntque ruuntque.' *Lamb.*

295 *Rapidique rotanti turbine*] Ita vet. libri. quidam vero: *rapidoque.* Lamb. *rotantia*, contra libros vett. *Gif.*

Rapidoque rotantia] Alii *Rapidique rotantia: Rapidique rotanti* Gif. e vet. Codic. perinde est. Mallem vero *rotantia*, ut vs. 280. 'Subito vexantia turbine raptant.' *Creech.*

Rotanti turbine] Sunt qui legant, *rotantia.* perinde est. *Fab.* Non est perinde apud Lucretium, qui (ut diximus ad versum 280.) amat geminare et conjungere adjectiva plura, uti fecit quoque vs. 258. 259. *Hav.*

297 *Moribus*] Ita fere libri vet. in vet. quibusdam *motibus.* et ita vulg. *Gif.*

Moribus] Plerique libri typis excusi habent *moribus:* et item manuscript. duo, Memmianus et Bertinianus: alii autem tres manuscripti habent *factis, ac moribus:* quæ scriptura si placebit, tralatio erit ab hominibus ad ventos. *Lamb.*

Moribus] Ita legendum, non *motibus.* Id uterque Interpres probare poterat auctoritate Virgilii; est enim in Georg. 1. 51. 'Ventos et varium cœli prædiscere morem Cura sit.' *Fab.*

Moribus] Ita plurimi vet. codd. quidam autem Mss. et impressi *motibus.* Virgilius Georg. 1. 51. 'Ventos et varium Cœli prædicere morem Cura sit.' *Creech.*

297 *Moribus*] Eleganter de ventis, proprie autem in æmulatione, unde et apud Juvenalem 8. 21. 'Drusus moribus esto.' *Preig.*

298 *Aperto corpore qui sunt*] Qui sub oculos cadunt. *Fab.*

299 *Tum porro*] Sentimus odorem, calorem, frigus et sonum; quæ omnia naturæ corporeæ sunt, neque tamen sub oculos cadunt. nil igitur mirum si prima corpora, quæ tantæ tenuitatis sunt, videre nequimus. *Fab.*

Tum porro, &c.] *Quin* Gif. Iterum docet vss. 7. posse esse in rerum natura principia quædam corporea, quamvis sub oculos non cadunt; cum calorem, odores, sonos, frigusque esse omnes fatentur, quæ tamen nemo unquam oculis usurpavit. Ista verò omnia corporea esse quis dubitet, dum impellunt sensus, ideoque tangunt? Quodcunque autem vel tangit, vel tangitur, id est corpus. Corpus Græce definitur, τὸ δρώμενον, ἢ πάσχον, σῶμά ἐστι. quam definitionem significare volens Lucretius, ita scripsit: 'Tangere enim et tangi nisi corpus nulla potest res.' A. Gell. 5. 15. *Creech.*

301 *Tuimur*] Cernimus. Festus: Tuor, *video;* tueor, *defendo.* Sed jam promiscue altero pro altero utuntur. *Lamb.*

Tuimur] Intuemur. *Fab.*

302 *Usurpare oculis*] Cernere: quemadmodum usurpare sermone dicimus pro commemorare, et referre. Idem Lucret. 4. 972. 'Cum jam destiterint ea sensibus usurpare.' *Lamb.* Ita et Statius l. Achill. 2. pag. edit. Cruc. 617. 'illam oculis iterumque iterumque resumit.' *Preig.*

303 *Quæ tamen omn. corp.*] De odoribus et vocibus disputaturus est lib. 4. *Lamb.*

305 *Tangere enim et tangi*] Hoc unum est ex principiis et sententiis ratis ac fixis Epicuri: quidquid tangere et tangi potest, id corpus est. Itaque Lucretius 2. 815. non solum vocem, verum etiam animi vireis contendens, hoc idem asseverat, his verbis, 'Tactus enim, tactus, (pro Divum numina sancta) Corporis est sensus.' et 3. 166. 'Quorum nil fieri sine tactu posse videmus: Nec tactum porro sine corpore.' Neque vero quisquam philosophus tactum sensum esse maxime corporis proprium negat. Aristot. lib. 4. φυσ. ἀκροάσ. Σῶμα οἴονται εἶναι

πᾶν ἁπτόν. i. e. 'Putant omnes fere philosophi corpus esse quidquid tangi potest.' Contra idem Epicurus τὸ κενὸν appellat interdum φύσιν ἀναφῆ, i. e. 'naturam tactus expertem,' sive naturam intactilem. Profert hunc versum Tertullianus lib. 4. adv. Marcion. 'Jam vero quod tactum maxime animalis esse proprium plerique item philosophi dicunt, hoc non est hujus loci.' *Lamb.*

Et tangi] Citat hunc versum Tertullianus non tantum adversus Marcionem 4. 8. sed et in lib. de Anima c. 5. item Gellius 5. 15. qui postremus legit *aut tangi*. *Hav.*

306 *Denique, &c.*] Alio vss. 6. utitur exemplo: Aqua est corpus, at illam in particulas, nimis minutas aspici, aliquando dividi experimur. Panni enim aut lintea juxta littus expansa humescunt, a solis calore autem iterum siccantur, at istas aquæ particulas Pannis insidentes, vel ab iis recedentes nemo unquam vidit. *Creech.*

Fluctifrago] Nonius: *fluctivago*. malo. *Gif.* Sic habent quatuor libri manuscripti, et impressi, utrique Veneti, et Vicetini, et Parisienses, et Florentini, et Lugdun. Nonius Marcellus tamen in voce *seresco*, hunc versum testem producens, legit *fluctivago*, si locus mendo vacat. *Lamb.* Id proprie Græci vocant κυματωγὴν, i. e. αἰγιαλοῦ ὑπαγωγήν. *Fab.* Recte, ut notat Turneb. Adv. 6. 14. quia littora fluctum sibi illisum frangunt, ut apud Horat. Od. 1. 11. 5. 'Quæ nunc pumicibus oppositis debilitat mare.' ἀκτὴ quoque Græcis a frangendo dicitur littus. Hæc ille. *Hav.* Elegans littoris Epitheton, æmulum Homerico illi maris l. 1. 34. παρὰ θῖνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης. *Preig.*

Fluctifrago littore] Fluctus frangente, qui in suam duritiem incurrunt. Franguntur enim fluctus qui ad littus ipsum accedunt. Littus, auctore in Topicis Marco Tullio, vocatur ideo quod circa ipsum fluctus allidunt. In Marcelli codice *fluctivago littore* scriptum est: quod si probas, vagato et inundato a fluctibus interpretare. *Pius.*

Suspensæ] In altum appensæ et affixæ in sublime. Quidam codices habent *suspansæ*: quod significat apertæ, explicatæ, a verbo *pando*. Pius.

307 *Uvescunt*] Humescunt: uvidum. i. e. madidum humorem contrahunt. Uvidus, succulentus et qui nimium habet humoris, appellatur. Maro in Bucolico ludicro 10. 20. 'Uvidus hyberna venit de glande Menalcas.' Differentia auctore Servio est inter uvidum et humidum. Uvidus dicitur qui succum intus habet, non extra: et nominis inclinamentum est ab uva: quæ quicquid humoris habet, intus habet. Humidum per contrarium, succum extrinsecus habens. Signate significanterque locutus est poëta, vestes uvescere dicens: quæ intra se humorem omnem habent. Sic Plautus, puellarum ejectarum vestes faciens humentes esse, sic propemodum cecinit in fabula, cui titulus est Rudens, 1. 4. 31. 'Siccine hic cum uvida veste grassabimur?' Ibidem quoque 1. 5. 6. 'Unde vos ire cum uvida veste dicam?' Horatius Od. 1. 5. 13. 'Me tabula sacer votiva paries indicat uvida Suspendisse potenti Vestimenta maris Deo.' Acron. uvida, madida. madidus extrinsecus: uvidus intrinsecus. *Pius.* I. e. humescunt: ex quo verbo fit uvidus. Horat. Od. 1. 5. vs. 13. 'uvida Suspendisse potenti Vestimenta maris Deo.' Virgil. in Gallo 10. 20. 'Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.' Iterum Horat. Od. 4. 5. vs. 39. 'dicimus integro Sicci mane die, dicimus uvidi, Cum Sol oceano subest.' Varro 4. de L. L. 'Uvidum est, quod humidum, et ideo ubi id non est, succus abest.' *Lamb.* De humido et uvido disputantem ad hunc locum videre est Franciscum Luisinum Parerg. 2. 25. *Hav.*

Eadem dispansæ in sole ser.] Sic habent libri manuscripti: quibuscum consentiunt impressi Veneti recentiores, Vicetini, et Lugdunenses: at Parisienses, et Aldini antiqui, et Florentini, *Eadem candenti in sole serescunt. dispansæ* autem, id est explicatæ, extentæ, a verbo *dispando*. Sed quid si dicamus, legendum esse *dispessæ*, seu *dispessa?* Nam A. Gellius 15. 15. notat, veteres dixisse *passum* pro *pansum*, a verbo *pando*, ut *passis manibus*, et *passis velis*. Itaque Plautum in milite Glorioso mutata *a* vocali in *e*, per verbi compositi morem, *dispessis* dixisse pro *dispassis*, i. e. dispansis. Omnino sic hos duos versus legendos puto, *Denique fluctifrago dispensæ* (sive *dispessæ*) *in littore vestes, Uvescunt; eadem candenti in sole serescunt*. Lamb.

Dispansæ] Quidam: *candenti*. Ita etiam Nonius. *Gif.* Virg. in 6. 'aliæ panduntur ad ventos.' *Fab.* Aliqui libri *candenti*. Alii *dispessæ* ex A. Gellio lib. 15. c. 15. Qui observat *passum* a *pando*, et cum præpositione *expassum*, non *expansum*, a veteribus dici; Plautumque in Mil. Glor. 2. 4. 6. et 7. scribere 'Credo ego isthoc exemplo tibi esse eundum actutum extra portam, Dispessis manibus patibulum cum habebis.' Eadem Servius ad vs. 484. lib. 1. Æn. At *dispensæ* agnoscit Nonius in voce *Seresco*. Lambinus autem hos duos versus ita legendos censet, *Denique fluctifrago dispessæ in littore vestes Uvescunt, eadem candenti in Sole serescunt*. Creech. Ita disertim Mss. hancque lectionem cum Giphanio contra Gellium et Servium defendit Vossius de Analogia 3. 26. *Hav.*

Serescunt] I. e. siccantur, ut interpretatur Non. Marc. ex quo verbo 'serenitas.' *Lamb.* Ξηραίνονται, in veteri onomastico Vulcanii. a 'sereo,' unde 'serenus.' Origo enim vocis Latinæ a Græca ξερὸς seu ξηρός. *Fab.* Siccantur; quod serenitas sicca sit: sic Virgilius docte in Georg. 1. 46. 'Unde serenas Ventus agat nubes.' I. e. Siccas. Idem alio in loco Georg. 3. 197. 'Atque arida differt Nubila.' *Creech.* Vide Giphanium. Sed et Turneb. Adv. 6. 14. et 25. 1. *Hav.*

308 *Persederit*] In vestibus in litore suspensis, sed dispansis, atque explicatis inhæserit. *Lamb.* Penetrarit, seu inhæserit, imbuerit. *Fab.*

309 *Fugerit æstu*] Neque quo pacto humor *fugerit æstu*, i. e. propere abierit ob calorem, seu per calorem solis. Sic autem reposuimus, auctoritate librorum manuscriptorum freti. nam vulgati habent *æstus*. Lamb.

Æstu] Sic vetus codex. non *æstus*. Gif.

312 *Multis*] *Multum*, Marull. *Gif.*

Multis solis redeuntib. an.] Expressit vim Græci nominis ἐνιαυτὸς, quod *annum* significat, dictus quasi in seipsum rediens, tanquam circulus quidam. sic Virg. Æn. 8. 47. 'Ex quo terdenis urbem redeuntibus annis Ascanius clari condet cognominis Albam.' Horat. Sat. 2. 2. 83. 'Sive diem festum rediens advexerit annus.' *Lamb.*

Quin etiam multis solis redeuntibus annis] Mihi maxime placent, si legatur, *Quin etiam multis olim redeuntibus annis*. Idque, ut venustius et concinnius est, ita et elegantiores homines probaturos satis confido. Error natus est ex geminatione τοῦ S in *multis*, more imperitorum librariorum. *Fab.* *Multum* Marullus. *Multis olim* Faber. Varia vss. 11. congerit exempla; Annulus viz. in digito, Vomer in agris attenuatur; Gutta lapidem cavat; Pavimenta atteruntur; Æreasque etiam statuas crebro tactu detritas conspicimus. Ab his omnibus ita detritis corporeæ quædam particulæ recedunt; qui vero istas viderit, oculos habebit longe acutiores quam 'Aquila aut serpens Epidaurius.' *Creech.* Hæc lectio si retineatur, *solis anni* significabunt annos solares. Sed non est improbanda emendatio

Fabri et Vossii, *olim*, quæ tamen nullius Ms. auctoritate confirmatur. *Hav.* Egregie *olim* Faber. Sed mera conjectura est. *solis annos* Lucretius videri potest, tam distincte dictos, opposuisse *annulis*, qui volvuntur *in digitis*. et *magnos annos*, otioso alias, ac nullius momenti Epitheto, dicit infra vers. 1028. sed propriæ ac primæ ipsius nominis notioni intentus. Annus enim non nisi circulum quendam adeoque temporis qualemcunque periodum certam significasse ab initio videtur. *Preig.*

313 *Subter*] Significat sub, ut notum est. Junge hoc verbum cum dictione superiori, *multum:* ut poëta dicat multum subtertenuari dum gestatur in digito. In hanc sententiam canit Ovid. 'Ferreus assiduo consumitur annulus usu. Interit assidua vomer aduncus humo.' *Pius.* Qua parte carnem tangit. *Lamb.*

Habendo] Dum habetur: dum est in usu frequenti. Huic astipulatur Maro in Georg. 3. 215. 'uritque videndo Fœmina.' Item in Bucol. 8. 71. 'Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.' i. e. dum videtur: dum incantatur. *Pius.* Dum habetur, dum gestatur in digito. sic illud Virg. Georg. 3. 215. 'uritque videndo Fœmina.' *Lamb.* Dum fertur, dum geritur; passivæ significationis. Virg. Georg. 3. 454. 'alitur vitium, vivitque tegendo.' i. e. dum tegitur. Ita Lucret. 4. 1062. 'inveterascit alendo:' dum alitur. *Fab.* Dum gestatur. Passivæ significationis; Virg. Georg. 3. 455. 'Alitur vitium, vivitque tegendo.' I. e. dum tegitur. Lucret. 4. 1062. 'Inveterascit alendo.' i. e. dum alitur. *Creech.* Virg. Georg. 2. 250. 'Sed picis in morem ad digitos lentiscit habendo.' et 3. 159. 'Et quos aut pecori malint submittere habendo, Aut aris servare sacris.' *Preig.*

314 *Stillicidi casus*] Festus: 'Stiricidium, quasi stillicidium, cum stillæ concretæ frigore cadunt. Stiria enim principale est, stilla deminutum.' Quod autem ad sententiam attinet, eam lib. 4. uberius tractavit in extr. vs. 1280. 'Nonne vides, etiam guttas, in saxa cadenteis, Humoris longo in spatio pertundere saxa?' eandem sic Cherilus malus poëta, de quo Horat. epist. ad August. vs. 233. 'Gratus Alexandro regi magno fuit ille Cherilus, incultis qui versibus et male natis Rettulit acceptos, regale nomisma, Philippos:' hanc igitur eandem sententiam sic Cherilus ille complectitur: Πέτραν κοιλαίνει ῥανὶς ὕδατος ἐνδελεχείῃ. et Ovidius, quem quidam viri docti alterum Cherilum esse volunt: 'Gutta cavat lapidem non vi, sed sæpe cadendo.' *Lamb.*

315 *Occulte*] Servius, ut explicet illud Virg. Georg. 1. 46. 'et sulco attritus splendescere vomer,' hunc versum adhibet, quodque videtur elegantius, legit: *occulto decrescit vomer in arvo.* Hav.

Decrescit] Diminuitur, evanescit. Ovidius. 'Interit assidua vomer aduncus humo.' *Pius.*

316 *Strata viarum*] *Strata viarum* sic dictum, ut 'suprema montium,' 'clausa domorum,' 'vana rerum,' 'amara curarum,' et similia, quæ notavimus in comment. Horatianis. Virg. Æn. 1. 426. 'Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.' *Lamb.*

317 *Portas propter*] Ἀναστροφή. *propter* autem valet *prope.* portas porro urbium intellige. *Lamb.* Supr. vs. 91. 'Hunc propter.' Ad ea quæ hoc loco notant Lamb. et Fab. adde Turneb. Adv. 22. cap. 28. ad illud Virg. Æn. 3. 351. 'Scææque amplector limina portæ.' *Preig.*

318 *Signa*] Quæ collocabantur in portis urbium: quæque salutabant et qui peregre proficiscebantur et qui peregre redibant. Collocabant et patroni statuas in figuram et formam suam conformatas pro valvis ædium suarum, ut eas clientes venerarentur et oscularentur, si quando illi sui co-

piam facere non possent, ut notat Alciatus *παρέργων* juris, 8. 19. *Lamb.*

Signa manus dextras] Ridicule Pius in Annot. post c. v. exponit de ferramentis ostium pulsantibus, effigiem humanam vel ferinam habentibus, quod idem et in Notis suis ad Lucretium inculcavit, aliquid tamen in fine videns, quum ad simulachra numinum, portarum et urbium præsidum, potius censet referendum; quod et præter alios docet Turneb. Adv. 18. 6. et 25. 1. Legitur et *manus extras*, quod Ed. Bas. in margine etiam agnoscit. quod significaret eam manuum partem quæ in signis ex vestimentis prominere videbatur. Nam certe, licet plus religionis et honoris in dextra simulacri manu, tamen præ multitudine salutantum etiam læva manus minui necesse habuit. Imo et barbam et mentum, et quodcunque vestibus eminebat, præhendebant; uti singulari loco docet Cicero 4. in Verr. cap. 40. de Templo Agrigentino: 'Ibi est ex ære simulacrum, ipsius Herculis, quo non facile quidquam dixerim me vidisse pulchrius, tametsi non tam multum in istis rebus intelligo, quam multa vidi; usque eo, judices, ut rictum ejus ac mentum paullo sit attritius, quod in precibus et gratulationibus non solum id venerari, verum etiam osculari solent.' *Hav.* Legunt quidam *manus extras* pro *exteras*: hoc est marculus ferreus ostiarius: qui figuratus in similitudinem manus, et, ut nunc fit, usum pultandi foribus præstat. *Extras* pro *exteras* dicimus sicuti *dextras* pro *dexteras*. Sunt qui referunt ad statuas formatas in similitudinem habitus pacificatoris: qui porrecta manu dextra pacem largiri videbant: super qua re Quintilian. et Papinianus Sylv. 1. 16. 'Juvat ora tueri Mista notis belli placidamque gerentia pacem.' Tale etiam abenum hodie pacificatorem agens visitur in foro Ticinensi: quem regem censorem vulgo dicunt, quæ appellatio Trajano vel Antonino quadrat. Erit Lucretii sensus: quæ signa abena, hoc est, ærea simulacra, ostendunt manus dextras, quas porrigunt ad pacem indicandam: se salutantum, qui osculantium et conjunctione manus salutem reddentium contactu, ostendunt tacite ævo carpi et attenuari: quoniam sentimus quod decreverunt; sed quando et qua injuria, minime. *Pius.* Quas osculabantur qui ex urbe exibant, et qui peregre in urbem redibant. *Lamb.* Intelligit Deorum tutelarium signa, quorum manum dextram qui exirent ex urbe, et qui ingrederentur, osculari solebant, idque boni ominis causa. neque tamen ullus, quod sciam, veteris scriptoris locus ad id demonstrandum affertur; sed ita res describitur, ut minime dubia videri debeat. Cur autem dextram potius oscularentur, quam lævam, habes Varronem qui doceat in excerptis ex Servio in Æn. 1. *Fab.* *Extras* in margine apponit Gifanius, forsan pro *exertas* aut prominentes: sic apud Lucretium lib. 4. vs. 278. *extraria* lux pro *externa*, vel *extrinseca*. Versum sequentem non agnoscit B. *Creech.*

319 *Sæpe salutantum tactu*] Hujus salutandi moris infinita sunt apud Latinos scriptores exempla: ex quibus licet pauca degustemus. Cic. epist. ad Brutum: 'Hæc scripsi in ipsa turba matutinæ salutationis.' Qu. Frater de pet. consul. 'Deductorum officium majus est, quam salutatorum.' Virg. Georg. 2. 462. 'Si non ingentem foribus domus alta superbis Mane salutantum totis vomit ædibus undam: At secura quies, et nescia fallere vita.' Mart. 4. 8. 'Prima salutanteis atque altera distinet hora, Exercet raucos tertia causidicos.' *Lamb.*

320 *Sunt detrita*] Sic conjectura ductus scripsi. In libris fere: *sint*. *Gif.*

Cum sint detr.] Sic habent omnes

libri, et veteres et recentiores. Nonnulli tamen *eum sunt detrita* legi volunt. *Lamb.*

Sint] Ex omnibus libris ita scripsit Lambinus. *Sunt* ex conjectura Gifanius, ut et *præludit* pro *præclusit* v. 322. *Creech.*

Detrita] Similiter Philostratus in Heroicis: περιτρίψας (ita emendat Rutgers. Var. Lect. c. 5.) δὲ αὐτὸ ὁ χρόνος, καὶ νὴ Δία οἱ ἀλείφοντές τε, καὶ οἱ σφραγιζόμενοι τὰς εὐχὰς ἐξηλλάχασι τοῦ εἴδους. *Hav.*

322 *Invida præclusit*] Sic habent codices scripti, Vatic. Bertin. et typis excusi, Vicetini, Parisienses, Veneti antiquiores. alii minus recte, *præcludit.* sententia autem hujus loci est: natura invidit, atque ademit videndi facultatem, quæ corpuscula decedant in quoque tempore ex illorum æneorum simulacrorum manibus. *Lamb.*

Invida] Quæ nobis hanc sui cognitionem invidit. *Fab.*

Præclusit] Quidam veteres et Vulg. *præcludit.* Gif.

323 *Postremo, quæcunque, &c.*] Denique monet vss. 7. rebus paulatim crescentibus apponi quasdam particulas corporeas, ab iis iterum decrescentibus detrahi; eas vero particulas oculum, ne quidem acutissimum, intueri; et demum concludit posse esse quædam principia corporum quæ aciem oculorum fugiant. Hæc omnia breviter Epicurus in Epist. ad Herodotum: πᾶν τε μέγεθος μὴ εἶναι περὶ ἀτόμους. (Democritus maximas posse esse atomos existimabat) et, οὐδέποτε γοῦν ἄτομος ὤφθη αἰσθήσει. *Creech.*

324 *Modum*] Mensuram. Propertius eo versiculo 2. 12. 30. 'Verus amor nullum novit habere modum.' *Pius.*

Moderatim] I. e. modice, et moderate, et sensim. ita (inquit) res naturales crescunt, ut, quid quotidie accedat, cernere nemo possit. *Lamb.*

325 *Contenta*] Quemadmodum dicimur *oculorum aciem contendere*, cum quippiam defixis oculis et acerrimo obtutu aspicimus, ita *contentam*, i. e. intentam, et acerrime defixam oculorum aciem Latine dicimus. Simili modo usurpantur a Latinis, contendere nervos, vocem, fideis, seu chordas, pro *intendere.* Idem Lucr. infra lib. 4. 808. 'Et quia tenuia sunt, nisi se contendit, acute Cernere non potis est animus.' ibidem paucis post versibus, vs. 807. 'contendere se, atque parare.' Vide supra, ad illum locum, vs. 68. 'mortaleis tendere contra Est oculos ausus.' *Lamb.* Quantumvis intenta. *Fab.*

326 *Ævo macieque senescunt*] Hunc locum Lucretius ex Pacuvii Peribœa imitatus videri potest. 'Corpus meum tabe, mœrore, errore, marcore senet.' Sed ibi pro *errore* legendum est *ægrore*, qua voce in 6. et alibi, usus Lucret. *Fab.*

327 *Nec, mare quæ impendent*] Sic habent tres libri manuscripti, quibuscum consentiunt vulgati, Parisienses, utrique Veneti, Florentini, Vicetini, Lugdunenses. Postremo hanc lectionem agnoscit Pomp. Festus in voce *vescus.* Dictum est autem 'impendent mare,' pro 'impendent mari,' seu 'in mare:' et ita Terent. Phorm. 1. 4. 2. 'Ita nunc imparatum tanta te impendent mala.' *Lamb.*

Impendent mare] Ita legendum, pro impendent mari. Terent. 'tanta te impendent mala.' Ita Plautus et Lucilius. Quamobrem errasse Festum arbitror in ME, cum hæc scribit: *me* pro *mihi* dicebant antiqui, ut Ennius, cum ait lib. 2. 'Si quid me fuerit humanitus, et teneatis.' et Lucilius: 'Nunc ad te redeo, ut quæ res me impendet agatur.' Male; nam prius illud exemplum nil probat, cum Latini omnes non minus recentiores quam vetustiores dicant, 'si quid illo homine fuerit,' 'Quid me fiat,' &c. quod Interpres Ter. explicabit. Posterius autem, nihilo etiam

amplius; cum in hoc Lucretii loco legamus, *saxa impendent mare*. Præterea, quod plane ejusdem modi est, dicebant, 'exitium instat illos.' En tibi auctorem locupletem in Pœnulo, 4.2.96. 'Dii immortales meum herum servatum volunt, et hunc disperditum lenonem; tantum eum instat exitii.' An ibi dixerit Festus *eum* esse in dandi casu? Mox dixit *vesco sale*, id est, qui arrodit, exedit, &c. V. Gell. qui hunc locum respexit lib. 16. cap. 5. *Fab.* Pro *impendent mari.* Similiter 'Instare illam' Veteres dicebant, ut Plautus in Pænulo, 'Tantum eum instat exitii.' *Creech.*

Vesco] Incitante vescendi appetentiam. vel sine quo vesci non possumus laute et jucunde. Hinc illud a Plinio per tersissimam annominationem prolatum: 'Humanior vita degi non potest sine sole et sale.' Servius exponens illud Maronianum in Georg. 3. 175. 'Et vescas salicum frondes:' cum debuisset interpretari nutrimento accommodas et cibarias, siccas et teneras exposuit: quod non dissonat, ut perperam Serviomastyx accepit. Sed passas frondes per ea verba significare voluit Servius: quæ de viriditate deque ariditate participarent, hoc est, mediam quandam inter recentes et obsoletas saporis bonitatem retinerent. Cum per teneras virides Servius intelligere voluerit, per siccas et teneras simul, quæ neque essent recentes et aridæ, sed in hyemis pabula reservatæ: ut et hodie fieri solet. Gelliana verba ex 16. 'Ve particula, sicut quædam alia, tum intensionem significare, tum minutionem. Nam vetus et vehemens, alterum ab ætatis magnitudine compositum elisumque est, alterum a mentis vi atque impetu datur. Vescum vero quod ex ve particula et esca copulatum est, utriusque diversæ significationis vim capit. Aliter enim Lucilius vescum appellat cum edendi fastidio: aliter Lucret. ab edendi incitamento.' Vescum papaver, ut sentio, Maro vocitavit ab edendi fastidio potius quam ab intentione; quoniam si adhibeatur cibis, illiberale esse consuevit. Pompeius vescum scribit usurpari pro fastidioso et edace, et in hoc loco Pompeius vescum exponit pro edace, h. e. erodente ac attenuante scopulos: quod cum Gellio non convenit. Cum τὸ ve dictioni alicui prisci jungebant, parvum quid significabant: quod iis docet Ovid. in Fast. 'Vegrandia farra coloni Quæ male creverunt, vescaque parva vocant.' unde ædes Vejovis, parvi Jovis. Ovid. 'Sic Vejovis ædem, Ædem non magni suspicor esse Jovis.' Itidem vesculi gracili corpore dicuntur. Oves vegrandes Varro in R. R. pro gracilentis et imbecillibus vocavit. 'Vescum' corpus in Plinio 7. macilentum est. 'Corpore,' inquit, 'vesco esse, sed eximiis viribus, Tritanum in gladiatorio ludo Samnitium armatura celebrem.' Sunt qui in Plinio *vescos* scribant, nec inscite prorsus. Corpus vescum est pondere carens et adipe: sed nervosum et torosum: quale Ovidianum fuisse didicimus: qui sic cecinit in amoribus: 'Pondere non nervis corpora nostra carent.' Et alibi. 'Longus amor tales tenuavit corpus in usus, Aptaque subducto pondere membra dedit.' Nervosam et masculam orationem, plus ponderis habentem et lacertorum quam pinguedinis, i. e. superfluitatis oratoriæ, vesculam Sidonius sic appellat; 'Non tantum dictio exossis, tenera, delumbis, quantum vescula, torosa, et quasi mascula placet.' In expositione cujus dictionis in commentariolo nostro in Apollinarem mirum dictu quam mihi non satisfacio. *Pius.*

Sale] Ab undis maritimis. Virg. pro mari Æn. I. 39. 'Et spumas salis ære ruebant.' *Pius.*

Vesco sale] 'Vescus' (inquit Festus) 'fastidiosus: ve enim pro pu-

sillo utebantur. Lucretius vescum dixit edacem, cum ait, 'Nec mare quæ impendent vesco sale saxa peresa.'' Hactenus Festus. significat autem ille, vescum salem, seu sal, a Lucretio dictum, quia saxa peredat, et minuat, et consumat. Gell. lib. 16. 'Vescum, quod ex ve particula, et esca copulatum est, utriusque diversæ significationis vim capit. Aliter enim Lucretius vescum salem dixit, ex edendi intentione, aliter Lucillius vescum appellat cum edendi fastidio.' *Lamb.* *Ve*, Particula, sicut quædam alia, tum intentionem significat, tum minutionem. Sic Vescum, quod ex ve particula, et esca copulatum est, utriusque diversæ significationis vim capit: aliter enim Vescum salem dicit Lucretius ex edendi intentione, aliter Lucilius Vescum appellat cum edendi fastidio. A. Gell. 16. 5. Lucilii verba laudat Nonius Marcellus. *Vescum*, minutum, obscurum. Lucilius lib. 26. 'Quam fastidiosum ac vescum cum fastidio vivere.' Ubi addit ex Virgil. Georg. 3. 'Nec vescas salicum frondes.' Item ex Afranio in Sororibus. 'At puer est Vescis imbecillus viribus.' Festus. *Vescus* fastidiosus, Ve enim pro pusillo utebantur. Plin. 7. 20. 'Corpore vesco sed eximiis viribus Tritanum.' Ovid. Fast. 3. 445. 'Vegrandia farra coloni, Quæ male creverunt, vescaque parva vocant. Vis ea si verbi est, cur non ego Vejovis ædem, Ædem non Magni suspicer esse Jovis?' *Creech.* Ad edacitatem plerique referunt, ut et Virgilii commentator Junius Philargyrius ad Georg. 3. 175. 'Sed vide, ne vescas, appetibiles dixerit. Lucretius certe pro edace posuit, ut, 'vesco sale saxa peresa.'' Sed rectius Gronovius Pater vescum exponit vietum, molle, subtile, gracile, quale est sal sive salum maris, quem vide ad Livii 33. 48. *Hav.* Virg. Georg. 3. 175. 'vescas salicum frondes:' dixit, et Georg. 4. 131. 'vescum papaver;' ibi siccas et teneras, hic papaver, quo vescimur, explicat Servius. *Preig.*

Peresa] Circumquaque attrita, consumpta: Maro Æn. 1. 39. 'Amor quos tabe peredit.' *Pius.* Qualia describit etiam Ov. Met. 11. 784. 'et e scopulo, quem rauca subederat unda, Decidit in pontum.' *Hav.*

328 *Quid quoque*] *Quæque* Gif. Sic legendum ex auctoritate trium librorum manuscriptorum. Sic paulo ante, 321. 'Sed quæ corpora decedant in tempore quoque,' &c. *Lamb.*

Possis] *Posset.* Gif.

329 *Corporibus cæcis*] Cæcis, i. e. ἀοράτοις, seu, quæ non cadunt sub sensum, et quæ cerni non possunt. *Lamb.*

Gerit res] Recte, *gerit.* non *genit.* vet. codex. et inf. 2. 166. *Gif.* I. e. res administrat, et moderatur, tanquam imperatrix. sed fortasse legendum *genit*, i. e. gignit: quod verbum Lucretio est usitatissimum. Veruntamen nihil mutandum censeo. *Lamb.* Non opus est ut hic suum *genit* inculcet Lambinus, cum sit imitatio illius Enniani apud Festum: 'Cum magno strepitu Vulcani ventus gerit rem.' Eodem hoc versu Ms. pro *cæcis* habet *cæsis*, quod non est probandum. *Hav.*

330 *Nec tamen undique*] Nunc posteaquam docuit esse corpora prima, aggreditur ad ostendendum esse inane. Et primum, a motu e loco ad locum, quem Græci φορὰν nominant, probabit esse inane. Non tamen (inquit) omnia constipata et condensata sunt corporibus. *Lamb.* Supra probavit esse corpora prima, eaque miræ cujusdam exiguitatis, quæ sola sunt rerum principia; nunc probat esse *Inane.* Ceterum, quod tamen multi existimant, inane non est principium, non magis quam privatio. *Fab.* Supra probaverat corporea quædam esse principia, jam aliam rem aggreditur, et vss. 6. docet in omni aliud plane esse præter Corpus, viz. Inane: Istud autem inane defi-

nit locum intactum, et vacantem: spatium viz. quod neque tangit, neque tangitur, quod neque agere, neque pati potest. Sic 3. 813. 'Plagarum quia sunt expertia, sicut inane est. Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum.' *Creech.* Quam Epicuri doctrinam futilem putat Epigrammatarius Automedom lib. I. Anthol. εἰς γάμον. Ταῦτ' εἰδὼς, σοφὸς ἴσθι· μάτην δ' Ἐπίκουρον ἔασον Ποῦ τὸ κενὸν ζητεῖν, καὶ τίνες αἱ μονάδες. 'Hæc sciens sapis satis: nec opus Epicuri inane inquiras, quidve sint atomi quæras.' *Hav.*

Stipata] Densata. *Lamb.*

331 *Namque est in rebus inane*] Persiana hujus loci imitatio notabilis est, in ipso Satyræ 1. principio, 'O curas hominum, O quantum est in rebus inane!' Stoicorum hoc proprium fuisse videtur; sic enim et Seneca Virgilianam illam equi fortis ac generosi descriptionem, Georg. 3. 75. et seqq. sapienti suo accommodat, Epist. 95. ut et formicarum discursantium et in angusto laborantium imaginem, quam exhibet poëta Æn. 4. 404. exercitibus erectis vexillis euntibus, in Præf. Controversiarum. *Preig.*

332 *Cognosse*] *Commune* B. et vs. 334. *In* pro *De* B. *Creech.*

335 *Quapropter locus est int.*] Cum corpus et inane inter se sint contraria; quidquid autem tangit, et tangitur, sit corpus; sequitur, ut inane sit intactum quiddam, i. e. locus intactus, seu locus sine corpore. Inane autem, locus non est simpliciter. nam locus, locati locus est. ergo corpore non vacat. at inane, ex Epicuri et Democriti sententia, ita debet esse corporis expers, ut corpora prima, seu primordia rerum, nihil in se habeant inanis, aut vacui, hoc est, sint solidissima. Itaque Arist. lib. 4. φυσ. ἀκροάς. inane ait esse locum, in quo nullum est corpus: et eodem lib. τὸ κενὸν, i. e. inane, dicit esse τοῦ σώματος διάστημα, i. e. 'corporis spatium:' et Lucret. 3. 813. 'Plagarum quia sunt expertia, sicut inane est: Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum.' *fungitur* autem, i. e. patitur. *Lamb.* Definit quid sit. Inane, inquit, est locus intactus et vacans, sine quo nil gignit natura; nam absque meatulis et exiguis τοῦ κενοῦ porulis seu spatiolis, a quibus aliena non est natura, haud facile quid crearetur. *Fab.*

336 *Quod si non esset, nulla rat.*] Si non esset inane, non esset motus, inquit. At motus est: ergo est inane. Hac de re sic Diog. Laërt. in Epic. τὸ κενὸν οὔτε ποιῆσαι οὔτε παθεῖν δύναται· ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχει. i. e. 'Inane neque facere quicquam, neque pati potest: sed motum duntaxat per se corporibus præbet.' et Arist. l. 4. Φυσ. ἀκρ. Λέγουσι δὲ ἓν, ὅτι ἡ κίνησις ἡ κατὰ τόπον οὐκ ἂν εἴη· αὕτη δ' ἐστὶ φορὰ, καὶ αὔξησις. Οὐ γὰρ ἂν δοκείη εἶναι κίνησις, εἰ μὴ ᾖ κενόν· τὸ γὰρ πλῆρες ἀδύνατον εἶναι δέξασθαι· εἰ δὲ δέξαιτο, καὶ δύο ἐν τῷ αὐτῷ ἐνδέχοιτο, καὶ ὁπόσα οὖν ἅμα εἶναι σώματα, i. e. 'Dicunt autem unum, motionem a loco ad locum non fore: hæc autem translatio, et accretio est. Non enim queat esse motio, inquiunt illi, nisi sit inane. Nam quod plenum est, nihil in se recipere potest: quod si recipiat, et duo, et quælibet in eodem loco corpora simul esse queant,' &c. quod fieri non potest. Ibidem Aristoteles scribit, Melissum, cum probare vellet, universum esse immobile, hoc uti solitum esse argumento. Si universum esset mobile, aut si moveretur, esset inane: at non est inane: ergo universum est immobile, et quietum. Ex quibus intelligere licet, neque motum esse sine inani, et, si motus sit, necessario etiam esse inane. Ratio autem cur sine inani motus esse non possit, hæc est; quod sublato de rebus inani, quicquid est in natura rerum, corpus esset. atqui corporis officium est

obstare: ergo res omnes sibi inter se obstarent, et ita nihil moveretur, nihil procederet, nihil progrederetur, sed omnia quiescerent, cum eis nulla pergrediendi via pateret, aut facultas daretur: cumque nihil esset, unde cedendi principium nasceretur. Hanc de inani opinionem videtur probare Virg. in Sileno his versibus, seu Ecl. 6. 32. 'Namque canebat, uti magnum per inane coacta Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent, Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis.' *Lamb.* Primum quo probatur inane argumentum vss. 14. continetur: quo etiam Epicurus Epist. ad Herodotum utitur: *Εἰ μὴ ἦν ὃ κενὸν, καὶ χώραν, καὶ ἀναφῆ φύσιν ὀνομάζομεν, οὐκ ἂν εἶχε τὰ σώματα ὅπου ἦν, οὐδὲ δι' οὗ ἐκινεῖτο, καθάπερ φαίνεται κινούμενα.* Ut vero vim hujus argumenti melius percipias, Lector, cogita universum mundum, si nihil inane interspersum habeat, confertissimam esse molem, adeo ut corpusculum, ne minimum quidem, valeat de novo suscipere: quippe si nihil non plenum est, nullus locus restat complendus; quare aut corpus non admittetur, aut in illo loco collocabitur, in quo aliud jam situm est; sicque idem locus duo corpora sese undique penetrantia capiet, quod sane per vires naturæ fieri posse non dixeris: deprehendes autem hac ratione, aliquodne corpus ex iis quæ intra hanc molem disposita sunt moveri e suo loco possit, ut invadat locum alterius: sane cum plenum locum offendat, necesse erit ex illo pellat quod corpus illum occupat; illud prorsus quonam contendat, si omnia quidem plena sunt? An ipsum rursus expellet aliud? Sed per redibit difficultas, continuabiturque in ævum. Ideoque nisi inane sit rebus intermissum, ita essent omnia stipata, ut non modo nulla res mundi moveri loco jam valeat; sed neque explicari possit quomodo gigni quidquam potuerit, cum ad generationes rerum motus localis requiratur. Idem fere argumentum ex Democrito et Leucippo, quos Epicurus sequitur, collectum proponit Aristot. 4. Phys. 6. Gassendus. *Creech.*

337 *Officium quod corporis*] Sic legi malo, cum præsertim plerique libri sic habeant, quam *corporum.* *Lamb.*

Quod corporum] Sic Vet. libri, ut et inf. Vulgati: *corporis.* Vid. Indicem, littera M. loquitur de atomis. *Gif.* *Corporum* Pareus, aliique contra Codicum fidem: in sequenti versu *Abesset* pro *Adesset*, Idem. *Creech.*

Exstat] Codex Gottorp. *extat* Mss. Lugd. Bat. *est ut*, recte: lege itaque: *Namque officium quod corporis est, ut Officere, atque obstare, &c.* Hav.

339 *Procedere*] Porro cedere, progredi. *Lamb.*

341 *Sublimaque cœli*] Sic dictum *sublima cœli*, ut ab Horat. 'acuta belli,' a Cæsare, 'occulta et remota templi,' l. III. de Bello Civili: ab hoc eodem Lucretio, 'vera viai,' 'serena cœli,' 'abdita terrai,' 'convexa cœli,' 'prima viai,' et similia: quorum plura exempla collegimus in commentariis Horatianis. Jam *sublimus* et *sublimis* æque sunt in usu, ut imbecillus et imbecillis, inermus et inermis, hilarus et hilaris, &c. *Lamb.* Sublimus, a, um, qua voce olim usus et Salustius, ut sublimis, hilarus, hilaris, gracilus (Terent.) gracilis, sterilus, sterilis. *Fab.*

343 *Quæ si non esset inane, Non tam*] I. e. quæ non modo motu non carerent, si non esset inane, sed omnino nata, seu genita non essent. vel sic explica: quæ, si non esset inane, non tantum dico ea fuisse motu caritura, sed numquam fuisse nascitura. vel sic: quæ si non esset inane, genita omnino non essent, nedum motu carerent. quæ omnes explicationes eodem recidunt. In hoc autem genere loquendi privata carerent,

intelligere debemus, participium *privata* adjuvare verbum *carerent*. quod non est bonis scriptoribus inusitatum: quemadmodum scilicet et nomina poni solent, quæ vim verbi adjuvent. quod in commentar. Horatianis observavimus. Turnebus tamen, novitate rei offensus, censet hoc loco legendum *prenata carerent*, a quo dissentio. *Lamb.*

344 *Non tam*] Sententia est: Non modo carerent motu, sed potius nata omnino non essent. *Fab.*

Privata carerent] Turnebus aliquando legit, *Prenata carerent*: aliquando *Privata jacerent*. Frustra; ut et Gassendus, qui vs. 346. pro *Quiesset* legit *fuisset*. Creech. At vero in Adversariis suis: 'Libenter,' inquit, 'contra vetustatis tabularia legerem: *Non tam sollicite motu privata jacerent*. Nam *carerent* et *privata* nescio quid, quod Battum potius, quam Lucretium sapiat, ostendunt.' Vid. Turn. Adv. 19. 15. *Preig.*

346 *Materies quiesset*] Nam sine motu nulla dari nec fingi generatio potest; at sine inani nullus motus. *Fab.*

347 *Præterea, quamvis, &c.*] Hoc dicit: Propone mihi res genitas quantumvis densas ac solidas; attamen ex iis quæ jam dicam ex iisque exemplis quæ afferam, perspicuum est, illas esse raro corpore contextas ac præditas *quamvis*, i. e. quantumvis. *Lamb.* Quantum voles solidæ, quamlibet. Virg. Æn. 1. 3. quamvis avido. et in 7. Varr. de R. R. 'Lucienus homo quamvis humanus et jocosus.' cap. 5. *Fab.* Iterum vss. 12. probat inane esse, quoniam res, quæ maxime solidæ videntur, corpora quædam permeant, et permanant. Sic aqua saxum; alimentum omnia animalium membra; succus truncos ramosque arborum. Soni parietes et mœnia, et frigus carnem et nervos usque ad ipsa ossa penetrat. Quæ tamen non omnino fierent, nisi essent vacua quædam spatiola inter solidarum istarum rerum particulas, quæ corpora quæque pertransirent. *Creech.*

348 *Hinc tamen esse licet*] Ordo est: licet cernas hinc, i. e. ex his quæ statim subjungam, eas res esse raro cum corpore. *Licet cernas*, i. e. licet tibi, et cuivis non cæco, cernere. Mendose autem habent nonnulli libri typis excusi *liquet*, reclamantibus quatuor codicibus manuscriptis: quibuscum consentiunt Veneti antiquiores, Parisienses, Vicetini. Jam post verbum *cernas*, debet scribi interpunctionis nota. *Lamb.*

Licet] Sic in veteribus et Lamb. recte. *Gif.* Non est cur increpent Lambinus Gifaniusque lectionem nonnullorum editorum, qui habent *liquet*. Turbatum certe aliquid innuunt Mss. qui habent *liceret*. Absurdus certe locus non erit, si cum Ed. Bas. ita legas et distinguas: *Hinc tamen esse liquet raro cum corpore: cernas In saxis, ac speluncis: permanat aquarum Liquidus humor: et uberibus flent omnia guttis.* Hav.

349 *In saxis, &c.*] Hæc sunt exempla. *Lamb.*

350 *Flent*] *Fluunt*. B. *Creech.*

351 *Dissupat*] Ita ex quibusdam libris scripsi. *Gif.* Alii libri habent *Dissipat*: quod tantundem valet. ego plerosque veteres secutus sum. *Lamb.*

352 *Quod cibus in totas usque ab*] Sic restitui ex vet. libris quibusdam. Marull. *totos*, ut vulgati. Veteres quidam: *vel ab*. male. Vid. Indicem: *Generis mutatio*. Gif. Olim fretus auctoritate trium librorum manuscriptorum, in quibus erat scriptum, *Quod cibus in totas usque ab, &c.* reposueram. *Quod cibus in tota usque vel ab rad. imis, &c. in tota*, scilicet arbusta. Nunc autem *totas* retineo, et subintelligo *arbores*, ut res significata spectetur, non vocabulum quod significat. *arbustum* enim et *arborem* pro eodem usurpat Lucretius. Ne quis autem minus exercitatus in lec-

tione veterum, hoc loquendi genus, ut inusitatum, damnet: sic Homerus quodam loco, cum ita dixisset Odys. 12. 74. νεφέλη δέ μιν ἀμφιβέβηκε Κυανέη, subjecit τὸ μὲν οὔ ποτε &c. cum νεφέλη sit generis fœminini. Quod defendens Plutarchus, νεφέλη (inquit) καὶ νέφος συνωνύμως λέγεται. Quare cum vocem νεφέλη priore loco posuisset, subjecit articulum neutrum τὸ, spectans vocem ejusdem significationis νέφος. Sic Lucretius hoc loco, cum supra posuisset *arbusta*, vocem neutri generis, subjecit *totas*, spectans vocem *arbores*, quæ idem valet. Sic iterum Lucret. 6. 756. 'In Syria quoque fertur item locus esse videri, Quadrupedes quoque quo simul ac vestigia primum Intulerint, graviter vis cogat concidere ipsa, Manibus ut sisint divis mactata repente.' Nam hic cum posuisset *quadrupedes* mutato genere subjungit *Ipsa*, et *mactata*, quasi vocem *animalia* usurpasset. Alii legunt *in totos usque a rad.* et referunt ad vocem *fœtus*, ut sit *in totos fœtus:* a quibus dissentio. *Lamb. Arbores* viz. licet supra posuerit *Arbusta*. Alii tamen legunt *Tota usque vel ab, &c.* Alii *Totos* viz. fœtus. *Creech.* Ed. Bas. *totos.* anne *nodos?* sarmenta enim arborum quæ fructus ferunt, quo fructuosiora, eo magis nodosa, et in corpore humano vel ferino internodia vocantur conjuncturæ articulorum. Calpurn. Eclog. 1. 26. 'Nam tibi longa satis pater internodia largus, Procerumque dedit mater non invida corpus.' Cum Lamb. tamen facit Turneb. Adv. 19. 15. neque temere sollicitare V. L. volo. subintelligi enim potest *partes*. Hav.

A radicibus] Elegantius cum codicibus antiquis leges, *ab radicibus*. Pius. Vim ἐπιτατικωτάτην habet τὸ *usque*. Terent. 'usque ex Æthiopia.' 'Cum repeteret usque a Corace nescio quo et Tysia,' &c. Cicero de Orat. lib. 1. et ad Attic. 1. Ep. 13. 'eos usque isthinc exauditos putem.' Græci dicerent ἔτι. Callim. Hym. in Apoll. vs. 47. ἐξ ἔτι κείνου, &c. ab eo usque. κεῖθεν, alibi. *Fab.*

355 *Inter septa meant v.*] Sic 6. 951. 'Denique per dissepta domorum saxea voces Pervolitant.' Hac de re lege 4. *Lamb.*

Clausa domorum] Parteis domorum clausas, sic supra, strata viarum, et alibi, rara viarum. Idem 4. 616. 'Et tamen ipsa quoque hæc, dum transit clausa domorum, Vox obtunditur,' &c. *Lamb.*

356 *Rigidum*] Ab effectu. Quæ enim frigore condensata et congelata sunt, ea frangantur potius, quam flectantur, quæ proprie rigida dicuntur a Latinis. *Lamb.*

357 *Quod: nisi inania sint*] Ita interpunxi: vulg. *Quod nisi.* Gif.

358 *Fieri*] Alii, *Qua irent. Videres.* Alii, *Valeret.* Creech.

359 *Denique cur alias, &c.*] Tertium quo probatur inane argumentum vs. 12. deducitur e diverso rerum, quæ ejusdem magnitudinis et figuræ sunt, pondere: neque enim explicari potest, cur e duobus corporibus ejusdem figuræ et magnitudinis alterum plus ponderis haberet, alterum minus; nisi quod in illo plus insit corporis, cui pondus naturale est; in hoc vero plus inanis, quod nullum omnino habet pondus. *Creech.*

361 *Tantundem est in lanæ glomere*] Mirum primam vocis *glomere* produci, cum prima verbi *glomero* sit brevis: ut apud Virg. Georg. 2. 117. 'Et gressus glomerare superbos:' et sæpe alibi. *Tantundem* autem, nempe corporis, ἀπὸ κοινοῦ. *Lamb. Pondere* alii, soliciti de quantitate, inepte: æque enim licuit Lucretio producere, ac aliis corripere. *Creech.*

362 *Corporum*] Deberent tantumdem pendere, cum omnia corpora utpote gravia deorsum vergant. prisco more nihil abjicit in hac dictione: quoniam *m* brevis ponebatur ab antiquis: et non excludebatur similitu-

dine quadam vocalis, ut hodie fit. Ennius, citante Prisciano, p. 91. 'Insignita fere tum milia militum octo.' *Pius*. Sic vet. codex ut et supra; et quidam impressi. *Gif*. Sic habent quattuor libri manuscripti, et omnes typis impressi, præter Vicetinos, et unos Lugdunenseis, et Venetos recentiores: in quibus legitur *corporum*. quam scripturam si recipiemus, dicendum nobis erit hic *m* non elidi ante vocalem: quod non est novum, præsertim apud Ennium, Lucretium, Horatium, ut alibi dicemus. *Lamb*. *Corporum* ut et vs. 363. et 367. B. Et pro ista voce pugnat Gifanius ridicula plane ratione; licet enim de principiis corporum aut atomis loquatur Lucretius, nihil tamen obstat quo minus *Corporis* legatur: ut infra vs. 423. 'Corpus enim per se communis deliquat esse Sensus.' *Creech*.

363 *Corporis off*.] Simile est, ac si dicat, quoniam proprium est eorum quæ gravia sunt, deorsum ferri: vel corporum primorum. Licet autem Lucretius de atomis loquatur, quod quidam volunt, neque admodum pugno, nihil tamen obstat, quo minus *corporis* legatur in numero singulari, ut infra eod. lib. 423. 'Corpus enim per se communis deliquat esse sensus.' *Lamb*.

Omnia deorsum] In voce *deorsum*, fit συναίρεσις, seu συνίζησις, quemadmodum in seorsum, suevit, suadet, et similibus. *Lamb*.

364 *Natura inanis*] Ἡ οὐσία τοῦ κενοῦ: natura ipsius inanis, seu vacui; inanis enim hoc loco patrii casus est: ut tertio ab hinc versu: 'Nimirum plus esse sibi declarat inanis.' *Lamb*.

Contra autem] Series verborum, natura τοῦ inanis manet (est) sine pondere. *Fab*.

367 *Corporum inesse*] Quidam codices habent *corporis esse*. Pius. Veteres et quidam impressi *corporum esse*, vulg. *inesse*, et quidam *corporis*. male. loquitur de atomis. *Gif*. *Corporis esse*. Sic habent quattuor libri manuscripti: et vulgati, Lugdunenses, et Florentini. Parisienses autem et Vicetini, *corporum inesse*. Lamb.

368 *Dedicat*] Legitur et *indicat*, hoc est, indicium facit et signum affert. Indicina pro indicio Apuleio. Vel *dedicat* expone præsupponit (ut crassius loquar et intelligibilius) ne mergeretur tanquam res consecrata et dedicata. Vel *dedicat* honoris genera deputat aut dicendo defert. Cæcilius. 'Legati qui missi sunt veniunt: dedicant mandata.' Quare Martianus libro dialectico dedicativam propositionem vocat affirmativam: abdicativam negativam. Cujus hæc verba sunt. 'Nam universalem dedicativam particulari abdicativæ obliquam licet ambas posse vertier asserebat.' Quare hic *dedicat* interpretari potes affirmat. *Pius*. Ita veteres et quidam vulgati, ut et inf. vs. 423. Vide Indicem. Vulgati *indicat*. Lambinus *deliquat*, mendose. *Gif*. Cum in quinque libris manuscriptis, et utrisque Venetis, Parisiensibus, Florent. Vicetinis *dedicat* scriptum reperissem: in ceteris autem impressis, *indicat*, ego *deliquat* reposui. *deliquare* autem vetustum verbum est, quod valet aperire et declarare, ut docet Nonius. Titinnius lib. 5. 'quid istuc est, aut quid istic sibi vult sermo? Mater deliqua.' Accius: 'Qua re alia ex crimine inimicorum effugere possis, deliqua.' Idem Lucret. infr. eod. lib. vs. 423. 'Corpus enim per se communis deliquat esse Sensus.' Idem 3. 209. 'Hæc quoque res etiam naturam deliquat ejus.' Ita autem certa est hujus loci restitutio ut, qui eam improbet, se in litteris parum videre ostendat. Neque autem me movet Thrasonis cujusdam flagitiosa impudentia et confidentia, qui *dedicat* retinet ac tuetur: et *deliquat* mendose repositum esse pronuntiat. gravis auctor scilicet. Ut vero intelligat ille, quantopere contemnam et ejus,

et aliorum ejus similium nebulonum judicium; non ita dico, mihi videri, sic esse legendum, sed ita, mihi exploratum et perspectum esse. Sic, inquam, dico, (rumpantur indocti et malevoli licet) scio et hic ita legendum esse, et in aliis locis, quæ exempli causa paullo ante posui. *Lamb.* Asserit, probat. *de* enim affirmat, ut *demagis* apud Lucil. *demiror*, &c. al. legunt, *deliquat*, i. e. liquido declarat, διαῤῥήδην ἀποφαίνεται, ἀποδείκνυται. alii etiam *delicat*, ut Plaut. in Mil. 4. 3. 30. 'Ita vero, ut tu ipse me dixisse delicas.' *Fab.* Declarat, aut ostendit; alii *Indicat*. Alii *Deliquat*, ut vs. 428. et lib. 3. vs. 209. Alii *Delicat*. Sic Plaut. in Mil. 'Ita vero ut tu ipse me dixisse delicas.' Nonius *Delica*. Explana, indica, &c. Sed *Dedicat* amat Faber: *De* enim affirmat, ut *Demiror*, *Demagis*, valde magis apud Lucilium in Nonio; Festus tamen, *Demagis* pro *minus* Antiqui dicebant: forsan leg. *nimis*. Creech. Scriptura hæc est proba et codd. Mss. confirmatur, atque etiam in margine Ed. Bas. est notata. Cum acerba lis inter Lambinum Gifaniumque hoc de verbo orta esset, vindicavit Gifanii sententiam Fruterius, carmine, quod legitur in epistolis ejus Philologicis, quæ connectuntur lib. 3. Conject. Verisimilium. *Hav.*

Multo] Junge cum *minus*. Et *dedicat*, i. e. declarat vacuum multo minus corporum intus habere quam solidum. *Pius.*

Vacui] Al. *Vacuum*. Gif.

369 *Id*] Nardius et alii non agnoscunt, at retinendum arbitror. *Creech.*

370 *Admistum*] Sic loquitur vs. 388. et sexcentis aliis locis. recta est ergo nostra interpunctio, 'Est igitur nimirum, id quod ratione sagaci Quærimus, admistum rebus, quod inane vocamus.' *Gif.*

371 *Illud in his rebus, &c.*] Quoniam vero aliqui, inter quos Arist. l. 4. Phys. vim hujus argumenti eludere conantur dicendo, inanis non opus esse ut corpora moveantur; cum in pleno corpora possunt sibi invicem officiose cedere, quoniam corpus quodcunque movetur relinquit spatium ab alio corpore, quod e suo loco detrudit, occupandum; ut aqua cedit piscibus procedere conantibus, locumque quem illi reliquerunt subit: urget Lucretius pisces in aqua sibi viam aperire, locumque post se relinquere non posse, nisi aqua cedat locum; cedere autem locum aquam non posse, nisi pateat vacuum spatium a piscibus relictum: igitur aut admittendum est inane corporibus admistum, aut nihil omnino moveri possit. *Creech.*

372 *Præcurrere*] Occupatio, qua solvit argumentum negantium inane. vid. Cic. 2. Acad. Quæst. *Gif.* Illud ipsum est, quod vulgo dicunt, prævenire objectionem; cum videlicet difficultati obviam imus, &c. Alibi dixit, *illuc præverter*, &c. Fab. Præoccupare Græcis προαπαντᾷν. nec audiendi sunt, qui legunt *percurrere*, ut Ed. Bas. *Hav.*

373 *Squammigeris*] Piscibus, ut supra 163. 'Squammigerum genus.' *Lamb.*

Latices] Undas, aquas. Festus: 'Latex a lapsu profluens aqua dicitur. interdum tamen et in vino hoc vocabulo utimur.' *Lamb.*

Cedere squammigeris latic. &c.] Ad hunc locum pertinent ea quæ scribit Arist. lib. 4. φυσικ. ἀκροάσ. his verbis: Αἴτιον δὲ κινήσεως οἴονται εἶναι τὸ κενὸν οὕτως, ὡς ἐν ᾧ κινεῖται. τοῦτο δ' ἂν εἴη, οἷον τὸν τόπον τινές φασιν εἶναι. Οὐδεμία δ' ἀνάγκη, εἰ ἔστι κίνησις, εἶναι κενόν. ὅλως μὲν οὖν ἁπάσης κινήσεως, οὐδαμῶς· ὃ καὶ Μέλισσον ἔλαθεν. Ἀλλοιοῦσθαι γὰρ ἐνδέχεται τὸ πλῆρες. ἀλλὰ δὴ οὐδὲ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως. ἅμα γὰρ ὑπεξιέναι ἀλλήλοις ἐνδέχεται, οὐδενὸς ὄντος διαστήματος χωριστοῦ παρὰ τὰ σώματα τὰ κινούμενα· καὶ τοῦτο δῆλον καὶ ἐν ταῖς τῶν συνεχῶν δίναις, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς τῶν ὑγρῶν.

Id est, 'Motionis autem putant esse causam inane, nempe ita, ut in quo res aliqua movetur. Hoc autem tale quiddam fuerit, quale quidam locum esse dicunt. Sed non est necessarium, si est motus, esse inane. Omnino igitur omnis motionis causam esse inane, nullo modo necessarium est: quod quidem et Melissum fefellit. Nam contingere potest, ut corpus, seu plenum et solidum, varietur, atque (ut ita dicam) alteretur. Sed ne motionis quidem a loco ad locum causa est. Nam contingere potest, ut res sibi inter se cedant, nullo posito intervallo separabili præter ea corpora, quæ moventur. Atque hoc perspicuum est in rerum continuarum vertiginibus, quemadmodum et in liquidorum verticibus.' Adde illa M. Tullii ex lib. 2. Acad. Quæst. 'Tune aut inane quicquam putes esse, cum ita completa et conferta sint omnia, ut, quod movebitur corpus, ei aliud cedat, et qua quicque cesserit, aliud illico subsequatur?' &c. *Lamb.*

381 *Quo*] *Qui*, Gifan. versus 279. immemor. *Creech.*

Pisces ire nequibunt] Si inane adimas scilicet. *Fab.*

382 *Aut igitur motu privandum est corp.*] Privandum est corpora, i. e. privanda sunt corpora, seu privare oportet corpora. sic Græci στερητέον σώματα. quod genus loquendi supra usurpavit vs. 112. 'Æternas quoniam pœnas in morte timendum:' et ib. 139. 'Multa novis verbis præsertim cum sit agendum:' et item alibi. *Lamb.*

384 *Unde initum primum*] Sic habent tres codices manuscripti: et ita Parisien. et quidam alii vulgati. duo item manuscript. *initium:* cum quibus congruunt utrique Veneti, Florentini, Lugdunenses, Vicetini. duo alii manuscripti sic, *Primum unde initum:* quam scripturam probant quidam docti viri, aiuntque tribrachum, seu trochæum positum esse pro dactylo. Ego suum cuique judicium liberum relinquo: verumtamen mihi magis placet ea, quam secutus sum, scriptura. Quod si quis magis probabit *initium*, non pugnabo. Nam in voce *initium*, fieri potest συνίζησις duarum syllabarum, *i* et *um:* id est, possunt duæ syllabæ in unam coire. *Initus* autem apud veteres idem valet quod ingressus, introitus, initium, ut supra diximus, ibi 12. 'tuumque Significant initum.' *Lamb.*

Unde initium] Ita veteres quidam. alii veteres: *Primum unde initum.* Quidam veteres: *initum.* et ita vulgati: male. vide Indicem. *Gif.* Passive, τοῦ κινεῖσθαι. ita *erudiendi,* pro παιδεύεσθαι, ex Trogo. Sic Cicero, Plautus et meliores. Sed Varronis in 2. de R. R. locus observandus: 'Sive enim aliquod sit principium generandi animalium, ut putavit Thales.' Neque aliter illud Virgil. in Æn. 7. accipiendum: 'penuria adegit edendi.' Ceterum pro *initium* legit Lambinus *initum*, quod probum esse potest, ita enim initus pro principio, ut exitus pro fine sumitur: sed locus ille Ovidii quem attulit ad versum 13. hujus libri, aliud significat, nempe μίξιν ἀφροδισίαν. Quod autem *initium* trisyllabon est, nihil frequentius ejusmodi synizesi. *Fab.*

385 *Postremo duo de concursu*] Sic habent quattuor libri manuscripti, et excusi omnes præter Venetos antiq. in quibus ita legitur, *de concurso:* quæ scriptura reperitur etiam in Bertiniano. Ego hanc scripturam rejiciendam putavi, ut mendosam. sæpe enim scriptores librarii *o* pro *u*, et contra *u* pro *o* scribebant. Sententia autem hujus loci hæc est: Si duo ampla corpora inter se concurrerint, et ex illo concursu cito dissilierint, necesse erit, posteaquam corpora illa dissilierint, totum illud inane, quod per subitam illam corporum discessionem fuerat inter duo corpora effec-

tum, aër occupet. neque tamen is aër ita cito confluere poterit, quamvis ab auris circumstantibus vehementer impellatur, ut uno tempore totum illud inane spatium compleatur. *Lamb.* *De*, quod pauci observant, significat *post*. Plaut. ' non bonus est somnus de prandio.' in Mostellaria. 3. 2. 8. Virgilius autem non aliter interpretandus: ' Jamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus.' itaque *de concursu* est post concursum. *Fab.* Quinto his vss. 7. pugnat argumento, eoque satis valido. Si enim duo corpora plana et lata concurrant, subitoque a se invicem dissiliant, inane fieret; omnis enim materia ab istis corporibus ita concurrentibus elideretur. Ideoque spatium quod inter illa dissilientia patet omnis corporis esset vacuum: quid enim impleret? aër, an materia subtilis? At quantumvis celerem, quantumvis subtilem fingas materiam, inane tamen semper relinques, cum aër ille aut materia subtilis uno eodemque momento totum quod patet spatium occupare et implere non possit. *Creech.*

De concurso] Ex ictu et regione concurrente. Scribe *de concursu* ut nomen sit, non participium. *Pius.* Ita legendum puto ex veteribus libris. vide Indicem. *Gif.* Post concursum; sic Plautus, ' Non bonus est somnus de prandio.' Alii, inter quos Gifanius, legunt *Concurso*, ut et *Culto*, lib. 4. vs. 1274. Plurima enim erant apud Veteres nomina ambiguæ formæ. Sed hunc castigat Lambinus, an jure alii videant. *De concursu*, de conjunctione, de commissura, alii. *Creech.*

Lata] Quantitatem habentia, et consequenter solida. *Pius.* Forte, (ut etiam in quodam Ms. est) legere præstat *late;* dissiliunt enim late et in omnes partes corpora *de concursu*, i. e. post assultum mutuum fracta. Quod vero *de concurso* Lamb. se in nonnullis codicib. invenisse testatur, id in Mss. fere omnibus melioribus ita se etiam habet, multaque talia amat Lucretius, unde et nos etiam elegimus cum Gifanio. *Hav.*

386 *Cita*] Amota, disclusa. Marcellus. ' Citum divisum vel separatum, unde et oscitæ dictum.' Virg. Æn. 8. 642. ' Haud procul inde citæ Metium in diversa quadrigæ Distulerunt.' Servius tamen Donatum vellicat, quod apud Maronem *citæ* pro separatæ posuerit: quippe cum in hoc significatu *citus* prima longa proferant; quod cum testimonium non afferat, forte sentiam cum Donato hac Lucretiana authoritate ductus: quæ mihi solet esse pro anchora: etiam si alias senserim cum Servio. ' Quo me cunque rapit tempestas deferor hospes.' Citum et herctum in antiquis legibus scriptum est pro divisum: unde apud jurisperitos titulus de re herciscunda: et via herciscunda in Apuleii Asino. Quod si *cita* pro cito mavis hic interpretari, non repugno. Si quis tamen velit a Servio stare, legat: *si cito dissiliant*, ut in nonnullis exemplaribus reperitur. *Pius.*

387 *Fiat*] Scribunt aliqui ex priscis exemplaribus *flabit:* hoc est afflabit: et aërei spiritus motu insinuabitur omnis pars illius corporis extrema: quod corpus afflabit aër. *Pius.* Quidam veteres: *fuant*. quidam *flat*. male. *Gif.*

Inter corpora quod fuvat] Libri vulgati omnes, et duo manuscripti habent *quod fiat:* unus manuscriptus, *quod fuat:* ex qua scriptura Muretus legendum putabat *fuerat:* alius item manuscriptus, *flat*, plane mendose. ego olim vulgatam retinebam, dum certior et verior aliqua afferretur: præsertim cum *flat* errorem librarii ostendat, qui *l* pro *i* scripserit: in quo sæpe ab hoc genere hominum peccabatur. Mureti tamen conjecturam non improbabam. Nunc autem Turnebo assentior, qui *fuvat* scribendum esse censet. *fuvat* autem dictum pro

fuat: de quo genere alibi infra, aut certe in commentariis Plautinis: quos propediem edituri sumus, Deo approbante. *Lamb.* Quasi *fuerit.* Alii *Fiat:* et *Possidat* Veteres pro *Possideat.* Creech.

Possidat] Possideat, occupet. *Lamb.*

388 *Celerantibus*] *Densantibus* veteres quidam. *Gif.* Sic habent quattuor libri manuscripti, et nonnulli typis impressi, quos secutus sum. Alii, *circum densantibus auris. celerantibus.* autem, i. e. accelerantibus, urgentibus, et celeriter pellentibus aërem. *Lamb.* Aliqui *Densantibus:* nullo plane sensu. *Creech.*

390 *Complere*] Ita conjectura ductus scripsi. vulg. *compleri.* vid. Indicem. *Gif.* Quidam legi volunt *Complere,* ut sit hic ordo: is porro non poterit uno tempore totum spatium complere, quamvis, &c. *Lamb.* *Complere* Gif. perinde est. *Creech.* *Compleri* tamen omnes habent Mss. quibuscum sentio, apto satis sensu. *Hav.* Forsan *complere* scripserat Auctor, improbantibus librariis, quibus id ob metri rationem, displicuit. Simile facinus admissum videri apud Virg. Æn. 5. 163. me monuit Vir doctus quidam, mihique amicissimus, ubi legimus: 'Littus ama, et lævas stringat sine palmula cautes.' *Læva* substitue pro *lævas,* et sensus erit optimus, ac versus ipse multo concinnior, *Lævas cautes* dixisse Virgilius potuit quod ad lævum navigii latus essent; sed ubi dextræ non erant, a quibus debebant distingui, otiosum nimis tale videtur Epitheton. Quo autem cum stridore, quamque ingrato voces illæ: *Lævas stringat* pronunciari debeant, dicere nihil attinet. *Preig.*

Primum quemque] Vossius legit *privum quisque,* nempe aër. et sic *privum* et *privas* noster auctor usurpat III. 723. IV. 570. V. 275. *Hav.*

392 *Quod si forte, &c.*] Si quis autem (inquit) putat duo grandia et lata corpora dissilire posse, non quod sit vacuum, sed quod aër se contrahat, et condenset, suasque parteis in unum colligat, errat. Nam primum per dissultum illum, id quod ante erat plenum fit inane: et contra, quod erat inane, fit plenum: nec tali ratione, nempe per corporum dissultum, potest aër densari: et si demus posse, non posset tamen sine inani. Densatio enim nihil aliud est, quam partium disjunctarum et laxatarum contractio et compressio. at nullius totius partes contrahi possunt, nisi intelligamus inclusum in eo esse vacuum, seu inane. nam si nullum in eo toto esset inane, id totum esset solidum et plenum. Si plenum esset, ergo id corpus suas parteis non posset in unum magis contrahere. *Lamb.* Responsionem præoccupat, impugnatque Lucretius vs. 8. Hic versus aliquos excidisse, mutilumque esse hunc locum semper judicavi. Præclara enim Responsio, 'Vacuum non est, quoniam aër condensatur:' quis autem intelligat? ideoque hunc locum ita censeo supplendum: Cum duo ista corpora concurrant, inter eorum superficies, aër interceptus condensatur, saltem in superficierum cavitatibus (nulla enim corpora perfecte plana) latet: cum vero dissiliant ista corpora, aër iste interceptus rarefit; spatiumque inter duo ista corpora dissilientia patens occupat et implet. Urget autem Lucretius, Cum ista duo corpora separentur inane fieri necesse, (quis enim neget cum in aliquibus saltem partibus se invicem tangebant,) et id inane iterum ab aëre repleri; ideoque prius argumentum firmum satis esse et certum. Urget insuper, aërem non omnino condensari, vel si condensetur, ex ista condensatione tamen sequi inane esse: quoniam absurdum est, unam eandemque materiæ molem aliquando majus aliquando minus spatium occupare, nisi inane esset. *Creech.*

393 *Condenseat*] Densescat, a denseo, es. Maro a Lucretio stetit in Georg. 1. 418. 'Denset erant quæ rara modo: et quæ densa relaxat.' *Pius.* *Condenseat* hoc loco actionem significat; neque est quod quisquam vereatur, ne locus sit mendosus. nam primum hanc scripturam omnes libri confirmant. Deinde *densere*, in eandem significationem, et *denseri*, voce passiva, usitata sunt bonis scriptorib. Idem Lucret. quarto abhinc versu, 'Nec tali ratione potest denserier aër.' Virgil. Georg. 1. 418. 'Jupiter humidus austris Denset, erant quæ rara modo, et, quæ densa, relaxat.' Idem Æn. 12. 264. 'Vela dabit. Vos unanimeis densete catervas.' Sallust. lib. 3. Histor. 'Ille subsidiis principes augere et densere frontem.' Iterum Virg. Georg. 1. 248. 'silet nox Semper, et obtenta densentur nocte tenebræ.' *Lamb.* Sic Virg. Æn. 10. 432. 'Extremi addensent acies.' Et Æn. 7. 794. 'Agmina densentur campis.' Ad quem locum Denseo, denses dici agnoscit Servius. *Creech.*

397 *Nec si jam*] Notandum pro, *Nec si etiam*. Fab. Eleganter *jam*. Pro quo alii *vel maxime*, aut simile quid usurparent. *Preig.*

398 *Conducere*] Συνάγειν, contrahere. Cic. Philipp. 8. 'Res geritur: conductæ vineæ sunt.' Cæsar de Bell. Gall. 2. 'Exercitus in unum locum conduci.' Arnobius libro quarto Adversus Genteis: 'Ergone (iterum dicam) tonans, fulgens, et fulminans, et nubila terribilia conducens suxit fluenta mammarum? vagitum edidit? repsit?' Idem Lucretius infra vs. 691. 'Acrior ardor enim conductis partibus esset:' et 3. 532. 'se posse per artus Introrsum trahere, et parteis conducere in unum.' et 4. 433. 'Donicum in obscurum coni conduxit acumen.' *Lamb.* Συναθροίζειν, συνάγειν, cogere. *Fab.*

399 *Causando multa*] I. e. multas causas afferendo: πολλὰ προφασιζόμενος, πολλὰς προφάσεις προχειρίζων. M. Tullius pro Rosc. Amer. 'Numquid causare, quin ab judicio discedas turpissime victus?' Virg. Mœride 9. 56. 'Causando nostros in longum ducis amores.' *Lamb.*

401 *Multaque præterea, &c.*] Multa proposuit, non vero omnia argumenta; reliqua autem ex iis, quæ memoraverat, ab ipso Memmio colligenda relinquit: idem enim philosophis ac canibus venaticis accidit, cum certa veritatis vestigia semel legerint, abditos illius recessus facile inveniunt. *Creech.*

402 *Fidem contradere*] Hoc in vet. lib. inveni. vide Indicem. Lambinus: *conradere*. Gif. *Conradere* fidem iis quæ diximus, colligere, conciliare, comparare, conquirere. *conradere* autem legendum est, non *contradere*: quod verbum non est Latinum. *Conradere* autem, seu *corradere*, translate positum est pro undique colligere. Sic Ter. Adelph. 2. 2. 35. 'minas decem corradet alicunde.' Idem Phorm. 1. 1. 6. 'ei credo munus hoc corraditur.' Lucret. 6. 303. 'Atque alias ex ipso conradens aëre portat.' Ibid. 443. 'Vertex conradens ex aëre semina nubis.' *Lamb.* Conciliare, Comparare, 6. 303. 'Atque alias ex ipso conradens aëre portat.' Et vs. 443. 'Conradens ex aëre semina nubis.' Ideoque non audiendi sunt isti, qui *Contradere* reponunt. *Creech.*

403 *Vestigia*] Tralatio a venatione. Virg. 4. 23. 'agnosco veteris vestigia flammæ.' Itaque ab eadem simile quod sequitur, ducitur: 'Namque canes,' &c. *Lamb.*

405 *Canes montivagæ*] Quomodo Græcos canes ad venandum κύνας θηρατικὰς vocare docet Turneb. Adv. 19. 15. *Hav.*

Montivagæ] Fœminine, ut passim de venaticis canibus cum Græci tum Latini scriptores solent. *Preig.*

Ferai] Ms. *ferare*, scriptum forte *ferarum*. Hav.

406 *Intectas fr. qu.*] Cubilia frondibus obducta, atque operta. Cic. in Pison. 'Strages provinciæ tuæ: quas non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis, et cubilibus persecuti sumus.' Idem Verrina de jure dicundo in extrema: 'Ut omnes mortales non jam vestigia, sed ipsa cubilia videre possint.' *Lamb.* Livius 'Intecta stramento tecta:' Non opus est igitur istorum ingenio qui amant *Intextas*. Creech.

Intectas frunde quietes] Sic Sallustius apud Isidorum lib. 19. cap. 23. 'Germani intectum renonibus corpus tegunt.' *Integi* etiam dicebantur fulmina ab Haruspicibus ex Hetrusca disciplina, ut videre est apud Festum in 'Sceleratus campus.' Quod alias etiam includi cespite, et abscondi dicebatur, ut apud Lucan. 8. 864. 'Inclusum fusco venerantur cespite fulmen.' Mss. *Thusco cespite.* ubi vide H. Grotium. Cæterum *intectum* negative etiam dicitur quod non est tectum, vel quod non tegitur. quemadmodum *incultum*, quod non cultum est, vel non colitur, *intactum*, quod tactum nullum admittit. Nec tamen verba ipsa, quod sciam, veluti *integere*, *incolere*, et id genus cætera, unquam sensu negativo occurrent. Qualem fraudem incogitanter plane Latinitati puræ incogitat Gifanius in Indice; 'Inolere, non olere, ut impensus apud Fest. non pensus.' quod Lucretius 2. 849. 'inolentis olivi Naturam' dicat pro 'non olentis.' ad quem locum Faber vix risum tenet. Simile facinus a quibusdam admissum in verbo 'incogitare,' merito indignatur Joh. Fr. Gronov. ad Plautum in Sticho 1. 1. 54. *Preig.*

Quietes] Haud scio an alibi reperias τὸ *Quietes* in hoc significatu. Κυνηγετικὰ Græcorum κοίτας vocant, ut Callim. Hymn. in Dianam, unde et vox Latina orta est ex κοίτης, quietis, (quod nunc quies,) ut ex ἀκὶς, acies, &c. *Fab.*

407 *Institerunt*] Deprenderunt: ut illud Virg. Ecl. 4. 61. 'Matri longa decem tulerunt fastidia menses.' Diomedes libro primo. Præterea id observandum fuit, quod fere in tertio ordine plerumque veteres in tertia persona finitiva temporis perfecti numeri pluralis *e* mediam vocalem corripiunt, quasi 'legerunt,' 'emerunt,' et similia, ut apud Terentium in prologo Eunuchi. 'Postquam ædiles emerunt.' Silius 16. 699. 'Talibus accensi patres: fatoque vocante Consulis annuerunt dictis:' Flaccus Argonauticon 2. 247. 'Irruerunt aeta pariter nuteque nurusque.' *Pius.* Sic veteres. alii *Institerint*. male. *Gif.* Sic habet codex Vaticanus et Bertinianus: quibuscum congruunt impressi Parisienses, Veneti antiquiores, Vicetini. in verbo *institerunt* autem *e* corripitur. tale est illud Virg. Æn. 2. 774. 'Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.' Bene Latine autem dictum 'insistere vestigia,' et 'insistere viam.' Sic enim sæpe Plaut. ut Captiv. 4. 2. 14. 'proinde omnes itinera insistant sua.' Idem Cistell. 4. 2. 14. 'et utrum hac, an illac institerit.' Idem Asinar. 4. 2. 11. 'rectam instas viam.' *Lamb.* Semel dictum esto, penultimam in omnibus hujusmodi præteritis communem olim fuisse. *Fab.*

408 *Aliud*] Vid. Indicem D. volg. *Alid*. Gif. *Alid* i. e. Aliud, ut supr. Sic autem habent omnes libri veteres, et aliquot volgati emendatiores, nisi quod in duobus scriptum est *alit* pro *alid*. Lamb.

409 *Cæcasque latebr.*] Et ingredi in latebras obscuras ac retrusas. *Lamb.*

411 *Nisi*] Sic veteres; et postulat sententia. In aliis: *Si* quidam veteres: *abscesseris*. Gif.

Quod si pigraris, paullumve abscess.] I. quod si tardior fueris: aut si ab hoc ipso vero paullum modo te disjunxeris, &c. Sic videtur hic locus

intelligendus, si verbum *pigrandi* accipiamus absolute, et, ut ita dicam, neutraliter. Nam alias ἐνεργητικῶς usurpatur, quemadmodum apud Accium: 'Melius pigrasse, quam properasse est nefas.' I. e. præstat factum aliquod injustum, tardius admittere, aut omnino numquam admittere, quam celerius. Idem, 'Sed cur propter te pigrem hæc, Aut hujus dubitem parcere capiti?' Itaque potest et hoc modo intelligi: *Quod si pigraris*, i. e. quod verum si tardaveris, seu tardius et segnius tibi paraveris, &c. Quidam tamen legi volunt, *Quod nisi pigraris, &c.* Præterea mihi non est dissimulandum, reliquam hujus versus partem ita legi in omnibus fere codicibus impressis, ...*paullumve recesseris ab re:* in Bertiniano autem ... *paullumve reabscesseris ab re:* in Memmiano, ... *paullumve abscesseris ab re.* ut ego excudendum curavi: quæ lectio si cui probabitur, ita erit interpretandus hic locus, ut supra dixi. quod si tardus et piger fueris, paullumve propter tuam pigritiam ab re, i. e. a vero, seu ab ea re, quam doceo, te removeris; hoc tibi de plano, &c. Atque ego hanc scripturam, et sententiam, quod ad hanc versus partem pertinet, magis probo. de altera, utrum sit legendum, *Quod si pigr.* an, *Quod nisi pigr.* viderint eruditi. *Lamb.* Si vero te pigeat hanc veritatem admittere; aut, Si vero vel tantillulum modo te pigeat, hunc laborem veri investigandi capere. Quod autem hic dicit Lucretius (*paullumve abscesseris abs re*) habet locum plane germanæ significationis paulo inferius: *retroque vulgus abhorret ab hac.* Interpres putavit τὸ *pigraris* significare, tardiorem fieri. mihi longe aliter videtur. In libb. quibusdam legitur, *quod nisi pigraris*, quam lectionem amplexus est Gifanius. quo judicio, ipse viderit. *Fab.* Aliam ab omnibus interpretum vs. 9. commentis sententiam sequutus sum, quam veram tamen esse fatebitur is lector, qui sequentes versus diligenter perpendit, novitque Lucretium de Epicuro et de se ipso nihil moderatum sentire. *Creech.*

412 *Hoc tibi de plano*] *De plano*, i. e. quasi ex æquo loco, non e superiore, ut qui sedent in tribunali, vel concionantur: vel *de plano*, i. e. liquido, et sine dubio, et non multa opera insumta magnave cura adhibita. Fortasse ducta traiatio est a prætoribus, aut proconsulibus, qui liteis et controversias facileis atque explicatas *de plano* dijudicabant: difficileis autem atque implicatas e loco superiore, atque e tribunali. Ulpianus lib. 2. de Offic. Proconsul. 'De plano autem proconsul potest expedire hæc: ut obsequium parentibus, et patronis, liberisque patronorum exhiberi jubeat: comminari etiam, et terrere filium a patre oblatum, qui non, ut oportet, cum ipso versari dicatur: poterit de plano similiter et libertum non obsequentem emendare aut verbis, aut fustium castigatione.' Huc pertinent illa Ciceronis in Bruto, 'Quare si anguste et exiliter dicere, est Atticorum; sint sane Attici. Sed in comitium veniant: ad stantem judicem dicant: subsellia grandiorem et pleniorem vocem desiderant.' Et hoc Ausonii, ex gratiarum actione pro consulatu: 'Has ego literas tuas si in omnibus pilis atque porticibus, unde de plano legi possint, instar edicti pendere mandavero; nonne tot statuis honorabor, quot fuerint paginæ libellorum?' *Lamb.* *Hoc.* quidnam illud? Id scilicet quod modo legisti, Fore ut possis cæcas latebras rerum physicarum convisere, &c. De plano pronuntiare quid sit in Jure, ex Brissonio, Hotomanno, et Budæo notum. Nam τὸ *de plano* oppositum est τῷ *de tribunali*, vel *pro tribunali*. Sed fortasse nil opus istis. *De plano* enim fuerit pro plane, ut *de facili*, pro facile, ῥᾳδίως, *de nihilo*, ob rem nullam. Forte etiam, ut apud Plautum, plane,

obnoxie. Quid sit docebunt Interpretes. *Fab.* 'Stans pede in uno;' ut ait Horat. *Preig.*

413 *Largos haustus de fontibus magnis*] Ita malim cum veteribus, et impressis omnibus. Intelligit fontes Epicuri. Nam quid est *haustis fontibus?* Lambinus tamen ex veteribus quibusdam legit: *haustis de f. amnis.* Ac sic Lucilius: 'Quantum haurire animus Musarum e fontibus gestit.' Et Noster infr. 4. 2. *Gif.* Restitui ex auctoritate quattuor librorum manuscriptorum. *Usque adeo largos, haustos de fontibus, amnis.* Nam libri vulg. habent, *Usque adeo largos haustus de fontibus magnis, &c.* significat autem, se tantam rerum copiam ex Epicurea doctrina haustam e pectore profusurum, ut verendum sit, ne prius ipse et Memmius senescant, ac moriantur, quam Memmius quamlibet unam rem vel intellexerit, vel audierit. *Largos amneis* dixit ὑπερβολικῶς. *Lamb.* Lambinus e Mss. legit *Usque adeo largos, haustos de fontibus, Amnes. De fontibus,* ex Epicuri libris, cujus non tantum opiniones, sed etiam verba ubique premit, et sectatur. *Creech.* Gifanio hic nihil reponit Lambinus: sed tacite pro *Largos haustis e fontibus amneis* in tertia sua editione substituit: *largos, haustos de fontibus amneis.* Amnes autem, vel *amnis,* præter quatuor Lambini Mss. libros, etiam cod. Gottorp. et Lugd. Bat. habent. Et, *haustis fontibus,* quæ vulgata olim scriptura, non ita absurda. vid. Lamb. inf. ad vs. 926. 'juvat integros accedere fonteis Atque haurire.' Facit Statii, ut videtur, imitatio pro Gifanio Achill. 1. 8. 'Tu modo, si veteres digno deplevimus haustu, Da fontes mihi Phœbe novos,' &c. Virg. Georg. 4. 229. 'prius haustu sparsus aquarum, Ore fove:' vel, ut alii volunt, *Ore fave.* Pro *fontibus* autem *amnes* dixit Stat. in Epith. Stellæ et Viol. 258. 'Tecum similes junctæque Camænæ Stella mihi, multumque pares bacchamur ad aras, Et sociam doctis haurimus ab amnibus undam.' *Preig.* Mss. optimorum secutus auctoritatem, et, addita distinctione necessaria, locum, ut puto, integrum reddidi. Sensus est: dabo tibi haustus, qui sunt amnes ex ipsis fontibus. *Hav.*

414 *Lingua meo suavis, &c.*] Vide τὴν ἀπὸ τοῦ στόματος καύχησιν σοφιστικὴν, ita dictam apud Diog. Laërt. in Epicuro lib. 10. segm. 7. verum iste locus valde perturbatus est, plene, ut mihi quidem videtur, ita restituendus: καὶ ἐν ταῖς ἑπτὰ καὶ τριάκοντα βίβλοις ταῖς περὶ φύσεως τὰ πλεῖστα ταῦτα γράφειν· καὶ ἀντιλέγειν (ex Gassendi conjectura pro λέγειν, καὶ ἀντιγράφειν) ἐν αὐταῖς ἄλλοις τε καὶ Ναυσιφάνει τὰ πλεῖστα· καὶ αὐτῇ λέξει φάσκει (pro φάσκειν, quod omnia turbat) οὕτως. Ἀλλ' εἴ τις ἄλλος, εἶχε κἀκεῖνος, ὠδίνων τὴν ἀπὸ τοῦ στόματος καύχησιν τὴν σοφιστικὴν, καθάπερ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἀνδραπόδων. 'Inque voluminibus, quæ de natura triginta septem numero exstant, pleraque hæc scribere; (Timocrates nempe refert, ut ἀπὸ κοινοῦ hic repetendum est) plurima quoque in illis voluminibus, cum aliis, tum speciatim Nausiphani contradicere. Idque ad verbum: (vel Et ad verbum) in hunc modum refert (non Epicurus, ad cujus dicteria mox diserte redit, sed Timocrates): sed habuit ille si quis alius (Epicurus nempe,) veluti parturiens, ab ore jactantiam Sophisticam, quemadmodum et complura alia (popularis auræ) mancipia.' Verba ipsa Timocratis sunt in Epicuri jactantiam. Nam si Epicuri essent, in Nausiphanem dicta fuissent. At manifesto hoc refellitur ex iis, quæ sequuntur: καὶ αὐτὸν Ἐπίκουρον ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς λέγειν, &c. Cæterum quod in Epicuro istiusmodi jactantiæ nomine traducebant isti, ab amicis tanquam suaviloquentia celebrata est. Nam paulo post τῆς ἀνυπερβλήτου πρὸς πάντας τοῦ ἀνδρὸς εὐγνωμοσύνης testes inter alios recensentur οἱ γνώριμοι πάν-

τες ταῖς δογματικαῖς αὐτοῦ Σειρῆσι προκατασχεθέντες, 'omnes ipsius discipuli, seu familiares, quos dogmaticis suis Sirenibus ceperat.' Ubi τὰς δογματικὰς αὐτοῦ Σειρῆνας manifesto auctor τῇ ἀπὸ τοῦ στόματος καυχήσει, ipsi objectæ, opponit. *Preig.*

416 *Serpat*] Sensim irrepat non exaudita: insono vestigio. 'Festinat enim decurrere velox Flosculus, angustæ miseræque brevissima vitæ Portio, dum bibimus, dum serta, unguenta, puellas Poscimus: obrepit non intellecta senectus.' ab aliis dicitur *inopina*, qua se pressum Boëthius dolenter queritur, cum ait: 'Intempestivi funduntur vertice cani, Et tremit effœto corpore laxa cutis.' *Pius.* Obrepat, sensim veniat. *Lamb.*

Et in nobis vitai claustra res.] I. e. et in nobis corporis et animæ conjunctionem dirimat, ac dissolvat, i. e. moriamur. *Lamb.* Virg. 10. 601. 'Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.' *Preig.*

417 *De quavis una re*] Pro, qualibet, poterit notari. *Fab.*

420 *Omnis ut est igitur, &c.*] Tota (inquit) hæc rerum natura duabus ab initio rebus constat, corporibus, et inani, in quo corpora sita sunt, et per quod huc et illuc feruntur, ac moventur. Hæc opinio (quod supra paucis attigi) non fuit solius Epicuri, sed et aliorum multorum. Leucippus enim posuit τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενὸν, i. e. 'plenum et inane:' Democr. τὰ ναστὰ καὶ τὸ κενὸν, i. e. 'plenum et inane:' Metrodor. σώματα λόγῳ θεωρητὰ, ἀμέτοχα κενοῦ, ἀγέννητα, ἀδιάφθαρτα, οὔτε τραυσθῆναι δυνάμενα, οὔτε ἀλλοιωθῆναι, καὶ τὸ κενὸν, i. e. 'corpora, quæ ratione duntaxat cerni possunt, inanis expertia, neque umquam orta, neque umquam interitura: quæ neque perfringi, neque immutari possunt: et inane.' Empedocles autem, et Plato, et ceteri ante Platonem, negarunt esse in rebus inane. Arist. τοσοῦτον εἶναι κενόν φησιν ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ὥστε ἀναπνεῖν οὐρανόν· εἶναι γὰρ πυρινόν. i. e. 'tantum esse inanis concedit extra mundum, quantum cælo satis ad respirandum: esse enim igneum.' Stoici, ἐντὸς τοῦ κόσμου οὐδὲν εἶναι κενὸν, ἐκτὸς δὲ ἄπειρον, i. e. 'intra mundum nihil esse inane, extra autem infinitum.' *Lamb.* Jam corpus et inane demonstraverat. His vero vss. 11. olim posita argumenta breviter recenset, et unum addit a sensu deductum: asseritque nihil per se existere præter Corpus et Inane. Sic Epicurus in Epist. ad Herodotum, τὸ πᾶν ἐστι τῇ μὲν σῶμα, τῇ δὲ κενόν. In Epist. ad Pythoclem, τὸ πᾶν σῶμα, καὶ ἀναφὴς φύσις. Et Cicero in 2. de N. Deor. 'Omnia, quæ secundum naturam corpus et inane docet Epicurus.' 'Omnis, ut est per se, natura,' i. e. Omnis natura, vel omne per se existens: et ut Epicurus in Epist. ad Herod. Καθ' αὑτὰς φύσεις. *Creech.*

421 *Consistit rebus*] Ita ex veteribus quibusdam scripsi. vid. inf. vers. 1017. vulgati et alii vet. libri; *Constitit in rebus.* Non male. vid. Indicem: *Constitit.* Gif. Alii *Constitit in*, imperite. *Creech.*

Et inane, Hæc in quo sita sunt] Et inane (inquit) in quo hæc corpora sita sunt, et per quod huc et illuc, horsum et illorsum feruntur. Nam inane neque facere quidquam, neque perpeti potest: sed tantum corporibus motionis viam, et locum, et facultatem præbet. Itaque Epicurus inane appellat χώραν, i. e. locum, et διάστημα, h. e. spatium. *Lamb.*

422 *Diversa*] Alia sursum, alia seorsum, dextrorsum alia, &c. hanc enim vim habet τὸ *diversus.* Virg. Æn. 2. 716. 'Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.' Salust. 'diversi abeunt.' *Fab.*

423 *Corpus enim, &c.*] Communis sensus (inquit) per se, h. e. sine ulla ratione, *deliquat*, i. e. declarat, esse corpus. *Communem* autem *sensum* intellige hoc loco vel omnium animantium communem, vel sensum illum,

qui est præter quinque sensus distinctos notissimos: qui de singulis rebus sub suos singulos sensus cadentibus communiter judicat. Horat. Sat. 1. 3. 66. 'Communi sensu plane caret, inquimus, eheu,' &c. *Lamb.* Ipsa Epicuri verba: Τὰ *μὲν σώματα ὡς ἔστιν, καὶ αὐτὴ ἡ αἴσθησις ἐπὶ πάντων μαρτυρεῖ, καθ' ἣν ἀναγκαῖον τὸ ἄδηλον τῷ λογισμῷ τεκμαίρεσθαι· εἰ μὴ ἦν ὃ κενὸν, καὶ χώραν, καὶ ἀναφῆ φύσιν ὀνομάζομεν, οὐκ ἂν εἶχε τὰ σώματα ὅπου ἦν, οὐδὲ δι' οὗ ἐκινεῖτο, καθάπερ φαίνεται κινούμενα.* Epist. ad Herod. *Creech.*

Communis sensus] Non intelligit eam animorum nostrorum facultatem, quæ vulgo sensus communis dicitur, sed sensum omnium omnino hominum. Corpus est per se inquit, id enim ita esse omnes homines sentiunt, certissimum veritatis criterium. *Fab.* Eleganter a Juvenale transsumta locutio. Sat. 8. 73. 'Rarus enim ferme sensus communis in illa Fortuna.' ubi 'illa fortuna' pro hominibus in illa fortuna constitutis dicitur; plane ut apud Heliodor. Æthiop. pag. 328. de Arsace illa nequissima: *κοινόν τι χρῆμά ἐστι πρὸς πᾶσαν τύχην, καὶ πλέον ἐπίκουρος γίνεται τοῖς παρ' ἀξίαν ἔλαττόν τι πράττουσι.* 'Æqualis est enim et accommodata ad omnem Fortunam; quin etiam magis est auxilio iis, qui præter dignitatem quippiam sunt passi.' *Preig.*

424 *Quo nisi, &c.*] *Cui*, vel *qui*; i. e. *quo*. Gif. Hoc in primis tuetur et retinet mordicus Epicurus, sensus esse veros, neque umquam fallere: et a sensibus omnium rerum cognitionem ac scientiam proficisci: quod item Peripatetici comprobant. Arist. *βιβ. α'. μετὰ τὰ φυσικά*: Πάντες *ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται· σημεῖον δ' ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις.* i. e. 'Omnes homines sciendi cupiditate ducuntur: cui rei argumento est, quod ab omnibus maxime sensus diliguntur.' Lucr. hoc eod. lib. vs. 694. 'Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat, Et labefactat eos, unde omnia credita pendent.' Idem eos uberius defendit 4. 464. 'Cetera de genere hoc mirando multa videmus,' &c. Plato vero in Phædone refellit sensus, his verbis: *τί δὲ δὴ περὶ αὐτὴν τῆς φρονήσεως κτῆσιν, πότερον ἐμπόδιον τὸ σῶμα, ἢ οὔ, ἐάν τις αὐτὸ ἐν τῇ ζητήσει κοινωνὸν συμπαραλαμβάνῃ; οἷον τὸ τοιόνδε λέγω· ἆρα ἔχει ἀλήθειάν τινα ὄψις τε καὶ ἀκοὴ τοῖς ἀνθρώποις, ἢ τά γε τοιαῦτα καὶ οἱ ποιηταὶ ἀεὶ ἡμῖν θρυλλοῦσιν, ὅτι οὔτ' ἀκούομεν ἀκριβὲς οὐδὲν, οὔτε ὁρῶμεν; καίτοι εἰ αὗται τῶν περὶ τὸ σῶμα αἰσθήσεων μὴ ἀκριβεῖς εἰσι, μηδὲ σαφεῖς, σχολῇ γε αἱ ἄλλαι. πᾶσαι γάρ που τούτων φαυλότεραί εἰσιν.* i. e. 'Quid vero quod ad prudentiæ possessionem attinet, utrum corpus ei impedimento est, an non, si quis id socium in quærendo adhibeat? Verbi gratia, hoc dico: utrum veritatis aliquid habet aspectus, et auditus hominibus, an illa talia, quæ et poëtæ semper habent in ore, nos neque cernere quicquam perfecte, neque audire? Atqui si ex sensibus corporis hi non sunt veri et perfecti, neque certi, multo minus alii. Omnes enim sunt his deteriores.' Sensus enim si falsi fuerint, quid certum existimare queas? quodnam nobis a natura datum instrumentum est? &c. neque enim ultra judicia sensuum datur progredi, nisi per additionem, applicationem, &c. quæ sæpe fallaces, aut certe nihil ad sensum. *Fab.*

426 *Animi quidquam ratione*] Sic recte Lambinus, ex vet. libris. vulgati: *animos*. Gif. *Animi ratione*, usitatum Lucretio loquendi genus: id est intelligentia. secutus autem sum quattuor codices manuscriptos: in his Bertinianum, et Memmianum. *Lamb.* *Animos* Nardius et alii. Quo sensu ipsi viderint. *Creech.*

427 *Locus ac spatium*] *Χώρα καὶ διάστημα. Lamb.*

429 *Neque omnino quaquam*] Neque omnino per ullam regionem, sive hanc, sive illam, meare. secutus sum autem

duorum librorum manuscriptorum, cum quibus Veneti antiquiores congruunt, scripturam. Nam ceteri habent *omnino quoquam.* 'Quaquam' autem adverbium est motus per locum. *Lamb.*

Quaquam] Quidam veteres: *quoquam.* et ita Marullus. *Gif.*

430 *Id quod jam supera*] Sic legendum: atque hanc scripturam agnoscit Priscianus 14. et 28. confirmant quattuor libri manuscripti, Faërni, Tettii, Bertinianus, Memmian. Veneti antiq. Parisienses, Vicetini, *Supera*, (inquit Priscanus) pro *supra.* sic enim antiqui protulerunt, et maxime Cicero: 'Torvum draco serpit subter, superaque retorquens Sese.' Idem ibid. 'Hunc supera duplices humeros affixa videtur Stella micans tali specie talique nitore.' *Lamb.*

Supera] Supra, ut *infera* pro infra. Sunt autem formata ἀναλόγως; at illa altera decurtata sunt. *Fab.*

431 *Præterea nihil est, &c.*] His vss. 10. docet nihil esse per se existens præter inane et corpus. Quicquid enim est, quantitate aliqua, magna aut parva, donatur. Id vero si tactile sit, motumque impediat, corpus censebitur: Epicurus apud Empiricum, κατ' ἀθροισμὸν σχήματος, καὶ μεγέθους, καὶ ἀντιτυπίας, καὶ βάρους, τὸ σῶμα νοεῖται. Si vero intactile, motumque non impediat, vocabitur inane. Nihil igitur est præter corpus et inane. *Creech.*

Quod possis dicere ab omni] Sic habent omnes, quos quidem viderim, vulgati codices, et item duo manuscripti: duo tamen item manuscripti, *Quod dicere possit ab omni:* ex qua scriptura suspicabatur M. Anton. Muretus legendum esse, *Quod dici possit ab omni:* quæ conjectura mihi non displicet. Sententia autem hujus loci hæc est: Quicquid est in rerum natura, id esse aut corpus, aut inane: nihil esse tertium. *Lamb.* Alii *Dici possit ab:* Alii *possit dicier:* eligat lector. *Creech.*

Possit dicere] Ita Ms. sed diversimode legi in Mss. Lamb. et Gifan. ostendunt. forte refingendum ita: *quod possit dicier omni Corpore sejunctum.* uti suspicatus quoque est Gifanius. *Hav.*

433 *Tertia sit numero*] Ita vet. libri; in vulgatis: *rerum.* Gif. Sic habent quattuor libri manuscripti, *Quod quasi tertia sit numero natura reperta:* quos secutus sum. vulgati, *Quod quasi tertia sit rerum natura reperta.* dixit autem *tertia numero*, ut dicimus *tertium ordine.* Lamb. Quidquid est, inquit Lucretius, id vel corpus est vel inane; *Præterea nihil est quod possis dicere ab omni Corpore sejunctum, secretumque esse ab Inani, Quod quasi tertia sit numero natura reperta.* In versu tertio Mss. Codd. quidam habent *quo*, non *quod.* Sed non est tanti. debuerat enim expungi hic versus, quippe qui ex conclusione seu orationis clausula petitus et huc translatus sit: mox enim legitur: 'Ergo præter inane et corpora, tertia per se Nulla potest rerum in numero natura relinqui.' Deinde et Latinitas vitiosa est: *Nihil est* quod possis *dicere sejunctum, &c.* quod sit quasi *tertia natura reperta.* al. habent, *tertia sit numero.* Sed nihilo melius. *Fab.* Nimis rigide hunc versum hinc exulare jubet Faber; sed, pro *quod quasi, quæ quasi* non temere substituit Creechius. Alii: *quo quasi.* Natura autem et hic et vs. 447. et sæpius dicitur, quæ alias simpliciter *res.* At legendum erit, prout plerique libri habent: *Quo quasi tertia sit numero natura reperta.* Preig. Pro *Rerum*, Alii legunt *Numero.* Nec lis inter harum vocum Patronos facile componatur, cum qui *Rerum*, æque ac qui *Numero* amat, vs. 447. autoritate seipsum tueri possit. Totum vero hunc versum rejicit Faber, et existimat illum ex conclusione seu Oratio-

nis clausula petitum, et huc translatum fuisse. Deinde dicit Latinitatem esse vitiosam: *Nihil est* quod possis *dicere sejunctum*, &c. quod sit quasi *tertia Natura reperta*. Ita ille: Quid autem si legamus *Quod dici possit?* Quid si *quod possit dicier?* Quid etiam si legamus, *Quæ quasi Tertia?* dum Cod. Ms. B. aliique agnoscunt *Quo?* Profecto ista omnia incorruptum vetusque Latium sapiunt; nec Illius authoritas tanta est, ut omnium Codicum fidei præferatur. *Creech.*

434 *Nam, quodcunque erit, esse aliquid, &c.*] Secutus sum libror. manuscr. et Vicetinorum auctoritatem, qui ita habent, ut ego excudendum curavi. cujus scripturæ hæc mihi sententia videtur esse: In hoc universo nihil est præter corpus et inane. Quid ita? quidquid erit, vel erit ingenti mole ac magnitudine præditum, vel perparvum et perexiguum, dummodo sit: quod quidem si tangi poterit, corpus erit: sin tangi non poterit, erit inane. Sed libri typis excusi, Parisienses, Veneti utrique, Florentini, Lugdunenses, sic: *Nam quodcunque erit, esse aliud debebit*, &c. cujus scripturæ si quis eam probabit, hæc sententia videtur esse: Nihil est in universo præter corpus et inane. Nam si quid erit præterea, id ipsum aliud erit, id est, differet vel magnitudine, vel parvitate quantulacunque, dummodo sit, i. e. dummodo id ipsum non sit ita parvum, ut jam amplius non sit. Quod quidem si tangi poterit, in corporibus numerabitur: sin autem tangi non poterit, erit et inane. Ergo nihil est præter corpus et inane. *Lamb.* *Esse aliud* Alii: in cujus insanæ Lectionis interpretatione nollem Lambinum tot verba perdidisse. *Creech.*

436 *Tactus*] Intellige tactilitatem, in notione passiva scilicet. *Fab.*

437 *Corporum augebit*] Hæc verissima scriptura, ut et supra sæpe. Marullus: *Corporeum.* Alii: *Corporis*, *&c.* Gif. Magna est hoc loco librorum typis excusorum varietas: Florentini sic habent, *Corporeum augebit numerum*, plane mendose. Parisienses et Lugdunenses alteri, *Corporum adaugebit numerum:* nonnulli, quibuscum consentiunt quattuor libri manuscripti, *Corporis augebit numerum.* Vicetini et Lugdunenses alteri, *Corporum augebit numerum:* et ita Memmianus: quam scripturam veram et rectam esse judicavi. Ex hac autem vera ceteræ vitiosæ natæ sunt, dum alii offensi postrema syllaba vocis *corporum*, in qua *m* non eliditur, ut neque olim interdum elidebatur, ex ea faciunt *corporis;* alii ex verbo *augebit* faciunt *adaugebit.* veteres autem interdum e versu non elisisse litteram *m*, apparet ex versibus Ennii, et ejusdem Lucretii. Ennius lib. 10. Annal. p. 91. 'Insignita fere tum millia militum octo Duxit dilectos bellum tolerare potenteis.' Lucretius 2. 465. 'Nam quod fluvidum est, e lævibus atque rotundis Est.' Idem 3. 1095. 'Sed dum abest quod avemus, id exsuperare videtur Cetera.' Idem 4. 1256. 'Eicit enim sulci recta regione, viaque Vomerem, atque locis avertit seminis ictum.' Horat. Sat. 2. 2. 28. 'num vesceris ista, Quam laudas, pluma? cocto num adest honor idem.' *Lamb.*

441 *Præterea, &c.*] Iterum vss. 9. docet nihil esse per se existens præter corpus et inane. Quodcunque enim est, vel in aliud agere, vel ab alio pati potest. Id autem erit corpus. Quodcunque enim agit vel patitur, tangitur aut tangit: Vel est id in quo res sitæ sunt, in quo etiam fiunt, et moventur: Id autem inane est: Nullum igitur est tertium rerum genus, quod sensu (qui corpus esse docet) vel ratione (quæ inane demonstrat) deprehendere valeamus. Epicurus, *τὸ δρώμενον, ἢ πάσχον, σῶμά ἐστι· τὸ δὲ κενὸν οὔτε ποιῆσαι, οὔτε παθεῖν δύναται, ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς*

σώματι παρέχει. *Creech.* Distinguebatur male antea: 'Præterea per se quodcunque erit, aut faciet quid, Aut aliis fungi debebit agentibus ipsum; Aut erit ut possint in eo res esse gerique:' Respondent enim tribus hisce prædicatis, ut loquuntur, totidem verba, quæ sequuntur: 'Facere,' 'Fungi,' 'Locum præbere.' Verbum autem 'Geri' hic manifesto τῷ 'Facere quid' opponitur, adeoque immerito in *Geni* et hic transformatur a Lambino. *Preig.*

442 *Aut aliis fungi debebit*] Ordo verborum hic est: aut ipsum debebit fungi, id est pati, aliis agentibus. *Lamb.* *Fungi.* Vox Lucretiana pro *pati.* Fab.

443 *Aut erit, ut*] I. e. aut erit ejusmodi, ut in eo res esse, et geri, seu gigni possint. *Lamb.*

Gerique] *Geri*, i. e. a natura administrari, tanquam ab imperatrice, et omnium rerum parente, et domina: vel, si legamus *geni;* geni, id est gigni, ut supra diximus. Quod autem Thraso *geri* interpretatur moveri, digna mehercle interprete interpretatio, hoc est ridicula, atque inepta. Nam primum hoc dico, *geri* nusquam in tota lingua Latina significare moveri; deinde quod idem profert hæc verba Epicuri ex Diog. Laërtio, adversus meam, ut ait, auctoritatem, τὸ κενὸν οὔτε ποιῆσαι, οὔτε παθεῖν δύναται, &c. ea vero me non fugerunt. a me enim relata sunt supra ad illum locum, 'Quod si non esset: nulla ratione,' &c. Sed quod iste nunc ea profert, nihil ad rem. nam præbere locum corporibus, et tale aliquid esse ut in eo res esse, aut moveri possint, hæc sunt propria inanis; et quod est hujusmodi, ut in eo res, sive corpora, moveri aut esse possint, id est inane, et id corporibus locum præbere potest, sive moveantur, sive quiescant. *Gerere* autem, ut docet Varro, valet sustinere. ex quo imperatores bellum et res gerere dicuntur, tanquam onera. Sed quid agas cum istis, qui nihil præter os habent? *Lamb.* *Genique* P. et alii, improbe. *Gerique* est fieri et moveri, dum enim *Gerere* idem apud Lucretium ac *Facere* aut *Administrare*, ut in vs. 329. 'Corporibus cæcis igitur natura gerit res,' immerito Lambinus Gif. succenset quod *geri* interpretetur *moveri*. Sine motu enim nihil Natura vel agit, vel administrat. *Creech.* Ita omnes libri, ut et inf. vs. 472. 'res in quo quæque geruntur.' Et mox, vs. 479. 'Perspicere ut possis res gestas:' *Geri*, i. e. moveri. Hanc rem ita confirmat Laërtius; ubi ait Epicurum docuisse: Τὸ δὲ κενὸν οὔτε ποιῆσαι, οὔτε παθεῖν δύναται, ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχεται. Hæc propter Lambini auctoritatem adnotavimus. vid. et inf. 2. 166. *Preig.*

449 *Nec, ratione animi quam*] Nec ulla tertia natura est, quam quisquam *ratione animi*, i. e. intelligentia, *apisci*, i. e. comprehendere, possit, verbo *apisci* utitur et lib. 6. 1234. 'Quippe etenim nullo cessabant tempore apisci,' &c. *ratione animi* autem, i. e. intelligentia, et cogitatione. quod loquendi genus Lucretio usitatum est. *Lamb.* *Ratione animi*, Διανοίᾳ, cogitatione, intelligentia. *Fab.*

Apisci] Apprehendere. Gr. ἅπτεσθαι. *Fab.*

450 *Cluent*] Videntur, nominantur, sunt, aut dicuntur esse præter corpus et inane. *Lamb.* Cum vero plurima dicimus esse præter corpus et inane, ut bellum est, pax est, calor est, &c. ne ex communi hoc usu loquendi errores nascerentur, monet vs. 10. hæc omnia conjuncta tantum esse, vel eventa corporis et inanis: conjunctum (σύμπτωμα, sive proprium accidens) est, quod non potest abesse sine interitu subjecti; quale est calor in igne, humiditas in aqua, &c. Eventum vero (συμβεβηκὸς, sive accidens commune) quod potest abesse vel adesse sine subjecti interitu; quale est bellum, paupertas,

concordia, &c. *Creech.*

451 *Horum eventa*] Τούτοις συμβεβηκότα, quæ vulgo accidentia appellant: quæ sic definiuntur: Συμβεβηκότα ἐστὶν, ἃ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς: i. e. 'Eventa sunt, quæ adsunt, et absunt sine ejus, quod eis subest, interitu.' M. Tull. 2. de N. Deor. 'Epicurus ita dividit, omnium quæ sint, naturam, esse corpora, et inane, quæque his accidant.' *Lamb.* *Conjuncta, Eventa*] Gr. συμβεβηκότα, καὶ συμπτώματα. Intellige autem accidentia. Ex illis vero quæ sunt inseparabilia (ἀχώριστα Stoicis) ea conjuncta dicuntur Lucretio, alii propria vocant; sed quæ eventa dicuntur huic nostro, ea vulgo accidentia communia vocitantur. Conjunctum, ut τὸ συμβεβηκὸς, notat aliquid extraneum, et a casu, σύμπτωμα. Quod notio verbi attentius considerata suadet. *Fab.*

452 *Conjunctum est*] Declarat, et definit, quæ dicat conjuncta. Sunt igitur ea conjuncta (inquit) quæ rei alicui, sive sit corpus, sive inane, ita adhærescunt, ut sine ejus interitu separari non possint: ut pondus conjunctum est saxis, neque ab iis segregari ullo modo potest salva saxorum natura. nam si pondus saxo demas, jam desinat esse saxum. *Lamb.*

Sine perniciali] Intellige inseparabilia, ut pondus a saxo separari nequit, &c. sed eventa possunt. Mox fusius explicabit; et res nota est. *Fab.*

453 *Discidio*] Sic habet cod. Vaticanus, quem secutus sum. Discidium autem a verbo discindo ductum est: ut exscidium, seu excidium, ab exscindo. *Lamb.*

Potis est] Potest. Priscianus lib. xv. tradit, 'hic et hæc potis' dici et 'hoc pote.' Unde Persius 1. 70. 'Qui pote? vis dicam?' i. e. quomodo possibile est. Hinc fit comparativum potior et superlativum potissimus: et adverbium potissimum. *Pius.* Neutraliter. De quo ad alium quemdam poëtæ nostri locum. *Fab.*

Seque gregari] Quod interpositum gratia metri pro *segregari*, hoc est, abinvicem secerni. Quale illud apud Virgilium libro nono Æn. 288. 'Inque salutatam linquo.' pro Insalutatam: et est tmesis, ut Æn. 10. 794. 'Inutilis inque ligatus Cedebat.' *Pius.*

454 *Pondus uti saxis, calor ignibus, liquor aquai*] Sic restitui ex auctoritate codicis Bertiniani, et vulgatorum Vicetinorum, cum in ceteris vulgatis omnibus legatur, *Pondus uti saxi, calor ignis.* Lamb.

Saxis] Ald. *Saxi.* non placet. *Gif.*

455 *Tactus corporibus*] Nam tactus sensus est maxime omnium corporis proprius. *Lamb.*

Intactus] Mira compositio, seu junctura. nam *intactus* contrarium quiddam est *tactus*, καὶ τὸ ἀναφὲς, quemadmodum incultus apud Sallustium de bello Jugurth. cultui opponitur, et apud omneis probatos auctores Latinitatis, injussus, jussui: quamquam hoc vix alibi præterquam in septimo casu reperitur, ut cum dicimus, 'injussu imperatoris de præsidio decedere,' et apud Plautum Trinummo, 1. 2. 130. 'inconsultu meo.' *Lamb.*

Tactus, intactus] Tactilitas et intactilitas. Ita enim intelligi debet ut supra. *Fab.*

460 *Tempus item per se non est*] Vult tempus esse ἐν ratione tantum, non re. Sed præstat unam (sunt autem plures) rationem adscribere, per quam possit negare aliquis tempus esse: quam refert Arist. lib. 4. φυσικ. Ὅτι μὲν οὖν ὅλως οὐκ ἔστιν, ἢ μόγις, καὶ ἀμυδρῶς, ἐκ τῶνδέ τις ἂν ὑποπτεύσειε. τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ γέγονε, καὶ οὐκ ἔστι· τὸ δὲ μέλλει, καὶ οὔπω ἐστίν. Ἐκ δὲ τούτων, καὶ ὁ ἄπειρος, καὶ ἀεὶ λαμβανόμενος χρόνος σύγκειται. τὸ δ' ἐκ μὴ ὄντων συγκείμενον, ἀδυνάτον ἂν δόξειε κατέχειν ποτε οὐσίαν, &c. i. e. 'Non esse igitur omnino tempus, aut vix,

et obscure, ex his suspicari quispiam possit. Nam alia quidem ejus pars præteriit, et non est: alia futura est, et nondum est. Ex his autem et infinitum, et quod semper sumitur, tempus constat. At quod constat ex partibus, quæ non sunt, fieri non posse videatur, ut essentiæ locum obtineat,' &c. Idem eodem lib. tempus definit esse numerum motionis ex eo quod est prius et posterius. Tempus igitur (inquit Lucretius) per se non est, sed ex rebus olim gestis et præteritis, tempus præteritum cognoscimus: ex iis rebus quæ hodie sunt, ac fiunt, præsens: ex iis quæ sunt futuræ, et quas futuras suspicamur, aut divinamus, aut quas cogitamus, futurum. *Lamb.* Dixeris, esse aliud quid in rerum natura, quod nec agit, nec patitur; nec locum præbet gignundis rebus; ergo minus vere aiebas modo, &c. Falleris, inquit Lucretius, nam tempus, cum nec agat nec patiatur, nihil esse potest; ergo, &c. nam sine moto et movente non est. *Fab.* Qui paupertatem, bella, pacem, &c. inter eventa poni haud graviter ferebant, magnificentius de tempore sentiebant. Pythagoras, Heraclitus, alii (vide Empiricum adv. Phys. lib. 21.) corpus esse, Stoici vero incorporeum aliquid esse docuerunt: his omnibus Epicuri sententiam vss. 5. opponit Lucretius, quam accipe lector Gassendi verbis luculentius explicatam: 'Tempus est eventum cogitatione duntaxat seu mente attributum rebus, prout concipiuntur in eo, in quo sunt, statu perseverare, aut desinere et longiorem aut breviorem existentiam tueri; ac ipsam habere, habuisse, aut habituræ esse.' *Creech.*

461 *Consequitur*] Colligit, cognoscit, percipit. *Gif.* et *Lamb.*

Sensus] Cogitatio: nam per memoriam amplectimur præterita, de futuris autem ratiocinamur. Item memoria sublata tempus præteritum nihil est; futurum nondum est; præsens quoque, nisi de eo cogites, non magis est quam utrumque. *Fab.*

Consequitur] Συλλογίζεται, colligit. *Fab.*

462 *Porro*] *Pars* edidit Fayus, eodem judicio quo vs. 476. *clara* interpretatus est *notissima*. Creech.

463 *Nec per se quemquam*] Idcirco eodem lib. Aristoteles ait tempus esse numerum eum, qui numerari potest, aut qui numeratur, non quo numeramus, i. e. *ἀριθμὸν ἀριθμητὸν, ἢ ἀριθμούμενον, οὐχ ᾧ ἀριθμοῦμεν.* *Lamb.* Sensus est: Tolle motum, tolle quietem, nulla temporis notio est. Istud autem *per se* jungi debet non cum *quemquam*, sed cum *tempus*. Fab.

465 *Tyndaridem*] Helenam Tyndari filiam. Denique (inquit) cum dicunt vulgo: Helenam olim raptam esse, et Trojanos devictos esse: videndum est, ne forte hæc cogant nos fateri tempus esse per se, quod est falsum. *Lamb.* Helenam Tyndari filiam. Ceterum tam alio exemplo uti poterat: ut Philippi, Epaminondæ, Xerxis, &c. quam Helenæ; sed hoc illustrius visum est, *καὶ ποιητικώτερον.* *Fab.*

466 *Cum dicunt esse*] *Uti* vet. quidam libri. *Gif.* Secutus sum codicem Bertinianum, et Memm. manuscr. et Florentinos, et quosdam alios impressos. Nam ceteri manuscripti et impressi habent, *ut dicunt esse*, plane, mea quidem sententia, mendose. Suspicatus sum autem aliquando ex hac codicum varietate legendum, *qui dicunt esse:* quod ne nunc quidem displicet. *Lamb.* Haud scio an facile explicare possim, quid sentiam, sed ego, ut potero, dicam. Hæc objectio Latine fieri posse videtur, Græce non ita. Nam sermonis Latini inopia cogit, ut utamur verbo sum, es, est, in re temporis præteriti, ubi quid factum dicere volumus. Itaque si quis dixerit, Victum est Ilium, extemplo argutator aliquis responderit, Victum est? ergo est.

quod falsum. At Græce hic lusus sophismaticus in nebulam abiret; nam diceremus *ἐτμήθη*, *κατεφλέχθη* neque opus haberemus verbo *ἐστὶ* ad enunciationem illam formandam. Hunc locum sic necessario intelligendum arbitror. Si fallor, hoc habeo solatii, me aliorum opinionem non ignorare. Certe quæ addit Lucretius, huic explicationi maxime favere videntur. *Fab.* Hæc Faber, quo nemo melius: versu igitur 7. captiosum Sophisma solvit, ex communi usu loquendi, quo dicimus res præteritas gestas esse, ductum: et huc spectare existimo omnia illa, quæ de accommodandis tempori familiaribus sermonis formis Epicurus scribit in Epist. ad Herodotum: *οὔτε διαλέκτους, ὡς βελτίους, μεταληπτέον, ἀλλ' αὐταῖς ταῖς ὑπαρχούσαις κατ' αὐτοῦ χρηστέον.* Qui vero dixerit has esse nugas dialecticas, verissimum dixerit. Nec nugaretur Lucretius, nisi Stoici, (inter quos et Epicuræos immortale odium,) futilissimi hominum, hisce argutiis ineptire coëgissent. *Creech.* Ego lacerum Poëtam non existimo, (ut Creechius putat ad vs. 469.) verum ita esse explicandum: Dicunt Trojugenas gentes *esse* subactas bello, et Tyndaridem *esse* raptam; at cave ne, dum hæc audias, interpreteris, quasi illud 'esse' præsens etiam denotet tempus, quum (ex versu 461. et 462.) probe inter tres temporis articulos sit distinguendum; et tempus quidem *sit*, sed non *per se* (versu 461.) neque ita semper idem; nam quidquid evenerit, sive actum erit, poterit dici EVENTUM, sed alia ratione rebus, alia ratione regionibus. id est: hoc est eventum, Rapta est Tyndaris et subacti sunt Trojugenæ, estque hoc eventum rei, idque adhuc est et manet, diciturque in præsenti; at eventum regioni seu regionibus, jam est eventum tempori, seu temporibus; atque adeo transactum, et de eo debemus dicere quod fuerit, non quod sit. Quæ cuncta planiora, atque nullo modo obscura erunt, si pro *regionibus* legere licet *temporibus;* quomodo tempus opponitur rebus, supra vs. 440. *Hav.*

467 *Ne forte hæc per se cogant nos, esse fat.*] Sic habent quattuor libri manuscr. sine ulla varietate. Excusi autem inter se dissentiunt: in aliis sic est, *Ne contra hæc per se cogant nos forte fateri:* in aliis hoc modo, *Ne contra hæc per se cogant nos esse fateri.* quam ego scripturam omnibus antepono, cum præsertim eam confirmet cod. Memmianus. In Paris. et Venetis antiquiorib. *Ne forte hæc per se cogant nos cuncta fateri.* Lamb.

468 *Quando*] Quoniam. *Lamb.*

Sæcla hominum] Genera hominum. *Lamb.*

Quando et sæcla] Quasi dicat, Qui tandem hæc sint, cum illi homines non sint amplius, quorum eventa fuerunt illæ seu historiæ, seu fabulæ? At eventorum natura nota est; ergo, &c. Hi vero duo versus intra parenthesin includendi. *Fab.*

469 *Præterita ætas*] Post hunc versum hiatum in Interpretatione reliqui, nec temere: quis enim non videt omnes istos excidisse versus, qui solutionem Sophismatis continebant? Lacerum vero poëtam esse testor versus quosdam a veteribus laudatos. Nonius in voce Torpor, 'Tantus conduxerat omnia torpor. Lucret., quas tamen voces in Lucretio hodie ne quæras. *Creech.* At vide sup. ad vs. 466. *Hav.*

470 *Namque aliud rebus*] Sic legendum, non, ut vulgo, *aliud terris.* hoc enim significat, quidquid actum est, eventum esse vel rebus, id est personis, vel regionibus. neque vero est quod quemquam moveat syllaba *bus* brevis, quæ hic longa fit. *Lamb.*

472 *Denique materies, &c.*] Sophisma iterum aggreditur, et vs. 12. demonstrat res olim gestas non per se constare, sed inanis et corporis eventa

esse: quoniam si nullum corpus et inane olim extitisset, istæ res numquam fuissent gestæ. *Creech.*

472 *Res in quo quæque geruntur*] Si vulgatam scripturam sequimur, ac probamus, intelligendæ sunt res bellicæ, laboriosæ, ac præclaræ, quæ *geri* dicuntur ab imperatoribus et regibus; vel, *geruntur* accipiendum est pro aguntur, ut sit tralatio ab imperatore et principe res gerente. Sin *genuntur* malumus, (quod ego quidem magis probo,) referendum est ad res naturaleis, quæ fortuito primordiorum concursu et conflictu in spatio et inani gignuntur. Quoniam autem in omnibus libris *geruntur* scriptum reperi, et ex hac scriptura probabilem sententiam elici posse arbitror, ita excudendum curavi. *Lamb.*

475 *Ignis*] Æstus, cupiditas, libido, quæ est instar ignis et flammæ. sic Horat. Od. 14. lib. Epod. 13. 'quod si non pulchrior ignis Accendit obsessam Ilion,' &c. *Lamb.*

Alexandri] Paridis, qui nomen παρὰ τὸ ἀλέξειν, h. e. ab expellendo deflectit, quod abacta armenta latronibus interemptis recuperavit: propterea cecinit Ovid. in Epist. circa fin. 'Pene puer victis abducta armenta recepi Hostibus: et causam nominis inde tuli.' *Pius.* Paridis, qui cur ita dictus sit, docebit Eustath. et Apollod. in 3. *Fab.*

Gliscens] Gliscens sub Phrygio Paridis pectore. *gliscere*, crescere est, et ita Festus, et Nonius Marcellus. Sallustius: 'Gliscente vento.' Plaut. 'Gliscit prœlium.' Virg. Æn. 12. 9. 'Haud secus accenso gliscit violentia Turno.' Cic. in Hortens. 'Gliscunt voluptates.' Lucr. 4. 1062. 'Inque dies gliscit furor, atque ærumna gravescit.' Idem 3. 479. 'Nant oculi? clamor, singultus, jurgia gliscunt?' et 5. 1060. 'Cum metus, aut dolor est, et, cum jam gaudia gliscunt.' *Lamb.*

Phrygio sub pectore] Sub pectore Paridis, qui Phryx fuit. Ita: 'Tyrrhenam hastam vibrabat,' Virg. i. e. ipse Tyrrhenus ὢν hastam vibrabat, &c. hac figura delectabatur Virgilius. *Fab.* Crescens, coalescens, sed non id quod Gallice significat, labi, insinuare se, influere: alioqui grave in oratione vitium sit; et tamen hunc errorem erravit vir omni admiratione major in physiologia, cum scripsit: 'Videtur Epicurus existimasse corpora illa minora, rotunda, lævia, gliscentia, fuisse,' &c. item, pag. 672. 'Horizontem quoque deflexum haberent, ac supra eum magis magisque gliscerent, donec consistere omnino non possent.' *Fab.*

476 *Accendisset*] 'Accendere bellum' Virg. etiam dixit Æn. 12. 804. Claudian. in Ruff. 1. 300. 'accendit prælia.' in Ruff. 2. 173. 'accendit voce cohortes.' *Preig.*

477 *Nec clam*] Quod si non Paridis amor pellexisset Helenam Pergamum ad Trojanas arces, equus ille celeber, qui alvum armatis plenam gerebat, non Trojanis irrepsisset fatalis machina muris. Hanc historiam exequitur Maro libro Æneidos secundo: de quo Plautus in Bacchidibus, et de Epeo ejus artifice quædam: de quo Ovidius: 'Sit licet antiquo manibus collatus Epeo.' Vitruvius captam Trojam affirmat tormento ligneo, cui nomen equus: unde Homero fabulandi datur occasio. Ter ob equum periit Troja: cum Herculi Laomedon denegavit equos; cum est equo epeio capta dolo. Tertio cum Cinnæ ter consuli portas claudere voluisset, equus valvis interceptus claudendi facultatem ademit. Servius. De hoc equo varia in historiis lecta sunt: ut Hyginus dicit, machinamentum bellicum fuit: ut alii, porta, quam eis Antenor aperuit, equum pictum habuisse memoratur: vel certe domus Antenoris, quæ equum pictum habuit, quo posset agnosci. Aut equestri prælio victa est Troja, aut monte

Hippio, post quem se absconderant Græci. *Pius.*

Durateus] Ligneus: dictio ex Græcia sumpta. hic equus dictus est δούριος, hoc est *ligneus:* unde nonnulli *duræus* hic legunt. sed *durateus* scribendum auctore Homero, qui in octavo Odysseæ δουράτεον vocat non semel. Aristophanes durion lingua communiore dictitavit: unde sunt qui in Flacci Argonauticis legant, 'Manet immotis nox durica fatis.' δουράτεος ἵππος καὶ δουράτεος ait Suidas, h. e. 'duratæus et durateus' indiscriminatum. Subdit: 'Durius ligneus equus Græcorum: de quo Aristophanes: μέγεθος ὅσον ὁ δούρειος. de quo sic inquit Lucilius poëta Græcus: Οὕτως δούριον ἵππον, ὃν εἰ Φρύγες εἷλκον ἅπαντες σὺν Δαναοῖς Σκαιὰς οὐκ ἂν ἐσῆλθε πύλας.' *Pius.* Durateus, seu durius equus, i. e. ligneus: cujus opifex fuit Epius, seu Epeus. Lege Hom. 'Οδυσσ. θ. et Virg. Æn. 2. 401. 'Instar montis equum,' &c. et 6. 515. 'Cum fatalis equus,' &c. Festus, 'Epeus nomen fabri, qui equum durateum fecit.' Equum Trojanum interdum appellant scriptores: et ita semper M. Tullius: 'equum Minervæ' Horatius: 'quasi arte fabricatum, et ligneum.' Quo nomine eum appellat Plautus in Bacchidibus. sed de hoc equo plura diximus in commentar. Horatianis ad illum locum, 'Ille non inclusus equo Minervæ,' &c. Od. 4. 6. *Lamb.* Ligneus. δόρας, δοῦρας, δόρυ δοῦρυ, lignum. Dureus, Durius, &c. δούρειος. Euripid. in Troad. rem explicat. *Fab.* Δουράτεος Hom. Odyss. θ. ex trabibus compactus. δούρειος Euripid. Troad. Ὅθεν πρὸς ἀνδρῶν ὕστερον κληθήσεται Δούρειος ἵππος κρυπτὸν ἀμπίσχων δόρυ. *Creech.* Adde Politian. Observ. cap. 5. *Hav.*

Trojai Pergama] Sic reposui reclamantibus quidem omnibus exemplaribus antiquis, sed tamen certissima conjectura fretus. Nam primum vox *Trojanis*, quæ est in libris vulgatis, non videtur huic loco convenire; deinde *Trojai*, i. e. Trojæ, Pergama, olet nescio quomodo antiquitatem. Sic enim Stesichorus οὐδ' ἵκεο Πέργαμα Τροίης, i. e. 'neque isti ad Pergama Trojæ.' *Lamb.*

Trojanis] Ita omnes libri, Lambinus *Trojai.* etiam recte: sed contra vet. libros. *Gif.* *Trojanis* omnes Codd. præter B. *Creech.* *Trojai Pergama.* Ita restituit Lamb. nec post fruges glandibus vesci debuit Gifan. præferendo *Trojanis*, ut enim Stesichorus dixit Πέργαμα Τροίης, ita etiam Euripides usurpavit in Helena vs. 390. Πέργαμα Δαρδανίας. Ὤλεσεν, ὤλεσεν Πέργαμα Δαρδανίας. 'perdit, perdit Pergama Dardaniæ.' Quod ita jungitur, quum vox *Pergama* primo Ioniis arcem significaret. Imo inter Latinos, ex nostri imitatione, 'Urbem Patavi' dixit Virgil. Æn. 1. 251. *Hav.*

Partu] Virg. Æn. 6. 516. 'gravis attulit alvo.' et alibi. *Fab.*

479 *Res gestas*] Si supra vs. 473. *res in quo quæque geruntur* scripsisset, nonne et hoc loco *res genitas* dicere debuisset? *Preig.*

481 *Eadem*] Συνίζησις fit in *ea*, duæque vocales, quarum altera brevis est, altera longa, pro una syllaba habentur. *Lamb.*

483 *Corporum atque loci*] Sic supra sæpissime; et ita Veteres nostri. In aliis: *Corporis;* pessime. *Gif.* *Corporis.* Sic habent quattuor libri manuscripti: quibuscum congruunt Parisienses, et Lugdunenses. Alii, *Corporum atque loci.* Neque vero hæc scriptura damnanda est, quod fit a Thrasone quodam barbaro. Confirmat enim eam vel ille versus, qui non ita longe abest supra, 'Non ita uti corpus per se,' &c. Et item is, qui est infra nihilo longius, 'Stringere. nam solido vincunt ea corpore demum.' *Lamb.* Sed mox *corpora* dicit vs. seq. *Hav.*

Geruntur] Quidam libri hic: *rogan-*

tur. Lambinus: *genantur*. male. *Gif.* *Res in quo quæque gerantur*] Etiam hoc loco legi fortasse potest *genantur:* verumtamen nihil muto. *Lamb.* *Gerantur; Genantur* alii, alii *Rogantur:* utrumque vitiose. *Creech.*

484 *Corpora sunt porro*] Corporum (inquit) alia sunt primordia rerum, nempe corpora individua, simplicissima, et solidissima, i. e. ἄτομοι: alia, quæ sunt ex atomis concreta, conflata; ut arbor, saxum, aqua, terra, et similia. Hac de re sic Laërt. in Epic. τῶν σωμάτων τὰ μέν ἐστι συγκρίσεις, τὰ δ' ἐξ ὧν αἱ συγκρίσεις πεποίηνται. *Lamb.*

Corpora] Corporum alia sunt simplicia, alia concreta. *Fab.* *Corpora sunt porro, &c.*] Demonstratis jam duobus naturæ principiis, corpore viz. et inani, et explicata etiam inanis natura, de corpore fusius disputat: Corpora autem dividit in simplicia et composita. Sic Epicurus ad Herodotum, τῶν σωμάτων τὰ μέν ἐστι συγκρίσεις, τὰ δ' ἐξ ὧν αἱ συγκρίσεις πεποίηνται. Docet insuper vss. 20. corpora ista simplicia, seu compositorum principia, solidissima esse, perfecte plena, nullum inane continere, ideoque nulla vi dividi aut diffringi posse: fatetur interim opus esse validissimis argumentis, quibus persuaderi possit, corpora aliqua esse perfecte solida et plena, cum aurum, æs, saxa, reliquaque omnia, quæ solidissima putamus, perosa esse, et aliis corporibus pervia sentimus. *Creech.*

487 *Stringere; vincunt demum*] Ita malim ex quibusdam vet. et omnibus vulgatis; i. e. avellere, deminuere. ut inf. vs. 607. In quibusdam vet. *stinguere evincunt damnum.* Ita et inf. variatum fuit vs. 667. et apud Nonium: *Glubere, destringuere.* vulg. *distinguere.* Gif. Radere, vulnerare. *Lamb.* Virg. Æn. 9. 577. 'hunc primo levis hasta Camillæ Strinxerat.' Cod. Vatican. et Bertin. tamen habent *stinguere*, id est, exstinguere. de quo verbo infr. lib. 2. ad illum locum. *stinguique colorem.* Lamb.

Nam solido vincunt ea corpore demum] Sic habent omnes libri vulgati, et tres manuscripti, nisi quod quidam habent *evincunt:* et *damnum*, non *demum:* in quibus est Memmianus. *Lamb.*

488 *Credere quicquam*] Ita fere libri Vet. et vulgati. In aliis: *fors ita.* pro *forsitan.* Gif. Sic habent quattuor lib. manuscr. Bertinian. Faërn. Tettian. Memm. et vulgati Florentini. Vaticanus autem et vulgati Veneti utrique et Parisiens. et Vicetin. et utrique Lugdun. *Videtur fors ita quicquam.* quam scripturam si quis probabit, *fors* accipiendum erit pro *forsitan*, ut particula *ita* conjungatur cum voce *solido.* neque vero assentior iis, qui *forsita* positum volunt pro *forsitan.* Lamb. *Forsitan* Nard. Et quidam Codd. *Fors ita* exhibent; monetque Lambinus, si ista lectio admittatur *Ita* debere attribui *Solido.* Creech.

489 *In rebus*] *In rerum natura:* Fayus, *In rebus ipsis concretis:* et idem dixisset Lucretius, si fuisset Fayus. *Creech.*

490 *Fulmen cœli, &c.*] Lectio non improbanda, quam ipse Lucret. confirmare videtur lib. sexto. Bas. tamen *fulmen cœli per septa domorum Clamor ut it vocis.* Quare etiam scribere possis: *Transit enim fulmen cœlum: per septa domorum Clamor et it vocis:* Præfero tamen vulgatam. *Hav.*

Transit enim fulmen] Sic 6. 226. 'Transit enim valide fulmen per septa domorum.' Cur autem hoc fiat, docebit 6. 531. 'Perfacile est jam animi ratione,' &c. *Lamb.* Parenthesis est, quæ novem versus amplectitur. *Fab.*

491 *Clamor ut, ac voces*] Sic legendum, et ita habent codices emendati. neque tamen rejicienda est scriptura alterorum Venetorum, *Clamor item, ac voces.* sic 6. 226. 'Clamor ut, ac voces; transit per saxa, per æra.'

Lamb. Quidam Codd. *Clamor item ac voces.* Nard. vero, *Clamor ut et vocis.* Creech. Sic supra vs. 355. 'Inter septa meant voces et clausa domorum Transvolitant.' *Preig.*

492 *Dissiliuntque fero ferventi Saxa vapore*] Quattuor codices manuscripti habent, *Dissiliuntque fero, ferventi saxa vapore:* quæ scriptura si probabitur, duo erunt epitheta ἀσυνδέτως posita: quod est usitatum et Homero, et aliis poëtis. Horat. Sat. 1. 3. 85. 'habeare insuavis, acerbus.' Idem Sat. 7. 7. 'Confidens, tumidus, adeo sermonis amari,' &c. Memmianus autem, *Dissiliuntque fere ferventia Saxa vapore.* Unde licet legere, *Dissiliuntque fero ferventia saxa vapore.* Lamb.

Fero ferventi] Ita vet. libri plerique. In quibusdam: *fero ferventia,* ut in vulgatis. *Gif.* Duplex Epithetum est, quod nec clarissimi poëtæ refugerunt. alii tamen lib. *ferventia* habent. *Fab. Ferventia.* Alii *Ferventi.* Nihil muto, at si per otium ridere liceat, Nardius ridendi materiam præberet: ille enim suspicatur Poëtam respicere Annibalem Alpes aceto rumpentem. *Creech. Fero.* Fortasse scribendum: *fere.* Preig.

493 *Conlabefactatus*] Sic optime in vet. quibusdam. In quibusdam: *cum labefactatus.* Quidam vulgati: *Tum.* Marullus, ut vulg. *Quin labefactatus.* male. *Gif. Rigor auri,* id est durities auri, *æstu,* i. e. calore, labefactatus, solvitur. Sic autem legendum, non, ut vulgo, *Quin labefactatus, &c. conlabefactatus* autem, i. e. victus, ut 4. 701. 'Omnia quod contrita, quod igni conlabefacta.' quamquam hic quidam legunt *concalefacta.* Virg. Æn. 8. 390. 'Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit.' *Lamb.*

Rigor auri] Aurum solidum, durum; *glacies æris,* eadem metaphora. πλὰξ, forte et aliter, aurum frigidum, æs frigidum. prius malo. *Fab.*

494 *Tum glacies æris*] Sic restitui, secutus quinque librorum manuscriptorum auctoritatem: neque vero dubium est, quin hæc sit recta et vera scriptura: vulgata contra, quæ habet *glacies acri flamma devicta,* depravata et mendosa. Nam quid ineptius, quam proposito exemplo uno de auro, deinde altero de argento, inculcare tertio loco exemplum de glacie? præsertim cum glacies non modo sine acriore flamma, verum quavis flamma, et vel frigore remisso, vel solis tepore liquescere soleat? Nunc autem quemadmodum paullo ante dixerat *rigor auri,* sic hoc loco glaciem æris per translationem sermonis posuit. qua de re lege Adr. Turneb. Advers. 6. 14. *Lamb.*

Æris] Sic recte Vet. libri. Marullus, et vulg. *acri.* Gif. *Glacies acri:* Nard. At, ut recte Lambinus, inter Aurum, Argentum, reliquaque Metalla *Glaciei* quis locus? *Glacies æris,* durum et compactum æs. *Creech.*

495 *Penetraleque frigus*] Virgil. Georg. 1. 93. 'penetrabile frigus adurat.' et Æn. 10. 481. 'Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum.' Lucret. hoc eod. lib. vs. 536. 'Nec penetralem ignem.' *Lamb.*

496 *Utrumque*] Calorem et frigus. Hujus loci hæc sententia est: Calor et frigus per argentum permanant, quoniam nos poculum argenteum manu tenentes, aqua frigida, aut calida infusa, statim utrumque sentire solemus. Adhibebant autem frigidam veteres, atque adeo nivem ad refrigerandum vinum: calidam, ad tepefaciendum. Jam *utrumque* legitur in quattuor codicibus manuscriptis, et item vulg. Paris. utrisque Venetis, Florent. Lugdun. in aliis *utrimque,* minus recte. sic 6. 948. 'Frigus item transire per æs, calidumque vaporem Sentimus: sentimus item transire per aurum, Atque per argentum, quom pocula plena tenemus.' *Lamb.* Quidam Codd. *Utrimque,* improbe. Hic multa de calida frigidaque aqua

in vinum olim infundi solita garriunt Interpretes, quæ solis imperitis placebunt. *Creech.*

497 *Lympharum rore*] Aquis calidis, aut frigidis, minutim et guttatim roris instar infusis: vel rorem lympharum translate dictum intellige. *Lamb.* Ros pro quavis aqua; res nota est. Sed utinam per otium ridere possem; Gifanius enim ad eam rem choragus foret. 'Horat.' inquit, 'maris rorem dixit pro aqua marina.' Verum ubi ille 'ros maris' apud Horat. pro aqua marina? docebit Pareus ὑποφήτης Gifanii, homo ligneus lib. 3. inquit, Od. 23. vs. 16. Videamus itaque. En tibi ipsissima poëtæ verba. 'Parvos coronantem marino Rore Deos, fragilique myrto.' Bene! aqua marina coronantur Dii. O me hominem nihili, qui olim putabam rorem marinum esse fruticem illum seu arbusculam notissimam, quæ Gall. *romarin*, Ital. autem *Rosmarino*, dicitur. Græc. λιβανωτίς. Sed tamen in hoc Ovid. ex 3. Artis, aquam etiam marinam esse dicent? dignum factis suis facerent: 'Sylva nemus non alta facit: tegit arbutus herbam, Ros maris et laurus, nigraque myrtus olent.' *Fab.*

498 *Usque adeo*] Epiphonema, seu acclamatio. *Lamb.*

499 *Rara*] Subintellige, hæc narratio, et explicatio, cum a raris sit tacta. Alii scribunt *sera*. Pius.

Vera ratio] Ἀληθὴς λόγος. *Lamb.*

Naturaque rerum] Supp. 'ut jam est composita.' *Fayus.* Imperite. In sequenti versu quidam Codd. *Cognita de paucis;* nullo sensu. *Creech.*

500 *Ades*] Animo. Sic Cic. pro Milone: 'Adeste animis, judices, et timorem, quem habetis, deponite.' Idem pro Sylla: 'Adestote animis, qui adestis corporibus.' Admonendus est autem lector minus in litteris exercitatus, mendose legi in quibusdam libr. vulgatis, ... *naturaque rerum Cognita de paucis*, cum sit legendum ita, ut habent manuscripti, *Cogit, ades, paucis, &c.* Lamb.

De paucis] Lego ex antiquis exemplaribus *ades paucis*, pro adsis et faveas cognita a me rerum natura, dum paucis versibus explico, quod ex lectione tua percepi. *Ades* pro *adsis* usurpari quis nescit, vel ex illo Maronis exemplo Georg. 2. 44. 'Ades et primi lege littoris oram.' Ovidiana Sappho 15. 96. 'Huc ades, inque sinus formose relabere nostros.' Ovid. Trist. 5. 3. 43. 'Huc ades, et casus releva pulcherrime nostros.' *Pius.*

504 *Principio quoniam, &c.*] Jam probaverat duo esse rerum principia dissimilis prorsus naturæ, corpus viz. et inane; ista vero dissimilia per se vel a se invicem separata mutuo, et distincta existere quis neget? Quacunque enim inane est, ibi qui dicit corpus esse absurde dixerit, et vice versa. Unde infert vss. 8. prima corpora perfecte solida et plena esse; ibi enim existunt ubi nullum est inane. *Creech.*

505 *Dissimilis rerum longe*] Longe dissimilis. *Fab.*

506 *Corporum atque loci*] Ita vet. libri. Marullus et Lambinus: *Corporis.* pessime. *Gif.* *Corporis, &c.*] Sic habent libri manuscripti, et item impressi, Paris. Veneti antiqui, Florent. Alii excusi, Veneti recentiores, Lugdun. Vicetini, *Corporum, atque loci*; quæ lectio non est rejicienda, ut supra ostendimus. *Lamb.*

Res in quo quæque geruntur] Videtur etiam hoc loco *genuntur* legendum, non *geruntur*. *genuntur* autem i. e. gignuntur, ut supra diximus. infra paucis post vss. 'Præterea quoniam genitis in rebus inane est,' &c. Verumtamen receptam scripturam, *geruntur*, non censeo loco movendam. *Lamb.*

507 *Esse utramque, &c.*] Quoniam duæ naturæ repertæ sunt multum inter se dissimiles, corpus et inane, in quo inani corpora prima sunt et mo-

ventur, et res quæque gignuntur, seu geruntur: necesse est, hanc utramque naturam esse per se meram, et puram: i. e. et corpora prima, quæ dicimus esse principia rerum, esse inanis expertia: et contra inane esse incorporeum, et ab omni corpore vacuum. Sed dicet aliquis, in inani feruntur et moventur corpora prima; ergo non est ullum purum inane. respondeo, ea ratione inane sua natura, et per se purum, ac merum intelligi, quod sedem, et locum, et viam præbet corporibus. Quod si aliter esset, id est, si nullum esset inane per se, et a corporea natura separatum: corpora prima non haberent ubi consisterent, aut qua moverentur. quod autem corpora prima in inani, seu per inane moveantur, non iccirco minus inane purum intelligitur. Quin eo ipso, quod in inani corpora prima moventur, ipsius inanis natura pura declaratur. Hoc enim vacui atque inanis proprium est, corporibus locum et viam suppeditare, et corpora in se recipere, et corporibus cedere: contra corporum proprium est obstare, nullumque aliud corpus in se recipere. *Lamb.* Observanda Latinitas, 'Utraque sibi per se est:' arbitror autem istud *sibi* jungendum esse cum *se;* uti dicebant meus mihi, tuus tibi, suus sibi, &c. pro eo qui maxime propius καὶ ἰδιαίτατος esset. Exempla e Plauto Terentioque peti possunt. *Fab.*

508 *Quacumque vacat spatium;* et *ea vacuum, &c.*] Hoc ipso refelles quod asserit Gifauius in illo suo Indice ad locum quemdam Ovidii in voce *ut.* Testimonia multa collegit Ciofanus ad Eleg. 1. lib. 1. Ponticorum. *Fab.*

509 *Corpus ea non est*] Corpus ea quidem parte non est, qua parte est inane: sed tamen nihil vetat, quo minus per inane ferantur corpora prima. Hæc igitur verba, 'Corpus ea non est,' sic intellige: ea parte, qua parte est inane, non est corpus, nempe spectata ipsius inanis natura per se, et separatim, ut principio separato. Pergit autem, et conatur ostendere hoc argumento Lucretius, corpora prima esse simplicissima, et solidissima, utpote inani carentia: quemadmodum inane alterum principium mollissimum est: utpote corporis omnis expers, et corporibus omnibus cedens. *Lamb.*

510 *Vacuum Inane*] Quod otiosum alias epithetum addidisse notat Turnebus Adv. 5. 24. cum alias aër quoque inane vocetur. Virgil. Æn. 12. 906. 'Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus.' quæ nostri est imitatio. *Hav.*

511 *Sunt igitur solida, &c.*] Ergo (inquit) corpora prima, quæ sunt primordia rerum, ab inani separata, eique plane adversa, ab inani sunt plane vacua. *Lamb.*

Sine inani] I. e. ἀμέτοχα κενοῦ, seu inanis expertia. *Lamb.*

512 *Præterea*] Altera ratio, per quam probat, corpora prima esse inanis expertia. Res genitæ (inquit) habent in se inclusum inane: alioqui non interirent, neque dissolverentur. Quod si ob id intereunt, quia in eis est inane: materiam igitur aliquam solidam et inanis expertem constare necesse est, ne res omnes ad nihilum redigantur. *Lamb.* Vss. 7. supponit in rebus concretis, quas genitas vocat, varia spatiola inania intermista; et tum adjicit corpora prima, seu simplicia, esse perfecte solida: congeries enim istorum simplicium corporum inania illa continet, et quid Inane potest continere præter solidum, nisi quis fingat inane posse inania complecti? Et demum vss. 2. monet ista solida nulla vi diffringi posse, ideoque indissolubilia esse, et æterna. *Creech.*

Genitis in rebus inane est] Alioqui nunquam dissolverentur: imo nunquam creatæ fuissent. *Fab.*

514 *Nec res ulla potest, &c.*] I. e.

nemo est, qui vera ratione probare possit, ullam rem suo corpore inane continere et celare, nisi id, quod continet et celat ipsum inane, solidum esse fateatur. At hoc solidum nihil aliud esse potest, quam primorum corporum congressus. *Lamb.*

516 *Si non*] Pro *nisi.* quod amat Lucretius. *Preig.*

Quod cohibet] Id quod continet ipsum inane in se inclusum. *Lamb.*

518 *Concilium*] Cœtus, congressus, συμπίλησις. *Lamb.*

Quod inane queat rerum cohibere] Ita libri vet. *inane rerum*, i. e. in quo res geruntur. supra vers. 440. Et ita semper loquitur. vulg. *tectum.* pessime. *Gif.* Secutus eram olim libros excusos Parisienseis, Venet. recentiores, Florent. Lugdunenseis, in quibus scriptum est, *quod inane queat tectum cohib.* Nunc manuscriptos omneis, quibuscum consentiunt Veneti antiq. et Vicet. qui habent, *quod inane queat rerum cohibere*, sequi malui: cujus scripturæ rationem exputare non possum, nisi forte dicamus, *inane rerum* dici a Lucretio alteram naturam rerum, quæ appellatur *inane.* supra enim dixit, duas esse naturas duntaxat in rebus, corpus et inane: et quæ iis accidunt. *inane rerum* igitur, i. e. id principium, seu eam naturam, quæ est in numero rerum: vel inanitatem rerum, quomodo usurpavit Persius Sat. 1. 1. 'quantum est in rebus inane?' vel potius *inane*, quod est in omnibus genitis, ut supra, non longe: 'quoniam genitis in rebus inane est.' Non placet autem quod sycophanta quidam, et germanus Zoilus, *inane rerum* sic explicat: inane, in quo res geruntur. i. e. feruntur, seu moventur, inquit ille. *Lamb. Inane queat rerum.* Hic vero naviter ridiculus est Gifanius. Sed jam a Lambino vapulavit. *Fab. Inane rerum.* Id inane quod in rebus genitis est, ut vs. 512. Gifanius, Illud Inane in quo res geruntur vel moventur: absurde. Quidam Codd. pro *Rerum* habent *Tectum.* Creech. Ita probatiores Mss. et editiones meliores, quomodo et ex veteribus membranis restituit Turneb. Adv. 19. 15. *Hav.*

519 *Materies igitur, &c.*] I. e. corpora igitur prima æterna esse possunt, cum cetera, nempe genita omnia, intereant aut dissolvantur. Sic Diogen. Laërt. ταῦτα δὲ τὰ σώματά ἐστιν ἄτομα, καὶ ἀμετάβλητα, εἴπερ μὴ μέλλει πάντα εἰς τὸ μὴ ὂν φθαρήσεσθαι. id est, hæc autem corpora sunt individua, et immutabilia, nisi velimus, omnia in id quod non est interire. *Lamb.*

520 *Esse æterna potest*] Μείωσις. vult enim dicere, *debet.* Exempla alibi. *Fab.*

Dissoluantur] Tertia vocalis separatur a sequente metri gratia, ut in illo patet Horatiano, Od. 1. 23. 4. 'Aurarum et sylüe metu:' pro 'sylvæ.' Est enim trisyllabum in Horatio. In hoc licentiosus est quam maxime Tibullus, Græcos poëtas imitatus. *Pius.* Vel dicendum est versum esse spondiacum, vel fieri διαίρεσιν hoc modo, *dissolüantur.* Lamb.

521 *Tum porro, &c.*] Alio vss. 8. argumento soliditatem principiorum confirmat. Ut enim, nisi Inane foret, omne (quod olim absurdum esse demonstraverat) esset Plenum: sic nisi Plenum aliquod foret, ideoque perfecte solidum; totum quacunque patet universum esset spatium Inane, quod non minus incongruum et absurdum. Huc spectant Epicuri verba apud Plutarchum de Placitis Philos. 1. 3. ὅτι δέ ἐστιν Ἄτομος, σαφές· καὶ γάρ ἐστι στοιχεῖα ἀεὶ ὄντα, καὶ ἀπὸ τοῦ κενοῦ διοριζόμενα. ut emendat Gassendus. *Creech.*

522 *Certa*] Ita Vet. libri fere omnes, ut et mox. Marullus: *cæca.* et ita quidam libri, et omnes vulgati fere. Quod tamen irrepsit ex aliis locis. Vide *Cæcus* in Indice, et inf. vs. 527. et 4. 85. *Gif.* Si legemus *corpora cæca*, ut habent omnes libri

vulgati, *cæca* interpretabimur, sub aspectum non cadentia, et oculorum obtutum effugientia, ἀόρατα. Sin, ut manuscripti, Vaticanus, et Bertin. et Memm. *corpora certa* (quam lectionem nunc magis probo) dicemus, corpora finita non numero, sed ratione. *Lamb.* *Cæca.* *Certa* rectius: ut et vs. 527. *Creech.*

523 *Quæ loca complerent*] Quæ complerent spatia, seu διαστήματα a se occupata, et possessa. *Lamb.*

Quæcumque] *Quacumque* veteres quidam. *Gif.*

524 *Omne quod est spatium, vacuum constaret inane*] Hæc verissima interjunctio. Vacuum, inane semper vocat. *Gif.* Parum admodum refert, utro modo distinguas, hocne modo, *Omne, quod est, spatium vac. const. inane.* an illo, *Omne, quod est spatium vacuum, &c.* ego tamen priore modo malo. Nam per *omne* significare videtur, τὸ πᾶν, i. e. universum. *Omne* igitur *quod est*, inquit, i. e. universum, esset *spatium* vacuum, atque *inane:* neque præter inane quicquam esset in natura rerum. Hæc est hujus loci sententia, quantumvis reclament licet simioli. *Lamb.*

525 *Alternis*] Alternatim. *Lamb.* Corpus inani distinguitur, inane autem corpore. miscentur, temperantur, alternatim coalescunt, si ita licebit loqui. *Fab.*

526 *Quoniam nec plenum naviter*] Quoniam nec plenum est duntaxat in natura rerum, nec inane. *Lamb.*

Naviter] Prorsus, ἀκριβῶς. Sed ne quis erret, non dicit Lucretius, id, quod est plenum, id est corpus solidissimum, et ἄτομον, non esse naviter plenum. nam contra supra probatum est, et id, quod est corpus seu plenum. esse sine inani, et merum corpus: et inane, esse merum inane, ac sine corpore: sed docet, hoc universum neque esse prorsus plenum, et corpus merum, nec vicissim prorsus inane, sed corpore, et inani distinctum. Nam et in inani corpora prima assidue moventur; et inane corporibus locum præbet, ubi moveantur. Vel hoc dicit, nihil esse genitum, quod vel prorsus plenum, vel prorsus inane sit. *Lamb.*

Nec plenum naviter] Nil est quod sit plenum naviter, neque quidquam est quod sit plane vacuum sine omni pleni mixtione. Loquitur autem de rebus genitis seu concretis, non autem de principiis rerum. Quamquam principia dici non possunt plena, sed solida. *Fab.*

527 *Corpora cæca*] Corrige *tota.* hoc est, corpora solida: quæ undecunque penitus plena, sunt meatus nullos habentia. *Pius.*

528 *Pleno*] Recte, ut liquet e vs. 526. quoniam vero in Ms. Cod. nescio quo *pœna* legitur, aliquis legendum conjicit, *Quæ spatium pœna possint distinguere inanis:* i. e. efficiendo ne sit inane. *Creech.*

Pleno possit distinguere inane] Cum in Gottorp. cod. atque aliis nonnullis libris Mss. reperiretur: *pœna possint dist. &c.* Vossius legendum conjecit: *Quæ spatium pœna possint distinguere inanis.* ut *pœna inanis* q. d. *damno inanis,* significet: *efficiendo ut sit Inane.* Et Vossii autem Mss. quidam liber *penitus* habebat, unus autem pro *inane, inanis.* Preig.

529 *Hæc neque dissolvi, &c.*] Res omnes genitæ dissolvuntur atque intereunt vel injuria externa, et ictibus extrinsecus inflictis, vel interno aliquo vitio. Corpora prima autem (inquit Lucretius) neutro modo dissolvi, aut labefactari, aut perfringi possunt, neque ullo alio modo. *Lamb.* Postquam soliditatem corporum primorum demonstraverat, eorum æternitatem adstruit vss. 12. Solida enim sunt perfecte plena, nullum inane continent, ideoque dissolutioni minime obnoxia; omne enim corpus quod divisibile exsolubileque est, tale est, propter Inane interceptum, par-

tes dissocians, et ingressum præbens virtuti externæ, ad eas sejungendas: Id vero quod inexsolubile indivisibileque est, tale est, quia omnino plenum solidumque, quod nullum Inane habeat ex quo partium separationem timere possit. Epicurus ad Herodot. definit Atomum πλήρη τινὰ φύσιν, καὶ οὐκ ἔχουσαν ὅπη, ἢ ὅπως διαλυθήσεται. *Creech.* *Neque extrinsecus.* Quia plagæ nil possunt sine inani, qua scilicet penetrent. *Fab.*

530 *Nec penitus*] Quia, cum sint solida, nullus locus plagis internis esse potest. *Fab.*

Retexi] Ἀναλύεσθαι, resolvi. *Lamb.* Dissolvi, ita ut textura pereat. Notum est τὸ Re habere aliquando vim ἀνασκευαστικὴν, ut refixit, revelare, &c. *Fab.*

531 *Nec ratione alia*] Nulla enim esse potest, nisi ex utraque superius posita constaret. *Fab.*

Tentata] Sic dicimus Latine, *morbo tentari.* idem 6. 1114. 'Atthide tentantur gressus, oculique in Achæis Finibus.' Idem hoc eod. lib. vs. 632. 'Quæ nondum clueant ullo tentata periclo.' Horat. Epist. 1. 6. 28. 'Si latus aut renes morbo tentantur acuto.' *Lamb.*

532 *Id quod jam supera*] I. e. supra. sic autem habent quattuor libri manuscripti, quibuscum consentiunt Parisienses. *Lamb.*

Capere] Δέχεσθαι, recipere. *Lamb.*

535 *Manabile frigus*] Quod Virgil. dixit penetrabile: i. e. quod facile in parteis intimas penetrat. sed mirum nomen 'manabile,' a verbo manandi, cum sit absolutum. tale est interibile ab interire, apud Arnobium lib. 2. 'Quod et illis argumenta sunt præsto, quibus eas passivas atque interibileis invenitur; et his contra non desunt, quibus esse divinas immortaleisque monstratur.' *Lamb.*

536 *Nec penetr. ign.*] I. e. qui in res omneis, quibuscumque adhæserit, sese cito insinuat. *Lamb.*

Conficiuntur] Perficiuntur, consummantur, absolvuntur: juxta illud Ovidianum Met. 1. 432. 'Cumque sit ignis aquæ pugnax, vapor humidus omnes Res creat, et discors concordia fœtibus apta est.' In alia significatione conficere idem est quod enecare et occidere: unde ferarum confectores appellati, qui conficiunt bestias: hos multi bestiarios appellant. *Pius.*

537 *Et quam quæque magis*] Sic est legendum, reclamantibus omnibus exemplaribus, et libr. vulgatis. Sic enim loquuntur Latini: quo magis, hoc, vel eo magis: quanto magis, tanto magis vel tam magis: quam magis, tam magis, seu tanto magis. Itaque cum hoc loco ita scriptum esset, *Et quo quæque magis*, et cætera, *Tam magis*, &c. ego et ab aliis locis admonitus, et consuetudinis Latinorum memor, scripturam vulgatam emendavi. Lucretius 2. 197. 'nam quam magis mersimus (al. ursimus) altum Directa, &c. Tam cupide sursum revomit magis.' Idem 4. 249. 'et quanto plus aëris ante agitatur, Et nostros oculos perterget longior aura, Tam procul esse magis res quæque remota videtur.' Licet et alia ex hoc scriptore exempla colligere. sic Virg. Æn. 7. 787. 'Tam magis illa fremens et tristibus effera flammis, Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.' quem Virgilii locum Quintilianus ait esse ex illo versum, 'Quam magis ærumna urget, tam magis ad malefaciendum viget.' Idem Virg. Georg. 3. 309. 'Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra, Læta magis.' quo in proximo exemplo subintelligitur *tam.* Terentius Adelph. 4. 5. 63. 'nisi quia quam Misere hoc cupio esse verum, tam vereor magis.' Plaut. Bacch. 5. 1. 5. 'quam magis id repeto, tam magis uror.' Idem Pœnulo 1. 2. 135. 'Quam magis aspecto, tam magis est nimbata, et nugæ meræ.' *Lamb.* Lambinus *quam.*

contra libros omnes. *Gif.* *Quam.* *Quo* Omnes Codd. Lambinus tamen multis aliis exemplis monitus *Quam* edidit. *Creech.*

538 *His rebus*] Videtur legendum, *Tam magis* ictibus hæc *penitus tentata labascit.* Scio quidem esse, qui per ista verba (*his rebus*) ignem, humorem, &c. intelligant; sed hoc loco agitur de *plagis* in universum, æstu, humore, frigore, &c. Tamen vide Emendationes. *Fab.* *Ictibus hæc* legit Faber, et addit, se quidem scire esse qui per ista verba (*his rebus*) ignem, humorem, &c. intelligant (Lambinum notat) sed hoc loco agitur de plagis in universum. Ingeniose fateor, at quis non videt *his rebus* aptissime respondere istis verbis vs. 536. 'Quibus omnia conficiuntur?' *Creech.*

541 *Præterea nisi, &c.*] Præterea (inquit) nisi materia fuisset æterna, res omnes genitæ ad nihilum redactæ essent: et quæcumque videmus, ex nihilo renata essent. *Lamb.* Alio vss. 11. pugnat argumento e communi illo Epicuræorum effato, De nihilo nihil, et in nihilum nihil, deducto. Si enim prima rerum semina interirent seu dissolverentur, in nihilum reciderent: nulla enim sunt priora primis principia in quæ resolvi possint. Ideoque res quotidie natæ e nihilo orirentur. Æterna igitur esse semina, vel res e nihilo oriri, quo nihil absurdius dici posse philosophi crediderunt, concedatur necesse est. Epicurus ad Herodotum, ταῦτα δὲ τὰ σώματά ἐστιν ἄτομα, καὶ ἀμετάβλητα, εἴπερ μὴ μέλλει πάντα εἰς τὸ μὴ ὂν φθαρήσεσθαι. Versu autem 549. et duobus sequentibus hanc Principiorum immortalitatem solidæ istorum simplicitati deberi breviter ostendit. *Creech.*

543 *De nihilo quoque nata*] Ita recte quidam libri. In quibusdam vet. *quæ nata*, *quæ tanta*, *quæ rata.* sæpe *que* pro *quoque* positum est ob notas: et *r* pro *n*. Nec mutanda scriptura est ex loco inf. vs. 675. Similia vide inf. 3. 710. 716. *Gif.* Sic restitui a codicibus manuscriptis ad hanc scripturam quasi manu ductus: in quibus scriptum est partim, *De nihiloque rata:* partim, *quæ ranta:* partim, *quæ nata;* ex qua postrema scriptura alii fecerunt, *De nihilo quæsita*, ut habent omnes fere vulgati codices: alii, *De nihilo quoque nata:* quæ tamen probabilis lectio est. alius, nescio quis, in cod. Bertiniano reposuerat, *De nihiloque creata.* Sunt et qui legunt, *De nihiloque parata forent.* sed ita legendum esse, ut excudendum curavi, evincit locus similis infra eod. lib. vs. 675. 'De nihiloque renata virescat copia rerum.' Quod autem quidam sycophanta negat ex illo loco hunc sic esse scribendum, ego mendaci et perjuro non credo. *Lamb.* Quod necessario sequitur. al. *de nihiloque renata.* Fab. *Quæsita.* Nard. vitiose Quidam *Nihilo quoque nata.* Alii *Nihiloque creata.* Gassendus *reducta.* Creech.

547 *Dissolvi quo*] I. e. in quæ primordia res quæque genitæ sui interitus tempore dissolvi queant. *Lamb.*

547 *Supremo*] Ultimo. Horat. Epist. ad Torqu. 1. 5. 3. 'Supremo te sole domi Torquate manebo.' Idem ad Alb. Tib. 1. 4. 13. 'Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.' *Lamb.*

548 *Suppeditet*] Suppetat, satis sit, ἐπαρκείη, vel parata sit. Nam *suppeditet*, hoc loco absolute accipiendum est, ut sæpe alibi. *Lamb.*

549 *Sunt igitur solida*] Concludit hunc locum hoc modo: Constant igitur corpora prima solida simplicitate, i. e. sunt solidissima et simplicissima: atque ita sunt æterna. quod si non essent solidissima, interirent tandem, neque æterna essent. Si corpora prima interirent: vel non haberent res naturales, semel peremtæ, unde reficerentur, vel ex nihilo reficerentur: quod fieri non posse probatum est. *Lamb.*

550 *Nec ratione queunt*] Lego *queant*, possint, possent. *Fab.*

552 *Denique si, &c.*] Perperam Marullus hunc ordinem contra veteres libros omnes mutaverat; quod et alii male sunt secuti. *Gif.* Scio hos quattuordecim versus, qui deinceps ab hoc numerati sequuntur, in codicibus vulgatis ordine converso infra versum, cujus principium est, *Innumerabilibus plagis, &c.* collocari. Ego tamen, quem ordinem in quinque codicibus manuscriptis, et in Venetis antiquis, in Paris. in Vicetinis reperi, servavi. *Lamb.* Sic habent libri manuscripti. sententia autem hujus loci hæc est: Si non essent aliqua corpora solidissima, quæ numquam ulla vi frangerentur; et si non esset tum rerum frangendarum finis, cum ad ea corpora perventum esset: jam corpora prima, i. e. primordia rerum, ita ad nihilum essent redacta, ut nihil ex illis conceptum et concretum ad justam magnitudinem pervenire posset, &c. *Lamb.* Nobilis quæstio. Sensus est: Nisi finem certum frangendis seu dissolvendis rebus natura statuisset, ita jam deminuta corpora primordialia essent, nihil ut ex iis posset maturescere: at nunc, uti sese res habere videmus, finis aliquis rebus frangendis est, ultra quem nullus progressus datur. Itaque solidum aliquid et ἄθραυστον in natura sit necesse est, unde omnia revirescant. *Fab.* Iterum vss. 14. monet rerum omnium incremento statutum esse certum et definitum tempus; ideoque semina e quibus istæ res augentur certæ esse molis, indissolubilia etiam, nec frangi posse: aliter enim per infinitum illud, quod abiit, tempus fracta et dissipata in tam exiles minutias redacta fuissent, ut nullis unquam, ideoque non paucis annis reficerentur, et in molem coalescerent. Et hæc omnia agnoscet qui res citius dissolvi, quam refici posse cogitat. *Creech.*

556 *Finem*] Codices fideliores reservant *florem:* quam lectionem maxime probo. *Florem* expone absolutam crescendi perfectionem. *Pius.* Ita omnes fere. veteres quidam tamen *florem;* quod etiam rectum est, sed ex aliis locis inrepsisse videtur. Vid. similia inf. 2. 771. *Gif.* *Finem* Quidam libri manuscripti, et nonnulli typis excusi habent, *pervadere finem:* quos ego sequor. *florem* tamen, quod in aliis libris reperitur, non improbo. sic enim sæpe alibi, ut infr. statim 565. 'quibus possint ævi contingere florem.' et 2. 771. 'cupitum ætatis tangere florem.' et 5. 845. 'Nec potuere cupitum ætatis tangere florem.' *florem* autem, i. e. ἀκμὴν, justum et perfectum vigorem. *Lamb.* *Florem.* *Finem* G. Lamb. aliique, istamque etiam vocem Fayus, qui aliorum errores semper approbat, tuetur. At *Finem* vel prorsus enervat argumentum, vel saltem infirmius reddit, et obscurius. Flos ætatis, ἀκμὴ, justus perfectusque vigor. *Creech.*

557 *Nam quidvis citius diss.*] Facilius est diruere, quam ædificare. sententia vulgata. Sic Isoc. πρὸς Φίλιππον· Εἰδότες, ὅτι συστῆσαι μὲν ἐστιν ἅπαντα χαλεπὸν, διαλῦσαι δὲ ῥᾴδιον. i. e. 'Scientes componere quidem in rebus omnibus esse difficile, dissolvere vero, et diruere, facile.' Plutarch. περὶ τοῦ ἀκούειν· Ὥσπερ ὁ Λακεδαιμόνιος ἀκούσας, ὅτι Φίλιππος Ὄλυνθον κατέσκαψεν, ἀλλ' οὐκ ἀναστῆσαί γε τοιαύτην, ἔφη, πόλιν ἐκεῖνος ἂν δυνηθείη. i. e. 'Quemadmodum Lacedæmonius ille, cum audisset, Philippum Olynthum funditus evertisse: at talem urbem (inquit) de integro excitare non possit ille.' *Lamb.*

558 *Quapropter longa diei Infinita ætas anteacti temporis omnis Quod fregisset adhuc disturbans dissolvensque, Nunquam relliquo reparari tempore posset.* Rem vero admirabilem, scilicet! 'Ætas longa diei infinitæ anteacti temporis!' quid hoc? Si serio lo-

quendum, et libere, dicam, Nugæ et mera ἀφραδία. Legendum enim, *quapropter longa* dies, et Infinita *ætas anteacti temporis omnis, &c.* Notum illud: *Longa dies homini docuit parere leones.* Et hoc Lucretii in 4. 201. 'hæc puncto cernantur lapsa diei.' i. e. temporis. Neque unquam aliter scripsere, qui pure et Romano ore locuti sunt. *Fab.* Faber legit *Longa dies, et Infinita ætas,* et hanc emendationem hujus libri vs. 234. *Infinita ætas consumse, anteacta iesque* egregie confirmat. *Creech.* Iterum hic adjectiva duplicat. *Hav.*

559 *Infinita ætas*] Infinitum tempus præteritum. Si legis *infinita,* junge cum diei. *Pius.*

Anteacti temporis omnis] Sic habent libri manuscripti. *Lamb.*

560 *Adhuc*] Εἰς τὸ νῦν in hunc usque diem. *Fab.*

561 *Nunquam relliquö*] Ita veteres quidam. *Fab.* In aliis quibusdam: *Reliquö id nunquam.* Vulg. *Id nunquam reliquo.* Gif. Sic habebant etiam nostri libri veteres: quod cum in prima editione non observassem, admonuit me Adr. Turnebus. *relliquö* porro quattuor syllabarum est. *Lamb.* Ita Mss. uterque Lugd. Bat. nisi quod *relicuo* scribatur in Sec. et quum ita quoque manu prima in primo extitisset, mutatum deinde atque interpolatum est. Ita quoque Turnebus Advers. 19. 15. et ipse Lucretius 4. 973. 'Reliquäs tamen esse vias in monte patentes.' *Hav.*

562 *At nunc nimirum*] Concludit, certum finem esse rerum frangendarum, ad quem cum perventum fuerit, tum res frangi desinant. Ex quo efficitur, ut sint quædam corpora minima et solidissima, inanis expertia, quæ numquam frangi possint: ex quibus res quæque et reficiuntur, et ad ætatis florem, justamque magnitudinem perveniunt. *Lamb.*

564 *Generatim*] Itaque genera seu species non minuuntur, οὐδ' ἀλλοιοῦνται. *Fab.*

565 *Contingere*] Consequi, adipisci. *Lamb.*

566 *Huc accedit*] Alia ratione probat, primordia rerum solidissima esse oportere, nempe quod, quamvis sint talia, possint tamen in concilio et congressu, id est, in rebus gignendis, effici mollia, inanis interventu, ut ita ex iis fiat aër, aqua, vapores, et similia. at si essent sua natura mollia, non possent ex iis fieri silices, ferrum, adamas, et similia. *Lamb.* Alii *Hoc.* quod idem est. *hoc,* pro huc, *isthoc,* pro isthuc; titivilitia grammaticæ. Sententia est: Sed cum solida sint prima corpora, unde mollities, ὑγρότης, et liquidum concretum, &c. Ex admistione inanis. *Fab.* *Huc accedit uti, &c.* Atomorum soliditatem vs. 12. confirmat. Quia enim manifestum est esse in rerum natura corpora dura ac mollia, declarat, si principia quidem assumantur solida, posse ex illis fieri non modo res duras, ut perspicuum est, verum etiam molles; quoniam quod concrescit ex ipsis mollescere poterat ex intermistione inanis. Sin autem mollia supponantur; tum poterunt quidem res effici molles; at nulla ratio suberit cur possint diei duræ effici; soliditate viz. quæ est fundamentum duritiei, nulla extante. Gassendus. *Creech.*

567 *Cum constant*] Sic legendum, et ita scriptum est in quattuor libris manuscriptis: quibuscum faciunt aliquot typis impressi, ut Parisiens. Veneti antiq. Vicetini. quod annotavi, ne quis semidoctus putet reponendum, *cum constent.* illo enim modo potius loquebantur antiqui. *Lamb.* Pro, *cum constent.* Ita scilicet loqui mos erat. Istud enim *cum* eandem vim habet ac τὸ *quamvis;* sed *quamvis* apud Horat. Ovid. Sallust. cum primo modo junctum videas. exempla ex iis peti possunt. *Fab.*

568 *Aer, aqua, terra, vapores*] Vapor, ignis est. Dices, ergo elementa non sunt prima corpora; non sunt, neque adeo possunt. quid ita? quia concreta, quia συστήματα, &c. Elementa enim sunt principia secundaria, ut vulgus loquitur. *Fab.*

569 *Quo pacto fiant*] Scribe interrogative: quomodo fiunt mollia, scilicet cum e solidissimis principiis oriuntur? Et qua vi? Qua potentia? *Quæque gerantur.* Lego *geruntur?* per interrogationem. Mirum est, inquit poëta, ex solido corpore genita, fieri corpora meatibus plena. Interrogat quomodo hæc, quæ contradictionem inferre videntur, geruntur. *Pius.* Tmesis, quocunque modo fiant, et quacunque vi gignantur illa, nempe aër, aqua, terra, vapores; proinde quasi dicat, Non est enim hujus loci docere, quomodo ex primordiis solidissimis fiant aër, aqua, et cetera mollia. Mendose in aliis libris legitur, *Quæ vi quæque gerantur.* legendum enim, *Qua vi cunque genantur.* quantumvis reclament quidam βδελυροὶ συκοφάνται. *Lamb.*

Et qua vi cumque gerantur] Quæque. ut et supr. vers. 130. Lambinus *genantur.* male, contra libros vet. *Gif.* Isthuc *cumque* jungi cum *pacto* debet, ut et cum *vi. Genantur* autem, optime Lambinus. At Gifanius qui male istud ab illo introductum queritur, nimius nugator est. Deinde quid discriminis inter τὸ *genere* et *gerere*, non viderat. *Fab. Quæque gerantur* Nardius. *Gerantur* Gif. et Parens amant. *Genantur* tuetur Lambinus. Totum vero hunc versum tanquam importunum, et malæ fidei possessorem, ex hoc loco amovendum esse censeo: at siquis retineat, cum Lambini explicatione abeat contentus. Hæc enim ille: Quocunque modo fiant, et quacunque vi gignantur illa, nempe aër, aqua, terra, vapores; proinde quasi dicat, &c. *Creech.* Sic cum Gifanio legimus. Quicquid aliter post Lambinum statuant viri docti. *Preig.* Ex consensu optimorum codicum Mss. *genantur*, quod mihi satis aptum videtur, hoc loco retinui. *Hav.*

570 *Semel*] Ita præclare legunt Mss. quum etiam Ed. Bas. hanc vocem in marg. ut ex Ms. haustam agnoscat. *Simul* enim, quod hactenus locum occupavit, plane hic est inconveniens. Veteres vero eleganter hac voce *semel* sunt usi. Lucan. 3. 147. de Cæsare: 'semel omnia victor Jusserat.' et de Pompeio 8. 705. 'Pompeiusque fuit, qui nunquam mixta videret Læta malis: felix nullo turbante Deorum, Et nullo parcente miser. Semel impulit illum Dilata Fortuna manu. pulsatur arenis,' &c. et alibi. Quod ipsum verbum Tertulliano in Apologetico, et aliis auctoribus suo tempore restituimus. *Semel*, omnino, *eens voor al.* Hav. *Simul.* Cur *simul?* Nonne sufficit *admistum* dixisse. Lege cum Lib. Mss. *semel.* quo sensu Lucanus etiam: alibi, et lib. 6. fine: 'Nequeunt animum sibi reddere fata Consumpto jam jure semel.' *Preig.*

572 *Unde queant validi*] Hunc versum producit testem Nonius Marcell. in voce *silex.* Lamb. *Validi silices.* Huc respexit Servius ad Virg. Æn. 8. 233. 'Stabat acuta silex,' ita scribens: 'Pene omnes hunc silicem dixerunt. Nam et Varro et Lucretius ita dixerunt. Tanta tamen est Virgilii auctoritas ut persuadeat nobis, etiam hanc silicem dici.' *Hav.*

573 *Nam funditus omnis Principio fundamenta*] Fundamentum cujusque rei debet esse firmissimum ac solidissimum. At si principia rerum essent mollia, fundamentum rerum naturalium esset infirmum, imbecillum, fragile, et caducum. Ergo primordia, seu principia rerum non sunt mollia, sed potius solidissima. *Lamb.*

Omnis. Omni G. P. recte. *Creech.*

Porro si nulla est] Quod est falsum Epicureorum sententia: sed Peripatetici volunt esse verum. Sciendum est autem, hæc duo, nullum esse finem rebus frangendis, et res in minimas parteis non resolvi, ratione, et sententia unum esse, vel se mutuo consequi, atque inter se congruere. nam si res non resolvuntur in minimas parteis; ergo nihil erit minimum: ergo erit aliquid minus: ex quo consequetur, ut res omnes in parteis infinitas dividi possint. *Lamb.* Ut isti volunt, non Epicurus. *Fab.* Ultimum, quo utitur, argumentum vss. 7. jam probatis nititur. Olim demonstraverat, vel semina quædam ab æterno indissoluta et infracta esse, aut nullas res omnino nasci, vel e nihilo oriri potuisse: res nasci ipsi sensus demonstrant, et nihil e nihilo oriri fatentur omnes; si vero nullum esset solidum quod frangi et dissolvi nequeat, ubi inveniremus corpora illa ab æterno indissoluta et infracta? Cum enim fragiles moleculæ infinitis occursibus ictibusque obnoxiæ sint, fieri non potest, ut tam diuturno tempore non sint exsolutæ. *Creech.*

Porro si nulla est, &c.] Hi 7. versus non inveniuntur in B. v. 630. pro *Tempore* Fayus legit *Corpore;* et pro *quædam* alii *Quæque.* utrumque imperite. *Creech.*

579 *Quædam*] Sic legendum, non *quæque*, nec *quæquam*: quæ duæ scripturæ vitiosæ natæ sunt fortasse ex illa depravata *quaquam*, quæ reperitur in duobus manuscriptis: depravata est autem ex recta *quædam*, cum a librario *d* littera esset inversa. Sed hujus loci sententiam explicemus. Demus (inquit) nullum esse rerum frangendarum finem, quod tamen est falsum. verum tamen demus. certe nihilo minus necesse est aliqua corpora *superare*, i. e. superesse, et περιγίνεσθαι rebus gignendis, quæ corpora nullo periculo fuerint tentata. alioqui consumta materia, et rebus ætate confectis, et corruptis, vel nihil renasceretur, vel res ex nihilo reficerentur: quod est ἀδύνατον. *Lamb.*

Tamen] Pro *tandem*. Plaut. Terent. *Fab.*

581 *Clueant*] Sint. *Fab.* An ex Mss. ductu scribendum? *Quæ nodum cieant nullo t. p.* i. e. quæ densam et stipatam efficiant materiam. Non tamen temere mutandum, sæpe enim *cluere* a poëta pro *esse* dicitur. *Hav.*

582 *At quoniam*] Argumentum est a repugnantibus. Si quis dicat, corpora prima esse fragili natura prædita, negetque esse solidissima, hæc pugnant inter se, et illa esse fragilia, et eadem ab æterno tempore ad hunc diem integra et salva remanere potuisse, cum assiduis ictibus fuerint verberata ac vexata. atqui salva et incolumia remanserunt: alioqui res ex nihilo reficerentur. ergo corpora prima sunt solidissima, neque fragili natura prædita. Est igitur in rebus aliquid minimum: et frangendarum rerum modus, et finis est aliquis. *Lamb.* *Et quoniam.* Falsa suppositio ex assertione Peripatetica. *Fab.*

585 *Denique jam quoniam*] In duobus cod. manuscript. et in aliquot excusis etiam hoc loco, ordine mutato, deinceps sequebatur hic versus, cum aliis sex, *Porro si nulla est frangendi redd. fin.* ego secutus sum plerosque typis excusos, neque tamen meum esse puto hunc vel illum ordinem probare, aut improbare. *Lamb.* His vss. 15. aliam subjicit rationem Lucretius ductam ex multiplici naturæ constantia, ut in provehendis semper animantibus ad certas usque virium, incrementi, ac vitæ metas, in imprimendis semper iisdem singulorum generum discriminibus et notis; quæ præstitura sane non esset, nisi principiis uteretur certis, et constantibus, atque adeo dissolutioni, mutationique non obnoxiis. Unde enim seminibus quotidie mutatis ista

tam pertinax constantia? profecto non eadem hominibus, aliisque animalibus, constaret forma: quædam immensis viribus et longævitate fruerentur, dum alia ejusdem generis pusilla nimis essent, et brevissimæ ætatis: frequenter albos corvos, et aliquando nigros cygnos videremus. *Creech.*

586 *Vitamque tuendi*] Quidam libri habent *tenendi*, minus recte: quamvis non me fugiat, Latine dici *vitam retinere*, et simplex pro composito interdum usurpari solere. *Lamb.* Rebus etiam inanimatis vitam hoc loco, ut supra ævi ætatisque finem ac florem cuique suum tribuit. vid. vs. 556. 565. *Preig.*

587 *Fœdera naturai*] Senec. in Medea non minori elegantia 'fœdera mundi' dixit. Sic enim ille vs. 335. 'Bene dissepti fœdera mundi Traxit in unum Thessala pinus Jussitque pati verbera pontum.' et vs. 606. 'Vade qua tutum populo priori: Rumpe nec sacro, violente, mundi Fœdera sancta.' adde Claud. 1. in Ruff. in princ. *Preig.*

589 *Nec commutatur quicquam*] Et quando nulla res genita suam nascendi condicionem mutat, aut a suo naturali ordine discedit, immo vero constantissime legem a natura descriptam, ratumque ordinem servat, usque adeo, ut corvi nigri ex corvis nascantur, et e cycnis cycni candidi gignantur: nimirum dicendum etiam est, prima corpora, ex quibus cetera constant, et quidem multo magis, esse immutabilia. legendum autem est, *quin omnia constant*, potius quam, ut vulgo, *quando omnia constant*. Lamb.

Quin constant] Imo constant. in al. *quando*. male. *Fab.* et *Creech.* *Constant.* Suam naturam, suumque ordinem servant, *Usque adeo, ut variæ volucres, &c.* Lamb.

590 *Variæ volucres*] Varios colores habentes. Propertius: 'Aut variam plumæ versicoloris avem.' *Pius.*

In ordine] Ex ordine, vel ordine, ἐφεξῆς, vel ἑξῆς, una serie, perpetuo. Plaut. Terent. Virgil. *Fab.*

591 *Ostendant*] Sic habent libri manuscripti. nam vulgati habent *ostendunt*, mendose. *Lamb.*

Maculas generaleis] Sic legendum, non *genitales*. et ita mox; *generatim*. Gif. I. e. sui cujusque generis proprias. quidam legi volunt *genitaleis*, i. e. a natura insitas, atque a primo statim ortu tributas: non probo. *Lamb.*

Corpori inesse] Mss. *Corpora*. Fortasse etiam *esse*. ut supr. vs. 367. et inf. vs. 658. *Gif.* Alias *corpore inesse*, i. e. in corpore esse. *Lamb.*

592 *Materiæ*] Primordiorum. *Fab.*

594 *Revicta*] Ita veteres. Alii: *revincta*. Gif. I. e. vicissim victa, et superata. sic restitui secutus libros manuscriptos, et nonnullos typis excusos, in his Paris. Venet. antiq. Vicetin. *Lamb.*

597 *Utque alte terminus hæreat*] Vide supra vs. 78. et inf. 5. 91. *Gif.* I. e. terminus firmus, ac stabilis, et qui nullis viribus convelli poteat. hic versus, et superior, supra positi sunt non longe a principio. *Lamb.* *Terminus hærens.* Ita Mss. omnes; quomodo cum etiam omnes membranæ quas Lamb. inspexit habeant, merito damnes licet Gifanii, *utque alte terminus hæreat*. vel, quod Faber et Creech. receperunt, *atque alte terminus hæreat*, sumptum a termino qui finem agri cujusque signat. Olympius Nemesianus Ecl. 1. 'Sub te ruris amor, sub te reverentia justi Floruit; ambiguos signavit terminus agros.' *Hav.*

598 *Generatim sæcla*] I. e. genus omne animantium quodque suam naturam, &c. referre possent. *generatim-sæcla*, hic et passim Lucretius dixit; ut 'semper-lenitas' apud Ter. et 'semper-deus' apud Virg. et similia. *Preig.*

Sæcla] I. e. animantium genera.

Lamb. Pro singularibus cujusque generis. *Fab.* Simpliciter hoc loco pro omni animantium genere posuit. Statius Lucretium imitatus l. 11. p. m. 497. pro hominibus, vel potius hominum, ut apud Inferos, simulacris: 'Interea longum cessante magistro, Crescat opus, totisque exspectent sæcula ripis.' *Preig.*

599 *Natur. motus, v.*] Quod fieri usus decet, et iterum Lucretius 4. non longe ab extr. *Lamb.*

Motus] Gesticulationes referunt filii quæ sunt in parentibus. Causa est quod sicuti aves colorem in pennis eundem referunt; similiter mores parentum filii repræsentant. quoniam natura primi principii est immobilis. cum idem sit ipsum in filio, quod fuit in patre, neque mutari queat; necessarium est igitur eadem genitiva signa inesse filio, quæ inerant patri. De similitudine Plinius hæc graphice conscribit libro septimo naturalis historiæ. Similitudinum quidem in mente reputatio est: et in qua credantur multa fortuita pollere, visus, auditus, memoriaque haustæ imagines sub ipso conceptu. Cogitatio etiam utriuslibet animo subito transvolans effingere similitudinem aut miscere existimatur. Ideoque plures in homine quam in cæteris omnibus animalibus differentiæ. quoniam velocitas cogitationum animique celeritas, et ingenii varietas multiformes notas imprimit, cum cæteris animantibus immobiles sint animi: et similes omnibus singulisque in suo cuique genere. Hæc Secundus. Aristoteles vero libro de generatione animalium secundo de similitudinibus et earum causis enixissime disputat opiniones priscorum confutans: qui hoc ascribebant semini ex toto corpore defluenti. *Pius.*

Vistum] Sic Codices, at *Vultum* non incommode substituatur. *Creech.*

Tum porro quoniam, &c.] Hoc dicit; Quoniam usque ad eum apicem, seu ad id punctum, et *cacumen*, quodvis corpus minui potest, ut id jam cernere nequeamus: nimirum id cacumen, quod jam sub aspectum non cadit, partibus caret, et minimum est, i. e. non potest esse minus, quam est. Verum ut totius hujus loci sententiam usque ad versum, *Quapropter qui materiam, &c.* facilius consequamur, sciendum est, Peripateticos et Epicureos cum in aliis multis, quæ ad hanc disputationem non pertinent, tum in his maxime inter se dissidere: primum quod illi volunt omne corpus in parteis infinitas secari posse, neque ullas corporis parteis usque adeo parvas esse posse, ut non possint fieri minores: id est, infinitum nihil esse quidem re et usu, seu functione, et (ut vulgo loquimur) actu; sed τῇ δυνάμει, i. e. potestate: quod item sensit Empedocles: Epicurei autem contra, cujusque corporis censent minimas esse parteis, id est ejusmodi, quibus nullæ possint esse minores, ad quas cum deventum sit, divisioni nullus jam amplius sit relictus locus: deinde quod illi negant inane, ut et Empedocles, et tamen motum recipiunt: Epicurus autem et inane ponit, ac mordicus retinet, et sine inani motum esse non posse contendit. Horum duorum versuum scripturam vulgatam paullum immutavi, partim veterum codicum auctoritate fretus, partim conjectura ductus: quam adjuvat locus, qui sequitur infra vs. 750. 'Cum videamus, id extremum quojusque cacumen Esse, quod ad sensus nostros minimum esse videtur.' Sæpe autem in hac voce, et *quojus*, et *quoi*, peccatum a librariis est, cum in hoc scriptore, tum in aliis. Venit nunc unius loci in mentem, qui est hoc eodem in libro, infra non longe, vs. 617. 'Quoi quoniam ratio reclamat vera,' &c. pro quo libri aliquot vulg. habent, *Quod quoniam, &c.* Lamb. Nunc aget de Minimo, (Epic. ἐλάχιστον vocabat,) ultra quod nulla de-

tur fractio, contra Peripateticos. Inde probabit atomos suas. Cacumen autem vocat Lucretius punctum illud corporis, ad quod ubi deventum est, nulla sectio detur. *Fab.* Alio vss. 16. utitur argumento, subtili equidem, et quod pauci perceperint: *Semina* secundum Epicurum sunt aliqua quantitate prædita, quod vero quantum est extremum habet. Id autem extremum minimum est quod potest concipi; neque unquam existit ab aliis partibus sejunctum et separatum, atque ex istis minimis tota cujusque seminis moles construïtur. Cum vero partes constituentes a se invicem separatæ existere nequeant, a se invicem divelli non possunt: quodcunque enim Corpus ab alio disjungi potest, sine illius ope et auxilio suum Esse tueri valet. Ideoque quodlibet semen simplex necesse est, et indissolubile: quoniam constat partibus conceptu minimis, et quas nulla vis potest disjungere, quoniam nulla est vis quæ in nihilum valeat redigere: in nihil enim nihil. Alii legunt: *Quoniam est extremum quodque cacumen Corporis illius, quod nostri, &c.* Creech. Nescio cur veterum lectionem immutaverit Lambin. et qui eum postea secuti sunt editores, cum illa quæ in Mss. etiam L. B. inveniatur et omnib. fere impressis, ferri possit, *Tum porro quoniam est extremum quodque cacumen Corporis illius, quod nostri, &c.* quomodo et Ed. Bas. nisi quod ita distinguat: *Corporis: illius, quod, &c.* Hav.

Quojusque cacumen] Ex *quojusque* fecerant *quodque.* ut ex *quoi*, *quod.* vs. 617. Vide et inf. 2. 17. 3. 998. *Gif.*

603 *Nec fuit umquam per se seer.*] I. e. neque id corporis cacumen, quod jam oculi nostri cernere nequeunt, fuit umquam a suo toto secretum, aut per se: neque posthac esse poterit: quoniam ipsum alterius pars est. *Lamb.* Sed νῷ et δυνάμει tantum. *Fab.*

605 *Alterius quoniam est ipsum*] In aliis vett. libris: *Alterius quoniam sunt ipsum primaque et ima.* In quibusdam: *Alternis.* Omnia, nisi fallor, mendose. *Gif.* Secutus sum cod. Bertin. et Memm. et quosdam typis excusos. *Lamb.*

Primaque et ima, &c.] I. e. et prima, atque ultima, deinde aliæ, atque aliæ partes corpus constituunt. *Lamb.* Non contemnendum, quod unus ex Vossii codd. habet: *primaque et una.* Preig.

607 *Agmine cond.*] Quidam legi volunt, *Augmine condenso, &c.* Lamb. Alii leg. *augmine*, melius. Intelligit autem moleculas, quas alibi glomeramina vocavit. *Fab.*

Naturam corporis] Quidam veteres: *corporum.* Gif. Tandem corpus constituunt. *Fab.*

608 *Necesse est hærere, ut nequeant ulla*] Sic restitui, primum injecta mihi mendi suspicione ex veterum codicum scriptura, quæ est, *Unde queant ulla*, cum vulgati habeant *Unde queant nulla:* deinde conjectura auguratus ita esse legendum, ut ego excudendum curavi; cum præsertim hanc scripturam ad oram codicis Memm. annotatam reperissem. sententia autem verborum apertissima est. necesse est (inquit) ita hærere, ut nequeant, &c. *Lamb.* Vet. libri quidam; *unde queant ulla.* Forte: *ut nequeant ulla.* et ita Lambinus. *Gif.*

611 *Quæ minimis stip.*] Atqui statim negabit, prima corpora ullis partibus esse prædita. Et certe si partibus constant, ergo possunt dividi. respondet ipse huic objectioni versu proximo. *Lamb.*

Minimis partibus] Quod tamen falsum. unde mox addit *non ex ullorum conciliatu, Sed magis æterna pollentia simplicitate.* Itaque est correctio seu emollitio audacioris dicti. *Magis* autem significat *potius;* idque ni foret, sensus absurdus esset. Catull. ‘Id, Manli, non est turpe, magis mi-

serum est.' *Fab.*

612 *Non ex ullorum*] Est διόρθωσις, seu ἐπιθεράπευσις, per quam declarat, quod superiore versu dixerat, proinde ac si ita dicat: sed ne erres, audi quo pacto sit hoc intelligendum, quod dixi, prima corpora minimis partibus stipata arte cohærere: non enim hoc sentio, prima corpora ex ullarum rerum cœtu atque congressu esse concreta, cum sint simplicissima: sed hoc significare volui, ea esse solidissima, et ita compacta, et stipata, ut neque frangi, neque dissolvi ullo modo possint. *Lamb.*

Non ex ullorum] Gottorp. cod. *illorum*. Lego: *illarum*, sc. partium. Id puto sensus postulat. *Preig.*

613 *Sed magis*] Ἀλλὰ μᾶλλον, sed potius. *Lamb.*

614 *Neque deminui jam*] Sic cod. Bertinianus et Memmianus et Veneti antiq. quos secutus sum. atque ita legendum. *Lamb.*

615 *Reservans semina rebus*] Nam si daretur fractio ad infinitum, necessario species deminuerentur. *Fab.*

616 *Minimum*] I. e. aliquid, quo aliud minus esse non possit. *Lamb.* Modo statuerat semina ex partibus conceptu minimis componi, talia vero minima esse vss. 18. notissimo illo, quo omnes fere philosophi utuntur, argumento confirmat. In his versibus explicandis non tam interpretis quam patroni partes agit Gassendus, et Lucretii sententiam corrigit et emendat, potius quam explicat. Siqua enim sit in hoc argumento vis, siquid ipsa verba valeant, minima hæc, e quibus sua principia componit, Lucretius plane mathematica esse voluit: 'Quæ nullis jam prædita partibus extent.' vs. 619. Semina enim Epicuri magnitudine, et figura, ideoque partibus prædita esse quis dubitat nisi qui in illius philosophia hospes sit, neque Epicurum περὶ γωνίας Ἀτόμου scripsisse noverit? Hoc igitur voluit Lucretius: Semina prima sunt indissolubilia et æterna, non quia partibus carent, sed quia perfecta soliditate pollentia nulla vi diffringi, aut divelli possint. Si vero quis roget, Quales sunt istæ partes e quibus Semina prima tanquam composita concipiuntur? Resp. Eas nullas habere partes, et esse mathematicas: nisi enim talia minima darentur, nulla esset inter Rem maximam et minimam inæqualitas, quoniam utraque res infinitas partes pariter contineret; ideoque utraque esset infinita. Epicurus Epist. ad Herodotum, οὐ δεῖ νομίζειν ἐν τῷ ὡρισμένῳ σώματι ἀπείρους ὄγκους εἶναι· οὔτε γὰρ σαφῶς, ἐπειδὰν ἅπαξ τις εἴπῃ ὅτι ἄπειροι ὄγκοι ἔν τινι ὑπάρχουσιν, ἐστὶ νοῆσαι πῶς ἂν ἔτι πεπερασμένον τοῦτο εἴη τὸ μέγεθος. *Creech.*

617 *Ex partibus infinitis*] Quod absurdum; nam ubi ad ἐλαχιστότατον devenero, tum licebit Peripateticis porro pergere; unde fiet ut bis millesima pars in totidem partes æque dividi possit, ac universa corporis moles. *Fab.*

618 *Quippe ubi*] I. e. quippe cum, seu, quippe quia. *Lamb.* Quandoquidem. *Fab.*

Dimidiæ partis pars] Suspecta mihi est littera postrema. Nam cur *dimidiæ partis partem* potius, quam ipsam illam partem dimidiam dixit? deinde: *quotam dimidiæ partis partem* potissimum velit intelligi non addit. Quid si legamus: *dimidiæ partis par* pro quavis parte dimidia. Dimidia quæque pars habet *par suum; par* autem *dimidiæ* cujusque *partis* nihil aliud quam partem dimidiam efficit. *Preig.*

619 *Perfiniet*] Ita et cum vet. quibusdam malui. In aliis: *præfiniet.* Gif. *Perfiniet ulla.* Sic habent duo libri manuscripti, quos sequor: alii, *præfiniet.* Lamb.

620 *Escit*] Ita ex Vet. libris restitui. Vide Indicem. Quidam Vet. codex: *Quod escit.* Gif. Secutus eram initio lectionem vulgatam, *quid esset?*

cujus hanc sententiam esse scripseram, Ergo quid interesset inter summam rerum, et minimam? nihil scilicet. Sed cum aliquot in lib. manuscriptis scriptum reperissem, *minimamque quid escit?* atque hanc scripturam judicio lectoris ingeniosi permisissem, eam non longo post tempore in editione secunda, quæ sine commentariis prodiit, repræsentavi, et secutus sum. *escit* autem, ut docet Festus, valet *erit*. quemadmodum *superscit*, eodem auctore et doctore, *supererit*. Ennius, p. 60. 'Dum quidem et unus homo Romæ totæ superescit.' Nonnulli tamen *esit*. et *superesit*, &c. et sine *c* scribendum existimant. *Lamb.* Erit; e veteri Latio. Hujus loci emendatio Lambino, non Gifanio, debetur. Arbitror autem corruptos esse veteres codices, et Festum ipsum; neque enim temporis futuri terminatio est SCIT, sed SCET, ut a lego, leget, condo, condet, &c. Inde est quod apud Festum alibi legas, OBESCET, oberit. Fit autem a Græco ἔω sum, unde ἔσκω, et ἔσκον toties apud poëtas pro *eram*. Ita ex eo, esco, ut a floreo, floresco, &c. Pro *erit* autem dicendum fuit more veterum *esit*, ἔσει: unde in 12. Tab. *nec esit* pro *nec erit*. Fest. in Nec. At in futuro modi subjunctivi dici oportuit, esse, is, it, ut a prohibeo prohibesso (i. e. prohibuero) ab expugno, expugnasso (i. e. expugnavero.) *Fab.* Seu *Escet*, ut Festus, Obescet pro Oberit: seu *Esit*, ut veteres pro *Erit;* et hanc lectionem probat sequens versus: Alii *Esset*. Creech. Sic habent omnes Editiones. Rerum summam quam dicat, nequaquam obscurum est. Verum quo illud adjectivum *minimam* referendum sit, non patet. Scribe: *Ergo rerum inter Summam Minimumque quid escit?* unaquæque res seu corpus habet *summam* suam, ac *minimum suum; Summam* Lucretius τὸν σύγκρισιν, *Minimum* τοὐλάχιστον vocat. Lambinus vocem *minimam* æque ac *summam* pro substantivo accepisse videtur. Sed nullo exemplo; et ipse Lucretius neutro genere jam *Minimum* diserte dixerat, id quod in quaque re minimum esse cum Epicuro statuit, in illo vers. 616. 'Præterea nisi erit Minimum.' *Preig.* Satis hæc sunt speciosa, sed quum Poëta versu 617. dixerit *partem dimidiam*, non video cur hic *summam* et *minimam*, scil. partem, vituperemus, quibus videlicet tribus tota res absolvitur. Possis ita etiam legere, ducibus Mss. *Ergo, rerum inter summam minimamque quod escit, Nil erit ut distet.* i. e. nihil distabunt, omnia erunt similia. *Hav.*

621 *Non erat, ut distent*] Οὐκ ἔσται ὅπως διαφέρωσι, i. e. non poterit fieri, ut summa et minima res distent: non distabunt, nisi (inquit) erit aliquid minimum, nihil intererit inter rem summam, et minimam. nam ratione eorum, qui quodvis corpus infinite dividi posse volunt, etiam res minima, æque ut res maxima, in parteis infinitas dividetur, et æque ex partibus infinitis constabit. *Lamb.* Οὐχ οἷόν τε ἔσται ὥστε διαφέρειν, &c. *Fab.*

624 *Quoi quoniam ratio*] Ita vet. quidam libri supra vers. 593. *quojusque*. In quibusdam libris: *quod*. Gif. In uno cod. manu exarato reperi scriptum *Qui quoniam*, non sine litura. nam audaculus aliquis ex voce, *Quoi*, conatus erat facere *Quod*, ut est in plerisque libris vulgatis, ita tamen ut adhuc appareant rectæ et veræ scripturæ impressa vestigia. *Lamb.*

Negatque Credere posse animum: victus, &c.] Cum in quattuor codicibus calamo exaratis reperissem scriptum *negatque*, consentientibus quibusdam excusis, et item manuscriptis *animum*, non, ut in vulgatis, *animi;* ego sic restitui, existimans hanc esse veram, et germanam scripturam. Quod si quis, mutata distinctione, legi mallet: *negatque Credere posse: animi victus fateare necesse est, &c.* non repugnabo. *animi victus* autem ita dictum intelli-

getur, ut 'falsus animi,' 'æger animi,' 'excruciatus animi,' 'saucius animi,' et similia. Sententia autem horum versuum hæc est: Cui (inquit) quia vera ratio reclamat, et quia negat se credere posse, necesse est, ut tu animi, seu animo victus, fateare esse corpora quædam, quæ nullis partibus constent: vel ut nos excudendum curavimus: Cui quia vera ratio reclamat, negatque animum credere posse, necesse est ut tu victus, &c. *Lamb.*

625 *Credere posse Animum, victus*] Aliqua prisca exemplaria *victum* habent. 'Animi victus' pro 'victus animo' consueto poëtæ loquendi more. *victus.* superatus argumentis veræ philosophiæ. *Pius.* Hæc est antiqua et vera scriptura, quam Marullus mutavit temere. Ita et inf. alicubi loquitur. *Gif.* Recte, dum alii legant *Credere posse: Animi victus, &c.* Creech.

629 *Denique sic minimas, &c.*] Sic omnes libri recte. I. e. Si omnia porro semper secantur, nihil regigni poterit. Quia omnia segmenta semper habebunt aliquas partes, cum rerum principia non habeant, ut vs. 747. *Gif.* Denique nisi (inquit Lucret.) natura res omneis creatas in parteis minimas (minimas autem parteis appellat eas, quibus aliæ non possunt esse minores, et ad quas cum perventum est, res dividi posse desinunt) dividi ac resolvi cogeret, nihil ex illis partibus reparare posset; quælibet harum partium rursus constaret ex partibus infinitis. at quæ multis, aut omnino aliquibus partibus constant, non possunt eas res habere, quas materies habere debet, plagas, pondera, connexus, &c. *ni minimas* autem reposui, hanc scripturam sententia ipsa postulante, cum libri vulg. habeant *si minimas*, plane mendose. quam scripturam qui tuentur, cæcutiunt. Nam Epicurus, et eum secutus Lucretius, volunt aliquid esse in rebus minimum. Itaque infra paucis post paginis, veteres philosophos reprehendit Lucretius; primum quod motum constituant, exemto inani, deinde quod faciant non esse finem rebus secandis, neque esse quicquam in rebus minimum. *Lamb.* Explicata de minimo mathematico sententia, ad minimum suum physicum redit Poëta, quod propter soliditatem, non vero propter exilitatem, indissolubile fingit, et æternum: quod vs. 7. iterum confirmat: Nisi enim ad extremam resolutionem natura perveniret, nisi omnes, etiam minutissimas, moleculas explicaret; inepta foret rerum materies innumeris illis quibus debet subjici mutationibus, atque formis; moleculæ enim ex variis partibus connexæ, et inane inter se, ex sententia Epicuri, continentes, non æquabili pondere, non uniformi motu donarentur; aliorum ictibus maligne obsequerentur, ideoque minime connecti possent. *Creech. Denique ni.* Ita sententia ipsa postulante edidit Lambinus. *Denique si*, Nardius, Gifanius, Pareus. Quos omnes merito negligimus; reclamat enim vs. 625. *Creech.*

Propterea quia quæ ullis sunt partibus aucta] Nos ita. Lambinus: *multis.* In omnibus libris: *nullis.* Ex hiatu mendum. Sic et variatum sup. vs. 602. *Gif. Multis s. p.* Sic legendum est, reclamantibus omnibus exemplaribus, in quibus est *nullis sunt partibus.* hoc enim significat Lucretius: omnia in minimas parteis resolvi solent natura, non infinitas. hæ autem partes minimæ sunt corpora prima, et primordia rerum, quæ in nullas jam amplius parteis secari possunt. Hujusmodi autem corpora ad res gignendas sunt aptissima. quod contra si essent multis partibus aucta, et si in multas parteis secari possent, ea, quæ materies genitalis habere debet, habere nullo modo possent, videlicet varios connexus, pondera, plagas, &c. Licet etiam legere, *Propterea quia quæ sunt ullis partibus aucta, &c.* verum-

tamen sicut edidi, legi malo. Quod autem *φορτικώτατοι* quidam legi volunt, *Propterea quia quæ ullis sunt partibus aucta*, taleis versus sibi habeant: Lucretio vero politissimo scriptori ne affingant. *Lamb.* *Multis.* Optime a Lambino restitutus hic locus est, invitis omnibus Mss. *Fab.* *Quæ multis* recte Lambinus contra omnes libros. Codd. *Quæ nullis:* vitiose. Gif. Par. *Quæ ullis:* quos qui sequitur, Lucretium et sensum communem deseret. *Creech.*

633 *Non possunt ea*] Subaud. *habere.* non possunt habere, quia concreta sunt, determinata, affecta, &c. Itidem ut metalla se habent ad lapidem chymicum, ut vocant; sunt enim mortua. *Fab.*

635 *Geruntur*] I. e. a natura administrantur: vel, ut videtur hic legendum, *genuntur*, i. e. gignuntur, ut sæpe alias. *Lamb.* Lambinus: *genuntur*, contra veteres libros. *Gif.* *Genuntur* Lambinus, Gassendus, eamque lectionem contra Gifanii et Parei strepitus vs. 626. probe defendit, et tuetur. *Creech.*

636 *Quapropter*] Cum tractatum sit copiosissime principia prima esse æterna, indivisibilia, immobilia; quæ tamen corpora cogunt habentia varios connexus, pondera, concursus, motus; per quas res quæque geruntur; illi maxime falluntur qui principium rerum omnium ignem esse putarunt: cujus opinionis et princeps et auctor habetur Heraclitus: sed fallitur: quod evidentissimis rationibus demonstrabitur. Quod autem Heraclitus ignem crediderit esse principium rerum docet Macrobius et omnes eruditi. hic est ille Heraclitus, qui tenebris quibusdam sensus suos diligenter involvit: qui propter obscuritatem desertus est: ob quam caliginem *σκότεινος*, hoc est *tenebricosus* est dictus a Græcis: de quo Hieronymus primo contra Jovinianum: 'Heraclitum quoque, cognomento *σκότεινον*, sudantes philosophi vix intelligunt.' Extat elegantissimum poëma Græcum, quo lector admonetur volumina Heracliti ne temere attrectet; quoniam primo obtutu offundent se ei caligo et tenebræ; verum dein cum sensum perceperit inveniet lumen sole splendidius. Græcanicos subscripsi versus: *Μὴ ταχὺς Ἡρακλείτου ἐπ' ὀμφαλὸν εἴλεε βίβλον Τοὐφεσίου. μάλα τοι δύσβατος, ἀτραπιτός. Ὄρφνη καὶ σκότος ἐστὶν ἀλάμπετον. ἢν δέ σε μύστης Εἰσαγάγῃ, φανεροῦ λαμπρότερ' ἠελίου.* Hic est ille Heraclitus, quem Plato Cratylo asserit censuisse cuncta fluere semper, nihilque consistere: unde fortasse manavit illud ejusdem Platonis sexto de republ. 'Multo magis quam sol Heraclitius extinguuntur.' Adde quod ait Symmachus in epistolis: 'Heraclitum physicum summam laudis arbitratum esse uni placere.' Innuitquoque Cic. l. tert. de N. Deor. ignem esse principium, sic: 'Sed omnia vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, sequentes: quem ipsum non omnes interpretantur uno modo: qui quoniam quid diceret intelligi noluit, eum omittamus.' *Pius.* Nunc aliquot suis rationibus, quæ principiorum instar sunt, confirmatis, ac stabilitis, incipit aliorum, eorumque clariorum, philosophorum opiniones refellere, ac labefactare: atque ab Heraclito initium facit: qui dicebat (ut scribit Laërtius) *πάντα ἐκ πυρὸς συνεστάναι, καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι· τὰ πάντα, ἀραιώσει, καὶ πυκνώσει γινόμενα, ῥεῖν τὰ πολλὰ ποταμοῦ δίκην· πυκνούμενον τὸ πῦρ ἐξυγραίνεσθαι καὶ ἀέρα γίνεσθαι· συνιστάμενον ἀέρα γίνεσθαι ὕδωρ· πηγνύμενον τὸ ὕδωρ, εἰς γῆν τρέπεσθαι, καὶ ταύτην ὁδὸν ἐπὶ τὸ κάτω εἶναι· πάλιν τε αὐτὴν τὴν γῆν χεῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι· ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπὰ ὁμοίως, &c. αὕτη δ' ἐστὶν ἡ ἄνω ὁδός*, i. e. 'Omnia ex igne constare, et in ignem resolvi. Cum autem omnia rarefactione, et condensatione fiant, fluere magna ex parte

fluminis instar: ignem, cum densatur, humescere, et ita aërem fieri: aërem, cum cogitur et congregatur, aquam fieri: aquam concretam in terram verti: atque hanc esse viam ad locum infimum. contra terram ipsam fundi: ex qua fieri aquam: ex aqua autem reliqua similiter, &c. hæc autem via est ad supremum locum.' De eodem sic Vitruv. 2. 2. 'Heraclitus Ephesius, qui propter obscuritatem scriptorum a Græcis σκοτεινὸς est appellatus, ignem principium rerum posuit.' Eadem fere sunt apud Plutarch. de Heracl. lib. 1. περὶ τῶν ἀρεσκ. quem locum mox testem producemus. *Lamb. Quapropter qui, &c.*] Positis et stabilitis Epicuri principiis, aliorum sententias convellit; omnia argumenta in duo distribuens Capita, impugnat primum eos, qui elementum unicum, ac deinde eos qui plura assumunt. Inter priores deligit Heraclitum, vss. 70. qui ignem constituerit; reputat nempe quicquid contra illum argumentatus fuerit, contra cæteros valiturum; quandoquidem nihil opponi adversus ignem valeat, quod non pari jure et de aëre, et de quolibet alio concludatur. Et certe ad rem attendenti illa opinionum varietas merus esse ludus videtur; quatenus cum earum authores diversa supponant, circulatione tamen utuntur, qua in idem cadant recidantque omnes. Sortiatur enim quis elementum quodcunque tandem lubuerit, is nihil aut minus consequatur, aut amplius, quam quivis alius, a quo aliud occupatum fuerit; siquidem uno habito, illud condensans ac rarefaciens statim habebit cætera: adeo ut nihil plane intersit, sive hoc sive illud primum usurpetur. *Gassendus.* Creech.

638 *Lapsi sunt a vera ratione*] Erraverunt a via militari: per calles et semitas Heracliti fallaces et laciniosas. *Pius.*

639 *Heraclitus*] Blythonis, vel Heraciyontis filius, Ephesi natus, circa LXIX. Olympiad. floruit: ἔδοξεν αὐτῷ πάντα ἐκ πυρὸς συνεστάναι, καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι. *Creech.*

640 *Clarus ob obscurum*] Ex quo dictus est σκοτεινὸς, ut testatur Vitruvius, et item M. Tull. lib. 2. de Finibus, his verbis: 'Epicurus ita loquitur, ut non intelligatur: quod duobus modis sine reprehensione fieri potest: si aut de industria facias, ut Heraclitus cognomento σκοτεινός: aut cum rerum obscuritas, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio.' Idem lib. 3. 'Sed omnia vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, sequentes: quem ipsum non omnes interpretantur uno modo. Qui quoniam quid diceret, intelligi noluit, eum omittamus.' *Lamb.* Notissimum illius cognomentum, σκοτεινὸς, et αἰνικτὴς, de quo Laërtius. *Fab.* 'De industria, et consulto occulte dixit Heraclitus.' Cicero de Finibus lib. 2. et in 3. de N. Deor. 'Intelligi noluit:' Inde Σκοτεινὸς, Tenebricosus dictus: Author Homericarum Allegoriarum: ὁ γοῦν Σκοτεινὸς Ἡράκλειτος ἀσαφῆ καὶ διὰ συμβόλων εἰκάζεσθαι δυνάμενα θεολογεῖ τὰ φυσικὰ, &c. Menagius ad Laërtium Vit. Heracliti. Naturam viz. imitabatur: Φύσις γὰρ καθ' Ἡράκλειτον κρύπτεσθαι φιλεῖ. Themistius Orat. 12. *Creech.* Inde tenebrosus appellatus a Tertulliano de Anima c. 11. 'Ut merito Heraclitus ille tenebrosus vastiores caligines animadvertens apud examinatores animæ, tædio quæstionum pronunciarit, terminos animæ nequaquam invenisse omnem viam ingrediendo.' *Hav.*

Inanes] Obscurus enim hic Scriptor, et qui intelligi noluit, multos habuit interpretes, Sectatores etiam plurimos Ἡρακλειτείους dictos. Laërtius Vit. Heracliti. *Creech.*

641 *Quamde Grajis qui inter Grajos*] Hæc eradenda sunt, et in eorum vicem ista substituenda: *Quam gra-*

vior Grajos inter, qui vera requirunt. Sensus est: Hic Heraclitus, qui credidit se aliquid esse dum tenebris lucem involveret, hoc est, philosophiam obscuritati, plus auctoritatis habet in cœtu illorum, qui sunt inanes, et philosophicæ frugis ignari, quam retulerit gratiam novitatis inter illos, quorum finis est veritatem inquirere. Ordo talis est: Heraclitus est clarior inter inanes, quam sit gravior inter illos, qui nudam veritatem indigitant. *Pius.* *Quamde gravis.* Ita ex vet. libris et Festo restitui, etiam ita restituendo. *Quamde*, i. e. *quam*, et *gravis* pro *graves.* Gif. *Quamde graveis inter Grajos.* Secutus sum quinque librorum manuscript. auctoritatem; quibuscum consentiunt nonnulli typis excusi. Denique hanc scripturam agnoscit Pompeius Fest. his verbis: '*Quamde* pro *quam* usos esse antiquos cum multi veteres testimonio sunt, tum Livius in primo: 'Jupiter ut muto fretus magi, quamde manu stat:' et secundo, 'Quamde tuas omneis legiones, ac popularcis:' Et Lucret. l. 1. 640. 'Clarus ob obscuram linguam magis inter inaneis, Quamde graveis inter Grajos,' &c. Sententia autem hæc est: Clarus ob obscuram linguam inter Græcos vanos atque inaneis, magis, quam inter graveis, eos dico, qui veri studio ducuntur. *Lamb.* *Quamde*, quam, ut alii probavere. Addo ego et olim dictum fuisse, *quodde*, a Græco ὅτι δή. (nam *quod* Latinorum natum est ex ὅτι.) Versum itaque Lucilii apud Nonium lego, 'Quodde tuas laudes culpas, nil proficis hilum.' Dicebant etiam *quode* pro *quo* movendi adverbio. Plaut. Most. 'quod' ego eam an scis?' *Fab.* Nardius vero legit, *Quam de Grajis inter, &c.* imperite. *Creech.*

Qui vera requirunt] Virg. Æn. 6. 100. 'Obscuris vera involvens.' *Preig.*

643 *Inversis quæ sub verbis*] Verba inversa, verba immutata: i. e. ab ea re, in qua proprie locum habent, ad aliam translata: et ita interdum obscura. nam talis inversio parit fere obscuritatem. Cic. Partit. 'Genus loquendi alterum sua sponte fusum, alterum versum atque mutatum. Idem in Bruto hujusmodi verborum immutationes τρόπους ait a Græcis appellari. Alii per *inversa verba* significari putant, verba præpostere pronuntiata, ut *vola*, *lavo*. Terent. Heaut. 2. 3. 131. 'inversa verba tua, cervices eversas tuas.' quem locum declarans Turnebus, 'inversa verba' (inquit) 'i. e. inflexa, tropoque immutata, quibus plerumque amatores uti solent, verbi gratia, cum amicam appellant, vitam, animam, cor, mel merum, delicias, et similib. nominibus.' *Lamb.* Notus Terentii locus. ex eo probat Turneb. inversa verba esse inflexa et tropo mutata. Quod verum est. *Fab.* 'Inversa verba,' inflexa et tropo immutata. 'Inversi mores' apud Horatium mores a recta Virtutis norma deflectentes. *Immersis* Gassendus. *Creech.*

644 *Belle*] Eloquenter, generaliter, amœne. Hic est ordo. Leves philosophi existimant illa verba fucata esse vera, quæ possunt belle tangere aures, hoc est, captare modulatione sua interiora animi, et mentem demulcere: juxta illud Persianum 1. 35. 'Tremulo scalpuntur ubi intima versu.' Bellum festivum et elegans dicimus. Varro. 'Græci belliores quam Romani nostri.' Catullus. 'Nec qui cum bella puella cubet.' Tibull. 1. 10. 71. 'Non tibi sed juveni cuidam vult bella videri.' Bellatula in eodem significatu dictum a Plauto. *Pius.*

645 *Et lepido quæ sunt fuc. son.*] Virg. Georg. 2. 465. 'Alba nec Assyrio fucatur lana veneno.' Et 'Lana nec Assyrio mutabit vellera fuco.' *Pius.* Translatio ab oculorum sensu ad auditum. *Fucata* enim oculis cernun-

tur:' soni auditu sentiuntur. Virg. Georg. 4. 334. 'Milesia vellera Nymphæ Carpebant hyali saturo fucata colore.' *Lamb.* *Fucata*] Audax translatio : sed tam egregiæ audaciæ quis non indulgeat? *Creech.*

646 *Nam cur tam varia, &c.*] Primum vss. 10. contra Heraclitum proponit argumentum : Concipi non potest quomodo tanta varietas rerum, imo quomodo unica res varietate quadam partium prædita, ex uno quodam simplici ac uniformi principio constet. Esto ignis, at nisi quidpiam aliud admisceas, nihil unquam habebis præter ignem : quoniam quomodocunque tandem partes illius transmutatæ commistæque inter se fuerint, perinde semper futurum sit propter eandem omnium naturam. Et ne evadat condensationis rarefactionisque beneficio (ἀραιόσει καὶ πυκνόσει ἐκ τοῦ πυρὸς πάντα Laërtius Vit. Heracliti,) monet : intelligi quidem posse ex condensatione partium calidarum ignis evadere quidpiam calidius, ex rarefactione quidpiam minus calidum ; at evadere frigidum, imo et frigidissimum, qualia in rerum natura multa experimur, qui intelligi possit? *Creech.*

647 *Ex uno si sunt*] Sic legendum est potius quam, ut vulgo, *Ex vero si sunt, &c. uno* antem, id est, solo. sequitur deinceps *puroque*, id est, meroque. *Lamb.* *Ex vero.* Lamb. *uno*, i. e. solo. *Fab.* Quid moverit viros doctos, cur a Lambini lectione, *Ex uno si sunt igni*, recesserint, non video, Nisi forte auctoritas alicujus Libri defecerit. • At vero jam Cod. Gottorp. (monstrante nuperrima Ed. Lond.) habet ejus vestigia : *Ex uro si.* Quod idem Gottorp. Cod. habet in hoc versu, *vereque creatæ*, non est contemnendum. *Preig.* Imo et Lugd. Bat. Codd. ut ex V. L. nostris patet, confirmant editam a nobis lectionem *ex uno*, sed cum iidem constanter *puroque* retineat, ego quoque retinui. *Hav.*

648 *Nil prodesset enim*] Hæc est hujus argumenti vis. dicit Heracl. ignem esse principium rerum : hanc autem varietatem rerum ex condensatione et rarefactione existere. id fieri non potest (inquit Lucretius) ; nam ignis condensatus ac rarefactus vel desinit ignis esse, vel ignis naturam retinet : si ignis esse desinit, ignis igitur non est principium. sin ignis naturam retinet : hoc tantum efficiet condensatio et rarefactio, quod contractis partib. ignis erit acrior : disjectis et dissipatis, remissior. Itaque in natura rerum nihil erit præter ignem. *Lamb.*

Denserier] Sic habent lib. manuscr. et aliquot typis impressi. *Denseri* autem usurpabant veteres pro *densari*, et *densere* pro *densāre:* quod supra jam indicavi. *Lamb.*

Nil prodesset enim] Quasi diceret, Quod enim ait Heraclitus, ut suo dogmati consulat, ignem, dum densatur, humescere, &c. nil agit : quanto enim impensius densabitur ignis, tanto et ignis amplius fuerit ; quia rarefactio nil efficiet ; nam, ignis quantumvis rarefactus, ignis tamen est. *Fab.*

650 *Super ignis*] Corrige ex priscis exemplaribus, *suus ignis*, h. e. in se coactus et stipatus. Sunt qui legunt *separ* pro *separatus*. Syllabæ mensus ne annuam facit. *Pius.*

Quam totus habet super ignis] Ita vet. libri, manu formisque descripti ; alii vulg. *suus.* quod Marullus est commentus. Vide Indicem *super.* Gif. Lib. vulgati habent, *quam totus habet suus ignis :* manuscripti autem, *quam totus habet super ignis :* quam scripturam et in prima editione et in secunda annotavi. hanc nunc sequor. *Super* autem hic pro *superus* sive *superior* accipi debet. *Lamb.* Lambinus de igni supero seu ætherio intelligit ; (nam et *infer* et *super* olim dicebant, uti ex Catone Censorio cap. 149, constat.) Eadem Gifanii

mens est. Sed istud *Totus* ne quid tale putem efficit. Quare existimo hoc loco *Super* esse adverbialis formæ, ita ut *totus super ignis*, sit *reliquus ignis*, seu alii ignes. Exemplum cuperes. En tibi, nec longe abeo. Virg. 3. 489. 'O mihi sola mei super Astyanactis imago.' imago quæ reliqua es. *Fab.* Ita Codices, *Super* i. e. *Superior*. Lambinus. Et hæc interpretatio forsan admitti potest ex vs. 782. At *Totus*, ne quid tale putet Faber, efficit. Hæc ille: 'Existimo hoc loco *Super* esse adverbialis formæ, ita ut *totus super ignis*, sit *reliquus ignis*, seu alii ignes. Exemplum cuperes, En tibi, nec longe abeo. Virg. Æn. 3. 489. 'O mihi sola mei super Astyanactis imago:' imago quæ reliqua es.' Servius vero ad Virg. *Super* valde, vehementer. Alii legunt *Suus*, et ista vox non incommode respicit *Partes* in vs. 649. *Creech.* *Super ignis.* Cælestem cum Lambino putant Turneb. Adv. 19. 15. et Voss. de Analogia 2. 25. quo pacto per hyphen deberet scribi; sed recta videtur Fabri explicatio, hic pro illo igni, qui est reliquus, poni. *Hav.*

651 *Conductis partibus*] I. e. contractis et congregatis. συνηγμένων τῶν μερῶν, ut supra. *Lamb.* Condensatis. συναθροισθέντων. *Fab.*

Esset] Scribendum *esse:* subintellige 'videmus:' par est credere cum videamus majorem esse partibus ardorem ignis concretis quam separatis: immo necesse est concedas quod peto. *Pius.*

652 *Seque paratis*] *Que* conjunctio interposita est gratia metri. In codicibus manuscriptis legitur *disque sipatis*, h. e. dissipatis et divisis. *Pius.*

Disque supatis] I. e. *et dissupatis*, seu *dissipatis*. Tmesis. Sic reposui commotus scriptura primum trium librorum veterum aliquantum illa quidem depravata, sed tamen germanæ et rectæ proxima. Sic enim illi, *desjectis, disque superatis:* deinde Bertiniani et Memmiani; in quorum altero scriptum est plane, *disque supatis;* in altero, *deque supatis.* Fuit tamen cum putarem legendum, *disque paratis. disparare* autem idem fere valet quod diducere, et disjungere. Cæs. lib. 7. de Bello Gallico: 'Disparandos, diducendosque ad suos curaret.' Vitruv. 2. 2. 'Ex his ergo congruentibus cum res omnes coire nascique videantur, et eæ infinitis generibus rerum, natura essent disparatæ,' &c. *Lamb.* Et dissipatis. Supare, jacere est. unde insipare pro injicere, obsipare pro objicere, (ut 'obsipa puellis escam,' objice Varr.) i. e. παράβαλλε, Aristophani. Exempla autem hujus divisionis, sectionis, tmeseos in verbis et nominibus afferam. apud Lucil. est, 'deque petigo,' pro depetigoque: Noni. 'deque totondit agros.' Enn. at vero apud eundem plane mirabile est, 'Cere comminuit brum,' pro Cerebrum comminuit: apud Varr. R.R. 2. 9. 'consue quoque faciunt.' at 1. 9. 'perferve ita fit,' pro ita perfervefit. 3. 4. 'Excande me fecerunt cupiditate.' Ita in quibusdam precationibus, 'ob vos sacro,' pro obsecro vos, et 'sub vos placo,' pro supplicio. Fest. Ita Enn. p. 77. 'Annibal audaci dum pectore de me hortatur,' pro dehortatur me. Ex Calpurnio. Exempla bene multa apud Lucretium reperies, quibus emolliendis hæc erunt. *Fab.*

654 *Talibus in causis*] Si tales causas ponas, quales et Heraclitus et alii induxerant. Notanda Latinitas. *Fab.*

Nedum variantia rerum] I. e. tantum abest, ut tanta rerum variantia esse possit. *Nedum* negationem continet, et in extremo membro periodi aut sententiæ ponitur. *Variantia* autem, i. e. varietas, nomen est ex participio factum, varians: cujus generis sunt illa apud eundem, retinentia, repetentia; et apud M. Tull. decentia, negantia, repugnantia, cohærentia: et hæc omnibus usitata, dis-

tantia, affluentia, abundantia, convenientia, &c. *Lamb.*

656 *Atque hi si faciant*] Vulgati: *Id quoque, &c.* Gif. Sententia horum verborum perspicua est. hoc enim significat Lucret. *Atque si hi faciant*, i. e. si ponant, et statuant, inane rebus admistum esse: procederet eis ex animi sententia, quod volunt: et possent ignes nunc densari, nunc rarefieri. Nunc autem cum densationem et rarefactionem fingant sine inani: longe aberrant a vero. nam ut nihil rarum esse potest sine inani; ita nihil densari, quod careat inani. *Lamb.* *Facient.* Ponent, supponent; *fac ita esse.* τίθει. &c. *Fab.* Instat vss. 10. Physicos Heracliti fautores ad condensationem et rarefactionem ignis confugere non posse, prout inane non admittunt, sine quo nihil rarum fiat aut densum, ut supra demonstraverat vs. 396. Aliqui legunt *Id quoque si faciant.* Creech.

658 *Contraria esse*] Sic ex veteribus scripsi; in quibus erat: *inesse, imesse, mussant, musse, mu.* Vulg. *multi.* Ita supr. vs. 367. 'corporum esse.' quidam, *corporum inesse.* quidam *corporis esse.* Gif.

Contraria, mussant] Secutus sum libros manuscriptos, aut eorum certe vestigia: quorum alii habent, *contraria inesse:* alii, *musse:* aiii, *mu:* alii, *mussant:* quod retineo. *mussant* autem, id est, tacent, muti sunt, hærent, neque habent quod dicant. eodem verbo usus est idem scriptor 6. 1177. 'mussabat tacito medicina timore.' et Virg. 11. Æn. 454. 'Flent mœsti, mussantque patres.' Idem 12. 657. 'mussat rex ipse Latinus.' Idem valet apud Græcos μύζειν. Homer. Ιλ. δ. 20. Αἱ δ' ἐπέμυξαν Ἀθηναίη τε καὶ Ἥρη. Est enim verbum natum et factum ex littera μῦ, mutorum propria, utpote quam solum proferre possunt. Ex eadem μύω, μυστήρια, mutio, tis, tit, et proverbium. 'Ne μῦ quidem facere audere.' *Lamb.* Ita omnino legendum; sed παγγέλοιως fecit Gifanius, qui legerit, *sed quia multa sibi cernunt contraria esse.* o versum admirabilem! Verum metrum omitto. Nonne videre oportuit loco τοῦ *esse*, debuisse ibi verbum aliquod fuisse, cum id orationis vinculum probet: ET *fugitant;* ergo *mussant, et fugitant, &c.* *Fab.* Recte Lambinus, et ibi verbum aliquod debere esse ad vinculum orationis, *Et*, probat. *Et fugitant.* Negligamus autem illos qui amant *Multi: Contraria inesse.* Vel *Amusæ.* ἄμουσοι. Nævius: 'Odi summussos, proinde aperte dice quid sit.' Terentius Mussare pro Tacere posuit; Sile, cœla, occulta, tege, tace. Mussa. Festus in voce 'Summussi.' *Creech.* Vossius ex *Musæ* quod in Cod. quodam suo repererat, fecit *amusæ* i. e. ἄμουσοι, quales a scriptis suis arcebat Heraclitus, juxta illud epigramma, quod apud Diog. Laërt. exstat: 'Ἡράκλειτος ἐγώ· τί με ὧν κάτω ἕλκετ', ἄμουσοι; Οὐχ ὑμῖν ἐπόνουν, ἀλλά μ' ἐπισταμένοις. Εἷς ἐμοὶ ἄνθρωπος τρισμύριοι· οἱ δ' ἀνάριθμοι Οὐδείς· ταῦτ' αὐδῶ καὶ παρὰ Περσεφόνῃ. 'Sum Heraclitus ego: quid me vexatis, inepti? Non vos, sed doctos tam grave quærit opus. Unus homo est nobis id quod ter mille: sed unus Vix sunt innumeri: et Manibus hæc recito.' Sic in ipsum qui solebat omnes alios ἀμούσους vocare, retorqueret hoc convicium Lucretius, et ex vero, si audiamus Diog. Laërt. Μεγαλόφρων δὲ γέγονε παρ' ὀντιναοῦν καὶ ὑπερόπτης· ὡς καὶ ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ δῆλον, ἐν ᾧ φησί· Πολυμαθίη νόον οὐ φύει. 'Fuit autem præ cæteris elato animo, omnesque alios contemnente, ut ex ipso ejus opere patet, ubi ait: Multifaria scientia mentem non juvat.' Rursus: ἤκουσέ τε οὐδενὸς, ἀλλ' αὐτὸν ἔφη διζήσασθαι, καὶ μαθεῖν πάντα παρ' ἑαυτοῦ. 'Neminem audivit; verum semet investigandæ veritati dedisse, omniaque ex semet didicisse, ait.' Quod dictum tamen in sensum longe meliorem

accipit Casaubonus, et postea Menagius. *Preig.*

659 *Et fugitant*] Sic habent lib. manuscripti. hoc verbo sæpe utitur, ut 6. 1237. 'fugitabant visere ad ægros.' *Lamb.*

660 *Ardua dum met. am. v. v.*] Sic fere M. Tull. Acad. lib. 4. 'Alterum est, quod fallacibus et captiosis interrogationibus circumscripti atque decepti quidam, cum eas dissolvere non possunt, desciscunt a veritate.' Talis fere sententia est apud Aristotel. libr. η. ἠθικ. Νικομ. λεχ. Β. non longe admodum ab extr. *Lamb.*

Vera viai] Notavimus alibi hoc loquendi genus, 'vera viai,' 'promta cæli,' 'ultima naturai,' et cetera. *Lamb.*

662 *Denseri*] Sic legendum, et ita habent libri veteres omnes. *Lamb.*

663 *Mittere raptim*] Libri scripti habent partim *raptis,* partim *raptim*: cum quibus concordant Veneti antiq. et Parisienses: ceteri excusi omnes *natum*, præter Vicetinos, in quibus legitur *raptum*: ego *raptim* puto rectam esse scripturam, eamque esse depravatam ab imperitis librariis, qui scripserant *raptiz.* per *z*, in extr. syllaba, *z* pro *m*: ex quo factum est postea *raptis.* si quis tamen malit *raptum*, non rejicio. *natum* puto esse suppositum et adulterinum: *raptim* autem interpretor celeriter: quomodo et alibi usurpatur. *Lamb.* Ita veteres quidam. In aliis vett. *raptis,* non recte, ut opinor. Vulgati: *raptum* et *natum.* Gif. *Raptim.* Alii *Raptis; Ab se raptis,* id est, Ab se constipatis. Alii *Natum.* Alii *Raptum.* Sed *Raptim* sequenti versui maxime convenit. *Creech.*

664 *Lumen jacit atque vap.*] Lumen jacit et calorem. Sic lib. 2. de sole vs. 149. 'At vapor is, quem sol mittit, lumenque serenum.' *Lamb.* Calorem, jam antea. Varro. 'ut ciconiæ Quarum bipennis fulminis plumas vapos Perussit alte.' Ita 'vapore flammeo,' Pacuv. apud eundem in de R. R. 1. 2. Ita 'vapore solis,' apud Curtium, ubi de Cydno et Ciliciæ terræ ingenio. Ovidii locum in 1. Amor. Eleg. 2. videor emendare posse. Ibi Cupidinem alloquens, scribit, 'Non possunt, licet ipse velis, cessare sagittæ; Fervida vicino flamma vapore nocet.' Legendum, *nativo*, non *vicino*; nam propter illud *licet ipse velis*, debuit dicere, *nativum est flammæ, ut semper urat*; hoc ei naturale est. *Fab.*

666 *Quod si forte ulla credunt*] Quidam libri: *una.* quidam, *dicent.* Gif. Altera pars: *Si vero Ignis ita stinguatur* (al. male *stringatur*) *&c.* Fab. Porro quia posset quoddam patere effugium, Si quis diceret Ignem extingui, et converti in aliud corpus, eapropter urget vs. 16. fieri id non posse, nisi admittitur abire ignem in nihilum: quia res simplex et inconcreta, quale debet esse illud Elementum, si prima quidem et unica rerum materies fuerit, mutari non potest, quin omnino pereat. Nam res quidem composita sic mutari potest, ut desinens esse quod erat, relinquat partem superstitem, quæ, veteri statu amisso, novum subeat; verum quod incompositum est, naturam suam deperdere, quin plane intereat, non potest. *Creech.*

Potesse] Posse. *potesse* autem integrum est, et eo utebantur veteres, ut Plautus, et Ennius, et Lucilius, et similes. unius Lucilii versus in præsenti proferam, ex lib. 5. 'Nam si, quod satis est homini, id satis esse potesset; Hoc sat erat: nunc cum hoc non est, qui credimus porro Divitias ullas animum mi explere potesse?' *Lamb.*

667 *Ignis in cœtu stingui, mutareque*] Sic vet. libri nostri, nisi quod pro *musare*, feci: *mutare.* vulgati: *cœtus stringi massareque.* Et supra versu 582. &c. variatum. *Gif.* Secutus eram initio libros vulgatos, in quibus ita impressum est, *Igneis in cœtus*

stringi, massareque corpus: quæ sic declarabam, *igneis stringi*, i. e. denseri, et contrahi, et, quod subsequitur, *massare*, i. e. solidare, et constringere corpus. Dicebat autem Heraclitus, ut refert Plutarchus. ὅτι τὸ παχυμερέστατον τοῦ πυρὸς εἰς αὐτὸ συστελλόμενον γίνεται γῆ· ἔπειτα ἀναχαλωμένη γῆ ὑπὸ τοῦ πυρὸς ὕδωρ ἀποτελεῖται· ἀναθυμιώμενον δὲ ὕδωρ ἀὴρ γίνεται, &c. i. e. 'Id ignis quod sit crassissimis particulis præditum, cum in se contrahitur, terram fieri: deinde terram, cum ab igni laxatur, aquam: exhalantem autem aquam et extenuatam, aërem.' In secunda autem editione sic excudendum curavi, *Ignes in cœtu stingui, mutareque corpus.* quam scripturam nunc item amplector, et retineo. Ejus autem sententia non est obscura: 'Igneis in cœtu stingui,' i. e. igneis in congressu et concretione rei genitæ exstingui, et corpus igneum mutare, &c. *Lamb.* Alii *Stringi:* imperite. *Mutareque*, Alii *Massareque* i. e *Solidare* et *Constringere:* at *Mutare* probabit qui vs. 671. legit. *Creech.*

668 *Facere id*] Igneis mutare corpus. *Lamb.*

Pararent] In exemplaribus legitur *receptet*, hoc est, concedat. ponit inconvenientia quæ sequerentur si corpus ignis in massam conflaretur. Sunt qui legunt *parcere porcent.* Quidam *parte reporcent. Porceo* significat *prohibeo:* de quo Marcellum lege in dictione *porcet*. Pompeius. 'Porcet quoque dictum ab antiquis quasi porro arcet: et pro ec quod est continet ponit. A quo porcæ in agris pulvini et areolæ: in quibus sulcatim grana cujusque generis seruntur:' de quibus lege Plinium, Varronem, et Columellam quoque. *Pius. Reparcent.* Ita ex vet. omnibus restitui. quidam *reporcent* malunt teste Pio. Marullus et Vulgati: *recepteut. Pararent* quidam vulgati, male. *Gif.* Dabunt, concedent, probabunt. codices veteres hoc loco depravatos esse initio putabam, in quibus lectori significaram legi *reparcent:* non etiam probaram, sed fallebar. Itaque et in secunda editione *reparcent* edendum curavi: et nunc item hanc scripturam probo, Turnebo assentiens: atque hoc verbo utitur et Plautus in Truculento 2. 4. 25. 'Utinam a principio rei item parsissem meæ, Ut nunc reparcis suaviis.' Sic autem compositum est *reparco*, ut resero, retego, recludo, revelo, refigo, et similia. *reparco* enim idem valet quod non parco, largior: ut resero, aperio, &c. Al. *reporcent.* male. Reparco autem eandem habet vim propter illud suum Re, quam multa alia verba, ut relino, refigo. Nam relino non est iterum lino, sed id quod litum erat detergo, picem seu ceramentum abrado, &c. Ita 'repercutere nummum,' Tertullian. At Latine 'parco id dicere,' significat, 'nolo dicere,' caveo ne dicam. 'Parce pias scelerare manus.' Virgil. Æn. 3. 42. Itaque *reparco facere*, significabit libenter facio, aut quid tale. Ceterum τὸ *facere*, in hoc versu pro τιθέναι, accipio; ut cum dicimus, fac ita esse; pone illum esse victum, &c. *Fab.* Turnebum cui hic assentitur Lambinus, vid. Adv. 7. 2. ubi ad versum etiam præcedentem monet *stringi, massareque corpus* scripturam depravatam esse ex illa antiquorum Codd. *stingui musareque, &c. Massare* verbum infandum Lucretio, neque ei unquam eloquendum dicit. Clodio Thusco tamen, ut et Servio *Massare* facere est. ut monent marginalia nostra. *Preig.*

671 *Nam quodcunque*] Hi duo versus iterantur infra eod. libr. et lib. 3. *Lamb.*

672 *Mors est*] I. e. resolutio, dissolutio. Virg. Georg. 4. 225. 'Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri Omnia: nec morti esse locum.' Ubi Servius hunc poëtæ locum in partes adducit; cujus Grammatici verba

quoniam vitiose circumferuntur, emendata reponere placet: 'Locum morti: i. e. perditioni. Nihil enim est quod perire funditus possit, cum sit τὸ πᾶν, i. e. omne in quod redeant universa resoluta. Res autem hæc, quæ mors vocatur, non est mors: quippe quæ nihil perire facit, sed resolutio; unde mors (ita lege cum Maasvicii Ed. non ut vulgo *mire*) plerisque bene interitus dicta est, quasi interveniens, et mistarum rerum connexionem resolvens. Lucretius: 'Continuo hoc mors est illius quod fuit ante Connexum.' ut ultimum illud Servii sit explicatio, non principium novi versus. *Hav.*

Hoc] In quod mutatum est scilicet. *Fab.*

678 *Proinde aliquid superare, &c.*] Vss. 18. concludit, si extincto igne generari quidpiam debeat, necessarium esse ut supersit aliquid, quod deperdita ignis forma rei istius generatæ formam induat: Perspicuum est autem hoc esse communem materiam: quam Lucretius supponit esse incorrupta Corpuscula, quæ adjectione, detractatione, transpositione sui varia, nunc formam ignis, nunc alicujus alius rei exhibere valeat. Quod autem illa Ignea ex natura sua non sint, merito arguit ex eo, quod additio, detractio, transpositio nihil operaretur; cum ex ipsa ignis natura remanente Incolumi nihil fieri præter Ignem posset: Deinde sententiam Epicuri exponit: Quædam viz. Corpuscula nulla forma, quam sensus percipere valeant, prædita, rerum esse principia, et ex iis diversimode coëuntibus tam ignes, quam reliqua omnia oriri. *Creech.*

Superare] Superesse, περιγίνεσθαι, ut supra. 580. *Lamb.*

Olli] Illis. sic loquebantur antiqui, ut, 'olla centuria,' et 'ollus letho datus est,' ex Varrone de L. L. 6. Virgil. etiam usurpat interdum, ut lib. 1. 'Olli subridens hominum sator atque Deorum;' et M. Tull. de Leg. *Lamb.* Illis. Virg. sæpe. sed ille locus ('Olli subridens hominum sator atque Deorum Oscula libavit gnatæ') improspere a Dionysio allatus est; *Olli* enim significat *Tunc*. *Illi*, pro *illic* apud Terent. et Plaut. alioqui nunquam dixisset Virg. 'illi gnatæ suæ.' *Fab.*

676 *Corpora*] Primordialia. *Fab.*

681 *Quædam decedere, abire*] Sic reposui a tribus codicibus manuscriptis, et excusis Parisiensibus et Venetis antiquis admonitus atque adjutus: in quibus scriptum reperi, *descendere, abire. decedere, abire,* autem dictum est ἀσυνδέτως: cui opponitur id quod statim sequitur, *atque alia attribui*, i. e. alia accedere. *Lamb.* *Descedere.* Ita ex veteribus legendum. In quibus omnibus est: *descendere.* Hinc Marullus: *discedere.* Lambinus: *decedere.* vide et simile infr. 3. 76. *Gif.* Alii legunt *Adire, atque alia.* Creech. Quod Ed. Bas. habet *adire*, insulsum non videtur, quum ipse auctor supra vs. 678. dicat: *Quorum abitu, aut aditu m. o. m.* Hav.

683 *Si tamen*] Quidam libri veteres, et omnes vulgati, *tantum.* Gif. Sic emendavi fretus auctoritate duorum codicum manuscript. aliis invitis, in quibus est, *Si tantum:* sententia quidem hanc scripturam postulat. Hoc enim sentit Lucret. *Nil referret*, i. e. nil prodesset, seu nihil attineret, quædam ex igne decedere, et quædam ad eum accedere, et quorundam ordinem mutari, si nihilominus omnia naturam ignis retinerent. *Lamb.* Ita Lambinus ex quibusdam Codd. Alii Codd. *Si tantum:* unde alii *Si tandem* libenter legunt. *Creech.* Nuperrima Lond. Ed. in variantib. lect. notat: *si tandem* quidam. *Tantum* alii. Prius illud ex Mss. et Marginalia nostra referunt, sed pro *ardoris, arboris.* Lege igitur: *Si tamen ardoris, &c.* mire enim id genus vocibus ludere solet Auctor; idque sæpius, licet non ubique notamus. *Preig.*

684 *Omnimodus*] Scribo *unimodus.* Hoc enim ad omnes ignes se haberet uno modo: esset unicum principium ad singula, etiam si cuncta crearet. *Unimodus* dicitur simplex: *omnimodus,* omnifarius: *multimodus,* multiplex. Si legis *omnimodus,* interpretare ignem non tantum calidum futurum: sed habiturum omnem proprietatem: cum diversæ naturæ gignantur ab eo per Heraclitum: sed cum ignis omnimodus esse nequeat: sequitur ut principium rerum esse nequeat. *Pius.* Ita ex veteribus scripsi. In quibusdam tamen: *omnimodus. unimodus* Gif. Id est, omnibus modis ignis esset. Atque ita legebat Turnebus noster: et ita habent libri aliquot manuscripti alii. *omnimodus,* manente eadem sententia. vulgati plerique habent *unimodus:* quibuscum consentit Memmianus, quæ lectio etiam probabilis est. *Lamb.*

Crearent] Nempe ignea corpora: quodcumque crearent corpuscula, et primordia rerum ignea, id esset ignis *omnimodus,* seu *unimodus,* seu *omnimodis,* i. e. omnino, et omnib. modis. *Lamb.*

688 *Neque ullæ*] Sic habet codex Vaticanus, quam scripturam secutus sum. ita enim loquebantur antiqui: Plaut. ex Varronis libro sexto de ling. Lat. 'gannit odiosus totæ familiæ.' Terent. Heaut. 2. 3. 30. 'hæc ipsa in itinere, alteræ Dum narrat, forte audivi.' M. Tull. de Divinat. lib. 2. 'Sed si eadem hora aliæ pecudis jecur nitidum atque plenum est, aliæ horridum et exile, quod declarari possit habitu extorum?' sic idem Lucret. l. 3. 931. 'Aut aliæ cujus desiderium insideat res.' Idem 6. 392. 'Et potius nullæ sibi turpis conscii' rei,' &c. *Lamb.* *Ullæ rei.* Ita dicebant, totæ, illæ, ipsæ, alteræ, &c. in dandi casu. *Fab.*

689 *Rei*] Olim, ut Priscianus docet lib. 1. scripserunt *reji* et *eji,* unde passim producitur. *Hav.* Vid. Turn. Adv. 19. cap. 12. *Preig.*

690 *Adjectu*] Jactu ad sensus: appulsu, seu conjectu, qui ad nostros tactus perveniat: nam 'adjicere telum,' est plus quam jacere: nempe ita jacere, ut ad eum locum, quem jaculator petit, perveniat. Cæs. lib. 2. de Bello Gall. 'Et quia non longius hostes aberant, quam quo telum adjici posset; prœlii committendi signum dedit.' Idem lib. 4. 'Atque ita montibus angustis mare continebatur, ut ex locis superioribus telum in litus adjici posset:' sic Lucret. dixit 'adjectum odoris:' 4. 677. 'Nunc age, quo pacto nareis adjectus odoris Tangat, agam.' et 'lumina adjicere,' 5. 568. 'Nam quibus e spatiis cumque ignes lumina possunt Adjicere,' &c. et M. Tull. 'adjectæ voces,' lib. 2. de N. Deor. 'Extra autem eminent quæ appellantur aures, et tegendi causa factæ tutantur sensus, et ne adjectæ voces laberentur atque errarent, priusquam ab his pulsus esset.' *Lamb.* Εἰσβολῇ, jactu, ut dicimus, telum adjicere. *Fab.*

Tangere tactus] I. e. ad tactus nostros pervenire, eosque afficere. Pulchre dictum, *tangere tactus.* Lamb. Bene. Nam omnis sensus necessario tactus est. *Fab.*

691 *Dicere porro, ig.*] Porro autem (inquit Lucr.) dicere unum esse rerum principium, ignem, nihilque omnino in natura rerum esse præter ignem, quod idem Heraclitus facit, valde delirum esse videtur. *Lamb.* 'Dicere porro ignem res omnes esse, neque ullam Rem veram in numero rerum constare, nisi ignem,' &c. In secundo versu lego, non *rem veram,* sed *naturam: neque ullam Naturam in numero rerum constare, &c.* Quippe concoqui istud non potest, *Nulla* res vera *in numero rerum constat.* Non enim hic de iis agitur quæ sint et existant vere et ὄντως; quod fusius explicare non est necesse. Ceterum apud Lucretium τὸ *natura* passim po-

nitur pro re creata, id est, producta, genita, *ai φύσεις* in lib. de Mundo. *Fab.* His 11. vss. Criterium sensus advocat, ut non constare omnia ex ignea natura confirmet, fatetur Heraclitus ignem sibi ope sensuum notum esse; monet Lucretius sensus non minus percipere plura alia diversæ omnino ab igne naturæ, quam ipsum ignem; eandem autem semper, aut nullam unquam fidem sensui adhibendam esse; et deinde Epicuri sententiam de Criterio breviter exponit. *Creech.*

Res, Rem] Scribendum, ansam dantibus priscis exemplaribus, *ignem*. Si dicas res omnes ignem esse falleris. hic est ordo: perdelirum esse videtur dicere res omnes ignem esse: et est perdelirum sentire rem nullum constare veram in numero rerum nisi ignem. *Pius.* *Rem verum.* *Naturam.* Quippe istud concoqui non potest. *Nulla res vera in numero Rerum constat.* Faber: Delicias Stomachi! *Res veras* nos jejuni non contemnimus. Res aliquas præter ignem Apparere nunquam negavit Heraclitus: at Esse nunquam concessit: Hanc opinionem convellit Lucretius, ideoque probare debuit Res esse veras, et quas sensus vere cognoscant, vs. 697. *Creech.*

693 *Hic idem*] Heraclitus. *Fab.*

Perdelirum] Valde delirum et fatuum. Delirare significat a recta ratione discedere. Metaphora deducta est a liris, h. e. sulcis: qui sunt in agro. Unde errores et exorbitantia deliramenta dicuntur. *Pius.* Qui pro *delirum* scribi volunt, *delerum* quasi a λῆρος, falluntur. Nam *delirus* vox est terræ Italiæ, Varr. *Fab.* Desipere est, et similia in promptu habet Lucretius; ut *ματαιάζουσιν* Epicurus apud Diog. Laërt. 10. 67. quales loquendi modos ante oculos habuisse videtur Sanctus Apostolus in Ep. ad Rom. cap. 1. versu 21. ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν. Certe Lactantius, assiduus ille Lucretii perscrutator, lib. 6. de Opificio Dei: 'Epicuri sunt omnia quæ delirat Lucretius.' *Preig.*

694 *Contra sensus*] Contra eos sensus, qui alia sentiunt præter ignem. *Lamb.*

Ab sensibus] Pro sensib. per quos ignem cognovit. *Lamb.*

Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat] Sic locum hunc explicandum puto. Pugnare, seu stare ab aliquo, est pugnare pro aliquo, partes alicujus tueri, &c. Heraclitus autem qui sensus esse certos dicebat, planissime contra sensus agebat, cum diceret omnia esse ignem; nam id si verum foret sensus nostri ignem sentirent, quem tamen in pomo, in aqua, in marmore, ligno, &c. non sentiunt. *Fab.*

695 *Unde omnia cr.*] I. e. in quibus omnium rerum fides nititur et fundatur, ut supra dictum est, et infra plenius dicetur. *Lamb.* *Unde:* ex quibus sensibus. *Fab.*

696 *Quem nominat ignem*] Sic habent tres libri manuscripti, Vatic. et Bertin. et Memm. *Lamb.*

697 *Credit*] Heraclitus credit, sensum, verbi gratia, tactum, ignem cognoscere: et in hoc non fallitur. quid enim me docuit ignem esse calidum? tactus. *Lamb.*

698 *Cetera non credit*] Non credit, sensum cetera cognoscere, quæ nihilo minus perspicua sunt, quam ignis? verbi gratia, aërem, aquam, terram: quæ etiam sensibus cognoscuntur. *Lamb.* Sensus nostros cognoscere, aëra, aquam. *Fab.*

700 *Quo referemus enim*] Legendum ex priscis exemplaribus, *Quid.* Et hic est sensus: Quid afferemus certius et verius esse quam sunt illa, quæ sensu corporeo percipimus? *Referemus.* In medium pro exemplo adducemus. *Certius.* Cognitius et exploratius. *Ipsis sensibus.* quam sint illa quæ sensibus nostris percipimus,

Qui. Scribe *quis* pro quibus; hoc est, sensibus. *Pius.* *Quo referemus enim*] Sic habent quattuor libri manuscript. quibuscum congruunt vulgati, Veneti antiq. et Vicet. probabantque hanc scripturam Jovianus Pontanus, et Francisc. Puccius. quo referemus enim, nisi ad sensus scilicet, tanquam arbitros et judices? sic supra, vs. 425. 'Haud erit occultis de rebus quo referentes Confirmare animi quicquam ratione queamus.' Lib. vulg. autem sic, *Quid referemus enim*, &c. mea sententia minus recte. *Lamb.*

701 *Qui vera*] Sic ex Vet. libris malim. Marullus: *quo.* et ita vulgati. *Gif.*

702 *Præterea quare quisquam*, &c.] Vss. 4. supponit, Si aquam, si alia, tam multa inspexerimus tetigerimusve, aliam plane nobis naturam appariturum, quam ignem; unde docet non esse majorem rationem, cur asseramus omnia esse ignem, quam negato igne quidvis aliud. *Gassendus.* Creech.

704 *Ignis*] Hodie *ignes.* ut supra: *Efficiunt ignis.* nisi repetas: *naturam.* Quod non puto. *Gif.* *Quam neget esse ignis.* Repete ἀπὸ κοινοῦ *naturam.* Nonnulli tamen legi volunt *igneis*, seu *ignis*, in accusandi casu. *Lamb.* *Quam neget esse ignes.* Satius enim fuerit, cetera ponere et ignem tollere, quam contra; Major enim, si nihil aliud, Naturæ amplitudo sit; quamquam ex illorum positionibus nil tale stare possit; nam manca foret natura. *Fab.*

Summam tamen] Quidam legunt *aliam tamen:* a quibus dissentio. *Lamb.*

705 *Æque videtur enim*] Par dementia videtur, id est, æque delirum ac stultum videtur, solum ignem ponere et concedere, ceteris omnibus negatis ac sublatis: atque ignem negare, ceteris omnibus rebus positis et concessis. *Lamb.*

706 *Quapropter qui Materiem*, &c.] Denique vss. 7. tam de igne, quam de quovis alio singulari elemento, de quo eadem dici proportione valeant, concludit: Omnes viz. delirant qui vel ignem, ut Heraclitus, vel aëra, ut Anaximenes Milesius, vel aquam, ut Thales Milesius, vel terram, ut Pherecydes, rerum omnium principium statuerunt. *Creech.*

707 *Consistere posse*] Supra vs. 637. *consistere solo.* Preig.

708 *Et qui principium gign. aëra*] Ut Anaximenes Milesius: de quo sic M. Tull. in Lucullo: Anaximenes infinitum aëra dixit esse, ex quo omnia gignerentur. et Plutarchus τῶν περὶ ἀρεσκ. Ἀναξιμένης ὁ Μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀέρα ἀπεφήνατο. ἐκ γὰρ τούτου τὰ πάντα γίγνεσθαι, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναλύεσθαι. i. e. 'Anaximenes Milesius principium rerum aërem pronuntiavit. Ex hoc enim oriri omnia, et in eum resolvi.' Archelaus item Atheniensis aëra infinitum principium rerum dixit, ut refert Plutarchus eodem loco: Ἀρχέλαος ὁ Ἀπολλοδώρου Ἀθηναῖος ἀέρα ἄπειρον, καὶ τὴν περὶ αὐτὸν πυκνότητα, καὶ μάνωσιν. *Lamb.* *Et qui principium.* Anaximenem Milesium præter ceteros intelligit. Videndus omnino libellus Plutarchi de placitis Philosophorum; in quo hæc et plura. *Fab.*

709 *Aut humorem quicunque*] Aut quicunque aquam putarunt esse principium rerum: ut Thales Milesius, de quo Marcus Tullius libro primo de natura Deorum, et in Lucullo: et Vitruvius libri secundi capite secundo, et proœmio libri octavi. *Lamb.* *Aut humorem.* Uti a Thalete factum est. *Fab.*

710 *Terramve creare omnia*] Aristoteles libro primo τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ scribit nullum ex physicis principium rerum terram posuisse. *Lamb.* *Terramve.* Quod mirandum: est enim tellus elementum iners et brutum, quodque alienam opem, unde excitetur, expectat. Neque ullum omnino nominatim reperio qui id de terra dixerit; nam quod Pherecyden aiunt ejus opinionis auctorem fuisse, haud scio an de uno

Pherecyde intelligi debeat, cum et alii multi, qui Theogonias scripserunt, a terra originem rerum repetierint. Locum Aristotelis alii notavere; itaque describendo parcam. *Fab.*

712 *Longeque errasse*] Quidam codices: *longe deerrasse*. Haud scio an verius hic. *Gif.* Codices duo manuscripti habent, *longe deerrasse videntur*. Lamb. *Longe deerrasse* quidam Codd. et an hoc sit verius adhuc dubitat Gifanius. *Creech.*

713 *Adde etiam qui conduplicant, &c.*] Inter posteriores Empedoclem deligit, vs. 116. adversus quem quatuor elementa asserentem quicquid objicit, etiam adversus cæteros, duo, vel tria asserentes intelligi objectum potest. Nimirum si ne quatuor quidem sunt reputanda sufficere, longe minus pauciora sufficient. Non sufficere autem quatuor, imo et longe plura corporum genera, ad tantam rerum varietatem, quanto in mundo cernitur, ex infra dicendis clarius percipietur. Interea vero concipere potes, uti ex una litera non nisi unam faciem habes, ut A; ex duabus, nisi duos, Am, Ma; ex tribus nisi sex, ut Amo, Aom, Mao, Moa, Oam, Oma; ex quatuor, nisi viginti quatuor, ut Amor, Amro, Mora, &c. ita ex uno corpore simplici, quantumvis versetur, non posse unquam fieri nisi unum, ex duobus commistis nisi duo, hoc est, unum compositum, quod prout erit rarius aut densius, aut habebit amplius ex uno, quam ex altero, ad unius magis, quam ad alterius naturam accedat: ex tribus pari ratione, nisi sex: ex quatuor, nisi viginti quatuor. Et commuta situs, commuta gradus, versa ac reversa quantum voles omnia; semper tamen erunt eadem genera; ac omnino denique ad varietatem rerum innumerabilem, necessaria esse elementa seu principia varietate innumerabilia. *Gassendus.* Creech. Verbi gratia, Archelaus, qui aërem et eam, quæ circumfusa est, densitatem, et eam, quæ circumdata est, raritatem, i. e. ignem, et aquam vult esse principia rerum. *Conduplicant.* Quales fuerunt, Xenophanes, qui terram et aquam statuit; Parmenides, ignem et terram; Œnopides Chius, et ignem et aërem; Hippo Rheginus, ignem et aquam. Quæ omnes opiniones stare possunt; nisi argutari libeat. Sed non semper veteribus æqui sumus. *Fab.*

714 *Aëra jungentes Igni*] Œnopides Chius: *Terramque liquori*, Xenophanes. Armenides autem Ignem Terræ junxit; Hippo Rheginus, atque Archelāus Ignem junxerunt Aquæ; et Onomacritus Ignem, Aquam, et Terram simul posuit rerum Primordia. *Fayus.* Creech.

Terramve liq.] Ut Parmenides. *Lamb.*

716 *Ex igni, terra, &c.*] Apud Servium ad Ecl. Virg. 6. 31. ut et ad Æn. 1. 127. legas, *Ex igni, terra, atque anima nascuntur, et imbri*. pro *procrescere*. Sed ita Grammatici nonnunquam testimonia veterum Poëtarum adducentes, aliquod verbum pro instituto suo et commodo mutant, suæque orationis filo accommodant. Hunc locum respicit Lactant. Inst. Div. 11. c. 13. 'Empedocles, quem nescias utrumne inter poëtas an inter philosophos numeres, qui in rerum natura versibus scripsit, ut apud Romanos Lucretius et Varro, quatuor elementa constituit, i. e. ignem, aërem, aquam, et terram: fortasse Trismegistum secutus, qui nostra corpora ex his quatuor elementis constituta esse dixit a Deo.' *Hav.*

Atque anima] Atque ex aëre Virg. in Sileno, 31. 'Namque canebat uti magnum per inane coacta Semina terrarumque animæque marisque fuissent.' *Lamb.*

Imbri] Post hoc verbum octodecim versuum hyperbaton est, usque ad, 'Hic tamen,' &c. *Fab.*

717 *Agrigentinus*] Quidam libri: *Agragantinus*, quidam: *Agragentinus*. Gif. *Acragantinus.* Duo cod. Manuscript. habent, *Agrigentinus:* Bertin.

et Memm. *Agragantinus:* Vatic. *Agragentinus.* *Acragas* fluvii et oppidi nomen est. dictum autem oppidum a flavio est. *Lamb.* Acragas in meridiana Siciliæ parte, hodie *Grigenti, Gergenti, &c.* Fab.

Empedocles] Vixit Olympiad. 80. Epicharmo æqualis. Laërt. Gyraldus, et nos in poëtis Græcis, qui mox Gallico sermone prodibunt. *Fab.* Metonis filius, ut aliis placet, Archinomi, ut aliis, Exeneti, sed omnes fatentur Acragantinum esse: floruit Olymp. 84. eleganti carmine de rerum natura scripsit, docuitque omnia e quatuor elementis igne, aqua, aëre, et terra componi, et in ea iterum resolvi. *Ἐμπεδοκλῆς Μέτωνος Ἀκραγαντῖνος τέτταρα μὲν λέγει στοιχεῖα, Πῦρ, Ἀέρα, Ὕδωρ, Γῆν· δύο δὲ ἀρχικὰς δυνάμεις, φιλίαν τε καὶ νεῖκος, ὧν ἡ μέν ἐστιν ἑνωτική, τὸ δὲ διαιρετικόν.* Plutarchus de Placit. Philos. 1. 3. *Creech.*

718 *Triquetris*] *Triquetra* Sicilia vocatur a Latinis quoniam habet tria promontoria. Dicitur enim *triquetra*, ut placet Quintiliano, quasi *triquadra*. Trinacria seu Trinacris quod habeat tria ἄκρα, hoc est, promontoria, vocatur a Græcis: et, ut inquit Plinius, 'a triangula specie.' Ovid. lib. 4. Fast. circa medium: 'Trinacris a positu nomen adepta loci.' *Pius.* Siculis. Sicilia enim dicta est Triquetra a tribus promontoriis, Peloro, Pachyno, Lilybæo. Triquetram dictam esse quasi Triquadram a tribus sedibus indicat Quintilianus 1. 6. dicitur et Θρινακία a Græcis, quasi τρινακρία; seu a Thrinaco quodam Siciliæ tyranno. Horat. Sat. 2. 6. 55. 'militibus promissa, Triquetra Præmia Cæsar, an est Itala tellure daturus?' *Lamb.* Notandum genus dicendi, Quem insula gessit in oris triquetris terrarum. pro, insula triquetra gessit, &c. Sicilia autem triquetra dicitur quasi τριχέδρα; est enim ad figuram τοῦ Δ. accedens, et tria ἄκρα habet, Pelorum ad septentrionem, Pachynum orientem versus, Lilybæum ad meridiem et occidentem. *Fab.* His vss. 18. Siciliam, Empedoclis patriam describit, illumque egregia laude ornat. *Creech.* Ad locos quos collegit Lamb. addi potest Justin. 4. 2. 'Siciliæ primo Tinacriæ nomen fuit.' Plin. Nat. Hist. 3. 8. 'Trinacria pluribus, aut Triquetra a triangula specie.' Isidorus Orig. 14. 6. et alii. *Hav.*

718 *Gessit*] Vide Ind. Gifanii: *Gerere.* Sed cave credas. *Preig.*

719 *Amfractibus*] Circuitionibus fractis. Cicero, 'Longo amfractu circumscripta oratio.' idem, 'Solis amfractu.' Virg. 11. 522. 'Est longo amfractu valles accommoda fraudi.' *am* enim in junctura significat plerumque circum, ut anquirere, ambire, ambustus, ancilia, hostiæ ambarvales. *Lamb.*

720 *Ionium glaucis aspergit littus ab undis*] Ita hunc locum interpungendum putavi, ex quibusdam libris. Quidam: *virus ab undis.* Quidam: *Ionio.* Gif. *Ionium glaucis asp. virus ab u.* Hic versus varie scriptus est in veteribus exemplaribus, et vulgatis codicibus. Nam libri Faër. et Tett. et Bertin. habent, *Jonium glaucis aspergit virus ab undis*, aut *in undis.* Vatic. et Memm. *litus ab undis.* quibuscum consentiunt Ald. antiq. Paris. Vicetini. Veneti autem recentiores, et utrique Lugdunenses, et Florentini, *Ionio et Libycis aspergit litus ab undis.* ego hanc scripturam proximam adulterinam esse puto: illam superiorem, germanam, eamque jam in secunda editione secutus sum. *Virus* autem significat cujusque rei humorem et virtutem naturalem, ut docet Nonius. *Lamb.* Majorem enim Siciliæ partem mare Ionium alluit. *aspergit* autem positum pro *adfundit.* Fab. *Ionio.* Magnam enim Siciliæ partem Mare Ionium alluit. Quidam legunt, *Ionio, et Lybicis aspergit littus ab undis.* Alii *Ion. g. a. Littus ab undis.* Optimi Codd. *Virus.* *Virus* autem non Hu-

mores, ut Lambinus et Faber sentiunt, sed Salem denotat; sic 5. 475. tetrum virus, 'Linquit enim supera tetri primordia Viri Aspera.' *Creech.* Sic 2. 475. 'Tetri primordia viri,' et 5. 270. 'Percolatur enim virus,' &c. Lucanus 10. 124. 'Tyrio quorum pars maxima succo Cocta diu, virus non uno duxit aheno.' Adde Virg. Georg. 3. 281. 419. *Preig.*

Virus] Recte; adstipulantibus optimis membranis ut et L. B. non *littus.* significare vero salsedinem et amarorem maris dudum docuit Turneb. 19. 15. *Hav.*

721 *Fretu*] *Freto.* Figura loquendi priscorum. qui *lauru*, pro *lauro* dicebant et multa hujusmodi. hunc locum citat Priscianus in Ms. sic: 'Multa præterea vetustissimi etiam in principalibus mutabant syllabis: gumgrum pro chongrum, chumchim pro comchim: huminem pro hominem, proferentes, funtes pro fontes, frundes pro frondes. unde Lucretius in primo libro: Angustoque fretu rapidum mare dividit undis: pro freto.' Gellius 12. 20. Noctium Atticarum. 'Marco Ciceroni mollius teretiusque visum est in quinta in Verrem, fretu scribere quam freto: perangusto, inquit, fretu divisa. Erat enim crassius vastiusque perangusto freto dicere. Itidem in secunda simili usus modulamine, Manifesto inquit peccatu: sicuti Ennius rectos cupressos dixit, contra receptum vocabuli genus p. 185. hoc versu: 'Capitibus nutantes pinos: rectosque cupressos.' Firmior ei credo et viridior sonus esse vocis visus est rectos dicere cupressos quam rectas. Contra vero idem Ennius ære fulva dixit. et Homerus κέρα βαθῦον. *Pius.* Producit hunc versum testem Prisc. lib. 1. aitque *fretu* positum esse pro *freto:* ut Acherunta pro Acheronta, et frundes pro frondes, et ita M. Tull. Ver. 5. 'Sicilia perangusto fretu divisa.' Sicilia autem erat olim Italiæ continens, et agro Brutio annexa: post vi maris, quod nunc Siculum dicitur, abscissa, atque abrupta est ad Rhegium: quod a verbo ῥήγνυμι, i. e. frango, dictum est. Sed tamen fretus, us, in usu est. idem Lucr. 6. 368. 'Nam fretus ipse anni permiscet frigus,' &c. Arnob. lib. 1. Advers. Gent. 'Et tamen, ô isti, qui pollutas res nostras vitiorum criminamini: stribiligines et vos istas libris illis in maximis atque admirabilibus non habetis? Nonne aliud hæc utria, aliud dicitis hos utres? cœlus, et cœlum? non item filus et filum? non item crocus et crocum? non item fretus et fretum?' &c. *Lamb.* *Fretu*, Ita hunc locum legerunt veteres magistri; quos inter Priscianus. quin et eadem flexione usus Cicero est. *Fab.* Pro *freto*, ut docet Voss. de Anal. 2. 17. Imitatus hunc locum nobilis Geographus Pomponius Mela lib. 2. 7. 'Id angustum et anceps alterno cursu modo in Thuscum, modo in Ionium pelagus perfluit, atrox, sævum, et Scyllæ Charybdisque sævis nominibus inclutum.' *Hav.*

Rapidum mare] Fretum Siculum, Italiam ab insula dispescens. *Fab.*

722 *Italiæ terrai oras*] Sic legendum, non *Italiæ terrarum.* Sic enim loquuntur Latini, 'Italia terra,' 'Campania terra,' 'Gallia terra,' &c. Verumtamen alteram scripturam non damno. *Lamb.* *Italiæ terrarum oras*] Ita omnes libri Vet. Lambinus: *terrai*, bene quidem, sed libros posco. *Gif.* *Italiæ terrai.* Terra Italia, terra Gallia, terra Umbria, terra Græcia, terra Apulia; sic fere semper veteres. Exempla passim apud Plautum et Varronem, Lucretio σύγχρονον. *Fab.* Ita Lambinus, Italia enim Terra, Campania terra, Gallia Terra, apud Veteres occurrunt; *Terrarum* Codd. Quidam e Mss. legit *Æoliæ*, ea enim, quam Jocastes Æoli filius ad fretum Siculum habitabat, pars olim dicta est Æolia. *Creech.* *Italiæ.* *Haliæ* et Gottorp. codd. refert nuperrima

Lond. Ed. in Var. Lect. *Æoliæ* ex Mss. Marg. nostra: addita hac notula: 'Sic et in iisdem Mss. terrarum repperi;' ut et ed. Gifanii. Additur: 'Ea, quam Jocastes Æoli filius ad Fretum Siculum inhabitabat, pars dicta ÆOLIA.' Nansii, Vossii an alterius cujusdam viri docti sit, non liquet. *Preig.* *Æoliæ terrarum.* Ita scribi debere docent constanter Mss. Lugd. Bat. quorum auctoritate ita reposuimus. adde Creechium. *Hav.*

722 *Ejus*] Siciliæ nempe, quæ circa tempora Josuæ, uti in Epistolis nuper ostendimus, vi Superi maris a reliquo Italiæ corpore divulsa fuit. *Fab.*

723 *Hic est vasta Charybdis*] In freto Siculo ad oram Siculam; nam erravit Ovidius qui ad oram Italicam statuit; in eum errorem a Virgilio inductus est, quem non satis attente legerat, immemor describi a Marone navigationem a Græcia in Italiam; tunc enim Charybdis ad latus sinistrum jacet. *Fab.* *Vasta charybdis.* quæ fuit aquarum vorago. Homer. Οδ. μ, 104. Ἔνα χάρυβδις ἀναῤῥοιβδεῖ μέλαν ὕδωρ. Virg. 3. 'ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus.' *Lamb.*

Ætnæa min.] De Ætna, et ignibus ac murmuribus Ætnæ, lege l. 6. Lucret. ibi: 'Nunc ratio quæ sit,' &c. *Lamb.*

724 *Murmura flammarum, &c.*] Unius vocabuli *sursum* ingrata ista repetitio, ac per *iterum* reciprocatio, mirum si nullius paulo Elegantioris aures offenderit. Præsertim quum multa suppeditent variantes, quas præ manu habemus, lectiones. Tentemus aliquid. Lego: *Et hic Ætnæa minantur Murmura flammarum sursum se conligere iras, Faucibus eruptos vis omnis ut evomat igneis, Ad cœlumque ferant flammai fulgura cursum.* *sursum-iras*, ut apud Terent. 'Semper-lenitas.' *Minantur* h. e. monent, neque fulgura in vel *ad Cœlum cursum suum ferre* minori elegantia dicuntur, quam 6. 325.

'Magnum conamen eundi sumere.' *Preig.*

Rursum se conl.] Nam Ætna aliquando vicinas urbeis cineribus et favillis obruisse dicitur: aliquando tantam vim cineris et favillarum ejecisse, ut vicini biduum tenebris sepulti viderentur. M. Tull. de N. Deor. lib. 1. 'Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscuravisse dicuntur, ut per triduum nemo hominem homo agnosceret: cum autem tertio die sol illuxisset, tum, ut revixisse sibi viderentur.' Idcirco dixit *rursum*. Alii legunt *sursum*: quibuscum non pugnabo. *Lamb.* Propter tot exempla antiquarum cladium quas Ætnæ incendium importaverat. *Fab.*

725 *Faucibus*] Crateribus: sic enim eas fauceis appellant Græci. idem Lucr. 6. 701. 'In summo sunt ventigeni crateres, ut ipsi Nominitant, nos quæ fauceis perhibemus, et ora.' *Lamb.*

Eruptos] Emissos. Notandum participium 'eruptos,' ab absoluto verbo erumpo. *Lamb.* Notandum, inquit Interpres, 'eruptos' ab absoluto verbo. Tamen exempla alibi sunt, quæ vel unus Virgilius multa dabit. 'Erupti nubibus ignes,' 'Proruptus corpore sudor.' Deinde, quod nec Lambin. nec Gifan. cogitarunt, erumpo et prorumpo, ab origine prima non minus activa fuerunt, quam abrumpo et corrumpo. *Fab.* Sic Virg. Æn. 3. 199. et 7. 459. 'Erupti nubibus ignes.' 'Proruptus corpore sudor.' *Creech.*

Iterum vis] Ita vet. libri elegantissime. Vulgati: *ut vis.* Gif.

726 *Ferant*] Hoc elegantius. Et ita quidam libri. In aliis: *ferat.* Gif.

Fulgura] Fulgores. Nam apud hunc poëtam *fulgur*, et *fulgor* pro eodem ponuntur. *Lamb.* Sæpe alibi pro fulgores. *Fab.*

Magna modis mult. miranda] Magna, miranda, duo epitheta ἀσυνδέτως posita. *Lamb.*

Videtur] Sic legendum, non, ut in vulgatis, *videntur*. Lamb.

Cum videtur, cum fertur] Ita loquebantur pro, cum feratur, videatur, &c. sæpe alibi Lucretius. *Fab.*

729 *Rebus opima bonis, &c.*] Multis Codd. hic versus desideratur. *Fayus.* Ille viz. summæ industriæ et perspicacitatis vir multos evolvit libros, quos neque Lambinus, neque Gifanius, neque alii viderunt. *Creech.* Isidorus Orig. 14. 9. 'terris frugifera, auro abundans.' *Hav.*

730 *Nil tamen hoc habuisse*] Vide apud Diog. Laërt. multa de Emped. quæ hoc loco referre longum esit. Non possum tamen mihi temperare, quin versus ejus gravissimos, quibus poëtas insectatur, qui membra humana Diis affinxerunt, ponam, a me apud Ammonium repertos, commentario περὶ ἑρμηνείας, τμήμ. δ. ubi ostendit Deos esse meras energias, natura, et essentia sua, non ex potestate et habitu proficiscenteis, ut humanas. sic autem ille tandem: Διὰ ταῦτα δὲ ὁ Ἀκραγαντῖνος σοφὸς ἐπιῤῥαπίζων τοὺς περὶ Θεῶν, ὡς ἀνθρωποειδῶν ὄντων, παρὰ τοῖς ποιηταῖς λεγομένους μύθους, ἐπήγαγε προηγουμένως μὲν περὶ Ἀπόλλωνος, περὶ οὗ ἦν αὐτῷ προσεχῶς ὁ λόγος, κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ περὶ τοῦ θείου παντὸς ἁπλῶς ἀποφαινόμενος· Οὔτε γὰρ ἀνδρομέῃ κεφαλῇ κατὰ γυῖα κέκασται, Οὐ μὲν ἀπαὶ νώτων γε δύω κλάδοι ἀΐσσουσιν, Οὐ πόδες, οὐ θοὰ γοῦν', οὐ μήδεα λαχνήεντα, Ἀλλὰ φρὴν ἱερὴ, καὶ ἀθέσφατος ἔπλετο μοῦνον, Φροντίσι κόσμον ἅπαντα καταΐσσουσα θοῇσι. i. e. 'Propter has causas Agrigentinus sapiens insectans et exagitans poëtarum fabulas, quæ de Diis narrantur, tanquam humana forma præditis, subjecit præcipue quidem de Apolline, de quo institutus ei erat sermo, sed eodem modo de omni essentia divina simpliciter et absolute pronuntians, Οὔτε γὰρ,' &c. Quorum versuum hæc fere sententia est: Deos neque caput humanum habere, neque brachia ex humeris apta, neque pedes, neque genua, neque inguina hirsuta, sed mentem sacram et divinam duntaxat, et cogitationibus celeribus universum mundum moventem. *Lamb.*

731 *Carumque*] Plurisque faciendum: τιμιώτερον; repetendum enim ἀπὸ κοινοῦ magis. Alii libri habent, *clarumque*. Lamb. Al. *carum*. id erit Græc. τίμιον. sed malim *clarum*. Fab. *Carumque*. Pluris faciendum, τιμιώτερον. *Clarumque* alii legunt, et probat Faber, quasi Lucretius dixisset, Nihil habuit præclarius, et magis clarum. *Creech.*

Videntur] Scribe *videtur*; h. e. Sicilia ejus carmine. *Pius.*

732 *Quinetiam*] Ὁμηρικὸς Ἐμπεδοκλῆς, καὶ δεινὸς περὶ φράσιν γέγονε, μεταφορικός τε ὢν, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς περὶ ποιητικὴν ἐπιτεύγμασι χρώμενος. Aristot. ἐν τῷ περὶ ποιητικῶν. Laërtius. *Creech.*

733 *Vociferantur*] Ostendunt. probant. Ita Aristoph. αὐτὸ χρῆμα βοᾷ, quod alii imitati sunt. *Fab.* Quia sublime et grandiloquum dicendi genus in poësi sua secutus est Empedocles. Hujus fragmenta collegit in poësi philosophica Henricus Stephanus. *Hav.*

Reperta] Εὑρήματα. Inventa, seu inventiones. *Fab.*

734 *Ut vix hum.*] Immortale divini viri testimonium, tanto magnificentius, quod ab illo profectum, qui hoc in loco contra ejus sententiam ire parat. Nec absimile apud Jamblichum de Pythagora. is p. 120. Ed. Kuster. Ταῦτά τε οὖν λέγουσι πρὸς πίστιν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. ὡς δὲ τούτων ὁμολογουμένων, καὶ ἀδυνάτου ὄντος περὶ ἄνθρωπον ἕνα ταῦτα συμβῆναι, ἤδη οἴονται σαφὲς εἶναι, ὅτι ὡς περὶ κρείττονος ἀποδέχεσθαι χρὴ τὰ περὶ ἐκείνου λεχθέντα, καὶ οὐχὶ ἀνθρώπου. i. e. 'Hæc igitur, aliaque id genus commemorant, fidei

conciliandæ: cumque ista in confesso sint, nec fieri possit, ut in unicum hominem congruant; hinc jam liquere autumant: quod dicta de illo, non tanquam de homine, sed tanquam de Numine quodam accipienda sint.' *Hav.*

735 *Hic tamen et supra, &c.*] Vss. 8. Egregium fuisse philosophum Empedoclem fatetur, Heraclito, et aliis quos supra refutaverat, maximis licet viris, et quibus tutius quam ulli Deorum oraculo credamus, majorem: hunc tamen principia rerum non recte statuisse plurimis argumentis demonstrare aggreditur. *Creech.*

Inferiores] Empedocle. *Lamb.*

736 *Egregie multis*] Valde, impense, &c. Rhetor ad Herennium lib. 3. 'Nec egregie magnam esse utilitatem audacter pronuntiaverunt.' Paulo post: 'At si quid videmus aut audimus egregie turpe aut honestum.' Itaque 'egregie turpe' idem ferme fuerit, quod paulo post 'unicam turpitudinem' vocavit. Notanda hæc fuerant ab interpretibus. *Fab.*

738 *Ex adyto tanquam cordis*] Ex animi recessu: ex animi penetralibus. ἄδυτον vox Græca, composita a privativa particula α, et δύω, quod valet 'ingredior.' Sunt enim ἄδυτα eæ templi partes, quæ sunt abstrusæ, et quas intrare profanis non licet. Dixit autem, 'tanquam ex adyto,' ut sit εἰκών. *Lamb.* Lucanus Phars. 9. 565. 'Ille deo plenus tacita quem mente gerebat, Effudit dignas adytis e pectore voces.' *Preig.*

Responsa dedere] Sic M. Tull. 2. de Fin. loquens de Epicuro: 'In alio libro, ubi breviter comprehensis gravissimis sententiis quasi oracula edidisse sapientiæ dicitur.' *Lamb.*

740 *Ex Phœbi*] Quidam veteres: *dio.* Gif. Cod. Memm. habet, *tripode ex dio.* de tripode Apollinis, et de lauro, lege interpretem Aristoph. ad illum locum, in Pluto vs. 39. Τί δῆθ' ὁ Φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων; ubi ille, 'laurum,' inquit, 'gerebat Pythia, et tripodes ipsi coronati erant.' et Diodorum Siculum l. 16. pag. 528. *Lamb.*

741 *Fecere ruinas*] Sic Arist. l. 1. φυσικ. Ζητοῦντες γὰρ οἱ κατὰ φιλοσοφίαν πρῶτοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν φύσιν τῶν ὄντων, ἐξετράπησαν. i. e. 'Primi illi philosophi veritatem et naturam rerum quærentes, eversi sunt, seu graviter ceciderunt.' nam versum proxime sequentem, 'Et graviter magni magno cecid. ibi casu,' puto esse declarationem, seu ἑρμηνείαν, hujus versus, καὶ ἐπεξήγησιν, Sed cur non dixit 'magnum cecidere ibi casum,' ut 3. 380. 'Sensiferos motus movere?' *Lamb.* Κατεσφάλησαν. corruerunt, ceciderunt. *Fab.*

742 *Ibi*] Circa illam quæstionem, illud argumentum. *Fab.*

743 *Primum, quod motus, &c.*] Aggreditur refutationem primo vss. 4. Quod tam Empedocles, quam cæteri plurium elementorum assertores inane perinde ac superiores rejiciant, et motum tamen, raritatem, mollitudinem, quæ sine inani esse nequeunt, admittunt. *Creech.*

746 *Admiscent in eorum Corpus*] *Admistum rebus:* et *Admistum in rebus:* Sæpe Lucretius: Quidni igitur legamus, *Corpore?* Creech.

747 *Deinde quod omnino finem, &c.*] Secundo vss. 7. quod velint omne corpus esse infinite dividuum, secus quam Lucretius ante ostenderit, et nunc eodem, quo usus est Argumento vs. 593. probat. Alia Plutarchus de Placit. Philos. 1. 13. Ἐμπεδοκλῆς πρὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων θραύσματα ἐλάχιστα οἱονεὶ στοιχεῖα, πρὶν στοιχείων, ὁμοιομερῆ, ὅπερ ἐστὶ στρογγύλα. Ἡράκλειτος ψηγμάτιά τινα ἐλάχιστα, καὶ ἀμερῆ εἰσάγει, cap. 17. Ἐμπεδοκλῆς δὲ ἐκ μικροτέρων ὄγκων τὰ στοιχεῖα συγκρίνει, ἅπερ ἐστιν ἐλάχιστα, καὶ οἱονεὶ στοιχεῖα, Et 4. Empedoclem cum Epicuro jungit: Ἐμπεδοκλῆς δὲ, καὶ Ἐπίκουρος, καὶ πάντες ὅσοι μετὰ συνάθροισμον τῶν λεπτομερῶν

σωμάτων κοσμοποιοῦσι. *Creech.*

748 *Pausam*] I. e. quietem, finem, παῦλαν, παῦσιν. Lucill. Sat. l. 1. 'Hæc ubi dicta dedit, pausam facit ore loquendi.' Ennius apud Var. l. 9. de L.L. 'pausam fecere fremendi.' Lucret. 3. 872. 'Inter enim jecta est vitai pausa.' et 4. 1109. 'Parva fit ardoris violenti pausa parumper.' Plaut. Ruden. 4. 6. 1. 'Aliquando osculando melius est uxor pausam fieri.' Arnob. lib. 5. Advers. Gent. 'Sed quid terrenis obvolvisse vos sordib. Deum loquimur matrem, cum ab Jovis ipsius maledictis nullam pausam facere vel exigui temporis quiveritis?' A. Gell. 9. 13. ex Q. Claud. Quadrigario: 'Is maxime prœlio commoto, atque utrisque summo studio pugnantibus manu significare cœpit, utrique ut quiescerent pugnare. pugnæ pausa facta est.' *Lamb.* Finem; A. Gellius 9. 13. 'Pausa pugnæ facta est,' Ennius p. 168. 'Hæc ubi dicta dedit, Pausam facit ore loquendi.' *Creech.*

Faciant] Supponant, constituant. *Fab.*

Fragori] I. e. frangendis corporibus. *Lamb.*

Neque pausam stare fragori] Itaque fractionem dari ad infinitum: quam non admittebat Epicurus. Ceterum, non est finis secandis corporibus, et, pausa fragori non stat, idem significant. Fragor autem a frago, unde fragesco apud Accium duobus locis, pro frangor, ut a tago, tagax, attigo, &c. *Fab.*

749 *Nec prorsum in rebus minimum*] *Minimum* intellige, quo nihil minus esse potest, et ad quod cum perventum sit, tum fiat cujuslibet corporis secandi finis, ut supra diximus. Ad hunc locum pertinent ea quæ a Cicer. disputantur sub Varronis persona, l. 1. Acad. Quæst. 'Ex materia putant Peripatetici omnia expressa atque effecta; quæ tota omnia accipere possit, omnibusque modis mutare, atque ex omni parte: eoque etiam interire non in nihilum, sed in suas parteis, quæ infinite secari ac dividi possint, cum sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod dividi nequeat.' Idem l. 1. de Finib. disputans adversus Epic. 'Ne illud quidem physici est, credere aliquid esse minimum,' &c. Vult igitur Epic. aliquid esse in rebus minimum, nempe corpora prima: quæ scilicet jam secari aut dividi non possunt, eorumque sententiam nunc refellit Lucret. qui negant quicquam in rebus esse minimum. Lege, si tibi commodum est, quæ hac de re supra diximus. *Lamb.*

750 *Cum videamus id extremum*] Confer hunc locum cum illo superiore 598. 'Tum vero quoniam extremum quojusque cacumen,' &c. *Lamb.*

752 *Conjicere ut possis*] Locus est aliquantum obscurus: quem sic declaro. Conjicere ut possis ex hoc extremo cacumine, quod jam cernere non potes, et quod ad sensus nostros videtur esse minimum, id extremum esse in rebus minimum, quod extremum ipsæ res habent. Secutus autem sum scripturam duorum codicum manuscr. cum quibus congruunt Parisienses, et Veneti antiq. Nam cæteri codices habent. *Conjicere ut possis ex hoc, quæ cernere non quis, &c.* quam scripturam si quis probabit, ita erit explicanda: Conjicere ut possis ex hoc extremo, quod extremum habent ea, quæ cernere non quis, esse aliquid minimum in rebus. *Lamb.*

Quod] *Quæ* Gifanius. Et in sequenti versu inter *minimum* et *consistere* Lambinus legit *in.* Qui probant *Quæ* ita explicant: Conjicere ut possis ex hoc extremo, quod extremum habent ea quæ cernere non potes, esse aliquid minimum in rebus. *Creech.*

Quæ cernere non quis] Ita omnes veteres fere, quod omnino rectum

est. Quidam veteres, Marullus, et Vulgati: *quod*. Gif.

753 *Extremum*] Extremum illud esse τὸ ἐλάχιστον, de quo antea in rebus ὄντως consistere. *Fab.*

Minimum in cons. r.] I. e. minimum consistere in rebus, seu minimum esse in rebus. Sic autem sæpe loquitur Lucretius, κατ' ἀναστροφήν. *Lamb.*

754 *Huc accedit item, quod jam*] Sic restituendum existimavi certissimis conjecturis ductus. alii libri habent, *quoniam primord.* Lamb.

Quoniam primordia] I. e. *quod*. ὅτι. Lambinus: *quod jam*. Gif.

Huc accedit item] Tertio vss. 6. quod mollia, ac proinde mutabilia, et in nihilum abitura elementa faciunt: prima enim corpora, si mutarentur, in nihilum recidunt: at e nihilo nihil, et in nihilum nihil, supra demonstratum est. *Creech.*

755 *Mollia*] Ignem, aquam, terram, aëra. *Fab.*

Nativa] Ergo pereunt; quare principia esse nequeunt. *Fab.*

756 *Atqui*] Gryphii Ed. *at qui*. ut et Heinsiana collatio altera. In Marg. autem Ed. Gryphianæ, nec non Heins. collatione prima, cod. Ms. Bodleiano, et Ed. Pii: *utqui*. Forsan scripsit Lucretius: *utque*; et vers. 754. illud *quoniam* retineri poterit, quod ex Lambini conjectura in *quod jam* mutatum; Gifanio autem idem valet, quod ὅτι, apud Græcos, sed soli procul dubio. Optimum enim sensum hi tres versus fundent, si ita distinguas: *Huc accedit item (quoniam primordia rerum Mollia constituunt, quæ nos nativa videmus) Esse et mortali cum corpore funditus, utque Debeat ad nihilum jam rerum summa reverti, De nihiloque, &c.* Preig.

758 *Vigescere*] Ita hic malui ex quibusdam in Vet. nam *virescere* (quod in quibusdam libris est) videtur irrepsisse ex loco supr. vs. 675. *Gif.* *Virescere*. sic supra, 'de nihiloque virescat copia rerum.' non dissimulabo tamen, in quibusdam libris legi *vigescere*. Lamb. *Vigescere*, Gif. Nard. alii. Quibus non repugno. *Creech.*

759 *Quid a vero, jam, distet, habebas*] Ordo est: quorum utrumque, nempe et rerum summam ad nihilum reverti, et ex nihilo res gigni aut renasci, quantum a vero distet, jam habebas, i. e. jam cognovisti, vel paullo ante didicisti. Sic autem restitui. mendose enim legitur in vulgatis codicibus, et in nonnullis manuscriptis, *habebis*. Est autem hic sermo implicatus, *Quorum utrumque quid a vero: jam distet, habebas.* sic enim dictum oportuit, si versus pateretur: *Quorum utrumque quid a vero distet, jam habebas:* ut paullo ante diximus. quomodo interdum etiam loquuntur Græci, et vero liberius, et sæpius. Soph. in Œd. Tyr. Μὴ νῦν ὀναίμην, ἀλλ' ἀραῖος, εἴ σέ τι Δέδρακ', ὀλοίμην, ὧν ἐπαιτιᾷ με δρᾶν. Nam hoc ordine verba collocari debuerunt, Μὴ νῦν ὀναίμην, ἀλλ' ἀραῖος ὀλοίμην, Εἴ σέ τι δέδρακα ὧν ἐπαιτιᾷ κακῶν. Sic iterum Lucr. 2. 250. 'Sed nihil omnino recta regione viai Declinare, quis est, qui possit cernere, sese?' Idem 6. 175. 'Fecit, ut ante, cavam, docui, spissescere nubem.' *Lamb.*

Habebas] Quidam veteres, et noster, et Lambini quidam libri *habebis*. Et ita quoque vulgati. *Gif.* Didicisti, ut apud Plaut. Ter. 'habes,' i. e. didicisti. Do, pro doceo. Accepi, pro didici. *Fab.*

760 *Deinde inimica modis multis s. atque venena*] Deinde (inquit Lucret.) hæc, quæ Empedocles, et qui ejus sententiam sequuntur, principia rerum esse volunt, sunt inter se inimica, et quasi venena, i. e. mortifera, et letalia. aqua enim cum sit humida et frigidissima, cum igne maxime pugnat sicco et calidissimo: aër cum sit humidissimus et calidus, cum terra pugnat aridissima et frigida. præterea ignis cum aëre et terra pugnat: aër cum aqua: aqua cum terra. Sic

autem Catull. Rufum quendam 'vitæ venenum' dixit. *Lamb.* Quarto, vss. 4. quod elementa contraria, ac proinde se mutuo peremptura, aut nunquam certe inter se coalitura inducant. Horum enim elementorum fautores, veluti patres familias singulis suas qualitates attribuunt, calorem et siccitatem alteri, alteri vero humiditatem et frigus, humiditatem et calorem tertio, quarto denique siccitatem et frigus. Ita hæc elementa in mutuam perniciem armant, ab iis tamen nihil præter pacem, concordiam, et fœdera exspectant. *Creech.*

761 *Ipsa inter se se sunt venena*] Alia aliis adversa, Varro lib. 1. R. R. 'Ejus enim salivam fructuis esse venenum.' Paulo autem superius, plane ut Lucretius: 'Quædam enim pecudes culturæ sunt inimicæ ac veneno.' Alibi item c. 45. 'venenum enim gelum radicibus tenellis.' Ut alio nescio quo loco, 'talparum venenum.' Sed 'venena formosarum mulierum' in admirandis illis Afranii versibus, longe aliud dicas. *Fab.*

762 *Ut tempest. coorta*] Sic legendum, non *coacta*, nam sic loquuntur Latini M. Tull. Verr. 3. 'Tantæ subito tempestates coortæ sunt.' Lucret. 2. 552. 'Sed quasi naufragiis magnis, multisque coortis.' et 4. 929. 'Usque adeo tetra nimborum nocte coorta.' Cæsar lib. 4. non longe ab extr. 'Tanta tempestas subito coorta est.' idem lib. 5. non longe a princip. 'Qui nuntiarant, superiore nocte maxima coorta tempestate prope omnes naveis afflictas.' Idem eod. lib. 'Maximo coorto vento.' *Lamb.* *Coacta.* Sic recte omnes libri. Male ergo Lambinus: *coorta.* Gif. Male Gifanius, cui placeat legi *coacta.* male, inquam, nam etsi dixerit Virgilius, *in nubem cogitur aër;* non continuo dicemus *tempestas coacta.* Fab. *Coacta* Mss. rectius: *Coacta* vero non τῷ Tempestate, sed τῷ Fulmina conjungas. *Creech.* *Coacta* etiam complures Libri tam Mss. quam excusi in supera Lond. Ed. indicati, sed et Marg. nostra habet addita notula: 'recte sic Mss. et alii Libri. male Lamb. *Coorta.*' Nos tamen Lambino ac Fabro hic facile accedimus. *Preig.*

764 *Denique quatuor ex rebus, &c.*] Quinto, vss. 18. quod aut dicere debent elementa amissis naturis mutari in res, quæ deinde rursus in ipsa mutentur, quo casu, non ipsa potius rerum, quam res ipsorum principia sunt: aut naturis servatis acerves solum quosdam ex iis fieri, quo casu nulla unius speciei uniusque nominis res oriretur; sed tantum ignis, aëris, aquæ, et terræ, rudis quædam et indigesta moles; ut ex auri, argenti, stanni, ærisque ramentis nihil unquam præter auri, argenti, stanni, ærisque acervum efficies. Concludit denique rerum principia sensibili aliqua qualitate prædita ad rerum generationem prorsus inepta fore. *Creech.*

766 *Qui magis illa qu.*] Mutat genus; dixit enim quattuor ex rebus, deinde in eas res; nunc: 'Qui magis illa,' i. e. illæ res, et illa elementa, ex quibus omnia nasci, et in quæ omnia dissolvi volunt Empedocles, et qui eum sequuntur. Quod si quis vocem *illa*, referet ad voces *cuncta*, et *omnia*, videbitur legendum *Quo minus*, &c. *Lamb.*

767 *Retro*] Interpretare rursum retrocedendo et vicissim succedendo: ex cadavere fiet *retro*, hoc est, rursus elementum. Quidam corrigunt, *retraque putari:* cui si arrides, expone conventiones aut decreta ex illis principiis. Scimus enim pacta et conventiones Græcos *retras* appellare: unde Laconum leges illæ notissimæ dictæ. nunc idoneo verbo res ex successione elementorum per vices genitæ vocantur *retræ* tanquam leges decretæ ex primis legibus elementariis; prior expositio simplicior. *Pius.* *Retroque putari.* Ita ut principia dici queant. *Fab.*

768 *Mutantque colorem*] Ita sæpe filum pro qualitatibus legas. (est autem vox pictoriæ artis filum) ita et χροιὰν usurpant Græci. *Fab.*

771 *Roremque liquorum*] Elementum aquæ liquidum. Quidam legunt: *roremque liquentem.* Pius. *Roremque liquorum.* Veteres fere libri: *liquoris.* Gif. *Liquoris* habent tres lib. manuscr. alii, *liquorum.* Lamb.

772 *Nil in concil. naturam ut*] I. e. ut nihil eorum in congressu naturam immutet. *Lamb.*

Concilio] Congressu, cœtu, mixtione. pæne peculiaris Lucretio vox est in ea notione. *Fab.*

Ut mutet] Vossii cod. alter ut et Marg. nostra: *et mutet.* F. *et mutat.* ut constructio sit: *si ita forte putas, et,* juxta illam opinionem tuam *nil naturam mutat, &c.* Preig.

774 *Non exan. q. corp.*] I. e. non quicquam corpore exanimo constans, seu non quicquam exanimum. *Lamb.* *Cum corpore.* Ita libri. Lambinus: *quid.* Gif.

775 *In cœtu*] Quidam veteres: *cætum.* Gif. *In cœtu var.* I. e. in concilio et congressu varii acervi. *cœtus* idem significat quod *coitus:* immo vero *coitus* et *cœtus* idem sunt. *Lamb.*

777 *Atque ardor cum rore m.*] Sic reposui non dubiis conjecturis ductus: nam libri omnes habent, *et quodam cum rore man.* plane mendose. sententia autem perspicua est: Si quatuor illæ res (inquit) ita congregabuntur et coibunt, ut naturam suam non mutent: primum nihil ex illis creari poterit, deinde videbitur aër cum terra confusus, et *ardor,* i. e. ignis, *cum rore,* i. e. cum aqua: quod natura non patitur. Sic supra *ardorem* pro igni posuit vs. 669. 'Occidet ad nihilum nimirum funditus ardor.' et infra eod. lib. 901. 'Verum semina sunt ardoris multa,' &c. *Lamb.* *Atque ardor.* Ita Lambinus non dubiis conjecturis ductus, sententia enim ipsa postulat. *Ardor* pro Igne vs. 669. *Creech.*

779 *Cæcam*] I. e. latentem, et obscuram. Idem 2. 126. 'Quod tales turbæ motus quoque materiai Significant clandestinos cæcosque subesse.' *Lamb.* Non obscuram et latentem, ut alii, sed sensibus non apparentem. *Creech.*

780 *De numero nequid*] Subintelligatur *sit.* ne ex numero illorum principiorum sit aliquid quod invicem repugnet et generationem impediat. Nam elementa nisi essent tenuissima, ignis aquæ repugnaret, et alterum succumberet. sed cum sint simplicia valde, non possunt exercere vires ob tenuitatem adversatrices. Quidam codices non *de numero* habent: sed *dimminuat* hoc sensu. Sint primordia tennissima, ne quid, id est, aliqua virtus intrinseca diminuat, hoc est, corrumpat quod contra pugnet, id est, elementum contrarium tollat, et obstet aqua, verbi gratia, igni; ne possit ad generationem coire, altero naturali vi in alterum obruendum nitente. *Pius.* *Emineat ne quid, quod.* Vera lectio procul dubio. Pro qua Heinsiana collatio prima, ut et Marg. nostra suppeditant *demineat.* In Pii ac Gryph. Edd. erat: *de numero nequid.* Quo sensu? nescio: nisi forte scribendum, *de numero ne quidquam, contra, &c.* Preig.

781 *Quominus proprie*] Ita ut illud concretum non sit aqua, ignis, &c. sed proprietatem suam specificam habeat. *Fab.*

Proprie quodc.] Forte: *proprium,* i. e. suæ propriæque naturæ: non mixtum ex omnibus elementis. *Gif.*

782 *Quin etiam rep. &c.*] Sic item Aristot. ait enim elementa inter se commutari, et alterum ex altero gigni. Sed ea (ut dixi) appellat elementa non principia. Inter principia autem et elementa multum vult

interesse. *repetunt* autem, i. e. initium ducunt. *Lamb.* Agit de circulatione seu permutatione elementorum; quamquam Peripatetici recte distinguunt elementa et principia. *Fab.* Sexto, vss. 21. quod admittentes mutuam Elementorum transmutationem, admittere debent communem, atque adeo priorem materiem, quæ varias eorum formas successive induat: Empedocles enim, ejusque sectatores docuerunt elementa mutuas prædas agere, modo ignem partem aliquam aëris abripere, modo aërem quasdam ignis particulas detrahere, et idem facere alia Elementa. Πυκνούμενον τὸ πῦρ ἐξυγραίνεσθαι, καὶ ἀέρα γίνεσθαι· συνιστάμενον ἀέρα γίνεσθαι ὕδωρ· πηγνύμενον τὸ ὕδωρ εἰς γῆν τρέπεσθαι· καὶ ταύτην ὁδὸν ἐπὶ τὸ κάτω εἶναι. πάλιν δὲ αὐτὴν τὴν γῆν κεῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι, ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπὰ ὁμοίως· αὐτὴν δὲ εἶναι τὴν ἄνω ὁδὸν dicebant: Laërtius de Heraclito: et eadem de Empedocle affirmari possunt. Urget autem Lucretius, mutentur principia, et in nihilum recident, ideoque cum elementa mutari omnes fateantur, ista non sunt rerum primordia: e nihilo enim nihil. Quædam igitur est materia immutabilis e qua diversimode mota et disposita modo aër, modo aqua, modo ignis, modo terra conficitur. *Creech.*

783 *Ignem se vertere*] Hesychius tamen Ἀγένητα: στοιχεῖα παρὰ Ἐμπεδοκλεῖ. Quod si non fallitur Grammaticus, frustra disputat Lucretius. Falli autem non patitur Plutarchus, qui toties affirmat Empedoclem agnoscere στοιχεῖα τῶν στοιχείων Principia elementorum, et de his primis principiis intelligendus est Hesychius. Inter Empedoclem igitur et Epicurum probe convenit, nisi quod Empedoclis sententia sit operosior, simplicior Epicuri: Empedocles enim ex primis suis principiis elementa componit, et ex iis elementis constituit res omnes; Epicurus autem e primis principiis res cunctas immediate conficit. *Creech.*

Auras] Spiritale elementum aëris. infra vs. 801. 'Ordine mutato et motu facere aëris auram.' *Pius.*

786 *Calorem*] I. e. ignem, ut supra *ardorem* dixit. *Lamb.*

787 *Mutare, meare*] Prisci codices: *mutando meare.* h. e. ire et redire per superiorum corporum transmutationem. *Pius.* Sic habent quinque libri manuscripti, quibuscum vulgati consentiunt, Paris. et Vicet. alii habent, *inter se mutando, meare, &c.* quam scripturam tamen non improbo: sed antiquam ei antepono. *mutare inter se* autem sic dictum, ut *amare inter se, &c.* Lamb. Marullus *mutando*, contra vet. libros omnes. *Gif.* *Mutare, meare.* Ovid. Met. 15. 244. 'Omnia fiunt Ex ipsis, et in ipsa cadunt. resolutaque tellus In liquidas rorescit aquas: tenuatus in auras Aëraque humor habet, dempto quoque pondere rursus In superos aër tenuissimus emicat ignes: Inde retro redeunt, idemque retexitur ordo.' *Hav.*

788 *Ad sidera mundi*] Quidam libri habent *ad sidera cœli:* et ita Virg. Georg. 4. 58. 'Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cæli Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,' &c. idem Æn. 10. 176. 'cæli cui sidera parent.' *Lamb.* Cœli, jam alibi. ita Virgil. Manil. sæpissime. *Fab.* *Ad Sidera Cœli*, quidam Codices: mutatur viz. hic versus ab iis qui *Mundum* pro *Cœlo* sæpissime poni ignorarunt. *Creech.*

790 *Superare*] Περιγίγνεσθαι, superesse, reliqua esse. *Lamb.* Perpetuo remanere, superesse. *Fab.*

792 *Nam, quodcumque fuit, &c.*] Hic versus cum eo qui deinceps sequitur, jam supra positus est. Ad hunc autem locum, atque ad sententiam pertinent, quæ scribit M. Tull. 2. de N. Deor. his verbis: 'Præterea omnia

hæc tum intereunt, cum in naturam aliam convertuntur: quod fit, et cum ex aqua oritur aër, et cum ex aëre æther, et cum eadem vicissim retro commeant.' *Lamb.*

794 *Quæ paullo dix.*] Sic habent tres libri manuscripti, non, ut alii, *quod paullo dix.* Sed quæ sunt illa? ignis, aër, aqua, terra. *Lamb.*

795 *In commutatum veniunt*] I. e. in commutationem. Venire autem in commutationem, nihil aliud est, quam in naturam aliam converti et esse commutabilia. *Lamb.* In commutationem, &c. id est commutantur. Hujusmodi verbalia in *us* amabant veteres. Virg. Æn. 12. 95. 'o nunquam frustrata vocatus, Hasta, meos.' Varro alicubi dixit, 'agitatus,' Cato, factus, (in singulos factus, *a chaque façon*, vel *pour chaque façon*) c. 67. 'factoribus det in singulos factus olei sextarios.' Ita *occasus* pro occasione. Enn. 'occasu' juvat res.' Ita 'conciliatus' in hocce libro. Et sane multo melius quam posteriores Latini; aliud enim est commutatus, aliud commutatio: illud passionem significare debet, hoc vero vel actionem, vel agendi modum. *Fab.*

Constare necesse est Ex aliis ea, quæ] Ordo est: necesse est ea, nempe ignem, aërem, aquam, terram, constare ex aliis, quæ nunquam commutari possunt. *Lamb.*

796 *Convertier*] I. e. converti. Virg. 4. 493. 'Magicas invitam accingier artes.' *Pius.*

798 *Quin potius tali, &c.*] Hos quatuor versus, qui deinceps sequuntur, quidam legunt cum interrogationis nota, hoc ordine, et sensu: Cur non potius constituas quædam corpora tali natura prædita, ut, si forte ignem crearint, possint eadem paucis detractis, paucisque additis, &c. aërem facere? Sed fortasse præstat sine interrogatione pronuntiare, et conjungere cum versu superiore, hoc modo: Ne tibi res omnes ad nihilum redigantur, immo potius, ut quædam corpora tali natura prædita, i. e. immutabilia, et quæ nequeant ullo tempore converti, constituas: i. e. statuas et existimes posse, si forte ignem crearint, eadem paucis demtis, i. e. detractis, et paucis tributis, i. e. additis, atque attributis, ordine et motu mutato facere aërem. *Lamb.* Ἀλλὰ μᾶλλον, sed potius. *Fab.*

801 *Facere aëris auras*] Sic habent libr. manuscripti, melius, quam quidam vulgati, *aëris auram.* sic et paullo post, 803. 'At manifesta palam res indicat (inquis) in auras Aëris,' &c. *Lamb.*

802 *Sic alias aliis rebus mutarier omnes*] Aliquid ulceris hic lateat necesse est: Latini enim sermonis consuetudo postulabat, ut scriberetur: *Sic alias aliis rebus res mutarier omnes.* At, inquies, error in metro fuerit: scilicet; glossema enim in veræ et germanæ lectionis locum invasit. Neque dubitandum putem quin pro *mutarier* olim scripserit poëta *vertier: Sic alias aliis rebus res vertier omnes.* Frequenter enim usurpat τὸ *vertere* in ea significatione. ita in hoc ipso libro: 711. 'et in rerum natura vertier omnes.' 2. 307. 'Naturam rerum mutare et vertere motus.' Iterum, 873. 'Præterea cunctas itidem res vertere se se,' Ibid. 821. 'in ignes omnia versat.' et 926. 'in pullos animales vertier ova.' Sic 4. 136. 'Et cujusque modi formarum vertere in oras.' Omitto cetera exempla quæ legenti occurrent. Illud autem *rebus res*, ut *rerum res*, *rem res*, præterquam quod necessarium est hoc loco, nisi Lucretium, lectissimæ et tersissimæ dictionis scriptorem, βαρβαρίζειν dicemus, tam crebro usurpatum ab eo est, id ut amasse videatur. Exempla fidem fecerint. 'Multarum rerum in rebus primordia mista.' 'Res putet immistas rebus latitare.' 'Scire licet non esse in rebus res ita mistas.' 'Multarum rerum in rebus communia de-

bent.' 'Postremo ante oculos rem res finire videtur.' Sed hoc satis: neque alia exempla huc congessisse attinet. *Fab.* Faber legit, nec absurde, *Sic alias aliis rebus res vertier omnes.* Creech.

803 *At manifesta palam, &c.*] Alia objectio. At res omnes (dicit aliquis) e terra crescunt, et terra ipsa nihil fere gignere potest, nisi imbribus irrigetur, et solis calore foveatur. Ergo ignis, aër, aqua, terra, sunt principia rerum. *Lamb.* Objectio est: Omnia e terra crescunt, quod nemo neget; sed tamen nisi benignus aëris tepor, lux solis, et opportuni imbres accedant, nihil quidquam terra ex sese progignet; ergo fatendum est, aquam, ignem, &c. esse principia. Ad eam objectionem respondet, ea non magis esse principia quam vinum, triticum, et alia, queis vitam sustentamus. *Fab.* Tandem vss. 20. objectionem proponit et solvit: Plantæ, cæteraque animalia nutritionem et incrementum suum quatuor elementis debent. Omnia enim e terra crescunt, quod nemo neget; sed tamen nisi benignus aëris tepor, calor solis, et opportuni imbres accedant, nihil quidquam terra ex sese progignet: ergo fatendum est aquam, ignem, &c. esse principia. Respondet vs. 809. Ea non magis principia esse quam vinum, triticum, et alia quibus vitam sustentamus. Quæ enim nutriunt non sunt illico principia, sed illa potius ex quibus ipsa sic contexuntur ut rebus alimento sint. *Creech.*

806 *Focillant*] Recreant, fovent, muniunt contra aritudinem. Dicimus focillo: unde focillare passim: et focillor: qua forma deponentis usus est Varro lib. 2. de Vita patrum. Reperitur et foculare unde focula pro nutrimentis foventibus et instaurantibus vires: qua dictione Plautus usus est in Persa. Legendum tamen est hoc pacto: *Imbribus et tabe membrorum arbusta vacillant:* ut sic hic sensus: nisi tempestas sit fausto tempore exoriens *arbusta vacillant:* nutant et diruuntur tabe membrorum: ruentibus videlicet eorum flagellis. Sic Priscianus legit lib. VII. p. 768. loquens. 'Vetustissimi tamen etiam in quibusdam Latinis: quæ nominativum in *es* productum terminant, pares cum genitivo habent syllabas: in hac declinatione solebant producere ablativum more quintæ declinationis vel supra dictorum Græcorum: ut a mole, fame, tabe: quod adhuc etiam profertur. Virg. VI. 421. 'Offam objicit: ille fame.' Lucanus in 10. 158. 'Non mandante fame multas volucresque ferasque Ægypti posuere deos.' Juven. in 15. 102. 'Membra aliena fame lacerabant, esse parati Et sua.' Lucretius. *Imbribus et tabe membrorum arbusta vacillant.* Pius. *Et tabe nimb.* Ita et vet. libri, et Priscianus lib. VII. Sic inf. 3. 503. Quidam veteres, Marullus, et Vulgati: *focillant*, male. Vid. et inf. 6. 552. *Gif.* *Et tabe nimborum arb. vacillant.* Hanc scripturam agnoscit Priscian. lib. 7. confirmant quattuor codices manuscripti, Vatican. Faërnus, Tettianus, Bertinianus: quibuscum consentiunt Veneti antiq. et Lugdunenses alteri. neque est quod quisquam putet legendum *tabi*, veritus, ne secunda syllaba *tabe*, brevis sit: nam fortasse eadem ratione producitur, qua secunda vocis fame. Virgil. Æn. 6. 420. 'medicatis frugibus offam Objicit; ille fame rabida tria guttura pandens Corripit.' *tabe nimborum* autem, i. e. liquore nimborum, quod totum valet imbribus. *Lamb.* *Tabe nimborum.* Hic vero turpissime, si unquam alias, se dedit Gifanius; quod a Lambino animadversum non fuisse miror. 'Tabes nimborum,' inquit in Indice, 'i. e. nimbi noxii et pestiferi, elegante metaphora. Tabes veteribus nihil aliud quam pestis valet seu pernicies. Vide Festum,' inquit.

Eam certe κατὰ κωμικὸν elephanti corio circumtectum esse oporteat, qui talia scribat. Lucretius ex sensu illius qui contra ipsius principia aliquid objiciebat, dicit, ni tempestas fausto tempore et imbribus indulgeat, ni arbor quandoque uberrimis pluviis ita recreata sit, ut folia graventur, ni sol foveat, ni calorem tribuat, &c. fruges, arbusta, animantes crescere nequibunt. Ibi, ut vides, omnia fausta, commoda, opportuna adscribit Lucretius: ibi autem homo noster de pestilentibus et noxiis imbribus narratum advenit. Deinde falsum illud est quod apud Festum legitur, Tabem nil aliud quam pestem apud veteres valere: sed ex pluribus significationibus cum unam modo annotasset Festus, existimavit Gifanius nullam aliam præterea esse; cum tamen hic Lucretii locus (si vel tantillulum modo eum intellexisset,) satis ostendere potuerit aliud omnino cogitandum fuisse. Tabes enim humorem, fluorem, seu liquefactionem significat; unde in 6. 737. 'tabificis radiis sol omnia lustrans;' et 'tabida nix' apud Livium, quæ jam μαραίνεται, et τηκεδὼν apud Diodorum lib. 1. ubi de Nili incremento agit, idem est, pag. 36. edit. Rodomannianæ. Τὸ δὲ πλῆθος τῆς σεσωρευμένης χιόνος ἐν τοῖς Βορείοις μέρεσι περὶ μὲν τὰς τροπὰς μένειν πεπηγὸς, ἐν δὲ τῷ θέρει διαλυομένων ὑπὸ τῆς θερμασίας τῶν πάγων, πολλὴν τηκεδόνα γίνεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο, &c. Ibi πολλὴν τηκεδόνα χιόνος, significat, multam tabem nivis. Inde itaque factum ut trahere et tabescere pro diffluere, minui, &c. usurpent veteres. Unde et μεταφορικῶς in Andromacha Ennii, p. 241. 'Quid fit? seditio tabetne, an numeros augificat suos?' *Fab.* Si hæc, quæ Faber attulit, non placeant, Fayum lege, et egregium interpretem admirabere: quidam legunt *Focillat*, quæ vox Lucretii sententiæ non absurde convenit. *Creech.* Eleganter: vide notas Fabri, qui adducit Diodori locum, quem plane expressit Lucanus 10. 225. 'Adde quod omne caput fluvii quodcunque soluta Præcipitat glacies, ingresso vere tumescit Prima tabe nivis.' ubi tabes nivis est distillatio nivis. Diodorus similiter de Nilo agens, vocat τηκεδόνα χιόνος. *Hav.*

806 *Vacillent*] Ita recte Mss. Alii minus recte *focillent*. significat gravatos inflexosque arborum ramos præ pondere guttarum. Vide Var. Lect. *Hav.*

808 *e possint fruges*] Ita vet. libri. *Ne* autem pro *non* quod sententia postulat. *Gif.* *Non.* *Uti* Fayus, qui vim et argumenta poëtæ optime intellexit. *Ne* pro *Non* e Codd. *Gifanius.* Creech. *Non possint.* Turnebus Adv. 19. 15. probat, quod in antiquis instrumentis se invenisse ait, *non possunt*, idque nulla addita nota recepit Creechius. Atqui si quid mutandum, melius ita reponas supra vers. 805. *Ut nisi tempestas*, &c. *possint* enim, cui *exolvatur* mox respondet, mutari non debet. Vide Var. Lect. *Hav.* *Non possunt.* Sic Angl. sed nullo fundamento. Ego omnino *possint* retinendum puto. Sic solet Lucretius. v. gr. 1. 674. 'Jam tibi res redeat ad nilum funditus omnis.' Mox etiam: 'exsolvatur,' &c. &c. Cæterum *Imbribus* versu præced. dativus casus est: et indulgere imbribus eleganter Tempestas dicitur, et quidem tempore fausto, quasi dicat justo. Nam Tempestates pro vario rerum procreandarum usu variæ suo quæque tempore adesse debent, ut loquitur alibi Lucretius. Adeoque et illa, quæ imbres afferre, sive imbribus locum præbere potestatemque facere solet. Quod monendum fuit, nequis Fabri illa Paraphrasi: 'ni tempestas fausto tempore et imbribus indulgeat,' a vero hujus loci sensu abducatur. Cujus editio etiam male post vocem *fausto* distinguit. *Tabe* autem, non *tabi*, ut et *vacillant*

pro *vacillent*, retinendum omnino putamus. Ibi cæsura sufficit. Hic sensus nimis est manifestus. *Preig.*

810 *Adjuvat*] Post alias editiones, etiam Fabri illa, Salmuriensis, *adjuvet* præferebat, male. quidni enim sibi constet poëta? præcessit enim: *nisi indulget, vacillant, fovent, &c.* Preig.

Amisso tam corpore] Sic loquitur M. Tull. epist. quadam ad Gall. lib. 7. 'Vireis et corpus amisi.' iterum Lucr. inf. eod. lib. 1039. 'Nam veluti privata cibo natura animantum Diffluit amittens corpus,' &c. *Lamb.* *Amisso corpore.* Quemadmodum dicebant facere corpus, uti apud Phædrum optimum et purissimum scriptorem, ita et illum corpus amittere dicebant, cui succus corporis defluit, φθίνεται, τήκεται. Contrarium est σωματοποιεῖν. de quo aliquid olim dixi. *Fab.* *Vires* et *Corpus amisi* Cicero. Pro *Corpore* B. exhibet *Tempore.* Creech.

812 *Adjutamur*] Frequenter et multipliciter adjuvamur. Sensus est: cum non uno alamur cibo et alimento, hoc est, monophagia: sed vario et diverso, hoc est, polyphagia: hoc indicat corpora non ab uno principio, sed multiplici esse compacta. *Adjuto* est adjuvo. Marcus Tullius ex poëta prisco: 'O Tite, si quid ego adjuto curamque levasso.' Gellius hoc verbo utitur. *Pius.*

814 *Nimirum quia multa modis, &c.*] Sic legendum, et ita scriptum est in duobus cod. manuscriptis, non, ut in vulgatis, *multi modis.* Cur alius aliis animantibus sit cibus, copiose et suo loco disputat lib. 4. 637. 'Nunc aliis alius cur sit cibus,' &c. *Lamb.*

815 *Mista*] Gottorp. Cod. *multa.* ut et Cod. Ms. Voss. quod non ab aliis forsan proscriptum, quam quibus versu præced. illud: *multa modis* nimis placuit pro *multi modis;* quod omnes fere libri habent. Poëta autem manifesto captat hoc loco omnimodam vocis hujus multiplicationem, et valde exaggerat quod dicit; nimirum quia multa multarum rerum primordia in rebus multis multimodis communia sunt. Illud *mista* autem ex vs. 822. transsumere in promptu fuit. In *multis* autem *rebus* ita se rem habere dixit, quod tamen ex ipsius hypothesi in rebus quibusvis, omnibus et universis se ita habet; quemadmodum paulo inferius: 'Passim nostris in versibus ipsis MULTA elementa vides multis communia verbis,' dicere contentus est, quum vere potuisset dicere: QUÆVIS elementa; nullum non elementum. Ne ullum quidem quod non multis verbis commune sit reperias. *Preig.*

816 *Multimodis*] Sic omnes vet. fere, et omnes Vulgati; recte. ut inf. vs. 894. quidam veteres tamen: *multa modis*, non male. *Gif.*

818 *Contineantur*] Collatio Mss. Voss. prima: *continuentur.* Non male: sed nihil muto. *Preig.*

823 *Quin etiam passim nostris in versibus ipsis*] Utitur eadem similitudine, atque adeo iisdem versibus lib. 2. *Lamb.* Ea, qua sæpe utitur, similitudine vs. 7. sententiam suam egregie illustrat. Eadem litteræ vario tantum ordine dispositæ innumera componunt verba, et forma et sono plurimum diversa: quid igitur dubitemus eadem semina, quæ longe plura quam literæ sunt, quæ diversas etiam habent figuras, ignem, terram, aquam, omnem denique varietatem posse constituere? *Creech.*

824 *Elementa*] Literas, characteres, quæ et Gr. στοιχεῖα. *Fab.*

825 *Inter se versus*] Ita hic veteres quidam. *Gif.*

826 *Sonitu distare sonanti*] *Sonitu sonanti* sic dictum, ut lib. 3. 'anxius angor' (nisi forte ibi legendum est, *anxius ægror*) apud Plautum 'amœnitas amœna,' Captivis: 'pretio pretioso,' Epidico: 'nitoribus nitidis,' Casina: 'pulchram pulchritudinem,' Milite glor. 'acrem acrimoniam,' apud

Nævium in Lycurgo ex Nonio. *Lamb.* *Sonitu sonanti.* Ita ‘cavas cavernas’ Virg. Ennius autem, ‘cupienter cupit;’ et alia id genus. *Fab.*

827 *Tantum elementa queunt*] Ἐπιφώνημα, seu acclamatio. *Lamb.*

828 *At rerum*] Marg. *Et rerum.* quod non caret elegantia. *Preig.*

829 *Unde*] Ex quibus. Sensus est: Primordialia corpora debent suppeditare plura, ex quibus, &c. *Fab.* Aliquando legi *Possumus:* sed jam nihil muto admonitus vs. 778. ‘At primordia gignundis in rebus oportet Naturam clandestinam, cœcamque adhibere.’ *Creech.*

830 *Nunc et Anaxagoræ*] Nunc contra Anaxagoram accingitur. ‘Anaxagoras’ (ut scribit M. Tull. lib. 2. Acad. Quæst.) ‘materiam infinitam dixit esse, e qua omnia gignerentur: eamque, particulas simileis inter se minutas, primo confusas, postea in ordinem adductas a mente divina.’ Hic librum suum sic orsus est: ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν· νοῦς δ' αὐτὰ διῆρε, καὶ διεκόσμησε· i. e. ‘Simul erant res omnes: mens autem ea distinxit, et in ordinem redegit.’ Quæ videntur esse a Mose sumta. *Lamb.* Refutata Heracliti, Empedoclis, et aliorum Philosophorum de rerum principiis sententia, Anaxagoram vss. 92. impugnat: Anaxagoras autem Clazomenius, Hegesibuli vel Ebuli filius, viginti annos ante Xerxis trajectionem natus, teste Laërtio. Ille docuit materiam infinitam esse, e qua omnia gignerentur, eamque particulas similes inter se minutas, primo confusas, postea in ordinem adductas a mente Divina: Cicero Acad. Quæst. l. 4. Librum suum de Rerum Natura sic orsus est, ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν, νοῦς δ' αὐτὰ διῆρε, καὶ διεκόσμησε. Plutarchus 1. 3. Ex partibus vero inter se similibus res omnes componi asseruit, ex Ossiculis Ossa, Sanguinem ex Sanguinis Guttulis, &c. ἔλεγε ἀρχὰς τὰς ὁμοιομερείας· καθάπερ γὰρ ἐκ τῶν ψηγμάτων λέγομεν τὸν χρυσὸν συνεστάναι, οὕτως ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν μικρῶν σωμάτων τὸ πᾶν συγκεκρίσθαι; Laërtius: Fusius Plutarchus C. 3. de Placit. Phil. l. 1. Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος ἀρχὰς τῶν ὄντων τὰς εἶναι ὁμοιομέρειας ἀπεφήνατο· ἐδόκει γὰρ αὐτῷ ἀπορώτατον εἶναι, πῶς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος δύναταί τι γίνεσθαι, ἢ φθείρεσθαι εἰς τὸ μὴ ὄν· τροφὴν γοῦν προσφερόμεθα ἁπλῆν, καὶ μονοειδῆ· οἷον τὸν Δημήτρειον ἄρτον, τὸ ὕδωρ πίνοντες· καὶ ἐκ ταύτης τῆς τροφῆς τρέφεται θρὶξ, φλὲψ, ἀρτηρία, νεῦρα, ὀστᾶ, καὶ τὰ λοιπὰ μόρια. Τούτων οὖν γινομένων, ὁμολογητέον ἐστὶν, ὅτι ἐν τῇ τροφῇ τῇ προσφερομένῃ πάντα ἐστὶ τὰ ὄντα, καὶ ἐκ τῶν ὄντων πάντα αὔξεται· καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ τροφῇ ἐστι μόρια αἵματος γεννητικὰ, καὶ νεύρων, καὶ ὀστέων, καὶ ἄλλων τῶν ἃ ἦν λόγῳ θεωρητὰ μόρια· οὐ γὰρ δεῖ πάντα ἐπὶ τὴν αἴσθησιν ἀνάγειν, ὅτι ἄρτος καὶ τὸ ὕδωρ ταῦτα κατασκευάζει, ἀλλ' ἐν τούτοις ἐστὶ λόγῳ θεωρητὰ μόρια. ἀπὸ τοῦ οὖν ὅμοια τὰ μέρη εἶναι ἐν τῇ τροφῇ τοῖς γεννωμένοις, ὁμοιομερείας αὐτὰς ἐκάλεσε, καὶ ἀρχὰς τῶν ὄντων ἀπεφήνατο· καὶ τὰς μὲν ὁμοιομερείας, ὕλην, τὸ δὲ ποιοῦν αἴτιον, τὸν νοῦν τὸν τὰ πάντα διαταξάμενον. *Creech.* *Anaxagoræ.* Ad ea, quæ collegit Creechius, addi potest locus ex commentario Nicetæ ad Gregorii orationem in laudem Basilii p. 519. edit. Leunclav. In quibusdam vero codicibus aliter olim fuisse scriptum, discimus ex Servio, qui ad vs. 625. Æn. 4. ita legit: *Nunc ad Anaxagoræ veniamus homoeomeriam.* docens respectu illius doctrinæ dixisse Virgilium ‘Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!’ De iis in quibus magistrum Anaxagoram secutus est Euripides videri potest Schottus Nodor. Ciceron. 2.15. *Hav.*

‘Ὁμοιομερίαν]’ Hoc nomen scriptum est litteris Latinis in aliquot lib. manuscriptis. nos vulgatos secuti, Græcis excudendum curavimus, non pugnaturi, si quis Latinis scribat. Ὁμοιομερῆ autem dicuntur, quorum partes appellantur nomine totius: ut os, sanguis, lapis. Nam quamvis hæc

sint inter se dissimilia, constant tamen singula partibus similibus. 'Ὁμοιομερίαν igitur, quam Anaxagoras principium rerum esse dixit, licet interpretari vel similium partium naturam, vel partium similitudinem. *Lamb.* 'Ὁμοιομέρειαν. Græca excudendum curavimus, contra quam Anglicæ Edd. saltem nuperrima; ut sibi constet Poëta, qui id genus plura coacervat circa finem libri quarti: Imprimis quoniam rem ipsam patria dicere lingua nequit, ut ipse fatetur, adeoque nec scribere, ut par est, Latine voluit. Nec video, cur Lucretio potius quam cæteris auctoribus Latine scribentibus Græcorum vocum Græcam scripturam denegemus. *Preig.*

832 *Egestas*] Hoc refer ad copulandas diversæ naturæ dictiones: in qua quidem re belliores sunt Græci quam Romani nostri. Livius, cum de Androgyno loquitur, tradit Græciam copulandis dictionibus aptissimam. Nec tamen concedo linguam Latinam esse Græca pauperiorem in necessariis; quod non æquis auribus admitteret Cicero. modestiores fuerunt Latini: Græci licentiores: ut qui entelechian dixerunt esse animam: nostri non minus perfecti habitiam dixissent: sed peregrinis favemus; et in nos legem sancimus iniquam. Hemicyclon quod illi dicunt, idem munditer Apulejus semirotundum. Quod illi διδυμοτόκον, Ovidius concinnius gemelliparam: nec minus exculte noctilucam Horatius: et eum magnus Albertus imitatus libro de animalibus 23. Audi quam ingrati in nosmet simus: et alienis faveamus: idque homine Græco Theodoro Gaza Latinissimo a nobis stante. 'Sed enim sufficit,' inquit Theodorus, 'lingua Latina singulis Græcæ orationis sive vocabulis sive sententiis: quamquam nonnulli quæ Latine exprimere nequeunt: hæc inopiæ linguæ tribuunt Latinæ: suamque pauperiem vitio dare linguæ locupletissimæ audent: quos satis convinci a Marco Tullio puto, cum ille linguam Romanam ne copia quidem verborum a Græca superari autumet. Exclamat ille aliquantulum quidem importune, O inopem interdum linguam Græcam: sed non sine causa: quoniam nonnulli ita contendunt, ut Græcis nihil deesse, Latinis permulta desiderari pronuncient.' Hæc ille Græcorum omnium doctissimus: qui, ut maxima veritatis vis est, latinissimus latinitatem tuetur adversus nos Græculos ne dicam graculos propugnans: qui incedunt suffarcinati cum libris cum sportulis: et operto capitulo in thermopolio calidum bibunt: meræ alaudæ: ne dicam meropes: quando paucissimi sunt illa vetere Græcia digni. Hieronymus quoque magnorum maximus ad Sunniam et Fretelam: 'Nec quis,' ait, 'Latinam linguam angustissimam putet quod non possit verbum de verbo transferre: cum etiam Græci pleraque nostra circuitu transferant: et verba Hebraica non interpretationis fide, sed linguæ suæ proprietatibus nitantur exprimere.' Rufinus tamen lib. 1. contra Hieronymum: 'Unde et nos propter paupertatem linguæ et rerum novitatem: et, sicut quidam, ait, quod Græcorum et sermo latior et lingua felicior sit.' Sed cuidam hoc Rufinus ascribit ut apud se suspectum. Seneca Controversiarum libro sexto. 'Græcas sententias in hoc refero: ut possitis æstimare primum quam facilis Græcæ eloquentiæ in Latinum transitus sit: et quantum omne quod bene potest dici commune omnibus gentibus sit: deinde ut ingenia ingeniis conferatis: et cogitetis Latinam linguam facultatis non minus habere, licentiæ minus.' Fronto tamen apud Gell. 2. Noctium Atticarum ait: 'Non inficias imus quin lingua Græca prolixior fusiorque sit quam nostra.' Frontoni Cicero reclamat his Thusculanarum quæstio-

rum secundo: 'Hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua quam nostra, non nomine appellant. Itaque industrios homines illi studiosos vel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos. aliud est enim laborare, aliud dolere.' O verborum inops interdum quibus abundare te putas Græcia, aliud inquam est dolere, aliud laborare. Terentianus tamen alienis magis favet sic: 'Quo probarem planius et simul quam multa Græcis nostra non respondeant: quæque respondent ab ipsis esse nobis tradita.' *Pius.*

834 *Principium rerum*] Sic restitui, cum in omnibus libris vulgatis legeretur, *Principio, &c.* atque hoc idcirco nunc annotavi, quod Thraso ille, quem sæpe describo, meam emendationem secutus, tacitam præteriit. quamquam quid in hoc queror, cum idem fecerit in aliis innumerabilibus? *Lamb.*

834 *Homoiomerian*] Sic libri veteres litteris Latinis: quod novum non est. Sic inf. *harmonia*, 4. 1242. *Gif.* *Homoiomeriam.* Quænam dicantur ὁμοιομερῆ mox explicabit; ea autem sunt, quorum vel minimæ partes nomen totius sui habent, ut lapis, ut aurum, ut sanguis, &c. Latine *similaritatem* dicere possemus. *Fab.*

836 *Ossa, &c.*] Servius Æn. 4. 625. 'Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor.' secundum Anaxagoram qui homiomeriam dicit. i. omnium membrorum similitudinem esse in rebus creandis. Ergo sicut ex ossibus, sic ex sanguine et medullis. Nam omnia pro parte sui transeunt in procreationem. De homiomeria Anaxagoræ lege Aristotelem lib. 1. de generatione animalium. *Pius.*

836 *Ossibus, sic et de*] Ita veteres nostri. Marullus; ut Vulgati: *Ossibus etsi de.* contra veteres libros omnes. *Gif.* Sic habent duo cod. manuscr. quæ scriptura perspicue recta est. Nam vulgati vitiose habent, *Ossibus, et sic de, &c.* Lamb.

Paucillis atque minutis] Paucissimis, et parvissimis, optimus interpres Fayus: Os viz. maximum et paucissimis et parvissimis ossibus conficitur! 3. 330. 'Scire licet perquam pauxillis esse creatam Seminibus, quoniam fugiens nil ponderis aufert.' *Creech.*

837 *Viscus*] *Visceris* facit in patrio casu. Hoc carmen citat Servius. Marcellus: 'Viscus positum pro viscere. Lucret. Visceribus viscus, et reliqua. Virg. Georg. lib. 1. 139. Tum laqueis captare feras et fallere visco Inventum. i. e. tractis visceribus. Lucil. An quod pane et viscere privo?' Iidem carnem inter corium et ossa *viscus* appellabant. Viscerari prisci dicebant viscus populo dividere: quare visceratio, carnis distributio. Romani prope solenniter Latinis in Albano viscerationem dabant: de qua Gellius, Livius, Servius meminerunt. Seneca: 'Visceratio sine amico leonis ac lupi vita est. Visceratim, per viscera. *Pius.* Vir industrius, sed quem, propter ordinem florentissimum, non appellabo, in eo libro, quem homini Germano surripuerat, negat viscus unquam pro omni carne sumi quæ sub cute sit: atque in eo ceteros imperitissimos esse et nugacissimos dicit: vellem probasset. Id certe, qui illi favent, si probare volent, Lucretium, Virgilium, Ovidium, atque adeo omnes bonos scriptores adversatores, faxo, habebunt. *Fab.*

Sanguen] Sanguis. antiqui pro sanguine, voce notissima, hoc *sanguen* dicebant. Author Priscianus lib. 6. advocat super hac re testimonia priscorum. lege commentaria nostra in Plautum. Est et sanguen arbor: quæ virga sanguinea vulgo. A Columella sanguinaria herba dicitur a sanguine sistendo: quam polygonon Græci dicunt. Gell. lib. 3. 'Eumque inter mortuos defatigatum vulneribus, atque spirantem, quod sanguen de-

fluxerat, cognovere.' Sunt tamen non Gellii verba, sed Catonis. *Pius.* *Sanguenque creari.* Profert hunc versum Non. Marcell. in voce sanguen, et in voce viscus. profert et Fl. Sosipater Charisius lib. 1. his verbis, 'Sanguis masculino genere dicitur: et facit, hunc sanguinem. Sed Cato de habitu ait, sanguen demittatur, et Lucr. 'Visceribus viscus gigni, sanguenque creari.' Utitur eodem nomine et Ennius l. 2. Annalium: 'O pater, o genitor, o sanguen Diis oriundum.' Et idem Ennius apud M. Tull. l. 5. de finib. 'Non refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu?' testatur et Priscianus lib. 7. Denique A. Gellius lib. 3. cap. 7. hæc Catonis verba profert: 'Eumque inter mortuos defatigatum vulneribus, ægreque spirantem, quod sanguen defluxerat, cognovere.' Probus quoque grammaticus in Catholicis hunc locum spectavit, cum scripsit, 'Lucretium posuisse hoc sanguen, novo more, cum sit hic sanguis.' Iterum Lucret. paullo infra, 'sanguen an ossa?' *Lamb.* *Sanguen.* Ita omnino primi Latini loquebantur. Nam *sanguis* natu junius est; itaque a sanguen sanguinis, ut a flumen fluminis, &c. *Fab.* *Sanguenque.* Servius citat ad Virg. Æn. 1. 215. adjiciens: 'Sanguen autem ideo dixit, quia sanguinis facit, ut carmen carminis. Si enim sanguis diceret, par esset nominativus genitivo, ut anguis, pinguis.' Exstat apud eundem ad Georg. 1. 189. ubi quæ præcedunt legas, *idem ipse*, non, ut est vulgatum, *item ipse.* Hav.

839 *Ex aurique putat micis*] Sic hac de re Laërt. *Καθάπερ ἐκ τῶν ψηγμάτων λεγομένων τὸν χρυσὸν συνεστάναι, οὕτως ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν μερῶν μικρῶν τὸ πᾶν συγκεκρίσθαι, καὶ νοῦν ἀρχὴν κινήσεως*, &c. i. e. 'Quemadmodum ex auri micis, quæ appellantur, aurum constare: ita ex multis partibus similibus parvis universum concretum esse: et mentem, motionis principium esse.' *Lamb.* Granis, particulis, &c. ut mica thuris, *χόνδρος*. ut mica salis. auri micas Hispani *pipitas* vocant, i. e. grana, *ψήγματα χρυσοῦ*, Lat. *ramenta auri*, quasi *rasimenta*. Fab.

841 *Ignibus ex ignem*] Ita ex vet. libris scripsi. Qui tamen habebant: *ex ignes*, seu *ignes*. *Ignem* ego malui. Vs. 'Sic ignem inter se,' &c. quia ab libris veteribus aberat, circumscripsi. In quibusdam libris vet. *humorem humoribus.* Gif. Admonueram in prima editione, versum hunc, qui reperitur in omnibus libris vulgatis, *Sic ignem inter se parvis coëuntibus nasci.* abesse ab aliquot lib. manuscript. eum autem, qui deinceps sequitur, sic legi in nonnullis vulgatis, *Ignem ex ignibus, humorem ex humoribus esse;* in manuscriptis autem sic, *Ignibus ex ignis, hum. ex hum. esse.* Unde ortam mihi suspicionem, versum *Sic ignem, &c.* non esse Lucretianum: proximum autem sic esse legendum, *Ignibus ex ignem, humorem ex humoribus esse.* Itaque in secunda editione versu illo deleto, sic edendum curaveram, *Ignibus ex ignem, humorem ex humoribus esse.* atque hanc scripturam sycophanta omnium hominum impudentissimus sibi arrogavit, ut et alias innumerabileis. eam igitur ego nunc, ut meam, vindico. Sententia autem ita aperta est, ut declarationem non requirat. Jam vero *ignibus ex*, *ἀναστροφὴ* est, pro *ex ignibus.* Quod si quis malet legi, ut in vulgatis, *Ignem ex ignibus, hum. &c.* equidem non pugnabo. sed antiquam scripturam malo. *Lamb.* Quidam scribunt *Sic ignem inter se parvis coëuntibus nasci Ignibus, exiguis Humorem Humoribus esse.* Hic de Lambino, Gifanio, et Pareo, quorum nec Scripta nec Nomina profecto unquam vidit, multa commentus est et nugatur Fayus. *Creech.* Amat Lucretius præpositionum postpositionem. ut jam superius notavimus. Quod Græcorum in primis Poëtarum

merem redolet. Quodque non satis animadverterunt, qui hic turbas excitarunt, et quasi illud, *Ignibus ex*, pro *Ex ignibus*, ferri non posset, in alia omnia abierunt. *Preig.*

842 *Putatque*] Hoc loco positum pro λογίζεται, unde 'rationes putare.' *Fab.*

843 *Nec tamen esse ulla, &c.*] Quod Epicuro non placuit Anaxagoræ opinio, ideo Lucretius ipsam studiose insectatur, et initium facit vss. 4. a duobus Argumentis adversus superiores, Heraclitum, Empedoclem, et alios allatis: Uno, quod inane in natura detur: Altero quod nullum Continuum infinite dividuum sit. *Creech.*

Ulla parte idem] Marg. nostra *ulla idem parte*. etiam recte. *Preig.*

845 *Quare in utraque mihi pariter*] In utraque ratione, nempe et in eo, quod tollit inane, et in eo, quod vult corpora in parteis infinitas secari posse: *pariter atque illi*, i. e. æque atque illi, seu ita ut illi, videtur errare. *Lamb.*

847 *Adde quod imbecilla*] Cum primordia rerum debeant esse validissima, atque ab omni injuria tuta. *Lamb.* Quæ tamen solida esse deberent. *Fab.* Tertio, vss. 12. arguit, quod cum Anaxagoras vellet constare similia ex similibus, et principia esse ejusdem plane cum compositis naturæ, sequeretur, ut composita, sic etiam principia interire posse: et nulla certe ratio est, cur, si major quædam carnis portio corruptioni obnoxia sit, non sit quoque obnoxia minor, cum etiam, tametsi consistas in aliqua minima, non appareat, quamobrem illa, dum caro sit, pati aliquid, destruique non possit: at si principia corrumpantur, in nihilum recident, quod absurdum et impossibile esse olim demonstratum est. *Creech.*

848 *Si primordia sunt*] Ἐπανόρθωσις seu διόρθωσις. *Lamb.* *Si* Correctio: ἐπανόρθωσις, Si tamen vocare principia debemus, &c. *Fab.*

Simili atque] Itaque esse principia non possunt. Alioqui crearent aliud principium, quod ridiculum. *Fab.*

850 *Neque res ulla refrænat*] Subaudi, Illa principia. *Fab.*

851 *In oppressu valido*] In acri oppressione. *Lamb.*

852 *Cætibus*] In congressu perniciei. Tale apud Plautum Amph. 2. 2. 25. 'Primo cætu vicimus.' Priscum tamen exemplar *dentibus* habet: per *dentes* corruptionis assiduas mutationes intellige: quæ res genitas prementes cogunt esse obnoxias perniciei: unde vetustas ab Ovidio dicitur edax. *Pius.* *Dentibus.* Sic veteres libri. Optime. Quidam veteres: *rentibus, cætibus* male. *Gif.* Sic habent libri manuscripti. quæ scriptura si emendata est, tralatio ducta est a feris: quæ quidquid invadunt, dentibus dilacerant, et discerpunt. In plerisque libris vulgatis legitur, *Leti sub cætibus ipsis:* in nonnullis, *Lethi subeuntibus ipsis:* plane mendose. assensus sum aliquando viro cuidam doctissimo, qui putabat hoc loco legendum esse, *Leti sub motibus ipsis.* cujus conjecturam possum confirmare exemplo ex 2. 957. 'Et quasi jam leti dominantem in corpore motum.' Ego tamen a vetere scriptura discedere non sum ausus. Confirmare eam potest Arnobius lib. 2. Adversus Genteis: 'Hæc cum ita se habeant, et eum ab summo traditum teneamus auctore, non esse animas longe ab hiatibus mortis et faucibus constitutas,' &c. tale est illud Ciceronis, 'Urbs ex faucibus Fati erepta.' et illud Crassi, 'Eripite nos ex faucibus eorum.' et iterum illud Arnobii eodem libro, 'Ab Orci faucibus vindicari.' *Lamb.* Mors omnia absumit, τρώγει, devorat, Catull. inde et Canceroë et fauces Orci legas; ita hic dentes lethi. *Fab.* *Sub dentibus.* Alii *Sub cætibus:* Quidam libri *Subeuntibus:* Muretus legit *Sub Motibus:* at

Dentibus aptius convenit *Oppressu valido* in versu præcedenti. *Creech.*

853 *Sanguinis ad nos*] Corrigendum, *sanguinis an ne os:* sensu tali: Quid eorum durabit cum venerit hora dissolutionis et exitii? ignis: an aqua: an anima, hoc est, aër: an ossa quæ membrorum ligamenta sunt in homine: quæ terræ repræsentant elementum? nihil ex his certe corruptioni poterit obstare. Per ignem intelligit elementum, quod in homine est; per humorem aquam, per auram aërem, per os terram. Reperio in codice viri docti Codri Bononiensis grammatici: cujus mihi legendi copiam fecit Bartholomeus Blanchinus, facundus et eruditus municeps meus, Musarum sacerdos intimus: *sanguis ὅμοιος*: qua dictione significatur *similis.* posset quoque legi *ὁμοίως* pro *similiter.* Pius. Mire corrupti sunt hoc loco codices, tum manuscripti tum typis excusi: eorumque omnium varietatem longum sit proponere. alii enim habent, *sanguinis ad nos?* alii, *sanguinis, an ne os?* alii, *sanguis, omos?* alii *sanguis ὁμοίως?* alii aliter. Ego eam scripturam secutus sum, et quæ proxime accedit ad veterem, et quam reperi ascriptam ad oram cujusdam libri manuscripti. M. Anton. Muretus putabat esse legendum, *Quid horum? sanguis, an ossum? Ossum* autem ab antiquis usurpatum est pro *osse*, teste Sosipatro Charisio lib. 1. *Osso.* Varro ad Cicer. 18. *Olivo et Osso.* Idem: *Osse* scribebant, non *Osso*, quamvis Gell. lib. 33. dixerit, 'Calvariæque ejus ipsum ossum expurgarunt, inauraruntque.' Idem Muretus existimat apud Terent. in Eunucho 2. 2. 34. legendum, *Viden', ossum, et cibus quid faciat alienus?* sed non est ita. nam ex librorum manuscript. vestigiis legendum, ut conjecit Langius, *Viden' os suum, et cibus quid faciat alienus? os suum* autem, *cibus alienus*, ἀντίθεσις est. Jam quod quidam hoc loco legi voluit, *sanguisne. an ne os?* τετύφωται. *Lamb.* *Sanguis anne os.* Sic restitui ex vestigiis vet. librorum, quæ sunt: *sanguis onos, sanguis an os, sanguinis ad nos.* Vulgati: *sanguis an, anne os.* Lambinus: *sanguen an ossa.* Non male, ut inf. sed a libris nolim discedere. *Gif.* *Sanguis an ossa.* *Sanguis, anne os?* Gif. *Sanguis an? anne Os?* Nard. Codd. *Sanguinis ad nos; Sanguinis onos: Sanguis ὁμοίως.* Aliqui legunt *Sanguis, an Ossum?* Ossum enim Veteres agnoscunt. His adderem *Sanguis an? Os an?* Creech. Qui receptam lectionem *sanguis an ossa* hic sollicitare in animum induxerunt suum, ne illi ad vs. 860. plane cæcutiisse videntur. *Preig.* Non; in scandendo *sanguis* divelli debet; et hic Poëta in sing. numero loquitur, ibi, quantum potest, in plurali. *Hav.*

856 *Aliqua vi victa perire*] Vi victa: complosio, ut apud Virg. Georg. 1. 74. 'Siliqua quassante legumen.' et Æn. 2. 250. 'ruit oceano nox.' et Æn. 4. 380. 'neque te teneo, neque dicta refello.' vel dic esse παρήχησιν. *Lamb.* Φροῦδα οἴχεσθαι, ἀφανῆ γίνεσθαι. *Fab.*

857 *Recidere*] Dilabi, cadere rursus: quidam *decidere* legunt, offensi mensura syllabica. ego nihil immuto: quoniam scilicet exemplo Homeri et Maronis potuit addere alterum consonantem, ut pro nutu syllabæ uteretur ambigua quantitate. *Pius.* *Reccidere.* Sic legendum, non *recidere*, aut *recedere.* *reccidere* autem dictum eadem ratione, qua *reppulit* (Virg. 4. 214. 'connubia nostra reppulit') rettulit, redducere, repperit, subbigit, et simil. Cic. in Mario: 'Subbigit ipse feris transfigens unguibus anguem.' refferre apud Hor. pro referre, in epist. ad Pison. vs. 135. 'Unde pedem refferre pudor vetat, aut operis lex:' ubi vulgo legitur *proferre.* Utebantur enim hac machina veteres ad productionem brevium syllabarum, in verbis compositis, ut primam litteram verbi simplicis geminarent. Recidere autem ad nihilum, *i. e.* ut

alibi loquitur, reverti ad nihilum. Sic locutus est et M. Tull. Phil. 7. in extr. 'Hunc tuum tantum apparatum, tamque præclarum, ne ad nihilum recidere patiare.' *Lamb.*

Neque autem] Elegantia Lucretiana: sic inf. vs. 1078. 'Nec quod inane autem est,' &c. et passim. sic 1009. 'Et quod inane autem est.' *Preig.*

858 *Testor res*] Ad fidem et probationem argumenti satis ea fuerint, quæ ante allata sunt. *Fab.*

859 *Præterea quoniam Cibus, &c.*] Talis est vis hujus argumenti: Corpus cibo augetur, et alitur: cibus autem, quo alimur, non est unus, neque unius generis. alimur enim, verbi gratia, pane, carnibus, piscibus, radicibus, caseo, fructibus, et baccis arborum, aqua, et vino, et similibus. atqui hæc sunt alienigena et dissimilia inter se. ergo neque venæ, neque sanguis, neque cetera singula constant partibus similibus: cum omnia hæc, atque adeo singula, cibis illis omnibus alantur, et crescant. Quod si dicant cibos omneis constare corpore misto: ergo alienigenis partibus constabunt. *Lamb.* Venæ, sanguis, et ossa variis cibis aluntur; at cibi ejusdem generis esse non possunt: ergo neque sanguis, neque venæ, &c. similaria sunt. Itaque Anaxagoræ homoiomeria carere possumus. *Fab.* Quarto, vss. 9. præclare disputat: Ex variis alimentis quæ dissimilibus prorsus constant partibus corpora nostra nutriuntur, unde partes nostri corporis dissimilibus constare sequitur, singulæ enim partes, ossa, nervi, venæ, &c. diversis et dissimilibus alimentis nutriuntur. Si autem dicant ista alimenta continere particulas nervorum, ossium, &c. fateantur necesse est non esse in istis corporibus eam, quam finxit Anaxagoras, Homœomeriam. Diversas et dissimiles partes alienigenas nuncupat Lucretius, quas retenta voce Græca vulgo Heterogeneas, uti similes Homogeneas vocamus. *Creech.*

860 *Scire licet nobis venas*] Ita rectissime in vet. libris, ut et mox vs. 893. 'scire licet non esse,' &c. *Gif.* Hunc locum nimis audaciter corruperant arrogantes quidam homines, et, quod gravius est, versum proximum, nescio quibus causis adducti, sustulerant. Alii nuper exorti, sceleratissimi et immanissimi barbari, hanc meam emendationem sibi arrogarant, ut alias fere omneis. *Lamb.*

Sanguen et ossa] Marg. nostra: *sanguin et ossa*: vitiose. sic forsan remansit ex integra voce, *sanguinem*; quam hic restituere omnino debuissent, qui supra vs. 853. prætulerunt: *sanguis? an ossa?* vel *sangüis* (trisyllabum) *anne os?* vel similia. Imo *sanguenque* quod jam vs. 837. præcessit, quasi contractum ex sanguinemque necessario accepissent. Sed jam ex Ennio veteres etiam sanguen dixisse constat, a quo, ut multa, hoc vocabulum etiam transsumpsit Lucretius. Utitur eo etiam Cato de habitu. *Preig.*

861 *Et nervos alienigenis ex partibus esse*] Quia constant ex iis rebus quibus aluntur et augescunt. At ea, quibus alimur et augemur, non sunt ejusdem generis, neque similibus inter se partibus constant. *Lamb.* Hunc versum multi Codd. non agnoscunt, quod librariorum negligentiæ imputandum est, illum enim sibi vendicat Lucret. *Creech.* Deesse hunc versum in omnibus Mss. monent hic etiam marginalia nostra: quum tamen omnino hic requiratur; nec non elegantiam ac morem Lucretii referat. quum dicit *nobis* venas ex alienigenis partibus esse. Id genus παρέλκοντα amat Lucret. vid. vs. 917. et sic passim. *Preig.*

862 *Sine*] Nota, ut apud Plautum et Terentium, pro 'si autem,' vel, 'sique:' quod ob sententiam notandum fuit. *Fab.*

866 *Esse, &c.*] Marg. nostra: *Esset*, confusione seu conflatione duarum litterarum in unam non insolita. *Preig.*

867 *Venisque*] Quidam veteres: *anisque.* Hinc Marullus: *saniesque.* Fortasse non male. *Gif.* Sic legendum, non, ut habent quidam vulgati, *nervis sanieque:* quamvis Turnebus aliter sentiat. Sic enim supra, 'Scire licet, nobis venas, et sanguen, et ossa,' &c. *Lamb.* Alii legunt *sanieque:* at quis non videt ex vs. 860. *venisque* retinendum? *Creech.* Turn. Adv. 19. 15. *sanieque.* Preig.

868 *Præterea quæcunque e terra, &c.*] His vss. 6. contra Anaxagoram sextum proponitur argumentum: Si omnia quæ e terra oriuntur in terra latuerint, necesse est ut terra constet e rebus dissimilibus, quoniam corpora dissimilia e terris oriuntur. Urgetque insuper, Si flamma, fumus, et cinis, quæ sunt res inter se dissimiles, in lignis sint, tum ligna e rebus dissimilibus componi; ideoque nullam esse homœomeriam. *Creech.*

869 *Si sunt in terris*] I. e. Si in terra latebant priusquam crescerent, ergo terra ipsa ex alienigenis constabit, quæ (alienigena) e terris exoriuntur. *Fab.*

Necesse est] Ea enim omnia, si cum ligno comparentur, alienigena omnino sunt. *Fab.*

870 *Quæ terris exoriuntur*] Quæ alienigena ex terris oriuntur. *Lamb.*

871 *Transfer item*] Transfer similiter ad alia. *Lamb.*

873 *Ex alienigenis consistant*] Nempe flamma, fumo, cinere. *Lamb.* Post hunc versum ex Glossemate irrepserant duo versus, ut et supra, qui absunt a vet. libris. *Gif.* Quid sibi cum isto versu: 'Ex alienigenis quæ lignis exoriuntur:' voluerit Lambinus, satis mirari nequeo. Reliqui duo: 'Præterea tellus quæ corpora cumque alit auget Ex alienigenis quæ lignis exoriuntur.' quos repræsentat nupera Ed. Lond. in var. lect. in marg. nostris etiam comparent, sed, pro *lignis*, *terris* habent: quod procul dubio ad mentem fabricatoris est, et illud quod Lucretius dixit clare repetit. *Preig.*

874 *Ex alienigenis quæ lignis*] Quæ 'alienigena,' nempe flamma, fumus, cinis, exoriuntur e lignis: quæ ligna alio sunt genere, quam flamma, fumus, cinis. Versum qui in libris vulgatis deinceps sequebatur, 'Præterea tellus, quæ corp. cumque al. aug.' temere inculcatum, sustuli. Hunc quoque versum, 'Ex alienigenis quæ lignis exor.' Thraso delendum censet, ὄνος πρὸς λύραν. *Lamb.* Post hunc versum inserit Lambinus, *Ex alienigenis quæ lignis exoriuntur:* Et castigat Gifanium qui delendum esse censuit. At dum deleatur iste versus irascatur Lambinus. *Creech.*

875 *Linquitur hic tenuis latitandi*] Habet (inquit) hoc loco latebram Anaxagoras, in quo delitescat, nempe id, quod dicit, res omneis in omnibus rebus esse mistas et confusas: sed illud unum apparere, cujus plura sint mista, et in prima fronte posita. *Lamb.* Proponit Anaxagoræ sententiam, eamque vss. 22. protinus invadit. Hæc vero Anaxagoræ sententia in hunc modum ab Aristotele expressa est: 'Res et apparere, et denominari invicem differentes aiunt, ab eo, quod in infinitorum mistura maxime abundat: non enim esse totum pure aut album, aut nigrum, aut dulce, aut carnem, aut os; cujus autem amplius unumquodque habet, eam talis rei naturam videri.' Sensus est: Carnis nomine v. g. non esse intelligendam naturam simplicem, ac uniusmodi, sed congeriem plurium, imo innumerabilium, diversarum particularum, quæ hanc corporis speciem, quam dicimus carnem, tum faciunt, cum major quædam est copia illarum particularum, quæ ad talem speciem exhibendam idoneæ sunt,

quam cæterarum quarumcunque quæ sub illis delitescentes ipsis concedant formam et nomen: facta autem exsolutione translationeque earundem partium in aliam congeriem, tum particulæ carneæ cum cæteris delitescentes et nomen et formam similiter concedant aliis, quarum copia major fuerit, et species visibilior: Adversus vs. 880. objicit Lucretius, quod si hæc vera esset sententia, tum in detritione frugum, herbarum, et similium, oporteret aliquando apparere speciem sanguinis, lactis, aliarumve id genus rerum, &c. Gassendus. *Creech.*

Fugæ copia] Id quod sequitur, ut omnibus rebus res omnes immixtæ sint. *Fab.*

876 *Sibi sumit*] Supponit, nec satis probat. *Fab.*

878 *Pluria*] Sic legendum: sic enim loquebantur veteres. Ter. Adelph. 1. 2. 44. 'Te pluria in hac re peccare ostendam.' Idem Phorm. 4. 3. 6. 'multa advenienti, ut fit, nova hic compluria.' Cato Origin. lib. 2. 'Fama hoc loco compluria.' M. Tull. Protag. 'Confirmandi genera compluria.' Quin A. Gellius testimonio veterum confirmat, pluria et compluria potius esse dicendum, quam plura et complura. *Lamb.* Sic Veteres, ut 'compluria' apud Terentium. Valeant B. et Nard. cum suo *plurima.* Creech.

Unum] Series verborum, Cujus mixta sint plura, οὗτινος κράματα πλείω τυγχάνῃ. unum, pro unicum. Emenda locum Ovidii lib. 2. Trist. 'Corruit hæc igitur Musis accepta sub uno, Sed non exiguo, crimine lapsa domus.' Legendum est, *Si non exiguo.* Sensus enim hic esse debet: Si grave peccatum meum est, quo familia nostra Musis accepta corruit, illud saltem unicum est; si quid graviter deliqui, id semel feci non pluries. *Fab.*

881 *Minutas*] Quidam libri manuscr. habent *minacis.* 'Minacis' autem (ut cohæreat cum voce 'saxi') interpretor, duri, rigidi. tralatio est. in uno cod. manuscr. legitur *minaci*, ut conjungatur cum voce 'robore:' in quo inest etiam tralatio. In quibusdam impressis, *Fruges quoque sæpe minutas:* atque ita habet codex Memm. eamque puto esse rectam scripturam. *Lamb.* *Minaci* B. Nard. *Minacis*, Creech. Totum locum ex optimis Mss. ita puto esse legendum: *quoque sæpe minaci Robore quom in saxi fr. &c.* hic enim 'in' et 'franguntur' debet jungi, pro infringuntur, qualia multa in poëta hoc. *Hav.* Marg. nostra *minaci*, astipulantibus variis lectionibus ed. nuperæ: ut sit epitheton roboris, sive saxi molaris. Quod quidem non ita contemnendum mihi videtur. Supra etiam dixit: 'minaci murmure' de vento. Similia forsan alibi de rebus aliis; quæ jam non succurrunt. Certe 'fruges minutas' frumentum appellare debuit. At quo exemplo potuit? Cur 'minutas?' Quia franguntur? At tum potius dixisset: *dum minuuntur.* An quia ex granis, quæ parva sunt, constant? At vero id nimis otiosum atque supervacaneum est, imo præter ullam rationem. Transsumptum procul dubio hoc adjectivum est, ut in promptu erat, sed inconsiderate factum est, ex vss. 889. et 891. Pari facinore ac supra vs. 815. ad vocem 'mista' monitum a me est. *Preig.*

882 *Franguntur*] Marg. nostra *in franguntur.* Quid si ergo ista conjungamus; ut fiat verbum 'infranguntur' pro infringuntur. Vide quæ ex Vossii ad Catull. obs. sup. ad vs. 71. notavimus. *Preig.*

883 *Sanguinis*] Quia ex frugibus gignitur sanguis in corpore humano. *Lamb.*

Aut aliquid nostra] Non dubito, quin hæc verissima scriptura, etsi in libris sit: *nostro quæ corpore.* Mendo causam dedit *nostra.* *Aliquid* sc. præ-

ter fruges. *Gif.* *Aut alium.* Aut aliorum, signum subintellig. quæ in nostro corpore aluntur, verbi gratia, venarum, nervorum, ossium, *alium*, i. e. aliorum. Sic esse legendum ratio et veritas advincunt. Hoc enim sentit Lucretius: Si verum esset quod Anaxagoras sibi sumit: conveniebat, fruges quoque minutas, cum moluntur, signum sanguinis mittere, aut aliarum rerum, quæ in nostro corpore aluntur, verbi gratia, nervorum, venarum, ossium, &c. Quod autem quidam legentes *aut aliquid*, ut est in libris vulgatis, et nonnullis manuscriptis, subjiciunt, *Nostra quo corpora aluntur*, modis omnibus ineptum est. Conveniebat, inquiunt illi, fruges minutas, aut aliquid præter fruges, quo nostra corpora aluntur, signum mittere sanguinis. Falsum possent enim signum mittere ossium, aut nervorum, aut venarum, et cetera. Præterea illud 'fruges minutas,' nimis longe distat ab hoc 'aut aliquid.' Deinde quod in 'aliquid' subintelligunt, præter fruges, fictum ad libidinem contra usum Latini sermonis. Postremo versus inconcinnus est, 'nostra quo corpora aluntur.' Quid multa? omnia ipso auctore digna, Lucretio indigna, ratione carentia, atque absurda. *Lamb.* Ceterarum rerum quæ, &c. locum hunc optime restituit Lambinus. *Fab.* Ita optime restituit Lambinus: et solus Nardius, ejusque similes amant *Aliquid nostra quo corpora aluntur:* Nec alii magis sapiunt, qui legunt *Aut aliquid, nostro in quæ corpore aluntur.* Creech. Marg. nostra: *aliquid*, quod et Var. Lect. Anglicæ ed. referunt. Unde vere, et recte viri docti restituerunt, *aliquid, nostra quo corpora aluntur:* quod procul dubio immutatum fuit ab iis, qui nescirent posteriorem syllabam in 'nostra' produci hic posse. Quid autem tam durum, quam: 'sanguinis, aut alium?' pro aut aliarum rerum. Deinde, quænam illa tandem sunt, 'nostro quæ corpore aluntur?' *Preig.*

884 *Quom lapidi lapidem ter.*] Hæc scriptura probabilis est, sive 'lapidi' sit dandi casus, sive septimi pro lapide, ut 'colli' pro colle, 'contagi' pro contage, et simil. apud hunc scriptorem. *Lamb.* *Lapidi lapidem.* Quidam libri: *lapidem in lapidem.* Gif. *Cum lapidi lapidem, &c.* Primus ego, ni fallor, moneo, versum hunc adulterinum esse, atque adeo hinc ejiciendum. Nihil enim aliud in eo est quam quod in versu superiore lectum fuit: 'Robore cum saxi franguntur, mittere signum Sanguinis.' Illud autem 'manare cruorem,' nonne idem est cum τῷ 'mittere signum sanguinis?' Sed unde natum putem, si roges, dicam, ex glossemate scilicet, aut aliquo consimili loco, qui ad oram libri adscriptus a studioso lectore fuerat ad illa verba ['Robore cum saxi franguntur,'] poterat quidem hanc Virgilii imitationem significasse, Æn. 1. 183. 'Et torrere parant flammis et FRANGERE SAXO,' qui locus haud dubie ex hoc Lucretiano expressus est: sed maluit addere illum Plauti ex Asinaria 1. 1. 16. 'Num me illuc ducis UBI LAPIS LAPIDEM TERIT?' I. e. in pistrinum. *Fab.* *Cum lapidem lapidi terimus.* Hunc versum ejiciendum esse monet Faber, quoniam nihil in eo est, quod in priori versu 'Robore cum saxi franguntur, mittere signum Sanguinis' non legitur. Turnebus tuetur, et docet intelligendum esse de quodam molendi genere, in quo 'lapis lapidem terit,' ut est apud Plautum, Asin. 1. 1. 16. 'Num me illuc ducis ubi lapis lapidem terit?' Aliquando putavit Lambinus ferri non posse lectionem vulgatam *Manare cruorem* (quamobrem enim conveniebat ex lapidibus collisis et contritis cruorem manare) legendumque esse *Manare calorem*, i. e. ignem seu flammam, ut sit hic Lucretii sensus, Conveniebat, si Anaxagoræ

sententia vera esset, ex lapidibus inter se contritis calorem, i. e. ignem manare. Hæc ille. Quasi ex lapidibus contritis scintillæ non exiliant: ejiciatur igitur hic versus tam importunus et inutilis, ne forsan aliqui, quod jam Fayus fecit, ex eo concluderent Lucretium docuisse, corpora nostra saxis et lapidibus nutriri. Interpres tali ferculo dignissimus. *Creech.* *Cum lapidi.* Vide Var. Lect. Exterminavit (et quidem recte) Faber, defendit Turneb. Adv. 5. 24. Vossius pater testatur in suis membranis scriptum *Cum lapidi in lapidem t. m. c.* in addendis ad c. 12. lib. 2. de Anal. *Hav.* *Cum lapidi, &c.* Delendum hunc versum monet marginalis noster annotator. Recte, ut opinor: est enim *ἀπροσδιόνυσος*· nec facit ad Rhombum. glossema tantum et marginalis annotatio partim ad id, quod dixit poëta, 'Mittere signum sanguinis;' partim ad id quod de 'frugibus robore saxi frangendis' dixit. Cæterum pro *terimus* corrupte quidam liber Ms. Voss. *tenemus.* Pro *cruorem,civorum* vocem nihili habebat. *Preig.*

Cruorem] Putabam ferri non posse hanc lectionem vulgatam, *manare cruorem:* (quam ob rem enim conveniebat ex lapidibus inter se collisis et contritis cruorem manare?) Legendumque esse, *manare calorem;* i. e. ignem, seu flammam: ut sit hic Lucretii sensus; Conveniebat, si Anaxagoræ sententia vera esset, ex lapidibus inter se contritis calorem, i. e. ignem, manare: sed Turneb. cui assentior, receptam lectionem retinet, et ait, verba illa, 'Cum lapidi lapidem terimus.' intelligenda esse de quodam molendi genere, in quo 'lapis lapidem terit;' ut est apud Plaut. Asinar. 'Num me illuc ducis, ubi lapis lapidem terit?' ut sit hæc sententia: conveniebat, ex frugibus, cum eæ lapidibus duobus et molis contritis moluntur, cruorem effluere. Cum autem ita semper ediderim, quidam barbarus calumniatur me edidisse, 'manare calorem,' ex eo, quod in erratorum emendationibus scriptum fuerat, *manare calorem:* quod errore librarii factum est, qui initio ediderat *manare calorem*, pro *manare cruorem*, meo injussu: statim autem suo errore cognito, in omnibus exemplis *manare cruorem* restituerat, quod nesciens jusseram in erratorum numerum hoc referri: quod fecit: idque perverse. Nam cum esset in contextu *manare cruorem*, recte: ille inter erratorum emendationes posuit, *manare calorem.* Lamb. *Cruorem.* Ita omnes libri. Male ergo Lambinus: *calorem.* Gif.

886 *Latices*] Aquas. obiter aperiamus locum apud Papinium Sylv. 4. 7. 17. nondum satis obvium: ubi Domitius culpa tamen mendosi codicis, fœdissime est lapsus. 'Ecce,' inquit, 'me natum propiore terra Non tamen portu retinent amœno Desides Baiæ, laticenve notus Hectoris amnis.' Scribendum ex priscis exemplaribus, *liticenve notus Hectoris armis:* et intelligit se nulla nec Baiarum nec Miseni teneri voluptifica amœnitate. Scimus etiam Misenum in Campania vocatum a Miseno illo Maroniano illic sepulto: qui fuit Hectoris liticen, hoc est, lituum, retortam videlicet tubam, inflabat; de quo Maro sexto Æn. (unde hæc Statium descripsisse aut colorasse contenderim) vs. 167. 'Et lituo pugnas insignis obibat et hasta.' *Pius.* *Latices dulcis.* *Laticis dulcis*, male. *Gif.* *Et latices.* Sic legendum: et ita habent tres libri manuscripti: quibuscum consentiunt lib. Paris. Veneti antiq. Vicentini, 'consimili ratione' (inquit) 'conveniebat, herbas,' quibus pascuntur pecudes: et latices, i. e. aquas, quas potant, guttas dulceis, et lactei saporis, mittere. *Lamb.* *Et laticis.* *Latices* ex Codd. Lambinus, conveniebat enim latices, i. e. aquas quas po-

tant guttas dulces, et lactei saporis mittere. Hæc ille. Alii *Laticis dulces guttas* legunt: nec repugno. *Creech.*

887 *Lanigeræ*] Corrige *lanigero*, et junge cum 'ubere,' sensu ferme tali: Si in corporibus omnia sunt confusa, simul decebat herbas mittere guttas lacteas, non dissimiles illis, quæ ex ubere sunt lanigero. *Pius. Quali sunt ubera lactis.* Quidam libri: *quales.* In quibusdam: *ubere.* Gif. Simili sapore quali sapore est lac ovile. *ubera lactis*, i. e. lac: *lanigeræ*, i. e. ovis, seu ovi. Hunc locum restitui a tribus codicibus manuscr. adjutus, quorum in duobus scriptum reperi, *quali sunt ubere*: in tertio, *quales sunt ubera.* idem Lucret. 2. 370. 'Ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis.' sic Varro Tithono περὶ γήρως, dixit 'mammam lactis.' *Lamb.* Ovis lac ipsum. Nam τὸ uber copiam significat, 'divitis uber agri,' et 'ubere glebæ.' Virgil. Notum est, οὖθαρ ἀρούρης. Ita Ennius, p. 15. 'Dulciferæ fici lactantes ubere toto.' Ubi legendum est, *lactentis.* Varro etiam, uti apud Nonium legitur, dixit 'mammam lactis.' 'Ac mammam lactis sugentem pascere pupum,' ubi in quibusdam codicibus male legitur *surgentem.* Fab. Quidam: *Mittere, lanigeræ quali sunt ubere lactis.* quibus satis simplex videtur esse interpretatio, Herbas ita debere mittere humorem similem illi, quem lanigeræ pecudes ubere lactis continent, id est, lacti, quod ex uberibus suis illæ emittunt. Verum longe præstat altera lectio. 'Lanigerum' quoque, subintellecto arietis vocabulo, dixit Ov. Met. 7. 312. 'Protinus innumeris effœtus laniger annis Attrahitur.' *Hav.* Varro 'mammas lactis' dixit i. e. lac. Noster lib. 2. 370. eadem versus clausula, sed absque tali metonymia utitur. *Preig.*

888 *Scilicet et*] Ut supra vs. 809. 'scilicet et nisi nos.' inf. vs. 900. 'scilicet et lignis non est tamen,' &c. *Preig.*

Friatis] Tritis, comminutis. 'Friare' significat digitis terere et dispulverare: verbum est Plinio togatorum eruditissimo peculiare. Composita affrio, et infrio, et friabile: qua dictione Plinius quoque utitur lib. 28. *Pius.*

890 *In terris latitare*] Marginalis apud nos annotatio Ms. habet: *in terra vi.* quod et Vossio Ed. nupera Lond. acceptum refert. Fortasse scripsit Lucretius: *Dispertita in terris vi latitare minute.* 'dispertita vi,' i. e. copia. 'minute' autem 'dispertita,' i. e. pauxillis atque minutis herbis, frugibus, frondibus. Legi etiam potest: *dispertita vi in terris, &c.* Preig.

Minute] Repete ἀπὸ κοινοῦ, 'decebat.' *Fab.*

892 *Præfracta*] In prima fronte, et in summo quasi cortice fracta. Ex quo *præfracti* dicuntur per translationem duri, contumaces, pervicaces. Cic. Offic. 3. 'Cato nimis præfracte videbatur mihi ærarium defendere.' *Lamb. Cum præfracta forent.* Leviter et in summo cortice fracta, stricta. *Fab.*

Minutos] Decebat scilicet, quod sexto superiori versu occurrit. *Fab.*

895 *Multi modis*] I. e. multis modis: vel *multimodis* una vox est, et cohæret cum voce 'rebus,' versu proximo, 'multimodis in rebus.' 'Multi' modis' autem pro multis modis usurpatum esse a veteribus testatur M. Tull. in Perf. Orat. 'Sed quid ego vocaleis? sine vocalibus sæpe brevitatis causa contrahebant, ut dicerent multi' modis, vas' argenteis, passi' crinibus, tecti' fractis.' *Lamb.* Duos hosce versus aliunde huc translatos arbitror, (nam alibi plus semel leguntur,) atque adeo tollendos. Alioqui dicendum fuerat non *debent*, sed *debere.* Fab. *Verum Semina multi modis, &c.*] Duos hosce versus aliunde

hunc translatos arbitror, nam alibi plus semel leguntur) atque ideo tollendos. Alioqui non dicendum fuerat *debent* sed *debere:* Faber. Sæpe leguntur: utinam indicasset! Et ista de *debere* et *debent* sententia atrox profecto et truculenta est, et quæ plurimos Lucretii versus jugularet. *Creech.*

897 *At sæpe in magnis*] Occupatio est, per quam adversarium ita facit disputantem atque argumentantem: Quæ ex rebus exprimuntur atque eliciuntur, ea in illis insunt. Ignis ex arboribus inter se collisis et conflictis elicitur: ergo ignis in arboribus inclusus latet. Etiam fatetur Thucydides lib. 2. incendium oriri in silvis, sua sponte arboribus inflammatis ex conflictu, his verbis: *Ἤδη γὰρ ἐν ὄρεσιν ὕλη τριφθεῖσα ὑπ' ἀνέμων πρὸς αὑτὴν, ἀπὸ ταυτομάτου πῦρ καὶ φλόγα ἀπ' αὐτοῦ ἀνῆκε.* i. e. 'Jam enim in montibus silva a ventis in sese contrita, sponte sua ex se ignem et flammam sursum extulit.' *Lamb.* *At sæpe magnis fit montibus.* Objectio est: At sæpe fit ut ex crebro attritu cacumina arborum subito incendio conflagrent; ergo ignis in ligno est. Petitum ex Thucydide exemplum notissimum est, cui addam et illos versus qui apud Manilium leguntur, lib. 1. pag. 27. quamquam ab opinione Epicuri diversus abit: 'Sunt autem cunctis permixti partibus ignes, Qui gravidas habitant fabricantes fulmina nubes, Et penetrant terras, Ætnamque imitantur Olympo, Et calidas reddunt ipsis in fontibus undas, Ac silice in dura, viridique in cortice sedem Inveniunt, cum silva sibi collisa crematur.' Sed in tertio legi mallem, *Ætnaque imitantur Olympum;* quod ex Virgilio adumbratum scimus. *Fab.* *At sæpe in magnis, &c.* Proponit, solvitque vss. 10. quod Anaxagoras urgebat ad probandum omnia in omnibus esse, atque adeo omnia generari ex omnibus. Exemplum, viz. ignis, qui latere debeat in arboribus collisione vehementi ignescentibus. Respondet Lucretius, Non ignem quidem esse in arbore ipsa, sed tamen semina ignis seu moleculas atomorum, quæ certa ac nova ratione dispositæ speciem ignis exhibeant: nam alioquin si ignis actu et revera in sylvis foret, is haud dubie suas vires passim ostentaret. *Creech.* *Arboribus, &c.* Ita et vs. 1095. 'Et ramosa tamen cum ventis pulsa vacillans Æstuat in ramos incumbens arboris arbor. Exprimitur validis extritus viribus ignis.' Sueton. in Tib. c. 6. de ipso: 'Digrediens inde itinere nocturno, discrimen vitæ adiit: flamma repente e sylvis undique exorta, adeoque omnem comitatum circumplexa, ut Liviæ pars vestis et capilli amburerentur.' *Hav.*

900 *Flammæ fulserunt flore coorto*] Ita ex vet. libris scripsi. In aliis: *fulserunt flammæ fulgore coorto.* In quibusdam: *fluxerunt*, male. *fulserunt*, sc. arbores. *Gif.* *Donec fulserunt flammai flore.* Hunc locum fateor a me esse prætermissum, qui in libris vulgatis sic legitur: *Donec fulserunt flammæ fulgore coorto*, quem tamen in codice Bertiniano et Vaticano ita plane scriptum videram. Sed nescio quo modo fugit me ratio, cum præsertim eundem mihi indicasset Adr. Turnebus paucis ante quam excederet e vita diebus. Sic igitur legendum, ut ille admonuit ex libris veteribus. Flammai flore autem tralatio est, sic Horatius Ep. 17. 33. dixit, 'Virens in Ætna flamma.' et Homer. contra Ιλ. I. 212. *Φλὸξ ἐμαράνθη*, i. e. 'flamma exaruit.' Qua de re plura in commentariis Horat. Non dissimile est illud ejusdem Lucretii 4. 452. 'Bina lucernarum florentia lumina flammis.' *Lamb.* Flammai flore. *Ἄνθος πυρὸς*, ut aiunt, Homericum est, proferturque a multis hic versus ex principe poëta: *Αὐτὰρ ἐπεὶ πυρὸς ἄνθος ἀπέπτατο, παύσατο δὲ φλὸξ,*

'Sed postquam ignis flos avolavit, cessavit autem flamma.' Verum id legere me apud Homerum haud sane memini; quin et illam vocem, ἀπέπτατο, Homericam esse non puto. Acroteleutium autem illud, παύσατο δὲ φλὸξ, occurrit Iliad. Ψ. 225. Tamen hujus metaphoræ semen est in alio Homeri loco, ut notare poteramus, ni occupasset Interpres; idque in voce ἐμαράνθη; qui locus legitur, Non Il. Υ. ut aiunt, sed Il. I. vers. 212. Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάη, καὶ φλὸξ ἐμαράνθη. Cui et locum alium addere possum, Iliad. Ψ. 228. Τῆμος πυρκαϊὴ ἐμαραίνετο, παύσατο δὲ φλόξ. Itaque qui magis memoriosi erunt, versum illum, ubi ἄνθος πυρὸς visitur, quæritabunt; aliorum enim scrinia compilare meum non est; hoc addam tantum, Scio ego illustrem esse et luculentam metaphoram, πυρὸς ἄνθος, 'flammai flos,' &c. tamen meminisse non abs re fuerat in vulgatis codicibus legi, *Donec fulserunt flammæ fulgore coorto.* Addo amplius, ἄνθος quandoque nil esse aliud præter colorem vividiusculum. Solon apud Diogenem Laërtium, Φασὶ δέ τινες ὅτι κοσμήσας ἑαυτὸν ὁ Κροῖσος παντοδαπῶς, καὶ καθίσας εἰς τὸν θρόνον, ἤρετο αὐτὸν εἴ τι θέαμα κάλλιον τεθέαται, ὁ δὲ ἀλεκτρυόνας εἶπε, φασιανοὺς, καὶ ταώς· φυσικῷ γὰρ ἄνθει κεκόσμηνται, καὶ μυρίῳ καλλίονι. 'Aiunt quidam, Crœsum, quum se exquisitissimo omnium ornamentorum genere composuisset, sublimique in solio sederet, interrogasse eum, an pulchrius unquam spectaculum vidisset, illumque dixisse, gallos gallinaceos, phasianos, atque pavones; naturali eos nitore et incredibili speciositate vestiri.' Tale aliquid apud Platonem et Plutarchum legisse videor. *Fab.* *Fulserunt flammæ fulgore coorto.* Alii *Flammai fulserunt igne coorto:* Alii e veteribus Codd. longe melius, *Fulserunt flammai flore coorto.* Creech. Sic fere edendum curavimus. Mss. Lamb. aliosque secuti, et Creechium, a quo tamen nupera Londinensis editio recedit, et ex Pii codd. antiq. vulgatam olim lectionem revocavit: *flammæ fulgore.* Vid. Turneb. lib. 6. Adv. cap. 14. cæterum rem ipsam 5. 1095. exponit Lucretius his versibus: 'Et ramosa tamen quum ventis pulsa vacillans Æstuat in ramos incumbens arboris arbor; Exprimitur validis extritus viribus ignis: Et micat interdum flammai fervidus ardor, Mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.' Corn. Severus in Ætna pag. m. 42. 'Haud aliter, quam cum prono jacuere sub austro, Aut Aquilone fremunt sylvæ, sunt brachia nodo Implicitæ, hæc serpunt junctis incendia ramis.' ubi vid. Scalig. Quibus adde Senec. Nat. Quæst. 2. 22. Plin. 16. 40. Vitruvius quoque: 'Interea, inquit, quodam in loco ab tempestatibus et ventis densæ crebritatibus arbores agitatæ et inter se terentes ramos, ignem excitaverunt.' Virg. 2. Georg. 310. idem innuere videtur, his verbis: 'Præsertim si tempestas a vertice sylvis Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.' denique et Statius 6. Theb. pag. m. 262. 'Non grassante noto citius nocturna peredit Flamma nemus.' *Preig.*

901 *Scilicet*] Respondens Lucretius concedit adversario, verum esse, ex arboribus inter se collisis flammam excitari: non tamen iccirco in arboribus ignem insitum esse: sed quædam ignis semina inesse: quæ ubi terendo concurrerunt, et congregata sunt, silvas incendunt, Scilicet hoc loco affirmat, aut comprobat, proinde ac si ita loquatur, verum est illud, quod dicis, neque tamen, &c. in quibusdam libris legitur, *Scilicet: at non est.* Lamb. Quidem libri: *at.* Gif.

902 *Terendo*] Junge cum inferioribus: et expone per ramorum attritum: et dum teruntur: ut est illud Maronianum in Bucolico ludicro vulgatissimum, Ecl. 8. 71. 'Frigidus

in pratis cantando rumpitur anguis.' *Pius.*

903 *Quæ cum confluxere*] Quidam libri typis impressi habent, *Quæ tum cum fluxere:* quidam, *Quæ cum confluxere.* Lamb.

904 *Facta*] Illud *facta* cum Lond. Var. Lect. tum et nostra marginalia suppeditant. Optime, ut opinor. Nam factam flammam et semina ardoris seu flammæ sic distinguere debuit; semina flammæ sunt, unde flamma creari debet, nondum flamma ipsa, h. e. flamma jam facta ejus ignis naturam induerunt. *Preig.*

906 *Conficerent*] Depopularentur, prosternerent. Similiter Lactantius lib. 2. Div. Inst. 'Ignis quidem permisceri cum aqua non potest: quia sunt utraque inimica: et si comminus venerit alterutrum quod superavit conficiat alterum necesse est.' Unde 'confectores ferarum' vocati: quos bestiarios appellant. *Pius.*

Vulgo] Passim, indiscriminatim. 5. 930. 'Volgivago vitam ducebant more ferarum.' *Pius.*

907 *Jamne vides igitur, &c.*] Hæc hujus loci sententia est: Jamne igitur perspicuum est id, quod paullo ante dixi, multa in rebus communia rerum primordia, quæ alio atque alio ordine locata, et aliter atque aliter mota, res dissimileis ex se creant? Id ostendit a similitudine litterarum, quam et sæpe alibi usurpat. Utitur item hoc eodem versus principio, aliis locis, ut 2. 277. 'Jamne vides igitur, quamquam vis extima multos,' &c. et eodem lib. vs. 882. hanc eandem sententiam iterat, iisdem pæne versibus: 'Jamne vides igitur magni primordia rerum Referre in quali sint ordine quæque locata?' et 5. 562. 'Jamne vides igitur,' &c. *Lamb.* Semina multa ignis in lignis latere supra affirmaverat, illa autem ligna ista non consumere, quia aliis diversæ figuræ seminibus impedita speciem formamque ignis induere non potuerunt; et inde vss. 8. supra positam Epicuri sententiam egregie confirmat: Communia viz. esse multarum rerum in multis rebus semina, eadem principia cœlum, terras, mare, omnia denique constituere; ideo autem res diversas esse quia alia semina aliis diversæ figuræ diverso ordine junguntur, et diversimode moventur, ut in vocibus LIGNA et IGNIS communes sunt literæ, at voces ipsæ sunt diversæ. *Creech.*

909 *Contineantur*] Alii *Conjungantur: Contingantur* B. *Contignantur.* Creech. *Contineantur.* Marg. nostra *conjungantur.* quod et Variæ Lectiones Edit. Lond. tanquam ex Fabri Emendationibus referunt: sed in iis nuspiam apparet. Vulgata lectio omnino vera est et jam sup. vs. 718. sic expressa. *Preig.*

911 *Atque eadem paullo inter se mutata*] Non est hoc ita accipiendum, quasi primordia rerum mutentur, sed ad ordinis, positura, motionis mutationem referendum: quod satis declaratur ipso loquendi genere 'inter se mutata:' vel intellige primordia rerum aliquantum inter se dissimilia ac diversa: nempe aliis in aliorum locum substitutis, vel aliis adjectis. *Lamb.* Non respicit substantiam ipsam; sed ordinem, situm, &c. *Fab.* *Mutata.* Recte Lambin. ad motum refert, quod multis etiam exemplis demonstrat J. Fred. Gronovius Obs. lib. 3. c. 1. *Hav.*

912 *Quo pacto*] Quemadmodum: sic sæpe alibi: ut 2. 800. 'Pluma columbarum quo pacto in sole videtur:' et sup. vs. 85. 'Aulide quo pacto Triviai virginis aram,' &c. *Lamb.*

Verba quoque ipsa] Argumentatur a pari. Mutatio aut diversa positio literarum res plane diversas efficiunt iisdem literis manentibus, ut, AMOR, MORA, ROMA. vel demptis aut additis, ΑΧΟΣ, dolor, ΑΚΟΣ, remedium, ΚΟΙΝΟΣ, communis, ΚΑΙΝΟΣ, novus, ΚΕ-

NOΣ, inanis, KEINOΣ, ille, XHNOΣ, anseris, et alia sexcenta. *Fab.*

914 *Cum ligna atque igneis*] Quemadmodum (inquit) cum res dissimiles, nempe lignum, et ignem, paullum mutatis literarum elementis, aliis additis, aliis detractis, distincta voce notamus. *Lamb.* Sonitu non valde distanti; atque adeo paullulum tantum mutatis elementis. *Preig.*

915 *Denique jam quæcunque, &c.*] Ultimum argumentum contra Anaxagoram subjicit ex absurdo vss. 6. Sequeretur enim ὁμοιομερείας ridentes, flentesque, et alias id genus constitui, ut omnia ex similibus fieri probaretur. *Creech.*

917 *Consimili natura*] I. e. Homœomeria consimilibus partibus, seu consimilium partium principiis. *Lamb.* Respicit Anaxagoræ homoiomeriam. *Fab.*

918 *Rerum*] Aliquid deesse aut inverti suspicatur Gassendus, aut certe particulam *et* interserendam esse post 'rerum.' Alia Lambinus; et Hi disputent: sive interponas *et*, sive rejicias, eadem est argumenti vis, et qui nullos in Lucretio hiatus patitur, ille est nimis elegans, et morosus. *Creech.*

919 *Fiet uti risu tremulo*] Quidam putant, inter hunc versum et superiorem, aliquot versus deesse: ego non puto. Itaque hunc locum sic explico: Si quis existimabit, nihil eorum quæ cernuntur oculis, aliunde quam ex principiis consimilibus nasci posse, hac ratione primordia rerum peribunt, neque jam erunt primordia, sed res concretæ, et genitæ, atque etiam animatæ, et rationis participes. Nam cum homines nascuntur ex aliquibus principiis, et cum iidem interdum cachinnentur, interdum lacrymentur; fiet, ut ea principia, ex quibus homines constant, cachinnari quoque et lacrymari possint. quod erit absurdissimum. *Lamb.* Ita abrupte sup. 133. et alibi sæpe. *Gif.* Reductio ad absurdum. Nihil est in rebus creatis, ex Anaxagoræ effato, quod ex consimili natura non sit; itaque cum homines rideant, illud a principiis ridentibus habeant necesse est. Id autem ridiculum: Ergo. *Fab.*

Cachinnent] Cachinnos tollant. Utitur hoc verbo etiam 4. 1169. 'Quam famulæ longe fugitant, furtimque cachinnant.' *Lamb.*

920 *Genasque*] Genæ oculi sunt, aut saltem ea pars vultus quæ sub oculis est. Ennius p. 143. 'Pandite sulti genas et corde relinquite somnum.' Ovid. lib. 2. A. A. 61. 'Nec patriæ lacrymas continuere genæ.' *Fab.*

921 *Nunc age quod superest, &c.*] Fatigatum longa de rerum principiis disputatione Memmium ad majora et sublimiora ducit, de suo carmine vs. 931. magnifice loquutus: Horridam esse Epicuri philosophiam, nec ad vulgi gustum fatetur; promittit vero se versibus suis suavibus et decoris ita illam perfusurum et ornaturum esse, ut speciosissima tandem et dulcissima videatur: saltem id effecturum quod medici faciunt, qui ingratam potionem pueris dantes poculi oras melle contingunt; cujus sapore decepti pueri amara etiam pharmaca absorbent. Improbus quidem hic labor, sed futuræ gloriæ spes incitat, et ut Memmio suo totam naturam rerum explicet, aggreditur opus difficile, arduum, et a nullo hactenus Latino carmine tentatum. *Creech.*

922 *Nec me animi fallit, &c.*] Hæc repetivit initio lib. 5. *Gif.* *Nec me animi fallit.* Hunc locum imitatus est Virg. Georg. 3. 289. 'Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem: Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis Raptat amor: juvat ire jugis, qua nulla priorum Castaliam molli divertitur orbita cli-

vo.' Jam hoc genus loquendi, 'animi fallit,' simile illis est, 'victus animi,' 'maturus ævi,' 'saucius animi,' &c. sic et 5. 98. 'Nec me animi fallit, quam res nova miraque menti Accidat,' &c. Sic sup. vs. 137. 'Nec me animi fallit, Graiorum obscura reperta.' et cetera. *Lamb.* *Animi fallit.* Hos versus cum Virgiliana imitatione confert Macrob. Sat. 6. 2. Plautus ita dixit 'falli sermonis,' Epid. Act. 2. 2. 55. 'Nec satis exaudiebam, nec sermonis fallebar tamen, Quæ loquerentur.' *Hav.*

Sed acri Percussit thyrso] θυρσοπλῆγες, i. e. 'thyrso percussi,' appellantur *οἱ ἐν τοῖς βακχείοις ἐνθεαζόμενοι*, i. e. 'qui in sacris Bacchi furore divino concitantur :' et Bacchi sacerdotes thyrsos gestabant in Orgiis. Sunt autem thyrsi, hastæ pampinis involutæ atque implicatæ. Horat. Od. 2. 19. 8. 'Euœ : parce Liber, Parce gravi metuende thyrso.' *Lamb.* *Thyrso.* Veluti furore quodam; notum quid thyrsus, θυρσοφόρος, θυρσοπλῆγες, queis omnia plena. *Fab.*

923 *Percussit thyrso*] Summe elegans! quodque pulcherrime illustrat illud Ovidii in epist. Laodamiæ ad Protesilaum : 'Ut quas pampinea tetigisse bicorniger hasta Creditur, huc illuc qua furor egit, eo.' Exempla talia apud Nonnum passim sunt obvia. Quare Musa nostri Statio notata, ut 'Docti furor arduus Lucreti.' 2. Sylv. 7. 76. *Hav.*

924 *Incussit amorem*] 'Incutere amorem' dixit, ut 'incutere metum,' 'bellum,' et simil. sic sup. princip. vs. 20. 'Omnibus incutiens blandum per pectora amorem.' *Lamb.* Ait in Proœmio : 'Omnibus incutiens,' &c. *Preig.*

925 *Quo nunc instinctus*] Quo nunc incitatus, ac stimulatus. Instinguo compositum est a verbo stinguo, ut præstinguo, restinguo, existinguo, distinguo. *Lamb.*

926 *Avia Pieridum, &c.*] Producit tanquam testem hunc locum Quintil. 8. 6. de tropis, et ait esse allegoriam. Et certe hanc eandem sententiam lib. 5. videtur Lucretius propriis verbis, et sine tropo expressisse vs. 337. 'Denique natura hæc rerum, ratioque reperta est Nuper : et hanc primus cum primis ipse repertus Nunc ego sum, in patrias qui possim vertere voces.' sic et Hor. Epist. 1. 19. 21. 'Libera per vacuum posui vestigia princeps : Non aliena meo pressi pede : qui sibi fidet Dux, reget examen.' et Virg. Georg. 3. 10. 'Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit, Aonio rediens deducam vertice Musas, Et viridi in campo templum de marmore ponam.' idem ibidem. vs. 291. 'Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis Raptat amor,' &c. Nam paullo ante retulimus. et Oppianus βιβ. α. κυνηγετικ. vs. 20. Ἔγρεο, καὶ τρηχεῖαν ἐπιστείβωμεν ἀταρπὸν, Τὴν μερόπων οὔπω τις ἑῇς ἐπάτησεν ἀοιδαῖς. i. e. 'Eia age, flectamus deserta per aspera currum, Qua nondum proprio callem quis carmine trivit.' sic Eusebius non longe a principio historiæ Ecclesiasticæ dicit, se primum ingressum tale argumentum, tanquam desertam quandam viam, et a nemine tritam, inire ausum esse, &c. Verba ejus hæc sunt: Ἐπεὶ καὶ πρῶτοι νῦν τῆς ὑποθέσεως ἐπιβάντες, οἷά τιν' ἐρήμην καὶ ἀτριβῆ ἰέναι ὁδὸν ἐγχειροῦμεν, &c. Iterantur hi aliquot versus initio lib. 4. *Lamb.* Tam illustris hic locus, ut passim sint imitati, qui Parnassum calcarint. Virgilius præterquam in notissimis istis versibus, ubi totum locum ab Lucretio translatum Servius notat, etiam Georg. 3. 8. 'Tentanda via est, qua me quoque possim Tollere humo, victorque virum volitare per ora. Primus ego in patriam mecum (modo vita supersit) Aonio rediens deducam vertice Musas: Primus Idumæ-

as,' &c. Phædrus. Propert. Ausonius. Nemesianus. Plinius. aliique. *Hav.*

Avia Pieridum, &c.] Vide quæ ad vers. 419. *Preig. Pieridum.* Musarum. *Pieria* Bœotiæ mons, in quo Musæ genitæ dicuntur. *Lamb.*

927 *Solo*] Solea, pede. Itaque recte apud Varr. 4. de L. L. legit Scaliger F. *quæ solo teri possunt sola terræ.* Lamb. Planta pedis. Varr. de R. R. 1. 47. 'Solum enim hominis exitium herbæ, et semitæ fundamentum,' i. e. vestigium impressum. *Fab. Loca.* Suspicio olim nobis oriebatur legendum *sola*, ut ita poëta luserit in 'solo' et 'sola.' Contra tamen faciebat repetitio horum versuum alibi apud poëtam nostrum, ut et infra 2. 144. 'Et variæ volucres nemora avia pervolitantes Aëra per tenerum liquidis loca vocibus opplent.' Sed tamen nihil non est, quod confirmatum invenimus apud Vossium patrem lib. 1. de Anal. qui c. 41. manifeste ita citat, ut appareat ita eum vel in Ms. quodam invenisse, vel eam lectionem probare. Noster quoque 'Sola terræ' lib. 2. usurpavit vs. 592. Denique par fere lusus in his vocabulis est apud Flavium Vopiscum, qui narrat in vita Probi, imperatorem devictis Gallis, iisque coactis Romanis ex agris suis frumentum, equos, jumenta suppeditare, ita inter alia scripsisse ad Senatum: 'Quid plura? illis sola relinquimus sola, nos eorum omnia possidemus.' *Hav.*

Integros] Nondum a quoquam libatos, seu degustatos: vel sinceros, i. e. limos, et puros, εἰλικρινεῖς. *Lamb. Integros.* Hinc Horatius ad Musam, 1. 26. 6. 'o quæ fontibus integris gaudes,' &c. *Fab. Integros.* Sic eleganter JCti terram vocant *integram*, in quam nondum pecus injicitur, et quæ depasta non est a grege, in L. Sylva Cædua de verb. appell. ut notat Scalig. in Epist. p. 416. *Hav.*

928 *Atque haurire*] E fontibus integris. intellige autem, hos esse Musarum fonteis. Sic Lucill. Satyra tricesima ex Nonio; 'Quantum haurire animus Musarum e fontibus gestit.' Quidam tamen subintelligi volunt illa eadem duo, *integros fonteis.* ut sit, atque haurire integros fonteis: idque hyperbolicôs dictum intelligatur. Quorum sententiam adjuvat versus ille, qui est supra, ut in quibusdam libris legitur: *Usque adeo largos haustis e fontibus amneis, &c.* Nam *haustos* legi malo: ut habent libri emendatiores. *Lamb.*

929 *Insignemque meo capiti petere*] I. e. et ex ea re meo capiti coronam expetere, ex qua re Musæ neminem corona donarint. *Lamb.*

Inde] Junge cum versu sequenti, 'unde prius.' Ex eo loco scilicet, unde poëtarum flores decerpserit. *Fab.*

930 *Velarint*] Ornaverint. Velare, auctore Servio, est redimire et exornare. Maro Æn. 11. 100. 'Jamque oratores aderant ex urbe Latina Velati ramis oleæ.' *Pius.*

931 *Doceo de rebus*] Cicero Orat. pro domo, 'Docere Pontificum Collegium de Rebus divinis.' *Creech.*

932 *Relligionum*] Superstitionum. 'Diximus nomen religionis a vinculo pietatis esse deductum: quod hominem Deus sibi religaverit et pietate constrinxerit: quia nos servire ei ut domino et obsequi ut patri necesse est. Eo melius ergo id nomen Lucretius interpretatus est, qui ait: religionum se nodos solvere.' Hæc Div. Inst. lib. 4. Lactantius. *Pius.* Videtur significare 'religionem' dici a religando: quamquam M. Tull. ducit a relegendo; a quo dissentit Lactantius libro quarto de vera sapientia, capite vigesimo octavo, probans a religando dici. Idem Lactantius lib. 1. de falsa sap. 'Magnum hoc opus, et homine dignum: Relligionum ani-

mos nodis exsolvere pergo, (ut ait Lucretius,) qui quidem hoc efficere non poterat, quia nihil veri afferebat. Nostrum est hoc officium, qui et verum Deum asserimus, et falsos refutamus.' *Lamb.*

Animos] Marg. nostra: *animum.* Quod etiam ex tribus editis libris seu editionibus suppeditant Var. Lect. Londinenses; vulgata lectio unde manarit nihil moramur. sufficit, quod et in Princ. lib. 4. compareat. *Preig.*

Pergo] Ita ex vet. quibusdam malui. In aliis, ut et vulgatis: *pergo.* Fortasse: *ex solvere porgo.* Quid sit, *exporgo*, vide Indicem. *Gif.* *Pergo.* Codex Bertin. *porgo:* et item Memmianus, mendose, opinor. *Lamb.* In quibusdam Mss. *porgo;* quo usus est et Ennius, ut ex Servii excerptis in 1. Æn. constat. *Fab.*

933 *Pango*] Ut supra, 25. 'versibus esse, Quos ego de rerum natura pangere conor.' *Lamb.*

934 *Contingens*] Tingens, non a verbo tingo seu tinguo, sed a tango. Idem inf. 947. 'Et quasi Musæo dulci contingere melle.' Itaque paullo post malim legi, *Tali tactu recreata valescat.* quam, ut scriptum est in libris omnibus, *tali facto.* Lamb.

Lepore] Duo lib. manuscr. habent *liquore.* Lamb.

935 *Non ab nulla ratione*] Hoc loco 'ab' non tollit, aut privat: sed adjungit, atque adjuvat, ut 'locus a frumento copiosus,' et 'a vero sensu judicas. 'non ab nulla ratione' igitur, i. e. ab aliqua ratione, quod valet εὐλόγως, merito, cum aliqua ratione, non temere. *Lamb.*

936 *Sed veluti pueris, &c.*] Consimiliter Hieronymus in Rufinum 'Iccirco,' inquit, 'te veneni calicem circumlinere melle voluisse ut simulata dulcedo virus pessimum tegeret.' Huic Lucretianæ sententiæ sic in epistolis Symmachus allusit. 'Ubi vero chartulam pono: et memetipsum interrogo: cum absinthium meum respicio: et circumlita melle tuo pocula deprehendo.' Quintiliani lib. 3. Inst. verba sunt hæc: 'Sed ut hoc ipso alliceremus magis juventutem ad cognitionem eorum quæ necessaria studiis arbitrabamur: si ducti jucunditate aliqua lectionis libentius discerent ea: quorum ne jejuna atque arida traditio averteret animos, et aures præsertim tam dedicatas raderet, verebamur. Qua ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine complexum. Namque hac ut est notum similitudine utitur: 'Ac veluti:' et reliqua: sic nunc nos veremur ne parum hic liber mellis, et absinthii multum habere videatur: sitque salubrior studiis quam dulcior.' *Pius.* *Sed veluti.* Testem producit hunc versum Nonius in voce 'absinthium,' et in voce 'tætra.' Quintilianus porro lib. 3. in princip. hunc locum respiciens ita scribit: 'In ceteris enim admiscere tentavimus aliquid nitoris, non jactandi ingenii gratia, &c. sed ut hoc ipso magis alliceremus juventutem ad cognitionem eorum, quæ necessaria studiis arbitramur, &c. qua ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine esse complexum. Namque hac (ut est notum) similitudine utitur: Ac veluti pueris,' &c. Utitur eadem similitudine et Themistius in oratione quadam ad Nicodemenseis, *Μιμητέον ἡμῖν τοὺς σοφωτέρους τῶν ἰατρῶν, οἳ τὰ πικρότερα τῶν φαρμάκων μέλιτι τὴν κύλικα περιχρίσαντες, πίνειν διδόασι.* Quem locum Themistii protulit Muretus Var. lect. lib. 6. 3. 'Imitandi' (inquit Themist.) 'nobis sunt sapientiores medici: qui medicamenta amariora ægris dant ebibenda, oris poculi melle circumlitis.' 'Tætra' i. e. amara, ut Non. Marcellus interpretatur. 'Medentes' i. e. medici. *Lamb.* Hos versus ita convertit admirabilis poëta Torquatus Tatius, *Così à l' egro fanciul porgiamo aspersi Di soavi liquor gli orli*

del vaso; Succhi amari, ingannato, intanto ci beve, E da l' inganno suo vita riceve. Fab.

Medentes] 'Ακούμενοι, Medici. *Fab.* I. e. medici. Ovid. Met. 15. 629. 'Nihil artes posse medentum.' et ipse Lucret. lib. 6. 'æditaentes,' pro æditais: 273. *Hav.*

937 *Conantur*] Cogitant, sibi proponunt. Jam antea. *Fab.*

938 *Contingunt*] Quidem libri *Aspergunt.* quidam: *Aspirant.* Gif. In quibusdam lib. legitur *Aspergunt:* in nonnullis, *Aspirant,* et ita apud Quintilianum, sed sine dubio mendose. Nam 'aspirant' factum ex aspergunt: aspergunt autem credibile est fuisse interpretationem verbi 'contingunt,' ab aliquo litterarum studioso ad oram libri adscriptam: deinde postea in contextum translatam. 'Contingunt' enim compositum verbum est a verbo simplici tango, non a tinguo. ex contactu autem rerum, maxime liquidarum, et coloratarum, et similium, contrahitur similis liquor, et color, aliave talis qualitas. *Lamb.* Varro R. R. 'Levi tectorio contactus paries.' Non potuit melius. *Fab.* Mox, 'Musæo contingens cuncta lepore,' imitatur Virgil. Georg. 3. 403. 'Et parco sale contingunt.' *Hav.*

Mellis dulci] Ut Sibylla apud Virg. 4. 486. 'Spargens humida mella soporiferumque papaver.' i. e. offam melle illitam. Facit et huc locus Gellii 11. 29. 'Æsopus, ille e Phrygia fabulator, haud immerito sapiens existimatus est; quum quæ utilia monitu suasuque erant, non imperiose præcepit et censuit, ut philosophis mos est, sed festivos delectabilesque apologos commentus, res salubriter ac perspicienter animadversas, in mentes animosque hominum cum audiendi quadam illecebra induit.' *Hav.*

Dulci flavoque] Epithetis usus est valde accommodatis. mel enim dulce et flavum est. *Lamb.*

939 *Puerorum ætas*] Pro pueris ipsis. Ita, 'væ ætati tuæ,' i. e. tibi. Plaut. Ter. *Fab.*

940 *Interea perpotet, &c.*] Græci dicerent: ἵνα παραπολαύῃ τοῦ μέλιτος, καταπίνῃ δὲ, &c. *Preig.*

941 *Deceptaque non capiatur*] 'Οξύμωρον. quale est illud: 'cum tacent, dicunt.' Quomodo enim qui deceptus est, non capiatur? Nisi dicamus, deceptam quidem esse puerorum ætatem labrorum tenus: sed iccirco non capi, quia absinthii succo perpotato convalescit. *Lamb.* 'Οξύμωρον. Tale illud Terentii: 'At enim cave ne, prinsquam acceperis, amittas.' Ita ingeniose ab Ennio de Pergamis Trojæ, p. 94. 'Quæ neque Dardaniis campis potuere perire, Nec, cum capta, capi, nec, cum combusta, cremari.' Quod in Æneidem suam transtulit, more suo, Virgilius. *Fab.* Donatus ad Ter. Eunuch. Act. 3. Sc. 3. pag. 146. 'Quia est et bonus dolus, quo a medentibus falli ægros, non tamen decipi poëta Lucretius testatur.' Turneb. Adv. 6. 14. a feris tractum putat quæ superstratis frondibus deceptæ, in perniciosas foveas cadunt, non vero ita pueri qui amaro poculo sed mellito epoto, convalescunt. *Hav.*

942 *Tali tactu recr. val.*] Sic malo legi, *tali tactu* inquam, i. e. tali contactu, quam, ut vulgo legitur, *tali facto recr. val.* quia libro quinto, ubi hi versus iterantur, ita scriptum est, non, ut hoc loco, *tali facto. valescat,* autem i. e. convalescat, valida fiat. *Lamb.* *Tali facto.* Al. *tactu.* minus placeat. *Fab.* *Tali tactu* Lambinus. ex voce *Contingunt* in vs. 938. Non placet. *Creech.* Ita sup. vs. 780. Mss. *facto* pro *pacto.* Hav.

943 *Hæc ratio*] Hæc philosophia: ita sæpe Cicero et noster alibi passim. *Fab.*

944 *Retroque*] Ita vet. lib. vulg. *idemque.* Gif. Sic habent omnes libri ma-

nuscripti: neque video quamobrem hanc scripturam rejicere debeamus. Nam *retro abhorrere* nihil aliud esse puto, quam horrendo retro cedere, refugere, et reformidare. ut Æn. 2. 378. 'Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit; Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit,' &c. Hom. Ιλ. γ. 33. παλίνορσος ἀπέστη. et paullo post, 35. Ἀψ ἀνεχώρησε. libri fere omnes typis excusi habent, *ideoque Volgus, &c.* Lamb. Rectius quam *Ideoque*, quod Codd. nonnulli exhibent. *Creech.*

946 *Et quasi Musæo dulci contingere*] Quidam libri habent *continguere*. Ego *contingere* magis probo, a verbo tango. *Lamb.*

949 *Dum perspicis omnem Naturam qua figura sit compta*] Hellenismus Plauto et Terentio, Lucilioque familiaris; 'nescio illum qui sit,' pro nescio quis ille sit. Sed hoc exemplum in Pœnulo arbitror esse singulare, certe exsuperat cetera: 5. 2. 106. 'Patrem atque matrem viverent vellem tibi.' Pro, pater atque mater viverent. *Compta* autem, prædita, ornata, culta, &c. *Fab.* Lib. 4. in quibusdam Edd *percipis;* sed male, ut opinor. *Preig.*

950 *Qua constet comta figura*] Comta, i. e. prædita atque ornata. Atque ita scriptum est in quattuor libris manuscriptis, et in Parisiens. Venetis antiquis, Vicetinis, et quibusdam aliis impressis. In uno scripto, et nonnullis excusis, *Qua constet cuncta figura*. Hoc autem 'constet comta,' tale est, quale illud supra, 344. 'Privata carerent.' *Lamb.* Lib. 4. 25. hoc hemistichium imitatur in: 'ac præsentis utilitatem.' *Preig.*

951 *Sed quoniam docui, &c.*] Corpora esse, eaque perfecte solida et indissolubilia, inane etiam multis argumentis affirmaverat; ex iis vero universum constare, nec tertium esse rerum genus docuerat Lucretius. Jam vss. 7. nobilem quæstionem proponit, 'An universum hoc infinitum sit, an terminis aliquibus inclusum?' variisque argumentis evincere conatur omne ex nulla parte terminatum esse, sed tam multitudine corporum, quam inanis magnitudine prorsus infinitum. *Creech.*

953 *Nunc age summai ecquænam sit finis eorum, necne sit, evolv. item, quod inane, &c.*] Hunc locum in omnibus libris vulgatis depravatum, in quibus est, *Nunc age, summa audi, quæ nam sit, &c.* restitui germanæ scripturæ vestigia secutus, in vetustis exemplaribus non leviter impressa. Sic enim habet codex Vatic. *Nec si te volvamus:* Tettianus, Faërn. *Nec si te volvimus.* Bert. et Memm. *Nunc age summa quænam sit finis eorum. Nec sit evolvamus.* Ex his igitur vitiosis scripturis ad rectam et veram quasi manu ductus sum: cujus hæc sententia est: Nunc, explicemus, 'ecquæ,' seu 'ecqua,' i. e. utrum aliqua sit finis summæ corporum primorum, necne sit. *Lamb.* *Nec sit evolvamus.* Sic libri veteres. Forte: *Necne.* vel *Nec siet.* Gif. Quæstionem ponit, an summa primordialium corporum infinita sit an finita; dein, utrum inane sit immensum et interminatum, an contra. *Fab.* *Summai ecquænam sit finis eorum, Necne sit evolvamus* B. Nard. *Summa audi. Summai quænam* Fayus. *Nec si te volvamus. Hæc sic volvamus* Nardius. *Creech.* *Summai ecquænam.* Ita edidit Lamb. ex conjectura: recensens itidem varias codicum scripturas. Secutique hunc Faber et Creechius. Gifanius reposuit, *summai quænam.* quomodo in antiquis libris invenisse se testatur Turneb. Adv. 19. 15. Sed omnino hic est præferenda lectio Membr. L. B. quæ solæ veram Lucretii manum servarunt, nempe *summai* (nam calami vitium est *summa*) *quædam.* Jam enim incipit disputare hoc ne totum an sit finitum an vero infinitum. *Hav.* *Ecquænam.* Marg. nostra: ex Voss. Emendd. *Quædam an.* Turn. adv. 19. 15. *quænam.* Preig.

954 *Repertum est*] Antea probavimus. *Fab.*

955 *Res in quo quæque gerantur*] Sic omnes quidem habent libri vulgati; sed videtur legendum *genantur*, non *gerantur*. Verumtamen nihil mutandum censeo. Similiter (inquit) pervideamus, utrum inane, sive locus ac spatium, in quo res quæque geruntur seu gignuntur, sit prorsus finitum, an infinitum. *Lamb.* *Gerantur*. Ita legendum. supra. *Gif.* Sic edendum curavimus, contra quam est factum in Ed. nuperrima, quæ *genantur* habet; cum aliis rationibus, tum Mss. omnium auctoritate freti; quibus et Gottorpiensis, et tot alii ut et Codd. Vossii accedunt. *Preig.*

957 *An immensum pateat vasteque prof.*] Duo lib. manuscripti habent, *vel ad usque prof.* ut et vulgati. Vatic. *pateat ad usque* Bertin. et Memm. *pateat, vasteque* quam scripturam sequor, nam vulgata *pateat vel ad usque prof.* supposititia est: quamvis eam nonnulli veteres confirmare videantur. Nam ratio, præter alios codices antiquos meliores, eam refellit. Quod enim patet usque ad profundum, finitum est. Nunc autem evolvere et explicare parat, utrum summa rerum sit finita, 'an pateat immensum, et vaste profundum,' i. e. an sit infinita. nam quod vaste est profundum non habet fundum. *Lamb.* *Vasteque profundum.* Ita veteres quidam, recte. In aliis vet. *pateat ad usque prof.* Non male Lambinus: *vel ad usque.* Gif. *Patefiat ad usque* Nardius. Sed rectius legendum; *pateat vasteque.* Creech. Sic retinendum putavimus. Licet nuperrima Lond. Ed. vulgatam olim lectionem, *pateat vel ad usque profundum*, revocet. Turn. etiam Adv. 19. 15. *vasteque.* Preig. Ita Mss. L. B. ita Vossius Pater ex suis restituit 2. de Arte Gram. c. 29. Ita Turneb. Adv. 19. 15. ita in secunda Ed. Gifan. ita olim Carus scripsit. Pro eo quod in nonnullis est *pateat ad usque*, Petrus Candidus in Florentin. Ed. reposuit *patefiat ad usque*, quod sequitur Ed. Bas. *Hav.*

958 *Omne quod est igitur*] 'Omne quod est' (inquit) i. e. τὸ πᾶν, seu τὸ ὄν, ipsum universum est infinitum, sive spectes magnitudinem atque infinitatem vacui, sive primorum corporum multitudinem infinitam. Cujus rei hanc rationem afferebat Epicurus. Nam si inane quidem esset infinitum, corpora autem finita, numquam copulari aut cohærescere possent; sed perpetuo in infinito inani dispersa ac disjecta ferrentur, cum, ubi niterentur, aut quibus fulcirentur, aut unde coërcerentur, plagis, et verberibus iteratis, non haberent. sin corpora quidem essent infinita, inane autem finitum, non haberent corpora infinita, ubi continerentur. Ad hunc locum pertinent quæ scribit M. Tull. lib. 2. de Divinatione: 'Videsne Epicurum, quem hebetem et rudem dicere solent Stoici, quemadmodum quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitum esse concluserit? Quod finitum est, inquit, habet extremum. Quis hoc non dederit? Quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus, hocquoque est concedendum. At quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. ne hoc quidem negari potest. Nihil igitur cum habeat extremum, infinitum sit necesse est.' Verba Epicuri hæc sunt ex Laërtio: Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἄπειρόν ἐστι. Τὸ γὰρ πεπερασμένον, ἄκρον ἔχει. τὸ δ' ἄκρον παρ' ἕτερόν τι θεωρεῖται. παρὰ τὸ πᾶν δ' οὐδέν ἐστιν. Ὥστε οὐκ ἄκρον ἔχει. Τὸ δὲ οὐκ ἔχον ἄκρον, πέρας οὐκ ἔχει. πέρας δ' οὐκ ἔχον, ἄπειρον ἂν εἴη. i. e. 'At etiam omne infinitum est. Nam quod finitum est, extremum habet, extremum autem ex alio quodam, seu præter aliud cernitur, at præter omne nihil est. Quare extremum non habet. At quod non habet extremum, finem non habet, quod autem finem non habet, infinitum sit oportet.' *Lamb.* *Omne quod est igitur.* Hæc est et es-

nies et sententiâ loci hujus: Quod est omne, seu, quod est universum, τὸ πᾶν, id nullo modo finitum est: nam si finitum sit, tum non erit τὸ omne, cum necesse sit dari aliquid a quo finiatur. *Fab.* Primum argumentum, quo universi infinitionem vss. 10. probat, explicat Cicero de Div. 2. 154. Quod finitum est habet extremum. Quis hoc non dederit. Quod autem habet extremum id cernitur ex alio extrinsecus. Hoc quoque est concedendum. At quod omne est id non cernitur ex alio extrinsecus. Ne hoc quidem negari potest. Igitur omne quod est non habet extremum. Epicurus ad Herodotum: *'Αλλὰ μὲν καὶ τὸ πᾶν ἄπειρόν ἐστι, τὸ γὰρ πεπερασμένον ἄκρον ἔχει, τὸ δὲ ἄκρον παρ' ἑτερόν τι θεωρεῖται, ὥστε τὸ οὐκ ἔχον ἄκρον πέρας οὐκ ἔχει, πέρας δὲ οὐκ ἔχον ἄπειρον ἂν εἴη, καὶ οὐ πεπερασμένον. Creech.*

958 *Nulla regione viarum*] Nullo limite. 'Regio viæ,' est recta via; quod firmari potest sex septem exemplis apud Virgilium. *Fab.*

959 *Namque extremum debebat hab.*] Cod. Bertin. habet *nanquam.* ex qua scriptura quidam vir doctus legendum putat *nam qua.* 'qua' autem, i. e. aliqua in parte. *Lamb. Namque extremum. Nam qua* alii legunt quos negligo. *Creech. Debebat habere.* Lego, *debebit habere*, i. e. habeat necesse est. Mox lego quoque *et videatur*, pro *ut videatur.* Fab. *Namqué extremum debebat habere.* Ita huc usque lectum fuit et editum, putide prorsus, cum ita diceret Lucretius, quodcunque igitur est, nusquam est finitum, nam si finitum esset, deberet esse finitum, quomodo sanus nemo loquatur. Verum itaque et sincerum sensum ex optimis Membr. Lugd. Bat. agnosce, emenda et lege cum interrogationis nota, *Nam qua extremum debebat habere?* ubi tamen *debebat* mutari debet in *debebit.* Si enim finitum est, ubi illud, quo finitur, invenies? *Hav.*

960 *Extremum porro, &c.*] Duos hos versus obscuros esse omnes queruntur, nonnulli corruptos: Faber delet, neque ego retinerem, si sine illis integrum esset, quod nobis exhibet Lucretius, Epicuri argumentum. Id facit ut retineam, et, nisi fallor, non erunt amplius obscuri. Quidam legunt *Quoad non.* i. e. ultra quod. *Creech.*

961 *Nisi ultra sit quod finiat*] I. e. nisi id quod finiat, sit ultra id, de cujus fine aut infinitate quæritur. Quidam legendum putant *extra* pro *ultra:* quæ scriptura magis consentanea esset cum verbis Epicuri, et M. Tullii. *Lamb. Ultra sit.* Repone *Extra sit* ex vs. 962. *Creech.*

962 *Quo non longius*] Ita vet. libri. Vulgati: *quod.* Fortasse legendum: *quoad*, ut sæpe alias. *Gif.* Locus obscurus, atque adeo corruptus. secutus sum tamen scripturæ veteris auctoritatem: quam sic interpretor: 'ut videatur:' nempe id extremum, quod finiat: 'Quo longius,' &c. i. e. ultra quod, 'hæc natura sensus,' i. e. visus, seu aspectus, 'non sequatur,' i. e. non possit vim suam explicare atque expromere: seu non possit pervenire, 'hæc sensus natura' autem δεικτικῶς. Quidam viri docti legendum putant, *Quoad non longius hoc:* i. e. usque ad quod extremum, et non longius hoc, sensus natura, nempe visus, perveniat. Codices vulgati habent, *Quod non longius hæc.* quæ scriptura sine dubio depravata et corrupta est. Cum hæc scripsissem anno 1563. barbarus quidam Zoilus tribus annis post hæc sibi vindicavit, ut alia sexcenta atque adeo omnia mea, pauculis exceptis. *Lamb. Ut videatur Quo non longius, &c.* Locum hunc obscurum atque adeo corruptum esse interpres existimat; additque doctis quibusdam visum fuisse, legendum, *Quoad non longius hoc sensus natura sequatur.*

Ego autem existimo hos duos versus, 'Extremum porro' et 'Esse nisi,' &c. spurios esse. Nam illud 'posse videtur' in acroteleutio prioris, et, 'ut videatur' in fine secundi, non placet, cum nulla ex similitudine figura existat. Si autem uterque versus deletus fuerit, tum vere absolutissimus sensus fuerit, et plane perspicuus, legendo et connectendo, *Namque extremum debebit habere, Quo non longius hæc sensus natura sequatur.* I. e. 'debebit habere aliquod extremum, quo longius' (i. e. ultra quod) 'hæc sensus natura' (i. e. sensus videndi, ut exempla ante allata suaserunt) 'non sequatur,' non pervadat. Si quis autem retineri illos velit, res jam facilis est ad explicandum. *Fab.*

963 *Nunc extra summam quoniam*] *Nunc* hoc loco vim habet adversandi, ut sæpe alias. Ex hoc loco, *extra summam:* probabilis est eorum conjectura, qui putant paullo ante legendum, *nisi extra sit quod finiat.* Jam vero mendose habent quidam libri, *extra summum.* Lamb. *Nunc.* Autem. ut alibi *jam* in eadem significatione. *Fab. Extra summam*] Nam extra totum quid sit? *Fab.*

964 *Non habet extremum: caret ergo, &c.*] Ex Epicuro sunt hæc expressa: οὐκ ἄκρον ἔχει, οὐδὲ δὴ πέρας ἔχει. *Lamb.*

965 *Assistas*] Fayus *absistas.* Creech.

966 *Possidit*] Ita conjectura ductus scripsi. Vide Indicem. I. e. tenet. In libris: *possedit.* Gif. *Possidit.* Possidet. Omnia ferme verba secundæ et tertiæ communia erant. Ita Catull. Virg. alii, 'obsidit' pro obsidet: 'fervo' pro ferveo, 'strido,' strideo: sensus autem est: In quocumque loco totius, seu summæ rerum consistat aliquis, tantumdem infinitum relinquet in omnes partes. quod vero de telo jacto sequitur, rem illustrabit. *Fab.*

968 *Præterea si jam*] Liber unus scriptus habet, *Præterea sic tam.* ego tamen nihil muto. *Lamb. Præterea si jam, &c.* Pro infinitate universi iterum vss. 16. telo suo egregie pugnat Lucretius. Esto omne finitum, in extrema illius universi ora collocetur aliquis, et telum, aut ab aliquo sistetur: si evolet, ultra extremam oram patet spatium; si sistatur, aliquid extra extremum est. Ubicunque extremæ universi oræ statuuntur hoc modo instabit Lucretius, et telo suo minabitur. *Creech. Si jam.* Ms. L. B. *sic jam,* quomodo se in uno etiam invenisse Lambinus testatur; dicit posito, non concesso, ut loquuntur logici. *Hav. Si jam.* Egregie unus ille quem Lambinus vidit, Liber scriptus: *Sic jam.* concessio est: et hæc distinctio poterit fieri: *Præterea, sic jam finitum constituatur Omne quod est spatium: si quis procurrat ad oras Ultimus extremas jaciatque, &c.* Vulgata lectio durum nescio quid sonat: *si constituatur, si quis procurrat, &c.* Preig.

969 *Omne quod est spatium*] Universum. Qui inane interpretantur, ineptiunt; ut patet ex vs. 972. *Creech.*

Procurrat] Quidam libri Vet. et vulgati: *percurrat.* Forte, rectius. *Gif.* Sic habent omnes fere libri typis impressi. Duo manuscripti, et Aldini antiq. cum Paris. *percurrat.* Lamb. *Procurrat.* Ita Codd. optimi. Alii *percurrat.* Creech.

970 *Jaciatque volatile*] Virgil. Æn. 4. 71. 'liquitque volatile ferrum Nescius,' &c. Idem 8. 694. 'Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum Spargitur.' 'Jaciat telum' autem, ab oris extremis, aut certe ab eo loco, in quo finem constituerit. *Lamb.*

971 *Invalidis*] Utrum dicis id jaculum ab oris extremis non ad oras extremas pervenire, quoniam vires invalidæ jaculatoris obfuerunt? Quidam interpretantur *invalidis* summopere validis. sensu tali: vel sagitta lacertosis brachiis excussa longe volabit; quo colligemus vacuum non

finiri. *In* aliquando auget: quod patet in inclyto, incano, et id genus multis: quo pacto locutum Maronem quidam volunt in Georg. 1. 373. 'Nunquam imprudentibus imber Obfuit:' et Georg. 4. 564. 'Ignobilis oci.' *Pius.* *Id validis utrum, &c.*] Sic restitui, hanc scripturam efflagitante sententia, et ipsa veritate. Id telum (inquit) utrum vis longe volare, magnis viribus, validisque lacertis contortum, an aliquid obstare posse censes? Virg. 2. 52. 'validis ingentem viribus hastam Contorsit.' Qui *invalidis* retinent, quod est in lib. vulgatis, et valde validis interpretantur, τετόφλωνται, καὶ τετύφωνται. *Lamb.* *Invalidis* ... *Quo fuerit.* I. e. valde validis. Ita vet. Lambinus: *Id validis.* et mox *Quod fuerit.* Etiam non male. *Gif.* *Id validis.* Recte Gassendus et alii *invalidis* pro valde validis. *Creech.*

972 *Quo fuerit missum*] Eo volare et pervenire, quo fuerit missum. sic autem legendum videtur, non *quod fuerit*, ut est in aliis: quamquam etiam hæc lectio ferri potest. Sed enim ita ut edendum curavi, loquitur septimo abhinc versu, infra, ibi, 'Quo minus quo missum est, veniat,' &c. volare autem translate positum est. Virg. 9. 698. 'volat Itala cornus Aëra per tenerum.' Homer. Ιλ. ν. 587. ἀπὸ δ' ἔπτατο πικρὸς ὀϊστός. *Lamb.* *Quo.* *Quod* Nard. Hunc versum non agnoscit B. *Creech.*

975 *Quorum utrumque tibi eff.*] I. e. utrumcumque sumseris, effugiendi viam intercludit: utrumcumque dixeris, elabi non potes, ita ut cogaris concedere et fateri omne esse infinitum, seu sine fine in omneis parteis patere. *Lamb.*

977 *Prohibeat*] Jaculum tendere ad scopon. Notandum 'prohibeo' prima intenta a Lucretio proferri pro dictionis observante: quæ modo producitur, modo corripitur: ut patet exemplo Juv. Sat. 6. 485. 'Profectura domo Sicula non mitior ara.' *H.* vero aspirationis in hoc loco nedum vim habet, sed consonantis: ut apud Horat. Od. 1. 2. 31. 'Nube candenti humeros amictus Augur Apollo.' licet nonnulli *candentis* malint. Quantam vim habeat afflatus docet is Martiniani versiculus in geometria. 'Tellus, quæ rapidum consistens suscipit orbem, Puncti instar medio hæserat una loco.' Hic tamen apud Lucretium potest multarum vocalium fieri collisio et *pribeat* servari ut extritis cæteris in scansione remaneat i, longa quæ brevis erat. Tutius est tamen in hac dictione excludere vocalem antepenultimam et scandendo dicere *prohibat*: ut deinde, in duas metiendo carmen deducamus syllabas. *Pius.* *Prohibeat.* Synæresis esse potest, ut sit trisyllabum. ut in 'proilium,' 'proelium,' et Festus 'proibiam.' *Gif.* *Quod prohibeat, officiatque, &c.* Sic legendum. *prohibeat* autem procelensmaticus est, ut, 'Genua labent:' et alibi, 'Arietat in portas.' Licet etiam legere, *proibeat*, seu *præbeat*, τρισυλλάβως. *officiat* i. e. obstet. *Lamb.* *Prohibeat.* Trisyllabum; quod non magis mirabile haberi debet, quam 'præbet' a præhibet, quo sæpe utitur Plautus. *Fab.* *Prohibeat.* Turnebus ex Mss. legit *probeat* per crasin pro prohibeat, Adv. 19. 15. Sed non est opus. Lamb. et Gifanium secutus Bas. *prohibeat: faciatque.* et in marg. *officiatque.* Hav. *Quod prohibeat officiatque.* Turneb. Adv. 19. 15. *quod probeat.* et 'probeat,' inquit, 'hic prohibeat conflatis in unum litteris valet.' *Preig.* *Officiatque.* *Efficiatque* vet. quidam; male, ut puto. Vulgati: *faciatque;* pessime. *Gif.*

979 *Non est ea finis profecto*] Sic restitui, Jo. Aurato approbatore, atque adeo auctore. sententia autem perspicua est. Sive (inquit) obstat aliquid telo, quo minus eo, quo missum est, perveniat, nempe ad finem; sive foras fertur: profecto non erat is finis, quem esse posueras. Nam si quid obstat, corpus est. At

corpus est in universo, et est res genita. Si nihil obstat, non est finis. Nam si finis esset, telum ultra non volaret. natum autem mendum est ex nomine 'fini',' in quo *s* elisum est, ut integrum sit 'finis,' et ex voce 'profecto:' qua depravata factum est ab imperitis et indoctis, 'profectum,' et ex 'ea,' 'a.' Solet autem Lucret. libenter hoc adverbium 'profecto' usurpare, et in extremo versu ponere, ut sup. 242. 'Tactus enim leti omnibus esset causa profecto.' et inf. eod. lib. 1022. 'Nec quos quæque darent motus, pepigere profecto.' et 3. 998. 'Nec, quod sub magno scrutentur pectore, quicquam Perpetuam ætatem poterunt reperire profecto.' ibidem 1026. 'Hæc neque sunt usquam, neque possunt esse profecto.' *Lamb.* Ita quidem Jo. Auratus, vir doctissimus, et recte, ut puto. In libris tamen est: *a fine profectum.* Gif. *Non est ea finis profecto.* Ita optime Lambinus. Alii *a fine profectum*, quod Fayus, ut solet, approbat; quasi telum quod prohiberetur vs. 977. dici possit non *a fine profectum*. Creech. Ita egregie restituit Lambinus probante Aurato, cui totum tribuit Gifan. ne Lambino quid concedere videatur. Mss. L. B. ut omnes, *non est a fine profectum*. Mendose. Sensus enim est, quodcunque eligis adversatur tibi, neque est profecto finis ille universi, quem tibi proposueras. *Hav.* Elegantissime hoc adverbio uti solet, quoties aliquid rejicere aut exagitare et salse ridere ipsi est animus. Sic rursus vs. 1022. 'Nec quos quæque darent motus, pepigere profecto.' et 3. 998. 'Nec, quod sub magno scrutentur pectore quicquam Perpetuam ætatem possent reperire profecto.' et eodem lib. vs. 1226. 'Hæc neque sunt usquam, neque possunt esse profecto.' Virg. Æn. 8. 532. 'ne vero, hospes, ne quære profecto.' Ad quem locum Servius: 'Hic 'profecto' vetuste pro expletiva conjunctione positum. ambæ particulæ ad ornatum pertinent tantum.' Ambæ puta 'vere' et 'profecto.' *Preig.*

981 *Telo*] B. *Cælo* manifesto errore. *Creech.*

983 *Effugiumque fugæ prolatet*] I. e. et fiet, ut fugæ copia, i. e. spatii infinitas perpetuum telo effugiendi atque evolandi locum præbeat. prolatare est amplificare, et porrotenus latius facere. *Lamb.*

984 *Præterea, spatium Summai*] Aliud argumentum, quo probat, spatium esse immensum, infinitum, et, ut supra locutus est, vaste profundum. Si spatium totius summæ finitum esset, et fundo aliquo terminaretur: corpora prima suo pondere ad imum confluxissent. quo facto, nihil amplius sub cœlo gigni posset. At videmus quotidie res gigni, &c. *Lamb.* *Præterea.* Nova ratio. Bene autem argumentatur. Id enim si foret, omnia jam pridem ad imum devenissent, propter motum ingenitum principiis; quæ cum corpora sint et quidem solidissima, jam ad imum defluxissent: neque quidquam gigni posset, ita omnia obstipata, πεπυκνωμένα forent. *Fab.* *Præterea spatium, &c.* Urget opus poëta, et vss. 14. subjicit incommodum, quod eveniret si finitum, et aliquibus terminis inclusum esset universum. In isto enim finito imus aliquis esset locus, ad quem materies ab æterno subsidens innata sibi gravitate contendisset, effectumque jam pridem fuisset, ut depressa in eum locum universa materia nihil generari deinceps posset: ex seminibus enim quiescentibus nihil oritur: Cum autem non sit imus locus, jugiter moventur principia, undique nascuntur res, et ex infinito universo nova semina singulis mundis perpetuo inferuntur. *Creech.*

985 *Si inclusum certis consisteret*] Conclusio. *certis si insisteret.* Gassendus. *Creech.*

987 *Confluxet*] Confluxisset. ejusmodi sunt illa apud Virgil. 'vixet'

pro vixisset, 'exstinxem' pro extinxissem: apud Horat. 'erepsemus' pro erepsissemus, 'divisse' pro divisisse, 'evasti' pro evasisti: apud hunc eundem, 'consumse' pro consumsisse: et alia sexcenta. *Lamb.* Ut 'manse' pro mansisse, 'invasse' pro invasisse, Lucil. 'Cesse,' infra vs. 1104. pro cessisse, 'jusse' pro jussisse. 'vixet,' et, ut necessario legendum est apud Virgilium in v. 'dejexet' pro dejecisset: locus est, vs. 542. 'Nec bonus Eurytion prælato invidit honori, Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.' Ibi, inquam, legendum, *cœlo dejexet ab alto.* Quod omnibus probatum iri confidimus, qui Latinitatis vim sentiunt. *Fab.*

988 *Nec res ulla geri*] Legendum hic videtur *geni*, reclamantibus quidem omnibus codicibus: sed pervincente veritatis voce. *Geni* autem valet gigni, ut sæpe jam admonui. Verumtamen si quis pervicax *geri* retineat, 'geri' (quod sæpe jam ante dixi) tractum erit a re militari, et a munere imperatoris, qui res gerit. Nam hoc loco profecto non potest Thraso interpretari, 'res geri,' res ferri, nisi secum ipse impudentia certare volet. *Lamb.* Lambinus: *geni*, male. *Gif.* *Geri* omnes Cod. vet. ut at Geruntur vs. 924. eamque lectionem Gif. Par. Nard. Omnes præter Lambinum tuentur: at contra omnes libros admittenda est ea vox quæ Lucretium sapit, et ad argumentum apprime facit. *Creech.* *Geri* edendum curavimus, a nuperis editionibus recedentes, ob rationes sæpius jam allatas. *Preig.*

Sub cœli tegmine] Sub cœlo. M. Tull. in Arato, 'Inde est ales avis lato sub tegmine cœli.' *Lamb.* Sub cœlo: sub luna. *Fab.* Supra in proœmio: 'cœli subter labentia signa.' h. e. qua patet orbis. *Preig.*

989 *Nec foret omnino cœlum*] Id enim consequens est. *Fab.*

990 *Quippe ubi*] Quippe quia. *Lamb.* Cum videlicet. *Fab.*

992 *At*] Marg. nostra: *Aut.* male. *Preig.*

995 *Geruntur*] I. e. administrantur a natura rerum. vel lege *genuntur*, i. e. gignuntur: vel potius, *cientur*, i. e. moventur. Ego tamen *geruntur* retineo. *Lamb.* Lambinus: *genuntur*, contra vet. libros. *Gif.* Idem hic quod ad vs. 987. notamus. *Preig.*

996 *Æternaque*] *Infernaque* B. et alii Codices, nullo sensu. *Creech.* *Æternaque.* Et Mss. Lugd. Bat. *Infernaque.* sed male. *Preig.*

Suppeditantur] Πορίζεται: suggeruntur et sufficiuntur ad res gignendas. *Lamb.*

997 *Corpora materiai*] Primordia, atomi. *Fab.*

998 *Postremo*] Argumentum a dissimili, noto, et confesso. aër quidem monteis terminat, et montes aëra, et ita de ceteris: sed omne nulla re extrinsecus terminari potest, cum extra omne nihil sit. Vel dic esse argumentum a simili, hoc modo: Si omne esset finitum, necesse esset, id ab aliqua re externa terminari, quemadmodum, quæ in promtu sunt, aër monteis terminat, montes aëra finiunt, terra mare, et mare terram: sed nihil est extra, quod omne terminet: ergo omne est infinitum. *Lamb.* Alio his vss. 10. utitur argumento: Quicquid enim terminatur ab aliquo quod extra se est finitur, sic aër terminat montes, et montes aërem, mare terras, et terræ mare. At quis dixerit aliquid esse extra universum, quod illius terminus esse possit, cum id ipsum quod extra est, sit universi pars; universum enim continet omne quod est? Concludit igitur universum esse immensum, eamque immensitatem præclara periphrasi describit. *Creech.*

Ante oculos] Quidquid videmus, finitum est; at τὸ πᾶν non ita. *Fab.* *Ante oculos.* ut supra: vs. 63. Nam et hic παρέλκει, vs. 856. *Ex oculis.* Preig.

999 *Dissepit*] 'Ορίζει. *Fab.*

1002 *Natura loci*] Locus ipse. *Fab.*

1003 *Clara suo percurrere flumina cursu, Perpetuo, possint, ævi labentia tractu*] In quibusdam legitur *fulmina;* quod tamen neutri interpreti placuit; an quia *labentia* lentius et remissius visum est? at ita alibi locutus est Lucretius; dein et Virgilius accedit, Æn. 1. 398. ubi de aquila insectante cycnos: 'ætheria quos lapsa plaga Jovis ales aperto Turbabat cœlo.' Atqui solemne celeritatis exemplum est fulmen: 'et fulminis ocior alis.' Dein 'clara' an bene cum natura fluminum congruet? Itaque legendum existimo *fulmina*, non *flumina*. Fab. *Flumina.* Aliqui libri, ut et Nard. *Fulmina;* hæc vox et Lambino et Gifanio displicuit; eam Faber amplectitur, an merito, judicent alii. *Creech.*

1004 *Perpetuo possint ævi labentia tractu*] *Tractu ævi*, i. e. productione et continuatione ætatis. sic 'longos flammarum tractus' dixit 2. 207. sic 6. 117. 'corporis tractum.' *Lamb. Possint. Possunt* vet. libri; et rectius fortasse. *Gif.*

1005 *Ut restet minus ire meando*] Nec possunt facere flumina meando, i. e. fluendo, et labendo, ut minus viæ restet. in quibusd. cod. legitur, *Percurrere fulmina cursu.* quam scripturam non probo. *Lamb.*

1008 *Ipsa modum porro*] Natura (inquit) impedit, quo minus summa rerum sibi modum, seu finem comparare possit, propterea quod inane corpore, seu pleno, terminatur: corpus, seu plenum, inani. Nam (ut dicebat Epicurus) *τὸ πᾶν ἄπειρόν ἐστι τῷ τε πλήθει τῶν σωμάτων, καὶ τῷ μεγέθει τοῦ κενοῦ.* i. e. 'Omne seu universum infinitum est et multitudine corporum, et magnitudine inanis.' *Lamb.* Iterum vss. 13. Universum esse infinitum probat Lucretius; quia corpus et inane sese mutuo terminant, ex ista autem mutua terminatione necesse est ut immensitas oriatur, quoniam neutrum, neque corpus, neque inane potest esse ultimum. Cujus vero nulla pars potest esse ultima id profecto infinitum. Si autem alterutrum (corpus viz.) non finiret alterum, (inane,) inane autem esset infinitum, quod olim probaverat, corpora vero finita, ut Stoicis placuit, dissolverentur omnia; rupta enim subito compage finita semina per immensum inane dissiparentur, imo nunquam coaluissent, cum finita semina in inania infinito semel dispersa perpetuo vagarentur. Hæc omnia Epicurus ipse ad Herodotum: *εἴτε γὰρ ἦν τὸ κενὸν ἄπειρον, τὰ δὲ σώματα ὡρισμένα, οὐδαμοῦ ἂν ἔμενε τὰ σώματα, ἀλλ' ἐφέρετο κατὰ τὸ ἄπειρον κενὸν διεσπαρμένα, οὐκ ἔχοντα τὰ ὑπερείδοντα, καὶ στέλλοντα κατὰ τὰς ἀντικοπάς. Creech.*

1009 *Natura tenet*] Simplex est pro composito, ut tendit pro contendit, fert pro offert, &c. Virgil. Ita 'tenet' pro retinet, vetat, obstat, impedit: Cicero sæpius, Virgil. Plinius Secundus. sed locos afferre piget. *Fab. Et quod inane autem est.* ut vs. 857. *Preig.*

1011 *Ut sic alternis*] *Utque sit alterius* B. frustra. *Creech.*

1012 *Aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum, Simpl. natura et pateat tantum immod.*] Si quis locus est in hoc libro difficilis et obscurus, hic est: neque fortasse mendo vacat. Joannes Auratus, homo acerrimi judicii, idemque amicus et collega meus, putabat priorem quidem versum sic esse legendum, ut legitur in vulgatis: *Aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum:* posteriorem sic, *Simplice natura pateat totum immoderatum:* (nam in vulg. legitur *tantum:*) ut per 'totum' intelligamus *τὸ πᾶν*, quod alias appellat omne: 'immoderatum' autem 'simplice natura,' i. e. infinitum una natura, videlicet inani. Sed libri omnes manuscripti habent, *pateat tamen:* neque habent copulationem *et*, post vocem 'natura:' et ita vulgati Parisiens. Veneti, Vicetini. cujus scripturæ rationem explicare

non possum, nisi quis dicat ita legendum in priore versu, *Aut si, etiam alterutrum si terminet alterum eorum Simplice natura pateat tamen immoderatum:* hac sententia, 'Aut si, etiam si alterutrum terminet alterum eorum, pateat tamen immoderatum simplice natura,' i. e. inane tamen sit infinitum unica natura, h. e. corpora prima non sint infinita, sed inane duntaxat sit infinitum, &c. Sed quomodo si alterutrum ab altero usque ad infinitum terminatur, potest esse alterutrum duntaxat infinitum? Omnino locus est mihi quidem inexplicabilis, neque habeo, quod afferam, quicquam melius. scripturam igitur, quæ reperitur in omnibus libris vulgatis, quod ad priorem versum attinet videamus, eamque sic interpretemur: Aut etiam nisi alterutrum alterum eorum terminet, et si immoderatum simplice natura, i. e. spatium immensum unica natura tantummodo pateat, quod est dicere, si inane duntaxat sit infinitum, corpora autem prima sint finita: 'nec mare, nec,' &c. Atque hanc hujus implicatissimi loci explicationem probabat Muretus: cui hac tertia editione assensus sum. Sed velim copulationem *et* poni in fine versus prioris, hoc modo, *Aut etiam, alterutrum nisi terminet alterum eorum, et Simplice natura pateat tantum immoderatum.* Præterea posterior versus videtur mihi sic esse explicandus: 'Et immoderatum simplice natura tantum pateat:' i. e. si vel infinitum inane sit tantum sine corporibus infinitis: vel infinita corpora sint tantum sine inani infinito: si hoc ita sit: *Nec mare, nec tellus, &c.* Hæc mihi nunc tandem hujus obscurissimi loci videtur. esse sententia. Sic autem usurpavit vocem 'immoderatum' M. Tull. lib. 2. de N. Deor. 'Vides sublime fusum immoderatum æthera, Qui teneram terram circumvectu amplectitur.' *Lamb.* *Aut etiam alterutrum, &c.*] Ita ut vulgo legitur, et ve eres quidam comprobant, scripsi. Sententia est: Corpus terminatur inani, et inane corpore. Nam si hoc non fieret, et immoderatum seu inane simplice natura et impermixta seu corpore mutuo terminata tantummodo pateret; hinc efficeretur, quod nec mare, &c. Qua de re infra latius. *Gif.* Hæc ille; sed nihil dicit, quod non viderit Lambinus, et acutius multo et solertius. Sunt qui existiment versum illum, 'Simplice natura,' &c. prorsus esse delendum: sic enim, ut aiunt, nihil in hac ratiocinatione difficultatis superesset: Quod mihi aliter longe videtur. Existimo enim versus aliquot hinc excidisse: ita ut cum de incommodis ab inani immoderato, sine admistione corporis infiniti, et alternis misti proficiscentibus dixerit, altera pars omissa sit, aut non satis perspicue a Lucretio explicata: eadem enim ἀτοπία remaneat necesse est. Deinde duæ illæ voces 'alterum' et 'alterutrum,' satis id probant quod dico. *Fab.* De his duobus versibus varia Critici: in priori *si* pro *nisi* legit P. nec agnoscit copulam *et* in posteriori versu. In posteriori pro *tantum*, *tamen* B. P. Gif. Par. Omnesque Mss. ut fatetur Lambinus, nec agnoscunt Copulam *et*. Posteriorem versum adulterinum esse existimant Gifanius et Pareus, ideoque rejiciunt: Auratus legit *Aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum: Simplice natura pateat totum immoderatum.* Per 'totum' intelligit τὸ πᾶν: quod alias appellatur 'omne.' *Immoderatum autem simplice natura*, est infinitum una natura viz. inani. Et hanc lectionem amplectitur Gassendus. Lambinus hæret, aliquando autem legit *Aut si, etiam alterutrum si terminet alterum eorum Simplice natura pateat tamen immoderatum.* Hac sententia: Aut si, etiamsi alterutrum terminet alterum eorum, pateat tamen immoderatum, simplice natura i. e. inane tantum sit infinitum unica natura, h. e. corpora prima non sint infinita, sed inane duntaxat sit infini-

tum: sed hanc sententiam absurdam esse ipse vidit et confessus est; et tandem legit: *Aut etiam alterutrum nisi terminet alterum eorum, et Simplice natura pateat tantum immoderatum.* Existimat Faber vulgatam lectionem retinendam esse, et aliquot versus hic excidisse, ita ut cum de incommodis ab 'inani immoderato' sine admistione corporis infiniti, et alternis misti, proficiscentibus, dixerit; altera pars omissa sit, aut non satis perspicue a Lucretio explicata: eandem enim ἀπορίαν remeare necesse esse: deinde duas illas voces 'alterum' et 'alterutrum' probasse quod dicit. Displicent omnia. Integer est poëta, nullique exciderunt versus: rejectis Aurati, Gassendi, aliorumque conjecturis, admittatur Cod. Mss. lectio, et sana protinus erunt omnia et integra. Legantur itaque, *Aut etiam alterutrum nisi terminat alterum eorum, Simplice natura pateat tamen immoderatum.* Inane viz. ut sequentes versus et vox ipsa 'pateat' demonstrant. Hæc igitur horum versuum sententia: Nisi 'alterutrum,' corpus viz. 'alterum eorum,' viz. inane, terminet, inane vero solum concedatur *Infinitum*, ut olim probavi, et Stoici, contra quos disputo, fatentur: Nec mare nec tellus, &c. Epicurus ipse, fateor, alteram hujus argumenti partem proponit in Ep. ad Herodot. Εἴτε τὸ κενὸν ἦν ὡρισμένον, τὰ δὲ σώματα ἄπειρα, οὐκ ἂν εἶχε τὰ ἄπειρα σώματα ὅπου ἂν ἔστη. Sed eam neglexit Lucretius, quoniam inane esse infinitum aliis argumentis jam probaverat. *Creech.*

Nisi terminat] Sic Vet. libri: recte, Vulgati: *terminet.* versum proximum *simplice, &c.* omnino adulterinum et inducendum puto. Minime necessarius est, et corrumpit cum elegantia sententiam. *Gif.*

1013 *Pateat tamen*] Ita Vet. libri. Vulgati: *et pateat tantum.* Gif.

1014 *Nec cœli lucida templa*] Ennius apud M. Tull. lib. 2. de Div. 'Quamquam multa manus ad cœli cærula templa Tendebam lacrymans.' *Lamb.*

1015 *Divum corpora sancta*] Deos sanctos; sic enim ex formula loqui solebant. Ovid. Amor. 3. 7. 'A tenera quisquam sic surgit mane puella, Protinus ut sanctos possit adire Deos.' Quos ego versus potius quam ullos alios protuli, quod eos a nemine usque adhuc emendatos viderim. Certe nuperrima editio hoc aphalmate, ut infinitis aliis, quæ ingenio, ut aperiantur, opus habent, inquinata est. legendum: *A tenera quisquis sic surgit mane puella, Protinus is sanctos possit adire Deos.* Notum enim est post rem Veneream ἄγνον fuisse, ne quis ad sacra accederet, nisi ante purgatus esset; 'discedite ab aris,' inquit 2. 1. 11. amabilis scriptor (Tibullus est) 'queis tulit hesterna gaudia nocte Venus.' Juvenalis in 6. 535. 'Ille petit veniam, quoties non abstinet uxor Concubitu sacris observandisque diebus.' Quod et capitalius erat. Locum autem Ovidii, quia hilarior paulo est, et paraphrastικῶς explicari non eget, χαριέντων hominum judicio relinquam. *Fab.*

1017 *Dispulsa*] *Dissipata.* C. *De cœtum. Detectum:* B. Unde aliquis conficiat *dejectu*, sed *de cætu* vel *coitu* placet. *Creech.*

Cætu] Quidem Vet. libri: *coitu.* Gif. Al. *coitu.* ut *proilium*, prœlium, *coilei*, cœli, *poina*, pœna. *Fab.*

1019 *Sive adeo potius*] Διόρθωσις. quid dixi, futurum fuisse, ut copia materiai de suo cœtu et concilio depulsa per inane immensum differretur? immo vero nunquam quicquam congrediendo genuisset. Ratio est in promtu: quoniam si inane duntaxat esset infinitum, prima autem corpora finita; nunquam illa congredi, nunquam cohærere potuissent, sed per infinitum inane dispersa vagarentur. tale est illud supra, 343. 'quæ, si non esset inane, Non tam sollicito motu privata carerent, Quam genita omnino nulla ratione fuissent.'

Lamb. Imo, inquit, nil omnino genitum fuisset. *Fab.*

1020 *Quoniam cogi disjecta*] I. e. quoniam cum materia esset dissipata et distracta, in unum convenire et conciliari non potuisset. *Lamb.* *Cogi.* Concrescere, συναθροίζεσθαι. *Fab.*

1021 *Certe*] Occupatio. Diceret enim aliquis: At mens, aut Deus posset materiam dissipatam colligere, et congregare, et ita res creare. hoc negat, et refellit Lucretius ex Epicuri sententia. *Lamb.* Stoicos irridens jocose propositum argumentum prosequitur vss. 14. Finita enim semina in infinito spatio dispersa nunquam convenissent, nisi, quod Stoicis placuit, mundus esset grande animal, et plane Deus: ejusque semina summa arte et consilio a spiritu, per omnia membra infuso, disposita fuissent. Prudentia hæc, et meditantia Stoicorum principia deridet, et ex placitis Epicuri docet, res omnes fortuito infinitorum corporum in infinito inani volitantium concursu tandem procreatas fuisse, et quotidie reparari ex istis seminibus, quæ infinita corporum primorum copia jugiter suppeditat. *Creech.*

1022 *Se ordine quæque suo, atque sagaci*] Hanc scripturam traxi ex quattuor manuscriptis codicibus, levi immutatione facta longe (opinor) vulgata meliorem, et, nisi fallor, veram, et rectam. Ordo autem verborum, et sententia hæc est: Nam certe neque consilio atque sagaci mente ('consilio' autem, i. e. consulto) primordia rerum se quæque ordine suo locarunt, neque pepigere, &c. Sic autem habent lib. manuscript. *Ordine se suo quæque, atque sagaci mente locarunt.* Itaque in hoc loco restituendo ordinem verborum tantum mutavi: nihil de meo addidi, nihil detraxi. Sed non dissimulabo lectori, mihi aliquando visum esse sic esse legendum, *Se ordine so quæque atque sagaci mente loc.* cum putarem 'suo' natum esse ex interpretatione vocis 'so,' ad oram libri adscripta, deinde 'so' versum in 'se,' et ita factum 'se suo:' 'se' autem, quod erat in principio versus, quasi supervacaneum deletum. *Lamb.* *Ordine se quæque, atque, &c.* Lambinus. Vet. quidam: *se suo quæque.* quidam veteres: *se suo atque sagaci.* Marullus: *Ordine quæque suo atque sagaci.* Fortasse: *Ordine se suo atque sagaci.* Vide Indicem. et inf. vs. 421. *Gif.* Quidam libri *Ordine se suo quæque.* Marul. *Ordine quoque suo:* Gifanius, *Ordine se suo.* Aliquando etiam Lambinus legit *Se ordine suo quæque: Ordine seque suo* B. Alii *Se ordine quæque suo:* proximum versum non agnoscit B. *Creech.* Margo Nostra id ipsum habuit, quod et Gottorpiensis Cod. et Vossius in Var. Lect. Ed. Lond. nempe: *Ordine se suo quæque sagaci mente locarunt.* Preig. Levissima mutatione *sua* feci, et post 'se' distinctionem posui; *sua*, i. e. et sua. *Hav.*

1023 *Profecto*] Vid. ad vs. 978. *Preig.*

1024 *Mutata*] Quidam *motata* legunt pro *valde mota.* Plautus Amph. 1. 5. 119. 'Nec se jugula quoque in cælo motat.' Poëta in Priapæis: 'Extis altius aptiusque motat.' *Pius.*

1025 *Vexentur*] Subinde moventur. A *veho* derivatum. Maro in bucolico ludicro: 'Dulichias vexasse rates:' pro agitasse inter elidendum et trahendum. lege Gellium. *Pius.*

Vexantur percita plagis] Democritus dicebat, κινεῖσθαι τὰ σώματα κατ' ἀλληλοτυπίαν ἐν τῷ ἀπείρῳ, i. e. 'moveri corpora prima in infinito plagis mutuis ac reciprocis.' Sic M. Tull. de Epicuro lib. 1. de Fin. 'Censet in infinito inani, in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, corpora individua ita ferri, ut concursionibus inter se cohærescant.' Quem locum supra protuli. Sed non dissimulabo, in codicibus duobus manuscriptis, Faërni, Tettii, scriptum esse, *versantur perc. pl.* Lamb. *Vexantur.*

Versantur, veteres quidam. *Gif.* *Percita plagis.* Intellige ἀλληλοτυπίαν τῶν ἀτόμων ἐν τῷ ἀπείρῳ. de qua docti in philosophia Democritea seu Epicurea, quæ penitissime eadem est. *Fab.*

1027 *Tandem deveniunt in tales dispositura, Qualibus hæc rebus consistit summa creata*] Quamvis ita scriptum sit in optimis et luculentissimis editionibus, constat tamen hic errorem esse: neque enim dubium est quin legendum sit, idque plane necessario, *Qualibus hæc rerum consistit summa creata.* ut et alicubi legi scio. Sensus autem est: 'deveniant in tales dispositura, qualibus summa rerum creata est.' Illud enim *qualibus* ad dispositura refertur; quod facile viderit qui vel levissime sapiat. Rerum autem summa est τὸ πᾶν, ut alibi, 'Nec summam rerum commutare ulla potest vis.' Et, 'Debeat ad nihilum jam rerum summa reverti.' Sed neque aliter in toto opere locutus est Lucretius. Itaque exemplorum satis est. Nunc ad secundum librum veniamus; ibi enim occurret, opinor, aliquid quod manu medica opus habeat. *Fab.*

1028 *Rebus*] *Rerum:* Faber: nec contemnenda ista emendatio. Sensus autem est, 'Deveniant in tales dispositura, qualibus rerum summa creata est.' Illud enim 'qualibus' ad 'dispositura' refertur. *Creech.*

1029 *Magnos annos*] Fort. intelligit magnum illum annum Platonis, seu, melius, Chaldæorum: res notissima est. *Fab.* *Magnos.* Forsan intelligit magnum illum Platonis annum, seu potius Chaldæorum. *Fab.* Isto vero acumine non opus est, cum, ut observat Gassendus 5. 643. quorumlibet astrorum circuitus magnos vocet. 'Servata' mox, idem est, quod formata. *Creech.* Otiosum Epitheton, nisi annos pro quibusvis temporum periodis accipias. Vide quæ ad vs. 312. notavimus. *Preig.*

1031 *Avidum mare*] Horat. avarum appellat. *Lamb.* *Integrent mare.* Exhaustum reficiant, renovent, &c. flumen autem, ut apud Virgil. passim, pro aqua, humore. Homo vero ridiculus existimavit τὸ 'integrare' hoc loco significare, integrum manere. Huic mandes si quid recte curatum velis: Pareum dico, ne nescias. *Fab.*

1032 *Integrent amnes*] Sic legendum: et ita scriptum est in quinque lib. manuscript. nam vulgati quidam habent *integerent:* mendose. Accius apud Nonium: 'Nam huc venio, ut mea ope opes Trojæ integrem.' Arnobius lib. 2. adversus genteis: 'Virtutum omnium servamus atque integramus tenorem.' Idem ibidem infra: 'Columba manu missa revolare didicit ad dominicas sedeis: canis, cum invenerit prædam, cohibere et continere latratum: verba psittacus et integrare, et nomina prorsus expromere.' *Lamb.* *Integrent annos.* Ita et veteres libri nostri. *Gif.*

Vapore] I. e. calore, ut sæpe alias: et ita Virg. et Horat. non semel. *Lamb.*

1034 *Vivant*] Tralatio est ab animatis ad ignem, admodum usitata scriptoribus omnibus Græcis ac Latinis. Horat. Od. 3. 21. 23. 'Vivæque producent lucernæ, Dum rediens fugat astra Phœbus.' Sic Græci scintillam, ζώπυρον, i. e. 'ignem vivum,' seu 'ignis vitam' dicunt, et ζωπυροῦν apud illos 'ignem excitare.' *Lamb.*

Labentes] Supra princip. vs. 2. 'Cæli subter labentia signa.' *Lamb.* Ut in proœmio 'cœli labentia signa' dixit. *Preig.*

1036 *Ex infinito*] Infinito semper subjungit 'Inani:' Faynus et alii: cum tamen nihil evidentius, quam quod infinitum non inanis magnitudinem, sed corporum multitudinem, seu potius universum denotet. *Creech.*

Suboriri] In locum decedentium aut pereuntium oriri, et quasi subvenire, atque in subsidium oriri. *Lamb.*

1037 *Unde amissa solent reparari in tempore quoque*] Hujus scripturæ sen-

tentia non est obscura. hoc enim per eam significatur, materiæ copia in locum ejus, quæ defluit ex corporibus compositis, et rebus genitis, suboriente, in quoque tempore ea, quæ sunt amissa, reparari, ac resarciri. Proxime autem accessi veterem. Nam in libris manuscriptis fere omnibus legitur partim, *In tempore quæque:* partim, *In tempore quoque:* in plerisque autem impressis, *In corpore quæque:* ex qua lectione quidam legi volunt, *In corpore quoque*, i. e. in quaque re genita corporea. Quod si quis mallet legi, *Reparari corpora quæque*, ut quidam vir doctus, non repugnabo. ego tamen vel eam, quam secutus sum, et antiquam, tutiorem esse puto; vel hanc, *In corpore quoque.* Lamb. *Quoque*] Veteres quidam: *quæque.* Gif.

1038 *Nam veluti, &c.*] Propositum modo argumentum his vss. 4. illustrat, docetque res cunctas resolutum iri, nisi materies ex infinita copia atomorum jugiter suppeditaretur, quæ damnum quod corpora patiuntur resarciret, ut animalia brevi perirent, nisi alimento indies repararentur. *Creech.*

1039 *Amittens corpus*] Sic loquitur Marcus Tullius Epist. 7. 26. ad Gallum: 'Ego hic cogito commorari, quoad me reficiam. Nam et vireis, et corpus amisi.' Idem Lucretius supra, 810. 'amisso jam corpore, vita quoque omnis Omnibus e nervis atque ossibus exsolüatur.' *Lamb.*

1041 *Defecit*] Desiit. *Lamb.*

Recta regione aversa viai] Sic restitui, aliorum locorum similium testimonio usus. 2. 249. 'Sed nihil omnino recta regione viai Declinare, quis est, qui possit cernere, sese?' idem 4. 265. 'Eicit enim sulci recta regione, viaque Vomerem, atque locis avertit seminis ictum.' sic Virg. Æn. 2. 737. 'nota excedo regione viarum.' Idem 7. 215. 'Nec sidus regione viæ, litusque fefellit.' sic M. Tull. lib. 5. accus. 'Nostræ accusationis regio et via.' ibid. 'Si quis tantulum de recta regione deflexerit.' *Lamb.* *Aliqua regione aversa viai.* Sic omnes libri. Lambinus tamen: *Recta. Regionem* autem *viai* etiam supra dixit, et infra lib. 2. *Gif.* *Recta regione. Aliqua ratione.* B. Nard. *Aliqua regione* Gif. Pa. e vet. libris. *Creech.*

1042 *Nec plagæ possent*] Sic habent aliquot libri typis excusi, et duo manuscr. alii *possunt*: ego *possunt* non improbo: et ita hi duo versus pendebunt ex superioribus hoc modo: Nec simul ac materia defecit, plagæ possunt extrinsecus summam conservare. *possent* etiam legere licet: eritque sententia aperta hoc modo: Nec plagæ possent, &c. nisi materiæ copia suboriri posset, i. e. si materia deficeret. *Lamb.* *Nec plagæ, &c. extrinsecus.* Ita omnino legendum: imperite igitur Gifanius, qui in utraque editione habet *intrinsecus.* Fab. *Nec Plagæ, &c.* Nequis vero forsan objiciat atomos occursantes officiose se (etiam fatente Lucretio) mutuo percutere, et ex eo conflictu fieri, ut morantes et tardatæ coalescant, et compingantur in corpora; ideoque cum, finitæ licet, sese mutuo percutiant; sane tantum abesse ut rebus jam concretis aliquid detrahatur, ut etiam novis semper advenientibus atomis magis ac magis augerentur: monet, atomos finitas se invicem perpetuo omnique puncto temporis ferire non posse, imo interdum debere resilire, ideoque tempus spatiumque concedere principiis compositorum (τοῖς συνεχῶς κινουμένοις Epicurus ad Herodotum,) quæ semper motum affectant, quo rupta compage a se invicem avolarent. Imo nullos omnino futuros esse ictus, ut olim vs. 1019. observaverat, nisi atomi essent infinitæ. *Creech.*

Possent] *Possunt*, recte. *Gif.*

Extrinsecus] *Intrinsecus* Gif. et V. imperite, ut patet ex vs. 1054. *Creech.*

1043 *Conciliata*] I. e. congregata,

coacta, congressa. *Lamb.* Subaudi, et adde, nisi materies suppetat, suppeditet, sufficiatur; id enim ratio postulat. *Fab.*

1044 *Cudere*] Percutere: illæ plagæ: unde vocatur 'incus:' sensus: Motus atomorum agitat illa principia; quare dum materiæ pars per motum disjicitur, alia movetur usque dum novæ plagæ et atomorum impetus illam vexant. 'Cudere:' percutere, procudere. Virg. in Georg. 1. 261. 'Durum procudit arator Vomeris obtusi dentem.' *Pius.*

Partemque morari] Quidam libri habent, *Partimque morari.* Lamb. Junge ἐκ παραλλήλου cum τῷ 'interdum' versu abhinc secundo. *Fab. Partemque. Partimque* Gif. quam vocem et Faber approbat, jungitque ἐκ παραλλήλου cum τῷ 'interdum' versu abhinc secundo: at *Partem* melius respondet τῷ 'aliæ,' et τῷ 'summa.' *Creech.*

1045 *Suppleri summa queatur*] Sic loquebantur veteres. Plautus Satyrione: 'retrahi nequitur, quoquo progressa est semel.' Cato lib. 1. Orig. 'Fana in eo loco compluria fuere: ea exauguravit, præterquam, quod Termino fanum fuit, id nequitum exaugurari.' Pacuv. 'Si qua potestur investigari via.' M. Tull. Epist. lib. 9. ad Papir. 'Qui primus Papisius est vocari desitus.' Idem alibi: 'Nunc de rep. consuli cœpti sumus.' Virg. Æn. 8. 402. 'Quod fieri ferro, liquidove potestur electro.' Idem Lucr. 3. 1023. 'Quod tamen expleri nulla ratione potestur.' 'suppleri' autem, i. e. aliis corpusculis succedentibus redintegrari, atque expleri: ex quo verbo 'supplementum,' natum est. *Lamb. Queatur.* Ut poteratur, possetur, possitur, potestur, nequitur, quitum est, &c. Ita loquuti sunt Ennius, Scipio, Plautus, Sallustius, alii. *Fab.* Præter Lambinum, &c. vide etiam Vossium de Anal. lib. 3. 38. *Hav.*

1046 *Coguntur*] Plagæ scilicet. *Lamb.* et *Fab.*

1048 *Ut possint*] Principia rerum, et corpora prima. Non enim omnia corpora prima cum omnibus cohærere et copulari possunt. ea igitur, quæ cum aliquibus cohærere non possunt, a cœtu et concilio libera feruntur, et vagantur, donec cum aliis copulentur. Præterea ex rebus genitis quotidie, atque adeo singulis horarum momentis, corpora prima decedunt, neque perpetuo cum iis, quibuscum semel coiverint, cohærescunt. *Lamb.*

A cœtu] A congressu. *Lamb.*

1050 *Et tamen ut*] Nam nisi corpora prima sint infinita, perpetuæ plagæ suppetere nequeant. *Lamb. Et tamen.* Nisi enim infinita sit materiæ copia, perpetuæ esse nequeant plagæ. *Fab.*

1051 *Infinita opus est vis, &c.*] *Opus est vis,* genus loquendi bonis scriptoribus usitatum; sic 3. 980. 'Materies opus est,' &c. et 2. 20. 'Ergo corpoream ad naturam pauca videmus Esse opus omnino;' eod. lib. 814. 'Scire licet nil principiis opus esse colores.' *Lamb.*

1052 *Illud in his rebus*] Peripateticorum, et veterum Academicorum (quamquam Plato fortasse excipiendus est, de quo mox dicemus) et Stoicorum, et omnium denique qui unum mundum, eumque finitum esse volunt, hæc sententia est, omnia gravia in medium ferri, levia a medio ad extremum. Epicurus autem, et ceteri, qui mundos censent esse innumerabileis, et omne, infinitum: neque extremum, neque medium esse concedunt. Ita eorum ratione neque gravia in medium, neque levia ad extremum moventur. M. Tull. lib. 2. de N. Deor. 'Omnes enim partes mundi undique medium locum capessentes nituntur æqualiter; maxime autem corpora inter se juncta permanent, cum quodam quasi vinculo circumdata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente et

ratione conficiens funditur, et medium rapit et convertit extrema.' Sed Plato quoque in Timæo videtur negare esse sursum ac deorsum, his verbis: *Βαρὺ δὲ καὶ κοῦφον μετὰ τῆς κάτω φύσεως ἄνω τε λεγομένης ἐξεταζόμενον ἂν δηλωθείη σαφέστατα. Φύσει δή τινας τόπους δύο εἶναι, διειληφέτας διχῇ τὸ πᾶν, ἐναντίους, τὸν μὲν κάτω, πρὸς ὃν φέρεται πάνθ' ὅσα τινὰ σώματος ὄγκον ἔχει, τὸν δὲ ἄνω, πρὸς ὃν ἀκουσίως ἔρχεται πᾶν, οὐκ ὀρθὸν οὐδαμῇ νομίζειν. Τοῦ γὰρ παντὸς οὐρανοῦ σφαιροειδοῦς ὄντος, ὅσα μὲν ἴσον ἀφεστῶτα τοῦ μέσου γέγονεν ἔσχατα, ὁμοίως αὐτὰ χρὴ ἔσχατα πεφυκέναι· τὸ δὲ μέσον, τὰ αὐτὰ μέτρα τῶν ἐσχάτων ἀφεστηκὸς, ἐν τῷ κατ' ἀντικρὺ νομίζειν δεῖ πάντων εἶναι. τοῦ δὴ κόσμου ταύτῃ πεφυκότος, τῶν τι εἰρημένων ἄνω τις ἢ κάτω τιθέμενος οὐκ ἂν δίκῃ δόξει τὸ μηδὲν προσῆκον ὄνομα λέγειν. ὁ μὲν γὰρ μέσος ἐν αὐτῷ τόπος, οὔτε κάτω πεφυκὼς, οὔτε ἄνω λέγεσθαι δίκαιος, ἀλλ' αὐτῷ ἐν μέσῳ. Ὁ δὲ πέριξ, οὔτε δὴ μέσος, οὔτε ἔχων διάφορον αὐτοῦ μέρους ἕτερον θατέρου μᾶλλον πρὸς τὸ μέσον, ἤτι τῶν κατ' ἀντικρύ·* i. e. 'Grave autem et leve si cum ea natura, quæ deorsum et sursum dicitur, perpendatur, planissime declarari possit. Esse igitur duo quædam loca natura inter se diversa, et contraria, quæ universum bifariam diremerint, unum deorsum, ad quem omnia quæ molem aliquam aut pondus aliquod habent, feruntur; alterum vero sursum, ad quem omnia vi aubigente rapiuntur; nullo modo existimare oportet. Nam cum totum cælum rotundum sit, quæcunque a medio æqualiter distantia extrema facta sunt, ea similiter extrema oportet esse nata. Medium autem, cum paribus intervallis ab extremis disjunctum sit, cum ex adverso cum extremis comparatur, existimandum est omnium esse. Cum igitur mundus ita natura factus sit, si quis eorum, quæ dicta sunt, sursum aut deorsum ponat, injuria videbitur nomen eis non conveniens imponere. Nam medius quidem qui in eo locus est, neque deorsum, neque sursum dici debet, sed hoc ipso nomine medius est appellandus. Qui autem ambit, neque medius est, neque habet sui parteis alteram ab altera differentem magis, quam alteram, quod ad medium attinet, aut ullam, quæ sit e regione,' &c. *Lamb.* Quod extremum non habet, id habere medium non potest: at summa summarum extremum non habet; ergo nec medium. Ceterum in his versibus disponendis Lambinianam editionem sequor. *Fab.* Denique ne Memmius diversam sententiam amplexus centrum esse aliquod universi crederet, in quod omnia tenderent innata sua gravitate, ideoque non opus infinita atomorum multitudine, quæ, concursantes, ictibus externis hanc mundi compagem sartam tectam conservarent; totam illam de centro opinionem convellit pariter et deridet. Supponit autem, ut illi ipsi Stoici, qui amant centrum, supponunt, olim fuisse confusam particularum copiam, in immenso spatio undique dispersam; has vero omnes particulas in unum punctum, medium vis. universi, niti, inde terram fieri rotundam, in medio universi suspensam, omnesque, etiam adversas hujus globi partes, animalibus habitatas esse, quæ non decidunt in partes cœli sibi subjectas, quia gravitate sua in medium tendunt: inde etiam circumvolvi æthera, et solem cœli fornicem perpetuo motu percurrentem diem oppositis terræ partibus alternatim facere: nec unquam timendum imas summasque compagis partes a se invicem disjunctas fore, cum in unum idemque medium nitantur. Hæc omnia vss. 16. quæ tamen vs. 1086. et tribus sequentibus obiter deridet. Absurdum enim grave aliquod seipsum sistere et sustinere posse, aut in adversam terræ partem (eum vulgo enim sapuerunt Epicuræi) sursum tendere. *Creech.*

1052 *Fuge quærere*] Sic Hor. 9. 1.

Od. 13. 'Quid sit futurum cras, fuge quærere.' *Preig.*

1053 *In medium*] Strabo lib. 1. non longe a principio, ubi de Indis et Hispanis agit, illos pronuncians *τρόπον δέ τινα καὶ ἀντίποδας*, 'quodammodo antipodas,' *καὶ ἔτι τῆς ἐπὶ τὸ μέσον φορᾶς, κινήσεως τὴν ἀρχὴν ἔχον*, 'nec non motum versus centrum vel medium summæ, principii loco habent.' *Hav.* *In medium, &c.*] Hinc apud Stat. 6. Theb. p. m. 278. Apollo inter alia canit: 'Imane tellus An media,' &c. *Preig.*

Omnia] Gravia. Nam sic definit Arist. 'grave' lib. 1. de cælo, 'quod suapte natura ad medium fertur: leve, quod a medio ad extrema.' *Lamb.*

Niti] Incumbere, vergere. *Lamb.*

1054 *Naturam*] Οὐσίαν. *Lamb.*

Atque ideo sine ullis] Quod tum esset, si vera dicerent. *Fab.*

1057 *Ipsum si, &c.*] Hos quatuor versus parenthesi includendos non tam explicare,(quicquid alii sentiant,) quam convellere istam de centro opinionem contendo. *Creech.*

1058 *Sub terris*] Sub medio terrarum puncto, quod 'centrum' appellant. *Lamb.* Apud antichthonas, seu antipodas. *Fab.*

Sursum] Ad punctum medium: quod tamen Aristoteli est deorsum ferri. *Lamb.* Respectu scriptoris scilicet; antipodibus deorsum. Antipodas autem esse nec multi e veteribus crediderunt, neque sane e primis Christianis multi. Sed in eam rem plura a doctis congesta, et res hodie notissima est. *Fab.*

1059 *In terramque*] Sic veteres quidam. Aliis: *terra.* Gif. Sic habent quinque lib. manuscr. et ita legendum, non, ut in vulgatis, *In terraque retro requiesse reposta.* Lamb.

Retro] Πάλιν, contra. *Lamb.*

Retro posta] Præpostero situ, *ut per aquas, &c.* quæ enim simulacra animantum in aquis videmus, eorum pedes versus cœlum nostrum tendunt. *Fab.*

1061 *Animalia cuncta*] Habent prisci codices *animalia suapte.* Significabit hoc animalia sponte sua se moventia. quæ aurigante natura vergunt in centrum. *Pius.* *Animalia subtu' vagari*] Magna est hoc loco scripturæ varietas. in aliis enim codicibus scriptum est, *supra vagari*, in aliis *cuncta vagari*, in aliis *suapta*, in aliis *suapte.* Ego *subtu'* reposui: quæ lectio perspicue recta et vera est: *subtus* autem, i. e. sub pedibus nostris, et sub medio terræ puncto, in regione ἀντιχθόνων, et ἀντιπόδων. *Lamb.* Lambinus ita egregie, ut opinor. Nam in libris: *suapta, suapte, cuncta, supra.* Itaque omnes vulgati. *Gif.* *Subtu.* In Mss. plerisque *supra, cuncta, suapte*, istamque vocem multæ editiones approbant, sed optime reposuit Lambinus *subtus:* nisi forsan audiendus sit Salmasius, qui Epist. 59. hæc habet. Pro illis *Subtu' vagari*, quæ ex ingenio suo reposuit Lambinus, nota in veteribus libris esse partim *supra*, partim *suapte*, partim *suapta;* ex quibus vestigiis olim faciebam *suppa*, i. e. supina, antiqua voce. Nam illi qui pedes nobis adversos habent, ἀντίχθονες nobis sunt supini, et nos illis. *Suppum* porro notat Festus antiquos dixisse quod nos supinum dicimus. Liber Vossii nostri plane præfert *suppa.* Creech. *Subtu' vagari.* Egregia lectio Mss. L. B. *suppa vagari.* i. e. supina. cum enim imagines ambulantium eorum in aquis videntur, quasi supina ibi vagantur. Et sic quoque emendavit Salmas. ep. 59. probavitque hoc Creechius. Spectat huc Luciani locus in Demonacte, ubi ista de Philosopho illo inter alia narrat: Φυσικόν τινα, περὶ τῶν Ἀντιπόδων διαλεγόμενον, ἀναστήσας, καὶ ἐπὶ φρέαρ ἀγαγὼν, καὶ δείξας αὐτῷ τὴν ἐν τῷ ὕδατι σκιὰν, ἤρετο· τοιούτους ἄρα τοὺς Ἀντίποδας εἶναι λέγεις; i. e. 'Physicum quoque, super Antipodibus disserentem, surgens deduxit ad puteum, illique umbra in aqua commonstrata, quæsivit: Nunquid tales confirmas esse

Antipodas?' i. e. umbras hominum, nullosque in rebus humanis. *Hav.*

1063 *Reccidere*] Sic habent libri Parisien. et Veneti antiquiores, a quibus non discrepant manuscripti. licet tamen etiam legere, *Decidere*, ut referamus ad antipodas, qui videantur esse superiores ea cæli parte, sub qua habitant, si pars illa cæli ad nos referatur, tamquam illis antipodas. *Lamb.* *Recidere.* Alii *Decidere:* quam vocem etiam Lambinus admittit. Immerito. Non enim observavit Lucretium uti vocibus opinioni istæ quam exagitat, suisque præjudiciis accommodatis, ut enim Centripetæ gravia a circumferentia ad centrum olim decidisse existimarunt, sic Lucretius eadem gravia a centro in inferiores circumferentiæ partes recasura esse pronuntiavit. *Creech.*

Inferiora] I. e. quæ loca sunt nobis inferiora: sed animalibus illis antichthonibus atque antipodibus superiora. contendunt (inquit) ea animalia, quæ sub pedibus nostris vivunt, nihilo magis recidere posse in cælum, quod est nobis inferius, quam nos possimus sponte nostra in cælum nostri hemisphærii volare. *Lamb.* Nobis scilicet, at antipodibus superiora. *Fab.*

1064 *Cæli templa*] Sic supra, 'nec cæli lucida templa.' *Lamb.*

1065 *Illi cum videant solem*] Quattuor libri manuscripti habent *illi*, *illi* autem, si hæc scriptura placet, positum puto, pro *illic*, ut apud Ter. Phorm. 1. 2. 41. 'Interea dum sedemus illi, intervenit Adolescens quidam.' ego tamen olim in prima editione vulgatam scripturam secutus eram, suspicatus *c* litteram vocis antecedentis postremam a librario esse omissam propter similem primam vocis subsequentis. quod sæpe reperimus factum in libris manuscriptis; cujusmodi est illud apud Horat. Sat. 2. 3. 208. 'Qui species alias veri, scelerisque tumultu Permistas capiet.' ubi ego, verissima et certissima conjectura ductus, restitui, *Qui species alias veris*, i. e. differenteis veris. Nunc *illi* magis placet, sive accipiatur pro pronomine, sive pro adverbio. Nec quemquam vox 'animalia,' quæ antecedit, quasi ea non possit cohærere cum provocabulo *illi*, moveat. Sæpe enim scriptores mutant genus. licet igitur ita hunc locum declarare: Cum illi, nempe antipodes, vel cum illa animalia, quæ sub pedibus nostris habitant, videant, &c. Hoc igitur sentit Lucretius: Contendunt ii, de quibus loquimur, cum homines, qui sub pedibus nostris vivunt, 'solem vident.' i. e. cum eis dies est, 'nos sidera cernere.' i. e. nobis esse noctem. *Lamb.* *Illi cum videant.* Ita in veteribus libris, antique pro illic. *Gif.* *Illi.* Jam superius, pro illic, *olli*, *&c.* Fab. *Illi.* Idem quod illic. Sic Ter. *Illi* etiam pronomen admitti potest quamvis animalia præcedat; mutare enim genus æque licet placetque Lucretio, ac aliis veterum. *Creech.*

1067 *Et nocteis parileis agitare, diesque*] Sic omnes fere vulgati, et nonnulli manuscripti habent, plures tamen item manuscripti, *Parileis agitare diebus.* quibuscum congruunt Parisienses, ego tamen alteram scripturam potius secutus sum, quia videtur hoc dicere Lucr. eos homines, qui sub pedibus nostris habitant, dieis et nocteis nobis, seu nostris diebus ac noctibus, pareis atque æqualeis agere. Si quis tamen alteram scripturam magis probabit, cum eo non pugnabo. *Lamb.* *Diebus.* Ita fere veteres libri, manu formisque descripti. In quibusdam vet. *diesque;* ut et in vulgatis fere, et Marullus. *Gif.* *Pariles.* *Paribus* B. *Diesque.* *Diebus* Gif. Pa. alii fere omnes: sed istis omnibus sapientior Lambinus, qui legit *diesque.* Creech.

1068 *Sed vanus stolidis hæc omnia finxerit error*] Sic habent tres libri manuscripti; vulgati autem fere omnes, *parturit error.* quæ lectio conficta et supposita est. a duobus aliis manu-

scriptis absunt sex versus, qui deinceps sequuntur. *finxerit* autem interpretor, fingendi ansam et causam præbuerit, et præbuisse credibile est. *Lamb. Sed vanus, &c.* Explicatam de centro opinionem his vss. 25. aggreditur. Primoque docet nullum posse esse medium cum inane sit infinitum. Sic Plutarchus, universum infinitum est, infinito autem, cum neque principium neque finem habeat, medium habere non convenit: nam et ipsum medium est quidpiam extremum, et ipsa infinitio extremorum privatio est; et Chrysippum manifestæ contradictionis arguit, quod medium in infinito locum statuit: De Stoic. Repug. Deinde concesso medio, nulla suadet ratio fore, ut res graves in illa media inanis parte potius quam in ulla alia consisterent et quiescerent: quoniam est natura totius inanis cedere ponderibus, neque potest ulla illius inanis pars sustinere res graves, quia inane solidum minime est, ac firmum, τοῦ κενοῦ φύσις τὴν ὑπέρεισιν οὐχ οἷά τε οὖσα ποιεῖσθαι. *Finxerit.* Nard. et Vulg. *Parturit.* Creech. *Finxerit.* Bene. Expressit formulam: εἰς ἄφρονας ταῦτα παῖδας. *Preig.*

1069 *Amplexi quod habent*] I. e. quia *amplexi* sunt: et tenent perverse prima elementa, et primas vias naturæ investigandæ: quia statim ab initio non sunt ingressi veram naturæ cognoscendæ viam, sed longe diversam. Jam vero *amplexi habent* sic dictum, ut a Virg. Æn. 2. 517. 'et Divum amplexæ simulacra tenebant:' et ab ipso Lucret. 6. 899. 'Semina habent ignis tedæ, stuppæque tenentes:' et a M. Tullio pro Sylla, 'Illud erat genus hominum horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi diceres. Idem lib. 2. de N. D. 'Quocirca sapientem esse mundum necesse est, naturamque eam, quæ res omneis complexa teneat.' Neque enim probo lectionem vulgatam; *Amplexi quod habent, &c.* 'prima viai' autem sic dictum, ut 'ultima naturai,' 'abdita templi,' 'acuta belli,' 'abdita terrai,' 'cærula cæli,' et similia. *Lamb.* Hellenismus notissimus, πράξας ἔχει, pro ἔπραξε, et alia id genus sæpe apud Atticos, Euripidem in primis. *Fab.* Notissimus Hellenismus, πράξας ἔχει pro ἔπραξε, et alia id genus sæpe apud Atticos. *Amplexi quod habent* Vulg. non probo. *Creech.*

1070 *Nam medium nihil*] Μέσον (inquit Arist. lib. 4. de cælo) ἐναντίον τῷ ἐσχάτῳ, i. e. 'Medium contrarium ultimo est.' itaque si non est extremum, nec medium est. *Lamb.*

1071 *Infinita*] Fortasse: *Infinitus.* simile inf. 2. 19. *Gif.*

1073 *Quam quavis alia longe regione*] Nec si demus esse medium, (inquit) propter hanc causam in medio potius, quam in quovis alio loco quicquam consistere queat. Corrupte habent libri quidam typis excusi, *alia longe ratione.* Lamb.

1075 *Concedat oportet æque*] *Concedat*, i. e. cedat. *æque*, i. e. æqualiter. male autem in vulgatis libris legitur, *Æquis ponderibus.* Nam præter auctoritatem veterum codicum, ex illo loco, qui est 2. 238. intelligere licet, hic quoque legendum, *Æque*, non *Æquis:* 'Omnia quapropter debent per inane quietum Æque ponderibus non æquis concita ferri.' *Lamb.* I. e. æqualiter cedant ponderibus, quacumque motus feruntur. Quidam legunt, *æque ponderibus motis.* At Gifan. in edit. 2. legit, *mota quacumque feruntur.* Elegantiam hominis! *Fab.*

1076 *Æque ponderibus*] Sic veteres libri. vulgati et quidam veteres: *Æquus*, non tam recte. Scripsi: *mota*, etsi Libri fere: *motus.* Vide Indicem. *Gif. Æque* Gottorp. Gif. Par. Lamb. Rectius. τὸ Κενὸν τὴν ἴξιν ὁμοίαν παρέχει τῷ κουφοτάτῳ καὶ τῷ βαρυτάτῳ ἀτόμῳ εἰς τὸν αἰῶνα, Epicurus ad Herodotum. Pro *motus*, alii legunt *motis.* Alii mo-

ta: Gif. mota: eligat lector. *Ponderibus*, supple 'præ.' i. e. propter pondus et gravitatem. *Fayus*. Quid hæc sibi velint alii conjectent, certe Fayum sapiunt. *Creech*.

Motus quac. fer.] Quidam vir doctus putat legendum, *Ponderibus motis quæcunque feruntur*. 'feruntur' autem, videlicet pondera. Quidam, *Motu quæcunque feruntur*. Lamb.

1077 *Nec quisquam*] I. e. nec quisquam locus inanis est, ad quem cum corpora pervenerunt, possint in eo inani stare, tanquam pondere spoliata: nec vero inane corporibus subsistere ullo modo potest. *Lamb.*

1079 *Nec autem*] Ut sæpius jam supra. *Preig.*

Subsistere] I. e. fundamenti loco esse, fundamenti vicem præbere, ὑφίστασθαι. sic 2. 236. 'At contra nulli, de nulla parte, neque ullo Tempore, inane potest vacuum subsistere reii.' *Lamb*. Et ex adducto hoc poëtæ loco patet, nos recte reposuisse ex Mss. *ulli* scil. rei vel corpori pro *illis*. Dicit poëta contra naturam esse inanis motui ullius corporis resistere, illumque sustinere, tardare, id enim si faciat, ipsum inane fit corpus. *Fab*. Eis ὑπόστημα præbere, sustinere. *Hav.*

1080 *Quin sua quod nat. petit*] I. e. quin potius semper concedat, i. e. cedat, et viam ac locum det corporibus: quod ipsius natura petit ac postulat. vel dic, *Quin sua quod nat. &c.* I. e. ut non pergat concedere, et dare locum corporibus, id quod sua natura petit, et postulat. *Lamb.*

1081 *Haud igitur*] Non possunt igitur res in concilio et cœtu constare et permanere tali ratione, nempe quod medii cupiditate affectæ sint. *Lamb.*

1082 *Concilio*] Quidam libri: *concilium*. Gif. *In concilio*. I. e. in congressu, in cœtu. *Lamb.*

Cuppedine] Hermolaus in Plinium malit: *cappedine*, uti puto. *Gif*. I. e. cupidine, cupiditate. *Lamb*. Sic veteres pro 'cupidine' vel amore. Quid si dein legatur *vincta* pro *victa*? Creech.

1083 *Præterea quoque jam, &c.*] Si quis hunc locum usque ad extremum attente legeret, ut erat initio scriptus, et ut in libris vulgatis legitur, non esset ei fortasse facile, quo referatur, et quam quasi ἀνταπόδοσιν habeat, videre. Nunc autem, in ordinem versibus restitutis, et mendo ex hoc versu sublato, ut legamus, *Præterea quoque jam*, non, ut vulgo, *Præterea quoniam, &c.* omnia erunt satis plana, expedita, et facilia. *Lamb.* Quin etiam, inquit Lucretius, sibi non constant; nam ignis, qui corpus est, secundum illos naturaliter fertur a medio, non in medium. Epicurus autem existimat ignem ferri in altum per vim, per expressionem, ἔκθλιψιν. *Fab.* Perturbatos fuisse sequentes versus queritur Lambinus. In aliquem saltem ordinem redegit; sed in meliorem Gifanius, quem sequar: secundum igitur vss. 24. argumentum contra fautores centri, ipsorum viz. sententiam recitat: qui enim absurda memorat eadem refutat. Docent autem, terræ tantum et aquæ particulas ad centrum, ignis vero et aëris a centro niti, ex ignibus etiam a medio surgentibus astra stellasque fieri, et nutriri. (ut vigent animalia, et arbores virescunt, tellure succos et debita alimenta præbente.) Circum vero omnia solidos aliquos circumvolvi cœlos, qui leves has et a medio surgentes particulas sistant, et contineant; nisi enim sisterentur istæ particulæ, per immensum inane subito diffugerent, cœlum rueret, terra se pedibus nostris subduceret, et dissolveretur totius machinæ compages. Quandocunque enim aliqua hujus mundi pars secessum facit, totius interitus sequetur. *Creech.* *Præterea, &c.* Locum perturbatum queritur Lambinus, et in ordinem redigit,

fautore Fabro et Mss. L. B. Digerit aliter Gifanius, cui Creechius favet, quem vide, iis nos assensum damus. Plane vero ita exstat in Edit. Bas. *Hav.*

Quoque jam] Omnes præter Lambinum *Quoniam*, nullo plane sensu: forsan *Quianam:* et vox ista sit otiosa, quales apud Poëtas sæpissime occurrunt. *Creech.* Ita recte Lamb. quem secuti Faber et Creechius. Gifanius inepte retinet *quoniam*, omnibus licet Mss. adsentientibus, nullo certe sensu. Creechius conjicit etiam *quianam*. Vide de varia lectione quæ ad vs. 756. *Hav.* et *Preig.*

1084 *Sed terrarum atque liquorum*] Tres libri manuscripti habent, *Sed terrarum, atque liquoris*, ut legendum fortasse sit, *Sed terrai, atque liquoris.* Lamb. *Sed terrarum atque liquoris*] Ita ex vet. libris restitui. Vulgati: *terrarum atque liquorum.* Posset etiam legi: *terrai.* Gif. *Terrarum atque liquorum*] *Liquoris* Mss. unde Gif. post Lambinum conjicit legendum *terrai atque liquoris.* Creech.

Liquorum] Lamb. in tribus Mss. invenit *liquoris*, quomodo etiam in L. B. et ferri potest. *Hav.* et *Preig.*

1086 Hunc versum non agnoscit B. *Creech.*

Et quasi terreno] In veteribus quibusdam versus ille: *Et quasi, &c.* erat ante: *Humorem, &c.* Gif.

1087 *Exponunt*] Dicunt. *Lamb.*

1088 *Differrier*] Dissipari, dispergi, ut lib. 2. 'Scintillas agere, et late differre favillam.' *Lamb.*

1089 *Circumtremere*] Propter scintillantem, palpitantem, ac nictantem siderum micantium ignem. *Fab.*

Circumtremere æthera] Cum potius ipsa signa in cœlo tremere videantur. Sed ita supra quoque 257. 'Frundiferasque novis avibus canere undique silvas.' quæ ipsa novitate delectant. *Hav.*

Æthera] Hic pro aëre: nam omnia in æthere puræ lucis plena sunt. unde Lucan. 2. 273. 'Pacem summa tenent.' quare Papinius cum significare vellet animum sapientis non perflari perturbationibus, inquit: 'Celsa tu mentis ab arce Despicis errantes.' *Pius.*

1090 *Cœli cærula*] Lib. 5. 'cærula ponti,' et ibidem, 'cærula mundi.' *Lamb.* Ex Ennio: 'Coilei cœrola.' *Fab.*

Pasci] Sup. 232. 'unde æther sidera pascit?' et lib. 5. 525. 'Quo quoiusque cibus vocat, atque invitat euntes.' *Lamb.*

1091 *Ibi colligat igneis*] Marg. nostra, non ineleganter: *Sibi colligat omnis.* Omnis calor nempe sibi cœlum colligit. *Preig.*

1092 *Quippe etiam*] Quidam putant esse Lucretii verba, ostendentis, philosophos illos etiam in eo errare, quod non omnia corpora fingant in medium niti, sed corpora terrarum atque aquarum duntaxat: nam etiam corpora gravia (inquit Lucret.) videmus quodammodo sursum ferri, quando animalia mortalia e terra vescuntur, &c. Sed videtur potius eorum philosophorum esse ratio, per quam dicunt levia corpora, ut flammas et vapores, sursum ferri, iisque solem et sidera pasci. Omnino hic locus est aliquantum difficilis, atque obscurus. *Lamb.*

1094 *Nisi a terris paull. quisque cibetur*] Sic visus est mihi tandem hic locus restituendus, idque ex vestigiis scripturæ veteris: quam in prima editione non satis consideraram. Quisque autem, videlicet arboris ramus, cibetur porro, i. e. alatur. *Lamb.* *Quodque cibatur*] Ita ex Vet. libris scripsi. Versus proximus: 'Terra,' &c. παρεμβέβληται, ob non intellectum ὑπέρβατον longissimum. Nam istud: 'Ne volucrum,' &c. conjungi debet cum: 'Illud in his rebus,' &c. supra. et alioqui, quis dixit unquam: terra dat cibatum a terris? Aberat etiam a quodam Vet.

Codice nostro. Vid. et sup. vs. 232. *Gif.* *Cuique Cibatum*] *Quisque cibetur* Lambinus, et sequentem versum rejicit; *Quodque cibetur*, Gif. ex Vet. Cod. monetque versum proximum 'Terra det,' &c. insertum fuisse ob non intellectum ὑπέρβατον longissimum: nam istud 'Ne volucrum,' &c. conjungi debet cum 'Illud in his rebus,' &c. et alioqui quis unquam dixit 'Terra dat cibatum a terris?' aberat etiam a quodam vet. Cod. nostro. Sed alii Codices admittunt, et recipiendus est ut aliquis saltem sit hujus loci sensus, cui per se satis obscuro istud ὑπέρβατον majores tenebras offundit. *Creech.*

1096 *Ne volucrum ritu*] Totus hic, qui deinceps sequitur, locus miserabilem in modum perturbatus et confusus erat; ex qua ordinis perturbatione ita obscurus erat, ut nulla ex ea probabilis sententia elici posset. Ego autem versibus in suum ordinem restitutis, eadem opera eorum sententiam declaravi atque explicavi. *Lamb.*

Mœnia mundi] I. e. ambitus mundi. Metaphora. *Lamb.* *Mœnia mundi.* Ita eleganter appellat cœlum, quod undique mundum ambit et coërcet. 5. 455. 'Lunamque efficerent et magni mœnia mundi.' *Hav.*

1098 *Consimili ratione sequantur*] Secutus sum fidem quatuor librorum manuscriptorum, quibuscum faciunt cod. Veneti antiquiores, et Parisienses. nam ceteri vulgati habent *ferantur*. Lamb.

1199 *Tonitralia*] Sic habent quatuor libri manuscripti: quos secutus sum. nam vulgati habent *penetralia*. 'Tonitralia' autem interpretor loca, in quibus fit tonitru: βροντεῖα Græci nominant: vel in quibus habitat is, qui tonat, Deus: vel quæ observantur ab Etruscis, et haruspicibus. *Lamb.* *Tonitralia*] Ita Veteres libri. *Penetralia*, Vulg. *Gif.* Recte *Lambinus*, dum B. Nard. aliique retinent *penetralia*. Creech.

1100 *Raptim*] I. e. rapientium in modum, seu celeriter, ut supra, 662. 'Nil ab se quod possit mittere raptim.' Horatius Epist. 2. 2. 198. 'Exiguo gratoque fruatur tempore raptim.' *Lamb.*

Subducat] Subtrahat. Virg. Ecl. 3. 6. 'Et succus pecori, et lac subducitur agnis.' idem Æn. 3. 564. 'Tollimur in cælum curvato gurgite, et iidem Subducta ad maneis imos descendimus unda.' *Lamb.*

Et omnes Inter permist. terræ, cælique] Hunc locum restitui conjectura ductus, ab uno tamen codice vetere adjutus, in quo vox *rerum* erat aliena manu scripta, et tota in litura mersa. sententia autem verborum hæc mihi videtur esse: Et ne omnes homines solventes inter cæli et terræ ruinas, 'corpora prima,' ex quibus constant, i. e. sua principia resoluti, abeant per inane profundum. Quidam tamen *solventeis* legunt casu quarto, ut conjungatur cum voce 'ruinas;' vulgata autem scriptura, *rerum, cælique*, mihi nullo modo probatur: nam 'rerum' appellatione etiam cælum continetur. *Lamb.*

1101 *Rerum, cælique ruinas*] Ita omnes libri. Lambinus: *terræ cælique.* Ego si quid mutem, ita legam: *Inter mixtas terrarum.* Sæpe jungit illa duo, 'terrarum cœlique,' poëta. 5. 326. 345. *Gif.*

1105 *De parti corpora cesse*] Sic restitui ab uno codice manuscripto admonitus: in quo scriptum erat, *corpora adcesse*, non sine litura: suspicatus primum scriptorem librarium peccasse, quod vocalem *a* bis scripserit, hoc modo, *corpora a cesse*, deinde supra litteram *c* ab homine, qui vocem *acesse* Latinam non esse videret, sed mendam tollere nequiret, *d* positum esse: ut legeretur *adesse:* deinde ex verbo illo corrupto, *acesse*, seu *adesse*, seu *adcesse*, factum *deesse*, cum esset potius *cesse* reponendum: quod

suo fecimus. Jam hoc 'eesse' conjungo cum præpositione de, quæ antecedit, ut sit 'decesse,' pro decessisse. sic infra 2. 71. 'Propterea quia, quæ decedunt corpora, quoique, Unde abeunt minuunt.' et 3. 224. 'Aut aliquo cum jam succus de corpore cessit.' *Lamb.*

Cesse] Ita in nostris. Vulgati: *desse*. Gif.

Nam quæcunque prius de parti corpora cesse] Ita Lambinus, qui de Lucretio optime meritus est. B. *Quæcunque corpore deesse*. Creech.

Cesse] I. e. cessisse, decessisse. et ita recte emendavit Lamb. quod non (ut pleraque) debuit sublegere Gifanius, quasi ex codicibus quos solus inspexerat haustum. Mss. L. B. ut plurimi vulgati, *deesse*. 'Parti' vero pro parte passim utitur auctor, ut patet ex lib. 3. et 6. Plautus etiam, Cicero in poësi, et alii usurparunt. *Hav.*

1106 *Janua leti*] I. e. causa interitus. Metaphora est: sic 3. 829. 'Haud igitur leti præclusa est janua menti.' et 5. 374. 'Haud igitur leti præclusa est janua cælo.' Virg. Æn. 2. 661. 'Patet isti janua leto.' sic Arnobius adversus genteis: 2. 'Omnis enim passio, leti atque interitus janua est,' &c. *Lamb.* Interitus causa, exitium; exprimit illas Homeri Ἅδου πύλας, quod in sacris quoque libris legitur, pro morte, fine, exitio. Euripides in Hecuba vocavit σκότου πύλας. Tale etiam aliquid apud Callimachum in Epigrammatis, opinor. *Fab.*

Janua lethi] Sic 3. 829. 'Haud igitur lethi præclusa est janua menti.' et 2. 958. 6. 1155. 1207. 'Limen lethi' dixit. *Preig.*

1107 *Hac se turba dabit*] Hac se ejiciet, vel hac erumpet. *Lamb.*

1108 *Hæc si pernosces parva perf. opella, &c.*] Hæc si perspecta et percepta, non magna opera insumta, neque magno admodum labore suscepto, &c. Cum in omnibus libris et vulg. et manuscript. legatur, *Parva perductus opella*, ego certa conjectura ductus, sic reponi jussi, *Parva perfunctus opella*. atque hæc est sine dubio vera et germana scriptura, a me restituta. ita enim Latini loquuntur, 'perfungi opera,' 'labore,' 'periculo.' Jam vox *opella*, ab *opera* deminutum est. Horat. Epist. ad Mæcen. 1. 2. 8. 'Et opella forensis Adducit febreis.' *Lamb.*

Si pernosces] Quidam veteres: *sic*. cui conveniret: *nec tibi cæca*, vers. seq. *Gif.*

Perductus] Sic omnes libri Lambinus: *perfunctus*. Gif. *Perfunctus*. Melius quam *Perductus*. Creech.

Perfunctus opella] In lib. Ms. *perductus*. male. Dionysius itaque optime, *perfunctus opella*, i. e. labore. Nam, ductus aut perductus sum labore, αὐτιδανόν ἐστι, ne dubites. *Fab.*

1109 *Alid*] I. e. Aliud, ut supra. *Lamb.*

Non tibi cæca Nox iter eripiet] Non tibi ignoratio causarum eripiet aditum ad ultimam cognitionem totius naturæ rerum. *Lamb.* *Non tibi cæca*] *Nec* in Vet. quibusdam, pro *non*, antique. *Gif.* Efficacior Mss. L. B. lectio, *nec tibi cæca*. i. e. nec ipsa, &c. *Hav.*

1110 *Ultima naturai*] *Ultima naturai*, ut 'prima viai,' supra: ultima autem naturæ intellige ultimas seu primas naturæ causas. *Lamb.*

1111 *Accendent*] Male Gifan. in utraque editione, *accendunt*: ad ea enim tendit quæ in libris sequentibus, præsertim autem secundo, scripturus est: ex quo ubi emerseris, tum omnia jam tibi prona et secunda erunt: post illa jam ut lubet ludas licet. *Fab.*

Interpretationem primi libri, et in illum notas absolvi: labore meo fruatur lector, et erroribus ignoscat. Sed quid ego candidos judices exposcerem, cum acrem et iniquam forsan in ipsum Lucretium censuram in animo instituam? Inquiram enim quid recte, quid perperam commentus est poëta, et ut non omnia rejiciam, sic non omnia probabo. Qui laudem ingenii Lucretio denegavit, artem concessit: et quis invidebit illi istum honorem quem summa malignitas agnovit? Opus igitur optime dispositum asserimus; ubique nitet ordo, et ita se invicem adjuvant argumenta, ut nisi in Epicuri opinionibus quædam fuisset deformitas, quæ nulla venustate cohonestari, quædam infirmitas, quæ nullis ingenii viribus sustentari posset; pulcherrimam simul et firmissimam philosophiam poëta exhibuisset. Fœlicitatis non minimam partem existimat Epicurus sine metu vivere, et hanc fœlicitatem sola naturæ cognitione acquiri posse: 'Terrores animi tenebrasque necesse est Non radii solis, non lucida tela diei Discutiant, sed naturæ species, ratioque:' Lucr. Μὴ ἀλλό τι τέλος ἐκ τῆς περὶ μετεώρων γνώσεως, εἴτε κατὰ συναφὴν λεγομένων, εἴτε αὐτοτελῶς, νομίζειν δεῖ εἶναι, ἤπερ ἀταραξίαν, καὶ πίστιν βέβαιον, καθάπερ δὲ καὶ τῶν λοιπῶν. Epicurus ad Pythoclem. Omnium natura cognita levamur superstitione, liberamur metu, non conturbamur ignoratione rerum, e qua ipsa existunt horribiles sæpe formidines. Cicero l. 1. de Fin. Omnem istam formidinem, quæ homines molestia afficit, Epicurus existimat oriri ex opinione de providentia, et de pœnis, quæ alteram necessario consequitur, post mortem futuris. Quis enim potest, cum existimet a Deo se curari, non et dies et noctes divinum Numen horrere? Vide Ciceronem in Lucullo. Ita iste insanientis sapientiæ consultus erro: contra quem si quis disputet, rem profecto ageret ridiculam. Communi enim sensu caret istius sententiæ fautor, et est medico committendus. Cura benevoli principis aut parentis metu et tristitia liberat, nec benignos horremus. Unde igitur iste horror cum nos a beneficentissimo et potentissimo Numine curari existimemus? Absurdam hanc opinionem in primo libro proponit Lucretius, et post præparatum artificioso exordio Lectorem, argumentum, quod infœliciter elegerat, exornat. Vs. 160. Nihil e nihilo fieri, et nihil in nihilum reverti, decem argumentis probare nititur; ingeniose fateor invenit, copiose explicat, at rem ipsam minime attingit. Concedamus enim quodlibet e quolibet oriri non posse, certis temporibus res nasci, opus esse tempore quo crescant, et materia qua augeantur; denique certos esse ætatis viriumque terminos, et agros industria et cultura hominum fertiliores reddi: supponamus insuper nihil interire nisi vi aliqua dissolvatur, animalia quotidie nasci non posse nisi ex certis seminibus reficerentur; supponamus unam eandemque vim res cunctas dissolvere non valere, nec naturam aliquid producere, nisi morte aliena adjuvetur: quid efficiet Lucretius? Semina ipsa non fuisse e nihilo producta? Aut nihil Numinis nutu et providentia fieri? Neutrum concludet, ideoque decem argumenta perierunt, licet non tam ingenii sui, quam causæ vitio. vs. 266. Semina sua exilia et minuta contra illos, qui solis oculis credunt, egregie tuetur; et vs. 330. inane esse argumentis quatuor, quibus nemo unquam meliora protulit, evincit: quorum primo et quarto (secundum enim ac tertium non sunt ejusdem firmitatis) nunquam

vidi quod reponi possit. Vs. 420. Nihil esse præter corpus et inane duobus argumentis confirmat, reliquaque omnia, quæ alii inter res numerant, detrudit in classem accidentium, quæ sola opinione a corpore et inani distinguuntur, et subsistunt. Hic vero callide supponit quod probare debuit, solum corpus agere et pati, tangere et tangi posse. Hanc enim definitionem humanæ animæ omnesque immateriales substantiæ aversantur. Vs. 484. Seminibus suis perfectam soliditatem attribuit multis argumentis, nec repugno. At vero ideo illa dissolvi non posse nulla suadet ratio. Soliditas enim seminum oritur ex partium, quæ concipi possunt, contactu; at in omnibus concretis corporibus datur partium contactus æqualis saltem isti, qui est inter partes seminum, contactui: ideoque corpora concreta essent æque indissolubilia ac ipsa semina. Reliqua argumenta quibus suis seminibus æternitatem adstruit vitiosa suppositione innituntur, assumit quod probare debuit: et cum demum ad minimum quod vocant mathematicum fugit, vs. 609. magnis difficultatibus, fateor, adversarios premit, sed ipse non minoribus tenetur. Vs. 630. De Heraclito, Empedocle, Anaxagora, aliis, triumphos agit, et demum vs. 950. universo, quod ex corpore et inani constat, infinitionem longa disputatione attribuit, ubi multa contra Stoicos in universo infinito medium statuentes copiose, multa secundum Epicuri placita ornate; sed illa falsis suppositionibus subnixa corruunt. Deinde antipodas extorres agit, quos in veteres sedes olim restituit sanior philosophia et experientia. Utcunque tamen suis argumentis adblanditur hominum imaginationi, quæ in infinitum deferri amat, nec unquam spatio fixit terminos, nec figere audebit. *Creech.*

DE RERUM NATURA LIB. II.

1 *Suave, mari magno, &c.*] Videntur hæc ex illis Menandri sumta, Ὡς ἡδὺ τὴν θάλατταν ἄποθεν γῆς ὁρᾶν, Ὦ μῆτέρ, ἐστι, μὴ πλέοντα μηδαμῶς: i. e. 'Quam suave est, mater, procul e terra mare cernere non navigantem.' Non dissimile est illud Oppiani βιβλ. ε. ἁλιευτ. Ἀλλὰ θάλασσα Χαῖρέ μοι ἐκ γαίης, ἕκαθεν δέ μοι ἤπιος εἴης. i. e. 'At mare salve Ex terra mihi, longe autem mihi propitium sis.' Eodem pertinent illa M. Tull. lib. 2. Epist. ad Attic. 'Nunc vero, cum cogar exire de navi, non abjectis, sed ereptis gubernaculis cupio istorum naufragia ex terra intueri: cupio, ut ait tuus amicus Sophocles.' Καὶ ὑπὸ στέγῃ πυκνῇ Πυκνᾶς ἀκοῦσαι ψακάδος εὐδούσῃ φρενί. quem Sophoclis locum profert Stobæus ex Tympanist. paulo integriorem, Τί τούτου χάρμα μεῖζον ἂν λάβοις ποτὲ Τοῦ γῆς ἐπιψαύσαντ' ὑπὸ στέγῃ πυκνῇ Πυκνᾶς ἀκοῦσαι ψακάδος εὐδούσῃ φρενί; i. e. 'Quam majorem animo lætitiam percipere queas, quam terra potientem sub denso tecto imbrem crebrum audire, mente quieta et tranquilla?' *Lamb.* Propter hos versus, quibus Memmium suum ad Philosophiæ studium, sepositis aliis, hortatur, quidam Lucretium diritatis accusant; morosi nimis et improbi. Id asserit poëta quod omnes sentiunt: qui dolore, morbo, &c. laborantem videt, protinus 'O me felicem!' *Creech.* Stat. 8. Theb. pag. m. 272. 'Ibi corpore mix-

to, Metiri numerum, vultusque habitusque suorum Dulce Viris.' *Preig.*

Mari magno] Tumido, agitato. Catull. et Virgil. 'magnaque surgunt Æquora,' et sæpe alibi. *Fab.* et *Turn.* Adv. 23. 3. atque *Serv.* ad Virg. Æn. 5. 628.

2 *E terra magnum alt.*] Hunc versum testem producit Nonius Marcell. *Lamb.*

3 *Quemquam est*] Quidam libri: *quempiam est.* Fortasse vere. *Gif.*

5 *Per campos instructa, &c.*] Desiderabatur hic versus in Mss. Vossii, quibusdam, ut opinor, non omnibus; in aliis, uti superius notatur in Var. Lect. confuse legebatur ordine. Sed male. sensus plenissimus est. Sicuti non nisi a terra illum alterius laborem; ita non nisi 'tua sine parte periculi' hæc certamina videre suave est. *Preig.*

Tua sine parte pericli] Secutus sum scripturam quatuor libr. manuscriptorum, quibuscum consentiunt libri Parisienses, Aldini, et Vicetini: atque hanc lectionem longe anteponunt vulgatæ viri doctissimi, in his M. Antonius Muretus: vulgati autem habent, *Tui sine parte pericli.* Lamb. Sic omnes Vett. optime; vid. Indicem: *Tua.* Vulgati: *Tui.* Gif. Ita Scipio apud Appianum Alexandrinum de Bell. Pun. pag. 39. prælium gravissimum inter Masinissam et Asdrubalem Passerem cognomento, securus cum maxima spectavit voluptate: 'Id prælium' (inquit) 'Scipio spectavit e sublimi, tanquam in theatro; aiebatque postea, sæpe se interfuisse variis certaminibus, sed nunquam tanta cum voluptate: non aliud enim secure se spectasse, decem tum supra centum millibus inter se dimicantibus.' *Hav.*

7 *Dulcius*] *Suavius* Gassendus, et forsan melius. *Creech.*

Bene quam] Ordo verborum est: quam tenere edita templa, bene munita, &c. i. e. altas arceis bene munitas sapientum doctrina. tralatio est perpetua. *Lamb.*

8 *Edita doctrina sapientum templa serena*] Veluti arcem et speculam philosophiæ, unde humana despicere liceat. Hunc locum ante oculos habebat Virgilius in Ciri. Sed versus non transcribam. *Fab.* Quæ Lucretius Memmio suo, olim Epicurus Menæceo proposuit. *Μήτε νέος τὶς ὢν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρων ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν· οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδεὶς ἐστιν, οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν. ὁ δὲ λέγων, ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν, ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὅμοιός ἐστι τῷ λέγοντι, πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μὴ παρεῖναι τὴν ὥραν, ἢ μηκέτι εἶναι.* *Creech.*

9 *Despicere unde*] Ex quibus templis, seu arcibus, possis deorsum aspicere, &c. hoc enim proprie valet verbum 'despicere.' Virg. Æn. 1. 228. 'Despiciens mare velivolum, terrasque jacenteis.' Et 'despectare,' idem Virg. 10. 409. 'Ille sedens victor flammas despectat ovanteis.' sic et 'despectus' est e loco superiore aspectus. Cæs. lib. 2. de Bello Gall. 'Quod oppidum cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupeis, despectusque haberet,' &c. *Lamb.* Virgilius Ciri hunc locum expressit, ubi male est: *despicere.* Gif. Præter Virgilium, in Ciri, vs. 14. 'Si me jam summa sapientia pangeret arce, Quatuor antiquis quæ hæredibus est data consors, Unde hominum errores longe lateque per orbem Despicere, atque humileis possem contemnere curas, Non ego te talem venerarer munere tali.' Ovidius quoque 15. Met. vs. 147. 'Juvat ire per alta Astra: juvat, terris, et inerti sede relicta, Nube vehi, validique humeris insistere Atlantis, Palantesque homines passim ac rationis egentes Despectare procul.' Et Statius 2. Theb. prope finem: 'Mediis urbis tibi templa dicabo Collibus, Ionias qua despectare procellas Dulce sit.' Et 2. Sylv. in Surrentino Pollii: 'Celsa tu mentis

ab arce Despicis errantes; humanaque gaudia rides.' *Preig.*

10 *Palanteis*] Vaganteis, 'palantis' enim non patrii casus est, sed accusandi, numeri multitudinis. *Lamb.*

11 *Certare, contendere, niti, &c.*] Horum contrarium in Epicuro ἐπιεικείας titulo venit apud Laërtium, ὑπερβολῇ γὰρ ἐπιεικείας, οὐδὲ πολιτείας ἥψατο. 'Nam præ summa modestia ne accessit quidem ad Remp.' Quod tamen aliter longe interpretatur Cic. 7. Fam. ep. Vid. et inf. 3. 62. *Preig.*

13 *Rerumque potiri*] Reipublicæ summatem esse; quo nil infelicius homini Epicureo, et ei qui ex naturæ norma vivat. quorsum enim belluæ tumultuanti vaces? tibi vive, tibi vale; τὰ πολιτικὰ, οὐδὲν πρὸς τὸ εὖ. Si recte facies, male tibi a corpore erit: nam sexcenta negotia per caput inque latus salient: si male, tum metues; uno verbo, vile mancipium fueris; si quid autem in usus privatos derivabis, id omne forte cum fenore reddendum, et omnia vitæ præmia amittenda. Itaque 'fuge magna,' ait ille: καὶ λάθε βιώσας. *Fab.* Quibus adjungas illa Epicuri: Ἔνδοξοι καὶ περίβλεπτοί τινες ἐβουλήθησαν γενέσθαι, τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀσφάλειαν οὕτω νομίζοντες περιποιήσεσθαι· ὥστε εἰ μὲν ἀσφαλὴς ὁ τῶν τοιούτων βίος, ἀπέλαβον τὸ τῆς φύσεως ἀγαθόν· εἰ δὲ μὴ ἀσφαλὴς, οὐκ ἔχουσιν οὗ ἕνεκα ἐξ ἀρχῆς παρὰ τὸ τῆς φύσεως οἰκεῖον ὠρέχθησαν. *Creech.*

14 *O miseras hom.*] Lutatius, seu Lactantius Firm. profert hos versus l. 1. Instit. sed legit, *O stultas hominum, &c.* Gif. et Lamb.

16 *Degitur hoc ævi*] Apud Nonium sic legitur hic versus: *Degimus hoc ævi, &c.* Lamb. et Gif. Respexisse videtur locum Euripidis, in quo dubitat poëta, ea ne vita sit an mors, quam vitam vocamus. Nonius legerat, *degimus*; arridet magis. *Fab.*

Nonne videre, &c.] Omnes lib. vulg. habent, *nonne videtis*. Veteres autem, et manuscr. fere omnes, *nonne videre*: quos sequor. 'Nonne videre' autem oratio est præcisa et decurtata: (adde Turn. Adv. 5. 27.) quali uti solent in perturbationibus et indignationibus, proinde ac si dixisset: Itane sunt cæci, ut non videant, 'nihil aliud naturam latrare,' i. e. poscere, 'nisi ut,' &c. *Lamb.* *Videre*] Sic ex Vet. nostris scripsi, i. e. 'Videre est.' recte. In Vulgatis: *videtis*, ut et Marull. *Gif.* *Nonne videre*] Licet. Ita ἐν ἐρωτηματικοῖς solent. *Fab.* *Videre*] *Videtis* B. *Videre* Mss. Opt. Cui *est* frustra a quibusdam adjungitur. *Creech.*

17 *Latrare*] I. e. poscere. Festus: 'Latrare' Ennius pro poscere posuit. *Lamb.* et *Turn.* Adv. 2. 2. Clamare, βοᾶν Aristoph. *Fab.*

Apprime huc facit Senec. Ep. 119. 'Nec illud præcipio, ut aliquid naturæ neges: contumax est, non potest vinci, suum poscit.' Infra 6. 522. Vossii Mss. habent: *Terramque cum fumans humorem tota relatrat.* Non male forsan. Vossius tamen *redhalat* pro vulgato *rehalat* ibi restituendum censet. Cæterum 'latrare' pro poscere Ennius, teste Festo, posuit, sed alio haud dubie loco, quam qui ex Varronis 6. de L.L. producitur. *Animus cum pectore latrat, &c.* Hic enim ex Homerico illo expressus est Odyss. Υ. vers. 13. Κραδίη δέ οἱ ἔνδον ὑλάκτει. Et Petronio placuit, in Carm. de Bell. Civili: 'Sed veluti tabes, tacitis concepta medullis, Intra membra furens curis latrantibus errat.' Ut et Statio, 2. Theb. 'Quoties hæc ora natare Fletibus, et magnas latrantia pectora curas Admota deprendo manu!' Et 2. Sylv. Carm. 1. 'Stat pectore demens Luctus, et admoto latrant præcordia tactu.' *Preig.*

Nisi ut quoi Corpore sejunctus, &c.] Vulgati: *utque*. Veteres: *utquei. utquis. ut cui.* Ego: *quoi*, vel *qui*, vel *cui*. Græco more omissum est antecedens: ille. Ita fere supra 1. 68. *Gif.* *Nisi ut, cum Corpore sejunctus, &c.* Hæc

est recta et germana scriptura, quam partim conjectura, partim ex auctoritate trium librorum manuscriptorum restitui. Ordo autem et sententia horum verborum est, non videre homines, id est, itane cæcos oportet esse homines, ut non videant, naturam nihil aliud sibi latrare, hoc est poscere, nisi ut, cum dolor absit a corpore, etiam mente fruatur jucundo sensu, id est voluptate, semota (ipsa natura videlicet) ab omni cura et metu? Omnes igitur libri manuscripti habent *mente*, sine ulla varietate: quibuscum congruunt nonnulli typis excusi, ut Parisienses, Veneti antiq. Vicetini. in eo autem dissentiunt et hi ab illis, et illi inter se, quod alii (Confer Turn. Adv. 5. 27.) habent *nisi ut qui:* alii, *nisi ut cui:* alii *nisi utque:* ego ex *cui* feci *cum*. Jam participium 'semota' refero ad vocem 'natura.' Quod si quis contendet legendum esse *nisi ut cui*, quemadmodum habent nonnulli typis impressi, et Vaticanus, et Memmianus, non pugnabo: sed participium 'semota' quo sit referendum, non video. Nam cum voce 'natura' non facile poterit cohærere, propter relativum 'cui,' et propter ejus antecedens, quod subintelligitur, hoc modo: nisi ut is, cui absit dolor, a corpore sejunctus fruatur, &c. Itaque qui hanc scripturam probabit, necesse etiam habebit ex participio 'semota,' facere semotus, aut semotu', quod quibusdam viris doctis non displicet. Jam qui se hanc lectionem conjectura ductos probasse dicunt, triennio postquam hæc a me scripta sunt, impudentissime et confidentissime mentiuntur. refellit enim eos ipsa prima editio. Sed infinitum sit toties lectorem admonere, quoties faciunt. Nam ubi non faciunt? Docet autem hoc loco Lucretius, finem bonorum esse frui voluptate, et dolore carere. quod probabat Epicurus, ut apparet ex M. Tull. lib. 1. de Fin. ubi Torquatus ostendit, Epicureos non eam solam sequi voluptatem, quæ suavitate aliqua naturam ipsam movet, et cum jucunditate quadam percipitur sensibus, sed maximam illam eis videri voluptatem, quæ percipitur omni dolore detracto: iisdem placuisse, nihil esse medium inter dolorem et voluptatem: eumque, qui dolore careat, summa voluptate perfrui: denique omnis doloris privatione summam voluptatem terminari. *Lamb.* Al. *ut cui*, quæ lectio si admittatur, tum in versu tertio *cura semotu* ...... sin secus, *semota*, leges, et ad vocem 'natura' referetur, non autem ad τὸ *cura*, ut vellet Gifanius. Dii boni ποῖόν τινα ὄρνιθα μουσῶν! sed, inquit, 'Antibacchius erit.' Euge, nunc omnes bene miræ eritis res, quia Antibacchium nominavit. *Fab.* *Nisi utque*, et sequenti versu, *Mensque* legit Fayus contra omnes Codd. Alii approbant *ut qui*, alii *ut cui*, et pro *Semota* legunt *Semotu'*: forsan rectius. σώματος ὑγεία καὶ ψυχῆς ἀταραξία τοῦ μακαρίως ζῆν ἐστι τέλος· τούτου γὰρ χάριν ἅπαντα πράττομεν ὥστε μήτε ἀλγῶμεν μήτε ταρβῶμεν. Et rursus, ἡδονὴν λέγομεν ἀρχὴν καὶ τέλος τοῦ μακαρίως ζῆν: Epicurus ad Menæceum. *Creech.*

Nisi ut cui] Gifanii conjecturam probat Vossius, ut legendum sit: *Nisi ut, cui Corpore sejunctus dolor absit, mente fruatur Jucundo sensu, cura semotu', metuque.* Quid ni autem ita scripserit poëta? quum et sensus multo elegantior, nec metro quicquam metuendum sit. Expressit autem Lucretius id ipsum, quod Epicuri discipulus Metrodorus Σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα dixit, 'Firmam affectionem corporis' Cicero. *Preig.*

18 *Mente*] Marullus et Vulgati, *mensque*, pessime. *Gif.* *Mente fruatur jucundo sensu*] Vera et sincera voluptas, Epicureo homine digna, corpus turbida res, fallax, οὐδὲν σταθερόν, οὐδὲν ὑγιές. Sed dolor absit necesse

est; absque ea re sit, cetera quantumvis magnifica, *κόμποι ῥημάτων, σκιαὶ, θρασυνισμοὶ ἀεροβατούσης δοξοκοπίας. Fab.* Epicurei non eam solam sequebantur voluptatem, quæ suavitate aliqua naturam ipsam movet, sed maxima illa iis videbatur voluptas, quæ percipitur omni dolore detracto: Tull. 1. de Fin. Et cum aliquando dixit Epicurus *πᾶν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθήσει*, Epist. ad Menæceum, vox ista *αἴσθησις* latius sumenda, et opponitur morti, quæ est *στέρησις τῆς αἰσθήσεως*. Epicurus enim de voluptate a Cyrenaicis dissentit, *οἱ μὲν γὰρ τὴν καταστηματικὴν οὐκ ἐγκρίνουσι, μόνην δὲ τὴν ἐν κινήσει, ὁ δὲ ἀμφοτέραν, ψυχῆς καὶ σώματος*, Laërt. vit. Epicuri. Et Epicurus ipse in libro *περὶ αἱρέσεως. Ἡ μὲν γὰρ ἀταραξία καὶ ἀπονία καταστηματικαί εἰσιν ἡδοναί, ἡ δὲ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη κατὰ κίνησιν ἐνεργείᾳ βλέπονται. Creech.*

19 *Semotus, metuque*] Ita conjectura ductus scripsi. Nam libri habent: *semota*, etiam non male; ut sit antibacchius. Sed ex præcedentium versuum mendis puto et hunc depravatum. *Semotus a curis* dicit. vide et supra 1. 45. et inf. *Gif.*

20 *Pauca videmus esse opus*] Pauca videmus esse utilia ac necessaria. ut sup. 1. 1049. et 1069. 'Infinita opus est vis undique materiai.' *Lamb.*

Ergo] Notandum pro itaque adeo. Sensus est; homini tum bene esse, cum dolore caret; nam voluptas quidem corporea, si paulo vehementior erit, sui sensum amittet; dein animus hominis liber non est; unde igitur *τὸ εὖ εἶναι*? unde illa *εὐεστὼ* boni Democriti? *Fab.*

21 *Quæ demant quemque dolorem*] Vulgatos codices secutus sum. nam manuscripti, et Parisienses, et Veneti antiquiores habent, *quæ demant cumque dolorem.* Quam lectionem si quis probabit, *cumque*, interpretandum erit, quandocunque, et quovis tempore: vel dicemus esse *τμῆσιν, quæ demant cumque*, pro *quæcunque demant.* Ergo sic, ut edidi, legi malo. *Lamb. Quæ demant cumque dolorem*] Ita ex libris vett. scripsi. Vulgati: *quemque.* In hac re millies variatum est. *Gif.* Magis multo placeret, *cumque.* Fab. et Creech.

22 *Delicias quoque uti nullas*] Sic legendum, non, ut in nonnullis libris est, *multas;* neque, ut in aliis, *haud multas;* neque, ut habebat Pontani codex, *molleis.* Sententia autem hæc est: Quamvis etiam nullas delicias, nullasque voluptates supervacaneas adhibere possint, et quasi substernere; tamen ne natura quidem quicquam gratius desiderat. *Lamb. Nullas.* Ita legendum videtur. In libris: *multas.* sic sup. lib. 1. vs. 625. *Gif.* Lambinus, Gifanius, Pareus, alii, et hanc lectionem ipse Faber amplectitur: *Multas* alii, quod retinendum judico, et vs. 31. 'Non magnis opibus jucunde corpora curant.' Admonitus contendo. *Creech. Mullas* omnino legendum cum Vossio arbitramur, ut sensus sit: pauca illa, quæ corpoream ad naturam opus esse videmus, multas tamen delicias continere, et substernere posse. *Preig.*

Delicias] Post *τὸ* dolorem minima distinctione seu *ὑποστιγμῇ* opus est, non *τελείᾳ*; quippe consecutio orationis hæc sit necesse est: Etiam si nullas voluptates congeras (ex iis intellige quas natura pravis corrupta opinionibus postulat) satis bene naturæ nostræ fuerit, si nullum dolorem sentiat. Sed in Latinitate notandum maxime, quod nos fortasse primi annotamus, 'Interdum neque,' positum esse pro nunquam. Alioqui nil fere certi diceret Lucretius, qui tamen certi aliquid afferre voluit. Deinde *παιδαριώδης* sententia foret. Sed satis est monuisse. *Fab.*

24 *Si non aurea sunt*] Hunc locum imitatus est Virg. in Culice vs. 61. 'Si non Assyrio fuerint bis lauta colore Attalicis opibus data vellera: si

nitor auri Sub laqueare domus animum non tangit avarum, Picturæque decus, lapidum nec fulgor in ulla Cognitus utilitate manet, nec pocula gratum Alconis referunt, Bætique toreuma, nec Indi Conchea baca maris pretio est: at pectore puro Sæpe super tenero prosternit gramine corpus, Florida cum tellus gemmanteis picta per herbas Vere notat dulci distincta coloribus arva,' &c. Et Georg. 2. 461. 'Si non ingentem foribus domus alta superbis Mane salutantum totis vomit ædibus undam, Nec varios inhiant pulchra testudine posteis, Illusasque auro vesteis, Ephyreiaque æra, Alba nec Assyrio fucatur lana veneno, Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi: At secura quies, et nescia fallere vita, Dives opum variarum: at latis otia fundis, Speluncæ, vivique lacus: at frigida Tempe,' &c. Notavit Macrob. 6. c. 2. apud quem admonendus est lector, legi *auratuque tecta*, pro *aurataque templa*. Lamb. Ut in aulis regum, principum. Lychnuchos intelligit: hodie integra simulacra non sunt, sed brachia argentea, inaurata, &c. Virgilius merus Epicureus, nisi in Æneide, hos versus æquare conatus est; sed tanto conatu, tanto molimine, ut dum magistrum superare vult, cadat. Versus in Georg. et Culice cuilibet obvii sunt, neque huc transferendi. *Fab.*

25 *Lampadas igniferas manibus*] Hujusmodi simulacra aurea, in ædibus divitum, candelabrorum locum et vicem obtinent. *Lamb.* Insignis Homeri est locus de Phæacibus Odyss. 7. 100. *Χρύσειοι δ' ἄρα κοῦροι ἐϋδμήτων ἐπὶ βωμῶν Ἕστασαν, αἰθομένας δαΐδας μετὰ χερσὶν ἔχοντες, Φαίνοντες νύκτας κατὰ δώματα δαιτυμόνεσσι·* quæ ad verbum a Lucretio nostro expressa esse pulcre docuit Casaub. ad Athen. Lib. 4. Cap. 11. *Hav.*

26 *Lumina nocturnis*] Sumtuosiores et apparatiores cenæ apud veteres noctu factitabantur, et totam noctem producebantur. Horat. Od. 21. lib. 3. ad Amphoram, 29. 'Te, Liber, et si læta aderit Venus, Segnesque nodum solvere Gratiæ, Vivæque producent lucernæ, Dum rediens fugat astra Phœbus.' ad quem locum plura. *Lamb.*

27 *Nec domus argento fulget*] Secutus sum quinque libros manuscriptos, quibuscum consentiunt Vicetini. Neque vero est quod quemquam moveat syllaba postrema brevis in verbo 'fulget.' Hanc enim licentiam sibi interdum permittunt poëtæ, ut iambum pro spondeo ponant: ut Virg. 5. 521. 'Ostentans artem pariter, arcumque sonantem.' idem 12. 13. 'Congredior. fer sacra pater, et concipe fœdus.' Horat. Sat. 2. 3. 259. 'Amator Exclusus qui distat, agit ubi secum, eat an non?' &c. Lucret. 4. 340. 'Ater init oculos.' *Lamb.*

Fulget] Ita in Vet. libris. Vulgati: *fulgens, renidens*. Quod Marullus induxit. *Gif.*

Argento] Lancibus, cantharis, poculis, &c. 'Ingens argentum mensis.' Virg. 'Ridet argento domus.' Hor. *Fab.*

Auroque renidet] Fortasse: *ostroque renidet* Lucretius scripsit; nam versu seq. auri satis superque meminit, imo jam 'aurea juvenum simulacra' præcesserunt. Conjecturam suggerit Petronius, in Carm. de Bell. Civ. 'Ecce Afris eruta terris Citrea mensa, greges servorum, ostrumque renidens Ponitur, ac maculis imitatur vilibus aurum.' 'Ostro' autem æque ac 'argento' fulgere ac renidere domum apposite dixit, inter epulas nempe nocturnas, dum 'in ostro jactantur,' ut vs. 35. loquitur, qui mensis accumbunt. Jam vide, quam apte huic ostro 'gramen molle,' argento 'aquæ rivum,' laqueatis auratisque tectis, 'altarum arborum ramos' mox opponat. Apud Macrob. hic locus, et vulgatæ lectioni convenienter *auroque*

renidet etiam legitur, sed et plura ibi a vera scriptura recedunt. *Preig.*

28 *Citharis*] 'Citharas,' 'Citharam,' in Macrob. et 'Cithara.' *Gif.*

Reboant] Resonant. Virg. Georg. 3. 223. 'reboant silvæque, et magnus Olympus.' *Lamb.*

Templa] *Tecta,* Macr. *Gif.* Longe mihi, ut debet, potior est altera lectio, *aurataque tecta*, et ita legisse Macrobium constat; neque aliter legisse Virgilium dejerare possum, uti ex Culice judico. Quin ita etiam legerat Horatius, uti infra ad illud 'curæque sequaces' videbimus. *Fab.*

Aurataque templa] Macrob. 'aurataque Tempe.' Sed 'templa' vox Lucretiana est, nec temere sollicitanda. *Preig.* Imitatum quoque constat Lucanum, qui non modo 'cœli templa' dixit 1. 155. sed quasi Lucretianum hunc locum respiciens, ita epulas Cleopatræ descripsit 10. 111. 'Ipse locus templi, quod vix corruptior ætas Extruat, instar erat: laqueataque tecta ferebant Divitias, crassumque trabes absconderat aurum.' *Hav.*

29 *Attamen inter se*] Hanc scripturam reperi adscriptam ad oram libri typis impressi, quem mihi commodaverat Vincentius Laureus Calaber: eamque secutus sum, rejecta vulgata, *Cum tamen:* ex qua probabilis sententia elici non potest. quidam docti legi volunt *Tum tamen*, propius accedentes ad vulgatam. Ad hunc locum pertinet illud Varronis Ἀνθρωπουργ. 'Non fit thesauris, non auro pectu' solutum: Non demunt animis curas, nec religiones Persarum montes, non atria diviti' Crassi.' *Lamb.*

Quin tamen inter se, &c.] Ita omnes libri et Macrob. Lambinus: *At.* vulgati: *cum.* Gif. istud 'Quin' hic eandem vim habet ac cum dicimus, 'Quin omitte me.' Terent. et ante illum Plautus. *Fab.* *Tum tamen: Cum tamen: Quin tamen*, Alii. Quæ vox a Macrobio probatur. *Creech.*

31 *Non magnis opibus, &c.*] Καὶ μᾶζα καὶ ὕδωρ τὴν ἀκροτάτην ἀποδίδωσιν ἡδονήν. Epicurus ad Menæceum. Et inter κυρίας δόξας illius legas: Ὁ τῆς φύσεως πλοῦτος καὶ ὥρισται καὶ εὐπόριστός ἐστι. *Creech.*

32 *Arridet*] Idonea et opportuna est translatio. *Lamb.*

34 *Nec calidæ citius*] Sic Horat. Epist. ad Loll. 1. 2. 47. 'Non domus, aut fundus, non æris acervus et auri Ægroto domini deduxit corpore febreis, Non animo curas,' &c. *Lamb.*

35 *Textilibus picturis*] Bene. Intelligit belluata tapetia, atque adeo omnia peristromata, in quibus omnicolor lana omnia imitatur; nam μονόχρωτα viliora sunt. *Fab.*

Ostroque rubenti] Vestibus stragulis purpureis.

36 *Jacteris*] Voluteris, decumbas. intelligit vestem stragulam. *Fab.*

Plebeia in veste] Petron. de Bello Civ. princ. 'Non usu plebeio trita voluptas.' Cæterum tractat hunc locum haud ineleganter etiam Claudian. in Rufin. 1. 197. et seqq. *Preig.*

37 *Gazæ*] Ingentes divitiæ, et Persicæ. *Lamb.*

39 *Quod superest*] Nil prosunt istæc corpori; animo autem, quid? tantumdem, inquit, fortasse etiam minus: nam mollities quidem vestis et εὐκρασία colorum fortasse juvant corpus: animum autem sumptu et cura lacerant. *Fab.* Huic tres optimos Varronis Epicuræi versus subjiciamus: 'Non fit thesauris, non auro pectu' solutum, Non demunt animis curas, nec religiones Persarum montes, non divitis atria Crœsi.' *Creech.*

40 *Si non forte tuas legiones*] Εἰρωνεία. nisi forte (inquit) curæ, et religiones, et mortis formidines perterritæ legionibus, et turmis equitum, effugiunt ex animo: quod nunquam futurum est. *Lamb.* Εἰρωνικῶς loquitur. *Fab.*

41 *Fervere cum videas; classem lateque vagari, Ornatamque armis belli simulacra cientem*] Ita ex Vet. libris et Nonio, *Fervere*, scripsi. Aliorum scripturam piget recitare. *Gif.* *Fervere cum videas.* Nonius Marcell. testem producit versum ex hoc libro, hujusmodi, *Fervere cum videas classem, lateque vagari:* quem cum ego nusquam reperissem, ei hic locum esse existimavi. Perierat autem in exemplaribus manuscript. errore librariorum, propterea quod duorum versuum idem principium esset. Habet vero hæc ἐπανάληψις venustatem non injucundam. Quod autem simius quidam impudentissimus triennio post quam hæc scripseram, ita se ex Nonio scripsisse dixit: *Fervere cum videas classem, lateque vagari, Ornatamque armis, belli simulacra cientem*, deleto versu, *Fervere cum videas belli simulacra cienteis:* in eo declarat, se esse et furem impudentissimum, et barbarum. Fervere autem a verbo fervo, quo sæpe utitur et Virg. ut Georg. 1. 456. 'Omnia tunc pariter vento, nimbisque videbis Fervere.' Idem Æn. 4. 409. 'cum litora fervere late Prospiceres.' Lucillius etiam indicativo 'fervit:' 'Fervit aqua, et fervet: fervit nunc: fervet ad annum.' *Lamb.*

Fervere cum videas, &c.] Perperam huic loco ex Nonio intruserunt viri docti alterum illum versiculum: *Fervere cum videas classem, lateque vagari.* cum Nonius potius ex Mss. Lucretii corrigendus sit. Ingeniose autem huic Nonii apposuit Gifanius: *Ornatamque armis, belli simulacra cientem.* Sed prior pars conflata ex duobus illis versiculis, qui quo fato huic loco adhæserint, mihi nondum liquet, certe haud parum turbant. Fervere autem egregie hoc loco dicuntur legiones per loca campi, 'Cum circumvolitant equites, mediosque repente Transmittunt, valido quatientes impete campos: Fulgur ibi ad cœlum se tollit,' &c. ut infra vs. 325. loquitur: quemadmodum 'formicarum iste discursus' appellatur apud Senec. Nat. Quæst. lib. 1. princ: 'Cum te in illa vere magna sustuleris; quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, et quasi magnum aliquid agatur, equitem modo ulteriora explorantem, modo a lateribus affusum, libebit dicere: It nigrum campis agmen.' De vermibus enim usurpat Noster verbum 'effervere' infra, vs. 926. 'Quatenus in pullos animaleis vertier ova Cernimus alituum, vermeisque effervere terram.' *Preig.*

Belli simulacra cienteis] Sic et inf. vs. 324. Virg. quoque Æn. 5. 585. 'Pugnæque cient simulacra sub armis.' et Sil. Ital. 7. 119. 'Fertur ovans, pugnæque agitat simulacra futuræ.' *Preig.*

43 *His tibi cum rebus*] Veteres: *tum.* Sic supra lib. 1. vers. 609. *Gif.*

Timefactæ] Sic omnes veteres. Marullus et Vulgati, *timefacto*, male. *Gif.* Sic legendum, non, ut in vulgatis quibusdam, *tumefacto.* nam ut omittam, quod libri manuscripti habent *timefactæ*, sententia ipsa hanc lectionem flagitat. hoc enim sentit Lucretius, divitias, nobilitatem, imperia, potentiam, nihil neque corpori nostro prodesse, neque animo: nisi forte timores, religiones, curæ, et ceteræ animorum pestes, perterritæ armorum sonitu, et telorum horrore, ex animis effugiunt. quod longe aliter est. usus est eodem verbo M. Tull. de Off. 2. 'Quamvis enim sint demersæ leges alicujus opibus, quamvis timefacta libertas,' &c. Sic enim habent libri veteres, ubi vulgati *tremefacta.* Lamb. Male Gifan. in edit. 2. *cum.* Fab.

His tibi tum rebus timefactæ relligiones Effugiunt animo pavidæ, mortisque timores] Non possum ab animo meo impetrare, isthuc ut adprobem, *relligiones timefactæ pavidæ;* cum τὸ

'pavidus,' et τὸ 'timefactus' idem sint, nunc quidem. quamobrem lubens legerim, *His tibi tum rebus pavefactæ relligiones Effugiunt animo, pavidi mortisque timores?* Solet enim noster conjunctiones aut transponere, aut longius paulo trahere, idque more veterum poëtarum. Quin et Ovidium ipsum, qui tamen arti obsequitur maxime, idem factitasse satis ei constat, cui notior ille paulo est. Quod autem *pavidos timores* dixi legi velle, nihil me novi fecisse arbitror. Ita enim optimus quisque veterum loquitur. sic Ovidius 'pavidos metus' alicubi vocavit, in Fastis opinor; alibi 'pavidam formidinem,' in Met. ut et 'pavidum timorem,' nescio quo loco; nam hæc a memoria sunt. Qui otio abundabunt, plura his addent. *Fab. Emend.* Voce 'Timefactæ' utitur Tullius lib. 2. de Off. nec rejicimus, etsi 'pavidæ' sequatur. Alii legunt *tumefacto.* Quid ni 'tumefactæ religiones' i.e. superbæ; ut 'Dominus metus' apud Lucretium, Δεσπότις Εἱμαρμένη apud Epicurum? Laërtius in vita Epicuri. Faber non potest ab animo suo impetrare ut approbet *Religiones timefactæ, pavidæ,* cum 'pavidus' et 'timefactus' idem sonent, quamobrem lubens legit, *His tibi tum rebus pavefactæ religiones Effugiunt animo, pavidi mortisque timores Tum vacuum pectus linquunt, &c.* Creech. Et cur non *pavidæ mortisque timores* scribas? sola distinctione mutata, pro morte pavidum reddente, ut multa talia. *Hav.*

44 *Effugiunt*] Vide Emendationes. Ceterum ita existimo, tolli debere distinctionem, et hunc versum cum sequenti connectendum. *Fab. Not.*

45 *Tum vacuum pectus*] Libri quidem veteres habent, *vacuum tempus:* quod si probemus, 'tempus' accipiendum pro capite, ut apud Cornificium, qui lib. 4. ad Herennium eadem voce utitur, ad extr. ibi, 'Percutit tempus:' et apud Virgil. 9. 418. 'it hasta Tago per tempus utrumque.' sed libris omnibus reclamantibus, *pectus* legendum arbitror. Nam etiamsi *tempus* scriptum esset a Lucretio pro capite, tamen ne hoc quidem ferri posset. Pectus enim, non caput, ex omnium philosophorum sententia perturbationum sedes est. Quin rationem ipsam Epicurus in pectore, non in capite collocat. Sic enim Lucret. hoc eodem libro infra: 280. 'Tamen esse in pectore nostro Quiddam, quod contra pugnare, obstareque possit.' et 3. 140. 'Consilium, quod nos animum mentemque vocamus: Idque situm media regione in pectoris hæret. Hic exsultat enim pavor, et metus,' &c. et eod. lib. 615. 'Denique cur animi numquam mens, consiliumque Gignitur in capite?' *Lamb. Tum vacuum tempus.* Antique pro tempora seu caput. Lambinus: *pectus,* contra omnes libros. *Gif. Linquunt.* Quidam vetus meus: *linquit.* Idem: *Tum vacuum pectus.* Hæc lectio Lambini est, cum libri omnes constanter habeant *tempus,* quod Gifanius et Lambinus ipse pro capite, (nam tempus in singulari κροτάφους significat, uti ex Virgilio, Catullo et aliis certum est,) sumi existimant: mea sententia pessime. 'Tempus' enim hoc loco vita est, quod facile animadvertere poterant: res enim plana est. *Fab. Tempus* Codd. Caput, si Lambinum, aut Gifanium audiamus, vitam si Fabrum. *Creech.*

46 *Quod si ridicula hæc*] Quod si hæc omnia, nempe gazas, gloriam regni, legiones, ridicula esse videmus, et si revera metus et curæ non metuunt armorum sonitus, &c. *Lamb.* Cum reges, nobiles, ditissimi et potentissimi hominum metu, cura, solicitudine turbentur, nec beatiorem, quam alii, vitam agant; honorum, divitiarum, &c. cupiditatem ex ignorantia veræ fælicitatis nasci vss. 15. pronuntiat: nec mirum tam crassam esse ignorantiam,cum omnes veluti in tene-

bris ambulemus, vitamque agamus Epicureæ philosophiæ luce nondum illustratam. In tenebris vero nos omnes vivere, ex vano hominum metu, et ridiculis timoribus demonstrat; ut pueri enim in tenebris metuunt omnia, et ridicula sibi ipsis effingunt pericula, sic omnes opinione de providentia, et futuris post mortem pœnis (ægri, ut sentit Epicurus, somnio) terrentur. Ut has tenebras fuget, et Memmium suum omni metu et solicitudine liberet Lucretius, opus prosequitur, et rerum naturam copiose et ornate explicat. *Creech.*

47 *Re veraque*] Sic Horat. Od. 3. 1. 37. 'Sed timor et minæ Scandunt eodem, quo dominus: neque Decedit ærata triremi, et Post equitem sedet atra cura.' Idem Od. 2. 16. 21. 'Scandit æratas vitiosa naveis Cura, nec turmas equitum relinquit,' &c. *Lamb.*

Metus hominum] Virg. Georg. 2. 490. 'Felix, qui potuit rerum cognoscere causas: Atque metus omnes, et inexorabile fatum Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis Averni.' *Preig.*

Curæque sequaces] Horatius hunc locum in animo habebat cum scripsit, 'Scandit æratas vitiosa naves Cura, nec turmas equitum relinquit,' i. e. ὑπολείπεται; ergo facile sequaces sunt curæ: unde et alibi 'alatas' facit: 'Curas laqueata circum Tecta volantes;' vides 'laqueata tecta' Lucretii et 'curas' ipsas, quod ex hoc loco hauserat, ut innuimus. Sed ἰδέαν τοῦ 'volantes' ex Theognide, quod primi, ut videtur, monemus, sumpserat. Græci scriptoris versus sunt: Φροντίδες ἀνθρώπων ἔλαχον πτερὰ ποικίλ' ἔχουσαι. Vides 'curas alatas:' sed hæc raptim; tamen, ut recta sint et proba. *Fab.*

49 *Rerumque potentes*] Qui potiuntur rerum, qui cum imperio sunt, &c. *Fab.*

50 *Fulgorem ab auro*] Hellenismus, ab auro effluentem, provenientem. *Fab.*

51 *Quin omne sit hoc rat. eg.*] Cod. Bertin. habet *quin omni sit hæc rationis egestas.* Lamb. *Omne sit hoc*] Quidam libri veteres: *omnis sit hæc:* etiam recte. *Gif.* Alii: *Quin omnis sit hæc:* non probo, et multo minus *potestas* pro *egestas:* quod quidam Codd. agnoscunt. *Creech.* Jam pridem viris doctis arrisit *omnis sit hæc;* tanquam lectio haud improbanda. Utrum vero hæc *rationis egestas* potius, an *potestas* dicenda sit, non minus expendi meretur, postquam ex tantæ fidei Codd. prodiit et hæc scriptura: *Quid dubitas, quin omnis sit hæc rationis potestas?* Et: *Omnis hæc rationis egestas est,* pro: hæc omnia a rationis egestate seu inopia proficiscuntur sive imputanda sunt, nullo forsan exemplo dictum fuerit; quum: *Omnis hæc rationis potestas est,* pro: hæc omnia potest ratio, vel hæc sola potest ratio; nempe timefacere et fugare relligiones timoresque mortis, metusque illos audaces, &c. stylum Lucretianum oleat. Nam et infra vs. 286. non aliter: 'Quare in seminibus quoque idem fateare necesse est, Esse aliam præter plagas, et pondera caussam Motibus, unde hæc est nobis innata potestas.' Nec non, quod sæpius usurpat: 'Hiscendi est nulla potestas.' *Preig.*

53 *Nam veluti pueri*] Iterantur hi quinque vss. qui deinceps sequuntur, et 3. 90. et princ. sexti. Sed quod hic dicit, pueros in tenebris timere, idem fere accidit omnibus: neque id temere. Nam cum videndi sensus omnium sensuum sit præstantissimus, oculusque tanquam corporis dux in capite sit collocatus; in tenebris autem suo munere fungi non possit; fit ut in tenebris quasi eo, quo maxime nitimur et confidimus, præsidio nudati, et ab omni ope derelicti, paveamus. Huc pertinent illa Senecæ epist. 3. lib. 19. 'Itaque res falsa

et inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere: jam apparebit, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est: 'Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis In tenebris metuunt, ita nos in l. tim.' Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti; non timemus in luce: omnia nobis fecimus tenebras, nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursitamus: nec ob id resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res in tenebris impetus. At me Hercule id agimus, ut longius revocandi simus: et cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseveramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Uno autem modo potest, si,' &c. *Lamb.*

58 *Hunc igitur terrorem, &c.*] Hi tres versus, qui deinceps sequuntur, positi sunt sup. 1. 147. *Lamb.*

Hunc igitur terrorem] Jam superius lecti sunt hi versus. *Fab.*

61 *Nunc age*] Nunc aggreditur ad disputationem de motu. Est autem motus apud Epicurum triplex: motus deorsum, omnium corporum et ponderum proprius, ad lineam, seu ad perpendiculum: motus per plagam: motus per declinationem: de quibus mox plura dicemus. *Lamb.* Triplex secundum Epicurum motus est, deorsum, per plagam, per declinationem, seu per clinamen. *Fab.* Argumentum secundi libri vss. 5. continetur: primo promittit se explicaturum seminum motus, quibus res generantur et dissolvuntur: secundo caussam istorum motuum, et tertio motuum seminum celeritatem. Hæc cum perfecerit, parata erant omnia, quibus generationes et resolutiones rerum explicari possint. *Creech.*

63 *Cogantur*] Propter ingenitum motum: quî si aliter sit, alia quærenda principia sint, et ad Deos confugiendum. *Fab.* *Quæve sit ollis.* Quidam vetus meus; *quæque*, ut supra 1. 52. *Gif.* *Ollis.* illis, ut supra, et sæpe alibi. *Lamb.*

64 *Reddita*] Attributa. Sic sæpe alibi. *Lamb.* *Reddita*] Tributa, ita ut naturaliter illam habeant. *Fab.*

66 *Nam certe, &c.*] De diversis seminum motibus, et eorum causa disputaturus, viam sibi præmunit, motumque aliquem esse contra ignavos quosdam et inertes philosophos ex incremento et decremento rerum vss. 13. demonstrat: ideo enim augentur res, quod quædam materiæ particulæ advolent, et adhæreant; ideo minuuntur, quod moleculæ quædam nexu solutæ avolent: istas vero particulas accedere vel recedere sine motu qui dixerit, absurda dixit. *Creech.*

Stipata] Id ni foret, res in statu manerent. *Fab.*

67 *Quoniam minui rem*] Αἰτιολογία αἰτιολογίας. Ut probet esse motum, sumit, quod supra probatum est, materiam non esse inter se stipatam, sed rebus admistum esse inane. materiam autem non cohærere inter se stipatam, ex eo intelligere licet, quod res augentur, et minuuntur. αὔξησις autem et φθίσις sunt motus κατὰ ποσόν. 'Usque adeo omnibus ab rebus res quæque fluenter Fertur, et in cunctas dimittitur undique parteis.' et 6. 933. 'Nec mora, nec requies inter datur ulla fluendi.' *Lamb.* Occulte dilabi, et sensim minui. Hac voce elegantissimi autores utuntur, at non Manilius in lib. 4. 'Tunc et opes, et regna fluunt.' quod sensit Pareus. Consule locum, et apud Manilium *Fluere* aliud significare agnosces. *Creech.* *luere*] Sic 4. 225.

70 *Videatur*] Non δοκῇ, sed plane videamus.

71 *Quæ decedunt corpora quæique*] Sic legendum putabam, non *corpora cunque*: quamvis quidam docti, in his

Turnebus, et Muretus, et Passeratius, probent, ut sit tmesis, pro quæcunque. *Lamb.* Alii *cunque:* non tanti. *Creech.*

72 *Unde abeunt, minuunt*] Id, unde abeunt, minuunt. *Lamb.* *Quo venere, &c.* id, quo accesserunt, augent. *Lamb.* *Agmine* alii: quos non sequor. *Creech.*

74 *Sic rerum summa novatur Semper*] Quia quod ex uno decedit, alteri accedit, et ortus unius, alterius est interitus; ita quædam æternitas, quoad ejus fieri potest, per successionem rerum conservatur. Itaque Homerus Ιλ. ζ. hominum ætatem cum foliorum ortu et natura comparat, vs. 146. Οἵη περ φύλλων γενεὴ, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν: i. e. 'Non alius multo est hominum ortus, quam foliorum.' Idem Ιλ. φ. 464. de hominibus: Οἳ φύλλοισιν ἐοικότες ἄλλοτε μέν τοι Ζαφλεγέες τελέθουσιν, ἀρούρης καρπὸν ἔδοντες, Ἄλλοτε δ' αὖ φθινύθουσιν ἀκήριοι· i. e. 'Qui foliis similes, interdum munere terræ Vescentes, florent: interdum lumine cassi Intereunt.' Sic et Mimnermus: Ἡμεῖς δ' οἷά τε φύλλα φύει πολυάνθεμος ὥρη Ἦρος, ὅτ' αἶψ' αὐγῇ αὔξεται ἠελίου. i. e. 'Nos autem, qualeis frondeis fert floriferum ver, Solis fulgor eas quando alit, atque fovet.' Cum his congruunt et illa Lucretiana 5. 1275. 'Sic volvenda ætas commutat tempora rerum. Quod fuit in pretio, fit nullo denique honore: Porro aliud succedit, et e contemtibus exit.' Idem 3. 977. 'Cedit enim rerum novitate extrusa vetustas.' Idem hoc eodem libro infra, 575. 'Nunc hic, nunc illic superant vitalia rerum, Et superantur item: miscetur funere vagor, Quem pueri tollunt visentes luminis oras: Nec nox ulla diem, neque noctem aurora secuta est, Quæ non audierit mistos vagitibus ægris Ploratus, mortis comites, et funeris atri.'

75 *Mutua*] I. e. mutuo. et ita sæpe alias. *Lamb.* Mutuo. Hellenismus: successive, ἐνάλλαξ. *Fab.*

78 *Et quasi curs.*] Sumtum a ludis, quos faciebant Athenienses, quosque ἀγῶνας λαμπαδούχους appellabant: in quibus is qui currebat, lampada tenebat, et, cursu confecto, ei qui postea cursurus erat lampada tradebat. significabatur autem per hanc lampadem, et cursum, vitæ humanæ brevitas. qua de re vide Aristophanis scholiasten. Usurpat hoc et Plato lib. 6. de legib. Γεννῶντες καὶ ἐκτρέφοντες παῖδας, καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντες ἄλλοις ἐξ ἄλλων. i. 'Gignentes et alentes liberos, vitam tanquam lampada aliis ex aliis tradentes.' Pers. Sat. 6. 61. 'Qui prior es, cur me in decursu lampada poscis?' Huc pertinet illud Cornif. l. 4. Rhet. 'Non enim, quemadmodum in palæstra qui tædas ardenteis accipit, celerior est in cursu continuo, quam ille qui tradit; ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quam ille qui decedit: propterea quod defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperito exercitum tradit.' Et illud Varronis lib. 3. de R.R. 'Sed, o Merula, Axius noster ne, dum hæc audit, physicam addiscat, quod de fructu nihil dixi, cursu lampada tibi trado.' Commemorat hos ludos Harpocratio in voce λαμπάδιον, his verbis: τρεῖς (al. τρὶς) ἄγουσιν Ἀθηναῖοι ἑορτὰς λαμπάδος· Παναθηναίοις, Ἡφαιστείοις, Προμηθείοις, Πολέμων φησὶν ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν τοῖς προπυλαίοις πινάκων. Ἴστρος δ' ἐν πρώτῃ τῶν Ἀττίδων εἶπεν, ὡς ἐν τῇ τῶν Ἀπατουρίων ἑορτῇ Ἀθηναίων οἱ καλλίστας στολὰς ἐνδεδυκότες, λαβόντες ἡμμένας λαμπάδας ἀπὸ τῆς ἑστίας, ὑμνοῦσι τὸν Ἥφαιστον, θύοντες, ὑπόμνημα τοῦ κατανοήσαντα τὴν χρείαν τοῦ πυρὸς διδάξαι τοὺς ἄλλους. i. e. 'Treis (al. *ter*) dies festos Lampadis agitant Athenienses: Panathenæis, hoc est quinquatribus, Hephæstiis, i. e. die festo Vulcani, Prometheis, ut ait Polemo libro de tabulis quæ in templorum vestibulis positæ sunt. Ister vero in primo Atticarum tradidit, die festa

Apaturiorum, eos ex Atheniensibus, qui pulcherrimis vestibus ornati sunt, sumtis lampadibus accensis ex urbis foco, Vulcanum laudare, eique sacrificare, ad memoriam illius in mortaleis beneficii prodendam, quod ignis usum intellectum alios docuit.' Commemorat et Isæus hunc ludum ἐν τῷ περὶ τοῦ Φιλοκτ. κλήρου, sub extr. ibi, Γεγυμνασιάρχηκε δὲ λαμπάδι. Eodem pertinet illud ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ 'Απολλ. κλήρ. Γεγυμνασιάρχηκα εἰς Προμήθεια. ubi vulgo legitur προμήθειαμ, mendose. Nam Προμήθεια, Promethei dies festi sunt: quibus etiam hi ludi Lampaduchi fiebant, ut diximus. Admonet me hujus loci apud Isæum emendatio, ut significem lectori Græcarum litterarum studioso, me propediem decem rhetores editurum plus decies mille locis emendatos, et scholiis utilissimis illustratos. *Lamb.* Debet hic versus alio migrare; neque enim sedem suam occupat. Sic igitur eum cum superioribus connectes, si me audiveris: *Nec remoratur ibi: sic rerum summa novatur Semper, et inter se mortales mutua vivunt: Et, quasi cursores, vitai lampada tradunt.* Qui non indiligenter legerit, is ita fieri debere satis ipse per sese judicaverit. *Fab. Emend.* Vide emendationes. de his ludis abunde multa Meursius in lib. de Græcia feriata: multa ex Aristoph. Philostrato, auctore ad Herennium, Varrone, congeri possent: sed id alii præstiterunt. *Fab.* Ex Pausania, Harpocratione, Aristophanis Scholiaste, Varrone, Scriptore ad Herennium, &c. multa corradunt Interpretes. Breviter: Athenis in quibusdam festis currebant homines accensam lampada tenentes; qui cursum perfecerat alteri cursuro lampada tradebat; inde λαμπαδεύεσθαι 'tradi successive,' ut apud Philonem, τὸ τῆς ἀρετῆς φέγγος λαμπαδευόμενον ἐπ' ἀλλήλοις διαδοχαῖς ἰσόχρονον γενήσεται κόσμῳ. Et apposite Plato l. 6. de Leg. γεννῶντες καὶ ἐκτρέφοντες παῖδας, καθάπερ λάμπαδα τὸν βίον παραδιδόντες ἄλλοις ἐξ ἄλλων. Hunc versum loco suo movet Faber, et vs. 75. subjungit. *Inter se mortales mutua vivunt, Et quasi cursores, &c.* Creech. Adde Herodotum, qui lib. 8. Historiarum, refert cursores Persarum pernicissimos primum secundo, secundum tertio, et ita deinceps alium alii mandata tradere solitos; 'quemadmodum,' inquit, 'apud Græcos fax traditur, quam Vulcano per vices ferre cursores perseverant.' citat inter alia Beroaldus, in Annot. App. cap. 18. Tom. 1. Fac. Crit. pag. 308. Planius ritus hic ex Pausania discitur, qui Promethei aram in Academia commemorat, a qua ad urbem cum accensis facibus currerent. Certamen autem in eo positum fuisse, in cursu tædam servare accensam, &c. Idem in Cerealibus fieri solebat, uti auctor est Themistius: unde Cereri forte a Prometheo aram illam dicatam intellexerit Pausanias. Vide Beroald. Ann. App. c. 18. et Pii Annot. post. cap. 114. Tom. 1. Fac. Crit. pag. 519. *Preig.*

79 *Si cessare putas*] Subaudiendum, enim. *Fab.* Quicunque credunt novos rerum motus, incrementum viz. et decrementum a quiescentibus atomis produci posse, eos insanos, nec refutatione dignos existimat: insuper vss. 9. docet semina, quæ per inane vagari probaverat, motum vel suo ponderi debere, vel aliorum ictui. Quodcunque enim solidum (et soliditas est principalis seminum affectio) id grave est: gravia autem deorsum tendunt, ita seminum motus deorsum stabilitur. Cum vero solida hæc semina deorsum tendentia in corpora vel quiescentia, vel tardius procedentia impingunt, resiliant necesse est: corpus enim solidum in alterum corpus solidum impactum non omnem suum motum alteri impertit, ideoque istis gradibus motus, quos retinet, alio feretur: sic motus sur-

sum confirmatur. Alter horum motuum est naturalis, violentus alter, uterque generationi et resolutioni rerum necessarius. Epicurus docuit κινεῖσθαι τὰ ἄτομα κάτω, τοτὲ μὲν κατὰ στάθμην, τοτὲ δὲ κατὰ παρέγκλισιν· τὰ δὲ ἄνω κινούμενα κατὰ πληγὴν καὶ παλμόν. Laërtius. *Creech.*

82 *Necesse est Aut gravitate, &c.*] Loquitur hic de motibus duntaxat: quorum alter omnium ponderum est proprius, vocaturque motus deorsum, ad perpendiculum, et ad lineam: alter fit per ictum, seu plagam, vocaturque motus sursum. Est et tertius motus κατ' ἔγκλισιν, i. e. 'per declinationem,' quem infra commemoravit Lucretius: qui quamobrem ab Epicuro sit excogitatus, docent M. Tull. et Plutarchus multis locis. M. Tull. de Fato: 'Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. Itaque tertius quidam motus oritur extra pondus et plagam, cum declinat atomus intervallo minimo: id appellat ἐλάχιστον: quam declinationem sine causa fieri, si minus verbis, re cogitur confiteri.' Sed de hac declinatione dicemus suo loco. de motu autem, qui fit deorsum, sic idem M. Tullius lib. 1. de finib. 'Censet enim, eadem illa individua et solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum: deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, et, ut dixi, ad lineam, nunquam fore, ut atomus altera alteram posset attingere, ita attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum perpaullum: quo nihil posset fieri minus: ita effici complexiones, et copulationes, et adhæsiones atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quæque in eo essent.' Plutarchus item lib. 1. περὶ τῶν ἀρεσκόντ. duos motus duntaxat ab Epicuro positos esse refert, motum ad lineam, seu motum deorsum e regione: et motum per declinationem. Sed dicendum est, Plutarchum, et M. Tull. in illo 1. libri de finibus loco, prætermisse motum, qui fit sursum per ictum, seu plagam, utpote violentum, minimeque naturalem. Diogenes autem Laërtius triplicem atomorum motum ab Epicuro positum esse non obscure tradit his verbis: κινεῖσθαι δὲ τὰ ἄτομα κάτω, τοτὲ μὲν κατὰ στάθμην, τοτὲ δὲ κατὰ παρέγκλισιν· τὰ δ' ἄνω κινούμενα, κατὰ πληγὴν καὶ παλμόν. i. e. 'moveri autem corpora individua nunc ad lineam, nunc per declinationem; ea autem, quæ sursum moventur, ictu quodam, et palpitatione, seu concussione quadam moveri.' *Lamb.*

83 *Gravitate sua*] Motus εἰς τὰ κάτω, deorsum. *Fab.*

84 *Aut ictu auferri alterius*] Sic habent veteres aliquot codices. Alii, et maxime vulgati, *aut ictu forte alterius.* Ego illos sequor. Vulgatam lectionem tamen, *Aut ictu forte alterius*, non damno, sed alteram lectionem ei antepono. *Lamb. Aut ictu forte alterius*] Ita vulgati libri et veteres quidam. Sed in quibusdam veteribus libris: *Aut ictu auferri alt.* Et mox: *Nam concita sæpe Obvia, conflixere ita uti diversa.* Gif. *Aut ictu*] Motus εἰς τὰ ἄνω, sursum. *Fab. Aut ictu auferri:* Lambinus. Et in quibusdam Codd. *Nam concita sese Obvia conflixere ita uti diversa repente:* quam lectionem tanquam probabilem amplectitur: at istam interpretis facilitatem damnat poëta, et lectionem rejicit; nam gravia semina deorsum tendunt, ideoque consideranda sunt tanquam 'superne obvia.' *Creech.*

Nam cita superne Obvia cum flixere, fit ut di.] Hujus scripturæ sententia perspicua est. *flixere* autem, i. e. per concursum se mutuo contigerunt, et concusserunt. Utitur eodem verbo, aut certe ejusdem verbi supino 6. 1051. 'Pulsareque flictu Ferrea texta suo,' &c. Sic enim ibi le-

gendum conseo, non, ut vulgo, *fluctu*. Virg. 9. 667. 'Dant sonitum flictu galeæ: pugna aspera surgit.' in quibusdam libris manuscr. reperi scriptum, *Nam concita sæpe Obvia conflixere ita, ut diversa repente Dissiliant, &c.* quæ scriptura etiam probabilis est. *Lamb.* Vide Fayum, et admirabere acumen hominis, qui sententiam Epicuri tot sæculis ignotam tandem invenit: Ea viz. 'sursum' regio dicatur atomis, ex quacunque advenirent, sive desuper, sive infra, sive ab ortu, sive ab occasu, sive a dextra, sive a sinistra, &c. Ea vero deorsum regio dicatur iisdem atomis, in quamcunque ferantur, sive sursum, sive deorsum, sive ab ortu, sive ab occasu, sive a dextra, sive a sinistra, &c. Et hanc sententiam Cicero in 1. lib. de Finibus rite assecutus est. Ita res omnes in tuto sunt: Epicurum explicat Fayus, et Ciceronis solertiam suo testimonio confirmat. Quasi Epicurus non existimasset omnia semina ferri deorsum pondere ad lineam, aut paululum declinare semina dixisset, si gravitate sua ab ortu, ab occasu, a dextra, a sinistra ferri potuissent: aut hæc scripsisset Cicero l. 1. de Fin. 'Requiro quonam pacto semina sese assequentur vicissim, atque comprehendent, aut quomodo ad insertum complexumque mutuum accedent, ut subinde res alias, veluti ipse prædicat, concursu progenerent!' Alia enim semina ab ortu, alia ab occasu, alia a sinistra, alia a dextra, ad insertum complexumque mutuum accederent. 'Esse supra,' et 'esse infra' attribui posse universo agnoscit Epicurus, licet non ut sit quicquam supremum, quicquam infimum: καὶ μὲν κατὰ τοῦ ἀπείρου οὐ δεῖ κατηγορεῖν τὸ ἄνω, ἢ κάτω, ὡς ἂν εἴη τὶ μὲν ἀνωτάτω, τὶ δὲ κατωτάτω, &c. Epicurus ad Herodotum. *Creech.*

85 *Flixere*] Sic 6. 1051. 'Pulsareque flictu Ferrea texta suo:' et Virg. 9. 667. 'Dant sonitum flictu galeæ.' *Confluxere* B. et *Fluxere* Nardius. *Creech.* et Voss. de Anal. p. 112.

Diversa repente dissil.] Hunc motum κατὰ πληγὴν et κατὰ παλμὸν appellabat Epicurus: i. e. motum qui fit per plagam et palpitationem. *Lamb.*

86 *Durissima*] Quæ principalis, ut ita dicam, proprietas atomi est, durities, soliditas. *Fab.*

Quæ sint] Legendum omnino *quom sint*. Quod habent editiones nonnullæ. *Preig.* At qua necessitate? *quæ sint*. i. e. ut quæ sint, &c. *Hav.*

87 *Neque quidquam*] Nam inane non remoratur. *Fab.* *Neque quicquam a tergis obst.*] Sic legendum, non *tergibus*. Est enim versus spondaicus, habens non solum in quinta sede spondeum, verum etiam in quarta, ut hi Virgiliani: 7. 634. 'Aut læveis ocreas lento ducunt argento:' et Georg. 3. 276. 'Saxa per, et scopulos, et depressas convalleis.' et Hom. Ιλ. α. 339. Πρός τε θεῶν μακάρων, πρός τε θνητῶν ἀνθρώπων: et in catalogo 3. 658. ὃν τέκεν Ἀστυόχεια βίῃ Ἡρακληείῃ. Lucr. sup. 1. 209. 'et incultis præstare videmus Culta loca, et manibus meliores reddi fætus.' *Lamb.* Lambinianum hoc facinus est simile prorsus isti, quod 1. 210. commisit, illis verbis: 'Et manibus meliores reddi fœtus.' Vide locum. Neque Gifanius, quod nullo ibi successu fecit, hoc loco quicquam habet quod reponat. Veram lectionem, ex 'tergibus,' 'tergoribus,' 'tergoibus' Vossius, opinor, eruit, licet neque Creechius, neque Londinenses id animadverterint. Scribe: *Neque quicquam a tergo ibus obstet.* 'Ibus' antique pro iis. Occurrit apud Plautum 1. 1. 74. in Mil. Glor. item in Prol. Rud. et, ubi extra omnem controversiam ita scripsit, in Trucul. 1. 11. 14. 'Ibi est ibus pugnæ et virtuti, de prædonibus prædam capere.' More enim solito paronomasiis ludit. Similiter DIBUS pro diis in Inscriptionibus Gruterianis

reperias, pag. XLVI. Num. 9. et pag. XCVIII. Num. 5. nec non FILIBUS, pro filiis. pag. DLIV. Num. 4. *Preig.*

88 *Et quo actari, &c.*] Ut melius hanc jactationem et agitationem seminum percipiat Memmius, ad primum suum librum reducit, et vss. 6. monet se olim docuisse nullum esse in infinito spatio centrum aut medium, aut imum locum, quo semina tendant. et ubi, cum semel attigerint, quiescant: ideoque cum pondere suo deorsum ferantur; et in alia impacta aliquando resiliant, quis neget illa plerumque perpetuo motu jactari? *Creech.*

Jactari] Agitari, volvi, ferri. *Fab.*

89 *Reminiscere totius*] Repete (inquit) memoria, nihil esse imum in summa totius, id est, in omni, seu in universo, ἐν τῷ παντί. Supra enim lib. 1. docuit, nihil esse extremum, nihil medium, nihil primum, ibi, 957. 'Omne, quod est igitur, nulla regione viarum Finitum est,' &c. *Lamb.*

Totius] Τοῦ παντὸς, Summæ. *Fab.*

93 *Ostendi*] Lib. 1. sub finem. *Fab.*

94 *Quod quoniam constat, &c.*] Igitur cum semina assiduo motu exerceantur, cum percutiant, ac resiliant, docet vss. 14. semina ista resilientia ad inæquales distantias reflecti; varietatem ictuum varietas reflectionum sequitur: ex iis autem quæ ad brevem distantiam reflectuntur, et arctiori spatio jactantur, ferrum, lapides, et reliqua dura et solida corpora componuntur: ex iis quæ ad longam distantiam resiliunt, et laxius vagantur, aër, ignis, et mollia ejusmodi et rara corpora constituuntur. *Creech.*

Nimirum nulla quies est] Mss. omnes, quos annotator noster consuluit, habent: *multa.* Unde faciendum censet: *invita.* Nimirum, quasi sensus foret: raro, nec facile, neque etiam lubenter aut sua sponte quiescere corpora prima: qui quidem an inde elici possit, alii viderint. Vulgatæ lectioni: *nulla quies est, &c.* male respondet, quod sequitur: 'Sed magis assiduo,' &c. cur enim 'magis' dixit? ac non potius: 'prorsus assiduo?' vel simile quid? Melius forsan erit restituere ipsam Mss. lectionem; ut sit sensus; nimirum multa quidem quiete gaudent corpora prima, sed pluribus tamen motibus magisque assiduis ac variis exercentur. *Preig.*

Constat] I. e. sine controversia est. *Lamb.*

95 *Reddita*] Attributa, ut sæpe alias. *Lamb.*

96 *Magis*] Imo potius. *Fab.*

97 *Consulta resultant*] Sic antiqui libri. In Vulgatis quibusdam: *consulta.* Marullus et Lambinus: *conflicta.* Ego libros sequor, licet vix intelligam; nisi 'consilire' a salio; et hinc 'consulta,' συμπηδήσαντα principia, i. e. coacta; eleganti tralatione et allusione ad verbum, *resultant.* *Gif.* *Contusa resultant*] Sic reposui, partim conjectura ductus, partim veteris scripturæ vestigia secutus, cum libri manuscripti habeant, partim *consulta*, partim *conflictu*, partim *consulta:* licet et legere *conflicta*, ut olim edidi. Fuit et cum putarem legi posse *consuta*, ut respondeat illi quod statim sequitur, *connexa resultant.* 'Consulta' autem a verbo consilio, quod barbarus quidam probat, ineptum est, et suo auctore dignum. Nam neque consilio, is, it, in tota lingua Latina reperitur, neque si reperiretur, consultus participium ab eo fingi posset. Omnino *conflicta*, aut *contusa* legendum videtur. Nam corpora prima ex conflictu aut contusione resultare probabile est. *Intervallis magnis contusa resultant.* Μακρὰν διΐστανται. Sic enim Epicurus (ut refert Laërt.) αἱ μὲν εἰς μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων διΐστανται, αἱ δὲ αὐτὸν τὸν παλμὸν ἴσχουσιν, ὅταν τύχωσιν εἰς τὴν περιπλοκὴν κεκλεισμέναι, ἢ στεγαζόμεναι ὑπὸ τῶν πλεκτικῶν. i. e. 'Aliæ atomi magnis intervallis inter se distant,

aliæ palpitationem cohibent, cum casus ita tulerit, in concilium et copulationem conclusæ, aut ab atomis perplexis et hamatis retentæ.' *Lamb.*

Conflicta] Ita Lambinus: Gifanius autem *consulta*, quod se intelligere negat: Mss. *consulta*, quod probo. Notum est quid 'confulcio,' πυκνόω, πυκάζω, &c. ita pro certo legendum. Exempla afferrem ex Plauto et aliis, ni operæ urgerent, et ratio studiorum. *Fab.* *Contusa*, Lambinus: *Consulta*, Gifanius: quam vocem vix intelligit, nisi 'consilire' a salio, et inde consulta: Mss. *Confulta:* quod probat Faber, notum est quid *Confulcio*, πυκνόω, πυκάζω, &c. ita pro certo (inquit) legendum. Sed festinantem Fabrum operæ urgebant, ideoque non vidit istam lectionem vs. 105. repugnare. *Conflicta* itaque amplector. *Creech.*

98 *Nexantur ab ictu*] I. e. copulantur, et cohærescunt per plagam et ictum. quidam libri manuscripti tamen habent *vexantur:* quos non sum secutus. ne illud quidem dissimulabo, in uno scriptum esse *vexantur a victu:* quod idcirco adscripsi, ut meminerint studiosi litterarum homines, librarios illos scriptores sæpe *u* pro *b* posuisse, et contra *b* pro *u*. Quis enim non videt, *a victu* pro *ab ictu* esse mendose scriptum? Atque hic locus me admonet mendorum illorum apud Non. in nominibus 'proluvium' et 'proluvidinem,' ubi legendum *prolubium* et *prolubidinem*. Lamb. *Vexantur* quidam codices. Ut supra bis terve. *Gif.* Connectuntur per plagam. *Fab.* Quidam Codd. *Vexantur;* retineo *Nexantur;* vs. 100. admonitus. Hæc Epicurus apud Laërtium: Αἱ μὲν εἰς μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων διΐστανται, αἱ δὲ αὐτὸν τὸν παλμὸν ἔχουσιν, ὅταν τύχωσιν εἰς τὴν περιπλοκὴν κεκλεισμέναι, ἢ στεγαζόμεναι ὑπὸ τῶν πληκτικῶν. *Creech.*

99 *Et quæcunque magis condenso*] Sic habent duo libri manuscripti, Vaticanus et Bertinianus, et impressi omnes. Sed Faërni et impressi Florentini, *contenso*, quam scripturam agnoscit Priscianus lib. 10. eo loco, ubi docet, a verbo tendo fieri tensum et tentum. Ego *condenso* non improbo. Sic et 1. 567. 'Quorum condenso magis omnia conciliatu Arctari possunt.' *Lamb.* *Magis contenso.* Sic veteres quidam et Priscianus. In quibusdam veteribus et vulg. *condenso*, ut supra 1. 576. Sed vide menda similia inf. *Gif.*

100 *Exiguis intervallis connexa*] Sic legendum potius, quam *conjecta*, aut *convecta*. Nam ex *connexa*, vera scriptura, factum *connecsa:* ex quo *convecta*. *Connecta* autem nullo modo ferri potest. *Lamb.* *Connecta resultant.* Ex quibusdam vet. libris ita scripsi. Quidam libri: *conjecta*. *Convecta* Marullus, *connexa* Lambinus, male. Vide Indicem, et inf. III. 555. *Gif.*

101 *Endopedita*] Impedita, atque implicata. *Lamb.*

Perplexis] I. e. inter se connexis et colligatis. Festus: 'Plexa, colligata significat ex Græco: cui nos etiam præpositionem adjicimus, cum dicimus perplexa.' Ter. Eun. 5. 1. 1. 'Pergin' scelesta perplexe loqui?' Virg. Æn. 9. 391. 'perplexum iter omne revolvens Fallacis silvæ.' verbum 'perplexabile' apud Plaut. Asinar. Et in vocabulario Latino-græco, manuscripto, quod mihi commodavit Cl. Puteanus, ita scriptum est: *perplexus*, πεπλεγμένος. *Lamb.* *Perplexis.* περιπεπλεγμένοις σχήμασι, &c. *Fab.*

Ipsa] Cum ipsa per se naturaliter talem σχέσιν habeant. *Fab.*

103 *Et cetera de genere horum Paucula*] Sic distinguendum et interpungendum, ut sit hic Lucretii sensus: Ea corpora individua, quæ exiguis intervallis connexa, et suis perplexis

figuris impedita resultant, saxa, et ferrum, et cetera hujus generis paucula constituunt. *Lamb.*

104 *Quæ porro magnum, &c.*] I. e. ea porro, quæ magnum per inane moventur, et vagantur, et cita dissiliunt longe, longeque resiliunt; ea creant aëra, et solem, et similia. *Lamb.*

Paucula] Nam multo pauciora numero sunt solida quam rara. *Fab.*

105 *Et cita dissiliunt*] Sic legendum, non, ut vulgo legitur, *Cetera dissiliunt:* quod mendum natum est ex indoctorum hominum arrogantia, aut certe inscitia, ac stultitia, qui hunc locum non intelligentes, corruperunt. Quidam vir doctus putabat legi etiam posse, *Citaque*, quod non displicet. Cum hæc scripsissem triennio post, Thraso ille, hanc emendationem sibi arrogans, scripsit, ita esse legendum ut edidi, et in vulgatis mendose legi *Cetera*. Quid flagitiosius? Quid impudentius? *Lamb.* Vulgati: *Cætera*, male. supra lib. 1. *Gif.* Vulg. Lib. *Cætera:* inepte quidam *Citaque*. Creech. Omnes libri Mss. *Cætera dissiliunt*, inquit auctor marginalium; adeoque in hunc modum distinguendos istos versiculos censuit, opinor, *Et cætera de genere horum. Paucula, quæ porro magnum per inane vagantur, Cætera dissiliunt longe, &c.* Sed contra Auctoris mentem, quantum video. *Preig.*

107 *Sufficiunt*] Suppeditant. *Lamb.*

108 *Multaque præterea, &c.*] Et præter illa corpora, quæ vel magnis intervallis, vel exiguis feruntur, ita tamen ut connectantur, et copulentur, sunt alia, quæ nondum congredi, neque connecti potuerunt. *Lamb.*

Multaque præterea, &c.] Præter illa semina, quæ brevibus spatiis resultantia in dura et solida corpora connectuntur, et illa quæ magnis vagantia, et longe recursantia mollia et rara corpora constituunt; alia sunt ab omni nexu et concretione libera et irrequieta, quæ aliis incursant, et perpetuo vexant: porro ut ostenderet quasi similitudine quadam perennem illam agitationem, qua atomi extra concretiones per inane quasi exercentur vss. 16. imitatus Democritum Leucippumque est, dum Aristotele referente compararunt atomos cum vocatis illis ramentis corpusculisve per aërem, ἃ φαίνεται ἐν ταῖς διὰ τῶν θυρίδων ἀκτῖσιν, Quæ sunt in solis radiis per januas fenestrasve trajectis conspicua. *Creech.*

Magnum per inane] Virg. in Sileno Ecl. 6. 32. 'Namque canebat uti magnum per inane coacta Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent.' *Lamb.*

109 *Conciliis rerum quæ sunt rejecta*] I. e. quæ cohærere, et conciliari, et consociari non potuerunt. *Lamb.* I. e. quæ nondum inhæsum, seu adhæsum suum reperire potuerunt. *Fab.*

111 *Uti memoro*] Veteres quidam: *memorabo*. Hoc natum ad illud: 'reii.' *Gif.*

113 *Contemplator enim*] Sic idem 6. 188. 'Contemplator enim, cum montibus adsimilata Nubila portabunt,' &c. mutuatus est et Virg. Georg. 1. 187. 'Contemplator item, cum se nux plurima silvis Induet in florem.' idem 4. 61. 'Contemplator: aquas dulceis, et frondea semper Tecta petunt.' *Lamb.* Vide, inquit, &c. Pulvisculum autem illum atomos vulgus vocat: imperite ut cetera: atomus enim videri nequit, non magis quam ventus, qui tamen crassissimus est, ὡς πρὸς ἄτομον. *Fab.*

Cum solis lumina cumque, &c.] I. e. quandocunque solis lumina, &c. Sic Aristot. lib. 2. de Anima: οἷον τὰ καλούμενα ἐν τῷ ἀέρι ξύσματα, ἃ φαίνεται ἐν ταῖς διὰ τῶν θυρίδων ἀκτῖσιν. i. e. 'Ut quæ appellantur in aëre ramenta, quæ cernuntur in iis qui per fenestras transeunt radiis.' *Lamb.* Cum

cumque. Notandum in primis, pro, quotiescumque. non temere alibi. *Fab.*

114 *Insertim fundunt, &c.*] Sic omnes Vulgati et Veteres plerique ac Servius, ibi: *Namque canebat, &c.* Ecl. 6. Quidam tamen vetus meus et Lambini: *Inserti*, forte *radii*. Gif. Hunc locum habebat in animo Virg. cum scribebat, 'Clara per insertas fundebat luna fenestras.' De quo tot longæ ῥήσεις, et queis carere poteramus, in scholiis veterum. *Fab.* Quidam Codd. *Inserti radii:* quæ lectio videtur posse aliquo modo e Servio confirmari, qui ad 6. Ecl. Virg. scribit e Lucretio hæc corpuscula 'infusis' per fenestram 'radiis' solis videri. *Creech.* Imo non aliter puto fuisse lectum tempore Virg. qui ideo 'insertas' dixit 'fenestras.' *Hav.*

Per opaca domorum] Per parteis domus opacas. Quidam legendum censent *per aperta domorum:* sed errant, meo quidem judicio. Illud admonendus est lector, in uno cod. manuscripto ita legi, *Inserti fundunt radii:* quam scripturam tamen minus probo. Hunc locum spectavit Servius cum adscripsit ad illum locum Virgil. in Sileno, 'Namque canebat uti,' &c. Omne enim quod est, aut continet, aut continetur. et corpus volunt esse ἀτόμους, i. e. quasdam minutissimas parteis, quæ τομὴν, i. e. sectionem, non recipiunt. unde et ἄτομοι dictæ sunt. quas Lucretius minutiores dixit illis corpusculis, quæ infusis per fenestram radiis solis videmus. *Lamb.* Ita lege, nec illos audi, qui *Per aperta domorum* amant. *Creech.*

118 *Nec dare pausam*] Nec ipsa cessare, nec aliis cessandi facultatem dare. Pausa nomen est a Græco verbo παύομαι deductum: quod quietem et cessationem significat. utitur eodem et 3. 872. 'Inter enim jecta est vitai pausa, vageque Deerrant passim motus ab sensibus omnes.' ibidem: 943. 'Frigida quem semel est vitai pausa secuta:' et item alibi: et Lucill. 'Hæc ubi dicta dedit, pausam facit ore loquendi.' Ennius p. 146. 'Pausam facit ore fremendi.' supra 1. 748. 'Neque pausam stare fragori.' *Lamb.*

119 *Conciliis, et discidiis*] Sic legendum ex auctoritate trium librorum manuscr. et nonnullorum impressorum. Discidium autem quid sit, supra diximus. Præter ea porro quæ ibi diximus, non pigebit me lectorem admonere, sic esse scriptam hanc vocem in vocabulario illo Claud. Puteani, eique hanc continuo interpretationem subjungi: 'discidium,' χωρισμός. 'Discidium' inquit, i. e. separatio, et divortium. Nam 'discidium' etiam pro divortio inter virum et uxorem usurpatur. *Lamb.*

Exercita] Fatigata, agitata. sic Nonius in voce *exercitum*. Terent. Adelph. 4. 2. 48. 'Ego te hodie exercebo, silicernium.' Virg. Æn. 3. 182. 'Nate, Iliacis exercite fatis.' Suetonius de Tiberio: 'Pueritiam habuit laboriosam, et exercitam, (al. *exercitatam*.)' Lamb.

120 *Conjicere ut possis ex hoc*] Ut possis ex hoc parvorum corpusculorum concursu et conflictu, quæ per opacas domorum parteis solis radiis illustratas, infusis per fenestras, jactantur, conjicere, quo pacto primordia rerum per inane jactentur. *Lamb.*

121 *Quale sit*] Sensus, Ut facile intelligas quale illud sit quod dico, scilicet, Prima corpora in magno inani agitari. *Fab.*

122 *Duntaxat*] Quære, licet, in toto Latio exemplum non reperies hujus significationis: nam τὸ 'duntaxat' hoc loco non significat μόνον, aut γοῦν, ut vulgo, neque, ut Gifanius, scilicet: sed, usque adeo: Epiphonema est. Latini sermonis amatores notabunt. *Fab.*

123 *Exemplare*] Exemplar, specimen. *Lamb.*

Exemplare] Exemplar. Quæ nunc nomina in AR exeunt, omnino decurtata sunt; nam olim in *are* exibant. *Fab.*

Et vestigia notitiai] Et vestigia, quibus ad eorum, quæ de primordiis rerum dicimus, intelligentiam et cognitionem pervenire possis. *Lamb.*

124 *Hoc etiam magis hæc*] Sic legendum, et ita scriptum est in tribus libris calamo exaratis: neque vero est, quod quisquam hoc loquendi genus improbet, ut insolens, *advertere animum hæc*, pro *advertere animum ad hæc*. sic enim loquebantur antiqui: cujusmodi illa sunt, 'adigere arbitrum,' et 'adigere jusjurandum,' pro 'adigere ad arbitrum,' et 'adigere ad jusjurandum.' Tale est illud Horatianum Epist. 18. lib. 1. 'Propugnat nugis,' i. e. 'pugnat pro nugis.' ad quem locum, si tibi commodum est, lege quæ annotavimus. *Lamb.* Marullus contra veteres libros scripserat: *huc*. Gif.

125 *Turbare*] I. e. turbas excitare, tumultuari. Nam *turbare* hoc loco absolutum est. sic Virg. 6. 800. 'Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.' Et Terent. Hec. 4. 4. 12. 'dum ne reducam, turbent porro quam velint.' turbent (inquit Donatus) i. e. errent, et tumultuentur. Lucret. eod. lib. infr. 238. 'Aut ex offensu cum turbant corpore in ipso Semina.' ex quo illud impersonale apud Virg. Tityro, 12. 'undique totis Usque adeo turbatur agris.' ubi alii male scribunt *turbamur*. Lamb. Trepidare, motari. *Fab.*

126 *Quod tales turbæ*] Hujusmodi agitatio tumultuaria nullam habere potest causam, nisi motum impressum a principiis: quid igitur de Principiis ipsis dixeris? Quæ sequuntur, rem in aperto statuent: sunt enim clarissimæ perspicuitatis. *Fab.*

127 *Cæcos*] Obscuros et latenteis. Virg. Æn. 6. 30. 'Cæca regens filo vestigia.' M. Tull. lib. 2. de Orat. ad Quint. fratr. 'Res cæcas et ab aspectus judicio remotas.' Idem Lucret. infra proximo versu, 'Plagis ibi percita cæcis.' et ita sæpe. *Lamb.*

130 *In cunctas denique parteis*] Quidam libri scripti manu habent, *In cunctas undique parteis*. Lamb.

131 *Scilicet hic a principiis*] I. e. scilicet hoc motu jactantur et errant cetera omnia, ducto a principiis, seu a corporibus primis, motionis initio. vel sic: hic vagus motus corpusculorum omnium, quæ sub sensus nostros cadunt, a primordiis et corporibus primis nascitur. hæc mihi videtur hujus vulgatæ scripturæ, quæ etiam in codicib. antiquis reperitur, sententia. Quidam autem sic legi volunt, *Scilicet hic et princip. est omnibus error*, ut sit hæc sententia: Quippe etiam 'principia,' i. e. corpora prima, hoc modo jactantur et vagantur, quo modo minuta illa corpuscula, quæ in solis radiis inter se certare et deprœliari videntur. *Lamb.*

133 *Parvo sunt conciliatu*] I. e. parva mole constant, paucorum primordiorum congressu concreta sunt. *Lamb.* In quodam Vet. Cod. nostro: *corpore conciliata*. Gif. Vis ratiocinationis: Quanto minora corpora et simpliciora concreta sunt, tanto et, ceteris paribus, agilior motus est, &c. atomus per se ipsa movetur, et ab illius motu concreta minora, &c. *Fab.*

134 *Et quasi*] Libri: *Ecquæ*. Gif. *Et quasi proxima sunt*] Quo enim propius ad simplicitatem principiorum accedunt concreta, tanto facilius moventur. *Fab.*

136 *Ipsaque, quæ porro*] I. e. et hæc ipsa, ea dico, quæ sunt ab aliis icta et impulsa, lacessunt ea quæ deinceps paullo sunt majora. in duobus libris manuscriptis reperi scriptum, *Ictaque, quæ, &c.* quam scripturam non sum secutus, interpretationem verborum Lucretianorum esse suspicatus, ab aliquo studioso lectore ascriptam: deinde ab imperito librario in locum rectæ suppositam. Nam

'ipsa' intelligenda sunt ea corpora, quæ ictibus aliorum impulsa cieutur, seu (ut tribus verbis dicam) corpora ab illis icta. *Lamb.*

137 *A principiis ascendit motus*] Ergo motus impressus et naturalis atomo: sed id jam superius. *Fab.*

Ascendit] Marg. nostra: *abscedit*, haud male. *Preig.*

Et exit paull. nostr.] Ut motum illum oculis cernamus, aliove sensu percipiamus. *Lamb.*

140 *Ne, quibus id faciant plagis*] Ita ex veteribus libris scripsi. *Ne* pro *non*. Vulgati: *Nec*. Gif. *Nec, quibus id faciant pl.*] Sic habent nostri libri veteres. quod si aliter haberent, tamen sic legendum esset. Hoc eo adscripsi, quod Thraso dicat scriptum esse in suis lib. veteribus, *Ne*: idque approbans ait positum pro *non*. Quo nihil ad hunc locum ineptius esse potest. *Lamb.* Adde, nam ratiocinationi aliquid deest, adde, inquam, 'Nisi a motu principiorum.' *Fab.*

141 *Nunc quæ mobilitas*] Nunc docere parat, quanta mobilitate prædita sint prima corpora: idque argumento, seu comparatione a minori. *Lamb.*

Reddita] I. e. attributa: ut supra hoc eodem lib. 95. 'Nimirum nulla quies est Reddita corporibus.' ibidem, non longe a principio, 64. 'Quæve sit oliis Reddita mobilitas.' et infra eodem lib. 757. 'Præterea si nulla coloris principiis est Reddita natura.' et 1. 204. 'Si non, materies quia rebus reddita certa est Gignundis.' ibidem, 578. 'Denique jam quoniam generatim reddita finis Crescendi rebus constat,' &c. ibidem, 629. 'Porro si nulla est frangendis reddita finis Corporibus.' et 3. 618. 'Si non certa loca ad nascendum reddita cuique Sunt.' et 5. 619. 'Non (inquam) simplex his rebus reddita causa est.' *Lamb.* Nunc ostendet quanta motus celeritas in principiis sit. Sunt autem versus plane admirabiles. *Fab.* Ad declarandam celeritatem atomorum solaris lucis trajectionem per tanta hæc spatia adeo celerem tanquam argumentum a minori vss. 26. inducit. Lucem e moleculis quibusdam ex sole, ipso fonte lucis, profluentibus constare sentiebant Epicuræi, has insuper moleculas constare e principiis diversis motibus agitatis, unde communis molecularum motus tardior fit et remissior, denique per aërem non invenire viam, sed facere; et aërearum particularum occursu retardari: semina vero simplicia esse corpora, non privatis partium suarum motibus impedita, et per liberum inane deferri: et hinc concludunt radios solis cum sunt tenuissimæ quædam atomorum contexturæ, quæ in unum motum non omnes consentiunt, neque per spatium plane liberum tendant, concedere debere celeritate ipsis atomis, cum et solutæ, et spatio penitus libero feruntur. Καὶ μὲν καὶ ἡ διὰ τοῦ κενοῦ φορὰ κατὰ μηδεμίαν ἀπάντησιν τῶν ἀντικοψάντων γινομένη πᾶν μῆκος περίληπτον ἐν ἀπερινοήτῳ χρόνῳ συντελεῖ, &c. Epicurus ad Herodotum. *Creech.*

143 *Primum aurora novo, &c.*] Hunc locum mutuatus est Virgil. Æn. 4. 584. 'Et jam prima novo spargebat lumine terras Tithoni croceum linquens aurora cubile.' *Lamb.* In Macrob. lib. 6. cap. 1. *Cum primum aurora respergit*. Male, ut puto, contra omnes libros. *Gif.* Argumentatur a minori ad majus; si enim tanta mobilitas per plenum, certe per spatium minus liberum, uti aër est, &c. quanta igitur per inane? *Fab.* Macrobius olim, *Cum primum Aurora respergit*. Creech.

144 *Nemora avia pervolit.*] Etiam hunc locum mutuatus est Æn. 8. 24. in princip. 'Omnia pervolitat late loca, jamque sub auras Erigitur.' Iterum Lucret. inf. 346. 'Et quæ pervolgant nemora avia pervolitantes.' *Lamb.*

145 *Aëra tenerum*] Ut supra, 'te-

aeras aëris auras; liquidum, cedentem,' μαλακὸν, &c. *Fab.*

Liquidis vocibus] Horatius hinc, Carm. 1. 24. 3. 'Cui liquidam pater Vocem cum cithara dedit.' *Fab.* Et Virg. Georg. 1. 410. 'Tum liquidas corvi presso ter gutture voces Aut quater ingeminant.' *Creech.*

147 *Convestire*] Translatio. sic poëta quidam vetus apud M. Tull. Tuscul. 3. 'Herbis prata convestirier.' *Lamb.* Virgilius Æn. 6. 640. 'Largior hic campos æther et lumine vestit.' *Creech.*

148 *Omnibus in promptu*] Ante oculos omnium positum, omnibus apertum: ἐπιπολῆς ἐστίν. *Lamb.*

149 *At vapor*] Vapor, i. e. calor, ut sæpe alias. argumentum est, ut dicebam, a minori, hoc modo: Si calor et lumen solis, quæ ipsa constant ex corporibus primis, tam cito meant per spatium, quod non est inane: quanto citius credibile est corpora prima per inane deorsum moveri? ad hanc autem sententiam pertinent illa, quæ sunt 6. 956. 'Et tempestates terra cœloque coortæ, E cœlo emotæ, terraque, repente facessunt.' Præterea quod dicit hic Lucretius vaporem et lumen a sole mitti, idem fere dicitur infra, 210. aliis verbis: 'Sol etiam summo de vertice dissupat omnéis Ardorem in parteis, et lumine conserit arva.' idemque de igne supra 1. 664. 'Æstifer ignis uti lumen jacit, atque vaporem.' *Lamb.*

150 *Quo*] Quamobrem. *Fab.*

151 *Aërias quasi dum diverb.*] Tres libri manuscripti, et aliquot typis impressi: utrique Aldini, Parisienses, utrique Lugdunenses, habent, *quod sol diverb. undas.* Pontanus legebat, *aërias quasi dum.* atque hæc scriptura reperitur in cod. Bertin. et Memm. ex qua, si conjecturam facere liceret, ego existimarem legendum, *Aërias quasi tum diverberet undas.* Verumtamen eam, quam secutus sum, scripturam rectam et veram esse puto: cujus sententia non est obscura. hoc enim significat: vapor, id est, calor quem sol mittit, non transit per inane vacuum. idcirco tardius ire cogitur, interea dum undas aërias, i. e. humidum et caliginosum aërem, permeando, quasi diverberat. *Lamb.* I. e. aërem, liquidum. *Gif.* I. e. aërem liquidum, inquit Gifanius: pessime: neque enim argumentationis vim animadvertit. Deinde deterrimam lectionem secutus est, hanc scilicet: *aërias quod sol diverberet undas.* Sed hic morari nolim: illud 'quasi' plane necessarium est, debetque jungi cum 'undas,' hoc sensu, quem tibi, lector, probatum iri confido: At calor ille solis, quantumvis celer sit, tamen cogitur meare per aërem turbidum, et quasi undosum, propter ventos, et accessum decessumque exhalationum, quæ perpetuo in illum recipiuntur. Præterea corpora primordialia singillatim, divulsa alia ab aliis jactantur; at corpora lucis et caloris ex globo solis manantia meant complexa, συμπλεχθέντα, inter se se, ac conglobata, inde itaque fit, ut tardius eant. *Fab.* Gassendus, et Codd. *quasi dum:* Alii *quod Sol:* quam tanquam pessimam lectionem Faber rejicit, et ex voce illa 'undas' mira extorquet; calor ille solis quantumvis celer sit, tamen cogitur meare per aërem turbidum, et quasi undosum, propter ventos et accessum decessumque exhalationum, quæ in illum perpetuo recipiuntur. *Creech.*

152 *Corpuscula quæque vaporis*] Sic legendum, non *vapores*, ut habent omnes fere codices vulgati, et nonnulli veteres. sed veritas et ratio *vaporis* efflagitant. *Lamb.* Ita in veteribus nostris. In aliis et Vulgatis: *vapores.* mendose. *Gif.*

153 *Complexa*] Compositum nomen est a *con* et *plexa*, ut perplexa, implexa: non participium a verbo complector. *Lamb.*

154 *Simul inter se retrahuntur*] Sic

legendum est, si auctoritatem quatuor librorum manuscriptorum, quibuscum consentiunt impressi Paris. Veneti antiquiores, sequimur. denique hanc scripturam agnoscit Priscianus lib. 8. Sed ego, et libris omnibus repugnantibus, et Prisciano, si hic mendo caret, reclamante, *tardantur* legendum puto, sententia longe planiore et concinniore. Quin Priscianum et libros Lucretianos corruptos esse arbitror: et a Lucretio ac Prisciano *tardantur* scriptum esse existimo. Verumtamen judicent hac de re eruditi. *Lamb.* Legendum putat Lambinus *tardantur,* 'vel libris omnibus,' inquit, 'reclamantibus:' miror; neque enim unquam melius Lucretius locutus est. Qui in angusto aditu, cum magna hominum multitudo est, *συνωθίσθησαν*, ii facile vident, nullum dubitandi locum fuisse. *Fab.* Reclamantibus omnibus libris, Lambinus legit *tardantur:* Faber libros sequitur, et addit, nunquam melius Lucretius locutus est. Qui in angusto aditu, cum magna hominum multitudo est, *συνωθίσθησαν*, illi facile vident nullum dubitandi locum fuisse. Hæc ille, sed rem ipsam non attigit: semina quæ corpora rara, qualia sunt radii solis, constituunt, cita dissilire, et longe recursare asserit Lucretius, horum vero dissilientium longeque recursantium communem motum tardiorem fore quis non percipit, ideoque semina inter se retrahi? *Creech.*

Et extra] Dum enim effunduntur ex globo solis, undiquaque ab ambiente aëre officiuntur. *Fab.*

155 *Officiuntur*] Mire ex verbo absoluto *officio*, patiens fecit *officior*. Id quod notat Priscianus eo quem dixi libro. Hinc participium *offectus:* Lucret. lib. 5. 774. 'Quove modo soleant offecto lumine obire.' *officiuntur* autem valet obstando et officiendo impediuntur. Sic M. Tull. a verbo 'obstrepo,' fecit 'obstrepor.' sic enim ille orat. pro M. Marcello: 'Aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur.' *Lamb.* Miror, inquit interpres, ex verbo absoluto, patiens fieri. Sed nonne dicebant, 'Ille aut ille nocetur?' quod idem est. *Fab.*

157 *Res remoratur*] *Creserre moræ* B. vitiose, ut et *se remoretur*. *Creech.*

158 *Suis e partibus unum*] I. e. effecta unum corpus, atque unum totum e suis partibus. hoc dicit, non quod significare velit, corpora prima partibus constare, sed ut ostendat esse infracta, ac solidissima. sic supra l. 336. 'Quæ minimis stipata cohærent partibus arcte: Non ex ullorum conventu conciliata, Sed magis æterna pollentia simplicitate.' *Lamb.*

159 *Connixa*] Sic legendum, non *connexa:* quanquam reclamantibus omnibus libr. manuscript. et impressis, præter Venetos recentiores. *Lamb.* *Connixa* in veteribus quibusdam. Vulgati: *connexa.* ut et Marull. *Gif.* Hic locus vulgo male explicatur, qui scilicet male legatur. Sic enim emendari oportuit, *At, quæ sunt solida primordia simplicitate, Cum per inane meant vacuum, nec res remoratur Ulla foris, quin ipsa suis e partibus unum, Unum, in quem cœpere locum connixa ferantur.* Natus autem error est ἐκ τῆς παροράσεως scriptoris librarii, qui ante oculos habebat versum illum, 'At quæ'.... Docti viderint, docti, inquam. *Fab. Emend.* Recte: et frustra *Connexa* legitur. *Creech.* *Suis e partibus unum, Unum in quem connixa locum, &c.*] Satis in emendationibus, ubi de Palillogia, &c. ostendimus, qua ratione hic locus intelligendus esset: sed quia deprehendi aliter sentire Lambinum, ejus verba proferam, 'I. e. effecta unum corpus, atque unum totum e suis partibus: hoc dicit, non quod significare velit, corpora prima partibus constare, sed ut ostendat esse infracta, ac solidissima.' Fallitur: hoc tantum: satis enim esse debet quod errorem

indicavi: est quippe mera Palillogia. Vide Emendationes. Ejus figuræ occasione fiet ut loci cujusdam apud Ovidium in Amor. lib. 3. Eleg. 14. mendationem proponam. Poëmatis argumentum est, ut si peccatura sit puella, occulte peccet. 'Mens abit et morior, quoties peccasse fateris, Perque meos artus frigida gutta fluit.' Mox addit, 'Tunc amo, tunc odi frustra quod amare necesse est, Tunc ego, sed tecum, mortuus esse velim.' In tertio versu illud 'amo,' locum habere, si quis judicium consulat, non putabit: id enim res ipsa indicat; legendum crediderim, *Tunc ah! tunc odi frustra quod amare necesse est.* Fab.

162 *Multiplexque loci spatium*] Cod. Vaticanus habet *Multiplicesque:* ex qua scriptura suspicari possit aliquis, legendum *multiplicisque loci spatium:* ego tamen vulgatam lectionem retineo. *Lamb.* *Multiplicisque loci.* Ita ex quibusdam veteribus scripsi. Ut et inf. 4.208. In aliis: *Multiplexque.* Gif. Arridet magis altera lectio, *multiplicisque loci spatium, &c.* ex Mss. Codd. *Fab.* Legat qui velit *Multiplicisque.* Creech.

163 *Pervolgant*] Celebrant, complent. *Lamb.* Plane ut 'concelebrant' in 1. replent, convestiunt, perfundunt, &c. *Lamb.* et *Fab.* Ita veterem poëtam apud Varr. dixisse 'litus pervolgans,' docet Turneb. Adv. 23. 16. *Hav.*

Solis fulgura] Solis fulgores, seu lumina. nam fulgur et fulgor idem valent, præsertim apud Lucr. *Lamb.* Lux, splendor, nitor, &c. *Fab.*

164 *Consilio*] Τῇ προαιρέσει. mendose in quibusdam libris legitur *Concilio.* significat enim, non esse προαίρεσιν, i. e. consilium, in corporibus primis, neque illa consulto aut moveri, aut tardari. Sic supra 1. 1021. 'Nam certe neque consilio primordia rerum Se ordine quæque suo, atque sagaci mente locarunt.' *Lamb.* Hic vs. deest in quodam vetere nostro. *Gif.* Neque enim dixerit quispiam, principia dum inter sese deliberant quæ prima, quæ secunda ferantur, cessare, morari. *Fab.* Hunc versum quidam Codd. non agnoscunt, et in sequenti versu pro *perscrutari* exhibent *persectari.* Qui retinet, Fabri explicatione fruatur: Neque enim dixerit quispiam, principia dum inter se deliberent quæ prima, quæ secunda ferantur, cessare, morari. Qui rejicit, eo modo quo potest, explicet. *Creech.* *Nam neque consilio.* Margo noster. Abest hic versus merito ab omnibus Mss. Verum quæ ista erit connexio? quis sensus: 'Primordia, quæ solida sunt simplicitate,' vs. 157. 'debent præcellere mobilitate' vs. 160. 'nec perscrutari primordia,' &c. rectone? an accusandi casu posita postrema hæc vox? Male igitur rejicitur hic versus, qui ad sanum sensum constituendum requiritur. Atque is demum hic est: Nam primordia, neque *concilio* (quæ lectio mihi magis placet) morari, hoc est, instar senatus alicujus consessum aliquem agere, neque 'res singulas perscrutari' coguntur, ut deliberent, dispiciant, ac 'videant, qua ratione quæque gerantur.' *Preig.*

165 *Nec perscrut. prim.*] I. e. nec primordia debent singula quæque perscrutari, ut videant, &c. In nonnullis libris vulgatis et antiquis legitur, *Nec persectari.* Lamb.

166 *Geratur*] Administretur a natura: vel lege *genatur,* i. e. gignatur. Quod autem Thraso hoc loco 'geratur,' interpretatur gignatur, procudatur, seu producatur, primum veritate victus fatetur tacite legendum esse *genatur:* deinde facit intelligendo, ut nihil intelligat: postremo suam linguæ Latinæ inscientiam indicat ac declarat. *Lamb.* Lambinus: *genatur,* male. Vide Indicem: 'Geri.' *Gif.*

167 *At quidam*] Hæc disputantur

in Platonem, et in Stoicos: qui mundum a Deo creatum esse, et ejus providentia gubernari volunt, non ut Epicurus, qui ex atomorum concursione fortuita hunc mundi pulcherrimum ornatum esse perfectum, et sine ulla divina providentia aut opera æquabilem, et ratum, et immutabilem rerum omnium ordinem conservari existimat. quam Epicuri sententiam sic insectatur et refellit M. Tull. lib. 2. de N. D. 'An cum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut sphæram, ut horas, ut alia permulta; non dubitamus, quin illa opera sint rationis: cum autem impetum cæli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus, constantissime conficientem vicissitudines anniversarias cum summa salute et conservatione rerum omnium; dubitamus, quin ea non solum ratione fiant, sed etiam excellenti quadam divinaque ratione?' Idem eod. lib. paullo superius: 'Isti autem quemadmodum asseverant, ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere, et casu, mundum esse perfectum, vel innumerabileis potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quod si mundum efficere potest concursus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minus operosa, et multo quidem faciliora.' Heraclitus autem, κόσμον (inquit) οὔτε τις θεῶν, οὔτε τις ἀνθρώπων ἐποίησεν: i. e. 'mundum neque quisquam Deorum, neque quisquam hominum effecit.' 'Quasi metueret' (inquit Plutarchus) 'ne a Deo re abjudicata, i. e. hoc judicato, Deum non esse mundi opificem, suspicari posset aliquis, hominem esse ejus effectorem. Sed præstat nos (inquit ille) Platoni fidem habenteis et prædicare, et canere, hunc mundum a Deo esse conditum. Mundus enim omnium quæ sunt, pulcherrimum quiddam est: Deus omnium causarum efficientium, causa est optima.' *Lamb.* Contra Stoicos, Academicos et assertores providentiæ. *Materiæ Naturam:* i. e. materiam ipsam. *Fab.* Providentiæ impotentissimus impugnator Lucretius scommata quædam vss. 16. effundit contra eos qui materiam inertem dicunt, et non vi sua aut necessitate naturæ, sed mente Divina motam esse et dispositam; rudem deinde materiam sine ulla arte aut consilio hunc mundum posse constituere, eaque perficere opera, quæ vulgus hominum rationi et providentiæ attribuit; voluptatem esse ducem vitæ hominum, illius nutu omnes regi et gubernari; nec hominum causa mundum hunc, aut quidvis aliud a Deo fieri, audacter et impie affirmat. Denique promittit se olim ostensurum compagem mundi tam ineptam, inconcinnam, et vitiosam esse, ut Divina sapientia sit prorsus indigna. Quid fecerit hic promissor tanto hiatu dignum, lib. 5. videbimus. Interim quanto sapientior ille qui 'Cœlos Dei gloriam enarrare' dixit! *Creech.*

168 *Reddi*] Hæc constans Mss. Lugd. Bat. est scriptura, unde patet, neque *rentur* hic ferri posse, neque aliter quam *admoderate* legi in versu sequenti debere. Quidam, inquit, ignari, stulti, objiciunt naturam tam admoderate reddi non posse rebus humanis sine Deum numine &c. fingunt Deos hæc omniaque constituisse. *Hav.*

169 *Tantopere humanis*] Tam compositis, quæque humanæ prudentiæ rationibus similes sint. *Fab.* Cum Salmasio tamen e Mss. rectius forsan legatur pro *Ac moderatis*, *Admoderate humanis rationibus:* i. e. ut humanæ rationes postulant: et hæc Interpretatio optime respondet vs. 174. 'Quorum omnia causa Constituisse Deos fingunt.' *Creech.*

Ac moderatis] Ordo verborum est:

rentur materiæ naturam non posse annorum tempora mutare, frugesque creare, sine Deorum numine, rationibus tantopere humanis. i. e. tam humanis, tamque prope ad rationem humanam accedentibus, et tam moderatis, id est, tam temperatis, constantibus, ratis, et certis. sic autem hunc locum restitui, cum vulgo legatur *ac moderate*, veterum codicum auctoritate fretus, et tamen nonnihil etiam conjectura ductus. *Lamb.* Sic editum de conjectura Lambini, cum antea esset: *ac moderate.* Ms. maximi patris et nobilissimi filii Vossiorum: *humanis rationibus atmoderate.* Nimirum scribendum est: *Tantopere humanis rationibus admoderate.* i. e. accommodate, attemperate, voce Terentiana, opportune, sic ut rationes necessitatesque humanæ exigunt. Vulgatæ quidem ne sensus constat. Gron. Obs. 3. 6. Ex scripto codice plane legendum opinor: *admoderate.* Putant, inquit, qui τὴν πρόνοιαν asserunt, sine divino numine tempora annorum mutari non posse admoderate humanis rationibus, i. e. prout humanæ rationes postulant. 'Admoderate,' ut 'adtemperate' apud Comicum: Andr. 5. 4. 13. 'Adtemperate venit in ipsis nuptiis.' Tantopere admoderate, adeo consentanee humanis rationibus. Nec *admoderare*, nec *admoderari* satis placet Salmas. Epist. XLVIII. Haud dissimili loquendi forma Horatius dixit: 'Naturæ convenienter vivere,' &c. *Preig.*

171 *Et jam cetera mortaleis, &c.*] I. e. jam etiam cetera, ad quæ diva voluptas homines quasi manu ducit, nempe ut per res Venereas genus suum propagent, ne genus humanum funditus intereat, repete ἀπὸ κοινοῦ, rentur illi materiam efficere aut consequi non posse sine Deorum nutu, voluntate, ac providentia. Quidam legendum putant, *Nec tam cetera*, subintelligentes rentur naturam materiæ posse, &c. Quæ scriptura eodem recidit. *Lamb.*

172 *Dux vitæ d. vol.*] Voluptas, quam homines, atque adeo omnes animantes ducem sequuntur, aut certe sequi debent. Volunt enim Epicurei omnia in hac vita ad voluptatem, tanquam ad finem, esse referenda. *Lamb.*

173 *Res per Veneris*] Per complexum Venereum. sic loquitur infra eod. lib. 473. 'Aut juvat egrediens genitaleis per Veneris res.' ibid. 922. 'Inter sese ullam rem gignere conveniendo Per Veneris res,' &c. et 5. 922. 'Nec reperire cibum, nec jungi per Veneris res.' *Lamb.* Τὰ 'Αφροδίσια: ut 'res sacras' τὰ Θεῖα dixit Severus in Ætna vs. 463. teste Scaligero. *Hav.*

Blanditim] I. e. Blandiendo. *blanditim* dictum, ut exsultim, insertim, cursim, raptim. *blanditim* autem esse legendum conjeci ex scriptura, quæ reperitur in uno vetustiss. codice, *blanditir.* 'Blanditir' enim factum ex blanditiz, quod valet blanditim: ut supra raptis ex raptim. reperi et in alio *blanditum.* Lamb. *Blanditim.* Ita Lambinus, rectissime. Vulgo et in aliis veteribus: *blanditum.* Gif.

174 *Quorum*] In nomine possessivo 'humanum,' primitivum inclusum est 'hominum,' ut sit 'genus humanum' pro 'genus hominum:' et ita conveniet provocabulum relativum 'quorum.' *Lamb.* Hominum. Antea tamen humanum genus dixerat; sed numerum mutavit. jam supra. *Fab.*

175 *Cum fingunt*] Sic nunc edendum curavi, codicem Bertinianum et Memmian. et Vatic. secutus, in quibus scriptum est *confingunt.* Sententia autem et ordo verborum est: quorum (hominum) causa cum fingunt Deos omnia constituisse, omnibus in reb. magnopere videntur a vera ratione aberrare. *Lamb.* *Confingunt*] Ita veteres libri. Marullus: *fingunt, sed in omnibus.* Videbatur illi nimis abruptum illud: *Omnibus.* Ego libros sequor. Nam et ita sæpe. Forte

etiam legendum: *cum fingunt*. Gif.

177 *Nam quamvis rerum*] Etiam libro quinto, hi qui deinceps sequuntur, sex versus ponuntur. *Lamb.* Quasi diceret: Si etiam principia rerum physicarum ignorarem, tamen ex consideratione cœli ipsius, in quo isti curiosos Deos statuunt quasi in specula; ex universa meteorologia, et infinitis aliis ostendere possem, &c. *Fab.*

178 *Ex ipsis cœli rationibus*] Sic loquitur 1. 50. 'Nam tibi de summa cœli ratione, Deumque Disserere incipiam.' *Lamb.*

179 *Reddere*] Ἀποδιδόναι, ostendere, ob oculos ponere, colligere. *Lamb.* Ostendere, probare, docere. alibi. *Fab.*

180 *Nequaquam nob. divinit. &c.*] Sic 3. 14. 'Nam simul ac ratio tua cœpit vociferari, Naturam rerum haud divinitus esse coortam,' &c. al. *creatam*. Lamb.

181 *Quæ tanta est*] *Quamque hæc sint* B. *Creech.*

183 *Nunc id quod s.*] Hic versus videtur supervacaneus, minimeque Lucretianus. *Lamb.* Hunc versum ὀβελίζει Dionys. recte opinor. *Fab.* Hunc versum rejicit Lambinus, an merito alii judicent, certe nec supervacaneus est, nec Lucretio indignus. Olim affirmaverat semina omnia deorsum tendere, et omnem motum sursum esse violentum, idem urget vss. 83. et docet nullum corpus, ne ignem quidem ipsum, naturaliter sursum ferri, sed vi aliorum corporum extrudi, eodem modo quo succus in arboribus, sanguis e venis exiliens et trabs aquis immersa; quis enim dubitat et succum istum, et sanguinem, et trabem istam in inani deorsum tendere, licet alter per truncum ascendat, alter e venis emicet, et altera ex undis emergat: observat denique radios solis ad terram deorsum tendere, stellas etiam, meteora ignita, et fulmina in terras cadere, et concludit flammam non vi sua, sed corporum extrudentium impulsu sursum ferri: καὶ τὰ πρῶτα μὲν ἁπλᾶ, καὶ τὰ ἐξ ἐκείνων συγκρίματα βάρος ἔχει: Plutarchus 1. Plac. Phil. Cap. 12. Et Simplicius docet Epicuri fuisse sententiam ἅπαν σῶμα βάρος ἔχειν, τῷ δὲ τὰ βαρύτερα ὑφιζάνειν, τὰ ἧττον βαρέα ὑπ' ἐκείνων ἐκθλίβεσθαι ἐπὶ τὸ ἄνω. *Creech.*

184 *Nunc locus est*] Nunc conatur docere, omnia corpora, sua vi, et natura deorsum ferri: quod si qua sursum interdum ferantur, eum motum esse violentum, atque ab ipsorum natura alienum. Sed videtur hic legendum, *Nunc opus est*, &c. Verumtamen nihil ausim mutare. *Lamb.*

185 *Sua vi*] Naturaliter. Nam nec ignis quidem sine vi, sine expressione seu extrusione alta petit. nullum enim corpus sursum fertur naturaliter. *Fab.* Ciceronis de Epicuri hac opinione locum illustrat Turneb. in Operib. pag. 229. *Hav.*

187 *Nec tibi dent in eo f.*] I. e. nec te in eo inducant, nec tibi sint fraudi, et cogant te credere, non omnia corpora sua sponte deorsum ferri. *Lamb.* *In eo*] Ita ex veteribus nostris scripsi. Vulgati: *timeo*. Gif. Sic legendum est, non, ut vulgo, *timeo:* quam scripturam in secunda editione repræsentavimus a Turnebo admoniti, cum eam in libris nostris veterib. repertam, in prima per imprudentiam, et aliud agentes prætermisissemus. *Lamb.* *Nec* alii, vitiose: et imperite. *Timeo* pro *in eo* legit Nardius. *Creech.*

188 *Augmina sum.*] Augescunt. *Lamb.*

Sursus enim vorsus gignuntur] In vet. quibusdam: *Gignunt*. Gif. Est tacita ἀνθυποφορὰ, Sursum enim, inquies, fertur ignis; ad quam versu sequenti respondet, Sed fruges et arbores in altum feruntur, propter vim subigentem quæ e terra prorumpens in altum crescere cogit, cum tamen omnia pondera naturaliter (quantum in se est) ferantur deorsum. *Fab.*

189 *Et sursum nit.*] Solutio est. respondet autem hoc modo: quid tum postea, si flammæ sursum moventur? Etiam fruges et arbores sursum crescunt, cum tamen omnia corpora, quantum in ipsis est, deorsum moveantur. *Lamb.*

Nitidæ fr.] Sup. 1. 253. 'At nitidæ surgunt fruges,' &c. *Lamb.*

191 *Subsiliunt*] Sursum saliunt. Itaque malim legi *sussiliunt.* 'Sussum' enim dicebant antiqui pro sursum, et 'deossum' pro deorsum. *Lamb.* Bene Lambinus: videndum autem an in tota lingua Latina verbum 'subsilire' locum habeat. 'Sussilire' procul omni dubio non a præpositione sub, sed suse susum, quod sursum valet, suam significationem mutuatur. *Preig.*

192 *Degustant*] Translatio est; depascuntur, absumunt, lambunt, ut loquitur Horat. Sat. 1. 5. 73. 'Nam vaga per veterem dilapso flamma culinam Vulcano, summum properabat lambere tectum.' *Lamb.* Hanc metaphoram ad telum transtulit Virgil. Æn. 12. 376. 'et summum degustat volnere corpus.' Alio autem loco bibere dixit, de sagitta Æn. 11. 804. 'virgineumque alte bibit acta cruorem.' *Fab.*

193 *Sine vi subjecta putandum est*] Ita etiam in libris nostris, et aliis etiam vulgatis. Lambinus ex uno codice: *subigente.* Est pro dactylo. Vide Indicem: 'Versus.' *Gif.* *Sine vi subigente*] Sic restitui ab uno cod. manuscr. adjutus, cum in aliis omnibus libris legeretur, *sine vi subjecta,* plane mendose; quod homo barbarus probat, cum syllaba postrema vocis *subjecta,* longa sit. Quid est autem tam perversum, aut inscitum, quod non probet ac recipiat stupor cum impudentia et arrogantia conjunctus? *Lamb.* Ita Lambinus uno Ms. adjutus. Alii omnes *subjecta.* Creech.

194 *Quod genus*] I. e. quale est, seu cujus generis est. sic sæpe alibi loquitur, exempli gratia, 3. 222. 'Quod genus, aut Bacchi cum flos evanuit, aut cum,' &c. ib. 278. 'Quod genus, in nostris membris, et corpore toto Mista latens animi vis est, animæque potestas.' ib. 432. 'Quod genus, in somnis sopiti ubi cernimus alta Exhalare vapore altaria.' Ibid. 596. 'Quod genus est, animo malefactum cum perhibetur.' IV. 272. 'Quod genus illa, foris quæ vere transpiciuntur, Janua cum per se transpectum præbet apertum.' et 5. 478. 'Quod genus, in nobis quædam licet in statione Membra manere tamen, cum sint ea quæ moveantur.' et Marcus Tullius de Invent. 2. 'Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota et communia officia: quod genus in parenteis, cognatos, amicos,' &c. Idem ibid. 'Nam est quiddam, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia.' Lucill. Sat. lib. 6. 'Crebræ ut scintillæ in stricturis: quod genus olim Ferventi ferro,' &c. *Lamb.* *Quod genus*] Veluti, quemadmodum. *Fab.*

195 *Cruorem*] Notandum, sanguis mittit cruorem. aliud enim sanguis, aliud cruor, aliud inquam, non quod ad substantiam, sed πρὸς ἀλλοίωσιν, et frigefactionem. Proprie enim, ubi ex venis effusus est, sanguis dici amplius sanguis non debet, sed cruor. *Fab.*

196 *Nonne vides etiam, &c.*] Delectatus videtur Lucretius hoc versuum principio: ut inf. vs. 207. 'Nonne vides longos flammarum ducere tractus?' et 4. 1297. 'Nonne vides etiam guttas in saxa cadenteis?' et 5. 601. 'Nonne vides etiam quam late parvus aquai Prata riget fons interdum, campisque redundet?' ibid. 645. 'Nonne vides, etiam diversis nubila ventis, Diversas ire in parteis, inferna supernis?' et 6. 866. 'Nonne vides etiam terra quoque sulfur in ipsa Gignier?' &c. *Lamb.*

197 *Nam quam magi' mersimus altum*]

Sic restitui ex auctoritate veterum codicum, partim ex conjectura, *quam magis, tam magis.* Sic loquebantur politi illi scriptores, ut sup. admonuimus. jam hoc 'mersimus altum,' seu 'alte,' significanter et proprie dictum. Itaque quæ 'mersa' hic dicuntur, mox dicuntur 'emergere.' Atque hoc totum barbarus homo sequitur, et probat, quasi suum. Vulgata autem scriptura *urguimus*, inepta est. Alii *ursimus* reponunt, quod, sicubi reperitur, natum est ex 'mersimus.' *Lamb.* *Nam quam magis ursimus alte*] Ita veteres omnes et vulg. Lambinus tamen: *mersimus*, non recte. *Gif.* *Quam magis urgimus* B. et alii Codd. 'urgere' enim apud Veteres ut fervere: alii *ursimus*. Creech. Ego *ursimus* præfero, mox enim *pressimus*, non *premimus*. Dein opponitur prius hoc τῷ 'revomit,' efficacius quam si legas *mersimus*; est enim metaphora a cibo desumpta, quem qui sumere vult invito stomacho, urget per fauces, unde postea sæpius revomitur. *Hav.*

199 *Revomit*] Alibi scriptum est *removet*; minus recte. *Lamb.* *Gif.* et *Creech.*

200 *Plus parte*] Dimidia parte amplius. *Fab.*

203 *Sic igitur debent, &c.*] Quemadmodum (inquit) ligna sponte quidem sua deorsum feruntur, sed per expressionem quandam, et vi subigente, sursum moventur, et in aquam mersa, revomuntur, ac rejiciuntur: ita dicendum est flammas non suapte natura, sed vi aliqua expressas, per auras subvolare. *debent succedere*, i. e. credibile est succedere: quod est sursum moveri. *Lamb.*

204 *Expressæ*] Ἐκθλιφθεῖσαι, per expressionem emissæ. *Lamb.*

Succedere] Εἰς τὰ ἄνω φέρεσθαι, sursum ferri. *Fab.*

Quamquam] Quamvis pondera flammæ contendant naturaliter deducere flammam, deprimere, καταβάλλειν, &c. sed vis ambientis illam exprimit, ἐκθλίβει. itaque graviori et densiori elemento cedit, non autem sponte sua sursum fertur. *Fab.*

205 *Quantum in se est*] Sua vi. *Lamb.*

Deducere] Deprimere et deferre flammas. *Lamb.*

Pugnent] Contendant. Translatio est. *Lamb.*

206 *Sublime volanteis*] Sic habent omnes libri tum manuscripti, tum typis excusi. quod eo dico, ne quis putet legendum *sublima:* quod scio, quosdam conatos esse, verenteis ne syllaba ultima longa sit. quod longe aliter est. sic enim idem 4. 134. 'Quæ multis formata modis sublime feruntur.' et 6. 96. 'Propterea quia concurrunt sublime volantes Ætheriæ nubes.' et item Virg. Georg. 3. 108. 'Jamque humiles, jamque elati sublime videntur.' Idem Æn. 10. 664. 'Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ.' *Lamb.*

Nocturnas faces] Intellige διάττοντας ἀστέρας. *Trajectiones* Latine dicuntur. *Fab.*

209 *Non cadere, &c.*] Virg. Æn. 2. 9. 'Suadentque cadentia sidera somnos.' atqui stellæ in terram non decidunt, sed sicci quidam halitus, solis et ætheris ignibus accensi. *Lamb.* Fallitur, inquies, Epicurus, et cum illo una Lucretius, neque enim stellæ cadunt. Ita est: sed muta nomen, pro stellis, pinguem, sulfurosam, et oleaginosam exhalationem ponito; quod dicit verum erit tamen. *Fab.* Lambinus et Pareus e Virgilio explicant Lucretium, 'Suadentque cadentia sidera somnum.' locum inspice, eosque viros nihil agere deprehendes. *Creech.*

210 *Dissupat*] I. e. dissipat, et dispergit. Utitur et M. Tull. in Lælio: 'Ea, contrahere amicitiam, dissupare discordiam.' Talia sunt illa, 'similare,' simulare: 'recuperare,' reciperare: 'exsulium,' exsilium, quam-

quam 'exsulium,' non etiam 'exsilium' dici posse arbitror. *Lamb.*

211 *Et lumine conserit arva*] Translatio: 'conserit' enim positum translate pro complet et collustrat. *Lamb.*

212 *Vergitur*] Propendet, profunditur. Virg. Æn. 6. 244. 'invergit vina sacerdos.' ad quem locum notat Servius, 'veteres in sacris inferorum vinum ita libare solitos, ut patera in partem lævam converteretur: quod vergere dicebant.' Plaut. Curcul. 1. 2. 12. 'ipsum expeto tangere, invergere in me liquores tuos Sino ductim.' quidam tamen legunt, *spargitur ardor*. Lamb. Servius ad Æn. 12. 727. 'quo vergat pondere lethum.' Bene 'vergat,' nam morientes Inferos petunt. Et hæc melius Lucretium explicant quam illa quæ alii Interpretes ex Servio ad Æn. 6. 244. proferunt: 'Frontique invergit vina sacerdos.' 'Vergere' est conversa in sinistram partem manu ita fundere, ut patina convertatur, quod in infernis sacris fit. Alii legunt *spargitur*. Creech.

213 *Transversosque volare, &c.*] Quemadmodum globi ferrei exprimuntur ex fistulis æneis. *Lamb.*

214 *Abrupti nubibus ignes*] Sic Virg. 3. Æn. 199. 'ingeminant abrupti nubibus ignes.' Sic Græci πῦρ ἀπεῤῥωγὸς dicunt, i. e. ignem abscissum, et qui nubibus scissis erupit. quod notat Turneb. Adv. 5. 27. Ne quis autem hoc loco legendum putet *abruptis*, testificor, in quatuor libris manuscriptis, et in plerisque excusis legi *abrupti*, non *abruptis*. Et quod vulgo in codicibus Virgilianis legitur eo, quem supra testem produxi, loco, *abruptis*, antiqua exemplaria docent legendum *abrupti*. Lamb. Virg. Æn. 3. 19. et 6. 459. 'Erupti nubibus ignes:' 'Proruptus corpore sudor:' et Æn. 3. 199. melius ex Codd. vet. legatur 'Abrupti nubibus ignes' quam *abruptis*. Creech.

216 *Illud in his quoque*] Nunc incipit disputare de motu tertio, qui fit per declinationem, seu κατ' ἔγκλισιν: quam excogitavit Epicurus duas ob causas: Primum, quod si corpora prima suapte natura ad perpendiculum moverentur duntaxat, neque paullum declinarent; numquam inter se copularentur, numquam cohærerent, numquam confligerent; et ita numquam quicquam gignerent: deinde, ut fati necessitatem vitaret. qua de re sic M. Tull. libr. 1. de N. D. 'Cum videret Epicurus, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus et necessarius, invenit quo modo necessitatem fati effugeret: quod videlicet Democritum fugerat. ait, atomum, cum pondere et gravitate directo deorsum feratur, declinare paullulum. Hoc dicere turpius est, quam illud quod vult, non posse defendere.' Sed proprius hujus disputationis locus est infra vs. 251. 'Denique si semper motus connectitur omnis, Et vetere exoritur semper novus ordine certo: Nec declinando faciunt primordia motus Principium quoddam, quod fati fœdera rumpat,' &c. ad quem locum plura dicemus. *Lamb.* Nunc acturus est de motu tertio, qui est κατ' ἔγκλισιν, quem Epicurus excogitarat ad fati necessitatem avertendam. Sed de eo inferius. *Fab.* De seminum motu naturali deorsum, et violento sursum fuse poëta disputavit: unde autem motus ille violentus nisi ex ictu? at gravia æquali velocitate ad lineam per inane descendentia nunquam concurrerent, alia nunquam assequerentur alia, proinde nulla foret omnino generatio, nihilque existeret 'Desertum præter spatium et primordia cæca:' Hoc vitio laborabat Democriti sententia, qui unicum tantum motum κατὰ πληγὴν (ita enim legendum, non κατὰ πλάγιον, ut ex Ci-

cerone manifestum est, qui lib. de Fato, 'Quandam vim motus,' inquit, 'habebunt a Democrito impulsionis, quam plagam ille appellat, a te, Epicure, gravitatis et ponderis:') agnovit: Plutarch. de Plac. Phil. 1. 23. Epicurus igitur duas species motus naturalis constituit, aliam ad perpendiculum, aliam ad declinationem, 'Επίκουρος δύο εἴδη τῆς κινήσεως, τὸ κατὰ στάθμην, καὶ τὸ κατὰ παρέγκλισιν. Plutarchus de Plac. Phil. 1. 23. Motus hic declinationis idcirco necessarius est visus, quoniam alioquin nullus inter atomos ictus futurus fuisset, nullaque proinde extitisset unquam ullius rei generatio. Cicero in lib. 1. de Fin. 'Censet Epicurus eadem illa individua et solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam, hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, et, ut dixi, ad lineam, nunquam fore ut atomus altera alteram posset attingere, itaque attulit rem commentitiam. Declinare dixit atomum perpaullum quo nihil posset fieri minus, ita effici complexiones, et copulationes, et adhæsiones atomorum inter se, ex quo efficeretur mundus omnesque partes mundi quæ in eo sunt.' Hanc sententiam vss. 25. explicat Lucretius. *Creech.*

216 *Cognoscere avemus*] Non celabo lectorem, quod leve ac nugatorium fortasse cuipiam videatur, sed ei tamen, qui versatur in lectione librorum calamo exaratorum, magni sit momenti: in quatuor libris manuscriptis legi *cognoscere habemus*, perspicue mendose. quod eo consilio notavi, ut sciat lector minus tritus in hujusmodi libris, primum in eis aspirationis notam sæpe esse supervacaneam; et contra sæpe desiderari: deinde sæpe *b* pro *u*, et *u* pro *b* scriptum reperiri: quemadmodum et supra breviter admonui, nullo exemplo proposito. Itaque nunc duo exempla hujus rei insignia afferam. Unum est in oratione Cluentiana, quæ vulgo inscribitur, pro A. Cluentio Habito: in quaque passim, 'A. Cluentius Habitus' cognomento appellatur, cum et pro A. Cluentio Avito legendum sit, et A. Cluentius cognomento 'Avitus' sit appellandus. Alterum est in Catone majore, ubi vulgo legitur: 'Audire te arbitror, Scipio, hospes tuus habitus Massanissa, quæ faciat hodie,' &c. cum legendum sit, *hospes tuus avitus.* De quibus locis me admonuit Petr. Faber Tolosanus, vir doctiss. cum una Romæ essemus: idque se a Cujacio, jurisconsulto ætatis nostræ clarissimo, accepisse addidit. Sic infra in principio lib. 3. cod. Vaticanus habet: 'Quod te imitari habeo. Quid enim contendat hirundo Cycnis?' cum perspicuum sit, legendum esse *aveo.* Sic contra 'ovire' pro obire, et multa similia in eisdem libris sæpe reperimus. *Lamb.* *Cognoscere avemus*] Veteres libri: 'habemus,' antique pro avemus. *Gif.*

217 *Rectum per inane*] I. e. motu perpendiculari. Ita autem dicitur rectum inane, ut 'recta regione viai.' Neque enim necesse est legere *vastum per inane*, quod cuipiam videatur. *Fab.* Alii illam, quam apposui, Interpretationem sequuntur. *Creech.*

218 *Ponderibus propriis*] Innata gravitate. *Firme*] Sic habent libri veteres, de qua scriptura judicet lector ingeniosus. Nam ex vulgatis alii habent *ferme:* alii, *ferri. Lamb.* *Firme*] Ita veteres libri. Vulgati: *ferme* et *ferri.* Gif.

Ferri incerto tempore incertisque locis] Ridiculum plane videri queat quod hoc loco scribit Lucretius, prima corpora moveri incerto tempore, incertisque locis; dices id ad vitandam fati necessitatem valere.

Intelligo; sed non minus ridicula assertio foret; cum omnia corpora in inani æquivelocia sint: de quo dubitari non potest, cum pondus ferri 20. librarum cum alio pondere ejusdem materiæ, quod libræ unius sit, si voles, non citius terram attingat, si uno eodemque momento cadere incipiant. Sed uno verbo dicendum est, agi hoc loco non de motu primo, sed tertio, seu de clinamine. *Fab.* *Incerto tempore*, non uno definito, sed modo hoc modo illo tempore: 'incertis locis,' aliis atque aliis: ita moventur semina tanquam animalia quæ vs. 256. 'Declinant motus nec tempore certo Nec regione loci certa, sed ubi ipsa tulit mens:' ita Lucretius malignus providentiæ hostis stupida sua et bruta semina tantum non animo et voluntate donat. *Creech.*

219 *Spatio se pellere paullum*] Ita veteres libri. In quibusdam vulg. antique: *depellere.* Marullus, ut Vulgati fere: *decedere;* male, contra veteres libros. *Gif.* *Spatio secedere paullum*] Omnes, quos vidi, libri manuscripti habent; *spatio se pellere:* Parisienses, et Veneti antiquiores, et Vicetini *depellere:* quos non sum secutus. *decedere* non rejecissem, cum præsertim quidam testentur scriptum reperiri etiam in exemplaribus antiquissimis, quemadmodum legitur in Florentinis et Venetis recentioribus, nisi pluris fecissem cujusdam docti viri conjecturam, qui existimat legendum *secedere*, ex antiqua scriptura *se pellere*. quam tamen ipsam verbis Ciceronis confirmare possim ex lib. 1. de N. D. 'Omnis autem ista rerum effigies quomodo ex individuis corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt, pellere se ipsa tamen, et agitari inter se concursu fortasse possent: formare, figurare, &c. non possent.' Quare *se pellere* scriptura sit fortassis omnium optima et rectissima, cum præsertim in omnibus libris antiquis reperiatur expressa, ut in prima jam editione indicavi. *Lamb.*

220 *Tantum quod momen mutatum dic. poss.*] Sic reposui, secutus antiquæ scripturæ vestigia. Nam tres quidem manuscripti codices habent, *Tantum quod momen mutare dicere possis.* Bertinianus autem, et Memm. sine ulla litura, aut dissensione, ita ut excudendum curavi, *Tantum quod momen mutatum dicere possis.* quibuscum congruunt Florentini vulgati. Turnebus autem legi volebat, *Tantum quod momen mutatus dicere possit.* Et 'mutatus' interpretabatur mutationis, ut sit hæc sententia: vix dicere possis levem mutationem esse factam. Jam vero 'momen' idem valet quod *momentum*, i. e. exiguus motus, ῥοπή. Quidam docti putant legendum, *Tantum quo ad momen, &c.* alii quidam, *Tantum quod minimum momentum dicere possis.* Appellabat enim minimum illud spatium ἐλάχιστον, ut testatur M. Tull. de Fato. 'Tantum quod' autem locutio veteribus usitata, Plauto, Terentio, M. Tullio, ceteris: quæ idem fere valet quod 'nisi quod,' 'hoc tantum,' 'non amplius quam quod.' De quo satis multa in commentar. ad Æmil. Prob. *Lamb.* *Momen.* Ita veteres libri, rectissime. Vulgati: *minimum mutatum.* In quibusdam veteribus: *mutare.* Forte, *mutatus*, ut Turnebus, pro mutationis. *Gif.*

Tantum quod momen mutatum dicere possis] Intelligit clinamen seu ἔγκλισιν; quod ut explicet, ait intelligi licere, si, quam minimam declinationem cogitare potes, eam principiis tribuas. *Fab.* *Tantum quod.* Exempla abunde congessit Lambinus, pro tantum, vel levissime, &c. *Fab.* *Momen*] Usus est aliquoties et Manilius. *Fab.* Ita vet. Lib. Turnebus legit *Momen mutatus*, i. e. mutationis (ut

ipse Lucret. 'In commutatum veniunt:') ut sit hæc sententia, vix dicere possis levem mutationem esse factam. Alii, *Tantum quoad nomen:* alii, *Quod minimum mutatum:* Cicero lib. de Fato, 'Cur declinet atomus uno minimo, non declinet duobus aut tribus?' et Lucret. infra vs. 243. 'Paulum clinare necesse est Corpora, nec plus quam minimum.' Gassendus: *Minimum momentum.* Creech.

221 *Quod nisi declinare, &c.*] Breviter vss. 4. hunc motum declinationis admittendum docet, alioquin disjuncta semper et discreta ferrentur semina, tanquam imbris guttæ; nullæ forent adhæsiones et complexiones atomorum, et proinde nulla composita. *Creech.*

223 *Nec foret offensus natus*] I. e. nec corpora prima umquam inter se offendissent, et conflixissent: non esset nata occursatio, aut offensio atomorum. *offensus*, i. e. ut Græci appellant, ἀντίτυπησις. Utitur eodem vocabulo infra eod. lib. 483. 'Aut ex offensu cum turbant corpore in ipso.' et lib. 4. 306. 'Cogit hebescere eum crebris offensibus aër.' et 6. 332. 'Non igitur multis offensibus in remorando Hæsitat.' *Lamb.* *Offensus*] Occursatio. *Fab.*

225 *Quod si forte*] Occupatio est. Si quis (inquit) forte existimat, graviora corpuscula, quo citius directo per inane feruntur, eo magis incidere posse in ea quae sunt leviora, et ita plagas quasdam gignere, quæ motus genitaleis reddere queant, errat. Nam si non esset inane, per quod moverentur corpora prima, sed omne esset plenum, et in eo pleno moverentur principia rerum; valeret hæc ratio, et diceret aliquid qui ea niteretur, cum perspicuum sit, aquam et aërem facilius cedere corporibus gravioribus, quam levioribus. nunc autem cum probaverimus, corpora prima per inane moveri; dicendum est, æque celeriter moveri corpora prima levissima atque ea quæ sunt gravissima. *Lamb.* Vide notam ad illum locum, 'ferri incerto tempore.' *Fab.* Motum hunc ad declinationem, κίνησιν κατὰ παρέγκλισιν, ita deperit Lucretius, ut illum nullo modo sibi extorqueri patiatur; idcirco vss. 18. acriter insurgit in eos, qui existimant graviora semina per inane descendentia posse assequi leviora, et illa percutere; ita ut non opus sit ista, quam fingit, seminum declinatione: asserit omnia semina æquivelocia esse, et pari pernicitate per Inane ferri, ideoque illa quæ pone subeunt nunquam posse assequi præcedentia: medium quidem facere aliquid ad motus accelerationem et retardationem, et corpora ejusdem materiæ pondere inæqualia, cum per aquam aut aërem superne deorsum cadant, non æquivelocia esse, quod falsum est, concedit: vult autem motum eo velociorem semper fieri quo spatium liberius seu inanius est, ut, ubi spatium denique liberrimum inanissimumque est, motus sit velocissimus, et qui plures in eo sunt motus ii sint æque veloces. *Creech.*

225 *Potesse*] Antiquum, et tamen integrum, pro posse, a verbo potissum, quod valet possum, ut supra diximus. *Lamb.*

226 *Rectum*] Margo nostra *rectim*. quod notandum. *Preig.*

227 *Incidere e supero levioribus*] I. e. incidere in corpora leviora, et propter levitatem tardiora. Sic loquitur infra paucis post versibus, 240. 'Haud igitur poterunt levioribus incidere umquam Ex supero graviora, neque ictus gignere per se.' *Lamb.*

Atque ita plagas gignere] Sic restitui, reclamantibus codicibus omnibus, in quibus legitur *plagis gignere*, veritate ipsa hanc scripturam flagitante. hoc enim significat, veren-

dum esse, si omnia corpora prima æque celeriter per inane ferantur, ne numquam alia aliis incidant: atque ita plagas, seu ictus non gignant, ex quibus ictibus motus genitales oriantur. Meam conjecturam adjuvat similis ille locus, quem paullo ante testem produxi 2. 241. 'Neque ictus gignere per se, Qui varient motus, per quos natura gerat res.' *Lamb.* *Plagas*] Ita Lambinus: ut 'gignere ictus,' inf. vs. 241. In libris: *plagis.* Gif. et Creech.

228 *Genitales reddere motus*] Ita ut res creentur. *Fab.*

230 *Deorsum*] Alii *Rarum:* quæ vox respondet vs. 232. 'Naturaque tenuis Aëris.' *Creech.*

231 *Pro ponderibus*] Pro ratione ponderum, i. e. prout graviora aut leviora sunt. *Lamb.*

Casus celerare] Casus suos celeriores habere, citius cadere. *Fab.*

232 *Naturaque tenuis*] In voce *tenuis* duæ syllabæ breves habentur pro una longa: vel *u* fit consonans: quod item fit locis innumerabilibus. *Lamb.*

233 *Haud possunt æque rem quamque*] Haud æque, i. e. non æqualiter, non similiter. nam aqua magis subsistit corporibus, quam aër. hinc fortasse fit, ut homines natare possint, qui didicerint: volare nunquam: quod aves possunt: lignum in aqua exstet, neque mergatur; in aëre non exstet, neque quiescat, sed deorsum feratur in terram. *Lamb.* Hæc Lambinus, sed longe alia est, eaque ipsa, quam apposui, Lucretii sententia. *Creech.*

234 *Exsuperata*] Convenit cum viciniore nomine: 'natura.' *Gif.*

237 *Quin sua quod natura petit, &c.*] Usurpavit hunc versum supra in extremo primi libri. 'Quin' autem, i. e. ut non. *Lamb.* *Quin*] Ut non. *Fab.*

238 *Inane quietum*] Quod nulli rei resistit, nam quo liberius est spatium, eo velocior secundum Epicureos motus: *καὶ μὴν καὶ ἰσοταχεῖς ἀναγκαῖον τὰς ἀτόμους εἶναι, ὅταν διὰ τοῦ κενοῦ εἰσφέρονται, μηδενὸς ἀντικόπτοντος· οὔτε γὰρ αἱ βαρεῖς θᾶττον οἰσθήσονται τῶν κούφων, ὅταν γε δὴ μηδὲν ἀπαντᾷ αὐταῖς, οὔτε αἱ μικραὶ τῶν μεγάλων, ὡς πάντα πόρον σύμμετρον ἔχουσαι, ὅταν μηδὲν μήδε ἐκείναις ἀντικόπτῃ, οὐθ' ἡ εἰς τὸ πλάγιον διὰ τῶν κρούσεων φορὰ, οὐθ' ἡ κάτω διὰ τῶν ἰδίων βαρῶν τῇ ταχύτητι διαφέρει.* Epicurus ad Herodotum. *Creech.*

239 *Æque ponderibus non æquis*] Ex hoc versu emendavi illum, qui est lib. 1. eo, quem modo commemoravi, loco. *Lamb.* Series et sententia est; æque feruntur etiamsi æqua pondera non sint. *Fab.* *Atque Ponderibus* e suis forsan, quos alibi jactat, Mss. Codd. edidit Fayus: tales Codd. tam eleganti viro non invideo. *Creech.*

241 *Per se*] I. e. solo motu ad lineam, sine ulla declinatione. *Creech.*

242 *Per quos natura gerat res*] I. e. administret res. Sed videtur hoc etiam loco legendum *genat*, non *gerat*. nam quos paullo ante motus genitaleis dixit, per eos motus nunc ait naturam res gignere: quæ idem valent: verumtamen nihil muto. *Lamb.* Ita omnes libri. Lambinus, *genat*, male. *Gif.* *Genat*. Gifanius et Pareus huic voci, quam deperit Lambinus, nimium quantum infensi, legunt *gerat*, quasi *genat* non melius respondeat: vs. 228. 'Quæ possint genitales reddere motus.' *Creech.*

243 *Quare etiam atque etiam*] Refutata, quam modo exposuerat, opinione, concludit vss. 8. semina declinare perpaullum, et quo nihil potest minus esse, ita etiam ut non oblique moveri dicantur: sensus enim ipsi docent gravia deorsum tendentia non obliquo motu ferri; at iidem sensus non negant gravia minimum declinare; declinatio enim minor est quam ut percipi possit; ideoque cum non refragentur sensus, et postulet

rerum generatio, quæ sine isto motu nunquam prorsus foret, admittenda est seminum declinatio. *Creech.*

Paullum clinare] Libri vulgati, et nonnulli manuscript. habent *inclinare.* in uno lib. manuscr. legitur plane *clinare*: quam scripturam probo: eamque puto esse corruptam ab eo qui putaret verbum clinandi non esse Latinum, cum ab eo nascatur vox 'clinamen,' qua infra utitur, vs. 292. 'Id facit exiguum clinamen principiorum.' *Lamb.* Ita veteres quidam. In aliis: *inclinare.* Gif. Alii *inclinare*; sed quis 'clinare' rejiceret, qui 'clinamen' vs. 292. admittit? *Creech.*

244 *Nec plus quam minimum*] Id appellabat Epicurus ἐλάχιστον, ut testantur Laërtius, et M. Tull. lib. de Fato. verba M. Tullii sunt hæc: 'Tertius motus, cum declinat atomus intervallo minimo: id appellat ἐλάχιστον.' *Lamb.* *Nec plusquam minimum.* Quod antea dixerat, 'Tantum quod momen mutatum dicere possis.' ἐλάχιστον Epicuro. *Fab.*

Ne fingere motus] Huc pertinent illa M. Tullii lib. 1. de Finib. 'Nam et ipsa declinatio ad libidinem fingitur, (ait enim declinare atomos sine causa: quo nihil turpius physico,) et illum motum naturalem omnium ponderum e regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis. Nec tamen id, cujus causa hæc finxerat, assecutus est. Nam sive omnes atomi declinabunt, nullæ umquam cohærescent; sive aliæ declinabunt, aliæ suo nutu recte ferentur: primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit.' *Lamb.*

245 *Ne fingere motus obliquos videamur*] Neque enim naturæ corporis congrueret; at clinamen illud suum haud equidem scio an vel levicula aliqua probabilitate defendere possit Epicurus; Ciceroni certe non videbatur. 'Sed,' ait, 'quis est qui possit cernere principia nihil omnino recta regione viai declinare sese?' Sic solet Epicurus scilicet; non vides illa non declinare, ergo ita fit ut dico. Argumentatio fallax est, etsi alias vera esse possit. *Fab.* Modeste, et motus vel maxime obliquos æquius postulasset: si sensuum judicium timeat, abeant isti molesti sensus, et hoc uno se falli patiantur. Non iniquior est postulatio: 'Nam et ipsa declinatio (Cicero de Fin. 1.) ad libidinem fingitur, ait enim Epicurus atomos declinare sine causa, quo nihil turpius est physico, et illum motum naturalem omnium ponderum e regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cujus causa hæc finxerat, assequutus est. Nam sive omnes atomi declinabunt, nullæ unquam cohærescent, sive aliæ declinabunt, aliæ suo nutu recte ferentur; primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur; deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit.' *Creech.*

249 *Sed nihil omnino, &c.*] Ordo est: sed quis est, qui possit cernere, corpora prima nihil omnino se de recta regione declinare? implicata oratio: qualis illa est, 1. 755. 'Quorum utrumque quid a vero jam, distet, habebas.' Verbum *declinare* hoc loco jungitur cum quarto casu, et est ἐνεργητικόν; ut apud Virg. Æn. 4. 185. 'Nec dulci declinat lumina somno.' et apud M. Tull. de Fato: 'Quæ ergo nova causa in natura est, quæ declinet atomum?' *Lamb.*

251 *Denique si semper*] Si motus unicus esset, neque ulla declinatio daretur, unde libertas homini? *Fab.* Pro declinatione seminum iterum pugnat Lucretius, vss. 48. Quosdam mo-

tas esse voluntarios omnes sentiunt, libertatem in se ipso quilibet percipit, et similem esse in aliis animalibus non inepte conjicit; illa enim videt motus suos non certo tempore certoque ordine peragere, sed pro libitu variare, et nutu suo vivere. Imo cum carceres subito patefiant, tantum non videmus ipsam voluntatem equi prorumpentem et longe præcurrentem antequam moventur artus: primo plausu erigitur, internus animi motus præceps fertur, dum spiritus, qui per nervos in singula membra dirigendi sunt, tardius conveniant. Animique motui morosius obsequantur. Deinde cum externa vi impellimur, aliquid intus latet quod vi isti obsistat et repugnet; et aliud plane nos agere sentimus, cum nostro nutu, quam cum aliorum impulsu moveamur. Unde vero hæc libertas? Excute semina ipsa, nihil tale in iis latet, ex motu directo et ad lineam fati et necessitatis catena nectitur, ex ictu (si potest esse ictus sine declinatione) eadem sequitur necessitas. Relinquitur igitur sola declinatio cui se debeat libertas. Motum hunc declinationis Plutarchus De An. solert. docet ab Epicuro induci, *ὅπως εἰς τὴν ζωὴν ἡ τύχη παρεισέλθῃ, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν μὴ ἀπόληται.* 'Hanc Epicurus rationem induxit ob eam rem quod veritus est ne, si semper atomus gravitate ferretur naturali et necessaria, nihil liberum nobis esset, cum ita moveretur animus, ut atomorum motu cogeretur.' Et alibi: Epicurus ab atomis petit præsidium, easque de via deducit, et uno tempore suscipit res duas inenodabiles: unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo existet ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet: alteram, ut cum duo individua per inanitatem ferantur, alterum e regione moveatur, alterum declinet: Cicero de Fato. *Creech.*

254 *Quod fati fœd. rump.*] I. quod tollat fatum, seu fati necessitatem. Hac de re sic M. Tull. lib. de Fato: 'Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. Itaque tertius quidam motus oritur extra pondus et plagam, cum declinat atomus intervallo minimo: id appellat *ἐλάχιστον*. Quam declinationem sine causa fieri si minus verbis, re cogitur confiteri. non enim atomus ab atomo pulsa declinat: nam qui potest pelli alia ab alia, si gravitate feruntur ad perpendiculum corpora individua rectis lineis, ut Epicuro placet? Sequitur enim ut si alia ab alia numquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. Ex quo efficitur, etiamsi sit atomus, eaque declinet, declinare sine causa: hanc rationem Epicurus induxit ob eam rem, quod veritus est, ne, si semper atomus gravitate ferretur naturali ac necessaria, nihil liberum nobis esset, cum ita moveretur animus, ut atomorum motu cogeretur.' Legito, si vacas, cetera quæ sequuntur. Huc eodem pertinet locus ille ex lib. 1. de N. Deor. quem paullo ante testem produximus: 'Velut Epicurus cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus et necessarius, invenit quomodo necessitatem fati effugeret,' &c. Eadem de re sic Plutar. l. *πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα;* *Οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ τῷ Ἐπικούρῳ διδόασιν ὑπὲρ τῶν μεγίστων, σμικρὸν οὕτω πρᾶγμα καὶ φαῦλον, ἄτομον παρεγκλῖναι μίαν ἐπὶ τοὐλάχιστον, ὅπως ἄστρα, καὶ ζῶα, καὶ τύχη παρεισέλθῃ, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν μὴ ἀπόληται.* I. e. 'Neque enim ipsi (Stoici) dant Epicuro rerum maximarum causa, rem tam parvam et levem, atomum unam, declinare minimo intervallo, ut astra, et animalia, et fortuna recipiantur, et ut ne libera voluntas ac potestas nobis pereat.' *Lamb.*

255 *Ex infinito ne causam*] Atque ita sit fatum. nam fatum nihil aliud est, quam εἱρμὸς, seu συμπλοκὴ αἰτιῶν τεταγμένη: i. e. 'series, seu connexio causarum ordinata, seu causarum inter se nexarum æternitas.' Jam qui introducunt causarum seriem ordinatam ac sempiternam, ii mentem hominis libera voluntate spoliatam, fati necessitate devinciunt, ut scribit M. Tull. de Fato. *Lamb.*

257 *Fatis avolsa voluntas*] I. e. fatis non alligata. Sic autem legendum hoc loco, non, ut in vulgatis, *avolsa voluptas:* ut contra proximi versus scriptura recta est, *Per quam progredimur, quo ducit quemque voluptas.* tale enim est illud Virgilianum in Alex. Ecl. 2. 65. 'trahit sua quemque voluptas.' *Lamb.*

258 *Per quam progredimur*] Ita ex veteribus libris descripsi, rectissime. Verbum: *inquam*, id postulat. *voluptas*, legendum. Marullus: *voluntas*, male. Ita et 6. 388. et 1. 141. *Gif.*

259 *Declinamus*] Inclinamus, variamus, dirigimus, et absurde Fayus *Vitamus*. Creech.

Tempore certo] Horæ momento, puncto temporis, ἐν ἀκαρεῖ. *Fab.*

261 *Nam dubio proc. his r. s. quoique vol.*] Voluntas est principium motus in nobis. sic Aristot. Phys. *Lamb.*

262 *Et hinc motus per membra geruntur*] Sic conjectura ductus scripsi; cum in veteribus libris quibusdam invenissem: *reguntur*. Qua in re variatum etiam apud Sallust. et supra 1. 483. Vulgati: *rigantur*. Recte quoque quidam veteres: *vagantur*. Gif. *Et hinc motus per membra vagantur*] Omnes libri typis excusi, quos quidem viderim, habent, *per membra rigantur*. quam scripturam si probabimus, erit translatio; et hunc locum sic explicabo: hinc, i. e. a voluntate, motus rigantur, i. e. complentur, aluntur, amplificantur, et propagantur. 5. 594. 'Quod maria, ac terras omnes, cælumque rigando Compleat.' In duobus lib. manuscript. scriptum est, *Per membra vagantur:* cujus scripturæ sententia plana est: eamque, ne quid dissimulem, ceteris antepono. quidam legendum censent, *Per membra reguntur:* atque ita legitur in cod. Memmiano, et Tettiano. Ex qua scriptura, si conjecturæ locus est, libenter facerem *genuntur*, i. e. gignuntur. Quasi diceret Lucretius, in nobis a voluntate motus proficisci, atque oriri. quod quidem idem valet, atque id quod et paullo ante dictum a nobis est, et Aristoteles item tradidit, voluntatem esse principium et originem motus in nobis. Fuit autem lapsus proclivis, ut ex *genuntur*, fieret *geruntur:* deinde ex *geruntur*, modo *reguntur*, modo *rigantur*. Sic autem loquitur alibi, ut supra eod. lib. 80. 'Cessandoque novos rerum progignere motus.' Qui autem 'geri motus' pro creari Latine dici posse putant, in lingua Latina sunt hospites, ne quid gravius dicam. Gerere dicitur proprie et nutrix, aut mater alumnum, aut filium, et bajulus onus, et qui vestitus est, vestem, et coloratus colorem, et similia: translate, imperator bellum, et magistratus personam publicam, et negotiorum gestor, seu procurator, negotia, et similia. *Gerere motus* vero pro creare aut gignere motus, scio Latine dici nullo modo posse, quicquid blaterent Thrasones. *Lamb.*

Rigantur] Gassendus *vagantur:* alii *Reguntur*. De anima mundi Manilius, 'Cum spiritus unus Per cunctas habitet partes, atque irriget orbem Omnia pervolitans, corpusque animale figuret.' *Creech.*

263 *Nonne vides etiam patef. temp. p.*] Virg. Georg. 1. 512. 'Ut cum carceribus sese effudere quadrigæ,' &c. *Lamb.* *Tempore puncto*] Sic veteres libri. *Gif.*

265 *Vis cupida Equorum*] Ut apud

Virgilium Æn. 4. 132. 'Odora canum vis.' *Creech.*

Tam desubito] Idem 3. 643. 'Sæpe ita desubito permista cæde calenteis.' Ennius: p. 296. 'Cum desubito me orat mulier, lacrymansque ad genua accidit.' Plautus Bacch. 1. 1. 46. 'Quid si apud te veniat desubito prandium, aut potatio,' &c. *Lamb.*

Quam mens avet ipsa] Profert hunc locum Nonius, sed corrupte. Scriptum est enim in exemplis Nonii, *quam mens habet ipsa*, *b* pro *u*, cum aspiratione supervacanea: quæ duo sæpe peccantur in codicib. manuscript. ut supra diximus. *Lamb.* *Quam mens avet ipsa*] Quidam veteres, et in Nonio: *habet*. vide Indicem. *Gif.*

266 *Omnis enim totum, &c.*] Vss. 6. motus voluntarios animalium obiter, nec inepte explicat: vult ipse animus, deinde colligit spiritus, qui sibi obsequantur, per nervos in membra dirigit, languidos fovet, novos et vigentes subministrat, ita movetur animal, et continuatur illius motus. *Creech.*

267 *Conquiri debet*] In quibusd. lib. manuscr. scriptum est *conciri* quod non temere admoneo, sed ut sciant studiosi lectores, sæpe a librariis illis positum reperiri *c* pro *qu*: ut 'aca' pro aqua, 'delica' pro deliqua, et similia. nisi quis dicat, *conciri* esse rectum et integrum. de quo judicent eruditi. Omnino *conquiri* magis probo. *Lamb.*

Conquiri debet] In quibusdam veteribus nostris, et Lambini: *conciri*; ut fortasse ita legendum sit: *conciri debet, concita per artus Omnis, ut, &c.* Gif.

268 *Connexa sequatur*] Sic habent omnes libri vulgati: quidam scripti, *connixa*. *Lamb.* *Connixa sequatur*. Sic ex veteribus quibusdam malui. In aliis: *connexa*. Variatum est et supra vs. 159. *Gif.* Cum aliis *connixa* libentius legerem. *Creech.*

269 *Ut videas initum motus, &c.*] Sic habent codd. Aldini recentiores, et Paris. et Lugd. utrique, et manuscript. Bertin. Memm. Tettian. 'initum' autem interpretor ingressum, seu introitum: ut libr. 1. 13. 'Significant initum perculsæ corda tua vi.' alii habent *initium*, ut manuscript. Vaticanus, et excusi Vicetini ac Florentini: quam posteriorem scripturam si recipimus, in voce 'initium,' *i* et *u* coëunt in unam syllabam. sic idem 3. 272. 'et mobilis illa Vis, initium motus ab se quæ dividit ollis.' *Lamb.*

271 *Dari porro*] Dari porro, i. e. amplificari, ac dilatari, seu permanare, distribui, didi. sic fere supra dixit, 'dare se foras,' ad extr. lib. 1. *Lamb.*

272 *Nec simile est, &c.*] Quia hoc fit ab invitis: illud sponte, et voluntate nostra. Vide Aristot. libr. 3. ἠθικ. Νικομ. ubi disputat περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου. *Lamb.* I. e. longe aliter fit, cum inviti trudimur; est enim aliquid in nobis quod repugnet. *Fab.* Explicatum modo voluntarium motum vss. 12. illustrat, comparatione facta inter eum et motum violentum; nam motu violento acti vim externam sentimus, cum nutu nostro procedamus, nihil tale: deinde vi externæ repugnat voluntas nostra, aliquando etiam vincit; unde patet esse aliquod principium internum motus, liberum plane, nec ulla necessitate vinctum. *Creech.*

Procedimus] Quidam veteres: *procudimus*. Gif.

273 *Viribus alterius*] Significat id quod Aristoteles eo, quem modo dixi, loco βίαιον, i. e. violentum nominat: quod sic definit ille: Βίαιον, οὗ ἀρχὴ ἔξωθεν, μηδὲν συμβαλλομένου τοῦ πράττοντος. i. e. 'Violentum est, cujus principium est extrinsecus, nihil adjuvante eo quod agit.' Sumsit autem partem ἀκουσίου, i. e. 'ejus quod fit invite.' Nam ἀκούσιον dividitur εἰς

τὸ δι' ἄγνοιαν, ἐπίλυπον ὂν καὶ ἐν μεταμελείᾳ, καὶ ἐς τὸ βίαιον, i. e. 'in id quod fit per ignorantiam, quod postea molestum sit, cujusque pœniteat, et in violentum.' *Lamb.*

276 *Donicum eam*] Eam, nempe materiam. nonnulli libri habent, *Donec clausa refr.* unde legendum existimavi, *Donicum eam.* Nam vulgati habent, *Donec eam, &c.* Lamb.

277 *Vis extima*] Nonnulli libri habent *extera*. Lamb. *Vis extera*] Ita omnino legendum puto. ex veteribus libris, ut mox: 'Externa quasi vi.' Marullus: *extima*, et ita vulgati, male. *Gif.* *Extera* melius quam *extima* Lambini. *Creech.*

278 *Cogit*] Βιάζεται, ἀναγκάζει. *Lamb.*

280 *Quiddam*] Nempe voluntatem fati necessitate solutam. *Lamb.* et *Fab.*

283 *Et projectæ refr.*] Et profusa reprimitur, et retro quiescit. *Lamb.* Concussa, profusa, εἰς τὸ πρόσθεν ὠσθεῖσα. *Fab.* *Projecta*] Quasi procul rejecta, Fayus: ama interpretem. *Creech.*

284 *Quare in Seminibus, &c.*] E libertate voluntatis motum declinationis vss. 10. demum adstruit. Ex ictu nunquam nasceretur ista libertas, ictus quippe est vis externa, quæ libertati maxime adversatur, pondus, licet sit principium motus internum, dum tamen deorsum eodem semper tenore tendat, non minus adversatur libertati, quam ipse ictus, sola igitur restat declinatio, quæ nec certo tempore, nec certo loco facta necessitatem istam, quam et ictus et pondus inducunt, evitat, et rumpit fati fœdera. *Creech.* *Seminibus*] Primis corporibus. *Fab.*

285 *Esse aliam præt. pl. et pond. caus.*] Nempe declinationem. Perspicue igitur hoc loco Lucretius ex Epicuri sententia tertium genus motus, qui fit per declinationem, ponit. *Lamb.* *Præter plagas*] Per quas fit motus sursum. *Lamb.* *Pondera*] Ex quibus oritur motus deorsum, qui proprius est omnium corporum. *Lamb.* Plagæ motum sursum efficiunt, pondus autem deorsum; tertium autem faciet ἔγκλισις. *Fab.*

286 *Unde hæc est nobis*] A qua declinatione nata est in nobis libertas agendi, fati necessitate soluta. Marcus Tullius lib. primo de N. D. 'Epicurus cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus et necessarius, invenit quo modo necessitatem effugeret.' Legendum est autem, ut excudendum curavimus, *nobis innata potestas*, ut scriptum est in codice manuscript. Vaticano et Memmiano: non, ut habent plerique libri excusi, *ollis innata potestas.* Lamb.

Potestas] Facultas qua restamus et adversamur motui coacto. *Fab.*

287 *De nihilo quoniam, &c.*] At de nihilo esset hæc nobis innata quidlibet agendi potestas, si non esset atomorum declinatio. *Lamb.* Nihil de nihilo fit; at voluntas libera ex primo aut secundo motu esse non potest; ergo admittendus alius motus, per ἔγκλισιν scilicet. *Fab.* *De nihilo quoniam, &c.*] I. e. res non fiunt ex nihilo, quia pondus et ictus atomorum id impediunt, at pondus et ictus atomorum non faciunt, ut nobis innata sit libertas agendi. Hæc Fayus: quibus nihil absurdius vel ipse Fayus. *Creech.*

288 *Pondus enim*] Per quod corpora deorsum moventur per se, et sua sponte: et cum æquali celeritate moveantur, numquam alterum ab altero tangi potest. *Lamb.* Natura ponderis omnia corpora ex æquo deprimit; quare plagis fieri omnia nequeunt; sed ne mens nostra necessitatem agendi intestinam habeat, debet admitti motus per ἔγκλισιν. *Fab.*

289 *Sed ne res ipsa*] Sic omnes qui-

dem habent libri: sed legendum puto, *mens ipsa*, vel reclamantibus libris omnibus, ratione hanc scripturam efflagitante. *Lamb.* *Res ipsa.* Sic omnes libri. Lambinus tamen: *mens.* vid. Indicem. *Gif.* Palmaria Lambini correctio. Mss. enim omnes habent *res*; quod hoc loco stare posset ἀνεμφατικῶς. sed nihil præcessit ad quod referri queat. *Fab.* Codices omnes *ne res ipsa.* Istis omnibus Codicibus præferenda est Lambini conjectura, sententia ipsa postulat, *mens.* Hunc locum, de quo nihil interpretes, difficilem existimo, et ita explicandum: de nihilo nihil fit, ergo libertas voluntatis ex aliquo oritur; quodnam vero istud sit jam inquirendum est; motus seminum est duplex, alter naturalis deorsum, qui a pondere procedit, alter violentus sursum, qui ab ictu: jam ab ictu omnia non fieri manifestum est, quoniam aliquis motus a pondere procedit; iste autem motus a pondere procedit, dum sit naturalis, et eodem semper tenore labatur, libertati non magis favet, quam ipse ictus; ne igitur animus, qui ex seminibus constat, necessitate aliqua interna, i. e. motu qui a pondere procedit determinetur, sola potest seminum declinatio efficere, quæ in incerto loco, incerto etiam tempore facta illius libertatis causa esse potest. *Creech.*

Necessum Intestinum] Necessitatem intestinam, cujus causa efficiens esset motus atomorum naturalis certus et necessarius, qui fit deorsum. *Lamb.* *Necesse* est nomen, nam necessus, necessis, necessitas, et necessum lectum est: Donatus ad Sc. 5. Act. 5. Eunuch. Ter. *Creech.*

292 *Exiguum clinamen*] I. e. minuta declinatio atomorum: 'clinamen' autem a verbo 'clino, as.' ex quo 'acclinis.' Horat. Sat. 2. 2. 6. 'Acclinis falsis animus,' &c. Sic enim legendum esse indicavimus, cum vulgo legeretur *Acclivis*, *&c.* Lamb.

294 *Nec stip. mag. fuit umq.*] I. e. neque contractiora inter se, et densiora umquam principia fuerunt, neque rariora, et diductiora, quam hodie sunt. *Lamb.* I. e. nec densior, nec rarior, ἀραιοτέρα. Quod verum; sed etsi verum id de summa summarum sit; de mundis variis aliter se res habere potest. *Fab.* Semina mutari non posse olim docuit Lucretius, jam vss. 14. asserit, universam materiam nec minoribus unquam, nec unquam majoribus intervallis distinctam, quippe nullum semen perit, ita ut hiatus relinquatur; nullum novum semen introducitur, unde spissius fieret universum. Deinde motus seminum esse immutabiles, eosdem olim fuisse, qui nunc sunt, et eosdem in æternum futuros. Ideoque quales res olim productæ erant, tales iterum produci posse. Quippe ubi eadem semina, idem semper pondus, et ubi nulla vis externa introduci possit, ibi idem motus, qui ex illo Pondere profluit, sit necesse est. *Creech.*

299 *Et post hoc s.*] Ita veteres libri, rectissime. *Gif.* *Et post hac semper*] Al. *Et post hoc semper*, *&c.* Lamb.

300 *Et quæ consuerunt*] Quidam veteres *consuerint.* Forte: *qua.* Gif. *Et quæ consuerunt*] Sic legendum, et ita habent duo libri manuscripti: alii *consuerint.* Ridicule autem Thraso putat legendum, *Et qua consuerunt*, *&c.* ut sit hæc sententia: et qua conditione prima corpora consuerunt gigni, eadem conditione gignentur: quasi vero primordia rerum gignantur, et non res omneis gignant, vel certe ex iis res omnes gignantur. *Lamb.*

Eadem Conditione] Eadem lege, eodem pacto. *Lamb.*

301 *Inque valebunt*] Et invalebunt, seu invalescent. τμῆσις. ut Virgil. Æn. 9. 288. 'Inque salutatam:' et Lucret. 'conque globata,' 'inque pedita,' 'disque supatis,' 'neque grega ri,' et simil. sexcenta. *Lamb.*

302 *Quantum quoique dat. est*] Verbum *est*, quod aberat a plerisque vulgatis, reposui auctoritate manuscript. codicum et aliorum vulgatorum fretus. *Lamb.*

303 *Nec rerum summam, &c.*] I. e. nec τὸ πᾶν, i. e. universum, seu omne, ut sæpe ipse appellat, vis ulla commutare potest. longe igitur aliud est omne, quam mundus. Nam mundus interibit etiam ex sententia Epicuri. immo vero idem sentit, infinitos quotidie mundos et oriri et interire. 5. 92. ‘Quod superest, ne te in promissis plura moremur, Principio maria, ac terras, cælumque tuere: Horum naturam triplicem, tria corpora, Memmi, Treis species tam dissimiles, tria talia texta, Una dies dabit exitio, multosque per annos Sustentata ruet moles, et machina mundi.’ idem eodem lib. infra: 244. ‘qua propter maxima mundi Cum videam membra ac parteis consumta regigni, Scire licet cæli quoque idem, terræque fuisse Principiale aliquod tempus, clademque futuram.’ *Lamb.*

305 *Ex omni*] Ex summa, ex universo, ἐκ τοῦ παντός. ut paullo ante diximus.

Neque rursus, in omne Unde] Ordo est: neque rursum quicquam est, unde, i. e. ex quo, nova vis coorta in Omne irrumpere queat. *Lamb.* *In omne*] Εἰς τὸ πᾶν. *Lamb.*

308 *Illud in his rebus*] Objectio: Qui fieri potest, ut, cum principia perpetuo motu jactentur, summa tamen quiescere videatur? Fateor, inquit, videtur; sed non quiescit tamen; cum enim prima corpora perviderí nequeant, qua tandem ratione illorum motus videas? Si pilam videre non potes, quo pacto de illius motu judicabis? *Fab.*

Illud in his rebus] Ἀνθυποφορά. non est, inquit, mirum, ipsum universum atque ipsam summam rerum videri stare et quiescere, cum principia rerum perpetuo motu agitentur. *Lamb.* Contra Lucretium forsan aliquis objiciat, ipsos sensus hanc de perpetuo seminum motu opinionem evertere, nam si universa materia agitaretur, unde rerum summa τὸ πᾶν tam alta quiete torpescere videatur? Respondet poëta vss. 25. inepte id objici, necesse enim est ut motus seminum sit imperceptibilis, cum ipsa semina aciem oculorum fugiant. Deinde subjungit, rerum etiam sensibilium motus oculos nostros e longinquo spectantes non raro latere, quod exemplis ovium per agros reptantium, et militum per campos discurrentium illustrat. *Creech.*

311 *Præterquam si quid*] Ut cælum, aër, aqua, &c. *Lamb.* Ut sunt aër, aqua, cœlum, astra, &c. *Fab.*

312 *Omnis enim*] Responsio est ad ἀνθυποφορὰν superiorem. *Fab.*

Longe nostris ab sensibus infra] Videtur legendum, *Nostris ab sensibus ipsa*. verumtamen nihil mutare ausim. *Lamb.*

Infra] Lamb. *ipsa*. Gif. *Ipsa* alii exhibent, sed Lambinus nihil mutare ausus est. *Creech.* *Infra jacet longe a sensibus.* I. e. sensus nostri illa attingere nequeunt. Lambin. *ipsa* pro *infra*. non male: frustra tamen de hac lectione dubitabat; nam lib. quoque tertio occurret. *Fab.*

313 *Quapropter ubi illa*] Cum in duobus libris calamo exaratis scriptum reperissem: *ubi illum:* ego ex voce *illum* feci *illa*, ut intelligamus corpora prima. Quod si quis malet legi *illam*, ut subintelligamus primorum naturam, non magnopere repugnabo: sed tum versu proximo legendum erit *surpere debet*. Lamb. *Quapropter ubi illa, &c.* Quandoquidem ea videre non pores, qui tandem eorum motum cognoscas? *Fab.* *Ubi ipsa.* Lambinus *illa*. Veteres quidam *ipsum.* quidam: *illum*. Marullus: *ipsum*. Gif.

314 *Surpere*] Pro surripere. Sic Horat. Od. 4. 13. 18. ‘quid habes illius, illius, Quæ spirabat amores:

Quæ me surpuerat mihi?' *Lamb.* *Surpere*] Surripere, subducere, eripere, furari. Virg. Æn. 5. 845. 'oculos furare labori.' *Fab.* Sic fere contrahi ac mutilari vocabula solent apud poëtas priscos, quoties metri necessitas postulat. Ego vero a me vix impetro, ut credam, tale quid ipsis unquam in mentem venisse. Porro, ut verbum 'surripere' hoc loco trisyllabum fiat, cur integra syllaba *ri*, h. e. antepenultima potius, quam unica littera *e* in penultima exteritur? Quid ni enim scripserint plene: 'surripere,' pronunciantes tamen, tanquam scriptum esset: surpere? Sic 2. 680. legendum sive pronunciandum erit: *contingere parto*, ut lectio Mss. Vossii *contingere parato*, pro *contingere parto*, subsistat, quam sensus postulat. Et lib. 4. vs. 965. *degrere bellum*, juxta Gifanii scripturam, quæ habet *degerere*. Nec obstat locus Horatii, a Lambino adductus, ubi, *surripuerat*, similiter retineri poterit, et tamen τετρασυλλάβως efferri. Non enim positio litterarum *pu* præcedentem syllabam magis in hoc verbo producit quam *qu* quoties in reliquis occurrit. *Preig.*

315 *Præsertim cum quæ*] Argumentum ductum a rebus; quæ videndi sensu percipiuntur. cujus argumenti hæc vis est. Si earum rerum, quas cernere possumus, motus, aspectum nostrum fugiunt propter longum locorum intervallum: quanto verisimilius et magis cum ratione consentaneum est, principiorum, quæ sub sensum oculorum non cadunt, motus non cerni? *Lamb.*

317 *In colli*] In colle. sic alibi *parti, voci, contagi, &c.* pro parte, voce, contage, &c. ponere solet. *Lamb.* *In colli.* Sic *parti*, et fortasse *voci*, inf. 4. 703. *Gif.* Pro *colle*, præter necessitatem. Vide, quæ ad lib. 5. nisi, quod hoc loco Euphoniæ consultum videtur. Sic iterum vs. 322. *Preig.*

Tondentes pab. l.] Tondentes, i. e. depascentes. sic Virg. Georg. 1. 15. 'Tercentum nivei tondent dumeta juvenci.' et Æn. 3. 537. 'Quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi Tondenteis campum late, candore nivali.' Eadem ratione dictum est ab eod. 6. 597. 'Rostroque immanis vultur obunco Immortale jecur tondens.' sic enim legendum, non, ut vulgo, *tundens*. Lamb.

318 *Reptant*] Translatio. Horat. etiam ad homines transtulit Epist. ad Tibull. 1. 4. 4. 'An tacitum silvas inter reptare salubreis,' &c. *Lamb.*

319 *Gemmantes*] I. e. rore perfusæ, et ita gemmarum speciem præ se ferentes, idem 5. 462. 'Aurea cum primum gemmanteis rore per herbas,' &c. *Lamb.*

320 *Satiati agni*] Venuste a Varrone dictum est, 'agni satulli.' *Fab.* Eleganter *satiate* Marginalia Vossii habent, modo non sit nomen, sed adverbium, ut mox: 'blandeque.' *Preig.*

Chroniscant] Adulterinum verbum, cui sincerum substituendum est *coniscant*, hoc est, capite vicissim arietando ludunt. *Coniscare* et *conificare* idem quod caput adversum per vices inurgere mutuis ictibus: quod arieti peculiare est, qui frontem adversarii fronte percutit, et ab eodem repercutitur. Cum Quintilianus 'capite conificans' dixit, hoc significare voluit. Quidam *croniscant* defendunt, a saltibus unde crusmata: quasi significare vellet Lucretius agnos in pratis lætos et pingues saltitare. Sunt et qui 'croniscant' pro cornibus decertant interpretantur gratia metri paulum inversa dictione: ut 'croniscant' positum sit pro corniscant, h. e. alterno cornu petunt: et licet agni teneri cornua non habeant: imitantur tamen arietes cornigeros: qui criomachiam exercent. Quid si *coruscant* legis? propter illud Juvenalis: 'Sed procul extentum petulans quatit hostia funem, Tarpeio servata Jovi,

frontemque coruscat.' Jurisconsultus libro digestorum nono 'committere' dicit in hoc significatu: cujus verba sunt hæc: 'Cum arietes,' inquit, 'et boves commisissent, et alterum occiderit.' *Pius*. *Blandeque coruscant.* Secutus fueram jam in prima editione cod. manuscriptos, Vaticanum et Bertinianum, et typis excusos, Florentinos. in quibus plane legitur *coruscant*. Nam ceteri vulgati fere omnes habent, partim *chroniscant*, partim *croniscant*, partim *coniscant*. 'Coruscant' interpretabar dimicant, cornibus scilicet: cornibus se mutuo petentes *coruscationem* quandam referunt. Sic fere Virgil. nisi quod ἐνεργητικῶς usurpavit Æn. 12. 919. 'Cunctanti telum Æneas fatale coruscat.' idem 8. 661. 'duo quisque Alpina coruscat Gæsa manu.' vel simpliciter coruscant, trepidant, huc et illuc moventur, saltitant. sic fere Plautus Rud. 2. 6. 42. 'Equidem me ad velitationem exerceo. Nam omnia corusca præ tremore fabulor.' Neque vero quemquam movere debet, quod Virgilius in eis exemplis, quæ supra posui, hoc verbum ἐνεργητικῶς usurpat. Nam nihilo magis est activum, quam *vibrandi* verbum. At cum dicantur ignes et flammæ, et linguæ vibrare, absolute, ut alibi notavimus: dicimur tamen etiam vibrare ensem, hastam, venena, &c. active. Sic igitur *coruscare* proprie absolutum est, quamvis et active interdum usurpetur. Virg. Georg. 4. 73. 'Tum trepidæ inter se coëunt, pennisque coruscant.' ibid. 98. 'elucent alæ, et fulgore coruscant, Ardentes auro.' Hæc igitur scriptura mihi videtur probabilissima, et me hercule tutissima: eamque hac tertia editione retinui. Verumtamen etiam mihi venit in mentem, fortasse *corussant* esse legendum, aut *corussunt*, a verbo Græco κορύττω, ex quo fit κορύσσω communiter. credibile enim est hinc Lucretium finxisse 'corusso, as,' aut 'corusso, is.' est autem κορύσσω, seu κορύττω, 'cornibus dimico,' et 'cornibus peto.' quo verbo utitur Theoc. et Plato. De scriptura autem illa, quæ in nonnullis item lib. veter. reperitur, *coniscant*, quærendum. *Lamb.* *Blandeque coniscant*] Ita ex vet. Codicibus restitui. Vide Indicem. In quibusdam veteribus *croniscant*. Quidam: *coruscant*, mendose. *Coruscare* est 'vibrare.' *Gif.* Nullibi hoc verbum occurrit, nisi apud Quintilianum ex Cicerone; significatque, ut videtur, arietare. Sed pro *coniscant* sunt quibus legendum videatur, *coniscant*, a κονίζειν, 'pulverem jactare' (ut apud Virg. 'pedibus qui spargat arenam') quod probare non possum vel ob hanc unam rationem, quod cum τῷ blande ea vox congruere non potest. Lambinus suspicatur legendum *corussant* a κορύσσουσι *cornu petunt*; nam quandoque κορύσσειν, quod vir doctus negabat, idem est ac κορύττω, ut ὄσσομαι pro ὄττομαι dicitur, et πέσσω pro πέττω; erat autem idiotismus Æoleων, qui et pro ἐμπίττω dicebant ἐμπίσσω. Sed cum in Mss. Codd. legatur vel *croniscant*, vel *chroniscant*, haud equidem scio an legi debeat *corniscant*, donec innotuerit quid sit *coniscare*, de qua tamen voce infra aliquid scribetur. Quid autem, inquies, si legatur, *blandeque corniscant*, nonne syllabæ modus facere debebit, quo minus versus stet, cum prima syllaba producenda sit, idque πάσῃ ἀνάγκῃ? At ego aliter longe sentio; qui sciam propter liquescentiam τοῦ R syllabam esse communem, quemadmodum τὸ φέρβε apud auctorem diligentissimum (Callimachus est) hymno in Cererem unice ostendet; 137. Φέρβε βόας, [at Mss. ibi φέρε. *Voss.*] φέρβε μᾶλα, φέρε στάχυν, οἶσε θερισμόν. Vides in eodem versu priorem in φέρβε modo corripi. Cujus rei olim exempla aliquot ad Phædrum protuli. Ceterum, quod facturum me supra pollicitus sum, illud

'coniscare,' si vera lectio est, ex corniscare oriri potuit per abjectionem τοῦ R. quemadmodum ex κέντρων fit cento, ex πέρδω pedo, et alia id genus. *Fab.* Lambinus *Corusсant*, vel *corussant*, a κορύπτω Cornibus peto: Theocritus Idill. 3. 5. Τὸν Λιβυκὸν Κνάκωνα φυλάσσεο μὴ τὺ κορύψῃ: Schol. μὴ τὺ κορύψῃ· μή σε κερατίσῃ· τὸ γὰρ κερατίζειν κορύπτειν οἱ Ἀττικοὶ λέγουσιν, ὡς συντρεχόντων ἀλλήλοις τῶν κριῶν, καὶ τὰς κορυφὰς πληττόντων, καὶ ῥηγνυμένων. At 'coniscans' utitur Cicero in Pisonem, 'Caput opponis cum eo coniscans.' Quintiliani Inst. 8. 3. quidni igitur *Coniscant* retineamus, cum sit apposita vox, et significet Arietare, vel cornibus petere? Hic vero mira commentus est Fayus; docet enim Quintilianum lib. 6. Ciceronem voce 'coniscans' utentem, et hunc ipsum Lucretii versum laudare: ita isti semper errant, qui alienis, non suis oculis utuntur. *Creech.*

322 *Candor*] Intellige veluti συστροφὴν, seu glomeramen album quod longe videtur. *Fab.*

324 *Belli simulacra cientes*] Virg. 5. 674. 'Qua ludo intentus belli simulacra ciebat.' ibid. 585. 'pugnæque cient simulacra sub armis.' *Lamb.*

325 *Fulgur*] I. e. fulgor: sic item infra sexto versu. videtur enim Lucret. altero pro altero promiscue et ἀδιαφόρως uti. Ut lib. 4. 191. 'Et quasi protelo stimulatur fulgure fulgur.' et sup. hoc eodem libro, 50. 'neque fulgorem reverentur ab auro.' et lib. 5. 611. 'nullo qui sit fulgore notatus.' *Lamb.* *Fulgur ibi ad cæl. se t.*] Il. β. 456. ἕκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγή· Ὡς τῶν ἐρχομένων ἀπὸ χαλκοῦ θεσπεσίοιο Αἴγλη παμφανόωσα δι' αἰθέρος οὐρανὸν ἷκε. *Lamb.* Stat. 5. Theb. princip. 'Tellus jam pulvere primo Crescit, et armorum transmittunt fulgura sylvæ. *Preig.*

326 *Renidescit*] Splendore armorum perfusa hilaritatem quandam præ se fert, et quasi risu diffundit spectatorem. *Lamb.*

Subterque] Et subter pedes, sub pedibus. *Lamb.*

328 *Rejectant voces*] Referunt voces. in quibusdam cod. manuscriptis reperi scriptum, *Clamor quoque montes Icit, et ejectat voces ad sidera.* Lamb. *Clamoreque montes Icti rejectant.* Quidam veteres: *clamor quoque montes, Icit, et ejectat.* Gif.

Mundi] Veteres quidam: *cœli.* Hoc ex Glossa. *Gif.*

329 *Et circumvolitant equites*] Hos duos versus alio translatos, in suum locum restitui [n. post vs. 324.] *Lamb.*

330 *Transmittunt valido*] Libri manuscripti duo, et Aldini antiqui habent, *Tramittunt.* hunc locum profert Macrob. lib. 6. Saturn. ubi ostendit, hinc effictum atque imitatum esse illud Virgilianum Æn. 4. 154. 'alia de parte patenteis Transmittunt cursu campos,' &c. sic et Valer. Flaccus 3. 434. 'jamque ipse recenti Stat tumulo placida transmittens agmina lauro.' *Tramittunt*] Ita veteres quidam. In aliis, *Transmittunt.* Gif.

Impete] I. e. impetu: qua voce pluribus locis utitur, ut 4. 418. 'Despectum præbet sub terras impete tanto,' &c. et 5. 506. 'Aut hominem tanto membrorum esse impete natum.' et 6. 185. 'Exstructis aliis alias super impete miro.' quod item nomen indicat A. Gellius 19. 6. a Nævio poëta esse usurpatum. *Lamb.*

332 *In campis consistere fulgor*] Tunc enim omnia e loco edito videntur luce collecta seu repercussa convestiri, quasi nimbo igneo. Nimbus autem sæpe nubem radiis auratis fulgentem significat. Virg. atque ita intelligo. *Fab.*

333 *Nunc age jam*] Hinc incipit docere, primum atomos formis seu figuris inter se differre: deinde ostendet, figurarum dissimilitudines esse finitas: postremo, singularum figurarum corpora prima esse infinita. *Lamb.*

Semel meminisse necesse tria tantum conjuncta in atomo agnoscere Epicurum, magnitudinem scilicet, figuram, et pondus; cetera hinc pendent. *Fab.* De soliditate seminum, et de affectionibus, pondere viz. et motu, quæ ex illa profluunt, copiose disputavit. Jam de alia seminum affectione, figura viz. quæ magnitudinem consequitur, (figura enim terminus et modus magnitudinis,) dicturus, monet vss. 5. atomos esse diversimode figuratas. Non profecto quod ipsarum figuræ discerni visu magis valeant, quam de magnitudine est dictum, sed quod ea figuratio rationibus variis comprobari possit: Epicurus apud Plutarchum docet atomos, *ἴδια ἔχειν σχήματα λόγῳ θεωρητά.* Epicurus Epist. ad Herodotum, *τὰ ἄτομα τῶν σωμάτων καὶ μεστὰ, ἐξ ὧν καὶ αἱ συγκρίσεις γίνονται, καὶ εἰς ἃ διαλύονται, ἀπερίληπτά ἐστι ταῖς διαφοραῖς τῶν σχημάτων· οὐ γὰρ δυνατὸν γενέσθαι τὰς τοσαύτας διαφορὰς ἐκ τῶν αὐτῶν* (forsan *ἀτόμων*) *σχημάτων περιειλημμένων.* *Creech.*

336 *Non quod multa parum*] Non quod parum multa sint corpora simili figura nata, (nam tantum abest, ut pauca sint, ut etiam sint infinita,) sed quia omnia corpora non sunt simili inter se figura prædita. *Lamb.* Intelligit multa esse simili figura, non autem infinita. Ceterum per formam intellige figuram; ut dixi; neque enim, quod nonnulles in fraudem induxit, figura et forma diversa sunt. *Fab.* *Non quod multa parum, &c.*] Intelligit multa esse simili figura, non autem infinita: hæc Faber. Contra Lucretius vs. 522. 'Primordia rerum Inter se simili quæ sunt perfecta figura Infinita cluere.' vid. vs. 691. e quo quid hæc sibi velint disces. *Creech.*

338 *Nec mirum cum, &c.*] Primo vss. 4. docet semina diversimode esse figurata, quod verisimile non sit, corpuscula illa, cum sint infinita, esse figuræ uniusmodi. Res quaslibet contemplemur; quo major earum numerus, eo major plerumque figurarum varietas, et idem, quod de rebus aliis, est de seminibus sentiendum. *Creech.*

339 *Ut neque fin. uti d. neque*] I. e. ut primordiorum neque finis neque numerus sit ullus. Nam τὸ πᾶν dicebant Democritus et Epicurus esse infinitum et magnitudine spatii infiniti, et multitudine atomorum. *Lamb.*

341 *Esse pari filo*] Simili textura: translatio a tela: sic dicimus poëma et orationem esse tenui filo, crasso filo, subtili filo. Lucretius 4. 86. 'Quæ volgo volitant subtili prædita filo.' Filum significat etiam interdum extremum cujusque rei lineamentum, ut 5. 588. 'Perparvum quiddam interdum mutare videtur Alterutram in partem filum.' idem 'Forma quoque hinc solis debet, filumque videri.' Plautus Mercat. 4. 4. 15. 'satis scitum filum mulieris.' Arnob. lib. 3. adv. Gent. 'At vero vos Deos parum est formarum quod amplectimini mensione, filo etiam atterminatis humano.' Apuleius lib. de Deo Socrat. loquens de dæmonum corporibus: 'Sed fila corporum possident rara et splendida et tenuia usque adeo, ut radios omneis nostri tuoris et raritate transmittant, et splendore reverberent, et subtilitate frustrentur.' Gell. l. 14. 4. 'Facit quippe imaginem Justitiæ, fierique solitam esse dicit a pictoribus rhetoribusque antiquioribus ad hunc fere modum: forma atque filo virginali, aspectu vehementi,' &c. *Lamb.* Antea dixi in atomo considerari debere magnitudinem, figuram, et pondus. Lucretio autem figura dicitur quoque forma, quod idem est. Sed quia Quintilianus alicubi (10. Instit. ut opinor) atomos vocaverat figuras, Gifanius in Indice, sed dissimulato monitoris sui nomine, hoc loco figuram pro atomo

sumi persuadere cupit; cum tamen nullibi illustrius imperitiam suam circa has hypotheses ostenderit. Locum alium affert e 5. 242. 'quippe etenim quorum partes et membra videmus Corpore nativo et mortalibus esse figuris.' Ibi quoque 'figuras' pro atomis sumi dicit. Itaque rem novam habemus, atomos corruptibiles, principia quæ pereant. Sed hic non stabit Gifanius; affert enim et locum alium e 4. 742. 'Proinde et seminibus distant variantque figuris.' Item, 659. 'Namque figurarum ut ratio.' Idem, 660. 'Proinde foraminibus debent variare figuræ.' Quibus omnibus in locis se plane puerum prodidit; et tamen qui in hoc genere scriptorum subacti non sunt, hominis illius fidem, quæ nulla sit, maximam esse crederent; videlicet splendida et luculenta editio est; sed præter id quod furatrinæ debuit, οὐδὲν ὑγιές. *Fab.*

342 *Præterea genus humanum, &c.*] Argumentum ab effectis: animantes ipsæ, quæ constant ex atomis, animantes (inquam) ejusdem generis et speciei, differunt inter se figura. non enim omnes equi, non omnes tauri, non omnes canes (et idem de ceteris sentiendum) simili sunt figura præditi. Nam si ita esset, mater prolem non agnosceret: at mater prolem agnoscit, ut equa suos equuleos, canis suos catulos, cerva suos hinnulos, et contra: ergo atomorum non una est figura. hunc versum cum eo qui proxime sequitur, citat Non. Marcellus in voce 'pecudes,' probans, non solum quadrupedes, verum etiam pisces, 'pecudes' appellari. *Lamb.* Secundo vss. 7. variæ principiorum figuræ arguuntur ex eo, quod omnia naturalia ex iis contexta, homines, feræ, aves, pisces, &c. diversimode figurentur. *Creech.*

Mutæque natantes] Duo epitheta maxime piscium propria, mutæ, et natantes. Ita Græci πλευστὸν γένος καὶ ἄφωνον dicunt. sed tamen non omneis pisces esse mutos tradiderunt Aristoteles, alii nonnulli. lege, si vacas, quæ annotavimus in commentariis nostris Horatianis ad illum locum Od. 3. lib. 4. 19. 'O mutis quoque piscibus Donatura cycni, si libeat, sonum.' 'Squammigerum' autem pro squammigerorum positum. sic infra eod. lib. 1082. 'sic denique mutas Sqammigerum pecudes.' *Lamb.*

343 *Et læta armenta*] Necessaria prorsus emendatio, quam Editoribus Londinensibus acceptam ferimus, et lubenter amplectimur. *Preig.* et *Hav.*

344 *Et variæ volucres*] Vel dissimiles, vel varii coloris, et ποικίλαι. Idem 4. 1001. 'Tum variæ fugiunt volucres,' &c. *Lamb.*

Lætantia] Quid sibi velit hoc *lætantia*, non satis dispicio, nisi forte *lætantia* dixit, ab effectu, quæ lætificant, seu lætari faciunt volucreis. Quid si legendum dicamus, *fluitantia?* quid si *lactantia?* i. e. invitantia. *Lamb.* Ferri non potest illud *lætantia;* quanquam enim probe scio usitatum fuisse apud veteres Latii scriptores τὸ lætare aliquem, pro lætitia perfundere, hilariorem reddere; (nam ecce prodit Livius Andronicus, teque rogatum venit, lector, 'Jamne oculos specie lætavisti optabili?') tamen minus aptum huic loco id verbum est; quod, ut videtur, e versu superiori in hunc per incuriam deductum est; 'Squammigerum pecudes et læta arbusta,' &c. Legendum itaque putaverim *liquentia*. Loca autem liquentia erunt lacus, paludes, fluvii, maria. Unde Virgilius, qui Lucretium fere plerumque exprimit, (quem enim ante oculos potius haberet, quam Lucretium?) in Æn. 6. dixit 724. 'Principio cœlum ac terras, camposque liquentes, Lucentemque globum lunæ, Titaniaque astra, Spiritus intus alit,' &c. Ita Græci, ὑγρὰ κέλευθα, 'liquidas vias' pro mari, fluvio, &c. Primam autem in 'liquentia' vel bre-

vem esse vel longam, si mavis, usus et consuetudo poëtarum satis ostendunt. Locus porro Livii, de quo modo agebam, apud Nonium Marcellum legitur. *Fab.* Quid sibi velit hæc vox *lætantia* nescit Lambinus, nisi forsan ab effectu loca aquarum dicantur 'lætantia,' quia volucres lætificent: conjicit autem legendum *fluitantia*, vel *lactantia*, i. e. invitantia. Faber legit *liquentia*, suamque conjecturam tuetur autoritate Virgilii, qui dixit 'Campos liquentes.' Vossius ad Catullum p. 234. *lætantia* defendit; et confirmat ex vs. 884. lib. 5. 'Puer haud quaquam, quin sæpe etiam tunc Ubera Mammarum in somnis lætantia quærit.' *Creech.*

345 *Concelebrant*] Colunt, celebria reddunt: ut l. 3. 'quæ terras frugiferenteis Concelebras.' *Lamb.*

348 *Inveniens tamen inter se dist. figuris*] Duo libri manuscripti habent, *distare figuras.* Bertinianus autem, *differre figuris:* et ita Memm. alii, *distare figuris*, quos sequor: etiam *differre figuris* probo. *Lamb.* In veteribus quibusdam nostris: *differre*, ut inf. vs. 684. 'Primis differre figuris.' *Gif.*

349 *Nec ratione alia, &c.*] Quarto vss. 22. ostendit hanc diversimodam figurationem, non tantum in rerum generibus, sed in individuis ejusdem generis manifestam esse et conspicuam: ex sola enim diversa figuratione agnitio matris a prole, prolis a matre in brutis. Hoc argumentum illustrat præclara descriptione vaccæ mactatum vitulum requirentis: et demum quædam de agnitione matrum ab hædis et agnis subjungit. *Creech.*

351 *Nota cluere*] Nota apparere, nota esse. *Lamb.* Animalia viz. inter se, vel sibi invicem nota sunt. *Creech.*

352 *Ante Deum delubra*] I. e. ante Deorum simulacra et statuas. Nam 'delubrum' dictum est quasi delibrum: estque fustis delibratus: i. e. lignum, cui cortex detractus est: quod venerabantur pro deo. *Festus. Lamb.* Adde Stat. 6. Theb. pag. 267. 'Non secus ac primo fraudatum lacte juvencum, Cui trepidæ vires, et solus ab ubere sanguis, Seu fera, seu durus advexit pastor ad aras, Nunc vallem spoliata parens, nunc fluminis questu, Nunc armenta movet, vacuosque interrogat agros, Tunc piget ire domum, mœstoque novissima campo Exit, et appositas impasta avertitur herba.' *Preig.*

353 *Turicrem. pr. ar. c.*] Virg. Æn. 4, 423. 'Vidit turicremis cum dona imponeret aris,' &c. Macrobius lib. 6. *Lamb.*

355 *At mater virid. salt.*] Hunc affectum maternum, matrum omnium communem, ac naturalem erga fœtus suos, etiam Oppianus 'Αλιευτ. α. describit sub finem his verbis: Οἵαν δ' ἑλκομένας περὶ πόρτιας ἀσχαλόωσι Ματέρες, οὐκ ἀπάτερθε γυναικείων στενάχουσι Κωκυτῶν, αὐτοὺς δὲ συναλγύνουσι νομῆας, &c. nam satis est mihi locum indicasse. et item apud Ov. lib. 4. Fastorum, Ceres, amissam filiam lamentabili voce requirens, cum vacca vitulum suum raptum gemente comparatur: 'Ut vitulo mugit sua mater ab ubere rapto, Et quærit fœtus per nemus omne suos.' *Lamb.*

356 *Linquit*] Nescio quis *Non quit: Quit a Quio*, quiesco: *Non Quit*, i. e. non facit quiescere vestigia, ut apud Plautum 'Quiesce istam rem:' 'Quiesce istum tumultum.' Si esset vox *Quio*, quam nondum inveni, lectionem veram esse judicarem. *Creech.*

Bisulcis] Διχήλοις, bifidis. *Lamb.*

359 *Adsistens*] Luctu et dolore orbitatis perfixa ibi stans, obstupefacta, ἐπιστήσασα ἑαυτήν. *Lamb.* Nescio quis *Adsittens*, ex voce σίττα, Hesychius Σίττα· ἐπιφώνημα αἰξίν. Scholiastes ad quartum Idyllium Theocriti, Σίττα· ἐπίφθεγμα βουκολικὸν, ὅπερ λέγουσιν οἱ βουκόλοι· ὁμοίως καὶ τὸ ψίττα. Idem ad quintum Idyllium: Σίττα, ψίττα, ποιμενικὰ, αἰπολικὰ, καὶ βουκολικὰ

ἐμφθέγματα. Ita hæc conjectura Vaccam Lucretii in Pastorem, Caprarium, vel Armentarium convertit: *Adsectans* alii; *Adsistens* i. e. Proximum; Lambinus: *Adsistens*, Luctu et dolore orbitatis perfixa ibi stans, stupefacta, *ἐπιστήσασα ἑαυτήν*. Faber. *Creech*.

Et crebra revisit] *Crebra*, i. e. crebro. Virg. Georg. 3. 500. 'Et pede terram Crebra ferit.' idem 4. 122. 'nec sera comantem Narcissum.' sic apud Hom. *κραιπνὰ* pro *κραιπνῶς*, et similia. *Lamb*. Plaut. Ter. melius quam *revisit stabulum*. Fab.

360 *Ad stabulum*] *Revisit ad stabulum*, honeste dictum, ut illud Ter. Hecyr. 3. 2. 4. 'nunc ad eam visam.' Idem Lucretius 6. 1236. 'Nam quicumque suos fugitabant visere ad ægros,' &c. Plautus Menæchm. 1. 1. 32. 'Nunc ad eum inviso.' idem Trucul. 2. 6. 17. 'Nunc ad amicam decimo mense post Athenas Atticas Viso.' *Lamb*.

Perfixa] Translatio a jaculatoribus. Sic infra 3. 306. 'Nec gelidi torpet telis perfixa pavoris.' *Lamb*. Hinc Horat. 'desideriis icta fidelibus,' &c. *Fab*.

361 *Nec ten. sal. atque h. rore vigentes*] Quæ ex rore vigorem et vireis colligunt; nonnulli tamen legi malunt, *virentes*. non admodum dissimile est illud supra: 319. 'Invitant herbæ gemmantes rore recenti:' cum hoc loco congruit ille Virgilianus Georg. 3. 520. 'Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt Prata movere animum, nec qui per saxa volutus Purior electro campum petit amnis,' &c. *Lamb*.

365 *Derivare queunt anim.*] Sic omnes quidem fere habent libri manuscr. et vulg. quæ scriptura si recta est, 'derivare' positum videtur translate pro avocare, et avertere. Sed locus est mihi valde suspectus. Itaque olim in prima editione cum in duobus libris manuscriptis reperissem scriptum, *Derivare queunt alio*, cumque sæpe me antea hic locus cruciasset, quod putabam Latinos ita loqui non solere, 'derivare animum,' pro avocare animum a molesta aliqua cogitatione, aut cura; existimaram hac scriptura attente considerata legendum, ut ego in prima et sec. ed. imprimendum curavi, *Derivare queunt alio*. neque me meæ conjecturæ ne nunc quidem pœnitet. *derivare alio* autem, hoc est convertere alio, quo modo loquitur 4. 1057. 'atque alio convertere mentem:' vel traducere alio, quo modo ibid. 1065. 'Aut alio possis animi traducere motus.' 'Derivare' enim, 'alio,' seu in aliam personam, usitatum bonis scriptoribus. Ter. Phorm. 2. 1. 2. 'atque ex crimine hoc Antiphonem eripiam, atque in me omnem iram derivem senis?' Marcus Tull. l. 1. accusat. 'Alio responsionem suam derivavit.' idem pro Milone: 'Dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est,' idem l. accus. 4. 'Quid est quamobrem putes te tuam culpam non modo derivare in aliquem, sed communicare cum altero posse?' *Lamb*. *Derivare queunt animum*] Ita ex omnibus libris legendum. Et Virg. Georg. 3. 520. 'Non mollia possunt Prata movere animum.' Et modo hic: 'Oblectare animum,' &c. Lambinus tamen: *alio*. Gif. Flectere, avertere, mutare. *Fab*. Alii *animum*: ut vs. 363. 'Oblectare animum:' et Virg. Georg. 3. 520. 'Non mollia possunt Prata movere animum.' Alii *Derivare queunt, animum curaque levare*: Pro *alio* reliqui pugnant, et laudant Ciceronem alicubi dicentem, 'alio responsionem suam derivavit.' *Creech*.

Curaque levare] Sic habent libri veteres: alii, *curamque levare*. quamquam parum refert utro modo scribatur. *Lamb*.

368 *Cornigeras norunt m.*] Ita in veteribus, et Festo. Apud Macrob. *corniferas*. Gif. *Agnique petulci*] 'Pe-

tulantes et petulci appellantur (inquit Festus) qui protervo impetu, et crebro petunt, lædendi alterius gratia.' Virg. Georg. 4. 10. 'neque oves, hædique petulci Floribus insultent.' citat Macrobius lib. 6. *Lamb.*

369 *Balantum pecudes*] Oveis. Sic autem esse legendum, non, ut habent libri vulgati, *Balatum pecudis*, arguunt veteres codices. sic Virg. Georg. 1. 272. 'Balantumque gregem fluvio mersare salubri.' Idem 3. 457. 'Quin etiam ima dolor balantum lapsus ad ossa.' Putaveram tamen olim legendum *Balanteis pecudes*. Sic enim fere idem Lucretius loquitur 6. 1130. 'etiam pecubus balantibus ægror.' Sed nunc *balantum* malo. Propius enim ad scripturam antiquam accedit. *Lamb.* Ita quidam codices veteres. In quibusdam: *Balatum*. in quibusdam: *pecudis*. male. Vide Indicem. Lambinus: *Balantes*. Gif.

Quod natura reposcit] Quidam docti legendum censent, *Quoad natura reposcit*. præterea quidam libri vulgati habent, *Quod natura peposcit*. Lamb.

370 *Ad sua quisque fere*] Facit hic versus ad confirmandam conjecturam meam, ad l. 492. 'Dissiliuntque fere ferventi saxa vapore.' Quæ loquendi feritas non aliunde videtur profecta, quam a supervacanea pro metro sollicitudine. Scribo *Dissiliuntque fere ferventi saxa vapore*. Preig.

Ubera lactis] Ubera lactea. supra l. 886. 'Lanigeræ quali sunt ubera lactis.' *Lamb.*

371 *Postremo quodvis*] Sic Stoici. Marcus Tull. lib. 2. Acad. 'Stoicum est id quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius: nullum granum. Hæc refelli possunt: sed pugnare nolo. Ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibus ne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si non differat.' idem ibid. 'Vides ne, ut in proverbio sit ovorum similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complureis (salvis rebus illis) qui gallinas alere solerent. hi cum ovum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant.' *Lamb.* Eandem specialem, seu (ut loquuntur) individualem differentiam agnosci docet, 5. & siquis attendat, non modo in herba, sed etiam in granis frumenti, in conchis, et similibus: et demum vs. 4. concludit semina ipsa, cum a nullo artifice ad unam formam facta sint, debere non minus quam res cæteras variis et diversis figuris ornari. *Creech.*

Quodvis frumentum] E vs. 347. repete 'Sumere perge.' *Creech.*

373 *Intercurrat*] Censet quidam ex amicis legendum *intercurrant*, ut sup. vs. 333. 'Qualia sint et quam longe distantia formis.' Ego vulgatam amplector. *Hav.*

375 *Pingere*] Variare, ornare. translatio. *Lamb.*

Tell. grem.] Virg. Georg. 2. 326. 'Conjugis in gremium lætæ descendit.' *Lamb.*

Mollibus] *Molles undæ* dicuntur, quia facile cedunt aliis corporibus. Virg. Æn. 9. 817. 'Accepit venientem, et mollibus extulit undis.' sic iterum Lucret. 1. 282. 'Quam cum mollis aquæ fertur natura repente Flumine abundanti,' &c. *Lamb.*

376 *Incurvi*] Valde curvi: ut apud Vergilium Georg. 3. 311. 'Incanaque menta Cinyphii tondent hirci.' *Lavit.* Pro *lavat*. Carmen hoc Marcellus advocat. Plautus in Amphit. 5. 1. 50. 'Postquam peperit, pueros lavere jussit: nos occœpimus.' Virg. Georg. 3. 359. 'Lavit improba teter Ora cruor.' *Pius. Litoris incurvi b. l. æ. a.* Hunc versum profert Nonius in voce 'lavit,' ut probet, hoc verbum a veteribus usurpatum esse in tertia conjugatione. quod item admonuimus in comm. Horatianis ad Oden 3. lib. 2. Veruntamen in cod. Bertin. et Vaticano scriptum est,

Bibulam pavit æquor arenam. Atque ita hic reponendum esse censeo, reclamante atque invito Nonio. 'Pavire' autem est ferire. M. Tullius lib. 2. de Div. 'Sed quia cum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, et terram pavire, terripavium primo, post terripudium dictum est,' &c. Quod si hæc scriptura, quam secutus sum, Nonii auctoritate et testimonio non niteretur, ego eam rejecissem. quamquam, ut dicam quod sentio, et jam antea satis ostendi, Nonii auctoritas non semper, neque ubivis mihi gravis est: ut neque hoc loco. *Lamb.* Ita in veteribus nostris. Quidam veteres: *lavit.* Quod deformatum videtur, etsi non sit malum. Sic Marullus ex *pavit,* quod in vet. libris invenerat, etiam fecerat: *lavit.* Ita et legendus Nonius. Retineri ergo poterit percommode. *Gif.* Ita ex Ms. Lambinus, contra Nonium, recte. 'Pavit' enim significat percutit, quatit, ferit; idem quod plangit, Virg. 'Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.' Georg. 1. 334. *Fab.* *Bibulam arenam*] Virg. Georg. 1. 114. 'Collectum humorem bibula deducit arena.' *Lamb.*

378 *Natura quoniam constant*] Alii: *constat,* ut *Natura* sit recti Casus, ac sensus: quoniam primordiorum natura constat, i. e. sibi constat. *Preig.*

380 *Volitare*] Moveri, ferri. translatio. *Lamb.*

381 *Perfacile est jam, &c.*] Hanc pro varietate figurarum contentionem non inanem et inutilem esse, sed variis naturæ phænomenis explicandis necessariam demonstrat; et ex iis ipsis naturæ phænomenis varietatem figurarum egregie et copiose probat. Primo vss. 9. docet cur ignis fulminis facilius et fortius res penetrat quam ignis e teda vel e lignis ortus; nempe ignis fulminis e parvis et subtilibus seminibus constat, dum crassiora sunt et hebetiora semina istius ignis, qui e teda aut lignis oritur. Illa alia semina aliis minora. *Creech.* *Perfacile est jam*] Sic excudendum curavi, cum a vulgatis absit particula *jam.* quod et alii κακοζῆλως post secuti sunt quasi vulgatum. *Lamb.* *Perfacile est animi.* Ita omnes libri. Lambinus tamen: *est jam animi.* Mox vs. 382. quidam veteres, et Vulgati fere omnes: *penetralius,* ut jungatur τῷ *fluat.* Et mox vs. 384. Quidam veteres: *cælestis.* non male utrumque. *Gif.*

Ratione animi] I. e. intelligentia. supra 1. 449. 'Nec ratione animi quam quisquam possit apisci.' M. Tullius libro primo de Inv. Rhet. 'Nec ratione animi quisquam, sed pleraque viribus corporis administrabant.' *Lamb.*

382 *Penetralior ignis*] Sic habet cod. Bertinianus et Memm. vulgati autem *penetralius,* mendose. *penetralis* autem actionem significat, ut alias notavimus. *Lamb.* Τομώτερος, penetrantior. ut 'penetrabile frigus.' Virg. *Fab.*

383 *E tedis*] *Teda* sextum genus est arborum cognatarum, quæ picem et resinam gignunt. sunt enim hæ sex, pinus, pinaster, abies, picea, larex, teda. lege Plin. 16. 10. *Lamb.*

Quam noster fluat, &c.] Videri alicui possit legendum esse *fuat,* pro *sit;* sed nil mutandum; est enim illustris translatio; *sed quæ continuo tenebris obducta periret;* deinde illius exempla innumera sunt apud Lucretium. *Fab.*

384 *Cælestem fulminis ignem*] Codices Bertinianus et Memmianus habent, *Cælestis fulminis ignem.* Lamb.

385 *E parvis*] In aliis, *et parvis:* quod malim. *Fab.* *Et Parvis* mavult Faber, et sapit. *Creech.*

Figuris] *Figuras* et σχήματα vocari docet individua hæc corpuscula Turneb. Adv. 5. 26. quod quædam sint hamata, alia uncinata, quadrata, &c. *Hav.*

387 *Noster hic*] Quidam putant hinc audendi Virgilio datam ansam cum Æn. 4. 22. inquit: 'Solus hic inflexit

sensus, animumque labantem.' Et apud eundem, Æn. 6. 792. 'Hic vir, hic est tibi quem promitti sæpius audis.' Sunt tamen qui semper *hic* productam volunt, audentque asserere hunc non esse dactylum pedem. *Pius.* Sic restitui secutus codices Ald. antiquos, Vicetinos, Parisienses, Lugdunenses: quibuscum consentiunt manuscripti Bertinian. et Memm. et jam *hic* pronomen quin breve sit, non dubium est. Virg. Æn. 4. 22. 'Solus hic inflexit sensus,' &c. *Lamb.*

388 *Per cornu*] Per laternam corneam: de qua epigrammaticus poëta: 'Dux Laterna viæ clausis feror aurea flammis.' Erat et ex vesica: de qua idem poëta: 'Cornea si non sum, num quid sum fuscior?' Pœni ex ebore tenuissimo factitabant: unde Plauto in Aulularia 3. 6. 20. 'Curiosus agnus pellucet, ut laterna Punica.' *Pius.* *Per cornu transit.* Sic habent libri manuscripti tres: quibuscum congruunt utrique Aldini, Vicetini, Parisienses, Florentini. Sed codex Bertinianus *cornum.* per *cornu* autem, sive *cornum*, laternam corneam intellige. *Lamb.* *Per cornum.* Ita vet. libri quidam. In aliis: *cornu.* Gif. *Per cornum* alii e veteribus. Vss. 3. docet eandem diversitatem figurarum causam esse cur lux per cornu transit dum aqua in superficie sistitur. *Creech.* Vossius legit *per cornum*, quod masculini generis esse ait cum Prisciano. At 'verum' pro veru, neutro posuit Plautus, in Rud. 5. 2. 15. 'Nam quidem hoc vere natum est verum: ita in manibus consenescit.' *Preig.*

389 *Minore*] Bono animo sit Faynus: non secum pugnat Lucretius: alia semina aliis minora esse libenter agnoscit, nec tamen sibi ipsi repugnat, licet semina minima esse olim dixerit. Per minima enim nihil aliud volunt Epicuræi quam simplicia, solida corpora, ideoque individua. *Creech.*

391 *Et quamvis subito*] I. e. quantumvis subito. *Lamb.* *Quantumvis subito* mallem cum Lambino, quam *licet subito* cum bono Fayo. Alia semina non tantum aliis majora, sed alia hamata et ramosa esse, dum alia rotunda sint, vss. 7. demonstrat. Vinum enim ideo cito per colum transit, dum oleum tardius fluit, quoniam olei semina hamata sunt, et inde perplexior nexus, ita ut non facile adeo exsolvantur, et coli foramina penetrent. *Creech.*

393 *Majoribus elementis*] Atomis crassioribus. *Fab.*

394 *Aut magis hamatis*] Quæ ἀγκιστροειδῆ nominat Epicurus. *Lamb.*

Perque plicatis] Et valde perplexis. tmesis: ut 'inque peditis,' 'conque globatis,' et similia. *Lamb.*

395 *Non tam deducta*] Sic legendum, non *diducta.* atque hanc scripturam confirmant codices, Vaticanus, Bertinian. et excusi Vicetini, ac Parisiens. *deducta* autem interpretor *subtilia atque attenuata.* Virg. Ecl. 6. 5. 'Deductum dicere carmen.' Afran. 'respondit voce deducta.' Pompon. 'Vocem deducas oportet, ut mulieris videantur verba.' lege Macrob. Saturn. 6. Alii *diducta* probant, et interpretantur distracta. quam scripturam, tanquam mendosam, rejicio: neque eorum qui eam tuentur me movet auctoritas, quia, ut hanc scripturam scio esse veram et rectam, ita illos exploratum habeo pingueis esse atque hebeteis et, quod pejus est, quodque vel optima ingenia, et subtilissima judicia corrumpit, malevolentia et livore suffusos. *Lamb.* *Diducta repente*] Ita recte; i. e. distracta. Quasi diceret: atomi hamatæ sunt initio, nec statim omnes diductæ. Veteres quidam: *deducta.* Gif. Tenuia, subtilia, λεπτομερῆ, si ita de atomo loqui liceret; deductus, tenuatus, metaphora a lana, ut opinor; exempla passim. al. *diducta*, ut in Libb. Mss. legitur, quod esset distracta, divulsa, separata, &c. sed pessime, ut opinor. Nam in concretis, atomi non mutant natu-

ram. Ridicule itaque Gifanius, qui scribit: 'atomi hamatæ sunt initio, nec statim omnes diductæ.' Plausum clarum date. *Fab.* Ipse ridendus: Hamata semina perplexe connecti quis nescit? 'Semina in concretis naturam mutare,' nec ipse credidit Gifanius, hamatas vero atomos subito diduci non posse existimavit, et recte: *Diducta* igitur libenter legerem, cum semina hamata, et inter se perplicata, nisi diducantur, per coli foramina permanare non possunt. *Creech.*

396 *Singula quæque, Singula*] Παλιλλογία, ut apud Virg. Ecl. 6. 20. 'timidisque supervenit Ægle, Ægle Naiadum pulcherrima.' *Lamb.* Existimavit interpres esse παλιλλογίαν in *singula.* Mihi vero contra videtur: series enim verborum hæc est: 'Singula quæque primordia possent per singula cujusque foramina permanare.' *Fab.*

398 *Huc accedit, uti m.*] Aliis argumentis ab effectis, seu exemplis potius, docet, prima corpora non iisdem figuris omnia esse prædita. *Lamb.* vss. 10. idem urget argumento e diverso rerum sapore ducto; lac enim et mel dulcia sunt, quia constant e corpusculis ea ratione configuratis, ut in organum gustatus effusa, porulosque ejus subeuntia apposite ipsis eisdem particulis accommodentur, sicque ipsum demulceant, leniter placideque afficiant: absynthium vero et centaurium amara et acerba, quod corpuscula ex quibus constant ea ratione configurentur, ut in porulos organi subeuntia haud debitam habeant cum ipsis commensurationem, unde et particulas ejusdem compungant, concidant, convellant, organumque adeo dilanient, discerpant, asperiter moveant. Et hinc licet conjectare, dulcia e lævibus et rotundis corpusculis componi, amara ex asperis et hamatis. *Creech.*

400 *Tætra absinthi nat.*] Supr. lib. 1. 935. 'Sed velati pueris absinthia tætra medentes Cum dare conantur,' &c. *Lamb.*

400 *Ferique Cent.*] Et feri centaurii natura: i. e. centaureum, seu centaurium, productis iis syllabis quæ sunt ante ultimas. *Ferum* autem appellat proprie, respiciens Chironem Centaurum partim equum, partim hominem: et ita immanem, agrestem, et non humanum. 'Centaurium' (inquit Festus) 'medicamentum a Chirone Centauro inventum.' Virg. Georg. 3. 270. 'grave olentia centaurea.' Lucret. 4. 124. 'Abrotonique graves, et tristia centaurea.' *Lamb.* Centaurium ipsum, &c. plantæ notissimæ. *Fab.* ut 'Absynthium tetrum,' et lib. 4. 'Tristia Centaurea.' Valeant grammatici cum bellis istis de immanitate Chironis conjecturis, et miser Fayus cum suo *Agrestis.* Creech.

401 *Pertorquent ora*] I. e. efficiunt, ut, qui ea gustat ac mandit, os distorqueat: quemadmodum aiunt, eos qui herbam Sardoam degustarint, ore distorto mori: unde risus Sardonius. Hom. 'Οδυσσ. Σαρδόνιον δ' ἐγέλασσε. *Lamb.*

404 *Quæ amara*] In voce *quæ*, diphthongus *æ* corripitur, neque eliditur, quod sæpe fieri solere admonuimus in comment. Horat. 'quæ amara, &c. cunque,' pro quæcunque amara, &c. tmesis. *Lamb.* Faciunt ut qui in os admiserint, os sibi distorqueant propter eorum amaritiem. Ter. Eun. 4. 4. 3. 'Illud vide, ut sibi os distorsit carnufex.' *Fab.* Virgil. imitatur Georg. 2. 246. 'At sapor indicium faciet manifestus, et ora Tristia tentantum sensu torquebit amaror.' *Hav.*

406 *Vias rescindere*] Sic habent duo cod. manuscr. et typis excusi Paris. Florentin. uni Lugdun. al. *restringere.* Lamb. Quidam veteres: *restringere.* Vide Indicem. Gif. Rumpere, Aperire. Alii legunt *restringere*, quod forsan idem valet. *Creech.*

406 *Omnia postremo bona, &c.*] Hactenus de dulci et amaro sapore, jam vss. 18. docet res aliis etiam sensibus jucundas aut injucundas fieri propter eandem causam, quoniam vis. Semina e quibus constant sint lævia et rotunda, vel aspera et hamata. Sic in gratis sonis, odoribus, et coloribus, rotunda et lævia semina, in ingratis autem hamata et aspera agnosces. *Creech.* *Bona sensibus et mala tactu.* Commoda sensibus aliis, sed non tactui; quod genus infinita cibaria sunt. *Fab.* In hisce 'sensibus' et 'tactu' dandi casu accipi potest pro tactui, et tamen æque recte ablativus dici potest; uti docuit Vossius de Construct. cap. 54. in fine, loca similia adducens et illustrans. Virg. Georg. 3. 416. 'Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu Vipera delituit.' quod et pro tactui accipi potest, sicuti 'sensu' aliquando pro sensui, atque ita nostrum 'sensibus' pariter diceretur: ut in dandi casu in Mimiambi Cn. Matii apud Gell. 15. 25. 'Quapropter edulcare convenit vitam, Curasque acerbas sensibus gubernare.' *Hav.*

410 *Serræ strid. acerb. Horr.*] *Acerbum horrorem*, tralatie est a gustandi sensu ad auditum. Nam acerba sunt linguæ et palato ingrata propter insitam immaturitatem: serræ horror autem non gustum sed auditum offendit. M. Tull. lib. 5. Tuscul. 'Surdi vocem citharœdi non audiunt: ne stridorem quidem serræ audiunt, tum cum acuitur.' *Lamb.*

412 *Musæa mele*] Cantilenas musicas. sic *cycnea mele* dicit inf. 504. 'Et cycnea mele, Phœbeaque dædala chordis.' μέλη, vox Græca, unde poëtæ melici, qualis Simonides. Plin. 7. 24. 'Inventa memoria est a Simonide melico.' de quo Quintil. 11. 2. videntur autem hi poëtæ, melici appellati, quod eorum carmina non ad lyram, sed ad alia organa musica canerentur. Idem Lucret. 5. 335. 'Modo organici melicos peperere sonores.' *Lamb.* Cantica elaborata et ex arte composita. mele, pelage, cete, usurpantur a Græcis. *Fab.* Cantica elaborata, et ex arte composita. 'Mele' ut 'Pelage:' vs. 504. 'Cycnea mele.' 1. 983. 'Musæo lepore' vs. 946. 'Musæo melle,' 5. 336. 'Melicos sonores.' *Creech.*

Organici] Qui digiti pulsantes organorum chordas, seu nervos, suaveis inde eliciunt sonos. Idem 5. 335. 'modo organici melicos peperere sonores:' quem locum jam jam protuli. *Lamb.* Qui organa seu instrumenta musica tangunt. *Fab.*

413 *Mobilibus digitis*] Sic legendum, non *nobilibus*. Lamb.

Expergefacta] Excitata. *Lamb.*

Figurant] Conformant, δαιδάλλουσι. *Lamb.* Bene. nam in arte canendi sunt σχήματα et χρώματα, ut in saltationibus seu staticulis. *Fab.*

416 *Scena*] Scio hoc nomen passim in veteribus marmoribus et membranis scribi cum diphthongo *æ*, *scæna:* veruntamen usum secutus sum, præsertim cum sit Græcum σκηνή: η autem vertatur in *e* longum. *Lamb.*

Croco Cilici] Crocum Cilicium laudatur, ut oleum Venafranum, vinum Falernum. Ovid. Fast. 4. 'Terque lavet nostras spica Cilissa comas.' Plin. 21. 6. 'Prima nobilitas est croco Cilicio in Coryco monte,' &c. perfundebatur autem scena croco. Horat. Epist. ad August. 2. 1. 70. 'Recte, necne crocum, floresque perambulet Attæ Fabula, si dubitem: clament periisse pudorem,' &c. *Lamb.* Croci enim, qui e Cilicia advehebatur, floribus scena respergebatur. Martialis, alii. Panchæi autem Arabiæ pars thurifera. *Fab.* Croco vino permisto fundebantur Theatra, ut tradit Plinius, quo et illud ex primo libro sylvarum trahunt quidam: 'Et olenti spargere nymbo.' Quod non probo,

nam vera lectio servat: *thymbra*. Flavius in Conjectaneis, cap. 88. tom. 1. Facis Crit. pag. 988. Sed videndus Gevartius ad Statii locum illum 1. sylv. in Epithal. Stellæ, ubi de 'Odoratis imbribus,' 'Cilicum nimbis,' &c. *Preig*.

417 *Araque propter exhalat*] Ita mallem quam *propter odores exhalat*. Creech.

Panchæos] Arabicos. Virg. Georg. 4. 379. 'Panchæis adolescunt ignibus aræ.' *Lamb*.

419 *Pascere*] H. e. delectare. tralatio. Sic Terent. Phorm. 1. 2. 35. 'Restabat aliud nihil, nisi oculos pascere, Sectari, in ludum ducere, et reducere.' Virg. Æn. 1. 468. 'atque animum pictura pascit inani.' Lucr. 1. 37. 'Pascit amore avidos inhians in te, dea, visus.' *Lamb*.

421 *Turpes, tætrique vid.*] Nonnulli legunt, *fœdi turpesque*: in quibusdam libris scriptum est, *turpes olidique*. Sed hoc 'olidi' depravatum esse puto: alibi 'cæli.' Ego ex hac vitiata scriptura libenter fecerim, *turpes fœdique*. Lamb. Quidam veteres: *turpes olidique*. Et ita Marullus. In quibusdam: *cæli*. Latet quid. Forte legendum, *cæli. specie cæli*, i. e. cœrulei. Aut, forte legendum, *cæsi*; qui duo colores turpes et feri habentur. *Gif*.

422 *Omnis enim sensus quæ mulcet, causa, juvatque*] In eo codices manuscript. secuti sumus, quod *mulcet*, rejecto illo *multat*, excudendum curavimus (quamquam nonnulli habent, *mulceat*) quibuscum consentiunt vulgati Veneti antiq. Vicetini, Parisiens. in hoc non sum secutus, quod habent *cumque videntur*, vitiose, non, ut legendum est, *causa, juvatque*. Lamb. Omnes veteres libri: *quæ mulcet cumque videntur*. Marullus, et Vulgati: *multat causa, juvatque*. Veterum librorum illa: *cumque videntur* non intelligo. Modo ea posuerat. vs. 404. *Gif*. De varia lectione hac *mulcet* et *mulctat* disputat Turneb. Adv. 16. 2. in fine; notatque Priscianum docere 'mulceo' in supino mulsum et mulctum facere. Lambinianæ tamen lectioni adhærere sese dicit. *Hav*.

423 *Haud sine princ. al. lævore*] Sic legebat hunc versum Pontanus, et ita habent cod. Aldini antiq. et Parisiens. ita denique emendatum est ad oras codicum Lugdunensium: lævorem principialem intellige lævorem primorum corporum, seu principiorum, ut contra statim dicet materiæ squalorem. usus est eadem voce 5. 247. 'Scire licet cæli quoque idem terræque fuisse Principiale aliquod tempus, cladem que futuram.' *Lamb*.

424 *At contra quæcumque*] Sic legendum, et ita habent cod. Aldini, et Vicetini Paris. et aliquot manuscr. Post versum proximum in omnibus vulgatis libris, (Aldinos, et Vicetinos excipio,) reperiuntur duo versus inepti, et supervacanei. Itaque eos rejeci, cum absint a manuscript. et in codice Joviani Pontani deleti sint. Cum hoc scripsissem, triennio post barbarus homo idem se fecisse, hoc est, hoc versus delevisse dicit. Potestne ulla describi major impudentia? sed quid querer de hoc loco? ubi non est sui similis? *Lamb*.

425 *Squalore*] Squalor proprie asperitas est; itaque vestis auro et signis aspera (sic enim vulgo loquuntur) 'squalens auro' dicitur Virgil. alias aliud. Istud autem squalor fit a squalus, unde squalitas et squales. Sed his locus non est. *Fab*.

426 *Sunt etiam quæ*] Etiam corpuscula quædam esse dicit media inter lævia et aspera. *Lamb*. Quoniam sunt quædam objecta, quæ sensus organa nec prorsus lacerant, ut amara, nec ita delectant ut dulcia, sed titillant potius et grato dolore excitant, ideo putandum est nec prorsus lævia et rotunda eorum semina esse, nec hamata et aspera; sed angulis quibusdam extantibus figurata, ita

ut aliquatenus pungere valeant, lacerare non possint, vss. 5. *Creech.*

428 *Angululis*] In libris vulgatis et manuscriptis scriptum reperi partim *angellis*, partim *angululis*, quod idem valet. *Lamb. et Gif.* *Angululis*] Γωνιωκίοις, parvis angulis. *Fab.*

Prostantibus] Prominentibus, projectis, extantibus. *Fab.*

429 *Titillare*] Γαργαλίζειν. tralatio. Nam titillare est certæ partis corporis humani contactu, nempe ejus quæ sub alis est, risum vel invito excitare. Itaque solus homo titillatur. Hic autem translate posuit pro eo quod est, contactu neque prorsus jucundo, neque plane aspero et molesto, sensus hilarare, et quasi diffundere. *Lamb.*

430 *Fæcula jam quo de g.*] Horat. Sat. 2. 8. 7. 'acria circum Rapula, lactucæ, radices: qualia lassum Pervellunt stomachum: siser, alec, fæcula Coa.' *Lamb.* De fæcula et garo, legendi interpr. Horat. et Martialis. Græci etiam, sed voce a Latinis sumpta, φαίκλην vocarunt. *Fab.*

Inulæque sapores] Sic restitui ex auctoritate duorum cod. manuscr. tametsi Bertinianus habeat, *inviæ:* Memmianus, *initiæ*, non *inulæ*. sed culpa est scriptorum librariorum, qui scribebant interdum *l* pro *i*, et contra *i* pro *l*. Inulam Horatius et Plinius dicunt amaram. Horat. Satyr. 2. 8. 51. 'Erucas virideis, inulas ego primus amaras Monstravi incoquere.' duo alii item manuscripti habent, *viciæque sapores*. *vicia* leguminis genus. Virg. Georg. 1. 75. 'Aut tenues fætus viciæ, tristisque lupini.' vulgati fere omnes habent, *vinique sapores*. Lamb. Herba notissima est, *aulnee* nostris hominibus. *Fab.*

431 *Denique jam calidos ignes, &c.*] Ad tactum tandem venit, et illius objecta diversimode figurata esse docet vss. 13. quia calor et frigus organa diversimode afficiunt. Deinde tactum (quem Epicuræi unice admirabantur et amabant) et diversas illius species non sine effusione quadam animi, et exultatione explicat. *Creech.*

432 *Dissimili dentata*] Sic habent quinque lib. manuscr. et ita legendum, non, ut vulgo, *tentata*. Lamb. Sed, inquies, igni figura orbicularis conveniet magis; unde igitur *dentata;* dein pruinæ plane aliam figuram desiderant, quippe igni adversæ. Sed ignis mordet, pungit; ergo non ita perfecte orbicularis est glomeraminis, quin aliquid extet, quod pungat; nam de pruinis certa res est. Vir maximus in physiologia 'dentatum' hoc loco pro figurato accepit: illum adibis, si vacat, p. 325. edit. prioris. *Fab.* Figurata, ne putes Lucretium velle ignis atomos angulosæ esse, non orbicularis figuræ, et 'sensus uterque' (ita legit) dicitur, metonymicôs pro Utriusque. *Gassendus.* Sed plus 'dentata' significat: semina enim ignis compungunt sensum, ideoque necesse est angulos quosdam habeant extantes. Frigus ad figuram trigonicam seu piramidalem, quæ nimirum constat ex quatuor faciebus triangularibus, Epicurus refert. Etenim in Epist. ad Pythoclem glaciei causam declarans, fieri eam dicit κατ' ἔκθλιψιν μὲν τοῦ περιφεροῦς σχηματισμοῦ ἐκ τοῦ ὕδατος, σύνωσιν δὲ τῶν σκαληνῶν καὶ ὀξυγωνίων τῶν ἐν τῷ ὕδατι ὑπαρχόντων, ἢ κατὰ δὲ τὴν ἔξωθεν τῶν τοιούτων πρόσκρισιν, &c. 'Dum explodunntur ex aqua orbicularia (effectricia caloris) corpuscula, coarctantur vero in eadem aqua, reperiuntur scalena, et acutangula, aut dum eo corpuscula adsciscuntur extrinsecus,' &c. Eadem Plutarchus in libro de primo frigido. *Creech.*

433 *Tactus uterque*] Tactus ignis et pruinæ. quidam doctus legendum putat, *tactus utrique*, i. e. tactus utriusque. *Lamb.* Quidam legi vellent, *tactus utrique* (i. e. *utriusque*) pruinæ et ignis. Ille, ille, quem dicebam modo, sic scribit [Videtur *uterque*

dici metonymicôs pro *utriusque*] Ego o libentius, ut jam alibi, tactum pro tactibilitate sumerem. *Fab.*

424 *Tactus enim tact.*] Διακοπὴ, ut sup. princ. l. 6. 'Te, Dea, te fugiunt venti.' *Lamb.*

Pro divum numina sancta] Pro Dii immortales, pro Divum atque hominum fidem. his exclamationibus uti solemus in indignationibus, quasi hominibus diffisi ad Deos confugientes. M. Tull. in Lælio: 'Nam quis est, pro Deum fidem atque hominum, qui velit, ut neque diligat quemquam, neque ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis,' &c. innumera sunt alia apud Plaut. et Terent. exempla. sic idem Lucret. infr. eod. lib. 1082. 'Nam pro sancta Deum tranquilla pectora pace, Quæ placidum degunt ævum, vitamque serenam,' &c. Quod autem ad hujus loci sententiam attinet, supra lib. 1. docuit, tactum, sensum esse maxime corporis proprium, vs. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res:' contra inane neque facere quicquam, neque pati posse, sed duntaxat motionem, seu motionis facultatem corporibus præbere: quod his verbis docuit Epicurus: τὸ δὲ κενὸν οὔτε ποιῆσαι, οὔτε παθεῖν δύναται, ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχεται. De tactu integros commentarios scribebant Epicurei. *Gif.* Ad tactum provocat, sensuum omnium principem; nam sensus omnes ad tactum revocantur. Itaque uno appellato omnes intelligere potest. Ex criteriis autem, quæ tria sunt, sensus, anticipationes, et passiones, primæ partes dandæ sunt sensibus. *Fab.* *Pro divum numina sancta*] Poëtice, non philosophice; certe non κατ' Ἐπίκουρον loquitur [proh dii immortales,] quos frustra invoces, si illos securum agere ævum credideris. *Fab.* Inconsiderate, ut et omnia de tactu. Epicurus ipse, ὅρκους δὲ καὶ ὁρκισμοὺς μυρίους τοῖς ἑαυτοῦ βιβλίοις ἐγγράφει, ὀμνύς τε συνεχῶς καὶ Μὰ Δία, καὶ Νὴ Δία, ἐξορκῶν τοὺς ἐντυγχάνοντας, καὶ προσδιελέγοντο, πρὸς τῶν θεῶν· vid. Eusebium Præp. Evang. l. 14. Cap. 27. Lucretius imitatur Epicurum, inde hæc exclamatio, et illa infra 1092. 'Nam proh Sancta Deum tranquilla pectora pace,' &c. *Creech.*

435 *Corporis*] Vir summi judicii Fayus existimat corpus hoc in loco idem significare ac in l. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.' *Creech.*

Res extera] I. e. exterior. unde a Papinio exter honor dicitur. *Pius.*

438 *Aut ex offensu*] Sic legendum, et ita habent quattuor libri manuscr. usus est eadem voce sup. 223. 'Nec foret offensus natus, nec plaga creata:' *Lamb.* Jam antea; cum corpora diversæ naturæ se se mutuo offendunt, et altera alteris intercurrunt. *Fab.*

Cum turbant] I. e. turbas excitant, ut accipiamus absolute, quomodo et sup. 125. 'Corpora, quæ in solis radiis turbare videntur.' ad quem locum lege quæ annotata sunt. vel conjunge cum voce *sensum*, quæ sequitur, hoc modo: cum semina turbant confundunt sensum, ut sit ἐνεργητικόν. *Lamb.* Neutrale est, seu absolutum: quamquam et cum τῷ *sensum* possis jungere. *Fab.* Ita veteres libri. Vulgati: *offensa.* Gif.

439 *Confunduntque*] De voce ista nihil interpretes: semina inter se concita confundunt sensum, quia tumultuantur; nisi quis mavult *Compungunt*, ut in vs. 420. *Creech.*

440 *Quamvis jam partem*] Quamlibet voles partem: vel, Ne longius abeam: id enim, ut supra ostendi, significat τὸ 'jam. *Fab.*

442 *Quapropter longe formas distare, &c.*] Recte argumentatur; varios edunt sensus: ergo varias figuras habent. Figurarum varietas id efficit; non magnitudo, non pondus, per se quidem. *Fab.*

443 *Var. edere sensu*] Amicus quidam meus legi posse putabat, *varios*

reddere sensus. Ego nihil muto: *lædere sensus* autem plane mendosum est. *Lamb.* *Edere sensus*] *Lædere.* ut supra et inf. vs. 469. *Gif.* Alii legunt *reddere*, nihil muto: at *lædere*, quod amat Gifanius, nullo modo ferri potest. *Creech.*

444 *Denique quo nobis, &c.*] Hactenus diversitatem figurarum probavit ex diversis motibus quos in organis sensuum objecta excitant: jam alia argumenta congerit, vss. 34. e firmitate et fluiditate rerum ducta. Quædam enim semina habent hamulos, uniculosve, quibus possint sese invicem irretire, continere, et spatiolis inanibus, quantum fieri potest, seclusis impedire mutuam sese evolvendi dissociandique libertatem: ista firma duraque corpora constituunt æs, ferrum, saxa, et similia. Aliæ particulæ læves sunt et ad orbicularem figuram accedentes, et ex iis fluida corpora componas; nam particulæ lævore et orbiculari figura præditæ dissociabiles sunt, emobiles, impulsui facile cedunt, et in proclive provolvi possunt. *Creech.*

445 *Hamatis*] M. Tull. lib. 2. Acad. 'Ut ille, qui asperis et lævibus: hamatis uncinatisque corporibus concreta hæc esse dicat, interjecto inani.' *Lamb.*

446 *Et quasi ramosis*] Sic restitui secutus codicem Bertinianum, et alios duos manuscriptos. nam ceteri vet. et vulgati habent *per ramos*. Lamb. *Per ramos*, vulgati, et quidam veteres. *Gif.* Ergo implicatis, sed extensione inæquali, perplexabili, &c. veluti sunt ramorum brachia. *Fab.*

447 *Adamantina saxa*] Nota de lapillo pretioso et qui nunquam magnæ molis est, saxum: nam de magnete, quem saxum vocat alibi, longe aliud est. *Fab.*

448 *Prima acie*] Metaph. a copiis militaribus. *Fab.*

Ictus contemnere sueta] Sic Plin. de adamantibus 37. 4. 'Incudibus deprehenduntur, ita respuentes ictum, ut ferrum utrinque dissultet,' &c. Virg. 6. 552. 'Porta adversa ingens, solidoque adamante columnæ, Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere ferro Cælicolæ valeant.' Itaque adamas ex re dictus, quod nulla vi domari, hoc est, vinci aut frangi possit: a verbo δαμάζω, seu δαμάω, quod 'domare' significat; et particula privante α. *Lamb.* Ita respuit ictus, ut ferrum utrinque dissultet, Ride. Tum de sanguine hirci, ride id quoque. falsum est et nugatorium; nam vel unico malleoli ictu in pulverem abibit; hircinus autem cruor non magis nocebit quam sericum aut gossypium. *Fab.*

449 *Robora ferri*] Tralatio est ab inanimo ad aliud inanimum. nam robur proprie de quercu dicitur. sic sup. 1. 881. 'Robore cum in saxi franguntur.' *Lamb.*

450 *Claustris restantia*] Vectibus, aut clavibus resistentia, sonitum edunt. Quidam legunt *quæ claustris exstantia*, et interpretantur, æra quibus portæ sunt inductæ atque opertæ. Sed præstat lectionem receptam tueri: et per *æra* intelligere vel cornices, quibus fores pulsantur, ut placet Turnebo (κορώνας appellant Græci) vel cardines ahenos, quod ille magis probat. *Lamb.* De cardinis stridore intelligendum. Vir doctissimus qui aliter sentiebat, alibi erat, aut certe ibi indiligenter fuit. 'Restantia,' quasi sustinentia. *Fab.* *Vociferantur*, Voss. ad Catull. p. 170. *Preig.*

451 *Illa autem debent*] Sic legendum, non, *illa quidem*. Lamb.

452 *Esse magis, fluido quæ corpore liq. c.*] Sic habent omnes fere vulgati, quibuscum consentiunt duo manuscripti. sed cod. Scip. Tettii, et Faërni habent: *Esse magis, liquido quæ corpore fluvida constant*. Lamb. Quidam veteres: *liquido*. Quid. codices: *fluvida*. Gif.

453 *Nec retinentur enim*] Inter hunc versum et superiorem interpositus fuerat a nescio quibus hominibus ver-

sus et illepidissimus, et ab hujus loci sententia alienissimus, *Namque papaveris haustus item est facilis, quod aquarum.* eum ego delevi. sententia autem hujus loci hæc est: Ea (inquit) ex lævibus et rotundis principiis constent oportet, quæ sunt liquida, et fluida. cui rei argumento est, quod eorum glomeramina quæque, i. e. corpuscula et rotunda, seu particulæ glomeris in morem globosæ, non retinentur inter se, id est, non cohærent inter se, neque manent constipatæ aut compactæ. *Lamb.*

Glomeramina] Ita vocat atomos rotundas, ait Gifanius. male; sed ei ignoscendum censeo: post Lambinum erravit. Numquam enim Lucretius atomos glomeramina vocavit, neque adeo potuit: sed intelligit moleculas; quod explicaretur, si obscurum foret. Ex multis atomis fit glomeramen; multa glomeramina corpus magnum constituunt. *Fab.* Faber vix ignoscit Gifanio scribenti Lucretium vocare atomos orbiculares glomeramina; nunquam enim Lucretius atomos vocavit glomeramina, neque adeo potuit: sed Fabri clementiam non implorat Gifanius, et poëta potuit vocare atomos glomeramina, vocavit enim. Nisi quis censeat Lucretium de figuris seminum disputantem aliud quam semina significare velle. *Creech.*

454 *Et procursus item*] I. e. et cursus eorum productus, et porrotenus continuatus, item, i. e. similiter, in proclivem et pronum locum volubilis est: similiter autem, nempe ut glomeramina inter se non retinentur. 'Procurrere' est porro currere, ut progredi, proferre, &c. porro gradi, et porro ferre, seu in publicum gradi, et in publicum ferre. in quibusdam libris tamen scriptum reperi, *Et percursus item.* Ne hoc quidem reticebo, a codice Bertiniano abesse præpositionem *in*, quæ est ante nomen *proclive.* quæ scriptura si cui placebit, 'proclive' erit adverbium. neque est quod quemquam moveat syllaba ultima. nam brevem esse licet: cujusmodi est in his, 'sublime volantes,' 'superne guberna,' et simil. *Lamb.*

In proclive] A quibusdam veteribus abest. In quibusdam libris: *percursus.* Ante hunc versum in libris vulgatis et veteribus quibusdam hic est versus, meo judicio nothus: *Namque papaveris haustus ita est facilis quam aquarum.* In quibusdam: *idem est.* Gif.

455 *Omnia postremo, &c.*] Quædam sunt corpora quæ inter fluida numeremus, vss. 9. Fumus, nebula, flamma, &c. quæ vel levissimo impetu dissolvi possunt et dissipari, ideoque ex hamatis et inter se perplexis seminibus non constant. Eadem tamen corpora sensus pungunt, Ut nebula et fumus oculos, res etiam duras penetrant, ut flamma lapides et saxa: ideoque e lævibus et prorsus rotundis principiis non componuntur. Hæc autem vss. 8. ex acutis seminibus partim componi asserit. Ista est hujus loci, qui toties exercuit interpretes, sententia. *Creech.*

Puncto tempore] I. e. brevissimo tempore. *Puncto* participium est. Alii legunt *puncto tempori.* ego nihil muto. Sic sup. eodem libro: 263. 'Nonne vides etiam patefactis tempore puncto Carcerib.' &c. et 4. 215. 'Jamne vides igitur, quam puncto tempore imago Ætheris ex oris ad terrarum accidat oras?' *Lamb.* Ita libri veteres. Alii: *temporis.* Gif.

457 *Si minus omnibus sunt*] Ita legit Muretus, elegantius quam vulgati Codd. qui *Si minus omnia* exhibent. *Creech.*

Si minus omnibus sunt] Muretus legendum putat, *Si minus omnibus sunt:* non, ut vulgo, *Si minus omnia sunt*, cui assentior. Nam supra dixit, 'Omnia postremo,' ut hic iterare eandem vocem, sit ταυτολογεῖν. *Lamb.*

Si minus omnibus sunt] Optima hæc Mureti emendatio est. I. e. si non

omnia fumi, nebulæ, &c. sunt rotunda. *Fab.*

459 *Pungere uti*] In quibusdam libris scriptum est, *pandere:* in nonnullis impressis, *pangere:* utrumque mendose. *Lamb.*

460 *Nec tamen hærere, &c.*] Hunc versum, et duos, qui deinceps sequuntur, ὀβελίζω, ac delendos censeo, tanquam inculcatos, adulterinos, neque Lucretianos germanos. quod cur ita sentiam, cum possim pluribus aliis argumentis firmissimis probare, his tribus contentus sum: quorum hoc primum, quod sint supervacanei: alterum, quod sententiam corrumpant: tertium, quod horum versuum scriptor dicat cognosci posse, res illas, fumum, nebulas, flammas, et simil. constare ex acutis elementis, cum dicere debeat, ex lævibus et rotundis. nam acuta elementa in iis rebus locum non habent. *Lamb.* Inducit hos tres versus Lambinus. Ego ob librorum consensum, non ausim. Sed pro *sensibus* ex veteribus libris restitui *sentibus*, ut melior sit sensus. *Gif.* Hos tres versus optime ejecit Lambinus; neque enim a Lucretio esse possunt. In secundo typographicus error est, *sensibus* pro *sentibus*. Quæ vox unice probat non esse Lucretii; aliquo enim exemplo opus fuit ejusdem naturæ, cujus erant fumus, nebulæ, &c. Ibi autem sentes et dumos arripit. Lambini vero ratio nil probat: cum dicit debuisse dicere auctorem illorum versuum, 'non acutis ex elementis,' sed lævibus atque rotundis; non ita est. Id enim homo nugator, quisquis ille fuerit, de sentibus dictum volebat, non de corpore fluido. *Fab.* Hos tres versus agnoscunt Codd. rejicit Lambinus; asseritque supervacaneos esse: quasi non debuit Lucretius affirmare fluida ista pungentia et penetrantia acuta semina non minus quam lævia et rotunda continere: atomi enim vel læves vel rotundi non pungunt corpus, neque penetrant: libenter igitur retinerem si esset quod pro *sentibus* reponi possit. *Creech.* Fumus, inquit, flammæ, &c. effectu quidem senitibus sunt similes, sed non cohærentia et duratione; atque ita pungunt quidem subito, &c. at non diu, quoniam acuta modo sunt, non vero ramosa et perplexa, ut sentes. *Hav.*

463 *Sed quod amara*] Occurrit tacitæ objectioni. poterat enim quispiam dicere: si, quæ fluida sunt, ea constant primordiis lævibus et rotundis: amara autem, et cetera quæ lædunt sensus, ex asperis, hamatis, et squalidis: quid aqua marina fiet, quæ liquida est simul, et hamata? *Lamb.* Alia sunt fluida, quæ simul et amara aut acerba v. g. Aqua marina; hæc omnia componi asserit vss. 14. partim e lævibus et rotundis, unde istorum fluiditas, partim e squalidis et asperis, unde acerbitas et amaritudo; denique demonstrat istiusmodi corpora ex particulis diversimode figuratis compingi, quoniam separari possunt, percoletur enim per arenam aqua marina, asperas particulas deponit, et cum lævibus suis tantum et rotundis seminibus dulcis fluit. *Creech.*

464 *Sudor uti maris est*] Sudor est maris, i. e. aqua marina. Empedoclis est hoc. Nam Empedocles dicebat, mare esse sudorem terræ, ut testatur Aristoteles lib. 2. μετεωρ. cap. 3. eum reprehendens, his verbis: Ὁμοίως δὲ γελοῖον καὶ εἴ τις εἰπὼν ἱδρῶτα τῆς γῆς εἶναι τὴν θάλατταν, οἴεταί τι σαφὲς εἰρηκέναι, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς. πρὸς ποίησιν γὰρ οὕτω εἰπὼν, ἴσως εἴρηκεν ἱκανῶς· ἡ γὰρ μεταφορὰ, ποιητικόν. πρὸς δὲ τὸ γνῶναι τὴν φύσιν, οὐχ ἱκανῶς. I. e. 'Similiter autem ridiculum est etiam, siquis, cum dixerit terræ sudorem esse mare, existimet se plani et manifesti aliquid dixisse: quemadmodum Empedocles, Nam ad poësin quidem ita locutus, satis dixit: sed ad cognoscendam maris naturam, parum.' *Lamb.* Hic vero, sicubi alias,

mirificos ludos præbent Interpretes. 'Sudor maris,' inquiunt, 'est aqua maris.' Bene sane. Sed quid ita tandem? Quia scilicet testimonio Aristotelis probari potest ex veteribus physicis nonnullos ita fuisse locutos. Sed ego utrumque falsum esse omnibus suffragiis facile vincam; id quod mox apparebit. Locus ille Aristotelis legitur in secundo Meteorologicorum pag. 555. edit. Parisiensis: en tibi hominis verba, ex cap. 2. in quo de maris salsugine ex professo agit: 'Ὁμοίως δὲ γελοῖον, καὶ εἴ τις εἰπὼν ἱδρῶτα τῆς γῆς εἶναι τὴν θάλατταν, οἴεταί τι σαφὲς εἰρηκέναι, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς. πρὸς ποίησιν γὰρ, &c. i. e. 'Neque minus ridicule dixerit quispiam, uti ab Empedocle factum videmus, qui mare sudorem esse telluris dixerit,' &c. Hoc quidem loco Aristoteles solens more suo facit, ut meliores carpat; quasi scilicet agatur de genio τῆς διδακτικῆς: sed id alias videbitur; ad rem veniendum. Empedocles, διὰ μεταφορᾶς scribens, dixit, mare esse sudorem terræ; at Lucretius sudorem maris nominat, o bone. An igitur Lucretium inter et Empedoclem quidquam erit quod utrique convenire possit? An vero, quod, si quid unquam aliud, ridiculum est, mare ipsum 'sudor maris' fuerit? Non, ut opinor. Deinde negamus hoc quoque, Lucretium hic de salsugine, seu, ut veteres loquebantur, de amarore maris egisse: hoc enim sex septem demum versibus inferius faciet: 'Et quo mixta putes magis aspera lævibus esse Principiis, unde est Neptuni corpus acerbum, Est ratio secernundi,' &c. Ubi 'Neptuni corpus' mare est. Quamobrem satis confido fore neminem, cui de nostra conjectura, nisi si certa potius emendatio vocanda est, dubitandum videatur. Agitur enim tantum de sudore, qui, ut et lacrymæ, salsus et amarus esse, vel sensus judicio, vel auctoritate Aristotelis et Plutarchi, comprobatur. Legendum itaque: *Sudor amarus ut est, &c.* His addo et aliud: Quod de Empedoclis sententia legerant interpretes, si in locum convenientem conferre volebant, debuisse ea, quæ hic scripserunt, ad hos libri 5. versus retulisse, ubi disputat Lucretius, qua ratione factum fuerit, ut mare e terra expressum sit. Ibi enim diserte 'sudorem terræ' vocavit: vs. 484. 'Inque dies quanto circum magis ætheris æstus, Et radii solis cogebant undique terram Verberibus crebris, extrema ad limina apertam, In medio ut propulsa suo condensa coiret; Tam magis expressus salsus de corpore sudor Angebat mare manando, camposque natantes.' Quid vero quod in Mss. Codd. ad oram horum versuum, de quibus superius actum est, adscriptum legitur, *de sudore salso?* Non igitur aliter olim legebatur hic locus, quam ut a me restitutus fuit. Poterant fortasse hæc fusius tradi; sed doctioribus scribimus, quibus hæc sat erunt. Nam salsum et amarum, ἁλμυρὸν et πικρὸν, alterum pro altero sumi non est, opinor, cur probem, cum ea res notior sit, quam ut hinc illinc petitis ex utraque lingua testimoniis egere videatur. *Fab.* *Sudorem maris* vocat salem. Auctor Et. M. in λιβδούμεθα. vide T. Fabri Ep. Crit. p. 188. ubi non recte corrigit Porphyrii locum, qui sic legendus τὴν θάλατταν ἐκάλει βύνας δάκρυον. vide quoque versus Empedoclis apud Plutarchum lib. 1. c. 3. placit. Philos. ubi νῆστιν vocat mare. *Voss.* Faber legit *Sudor amarus ut est* et asserit Lucretium his 7. vss. de sudore tantum disputare. Hæc conjectura illi mirifice placet, et fruatur; non invideo. *Sudor maris* seu *udor maris* lege. Non quia, ut interpretes, Empedocles olim vocavit mare Sudorem terræ, (ἱδρῶτα τῆς γῆς Aristoteles 2. Meteor.) sed quia 'Sudor,' seu ut alii 'Udor,' idem est ac Humor: vid. Varronem

de L. L. lib. 4. voce 'Usus.' De sudore autem et non de aqua marina hic loci agere poëtam isti soli dicunt qui indiligenter legunt. *Creech.*

Minime id mirabile habendum] Sic habent plerique codices typis excusi: quos secutus sum. nam manuscripti hoc loco depravati sunt: ex quibus quidam, cum aliis vulgatis congruentes, habent *mirabile cuiquam:* alii, *mirabile debet.* ex qua scriptura vitiosa, facere ausim, *mirari debes.* Lamb. *Minime id mirabile cuiquam*] Ita veteres libri, haud scio, an recte. Marullus et Vulgati: *habendum.* Gif.

465 *Nam quod fluvidum est*] Hic *m* non eliditur: qua de re supra diximus lib. 1. Respondet autem iis quæ objecta fuerant, hoc modo: Non est quod quisquam miretur, eadem interdum esse et amara, et fluida: quamvis dixerimus fluida constare e lævioribus et rotundis elementis: amara, ex asperis, squalidis, et molestis. Nam in his quæ sunt amara simul et liquida, dicendum est primordiis rotundis, politis, et lævibus esse admista quædam doloris et molestiæ corpora, id est horrida, aspera, et squalida: quo fit ut provolvi possint simul, et sensus lædere. *Lamb.*

466 *Mixta doloris*] *Admixta,* forte rectius. *Gif.*

Doloris corpora] I. e. aspera, et squalida. *Lamb.* Aspera, inæqualia: unde dolor et insuavis motus. *Fab.*

467 *Nec tamen hæc retineri hamata*] I. e. nec tamen hæc hamata inter se retineri et hærere necesse est. sic supra locutus est: vs. 453. 'Nec retinentur enim inter se glomeramina quæque.' *Lamb.*

468 *Scilicet esse globosa, tamen cum squal. cons.*] Sic habent omnes libri et manuscripti, et typis excusi: neque est quod quisquam dubitet de integritate scripturæ: *scilicet* autem positum pro *scire licet:* ut apud Ter. Heaut. 2. 3. 117. 'scilicet facturum me esse.' ibidem: 5. 1. 19. 'Continuo injecisse verba tibi Dromonem scilicet.' sic apud Plautum videlicet pro, videre licet, in Sticho 4. 1. 49. 'Videlicet parcum illum fuisse senem, qui dixerit.' ibidem paullo post vs. 51. 'Videlicet illum fuisse nequam adolescentem, qui illico,' &c. sic idem Lucretius supra 1. 211. 'Esse videlicet in terris primordia rerum, Quæ nos.' Ita totius hujus loci hæc sententia est: Scire licet, ea principia ex quibus constat aqua marina, esse globosa, cum tamen constent, i. e. sint, squalida. Debet autem distinctionis nota scribi post vocem 'globosa,' ut 'tamen cum' sic intelligamus, quasi dictum sit cum tamen. Jam antea: Scias licet esse globosa; neque aliter veteres. Ceterum post 'globosa' distinctiunculam ponito, ut legas conjunctim, 'tamen cum,' i. e. quamvis. *Fab.* Scilicet, 'scire licet,' ut sæpe Lucretius; quodcunque enim est fluidum ex orbicularibus et globosis principiis constat. *Creech.*

470 *Magis aspera*] Cave istud *magis* cum *aspera* jungas: nam cum τῷ *putes* connecti debet: alioqui a sensu abieris. *Vab.*

471 *Unde*] A quibus, nempe principiis asperis. *Lamb.*

Est Nept. corp. acerb.] I. e. aqua marina, salsa et amara est. infra eod. lib. vs. 654. 'Hic si quis mare Neptunum, Cereremque vocare Constituet fruges, et Bacchi nomine abuti Mavult, quam laticis proprium proferre vocamen Concedamus, ut,' &c. Arnob. l. 3. adv. Genteis, traditum esse a veteribus scribit, 'Neptunum esse appellatum ex eo quod aqua nubat terram.' Cicero vero lib. 2. de N. Deor. a nando. 'Acerbum' improprie posuit pro amaro: vel 'acerbum' intellige, linguæ injucundum, ingratum, ac molestum, ut sup. *Lamb.* Aqua marina, quod exemplum post sudorem nunc sumit. *Fab.*

472 *Est rat. secern.*] I. e. ratio et

via est aliqua secernendi ejus quod dulce est, ab eo quod est amarum. *Lamb.*

Seorsumque videndi] *Sevidendi*, ut secernendi, a verbis ejusdem significationis. *Fab.*

473 *Humor dulcet, ubi*] Conjectura ductus ita scripsi. Vide Indicem. Vulgati *dulcis*. Gif. *Hum. dulcet, ubi, &c.*] Si vulgatam et receptam scripturam tuebimur, *humor dulcis*, hic erit ordo: ita (subintellige) ut humor, nempe dulcis in foveam fluat, et mansuescat, ubi idem humor, nempe dulcis, crebro percolatur, id est permanat, et pertransit, ut, &c. Sed videtur legendum, *Humor acerbus:* ut sit hic ordo, Ubi humor acerbus percolatur crebrius ita, ut, &c. vel, ut quidam existimat male de me meritus, *Humor dulcit, ubi, &c.* vel, *Humor dulcet: dulcet* autem, seu *dulcit*, i. e. dulcescit, ut idem ille notat. cur enim cuiquam, quantumlibet improbo atque injusto, suum eripiam? nisi forte hoc quoque illi alienum est, non suum. ‘Humor’ porro, nempe salsus, et marinus. Licet etiam, ut mihi videtur, legere, *Percolatus*, ut sit hic ordo verborum: Est ratio secernundi humoris salsi, ab eo qui dulcis est, ubi, id est quando, humor (marinus scilicet) crebrius idem percolatus, ita ut in foveam fluat et mansuescat, dulcit, sive dulcet, i. e. dulcescit. quod si cui placebit, sic erit distinguendum, *Seorsumque videndi Humor dulcit ubi, per terr. crebrius idem Percolatus, &c.* Lamb.

474 *Percolatur*] Quasi per colum purgatur, unde *colatus* apud Tertull. lib. 1. ad Nationes, ‘Serenitas colata,’ pura scilicet, ‘innubilus æther,’ Virg. Virus autem antea occurrit pro humore. *Fab.*

475 *Linq. en. sup. tæt. &c.*] Nam aqua marina (inquit) supera, i. e. in superiore parte terræ, linquit primordia tætri viri, id est humoris naturalis marini. Ita autem legendum esse, quemadmodum excudendum curavimus, vincunt lib. tres manuscript. et Ald. antiq. et Paris. nisi quod in Paris. et uno manuscript. legitur, *Liquit enim tætri supera prim.* Prisc. autem libr. 6. hunc versum paullo aliter profert. sic enim ille, *Liquit enim supera tætri vestigia viri.* sed vel aliud agebat Prisc. vel scriptoris librarii peccatum est. *Lamb.* Priscianus lib. 6. *Linquit vestigia.* Quidam veteres etiam: *liquit.* Gif. *Viri.* Servius ad Virgil. Georg. 1. 128. ‘Hodie tres tantum habet casus: hoc virus, hoc virus, o virus. Antiqui hujus viri dicebant. Lucretius. ‘tetri primordia viri.’’ *Hav.*

476 *Quo magis*] Quia sunt aspera scilicet. *Fab.*

477 *Quod quoniam docui, &c.*] H. e. quod probandum suscipit; variant figuræ atomorum, et est illarum varia magnitudo, ut jam ostensum est, sed tamen illa varietas infinita non est; etsi sit indefinita, seu incomprehensibilis. Id primo probat vss. 22. ex ipsa seminum, quam olim demonstraverat, parvitate. Ut enim figurarum varietas foret infinita, necesse est ut immensa sit seminum quorundam moles, cum sola immensa magnitudo sit infinitæ varietatis figurarum capax. Si corporis figuram mutare velis, transpone partes, quot sunt diversæ positiones tot erunt diversæ figuræ; idem in semine aggredere, omnibus modis partes, quæ in illo concipi possunt, versa et transpone, et finitam tantum figurarum varietatem in tantillo corpore agnosces. Epicurus docuit, *εἶναι τὰ σχήματα τῶν ἀτόμων ἀπερίληπτα, οὐκ ἄπειρα.* Plutarchus de Placit. Phil. l. 1. C. 3. *Ἄτομοι ταῖς διαφοραῖς οὐχ ἁπλῶς ἄπειροί εἰσιν, ἀλλὰ μόνον ἀπερίληπτοι, εἰ μὴ μέλλει τις καὶ τοῖς μεγέθεσιν ἁπλῶς εἰς ἄπειρον αὐτὰς ἐκβάλλειν, ὅτε ἐν τῷ ὡρισμένῳ μεγέθει ἀπείρους ἐννοεῖν διαφορὰς ἀδύνατον.* Epicurus ad Herod. Ita recte legit Gassendus:

Meibomius autem suis emendationibus omnia turbavit. *Creech.*

478 Ἐξαφθεῖσα, *ἐχομένη*, annexa, connexa, pendens: *fidem* autem i. e. probationem: ut et Græce *πίστις* in eadem notione. *Fab.* *Apta*, adepta Barthius. ut in vs. 636. Claudiani de Bello Getico. 'O meritum nomen fælicibus apta triumphis.' *Creech.*

Primordia rerum] Hoc illud est quod probandum suscipit: variant figuræ atomorum, et est illarum varia magnitudo, ut jam ostensum est: sed tamen illa varietas infinita non est, etsi indefinita, seu incomprehensibilis. Incommoda jam proferet. Cui addas hoc ad illustrationem, atomorum non unam esse magnitudinem; sed magnitudinis varietas quanta erit, non debet certe esse infinita: alioqui fieret ut unica atomus totum esset; at eo ducit te invitum figurarum varietas: nam infinitæ figurarum varietates necessario infinitas magnitudines postulant. Quæ sequuntur, his ita expositis, plana sunt et perspicua. *Fab.*

479 *Finita variare figurarum ratione*] Sic legitur hic versus in quinque lib. manuscriptis, nisi quod in uno scriptum est *variata*, non *variare*. In codicibus autem Aldinis antiq. Vicet. Parisiens. et ceteris vulgatis, *Finitas variare figurarum rationes.* quarum lectionum utra sit potior, judicet lector. verbum *variare* quidem neminem movere debet, si hoc loco absolute poni præter morem videatur. nam etiam alibi eodem modo usurpatur, ut infra eod. libro, quinto abhinc versu. Nunc ad hujus loci sententiam veniamus. Posteaquam docuit, primorum corporum figuras dissimileis esse ac dispares, docet jam, eas ipsas figurarum dissimilitudines ac varietates finitas esse. qua de re sic Laërt. ex sententia Epicuri: Πρὸς δὲ τούτοις τὰ ἄτομα τῶν σωμάτων καὶ μεστὰ, ἐξ ὧν καὶ αἱ συγκρίσεις γίνονται, καὶ εἰς ἃ διαλύονται, τῇ ἐνεργείᾳ ἀπερίληπτα, περιληπτά ἐστι ταῖς διαφοραῖς τῶν σχημάτων. οὐ γὰρ δυνατὸν γενέσθαι τοσαύτας διαφορὰς ἐκ σχημάτων ἐνεργείᾳ περιειλημμένων, &c. i. e. 'Præterea corpora individua et plena, ex quibus res compositæ concretæque gignuntur, et in quæ dissolvuntur, comprehendi non possunt re et usu, figurarum autem differentiis possunt. Non enim fieri potest, ut tot rerum naturalium differentiæ ex figuris re comprehensis nascantur.' In unaquaque autem figuratione simpliciter infinita sunt corpora individua: differentiis autem non sunt infinita, sed eo tantum, quod re comprehendi non possunt, infinita. Sic propemodum Plutarchus περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλ. εἶναι δὲ τὰ σχήματα τῶν ἀτόμων ἀπερίληπτα, οὐκ ἄπειρα. i. e. 'Figuras autem atomorum re comprehendi non posse, non tamen esse infinitas.' *Lamb.* *Finita variare.* *Finitas* rationes. Et ita infr. 'variare figuras:' et 'ratio figurarum' nihil est aliud, quam figuræ, Lucretiano more. Ut 'ratio animi.' *Gif.*

480 *Quod si non ita sit*] Tale est argumentum Lucretii: Si essent infinitæ atomorum figuræ, essent aliquæ atomi immani et immensa magnitudine: hoc falsum: ergo et illud. minorem propositionem sic probat, 'Nam,' &c. *Lamb.*

482 *Namque in eadem una quojusquojus brevitate*] Secutus sum in hoc versu religiose codices veteres, nisi quod ex *quojusvis*, feci *quojusquojus*, i. e. cujusque, ut 'quicquid' pro quicque usurpari solet et apud hunc poëtam, et apud alios scriptores: *quojusvis* autem, aut *cujusvis*, ferri non potest in hoc versu. *Lamb.* *Cujusvis in.* Ita veteres omnes libri. *in* in 'eadem' non exteritur. Numeri sunt Enniani. Cicero de orat. Male vulgati et Lambinus: *cujuscujus.* Gif.

484 *Fac enim*] Sic habet cod. Bertinianus, quem secutus sum. alii, *face enim.* Lamb. Ita veteres. Marullus

et Vulgati: *face*. Vide Indicem. *Gif.*

485 *Tribus vel Pluribus auge*] Non, tres aut plures partes addas, ut alii interpretes; sed supponas, e tribus aut pluribus, i. e. definito partium numero constare. Quælibet figuratio positionem partium peculiarem exigit, porro autem partes magnitudinis finitæ tot modis transponi, et componi possunt, ut nullus tandem positionis modus superstes fiat: alioquin enim novæ et novæ in infinitum partes essent, ex quibus magnitudo tandem infinita conciperetur, cujusmodi sane in atomo non est, quæ infra visum longe consistit. Gassendus. *Creech.*

488 *Omnimodis expertus eris*] Libri manuscript. sic habent. alii: *Omnimode expertus fueris. omni, modis* autem, i. e. omnibus modis. *Lamb.*

Omnimodis] *Omnimode*, *Omnimodo*. Gif.

489 *Formai spec.*] *Formarum speciem* habet secunda mea editio: sed primæ editionis lectionem, *Formai*, hic assero. *Lamb.* Ita et paulo infra. Lambinus: *Formai*. Gif.

491 *Addendum parteis alias erit*] I. e. parteis alias addere oportebit: quod loquendi genus notavimus supra l. 112. ad illum versum, 'Æternas quoniam pœnas in morte timendum:' et item ad 139. 'Multa novis verbis præsertim cum sit agendum.' sic Varro lib. 8. de L. L. 'Sic omneis repudiandum arteis, quod in medicina, et in aliis multis discrepant scriptores.' *Lamb.*

492 *Adsimili ratione*] Sic restitui librorum manuscriptorum auctoritate fretus. Virg. 6. 602. 'Quos super atra silex jamjam casura, cadentique Imminet assimilis.' *Lamb.*

495 *Quare non est ut cred. p.*] *Οὐκ ἔστιν ὅπως πιστεύῃς*, i. e. 'non potest, vel non debet fieri, ut credas.' *Lamb.*

497 *Immani*] I. e. ingenti, ut apud eundem, 'immania templa.' *Lamb.*

Maximitate] Vox rara 'maximitas:' quam ut probet esse Latinam, hunc versum profert Nonius Marcellus. Utitur Arnobius lib. 6. 'Aut vero in vastis porrigere se longius, atque in maximitate producere.' *Lamb.* Vox Lucretiana: quæ tamen fastidio fastidiosulas aures non magis radere debet quam 'proximitas' sæpe apud Ovidium. *Fab.* Sic 'proximitas' apud Ovidium, 'optumitas,' et 'opulentitas' apud Plautum. *Creech.*

499 *Barbaricæ vestes*] I. e. Babylonicæ. idem 4. 1023. 'Cum Babylonica magnifico splendore rigantur.' vestes sunt purpureæ textiles, aut acu pictæ, ex Babylonia avectæ, vel dic Phrygias significari. *Lamb.* Phrygiæ, Persicæ, Babylonicæ. Hæc omnia a consequenti dicuntur, et plane necessaria sunt ex positis. Eo enim fieret, ut quæ hodie splendidissima, suavissima, &c. sunt, ea ab aliis aliisque tandem vincerentur: denique eadem incommoda, quæ modo de magnitudine dicebam, enasci videres. *Fab.*

Melibœaque] Festus: 'Melibœa purpura a nomine insulæ, in qua tingitur, est dicta.' Virg. Æn. 5. 251. 'Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit.' Melibœa autem Thessaliæ est urbs, de qua Strabo lib. 9. et item Stephanus de urbib. *Lamb.* *Melibœa.* Melibœa Thessaliæ oppidum infectura purpuræ nobile. nam quod excerpta Serviana insulam faciunt, nugæ. *Fab.* *Jam tibi Barbaricæ vestes, &c.*] Vss. 15. aliam accipe rationem: Si aliæ et aliæ figuræ in infinitum concederentur, nullæ essent extremæ qualitates rerum naturalium certæ et determinatæ; quando figuratione nova ita variarentur, ut et quacunque optima melior, et quacunque pessima deterior exoriri possit. Vestes pretiosissimi coloris, odores, soni, et sapores optimi ab aliis superarentur, nec amplius in honore essent; dum quæ jam ingratissima videntur, et quæ maxime aversamur, præ aliis deterioribus quotidie exortis eligeremus. A Peneo ad Sepiada, Gyrtona, Melibæa,

Castanæa; pares ad famam, nisi quod Philoctetes alumnus Melibæam illuminat. Pomp. Mela 2. 3. Ad quem locum Vossius, Non ob Philoctetem tantum urbs hæc illustrior erat aliis istis duabus, sed et ob purpuræ tincturam, Lucretius 2. 499. 'Melibæaque fulgens Purpura Thessalico concharum tincta colore.' Sed et Virgilii locum, cum inquit Æn. 5. 251. 'Quam plurima circum Purpura Mæandro duplici Melibæa cucurrit,' de hac ipsa urbe interpretantur. Alii tamen, quod sciam, Thessalicæ, vel Melibæensis purpuræ non meminerunt. Præterea, Festus Pompeius dicit insulam fuisse, 'Melibæa purpura a nomine insulæ, in qua tingitur, vocatur.' Atqui hæc Melibœa in recessu sinus, quem Ossæ et Pelii promontoria efficiunt, erat sita, nihilque minus erat quam insula. Locum itaque Lucretii et Virgilii de Phænicia purpura accipiendum esse existimo: in ditione enim Apamiæ, quæ Pella dicta erat a Macedonibus, caputque fuit aliquamdiu omnium Syriæ civitatum, insulam Melibæam eleganter describit Oppianus, sitam in Oronte flumine, qui, antequam mari mergitur, late circa illam stagnat. Thessalicas vero illas conchas dixit Lucretius, quia a Thessalis vel condita est, vel nominata est ita Phœnicia Melibæa. Thessali enim et Macedones innumeris Syriæ locis patria indidere cognomina. Hinc illa in Syria vocabula, Berrhœa, Edessa, Larissa, Heraclea, Ægæ, Chalcis, Europos, Dium, Maronea, Pieria, Cyrestica, aliaque infinita. *Creech.*

500 *Tincta colore: et aurea*] Aberat a vulgatis omnibus copulatio *et* post vocem 'colore:' quam restitui conjectura ductus, cum reperissem scriptum in duobus cod. manuscr. *coloret.* Lamb.

501 *Aurea pav. ridenti imb. col. &c.*] Sic habent cod. manuscripti, et ita legendum. quod item jam pridem admonuit P. Victorius annotat. in Epist. 15. 19. *sæcla* autem, i. e. genera. vulg. *Sedula, quæ rerum, et.* Lamb. Ita et libri nostri in quibusdam: *sæcula nova.* Vulgati: *sedula quæ rerum:* pessime. *Gif.* Pulcra, 'Venus aurea,' (quamquam ex historia,) 'equi aurei' apud Pind. in 1. Olymp. 'aureus puer,' Apul. *χρυσοῦς ἱππεὺς*, Aristænet. *Fab.*

503 *Smyrnæ*] Veteres libri ita rectissime. Vulgati: *myrrhæ.* Gif.

Myrrhæ] Vet. Codd. *Smyrnæ;* idem sonat: *μύῤῥα γὰρ ἡ σμύρνα παρ' Αἰολεῦσιν, ἐπειδὴ τὰ πολλὰ τῶν μύρων διὰ Σμύρνης ἐσκευάζετο.* Athenæus, p. 668. vid. etiam Theophrastum de Odoribus. *Creech.*

504 *Cycnea mele*] Cantiones cycnorum. cycnos traditum est moribundos suavissime canere. Plato in Phædone: Κύκνοι ἀποθανούμενοι τότε δὴ μάλιστα ᾄδουσι, γεγηθότες ὅτι μέλλουσι παρὰ τὸν θεὸν εἰσιέναι, οὗ εἰσὶ θεράποντες: i. e. 'Cycni morituri tum maxime canunt, lætantes quod ad Deum ituri sunt eum, cujus sunt ministri.' *μέλη* autem Græcum est. sic supra, vs. 412. 'Ac Musæa mele,' &c. *Lamb.*

Dædala chordis] Variata, *πεποικιλμένα* chordis: quæ varios sonos reddunt chordis: vel varietate grata, et jucunda. Phœbea autem intellige quæ cithara canuntur. Nam poëtæ Phœbum cithara canentem faciunt. Hom. Ιλ. α. 603. *οὐ μὲν φόρμιγγος περικαλλέος, ἣν ἔχ' Ἀπόλλων.* Et Mercurius Phœbo pro virga quam ab eo accepit lyram ei vicissim donasse dicitur. *Lamb.* Quæ vario fidium sono canuntur, &c. *Fab.*

507 *Cedere item retro possent*] Sensus est: Quod de præstantia certorum unguentorum, purpuræ, canticorum, quæ quandoque oppressa silere modo dicebam, id contra de fœtore, sono ingrato, turpitudine, &c. dicas licet. Nullus enim adeo tæter odor est, qui non infinitis partibus tætrior fieret. *Fab.*

511 *Quæ quon. n. s. in reb. redd.*] I. e. quæ quoniam in rebus locum non

habent, vel non sunt rebus attributa, vel in rebus non reperiuntur, &c. *Lamb.*

Certa et finis] Et quoniam certa finis, &c. alii legunt, *certaque finis*, ut sit versus hypermeter. sed errant. *Lamb.* *Certaque*] Ita lego omnino. In libris omnibus fere, *certa.* Lambinus: *certa et.* Vide in Indice. Vers. Dactyl. *Gif.*

512 *Utrinque*] Et ab iis rebus quæ sensus vehementer offendunt, et ab iis quæ magnopere delectant: vel a duobus extremis contrariis. *Lamb.*

514 *Ab ignibus*] A caloribus æstivis. *Lamb.* Hunc locum de Zonis accipiendum non puto, sed de vi intensissima ignis, de frigore, de tepore, &c. *Fab.* Confirmat vss. 7. quia vulgo res determinantur contrariis qualitatibus, quæ ita extremæ sunt, ut plures quidem gradus medios, at nullum prorsus extra se habeant. *Creech.*

515 *Finitum est*] Spatium. *Lamb.*

Retroque] A frigoribus hibernis ad calores æstivos. *Lamb.* *Retroque remensum est*] A pruinis ad ignes; res plana. Nota tamen passivæ significationis *remensus*, ut *adeptus*, *expertus* et alia id genus apud Sallustium. *Fab.*

516 *Finit enim*] Declarat id quod obscurius dixerat. *finit* autem legendum, non *finis.* Sed aliter hac de re M. Tull. lib. 6. de rep. et Virgil. et ceteri: quamquam Lucret. de summa rerum agit, seu de omni, M. Tull. de mundo. Epicurei enim non unum mundum, sed plureis et innumerabileis esse volunt. sic igitur M. Tull. 'Cernis autem terram quasi quibusdam redimitam et circumdatam cingulis: e quibus duos maxime inter se diversos, et cæli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisse pruina vides: medium autem illum et maximum solis ardore torreri.' Virg. Georg. 1. 233. 'Quinque tenent cælum Zonæ, quarum una corusco,' &c. *Lamb.*

519 *Ancipiti quom. mucrone*] Hinc calore, illinc frigore dominante. *mucrone*, i. e. fine, ut interpretatur Turnebus. *Lamb.* Terminum intellige, ultra quem nec frigus intendatur, nec calor. *Fab.*

Notantur] Metaphora a terminis depactis: alioqui locus vulgo non intelligitur. *Fab.*

520 *Insessa pruinis*] Si hanc scripturam recipimus, ut rectam et germanam, 'insessa' interpretabimur obsessa et circumfusa, aut obtecta: atque ita habent libri fere omnes vulgati, præter Aldinos antiq. in quibus impressum est *infensa.* In manuscriptis autem aliis scriptum reperi, *insensa*, et ita habent Vicetini: in aliis, *infessa:* quæ scripturæ varietas facile declarat, locum esse corruptum. Ego aliquando existimavi legendum, *infesta pruinis.* Sic enim loquuntur Latini: 'viæ latrociniis infestæ, ætas aliorum libidine infesta: mare prædonibus seu piratis infestum, pro infestatum.' Sed Turneb. cujus judicium plurimi, ut debeo, facio, ait, scripturam antiquorum codicum, defendi posse, si intelligamus, *infessa pruinis* dictum pro *fessa in pruinis*, i. e. desinentia in pruinas: seu finita pruinis, seu fatigata pruinis. quod concoquere non possum. *Lamb.* Ita vett. libri fere. In quibusdam tamen: *infensa.* In vulgatis *insessa*, *infesta.* Gif. Sic omnino legi debere credidi: etiamsi *infesta* ferri queat, in notione passiva. *Infessa* autem, Turnebi, non placet. *Insessa* vero, occupata, ut locus insessus ab hoste, &c. *Fab.* Obsessa, circumfusa. Alii *Infesta:* Turnebus *Infessa pruinis*, i. e. Fessa in Pruinis, seu desinentia in pruinas, seu pruinis finita; ita ingenio et acumine suo abutitur vir ille magnus, ut imperiti Librarii errores explicet, et defendat. *Creech.* Legendum haud dubie *insessa*, quod vel

unus locus Statii evicerit, qui est lib. 12. Theb. p. m. 516. 'Somnosque ferarum Prætereo horrendis insessa cubilia monstris.' Ubi apposite de ferarum cubilibus, quibus decumbunt, participio *insessa* utitur, ita ut neque *infessa*, *neque infensa*, neque *infesta* pro eo substitui ullo colore queat. Manifesto autem Lucretium, ut solet, imitatur. Vide etiam Canteri Nov. lect. 2. 8. *Preig.*

521 *Quod quoniam docui*] Probavit dissimiles figuras finitas esse; jam vss. 7. subjungit aliam Epicuri sententiam, 'Semina viz. quæ sunt similis figuræ numero infinita esse,' infinita orbicularia, infinita ovata, infinita pyramidalia, atque ita de cæteris; addit deinde rationem ex infinitate seminum superius probata; quippe, cum species figurarum finitæ sint, perspicuum est, si, quæ sub ipsis continentur, atomi finito forent numero, nullam fore in universo atomorum infinitatem. *Καθ' ἑκάστην δὲ σχηματισμὸν ἁπλῶς ἄπειροί εἰσιν ἄτομοι· οὐ γὰρ τὸ πᾶν εἴη τῷ πλήθει τῶν ἀτόμων ἄπειρον, εἰ μὴ ἁπλῶς ἄπειροι ἂν εἰσιν αἱ καθ' ἑκάστην τε σχηματισμὸν ὁμοῖαι.* Epicurus ad Herod. *Creech.*

522 *Ex hoc apta fidem ducit*] Sic sup. vs. 477. 'Quod quoniam docui, perg. conn. rem, q. Ex h. apta fid. ducat, p. r. Finita var.' &c. et M. Tull. Tusc. lib. 5. 'Fulgentem gladium e lacunari seta equina aptum demitti jussit.' Idem Acad. lib. 2. 'Mundus undique ex se aptus.' Idem de Finib. lib. 4. 'Ordo rerum conservatus, et omnia inter se apta, et connexa.' Ab hoc loco incipit docere, cujusque figuræ primordia, inter se similia, esse infinita: quod hoc modo probat: Dissimilitudo, seu distantia figurarum, finita est, ut ante probatum est. at si similes principiorum figuræ, erunt etiam finitæ: fiet, ut summa materiæ sit finita. Hoc falsum, (contrarium enim supra probatum est,) ergo et illud. *Lamb.*

Primordia rerum inter se simili, &c.] Probavit dissimiles figuras esse finitas; si autem similes itidem finitæ essent, summa finita foret: at finita esse summa non potest; ergo. *Fab.*

524 *Etenim distantia, &c.*] Non adscripsissem in hac tertia editione hoc quiddam leve, sic esse scriptum in tribus lib. manuscript. Vaticano, Memm. et Bertiniano, nisi homo barbarus, et quod gravius est, insignite impudens, et contumeliosus, post meas duas editiones, contendisset, hunc versum ita legendum et scribendum, *Infinita cluere. enim distantia cum sit, &c.* cui neminem doctum et sanum crediturum puto. Est enim versus ipso quidem plane dignissimus, Lucretio vero indignissimus. Quod autem ait a Marullo factum *etenim*, ex *enim*, quod erat in manuscriptis; magnum et impudens mendacium. nam, ut de aliis taceam, liquet mihi dejerare, ita scriptum esse hunc versum, ut edidi, in cod. Bertin. quem scio nunquam in Marulli manus incidisse. quid est esse sycophantam, si hoc non est, ea conferre et ementiri in alterum, præsertim doctum et clarum virum, (mitto dicere, mortuum, quo quid sceleratius?) quæ perspicue falsa sunt? *Lamb.*

524 *Cluere. enim*] Sic habent veteres libri. Marullus fecit: *etenim*, male. Vide Indicem: *Enim*. *Gif.* Pro *Enim* contendunt Gifanius et Pareus, quibus nihil magis displicet quam versus integer. *Creech.*

528 *Quod quoniam doc. nunc suavil.*] Nunc incipit docere, infinita materiei corpuscula, ab æterno tempore usque continuata plagarum impulsione, summam rerum continere, et ita res omneis naturaleis singulareis ab æterno usque tempore progignere et procreare. *Lamb.* Quatuor sequentes versus tanquam inidoneos argumento explicando prætermisit Gas-

sendus. Et abesse possunt, si consideremus Lucretium de figuris seminum disputare; si vero particulare, quod sequitur, argumentum spectemus, necessarii videntur: atomorum sub unaquaque figura infinitatem modo probaverat: objectionem vero imminentem prævidentem prævidet, quæ ut melius una cum responsione intelligatur, quatuor his versibus lectorem monet, quid expectare debuit. *Creech.*

Nunc age ostendam] Summam rerum stare, et contineri per continuatas ab æterno plagas. *Fab.*

531 *Protelo*] I. e. impulsu, seu tenore, ut interpretatur Donatus in Phorm. ubi hunc versum Lucret. profert. ad illum locum, 'Ne te iratus suis sævidicis dictis protelet.' docetque protelum dictum esse vel a πρὸ et ἐλεῖν, vel ab assiduo telorum jactu. Utitur eadem voce idem Lucretius 4. 191. 'Et quasi protelo stimulatur fulgure fulgur.' Est autem hic, ut opinor, significatque, longe, producte, perpetuo, et continuo tenore. 'Protelare, longe propellere (inquit Festus) ex Græco videlicet τῆλε, quod significat longe.' Turpill. apud Nonium: 'Propter peccatum pauxillum indignissime Patria protelatum esse, sævitia patris.' lege et Nonium in verb. 'protelare:' ubi hos versus Lucilii profert, 'Quem neque Lucanis oriundi montibu' tauri Ducere protelo validis cervicibu' possent.' Sic Catull. ad Catonem: 'hunc ego, si placet Dionæ, Protelo rigida mea cecidi.' *Lamb.* Plura hic possem, si luberet: sed nolim onustum his notis Lucretium. 'Protelum' proprie est tenor ille ducti aratri per sulcos. Itaque 'protelum' erit continuata actio et ἄπαυστος. Reliqua forte ad Terentium olim, ni me harum rerum tædeat. *Fab.* 'Protelare' Fugare, Terent. Phor. Act. 1. Sc. 3. 'Ne te iratus suis sævidicis dictis protelet.' vid. denique Voss. ad Catull. p. 123. *Creech.* Hinc 'protelare' apud Tertullianum, assiduum Lucretii imitatorem. De Pœnit. cap. 4. 'Hæc te peccatorum fluctibus mersum perlavabit, et in portum divinæ clementiæ protelabit:' et de spectat. cap. 1. 'Tanta est enim vis voluptatum, ut et ignorantiam protelet in occasionem.' et alibi. Adde Scalig. ad Varron. p. 250. et ad Virg. catalecta p. 240. *Hav.*

532 *Nam quod*] 'Ανθυποφορά. Dicet aliquis (inquit) esse quædam animalia alia aliis rariora, verbi gratia, elefantos, monocerotes, phœnices: cum igitur elefanti rari sint, debent eorum corporum primorum, ex quibus constant, figuræ esse raræ et finitæ: ergo quædam corporum primorum figuræ sunt finitæ. hæc est ὑποφορὰ, seu objectio. *Lamb.* Objici poterat, species quasdam animantum et aliorum concretorum rariores esse quam aliorum: Quid tum? inquit: si in hoc mundo ita se res habeat; in aliis, qui infiniti numero sunt, aliter fit. *Fab.* Objicit sibi, posse videri finitas esse atomos sub aliquibus figuris, cum rariora quædam, et minus frequentia animalia esse videamus; et respondet vss. 37. primum, Illa, quæ hic sunt rara, abundare alibi; elephantes v. g. quos Roma vix unquam vidit, in India esse plurimos. Deinde quamvis unica unius generis res esse in orbe concederetur, nisi tamen infinitæ ejusdem formæ essent atomi, futurum non fuisse, ut ea res nasceretur et procresceret: idque allata comparatione egregie illustrat. *Creech.*

533 *Fæcundamque minus*] Sic necessario legendum, non ut vulgo, *Fæcundamque magis.* Loquitur enim de animalibus raris duntaxat, in quibus natura sit minus fæcunda. *Lamb.* Sic veteres nostri, et Lambinus. Vulgati: *magis.* Gif. *Fæcundamque minus*] Alii *magis*, quos sequi nolo; *Fæcundam minus naturam in illis*, infæ-

candiora animalia, Gassendus: quod displicet. *Creech.*

534 *At regione, locoque alio*] Hæc est solutio objectionis. *Lamb.*

535 *Multa licet genere esse in eo*] I. e. possunt esse multa: vel nihil obstat, quo minus multa sint animalia singularia in eo genere, alio in loco, etiamsi apud nos pauca et rara sint: *genere* autem legendum, non *genera*. sic statim, 'Sicut quadrupedum cum primis esse videmus In genere anguimanos,' &c. et infra, 'Esse igitur genere in quovis primordia rerum,' &c. *Lamb.* Ita recte; ut mox: 'in genere,' &c. et vs. 567. 'Esse igitur genere in quovis,' &c. *Gif.*

Numerumque repleri] Qui respondeat aliorum frequentiæ. *Fab.*

537 *Anguimanos*] In hanc sententiam ita scribit libro de opificio Lactantius. 'Jam enim manus amissa dignitate, quam nunc habet, mobilitate nimia promuscidis similis mirabiliter videretur: essetque hoc plane anguimanus: quod genus in illa immanissima bellua mirabiliter effectum est.' *Pius.* Quibus manus est tortilis, flexilis, lubrica, volubilis serpentis in morem. M. Tull. lib. 2. de N. Deor. 'Manus etiam data elephantis,' &c. Iterum Lucret. 5. 1031. 'Inde boves Lucas turrito corpore, tætros Anguimanos, belli docuerunt vulnera Pœni Sufferre,' &c. Elefanto autem pro manu est proboscis. Sed de elephantis lege Plinium 8. 10. *Lamb.* Quorum manus, seu proboscis, est veluti anguis. *Fab.*

India quorum mil. e mult.] Nam (ut scribit Plin. lib. 8.) 'postium vicem in domiciliis præbent dentes elephantorum: sæpeisque in iis et pecorum stabulis pro palis fieri ex his dentibus Polybius tradidit.' *Pius* et *Lamb.*

538 *Vallo munitur eburno*] Respicit tabulam aliquam in qua India vallo eburno cincta esset. Quæ dicuntur ab aliis, &c. nihil moror. *Fab.* In extremis Africæ postium vicem in domiciliis præbere, sedesque in iis, et pecorum stabulis palos Elephantorum dentibus fieri Polybius tradit, autore Golussa regulo: Plin. 8. 10. idem Lucretium voluisse Lambinus docet, et ex illo Faynus: frigide. Respicit tabulam aliquam in qua India vallo eburno cincta esset: Faber, qui Lucretium ubique tabulas spectantem inducit: maximam Indiæ vim in elephantis sitam esse quis nescit? Illorum ope se, suamque patriam Indi defendebant. Hæc cogita, et mentem Lucretii attinges. *Creech.* Mira ad hunc locum Lambinus, et Faber narrant. Verum sensum Creechius tetigit. Omnino enim de elephantis, apud Indos in aciem produci solitis, suisque dentibus, tanquam vallo eburno, Indiam munientibus loquitur auctor. Gemina loquendi ratio est, qua utitur 5. 26. 'Denique quid Cretæ taurus Lernæaque pestis, Hydra venenatis posset vallata colubris?' et lib. 4. Theb. Stat. 'Et galea annosi vallatur dentibus apri.' Denique, lib. 9. de Elephantis Libycis, in aciem eductis, adeoque ad ipsam veluti interpretationem hujus loci Lucretiani: 'Stat niveis longum stipata per agmina vallum Dentibus.' *Preig.* Joseph. de Bello Jud. 2. 16. §. 4. pariter (ut ibidem ostendimus pag. 189. Edit. nostræ) impenetrabiles Britannos dicit propter murum eorundem, mare scilicet, quo a continenti dividuntur. Σκέψασθε δὲ καὶ τὸ Βρεττανῶν τεῖχος, οἱ τοῖς Ἱεροσολύμων τείχεσι πεποιθότες. I. e. 'Porro et Britannorum murum considerate, qui Hierosolymorum muris adeo confiditis.' *Hav.*

541 *Sed tamen id quoque*] Hujus loci hæc sententia est: Verum esto, demus, unam rem unius generis in toto orbe terrarum esse natam, nisi erunt tamen infinita materiæ corpora similia, et ejusdem formæ, ex quibus ea res conflata in lucem proferri

queat: neque creari, neque creata procrescere et ali poterit. *Lamb.* Ingeniosior argumentatio quam videatur. *Fab.*

543 *In orbe*] Nihil mutavi, quamvis libri duo manuscripti habeant, *in orbi.* Satis est mihi admonuisse lectorem, utrumque usurpatum esse a veteribus. *Lamb.* *In orbi.* Ita in veteribus quibusdam; quod rectius puto. In aliis tamen: *orbe.* Gif.

546 *Quod superest*] Nota, sed et alibi, positum ἀντὶ præterea. *Fab.*

Alique] Non simpliciter nutriri, verum et ad adultam pervenire ætatem; uti docuit Turneb. 5. 27. sicuti et in illis inf. 1129. 'Donicum alescendi summum tetigere cacumen:' et 1. 192. 'Quæque sua de materia grandescere alique.' *Hav.*

547 *Omne*] Τὸ πᾶν. *Lamb.*

548 *Unius genitalis rei*] Quæ ad unam rem gignendam valeant. *Lamb.*

550 *Materiæ tanto in pelago*] I. e. in tanta atomorum multitudine et copia, et, ut verius dicam, infinitate. *Lamb.* Non potuit Elegantius, cum perpetuo agitentur semina, et sint omni æquore magis irrequieta. *Creech.*

Turbaque aliena] I. e. in turba atomorum dissimilis figuræ. *Lamb.* Intelligit atomos quæ ad constitutionem aliorum generum seu specierum necessariæ sunt. *Fab.* *Inhabili ad cœtum*, Fayus, ut solet: Lucretius autem intelligit atomos quæ ad constitutionem aliorum generum necessariæ sunt. *Creech.*

551 *Rationem conciliandi*] Liber Vaticanus habet, *conciliari.* ego tamen nihil muto. *Lamb.* *Conciliari*, quidam libri veteres. *Gif.* *Conciliandi*] In notione passiva, Quam rationem haberent cur conciliarentur, et σύγκριμα aliquod facerent? Ita jam supra 1. 1021. 'neque enim consilio se locarunt.' *Fab.*

552 *Sed quasi*, &c.] I. e. quemadmodum, &c. Sic sæpe alibi poëta noster, exempli causa, 3. 148. 'Et quasi cum caput, atque oculus, tentante dolore, Læditur,' &c. Idem 4. 162. 'Et quasi multa brevi spatio summittere debet,' &c. Sic et M. Tullius in Cat. maj. 'Et quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, avelluntur; si matura et cocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas.' *Lamb.*

Magnis multisque coort.] Sic reposui, secutus libros omneis manuscriptos, cum in vulgatis legatur, *ventisque coortis:* quæ scriptura, quamvis videatur speciosa et probabilis (sic enim locutus est 6. 578. 'Ventus ubi, atque animæ subito vis maxima quædam Aut extrinsecus, aut ipsa ab tellure coorta est,' &c.) placet tamen mihi magis antiqua. *Lamb.* Marullus contra omnes veteres: *ventis.* Gif.

553 *Magnum*] Tumidum, commotum, &c. supra. *Fab.*

Transtra, guberna] Sic restitui, secutus vestigia veteris scripturæ. nam cum reperissem in tribus libris manuscriptis, *transtra, caverna;* in uno, *transtra curva carina:* statim conjeci 'caverna' corruptum fuisse ex *guberna;* atque ex 'guberna' factum esse 'guverna,' *u* pro *b*: deinde 'caverna:' postremo *carinas:* quod postremum est in libris vulgatis. quam meam conjecturam spero doctos viros, eosque maxime, qui versati sunt in lectione membranarum antiquarum, probaturos. usus est Lucret. eadem voce 4. 441. 'et recta superne guberna.' 'guberna' autem idem valet quod gubernacula. qua de voce plura ad illum locum dicemus. *Lamb.* Lambinus *guberna* egregie, ex veteribus libris. In aliis et vulgatis: *carinas.* Gif. Egregia Lambini emendatio: *guberna*, i. e. gubernacula. *Fab.*

554 *Antemnas*] 'Antemna,' (ut scriptum est in vocabulario Cl. Puteani) κέρας πλοίου: i. e. 'cornu navigii.' *Lamb.*

Tonsasque natanteis] I. e. remos fluc-

tuanteis. Virg. Æn. 7. 28. 'et in lento luctantur marmore tonsæ.' Ennius: 'Pone petunt, exin referunt ad pectora tonsas.' Idem: 'Poste recumbite, vestraque pectora pellite tonsis.' 'Tonsa (inquit Festus) remus, quod quasi tondeatur ferro.' Tonsæ, ut interpretatur auctor vocabularii Latinogræci, κῶπαι. *Lamb.* Remos. Ennius apud Festum, 'Poste recumbite, vestraque pectora tollite tonsis.' Lege. *pone recumbite;* exprimit gestum remigum. *Fab.*

555 *Aplustra*] 'Aplustra' (inquit Festus) 'navium ornamenta, quasi amplustria, quia erant amplius, quam essent usu necessaria,' scriptum est in vocabulario Latinogræco Cl. Puteani, 'Aplustrum: πτερὸν πλοίου, ὡς Ἔννιος· καὶ ἄκρον τῆς πρύμνης.' Cic. in Arato, 'Navibus absumtis fluitantia quærere aplustra.' quemadmodum autem Lucretius, et M. Tull. dixerunt, 'fluitantia aplustra:' sic Virg. 10. 306. 'fluitantia transtra.' *Lamb.* Ἄφλαστα ornamenta navium erant, non in prora, ut plerique veterum scripserunt, sed in puppi. ornamenta enim quæ in prora erant, 'acrostolia' dicebantur. De his et aliis id genus olim multa observaram: sed illa omnia in lib. 1. Schefferi viri diligentissimi, quos ille de militia navali veterum edidit, occupata video. *Fab.* Verbum 'fluitare' in hoc negotio mire placuit Lucretii imitatoribus, Virg. Æn. 10. 306. 'Fragmina remorum quos et fluitantia transtra Impediunt.' Petronius, Carm. de Bell. Civ. proprius Nostro accedens: 'Unde omnes terras, atque omnia littora possit Aspicere, ac toto fluitantes orbe catervas.' *Preig.*

557 *Infidi maris ins.*] Itaque Herodotus in Polyhymn. ex persona Persarum regis, mare δολερὸν ποταμὸν appellat. et Pittacus unus e septem dicere solebat, πιστὸν γῆ, ἄπιστον δὲ θάλασσα: i. e. 'fida res, terra; infida, mare.' *Lamb.* Virg. Æn. 3. 69. 'Inde ubi prima fides pelago, placataque venti Dant maria,' &c. *Preig.*

559 *Pellacia*] I. e. fallacia, a *pelliciendo*. Utitur eadem voce etiam 5. 1002. 'Nec poterat quemquam placidi pellacia ponti Subdola pellicere in fraudem, ridentibus undis.' 'Pellicere' (inquit Festus) in fraudem inducere idem alibi in verbo 'lacit,' 'lax fraus est.' Virg. Æn. 2. 90. 'invidia postquam pellacis Ulyssei (Haud ignota loquor) superis concessit ab oris.' Arnobius lib. 4. adv. Gent. 'Quis est, inquam, qui credat, ad humanas accubuisse Deum mensas, interemtum avaritiæ causa, fefellisse supplices ambiguitate responsi? præcellere in furum ordine? adulterasse? servisse? vulneratum esse? et adamasse? et per omneis libidinum formas incestarum cupiditatumque circumegisse pellaciam?' *Lamb.* Recte *placidi p. p.* non vero *penitus*, uti citat Philargyrius ad Virg. Georg. 4. 443. 'Verum ubi nulla fugam reperit fallacia.' ubi docet quosdam codices quoque habere *pellacia*, sicuti Æn. 2. 90. 'pellacis Ulyxi.' Adde Janum Rutgers. Var. Lect. 6. 15. *Hav.*

561 *Ævum debebunt sparsa per omne*] Quidam lib. scripti habent, *ævum debebunt sparsa per omnem.* Lamb. *Per omnem*] Hoc rectissimum ex veteribus libris puto. In aliis. *omne*. Gif. Al. *ævum omnem:* nam et *ævus* dicebant, ut alia id genus sexcenta. *Fab.* *Omnem* Gifanius; et fruatur: *ævus* enim Veteres. *Creech.*

562 *Æstus materiai*] Modo dixit 'materiæ pelagus,' et jam 'æstus materiæ.' *Creech.*

563 *In concilium ut possint comp. coire*] In concilium coire, i. e. conciliari, congregari. *Lamb.*

567 *Esse igitur genere*] Concludit, cujusque generis primordia esse infinita. *Lamb.*

Genere in quovis] Vel ex hoc loco apparet supra legendum, *Multa licet genere esse in eo, &c.* Lamb.

569 *Nec superare queunt motus utique exitiales*] I. e. nec utique motus exitiales, et pestiferi, res genitas superare et funditus perimere possunt, quin exstinctæ aliquando renascantur: nec genitales, et ad gignendum utiles, et salutares, queunt easdem in perpetuum servare. mendose in omnibus lib. scriptum et impressum est *exitialeis*. Legendum enim *exitiales*, in recto casu. *Lamb.* Aliud vss. 12. continetur argumentum, quod superius consequitur: si finita uniusmodi figuræ semina supponamus, tum res ex iis finitis seminibus constitutæ, cum semel solutæ fuerint, nunquam instaurarentur. Si finita fuerint semina frustra generationem et augmentationem rerum expectaremus. At quid certius quam res alias nasci et augeri. alias diminui et interire? Unde semina similis figuræ numero infinita esse concludendum. *Creech.* *Exitiales*] Est rectus casus, ut mox : *auctifici motus*, contrarii hisce. *Gif.*

570 *Salutem*] Rerum scilicet. *Fab.*

573 *Sic æquo geritur, &c.*] Sic æquali (inquit) principiorum certamine seu prœlio bellum geritur ab æterno tempore. Nam neque res genitæ manent æternæ, neque in perpetuum intereunt ; sed et res quæ genitæ sunt, intereunt; et quæ interierunt, renascuntur. Ita fit, ut summa rerum sit æterna, cum res singulares quotidie nascantur et moriantur, oriantur et occidant. *Lamb.*

574 *Contractum*] Sic idem lib. 4. 965. ‘ Nautæ cum ventis contractum cernere bellum.’ *Lamb.*

575 *Vitalia rerum*] I. e. res vitales. quemadmodum apud Horat. Epist. ad Scævam, 1. 17. 15. ‘ tu poscis vilia rerum :’ i. e. res vileis. quem locum nos in omnibus libris corruptum restituimus, ex auctoritate codicum manuscript. ‘ Res vitaleis’ autem intellige, quæ ad vitam aliquid conferunt, et adjuvant. *Lamb.*

576 *Et superantur item*] Videri possit hic versus ex Lucilio sumptus, nam in veteri codice ex secundo Lucilii profertur : ‘ Et superant urnæ, miscetur funere vagor.’ Sed locus bis corruptus est ; quanquam scio urnam ad mortualia pertinere. *Fab.*

Vagor] Vagitus. Festus : Vagorem pro vagitu posuit Ennius lib. 16. ‘ Qui clamorem oppugnatis vagore volanti.’ Et Lucr. 2. 576. ‘ Et superantur item, miscetur,’ &c. producit testem hunc eundem Lucretii versum Nonius, sed corruptum. *Lamb.*

577 *Visentes luminis oras*] Nascentes. 1. 23. ‘ dias in luminis oras Exoritur.’ *Lamb.*

578 *Nec nox ulla d. &c.*] I. e. neque nox ulla diei successit, neque dies ullus noctem excepit, quo non ab altera parte puerorum nascentium vagitus auditus sit : ab altera, vox eorum qui mortem amicorum aut propinquorum lamentantur ac deplorant. Atque, ut brevius complectar, eodem die, et eadem nocte, alius nascitur, alius diem obit supremum. *Lamb.*

581 *Illud in his reb.*] Nunc docet, nullam rem genitam uno primordiorum genere constare. *Lamb.*

Obsignatum] I. e. memoriæ mandatum, in pectore conditum. Translatio ducta a tabulis obsignatis : ea enim obsignare solemus, quæ ab aliis videri nolumus, quæque diligentissime custodienda esse putamus. sic Arnobius loquitur libro 3. adv. Gent. ‘ Quia fornicem Lucilianum, et Marsyam Pomponii, obsignatum memoria continetis.’ *Lamb.* Dicimus, Reconde hoc imis sensibus. Virg. Ecl. 3. 54. ‘ Sensibus hæc imis, res est non parva, reconde.’ Sed quæ talia sunt ut condantur, fere plerumque obsignantur ; iis ἐπιβολὴ σημείου apponitur, &c. itaque metaphoricôs, Hæc in animo habe, serva. *Fab.*

582 *Et mem. m. m.*] Declarat quod obscurius dixerat, καθ' ἑρμηνείαν. *Lamb.*

583 *Nil esse, &c.*] Nihil esse in promptu positum, nihil natum, nihil genitum, quod ex uno genere principiorum, aut quod ex omnibus unius figuræ et similibus principiis constet. 'Nil esse in promptu' autem, subintell. 'eorum, quorum,' &c. *Lamb.* *Nihil esse, in promptu quorum, &c.* Sic interpunxi, et scripsi. Vulgati aliter; et post, *videtur.* Gif. Uno verbo id probat quod verissimum est, nil esse simplex in concretis: quomodo enim fieret, ut multæ ejusdem generis magnitudines, et ejusdem generis figuræ cohærerent sine vinculo; itaque diversum aliquid esse debet. Series verborum: 'Nihil eorum omnium,' quorum natura nobis nota sit, tale esse, ut constet, &c. *Fab.*

Quorum natura tenetur] I. e. quæ nota sunt, seu quorum natura nota est. Porro autem sic habent libri manuscripti: vulgati, *Quorum natura videtur.* Lamb.

586 *Et quam quicque magis multas vis, &c*] Prisc. hunc versum profert libr. 6. (quamvis eum paullo aliter legat) docens *vis* a Lucr. numero multitudinis usurpatum esse: ut etiam a Sallust. lib. 3. histor. 'Malo jam assuetum ad omneis vis controversiarum.' Utitur eadem voce in eodem numero et 3. 266. 'Et quasi multæ vis unius corporis exstant.' Animadvertat autem literarum studiosus, etiam usitatum fuisse bonis scriptoribus hoc loquendi genus: 'quam magis,' 'ita magis;' 'quam magis,' 'ita plura.' Nam usitatius illud, de quo alibi diximus, 'quam magis,' 'tam magis.' Sic autem citatur hic versus a Prisc. 'Et quam multarum rerum vis possidet in se.' *Lamb.* Ita ex vet. lib. Vulg. *quo:* et mox: *plurima.* In Prisciano: *Et quam multarum rerum vis;* male, uti puto. *Gif.*

Multas vis] Facultates, *ts*, virtutes. Ita in plurali usurpatum a Sallustio est. *Fab.*

587 *Ita pluria*] Sic legendum. Nam sic reperio veteres esse locutos; quod quidam semidocti et arrogantes non videntes, supposuerunt hoc loco *plurima.* Idemque et alibi fecerunt. *Lamb.*

588 *Docet*] Offendit, declarat. Tralatio est. *Lamb.*

589 *Principio tellus, &c*] Parecbasis ad mysteria Cybeles. Vide hic, lector, admirabile politissimi poëtæ ingenium. *Gif.* Primum, tellus primordia omne genus habet; humorem, ignem, herbarum frugumque materiam. *Fab.* Primum argumentum vss. 9. ducit e terra, quam e diversis seminum generibus constare nemo negabit, qui fontes ebullientes, flammas erumpentes ex illius visceribus viderit, aut qui illam arbores producere, et hominibus ferisque alimenta subministrare consideraverit. Ista enim omnia ex seminibus ejusdem magnitudinis, ponderis, et figuræ oriri nequeant. Deinde vss. 61. multa subjungit de terra, prout Mater Deorum et Cybele dicta a veteribus poëtis fuit, ornamenta illius Deæ describit, mysteria totius fabulæ explicat, deridet superstitionem, et tandem providentiam ipsam convellit. *Creech.*

590 *Unde mare imm. vol.*] I. e. ex quibus fontes flumina volubilia et delabentia in mare effundentes, mare redintegrent: quod partim a ventis, partim a sole minuitur, partim a terra, dum per terrarum meatus dimanans, ad caput amnium revertitur: ut idem Lucretius ait 5. 262. 'Quod superest, humore novo mare, flumina, fonteis Semper abundare, et latices manare perenneis, Nil opus est verbis: magnus decursus aquarum Undique declarat,' &c. *Lamb.* Fontes volventes *flumina*, i. e. fluenta. *Fab.* *Frigora* Cod. Vossii quod Salmasio unice placet. *Creech.*

591 *Adsidue renovent*] Sic legendum, et ita scriptum est in libr. manuscriptis: nisi quod Vaticanus li-

brarii culpa habet, *removent*. Lamb.

Habet, ignes unde] Habet corpora, ex quibus ignes oriantur. *Lamb.*

593 *Eximiis vero*] Sic habent omnes lib. manuscripti. Omnes fere vulgati, *Ex imis*, quos non sum secutus. ' Eximiis ' autem interpretor egregiis, insignibus, non vulgatis, neque usitatis. *Lamb. Eximiis vero*] Sic veteres libri omnes. Vide Indicem: ' Eximius.' Marullus ex Virg. lib. 5. fecerat: *Ex imis;* contra veteres libros. *Gif.* Magnis, Plautus in Trinummo dixit ' Eximios sumptus.' *Creech.*

Impetus Ætnæ] Sic puto ' impetum Ætnæ ' dictum esse, ut ' impetum cæli ' 5. 880. ' Principio quantum cæli tegit impetus ingens.' De Ætnæ autem ignibus copiose disputabit lib. 6. *Lamb.*

594 *Tum porro nit.*] Porro autem habet primordia in se inclusa, unde fruges et arbores hominibus efferre, et pabula mutis animantibus ac feris subministrare possit. *Lamb. Nitidas*] Sup. 1. 253. ' At nitidæ surgunt fruges, ramique virescunt,' &c. et infra eodem lib. in extr. 1157. ' Præterea nitidas fruges, vinetaque læta,' &c. *Lamb.*

596 *Fluidas*] Quæ cibatui esse possunt, sin minus, in stramenti loco illa erunt. *Fab.* Molles, teneras, seu vento facile mobiles. Codex Vossii *fluvios;* quæ vox vs. 874. aliquo modo confirmatur, sed *fluidas* malo. *Creech. Unde etiam fluidas frondeis, &c.*] Restituendam veterem Cod. Vossii lectionem censet hoc loco Salmasius, Epist. 48. nempe: ' Unde etiam fluvios, frondeis, et pabula læta.' At contentus fuit Lucretius, dixisse, tellurem hominibus fruges et arbusta suppeditare, de potu nihil sollicitus; quare igitur plura feris annumeraret? præterea: ' nitidæ fruges ' et ' fluidæ frondes,' ' arbustaque ' et ' pabula læta,' quam egregie inter sese respondent; ut taceam fluviorum implicitam mentionem factam vs. 590. etiamsi pro: *volventes flumina fonteis*, ibi legas: *volventes frigora fonteis*, quod idem ille vir doctus tantopere laudat eadem epistola. *Preig.*

598 *Quare magna Deum mater*] Hæc eadem Cybele a poëtis appellatur, et Cybeli cultrix, et Dindymene, et Berecynthia. Arnob. lib. 3. adv. Gent. ' Terram quidam e vobis, quod cunctis sufficiat animantibus victum, matrem magnam esse dixerunt: eandem hanc alii, quod salutarium seminum frugem gerat, Cererem esse pronuntiarunt; nonnulli Vestam, quod in mundo stet sola, ceteris ejus partibus mobilitate in perpetua constitutis,' &c. Idem lib. 7. ' Sed et magna mater accita ex Phrygio Pessinunte jussis consimiliter vatum, salutaris populo, et magnarum causa lætitiarum fuit.' &c. sequitur statim: ' Nihil quidem aliud scribitur missum ab Attalo Rege, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione qui posset, coloris furvi atque atri, angulis prominentibus inæqualis: et quem omnes hodie ipso illo videmus in signo oris loco positum, indolatum, et asperum, et simulacro faciem minus expressam simulatione præbentem,' &c. de eadem lege Herodianum lib. 1. et Ovid. Fast. 4. et M. Tullium oratione de harusp. respons. et Varr. lib. 5. de L. L. *Lamb. Magna deum mater*] Et absolute Μεγάλη, unde μεγαλήσια. *Fab. Quare magna Deum, &c.*] Incipit fabula: Favete; terra, quæ parit omnia, Mater Deorum, hominum, et ferarum dicta est; sacra instituuntur, quæ partim ad physicam, partim ad ethicam trahit Lucretius; illa quæ Jovem spectant proponit deridenda: sed ipsa prodit Dea. *Creech.* Lepide Hydaspes ad Ægyptios qui Nilum similesque Deos celebrant, respondet apud Heliod. lib. 9. pag. 457. τὸν γοῦν ποταμὸν τοῦτον, εἴτε καὶ καθ' ὑμᾶς θεὸν, καὶ κύτος ἄπαν τὸ ποτά-

μιον, ἡ Αἰθιόπων δεῦρο παραπέμπουσα, δικαίως ἂν παρ' ὑμῶν τυγχάνοι σεβάσματος, μήτηρ ὑμῖν γενομένη θεῶν. i. e. 'Cæterum cum fluvium hunc, seu vestra opinione Deum, et omnium fluviorum cumulum, Æthiopum terra ad nos deducat, merito a vobis coli debet, quæ vobis Deorum mater existat.' *Hav.*

601 *Sublimem in curru*] Sic hunc versum restitui, reclamantibus libris omnibus, conjectura sola ad hanc scripturam, nisi fallor, rectam et veram ductus. Atque hæc meæ conjecturæ ratio est. Ita scriptum erat in emendatis illis et antiquissimis libris, *Sublimem in curru*. Annotatum est postea ab aliquo studioso ad oram libri e regione hujus loci, idque signis duobus similibus appositis, *Sedentem:* quæ erat interpretatio vocis 'Sublimem.' Deinde, qui ex illo codice aliud exemplum descripsit scriptor librarius, existimans vocem *Sublimem* esse mendosam, et *Sedentem* in ejus locum substituendum, ita fecit: deinde semidocti, hunc versum legentes, cum animadverterent primam syllabam vocis 'Sedentem' esse brevem, neque huic loco convenire, reposuerunt satis temere *Sedibus*. Ita ex *Sublimem*, *Sedibus* factum esse puto. hæc mea conjectura est. Quæ mihi ita demum εὐστοχία videbitur, si doctis probabitur: sin minus, primum fatebor me parum vidisse: deinde rogabo, ut aliquid melius reperiant. nam mea quidem sententia, vox *Sedibus* hoc loco inepta est. Dictum est autem a Lucretio *Sublimen in curru*, et item a Sex. Julio Frontino lib. 1. Stratagematum, cap. 9. ita ut a Virg. 'Sublimes in equis' 7. Æn. 285. nam 'sublimis in curru' nihil aliud significat, quam qui, vel quæ vehitur in curru, et sedet in sella curuli. quod si barbarus homo, qui hanc meam emendationem non tam malevolentia et invidia, quam cæcitate mentis, et ignoratione bonarum artium impeditus, improbavit, ac damnavit, cognovisset: vulgatam lectionem non defendisset. Sic Livius lib. 38. 'Itaque iret consul sublimis curru, multijugis, si vellet, equis: uno equo per urbem verum triumphum vehi,' &c. Possem hujus locutionis plura afferre exempla: sed ita in promtu res est iis qui aliquid vident in litteris, ut non egeat exemplis. Virgilius videtur hunc locum imitatus Æn. 6. 784. 'Qualis Berecynthia mater Invehitur curru Phrygias turrita per urbeis Læta Deum partu, centum complexa nepotes, Omneis cælicolas, omneis supera alta tenentes.' ad quem locum notat Servius, 'quia ipsa est terra, quæ urbeis sustinet, iccirco designari (al. *adsignari*) ei coronam cum turribus.' *Lamb.* *Sedibus in curru*] Male contra omnes libros Lambinus: *Sublimem*. Nisi fallor enim, designat poëta, eam vehi sella curuli. *Gif.* Sic optime Dionysius; in aliis, *Sedibus:* quam lectionem qui probant, ἀκρισίαν suam produnt. *Fab.* *Sublimem in curru, &c.*] *Sedibus*, Codd. Gifanius: *Seditus, Seduli*, vel *Sedulem*, Palmerius: sed istorum omnium libris vel conjecturis præferendus est antiquissimus Lambini Cod. *Creech.* Quod ita omnino scribendum dicit Lambinus, ubi omnes libri: *Sedibus in curru*, quale est tandem? Quid simile 'Sedibus,' et 'Sublimem?' At ille tamen ad sua somnia abit, et quomodo mendum inoleverit inanissimus conjectator comminiscitur. Nec eo dico, quod studium improbem; sed quod eum mundo imposuisse, et qui non aliter esset: noluisse a quoquam leviter reprehendi, æquo animo non fero. Quanto verius, scripsisse Lucretium: *Seditus in curru bijuges agitare leones?* Ut 'Seditus' adverbium sit, qua forma alia multa; aut *Seduli in curru* Ut enim 'sella' aut sedes curulis, ita 'currus sedulis.' Neque mala scriptura *Sedulem in curru*, ut *curulem* dicimus: quæ omnia, vulga-

to mundo affinia sunt. *Palm. Spicil.* Tom. 4. Fac. Crit. p. 695. Tam acriter nove effictis, nullaque aucto-ritate comprobatis vocibus instructus Lambinum aggreditur ille; quid facturus tandem, si rite armatus cum ipso in arenam descenderet! *Preig.* Lambinus reclamantibus, ut ipse ait, omnibus libris, substituit: *Sublimem in curru*, proque eo vehementer pugnat; et quomodo librarii *Sublimem* in *Sedibus* transformare potuerint, rationes comminiscitur. Gifanius tuetur scripturam veterem, qua designetur sella curuli vehi solitam. Palmerius, *Sedibus* aut *Seduli*, aut denique, *Sedulem in curru*, conjectat. Sed videtur aliquid voluisse Lucretius, quod nescio an aliter facile exprimere potuerit. Id docet Varronis fragmentum apud Augustinum ex lib. 16. rerum divinarum: 'Eandem dicunt Matrem Magnam: quod tympanum habeat, significari esse orbem: quod turres in capite, oppida: quod sedes fingantur circa eam, cum omnia moveantur, non moveri.' Ergo *Sedibus in curru*, intellige ex Varrone, circa eam factis vel fictis. Hinc εὔθρονον appellat Apollonius lib. 1. 1092. Αἰσονίδη, χρειώ σε τόδ' ἱερὸν εἰσανιόντα Δινδύμου ὀκρυόεντος, ἐΰθρονον ἱλάξασθαι Μητέρα συμπάντων μακάρων. *Gron.* obs. l. 3. c. 5.

Bijuges agit. leones] Macrob. Sat. 1. 21. 'Quis enim ambigat matrem Deum terram haberi? Hæc Dea leonibus vehitur, validis impetu atque fervore animalibus: quæ natura cœli est: cujus ambitu aër continetur.' Hac de re sic Virg. Æn. 3. 113. 'Et juncti currum dominæ subiere leones.' Aliam mox causam subjungit Lucretius. *Lamb.* *Leones: Aëris in spatio*] Leonis enim natura ardentissima est et rapida. *Fab.*

604 *Adjunxere feras, quia*] Ovid. F. 4. aliam vult causam esse: 'Cur huic genus acre leonum Præbeat insolitas ad juga curva jubas? Desieram. cœpit: feritas mollita per illam Creditur. id curru testificata suo est.' *Lamb.* Aliam rationem dat Oppianus ex poëtico figmento, Curetes videlicet ob servatum Jovem in leones a Saturno fuisse mutatos; quibus pro servata vita Jupiter postea regnum in feras dederit, καὶ μεγαδαὸν θεᾶν ἅρμα 'Ρείης ὠκυδίνας ὑπὸ ζεύγλῃσιν ἄγουσιν: i. e. 'et terribilem celerem currum Rheæ fœcundæ sub jugis trahunt.' Locus integer exstat Lib. Κυνηγ. tertio, mox a principio. *Hav.* *Quamvis*] Quantumvis. *Lamb.*

606 *Muralique*] Sic ab Ov. turrifera, a Virg. turrita appellatur. Dabatur autem muralis corona ei qui primus murum subiisset: quæ erat aurea. Et poëta urbeis appellant ἐϋστεφάνους, i. e. 'pulcris coronis ornatas,' seu 'pulcre coronatas.' Hom. Ιλ. τ. 98. Ἤματι τῷ, ὅτ' ἔμελλε βίην Ἡρακληείην Ἀλκμήνη τέξεσθαι ἐϋστεφάνῳ ἐνὶ Θήβῃ. i. e. 'quo die Alcmena Herculem erat paritura in urbe Thebe, seu Thebis bene coronatis.' quod interpretatur Eustathius, εὐτειχίστῳ, i. e. 'quæ bonis et firmis muris septæ sunt.' *Lamb.*

607 *Eximiis munita locis*] Sic habent lib. manuscr. quibus usus sum. Vulgati fere omnes, *Ex imis.* Ego antiquam scripturam probo, veruntamen judicet lector. Quidam testantur se scriptum reperisse in libris suis veterib. *Extremis mun. locis.* Arnob. lib. 5. aliam rationem affert, his verbis: 'Verum Deum mater adolescentuli fatum sciens, interque homines illum tamdiu futurum salvum, quamdiu esset solutus a matrimonii fœdere, ne quid accideret mæsti, civitatem ingreditur clausam, muris ejus capite sublevatis: quod esse turritum ratione ab hac cœpit,' *Lamb.* *Ex imis munita*] Sic in Veteri quodam; rectissime. Vide Indicem. Lambinus: *Eximiis.* Vulgati: *Ex imis.* Gif. In priori tamen editione *Extremis* habuit. Al. *extremis.* nihil interest. Aliis, *ex imis;*

quod nec magis necesse est. *Fab.*

608 *Quo nunc insigni*] Qua corona. *Lamb.* Nota, signo, &c. Coronam muralem intelligit, ob turres. *Fab.*

609 *Horrifice*] Non potest satis laudari istud *Horrifice;* quis enim (de vulgo loquor) non imis medullis cohorrescat, ubi pulsatis æramentis nugæ prodeunt hujusmodi. *Fab.* Sic vs. 623. 'Impia pectora vulgi Conterrere metu quæ possunt numine Divæ.' *Creech.*

611 *Idæam vocitant matrem*] *Phrygiam*, e Phrygia advectam. *Lamb.* Veram Etymologiam esse arbitror (quod dico aliis indictum est) nonquam Lucretius, et alii omnes attulere, sed hanc, Ἴδαι sunt montes et loca saltuosa, (Hesychius, Eustath. Herodot. in Melpomene sect. 259. ubi male interpres, quod monuisse sat est,) unde et ἴδη pro ligno seu materia tectonica apud eundem. At primi homines glande vescebantur, et in quercu penuarium iis erat. Hinc itaque Mater Deum 'Idæa.' Sed post inductum tritici usum, φρυγία dicta fuit; nam triticum φρύγειν seu *torrere* solebant: quod hodieque fit circa farinam, ubi major alendi pueri cura est. Notandum in primis quod ait Lucretius, eas appellationes ex antiquo ritu sacrorum profectas. Addo amplius ex Virgil. et aliis, ritum illum seu τελετὴν ex Crete in oras Hellesponti deportatum: sed Cretes id omne a Syris habebant. Verum abit hora. Pæne oblitus eram ἴδην a schol. Theocr. pro herba sumi, in Idyll. I. locum quæritabit qui otio abundabit. *Fab.* His aliquid reponeretur si otium fuisset, at quid damni si veras omnium Deorum gentium etymologias nesciremus? *Creech.*

613 *Fruges*] Παρὰ τὸ φρύγεσθαι. qui aliter sentiunt, μακρὰν χαίρειν ἐάσομεν. *Fab.*

614 *Gallos attribuunt*] Festus: 'Galli, qui vocantur matris magnæ comites, dicti sunt a flumine, cui nomen est Gallo: quod qui ex eo biberint, in hoc furere incipiant, ut se privent virilitatis parte. Alii putant ideo eos sibi genitalia incidere, quia violaverint nomen patris, matrisve, ne possint ipsi fieri parentes.' Lege Ovid. hac de re, eodem lib. *Lamb.* Matris Deum comites, agyrtas, &c. quorum Reverendus et Venerabilis antistes 'Archigallus' a Tertulliano dicitur in Apologetico sect. 25. i. e. 'archicastratus.' Fanatica illa mendicabula a Gallo fluvio, &c. nolo ridere hodie, ringor enim. Itaque de D. Hieronymo nil dicam. Res certe quam mirificissima est, tam et profecto ridiculissima est. Scilicet in re nova novis verbis opus arbitror. Adi præter ceteros Herodianum. *Fab.*

615 *Matris*] Si fabulas enarrare vellem de tympanis, de cymbalis, proferrem multa; sed hæc nihil ad Lucretium; tantum monebo Fayum, poëtam de magna illa Deum matre in hoc versu nihil cogitasse. Matres, quibus nos homines pusilli orti sumus, divinitate donat; et impios adversus illas liberis prorsus indignos esse asserit. *Creech.*

616 *Indignos... qui progeniem edant*] Nam Galli, si Diis placet, ex eo genere erant, de quo illa Terentii ancillula alicubi (Eun. 4. 4. 24.) dixit, 'Sed nil potesse.' *Fab.*

617 *Qui in oras*] In voce *qui*, *i* vocalis non eliditur, et corripitur. *Lamb.*

618 *Tympana tenta tonant*] Profert hunc versum Nonius in voce 'tenta.' Quem cum lego, et pronuntio, aut ab alio pronuntiari audio, tympani sonitum audire mihi videor. *Lamb.*

Et cymbala circum Concava] Cymbala dicta sunt ἀπὸ τοῦ κύπτειν, quasi κύφαλα, quia incurva, et cava. Itaque epithetum addidit valde accommodatum. *Lamb.*

620 *Phrygio numero*] Harmonia Phrygia, quæ enthusiastica. de Lydia, Ionica, Dorica, Myxolydia, &c. passim. de quibus ex professo Gla-

reanus et Zarlinus diligentissimus musicorum. *Fab.* *Phrygio*] Phrygius numerus, enthusiasticus; et ad furorem excitandum maxime idoneus. *Creech.*

Cava tibia] Non temere: paulo enim crassior et longior erat Phrygia tibia quam ceteræ. *Fab.*

621 *Telaque præportant*] Queis sibi lacertos quandoque conscribillabant. Vide Tertullian. ubi supra: sed quos non? si lubeat. *Fab.* Telis istis non tantum terrebant vulgus, sed sibi lacertos quandoque conscribillabant; inde vs. 631. 'In numerumque exultant sanguine pleti.' *Creech.*

625 *Munificat*] Donat, munerat. Scitum illud Antisthenis, quod refert Clemens Alexand. προτρεπτικῷ: qui, cum μητραγύρται, qui appellantur a Græcis, i. e. matris Deorum stipis coactores, stipem ab eo poscerent; respondit, οὐ τρέφω τὴν μητέρα τῶν θεῶν, ἣν οἱ θεοὶ τρέφουσιν, i. e. 'non alo matrem Deorum, quam Dii alunt.' *Lamb.* Versus plane admirabilis, et tanto admirabilior, quod ab his nugis Lucretium philosophia vindicarat. *Fab.* *Munificat, &c.*] Versus plane admirabilis, et scomma acutissimum. Mater enim illa magna lapis rudis, nec dum arte elaboratus, non admodum loquax et garrula, beneficia multa haud dubio contulit, at quæ dedit tacebat ipsa. Interim miselli homines spargebant flores, et stipem erogabant, immemores Antisthenis, qui nummum pro Dea poscenti dixit, οὐ τρέφω τὴν μητέρα τῶν θεῶν, ἣν οἱ θεοὶ τρέφουσιν. *Creech.*

626 *Sternunt iter omne viarum*] Sic restituit hunc locum Turnebus ex libris veteribus. Nam omnes vulgati habent, *sternunt iter: omnia circum, &c.* Lamb. Sic veteres quidam. Alii: *omnia mirum.* Reliqui: *iter omnia circum.* ut etiam legi possit: *itera.* Sed repugnat Carisius, lib. 1. *Gif.* *Iter omne viarum*] Melius quam, *iter omnia circum.* Creech.

627 *Largifica*] Larga, munifica, liberali. Auctor vocabularii Latinogræci mihi a Cl. Puteano commodati, 'Largus,' inquit, 'δαψιλής.' *Lamb.*

Stipe] Nummo signato, ut docet Festus. cui rei testimonio, inquit, est, quod datur militi 'stipendium:' et quod cum spondetur pecunia, 'stipulari' dicitur. Huc pertinent illa Ciceronis libr. de Leg. 2. 'Stipem sustulimus, nisi eam, quam ad paucos dies propriam Idææ matris excepimus,' &c. *Lamb.* De stipe Matris Deorum, vide Cic. lib. 2. de Leg. *Gif.* Nam quisque κερμάτιον dabat Matri D. quis enim renuat? quis exigua stipe cœlum non mereat? sed qui sapiebant, stipi parcebant tamen. 'Tacita salute,' bene tacita, &c. ex eo enim læti frugum proventus erant, scilicet, ab ope divina, nullo boum, nullo hominum sudore. rem commodam! *Fab.*

Ninguntque] Et tantam rosarum copiam effundunt atque aspergunt, ut ninguere seu ningere videantur. Tralatio est. a ninguo fit ninguidus. Auson. Epist. 2. ad Paul. 'Jam ninguida tingnit Oppida Iberorum.' quidam tamen legi volunt, *pinguntque.* Ego nihil mutandum censeo. *Lamb.* *Pinguntque rosarum Floribus*] Ita ex vet. cod. quodam malim, quam *vincuntque*, vel, quod in aliis: *ningunt-que.* Gif. *Ninguntque*] Νιφάδες Cyrilli Lex. νείφειν, βρέχειν. vide quoque Hesych. V. νῆφε et νιφάδες. Adscribitur in ora Cod. *N.* *rosarum* ῥόδων, (utinam Latine dicere possem!) Ita apud Pindarum Danaë dicitur ad se se recipere Jovem 'auro ningentem:' Χρυσῷ μεσονύκτιον νίφοντα δεξαμένα Τὸν φέρτατον θεῶν. Quidam Codd. habent, *pinguntque.* Fab. Claudian. de Nupt. Hon. et M. vs. 291. 'Nec signifer ullus Nec miles pluviæ flores dispergere ritu Cessat, purpureoque Ducem perfundere nimbo.' vide Gevartium ad Stat. in Epithalam. Stellæ lib. 1. sylv. qui Lambinianam Lec-

tionem contra Gifanium egregie defendit. Statius in Epithal. Stellæ, syl. 1. ita habet 'Me blandus Amor nec Gratia cessat Amplexum niveos optatæ conjugis artus Floribus innumeris et olenti spargere nimbo.' Non *Thymbra*, ut ad eum locum docet Gevartius, qui ea occasione Lucretii lectionem Lambinianam contra Gifanium defendit. Et fortasse hoc loco non male cuipiam subierit cogitare, an non vox 'nimbus' a ningendo sive ninguendo derivetur. Iterum enim Claudian. in Consul. Prob. vs. 45. 'Quippe velut denso currentia munera nimbo Cernere semper erat.' 'Nimbi,' inquit Heinsius, poëtis passim hæc munera dicuntur quæ in populum spargebantur. Mart. 8. Ep. 78. 'Nunc veniant subiti lasciva numismata nimbi.' sic bene veterrimus Vaticanus; non *subitis nimbis*. Preig.

629 *Curetas*] Virg. Georg. 4. 150. 'Pro qua mercede canoros Curetum sonitus, crepitantiaque æra secutæ,' &c.' Callimach. εἰς Δία vs. 52. Οὖλα δὲ Κούρητές γε περὶ πρύλιν ὠρχήσαντο, Τεύχεα πεπλήγοντες, ἵνα Κρόνος οὔασιν ἠχὴν Ἀσπίδος εἰσαΐοι, καὶ μή σέο κουρίζοντος, iidem Corybantes nominantur. Ovid. lib. quem sup. dixi: 'Pars manibus clypeos, galeas pars tundit inaneis: Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus,' &c. Virg. Æn. 3. 3. 'Hinc mater cultrix Cybeli, Corybantiaque æra.' Hi sunt pueri et sacerdotes magnæ matris Deorum, de quibus lege Diodorum Sicul. lib. 1. et 5. et Strabonem libr. 10. cujus mihi hæc pauca verba ascribere libet: Τούτους δ' ὠνόμαζον Κουρῆτας, νέους τινὰς, ἐνόπλιον κίνησιν μετ' ὀρχήσεως ἀποδιδόντας, προστησάμενοι μῦθον τὸν περὶ τῆς τοῦ Διὸς γενέσεως, ἐν ᾧ τὸν μὲν Κρόνον εἰσάγουσιν εἰθισμένον καταπίνειν τὰ τέκνα ἀπὸ τῆς γενέσεως εὐθὺς, τὴν δὲ Ῥέαν πειρωμένην ἐπικρύπτεσθαι τὰς ὠδῖνας, καὶ τὸ γεννηθὲν βρέφος ἐκποδὼν ποιεῖν, καὶ περισώζειν εἰς δύναμιν· πρὸς δὲ τοῦτο συνεργοὺς λαβεῖν τοὺς Κουρῆτας, οἳ μετὰ τυμπάνων, καὶ τοιούτων ἄλλων ψόφων, καὶ ἐνόπλου χορείας, καὶ θορύβου περιέποντες τὴν θεὸν, ἐκπλήξειν ἔμελλον τὸν Κρόνον, καὶ λήσειν ὑποσπάσαντες αὐτοῦ τὸν παῖδα. I. e. 'Hos autem Curetas nominabant, adolescenteis quosdam, armatam saltationem referenteis, proferentes de Jovis ortu fabulam: in qua Saturnum quidem introducunt liberos suos statim ut nati sunt, devorare solitum: Rheam autem partus dolores celare, et puerum editum summovere et servare conantem: atque ad hanc rem Curetas assumentem, qui cum tympanis, et talibus aliis rebus sonoris, et saltatione armata, et strepitu Deam officiose circumeuntes, terreant Saturnum, furtimque ei suum filium subtrahant.' His accedunt illa ex Apollodoro: Οἱ δὲ Κούρητες ἔνοπλοι ἐν τῷ ἄντρῳ τὸ βρέφος φυλάσσοντες, τοῖς δόρασι τὰς ἀσπίδας συνέκρουον, ἵνα μὴ τῆς τοῦ παιδὸς φωνῆς ὁ Κρόνος ἀκούσῃ. I. e. 'Curetes autem armati in antro infantem custodientes, clypeos hastis collidebant ne Saturnus pueri vocem audiret.' Eadem de re et Arnob. lib. 3. fere consimilia scribit. *Lamb.*

630 *Inter se f. cat.*] Reposueram olim, *terque quaterque*, conjectura ductus: cum in lib. vulg. impressum reperissem, *forte catervæ*. Venerat enim mihi in mentem, scriptum esse in libro aliquo antiquo, *terce caterce*, pro terque quaterque, (sæpe enim c pro *qu* reperitur scriptum in membranis antiquis,) ex 'caterce' postea factum esse 'caterve,' ex 'terce,' 'forte.' Sed in secunda editione, libris veteribus repetitis, et accuratius consideratis, et approbata Turnebi sententia, *catenas* edendum curavi. 'catenas ludere' autem, si recta omni ex parte scriptura est, valet catenas in choreis ducendis imitari, quod 'restim ductare' dicit Ter. Adelph. 4. 7. 34. Itaque putabam hic legendum, *catenas Ducunt*. Sed

nihil affirmo. Ex eo autem, quod Curetes armati saltant, saltationis genus intelligere debemus ἐνόπλιον: 'saltationem Purrhicam,' seu Πυῤῥίχην posteriores appellarunt. Fuit enim alterum genus, quod ὅπλων dixerunt, quodque ἐνοπλίῳ altera ex parte respondet. Utrumque genus significat Hom. Ιλ. σ. 597. Καί ῥ' αἱ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἱ δὲ μαχαίρας Εἶχον χρυσείας ἐξ ἀργυρέων τελαμώνων. i. e. 'Puellæ quidem corollas gestabant, juvenes vero gladios habebant ex balteis argenteis pendenteis.' *Lamb.* Ita in veteribus quibusdam. Lambinus: *terque quaterque.* 'Catenæ' accipi possunt choreæ, adlusione facta ad restim, quam olim ductitantes, maxime in rebus divinis, saltitabant. In plerisque tamen veteribus: *cateruæ,* forte optime, ut sit caterva sexti casus, positum pro, catervatim, turbatim, &c. *Gif.* Imo *catervatim* fortasse hoc loco legendum, ut versus sit hypermeter. in Indice, 'Versus hypermetri,' censet idem Gif. quem consule. Haud infelici tamen conjectura Is. Voss. inter alia protulit: *fronte corusca Ludunt, &c.* ut supra de agnis vs. 320. 'Ludunt, blandeque coruscant.' Et Virgil. Georg. 2. 526. 'Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.' Nam κορύσσειν est 'vibrare, jactare caput.' Et Curetas coruscasse galeas, et enses notum est. *Preig.* Saltatio Pyrrhicha describitur, et ludere catenas, est orbem quasi catenatum modo laxiorem, modo strictiorem saltatione efficere; ut 'Phœbi mendacia ludere' apud Suetonium, imitari Phœbi faciem et habitum, in Augusto cap. 70. 'Impia dum Phœbi Cæsar mendacia ludit, Et nova Divorum cœnat adulteria.' Orbicularem hanc Pyrrhichamque saltationem describit hisce Apuleius Asini sui lib. 10. 'Nam puelli puellæque virenti florentes ætatula, forma conspicui, veste nitidi, incessu gestuosi, Græcanicam saltantes pyrrhicham, dispositis ordinationibus decoros ambitus inerrabant, nunc in orbem rotarum flexuosi, nunc in obliquam seriem connexi, et in quadratum patorem cuneati, et in catervæ discidium separati.' *Hav.*

630 *Catenas Ludunt*] Locum hunc sibi corruptum videri ait Gifanius, in Indice; ego autem nil mutandum contendere possum, non propter locum illum notissimum ex Adelph. 'Tu inter eas restim ductans saltabis,' sed propter alium longe aptiorem ex 27. Livii petitum, quem nemo, ut opinor, interpretum vidit. Is ita se habet: 'In foro pompa constitit; et per manus reste data, virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt.' *Fab.* *Forte catenas ludunt.* Olim reposuit Lambinus, *Terque quaterque:* deinde approbata Turnebi sententia *forte catenas* edidit, et *Ducunt* pro *Ludunt* scribendum putavit. Addit Faber, Locum hunc sibi corruptum videri ait Gifanius, (qui amat *cateruæ* i. e. catervatim.) Ego autem nihil mutandum contendere possum; non propter locum illum notissimum ex Adelph. 'Tu inter eas restim ductans saltabis,' sed propter alium longe aptiorem ex 27. Livii petitum. Is ita se habet, 'In Foro pompa constitit, et per manus reste data virgines, sonum vocis pulsu pedum modulantes, incesserunt.' Alii scribunt *Canentes.* Quidam *Coruscans:* Curetas enim clypeos et Enses coruscasse notum est, et mox ipse Lucretius confirmat. *Creech.*

631 *Læti*] Libri veteres habent *fleti,* unde suspicetur aliquis legendum *pleti,* i. e. repleti, completi. *Fleti* tamen retinent alii, et interpretantur aspersi, madefacti. *Lamb.* *Sanguine fleti.* Sic veteres libri quidam. Vulgati *freti,* male. Vide Indicem. Forte etiam: *pleti.* Vide Indicem. Vulgati: *læti,* male. *Gif.* Alii *fleti,* i. e. aspersi. Alii *pleti,* i. e. repleti: vide vs. 621. *Creech.* Magis

multo placeat quod in al. *sanguine fleti*, aspersi sanguine, seu sanguineis guttis in modum lacrymarum. *Fab.*

632 *Numine*] Nutu, motu. Virg. Æn. *Fab.* Horrore Deæ, Fayus: viz. Magna mater cristis Curetum insidet: 'Numine,' nutu, sic Servius ad Æn. 4. *Creech.*

633 *Qui Jovis illum Vag.*] Hoc pulchre describit Callim. iis vss. quos paullo ante protuli; et Ovid. eod. lib. 'Tutus ut infanti vagiat ore puer.' *Lamb.*

Illum] Semper aliquid insigne notat *Ille*. Virg. passim. Hoc loco significat decantatum, de quo poëtæ tot nugas, &c. *Fab.*

635 *Cum pueri*] Versum inter hos, 'Cum pueri,' et 'Armati,' &c. interjectum, quia in veteribus libris non erat, sustuli. Est iste: *Armati in numerum starent: pernice chorea.* Gif.

636 *Armati in num. starent*] Hunc versum delendum censeo. *Lamb.*

Pulsarent æribus æra] Citat hunc versum Carisius lib. 1. *Lamb.*

637 *Malis mandaret*] In veteri quodam nostro: *manderet*, haud scio, an rectius, ut esset tribrachus dactyli loco. *Gif.* *Ne Saturnus eum malis mandaret*] I. e. ne maxillis eum permitteret, et ita devoraret. Nam Saturnus, ut ostendimus ex Strab. filios suos devorare solitus esse fingitur. unde etiam a Latinis Saturnus dictus est M. Tull. l. 2. de N. D. 'Saturnus autem appellatus est, quod saturetur annis. Ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis insaturabiliter expletur.' Sic Græci Saturnum Κρόνον dicunt, quasi χρόνον. i. e. tempus. quod negat esse Deum Arnob. lib. 3. adv. Gen. 'ex quo ne Saturnum quidem.' Quod autem Thraso quidam *manderet* legit, secunda brevi, ut sit tribrachus loco dactyli, εἰς κόρακας cum suo versu. Ex hujus loci similitudine versus poëtæ cujusdam veteris, quos profert M. Tull. lib. 4. Tuscul. Quæst. et lib. 3 de Orat. ad Q. fratrem, qui in omnibus, quos quidem viderim, libris, corrupte leguntur, sic restitui: *Impius hortatur me frater, ut meos malis miser Mandem natos.* vulgo enim legitur *manderem* pro *mandem*. Atque ut aliud ex alio incidit, fateor, non tam librarii culpa, quam mea, factum esse, ut versus ille Horatianus, qui est Sat. 2. 3. 71. 'Cum rapies in jura malis ridentem alienis,' non fuerit cum multis aliis locis emendatus in prima editione. Habebam enim scripturam codicum manuscriptorum in meis adversariis; sed cum suspensus atque occupatus essem pluribus curis et cogitationibus, in eo versu dormitavi, eumque ita, ut legitur in vulgatis libris, excudi neglexi. Sed legendus ita est, *Cum rapies in jus malis ridentem alienis.* Jam 'malis alienis,' i. e. maxillis alienis. 'malis' autem, seu 'maxillis alienis ridere,' ut docet Eustathius, est non libenter, neque ex animo ridere, quasi non tuis, sed alienis maxillis rideas. quod sumtum esse ex illo Homeri versu, 'Οδυσσ. υ. 347. Οἱ δ' ἤδη γναθμοῖσι γελώων ἀλλοτρίοισιν, i. e. 'Illi autem malis jam ridebant alienis,' indicavit mihi Jo. Auratus, collega meus, vir doctissimus, a Simeone Bosio per litteras admonitus. Sed nunc secunda editione Horatiana emendatus et explicatus est. Atque (ut ad Lucretium redeam) non desunt quidam docti, qui antiqua scriptura, quæ reperitur in codice Memm. percussi, putent legendum *manderet* secunda syllaba longa, ut intelligamus, mandeo, des, det, usurpatum esse a Lucretio pro mando, dis, dit, quod a nullo vetere grammatico traditum esse puto, neque id me usquam legere memini. *Lamb.* Ταῖς γνάθοις ὑποβάλλοι, intra maxillas conderet, &c. *Fab.* *Manderet* Gifanius, quem, qui velit, audiat. *Creech.* Amant poëtæ hanc periphrasin ut

videtur, quoties de voraci quadam comestione ac devoratione potius quam comestione agitur. Sic lib. 3. 886. 'Ut aut putrescat corpore posto, Aut flammis interfiat malisve ferarum.' simile quid obtinet apud Virg. Æn. 3. 255. 'Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem, Quam vos dira fames, nostræque injuria cædis, Ambesas subigat malis absumere mensas;' et 7. 112. 'Ut vertere morsus Exiguam in Cererem penuria adegit edendi, Et violare manu malisque audacibus orbem Fatalis crusti.' Unde et merito tanquam prorsus ἀπροσδιόνυσος hinc facessat ista dubitatio Gifaniana, quin et Lambiniana de lectione *malis manderet*. Preig.

638 *Volnus*] Dolorem. *Fab.*

639 *Propterea magnam*] Sic habent omnes libri manuscripti, præter Vaticanum, in quo scriptum est, *Præterea*. Lamb. Hanc esse scripturam verissimam sententia evincit; hic enim versus ad præcedentes pertinet. Propterea, id est, in memoriam illius partus, et Cretensium Curetum. Unde et sup. 'Dictæos referunt,' &c. Est enim eadem Dea. Deinde aliam addit causam poëta: 'Aut quia significant,' &c. Quod ergo quidam libri habent, *Præterea*, mendosum est. Et in Vet. q. nost. *Matrem armati*. Gif.

640 *Divam prædicere*] Malim *prodicere*; est enim significantius et plenius. *Fab.*

641 *Patriam def. terram*] Πατρίδα γαῖαν. *Lamb.*

642 *Decorique*] Et ornamento. *Lamb.*

Præsidioque parent. &c.] Sic 3. 910. 'Non poteris factis tibi fortibus esse tuisque Præsidio.' et Hor. Od. 1. 1. 2. 'O et præsidium et dulce decus meum.' *Preig.*

643 *Quæ bene et eximie*] Ingenium poëtarum agnoscit; rem ipsam rejicit. Quid enim beata otio æterno numina terras, colonos, arva, et segetes curarent? Vocibus Neptuno, Cerere, Baccho, pro vino, mari, segete, uti licet, at Deos ne fingat. *Creech.*

Desposta] I. e. disposita, ut semper alibi 'reposta,' 'composta,' et simil. pro reposita et composita. *Lamb.*

Ferantur] Sint, quemadmodum *habetur* plus semel apud Sallust. pro *est*. 'Virtus clara æternaque habetur.' *Fab.*

645 *Omnis enim per se*] Hi vss. positi jam sunt sup. lib. 1. in principio. *Lamb.* Mollissima Epicuræi Dei imago, ut languidus otio, ut supinus jacet: τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον, οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὔτε ἄλλῳ παρέχει, ὥστε οὔτε ὀργαῖς, οὔτε χάρισι συνέχεται· ἐν ἀσθενεῖ γὰρ πᾶν τὸ τοιοῦτον. Epicurus ad Menæceum. Quis talem principem, imo hominem non desputat? *Creech.* Sic ridet metum, ne Saturnus Jovem 'Malis mandaret adeptus.' 'Summa cum pace.' Sic Saturni et magnæ Matris dissensionem. 'Semota a nostris rebus,' &c. ut universam illam sacrorum scenam refutet. 'privata dolore,' quale æternum illud sub pectore vulnus fuisset. 'Periclis,' veluti ne Jupiter puer a Saturno patre devoraretur. 'Ipsa suis pollens opibus nihil indiga nostri,' ut ostendat quam stulte ditare præsumerent Cybelem argento, ære, largifica stipe. 'Nec bene promeritis capitur,' ut nempe munificet tacita mortaleis muta salute; 'nec tangitur ira,' ut non opus sit conterreri numine divæ vulgi pectora impia. Attentius Lucretii hosce versus hoc loco perlustranti patebit quidem alieno inculcatos eosdem; et anticipatos lib. 1. *Preig.*

652 *Sed quia mult.*] Quidam legunt, *Sed quia*, quod malo, quam *Et quia*, quod est in libris fere omnibus vulg. et manuscript. *Lamb.* *Et quia. Sed* v. quidam. *Gif.*

654 *Hic*] Gall. dixeris, *et là dessus, si quelqu'un, &c.* Ita exponendus ille

Terent. locus, 'Atque in eo disputant,' &c. *Fab.* *Hic si quis.* In quibusdam libris legitur, *Huc si, &c.* quidam docti legi volunt, *Hinc si quis, &c.* Lamb. *Hic si quis. Huc* v. q. *Gif.*

Mare Neptum.] 'Quod aqua nubat terram (inquit Arnob. lib. 3.) appellatus est, inquiunt, cognominatusque Neptunus.' At M. Tullius lib. 2. et 3. de N. Deor. 'Neptunus a nando dictus est,' inquit. *Nubat* porro apud Arnobium, nequis forte de hoc verbo hic erret, valet *tegat.* Ex quo illud, 'caput obnubito.' *Lamb.*

Cereremque voc. Const. fr.] M. Tull. lib. 2. de N. Deor. 'Itaque tum illud, quod erat a Deo natum, nomine ipsius Dei nuncupabant, ut cum fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum, ex quo illud Terent. Sine Cerere et Libero friget Venus: tum,' &c. A Cerere autem dicti sunt Cerriti, quasi Cereriti: i. e. furiosi, et insani, et a Cerere percussi. qua voce utitur Horatius Sat. 2. 3. 278. 'Cerritus fuit, an commotæ crim. m.' &c. ad quem locum adnotavimus satis multa. utitur et Plautus: utitur et M. Tull. in Epist. 8. 5. ad Attic. quem locum eo libentius lectori indicabo, quod nondum ullis in exemplis emendate legitur. Sic igitur Cicero: 'Etsi solet eum, cum aliquid furiose fecit, pœnitere; numquam cerritior fuit, quam in hoc negotio.' Sic autem legendum esse princeps vidit Simeo Bosius Lemovix. nam vulgo legitur, *certior.* Lamb.

656 *Vocamen*] Utitur hoc eodem vocabulo. Arnobius lib. 2. adv. Gent. *Lamb.*

657 *Dicat et orbem*] Ita ex veteribus libris malui, quam *dictitet*, vel potius, *dictet et* Gif.

Dictitet] Voss. *dicitet*, quasi antique pro dicat positum, a dicitare. *Preig.*

658 *Dum ne sit re tamen apse*] Sic ex veteribus libris scripsi. Vulg. *dum vera re tamen haud sit.* Idem. I. e. dum tamen *re apse*, quod valet re ipsa, seu revera, non sit. sic restitui conjectura ductus. Nam cum reperissem in omnibus libris vulgatis, paucis exceptis, *Dum vera re tamen haud sit*; in manuscriptis vero, *Dum vera re tamen ipse*; facile suspicatus sum, primum cum declarare aliquis illud *apse*, tanquam obscurum, adscripsisset ad oram libri *vera*, translatum esse hoc *vera* in contextum verborum Lucretii: deinde *apse*, factum esse *ipse*: ita totum versum corruptum esse. *re apse* autem dixisse veteres, testatur Festus: utiturque testimonio Pacuvii in armorum judicio, 'Si non est ingratum reapse, quod feci bene.' usurpat et Apuleius lib. 1. de Asin. aur. 'Ad hæc Meroë (hoc enim ei reapse nomen magis, quam fabulas Socratis, convenire sentiebam) immo superesit hic saltem,' &c. Idem lib. 2. 'At sacerdos, ut reapse cognosci potuit, nocturni commonefactus oraculi, miratusque congruentiam mandati muneris,' &c. M. Tull. lib. 1. de Div. 'Formæ reapse nullæ sunt: speciem tantum animis efferunt.' et lib. 1. de Fin. 'Quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui: quod idem reapse primum est.' Idem in Lælio: 'Securitas specie quidem blanda, sed reapse multis locis repudianda.' Plaut. Rud. 4. 3. 41. 'minus, quam reapse experiundo,' &c. Cum hunc locum ita restituissem etiam in prima editione, tamen homo injustissimus triennio post ausus est hanc restitutionem sibi vendicare, duarum vocularum ordine immutato. Nam cum ediderim, *Dum re non sit tamen apse*: gravis auctor ait se scripsisse, *Dum non sit re tamen apse.* Sic solent fures: earum rerum, quas furati sunt, formas immutant, ne cognoscantur. Sed quid de hoc loco queror, cum alii sint innumerabiles? *Lamb.* Emendatio Lambini, *reapse.* Sed ὁ θαυμάσιος Gifan. suo jure illam sibi vindicavit. *Fab.*

659 *Saepe itaque ex uno*] Post degressionem de matre Deorum, redit ad disputationem institutam, in qua ostendit, nullam rem esse, quæ ex uno genere principiorum constet, quod nunc exemplis multis collectis docet. *Lamb.* Hic redit ad rem. *Gif.* Nunc tandem ad institutum redit: Nihil ex uno aliquo primordiorum genere constare. *Fab.* Finita Magnæ Matris pompa, ad institutum redit, et secundo vss. 8. probat varia seminum genera in rebus singulis inveniri, v. g. in iisdem herbis, in eadem aqua, quæ cum alimento sint tam variis animantium generibus, equis, bobus, &c. necesse sit varia contineant Principiorum genera, quæ singulis accommodentur. *Creech.*

660 *Duellica proles*] *Duellica*, i. e. bellica. Nam 'duellum' idem valet quod bellum, 'duis' idem quod bis, et 'duonum' dixerunt veteres pro bonum. Festus: 'Duellum bellum, videlicet, quod duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur.' In voce duellica, *u* et *e* in unam syllabam coëunt. Alii dicunt in voce equorum, *m* elidi, ut in metiendo versu ita legamus, *et equorum duellica proles*. Jam per 'equorum duellicam prolem,' equos intellige, equus enim animal est bellicum. Virg. Æn. 3. 540. 'Bello armantur equi,' &c. *Lamb.* Bellica. alia hujus mutationis exempla in 1. *Fab.*

661 *Buceriæque greges*] Ita libri omn. et Nonius. Puto tamen legendum: *Buceræque*. Vide Indicem. *Gif.* Citat hunc versum testem Nonius in voce 'buceriæ,' et in voce 'greges,' docens 'greges' reperiri etiam in genere fœmineo. 'Bucerum' (inquit Festus) 'de bobus dicimus.' Est autem Bucerum vox ducta e duobus Græcis, βοῦς bos, et κέρας cornu. *Bucera* porro, quod quidam putant, legi non potest: nam κέρας, unde hoc nomen factum est, habet priorem syllabam brevem. *Lamb.* Græce quidem βούκερως, et βουκέραος dicitur, βουκέραος haud scio an reperiri queat. Ceterum olim dicebant *grex*, ut hæc lex, a *gregis* primo casu. In hac voce supplendæ sunt glossæ Philoxeni. 'Bucerum, γέννημα βοός.' Recte vidit Vulcanius legendum esse βοὸς, sed locum mutilum esse, id vero est quod haud vidit: legendum enim, *Bucerum sæclum*; itaque 'sæclum' erit γέννημα, quod mihi ad 1. lib. exciderat, properanti. Philoxenus respiciebat locum Lucretii, *bucera sæcla*, in quinto et sexto. *Fab.* *Buceriæ* quoque citat Servius ad Virg. Georg. 3. 297. *Hav.*

663 *Retinentque Parentum*] Quidam Codd. *Retinente Parente*, i. e. Tellure retinente suam naturam: quo nihil ineptius. *Creech.*

665] *Tanta est*] Ὑπερβατόν. *Lamb.*

667 *Jam vero quamvis ex.*] Sic habent libri manuscripti. Vulg. autem, *Hinc porro*, &c. Lamb.

Ex se ea corpora tr.] Sic hunc locum restitui, cum in codic. manuscr. *corpora* scriptum reperissem. quidam vir doctus tamen legendum putat, *ex se corpore*, i. e. ex suo corpore. *Lamb.* Neque illud in terra modo, in aqua, &c. verum est; sed in uno quovis concreto tanta varietas partium est, ut quod de illis grandioribus corporibus dictum fuit, minime mirabile habendum sit; cum in minimis reperiri queat. *Fab.* Priori argumento aliud vss. 4. connectit: Quin etiam quæ accommodantur uni animanti necesse est generum adhuc diversissimorum sint, cum varia variis ipsius partibus, venis, visceribus, nervis, ossibus, &c. coaptentur. *Creech.*

671 *Tunc porro quæcunque, &c.*] Quarto, vss. 7. arguit ex ligno, et aliis rebus igne resolutis: Cum enim in ignem, in lucem, in fumum, et cineres resolvantur, existimandum esse videtur non fieri resolutionem in alia quam quæ reipsa continebantur; neque ex ligno perire aliud, quam connexionem

et situm partium, sive specialem existendi modum, formam, qualitatem, speciem, accidens, eventum, cujus causa erat, et dicebatur lignum. Ideo in ligno aliisque rebus varia illa genera seminum, e quibus lux, fumus, cineres constant, latere concedendum est. *Creech.*

672 *Tamen hæc in corpora tradunt*] Ita vetus liber; ut 'in,' pro, intus, seu ἔνδοθεν accipiatur, quod equidem nusquam legi. Forte etiam, exin, pro ἔνδοθεν. Lambinus: *ex se corpora;* nimis remote. Vulgati: *hæc in corpore*, i. e. in illorum corporibus hoc est insitum, hanc habent vim ingenitam, inquit Pius; male, quia et contra veteres libros, et sententiam, ac elegantiam est. Sententia est: omnis quæ crematur materies, corpora et figuras continet etiam varias, tam unde eliciatur ignis, quam unde lumen, scintillæ, ac favillæ, quæ sunt diversa omnia: si nihil aliud, certe *tradunt*, i. e. edunt, projiciunt talia intus corpora, unde, &c. In scriptura hæreo. *Gif.*

Ex se ea corpora] *Hæc in se corpora*, ut 'in' pro intus, sive ἔνδοθεν accipiatur: Gifanius. *Ex se ea corpora*, Lambinus restituit; alii legunt *Ex so*, vel *Ex suo corpore*. Creech. Non video quo sensu tradant ex se corpora, unde, &c. Omnino locus hic mihi videtur desperatus. donec quid melius occurrat ego quidem amplecterer tamen *hæc in corpore aluntur*. Preig. Vide V. L. nostras. *Hav.*

673 *Unde*] I. e. ex quibus corporibus, &c. *Lamb.*

Ignem lacere] Ita scripsi conjectura ductus. In libris: *jacere*. Vide Indicem. *Gif.* *Lacere:* i. e. elicere, Gifanius. qui ingenio nimis indulget. *Creech.*

674 *Differre*] Διαφέρειν, in diversas parteis ferre. *Lamb.*

675 *Mentis ratione*] Sic dictum 'mentis ratione,' ut alibi 'animi ratione.' 'Perfacile est jam animi ratione exsolvere nobis,' &c. 3. 996. *Lamb.*

677 *Corpore celare*] In corpore suo inclusa et abdita habere. *Lamb.*

Cohibere] Continere in suo corpore inclusas. *Lamb.*

678 *Denique, quibus et color, &c.*] Ita ex veterum librorum vestigiis, et conjectura, restitutus est locus, et explanatus. Vide infra, 3. 268. De aliis scripturis dicere nimis esset longum. *Gif.* *Denique m. v. quib. est odor et sap.*] Secutus sum in hoc versu lib. vulgatos: qui omnes sic habent, exceptis antiq. Venetis. manuscripti autem sic; *Quibus et color et sapor una.* quos quamobrem non simus secuti, mox dicemus. *Lamb.*

679 *Relligione anim. turpi cum tang.*] Sic hunc versum restitui, partim auctoritate veterum codicum fretus, partim conjectura ductus. Nam cum reperissem in codicib. manuscriptis aliis, *Relligione animum turpi contingere parato:* aliis, *contingere patro:* in nonnullis excusis, ut Paris. *contingere porro:* ex *contingere* feci *cum tangere*, i. e. cum tangeris. ex *parato*, aut *patro*, feci *parto*, (quæ vox reperitur integra in cod. Venet. antiq.) approbante, atque adeo mihi præeunte nostro Turnebo. Hunc igitur versum sic declaro: *Cum tangere animum relligione*, i. e. cum Deorum timore conturbaris, atque æstuas, turpi parto, ob turpe partum, id est propter ea lucra, quæ tu mentiendo, pejerando, fraudando, et malis artibus fecisti, seu cum ob tuas injurias, furta, et rapinas Diis immortalibus sacrificas, ut eos tibi propitios et placatos reddas. hæc est hujus versus sententia. Sed liberet nunc mihi de toto hoc loco, id, quod sentio, expromere. Non te diutius suspensum, lector, tenebo: versum *Reddita sunt, cum adoles in primis pleraque dona*, vel, ut in nonnullis libris reperitur, et maxime manuscript. *Reddita sunt cum odore, &c.* adulterinum esse puto: atque ita a Lucretio

scriptum esse arbitror, quemadmodum excudendum curavi: totiusque hujus loci hæc mihi videtur esse sententia. Denique multa vides odore simul et sapore prædita, nempe quo tempore tua turpia lucra animum tuum mordent, urunt, et cruciant: id est, cum hostiis immolandis Deos placare studes: hæc igitur, quæ tu immolas, quæ prædita sunt odore simul et sapore, debent variis constare figuris. Sed quærat aliquis, unde in contextum carminis Lucretiani irrepserit hic alienus versus? dicam quod mihi venit in mentem. ad hunc versum, *Relligione animum turpi cum tangere parto*, studiosus aliquis fortassis annotavit, i. e. 'cum adoles dona Diis oblata:' seu, 'cum sacrificas.' Hanc annotatiunculam arripuit alius, et ex ea, additis quibusdam, quæ ad superiorem versum pertinere possent, versum illum fecit ineptum: *Reddita sunt, cum adoles, &c.* ex quo postea concinnavit alius, *Reddita sunt cum odore, &c.* et eadem opera corrupit superiorem, in quo erat, *Quibus est odor et sapor una*, et substituit, *Quibus et color et sapor una, &c.* cum hic Lucretius de duobus tantum loquatur, nempe odore et sapore, seu nidore et succo: cumque ex sententia Epicuri colorum varietas non sit ex dissimilitudine figurarum, sed ex varia et dissimili positura, ordine, motu, &c. ut mox docebit ipse Lucretius. Cum hæc scripsissem, itaque hunc locum, ut nunc editus est, edendum jam ab initio curavissem, homo barbarus, paucis quibusdam immutatis, et retento eo versu, quem damnavi, hujus loci, aut certe versus hujus, 'Relligione animum,' &c. emendationem sibi arrogavit, suum tenens institutum. *Lamb.* Secundum versum ejiciendum putat Lambinus, et merito: tertium autem nihilo magis stare debere existimo. Nam quæ Latinitas? 'tangeris animum relligione turpi parto.' Dein cur hoc exemplum potius quam aliud quodvis? an quia necesse sit immolare capellam, ovem, &c. ut noscamus multa esse quibus et sapor et odor una sint? *Fab.* Locus mirifice vexatus, cui quodnam aliud solatii afferri queat, quam ut Mss. vestigiis insistamus, non video. In iis: *contingere parato* versu abhinc tertio reperitur, quod cum concoquere non possent Interpretes, hinc illæ lachrymæ. Scribe itaque. *Denique multa vides, quibus et color et sapor una Reddita sunt, cum odore, imprimis pleraque dona, Relligione animum turpi contingere parato.* 'Et color, et sapor, cum odore,' q. d. quibus præter 'colorem,' quem vides, et sapor cum odore redditus tibi est. *Contingere parato*, q. *conting're parato.* Vide quæ supra ad vs. 314. i.e. tibi parato, et paranti immolare victimas. Et hoc exemplum potius, quam quodvis aliud adhibuit, qui ridet, et indignatur, vel nulla occasione data, illam quam vocat religionem. Sic sup. vs. 352. et passim. *Pr.*

680 *Reddita sunt cum odore*] Alii, *cum adoles.* Hunc versum rejicit Lambinus, præcedentem etiam delet Faber. Nam quæ Latinitas? 'Tangeris animum religione turpi parto?' Dein, cur hoc exemplum potius quam aliud quodvis? an quia necesse sit immolare capellam, ovem, &c. ut noscamus multa esse, quibus et odor et sapor una sint? Hæc Faber: acute, ut solet, uterque enim, aut neuter rejiciendus: neutrum rejicio, Latinitas enim haud absimilis isti, quam vs. 63. legimus, et quamvis non necesse sit immolare capellam, ovem, &c. ut noscamus multa esse quibus odor et sapor una sint; tamen haud indecorum poëtæ Epicuræo duos versiculos subinde infarcire, quibus Deos obiter sugillet, et rideat pietatem. Alii legunt *Contingere parato;* Tibi nempe parato contingere sive inquinare animum turpi religione: et 'contingere' faciunt Trisyllab. ut

infra 'degere duellum:' imperite ut patet ex vs. 660. Leg. autem. *Quibus et odor et sapor una Reddita sunt, cum adoles.* Creech.

681 *Hæc igitur variis debent, &c.*] Hæc igitur, quibus est odor et sapor una, dicendum est variis figuris constare. *Lamb.*

682 *Nidor*] Quem paullo ante dixit odorem nunc nidorem dicit. Nidor, inquit, ea via penetrat in artus, qua succo, seu rerum sapori præclusus aditus est: et contra succus seorsum in sensus insinuatur. Ex quo intelligere licet, nidorem et succum, seu odorem et saporem, non ejusdem figuræ principiis constare. *Lamb.*

683 *Et rerum*] *Seorsum* Codd. rectius; ut et 'privis' pro primis in sequenti versu haud absurde legitur. *Creech.* *Succus enim seorsum, et rerum sapor, &c. rerum* vox intempestive hoc intrusa. Repete *seorsum* cum Voss. unde litura in Mss. *Preig.* et *Hav.*

684 *Privis*] Egregie et hoc loco *privis* habet marginalis noster. Sic infra 3. 723. 4. 570. 5. 275. opinor. *Preig.* et *Hav.*

685 *Glomerantur in unum*] In unum concilium et cœtum. *Lamb.* *Glomeramen in unum*] Gassendus: *Glomerantur in unum.* Creech.

687 *Quin etiam nostris, &c.*] Usus est eadem similitudine, atque adeo iisdem versibus, supra libro primo. *Lamb.* Sententiam suam illa, qua sæpe utitur, similitudine vss. 12. illustrat, objectionem subinde proponit, et solvit. Si enim, dicet aliquis, communia sint multis rebus semina, unde res ipsæ sunt diversæ? similia semina res similes efficerent. Hunc vero argutatorem Lucretius jubet intueri versus suos: in illis multas literas communes multis vocibus inveniet, at voces ipsas inter se diversas esse; ex iis etiam diversa carmina componi negari non potest. Pari ratione, licet in multis rebus communia sint semina, res tamen ipsæ, quæ ex istis seminibus similibus componuntur prorsus diversæ esse possunt. *Creech.*

691 *Non quo multa parum*] Debet ad id referri quod de similium figurarum infinitate dixerat vs. 525. contra autem de numero finito dissimilium vs. 481. Cui et aliquid germanum post paucos versus occurrret. vid. vs. 721. *Fab.* et *Creech.*

692 *Ex omnibus isdem*] Sic legendum, nisi malis legere, *iisdem.* 'isdem' Marcus Tullius in perfecto oratore usurpatum tradit ab Ennio: 'templis isdem, eisdem erat verius' (inquit) 'nec tamen opimius: male sonabat iisdem: impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret.' *Lamb.*

695 *Longe dissimili tamen*] Quanto verius: *verum?* Pr. Imo *rerum.* opponit enim primordia et summam, conf. vss. 688. 689. *Hav.*

696 *Dissimili summa*] I. e. Res dicantur ex dissimili seminum congerie, si totam compagem simul intueare, componi. *Creech.*

698 *Arbustaque*] Quin et hic *armentaque* substituas, nihil impedit. *Preig.*

699 *Omnimodis*] I. e. omnis generis, seu cujusvis figuræ, videlicet principiis. usus est eadem voce sup. hoc eodem lib. 488. pro 'omnibus modis: 'Omnimodis expertus eris.' *Lamb.* Quamvis multa semina sint multis rebus communia, unaquæque tamen res eam exigit dispositionem, ut atomi ipsam constituentes eas, quæ sunt sibi congruæ, adsciscant, ac velut consocient, alias prætereant, et respuant. Ex quo rursum fit, ut cum res dissolvitur, congruæ quæque se mutuo trahant, et ab incongruis expediant. Sed audire plenius ex Lucretio juvat, qui rem ipsam 5. 10. proponit, et causam reddit, quod alioquin monstra quotidie nascerentur; Centauros, Chimæras, et omnia poëtarum figmenta videremus. Nul-

in autem istiusmodi apparent portenta, quia ex certis quibusdam, non ex omnigenis seminibus nascuntur res; certis insuper aluntur. *Creech.*

701 *Semiferas hom. species*] Ut hippocentauros. de portentis lege 5. 835. 'Multaque tum tellus etiam portenta creare Conata est, mira facie, membrisque coorta.' *Lamb.*

702 *Ramos egigni corp.*] I. e. ramos gigni a corpore vivo: ut apud Hor. Sat. 2. 2. 105. 'Tanto emetiris acervo:' quod genus observatum et notatum est a nobis ad illum locum. *Lamb.* Ramos e corpore vivo hominis egigni prorsus mirabile sit; sed nec fortasse mirabile non sit, quod de insitione arboris cum homine legitur in vita Peireskii, circa pastorem quemdam Tarraconensem, qui cum forte in prunulum incidisset, ita illa radices egit in thorace medio, ut et flores et fructus tulerit. lib. 5. *Fab.* Narrat Gassendus l. 5. de vita Peireskii: Pastor Tarraconensis in prunulum incidit, spinaque ad eam partem implantata, sic per biennium radices egit, ut post resectos surculos varios, aliqui tandem prodierint, in quibus flores et fructus visi. Non destitit instare Peireskius, donec Cardinalis Barberinus curavit fidem fieri per illius loci archiepiscopum, et eques Puteanus non literas modo attestantes, sed surculos etiam accepit, et cum illo communicavit. Hæsit vero deinceps minus, cum accepit simile quidpiam contigisse in Thuscia, circa Gallinæ cujusdam collum, et Frontiniani in Occitania, circa digitum Piscatoris, in quem cum implantata fuisset spinula scorpionis marini, res eo evasit, ut chirurgus inde eduxerit tres pisciculos generis scorpionum; quanquam hæc omnia qui viderit, fidem habere tutiorem potest. *Creech.*

704 *Chimæras*] Chimæram sic describit Hom. Ιλ. ζ. 181. Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα, &c. i. e. ut vertit noster Lucretius 5. 903. 'Prima leo, postrema draco, media ipsa chimæra.' Virg. 6. 288. 'flammisque armata chimæra.' *Lamb.*

705 *Pascere Naturam*] Alere se, vel, ut aliis placet, vastare, depascere, devorare totam naturam: Fayus: Sic omnia. *Creech.*

Terras omniparenteis] Γαῖα παμμήτωρ a Græcis dicta. *Lamb.*

707 *Certa genitrice*] Sup. 168. 'Quippe ubi non essent genitalia corpora quoique, Qui posset mater rebus consistere certa?' *Lamb.*

709 *Scilicet id certa, &c.*] Octo qui sequuntur versus non tam constituunt diversum argumentum, quam præcedentis rationis posteriorem partem explicant. Res enim, e certis seminibus ortæ, ideo dum crescunt, genus suum conservant, nec in aliud degenerant, quia natura ex alimento istas tantum seligit particulas quæ sibi aptæ et convenientes sunt, incongruas vero secernit, et rejicit. Hinc rami vivo corpore nunquam egignuntur, quoniam corpus humanum particulas materiæ arboribus alendis aptæ ejicit, nec in alimentum unquam convertit: et idem de reliquis monstris dicendum. *Creech.*

710 *Sua*] Convenientia specifica. exemp. gr. ex pane id educit homo per coctionem, quod speciei humanæ convenit, canis contra, quod canino generi. *Fab.*

711 *Corpora discedunt*] Sic legendum; et ita habent quinque libri manuscripti. ex omnibus cibis sua cuique, id est propria et accommodata cuique, corpora prima discedunt, i. e. diduntur seu distribuuntur in artus. *Lamb.*

713 *Multa cavis Corporibus fugiunt e corpore*] Multa, quæ non videas, e cujusque animantis corpore partim rejiciuntur, partim sponte fugiunt, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι συναρμόσαι τοῖς οὐχ ὁμοιογενέσι. *Fab.* Quod statica experimenta egregie confirmant. *Creech.*

715 *Qua neque connecti quoiquam*] Libri omnes vulgati habent *cuiquam.* quidam libri scripti, *quoiquam.* quo modo loquebantur veteres, quos sequor. *Lamb.* *Quoiquam*] Ita veteres libri. *Gif.*

Neque intra] Libri manuscripti aliquot habent *inter.* Lamb. *Intra*] Veteres quidam: *inter.* Gif. Quidam Codd. *Inter:* Alii *Inte:* forsan *indu* legendum. *Creech.*

716 *Atque animari*] Sic restitui, reclamantibus lib. omnibus, in quibus legitur *atque imitari*, levi mutatione facta. Nam sume *atque imitari*, ut habent omnes libri vulgati, et manuscripti, (nisi quod unus habet *imitare*,) deinde ex *e* facito *a*, postremo ex *imit*, *nim;* totidem enim sunt pedes; habebis *animari*. Quam correctionem nemini erudito, maxime in libris veteribus versato, violentam visum iri confido. Turnebus autem mavult leg. *atque micare.* et *micare* interpretatur *moveri.* Alii lectionem vulgatam retinent: eamque interpretantur conformari, similia fieri. Ego nullius judicium reprehendo, nullius diligentiam insector: (quamquam scripturam *imitari* nullo modo probo, ejusque interpretationem multo minus: illam autem alteram, *micare*, mihi refellere licet:) sed meam conjecturam confirmare possum verbis Cic. ex lib. 1. de N. D. 'Si essent corpora individua, quæ nulla sunt, pellere se ipsa, et agitari inter se concursu fortasse possent: formare, figurare, colorare, animare non possent.' et ex lib. 6. de Repub. 'Hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera et stellas vocatis: quæ globosæ et rotundæ, divinis animatæ mentibus, circulos suos orbeisque conficiunt celeritate mirabili.' Adjuvat eam et illud Arnobii ex lib. 1. adv. Gent. 'Immo si arbores, glebæ, saxa, sensu animata vitali vocis sonitum quirent, et verborum articulos integrare,' &c. Idem lib. 2. non longe a princip. 'Utrum illum tellus uliginis alicujus conversa putrore, tamquam vermeis, animaverit, tamquam mureis?' Postremo sic fere loquitur Lucretius noster 5. 146. 'Quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.' *Lamb.* Lege *imitari*, et sic omnes libri. *Gif.* Hæc Lambini conjectura est (*animari*) contra omnes libros, inquit; sed tale quid sensus postulat. Mss. certe codices habent *imitari;* quare quærendum esset aliquid quod ab illa scriptura propius abesset. Nullum autem video verbum quod sententiæ magis conveniat, et ad libros manu descriptos accedat magis, quam *adigitari;* si vero (quod infinita apud Lucretium exempla suadent) vocem illam diviseris interserendo *que*, non male huic loco consultum fuerit. Lego igitur, *adque igitari*, i. e. et adigitari, seu adigi intra vitales motus, &c. Nulla certe vox magis propria occurrere possit, et quam sententia pronius admittat. Sed cum istud *igitari* non intelligerent exscriptores, suum illud *imitari* procuderunt, quod et sensus respuit, et Latinitas probare non potest. *Fab.* Hæc est conjectura Lambini contra omnes libros, qui *imitari* exhibent, suamque conjecturam 5. 146. tuetur 'Quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.' *Faber* dicit quærendum esse aliquid quod ab illa scriptura *imitari* propius abesset; nullum autem videt verbum quod sententiæ magis conveniat, et ad libros manu descriptos accedat magis, quam *adigitari;* si vero (quod infinita apud Lucretium exempla suadent) vocem istam diviseris interserendo *que*, non male huic loco consultum fuerit. Legit igitur *adque igitari*, i. e. et adagitari, seu agitari intra vitales motus. *Micare* i. e. Moveri. Turneb. *Creech.*

717 *Sed ne forte putes*] Quod de animalibus dixerat, id porro existiman-

dum de cæteris rebus, quæ pari modo ex certis, proprioque modo dispositis atomorum generibus constant. Communia licet in omnibus semina reperiantur, alia tamen certa accedunt; illa efficiunt ut diversa sint intervalla, diversi motus, situs, positura, &c. Et inde oritur rerum varietas, et differentia. *Creech.*

718 *Eadem ratio res terminat omneis*] Cum reperissem in quattuor libris manuscriptis ita scriptum, *Eadem ratio disterminat omneis*, ego reposui, *Res terminat omneis.* quæ lectio mihi videtur recta. *Lamb.* *Ratio disterminat omnia.* Sic fere libri veteres. Quidam Vulgati: *omnes.* Lambinus: *res terminat omnis*, etiam non male. *Gif.* *Eadem ratio res terminat omnes.* Ita Lambinus, cum Codd. *Disterminat omnia*, quod probo. *Creech.*

724 *Differre necessum est Intervalla, &c.*] *Necessum est* reposui secutus libros scriptos: quamquam utrum legatur, *necessum est*, an *necesse est*, parum interest, nisi quod illud magis Lucretianum est. cum hoc loco congruunt illa, sup. 1. 905. 'Jamne vides igitur, paullo quod diximus ante, Permagni referre, eadem primordia sæpe Cum quibus, et quali positura contineantur, Et quos inter se dent motus, accipiantque?' *Lamb.*

728 *Retentant*] Ne cælum cum terris misceatur. *Lamb.* Optime concludit; semina quidem distant; sed nisi intervalla, viæ, motus, &c. itidem differrent, omnia prorsus, cœlum, mare, sidera, &c. confunderentur. *Fab.* Ita vox ista 'retentant' est vis maximæ; nisi illa impediret, cælum mari, mare terris misceretur: at nihil tale voluit Lucretius: ad illum 'retentant' idem plane quod distinguunt, aut faciunt differre. *Creech.*

729 *Nunc age dicta meo*] Nunc aggreditur ad docendum, prima corpora colore vacare, atque adeo omnibus qualitatibus, præter figuram, magnitudinem, et pondus. qua de re sic Laërtius: *Φησὶ δ' ἐνδοτέρω μηδὲ ποιότητά τινα περὶ ἀτόμους εἶναι, πλὴν σχήματος, καὶ μεγέθους, καὶ βάρους· τὸ δὲ χρῶμα παρὰ τὴν θέσιν τῶν ἀτόμων ἀλλάττεσθαι.* i. e. 'Ait autem interius neque qualitate ulla atomos esse præditas, præterquam figura, magnitudine, et pondere: colorem autem ex positura atomorum variari.' M. Tull. lib. 2. de N. D. 'Isti autem quemadmodum asseverant ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam *ποιότητα* Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere, atque casu, mundum esse perfectum, vel innumerabileis potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire?' *Lamb.* Prima corpora calorem non habent, neque adeo ullas qualitates, præter, ut jam bis antea ostensum est, pondus, magnitudinem, et figuram. Fallitur enim Cicero, qui dicat l. 2. de N. Deor. nullam omnino qualitatem corpusculis tribuere Epicureos. 'Isti autem quemadmodum asseverant ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam *ποιότητα* Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere atque casu mundum esse perfectum,' &c. *Fab.* Καὶ μὴν καὶ τὰς Ἀτόμους νομιστέον μηδεμίαν ποιότητα τῶν φαινομένων προσφέρεσθαι πλὴν σχήματος, καὶ βάρους, καὶ μεγέθους, καὶ ὅσα ἐξ ἀνάγκης σχήματος συμφυῆ ἐστι. Ποιότητες γὰρ ἄλλαι, οἷον χρῶμά τε, καὶ θερμότης, παρὰ τὴν θέσιν τῶν Ἀτόμων μεταβάλλουσιν, διὸ καὶ ταῖς Ἀτόμοις οὐκ ἐνυπάρχουσι. Epicurus ad Herodot. Eandem sententiam Lucretius exponit, et vss. 9. semina affirmat colorum expertia, neque opus esse alborum seminum, ut album foret compositum, neque nigrorum, ut nigrum. *Creech.*

Induta colorem] Emendatio Lambini, in libb. *imbuta*, quod Latini sermonis ratio improbat. Deinde ex Epicuri sententia corpora non possunt

dici imbuta colore. *Fab.* Cui crederem, si probasset. *quem* Gassend. *Creech.*

730 *Albis ex*] Sic habent libri manuscripti: quæ scriptura præterquam quod suavior est, etiam Lucretiana est. *Lamb.* *Albis ex*] Veteres lib. ita. Marull. et Vulgati: *ex albis.* Anastrophas amat Titus noster. Vide 4. 690. et 6. 183. *Gif.*

732 *Nigrant*] I. e. nigra sunt. Virgil. Æn. 4. 120. 'His ego nigrantem commista grandine nimbum, Dum trepidant alæ, &c. Desuper infundam.' hunc locum memoria teneat lector: erit enim nobis usui ad locum quendam, qui sequitur, emendandum. *Lamb.*

733 *Neve alium*] Quidam libri manuscripti habent *Nive*, pro *Neve*, quod docti probant, ut antiquum: ne ego quidem improbo: verum tamen nihil mutavi: satis est mihi lectori indicasse. *Lamb.* *Nive*] Ita quidam libri. Alii: *Neve.* Gif.

Alium quemvis quæ sunt i. c.] Sic restitui partim conjectura et ratione ductus, partim quattuor librorum manuscriptorum auctoritatem secutus; in quibus cum sine ulla litura scriptum reperissem, *imbuta colorem*, primum cœpi mecum diligentius atque attentius hanc scripturam considerare, et ita existimare, non temere in tot cod. manuscr. reperiri scriptum *colorem:* qui casus cum videatur cum participio 'imbuta' non posse cohærere, (verbum enim 'imbuere' semper conjungitur cum sexto aut septimo casu,) verisimile esse, mendum subesse in voce 'imbuta.' Deinde mihi venit in mentem, si quis forte contenderet legendum *colore*, ut est in vulgat. non satis aut vere aut proprie dici aliquid 'imbutum colore,' cum color vel sit ipsa corporum extremitas, vel in corporum extremitate, seu extremo cortice consistat, non interius manarit: 'imbuta,' autem et 'tincta' ea dicantur a Latinis, quæ a Græcis δευσοποιά. Præterea 'imbutum' de odore aut succo aliquo dicitur, non de colore, ut apud Hor. Epist. 1. 2. 69. 'Quo semel est imbuta recens, servabit odorem Testa diu.' Præterea infra ita loquitur, 796. 'Scire licet quam sint nullo velata colore.' ac 'velari colore,' et 'indui colorem,' simillima sunt: immo vero eadem figura dicta sunt, tralatio enim sumta est ab iis animantibus quæ vestiuntur. Postremo eo, qui deinceps sequitur, versu ita loquitur, 'gerere colorem:' quod item de persona et vestitu dicitur. M. Tull. Offic. lib. 1. 'Est igitur proprium munus magistratus, intelligere se gerere personam civitatis.' Sic Lucr. 5. 1419. loquens de pelle: 'Ut letum insidiis, qui primus gessit, obiret.' Sic Hor. de Aristippo Epist. 1. 17. 29. ad Scævam: 'Personamque geret non inconcinnus utramque.' ibid. de eod. vs. 28. 'Quidlibet indutus celeberrima per loca vadet.' Ex quibus intelligere licet, Latine dici, ut 'induere' et 'gerere personam,' ita 'induere' et 'gerere colorem:' et 'velari colore,' et 'contingi' seu 'tingi colore,' et 'circumlini fuco,' ut statim loquitur: 'imbui colore' autem nullo modo. Ita adductus sum, ut *induta colorem* reponerem. *Lamb.* *Imbuta colorem*] Ita omn. lib. veteres. Cur ergo mutemus, vel in *induta* cum Lambino, vel aliter? *Gif.*

735 *Tincta colore*] Proprie dictum. nam quæ tincta sunt, etiam colorata dicuntur: sed 'imbuta colore' Latine dici non potest: omnino malim *tacta.* Lamb.

737 *Neque par rebus neque denique dispar*] I. e. nullus omnino. *Fab.*

738 *In quæ corpora si null. &c.*] I. e. quæ corpora si tibi videntur non posse cogitatione aut ratione comprehendi: vel sic, quæ corpora si existimas

neminem animo complecti posse, &c. *injectus animi* i. e. animi adjectio ad rem aliquam, et cogitatio. Sic M. Tull. 'injicere animum' dixit lib. 1. de N. Deor. 'In quam magnitudinem regionum se injiciens animus, et intendens, ita late longeque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi videat.' Sic Arnobius dixit 'oculorum injectum,' lib. 1. non longe ab extr. 'Quod oculorum' (inquit) 'susciperet injectum :' et eodem libro, infra, 'jaculationem mentis.' *Lamb.* 'Animi injectus' est comprehensio. Sensus itaque verborum hic erit : Si negas posse concipi ejusmodi corpora sine omni colore, falleris ; neque enim ad cognitionem corporis necessarius est color; cum ii, qui cæci nati sunt, corpus cognoscant, per alias qualitates scilicet ; colorem, frigus, pondus, figuram, &c. *Fab.* Sensit Lucretius se multis ægre persuasurum fuisse nullos esse in seminibus, et proinde neque in ipsis compositis, colores. præjudiciis enim penitus obedientes, pauci credunt se aliquid corporeum posse concipere, quod non sit coloratum ; ideoque semina, quæ mente percipi non possunt, utpote coloris expertia, sibi obtrudi non ferunt. Hisce præjudiciis vss. 9. breviter occurrit. Cæci res percipiunt, quarum tamen colores nunquam viderint ; nec omnis rerum perceptio una cum sole occidit, in densissimis tenebris non minus illa, quæ tangimus, percipimus, quam illa quæ medio die et luce clarissima versamus. *Creech.*

739 *Animi injectus*] Venuste admodum. Res percipiendæ ab animo videntur remotæ, in eas sese injicit mens, et arreptas percipit. Alii pro *fieri*, *ferri*. Lamb.

740 *Cæcigeni*] Cæci nati. *Lamb.*

741 *Adspexere*] Nonnulli libri habent, *dispexere*. Lamb.

742 *Nullo contincta colore*] Non dicit, corpora naturalia nullo colore esse contacta, sed ea cognosci a cæcis solo tactu, non oculorum sensu, cui subjicitur color. Cæco enim nihil est coloratum, cum ei semper sint tenebræ : color autem non nisi luce cerni queat : utpote qui ita definiatur ab Arist. lib. περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητοῦ· τὸ τοῦ διαφανοῦς ἐν σώματι ὡρισμένῳ πέρας : i. e. 'pellucidi in corpore finito extremum :' quod quidem extremum cerni non potest, nisi illud διαφανὲς, re seu functione sit διαφανές: quod est lumen. Atque hæc ex sententia Arist. *Contacta* autem puto legendum potius, ut habent tres libri veteres, quam, ut vulgati, *contincta.* Lamb. Relative ad cæcigenos ; neque enim unquam corporis ullam cognitionem sibi peperere ope coloris. *Fab.* Pro *convincta* Lambinus con*tacta:* ut et *tacta*, vs. 746. *Creech.*

744 *Fuco*] Color est, ἁπλῶς. Virg. *Fab.*

Vinco] Argumentis allatis ostendo id fieri ; nunc id necessarium esse demonstrabo. *Fab.*

747 *Vinco fieri*] Probo argumentis, et quasi expugno. Sic sæpe loquitur Hor. ut Sat. 2. 3. 225. 'Vincit enim stultos ratio insanire nepotes.' et M. Tull. Parad. ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται, 'Ego vero te non stultum, ut sæpe, non improbum, ut semper ; sed dementem, et insanum, rationibus (seu, ut alii legunt, *rebus*) vincam (seu *advincam*) necessariis.' sic enim legendum censeo, non, ut vulgo, *addicam*. Lamb. Quoniam probavi semina coloris expertia percipi posse, 'Nunc esse docebo,' rerum principia nullis coloribus esse tincta : ita ut deesse videatur versus *Corpora materiæ nullo contincta colore.* 'Vinco fieri,' ut apud Hor. Sat. 2. 3. 225. 'Vincit enim stultos ratio insanire poëtas.' Integer vero sit locus ; conjecturam meam non pertinaciter defendam. Lucretius vss. 9. primo probat rerum semina non esse colorata, quia omnis color mutari potest, at semina

rerum sunt immutabilia, aliter omnia in nihilum reciderent. *Ποιότης πᾶσα ἀτόμοις ἐνυπάρχουσα καὶ ἰδία μὴ μεταβάλλει, ὡς καὶ αἱ ἄτομοι μηδὲν μεταβάλλουσιν· ἐπειδήπερ δεῖ τι ὑπομένειν ἐν ταῖς διαλύσεσι τῶν συγκρίσεων στερεὸν καὶ ἀδιάλυτον, ὃ τὰς μεταβολὰς οὐκ εἰς τὸ μὴ ὂν ποιήσαιτο. Αἱ δὲ ποιότητες οὐκ ἐνυπάρχουσαι, καὶ μὴ ἰδίαι, οἷον χρῶμά τε καὶ θερμότης, ἐν τῷ μεταβάλλοντι οὐκ ὥσπερ ἐκεῖναι καταλείπονται, ἀλλ' ἐξ ὅλου τοῦ σώματος ἀπόλλυνται.* Epicurus Epist. ad Herodotum. Inde Lucretius: Si color esset intrinsecus seminibus, semina forent mutabilia, omnis enim color mutabilis. *Creech.*

748 *Omnis enim color omnino mutatur in omnes*] Hæc ratio est: Si intrinsecus esset color principiis, mutabilia essent, &c. Omnem autem colorem cum in omnes colores verti ait, debet id, opinor, de mediis intelligi. *Fab.*

Omnis enim col.] Sic habent cod. manuscr. nisi quod in duob. scriptum est, *et omneis*, plane mendose. Quod autem ad hujus loci sententiam attinet, sic argumentatur Lucret. Si prima corpora essent aliquo colore contacta, seu tincta, mutarentur. nam color omnis in quemvis alium colorem mutatur. (quod intellige de mediis coloribus.) At prima corpora immutabilia esse docuimus: ergo prima corpora coloris omnis sunt expertia. *Lamb.* *In omnis*] Ita in veteribus libris, sc. *colores.* Gif.

750 *Immutabile enim quiddam*] Hunc versum cum tribus qui deinceps sequuntur, posuit 1. 790. *Lamb.* *Quiddam*] Veteres quidam: *quoddam.* Gif.

756 *Præterea si nulla*] I. e. Præterea, etsi principia omni colore vacent, at tamen dissimilibus et variis figuris sunt prædita. Itaque principia dissimilium inter se figurarum, alio atque alio ordine posita, varios colores efficiunt. Hæc igitur verba, 'Si nulla coloris principiis est Reddita natura,' sic declaro: etiamsi hoc sit verum, nullum colorem principiis esse attributum, aut innatum, &c. *Lamb.* Occurrit interrogationi, Unde igitur colores, o Lucreti? Nil facilius; colores enascuntur et variantur ex mixtura atomorum. *Fab.* Secundo vss. 19. Docet semina nullis coloribus imbuta esse, quia frustra aliquis semina colore tingat: varias figuras atomis attribue; et ex diverso earum ordine, dispositione, et positura varii colores orirentur. Exempli gratia, mare est cærulei coloris, at agitatum fluctibus albescit: semina viz. quæ in uno ordine disposita cæruleum colorem exhibebant, jam in alio constituta album colorem induunt. At vero si color cæruleus esset seminibus nativus, nulla agitatione ista principia speciem albam ostentarent. *Creech.*

759 *Propterea, magni, quod refert*] Ita omnino lego. *Gif.* Recte. *Creech.*

762 *Extemplo*] I. e. continuo. de qua voce, ejusque ratione, lege Varr. lib. 6. de L. L. *Lamb.*

764 *Marmoreo candore*] Candore exquisitissimo, et eo qui ad Parii aut Lunensis marmoris candorem proxime accedat. Horat. Od. 1. 19. 5. 'Urit me Glyceræ nitor Splendentis Pario marmore purius.' *Lamb.*

765 *Ut mare*] Id probat a simili. *Lamb.*

766 *Candenti marmore*] Vetus quidam noster: *in marmore.* Gif. Corpus politum, marmor dicitur, etiamsi solidum non sit. Ita Græci, ita Latini, de mari, de papillis, &c. *Fab.*

767 *Dicere enim possis, nigr. q. s. v. &c.*] Hujus loci hæc sententia est: Dicere possis, mare, quod interdum nigrum videtur, continuo fieri ut candidum videatur, ubi ejus principia inter se permista sunt, et ordo principiorum immutatus est, et quædam principia sunt addita, quædam detracta. quod non fieret, si mare cæruleis seu nigris principiis constaret. *Lamb.*

769 *Principiis mutatus*] Quidam veteres: *Principio*. Forte legendum: *Principium*, ut infra hoc lib. 936. *Gif.*

774 *Marmoreum*] I. e. candidum marmoris instar. *Lamb.*

775 *Sin alio, atque alio*] Si quis dicet (inquit) semina maris alia alio colore esse contacta, et ex dissimilibus coloribus unum colorem effici, quemadmodum ex disparibus figuris fit alia figura, exempli causa, ex triquetris seu triangulis quadratum: necesse erit, quo modo in figura quadrata alias figuras inesse videmus; ita et in puro maris colore, aut in uno quovis alio, dissimileis colores comparere. at hoc non fit. non igitur, &c. *Lamb.* Sententia horum versuum est: 'Dixerit fortasse quispiam, aquam maris ex variis et diversicoloribus atomis concrevisse, unde ille et ille color, modo cæruleus, modo albus enascatur, uti quadratum ex duobus aut quatuor triangulis inclusis componitur, quæ ipsa triangula alias intra sese figuras habeant: sed non ita est, inquit; nam in quadrato dissimiles formas cernere potes extra quas est quadratum, (i. e. quas in sese habet et continet quadratum,) in aqua autem marina, nil tale videas. Atque adeo objectio nulla est, qua quidam instarent, non alba ex albis, non nigra ex nigris, sed alba ex nigris et contra ('Tum porro quæ ducit et inlicit'....usque ad, 'Sed variis de'). Videlicet ostendit vanam esse objectionem, cum principia omnino mutari nequeant; quod fieret tamen, si quantum in se est, vel alba forent vel nigra. *Fab.*

778 *Unæque figuræ*] Sic restituit M. Antonius Muretus, a codicibus manuscript. ad veram scripturam conjectura, et prope manu ductus. Nam cum hunc locum in cod. Vaticano una legeremus, in eoque reperissemus, *unaque figura*, in aliis duobus, *una figura est*, immo, ne mentiar, *figura est*, suspicatus est ille e vestigio legendum, *unæque figuræ*. Cui ego continuo assensus sum, et maneo in sententia. sic enim veteres loquebantur. Plaut. Trucul. 4. 3. 16. 'istæ dedi.' Ter. Heaut. 2. 3. 30. 'Hoc ipsa in itinere alteræ Dum narrat, forte audivi.' Idem Eun. 5. 7. 3. 'Mihi solæ ridiculo fuit.' Cic. pro Tullio: 'Hoc judicium sic exspectant, ut non unæ rei statui, sed omnibus constitui putetur.' sic Lucret. sup. 1. 689. 'neque sunt igni simulata. neque ullæ Præterea rei.' et 6. 392. 'Et potius nullæ turpis sibi conscius rei.' *Lamb.* *Unaque figura*] Ita Veteres omnes; recte. Similem syntaxin explicat Macrobius 6. 8. Lambinus: *unæque figuræ;* recte quidem, sed libros sequi malim. Vulgati: *figura est;* male. *Gif.* Sic istæ, alteræ, solæ, ullæ, nullæ, Plaut. Ter. Cic. Lucret. *Creech.*

780 *Dissimileis formas*] Figuras, nempe triquetras, seu triangulas. nam ex triangulis constant quadrata. *Lamb.*

783 *Præterea nihil officiunt, &c.*] Vss. 4. hoc effugium nullum esse demonstrat, corpora enim diversæ figuræ in alteram diversam figuram consentire possunt, ut triangula in quadratum, at non eadem est colorum ratio, nec diversi colores unquam unum simplicem component. *Creech.*

784 *Quo quadratum minus omne sit extra*] Sic excudendum curavi, secutus librorum manuscriptorum testimonium. quamquam mihi non displicet ea scriptura, quam amicus quidam meus ex vulgata leviter immutata traxerat. *Quo quadr. minus insit in illis.* ille enim ex verbo *esset*, fecerat *insit*. Sed omnino antiqua scriptura melior est, et, si rem propius species, verior. quadratum enim ex triangulis factum, extra triangula est, non in triangulis. *Lamb.* Ita Lambinus e Codd. dum Marullus, et Nardius: *Minus esset in illis.* Creech. *Extra*] In superficie, et ambitu, atque ita veteres

fibri. Vulg. et Marullus: *minus esset in illis*. Gif.

787 *Tum porro, quæ ducit et inlicit, ut tribuamus, &c.*] Hæc est vera hujus loci scriptura, quam ego cum in codice Bertiniano et Memm. expressam reperi, tum Adriani Turnebi auctoritate comprobatam illustravi. Vix autem me puto fidem lectori facturum, si enumerem lectionis hujus loci dissimilitudines et differentias. Nam cum usus sim quinque libris manuscriptis, octo impressis et amplius, vix treis reperi qui inter se congruerent: cum alii haberent, *quæ ducit in illitum, ut trib.* alii, *quod dicunt inlicitum trib.* alii, *quæ ducit et ut illicitum hoc, &c.* Hujus igitur veræ et rectæ scripturæ hæc sententia est: Tum porro ea causa, quæ nos ducit et illicit, ut nonnunquam principiis rerum colores tribuamus, nempe hæc, quoniam ex albis non creantur alba, nec nigra ex nigris, sed ex contrariis, aut dissimilia: hæc, inquam, causa occidit, id est, nulla est. Quippe etenim, &c. hic est ordo verborum, quo explicato, etiam sententia explicata et aperta est. Cum hæc jam pridem scripsissem, homo barbarus et inhumanus hanc emendationem et scripturam ita commemorat, et laudat, non ut meam, sed ut nostrum communem: idemque de illa superiore 'omne sit extra.' Hanc proximam quæ sequitur, 'sed variis de,' tacitus probat et sequitur, itemque illam quæ sequitur, 'quam de nigrante' &c. potest ne fingi βάσκανος ullus impurior? Sed quid hic stomachor? talem se præbuit in ceteris, ut dixi jam antea sæpius, quam me decuit. Sentio enim quam sit indecorum cum talibus sycophantis velitari. Sed tamen injuriæ magnitudo, et rei indignitas fecit, ut hæc lectori indicanda existimarem. *Lamb.* *Tum porro, quæ ducit, et inlicit, &c.*] Hæc verissima scriptura, etiam ex libris nostris, et Lambino. Ordo verborum est iste: Causa quæ induceret, ut principiis tribueremus colores (causa autem illa comprehensa est parenthesi) illa, inquam, causa occidit, i. e. nulla est, Quippe etenim, &c. *Gif.* *Tum porro, &c.*] Iterum vss. 7. pugnat: Qui dicunt unum simplicem colorem ex seminibus alio atque alio colore tinctis effici posse, priorem deserunt opinionem, unicamque suæ sententiæ rationem evertunt: hi enim postulabant colorata semina, ut alba corpora ex albis seminibus, et nigra ex nigris orirentur. Si tamen e principiis diversimode coloratis niger, aut albus color oriretur, tota illa, cui prius fidebant, ratio perit. Deinde subjungit album colorem (et idem de aliis dicendum) citius nasci posse ex seminibus nullo, quam e principiis vel nigro, vel alio quovis colore tinctis. Ita hos versus expono, quos alii interpretes nondum intellexerint. *Creech.*

Ducit et inlicit] I. e. Suadet. Ita fœliciter restituit Lambinus locum maxime corruptum. *Creech.*

789 *Ex albis quoniam*] Hæc ratio est, cui obviam ire voluit. *Fab.*

790 *Sed variis de*] I. e. de variis et differentibus. ἀναστροφή. cum in libris manuscr. reperissem partim *variis es*, partim *variis ad*, et ita in Vicetinis, ego *sed variis de* restitui. Nam ceteræ scripturæ, *sed variant se*, *sed variantur*, *sed variata*, (quam postremam Pontanus substituerat,) omnes sunt depravatæ. *Lamb.*

Sed variis de] Sic lego cum Lambino; vel *e*. Nam vetus codex: *es*, *ad*. Gif.

791 *Quippe etenim multo*] Hæc est ratio, seu αἰτιολογία, quare causa illa, quæ illicit ad tribuendos principiis colores, nulla sit. *Lamb.* Contra illam rationem, 'ex albis quoniam,' &c. *Fab.* Insuper observandum: Hanc interpretationem tota disputatio confirmat. *Creech.*

792 *Candida de nullo, quam de ni-*

grante colore] Postremam hujus versiculi partem depravatam, feliciter, doctorum virorum judicio restitui in antiquum statum. Nam cum reperissem ita scriptum in cod. Vaticano, *Quam de nigro nate colore,* ex *nigro nate,* feci *nigrante,* quæ scriptura perspicue, et sine controversia, recta est. 'nigrante' autem interpretor nigra, ut supra 'nigrant' interpretatus sum nigra sunt: 732. 'Aut ea quæ nigrant, nigro de semine nata.' Virg. Æn. 5. 97. 'Totidem nigranteis terga juvencos.' Et 8. 353. 'cum sæpe nigrantem Ægida concuteret dextra.' Atque hanc emendationem miror Thrasonem sibi non vendicasse, ejusque approbatione tacita, hoc est, maligna et invida, contentum fuisse: qua moderatione tamen in aliis locis quamplurima usus est, si moderatio appellanda talis injuria est. *Lamb.*

794 *Præterea quon. nequeunt sine luce*] Sic argumentatur: Sine luce colores non cernuntur. corpora prima non cernuntur. ergo corpora prima nullo sunt colore prædita. Syllogismus invalidus quidem est: omnes tamen ejus partes veræ sunt. Nam sine luce colores non cerni etiam Aristoteles docet. Sic enim ille: *Τὸ ἐν φωτὶ ὁρώμενον, χρῶμα. διὸ οὐχ ὁρᾶται τὸ χρῶμα ἄνευ φωτός. τοῦτο γὰρ ἦν τῷ χρώματι εἶναι, τὸ κινητικῷ τοῦ κατ' ἐνέργειαν διαφανοῦς.* i. e. 'Quod in luce cernitur, color est: idcirco sine luce color non cernitur: hæc enim est coloris essentia, ac definitio, quod vim habet movendi id, quod est re et functione pellucidum.' Idem docet colorem esse adspectabilem in eo, quod per se adspectabile est: nempe *ἐν ἐπιφανείᾳ,* i. e. 'in extremitate corporis,' seu 'in summo cortice.' Extremitas autem per se adspectabilis, quia in se habet, per quod cerni possit, nempe colorem. pellucidum porro adspectabile est non per proprium colorem sed per alienum. *Lamb.* Syllogismus Epicurei commatis; singulæ partes veræ sunt; *τὸ δὲ ὅλον ἀσυλλόγιστον.* *Fab.* Iterum vss. 15. concludit Lucretius semina esse colorum expertia, quia color nil aliud sit quam lux in corpore refracta, vel a superficie opaci corporis reflexa. De luce refracta nihil poëta, at si prisma seu trigonum vitreum vulgare oculis apponas, senties radios lucis geminam refractionem passos varios colores exhibere: observat autem plumas circa columbæ collum, aut in pavonis cauda prout recto aut obliquo radio lucis illustratæ sunt, modo flavum, modo viridem, modo flammeum, &c. colorem diffundere. Et inde arguit in densis tenebris in quas lux nulla penetrat, et ex quibus nulla reflectitur, nullos prorsus colores esse; ac proinde colores qui redeunte luce in rebus cernuntur, procreari ab ipsamet luce, pro dispositionibus quas res habent ad eam recipiendam, reflectendam, refringendam, et referendam ad oculos. Ideoque quoniam semina nunquam in lucem veniunt, aut radios reflectunt, quasi in densissimis tenebris obruta, sunt prorsus excolora. Epicurus in libro adversus Theophrastum secundo dicit, *οὐκ εἶναι τὰ χρώματα συμφυῆ τοῖς σώμασιν, ἀλλὰ γεννᾶσθαι κατὰ ποιάς τινας τάξεις, καὶ θέσεις πρὸς τὴν ὄψιν.* Et rursum, *οὐκ οἶδα ὅπως δεῖ τὰ ἐν σκότει ὄντα φῆσαι χρώματα ἔχειν.* Plutarchus adv. Colorem. *Creech.*

798 *Propterea quod Rect. aut obl.*] Alius enim color est, si rectus sit luminis angulus: alius, si obliquus.

799 *Percussus*] Sic legendum, non *perculsus,* ut habent nonnulli typis impressi: et ita fere loquitur infra: 953. 'Qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu,' &c. et 5. 703. 'Luna potest solis radiis percussa nitere.' *Lamb.* Vulgati: *perculsus;* male. Vide 'Percussus' in Indice. *Gif.*

Recta aut obliquæ percussus luce]

Nam ex variantia anguli recti aut obliqui variatur color. *Fab.*

800 *Pluma columbarum*] M. Tull. in Lucullo: 'Neque vero hoc loco expectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. Neque enim is sum, qui, quidquid videtur, tale dicam esse, quale videatur.' *Lamb.* *Quo pacto*] Ὥσπερ, quemadmodum. *Lamb.*

801 *Quæ sita cerv. circ. collumque cor.*] Ordo est: quæ circum sita, id est, circumposita, seu circumdata, cervices et collum columbarum coronat. Fortasse imitatus est illud Nævii Iliad. lib. 1. 'Collum marmoreum torquis gemmata coronat.' *Lamb* Quæ circumposita, περικειμένη, coronat, cingit collum et cervicem columbæ. Cervix τὸ παχὺ et τὰ ὄπισθεν, collum τὸ πρόμηκες et τὰ ἔμπροσθεν significabit. *Fab.*

802 *Pyropo*] Pyropus genus est metalli. Plin. 34. 8. 'Æs in uncias duas, additis auri scrupulis senis, prætenui pyropi bractea ignescit.' Isidorus 'Pyropum' ait 'esse metalli genus ex dimidia parte auri, et dupla argenti.' Esse et gemmam quam Latini 'carbunculum' appellant, nonnulli putant. Sed videtur legendum potius, *Rubro sit clara pyropo*, quam, ut vulgo legitur, *Claro sit rubra pyropo.* Idque vel ex Ovidii versu intelligere licet 2. Met. 1. 'Clara micante auro, flammasque imitante pyropo.' *Lamb.*

Claro sit rubra pyropo] Ita in Veteribus. Nihil muto. Lambinus: *rubro sit clara.* Gif. A Lambino hæc lectió est. Vulg. *claro sit rubra pyropo.* Ex Ovid. in Met. 'Pyropus' autem, seu metallum quoddam, seu auri argentique κρᾶμα, sive carbunculum putes, haud magni interest. *Fab. Rubro sit cl.* Ita cum Lambino contra omnes Codd. 'Rubrum Pyropum' dixit Lucretius ut vs. 804. 'Virides smaragdos.' *Creech.*

803 *Quodam sensu*] Ut Gall. *en un certain sens*, ubi de visione agitur, i. e. ut mox loquetur, 'quodam luminis ictu.' *Fab.*

808 *Scilicet id sine eo f. n. p. putandum est*] Vel sic legendum, ut excudendum curavi, cum in tribus libr. manuscriptis reperiatur scriptum, *putandum est:* vel sic, *Scire licet sine eo fieri non esse putandum.* Cum hæc scripsissem in prima editione, Thraso ille impudentissimus dixit me alteram scripturam probasse, altera improbata. Potest quisquam mentiri impudentius? *Lamb.*

Scire licet] Ita veteres libri. Lambinus: *Scilicet id.* Gif.

Sine eo] Ictu scilicet. *Fab.*

809 *Et quoniam plagæ quoddam*] Audi quomodo cernamus ex sententia Epicuri: quod sumit argumenti loco ad probandum, rerum primordia coloris esse expertia. visus fit ictu quodam (inquit) nempe διὰ τῆς τῶν εἰδώλων εἰς τὴν ὄψιν ἐμπτώσεως, i. e. 'per imaginum incursionem in videndi sensum,' et per plagam, seu ictum quendam: qui ictus alius est, si oculus sentiat album colorem: alius, si nigrum: et ita de ceteris. at ictus non fit sine tactu. tactus autem non eget colore, ut suo officio fungatur. nihil refert enim, quo sint colore prædita ea quæ tangis. ergo prima corpora nullo colore contacta sunt. Sed quod ad disputationem attinet de causa visus, seu aspectus, Aristoteles visus causam esse arbitratur τὴν τῶν ὁρωμένων ἐνέργειαν, ποιότητα ἐναργοῦσαν εἰς τὴν ὄψιν: i. e. 'eorum quæ cernuntur, qualitatem vim suam expromentem atque explicantem in videndi sensum.' Plato et Stoici aliter sentiunt: quin ne hi quidem inter se plane consentiunt. qua de re lege A. Gellium libro quinto, capite decimo quinto. sed de his plura suo loco etiam a nobis dicentur lib. 4. *Lamb.* Aliud argumentum vs. 7. continetur: In omni coloris perceptione pupilla oculi percuti-

tur, alium vero ictum sentit cum albus color repræsentetur, et alium cum niger, aut quivis alius. At quid semina postulent colores quibus diversimode percutere et ferire possint? Principia ista sint tantum diversimode etiam disposita, inde variæ imagines orirentur, a quibus oculus diversimode percuteretur, et diversi motus in organis excitarentur. Visus enim, secundum Epicurum, διὰ τῆς τῶν εἰδώλων εἰς τὴν ὄψιν ἐμπτώσεως. *Creech.*

814 *Opus esse colores*] Sic legit Nonius: profertque etiam versum ex Plauto in Capt. 1. 2. 61. 'Jam maritimi omnes milites opus sunt tibi.' possem alia exempla afferre quam plurima. Cæs. libro quinto de bello Gall. 'Quæcunque ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur.' Marc. Tullius Epist. ad Curionem, 'Dux nobis et auctor opus est.' Idem Lucr. sup. 1. 1050. 'Infinita opus est vis undique materiai.' et 2. 980. 'Materies opus est, ut crescant postera secla.' et 4. 1261. 'Nec motus opus sunt nostris uxoribus hilum.' *Lamb.*

816 *Præterea quoniam non certis*] Sic habent lib. omn. manuscr. quibuscum congruunt aliquot typis excusi. sententia autem et vis hujus argumenti hæc est. Præterea (inquit) demus, prima corpora colore esse prædita: non dicent ii qui hoc volunt, in certis figuris certum inesse colorem: verbi gratia, omnia corpora prima triquetræ seu triangulæ figuræ, esse nigra, omnia quadrangulæ formæ, esse cærulea, &c. sed in unaquaque figura fatebuntur esse principia dissimilibus coloribus prædita: verbi gratia, primordia triangulæ figuræ alia esse alba, alia nigra, alia mediorum colorum. Fingamus igitur, corvos majore ex parte constare ex primordiis triangulis: quæ, ut diximus, non sunt unius coloris. Fiet igitur, ut corvi nascantur non nigri, sed vel albi, vel virides, vel cærulei, vel versicolores. Atqui hoc non fit: ergo principia non sunt colorata. Legendum autem est, *Præterea quoniam non certis*, non, ut vulgo, *nisi certis*. Lamb. Sed ponamus primordialia corpora colorata esse; an ideo dicent isti certas figuras talem et talem colorem habere? Certe fateantur necesse est in multis figuris multa esse corpora diversorum colorum; inde quid fiet? ut certarum specierum (de cycnis, corvis, et aliis id genus loquor) colores ita varientur, ut prorsus sibi non constent. Id non fit; ergo falsa suppositio. *Fab.* Aliud vss. 9. subjungit argumentum, partim ex confessione eorum contra quos disputat, partim ex constantia colorum, qui in diversis rerum generibus apparent, ductum. Qui colorata fingunt semina certos colores certis figuris non attribuunt, non affirmant quadrata omnia semina nigra esse, nec rotunda alba, triangularia cærulea, &c. Unde igitur ista in quibusdam rerum generibus constantia? Cur omnes corvi nigri, cygni interim albi? Profecto utrumque genus variis coloribus perfusum videremus, cum semina, e quibus componuntur, variis coloribus contingi possint. *Creech.*

Non certis] Vulgati, male: *nisi.* Gif. *Non certis*, e Mss. Lambinus. *Nisi certis*, Nardius, imperite. *Creech.*

822 *Ex albis album pennis*] Melius forsan *pennis* quam *pariter* Gassendi. *Creech.*

825 *Quinetiam quanto*] Aliud argumentum, quo utitur ad probandum, primordia rerum coloris esse expertia. Quo quicque minutiores in parteis secatur, eo magis evanescit ejus color. finge igitur, rem aliquam in parteis ita parvas esse dissectam, ut illæ fugiant sensum oculorum. tum scilicet intelliges, earum colorem evanuisse, atque exstinctum esse. quod si ita est, multo credibilius est, semina rerum, quæ sunt subtilissima, et

simplicissima, et minima, colore omni carere. *Lamb.* Quo quidque in minutiores partes discerpitur, tanto evanescit magis ex oculis color; quid igitur de incomprehensibili tenuitate primorum corporum dicas? *Fab.* Iterum 8. vss. disputat: Quodlibet corpus coloratum divide, quo minutiores fiunt particulæ, eo dilutior fit color, et tandem, imo dum particulæ manent sensibiles, evanescit: impudenter igitur expectamus colores in seminibus rerum, quos in exilioribus corporum partibus frustra quærimus. *Creech.*

827 *Stinguique colorem*] I. e. exstingui. 'Stinguo' verbum simplex: composita exstinguo, restinguo, distinguo, præstinguo. Usus est eodem verbo et 4. 1091. 'Ardorem in membris qui stinguere possit.' et M. Tull. Arato: 'Quem neque tempestas perimet, neque longa vetustas Interimet, stinguens præclara insignia cæli.' Idem in Prognost. 'Ut cum Luna means Hyperionis officit orbi, Stinguuntur radii cæca caligine tecti.' *Lamb.* Exstingui. Ceterum imitationem Platonis esse arbitror, qui colorem flammam e corporibus manantem esse dicebat. Locus est in Timæo, p. 542. edit. Læmatianæ, et quidem adscribi dignus: Τέταρτον δὴ λοιπὸν ἔτι γένος ἡμῖν αἰσθητικὸν, ὃ διελέσθαι χρὴ, συχνὰ ἐν ἑαυτῷ ποικίλματα κεκτημένον· ἃ ξύμπαντα μὲν χρόας ἐκαλέσαμεν, φλόγα τῶν σωμάτων ἑκάστων ἀποῤῥέουσαν, ὄψει σύμμετρα μόρια ἔχουσαν πρὸς αἴσθησιν. 'Nunc quartum sentiendorum genus dicendum, quod dividere oportet, multas enim varietates complectitur; quas omnes vocavimus colores, flammam, scilicet, ex singulis corporibus effluentem, quæ visui ad sentiendum partes convenientes habeat.' Περὶ τῆς ἀποῤῥοῆς ferme eadem in Menone dixerat, ex Pindaro et Gorgia; quæ cum Lucretianis alibi facere possint. *Fab.* *Stinguique colorem.* Sic 1. 667. 'Ignes in cœtu stingui.' Gassendus tamen, strictim. Faber arbitratur *stinguique colorem* esse imitationem Platonis, qui colorem flammam e corporibus manantem esse dixit; frigide. Certe Lucretius vel nunquam inspecto Platone dixisse potuit purpureum et puniceum colorem, qui pene igniti videntur, extingui. *Creech.*

829 *Pœniceusque color*] Duo libri manuscript. habent, *Puniceusque color:* tres *Pœniceusque:* quod probo. dictum enim *Pœniceus* pro *Puniceus*, ut *mœnera* pro *munera.* Pœniceus autem, seu puniceus color, differt a purpureo et cæruleo. Ac differentia quidem pœnicei coloris et cærulei nota est: sed pœnicei et purpurei fortasse non cuivis nota est. Purpureus color igitur ex sanie et cruore purpuræ piscis conficiebatur. Ex quo eum credibile est ruborem fuisse nigricantem. Pœniceus color vero fortasse ex palma et similibus plantis fiebat, isque rubor dilutior et floridior erat. Virg. Melib. Ecl. 7. 32. 'Puniceo stabis suras evincta cothurno.' Idem 12. 76. 'Cum primum crastina cælo Puniceis invecta rotis aurora rubebit.' Varro 4. de L. L. 'Pœnicum, purpuræ genus ex Karthagine primum allatum.' idem, 'Pœnica pavimenta ex lapide Numidico.' *Lamb.* Ita (*pœniceus*) omnes Veteres fere. *Gif.* Purpura densior erat, puniceus color, lætior et dilutior. Eadem, puto, differentia, quæ inter roseum et coccinum apud Tertull. lib. 4. adversus Marcionem. *Fab.*

833 *Postremo quoniam*] Argumentum a simili. quædam sunt corpora odore, et sonitu, seu voce carentia. nihil obstat igitur, quo minus etiam sint corpora quædam coloris expertia, nempe corpora prima: quæ sub oculos non cadunt, et iccirco non egent colore. *Lamb.* Corpora sunt quæ certis quibusdam qualitatibus carent, cur non, (a simili,) et prima

corpora careant colore, sensibilitate, frigore, siccitate, &c. *Fab.* Demum vss. 8. premit adversarios. Omnes concedunt ea corpora quæ nares sentire nequeant inodora esse; illa insuper quæ aures non audiunt sonum non habere. Quidni igitur fatendum illa etiam corpora quæ oculi percipere non valent esse colorum expertia? De qualitatibus enim soli sensus judicant, nec credendum est ullam qualitatem alicui corpori competere, quam illi sensus non attribuunt. *Creech.*

839 *Nec minus hæc*] Festus hunc versum profert in voce *sagax*, docetque sagaceis appellari multi ac sollertis acuminis. *Lamb.*

840 *Notisque*] Sic malui ex vet. cod. Vulgati: *notaque.* Gif.

841 *Sed ne forte*] Posteaquam docuit, corpora prima colore esse spoliata, probat jam aliis etiam qualitatibus carere, ut calore, frigore, siccitate, humore, succo, odore, sonitu. *Lamb.* Etiam aliis qualitatibus privata esse prima corpora. *Gif.* Satis de coloribus: cæteris etiam omnibus qualitatibus, odore, frigore, calore, sono, humiditate, sapore, mollitie, lentitudine, &c. raritate vss. 23. sua semina carere demonstrat. Tribus utitur argumentis, 1. Si odorem seminibus concedas, turbabis omnia: gratissimi odores seminum graveolentium interventu sordescerent, ut in componendis unguentis, nisi artifex inolens oleum misceat, suavissimi odores ab oleo corrumperentur. Idem etiam de sapore, sono, calore, et frigore dicendum. 2. Semina dividi non possunt, ideoque nec odorem, neque sonum, neque saporem, neque calorem, neque frigus, quæ constant e particulis e corpore emissis, emittere valent. 3. Si mollitiem, lentitudinem, paritatem, fragilitatem, &c. seminibus apponas, mutabilia insuper efficies, et interitui obnoxia, ideoque res in nihilum reciderent. *Creech.*

843 *Calidique vaporis*] Satis erat dixisse 'vaporis.' Tale igitur illud est, λευκοῖο γάλακτος. *Lamb.*

844 *Et sonitu sterilia*] Si quis lectionem vulgatam probabit, (vulgo enim *sterilia* legitur,) *i* et *a* conveniunt in unam syllabam, atque *a* postrema vocalis eliditur. Ego *sterilia* excudendum curavi, quo modo scriptum reperi in tribus codicibus manuscr. et item in antiq. Venetis et Vicetinis. *Lamb.* In quibusdam codd. *sterilia. Sterila* malim ex veteribus libris, et quibusdam Vulgatis. *Gif.* Ut 'sublima,' &c. item ut 'deformus' apud Tertul. lib. primo ad Nationes: 'deforma simulacra.' *Fab.* Vulg. *sterilia:* sed recte *sterila*, ut 'deforma' apud Tertullianum: et l. 341. 'sublima.' *Creech.*

Feruntur] Sunt. Jam antea. *Fab.*

846 *Sicut amaracini, &c.*] 'Unguentum amaracinum unguentis omnibus in Co insula præpositum est,' ut scribit Plin. 13. 1. Jam hic versus cum sex deinceps sequentibus cohærent cum superiore, et ex eo pendent, ut sit hic Lucretii sensus: prima corpora omnis qualitatis expertia sunt, ut caloris, frigoris, saporis, odoris, quemadmodum si quis unguentum amaracinum, aut myrrhinum facere in animo habeat, quærere eum par sit oleum, quoad ejus fieri possit, omnis odoris expers. *Lamb.* Ejus σκευασίαν, seu compositionem diligenter persecutus est Dioscorid. lib. I. c. ξή. *Fab.* Qui plura de unguentis velit, Plinium, Dioscoridem, Theophrastum, Athenæum legat. Qualia qualia sunt unguenta, eadem est argumenti Lucretiani vis et virtus. *Creech.*

Stactaque] Stacta, liquor myrrhæ. Theophrast. περὶ ὀσμῶν· ἐκ κιναμώμου, καὶ ἐκ σμύρνης κοπτομένης ἔλαιον ῥεῖ. στακτὴ δὲ καλεῖται διὰ τὸ κατὰ μικρὸν στάζειν. i. e. 'Ex cinamomo, et ex smyrna contusa oleum manat: stacte autem appellatur, quia paulatim et

guttatim fluit.' *Lamb.* Στακτὴ δὲ καλεῖται τῆς προσφάτου σμύρνης τὸ λιπαρὸν, κεκομμένης μεθ' ὕδατος ὀλίγου, ἀποτεθλιμμένον τε δι' ὀργάνου. 'Stacte vero vocatur pinguitudo recentis myrrhæ cum pauca aqua contusæ et organo expressæ.' Dioscorid. lib. I. c. σγ'. ibi optime legit Saracenus ἀποτεθλιμμένον. Sed et illud τέ tollendum arbitror. De Nardino vide caput οέ. scriptoris ejusdem. *Fab.*

847 *Et nardi florem*] Alii libri habent, *Et nardi florum:* quæ lectio ferri potest, ut subintelligamus *liquorem*. alii, *Et nardi florem:* ut nihil subintelligamus, sed per nardi florem unguentum ex nardi flore confectum intelligamus: quos nunc quoque sequor. Sic autem Plato in Timæo, quod ad sententiam attinet: Διὸ καὶ πάντων ἐκτὸς εἰδῶν εἶναι χρεὼν τὸ τὰ πάντα ἐκδεξόμενον ἐν αὑτῷ γένη, καθάπερ περὶ τὰ ἀλείμματα, ὁπόσα εὐώδη, τὰ δεξόμενα ὑγρὰ τὰς ὀσμάς, &c. i. e. 'Quapropter et omnium formarum expers sit oportet id quod omnia in se genera recepturum est, quemadmodum qui versantur in confectione unguentorum, aut liquorum odoratorum, ii liquores, qui suaveis odores recepturi sunt, dant operam ut sint omnis odoris expertes.' De unguentis legendus Plin. 13. 1. ubi unguentum ex narcissi flore compositum, narcissinum nominat, his verbis: 'Narcissinum quoque ex flore narcissi desiit componi.' quæ verba hanc scripturam comprobant. Præterea Festus hunc versum profert in voce 'nectar:' sed mendose. *Lamb.* *Et Nardi florem.* Ita ex veteri codice, et Festo restitui. Vulgati, ex Marullo: *florum, halant;* pessime. In Festo, *qui floribus halet;* male. Vide Indicem: *Flos.* Gif. Lambinus *florem:* Unguentum viz. ex Nardi flore confectum. Solenne optimis authoribus id quod eximium cujusque rei florem appellare: Sic 'Flos vini' apud Plautum, 'Flos flammæ' apud Lucretium; 'Flos populi' apud Ennium: 'Flos illibatus populi, suadæque medulla.' Festus in voce 'Nectar' legit, *Et Nardi florem Nectar qui floribus halet.* Cr.

Nectar] Odorem suavissimum. translatio est a gustandi sensu ad odoratum. *Lamb.*

Halant] Apud Festum legitur *habet*, plane corrupte. Pro *halet*, sive *halat*, in vulgatis aliquot, *halant:* quo modo excudendum curavi. Nam in quattuor libris manuscr. scriptum reperi *halat* numero singul. et ita habent ceteri vulgati: quæ fortasse vera scriptura est, ut sic dicamus: 'qui flos nardi nectar n. h.' seu potius, 'qui liquor amaracini, stactæ, nardi florum, nectar naribus halat, seu halet.' *Lamb.*

849 *Quoad licet, ac potis es*] Ita ex veteribus libris scripsimus. Vulgati: *possis*. Gif. Sic reposui, partim conjectura ductus, partim codicum veterum testimonio commotus. *Potis es* autem valet potes: ut 'potissum,' possum. Vulgati autem habent, *Quoad licet, ac possis*, mendose. Thrase tamen triennio post, ita se restituisse prædicat. Quid impudentius? *Lamb.* Carrio e Mss. *Potis est reperiri.* Creech.

Inolentis] I. e. non olentis, odore carentis, ἀόσμου. *Lamb.* Gifanius criticæ familiæ columen rem novam in Indice te docebit, lector; 'inolere,' non olere, ut 'impensus' apud Festum, non pensus. Nisi legissem ipse, nunquam tale quid potuisse ab ullo homine scribi credidissem. Et tamen hæc ab eo sunt de cujus hodieque virtutibus multi tam libenter prædicant. Sed et ille et qui cum illo eadem sentiunt, pueriliter falluntur, quamvis enim 'inolens' sumatur pro eo qui non olet, haud tamen continuo dices 'inolere' pro non olere. 'Indoctus' dicitur, sed non indoceo, 'Injussus,' sed non injubeo. 'Insciens,' sed non inscio. 'Me indicente hæc non fiunt.' Ter. Adelph. 3. 4. 62. i. e. Ita fac-

tum iri dixeram; et tamen nusquam reperias, 'indico' pro non dico. Apud Varronem R. R. 3. 6. de apibus, 'Neque ipsæ sunt inficientes, nec non oderunt inertes.' Vides ibi 'inficientes' pro ignavis et inertibus sumi, neque tamen ullibi reperias 'inficio' pro 'nihil facio.' In Apologet. Tertulliani legere est, 'Totum enim hoc mundi corpus sive innatum et infectum secundum Pythagoram, sive natum et factum secundum Platonem,' &c. ubi 'innatus' pro non natus sumitur; neque tamen fando unquam auditum est innasci pro non nasci, neque intingo pro non tango, quamvis 'intactus' in ea notione sumatur. Apud Festum denique, nam illius exemplum quasi rarum citat Gifanius, cum tamen alibi infinita numero sint, 'impensus' pro non pensus, sed non ideo tamen dicas 'impendere' pro non pendere. Videlicet, ejusmodi formationes intra participia consistunt; doctus, indoctus, sciens, insciens, &c. Pudendus error, et viro indignus. Sed quando semel cæptum est, naviter nugari oportet. Marcus Zuerius Boxornius, qui nobis inquinatissimum Plautum nuper dedit, nihilo plus sapiebat quam Gifanius; cum enim legisset in Amphitruone 4. 1. 9. 'Nam me, quam illam quæstionem inquisitam amittere, Mortuum satius est;' (quem locum vel pueri intelligant;) quid ibi cymbalistes noster? audi; facinus enim faciet dignum toga, dignum epomide et corynephoris. 'Inquirere,' inquit, 'non modo diligenter et anxie quærere, sed etiam, 'non quærere' significat, sicut hoc loco.' Vides clarissimum doctorem ab eodem principio atque Gifanium errasse. Itaque ubinam cor, ubi cerebrum? ἐν πτέρνῃ. *Fab.*

852 *Concoctos*] Una coctos. Nam quæ inter se commiscentur ad unguenti alicujus compositionem, concoqui debent. Plin. eodem lib. loquens de unguento megalio: 'Hujus proprietas ut ventiletur in coquendo, donec desinat olere: rursus, refrigeratum, odorem suum capit.' *Lamb.*

Viro] Sua naturali virtute: sic enim Nonius Marcellus hunc versum proferens interpretatur. *Lamb.* Humore, jam antea sæpius. Adde locum Tertulliani de Anima: 'De limo caro in Adam; quid aliud limus quam liquor opimus? inde erit genitale virus.' Et paulo superius: 'Denique, ut adhuc verecundia magis pericliter quam probatione, in illo ipso ultimo voluptatis æstu, quo genitale virus expellitur, nonne aliquid de anima quoque sentimus exire?' Obiter animadvertendum idem de anima sentire cum Lucretio, quod ad τὸ *corporeitatem* pertinet; quod ei cum aliquot doctoribus commune est: sed in ceteris ab illo diversus abibit. *Fab.*

853 *Propterea demum*] Postremo (inquit) primordia rerum debent non adhibere gignendis rebus suum odorem, propterea quoniam, &c. hic enim est ordo verborum. *Propterea quoniam* autem, i. e. proterea quod, vel propterea quia, ut sæpe idem loquitur. *Lamb.*

858 *Et Cetera: quæ cum ita sunt tandem, ut mort. const.*] Sic habent quattuor libri manuscr., eandemque scripturam vidi annotatam ad oram codicis typis impressi, quem mihi commodarat Vincentius Laureus Calaber, vir doctus et integer, cujus scripturæ sententia non obscura est. Et simili ratione (inquit) primordia rerum non adhibent in rebus gignendis saporem, nec frigus, nec teporem, nec calorem, &c. quæ cum sint hujusmodi tandem, ut sint mortalia, utpote 'Molli lenta, fragosa putri, cava corpore raro;' necesse est a principiis sint sejuncta. *Lamb.* *Tepidumque vaporem, Cetera:* Ita vetus liber; recte. Vide in Indice: 'Cetera.' *Gif.*

859 *Mollia, lenta, fragosa, putri cava, corpore rara*] Ita ex conjectura restitui. Vulgati: *putricava;* quod et bar-

barum est. *Putri* pro putredine et carie exesa. Aliis: *raro.* Forte: *putria.* Gif. - *Molli lenta, fragosa putri, &c.*] Sic hunc versum restituit (Adv. p. 157. et 203.) Turnebus. Nam omnino vox 'putricava' non erat Latina: sed cum eam interpretabar carie et putrore exesa, sequebar vulgus. Sic igitur hic versus explicandus: cum sapor, frigus, calor, seu tepor, sint molli corpore lenta, putri corpore fragosa, i. e. fragilia, raro corpore cava: debent ea a principiis esse sejuncta, et principia debent his carere. *Lamb.* Optima hæc lectio a Lambino est: ceteræ pessimæ sunt. Sensus est: Ubi calor, tepor, frigus reperiuntur, necesse est corpora esse lenta, id est cedentia, flexibilia propter mollitiem, fragilia propter putredinem et coctionem, cava propter raritatem, (ἀραιότητα,) quæ in principiis si statuas, tum omnia ruant necesse est. *Fab.* Ita legit Turnebus. Sensus est, ubi calor, frigus, tepor reperiuntur, necesse est corpora esse lenta, i. e. cedentia, flexibilia propter mollitiem, fragilia propter putredinem et coctionem, cava propter raritatem, quæ in principiis si statuas, tum omnia ruant necesse est. Hæc Faber. Probatur lectio, sed interpretatio displicet; nam mollities, raritas, et similes qualitates æque ac sapor, odor, sonus, frigus et calor videntur his versibus a seminibus separari. *Creech.*

864 *Nunc ea quæ sentire videmus*] Nunc docere incipit, animalia constare ex principiis insensibilibus: hoc est, principia, ex quibus constant animalia, esse insensilia, insensilia autem, i. e. sentiendi vim non habentia. nam sensilia sunt, quæ sentiendi vim habent, αἰσθητικὰ appellant Græci. 'quæ sentire videmus cumque,' i. e. quæcumque sentire videmus: tmesis. *Lamb.* Fieri animalia ex principiis insensilibus. Vera ratio est, etiam si plures afferet, Ad sensum multa requiri; At primordia sunt simplicia, ergo. *Fab.* Hactenus semina rerum calore, frigore, odore, sapore, colore, cæterisque qualitatibus destituta esse demonstravit Lucretius, ex iis tamen res calidas, frigidas, sapidas et olentes constituit: jam majus opus movet, et docet res sensiles e principiis nullo prorsus sensu præditis componi posse: 1. fidem Experientiæ implorat vss. 9. E stercore putrido vermes nascuntur, at in stercore isto frustra vitam, aut sensum aliquem requiras. *Creech.*

866 *Neque id manifesta refutant, &c.*] Sic solebat interdum suas sententias, suaque decreta confirmare Epicurus, ea quæ non facile sensu probari possent: ταῦτα οὐ μάχεται τοῖς φαινομένοις, i. e. 'hæc non pugnant cum iis quæ sunt in promtu.' et οὐδὲν τῶν φαινομένων τούτοις ἀντιμαρτυρεῖ, i. e. 'nihil eorum quæ sunt in promtu contra hæc dicit testimonium.' Itaque et apud Plutarch. et apud Diog. Laërtium crebra sunt hæc: οὐδὲν τούτων ἀπογινώσκει Ἐπίκουρος, ἐχόμενος τοῦ ἐνδεχομένου. i. e. 'nihil horum improbat, aut rejicit Epicurus, hærens in eo quod ejusmodi est, ut fieri et contingere queat.' *Lamb.* Solemnis Epicuri ratio, οὐ μάχεται τοῖς φαινομένοις. quæ eo validior videri debet, quod omnibus magis obvia est. *Fab.*

868 *Manu ducunt*] Χειραγωγοῦσι. *Quippe videre licet, vivos, &c.*] Docet Aristoteles lib. 5. de Hist. Anim. cap. 19. quo loco enumerat insectorum origines, etiam e cœno, fimo, et sterquilinio nasci: quæ scilicet e vermibus ante genitis fiunt. Sic apes exsistunt ex vitulo suffocato et putrefacto, quemadmodum docet Virg. 4. Georg. et mures magni certis temporibus in agro Thebano ex terræ glebis nascuntur, ut refert Diodorus Siculus lib. 1. non longe a principio. *Lamb.*

871 *Putrorem cum sibi, &c.*] Sic legendum, non *putorem*. Simile erratum invasit in Arnobii lib. 2. non longe a

principio, ibi, 'Utrum illum tellus uliginis alicujus conversa putore, tamquam vermeis, animaverit, tamquam mureis?' nam legendum *putrore*. Lamb. Ita (*putrorem*) legendum, ut mox: 'quasi putrefacta per imbres.' De hoc et infra, lib. 6. fere extremo. Vulgati: *putorem*. Vide et inf. vs. 928. *Gif.*

873 *Præterea cunctas, &c.*] Neque exemplum tantum proponit in vermiculis et animalibus dum gignuntur, sed in animalibus etiam genitis, vss. 12. cum cibus assumptus ex inanimi animatus evadit. Alimentis insensilibus, gramine, frondibus, &c. pecudes, et aves, res totæ sensiles, nutriuntur; istis vescitur humanum genus, ideoque e particulis insensilibus graminis et frondium tandem constituitur. Hæc omnia apposita similitudine illustrat. Lignum aridum in ignem et flammam resolvitur, at non magis distat insensile alimentum a carne viva et sentiente, quam lignum a flamma lucente et clara. Et quemadmodum oportet ex ligno extricari particulas, quæ sese cientes, explicantes, novaque ratione disponentes, nova illa lucendi, calefaciendique vi polleant, ita ex cibo secerni oporteat spirituosas particulas, quæ certa ratione diductæ, novoque modo dispositæ energiam hanc sentiendi obtineant. Sensus enim sensilisve rei procreatio ex insensilibus principiis debetur certæ et speciali eorum magnitudini, figuræ, positioni, ordini, et motui. *Creech.*

874 *Vertunt se fluvii, et frundes, et pab. l.*] Sic legendum, non, ut est in vulgatis, *Vertunt se fluvii in frondeis, &c.* hoc enim significat, fluvios, et frondeis, et pabula, verti in naturam pecudum, cum scilicet pecudes fluviis sitim sedant, frondibus famem explent. *Lamb.* Vulg. *in frondes*. Gif. Lego: *Vertunt se fluvii in frondeis.* Salm. Ep. 48.

875 *Vertunt pecudes in corp.*] Cum vescimur earum carnibus. *Lamb.*

876 *Et nostro de corp. s. f.*] Cum devoramur a feris: ut 5. 998. 'Unus enim tum quisque magis deprensus eorum Pabula viva feris præbebat dentibus haustus; Et nemora ac monteis gemitu, silvasque replebat, Viva videns vivo sepeliri viscera busto.' et Homer. Ιλιάδ. α. in princip. αὐτοὺς δ' ἑλώρια τεῦχε κύνεσσι, Οἰωνοῖσί τε πᾶσι, et sæpe alibi. *Lamb.*

877 *Pennipotentum*] Avium. *Lamb.*

880 *Non alia longe*] I. e. simili fere ratione. *Lamb.*

881 *Explicat*] Resolvit, videlicet natura. *Lamb.* Dissolvit, resolvit, ἀναλύει. *Fab.*

882 *Jamne vides igitur*] Innuit, dissimilitudinem rerum creatarum adscribendam esse variis ordinibus, positurìs, motionibus, conciliis principiorum potius, quam figurarum dissimilitudini. *Lamb.* Sup. vs. 759. *Propterea magni, &c.* Gif.

885 *Tum porro quid id est*] Hoc sentit Lucret. Porro quidnam illud est, quod animum commovet, et secum hac de re dubitare cogit, ita ut credere non possis, sensile ex insensilibus principiis gigni? nimirum quod lapides, et ligna, et terra, et similia, commista et confusa, nequeunt vivere, neque sentire. quemadmodum igitur ea quæ dixi, una mista, vitalem sensum reddere nequeunt, ita videtur incredibile ex principiis insensilibus gigni animanteis. *Lamb.* Ne argumentis ab experientia ductis repugnare videatur ipsa experientia, cavet vss. 16. Negare non potuit ligna, lapides, terramque commista aliquando insensilia manere, aliter viventes domos, et turres sensiles efficeret. Fatetur igitur res insensiles, nisi certa figura et magnitudine donentur, debito motu agitentur, certoque ordine disponantur, nunquam efficere res sensiles; at debita omnia et requisita adhibeantur, animal nascitur e re maxime insensili. Putres-

cat enim lignum, aut glebæ imbribus resolvuntur, et animalium huc et illuc reptantium agmina subito admirabere. *Creech.*

Percutit ipsum] Ter. Andr. 1. 1. 98. 'percussit illico animum.' Quid te movet, qua causa impulsus dubitas? nam 'varios sensus expromere,' dubitare est. *Fab.*

886 *Et varios sensus exprom.*] I. e. et in varias sententias animum distrahit. *Lamb.*

887 *Ex insensilibus ne credas*] In voce 'insensilibus' nullum inest mendum, mea quidem sententia, cum hæc scriptura confirmetur auctoritate omnium codicum et manuscr. quibus usus sum, et impressorum; tametsi Priscianus lib. 4. legat, *Ex insensibili*, nisi sit eo loco corruptus Priscianus. in verbo 'credas' fortasse videatur alicui aliquid inesse mendosi, et legendum *credat*. Tum in particula 'ne' suspicantur docti quidam subesse aliquod ulcus, propterea quia libri manuscripti habent, *ni credas*. ego tamen nihil mutavi, quamvis sciam, *ni* usurpatum esse a veteribus pro *ne*: sup. 773. ubi vulgati libri habent, *Neve, alium quemvis quæ sunt induta, &c.* in manuscriptis legitur, *Nive alium, &c.* Satis est mihi lectorem admonuisse de antiqua scriptura, ejusque rationem breviter attulisse. *Lamb.* Priscianus, lib. 4. *insensibili.* Gif. *Sensile gigni.* Codex Bertin. et Vatic. et aliquot vulgati, habent *sensile nasci.* Lamb.

889 *Vitalem*] Vitæ convenientem, vel vita præditum, vel ad vitam accommodatum. *Lamb.*

890 *Illud in his igitur fœdus*] Non video quamobrem scripturam veterem immutare debuerim: quæ reperitur in quattuor lib. manuscriptis, nisi quod Bertinianus et Memm. habent *sedus* parva immutatione: quibuscum consentiunt Vicetini et Florentini. hujus autem loci hæc sententia est. Dixi equidem, ex principiis sensu carentibus animalia gigni: videtur hoc esse absurdum, ut si quis dicat, ex lapidibus et lignis animantem oriri et conflari posse. illud igitur fœdus, id est, illam conventionem et pactionem, per quam a me dissentire desinas, mihique assentiare, meminisse decebit: non dicere me, ex omnibus principiis omnino et simpliciter extemplo res sensu præditas et sensus gigni: sed ex principiis hac vel illa figura, et quæ sic vel sic moveantur, et quæ hoc vel illo ordine collocentur, &c. *Lamb.* Vulgati: *rebus.* In quibusdam veteribus: *sedus. Fœdus;* recte, i. e. sit hoc inter nos constitutum, et pactum. *Gif.* *Illud in his igitur fœdus meminisse decebit,* Lectio vulgata fuerat, *Illud in his igitur rebus meminisse decebit:* sed illam uterque interpres mutavit; legendo non *rebus* sed *fœdus.* At nihil necesse fuit; sic enim loqui amat Lucretius: id quod uberrima exemplorum seges probabit. 'Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi.' 'Illud in his quoque te rebus cognoscere avemus.' 'Illud in his rebus non est mirabile.' 'Illud in his obsignatum quoque rebus habere.' 'Illud in his rebus videor [sic legendum] firmare potesse.' 'Illud in his rebus nequaquam sumere possis.' 'Illud in his rebus non addunt, nec tibi earum.' 'Illud in his rebus minime est mirabile habendum.' 'Illud in his rebus vitium vehementer.' 'Illud in his rebus ne me arripuisse rearis.' *Fab.* in Emend. Magis probem quod in al. legitur, *Illud in his igitur rebus.* Fab. in Not.

Fœdus] Ita Lambinus e quatuor Mss. Et 'Fœdus' interpretatur illam conventionem et pactionem, per quam a me dissentire desinas, mihique assentiare: sed non tanta est librorum auctoritas. 'Illud fœdus' nunquam in Lucretio invenies, sed passim 'Illud in his rebus,' quod alii rectius amplectuntur. *Creech.*

892 *Sensilia extemplo*] Sic scriptum reperi in quinque libris manuscript. quibuscum impressi Aldini antiquiores congruunt. Alii habent, *Sensile et extemplo.* præter Florentinos, qui habent, *Sensile progigni extemplo, et producere sensus.* plane vitiose. *Lamb.*

898 *Sed magni referre ea primum quantula constent Sensile quæ faciunt, et qua sint prædita forma, Motibus, ordinibus, posituris denique quæ sint.*] Liquido jurare possim, legendum; *queis sint;* i. e. quibus posituris, &c. ut versu superiori 'qua prædita forma,' quod et arbitror lectum in aliquo exemplari fuisse. Sic in vs. 194. 'in tales venere meatus Qualibus hæc rerum genitur nunc summa novando.' Cui loco concinit quod in 2. est vs. 1007. 'Propterea magni quod refert, semina quæque Cum quibus et quali positura contineantur.' *Fab.* in Emend. Necessario legendum *queis sint*, ut alibi monitum. *Fab. in Not.* Non opus mutatione. 'quæ' enim, ut passim, valet qualia, ut in præcedenti 'qua' valet quali. *Voss.*

900 *Concil. ita, ut deb.*] I. e. hoc modo congregantur, et conveniunt, quomodo animalia gigni necesse est, vel gigni oportet. Venit mihi aliquando in mentem, legendum esse *debeant:* quod et quidam conjecerunt, ut sit hæc sententia: ita conciliantur, id est, tali modo et tali ordine conjiciuntur et coëunt, ut ex iis ita conjectis et congressis animalia gigni debeant. Sic 3. 963. *respondeamus* positum est, quattuor syllabarum, ibi: 'Quid respondeamus, nisi justam intendere litem,' &c. ad quem locum plura. *Lamb.* Forte: *debeant.* Vide 1. 288. et 3. 963. Et in Indice: 'Respondeamus.' *Gif.*

901 *Deinde ex sensilibus cum sensile*] Hujus scripturæ, quæ nihil fere ab antiqua discrepat, nisi quod *suetis*, pro *sueti*, quod est in libris omnibus, substitui, sententia plana est. Deinde (inquit) cum constituunt, id est, statuunt sensile ex sensilibus principiis posse creari; quæ quidem sensilia ex aliis sentire consueverunt, nempe ex venis, nervis, visceribus, et similibus; tum faciunt principia illa sensilia, mollia; et ita mortalia, quod esse non potest. Sed tamen demus ista posse æterna permanere, &c. *Lamb.* Aliud Lucretii argumentum vs. 5. continetur, quia si principia, ex quibus est sensus, sensilia sint, erunt igitur ipsa mollia, cum nulla res dura, solidave, sit capax sensus: quare et erunt corruptibilia, quippe cum, nisi solida sint, distrahi possint, atque idcirco suam naturam amittere: atqui debent rerum principia, ut declaratum superius est, incorrupta perseverare. Ita optime philosophus Gassendus: grammaticum vero Lambinum audiamus. Deinde cum statuant sensile ex sensilibus creari posse; quæ quidem sensilia ex aliis sentire consueverunt, nempe ex venis, visceribus, nervis, et similibus; tum faciunt illa sensilia mollia, et ita mortalia. Hæc grammaticus, dum verba potius quam sensum spectat; quippe vitiosos Codices sequutus desipit. Quid enim sibi velint istæ voces, 'Ex sensilibus, porro ex aliis sentire suetis,' cum illi, Plato et Anaxagoras, contra quos disputat Lucretius, ipsa rerum principia statuerunt sensilia? Nullis igitur libris adjutus, sed re ipsa admonitus audacter lego *Denique principiis qui sensile posse creari, &c.* Creech.

902 *Sentire suetis*] Sic videtur legendum, ut sit hic Lucretii sensus: ex sensilibus suetis, i. e. quæ solita sunt, porro, id est, porrotenus, sentire ex aliis, videlicet ex visceribus, nervis, venis, ut diximus: quæ quidem sunt mollia et mortalia. *Lamb.* *Suetis.* Ita Lambinus; recte, ut opinor. In libris omnibus tamen: *sueti.* Gif. Quod tamen rectum puto, et *sentire, &c.* Poëtæ significare, sapere ex

aliis, alios sequi. Præterea post 'porro,' distinctione posita, planiorem (ut puto) locum reddidi. *Hav.*

903 *Mollia tum faciunt*] Quinque libr. manuscript. habent, *Mollia cum faciunt*: vulgati plane mendose, *Mollia quæ faciunt*. Lamb. *Mollia cum faciunt*. Ita omnes libri veteres, vel: *qum*. Marullus: *quæ*. Lambinus: *tum*. Forte etiam, *confaciunt*. Gif. Male in utraque editione Gifanii, *cum*. est enim contra sententiam. *Fab.* E Codicibus nescio quibus *cum* exhibet Gifanius, et conjicit legendum, *confaciunt*. Creech. *Mollia confaciunt* ex Vossii mente scripsit hoc loco Lucretius. At *conficere* apud nostrum valet interimere. 1002. 1143. 1161. quod huc non quadrat. *Preig.*

906 *Sed tamen esto*] I. e. sed tamen demus. *Lamb.* Aliud vss. 12. proponit argumentum. Supponamus sensilia hæc rerum principia, quæ Plato et Anaxagoras statuerunt, ac proinde mollia, æterna esse posse nec interitui obnoxia, haberi tamen sensilia non possunt, neque ut partes, quia partes separatæ non sentiunt, neque ut tota, quia hoc modo essent quædam animalia, ac ideo mortalia, seu corruptibilia; quod adversatur suppositioni. *Creech.* Sic 4. 1165. 'Sed tamen esto jam quantovis oris honore, Cui Veneris membris vis omnibus exoriatur, Nempe aliæ quoque sunt.' *Preig.*

907 *Nempe tamen, &c.*] Dilemma est hujusmodi: demus, hæc principia sensilia posse esse immortalia. ea aut habebunt sensum partis, id est, talem sensum habebunt, qualem habent partes, aut erunt putanda similia totis animantibus, i. e. talem sensum habebunt, qualem totæ animantes: si dicas, partis sensum habere; pars a toto separata neque sentit, neque est: verbi gratia, manus separata ab humano corpore non sentit, estque manus καθ' ὁμωνυμίαν, i. e. ex similitudine nominis, ut manus picta. sin erunt similia totis animantibus, ergo erunt mortalia: si mortalia, ergo non principia. *Lamb.*

908 *Aut similia*] Sic legendum, reclamantibus omnibus codicibus, præter Florent. et Venetos recentiores, et Basilienseis: quos secutus sum, ut hoc loco emendatiores. Est autem hic anapæstus pro spondeo, *lia to*: vel dic, duas breveis pro una longa haberi. *Lamb.* Sic (*similia*) recte, ut puto, Marullus. Omnes veteres libri: *similis*. Vide et supra, hoc libro, 718. *Gif.*

Putari] Sic habent codices Veneti antiq. et ita legendum. *Lamb.* Ita in veteribus nostris. *Gif.*

909 *At nequeant per se partes, &c.*] Hunc versum sic restitui, partim secutus codices Florent. et Aldin. recentiores, partim conjectura ductus; cum legeretur antea in omnibus libris *sentire, necesse est*, plane mendose. admonitus sum autem a simili loco, qui est 3. 632. 'nec aures Absque anima per se possunt sentire, nec esse.' *Lamb.* Vulgo male *necesse*. Ita olim apud Festum, in 'Nec,' ex nec escit, depravatum erat 'necescit.' *Gif.*

910 *Namque alios sensus membrorum res petit omnes: Nec manus a nobis potis est secreta, neque ulla Corporis omnino sensum pars tota tenere*] Ita in veteribus quibusdam, eamque scripturam et ordinem non vulgati tantum libri, sed sententia omnino postulat. Est enim in hoc versu ratio præcedentis, nimirum: ex pluribus rem consistentem. partibus earum omnes sensus requirere. Atque ita omnes partes inter se colligatas esse. *Gif.* *Namque alium.* I. e. nam pars a toto suo separata aliorum omnium membrorum sensus respuit. argumentum est a partibus, hoc modo: pars a toto separata aliarum omnium partium suarum sensus rejicit ac respuit. ergo pars sola, id est a toto sejuncta, totius corporis sensum tenere

potest. Qui hos versus ordine converso legunt, nihil vident; qui aliam sententiam esse dicunt, *μαίνονται*. *Lamb*. Interpretes disputant quo modo legendus sit hic versus, et quo ordine collocari debeat: Lambinus, Gassendus, Faber, *Namque alium Sensus membrorum respuit omnes*, et vs. 912. subjungunt: quasi dixisset Lucretius: Pars a toto suo separata aliorum membrorum sensus respuit, ergo pars sola, i. e. toto sejuncta, totius corporis sensum tenere non potest. Displicet hæc interpretatio; sufficit enim, (respondeant illi qui statuunt semina sensilia,) si pars sejuncta sensum sibi peculiarem, licet non totius corporis sensum retineat. Legendum autem existimo, *Namque alium sensus membrorum res petit omnis*: et vs. 909. subjungendum: viz. quælibet pars postulat unionem cum aliis membris, ut sensus capax sit, nam sine vitali partium consensu, ut sæpe Lucretius, nullus est omnino sensus. *Creech*.

Omnium] Sic legendum, non, ut vulgo *omneis*. Lamb.

912 *Corporis*] Quidam veteres: *Corporum*, male. *Gif*.

915 *Qui poterunt igitur*] Si primordia rerum erunt animalibus similia, atque adeo eadem, et erunt sensu prædita, quomodo poterunt dici primordia rerum, et esse immortalia, cum sint animalia? *Lamb*.

916 *Et leti vitare vias*] I. e. et mortem vitare. eadem tralatione dictum *leti vitare vias*, qua 'leti januam animo patere, et non patere, seu præclusam esse,' 3. 829. *Lamb*.

917 *Mortalibus una, eademque*] Ταὐτὰ τοῖς ζῴοις. sic loquitur 3. 1050. 'quorum unus Homerus Sceptra potitus, eadem aliis sopitus quiete est:' et Hor. ad Pison. 467. 'Invitum qui servat, idem facit occidenti.' *Lamb*. Una atque eadem cum animalibus. 'Idem facit occidenti,' Hor. ad quem locum exempla congesserunt Interpretes. Græce nil frequentius. alibi quoque Lucret. *Fab*. *Eadem animalibus mortalibus* dixit, ut inf. 4. 1168. 'eadem turpi.' *Preig*.

918 *Quod tamen ut possint*] Quamvis possint vias leti vitare, et immortalia esse, non fungentur munere principiorum tamen: neque ex iis quicquam gigni poterit, præter animanteis. *Lamb*. Ulterius progreditur vss. 5. Quia licet admittantur et quasi animalia et immortalia simul, tum nullum animalium, qualia jam visuntur, gigni poterit, sui scilicet generis, coalitumve in unam speciem: sed acervus solummodo et congeries variorum animalculorum. Hæc Gassendus. Alia Faber, sed pejora: Ponamus sensibilia esse principia neque tamen corruptibilia, quando ita vis, quid tandem ex illis fieri poterit? Nihil certe præter animalia, non arbor, non metallum, &c. *Creech*.

920 *Scilicet ut nequeant*] Argumentum a simili. *Lamb*. *Scilicet ut nequeunt homines, &c*. Ita conjectura ductus, ut inf. vs. 936. Vulgati: *nequeant*. Gif.

921 *Inter sese, &c*.] In libris sequentem versum hunc, *Sic itidem quæ sentimus, sentire necesse est*, ut absurdum sustuli. Alium supposuit Lambinus, hunc *Per Veneris res, extra homines, armenta ferasque*. Bonum quidem. Sed ego veteres omnes libros sequor, et ea subintelligo ex præcedentibus. *Gif*.

Conveniendo Per Veneris res] Conveniendo per complexum Venereum. Sententia hujus loci hæc est: prima corpora ponantur sensilia, et animalia: nihil creabunt per concilium suum præter animalia, quemadmodum homines per conjunctionem maris et fœminæ nihil gignunt præter homines, tauri nihil præter tauros, feræ nihil extra feras. hunc versum, qui deerat, reposui, in codice typis

illo quidem impresso, sed cum manuscriptis comparato repertum, cum esset adscriptus ad oram libri: quem Lucretii esse plane arbitror. Atque ut hunc restitui qui desiderabatur, ita illum sustuli qui fuerat inepte suppositus, ut minime Lucretianum et supervacaneum. nam simile quo utitur, refertur ad ea quæ antecedunt. Versus autem hic est: *Sic itidem, quæ sentimus; sentire necesse est.* vel, ut alibi legitur, *Sic itidem quæ' sunt, minimis, sentire necesse est.* Cum hæc scripsissem treis ab hinc annos, simiam illam turpissimam non puduit scribere, se hunc versum sustulisse. *Lamb.* Pro hoc versu alii libri exhibent, *Sic itidem quæ sunt minimis sentire necesse est.* in aliis invenies *Sic itidem quæ sentimus sentire necesse est.* e Libro quodam cum Mss. comparato substituit Lambinus *Per Veneris res, &c.* rejicit Gifanius: nec valde necessarius videtur, quippe auferas illum, valet tamen Lucretii argumentum. *Creech.*

923 *Quod si forte suum*] Deinde vss. 7. ridet illos qui asserunt semina sensu quidem prædita esse, at non eo qui postea in animalibus apparet, et aliud subjicit argumentum illi, quod vs. 870. continetur, affine: Ex ovis nascuntur aves, vermes e putri terra exiliunt, at sensilia ova, aut glebas viventes quis dixerit? *Creech.*

924 *Attribui, quod*] In quibusdam veteribus: *id quod.* Gif.

925 *Tum præterea, q. f. ante Q. &c.*] Præterea (inquit) quatinus, i. e. quoniam, ex ovis fiunt pulli, ex glebis exsistunt vermes, quod antea fugimus, vs. 896. 'Quarum nil rerum in lignis glebisque videmus:' et supra, 888. 'Nimirum lapides et ligna,' &c. 'Fugimus' autem, i. e. negavimus, non concessimus. Quoniam igitur id fieri videmus: Scire licet gigni posse, &c. Verbum 'est,' quod fuerat inculcatum post vocem 'præterea,' sustulimus, secuti cod. Venetos antiq. et Vicet. et nonnullos manuscr. *Lamb.* *Præterea, quod.* Alii *Præterea est, quod.* Gif.

Quod fugimus ante] Negavimus. Vox est ex usu forensi, uti 'defendere' pro affirmare, asserere: respicit autem locum illum, vs. 896. 'Quarum nil rerum in lignis glebisque videmus.' *Fab.* *Fugimus*, negavimus, non concessimus, Lambinus: et idem reliqui interpretes; addit Faber: Vox est ex usu forensi, uti 'Defendere' pro affirmare, asserere; respicit autem locum illum, 'Quarum nil rerum in ligneis glebisque videmus:' vs. 896. Sed qui locum inspicit, sat scio, huic observationi nequaquam consentiet. Legendum igitur arbitror *figimus*, i. e. ponimus seu probamus: et vox ista non incommode respiciet vs. 870. ubi pars hujus argumenti proponitur. *Creech.* Nusquam ita 'figimus' apud Lucret. Lego itaque *vincimus* vel *vicimus*. Vide Ind. in 'Vincere' et 'Pervincere.' *Hav.*

926 *Quatinus*] I. e. quoniam: et ita sæpe alias apud hunc poëtam: itemque apud Hor. Denique docet Festus, 'quatinus' idem valere quod quoniam. *Lamb.*

927 *Alituum*] Alitum. sic Virg. 8. 27. 'Alituum pecudumque genus sopor altus habebat.' *Lamb.*

Vermeisque effervere, terram] Ordo verborum hic est: et quatinus i. e. quoniam, cernimus vermeis effervere, i. e. exsistere, subintell. e terra, cum putror terram cepit ob imbreis intempestivos: scire licet, &c. sed non dissimulabo, me in libris manuscriptis reperisse scriptum, *terram Intempestivus quam putror, &c.* de qua scriptura lector quidem judicabit: hoc tamen eum etiam memorem admonebo, *u* pro *o*, et *o* pro *u*, in libris manuscriptis librariorum culpa sæpe positum reperiri: ut 'adulescens' pro adolescens, 'epistula' pro

epistola: sic enim sine dubio scribi debet, *adolescens* (inquam) et *epistola:* et errant qui aliter scribunt: 'rubustis' pro robustis, 'rutondus' pro rotundus, 'cibus' pro cibos, 'cumes' pro comes, &c. et contra 'aviom' pro avium, 'ciendom' pro ciendum, 'soboles' pro suboles: 'suboles' enim dicendum, non 'soboles.' Sed ut ad scripturam illam antiquam redeam, videtur mihi sic leviter adjuvanda, *Vermeisque effervere terram* (sive *terra*) *Intempestivos quam putror cepit ob imbreis.* Lamb. Sic restitui ex veteribus libris. Vide Indicem: 'Effervere.' Vulgati: *effervere, terram Intempestivos cum,* seu, ut Lambinus, *quem;* male omnia. *Gif.*

929 *Ex non sensibus sensus*] Libri manuscr. tres habent, *ex non sensibus sensus,* quam scripturam probo. Sed vulgata, *ex non sensile,* facilior et planior est. *Lamb.* *Ex non sensibus sensus.* Ita ex veteribus quibusdam, ut mox: *non sensu.* Marullus, et Vulgati: *non sensile.* Gif. Ὑφὲν ut alibi, i. e. ex insensili gigni sensile. 'Quod si forte aliquis dicet, duntaxat oriri Posse ex non sensu sensus, sed mobilitate.' *Fab.*

930 *Quod si forte aliquis*] Occupat aliud, quod quis objicere possit. Sed prius quam hunc locum, sane quam difficilem atque obscurum, explicare ac declarare coner, non celabo hujus tertiæ editionis lectorem, me in prima editione secutum esse libros vulgatos, qui sic habent, *Quod si forte aliquis dicet duntaxat oriri Posse ex non sensu sensum: sed mobilitate Ante aliqua tangi partum, quam proditur extra:* quam sic explicabam: Si quis forte dicet, (inquit) posse sensum oriri ex non sensu, i. e. ex eo quod sit sensus expers: sed partum ante quam prodeat in lucem, mobilitate aliqua, videlicet, quæ insit in principiis, tangi atque affici, &c. admonuisse tamen lectorem, hunc versum, et alterum, qui deinceps sequitur, longe aliter scriptos esse in libris manuscriptis, nempe hoc modo: *Posse ea non sensu, sensus mutabilitate, Aut aliquo tanquam partu, quod proditur extra.* Hanc igitur scripturam nunc sequor, rejecta vulgata, ejusque explicatione et sententia. Atque hanc ipsam antiquam sic explico: Quod si forte aliquis dicet, ea, puta pullos, vermeis, 'ex non sensu' (h. e. ex insensilitate) oriri, per sensus mutabilitatem, aut, veluti per aliquem partum, qui proditur extra; huic respondeo, cum dicimus res oriri ex principiis, non esse partum, nec fieri partum, nisi principiis ante congressis: nec principia nec omnino quicquam mutari sine principiorum cœtu et congressu. Sed (ut dicam quod sentio) videtur mihi hæc antiqua scriptura non satis integra, et hoc modo reconcinnanda: *Quod si forte aliquis dicet duntaxat oriri Posse ex non sensu sensum, mutabilitate Ante aliqua, tanquam partum, quod proditur extra:* vel *Tanquam, partum quom proditur extra,* vel *Quam proditur extra.* ut sit hic Lucretii sensus: Quod si forte aliquis dicet, duntaxat sensum ex eo quod non est sensus, seu quod sensu caret, oriri posse, per mutabilitatem (principiorum) antegressam, quemadmodum partus per quandam mutabilitatem oritur ex insensili: huic respondeo, non fieri partum, nisi principiis ante conciliatis et coactis, nec quicquam commutari, nisi per congressionem primorum corporum, et ipsa prima corpora per se esse immutabilia. *Lamb.*

931 *Posse ea non sensu, sensus mutabilitate*] Ita in veteribus libris nostris. In quibusdam: *posse ex,* et *proditum,* suadente etiam sententia, et versibus subsequentibus quibus respondetur huic objectioni. *Gif.* *Ante aliqua tanquam partum, quam proditur extra.* Hæc lectio Lambini est.

In editione Gifaniana secundus et tertius versus ita leguntur, *Posse ex non sensu, sensus mutabilitate, Aut aliquo tanquam partu, quod proditur extra.* Eam lectionem non possum probare, ita obscura, intricata, et impedita est. Suam autem ita interpretatus est Lambinus, postquam locum hunc sane quam difficilem et obscurum sibi videre professus est: ‘Quod si forte aliquis dicet duntaxat oriri posse ex non sensu sensum mutabilitate Ante aliqua, tanquam partum, quod proditur extra: vel, tanquam partum, quom proditur extra, vel, quam proditur extra; ut sit hic Lucretii sensus: Quod si forte aliquis dicet, duntaxat sensum, ex eo, quod non est sensus, seu quod sensu caret, oriri posse, per mutabilitatem (principiorum) antegressam, quemadmodum partus per quandam mutabilitatem oritur ex insensili: huic respondeo, non fieri partum, nisi principiis ante conciliatis et coactis, nec quicquam commutari, nisi per congressionem primorum corporum, et ipsa prima corpora per se immutabilia.’ *Fab.* Duos sequentes versus ita legit Gifanius: *Posse ex non sensu, sensus mutabilitate Aut aliquo tanquam partu, quod proditur extra.* Nardius, *Posse ex non sensu: sed sensus mobilitate Ante aliqua tangi partum, quam proditur extra.* Hunc locum difficilem et obscurum esse Gassendus, Lambinus, omnes fatentur: Gassendo indice sensus videtur esse: non bene dici rem sensilem ex principio insensili gigni, si intelligamus illud immutari, et variis immutationibus in sensum tandem perfici: simileque esse, ut dum fœtus initio minimus paulatim grandescit, ac pariter magnus. Siquidem, inquit, non unum principium, non singula seorsim sumpta mutationis capacia sunt, sed natura solum concreta ex principiis pluribus, unde et ista varie dispersa possunt sensu destitui, et idonea tamen ratione coëuntia contexi in rem sensilem: nec valet fœtus similitudo, quando is quoque ab initio ex multis constat partibus, pro quarum ratione est magnus, cum singulare principium mutationi nulli subjaceat. Hæc Gassendus. Tres diversas lectiones et interpretationes in Lambino quæras, omnes enim displicent: Legendum autem *Quod si forte aliquis dicet, duntaxat oriri Posse ex non sensu sensus mutabilitate Ante aliqua, totum partum quam proditur extra.* Et pro obscura et difficili plana subito erit et facilis sententia. Aliquis enim forsan dicat, principia rerum quidem esse insensilia, at vi et virtute rei generantis illa principia mutari in sensilia, et sensu gaudere antequam in animal coalescunt. Huic vss. 13. Lucretius respondet, principia seorsim sumpta mutationis esse prorsus incapacia, nec sensum alicujus animalis produci posse antequam ipsum animal perficiatur; quia sensus postulat eum vitalium motuum consensum, quem in rerum principiis, quæ per aërem, aquam, terram, ignemque (istos philosophos tangit qui omnia e quatuor elementis componi docuerunt) dispersa volitant, frustra requiras. *Creech.* Omnis tollitur difficultas si locus eo modo legatur atque distinguatur, prout a nobis editur; nec aliter legi potest. Opponit enim mox ‘mutabilitati’ vss. 935. ‘nec commutari,’ et τῷ ‘tanquam partu,’ illud ‘non fieri partum,’ &c. Constructio est: ‘sed mutabilitate, tanquam aliquo partu, ante quam proditur extra.’ Ita omnia plana sunt, nulla fere facta immutatione. *Hav.*

932 *Proditur*] Foras editur. sic fere usurpat 3. 602. ‘Quid dubitas tandem, quin extra prodita corpus, Imbecilla foris, in aperto, tegmine demto, Non modo non omne incolumis durare per ævum,’ &c. *Lamb.*

934 *Partum*] Id quod pariter idem 4. 1222. ‘Semper enim partus du-

plici de semine constat.' *Lamb.*

935 *Commutari*] Commutari in aliam formam aut naturam, ut ovum in pullum, cibum in sanguinem aut carnem, insensile denique in sensile. sed putant quidam legendum *coagmentari:* seu, ut Muretus hoc verbum scribendum existimat, *coamentari*, i. e. concrescere, componi, conflari, constitui. quod si placebit: fiet συνίζησις duarum vocalium, *o* et *a*. ego lectionem receptam retineo. *Lamb.* *Coagmentari* vel *coamentari*, Muretus: sed *commutari* placet, ut et 'principium' pro primorum in sequenti versu, quanquam 'prima' aliquot locis apud Lucretium pro principiis sumantur. *Creech.*

Sine conciliatu Principium] Reposueram in prima et secunda editione, *sine conciliatu primorum*, quia recepta et vulgata scriptura *sine conciliatu principio*, ferri non poterat: 'sine conciliatu' autem 'primorum' interpretabar, 'sine congressu et cœtu principiorum et corporum primorum.' Nam etiam alibi 'prima' posuit pro primis corporibus, ut 2. 713. 'Omnis enim longe nostris a sensibus ipsa Primorum natura jacet.' et 4. 187. 'Propterea qui sunt e primis facta minutis.' Nunc vero, ne longius discedamus ab auctoritate librorum, assentior iis qui legunt *sine conciliatu principium*, ut *principium* sit generandi casus, pro principiorum. Neque tamen mea conjectura erat tam superbe et contumaciter damnanda. Quis scit enim, an scriptum sit a Lucretio 'primorum' potius quam 'principium?' Sed quid mirum ex immanibus, feris, et barbaris moribus facta et dicta immania ac superba erumpere? *Lamb.*

936 *Principium: ut*] Sic veteres libri fere. Quidam: *Principio;* male. Lambinus: *Primorum*. Unde istud? Vide et sup. vs. 769. *Gif.*

Primorum] Malim quod in al. editionibus et lib. Ms. *Principium:* quanquam 'prima' aliquot locis apud Lucretium pro principiis sumantur. *Fab.* Imo supra quinque priores literas *primorum*, vel in Marg. videtur fuisse scriptum *principio*. unde Var. Lect. *Hav.*

939 *Terraque creatis*] Quidam libri habent, *flammaque creatis*. Lamb. *Terraque creata*. Ita veteres libri. In quibusdam: *creatis*. Marullus et Vulg. *flamma;* male. *Gif.* *Terris, flammaque creatis*. Ita in quibusdam libris legitur, male, inquit Gifanius. Sed ipse ubi animum occupatum habebat, cum in utraque editione scribi voluit, *terris terraque creata?* Nonne succinere licebit, Pessime? *Fab.* *Flammaque creatis*. Gifanius, *Terraque creatis:* quasi terra creata diversum aliquod ab ipsa terra Elementum constitueret. *Creech.*

940 *Convenienti*] Sic legendum, non, ut habent omnes libri vulgati et veteres, *convenientes*. nam cohæret cum voce *modo*, ut sit 'convenienti modo.' *Lamb.*

941 *Quibus omnituentes Acc. s.*] Putaveram olim legendum, *Quibus convenienter, &c.* offensus scriptura vulgata *Quibus convenientes*, et antiqua *Omne tuentes?* sententia non inepta: nam *convenienter* interpretabar, 'accommodate ad vitam.' Nunc Turnebo assentior, qui *omnituentes* legit, propius accedens ad antiquam scripturam. Est autem *omnituentes*, nomen junctum ex omni et tuentes, eadem ratione, qua 'omnipotentes,' 'fructiferentes,' 'omniparentes,' 'æditeuntes,' 'bellipotentes,' 'armipotentes,' 'sagittipotentes,' 'sapientipotentes,' 'pennipotentes,' ac similia. Neque tamen illud *convenienter* adhuc damno. *Lamb.* *Omnituentes*. Sic veteres libri fere. Lambinus: *convenienter*. In quibusdam libris: *omne tuentes*. Gif. *Omnituentes*. Quippe animantia conservant. Tertullianus ex hoc loco dixit in lib. de Jejuniis: 'Salutem æmulo modo redaccenderet inedia.' *Fab.*

942 *Accensi sensus*] Sic loquitur infra eod. lib. 957. 'leti dominantem in corpore motum Discutere, ac pæne amissos accendere sensus.' 3. 337. 'accensus nobis per viscera sensus.' *Lamb.* Excitati. Ita Cicero in 1. de Oratore, non longe a medio. Sed locus non succurrit. *Fab.*

Animantem quamque] Quidam Veteres: *animantum*. Gif.

943 *Præterea quamvis animantem, &c.*] Opus prosequitur, et rursus vss. 10. fidem experientiæ implorat: quippe vehemens ictus, qui nil aliud agit, quam ut solvat texturam et compages corpusculorum, e quibus constat animal, omnem sensum penitus destruit, torpet animal, dissipatur anima, et, particulis illius per poros et meatus e corpore ejectis, consequitur interitus. *Creech.*

944 *Adfligit*] Ad terram dejicit, seu abjicit, προσουδίζει. Horat. Sat. 2. 2. 79. 'Atque adfligit humo divinæ particulam auræ.' *Lamb.*

949 *E corpore solvit*] Sic habent tres libri manuscript. alii, *a corpore solvit*. Quidam docti legendum censent, *in corpore*. Lamb.

950 *Per caulas*] 'Caulæ a cavo dictæ sunt,' (inquit Festus.) 'Antiquitus enim ante usum tectorum oves in antris claudebantur.' Per 'caulas' igitur corporis significat Lucr. parteis cavas et inaneis corporis: quas vulgo 'meatus' seu 'poros' appellamus. utitur eadem voce 3. 256. 'Dispertitur enim per caulas corporis omneis.' et 4. 624. 'per caulas omne palati Diditur.' et 6. 491. 'Dispergunt animas per caulas corporis omneis.' Cum autem hæc fiunt, interit animal. *Lamb.* Vox Lucretiana, poros et meatus corporis significans. 'Cavela' seu cavila, 'fugela,' fuga. *Fab.*

953 *Fit quoque, uti sol. minus obl.*] Id cum fit, convalescit animal. *Lamb.* Declarat etiam consequenter vss. 9. si ictus fuerit paullo remissior posse post aliquantulam corpusculorum exturbationem status restitutionem fieri, quasi dispositione ad motus vitales dominante adhuc, neque omnino resoluta: sic sopiti excitantur sensus, ab ipso mortis limine redit, et convalescit animal. Hæc omnia, fateor, voluit Lucretius, sed an hi versus hæc omnia satis exprimant, merito dubium. Tota autem integrior foret sententia, si reducatur vs. 1009. ('Neve putes æterna' lego *interna*) una cum duobus sequentibus (quos in isto, in quo nunc leguntur, loco nihil agere demonstrabo) et versui 958. subjungatur: hic enim positus Lucretii mentem explicabit, et vim objectionis franget, contra quam non satis provisum videtur. Quippe aliquis dicat, si ab ictu vehementi animæ particulæ disjungerentur, nunquam iterum recolligi possint, sed dispersæ avolarent, et animal interiret. Ideoque ictus iste, qui sensum interrumpit, aliquid aliud omnino agit, quam ut particulas animæ discutiat et disjungat. Resp. Lucretius, licet ea semina, quæ in rerum superficie sita sunt, quolibet ictu disjuncta avolent; illa tamen, quæ in intimis corporis venis continentur, non tam facile dissipari. *Creech.*

954 *Relliqui*] Ita restitui. In omnibus libris fere: *Relliquæ motus vitales*. Vulgati: *Relliquiæ motus vitales*. Vide Indicem: 'Relliqui.' *Gif.*

Vincere sæpe, Vincere] Παλιλλογία. Sic Cic. Arato: 'Et matutinis acredula vocibus instat, Vocibus instat, et assiduas jacit ore querelas.' Idem Lucret. 3. princip. 'Omnia sic itidem depascimur aurea dicta: Aurea,' &c. idem 5. 299. 'Suppeditare novum lumen, tremere ignibus instant, Instant,' &c. et Virg. 9. 774. 'et amicum Cretea Musis, Cretea Musarum comitem,' &c. Hor. Epod. 11. 2. 'amore perculsum gravi, Amore, qui me præter omneis,' &c. et Epod. 16. 64. 'Ut inquinavit ære tempus aureum, Ære, dehinc ferro

duravit, sæcula.' *Lamb.*

956 *Quicquid*] I. e. quicque. sic 4. 620. 'ubi quicquid possit durare creatum.' eodem lib. 788. 'Certum ac dispositum est, ubi quicquid crescat et insit.' qui versus 5. 132. Idem 4. 146. 'Semper enim summum quicquid de rebus abundat.' et 5. 305. 'et primum quicquid flammai perdere.' ibidem: 1387. 'Sic unum quicquid paullatim protrahit ætas In medium.' et sup. hoc lib. 482. 'Namque in eadem una quojusquojus brevitate:' nam *quojusquojus* positum pro *quojusque*, seu *cujusque*. Plautus Trinummo 4. 2. 39. 'Sin unum quicquid singillatum et placide percunctabere,' &c. Idem Amphitr. 2. 1. 51. 'Ordine omne, ut quicquid actum est, dum apud hosteis sedimus, Edissertavit? M. Tull. lib. 5. Tuscul. 'Ut quicquid objectum est, quod modo a natura non sit alienum, eo contenti non quærunt amplius.' Idem Verr. de signis: 'Ita odorabantur omnia, ut, ubi quicquid esset, aliqua ratione invenirent.' *Lamb.*

957 *Leti dominantem in corp. m.*] Leti motus, et vitalis motus, pugnant inter se. *Lamb.*

959 *Nam quare potius, &c.*] Nam quæ alia ratio esse potest, quare reliquiæ motus vitalis sint victrices, id est, animal convalescat potius, quam moriatur, nisi quod minus acriter ictus oblatus sit? *Lamb.* Quæ enim alia causa sit, nisi quam dico? *Fab.*

Leti jam limine ab ipso] Non dissimile est illud Græcorum, ἐπὶ γήραος οὐδῷ, i. e. 'in senectæ limine,' et Herodotus usurpavit in Thalia, ἐς πτωχίην ἀπῖκται ἐπὶ γήραος οὐδῷ, i. e. 'ad egestatem seu mendicitatem pervenit, in senectutis limine.' Iterum Lucret. 6. 1155. 'Languebat corpus, leti jam limine in ipso.' eod. lib. 1206. 'Et graviter partim metuentes limina leti.' Sic et Catull. ad Manlium: 'et a mortis limine restituam.' Contra alius quidam poëta, 'primoque in limine vitæ.' *Lamb.* Ut 'portæ leti,' ᾅδου πύλαι. *Fab.*

960 *Conlecta mente*] Sic legendum, non, ut in vulgatis, *conjecta*, aut *contecta*. quid sit autem colligere animum, seu mentem, docet M. Tullius libro quarto Tuscul. Quæst. 'Quid est seipsum colligere, nisi dissipatas animi partes in suum locum cogere?' *Lamb.* *Conjecta mente.* Ita omnes libri; quod respondet 'menti disjectæ.' Lambinus tamen: *conlecta.* Gif. *Conjecta* Gifanius et alii, imperite. *Creech.*

961 *Abire*] Οἴχεσθαι, obire, mori. 'Abitionem' (inquit Festus) 'antiqui mortem dicebant.' *Lamb.* Prorsus perire, interire. unde abire, decedere, οἴχεσθαι, mori. *Fab.*

962 *Præterea quoniam dolor*] Probat nunc a voluptate et dolore, prima corpora sensus esse expertia, hoc modo: Si principia sentirent, et voluptate afficerentur et dolore. nam quicquid sentitur, aut jucundum est aut molestum: at principia neque voluptate neque dolore afficiuntur, ergo non sentiunt. Voluptatem autem sic quidam definiunt, motum naturæ consentaneum: dolorem, motum præter naturam. *Lamb.* Ratio aliter proponi potest: Quidquid simplex est, id gaudii et doloris expers est: ergo et insensile erit, quod tale erit; sunt autem primordia ultimæ simplicitatis; ergo, &c. *Fab.* Deinde vss. 10. probat semina voluptatis et doloris, atque ideo omnis sensus expertia; quippe dolor oritur ex principiorum exturbatione ab eo, quo sunt, statu, ita et voluptas a restitutione in eundem statum; at rerum principia sunt simplicia, nec eorum partes ab eo, in quo sunt, statu exturbari possunt, nec in eundem iterum restitui. *Creech.*

964 *Sollicitata*] Festus: 'Sollicitare est loco movere, solum autem quin significet locum, quis dubitet, cum exsules dicantur loco patriæ suæ pulsi?' auctor vocabularii Latinogræci

manuscr. *Sollicitat*, inquit, ἀνασείει. *Lamb.* Concussa. 'Trepidant' autem moventur. Virgilius crebro, idque ubi nullus formidini locus est. Itaque sæpenumero et 'festinare' significat. *Fab.*

968 *Ex ullis*] Gifanius *ex illis*. Et docet 'Motus' in sequenti versu non voci Κίνησις, ut Lambinus voluit, sed voci Κινήσεως respondere. *Creech.*

969 *Quorum motus novitate*] 'Motus' patrii casus est, ut sit hæc hujus loci sententia: principia neque dolore tentantur, neque voluptate afficiuntur, qui non constant ex aliis principiis, propter quorum motionis novitatem, seu quorum motu novato laborent, &c. *Lamb.* 'Motus. Κινήσεως. *Gif.*

972 *Denique uti possint, &c.*] Hoc sentit Lucretius: denique si ad id, ut animalia quæque sentire possint, necesse est principia quoque ea, ex quibus illa constant, sensu esse prædita, sequentur hæc absurda: dicendum erit scilicet, ea principia, ex quibus genus humanum proprie conflatum est, ridere, flere, de natura rerum disputare, et ex quibus ipsa principiis constent, quærere, usque ad infinitum. quæ cum sint absurda et delira, illud ex quo hæc sequuntur, falsum est. *Lamb.* Tandem ad absurda adigit adversarios, vss. 18. quippe si debeant res, sensiles cum sint, gigni ex sensilibus, hoc est, similes ex similibus, necesse est ergo hominem v. g. constare ex principiis quæ ipsa rideant, plorent, ratiocinentur, de mistura rerum, deque se ipsis disserant, requirantque e quibus principiis constent: nam ridet, plorat, et ratiocinatur homo: si vero res ridens, plorans, et sapiens e principiis neque ridentibus, neque plorantibus, neque sapientibus componi possit, cur non res sensilis e principiis prorsus insensilibus? Aliud insuper premit absurdum; nam si res ridentes plorantes, &c. e seminibus ridentibus, plorantibus, &c. constituas, ista etiam semina ex aliis similibus componi debent, inde processus in infinitum, nec ullus foret terminus ubi consistere valeas. *Creech.*

973 *Si etiam*] Alii *Si jam*. Pro *Factum* vs. 974. et *Factus* vs. 985. Gifanius legit *Auctum* et *Auctus*: pro *Mistura* vs. 977. Gassendus *Natura*. Creech.

974 *Propriatim*] Proprie. Sic autem legendum esse ex Arnobio conjeci, seu potius didici. Nam libri et manuscript. et vulgati habent, *propritim*, et ita profert Nonius, si hoc loco est emendatus. Sic autem Arnobius lib. 3. adv. Gent. 'Usque adeo res exigit propriatim Deos scire, nec ambigere de uniuscujusque vi et nomine, ut, si alienis ritibus et appellationibus fuerint invocati, et aureis habeant structas, et piaculis nos teneant inexpiabilibus obligatos.' Malim tamen ut ingenue fatear, legi *proprietim*. Lamb.

De quibus factum est] Omnes quidem libri habent, *de quibus auctum est*: sed ego legendum puto, *de quibus factum est*: præsertim cum apud Nonium legatur, *de quibus actum est*. ordo autem est: quid ea primordia, de quibus genus humanum proprie factum est? scilicet et cachinnant, et flent. Sic infra legendum, *non ex ridentibus factus*, quemadmodum excudendum curavi. Primum enim Latine dici non potest 'auctus de re,' aut 'ex re aliqua,' sed 'auctus re aliqua:' nam 'auctus' casum septimum sine præpositione postulat: deinde aliud est 'auctus re aliqua,' aliud 'factus de re,' aut 'ex re aliqua.' Hoc qui nescit, fateatur se hospitem esse in lingua Latina. *Lamb.* *Propritim de quibus auctum est.* Ita omnes libri. In Nonio est *actum*; male. Sic sæpe in 'actum,' et 'auctum,' 'actor' et 'auctor' variatum et peccatum scimus. Lambinus: *factum est.* In Veteribus quibusdam:

proprietim. Gif. Conf. Indicem, et 3. 851. et fateberis veram et hic et vs. 985. meam esse emendationem. *Hav.*

977 *De rerum mistura*] Quidam docti legendum censent *natura*. Lamb. De concretis, περὶ τῆς συγκρίσεως materiæ physicæ. *Fab.*

978 *Proporro*] Longius, ulterius. *Lamb.* Facere: Ipsa scilicet primordia secum aliquando disputant, quænam sui primordia sint. *Fab.*

979 *Totis mortalibus*] *Totus Animalibus*: Gassendus. *Creech.*

Adsimulata] Alias *adsimilata*: quod idem valet. *Lamb.*

980 *Debent*] Ex positionibus aliorum philosophorum, non autem ex Epicuri assertionibus. *Fab.*

981 *Consistere ut ausis*] Duo libri manuscripti habent, *audeas*: quod iccirco notavi, ut admoneam lectorem, hoc *audeas* fuisse primum interpretationem seu declarationem vocis 'ausis:' deinde ab imperito librario, rejecta vera scriptura, in contextum translatum, cum putaret *ausis* esse corruptum et mendosum, *audeas* esse verum et germanum. *Lamb.* Quidam libri: *audeas*. Non male. Vide 1. 233. *Gif.*

982 *Quippe sequar*] Quippe te persequar, atque urgebo, ut, quodcunque dices ridere, et loqui, et sapere, fatearis, velis nolis, ex aliis hæc eadem facientibus, i. e. ridentibus, et loquentibus, et sapientibus, constare. *Lamb.*

985 *Non ex ridentibus auctus*] Ita Veteres. Lambinus: *factus*; male. *Gif.*

986 *Et doctis rat. r. dictis*] Doctis dictis. sic 5. 114. 'Multa tibi expediam doctis solatia dictis.' Sic Plautus Trinummo 2. 2. 99. 'Multa ego possum docta dicta, et quamvis facunde loqui Historiam veterem,' &c. *Lamb.* Hor. Epist. 1. 4. 8. 'Quid voveat dulci nutricula majus alumno, Quam sapere, et fari possit quæ sentiat?' *Hav.*

987 *Non ex seminibus*] Repente ἀπὸ κοινοῦ *factus*, ut sit non factus ex seminibus sapientibus. *auctus* autem, quod est in libris fere omnibus, ferri non potest: et qui hoc probat, illud improbat, barbarus est. *Lamb.*

990 *Denique cælesti*] Profert hos vss. Lactantius, seu (ut alii malunt) Lutatius Firmian. lib. 6. de vero cultu: 'Itaque non errat Lucretius cum dicit. Denique,' &c. sic Virg. Georg. 4. 221. 'Deum namque ire per omneis Terrasque, tractusque maris, cælumque profundum: Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum.' idem Æn. 6. 730. 'Igneus est ollis vigor, et cælestis origo.' et Homerus passim de Jove: Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. *Lamb.* Longam de ortu rei sensilis disputationem vss. 32. egregie concludit; colligit enim argumenta antehac deducta, fortius urget collecta, et deinde totam sententiam de ortu sensus explicat: Cum terra imbres ex æthere descendentes receperit, fertilis fit, parit segetes, gramina, et fructus, quibus homines et bestiæ, res sensiles, nutriuntur. At pater ille æther insensilis, imbres etiam descendentes, tellusque mater non magis sensilis. Dissoluta denique animalia partim in æthera avolant, partim in terram, res prorsus insensiles, relabuntur. Sic particulæ modo nullo sensu præditæ, alio modo, alioque ordine dispositæ, sensiles evadunt. Res etiam sensiles mutato ordine et dispositione seminum torpescunt, et omnem sentiendi vim amittunt. *Creech.*

Semine oriundi] In voce 'oriundi,' *i* et *u* unam syllabam efficiunt, seu potius *i* liquescit, quanquam nonnulli libri habent *stirpe oriundi*. quæ scriptura si cui placebit, equidem non repugnabo; verumtamen suspicor esse suppositam. *Lamb.* *Semine*. *Stirpe*,

quidam libri: quod παρεμβέβληται. *Gif.*

991 *Unde alma liquenteis*] Unde, a quo Jove. Virg. Georg. 2. 325. 'Tum pater omnipotens fæcundis imbribus æther Conjugis in gremium lætæ descendit, et omneis Magnus alit magno commistus corpore fætus.' *Lamb.*

997 *Quapropter merito maternum*] Sic sup. 598. 'Quare magna Deum mater, materque ferarum, Et nostri genitrix hæc dicta est corporis una.' *Lamb.*

999 *Et quod miss. est ex æth. or.*] M. Tullius in Catone majore: 'Atque etiam cum hominis natura morte dissolvitur, ceterarum rerum perspicuum est quo quæque discedat; abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt, animus autem solus, nec cum discedit, apparet.' *Lamb.*

1000 *Id rursum cœli rellatum templa receptant*] Hi versus ex Epicharmo expressi sunt. Ille de morte nescio cujus loquens sic scripsit: Συνεκρίθη καὶ διεκρίθη, καὶ ἀπῆλθεν, (lege ἀπῆνθεν, nam Dorico sermone utebatur) ὅθεν ἦνθε, πάλιν· γᾶ μὲν ἐς γᾶν, πνεῦμα δ' ἄνω. τί τῶνδε χαλεπὸν; οὐδὲ ἕν. I. e. 'Concreverat et dissolutus est; eoque, unde prius venerat, remeavit; terra quidem in terram, spiritus autem sursum: quid in ea re tantopere molestum est? Nihil.' Ex eodem fonte Euripides hauserat quæ lecturus es: Ὅθεν δ' ἕκαστος ἐς τὸ σῶμ' ἀφίκετο, Ἐνταῦθ' ἀπῆλθε· πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα, Τὸ σῶμα δ' ἐς γῆν. I. e. 'Unde quisque in corpus venit, Eo etiam abit: animus quidem in templa cœli, Corpus in terram cedit.' Versus Lucretianos Virgilius more suo, &c. Ceterum qui hunc locum contra positionem Lucretii de immortalitate animorum interpretantur, quam prudenter faciant, ipsi viderint. Sint enim animi nostri ex materia ætheris, sint ex igni; naturæ certe corporeæ erunt; unde eadem cum Lucretio sentirent. Sed æther, sed cœli templa, splendida res scilicet; idque illi generi satis. *Fab.*

1006 *Noscas referre, &c.*] Sic sup. 892. 'Jamne vides igitur, magni primordia rerum Referre in quali sint ordine quæque locata?' hæc cum superioribus conjungas licet: licet et separatim legas, quod tamen malo. *Lamb.* Veteres quidam codices, non male: *earum.* Gif.

1009 *Neve putes*] Sic habent libri vulgati, *Neve putes æterna parum res. pot.* quam lectionem initio eram secutus: eamque sic explicabam, docens, hæc esse conjungenda cum iis quæ antecedunt, 'Ut noscas referre,' &c. 'Neve putes,' &c. i. e. vel, ut ne putes, quia corpora prima perpetuo jactari et fluitare videmus in extremitate rerum naturalium, et interdum videntur nasci, subitoque interire: (nam re vera neque oriuntur, neque intereunt:) ut ne igitur iccirco putes æterna esse non posse, &c. Nunc autem profiteor, ac testor, (quod in prima quidem editione fugit me lectori indicare, in secunda vero non neglexi, cum præsertim etiam Turnebus noster me admonuisset,) me in omnibus libris manuscr. reperisse scriptum, *Neve putes æterna penes residere, &c.* Atque hanc scripturam nunc secutus sum: quam quidam sic interpretantur, Neve putes corpora prima posse residere penes profundum immensum: nulla, aut certe absurda (ut mihi quidem videtur) sententia. Omnino hoc *penes* sic positum, quid sibi velit, aut quo pertineat, non est facile mihi quidem exponere. Turneb. Adv. 5. 26. 'penes æterna residere,' sic explicat, 'in æternis textis remanere.' Ego mallem sic: neve putes corpora prima residere posse penes æternitatem omni motu privata. Putavi aliquando legendum *minus* pro *penes:* deinde statim venit in mentem, 'residere æterna,' pro remanere, seu manere

æterna, genus esse loquendi non satis Latinis usitatum. Quare tutius esse scripturam antiquam integram atque intactam retinere, etiamsi ejus sententia obscura sit. Dicam tamen, quod sentio, libere, his tribus versib. sublatis, 'Neve putes,' &c. 'Corporis prima,' &c. 'Rebus, et interdum,' &c. nihil de hujus loci sententia deperiturum: quin etiam eorum interpositu sententiam totam obscurari et corrumpi. *Lamb.* *Neve putes æterna penes, &c.* Ita omnes veteres libri. Marullus: *parum*, et ita Vulgati, ac Lambinus: male. 'Residere penes æterna' (quod profundum alibi vocat) et, 'in rerum aspectu ac facie exstare,' opposuisse videtur poëta. *Gif.* Locus omnino difficilis. Turnebus 'penes æterna' sumit pro æternis textis, quod mihi nimis Stoicum, nimis μετέωρον et metaphysicum videtur, quam ut ita sentire Lucretium existimem. Lambinus olim existimavit pro *penes* legendum *minus*, quod mihi in mentem etiam venerat, priusquam ipsius commentarios legissem: (ita certe ratio postulat:) sed quia duriusculum ei videtur, corpora prima resident æterna, ideo alio confugit, ut dicat hos tres versus, qui tamen mihi magnopere Lucretiani videntur, tolli posse; vel ita explicandum τὸ residere, ut privationem ab omni motu significet; et 'penes æterna,' positum fuerit pro 'penes æternitatem.' Sed eam quoque sententiam ipsemet Lambinus sibi non satis probari ibidem ostendit; et merito quidem. Gifanius ita scribit: 'Ita o. v. l. Marull. *parum*, et ita vulg. ac Lamb. male. 'residere penes æterna' (quod profundum alibi vocat) et, 'in rerum adspectu ac facie exstare,' opposuisse videtur poëta.' Ex quibus liquido cuivis constare possit, vim sententiæ nulla omnino ratione assecutum eum esse. Sed ubi illud tandem apud Lucretium, ut 'profundum' pro æternis sumatur? quærat modo. Nam nos τὸ 'profundum' in hoc ipso libro pro *infinito* sumi scimus. Dein, quis dubitet omnia corpora, non modo simplicia sed et concreta, esse in infinito? ubi enim esse queant, nisi in infinito, haud sane video. De Latinitate nil dicam, quippe qui legi sciam apud Tertullianum 'penes' pro 'in.' 'Infantes,' inquit, 'penes Africam Saturno immolabantur palam usque ad,' &c. In Apologetico c. 90. Sed missa hæc facio; neque enim id agitur utrum res sint 'in profundo,' seu 'penes æterna,' quod nihil est; sed hoc Lucretius ait, corpora quæ in concretis perire videntur, non perire tamen, neque ideo minus æterna esse: quod videre debuerat Gifanius. Itaque ut ingenue dicam quod sentio, pro *penes* legendum necessario arbitror *minus* aut *parum*, ut in vulgatis. Denique etsi nullum exemplum proferri possit, in quo *residere* positum fuerit pro *esse*, non continuo sequitur errare illum qui ita existimet. Certe Lucretius 'manere' plurimis locis usurpavit pro 'esse' simpliciter. At ni frequentia exemplorum probasset, ea de re dubitaremus. Sed ut res tota qua de agitur perspicue magis appareat, paucula quædam addi necesse est. Vult probare Lucretius mortem ipsam nil prorsum in corporibus primordialibus ad nihilum redigere, sed ab ea situm modo, figuram, et alia id genus mutari: Nec sic interimit mors res, ut materiai corpora conficiat, inquit, i. e. destruat, consumat: sed tantum cœtum dissipat: inde (i. e. ex iis corporibus) aliud aliis conjungit, et efficit, omnes res ut convertant formas suas, et capiant sensus, (animentur,) et puncto tempore reddant, (i. e. moriantur, nam hæc ad animalia præsertim pertinent) ut noscas plurimi referre, &c. Et ne putes prima corpora ideo minus æterna esse, quod illa in concretis fluctuare

videntur, modo nasci, modo interire; qui enim nasci illa et interire putant, falluntur. Nam ex oculis nostris subducuntur per interitum συγκριμάτων, sed non pereunt; quippe ad cetera primordia redeuntur, seu 'ad sua sæcla,' ut mox loquitur, 'recedunt,' donec motu sibi ingenito in cœtus novos redeant, &c. Quod dixi autem de positura et collocatione, potest id, a simili, ex literarum elementis probari, &c. An itaque nunc, lector, tres illos versus tollendos esse putabis? *Fab.* Lambinus in omnibus libris invenit scriptum, *Neve putes æterna penes, &c.* Atque hanc scripturam quidam interpretatur: 'Neve putes corpora prima posse residere penes profundum immensum:' nulla, aut certe absurda sententia. Turnebus *penes æterna residere* sic explicat, 'in æternis textis remanere.' Lambinus, 'Neve putes corpora prima residere posse penes æternitatem omni motu privata.' Idem aliquando putavit legendum *minus* pro *penes:* et tandem conjectando fessus versum hunc cum duobus sequentibus rejicit. *Æterna penes,* in ipsis penetralibus, Palmerius. Nescio quis dicit hic nihil sollicitandum, 'Penes' i. e. penes nos, et 'minus' subintelligitur. In his versibus explicandis multus est Faber, aliorum sententias rejicit, suamque his verbis exhibet. Locus omnino difficilis, &c. Hæc Faber, versibus immeritis nimis favens. Lego autem, *Neve putes interna minus, &c.* et vs. 968. subjungo: placet ista conjectura, et scio alios interpretes nihil melius protulisse. *Creech.* Neque mihi displicet, multa enim in Mss. Lucretii loco suo sæpius mota sunt. *Hav.*

1010 *Fluitare*] Jactari, vel exstare: ἐπιπολάζειν. *Lamb.*

1012 *Quinetiam*] Probat a simili, non ideo minus æterna esse principia rerum, quod modo conjungantur et consocientur, modo dissipentur et jactentur; et ex iisdem principiis nunc hoc, nunc illud gignatur: cum eorum ordo mutetur duntaxat, et positura, et motus, et similia. *Lamb.*

Quæque] Elementa litterarum. *Lamb.*

1014 *Namque eadem*] Viginti tria elementa litterarum. *Lamb.*

1016 *Si non omnia sint*] Si non omnia litterarum elementa sint consimilia. *Lamb.*

1017 *Discrepitant hæc*] Lego *discrepitant hæc,* non *discrepitant res,* ut est in libris vulgatis. non enim loquitur de rebus, sed de elementis et nominibus, quæ ex litteris constant. *Lamb.* Literarum elementa. al. *res.* male. Hanc emendationem Lambini judicio debemus. *Fab.* et *Creech.* Forsan *discrepitantes,* ut mutetur genus; licet modo 'omnia' dixerit. *Hav.*

1022 *Nunc animum*] Nunc aggrediens ad probandum, non unum esse mundum, sed innumerabileis, quia hæc sententia abhorret ab opinionibus et sensibus hominum, utitur προδιηγησίᾳ seu προθεραπεύσει, i. e. præmunitione, et animorum præparatione hujusmodi: nihil esse tam facile et credibile, quin id initio difficile ad credendum videatur: nihil contra tam admirabile et incredibile primum, quod non paullatim desinant homines mirari. Reddit auditorem, seu potius lectorem attentum, cum se de rebus novis et magnis pollicetur esse dicturum. Hac de re sic Diog. Laërtius: 'Ἀλλὰ μὴν καὶ κόσμοι ἄπειροί εἰσιν, εἴθ' ὅμοιοι τούτῳ, εἴτ' ἀνόμοιοι. αἵ τε γὰρ ἄτομοι, ἄπειροι οὖσαι, ὡς ἄρτι ἀπεδείχθη, φέρονται καὶ πορρωτάτω. οὐ γὰρ κατηνάλωνται αἱ τοιαῦται ἄτομοι, ἐξ ὧν ἂν γένοιτο κόσμος, ἢ ὑφ' ὧν ἂν ποιηθείη, οὔτ' εἰς ἕνα, οὔτ' εἰς πεπερασμένους, οὔτε ὅσοι τοιοῦτοι, οὔτε ὅσοι διάφοροι τούτοις. ὥστε οὐδὲν ἐμποδίζον ἐστὶ πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν τοιούτων κόσμων. i. e. 'Porro autem etiam mundi sunt innumerabiles, sive huic similes, sive dissimiles.

Nam et atomi, cum sint infinitæ, ut paullo ante demonstratum est, feruntur vel longissime. Non enim consumtæ tales atomi, ex eo tempore, ex quo natus sit mundus, aut ex quibus concretus sit, neque in unum, neque infinitos, neque qui sunt tales, neque qui sunt his dissimiles. Quare nihil obstat, quo minus talium mundorum sit infinitas.' Innumerabileis autem mundos esse putavit et Democritus: quod testatur Marcus Tullius lib. 1. de Fin. 'Infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν vocant, tota est a Democrito: tum innumerabiles mundi, qui et oriantur, et intereant.' Idem Lucullo: 'Et ais Democritum dicere innumerabileis esse mundos.' Idem ultima epistola libri noni: 'Ille varo te putabat quæsiturum, num unum cælum esset, an innumerabilia.' *varo* autem, non *baro*, ut vulgo legitur, i. e. stolidus, a *varis.* Lamb. Plures esse mundos, eosque et nasci docet et interire. *Fab.* Seminibus jam rite præparatis, et motu instructis demandat opus, quo nihil certe majus, nihil prudentius, aut augustius: alios terrarum orbes, alia astra, alios soles, innumeros denique mundos in spatio infinito ædificat. Novum hoc quidem et incredibile, at non ideo rejiciendum: modo Memmius attendat argumenta, et rem ipsam aliquamdiu contempletur, minus insolens et admirabilis quotidie apparebit; multa enim sunt prorsus stupenda, quibus assueti homines non amplius suspiciunt, vs. 1025. ἀλλὰ μὴν καὶ κόσμοι ἄπειροί εἰσιν, οἵθ' ὅμοιοι τούτῳ οἵθ' ἀνόμοιοι. Epicurus ad Herodot. *Creech.*

1023 *Vehementer*] Anapæstus pro spondeo: ut apud Horat. Epist. 2. 2. 120. 'Vehemens et liquidus.' vel lege, *vementer.* Lamb.

1027 *Nec tam mirabile*] Mire hic locus fuerat depravatus ab iis hominibus, qui, dum plus videre, quam alii, videri volunt, faciunt ut nihil videre judicentur. Nam cum libri veteres ita haberent, ut ego excudendum curavi, vocem *Principio* transtulerant in versum sequentem: adverbium autem *Paullatim*, a quo initium capere debet versus tertius ab illo, 'Nil adeo magnum,' &c. posuerant in secundo pede ejus versus, qui ab illo eodem secundus est: quo facto tota hujus loci sententia obscurabatur, et corrumpebatur. Sic enim in omnibus libris legitur, *Mirabile quicquam Quod non paullatim minuant mirarier omnes. Principio cœli clarum, &c.* (nisi quod in quibusdam sic legitur, *Quod non paullatim minus fiat mirabile cunctis*) plane mendose. Nunc verborum ordine restituto, sententia planissima est. hoc enim sentit Lucret. ab hoc loco, itemque 'Nil adeo,' &c. Et similiter nil adeo magnum est, nec quicquam tam mirabile principio, id est primo, quod non desinant omnes paullatim mirari: verbi gratia, hunc cæli clarum purumque colorem, &c. desierunt mirari. Quod antem homo barbarus legit, hac optima et antiqua scriptura rejecta, *quod non minus fiat, mirabile cunctis*, &c. vel ex hoc solo, cujus ingenii aut judicii sit, cuivis judicare licet. Non pigebit autem hoc addere, pro *mirabile quidquam*, fortasse legendum *mirabile quoiquam.* Lamb.

1028 *Quod non minus fiat*] Ita ex veteribus libris scripsi. In aliis et Vulgatis: *minuant mirarier omnes.* Gif. *Quod non minuant mirarier omnes.* Alii Codd. exhibent, *Quod non minus fiat mirabile cunctis*, et pro *mirabile quicquam* in priori versu Lambinus legit *mirabile quoiquam.* *Minuant mirarier:* Ter. Andr. 2. 3. 18. 'Nec tu ea causa minueris hæc quæ facis.' *Creech.*

1035 *Aut minus ante quod auderent, &c.*] Sic habent omnes fere, quos quidem viderim, libri et manuscr. et impressi, præter unum veterem, in quo scriptum est *audirent*, plane mendose. nam hujus versus hæc senten-

tia est: aut quid homines minus sperarent, seu crederent fore? vel aut quid magis esset incredibile, atque inexspectatum? hoc etiam varietatis est in libris veteribus, quod nonnulli habent *quod auderent.* quod ferri potest, ut sit hic ordo: magis mirabile, aut quod fore gentes minus credere auderent, &c. *Lamb.* Quidam veteres: *audirent.* Gif. *Ante quid* Lambinus. Et sequentem versum ita legit, *Nulli ut opinor ita hæc species miranda fuisset Quam tibi.* Sed aliam lectionem sequor, utpote longe potiorem, *Nil ut opinor, ita hac species miranda fuisset.* Sequentem autem versum ita emendat Faber, *Quom* (i. e. cum) *tibi jam nemo fessus, &c.* quasi diceret, 'Et tamen (ita assueti sunt oculi huic spectaculo) nemo hodie dignatur suspicere in cœlum.' Illud autem 'Tibi' (Servii voce utor) vacat: ut 'mihi' apud Virg. Georg. 1. 45. 'Jam tum mihi Taurus aratro.' *Creech.*

1036 *Nihil, ut opinor*] Ita ex veteri codice malui. In aliis: *Nulli, &c.* Gif. *Nulli, ut opinor, &c.* Aliarum editionum lectionem sequor, utpote longe potiorem, *Nil, ut opinor; ita hæc species miranda fuisset.* Fab.

1037 *Quam tibi*] Utpote philosopho. μάλα γὰρ φιλοσόφου τοῦτο πάθος, τὸ θαυμάζειν. ut ait Plato, i. e. 'valde enim philosophi proprius est hic affectus, videlicet mirari.' quamvis aliter sentiat Horatius Epist. ad Numicium 1. 6. 1. 'Nil admirari prope res est una, Numici, Solaque, quæ possit facere et servare beatum.' notet lector hoc loquendi genus, 'nulli ita miranda, quam tibi,' pro tam miranda, quam, vel ita, ut: quod et alibi ab eodem usurpatur: sed non dissimulabo, me totum hunc locum sic impressum, scriptum, ac distinctum reperisse in codice Bertin. manuscripto, et in uno vulgato Basileæ impresso apud Henricum Petrum anno CIↃ.IↃ.XXXI. *Nil, ut opinor, ita hæc species miranda fuisset. Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi, Suspicere, &c.* Cujus lectionis sententia plana est neque inepta, nisi quod duriuscula videtur, propter tautologiam. Ita enim procederet verborum series, et eorum sententia hæc esset: quid poterat his rebus magis mirabile dici, aut minus credibile gentibus? nil, ut opinor, subintell. magis mirabile, aut minus credibile poterat esse. ita hæc species miranda fuisset. sequitur nunc alterum æque durum: Quam tibi videndi satietate fessus nemo in cæli lucida templa suspicere dignatur. Verum tamen hanc lectionem non solum non damno, atque improbo: verum etiam ei quam secutus sum, tametsi aliquot librorum et veterum et recentium auctoritate confirmatam, antepono. *Lamb.*

Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi Suspicere in cæli dignatur lucida templa] Locus depravatus: neque enim ullius hominis esse potest, qui Latine sciat, ad hunc modum loqui: 'nemo suspicit hanc speciem in cælum.' Legendum itaque *Quom* (i. e. cum) *tibi jam nemo fessus satiate videndi Suspicere in cæli dignatur lucida templa.* Quasi diceret, 'Et tamen, (ita assueti oculi sunt huic spectaculo,) nemo hodie dignatur suspicere in cœlum.' Illud autem *Tibi* est παρέλκον more Attico: quod apud meliores scriptores pervulgatum est et tritum. *Fab.*

Satiate] I. e. satietate. idem 5. 1390. 'Hæc animos ollis mulcebant atque juvabant Cum satiate cibi.' Attius: 'Quorum crudelitatem nulla umquam explet satias sanguinis,' ex Nonio. et Q. Septimius: 'Dein ubi satias omneis tenuit,' &c. Idem, 'neque prius finis factus, quam Græcos satias, et ad postremum fatigatio incessit.' Ter. Eunuch. 5. 6. 3. 'ubi satias cœpit fieri, commuto locum.' et quidam vetus poëta apud M. Tull. lib. 3. de N. Deor. 'aut quænam

unquam ob mortem Myrtili pœnis luendis dabitur satias supplicii?' *Lamb.* Hunc ipsum versum laudat Nonius in voce *Satias*, docetque Accium, Varronem, Lucilium, Salustium, et Terentium eadem voce usos fuisse. In sequenti versu pro *in cœli* alii legunt *hinc cœli.* Creech.

1040 *Exspuere*] Sic quidem habent omnes fere codices; ego tamen malim legi, *Respuere.* Lamb. Sic omnes fere Codices; Lambinus tamen amat *Respuere*. Creech.

1042 *Dede manus*] Da manus: fatere te victum veris. Cæsar lib. 5. 'Tandem dat Cotta manus.' Ovid. de A. A. 'Scribe; dabit victas ferreus ille manus.' translatum a re militari. sic infra eodem lib. 1127. 'Nam certe fluere ac decedere corpora rebus Multa, manus dandum est.' et M. Tullius Epist. ad Attic. 2. 'Aiebat illum primo sane diu multa contra: ad extremum manus dedisse.' Idem in Læl. 'Atque ad extremum dat manus, vincique se patitur.' Symmachus in Epist. 'Cum ipsum Annibalem fides certa sit bello invictum manus Campaniæ dedisse.' *Lamb.*

Accingere contra] I. e. eam oppugna. Plaut. Amphitr. 1. 1. 152. 'cingitur. certe expedit se.' ductum item a re militari. *Lamb.* Horat. Ep. 7. 1. 'Tandem efficaci do manus scientiæ.' *Fab.*

1043 *Quærit enim ratione animus, cum summa loci sit Infinita foris, hæc extra mœnia mundi; Quid sit ibi porro quo prospicere usque velit mens; Atque animi tactus liber quo pervelit ire*] Quidam perperam, contra veteres libros, hos versus quatuor delent. Ego eos ex veteribus libris emendare conatus sum. *Loci*, i. e. inanis. Mox *ratione* malui ex quibusdam libris. In aliis: *rationem.* De 'ratione animi,' vide Indicem. Forte: *ratio animi.* Gif.

Quærit enim rationem] Hunc versum cum tribus deinceps sequentibus delendos censeo, ut adulterinos. quos si lector eruditus attentius considerabit, eum facile mihi assensurum arbitror. sunt enim inepti, atque inanes, et verbis et sententia. Atque ut cetera omittam, nonne absurdum est, ita loqui, animus rationem quærit, quid sit extra hæc mœnia mundi, quo animi tractus ire pervelit? tum versus ille, qui sequitur, *Atque animi tractus liber quo pervelit ire*, non uno modo legitur. alibi enim, ut in Florentinis et Aldinis recentioribus; *Atque animi injectus liber quoquo volet ipse:* in aliis, *Atque animi tractus liber quoquo velit ire:* in aliis, *Atque animi tactus liber quo pervolet ipse:* in aliis, *Liber quo pervolet ire.* Præterea in quibusdam libris versus primus ita legitur, *Quærit enim ratione animus, &c.* ut facile appareat, ab aliquo arrogante atque indocto esse inculcatos, quasi aliquid deesset. Cum hæc scripsissem, homo barbarus hos versus asserere manu instituit. sibi habeat, licet. non equidem invideo: ne miror quidem. *Lamb.* Hunc versum et duos deinceps sequentes ineptissimos judico; quod et Lambino visum est; neque alii cuilibet, qui sapiet modo, aliter visum iri confido. *Fab.* Hoc totum Lambinus pro adulterino et spurio delet. Gifanius retinet ex Mss. sic correcta: et *animi tactum* (nam alii libri *tractus*) ut alibi 'corporis tactum,' pro ipso animo et ipso corpore dici observat. Sed verba Lucretii, ex quibus 'tactum corporis' educit, lubrica sunt, et aliter in melioribus codicibus habentur: Ciceronis autem de tactu interiore doloris ac voluptatis nihil huc pertinent. Nonnulli ediderunt: *Animi injectus liber quoquo velit ipse.* Verum videtur: *Quid sit ibi porro, quo prospicere usque velit mens, Atque animi jactus liber quo pervolitare.* Sive malis, *animi injectus:* ut supra hoc ipso libro: 'In quæ corpora si nullus tibi forte videtur Posse animi injectus fieri.' Tale autem vocabulum, sive *jactus*,

sive *injectus*, hic requiri demonstrat Cic. lib. 1. de N. D. 'si immensam et interminatam in omnes partes magnitudinem regionum videretis; in quam se injiciens animus et intendens ita late longeque peregrinatur, ut nullam omnino oram ultimam videat, in qua possit insistere.' Satis apparet Ciceronem et Lucretium, quum tam congruentia scriberent, hunc locum ex eodem fonte hausisse. Ἐπιβολὰς vocat Epicurus in epistola ad Herodotum apud Diogenem Laërtium: *Κατὰ δὲ ταύτην τὴν συνημμένην (κίνησιν ἐν ἡμῖν) τῇ φανταστικῇ ἐπιβολῇ, διάληψιν δὲ ἔχουσαν.* Rursus: *ἐπεὶ τόγε θεωρεύμενον πᾶν, ἢ κατ' ἐπιβολὴν λαμβανόμενον τῇ διανοίᾳ.* Iterum: *καὶ ἐπιβολὰς μὲν ἔχοντα ἰδίας πάντα ταῦτά ἐστι καὶ διαλήψεις.* Item: *κατ' ἐπιβολὰς δ' ἄν τινας, παρακολουθοῦντος του ἀθρόου, ἕκαστα προσαγορευθείη.* Denique, *εἰς τὰς τοιαύτας ἀναδύοντες ἐπιβολάς.* Noster qui nudum *injectus* vocabulum ita ponere non auderet; ut mollius acciperetur, addidit *animi*. 'Pervolitare' autem Lucretii et Virgilio ad imitationem placuisse olim notatum est. *Gron. Obs.* 1. 7. De quatuor hisce versibus litigant Interpretes, dum alii fastidiunt, quos alii amplectantur. Ego quidem nec absurdos esse video, nec inutiles; explicant enim futuræ disputationis argumentum; idque non inepte, si modo ita ut edidi legantur. Fayus legit *Quærit enim ratio ne animi*, i. e. 'an animus inquirit, aut dubitat?' et quarto versui notam interrogationis subjungit. Non opus est isto acumine. *Creech.*

1044 *Extra*] Quidam libri: *extera*. Vide supra. Forte legendum: *foris hæc extera*. Gif.

1046 *Tactus*] Sic ex veteribus libris restitui. Vulgati: *tractus*; male. In quibusdam libris, pro *ire*, *ipse*. In quibusdam libris: *pervelit*; non male. Vide Indicem: 'Tactus.' *Gif.*

Pervolet ipse] Scripsit forsan poëta *Pervolet usque*. Hav.

1047 *Principio nobis*] Ex eo quod spatium vacuum atque inane omni ex parte est infinitum, et corpora infinita, probare conatur, innumerabileis esse mundos. et attende, lector, eum hinc capere initium hujus rei probandæ. Frustra igitur dicuntur illa supra, 'Cum summa loci sit Infinita foris hæc extra mœnia mundi,' &c. *Lamb.* Infinitum esse spatium, et in illo spatio infinita semina volitare, si Epicurum audias, certum est: at in hunc, quem nos incolimus, mundum omnia ista infinita semina non coaluerunt; quid ni igitur credamus semina in alia spatii infiniti parte compages huic nostro mundo vel prorsus similes vel dissimiles componere, præsertim cum eadem natura ubique regnat, et in omnibus spatii infiniti partibus eodem jure utitur? Hoc argumentum vss. 19. continetur. *Αἵ τε γὰρ ἄτομοι, ἄπειροι οὖσαι, φέρονται καὶ πόῤῥω τούτου, καὶ ἄλλυδις ἄλλαι εἰς ἀπεργασίαν κόσμων ἀπείρων συνέρχονται· οὐ γὰρ κατηνάλωνται αἱ τοιαῦται ἄτομοι (ἐξ ὧν ἂν γένοιτο ὁ κόσμος οὗτος, ἢ ἐξ ὧν ἂν ποιηθείη ἄλλος) οὔτ' εἰς ἕνα,* (ita legit Meibomius) *οὔτ' εἰς πεπερασμένους, οὔθ' ὅσοι τοιοῦτοι, οὔθ' ὅσοι διάφοροι τούτῳ, ὥστε οὐδὲν τὸ ἐμποδίζον ἐστὶ πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν κόσμων.* Epicurus ad Herodot. *Creech.*

1049 *Uti docui*] Lib. 1. 957. 'Omne, quod est igitur, nulla regione viarum Finitum est.' *Lamb.*

Vociferatur] Clamat, βοᾷ. sic 3. 14. 'Nam simul ac ratio tua cœpit vociferari,' &c. *Lamb.*

Profundi] Ita vocat Infinitum, vide vs. 1094. *Fab.* et *Creech.*

1052 *Undique cum vorsus*] Sic habent quidem omnes libri et veteres, et recentiores. Sed videtur legendum, *Cum quoquo vorsum, seu vorsus*: vel sic, *Quoquo cum versum, seu versus*. Nam 'vorsum,' seu 'vorsus,' seu 'versum,' usitatius cum adverbiis motum significantibus jungitur.

'Quoquo versus' autem valet quamque partem versus. Sed sic argumentatur Lucretius: Summa rerum est infinita, i. e. et inane infinitum, et corpora prima infinita. non igitur verisimile est, hunc unum mundum esse creatum. nam si ita esset, corpora prima infinita, quæ moventur in inani infinito, extra hunc mundum scilicet, qui ex corporibus primis fortuito genitus est, essent otiosa, nihilque crearent. Hoc falsum: ergo et illud. *Lamb.*

Undique cum vorsum] Ita omnes libri. Miror, cur Lambinus: *Cum quoquo vorsus.* Gif. Sic quidem omnes libri: malit tamen Lambinus: *Cum quoquo vorsum*, vel *vorsus*, aut, *Quoquo cum vorsus:* quia illud *vorsum* vel *vorsus* vel *versum* usitatius cum adverbiis motum significantibus jungatur: Gifanio nihil nisi mirante. Vereor ut Lambinus satis expresserit mentem suam: voluit enim, cum particulis motum a nobis, non ad nos, significantibus. Nec tamen hæc sufficit ratio ad aliquid mutandum. In contrarium ecce Varro lib. 4. de L. L. 'Curtium, virum fortem, armatum escendisse in equum, et a Concordiæ versum cum equo in eum præcipitatum.' Hoc est, ita ut Concordiæ ædem a tergo haberet. Scaliger conjicit, *ad Concordiæ conversum:* quia Livius facit templa Deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem. Sed quota in hoc numero Concordia, sola ut appellari meruerit? Scioppius quoque tamen edidit: *ad Concordiæ versum.* Offendit ambos idem, quod Lambinum in Lucretio. Justinus ex Trogo lib. 44. 'marinæ auræ undiqueversus adsidui flatus.' Ubi etiam vexarunt: sed recte defendit Berneggerus ex Appuleio Lib. 4. Met. 'ne cauda quidem et auribus cruribusque undiqueversum elevatis.' In Apologia: 'cum undiqueversum tabulis flagitaretur.' *Gron. Obs.* 1. 7. Ita omnes libri: Lambinus tamen legit *Cum quoque vorsus.* Istamque lectionem, ut et omnia inepta, Fayus approbat. *Creech.*

1054 *Æterno motu*] Est enim ingenitus atomo motus. *Fab.*

1058 *Offensando*] I. e. occursando. supra eod. lib. 223. 'Nec foret offensus natus.' *Lamb.*

1059 *Frustraque coacta*] I. e. ita coacta, ut nihil omnino gignere possent: reperitur autem hæc scriptura in quatuor libris manuscriptis. *Lamb.* Ita veteres. In quibusdam tamen: *frustraque jacta.* Marullus, et Vulgati: *jactataque frustra.* *frustra quoque jacta.* Gifan.

1060 *Tandem cooluerint ea*] Cum reperissem in libris scriptis partim *colarint*, partim *coierint*, partim *coierunt*, *coolucrint* reposui: quæ scriptura perspicue vera est. *coolescere* autem valet concrescere, et coagmentari, seu (ut quidam volunt) coamentari, et coire. *olescere* enim (ut docet Festus) *valet crescere.* quo verbo utitur idem Lucret. infra eod. lib. 1128. 'Donicum olescendi summum tetigere cacumen.' ubi tamen quidam legunt *alescendi*, non recte. Quemadmodum apud Arnobium mendose non semel legitur *coalita:* cum sine dubio legendum sit *coolita*, sic enim ductum 'coolitum' a coolesco, ut 'concretum' a concresco. In 'cooluerint' autem duæ vocales *oo* coolescunt in unam syllabam longam, ut lib. 5. 343. 'atque oppida cooperuisse.' Si quis tamen pertinacior *coierint* retinere volet, non pugnabo: quamquam prima hujus verbi syllaba brevis est. *Lamb.* Lambini conjectura perspicue vera; in lib. *colarint*, *coierint*, &c. 'cooluerint' autem, concreverint. *Fab.*

Tandem coierint] Ita Veteres quidam. In aliis Veteribus: *colarint*, *coartant*, *coartarint.* Marullus, et Vul-

gati: *coierunt*. Lambinus: *cooluerint*. Ego veteres libros expressi; ut sit Anapæstus secundo loco. *Coitus* vox in hac re Lucretio est familiaris. *Cooluerint* etiam reciperem, quia ad veteres libros accedit; et ob verbum præcedens *coacta*, ne videatur Poëta βαττολογεῖν. *Gifan.* Cicero in eadem vicinia et ex eodem ore: 'Docuit enim nos idem qui cætera, natura esse effectum mundum.' Illud *coierint* ex Mss. expressisse ait Gifanius, ut sit anapæstus. At sic *coierunt* Marulli retinendum fuisset, quod refutat reliqua oratio. Rectius in Indice tribrachyn vocat. Sed hunc pro dactylo posuisse Lucretium non persuadet. Loca, quorum exemplo nititur, in vitio sunt: neque enim aut *fera voluntas* aut *cum ventis gerere bellum*, sic terminato versu, scripsit auctor. Lambinus ex conjectura, *cooluerint*, tolerabilius ad legem metri. Sed censeo scribendum: *concrerint*. Cum reddidisset librarius, *cocerit*, tribus literis, ut passim in membranis videre est, per virgulas superpositas significatis, qui eum sequebatur, *coierint*, accepit. Frequens autem hoc ea in re auctori. 1. 840. 'de terris terram concrescere parvis.' 5. 796. animalia 'Imbribus et calido solis concreta vapore.' Et passim apud Diogenem σύγκρισιν habes. Nota porro, decrero, decrerim, decresse etiam apud Cic. et Liv. Fortassis et sequenti versu permisit sibi, ut scriberet: *fuerunt exordia semper*. Vel, *ut quæ conjecta, &c. fuerint*. Gron. Obs. 1. 7.

Conjecta] Sic infra: 'Conjicere,' &c. *Gif.* In unum locum scilicet: i. e. congressa, collecta, coacta, compulsa in concilium. Quidam legunt *conlecta*, seu *collecta*, ego tamen nihil mutavi. nam et infra mox ita loquitur, et alibi utitur verbo huic contrario, 'disjicere' pro dissipare: et 'disjectus materiai' similiter apud eundem legitur, cui opponitur 'congressus et concilium materiai.' *Lamb.*

Conjecta repente Magnarum rerum fierent exordia semper, Terrai, maris, et cœli, generisque animantum] Pessime: neque enim SEMPER cum REPENTE convenire potest. Errorem autem ut viderent Interpretes, certe scripturæ varietas satis efficere debuerat. Hic enim versus in 5. 430. repetitus fuit, sed novo etiam mendo deformatus. Sic enim ibi legitur: *Tandem conveniant ea, quæ conjuncta, repente Magnarum rerum fiant exordia sæpe.* Sed et hic et illic scribendum est, non *semper*, non *sæpe*, sed *nempe*. *Magnarum rerum fierent exordia, nempe Terrai, maris, et cœli, generisque animantum.* Vitium autem ex compendiaria scribendi ratione natum est. Nam pro *nempe* scribebant n̄pe, unde procuderunt illud 'sæpe,' quemadmodum ex 'sæpe' τὸ 'semper' procreavere. *Faber.* At vero ista tinnientia 'Conjecta repente' 'Exordia nempe' quæ auris pati potest? *Creech.*

1064 *Esse alios aliis terrarum in partibus*] Series verborum: *Esse alios orbes terrarum in aliis partibus* τοῦ παντὸς scilicet. *Faber.*

1065 *Avido*] Vasto, ingenti. sic 5. 220. 'Inde avidam partem montes, silvæque ferarum Possedere.' *Lamb.*

1066 *Præterea cum materies, &c.*] Præterea cum materies satis multa est, eaque parata, et accommodata ad gignendum, id est (ut loquuntur Peripatetici) ad recipiendas formas, et cum locus est, res gignitur. *Lamb.* Iterum vss. 10. hoc modo arguit. Positis omnibus ad rem aliquam producendam requisitis; quidni res ista producatur? At est sufficiens materiæ copia, idoneus insuper locus, nec deficit ista vis naturæ, quæ hunc mundum ex seminibus fortuito occursantibus composuit; quidni igitur præparatam et sibi obedientem materiam in aliis etiam spatii infiniti partibus conjungat, et cœlum, terras, mare,

hominee, atque animalia producat? Metrodorus dicit, *ἄτοπον εἶναι ἐν μεγάλῳ πεδίῳ ἕνα στάχυν γεννηθῆναι, καὶ ἕνα κόσμον ἐν τῷ ἀπείρῳ· ὅτι δὲ ἄπειροι κατὰ τὸ πλῆθος δῆλον ἐκ τοῦ ἄπειρα τὰ αἴτια εἶναι· εἰ γὰρ ὁ μὲν κόσμος πεπερασμένος, τὰ δὲ αἴτια πάντα ἄπειρα ἐξ ὧν ὅδε ὁ κόσμος γέγονεν, ἀνάγκη ἀπείρους εἶναι. ὅπου γὰρ τὰ πάντα γέγονεν αἴτια, ἐκεῖ καὶ τὰ ἀποτελέσματα.* Plutarchus de Placit. Phil. 1. 5. Ita hoc et superius argumentum complectitur Metrodorus familiaris Epicuri. *Creech.*

1068 *Geni debent nimirum*] I. e. gigni. sic autem legendum esse vincit ratio, atque ipsa veritas, quatumvis hic reclament licet barbari. confirmat hanc emendationem id quod infra non longe ponitur: 'Huc accedit, ut in summa res nulla sit una, Unica quæ gignatur,' &c. *Lamb.* *Geri* Gifanius, qui de hac voce cum Lambino perpetuo litigat; suam sententiam e libris tuetur Gifanius: se defendit Lambinus vs. 1077. 'Unica quæ gignatur,' &c. *Creech.*

Geri debent] Lambinus: *geni;* contra omnes libros. *Gifan.*

Confieri] Alibi Lucret. et Virg. Æn. 4. 116. 'Nunc qua ratione quod instat Confieri possit, paucis adverte, docebo.' *Creech.*

1076 *In summa*] In summa rerum, in omni, in universo. argumento a simili probat, mundos innumerabileis et nasci quotidie, et interire, et hoc modo. Quemadmodum nihil unicum gignitur, neque crescit: sed infiniti homines, infiniti equi, infiniti tauri, &c. et geniti sunt, et quotidie gignuntur; sic et mundi innumerabiles. *Lamb.* Tertium denique vss. 13. proponit argumentum: Res omnes creatas circumspice, in unoquoque genere plurima, quæ vocant, individua invenies; in genere humano homines, in ferino feras, &c. Unicum igitur solem, unicamque terram dices? Inepte id quidem, cum sol, terra, cœlum, &c. sint tam interitura (ideo autem genera animalium plurima complectuntur, quia singula intereunt, ut isti philosophi affirmant, contra quos disputat Lucretius) quam cætera concreta. *Creech.*

1078 *Quin quojusque sient sæcli, &c.*] Hos duos versus, contra librorum consensum, circumducere non sum ausus, licet videantur *ἀμουσότεροι.* Alii libri habent: *Quin alio in quovis sunt seclo, multaque.* Gifan. Hic illud, *Quin cujusque sient secli,* Hier. Avantii est, Aldinarum correctoris: nam libri, *quin alio quovis sit seclo,* aut, *alio in quovis.* Nec tamen istud commodius: neque enim 'quisque' est aliquis. Lambinus denuo et hunc et sequentem versum amputat: quod non ausus Gifanius, judicat tamen eos *ἀμουσικωτέρους.* Sed scribendum ex Vossianis membranis: *Quin aliquoju' siet secli.* Esse autem Lucretio *secula,* numeros, genera, corpora, turbas, nemo ambigit. At in subsequenti, 'in primis animalibus indice mente,' longe suspectiores hos versus reddidit. Lipsius lib. 5. Epist. quæst. 12. tentat; *inprimis, animalibus injice mentem.* Paullo ante diximus de injectu animi. Scio etiam Ciceronis: 'cui deorum ira mentem injecit, ut Milonem lacesseret.' Sed neutrum eam juvare conjecturam puto. Legendum: *in primis animalibus, inclite Memmi, Invenies.* Est enim hic Memmius, quem appellat identidem, cui totum opus dedicavit. 5. 8. 'deus ipse fuit, deus inclite Memmi.' Vossianus quoque et tres Florentini pro *genitam* habebant *geminam:* quod et ipsum forte non spernendum. Hoc etiam, inquit, argumentum est multitudinis mundorum: in tota rerum universitate nulla invenitur res, quæ sola et unica suæ formæ sit edita, seque propaget: (neque enim de phœnice videtur credidisse Lucretius:) sed quæcumque sunt, alicujus sunt secli et numeri, et

complures ejusdem generis agnoscuntur. In animalibus maxime, o Memmi, palam vides sic ferarum montivagarum esse non priva et singula diversæ formæ capita, sed aliquod genus plurimorum capitum ejusdem formæ: sic et hominum utrovis sexu intelligis genus esse et multitudinem: sic pisces et volucres uniuscujusque formæ, non singulos, sed genus et copiam. *In primis animalibus*, est, in animalibus primum. Sic apud Virg. Æn. 2. 612. 'Heic Juno Scæas sævissima portas Prima tenet.' In Georg. I. 13. 'Tuque o cui prima frementem Fudit equum magno tellus percussa tridente.' Errant Servius et Parrhasius, qui Atticam terram ita notant designari, quia Athenienses primam terram suam seque primos homines gloriarentur. Livius 4. 20. 'Romuli spolia, quæ prima Opima appellata, sola ea tempestate erant.' &c. *Gron. Obs.* 1. 7. Hic versus cum sequenti Lucretianus non est; quod et interpres vidit. *Faber.* Libros sequitur Gifanius; retinet licet non approbet. Corrupti forsan; at mutilus sine illis locus, ideo omissis aliorum conjecturis, hoc modo corrigendos censeo, *Unica quæ gignatur, et unica solaque crescat Cujuscunque siet secli; Permultaque eodem Sunt genere: Imprimis Animalibus injice mentem, Invenies sic montivagum, &c.* 'Injice mentem' a Lipsio accepi; et ex his vocibus commoda et digna Lucretio senteutia effingi potest. *Creech.*

1080 *Invenies sic montivagum*] Duos versus, sine dubio spurios, inter hunc et versum 'Unica quæ gignatur,' &c. inculcatos, delendos censeo. Invenies (inquit) sic feras esse genitas, nempe infinitas, sic homines, sic pisceis, et aveis. *Lamb.*

1081 *Mutas squamigerum pecudes*] I. e. pisceis. sic sup. eod. lib. 342. duo epitheta posuit ad pisceis significandos, 'mutæque natantes.' Nam per mutas pecudes, nullo alio addito, significantur simpliciter animalia rationis et sermonis expertia. ut 5. 202. 'Quom pecudes mutæ, quom denique sæcla ferarum,' &c. *Lamb.*

Sic] I. e. Itidem infinitum. *Fab.*

Genitam prolem] Nescio quis *geminam* i. e. utrumque sexum. *Creech.* Ita jam ex Ms. Lugd. Bat.

1085 *Unica*] *Unum* Ms. Nonii, qui laudat hunc versum in voce 'Innumeralis:' at Ms. isti ne credas. *Creech.*

1086 *Quandoquidem vitæ, &c.*] Quoniam cœlum, sidera, &c. tam interitura sunt quam cetera concreta. *Fab.*

Depactus] Defixus. *Lamb.* 1. 78. et alibi, 'Alte terminus hærens.' Suavi translatione ornatum est, ab agricolarum terminis profectum, qui interdum alte panguntur. Terminum autem transilire nefas et violare: eoque magis si alte defixus loco moveri, longiusque proferri non possit. Hæc translatio Maroni placita est, scribenti Æn. 4. 614. 'Et si fata Jovis poscunt, hic terminus hæret.' *Turn. Adv.* 25. 1.

1087 *Tam manet his, et tam*] Hunc locum restitui a codicibus manuscriptis admonitus atque adjutus. Nam cum in eis reperissem scriptum *et tam*, non, ut in vulgatis, *etiam*, facile mihi fuit conjicere legendum *Tam manet his, et tam nativo hæc*, non, ut vulgo, *Tam manet hæc etiam*. ordo autem verborum est: quandoquidem terminus vitæ tam alte depactus manet his, nempe cœlo, terræ, soli, et lunæ, &c. et tam nativo corpore hæc constant, quam genus, &c. i. e. quoniam cælum, terra, &c. æque finem habent certum, ratum, et fixum, ad quem cum pervenerint, sunt interitura; et tam nativo constant corpore, quam animantes, &c. *Lamb.*

Tam manet hæc] Ita in veteribus quibusdam, et fere vulgatis; in veteribus quibusdam *et Tam*. Gif.

1088 *Quod his generatim rebus abun-*

dat] Crescit ex aëre, aqua, calore solis, &c. secundum genera et species suas. *Fab.*

1089 *Quæ bene cognita si teneas: natura videtur Libera continuo dominis privata superbis, &c.*] Recte ex positis: Dii enim si ex iisdem principiis constent, quibus cetera, qua ratione immensum, seu τὸ πᾶν regere possint, ipsi finiti? Dein quo pacto omnia poterunt qui pars tantum totius sunt? Sed hæc deliramenta sunt, dices. fateor. at ponamus τὸ πᾶν esse finitum, et aliorum philosophorum opiniones sequamur; non minus absurda de Deo enascentur; verum aliud est de Diis, aliud de Deo agere. Tum extremæ dementiæ videri debet, hæc cognitionis nostræ modulo metiri velle, quæ quid sit infinitum nunquam plane comprehendet. *Fab.* Vss. 15. E positis pro more Lucretius in Providentiam impetum facit. Pace et otio Deos olim donavit, quia nihil beatum quod negotiosum: jam vero fælix beatumque Numen aliquibus curis distringi posse supponamus; quæ autem vis infinitos mundos regere, quæ solibus, terris, &c. innumeris præsidere valeat? Infiniti enim mundi major sunt provincia quam ut a Deo vel maxime negotioso commode administrari possit. Hæc impius de pusillo isto Deo quem homini similem effinxit. Scommate denique, quo athei communiter utuntur, concludit omnia, et certe fælicius scommate quam argumento contra providentiam pugnatur. Καὶ μὴν ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν, καὶ τροπὴν, καὶ ἔκλειψιν, καὶ ἀνατολὴν, καὶ δύσιν, καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις, μήτε λειτουργοῦντός τινος νομίζειν χρῆναι δεῖσθαι, μήτε διατάττοντος ἢ διατάξαντος, καὶ ἅμα τὴν πᾶσαν μακαριότητα ἔχοντος μετὰ ἀφθαρσίας· οὐ γὰρ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι, καὶ φροντίδες, καὶ ὀργαὶ, καὶ χάριτες μακαριότητι, ἀλλὰ ἀσθενείᾳ, καὶ φόβῳ, καὶ προσδεήσει τῶν πλησίον. Epicurus ad Pythoclem. *Creech.*

1090 *Dominis privata superbis*] Diis. *Lamb.* Refer ad illud 'privata dolore,' in l. 60. Ita ut 'privari' in bonam et sequiorem partem sumatur. *Fab.*

1091 *Dis agere expers*] *Diis expers*, i. e. Deorum expers. sic loquitur et Catull. de coma Beren. 'Quicum ego, dum virgo quondam fuit omnibus expers,' &c. quamquam hunc versum sic cum proximo legunt quidam, *Quicum ego, dum virgo quondam fuit, omnibus expressa Unguentis una millia multa bibi.* Sed si nos hic deficit Catullus, Plautum testem citemus. Sic igitur Amphitr. 2. 1. 81. 'Eo more expertem te factam adveniens offendi domi.' Idem Asinar. 1. 31. 'Dono te ob istuc dictum, ut expers sis metu.' Idem Persa 4. 3. 40. 'ea res me domo expertem facit.' *Lamb.* Usitatius est, *expers alicujus rei*, quam *re*; sed tamen ita Salust. et Plautus sæpissime. *Fab.*

1092 *Nam (pro sancta, &c.*] Iterum exclamat non sine stomacho, quasi fieri non possit, ut ulla vis, ullave providentia hanc mundi fabricam regat. Sed errat Epicurus, et cum Epicuro Lucretius. *Lamb.*

1093 *Quæ placidum, &c.*] Sic 5. 83. 'Nam bene qui didicere Deos securum agere ævum,' &c. *Lamb.*

1094 *Quis regere immensi summam, &c.*] Sic Velleius apud M. Tull. lib. 1. de N. Deor. 'Quibus enim oculis intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi a Deo atque ædificari mundum facit: quæ molitio, quæ ferramenta, qui vectes, quæ machinæ, qui ministri tanti muneris fuerunt?' &c. ibid. 'Sive enim ipse mundus, Deus est, quid potest esse minus quietum, quam nullo puncto temporis intermisso versari circum axem cæli admirabili celeritate? nisi quietum autem, nihil beatum est: sive in ipso mundo Deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes tem-

porum, rerum vicissitudines, ordinesque conservet, terras et maria contemplans, hominum commoda, vitasque tueatur; næ ille est implicatus molestis negotiis et operosis.' Ad priorem illum Ciceronis locum pertinent illa Lactantii, seu Lactatii Firm. ex lib. 2. de origine erroris: 'At idem quoties Epicureus est et non vult a Deo factum esse mundum, quærere solet, quibus manibus, quibus machinis, quibus vectibus, quæ molitione hoc tantum opus fecerit.' Cum hoc autem Lucretii loco congruit illud ejusdem ex lib. 1. 152. 'Quippe ita formido mortaleis continet omneis,' &c. et illud ex eod. 1020. 'Nam certe neque consilio primordia rerum,' &c. et illud ex hoc lib. 167. 'At quidam contra hæc ignari,' &c. Hac eadem de re sic Laërt. *Καὶ μὴν ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν, καὶ τροπὴν, καὶ ἔκλειψιν, καὶ ἀνατολὴν, καὶ δύσιν, καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις, μήτε λειτουργοῦντός τινος νομίζειν χρῆναι δεῖσθαι, μήτε διατάττοντος, ἢ διατάξαντος, καὶ ἅμα τὴν πᾶσαν μακαριότητα ἔχοντος μετὰ ἀφθαρσίας. οὐ γὰρ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι, καὶ φροντίδες, καὶ ὀργαὶ, καὶ χάριτες μακαριότητι, ἀλλὰ ἀσθενείᾳ, καὶ φόβῳ, καὶ προσδεήσει τῶν πλησίον.* i. e. 'Atqui in iis quæ sublimia et superna sive supera dicuntur, motum ex loco ad locum, solstitia, defectus solis, et lunæ, ortum, occasum, et his similia, non esse existimandum quoquam administratore egere, neque gubernatore, aut aliquo qui ea ordine digerat, aut digessisset, qui idem omnem beatitudinem cum immortalitate obtineret. Non enim congruunt molestiæ, et curæ, et iræ, et gratiæ, cum beatitudine; sed cum imbecillitate potius, et metu, et indigentia opis alienæ.' *Lamb.*

1095 *Indu manu*] I. e. in manu. sic sup. lib. 1. 83. 'viamque Indugredi sceleris.' et sup. hoc lib. 101. 'At non esse tamen perplexis indupedita.' et 4. 868. 'Indugredi porro pariter simulacra, pedemque Ponere,' &c. ibidem: 775. 'Quippe ubi prima perit, alioque est altera nata Indu statu.' et 5. 103. 'Nec jacere indu manus, via qua munita fidei Proxima.' et 6. 890. 'Quod genus indu mari spirat fons dulcis aquai.' Licet tamen etiam *endo manu* legere, et *endogredi*, et *endopedita*, et *endo manus*, et *endo mari*: ut nonnulli volunt. Neque tamen in hoc eis assentior, quod negant veteribus usurpatum esse 'indu' pro in. Refellit enim eos et grammaticorum veterum auctoritas, in his Probi: et librorum veterum consensus. *Lamb.*

Endo manu] Ita in vet. cod. *Gif.* Plures tamen hic *indu*, quod et defendit Voss. de Arte Gramm. 2. 28. Ennii quoque illud adducens Annal. lib. 17. 'Indu magno fluctus extollere certant.' *Hav.*

Moderanter] Διὰ κράτους, ita ut moderetur. *Fab.*

1096 *Cælos*] Non memini me legere apud quemquam veterem scriptorem, *τὸ cælos*; ea enim vox semper ἑνικῶς dicitur, ut ait Cornelius Fronto apud Agellium lib. 19. Sed Epicureæ sectæ scriptores, qui infinitos mundos statuebant, necesse habuerunt dicere *cælos*; idque ἀναλόγως, nam et cœlus et cœlum vetustiores urbis scriptores usurpavere. *Fab.* Quia infinitos mundos statuebant Epicurei, hinc factum esse ut Lucretius Epicureus τὸ *Cælos* numero multitudinis, quæ vox ἑνικῶς semper dicitur teste Frontone Cornelio apud Gellium 19. 8. Tanaquillus Faber ad Lucretium observabat ingeniose. τὸ *Cæli* tamen πληθυντικῶς occurrit in hoc versu vetustissimi poëtæ, 'Jupiter in Cœlis, Cæsar regit omnia Terris.' Menagius, *Creech.*

1097 *Suffire*] Vaporare, suffumigare. Item 4. 1168. 'Et miseram tætris se suffit odoribus ipsa.' et Virg. Georg. 4. 241. 'Et suffire thymo, terrasque recidere inancia.'

Lamb. Vaporare, calfacere. *Fab.*

1099 *Cœlique serena concutiat sonitu*] Ex Ter. in Eun. 3. 5. 41. 'Qui templa cœli summa sonitu concutit:' Terentius autem ipse ex Ennio. Sed quomodo tandem sui oblitus est Lucretius, cum dicit, serena cœli tonitru concuti? negabit enim alibi et quidem accurate, fieri unquam posse ut cœlo sereno tonet. Videlicet ex vulgi sententia, non sua, loquitur. quod manifestum est. quasi dicat, Qui tandem, ut isti palpones Deorum aiunt, fieri queat, ut Jupiter cœlos convertat, sereno cœlo tonet, &c. Virgilius ipse haud aliter in Georg. 1. 487. accipiendus: 'Non alias cœlo ceciderunt plura sereno Fulmina.' Nam ille alter, non minus Epicureus quam Virgilius, aulæ imponere volebat cum caneret, Od. 1. 34. 8. 'plerumque per purum tonantes Egit equos volucremque currum,' &c. Quis autem satis ex dignitate rideat illud *plerumque?* Diceres certe tertio quoque die id fieri. Videlicet naso opus est, ut causas, rationesque, et consilia scriptorum sagaciter odorari possis. *Fab.* Hic multa Faber, quasi oblitus sui fuisset Lucretius, qui alibi negabit, et quidem accurate, fieri unquam posse ut cœlo sereno tonet; vel saltem ex vulgi sententia, non sua loqueretur. *Cœli serena* melius interpreteris ampla et spatiosa cœli templa, quid enim ex vulgi sententia loqueretur Poëta, cum ad argumentum suum nihil faceret? quid denique cœlum serenum cogitaret, cujus faciem tenebrosis nubibus in priori versus parte obscuraverat? Nihil hic de palponibus sacerdotibus Lucretius; nihil Virg. cum cecinit Georg. 1. 487. 'Non alias cœlo ceciderunt plura sereno Fulmina.' Nec Aulæ imponere voluit Hor. Od. 1. 34. 8. 'Plerumque per purum tonantes Egit equos volucremque currum.' Naso opus est, ut inquis, Faber, ut causas, rationesque, et consilia scriptorum sagaciter odorari possis, sed nasum nolo nimis nasutum. *Creech.*

1101 *Deserta*] *Diversa* Gassendus: et in sequenti versu pro *quod* quidam Codd. exhibent *quo*. Creech. Lactantius *inserta*, quasi vellet *in incerta*. Sed recte se vulgata lectio habet; recedere enim Jovem ait in deserta, quasi ibi brachia consuefaciat et lacertos firmet, sicuti loquitur 6. 396. *Hav.*

1102 *Sæviat exercens telum, &c.*] Sic lib. 6. 387. 'Quod si Jupiter, atque alii fulgentia Divi Terrifico quatiunt sonitu cœlestia templa, Et jaciunt igneis, quo cuique est cumque voluntas; Cur, quibus incautum scelus aversabile cumque est, Non faciunt, icti flammas ut fulguris halent, Pectore perfixo, documen mortalibus acre?' &c. totus enim ille locus mire cum hoc congruit. sic et M. Tull. lib. de consulatu: 'Nam pater altitonans, stellanti nixus Olympo, Ipse suas arceis, atque inclyta templa petivit, Et Capitolinis injecit sedibus igneis.' *Lamb.*

Quod sæpe] In quibusdam libris: *quo*. Gif.

1103 *Indignos*] Indignos, qui exanimentur, ut explicat ipse, immerenteis. Sic loquitur Hor. Sat. 2. 2. 103. 'Cur eget indignus quisquam, te divite?' M. Tull. Tusc. 4. 'Misericordiam datam esse dicunt ad opem ferendam, et calamitates hominum indignorum sublevandas.' *Lamb.*

1104 *Multaque post mundi*] Redit ad institutum. *Lamb.* Mundos infinitos extruxit, mortales asseruit, animalibus similes, atque ideò nutriri, crescere, aliquando etiàm diminui, senescere, et ad interitum vergere affirmat vss. 17. infinitum enim universum subministrat semina, quibus receptis et debite conjunctis crescit mundus, et fit vegetior; cum tot semina emittit quot recipit, tum con-

sistit, i. e. neque crescit, neque diminuitur: cum vero plura e mundo emittuntur semina, quam recipiuntur et debite conjunguntur, tum debilior fit mundus, et senescit. *Creech.*

Multaque . . . corpora sunt] Repetit propositum. διὰ μέσου autem legendi illi versus 15. ab illo, *Quæ bene cognita, &c.* Faber.

1106 *Addita corpora sunt, &c.*] I. e. et multa post ortum mundi corpora addita sunt, alia extrinsecus, alia circum. hic versus, qui deinceps sequitur in omnib. libris, *Semina, quæ magn.* &c. sine dubio non est Lucretii: sed ab aliquo nimium sibi arrogante pro Lucretiano interpositus est, quasi aliquid deesset. itaque eum delendum censeo. *Lamb.* Hæc Lambinus, quam sententiam qui sequitur, errabit. vid. l. 995. *Creech.*

Magnum jaculando contulit omne] Et hunc contra omnes libros rejicit Lambinus; male. *Jaculando*, ut sup. *jactata.* *Omne*, τὸ πᾶν. Ita 'Magnum Inane,' sup. l. 1096. *Gif.* Quum ita ait Poëta, ab immenso illo universo, quod *omne* vocat et interdum *Summam summarum*, corpuscula conferri dicit, quibus mundi hujus elementa constent et augeantur, mundusque crescat et amplificetur. *Turn. Adv.* 5. 27.

1108 *Unde*] E quibus corporib. additis extrinsecus, et additis circum. *Lamb.*

1109 *Adpareret spatium*] Libri scripti alii habent *appariret*, alii *apparet*, alii *aperiret:* quod postremum in prima editione probaveram, existimans ita a Lucret. scriptum: ut intelligamus, versum initium capere ab anapæsto, *Aperiret spatium: aperire spatium* autem, id est, *explicare.* et tamen lectionem vulgatam, *Aptaret spatium*, secutus eram. in secunda editione vero, et itidem in hac, *Appareret* magis probavi, Turnebo nostro assentiens. 'Appareret' autem verbum est junctum ex ad et pario: et valet acquireret, sibi adderet, seu sibi compararet spatium, i. e. amplitudinem: atque hoc totum appareret spatium, id est amplius et spatiosius fieret, augesceret, amplificaretur. *Lamb.* Sic (*adpareret, &c.*) restitui ex veteri meo quodam, i. e. adquireret. In aliis: *Aptaret*, *Apariret*, *Apparet*, *Aperiret*. Gifan. Ita optime in 2. editione emendavit Lambinus: *adparere* autem ab *adpario*, proprie est quod Græce προσκτᾶσθαι, acquirere aliquid, adjungere. *Faber.*

1112 *Et ad sua sæcla recedunt*] Nonnulli libri, ut Flor. habent, *Et ad sua semina cedunt:* quam scripturam non probo. Quomodo enim corpora prima ad sua corpora prima cedant? nisi dicamus, corpora prima confluere ad corpora prima sibi cognata et similia. cod. Vatic. habet, *Ad sua sæde recedunt*, plane mendose. Atque illud *sæde* factum esse puto ex *sæcla.* nam sæpe reperimus in libris manuscriptis scriptum *d* pro *cl*, et *cl* pro *d*, propter similitudinem. ita cum ex *sæcla* factum esset *sæda*, facile jam librarius imperitus scripsit *sæde.* Sed quidam non indoctus putabat hic legendum, *Ad sua fædera cedunt*, ex illa scriptura Vaticana faciens conjecturam. addebat ille, quo suam conjecturam confirmaret, verbum *recedunt* huic loco non convenire, quia cum significet Lucretius, corpora prima ad sui generis principia convenire et confluere, recedere autem sit retro cedere, et discedere, verbo ab eo quod sentiret, alieno uteretur. 'Ad sua fædera' autem interpretabatur ad ea corpora, ad quæ per fœdera, et leges naturæ, concedere et confluere deberent. Ego respondebam, verbum *recedunt* mihi videri ad hunc locum maxime accommodatum. Nam cum dicat Lucretius, corpora prima per plagas ad sua sæcla recedere; motus autem, qui fit per plagam, non sit naturalis; neque ad lineam, sed con-

trarius: proprie et significanter ea dixisse recedere ad sua sæcula: quod est plagis seu ictibus repulsa cedere. Sed de his hactenus. ego scripturam vulgatam, et receptam, et trium antiquorum testimonio comprobatam retineo. hoc tantum. cetera judicio lectoris permitto. *Lamb.* Hæc (*et ad sua sæcla recedunt*) est veterum librorum optima scriptura. *Gifan.* Adjungunt se humida humidis, terrena terrenis, &c. notanda significatio. *Fab.* *Ad sua semina cedunt* alii. *Ad sua fædera* alii. frustra: dum et Codices, et ipse poëta alibi exhibet 'sua sæcla.' *Creech.*

1114 *Procudunt*] Sic habent quattuor libri manuscr. utrique Aldini, Vicetini, et Lugdunenses. *Lamb.*

1115 *Donicum ad extremum, &c.*] Sic legendum, et ita habent quatuor libri Mss. nisi quod in duobus pro *perfica*, legitur *perfice*, quemadmodum et apud Nonium Marcell. plane mendose. Nam quod ad Nonium attinet, apud quem ita scriptum est, 'Perfice, perficeris: Lucret. 2. 1115. Donicum ad extremum crescendi perfice finem,' &c. sic est corrigendus: *Perfica, perficiens: Lucret.* 2. 1115. *Donicum ad extremum crescendi perfica finem, &c.* 'Donicum' autem idem valet quod donec, eodemque modo interpretatur auctor vocabularii Latinogræci, mihi a Cl. Putaneo, juvene ingeniosiss. et eruditiss. commodati. Sic enim ille, 'donicum,' inquit, ἄχρι τοῦ, ἕως. Plautus Aulul. 1. 1. 19. 'neutrum reddibo, donicum res dijudicata sit,' ex Prisciano. Idem Plaut. Trucul. 1. 1. 18. 'usque adeo, donicum foras eduxit.' Sosipater Caris. 'Donicum' pro donec. ita usurpat Livius Androm. 'Ibi manens sedeto, donicum videbis me carpento vehentem domum venisse.' Plautus quoque in Fragm. 2. 35. 'Inimicus esto, donicum ego revenero:' sed et Cato: 'Cum otiosus ambulas, qui apud regem fuisti, donicum ille tibi interdixit rem capitalem.' Hactenus Caris. Cato de re rustica: 'Donicum solutum erit, aut ita satis datum erit: quæ in fundo illata erunt, pigneri sunto.' Lucr. inf. 1128. 'Donicum olescendi summum tetigere cacumen:' et item sæpe. ordo autem et sententia verborum est: Donicum, seu donec, natura rerum creatrix, omnia ad extremum crescendi finem perfica, i. e. perficiendo, seu perficiens, seu perfectrix, perduxit. Cum hæc scripsissem anno 1563. prodiit in lucem biennio post Nonius a quodam aliquot locis emendatus. ubi hic locus ad oram libri sic ab illo emendatur, dissimulante, unde sumserit. Utitur autem eodem nomine et Arnob. lib. 4. adv. Gent. 'Etiamne perfica una est e populo numinum, quæ obscænas illas et luteas voluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procedere?' Ex quibus Arnobii verbis intelligere licet, 'Perficam,' deam apud illos Romanos fuisse quæ res Venereas ad exitum perducere crederetur. De Thrasone autem illo, qui hunc quoque locum σφετερίζει, piget queri. Usquequaque licet hic illud usurpare, καὶ τόδε Φωκυλίδου. *Lamb.* Ita sæpissime veteres, pro donec. Exempla passim reperias, et sæpe usus Lucretius. *Faber.*

Donicum] Ita ex veteribus libris scripsi. Vulgati: *Denique.* Gifan.

Perfice finem] Sic lego ex quodam veteri. Ita et P. Victorius invenit in veteri libro, et in Nonio. Quidam veteres: *perfica.* Vulgati: *perspice:* pessime. Vide Indicem. *Gifan.*

Perfica] Effectrix, perfectrix. Vss. qui hunc sequuntur, perquam faciles sunt; Itaque illos transiliam. *Faber.* Effectrix, perfectrix. *Perfice* Gifanius, et Pareus, i. e. perfecte: ne credas lector. Alia vero præter naturam Dea olim dicebatur 'Perfica.' Arnobius lib. 4. adv. Gent. p. 131.

'Etiamne Perfica una est e populo numinum, quæ obscœnas illas et luteas voluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procedere?' Et pag. 133. 'Pertundæ' Perficam conjungit. *Creech.*

1117 *Ut fit, ubi*] Hæc referuntur ad superiora: et est argumentum a simili. Quidam tamen legi volunt, *Id fit, ubi, &c.* Lamb.

Ut fit] Forte: *Id fit.* Gifan.

1119 *His ætas*, et *His natura*] Alii *Hic ætas*, et *Hic natura* e Codicibus. *Creech.*

1120 *His natura suis refrænat*] Cum in quattuor libris manuscr. scriptum reperissem, *Hic natura suis, &c.* reposui, *His natura:* ut sit παλιλλογία. Omnibus his rebus ætas consistit, quæ ad extremum finem a natura, creatrice rerum, perducta sunt: his (inquam) rebus natura desinit suis viribus incrementum dare. *Lamb.*

Hic natura] Ita vet. cod. Forte: *His*, ut Lambinus. Vulgati: *Sic.* Gifan.

1121 *Nam quæcunque vides, &c.*] Quoniam mundos suos aliquando crescere, aliquando diminui asseruit, totam rationem et incrementi et decrementi in animalibus (et eadem est rerum aliarum ratio) vss. 23. explicat. Crescunt autem animalia, quia in prima ætate plus alimenti convertitur in animalis substantiam, quam ex illa depereat; media tantundem convertitur, quantum deperit: ideo consistit animalis ætas, id est, neque crescit nec decrescit animal: extrema autem ætate amplius deperit quam convertitur. Ita crescunt et decrescunt animalia. At unde evenit quod in prima ætate plus recipitur et adjungitur, in media tantundem, in extrema minus, nondum inquirit Poëta: latet causa, et, id scio, atheos semper latebit. *Creech.*

Hilaro grandescere adauctu] Læto et alacri augescere incremento. mendose autem legitur in libr. vulg. *hilarem grand. ad auctum.* licet etiam legere, *hilari grand. adauctu:* et ita scriptum est in codice Bertiniano. *Lamb.*

1124 *Diditur*] I. e. distribuitur, non, ut vulgus putat, dividitur. Nam 'dido' verbum est integrum, compositum ex di et do, das, non deminutum a verbo divido. Utitur eodem verbo hic idem scriptor pluribus locis: ut 3. 246. 'Sensiferos motus quæ didit prima per artus.' et 4. 625. 'Inde quod exprimimus, per caulas omne palati Diditur.' et 5. 20. 'Ex quo nunc etiam per magnas didita genteis Dulcia permulcent animos solatia vitæ.' Virg. Æn. 7. 144. 'Diditur hic subito Trojana per agmina rumor.' et 8. 132. 'Cognatique patres, tua terris didita fama.' *Lamb.*

1126 *Et plus dispendi*] Plus damni, detrimenti, sumtus. *Lamb.*

Quam vescitur ætas] Quidam vir doctus, amicus meus, legendum censet, *Quam pascitur ætas.* ego nihil muto. *Lamb.* Versus sunt illustres, et ex penitissima corporum animatorum consideratione petiti; sed in illo, 'Et plus dispendI faciant, quam vescitur ætas,' plane aliquid est quod contra Poëtæ mentem faciat. Constat quippe hæc verba, 'quam vescitur,' opposita illis esse, 'plus dispendI faciant:' Itaque τὸ 'vesci' significaret acquirere, parare, &c. cui rei linguæ Latinæ usus reclamat. Quamobrem hunc locum ita semper legendum existimavi: *Et plus dispendI faciant quam nancitur ætas.* 'Nancitur' autem [i. e. acquirit] cum verbum protriti usus non sit, depravasse illi videntur, qui memoria patrum mercede conducti libros describebant, proque eo intrusisse, *nascitur*, quod nihilo melius est; unde alii suum *vescitur* effinxerunt, quod ego vitiosum esse arbitror. 'Nancitur' autem fit a nancior; id a nancio est, quod olim usurpavit Gracchus, ut ex Prisciano novimus: Ex 'nancio' autem nova

proles orta est nanciscor, quam recentior usus retinuit. 'Nancior' autem significat occupo, prehendo, capio. In 12. tab. SI QUID PIGNERIS NANCITOR, SIBI HABETO (ubi *nancitor* veteris orthographiæ est pro *nancitur*) inde 'renancitur' apud Paulum Diaconum Festi Epitomisten, pro reprehendit, seu iterum prehendit. Cum autem videam vocem antiquam, quæ in foro nostro et tabulariis etiamnum obtinet, *des nants*, pro pignoribus sumi, unde et *nantir* et *nantise*, et *ναντίζω* in Græco-Barbaro, facile adducor ut credam e veteri jure Romano eam esse petitam, cum, ut dixi, in 12. tabulis legatur, 'Si quid pigneris nancitor, sibi habeto.' *Fab.* Festi tamen Codd. exhibent *renanciscitur*. Lucretii codd. *vescitur*, quæ vox forsan commode retineri potest. *Creech.* Vulgata lectio recte se habet; nam ut alterum est quod exit e corporibus, ita *vescitur* est quod ingreditur. Itaque non minus hoc rectum quam quod apud Virgilium 'Vescitur aura;' sed et apud Plautum et Festum est 'renascitur.' *Is. Voss.*

1127 *Ac decedere*] *Atque recedere* alii: et pro *Multa*, *manus dandum est* in sequenti versu *Multimodis, dandum est*. Creech.

1128 *Multimodis, dandum est*] Ita in veteri quodam nostro. Vulgati: *Multa manus;* quod non tam placet. *Gifan.*

Manus dandum est] Concedendum est. 'dandum est' autem, pro dare oportet, *δοτέον*. ut supra iterum atque iterum. Alii quidam legunt, *Multa modis multis, dandum est*. ego sic scriptum reperi, ut edidi, in quattuor libris manuscr. *Lamb.* Concedendum est, fatendum est, multa fluere, &c. Dandum est τὰς 'manus,' de quo dicendi genere in 1. fusius. *Fab.* Ita Ms. et omn. edd. vett. recte probante Lambino. Male supposuit Gifanius: *Multimodis dandum est*. *Manus dandum est*, i. e. fatendum est, negari nequit. Ut sup. 1041. 'si vera videtur, Dede manus: at si falsum est, accingere contra.' Hor. Epod. 17. 1. 'Jamjam efficaci do manus scientiæ.' Nec aliter scripsisse Claudianum existimo lib. 1. in Eutropium, vers. 366. 'Quicquid amas, dabit ille manus.' Ipse nimirum Eutropius manum promittet: non *illa*. Ovid. lib. 1. de A. A. 'Sed semel est custos longum redimendus in ævum, Sæpe dabit, dederit quas semel, ille manus.' Frequens autem ille Græcismus Lucretio et aliis. &c. *Gron. Obs.* 1. 7.

1129 *Donicum alescendi*] Sic in veteribus nostris. Vulg. *Donec*. In Nonio: *Denique;* male, ut et modo. Nonius etiam, *olescendi* videtur legisse. Sed in veteribus omnibus: *alescendi*. Gifan.

Donicum olescendi summum] I. e. donec ad summum crescendi cacumen pervenerunt. non est autem dubium, quin ita legendum sit. Nam quod apud Nonium Marcellum in verbo 'adolescere,' ita legitur hic versus, *Dumque adolescendi summum, &c.* corruptus est eo loco Nonius, atque ita corrigendus: 'Adolescere, crescere, unde olescendi dicit Lucret.' 2. 1128. 'Donicum olescendi summum tetigere cacumen.' Errant autem qui *alescendi* legunt, ut diximus. nam verbum alesco non est Latinum, sed in ejus locum substituendum est 'olesco,' ex quo sunt hæc composita, adolesco, inolesco, subolesco, exolesco. Præterea 'coalitum' (ut dixi) non est vox Latina, quamvis reperiatur in codicibus Auli Gell. et Arnob. et aliorum auctorum. Nam, ubicumque reperitur, *coolitum* reponendum est. neque ita dico, hoc mihi videri, aut hoc me opinari, sed me scire. *Lamb.* Vide vs. 1060. *Creech.*

1130 *Robor adultum*] Sic habent li-

bri manuscripti, et plerique typis excusi. *Lamb.* Ita veteres libri. Vulgati: *robur.* Gifan.

1131 *Liquitur*] Tabescit, τήκεται. *Lamb.*

1132 *Augmine demto*] Sic codex Vaticanus. *augmine demto* autem, i. e. detracto: quod fit, cum desinit crescere et augeri. Ordo est: quanto res aliqua amplior, et quo latior est; eo plura in omneis undique parteis corpora dispergit, augmine demto. *Lamb.* Bene; nec *Augmine adepto* recte scribitur. *Creech.*

1134 *Pluria eo dispergit*] Eo pluria dispergit. sic autem legendum, non, ut in vulgatis, et quibusdam scriptis, *Plura modo.* 'pluria' autem dixisse veteres testantur A. Gell. 5. 21. et Carisius lib. 1. et ita Terentius in Phorm. 4. 3. 6. 'nova hic compluria.' et idem Lucretius lib. 4. 1082. 'Unaque res hæc est, cujus quam pluria habemus, Tam magis ardescit.' &c. *Lamb.* In aliis: *Plura modo.* Gifan.

1136 *Nec sitis est, quæ per*] Versus adulterinus, neque Lucretianus germanus: qui ita varie legitur, ut pigeat me referre. In scriptis quidem libris tribus sic reperi scriptum, *Nec satis est pro qua largos exæstuat artus:* in Bertin. *Nec satis est proquam largus, &c.* in Aldinis antiq. *Nec satis est cum prælatos, &c.* Atque ut magis credas esse adulterinum, versus, qui est ab hoc tertius, cujus initium est, 'Quantum opus est,' &c. non reperitur in libris scriptis: cum librarii hunc ineptum versum scripsissent, Lucretianum omisissent. Credibile est autem, adjectum esse ab aliquo confidente, qui cum videret a Lucretio de cibo sermonem haberi, nullum de potu verbum fieri, putarit aliquid deesse. quod si quis versus hic desideraretur, et locum vacuum explere nobis liceret, talem versum substituerem: *Nec potus proquam sitis artus arida torret.* Lamb.

Nec satis est, proquam largos] Ita veteres libri quidam, et quidam veteres: *proqua*, quidam: *præquam.* Alii, *æstus.* 'Proquam' adverbium est. Nothum putat Lambinus. *Gifan.* *Æstus*, opinor, pro ultima voce, quam in contextu habet Gif. *artus.* Preig.

Nec satis est proquam largos exæstuat artus, Unde queat tantum suboriri et suppeditare; Quantum opus est, et, quod satis est, natura novare] Monuit Lambinus tertium illum versum, 'Quantum opus est,' &c. in Mss. Codd. non reperiri; quem ipse genuinum Lucretianum arbitratur, contra autem, hunc, 'Nec satis est,' &c. spurium esse contendit. Cur ita? nimirum non dispiciebat, qua ratione emendandus foret. Sic autem legendus videtur: *Nec satis est, præquam largos exæstuat auctus, Unde, &c.* Cujus hic erit sensus: Ubi corpus ad crescendi cacumen venit, tunc defluere et minui debet, quia nihil satis est unde tantum suboriri possit, præquam exæstuat largos auctus; i. e. substantiam prius acquisitam amittit. 'Auctum' enim vocat eam substantiam qua illud aut illud corpus auctum est, ut et alibi. *Faber in Emend.* In al. edit. *Nec satis est, pro quam largos exæstuat artus.* Sed ut operæ parcamus, tu legendi, ego scribendi, vide emendationes. *Faber in Not.* Lambinus legit *Nec sitis est quæ per largos, &c.* totumque versum tanquam adulterinum rejicit. Faber ita legit, *Nec satis est præquam largos exæstuat auctus.* Nulla est utriusque interpretis conjectura: iniquus ille, qui rejicit hunc versum, nec æquior ille qui emendat. Quis enim nescit corpora animalium tantum effluviorum copiam quotidie emittere, ut alimentum, nisi copiose subministratum illis reparandis non sufficiat? Jure igitur legitur *Nec satis est.* Quis etiam ignorat effluvia ista in modum aquæ e fistulis expressæ erumpere? Quænam igitur vox sig-

nificantior ista voce 'æstus?' *Creech.*

1137 *Unde*] Ex quo cibo. *Lamb.*

Suboriri] In locum eorum quæ amissa et consumta sunt, oriri. sic sup. 1. 1048. 'Quare etiam atque etiam suboriri multa necesse est.' *Lamb.*

1138 *Quantum opus est, et quod satis est*] Ordo est: unde, seu ex quo cibo, tantum, quantum opus est, suboriri ac suppeditari queat, et unde natura id novare queat, quod satis est. quidam vir doctus legendum putat, *quoad satis est nat. nov.* Lamb. Ita et mox. Quod satis est, et opus est ad ministrare ac suppeditare; satis est ad novare. In vulgatis inversus hic est ordo. *Gifan.*

1141 *Tuditantia*] I. e. tundentia. et ita Festus, qui hunc locum citat. Paullus apud eundem: 'Tuditantes rem, significat negotium tundentes, i. e. agentes, Tudites, mallei a tundendo dicti, inde et cuidam cognomen Tuditano fuit, quod caput malleo simile habuerit,' Idem Lucretius infra 3. 395. 'Et quam intervallis tantis tuditantia possint Concursare,' &c. *Lamb.*

1143 *Sic igitur magni quoque*] Demum vss. 29. concludit, Mundum eo modo quo animalia senescere, meatus viz. quos in animalibus venas voces, assiduis corporum externorum ictibus labefactati ægre recipiunt materiam mundo reparando idoneam ex infinito defluentem: et jam tam late expansa est hæc compages, ut plus materiæ e se dimittat, quam ex infinito accipit, atque ideo diminuatur necesse est, et devigescat. Quin, ut Epicurus statuit, omnia genera animalium, fruges, arbores, &c. sponte sua tellus olim produxit, quam tamen hodie effœtam sentimus, ideoque ipsam senescere fatendum est. *Creech.*

Circum] 'Ἐν κύκλῳ, adverbium. nam 'mœnia' recti casus est, nec conjungi debet cum voce 'omnia,' quæ sequitur tertio versu, ut vulgata interpunctio ostendit. *Lamb.*

1144 *Dabunt labem*] Collabentur, et corruent. *Lamb.* Quemadmodum minora συγκρίματα quotidie perire ante oculos videmus, ita et majora, tellus, aër, cœlum, aliquando ex necessitate physica 'dabunt labem,' dissolventur, dilabentur. Sed antequam his notulis finem imponam, dabis veniam, spero, si metas egrediar, et ab hoc Lucretii loco admonitus, quid sentiam de quodam Virgilii loco qui in ore est omnibus, aperuero. Is in Æn. 2. 97. legitur. 'Hinc mihi prima mali labes.' Nil facilius, inquies; verum aliter multo jampridem sentio; neque me pudeat profiteri id ignorare me quod corruptum esse et a nemine unquam intellectum fuisse arbitror. Certe licuit mihi dissimulare, et ignorantiam cauto silentio obtegere; sed aliter visum est. Dico igitur, et clare dico, locum hunc a nemine intelligi posse, nisi qui ultro et volens sibi imponat. Quid enim est 'labes?' Aliquando repentinam aliquam calamitatem significat vel ab aquis immodicis, vel a grandine, fulminibus, &c. vel a chasmate et hiatu terræ, id quod docti annotarunt. Illud ipsum est, opinor, quod in libris Jurisconsultorum nostratium 'vimere' dicitur, i. e. vis major: quæ cum advenit, tunc damnum coloni non est. Hæc autem significatio nullum hic locum habere potest; quid enim erit 'calamitas mali' aut 'labes mali?' Vel, si metaphorice sumi dices, necessario expungenda erit illa vox 'mali;' cum ea enim stare non poterit τὸ 'labes.' Altera autem significatio hujus vocis est, macula, et metaphorice probrum, dedecus, &c. quæ nihilo plus loci hic habebit quam illa altera. Quid enim esset, 'macula' et 'probrum mali?' Ut voles, inquis, quidvis afferas licebit; constat certe ita scriptum a Virgilio versum illum fuisse; nam unde is-

tud Justini in 18. nisi e Virgilio? 'Hinc illa prima mali labes, hoc initium impendentis ruinæ fuit.' Bene sane, inquam; etiamnum puer imitationem illam Virgilianam apud Justinum annotaveram. Sed si vera illa sunt quæ de significatione τοῦ 'labes' superius scripsi, in eodem luto hæsitamus; idque tantum probas quod minime probari necesse fuit, locum illum Virgilii scilicet a quibusdam veteribus ita lectum fuisse ut nunc legitur, i. e. jampridem depravatos esse codices Virgilii: sed non aliter scripsisse Virgilium, id vero est quod probari oportuit. At ego affirmare posse videor scriptum ab illo fuisse, *Hinc adscita mihi labes* .... Papæ! inquies, 'Jam mihi vehementer nova res molitur ad aures Accidere, et nova se species ostendere rerum!' Ita est: sed et illud non minus verum erit: 'nihil tam mirabile quidquam Principio, quod non minuant mirarier omnes Paulatim.' Hæc enim lectio, quæ tam longe a vulgata abit, scin' quo fundamento nitatur? Excerptis Servii, mi lector, ex quibus liquido constat, non potuisse aliter legere clarissimum illum grammaticum: cum ejus expositio receptæ lectioni non congruat, sed hanc, quæ a me proposita est, plane et necessario supponat: sic autem se habet Servii explicatio: '*Hinc* pro hac causa, vel propter hoc, et est adverbium locale pro conjunctione causali: quia secuta sunt postea oraculum, et *Adscita* Calchantis factio: *Adscita* sane dicitur, *absumpta*.' (legendum *adsumpta*.) 'Labes' vero ruinam significat a lapsu.' Vides ita veram esse eam lectionem, quam ego ab oblivione reducem feci, ut illud 'Adscita' non modo in explicatione Servii reperiatur, sed, quod omnem dubitationem tollet, ab eo etiam exponatur per 'adsumpta.' Præterea 'labem' explicat per 'ruinam.' Itaque illud 'mali' stare non potest. Sed unde illud 'prima.' Ex glossemate grammaticorum, qui ad oram libri adscripserant, *prima labes*. ad oraculum, *secunda*. ad Calchantis cum Ulysse compositam fraudem, *tertia*. Si quis hæc otiose et æquo animo apud se reputabit, a me opinor non longiuscule abibit. Nunc fortasse jam tempus sit ad Lucretium regredi, sed est et aliud in Æn. 8. 62. quod me revocat; idque tale esse existimo, ut tecum communicatum oporteat; certe de illo tecum agere decreveram in N. ad 1. Lucret. Loquitur Tiberinus: 'Ego sum pleno quem flumine cernis Stringentem ripas, et pinguia culta secantem, Cæruleus Tybris cœlo gratissimus amnis. Heic mihi magna domus celsis caput urbibus exit.' Multa vero ad hæc interpretes, et eo quidem conatu, qui quam magnus et operosus, tam et profecto irritus et ob rem nullam est: alii enim ad vocem 'caput,' notaverunt, 'de fonte fluvii in editiore Etruriæ parte exeunte intelligi debere, nam capita fontes amnium vocari solent.' Alii de exitu seu ostiis fluminis id accipi debere arbitrantur. Alii denique de dignitate et præstantia urbis Romanæ multa hinc illinc corraserunt; magnum ἀγώνισμα scilicet, et dignum isto genere hominum, qui offarcinatas scholasticis nugis editiones nobis obtrudunt. Sed nemo, quod sciam, extitit, qui vel minima suspicione verum tetigerit. At si, quod unum esse in interpretando, præque omnibus unum ante oculos esse debet, si, inquam, sermonis Latini genium consuluissent, pauciora quidem multo, sed et multo meliora scripsissent. Primum enim quid est, 'Hic mihi magna domus caput exit?' An quia latissimos fontes Tybris habet? Esto, quamquam, &c. Sed an e montibus Etruriæ repente circa ea loca fontes illi delati sunt, in quibus postea condita Roma est? Dein si 'caput' fontem significabit, quid erit quod cum

'celsis urbibus' jungi queat? Præterea quid isthuc, 'domus exit?' An id moris erat temporibus Heroicis, ut tecta horsum illorsum sine machinis transmoverentur? (Quanquam reperti sunt quibus tale aliquid in Piceno circa ædiculam sacram magna hodieque celebritate insignem multis postea sæculis factum fuisse persuadere libuerit.) Sed si mota Tybridis domus est, qua ratione intelligetur, 'exit hic.' Uno itaque verbo dicam, loqui Deum, et in eo versu vaticinium esse; itaque si vocem aliquam ἀρχαϊκὴν usurpaverit Virgilius, id ex Decoro personæ fecerit, quemadmodum alibi sæpe; et quia, uti dixi, vaticinium hic versus complectitur (tunc enim et Roma et Romulus ἐν ἰδέαις Πλάτωνος jacebant), verbum aliquod futuri temporis in eo fuerit necesse est: Quare nunquam dubitavi quin sit legendum, *Hic mihi magna domus celsis caput urbibus escit*, seu *essit*, i.e. erit; de quo ad Lucret. lib. 1. antea dictum. Hoc certe habet emendatio nostra, quod omnibus omnino difficultatibus obviam eat; sensu tam perspicuo, ut nil supra. Hic mihi magna domus, aliquando cunctarum urbium caput erit. Atque equidem haud scio an te hæc legisse tædeat, me quidem scripsisse haud sane pœnitet. Sed tandem, tandem tempus est ut in viam redeamus. *Faber*. Adde et Lips. de Phil. Stoica p. 866.

Putresque ruinas] Gassendus *Tristesque*. Creech.

1145 *Omnia*] Res omneis. nam vox *omnia* est casus accusandi. regitur enim ab infinitivo *integrare:* neque pertinet ad duos superiores versus. *Lamb*. Huic versui nonnulli subjungunt prorsus ineptum *Et fulcire cibis, ac omnia sustentare*. Hic enim delendus est, imo, si libri permitterent, tres alios rejicerem. *Creech*.

1146 *Et fulcire sitis, ac omnia, &c.*] Quis non videt, hunc versum esse παρεμβεβλημένον, et ab eadem incude atque officina, ex qua superiores aliquot, profectum, sive legamus *Et fulcire cibis*, sive *Et fulcire cibus*, sive *Et fulcire artus*, sive (ut quidam malunt) *Et fulcire sitis?* Lamb. Hunc versum nothum cum Lambino putamus. Forte interim: *cibus*. Gifan. Immerito versum 'Et fulcire,' &c. expungi volunt, ob depravatam passim lectionem, quæ ex Codd. Lugd. Bat. clara et perspicue vera a nobis est reposita. Dicitur autem 'fulcire cibus,' ut (notante Casaub. ad Persil Sat. 1. p. 74.) Gregorio Nysseno dicitur ἡ τροφὴ ὑποστηρίζειν τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐνδεές. Atque Seneca de Beata Vita dixit 'animo fulcire corpus,' quomodo et ipse Lucret. 3. 125. 'Noscere ut hinc possis, non æquas omnia partes Corpora habere, neque ex æquo fulcire salutem.' *Hav*.

1147 *Nec venæ perpetiuntur*] Recipiunt, habent: ita et Gr. πασχοῦσι. *Faber*.

1149 *Jamque adeo*] Vim probandi habet istud *adeo*, quasi diceret: Idque ita verum est, ut ante oculos omnia paulatim effœta fieri videamus. *Faber*.

Jamque adeo fracta est ætas, effœtaque, &c.] Sic mihi videtur legendum, et ita scriptum fere est in omnibus libris manuscr. nam libri quidem Faërni, et Tettii, habent, *Jamque adeo facta est ætas, affectaque tellus*. Bertinian. autem, *Jamque adeo facta est ætas, effœtaque tellus:* Memm. sine ulla varietate, *Jamque adeo fracta est ætas, effœtaque tellus*. Quod si quis malit ita legi, *Jamque adeo fracta est ætas, affectaque tellus*, equidem libenter ei assentiar. Videtur enim tellus affecta quidem esse, sed nondum effœta. Ne hæc quidem rejicienda est, *Jamque adeo affecta est ætas, affectaque tellus*. quid sit autem affecta ætas, affectum bellum, et similia, sciunt, qui Latine sciunt. *Lamb*. Ita (*fracta*) omnes fere libri veteres. Quidam tamen: *facta;* et *affecta*. Sed hoc ex

pronunciatione manavit. Vide et inf. 5. 825. Illa similitudine et loquendi formula a fæmina sumptis in eadem re utuntur Virgilius, Columella, et Sallustius. *Gifan.* Locum Sallustii aliosque in Indice Gifaniano habes. Opponit autem 'fœta' et 'exhausta' i. e. effæta Lucanus in Catonis Marcia 2. 338. 'Dum sanguis inerat, dum vis materna, peregi Jussa, Cato, et geminos excepi fœta maritos. Visceribus lassis partuque exhausta, revertor.' De hac autem Epicureorum opinione adi Turnebi Opera Tom. 3. p. 20. et Lipsium Philos. Stoicæ p. 872. *Hav.*

1153 *Aurea de cœlo*] Hunc versum profert Nonius in voce 'funis,' et A. Gell. 13. 19. notans 'funis' dictum esse a Lucr. genere fœmineo, ut versus esset grandiore sono. Animalia (inquit) non sunt e cælo delapsa, aut per funem illum aureum demissa, sed a terris initio edita. Alludit ad catenam illam auream, quam commemorat Homer. Ἰλ. θ. 18. Εἰδ' ἄγε, πειρήσασθε θεοὶ, ἵνα εἴδετε πάντες, Σειρὴν χρυσείην ἐξ οὐρανόθεν κρεμάσαντες, Πάντες δ' ἐξάπτεσθε θεοὶ, πᾶσαί τε θέαιναι, &c. Plato in Theæt. per hanc catenam, solem significari arbitratur. sic ille, 'Ως οὐδὲν ἄλλο ἢ καὶ ἥλιον Ὅμηρος λέγει, καὶ δηλοῖ, χρυσῆν σειράν· ὅτι ἕως μὲν ἂν ἡ περιφορὰ ᾖ κινουμένη, καὶ ὁ ἥλιος, πάντα ἐστὶ καὶ σώζεται τὰ ἐν θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις· εἰ δὲ σταίη τοῦτο, ὥσπερ δεθὲν, πάντα χρήματα ἂν διαφθαρείη, &c. i. e. 'Namque nihil aliud Homerus quam solem dicit, et ostendit esse auream catenam: quia dum sol mundum suo cursu ambit ac lustrat, omnia salva sunt, et conservantur, tum quæ apud Deos sunt, tum quæ apud homines: si vero stet, et quiescat tanquam vinctus, res omnes interierint.' At Macrob. lib. 1. in somnium Scipionis, catenam illam Homericam vult esse 'a summo Deo ad ultimam rerum fæcem, connexionem unam mutuis se vinculis religantem, et nusquam interruptam.' *Lamb.* E terra, inquam, hæc omnia orta; neque enim ut isti providentiæ assertores aiunt, animantia e cœlo per catenam illam, quam unus hominum Homerus vidit, demissa sunt; neque porro a mari et fluctibus littora pulsantibus edita; sed quæ tellus hodie omnia genera alit, illa ipsa est quæ cuncta protulit. *Faber.*

1154 *Nec mare*] Solent poëtæ, quem significare volunt inhumano atque immiti ingenio esse præditum, e mari eum dicere esse natum. Homerus Ἰλ. π. 34. γλαύκη δέ σ' ἔτικτε θάλασσα. *Lamb.*

Plangentes] Verberantes. *Lamb.*

1156 *Nitidas fruges*] Nitidas, i. e. plenas, et opimas. sic item sæpe alibi. Sic Hor. Epist. ad Albium Tib. de seipso: 'Me pinguem et nitidum, bene curata cute,' &c. Vide sup. eod. lib. 594. et 993. 'Tum porro nitidas fruges arbustaque læta.' *Lamb.*

1160 *Et vireis agricolarum*] Sic habent libri manuscr. aut, ne mentiar, *viris:* quod indocti non intelligentes, corruperunt, et subdiderunt *viribus:* eademque opera addiderunt duos versus, qui deinceps sequuntur: *Conficimus ferrum vix arvis supp.* vel, ut alibi legitur, *Conficimus seris, &c.* deinde alterum, *Usque adeo percunt fœtus*, vel, ut alibi legitur, *pariunt fœtus:* vel, ut alii libri habent, *parcunt &c.* quos ego delendos censeo. *Lamb.*

Et viris agricolarum] Ita veteres libri. I. e. agricolas; ut 'vis equorum,' pro equis. Vulg. *viribus.* Gifan.

Conterimusque boves, &c. Conficimus ferrum, &c.] Hi duo vss. unde olim malum pedem tulere, eo et referre debent: neque enim Lucretii lucerna digni sunt. *Faber.* 'Sera' autem arva, tristia, quæ fructum ægre reddunt: ut 'Sera mors' Æn. 6. 'Mors gravis;' et 'serum bellum' apud Salustium, 'Grave bellum.' Servius. Quidam legunt: *Conficimus, ferrum vix arvis suppedi-*

terit. Creech. Recte *seris* legit Gronov. Obs. 1. 17. atque similibus ex Virgilio aliisque locis illustrat, verum ostendit 'sera arva' hic non significare tristia et laboriosa, verum tarde provenientia, atque ita pro tanto labore maligne et sero fructum reddentia. Hos autem versus omnino Lucretianos esse patet ex collatione 5. 207. et seqq. 'Quod superest arvi, tamen id natura sua vi Sentibus obducat, ni vis humana resistat Vitai causa valido consueta bidenti Ingemere,' &c. Dicit vero 'suppeditare arvis,' pro sufficere, ut Plaut. Asin. 2. 4. 17. 'Labori non queo suppeditare.' Cicero Catilin. 2. 'Sed si omissis his rebus omnibus, quibus non suppeditamus.' *Hav.*

1161 *Conficimus. seris vix arvis suppeditati*] Ita ex veteribus quibusdam libris, et ratione suadente scripsi, et interpunxi. Quidam libri: *ferrum;* male. Quidam libri: *pariunt.* Fortasse hi duo versus sunt nothi, ex mendosa præcedentis versus scriptura interjecti: quod et alias contigit. Vide versus præced. *Gifan.*

1162 *Usque adeo pereunt fœtus*] Palmerius *parcunt fœtus,* i. e. parcius redduntur, et augentur labores. *Creech.*

1163 *Jamque caput quassans*] Quassare seu movere caput, gestus est irascentis, aut minantis, aut lamentantis. Virg. Æn. 7. 292. de Junone: 'Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta: O stirpem invisam,' &c. idem 12. 894. 'Ille caput quassans, non me tua fervida terrent Dicta ferox,' &c. Homer. 'Οδυσσ. ε. 285. Κινήσας δὲ κάρη προτὶ ὃν μυθήσατο θυμόν. Plautus Trinum. 5. 2. 45. 'Quid quassas caput? Ch. cruciatur cor mihi, et metuo.' *Lamb.*

1166 *Laudat fortunas sæpe par.*] Sic habent quattuor lib. manuscr. vulgati *parentum.* Lamb. Qui hunc sequebantur versus duo, delevimus; quia et inepti sunt, et a libris nostris aberant. *Gifan.* Si retinere velles, posses legere, *Tristis item vetulæ viciæ sator ægra fatigat Tempora, et incusat Numen, sæclumque fatiscens.* Ita Virg. Georg. 1. 75. 'Aut tenues fœtus viciæ, tristisque lupini.' Est enim vicia leguminis genus; et tenuis hic victus antiquis illis et antiqua laudantibus convenit. 'Fatigare' vero simpliciter dixere pro conviciis et maledictis incessere; ut docet Salmas. ad Vopisc. p. 796. *Hav.*

Laudat fortunas sæpe parentis] Huic fere, quamquam alio fine, illud Flacci A. P. 173. simile est, 'laudator temporis acti Se puero.' *Faber.*

1167 *Tristis item vetulæ, &c.*] Vide, sodes, lector, nugatoris illius, qui hos duos versus affinxit, impudentiam cum pari stultitia atque inscitia conjunctam. quemadmodum supra versui, in quo nescio quid de cibo dicebatur, subjunxit versum de potu, seu potius de siti; ita hic, quia Lucretius aratorem dixerat suspirare et lamentari, se toties frustra laborasse, tum præsentia tempora cum præteritis conferentem parentis sui fortunas præ suis laudare; quasi aliud deesset, addidit de suo quiddam de vinitore. Hunc igitur versum, *Tristis item vetulæ, &c.* et alterum ei proximum, *Temporis incusat nomen, &c.* ille sibi habeto: nos hinc deleamus. *Lamb.*

1168 *Et crepat*] Et crebro habet in ore, crebris usurpat sermonibus: ὡς, i. e. 'quam,' vel quomodo antiquum genus pietatis plenum, 'facile,' i. e. sine magno labore, καὶ μετὰ ῥᾳστώνης, 'tolerarit ævum,' egerit ætatem, vitam traduxerit, aut sustentarit angustis agrorum limitibus ac terminis: i. e. parvo agello. Hunc versum profert Nonius in verbo 'crepare,' cum illo Horatiano: 'Quis post vina gravem militiam crepat?' *Lamb.* Jactat, dictitat. Hor. *Faber.* Argumento, quod modo duxerat ex Epicuri placitis, subjungit poëtarum fabulas

de aureo seculo, viz. tum temporis mire fertilis erat terra, omnia sponte produxit, quæ jam multo labore subacta ægre homines sustentat: conscius autem poëtas istos hanc terræ fertilitatem Numinis benevolentiæ piis hominibus faventis attribuisse, istam opinionem scommate impugnat, et despicit ignorantiam illorum, qui tellurem senio effœtam fieri nondum intellexerint. *Creech.*

1170 *Perfacile tolerarit ævum*] Beati viverent; sic enim hunc locum capio, ut illum Terent. 'Quam vos facile vivitis.' Inde apud Homer. Il. ζ. 138. Dii ῥεῖα ζώοντες dicuntur. Per 'scopulum' autem intelligit exitium, labem, ruinam. *Fab.*

1171 *Quom minor esset agri m. m. a. v.*] Contrarium inter ruinæ Romanæ Reip. causas enumerat Lucanus 1. 167. 'Tunc longos jungere fines Agrorum, et quondam duro sulcata Camilli Vomere, et antiquos Curiorum passa ligones Longa sub ignotis extendere rura colonis.' *Hav.*

1172 *Nec tenet*] Nec intelligit. Sic 3. 137. 'Nec tenet, amissam lævam cum tegmine sæpe,' &c. Plaut. Pœnulo 3. 1. 72. 'tenetis rem.' Respondent Advocati, risu quæsito ex joco præter expectationem subobscœno: 'Vix quidem hercle, ita pauxilla est, digitis primoribus.' qui jocus, si cui nondum etiam planus est, eum suo loco, cum Plautum commentariis illustratum edemus, declarabimus. *Lamb.*

Tabescere] Minui, liquescere, τήκεσθαι, φθίνεσθαι. Plautus Sticho 5. 5. 11. 'Postea accumbam, quia sensim extabescit dies.' *Lamb.*

1173 *Ad scopulum*] Ad interitum, translatum a navi, quæ infligitur scopulo. *Lamb.* Per 'scopulum' intelligit exitium, labem, ruinam: Faber. Salmasius autem asserit *Scopulum* esse metam, seu parvum scopum: sic Suetonius in Domitiano cap. 19. 'Nonnunquam pueri procul stantis, præbentisque pro scopulo dispansam dextræ manus palmam,' &c. *Creech.* Quoniam in Ms. optimo L. B. legitur *Ad copulum*, a manu antiqua puto scriptum olim fuisse *Ad capulum*, i. e. ad locum funeris et interitum. Navibus enim quæ scopulo alliduntur, illud in medio cursu accidit non sensim; metæ quoque scopulus, ut diminutivum, quæsitum in Suetonio, hic locum habere vix potest; neque *ire*, sed *currere* vel simile quid tunc dixisset. At quum de terra ut 'effœta' agat, quam modo 'tabescere' dixit, nihil videtur convenientius, quam *ad capulum*, quod ætati vetustæ convenit. Hor. de Lyce jam vetula et effœtæ formæ 4. 13. 26. 'Possent ut juvenes visere fervidi, Multo non sine risu, Delapsam in cineres facem.' *Hav.*

In hoc libro positæ sunt omnes Epicuri fortunæ, exiguæ quidem istæ, quas tamen multi olim affixerunt, et Tullius diripuit. Instaurare demum magno conatu nititur Lucretius, eo successu, quem meretur. Idem enim Epicuri opinionibus accidit quod fœtui mali staminis: copiosum licet, et saluberrimum alimentum ingeras, debilis tamen manet, et infirmus.

A vs. 66. ad vs. 82. docet poëta motum esse, nec diffitemur; motum etiam rerum omnium e motu seminum oriri, illud quoque agnoscimus: sed dum vs. 82. pondus seminibus, et inde motum attribuit, nimium sibi

et suis atomis indulget: quis pondus omni materiæ, et quis corporibus ejusdem molis idem pondus concedat? Sensus enim et experientia reclamant. Vidit autem Epicurus lapides, ligna, cuncta denique intra mundi hujus ambitum contenta deorsum tendere; atque ideo credidit omnia ab æterno descendisse: quam opinionem qui amplectitur, næ ille erit nitidissimus de grege Epicuri philosophus. Idem enim ac si diceret, rotas, elateres, et reliqua machinæ alicujus membra id factura seorsum, quod conjunctim faciunt. Sed ut hoc quoque largiamur. Habemus tandem infinita semina per inane infinitum pari passu et æquali velocitate deorsum tendentia. In immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum, quæ interjecto inani cohærescunt tamen inter se, et aliæ alias apprehendentes continuantur, ex quo efficiuntur hæ rerum formæ et figuræ. Unde vero aliæ alias apprehendant, cum pari velocitate omnes ferantur? viz. paullum, et quam minimum declinant, vs. 221. Sed ipsa hæc declinatio ad libidinem fingitur, (ait enim Lucretius declinare atomos sine causa, quo nihil turpius physico,) et illum motum naturalem omnium ponderum e regione inferiorem locum petentium sine causa eripuit atomis. Nec tamen id, cujus causa hæc finxerat, assecutus est: nam sive omnes atomi declinabunt, nullæ unquam cohærescent; sive aliæ declinabunt, aliæ suo nutu recte ferentur, erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur. Tullius primo de Finibus.

Hanc difficultatem sensit ipse Lucretius vs. 225. ubi non tam solvit, quam vi ejus succumbit oppressus et prostratus. Sed vs. 251. aliam difficultatem movet, cujus ope vim prioris effugere conatur; vel, ut sepia, tenebras et caliginem offundit, ut difficilius inveniri et capi possit. Asserit enim sine ista seminum declinatione libertatem voluntatis, quam in omnibus animalibus sentimus, explicari non posse. Respondet Cicero lib. 1. de N. D. Hoc persæpe facitis Epicuræi, ut cum aliquid non verisimile dicatis, et reprehensionem effugere velitis, efferatis aliquid quod omnino ne fieri quidem possit: ut satius fuerit illud ipsum, de quo ambigebatur, concedere; quam tam impudenter resistere: velut Epicurus, cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset eorum motus certus et necessarius; invenit quo modo necessitatem effugeret, quod viz. Democritum fugerat: ait atomum, cum pondere et gravitate directo deorsum feratur, declinare paullum. Hoc dicere turpius est, quam illud, quod vult, non posse defendere. Et lib. de Fato; Epicurus uno tempore res duas suscipit inenodabiles, unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo existet ut de nihilo quippiam fiat; quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet; alteram, ut cum duo individua per inanitatem ferantur, alterum e regione moveatur, alterum declinet. Fusius deinde hanc causam agit in eod. lib. Quæ ergo nova causa in natura est quæ declinat atomum? aut num sortiuntur inter se, quæ declinet, quæ non? aut cur minimo declinet intervallo, majore non? aut cur declinet uno minimo, non declinet duobus aut tribus? Optare hoc quidem est, non disputare; nam neque extrinsecus impulsam atomum loco moveri dicis, neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquam fuisse causæ cur ea non e regione ferretur, nec in ipsa atomo mutationis aliquid factum est, quamobrem naturalem sui ponderis motum non teneret. Ita cum attulisset Epicurus nullam cau-

sam quæ istam declinationem efficeret, tamen aliquid sibi dicere videtur, quum id dicat quod omnium mentes aspernentur et respuant. Ita hortos Epicuri vastat Cicero, et evertit totam illam, quæ providentiæ iniquior est, philosophiam.

Melius tamen succedit longa illa a vs. 333. ad vs. 580. disputatio de varietate figurarum quæ in seminibus invenitur; similiter illa de seminibus diversimode figuratis in unoque composito contentis, a vs. 581. ad vs. 728. Argumentum enim fabulis subinde introductis ornat, et sententiam suam variis, iisque firmissimis rationibus confirmat.

Nec ullus unquam Epicureæ philosophiæ adversarius effugiet ista argumenta, quibus a vs. 729. ad vs. 1021. demonstrat semina coloris, odoris, caloris, omnis denique qualitatis et sensus esse expertia: originem sensus ipse, fateor, non recte explicat, at sensum animalium sensilibus principiis (quod unum in hoc libro agit) minime deberi eo, quo Lucretium decuit, acumine persuadet.

Quod denique a vs. 1022. ad vs. 1103. innumerabiles mundos extruit, hoc etiam ferri potest, si aliquem architectum adhibuisset. Sed quis credit ex atomorum concursione fortuita hunc mundi pulcherrimum ornatum esse perfectum? An cum machinatione quadam aliquid moveri videmus, ut sphæram, ut horas, ut alia permulta, non dubitamus quin sint opera illa rationis? cum autem impetum cœli cum admirabili celeritate moveri vertique videamus, constantissime conficientem vicissitudines anniversarias cum summa salute et conservatione rerum omnium, dubitamus quin ea non solum ratione fiant, sed etiam excellenti quadam divinaque ratione? Quod si mundos efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum non potest, quæ sunt minus operosa, et multo quidem faciliora? Hæc Cicero, providentiæ gratissimus vindex.

Demum a vs. 1104. ad vs. 1172. mundos innumerabiles quotidie nascentes et intereuntes contemplare, et beatum te judicabis, lector, qui inter tot tantasque ruinas integer manes et illæsus. Interim ridebis lactentes istos, et senescentes mundos, modo fame enectos, modo pinguedine nimis obesos. Certo enim certius, tum perire omne Lucretii acumen cum providentiæ adversetur. *Creech.*

DE RERUM NATURA LIB. III.

1 *E Tenebris tantis*] Epicurum affatur, eumque, ut harum rerum inventorem, et vitæ beatæ parentem, laudat. Sic L. Torquatus libro primo de finibus, de Epicuro: 'Quem ego arbitror unum vidisse verum, maximisque erroribus (al. *terroribus*) hominum animos liberasse, et omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum.' *E tenebris tantis*, i. e. ex tanta rerum et causarum ignoratione. *Lamb.*

Tam clarum extollere] Tantam rerum obscurissimarum cognitionem expromere, tamque facilem et proclivem beate vivendi viam demonstrare. Metaphora, seu allegoria, est ab iis qui navigantibus, sublatis facibus, lumen prælucent, et ubi sint, quoque cursum flectere debeant, ex aliqua spe-

cula significant. φρυκτωρεῖν, et πυρσεύειν dicunt Græci. *Lamb.* Id Græci dicunt αἴρειν πυρσὸν; et cum quid e speculis ea ratione significabant, id διὰ πυρσῶν, et παρὰ πυρσῶν nuntiari dicebatur: Herodotus in Polymnia, et initio Calliopes. Hinc sumpta metaphora est, qua Lucretius usus. Epicurum autem alloquitur. *Fab.* Alloquitur autem vss. 30. Epicurum Atheniensem philosophiæ Epicureæ principem. Invenit quidem Democritus, sed ita expolivit et perfecit Epicurus, ut pater rerum et inventor a Lucretio haud absurde diceretur. Huic quidem fælix ingenium gratulatur, beneficia agnoscit quæ contulit hominibus, dum naturam rerum explicavit, et omnem de providentia opinionem et terrores inde natos dispulit: idem denique asserit, quod L. Torquatus in Ciceronis lib. 1. de Fin. Ego arbitror Epicurum unum vidisse verum, maximisque erroribus hominum animos liberasse et omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum. *Creech.*

2 *Illustrans*] Qui extollit lumen proculdubio illustrat: in versu sequenti pro *gentis decus: gentis dux* Gassendus. *Creech.*

4 *Fixa pedum*] Libri scripti habent *ficta*, mendose: quod ideo notavi, ut admoneam lectorem, librarios illos veteres scribere solitos esse *c* et *s* pro *x*, ut 'fisca,' pro fixa, 'connecsa,' pro connexa. Ita factum est 'ficta.' *Lamb.* Sic (*ficta*) omnes veteres libri; optime. Marullus et vulgati: *Fixa.* Vide Indicem. *Gifan.* Quidam ἀρχαϊκῶς *ficta*, sed quod ejusdem significationis sit. *Faber.* Nec enim Lambinus id negare debet, quod Diomedes aliique veteres grammatici asseruerunt. *Creech.*

5 *Non ita certandi cupidus, quam propter*] Non ita certandi cupidus, quam, &c. pro, non tam certandi cupidus, quam, &c. sic sup. 2. 1036. 'Nulli, ut opinor, ita hæc species miranda fuisset, Quam tibi,' &c. sic enim vulgo legitur. Sed, ut ad eum locum notavi, malim omnino legi, *Nil, ut opinor. ita hæc species miranda fuisset. Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi, Suspicere in cæli dignatur lucida templa:* ut sit hæc sententia: Nil, ut opinor: videlicet poterat his rebus mirabilius dici, aut nil, quod gentes minus auderent credere futurum. sequitur jam ἐπιφώνημα: 'ita hæc species,' &c. i. e. usque adeo hæc species, i. e. hæc facies, seu hæc forma, videlicet cæli, et errantium siderum, &c. mirabilis fuisset. sequitur nunc, Quam speciem nunc nemo videndi satietate defessus, id est, cujus formæ videndæ satietate defessus nemo tibi dignatur suspicere in cælum. *tibi* dativus casus est venustatis causa positus. Sic videtur hic locus potius et legendus, et intelligendus, quam quo modo impressus est. *Lamb.*

6 *Quod te imitare aveo*] Ita recte libri veteres. In quodam etiam veteri: *habeo.* Gifan.

Quid enim contendat hirundo cycnis] Theocrit. εἰδ. ζ. 41. βάτραχος δὲ ποτ' ἀκρίδας ὥς τις ἐρίσδω. Sic Virg. Pharm. 8. 55. 'Certant et cycnis ululæ.' verbum 'contendat' conjunxit cum dandi casu, ut Horatius Epist. ad Loll. 1. 1. 18. 'mihi contendere noli.' *Lamb.* Cygnorum enim cantus admirantur omnes, qui ingratam Hirundinum garrulitatem damnant. Τί σοι θέλεις ποιήσω, Τί, κωτίλη κελιδόν; Anacr. Od. 12. Ita enim legendum: non Τί σοι, λάλη χελιδόν. Κώτιλος autem ἀπατηλὸς, ἀπατεὼν, δόλιος, λάλος Κωτίλη λαλιστάτη. Hesych. *Creech.*

7 *Artubus*] Ita erat in vet. libris Vide Indicem. *Gifan.* Alii, *artibus*, quod olim usurpare solebant; sed ego *artubus* prætulerim; cum sciam ab *artes* (τέχναι) dici *artitos* (Horat. Od. 4. 1. 15. 'et centum puer artium'): ut 'Artitus' in Glossis Philoxeni vertitur πάντεχνος, δαίδαλος, sic ab *artus*

artutos, i. e. robustos vocabant. Sunt tamen quibus hæc minus certa videantur. sed nil ad Lucretium. *Faber.*

8 *Fortis Equi vis*] I. e. fortis equus: περίφρασις. Ennius: 'Sicut fortis equus, spacio qui sæpe supremo Vicit Olympia,' &c. profert autem hunc versum Nonius, et 'fortis' interpretatur celeris. *Lamb.*

9 *Tu pater et rerum*] Sic legendum, non *Tu pater es*. Lamb.

Patria] Paterna, seu patrita. Tu patrias nobis præceptiones, seu, tu patria nobis documenta præbes. *Lamb.* Modo dixerat Epicurum esse patrem et inventorem rerum. *Creech.*

10 *Tuisque ex inclute chartis*] Et ex tuis chartis. Sic 4. 827. 'validis ex apta lacertis.' et 3. 851. 'quibus e sumus uniter apti.' et item sæpe alibi. *inclute* autem habent libri scripti: quos secutus sum. Sic 1. 41. 'petens placidam Romanis, incluta, pacem.' *Lamb.*

11 *Limant*] Sic habent lib. manuscr. tralatio autem est ab iis qui ferrum limant. *limant* autem, i. e. deterunt, decerpunt, depascuntur. alii *libant*. non probo. neque me movet illud Virg. Georg. 4. 54. 'et flumina libant Summa leves.' Virgilius enim 'libari flumina' dixit: Lucretius: non 'flumina,' sed flores omneis qui sunt in saltibus floriferis. Itaque idem Virgil. eodem versu flores ab apibus non dicit 'libari,' sed 'meti:' quod tantundem fere valet, aut etiam ὑπερβολικώτερον est, quam Lucretianum verbum 'limare.' Sic Virg. Georg. 4. 54. 'Illæ continuo saltus, silvasque peragrant, Purpureosque metunt flores.' *Lamb.* Ita Lambin. malim tamen ubique *libant*, cum aliis editoribus. *Gifan. in pr. Ed.* Ita Lambinus e Codd. Alii *libant:* quæ vox cum sequenti 'depascimur' melius convenit. *Creech.*

Libant] Ita legisse videtur Virg. Georg. 4. ac Victorin. et ita impressi, et nostri veteres. Alii: *limant*, quod nimis durum est, et repugnat verbo, 'depascimur.' *Gif. in post. Ed.* Vide Gifanii Indicem, licet hunc locum celet. Cicero quoque 1. de Div. 'Naturale (sc. divinandi genus) quod animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex divinitate, unde omnes animos haustos, aut acceptos aut libatos haberemus.' *Preig.*

12 *Aurea dicta*] Jam alibi de voce 'aureus:' fortasse hoc loco respexerit ad χρυσᾶ ἔπη Pythagoræ. *Faber.*

14 *Ratio*] Philosophia, secta tua. *Faber.*

Vociferari] Βοᾷν. Horat. Epist. 1. 17. 48. 'Clamat, victum date.' iterum Lucretius sup. 1. 732. 'Carmina quin etiam divini pectoris ejus Vociferantur, et exponunt præclara reperta.' *Lamb.*

15 *Naturam rerum haud divina*] Sustulerant negationem Christiani homines, non ferentes scilicet sententiam falsam et impiam. Recte. sed Lucretium aliud fecerant loquentem, quam sentiat. Lucretius enim et Epicurei omnes volunt, hanc rerum naturam non a mente aut providentia divina esse creatam, sed ex fortuito atomorum concursu natam. Negandi igitur particulam restituimus ex codice Donati Jannocti Florentini, typis impresso quidem illo, sed ad manuscriptum emendato: ad cujus oram ipsius manu hæc negatio erat adscripta. Sed quid si legamus, eadem sententia, *Divum sine mente coörtam?* ut suspicemur ex *divum sine;* factum esse *divina*. Lamb. *Haud* abest ab omnibus veteribus libris, et vulgatis plerisque. *Gifan.* *Haud* abest ab omnibus libris, sed restituit, sententia ipsa postulante, Lambinus: conjicit etiam legendum *Divum sine.* pro *Coortam* mox alii *coactam* malunt; quidam etiam libri *creatum* exhibent. *Creech.*

Coortam] Tres libri veteres habent *coartam:* unde possit quis conjicere, legendum *coactam*. Quod si placebit,

'coactam' interpretabor, concretam, collectam. In nonnullis aliis libris reperi *creatam*. Lamb. Recte Lambinus. Simile quid admisere, qui contra mentem Poëtæ, pro vera lectione: *quod sæpe nocenteis Præterit*, sup. 2. 1103. Joh. Bapt. Pio suppeditarunt: *quod sæpe nocenteis Perterit*. Preig.

17 *Discedunt*] Dissipantur et disparantur: vel dividuntur et hiant, ut apud M. Tull. Off. 3. 'Cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus.' et Virg. Æn. 9. 20. 'video medium discedere cælum.' *Lamb.* Longe latiora, ampliora, fiunt; animus fines nullos habet, quos intra coërceatur, ut antea. *Faber.* Melius vero Lambinus: dividuntur et hiant. Perducta enim et hiantia mundi mœnia in magnum inane prospicit. M. Tull. et Virgilius in locis a Lamb. citatis. *Creech.*

Geri res] A natura rerum. sed fortasse *geni* etiam hic legendum. *geni* autem valet *gigni*, ut sæpe diximus. Verum tamen *geri* hoc loco videtur esse ferendum, atque adeo retinendum. *Lamb.* Ita (*geri*) omnes veteres codd. Dicit, mœnibus mundi disparatis, videre se et quæ apud Superos, et quæ apud Inferos geruntur. *Gif.* Atque ex hoc loco apparet meliorem Gifanii (quod raro fit) quam Lambini esse causam, qui perpetuo invicem litigant, utrum *geri* an *geni* sit scribendum; quorum prius Lucretio placuisse, vel hinc discimus. *Hav.*

18 *Apparet divum numen*] Sed cur apparet divum numen? Videlicet quæ ante Epicurum vulgus philosophorum sentiebat, ita ab eorum natura aliena erant, nihil ut de iis certi haberetur; at nunc apparent, &c. fortasse etiam non minus recte dixeris, apparet numen deorum quietum, (sequitur enim, 'sedesque quietæ,') ita ut ab iis nil mali quidquam metuendum sit; cum jam molesta illa odiosaque providentia remota sit. Ceterum 4. illi versus, qui hunc sequuntur, ex Homero adumbrati sunt; quod si Turnebus non annotasset, alii annotare possent. *Fab.* Frigidas vero istas observationes respuit poëta: *Apparet Divum Numen*, quoniam per hiantia mundi mœnia in immensum inane prospiciens non minus Deos, quam cæteras res vidit: vs. 25. 'Nusquam apparent Acherusia templa.' *Creech.* Virgiliana et hujus versus imitatio exstat Æn. 2. 621. 'Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ Numina magna Deum.' *Hav.*

19 *Quas neque concutiunt*] Adrianus Turnebus, collega meus, vir doctissimus, indicavit mihi, hos quattuor versus, qui deinceps sequuntur, ex Homero esse expressos. versus autem Homeri sunt 'Οδυσσ. ζ. 42. Οὔλυμπόνδ', ὅθι φασὶ θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ Ἔμμεναι· οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται, οὔτε ποτ' ὄμβρῳ Δεύεται, οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται· ἀλλὰ μάλ' αἴθρη Πέπταται ἀνέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη. quos profert Arist. lib. de Mundo, cap. 6. *Lamb.*

21 *Semperque innubilus æther*] Sic habent omnes fere vulgati: quibuscum consentiunt manuscript. Bertin. et Memm. alii, *Semper sine nubibus æther*. Homer. ἀνέφελος. *Lamb.* Ita quidam veteres codd. In aliis veteribus: *semper sine nubibus.* Fortasse: *semper innubilus.* Gifan. Quidam Codd. *sine nubibus.* melius tamen *innubilus* leg. dum Homerus, e quo hi quatuor versus desumpti sunt, utitur voce ἀνέφελος, Odyss. Z. 45. *Creech.*

22 *Integit*] Sic legendum, non *integer;* et ita habent lib. manuscr. Utitur eodem verbo sup. 1. 406. 'Naribus inveniunt intectas fronde quieteis.' et Catull. ad Lesbiam: 'gemina teguntur Lumina nocte.' ubi tamen vulgo legitur, *gemina teguntur:* ut 'gemina' cohæreat cum voce 'nocte.' *Lamb.*

Et large diffuso lumine ridet] Virg. Ecl. 5. 56. 'Candidus insuetum miratur lumen Olympi Sub pedibusque videt cœlos et sidera Daphnis.' Lu-

canus de Pompeio post fata inter Semideos recepto 9. 11. 'Illic postquam se lumine vero Implevit, stellasque vagas miratur, et astra Fixa polis, vidit quanta sub nocte jaceret Nostra dies.' Uterque vero agit de loco Dæmonibus, seu Semideis adsignato, 'Quodque patet terras inter lunæque meatus.' ut ibid. Lucan. vs. 6. at perspicaciores oculos agnoscit Lucretius, qui per omnes cælos ad inane usque ferantur. *Hav.*

Ridit] Sic vet. libri. Marullus et vulgati: *ridet*. Gifan.

23 *Omnia suppeditat*] Subaudi, 'illis,' scilicet Diis. Illud autem 'animi pacem' ad avertendam opinionem de providentia. *Faber.* Diis viz. sic 1. 66. 'Ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri.' *Creech.*

24 *Delibrat*] Sic videtur legendum, repugnantibus lib. omn. Adjuvant hanc scripturam libri vet. aliquot, qui habent *deliberare*. 'Delibrare' autem valet decorticare, et per translationem, extenuare, ac deminuere. utiturque eodem verbo inf. eod. lib. 1100. 'Nec prorsum, vitam ducendo, demimus hilum Tempore de mortis, nec delibrare valemus,' &c. et 6. 69. 'Delibrata Deum per te tibi nomina sancta Sæpe aderunt.' sic enim legunt docti quidam, non *Delibata*. Lamb.

Delibat] Ita omnes veteres libri. Lambinus: *delibrat;* male. Vide Ind. *Gifan.* Al. *delibat*, melius multo. *Faber.* Quasi decorticat, et extenuat: Lambinus: Alii *delibat*, quos sequor. *Creech.*

25 *Nusquam apparent Acherusia templa*] Nulla enim sunt, si mortales animi hominum habeantur; quod Lucretius asserebat. *Faber.*

26 *Nec tellus obstat*] Ratio enim obstantia omnia pervadit. *Faber.*

Quin omnia dispiciantur] Sic habent libri manuscripti, non *despiciantur*. Lamb. *Despiciantur*, quod Pio acceptum referunt Var. Lectt. sane quam elegantissimum est et huic loco aptissimum; adeoque immerito neglectum videri possit. Loquitur enim de iis, quæ infra nos, sub pedibus nostris, ubique per inane, ut non sine emphasi loquitur, geruntur; ut ea non tam dispicere atque curare, quam excelsa quadam sede, et voluptatis gratia, despicere liceat. Statius ad ejusdem sectæ, ejusdem horti, ejusdem gregis hominem: 'Celsa tu mentis ab arce Despicis errantes,' &c. in Sylvis. Vide Senecæ illam ἀκοπασιν, si ita loqui liceat. Qua similiter fere 'terrarum orbem superne despicere' sese fingit. in Nat. Quæst. in procemio libri primi. *Preig.*

27 *Per inane geruntur*] A natura rerum administrantur atque aguntur. Sed si legamus *genuntur*, interpretabimur, ut ante, gignuntur, creantur ab eadem natura, rerum creatrice et perfectrice. Omnino *geruntur* ferri hoc loco potest. *Lamb.*

28 *His tibi me rebus*] Sic legendum, et ita habet cod. Florent. *tibi* autem venustatis gratia positum est, ut apud M. Tull. lib. 2. offic. 'Ecce tibi qui rex populi Romani esse concupierit.' et apud Terent. Phorm. 5. 8. 21. 'Qui mihi ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes.' et iterum apud Lucret. hoc eod. lib. 178. 'Is tibi nunc animus quali sit corpore,' &c. Idem 2. 2036. 'Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi, Suspicere in cæli dign. luc. templa.' *Lamb.*

His ubi me rebus] Ita veteres omnes. Marullus: *tibi;* et sic vulgati alii; male. Vide Ind. *Gifan.* Istud 'tibi,' ut σοὶ, σὲ, me, te, passim apud Græcos, passim apud Latinos, παρέλκον est. *Faber.* Lucret. 2. 137. 'Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi,' &c. *His ubi* Gifanius: et interpretatur 'ubi' in qua re, in qua ratione, præceptis, via, philosophia. Imperite. Fayus vero: *ubi*, postquam, cum, quoniam, relative ad vocem 'quoniam' vs. 31. Lambinus legit *tibi:* supp. fa-

teor. Quæ demonstrant sacrificulum istum ne legere quidem Lambinum potuisse. *Creech.* Gif. *ubi*, relative nimirum; atque ita in altera demum editione. Sed quis non videt, istiusmodi relativum prorsus excludi per voces 'His rebus,' quæ hæc ad proxime præcedentia ita jam alligant, ut nihil opus sit aliqua voce relativa. 'Tibi' eleganter, et suo more dixit, exempla passim obvia. Quam facile autem 'tibi' in 'ubi' et vice versa transeat, dicere nihil attinet. *Preig.*

29 *Percipit*] Occupat, pervadit. Sic loquitur Plautus Amphit. 5. 1. 66. 'Nam mihi horror membra misero percipit dictis tuis.' Iterum Lucretius infra, 80. 'vitæ Percipit humanos odium,' &c. ad quem locum plura. *Lamb.*

Perciit] Ita in Veteribus quibusdam; quod rectius videtur. In aliis: *percipit*, etiam recte. *Gif.*

Percipit] Penetrat, subit, &c. Ita alibi noster, Plautus et Virgilius. Intimæ significationis vox est. *Fab.* Alii *Perciit*. Quidam legunt *Quod sit Natura tua vi Tam manifesta patens ex omni parte retorta*. 'Retorta' autem est evoluta, quæ prius quasi contorta, et involuta videbatur. *Creech.* Πάντα γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς. ut loqueretur Paulus ad Hebr. 4. 13. *Hav.*

Horror] Κατάπληξις, ingens admiratio, θάμβος: vel dic proprie φρίκη, τρόμος, tremor. *Lamb.*

30 *Patet*] Quidam, *pates*, ad naturam conversa oratione; male: nempe metuebant, ne ob syllabæ modulum rueret versus. *Faber.*

Retecta] Sic legendum, non *retecta es.* Epicurum enim alloquitur. Præterea *patet* reposui, neque quenquam movere debet syllaba posterior brevis, ut sæpe ostendimus. Non displicet tamen mihi scriptura illa, *Tam manifesta patens ex omni parte retecta est.* Sed hæc, meo judicio, vera est, et germana. sic 2. 27. 'Nec domus argento fulget, auroque renidet,' &c. transit jam ad disputationem de animæ atque animi natura. *Lamb.*

Retorta] Sic ex veteri quodam malim. In aliis, ut in vulgatis: *retecta.* Gifan.

Est] Male, contra veteres libros, Lambinus: *es.* Nam totus sermo est ad Epicurum. *Gifan.*

31 *Docui*] In 1. et 2. *Faber.* In primo et sec. lib. multa de seminibus ipsis, de eorum figuris et motibus: jam vss. 10. accuratam de anima disputationem promittit, ut homines metu mortis, et pœnarum post mortem liberaret. *Creech.*

Exordia] Atomi: quas tamen nunquam nominavit Lucret. Manilius autem individua principia vocavit, &c. lib. 1. pag. 5. 'Sive individuis, in idem reditura, soluta Principiis natura manet post sæcula mille, Et pæne ex nihilo sumptum est, nihilumque futurum, Cæcaque materies cœlum perfecit et orbem.' *Faber.*

32 *Qualia*] De magnitudine, soliditate, &c. jam supra. *Faber.*

33 *Alterno percita motu*] Ἀλληλοτυπίαν nominat Epicurus, i. e. mutuam plagam, seu alternam et mutuam verberationem. quidam tamen hoc loco legunt, *æterno percita motu;* quo modo sup. 2. 986. 'Multimodis volitent, æterno percita motu.' al. *aiterno:* quod idem valet. *ai* enim diphthongus fuit antiqua pro *æ*, ut sup. diximus ad lib. 1. ex qua 'musai,' 'aulai,' 'terrai,' et simil. pro musæ, aulæ, terræ, &c. *Lamb.*

Aiterno] Ita veterum more scriptum olim fuisse puto: ex eoque postea (ut sæpe *i* in *l*, et contra, commutarunt librarii) factum, *alterno.* Vide inf. 4. 28. ubi hi versus repetuntur. Ibi diserte est: *æterno.* Gifan.

Alterno motu] Notum quid sit; quidam tamen *æterno;* quod ob motum ingenitum atomorum damnari non potest. *Fab.* Leg. *æterno:* quomo-

do enim semina *alterno* motu percita 'sponte sua' volitarent? 2. 1054. et 4. 28. ubi hi versus repetuntur. *Creech.* Marg. nost. *alterno*, quod et in Fabri edit. hoc loco habet, Ms. auctoritate fulcit. Additque V. *alterna*. Vossii, credo, auctoritate. Sic et 4. 27. Fabri contextus habet *æterno*, noster in marg. rursus *alterno*. Ego *æterno* recte se habere arbitror, cum hoc tum illo loco. Lambinus, si uspiam, hic friget. *Preig.*

35 *Secundum*] Post, ἑπομένως τούτοις, ἑξῆς. *Faber.*

Animi atque animæ] Anima, animus, et mens differunt, et sede et facultate, uti mox apparebit, et jam dictum. *Faber.*

36 *Claranda*] Usus et Horat. sed pro, illustrem efficere, claritudinem afferre. *Faber.* 4. 779. 'Multaque in his rebus quæruntur, multaque nobis Clarandum est.' *Creech.*

37 *Acheruntis*] Sic habent lib. manuscr. et metus inferorum (inquit) ex animo ejiciendus est funditus. *Lamb.* Ex hac itaque schola (notante Turneb. Adv. 21. 10.) Virgilii illa Geo. 2. 491. 'Atque metus omnes et inexorabile fatum Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.' Ad quem locum etiam hosce Lucretii versus citans Philargyrius, hæc ita dici notat, 'quia philosophiæ cognitione, et mortis metum, et inferos, quibus voluptas humana inquinaretur, domari et tolli credebant.' *Hav.*

39 *Omnia suffundens mortis nigrore*] Quibus nemo unquam aliquid venustius: omnia quæcunque alii protulerunt excutias, nunquam pulchrior imago. *Creech.*

41 *Nam quod sæpe homines, &c.*] Dicat forsan aliquis, idem alios philosophos præstitisse quod Lucretius promittit, nec solum Epicurum metum istum Acheruntis præcipitem egisse, cum plurimi docuerint animas interire, nullasque post mortem pœnas timendas esse; Empedocles v. g. dixit animam esse cordi suffusum sanguinem: atque ideo Epicurum non tantas mereri laudes, nec Lucretium majus beneficium conferre mortalibus, quam alii olim contulerint. Respondet poëta vss. 14. omnes istos philosophos fortia quidem verba loqui, sed mortem timere æque ac vulgus hominum; inter dolores, infamiam, angustias vitam tolerant: et cum periculis, morbis, &c. premantur, nunquam invenies magis humiles animos aut superstitioni magis obnoxios. *Creech.* Ad hunc locum faciunt versus Mæcenatis apud Senecam; 'Debilem facito,' &c. *Faber.* in *Not.*

Nam quod sæpe homines morbos magis esse timendos, Infamenque ferunt vitam, quam Tartara lethi, Et se scire animi naturam sanguinis esse, Nec prorsum quidquam nostræ rationis egere] Ex istis quatuor vss. posteriores duos arbitror deleri oportere. Primum nihil opus illis est; dein, quænam isthæc Latinitas, 'Natura animi est sanguinis?' Video quid velit; sed barbarus sit et plane ἄμουσος qui ita loquatur. Ille autem vs. 'Nec prorsum quidquam nostræ rationis egere,' quid boni tandem habet? Hinc discimus rem profecto mirabilem, bellam, et elegantiæ Lucretianæ, scilicet! animum nostrum non egere nostra ratione. Qui hæc amant, faciat Deus ut ne unquam nostra ament. *Faber.* Duos hosce vss. delet Faber; quia primum nihil opus illis est, dein quænam isthæc Latinitas, 'Natura animi est sanguinis?' iste autem versus 'Nec prorsum quidquam nostræ rationis egere,' quid boni tandem habet? Hinc discimus rem profecto mirabilem, bellam, et elegantiæ Lucretianæ! viz. Animum nostrum non egere nostra ratione. Admirabilem profecto rem! quasi ratio apud Lucretium non sit philosophia, et vox ista 'se' in priori versu cum 'egere' in hoc vs. minus conveniat. Leg. autem *Et se scire ani-*

mi naturam sanguini inesse. Et tum sententiam Empedoclis, qui dixit animum esse cordi suffusum sanguinem, Cic. 1. Tusc. Quæst. non inepte adumbratam assero. Quis etiam nescit Lucretium, licet carmina Empedoclis admiratus sit, opiniones tamen illius ubique convellere? *Creech.* Pro *animi* marg. noster habet *animæ.* pro *prorsum, prosum.* Quorum illud quidem consideratu dignum non opus est. Hoc dictum scriptumque ut 'susum,' 'deosum' alibi. Contra Fabrum autem in hunc modum disserit: 'Nempe quia putabant naturam animi sequi temperamentum sanguinis. sic sensere Aristoteles et complures alii. Vide Galeni scriptum de hac re. Dicebant itaque illi, quos hic indicat Lucretius, nos non debere affici terrore mortis, quia talis sensus proveniat a temperamento sanguinis. Illum itaque non curare rationes animi, utpote quæ e sanguinis vitio oriuntur, non ex ipso animo aut rei veritate. Vide Etym. M. voce αἷμα Addesis Thom. Canteri Var. Lect. lib. 1. cap. 5.' *Preig.*

44 *Vetiti, si fert ita fera voluntas*] Ita ex veteribus libris. Vulgati: *venti.* Et forte: *vetitum laudi, Fera vetito* respondet. optime. Ex numero mendum. *Gifan.*

Venti] Inanis gloriæ et ostentationis causa. Mendose legitur in quibusdam libris, *vetiti:* quod quidam secuti sunt: iidemque (quod non risu, sed flagris dignum est) pro *si fert ita forte voluntas,* aut, ut alii libri habent, *voluptas,* scripserunt, *si fert ita fera voluntas.* quid huic homini facias? *Lamb.* Gloriolæ, fumi. Græci etiam in ea notione κάπνον dicunt. Vide Peregrin. Luciani. *Faber. Sera voluntas* Palmerii non est nauci. Scribendum vero: *Hæc, licet advortas animum, magis omnia laudis Aut etiam vetiti, si fert ita forte voluntas, Jactari caussa, quam quod res ipsa probetur.* In antiquissimis membranis Vossianis est *forte,* ut recte Lambinus. *Fera* viri cætera doctissimi monstrum est ad barbariem relegandum. Pro *hinc,* quod est vulgo, etiam legimus *hæc.* Utrumque sententia necessarium facit. Ait metum Acheruntis non posse melius præcipitem agi quam per Epicuri philosophiam. Nam quod inveniuntur viri quidam, ut videtur, animosi, qui sæpe dictant morbos et infamem vitam morte magis esse metuenda, et nosse se naturam animi totam esse sanguinis, neque egere ad hoc dogmatum Epicureorum: hæc omnia scias licet jactari magis ostentationis caussa, aut si revera ita volunt sentiuntque, si mortem præ morbis aut turpitudine expetunt, faciunt id magis quia non aliter possunt, quia illa, quæ spernunt, vetita sunt illis, quam quod ratione rem habeant probatam. Etenim illi ipsi extorres patria et a conspectu hominum procul acti, omnibus denique ærumnis adfecti, si licet, tamen vivunt, &c. *Gronov. Obs. Lib. Novo,* 4. 12. Atqui utraque lectio suum habet acumen et defendi potest. *Vetiti* si malis, juxta illud Medeæ apud Ov. Met. 7. 19. erit explicandum: 'Aliudque Cupido, Mens aliud suadet. Video meliora, proboque, Deteriora sequor.' 'Venti' atque 'laudis' causa aliquid illi faciunt, quorum alii videri tantum, alii esse laudabiles volunt; quomodo Archiam poëtam, teste Cicerone pro Arch. cap. 3. 'non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam si qui forte simulabant.' 'Ventosos' dixere Horatius, Ovidius, aliique inflatos superbia; sed 'ventus' pro inani gloriola minus usitatum. Invenies tamen apud Persium Sat. 3. 27. 'Hoc satis an deceat pulmonem rumpere ventis, Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis.' *Hav.* Placet altera lectio *vetiti;* nam 'laus' et 'vetitum,' multo concinnius sibi op-

ponuntur, quam 'laus' et 'ventus.' Et credibile est, τὸ 'vetitum,' absolute ita dictum imperitiorum auribus oculisve potius, quam τὸ 'ventus' pro inani gloria, similiterve sumptum offecisse; cum tamen eodem modo, et forte ad imitationem hujus loci, locutus sit Claudianus in Entrop. 2. 52. 'Nitimur in vetitum: damni secura libido.' Accedit quod et sequens hemistichium, nescio quomodo, multo opportunius nobis oggeratur, quasi boni ominis causa. Non ita dissimili ratione ab illo Homerico, qui Jovis voluntatem post male ominata illa primorum 5. versuum Iliados suæ, commemorat his verbis: Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή. *Preig.*

Voluntas] In aliis libris nonnullis scriptum et impressum est, *voluptas*. Lamb. In Mss. quibusdam *fera voluntas:* in aliis, *fera voluptas*. Sed quia τὸ 'fera' priorem syllabam brevem habet, existimo esse glossema vocis alicujus, quæ hinc exciderit. Ea autem esse nulla alia potest quam 'dira;' 'Dirus' enim non est, quod vulgo putant, deorum ira immissus, cum e Græco δεινὸς natum sit. Ita Lucretius 4. 1039. de impetu sævientis et impotentis amoris dixit, 'Irritata tument loca semine, fitque voluntas Ejicere id, quo se contendit dira lubido.' et expresse magis post paulo scripsit, 1083. 'Unaque res hæc est, cujus, quam pluria habemus Tam magis ardescit dira cuppedine pectus' Quod et Virg. in se se transtulit 9. 185. 'An sua cuique Deus fit dira cupido.' Sic alibi in Æn. 8. 349. de Capitolio loquens, 'Jam tum relligio pavidos terrebat agrestes Dira loci.' Ad hunc modum 'diritas morum,' in Tiberio Suetonii, δεινότης erat et asperitas; quod ex Cicerone firmari potest, qui fratres illos Terentianos comparans, ait, in altero esse 'diritatem,' in altero 'comitatem.' Ita denique, (nam alia proferre haud lubet) 'dirus hydrops,' apud Horatium sumi debet. *Faber.* Quidam *fera voluntas:* unde Palmerius *sera voluntas* i. e. stulta, sinistra, turpis: Gifanius *fera* retinet, de metro minime sollicitus: *dira* scribit Faber: dum alii *corde* reponunt ex Virg. Æn. 6. 675. 'Si fert ita corde voluntas.' An vero hæc verba illos spectent qui laudem istam aut auram popularem ambiunt, an subjungenda sint *Hinc licet advertas animum:* alii disputent. *Creech.* Emendandum est: *sera voluntas*. Nam *fera* numeri etiam respuunt: quomodo tamen est in vet. cod. Et 'voluntas sera' est sinistra, stulta, inutilis. Sic 'sera arva,' 2. 1161. tristia ac laboriosa et gravia sunt. Ita interpretatur Servius Æn. 5. 524. 'Seraque terrifici cecinerunt omnia (Al. *omina*) vates.' Addit ex Hist. Sallust. 'Serum bellum in angustiis futurum.' Et Æn. 6. 569. 'Distulit in seram commissa piacula pœna (Al. *mortem*.)' Qualiter item Propertius 2. 7. 25. 'Sed postquam sera captiva est reddita pœna.' Sed et Lucr. 2. 1162. 'sera arva,' quod tarde ægreque fructum ferant. *Palm.* in spicil. tom. 4. Fac. Crit. pag. 870. et seqq. Turneb. Adv. 26. 17. 'Versus ille Maronis, inquit, videtur refragari rerum eventui, et cum poëtæ sententia pugnare 5. 524. 'Seraque terrifici cecinerunt omina vates.' Nam mox incensa classe, illius diri portenti fides repræsentata est. Sed videtur 'serum' non hic tardum significare, sed dirum, ac videtur ex eo male ominosum esse, quod sera omina et tarda, prosperos non habeant successus, quæ erat causa ut postridianos dies aversarentur, neque his quicquam inciperent. Postridie enim quod incipitur, mature non inchoatur, nec tempestive. Itaque in nomine ipso, obscœnum inest, et inauspicatum omen. Sed etiam 'seri ominis' significationem explicavit Servius, in hunc Maronis locum 'Seraque culminibus ferali carmine bubo.' In Ma-

rone, 4. 462. etiam legit Nonius, si codices ejus maculosi non sunt. Ita bubo erit vel noctu canens, vel inauspicatus.' *Preig.*

47 *Jactari*] Dici. Virg. Æn. 1. 106. 'talia jactanti.' Salust. 'Jacit,' i. e. dicit,' in Jugurthino. *Faber.*

Quam quod res] Quam quod ita sentiant. Ab his non admodum abhorrent, quæ sunt apud Aristotelem libro primo Elenchorum: *Οὐ γὰρ ταὐτὰ βούλονταί τε καὶ φασίν. ἀλλὰ λέγουσι μὲν τοὺς εὐσχημονεστάτους τῶν λόγων, βούλονται δὲ τὰ φαινόμενα λυσιτελεῖν· οἷον τεθνάναι καλῶς μᾶλλον, ἢ ζῆν ἡδέως φασὶ δεῖν· καὶ πένεσθαι δικαίως μᾶλλον, ἢ πλουτεῖν αἰσχρῶς. βούλονται δὲ τἀναντία.* i. e. 'Non enim eadem et volunt, et dicunt homines: sed loquuntur verba quidem honestissima et speciosissima, volunt autem ea quæ expedire videntur, exempli causa: honeste mori potius, quam jucunde vivere dicunt oportere: et paupertatem justam divitiis turpiter partis dicunt esse anteponendam: sed contraria volunt.' *Lamb.*

48 *Extorres iidem*] Exules. *Lamb.* Quasi diceret, ventosam illam gloriolam frigida perfundens. Si ex animo dicant infamiam magis metuendam quam mortem esse, quid igitur causæ est, cur exilio multati, et probris fœdati, vivant tamen: moriantur, per me licet; jam tempus est: infamia enim et dedecore flagrant. *Faber.*

50 *Omnibus ærumnis adfecti*] Quidam libri habent *adflicti*; quam scripturam probo. *Lamb.*

Adfecti] Veteres quidam: *adflicti.* Gif.

51 *Parentant*] Justa persolvunt parentibus mortuis, aut aliis, quos æque caros habent. Auctor vocabularii Latinogræci. 'Parentat,' inquit, *ἀποκάει*, seu *ἀποκαίει νεκροῖς νεκύσια.* *Lamb.* Mortuis sacra faciunt, quo illos sibi propitios habeant. Unde hoc? inquit: ex mortis formidine. Et tamen qui hæc faciunt, turpem famam aiebant multo minus formidari debere, quam vana illa mortis terriculamenta. Itaque nugæ, fumi, quidquid isti gloriosuli vulgo prædicant. *Faber.* Mortuis sacra faciunt, ideoque animas post mortem superesse credunt: itaque nugæ, fumi, quicquid isti gloriosuli vulgo prædicant. Quid enim verba audimus, cum facta videamus? *Creech.*

52 *Et nigras mactant*] *Mactant*, i. e. immolant. Sic Nonius: 'nigras autem pecudes Diis manibus et mortuis immolabant antiqui.' Virg. 6. 153. 'Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.' *Lamb.*

Et manibus divis, &c.] Sic legendum, et ita Nonius. cum quo faciunt libri manuscript. nam vulgati habent, *quas manibus.* Manes autem, ut scriptum est in vocabulario Latinogræco, *δαίμονες χθόνιοι*, h. e. 'dii terrestres,' seu 'dii inferi.' *Lamb.*

53 *Inferias*] 'Inferiæ, sacrificia, quæ diis manibus inferebant,' inquit Fest. Auctor vocabularii Latinogræci, 'Inferiæ,' inquit, *χοαί. χοαὶ* autem, i. e. 'libamina.' *Lamb.*

Multoque in rebus acerbis Acrius advert. &c.] Hoc ex Tito Livio multis locis intelligere licet. *Lamb.* Quod neutiquam facerent, si mortem minime metuendam crederent. *Fab.*

55 *Hominem spectare*] Sic habent libri manuscr. quos nunc sequor. Nam vulgati habent *homines*, et seq. versu, *qui sint.* Lamb. Sic (*hominem*) omnes veteres libri; recte: ut sit mutatio numeri. Quidam tamen: *homines;* et mox: *qui sint.* Gifan. Alios philosophos, quos tanquam Epicuri æmulos sectatores sui prædicabant, rejecit, quoniam illorum dogmata metum mortis non penitus abstulerant.' Deinde 4. vss. addit minime credendum esse istis, qui lætis rebus florentes magnifice loquuntur, spectandi autem sunt homines periculis cincti et miseriis oppressi, si tum se fortes præstent, tum faten-

dum est illis philosophiam profuisse. *Creech.*

58 *Ejiciuntur*] *Eliciuntur* habent omnes libri manuscr. et vulg. quod si probemus, interpretabimur 'exprimuntur.' Sed existimant tamen docti legendum *ejiciuntur*, ut intelligamus, homines ipsos in rebus adversis veras voces ejicere, id est, mittere. et ita amicus meus putat legendum in oratione pro M. Cælio, 'Nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem ejiciat?' ubi vulgo legitur *eliciat*. Cui propemodum nunc assentior, quamvis olim dissenserim. Sed si mutatio consilii est inconstantia, ut non est; et si in toto vitæ statu licet interdum, temporibus postulantibus, sententiam mutare: quanto magis in iis quæ ad studia litterarum pertinent? ego igitur et in hac tertia editione *ejiciuntur* edendum curavi, et item in secunda, cum in prima *eliciuntur* editum esset. neque hic me movent libri veteres. Scio enim in eis sæpenumero *i* pro *l*, et *l* pro *i* scriptum reperiri. *Lamb.* Ita (*ejiciuntur*) posui. Vide Indicem. In libris, tamen: *Eliciuntur*. Gifan. Sic 'jacere,' 'rejectare,' et 'mittere' vocem, Lucretius. Alii tamen e Codd. *Eliciuntur*. Creech. Marg. noster sive Vossius ille, sive Beverlandus, ex Mss. *Elicitur eripitur persona manare*. Quo et confirmatur omnium, quos quidem Lambinus viderat, Mss-torum lectio. Addit Ovidii locum, 'Voce mea voces eliciente Dei.' *Preig.* Adde Claudian. in Ruf. 1. 56. 'Justitia insultat, vitiisque a stirpe recisis, Elicit oppressas tenebroso carcere leges:' hic 'elicere' est evocare, protrahere in lucem; sic idem Carm. 17. 190. 'Tu prima hominem sylvestribus antris Elicis.' *Hav.*

59 *Denique avarities*] Versus, qui mox leguntur, ab homine rerum Ethicarum perito non possunt satis legi, relegi, tanta in iis vis boni reperitur. Certum enim est mortis formidinem probri, dedecoris, perfidiæ, crudelitatis, invidiæ, desperationis, &c. fontem esse. *Faber.* Et hinc oritur magna Epicuri gloria, qui præceptis suis metum mortis, e quo tot mala fluunt et derivantur, fugat. *Creech.*

60 *Transcendere fineis*] Ὑπερβαίνειν τοὺς ὅρους τοῦ δικαίου. *Lamb.*

61 *Et interdum socios, &c.*] Et cogunt eos præbenteis se socios, ac ministros, seu adjutores scelerum, niti summo labore emergere, i. e. ex humili loco et rebus angustis evadere, et pervenire ad magnas opes. *Lamb.*

62 *Præstante labore*] In quibusdam libris scriptum est *perstante*: quod si probabimus, perstantem laborem interpretabimur, assiduum, et improbum, et pertinacem. Ego nihil mutavi. *Lamb.*

Præstante] Ita et supra, lib. 2. vers. 12. Quidam tamen libri: *perstante*. Gifan. Sic lib. 2. v. 12. Alii Codd. *perstante;* i. e. assiduo, improbo et pertinaci. *Creech.* Mart. 7. Epigr. 43. 'Primum est, ut præstes, si quid te Cinna rogabo Illud deinde sequens, ut cito Cinna neges. Diligo præstantem, non odi Cinna negantem Sed tu nec præstas, nec cito Cinna negas.' *Is. Voss.*

64 *Non minimam partem*] I. e. non minima ex parte. sic enim loquuntur alii boni scriptores. Cæs. lib. 4. de Bell. Gall.: 'Neque multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt.' M. Tull. Orat. perf. 'Magnam partem ex jambis nostra constat oratio.' Idem Offic. lib. 1. 'Maximam autem partem ad injuriam faciendam aggrediuntur nonnulli, ut adipiscantur ea quæ concupiverunt.' iterum sic Lucr. 6. 1247. 'Inde bonam partem in lectum mœrore dabantur.' al. *in letum*. Lamb. *Non minimam partem* i. e. Κατά. *Fab.*

65 *Turpis enim fama, &c.*] Secutus

sum in hoc versu codices vulgatos potius, quam manuscr. nam cum ita habent manuscr. *Turpis enim ferme contemtus, &c.* vulgati autem sic, *Turpis enim famæ contemtus, &c.* hanc vulgatam leviter immutavi, et ex *famæ*, feci *fama, &c.* et cujus lectionis hæc sententia est: Turpis enim 'fama,' i. e. infamia, seu ignominia, et 'contemtus,' i. e. ὀλιγωρία, vel καταφρόνησις, et acris egestas, hæc videntur esse a dulci vita remota. turpis fama et contemtus pro uno videntur esse posita. Nam quamquam inter se differant, in eo tamen certe similia sunt, quod honori opponuntur. scripturam autem, quæ reperitur in libris calamo exaratis, ut probarem, a me impetrare non potui: quamvis sciam, eam ita explanari posse: 'Turpis contemtus,' i. e. vita obscura, et honoris expers, atque adeo infamis, et acris egestas, 'ferme,' i. e. propemodum, videntur esse remota a vita beata, et mortis instar. Nam illud 'ferme' non mihi videtur apte hoc loco positum. Itaque vulgatorum codicum lectionem manuscriptorum scripturæ anteposui. Reperitur et hæc alia scriptura: *Turpis enim formæ*, seu *formæ contemtus, &c.* quam etiam mendosam arbitror; ex qua quidam faciunt, *Turpis enim forma, et contemptus, &c.* Verum neque hæc lectio mihi probatur. 'Turpis fama' autem ita dictum a Lucretio est, ut 'turpis existimatio' a M. Tull. Orat. pro Cæcina. Jam vero etiam Epicuri præceptum fuit: εὐδοξίας ἐπὶ τοσοῦτον προνοεῖσθαι, ἐφ' ὅσον μὴ καταφρονεῖσθαι: i. e. 'bonæ famæ usque eo curam esse habendam, quoad non contemnaris.' Si quis tamen scripturam antiquam huic anteponet, non reclamabo: multo minus pugnabo. *Lamb.* Quidam Codd. *Turpis enim ferme.* Unde alii scribunt *Turpis enim formæ:* alii *Turpis enim famæ:* at codicibus istis et conjecturis melius Lambini judicium, qui edidit *Turpis enim fama, &c.* Epicuri autem præceptum fuit, εὐδοξίας ἐπὶ τοσοῦτον προνοεῖσθαι, ἐφ' ὅσον μὴ καταφρονεῖσθαι. *Creech.*

66 *Ferme contemptus*] Ita Veteres libri. Vulgati: *famæ contemptus.* Lambinus: *fama, et contemtus.* Verum alterum respondet cæcæ hominum cupidini, alterum avaritiæ. *Gif.*

Semota ab dulci] Sic loquitur 1. 59. 'Semota ab nostris rebus, sejunctaque longe.' et item 2. 19. nisi quod præpositionem non addidit: 'mente fruatur Jucundo sensu, cura semota, metuque.' dixit enim 'semota cura,' pro semota a cura, &c. *Lamb.*

67 *Et quasi jam leti portas*] Et videntur quasi jam ante mortis portas residere, seu exspectare, seu morari. *Lamb.* Ductum videtur ab illis, qui ad portas aut januas cum venere, ibi interdum cunctantur, nec recta statim ingrediuntur: ut apud Aristoph. in Nub. vs. 131. Τί ταῦτ' ἔχων στραγγεύομαι; Iterum vs. 509. Τί κυπτάζεις ἔχων περὶ τὴν θύραν; *Turn. Adv.* 30. 9.

68 *Dum se refugisse*] Sententia Epicureis mirifice placita: eos enim, qui perturbati sunt, aut quos aliquid urit, et e perturbatione maloque exire conantur, 'se fugere' velle dicunt, nec tamen plerumque effugere posse, ut hujus libri clausula vs. 1081. 'Hoc se quisque modo fugitat: quod scilicet, ut fit, Effugere haud potis est.' In sensum igitur superioris loci est. Isti, inquit, quos pertæsum est inglorios et despicatos vivere, effugere se volunt, i. e. suam indignitatem, ignobilitatem, et humilitatem atque contemptum, et omni contentione ad gloriam et divitias enituntur. *Turneb. Adv.* 30. 10. Jam antea multis exemplis probatum est, veteres, 'me,' 'te' et 'se' in modo infinitivo usurpasse, παρελκόντως. 'Omnis homines qui se se student præstare ceteris animantibus.' Sallust. Istud 'se' poterat abesse. *Fab.*

69 *Refugisse*] *Effugisse;* male. *Gif.*

Longeque remasse] Vulgati: *remosse*. Quod quia agens est, 'refugisse' autem absolutum, non convenit huic loco. Itaque conjectura ductus, reposui verbum Ennianum. *Gif.*

Reffugisse volunt longe, &c.] Sic legendum, non *effugisse*. Sed manebat scrupulus, quod *refugisse* hoc loco est verbum absolutum: *removisse* autem, quod reperitur in libris omnibus, pro eo quod edendum curavi, *recesse*, agens: qui eximetur, si *recesse* legamus. Quare sic plane puto esse legendum, et ita a Lucretio scriptum: quod cum minus esset intellectum a sciolis, esse depravatum, et *remosse* suppositum. *recesse* autem dictum est pro recessisse: quemadmodum 'promisse,' 'extinxem,'. et similia, pro promisisse, et extinxissem, &c. atque ita hac tertia editione excudendum curavi. Quod autem bascanus quidam vult legi, *longeque remasse*, pro *remeasse;* ferri hic non potest, neque ullo pacto convenit. nam remeare, est reverti. At qui revertitur ad eum locum, unde prius abiit, ex eo quo posterius venit, redire intelligitur. quod hic quadrare non potest. *Lamb.* Ter. in Andria, 4. 6. 2. 'Quæ sese inhoneste optavit parare hic divitias potius, quam in patria honeste vivere.' *Creech.*

Recesse] Al. *remosse*. Gifan. autem *remasse*, id est *remeasse*. fort. etiam non minus recte, *remanse*, ὑπολειφθῆναι. *Fab.* Scribe *remosse*, subaudito rursus provocabulo *se*, notissimo Græcismo, atque Lucretio perfamiliari, unde etiam 4. 70. 'Nam certe jacere ac invergi multa videmus.' *Se* scil. legit Jo. Fr. Gronov. Obs. 2. 7. illustrans illo Comici Eun. 3. 3. 7. 'Ait rem divinam fecisse.' Recte vero idem judicat quia 'remosse' agens sit, 'refugisse' absolutum, aliam lectionem ab interpretibus fuisse substitutam. *Hav.*

71 *Cædem cædi accumulantes*] Sic fere loquitur M. Tull. Catilin. 1. 'Nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti?' *Lamb.* 'Cædi' pro cæde, ut inf. vs. 734. 'contagi' pro contage, juxta Lamb. Tamen ibi, ut et hic Mss. *contage* atque *cæde*. Utrumque veteribus usitatum; sed pro *cæde* etiam facit Macrob. 6. 2. citans hæc Lucretii, ut cum Maronianis illis conferat Georg. 2. 511. 'Gaudent perfusi sanguine fratrum, Exilioque domos et dulcia limina mutant.' *Hav.*

73 *Timentque*] Metu veneni. Itaque omnem cœnam dubiam esse putant; sed alio sensu quam a Parasito Terentiano dictum est. *Fab.*

75 *Macerat invidia*] Hor. Epist. 1. 2. 57. 'Invidus alterius macrescit rebus opimis.' *Lamb.*

76 *Clarus qui incedit honore*] Duo lib. manuscr. habent, *claro qui incendit honore;* ex qua scriptura feci, *clarus qui incedit honore*. nam 'claro,' factum ex claros: 'claros' autem pro clarus positum. Quomodo sæpe veteres loquebantur. Ex eadem scriptura olim feceram, *claroque incendit honore:* ut esset hæc sententia: illum esse potentem, illum digito monstrari, atque adspectari, macerat alios homines invidia: et 'honore,' i. e. propter illius honorem, homines invidos 'incendit,' urit, et cruciat. Sic Horat. 2. 1. 13. Epist. ad August. 'Urit enim fulgore suo, qui prægravat arteis Infra se positas,' &c. vel dic, 'et honore,' i. e. honoris studio, et cupiditate homines illos inflammat. sic Hor. Sat. 1. 9. 53. 'accendis quare cupiam magis illi Proximus esse.' Nunc autem malo sic, *Clarus qui incedit honore:* vel sic, *Clarumque incedere honore*. Lamb.

Claro qui incedit honore] Quidam veteres: *claro qui incendit*. Quidam veteres: *claroque incedere;* etiam bene. *Incendit*, non admitto. In quibusdam veteribus etiam: *incendere;* male. *Gif.*

Claroque incedere honore] Alii *clarus*

qui incedit honore. Alii *claro qui incendit honore.* Faynm vide, lector, et ridebis. *Creech.*

78 *Statuarum et nominis ergo*] 'Ergo' correptum (inquit Festus) idem significat, quod apud Græcos οὖν: productnm, idem quod χάριν, h. e. 'gratia,' cum scilicet gratia intelligitur pro causa. vide cetera apud eundem. Virg. Æn. 6. 670. 'illius ergo Venimus.' Præterea admonendus est lector, in quibusdam libris vet. scriptum esse, *Statuai et nominis ergo.*

Statuai, et nominis ergo] Cum in quibusdam libris esset: *statuæ*, in aliis: *statuarum*, in aliis: *statim*; ego *statuai.* Qua in re sæpe est peccatum. Et olim, 'statuæ honor' dicebant et Græci et Latini. *Statuarum* etiam non male. *Gif.* In quibusdam Codd. *Statuai.* Alii *Intereuntes fastus tantum*, vel *Intereuntque potentatus.* Creech.

Statuarum] Marg. noster: *statuum.* Addito: Fecit Is. Voss. *Intereuntes fastus tantum et nominis ergo* vel *Intereuntque potentatus.* At vide, ne sit necesse, ut quicquam mutemus. 'Partim' ita citra geminationem ponere, et in hujusmodi partitionibus, amat noster, ut alibi dictum. Nec noster tantum, sed et Cic. 1. de Divin. 'Statuarum' autem mentio non ita huic loco inconveniens. Juven. Sat. 1. 8. 'Stemmata, &c. et stantes in curribus Æmilianos.' *Preig.*

79 *Vitæ Percipit humanos odium*] Sic loquuntur et alii boni scriptores. Ter. Eun. 3. 1. 14. 'Tunc sicubi eum satietas hominum, aut negoti si quando odium ceperit.' ibid. 5. 6. 2. 'Neque agri, neque urbis odium me umquam percipit.' Idem Hecyra 2. 1. 22. 'Jam pridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam.' Plautus Trucul. 2. 5. 14. 'Si bene facere incœpit, ejus eum cito odium percipit.' Idem Sticho: 2. 2. 17. 'Quid ego, quoi misero medullam ventris percepit fames?' sic idem Lucret. sup. eodem lib. vs. 29. 'His tibi me rebus quædam divina voluptas Percipit.' *Lamb.* Lucret. sup. vs. 27. 'His tibi me rebus quædam divina voluptas Percipit.' Ubi tamen alii legunt *Percit.* Pro *humanos* Gassendus legit *ingratos.* Creech.

80 *Lucisque videndæ*] I. e. vitæ colendæ. Virg. Æn. 4. 631. 'quam primum abrumpere lucem:' et 6. 435. 'lucemque perosi.' Cicero pro Mil. 'Lucem intueri.' Græci poëtæ, ὁρᾷν φάος ἠελίοιο. *Lamb.*

84 *Pietatem evertere funditus*] Ita conjectura scripsi. Vulgati: *suadet.* In veteribus libris quibusdam *fundet*, et *fundit.* Hinc feci, *funditus*; ut sit dactylus in fine, qua in re sæpe est peccatum. Vide Indicem: 'Versus.' Lambinus: *fundo*; non male. *Gif.*

Pietatem evertere fundo] Sic hunc locum, in omnibus libris sine dubio depravatum, restitui, a veteribus quidem codicibus adjutus, sed magna ex parte conjectura ductus, cum ex *fundet*, fecissem *fundo.* Quam conjecturam neminem litteris mediocriter tinctum, judicioque non impolitissimo præditum, improbaturum arbitror. *Suadet* autem, quod est in omnibus libris vulgatis, rejeci. Sic Virg. locutus est 10. 88. 'Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo Conamur?' 'vertere fundo,' i. e. funditus perdere. Thraso quidam mavult scribi, *vertere funditus*, ut sit dactylus in extremo versu: mendosissime, et plane ridicule. *Lamb.*

87 *Nam veluti pueri, &c.*] Positi jam sunt hi vss. sup. initio 2. 54. et tertium legentur non longe a principio sexti, 34. *Lamb.*

94 *Primum animum dico*] Liber hic tertius, quo animi immortalitas a Lucretio oppugnatur, a Christiano homine caute est legendus: neque ejus argumenta, quantumvis probabilia, cum sint infirma, falsa, fallacia, et captiosa, ullo modo vel audienda, vel

in pectoris sedem recipienda: sed animo jam præparato, instructo, atque armato, ne, quasi venenata tela in eum penetrent, in eoque inhæreant, ad hujus libri lectionem veniendum. Omnino nulla tutior armatura adhiberi potest, quam pietas et religio nostra: quæ non sinet nos in hac de anima disputatione titubare aut errare: verum tamen licet etiam ex scriptoribus Christianis arma quædam hujus quæstionis propria sumere. Juvabit autem non parum Tertulliani libros de testimonio animæ, de substantia animæ, de anima denique, pervolutare et perlegere: quibus libris vir ille totam quæstionem de anima non solum maxime pie et Christiane, sed et pererudite tractavit. *Lamb.*

Mentem quem sæpe vocamus] Sic habent quattuor libri manuscripti et antiqui Veneti: quam scripturam non video quamobrem mutare debuerim. Hic enim ordo verborum est: Primum igitur dico, animum quem sæpe mentem vocamus, esse hominis partem, &c. Vulgati autem habent, *mentem quam:* quam lectionem tamen non damno, cum præsertim sic referat Caris. lib. 2. 'Primum.' Lucr. 'Primum animum dico, mentem quam,' &c. ubi Velius Longus, 'Primum (inquit) adverbialiter audiendum est.' *Lamb.* Ita (*quem*) omnes libri veteres. Marullus, et Vulgati: *quam*. Gif. Hinc, quum et ipse, nonnunquam Epicureus, Virg. 'mentem animumque' conjunxisset in illis Æn. 6. 11. 'Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates:' Servius hæc notavit: 'Perissologia est: Nam secundum Lucretium unum est, mens et animus.' *Hav.*

96 *Esse hominis partem nihilo minus, &c.*] Immo multo magis: nam hominis quidem pars est animus: sed pes et manus, corporis humani partes sunt potius, quam hominis. *Lamb.*

Esse hominis partem] Corpore atque animo constat homo: ergo duæ in homine partes. Et tamen vides quid hinc colligat Epicurus. Sed verus homo animus est. *Fab.*

98 *Putarit*] Ita veteres quidam libri. In aliis: *putaret*. Alii: *putarunt*. Gif.

99 *Sensum animi certa, &c.*] Inf. eod. lib. 547. 'Et quoniam mens est hominis pars una, locoque Fixa manet certo, velut aures atque oculi sunt, Atque alii sensus,' &c. *Lamb.*

101 *Harmoniam Graii*] Sic Plato in Phædone: *Καὶ γὰρ οὖν, ὦ Σώκρατες, οἶμαι ἔγωγε καὶ αὐτόν σε τοῦτο ἐντεθυμῆσθαι, ὅτι τοιοῦτό τι μάλιστα ὑπολαμβάνομεν τὴν ψυχὴν εἶναι, ὥσπερ ἐντεταμένου τοῦ σώματος ἡμῶν, καὶ συνεχομένου ὑπὸ θερμοῦ, καὶ ψυχροῦ, καὶ ξηροῦ, καὶ ὑγροῦ, καὶ τοιούτων τινῶν κρᾶσιν εἶναι, καὶ ἁρμονίαν αὐτῶν τούτων τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἐπειδὰν ταῦτα καλῶς καὶ μετρίως κραθῇ πρὸς ἄλληλα.* Lege cetera quæ sequuntur apud Platonem: valde enim ad hunc locum pertinent. Hæc autem sic interpretor: 'Namque equidem arbitror, Socrates, te quoque hoc aliquando tecum considerasse, tale quiddam nos existimare animum esse, veluti intento corpore nostro, et constante ex calido et frigido, sicco et humido, et quibusdam aliis hujus generis, temperationem, et harmoniam harum ipsarum rerum esse animum nostrum, cum hæ res recte et moderate inter se fuerint temperatæ.' Hanc veterum opinionem refert et Aristoteles libr. 1. de animo, eamque refellit, his verbis, *Καὶ ἄλλη δέ τις δόξα παραδέδοται περὶ ψυχῆς, πιθανὴ μὲν πολλοῖς, καὶ οὐδεμιᾶς ἧττον τῶν λεγομένων· λόγους δὲ, ὥσπερ εὐθύνας, δεδωκυῖα καὶ ἐν τοῖς ἐν κοινῷ λεγομένοις λόγοις· ἁρμονίαν γάρ τινα αὐτὴν τινες λέγουσι. καὶ γὰρ τὴν ἁρμονίαν, κρᾶσιν καὶ σύνθεσιν τινα ἐναντίων εἶναι,* &c. i. e. 'Alia quoque opinio de animo tradita est, probabilis quidem illa multis, nullaque earum quæ sermonibus hominum usurpantur, inferior, sed quæ fuit com-

munibus philosophorum disputationibus agitata, ac veluti judicium rationum referendarum subiit: harmoniam enim quandam eum quidam esse dicunt; quippe harmoniam, temperationem et compositionem esse quandam contrariorum,' &c. et M. Tull. Tusc. 1. 'Proxime autem Aristoxenus musicus, idemque philosophus, intentionem ipsius corporis quandam, velut in cantu et fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura et figura varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, et tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante dictum et explanatum a Platone.' *Lamb.* Quamvis aliud Aristoxenus, aliud Plato videtur docuisse. Lactantius 7. Instit. 'Sicut in fidibus ex intentione nervorum efficitur concors sonus atque cantus quem musici harmoniam vocant, ita in corporibus et compage viscerum ac vigore sensuum vis sentiendi existit.' Hanc opinionem poëta primo vs. 19. explicat et evertit: quippe qui corpore aliquando dolet, animo lætatur, et qui nihil doloris in corpore sentit, animo miserrime cruciatur; anima igitur non est totius corporis intentio et concentus, sed pars hominis a corpore distincta, non minus quam pes, manus, caput, &c. sunt partes humani corporis a se invicem distinctæ. *Creech.*

Quod faciat nos Vivere cum sensu] Sic sæpe loquuntur boni scriptores, Plautus, Virgilius, ipse Lucretius. Uno Virgilii exemplo nunc contenti erimus; Æn. 2. 538. 'nati me cernere letum Fecisti, et patrios fœdasti funere vultus.' et aliquot ex Lucretio: infra eod. lib. 302. 'Quæ faciunt tremulum membris existere motum.' Idem 6. 266. 'Flumina abundare ut facerent, camposque natare.' Idem ibidem, 454. 'Hæc faciunt primum parvas consistere nubeis.' Idem eod. lib. 511. 'Urget, et e supero premit, et facit effluere imbreis.' Idem 5. 760. 'Quæ faciunt igneis interstingui, atque perire?' *Lamb.*

102 *Cum sensu*] Ita Codd. et recte. Tacere tamen non possum mihi aliquando placuisse *concentu*, ista enim vox voci 'harmonia' non absona videbatur. *Creech.*

105 *Non certa parte reponunt*] Eum statim dicet esse in media pectoris regione repositum, vs. 141. 'Idque situm media regione in pectoris hæret.' *Lamb.*

107 *Sæpe itaque in promptu*] Sic legendum, et ita habent libri manuscr. et impressi Paris. et Veneti antiq. Nam vulgati habent fere, *Sæpe utique in promptu, &c.* Lamb.

Ægrit] Cum in aliquot libris vulgatis legatur, *ægrum est*, in manuscriptis vero, *ægrum*, sine verbo substantivo: ego in prima et secunda editione *ægrum est*, ut in lib. vulgatis, probaram. Nunc vero commotus ab antiqua scriptura, et commonitus, (non enim temere omnes libri antiqui habent *ægrum*,) ex hoc *ægrum*, quod depravatum esse arbitror, feci *ægrit*, quo verbo utitur iterum inf. eodem lib. 836. 'Præter enim quam quod morbis tum corporis ægrit,' &c. *Lamb.* Dicebant *ægrit* et *ægret*. *Faber.* Ita veteres, ut et *ægret*. Gifanius tamen et alii, *ægrum est*. Recte autem illi faciunt, qui vs. 108. retinent *latenti*, et rejiciunt *valenti*. An vero *ubi* vel *uti* legi debeat in sequenti versu litigent interpretes. Suumque *labore* vs. 112. retineat Fayus, dum alii *dolore* præferunt. *Creech.* Verbum *ægrire* versu hujus lib. 836. Lucretio restituendum docuit Turneb. Adv. 30. 10. uti videtur, primus. Hunc secutus Lambinus idem quoque hoc loco (quo jure, viderint, quibus otium est) reponere in animum induxit suum. Scribendum tamen si non hoc loco, at altero illo, *ægret*, tanquam ab ægreo, ægrere, post Gifanium, satis solide jam evicit

vir eximius in Etymologico suo, ex eo, quod non 'ægrisco' sed 'ægresco' dixerint. *Preig.*

108 *Parte latenti*] Nempe animo. sic autem habent libri quattuor manuscripti, et aliquot typis impressi. alii enim habent, *parte valenti.* Lamb.

109 *Et retro fit uti contra, &c.*] Sic est legendum, et ita habent codices fide digni, nisi quod in omnibus *ubi* scriptum est pro *uti*, plane mendose. *Lamb.*

Et retro fit, ubi] Sic veteres libri omn. et vulgati; recte. Lambinus: *uti.* Gif.

113 *Præterea molli cum somno*] De somno et somniis lege 4. 905. 'Nunc quibus ille modis somnus per membra quietem Inriget,' &c. *Lamb.*

Molli] Sic poëtæ Græci μαλακῷ ὕπνῳ. Virg. Georg. 2. 470. 'mollesque sub arbore somni.' *Lamb.* Aliud argumentum priori simile vss. 5. proponit: somno relaxentur membra, nulla sit intentio membrorum, nullus sit viscerum concentus, sed effusa jaceant omnia et languida, interim tamen variis insomniis aliquid quod ad hominem pertinet agitatur, dolet, gaudet, &c. Hoc autem quod sentit est animus, animus igitur non est corporis harmonia, relaxato enim somno corpore, ut in fide laxatis nervis nulla fit harmonia. *Creech.*

114 *Onustum*] Cibo et potu. 4.951. 'Deinde cibum sequitur somnus.' *Lamb.* Alii cibo aut potu, alii cura, vel labore; ego mallem somno, sic 'sopor gravissimus' 4. 953. In versu sequenti pro *aliud* apud plures *aliquid.* Creech. Annotator quoque noster *honestum* habet, Vossii nimirum adscripta auctoritate. Idque exponit, integrum, laudato Cicerone teste. Et is quidem suam sibi habeat explicationem. Nobis non intempestivum videtur hic aliquid novi moliri. Quid enim sibi vult vulgatum illud *onustum?* otiosum quid, planeque molestum. Vide, ne legendum sit: *jacet sine sensu corpus honesto.* Preig.

118 *Nunc animam quoque*] Ab hoc loco refellere conatur eorum sententiam, qui animum, seu animam, harmoniam esse volunt, eademque opera probare, esse in numero partium corporis humani. *Lamb.* Tertium argumentum, quo probatur animum non esse corporis harmoniam, vss. 13. sic se habet. Ut in fidibus detractis quibusdam nervis totus perit concentus, sic abscissis quibusdam membris tota totius corporis harmonia interiret, nulla itaque vita foret, nullius sensus. At homines membra mutilos et vivere et sentire, non est quod quis dubitet. Licet autem detractis multis membris integra maneat vita, et sensus integer; si tamen quædam caloris et aëris particulæ e corpore diffugiant, corruit animal, nulla relinquitur aut vita, aut sentiendi vis. E quibus conficitur, vitam et sensum non ex intentione omnium membrorum, nervorum, et viscerum oriri, sed ab istis caloris et aëris particulis dependere.' *Creech.*

In membris] In numero membrorum. nam statim docebit, animam corporea natura esse præditam. *Lamb.* In numero membrorum Lambinus, et post illum alii: at hic 'in membris' idem sonat quod in vs. 121. *Creech.*

120 *Detracto corpore multo*] Detracta magna corporis parte, seu detractis multis corporis partibus: ut detracta et amputata tibia, reciso brachio, et similibus. *Lamb.* Magna parte substantiæ corporeæ. *Faber.*

122 *Corpora pauca caloris*] Infra docebit, animum constare ex aura, vapore seu calore, aëre, et quarta natura, nominis experte. *Lamb.*

123 *Per os*] Nam ægri moribundi dicuntur agere animam. *Lamb.*

124 *Extemplo*] Continuo. *Lamb.*

125 *Noscere ut hinc possis, &c.*] I. e. ita, ut facile hinc intelligere possis, non omnia corpora prima parteis æ-

qualeis animæ obtinere, et ex æquo vitam ac salutem tueri ac sustentare: sed semina quædam venti et caloris efficere, ut in membris vita maneat. Ad hunc locum pertinent illa quæ dicuntur a Cebete apud Platon. in Phædone: Ὦ Σώκρατες, τὰ μὲν ἄλλα δοκεῖ ἔμοιγε καλῶς λέγεσθαι, τὰ δὲ περὶ τῆς ψυχῆς πολλὴν ἀπιστίαν παρέχει τοῖς ἀνθρώποις, μὴ, ἐπειδὰν ἀπαλλαγῇ τοῦ σώματος, οὐδαμοῦ ἔτι ᾖ, ἀλλ' ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διαφθείρηταί τε καὶ ἀπολλύηται, ᾗ ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, εὐθὺς ἀπαλλαττομένη τοῦ σώματος, καὶ ἐκβαίνουσα, ὥσπερ πνεῦμα, ἢ καπνὸς, διασκεδασθεῖσα οἴχηται διαπταμένη, καὶ οὐδὲν ἔτι οὐδαμοῦ ᾖ. i. e. 'Cetera quidem, Socrates, præclare mihi dici videntur: sed quæ de animo dicuntur, valde sunt omnibus incredibilia, ut verendum sit, ne, cum ex corpore excesserit, nusquam jam sit: sed illo ipso die, quo die homo interierit, intereat, ac perimatur continuo ex corpore decedens, egrediensque, tanquam ventus, aut fumus, dispersus diffugiat, atque in diversas parteis evolet, et nusquam jam quicquam sit amplius.' *Lamb.*

Non æquas partes] Animæ scil. *Faber.* Animæ viz. Lambinus et alii: diversam interpretationem sequutus sum. *Creech.*

126 *Neque ex æquo fulcire salutem*] Vitam sustinere, retinere. *Faber.*

127 *Venti calidique vaporis*] Nota partes quæ animam constituunt, quibus et tertia qualitas accedet infra. *Faber.*

128 *Curare*] I. e. efficere: translatio est a rebus animatis. Sic 4. 904. 'Quod ne miremur, sopor atque oblivia curant.' ibid. 246. 'Efficit ut videamus, et internoscere curat.' et 6. 230. 'Curat item, ut vasis integris vina repente Diffugiant.' *Lamb.*

130 *Moribundos*] Morienteis, seu jamjam morituros. *Lamb.*

Qui nobis moribundos deserit artus] Fieri non potest quin legendum sit, *qui, nobis moribundis, deserit artus.* Alioqui contra sensum locutus fuerit Lucretius. *Faber.*

131 *Quapropter quoniam, &c.*] Disputationem de harmonia vss. 6. cum scommate, ut erat pronus ad scommata, concludit: Habeant igitur sibi boni isti et faceti musici harmoniam istam, vocem inepte fictam, et ineptius applicatam, quid enim in istorum nugis refutandis diutius immorarer? *Creech.*

132 *Redde harmoniai Nomen ab organico*] Redde (inquit) nomen harmoniæ delatum ex monte Musarum organico: i. e. ab iis sumtum, qui ex fidibus et nervis suaveis eliciunt sonos. *Lamb.* Scio de harmonia quid dictum, fictum, scriptum fuerit; neque Aristoxenus ille Aristotelis discipulus eam opinionem primus induxit, cum jam ante Aristotelem ipsum, in Phædone, ubi de animorum immortalitate agitur maxime, tale aliquid scriptum a Platone fuerit. Sed cur 'harmoniæ nomen ab Heliconis organico saltu delatum' dicat Lucretius, id vero unum est quod mihi nunquam placere potuit, quippe qui 'montem organicum' seu 'musicum,' (nam organici, haud dubie musici dicuntur, ut ex ipsomet Lucretio alibi constat,) montem, inquam, musicum, non magis quam grammaticum aut dialecticum dici posse putem. Inde adeo factum est ut semper legerim, neque adhuc scripsisse Lucretium aliter arbitrer: *Nomen ab organico cantu ductum citharai.* Sed cum ex 'citharai,' i. e. citharæ, ut 'terrai,' 'harmoniai,' 'aulai,' et alia id genus, librarii τὸ *Cithæronis* fecissent, facile fuit doctis, qui vitium in metro animadverterent, eam vocem mutare in τὸ *Heliconis*, ut laboranti versui subveniretur. Cetera autem, uti et corrupti carminis ratio postulabat, pro captu cujusque mutata, versa, interpolata fuere. De hac nostra conjectura judicabunt qui et

nasum habent, et poëticæ facultatis expertes non sunt. Quod autem addit Lucretius, 'Sive aliunde ipsi porro traxere.' Non temere factum, cum 'harmonia' sumatur etiam pro junctura seu compage ligni vel solidioris alicujus materiæ. Inde apud Aristophanem ἁρμονιῶν διαχασκουσῶν. Inde et Hesychius in quodam loco veteris scriptoris, quem ipse quidem non nominat, sed nos Herodotum esse scimus, ἁρμονίαν interpretatur σύζευξιν, seu conjunctionem. *Faber.* Hæc Faber, cujus ingenio plurima indulgerem, si sibi ipsi imperare potuisset. Saltum Heliconis non absurde dici probari potest ex Manilio ejusdem fere ætatis scriptore, 'Primusque novis Helicona movere Cantibus, et viridi nutantes vertice silvas.' Astronomicon lib. 1. Illum saltum dici posse organicum, utpote musarum, carminumque plenum nemo dubitavit, qui meminerit eum toties a poëtis vocalem fuisse dictum. Est tamen qui legit. *Ad Organicos alto delatum Helicone*, Et pro *traxere* in sequenti versu *texere*. Creech.

Redde harmoniai Nomen, &c.] Sic Is. Voss. presse vestigia secutus vulgatæ lectionis; et ex eo Annotator noster; qui explicationis gratia addit: 'Organici sunt, quales Aristoxenus, et alii musici, qui animam dicebant esse harmoniam.' Quod tamen vereor, ne longe nimis petitum sit. Noster *organicos* (vide Fab.) musicos simpliciter et alibi dixit. *Preig.* Restitue organicis (inquit Turneb. Adv. 21. 2. et 30. 10.) nomen harmoniæ, quod illi Helicone deportarunt, ubi Musæ et Musarum præses Apollo, modulis et cantibus præfecti, musicorum instrumenta suis addita signis habent, et eorum inventione censentur et nobilitantur inter mortales. Hæc Turneb. Verum neque hac neque multis aliis explicationibus, quæ fluctus in simpulo excitant, egemus; si simpliciter ita constituamus atque interpungamus locum, uti jam a nobis factum est, optimorum Mss. consensu. Redde, inquit, harmoniæ nomen Heliconi, cui est proprium atque nativum, utpote ex umbrosis ejus saltibus ortum atque delatum. Saltus enim et arbores quis Heliconi negabit, pluribus poëtis Manilio accinentibus. Testes Propertius 3. 2. 1. 'Visus eram molli recubans Heliconis in umbra, Bellerophontei qua fluit humor equi.' Statius Sylvar. 4. 4. 90. 'Parnassique jugis, silvaque Heliconide festis Thura dedit flammis.' Atque ibidem vs. 46. 'cui non Heliconia cordi Serta, nec imbelles Parnassi e vertice laurus.' Quare etiam de Ennio Lucretius 1. 119. 'Detulit ex Helicone perenni fronde coronam.' Hunc vero saltum Heliconis 'organicum' appellari posse nemo dubitabit, qui contulit hosce Claudiani versus de Consul. Mallii 17. 270. 'Nuncia votorum celeri jam fama volatu Moverat Aonios, audito consule, lucos Concinuit felix Helicon, fluxitque Aganippe Largior, et docti riserunt floribus amnes.' *Hav.*

134 *Et in illam*] Rem, quæ res, &c. *Lamb.*

135 *Transtulerunt*] Quidam Veteres: *Transtulere.* Gifan.

Res nomine egebat] Miror: nam ante harmoniam usitata nomina erant θυμὸς, ψυχὴ, νοῦς. Sed de θυμὸς propter πολυμαθίαν est qui contradicere, quanquam frustra, possit; de νοῦς, dixerit aliquis esse actionem non facultatem. At de ψυχὴ non video qui contra stari possit; nam quod ψυχὴ aliquando pro sanguine positum legimus, (quippe locus est ad rem in Nebulis Comici,) ubi cimices, quos Corinthios vocat, τὴν ψυχὴν ἐκπίνουσιν. Sed id ita intelligi debet ut orientales vulgo sentiebant, qui sedem animæ in sanguine ponebant. *Faber.* Hæc item Faber, qui labori suo parcere potuisset, si hæc omnia esse scommatum plena percepisset. *Creech.*

137 *Nunc animum, atque animam, &c.*] Nunc docere incipit, inter animum et animam quid intersit. vult autem, animum esse mentem, et consilium, et rationem, ejusque domicilium esse in medio pectore: animam autem per totum corpus esse fusam. Sed non dissimulabo in cod. Vatic. scriptum esse, *conjuncta teneri*. Lamb. Vocibus 'anima' et 'animus' indiscriminatim usus est Lucretius; et quidni id faceret, cum 'animus' et 'anima' unam tantum naturam constituant? Animus autem, in quo ratio sita est, istius naturæ præcipua pars in corde situs est, ubi omnes passiones sedes suas habent, et sese ostentant: τὸ δὲ λογικὸν ἐν θώρακι ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν φόβων, καὶ τῆς χαρᾶς. Diogenes Laërtius. Docet etiam Epicurus τὰ πάθη καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐν τοῖς πεπονθόσι τόποις esse. Plutarchus de Pl. Phil. anima vero hujus naturæ pars inferior in qua facultas locomotiva præcipue sita est, per totum corpus diffusa est, et ad nutum animi movetur. Licet tamen illi obsequatur, non omnes illius affectiones sentit, sed vehementes tantum; hinc dolore et tristitia animus afficitur, cum tranquillam ætatem anima agat; at si magno dolore tota anima commovetur, deliquium patitur animal, nec in tuto ipsa vita est. Unde certum est animum esse animæ conjunctum, quoniam movet animam et ab illo impulsa anima corpus etiam propellit. Hæc omnia vs. 25. Pro *conjuncta* quidam Codd. *convincta*. Δημόκριτος, Ἐπίκουρος, διμερῆ τὴν ψυχὴν, τὸ μὲν λογικὸν ἔχουσαν ἐν τῷ θώρακι καθιδρυμένον, τὸ δὲ ἄλογον καθ' ὅλην τὴν σύγκρισιν τοῦ σώματος διεσπαρμένον. Plutarchus Placit. Phil. 4. 4. *Creech.*

Conjuncta] Veteres quidam: *convincta*; ut inf. vs. 417. *Gifan.*

139 *Sed caput esse quasi*] Sed consilium esse quasi caput, ὥσπερ κεφαλὴν ἔχειν vel εἶναι, 'instar capitis esse.' *Lamb.*

140 *Quod nos animum mentemque vocamus*] Egregie vero Tertullianus, qui 'suggestum animæ' vocavit. Locus est pag. 314. edit. post. 'Proinde et animum, sive mens est, ΝΟΥΣ apud Græcos, non aliud quid intelligimus, quam suggestum animæ ingenitum et insitum, et nativitus proprium, quo agit, quo sapit,' &c. *Faber.*

141 *Idque situm media regione*] Diog. Laërt. Τὸ δὲ λογικὸν ἐν θώρακι, ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν φόβων καὶ τῆς χαρᾶς. i. e. 'Consilium, seu rationem in thorace, (i. e. ut interpretatur Tertullian. lib. de anima, in lorica pectoris esse,) ut apparet ex timoribus et lætitia.' Idem Lucret. infra 5. 103. 'via qua munita fidei Proxima fert humanum in pectus, templaque mentis.' Idem sup. 2. 277. 'Jamne vides igitur, quamquam vis extima multos Pellit, et invitos cogit procedere sæpe, Præcipiteisque rapit, tamen esse in pectore nostro Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit?' ibid. 45. 'Tum vacuum pectus linquunt, curaque solutum.' ad quem locum plura. *Lamb.*

Media regione pectoris] Ideo 'pectus' pro animo, et φρένες, &c. *Faber.* Quod et Stoici affirmarunt. Vide locos apud Lips. Phys. Stoicæ Lib. 3. Diss. 18. *Hav.*

142 *Hic exsultat enim*] Hoc Lucr. argumentum valde est imbecillum: In pectore versantur et exsultant animi motus atque affectus: ergo in pectore animus locatus est. Idem inf. ex eo quod animus perturbetur affectibus; curis, luctu, metu contabescat, ira exardescat, lætitia exsultet; colligit esse mortalem. Sed hoc refellitur a M. T. lib. 1. Tuscul. ut suo loco dicemus. *Lamb.*

143 *Lætitiæ*] Nota, 'Lætitias.' ita 'paupertates' apud Varronem in fragm. 'glorias' apud eundem et Tullium. 'audacias' dixit Cato apud Festum. 'Quietes' Salust. pro somno. ut et Cicer. de Offic. 'Sapientias.'

Item in Tusc. 'Paces.' Varr. et Horat. Græci quoque nonnulla dabunt. 'Αληθείας Isocrat. Evagor. initio. πατρίδες Diodor. pag. 50. ταῖς ῥώμαις, ibid. θεολογίας pag. 232. idem. οἶνοι 320. τὰς πενίας, ut Varro 'Paupertates,' Plato pag. 251. in Lachete. *Faber*. Cicero Epist. Fam. 2. 9. 'Repente vero incessi omnibus lætitiis.' Pomponius 'Quot lætitiæ insperatæ modi mihi irrepsere in sinum!' Atque iterum Cicero de Finib. lib. 2. 'Ille Cæcilianus qui omnibus lætitiis lætum se esse narrat.'. *Hav.*

145 *Ad numen mentis, momenque*] Ad nutum, et momentum, seu motum, et quasi ῥοπὴν mentis. *Lamb.* Inf. vs. 189. et 190. 'Momine uti parvo possint impulsa moveri. Namque movetur aqua, et tantillo momine flutat.' *Hav.*

146 *Idque sibi solum, &c.*] Hoc in animo habebat Tertull. supra. *Faber*.

147 *Ulla*] Quidam Codex: *una*. Gifan.

148 *Quasi cum caput*] I. e. et quemadmodum, &c. *Lamb.* Pergit porro, animam esse partem hominis, ut pedes, manus, &c. *Faber*.

152 *Novitate*] Jucunda scilicet; itaque voluptatem intelligit. Quare voluptas et dolor, novitatis nomine veniunt; causa aperta est. Ceterum quæ mox addit, commode per spiritus explicari possunt. *Faber*.

153 *Verum ubi vehementi*] Idem de quavis alia magna perturbatione sentiendum, ut de amore, de ira, de mærore, atque angore. in nomine 'vehementi' duæ syllabæ, prima et secunda, pro una habentur: aut anapæstus est pro spondeo, seu dactylo: aut legendum *vementi*, ut sæpe alibi. *Lamb.*

Vementi] Sic Veteres; recte. Marullus, et alii: *vehementi*. Gifan.

155 *Sudores itaque et pallorem*] Sic restitui, secutus cod. manuscr. nam vulgati habent, *Sudores quo ita, pallores*, ordine perverso. *Lamb.*

156 *Infringi linguam*] Debilitari, titubare. *Lamb.*

Aboriri] Intercludi, intermori. locum habet proprie in fœminis. Arnob. lib. 3. adv. Gent. 'Et quoniam quædam sunt fœminarum generis propria, sequitur, ut eas quoque credamus circumactis persolvere suas mensib. leges, fastidiosos ducere atque habere conceptus: aboriri, perferre, et præpropero partu septimanas edere aliquando fœturas.' *Lamb.* Ita Codd. *Aboriri* vero proprie abortum facere, Nonius; eaque voce utitur Arnobius Lucretianarum vocum conservator Lib. 3. adv. Gent. 'Et quoniam quædam sunt fœminarum generis propria, sequitur ut eas (Deas viz.) quoque credamus circumactis persolvere suas mensibus leges, fastidiosos ducere, atque habere conceptus, aboriri, perferre,' &c. Aliquando tamen legi *aboleri*. Creech.

157 *Sonere*] Tinnere. 'Sonere' antiquum a sono, is, it. Nonius: A sonit, sonere. Lucret. 3. 157. 'Caligare oculos, sonere aureis, succidere artus.' Accius Neopt. 'Atque adeo valvas sonere sensi regias.' lege cetera apud Non. utitur eodem verbo idem Lucret. infra, eod. lib. 886. 'Scire licet non sincerum sonere, atque subesse Cæcum aliquem cordi stimulum.' lege et Priscianum lib. 9. ubi hunc versum Ennii profert ex 2. Ann. 'Tum clypei resonunt, et ferri stridit acumen.' *Lamb.* Unde *sonit unda* legit Scaliger in Severi Ætnæ versu 292. pro *resonante dia*, &c. Hav.

Succidere artus] Plaut. Curcul. 2. 3. 3. 'tenebræ oboriuntur, genua succidunt.' *Lamb.* Ceterum nihil in πολυθρυλλοτάτῳ isto Sapphus carmine, quod Longini beneficio Græce, et a Catullo Latine ejusdem metri carmine redditum ex parte habemus, tam sublime, quod non quam elegantissime et copiosissime hic exprimat Lucretius: sic illa; ex emend. Is. Voss. Τό μοι τὰν Καρδίαν

ἐν στήθεσιν ἐπτόασεν. Ὡς γὰρ εἴδω σε, βροχέως με φωνᾶς Οὐδὲν ἔτ' ἥκει. Ἀλλὰ καμμὲν γλῶσσα ἔαγε, λεπτὸν δ' Αὐτίκα χρῷ πῦρ ὑποδεδρόμακεν, Ὀππάτεσσιν δ' οὐδὲν ὄρημι, βομβεῦσιν δ' ἀκοαί τοι. Καδδ' ἱδρὼς ψυχρὸς χέεται, τρόμος δὲ Πᾶσαν ἀγρεῖ· χλωροτέρα δὲ ποίας Ἔμμι, τεθνάκην δ' ὀλίγω 'πιδεῦσα. φαίνομαι ἄλλα. Catull. 'Lingua sed torpet: tenues sub artus Flamma demanat, sonitu suopte Tintinant aures; gemina teguntur Lumina nocte.' *Preig.*

158 *Ex animi terrore*] Ex terrore animi, non est enim legendum *exanimi* conjunctim. *Lamb.*

161 *Percussa est*] Sic habent libri manuscr. et plerique typis impressi, quos sequor: quamvis apud Noninm in verbo 'icit,' legatur *Perculsa est.* Lamb. Apud Nonium legimus: 'Quæ cum animi vi Perculsa est, exinde propellit corpus, et icit.' Emendate forsan. Solet enim Lucretius præpositionem 'pro' in compositis corripere; quod non usquequaque ita videntur potuisse concoquere exscriptores, quin aliquid quandoque immutaverint. Exempla vide in 'procumbere,' 'profari,' 'profundere,' 'propagare.' Denique et in hoc nostro 'propellere.' Nec obstat, quod versu ab hoc tertio, ac tantum non eodem halitu, primam in 'propellere' producit; nam sic quoque 6. 1025. 'Aër, a tergo quasi provehat atque propellat.' Cum mox, vs. 1027. 'Sed tali fit uti propellat tempore ferrum.' *Preig.*

Exin corpus propellit, et icit] Sic reperi scriptum in libris manuscript. quibuscum consentiunt vulgati Parisiens. et Veneti antiquiores. atque hanc scripturam agnoscit Priscian. lib. 10. apud Nonium autem legitur: *Exinde propellit corpus et icit.* 'icit' autem, i. e. verberat et percutit. in nonnullis libris legitur, *Extra corpus propellit, &c.* Lamb.

Percussa est, exin corpus propellit, et icit] Ita Nonius: *Icit,* et in nostris libris veteribus. Sententia postulat. Alii *extra.* In Nonio etiam: *Perculsa est;* male. Priscianus, lib. 10. *exhinc:* etiam recte. *Gifan.* Seu *exhinc* legi potest, nullo vero modo *extra.* Creech.

162 *Hæc eadem ratio, &c.*] Eodem argumento probat vss. 7. animum et animam esse corporeæ naturæ; dum animus movet animam, illam tangat necesse est, dum anima corpus propellit, ibi etiam contactus; at 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.' Hoc et quod proxime sequitur argumentum his verbis ipse Epicurus complectitur: *οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ματαιάζουσιν, οὐδὲν γὰρ ἂν ἐδύνατο ποιεῖν, οὔτε πάσχειν, εἰ ἦν τοιαύτη· νῦν δ' ἐναργῶς ἀμφότερα ταῦτα διαλαμβάνει περὶ τὴν ψυχὴν τὰ συμπτώματα. Creech.*

163 *Corpoream docet esse*] Sic Epicurus apud Laërtium: *Ὥστε οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν, ματαιάζουσιν. οὐδὲν γὰρ ἐδύνατο ποιεῖν, οὐδὲ πάσχειν, εἰ ἦν τοιαύτη τις.* i. e. 'Quare qui animum incorporeum esse dicunt, inanes sunt: nihil enim neque facere, neque pati posset, si talis esset.' Sed Epicurus ipse inanis est: melius que et verius, qui animum incorporeum esse putarunt, ut Plato. Itaque cum antiquiores Philosophi omnes, ut testatur Aristot. lib. 1. de Anima, *ψυχὴν* finierint ac terminarint fere tribus, *κινήσει, αἰσθήσει, ἀσωμάτῳ,* i. e. 'motu, sensu, incorporeo:' immerito illi quidem reprehenduntur, qui animum movere seu movendi vim habere dixerunt, meritissimo autem, qui eum moveri, aut agitationem esse, et qui eum ex quattuor elementis constare putaverunt, ut res omneis sentire possit. Verum quod ait Lucr. ex vehementi animi metu totam animam in corpore pari motu affici: ex quo exsistere in corpore pallorem, sudorem, linguæ hæsitantiam, et similia: metus, ira, libido, et hujus generis motus non sunt animi,

seu mentis, sed earum animi partium, quæ sunt illæ quidem rationis consilii expertes, ratione autem et consilio regi possunt: qualia sunt τὸ ἐπιθυμητικὸν, καὶ ὀργιστικόν. *Lamb.*

Ubi enim propellere] Sic argumentatur Lucretius: Animus et anima corpus propellere, atque immutare vultum possunt. at impulsio non fit sine tactu, neque tactus sine corpore. ergo animus et anima corporea natura sunt prædita. *Lamb.* *Ubi enim*, dictum ut Græcorum ὅπου γάρ. i. e. cum enim. *Turneb.* Adv. 21. 2.

164 *Corripere ex somno*] Iste versus mihi nunquam placuit, et si codices permitterent, rejicerem. *Creech.*

167 *Nec tactum porro*] Sup. 1. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.' *Lamb.*

169 *Præterea pariter fungi, &c.*] Aliud vss. 9. continetur argumentum: Cum corpore patitur animus; alteri infligas vulnus, et languet alter: sive autem telum, sive corpus læsum hos motus et perturbationes in animo excitaret, perinde est, utrumque enim animum corporeæ naturæ esse probat. *Creech.*

Fungi] Pati, ut sup. 1. 444. 'At facere, et fungi, nisi corpus nulla potest res.' *Lamb.* Pati. *Faber.*

170 *Consentire*] Συμπάσχειν, ut sup. *Lamb.*

171 *Si minus offendit, &c.*] Hic versus, et quattuor deinceps sequentes, vereor ne non sint ποιητοῦ: sed ejus, qui putaverit aliquid deesse, cum re vera, si diligenter attendas, nihil desideretur, his quinque versibus sublatis. Hoc enim dicit Lucretius: Præterea vides, animum nobis pariter cum corpore perpeti, et sentire, si quid corpori acciderit. Ergo corporea animi est natura, quandoquidem malorum corporeorum est particeps. Adde quod hic primus versus non satis apte connectitur cum superiore. Adde quod elocutio non sincerum sonat, neque olet lucernam Lucretianam. Postremo illud 'intus adacta' non videtur Latine dictum: 'intro' enim 'adigere' Latine diceremus, non 'intus:' quamquam Lucretius 'intus' pro intro interdum usurpare videatur. *Lamb.* Nothos putat esse hos quinque versus Lambinus: insigni errore. Est etiam (sic Gifan. posteriore ed. priori autem: *Est enim*) anthypophora egregia. Ita abrupte, et sup. 1. 918. alibi. *Gif.*

Teli] Alii *lethi*, præfero *teli* ex vs. 177. Hunc et quattuor sequentes versus supposititios esse et Lucretio indignos suspicatur Lambinus, illiusque suspicionem vir maximi judicii Gassendus approbat, cujus sententiam mille Gifaniis et Pareis libenter præfero. Faber illustrare, et corrigere conatur: *In terra mentis qui gignitur æstus* vs. 174. mutat in *Interdum moriendi gignitur æstus.* Deinde addit: 'Hoc quid sit norunt optime, &c. Qui paulo tristiores sunt vel a natura, vel ab ærumnis, hæc opinor probabunt, neque fortasse alii improbabunt.' Ego quidem et a natura, et ab ærumnis paulo tristior, hæc tamen improbo. Perturbationes motusque animi in corpore vulnerato describit poëta: Ad primum ictum collabitur, dum humi jacet novos sentit motus, interdumque subit voluntas, ea autem non certa satis et confirmata, a terra surgendi. Hæc omnia vulnerati sentiunt, et quæ isti experti sunt quidni narret Lucretius? Mentis in terra igitur interpretor 'Animi una cum corpore vulnerato humi jacentis.' Alii tamen legunt *Inter mœrentes.* Alii *Inter lamentas.* *Lamentas* autem pro lamentationes, Pacu. Harmonia, Nonius. *Creech.*

Leti] Veteres quidam: *teli.* Gif.

172 *Intus adacta*] Si legeremus *subter adacta*, effugeremus genus loquendi minus usitatum. *Lamb.* Genus loquendi minus usitatum Lambinus dicit. At ita quoque Virg. *Æn.* 10. 850. et fortasse, dum Carum nostrum hoc

loco miratur, an imitatur? 'Nunc alte vulnus adactum' Vide 'Intus,' pro intro. In Collectaneis Gif. Quanquam, nescio quid ἐμφατικώτερον habet hoc 'Intus adacta' quam si dixisset 'intro.' *Preig.*

173 *Terræque petitus Suavis*] Dum ii quibus ægre est, terram cupide petunt, id est, in terra decumbere cupiunt. non possunt enim ii quibus aliqua valetudinis perturbatio desubito accidit, recti stare, sed coguntur decumbere et jacere. sic Virg. Æn. 3. 93. 'Submissi petimus terram, et vox fertur ad aureis.' et Lucr. sup. lib. 1. 93. 'Muta metu terram genibus submissa petebat. *Lamb. Terræque petitus*, est tristitia, nam tristes terram contuentur: quod Horatio 'posito capite flere:' vide Nonium. Sed verius puto nihil mutandum. Petunt terram moribundi, in terra vero prostrati æstuant interdumque denuo exurgendi illis nascitur cupido. *Is. Voss.*

174 *Et in terra mentis*] Sic habent quattuor libri manuscript. Florentini autem, *et in terra mitis*. Omnino horum verborum, cujuscunque sint, sententia obscura est, nisi forte hæc sit: et insequitur suavis terræ petitus, et mentis æstus, i. e. conturbatio, quæ fit in terra, ægro illo in terram sensim collapso. Quod si quis malit legi *mitis*, mitem æstum intelligemus, non letalem neque pestiferum. *Lamb.*

Mentis] Quidam veteres: *mitis*. Gif.

175 *Et interdum exsurgendi*] I. e. et interdum deliberatio, seu dubitatio, utrum exsurgat, an etiam jaceat. sed non est quod his versibus explicandis tantam operam ponamus. nam si nothi sunt, inanem operam sumimus: sin germani, satis explicati sunt. *Lamb.* Insigni errore, inquit Gifanius, hos quinque versus (ab 171.) nothos esse putat Lambinus. Sed nec vere, neque sine impudentia hæc loquitur Gifanius: nam Lambinus satis habuit dicere, vereri se, ne illi τοῦ ποιητοῦ non sint. Et sane non aliter judicare potuit, qui videret ex illis aut obscurissimum esse, aut corruptissimum. Sed Pyrgopolynices noster cur postremum illum non explicavit? *et in terra mentis qui gignitur æstus.* Si corruptus est, danda saltem opera fuit, ut emendaretur. Sed homo malignus, invidusque vim στοχαστικὴν nullam habuit; neque ullo unquam in his literis judicio valuit, quod ipsius editio plus mille ducentis locis facile probare possit. Ego autem cum rem ipsam, qua de loquitur poeta, attentius considerassem, pro his verbis, *et in terra mentis qui gignitur æstus*, quæ nihil sani habent, legendum putavi, *et interdum moriendi gignitur æstus, Interdumque quasi, &c.* Hoc quid sit, norunt optime qui lipothymiam ex animi anxietate aliquando passi sunt; tunc enim non sine aliquo jucunditatis et suavitatis sensu terram succidui petimus, et interdum mori lubet, interdumque voluntas incerta fluctuat inter vivendi moriendive consilium. Tale aliquid descripsit Virg. 4. 261. in Didone moriente, cum jam sibi pugionem adegisset. Versus sunt plane admirabiles: 'Illa graves oculos conata attollere, rursus Deficit: infixum stridet sub pectore vulnus. Ter se se attollens, cubitoque innixa, levavit; Ter revoluta toro est; oculisque errantibus alto Quæsivit cœlo lucem, ingemuitque reperta.' Sed legenda illa in primis sunt, quæ a Michaële Montano scriptore Gallo, quæ de seipso, cum ex equo vi subita deturbatus esset, memoriæ mandavit. Quod enim hic Lucretius scribit, si emendatio nostra vera est, omnium optime interpretabitur vir clarissim. Ceterum 'moriendi æstus' erit moriendi impetus, consilium certum, &c. Qui paulo tristiores sunt, vel a natura, vel ab ærumnis, hæc, opinor, probabunt; neque fortasse alii improbabunt. Nam pluribus

agere ea ut confirmem, nec vacat, neque adeo lubet. *Faber*.

178 *Is tibi nunc*] Nunc docere incipit, cum animus sit corporeus, quali sit corpore præditus, et qualibus aut quantulis corpusculis constet. Et probat, ex minutissimis, et subtilissimis, et rotundissimis principiis seu corpusculis esse conflatum et concretum. *Lamb*. Animum naturæ corporeæ esse satis, si Lucretio credimus, demonstratum. Quo autem corporum genere constet hic animus docet vss. 81. Atomi viz. quæ animum constituunt, minutæ sunt, tenues, et rotundæ. Quippe animus est maxime mobilis, at quod maxime mobile est debet componi ex iis particulis, quæ tum propter texturam, tum propter molem et figuram sunt ad motum aptæ. Res enim alias contemplemur, ideo mobilis aqua, quia partes ejus parvæ sunt et volubiles; mel interim motum difficulter recipit, quia componitur e partibus magis implicatis et perplexis. Pariter levi vento papaveris aliorumve granorum acervus dissipatur, dum spiculorum aut lapidum acervus fortiter resistit: si causam requiras, tela ista et lapides grandia sunt corpora et aspera; grana vero rotunda, lævia, et minuta. Ψυχὴ σύγκειται ἐξ ἀτόμων λειοτάτων, καὶ στρογγυλωτάτων, οὐ (istam particulam interponit Gassendus) πολλῷ τινὶ διαφερουσῶν τῶν τοῦ πυρός. Epicurus. *Creech*.

Et unde] Et ex quibus primordiis. *Lamb*.

180 *Persubtilem*] Sic Epicurus: ἡ ψυχὴ λεπτομερὲς σῶμα, καὶ λεπτομερεστάτοις σώμασι σύγκειται. i. e. 'animus corpus est tenuium partium, et ex tenuissimarum partium corporibus conflatum.' Idem, ἡ ψυχὴ σῶμά ἐστι λεπτομερὲς, παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρεσπαρμένον. i. e. 'anima corpus est tenuibus partibus præditum, per totam animantis massam diffusum.' *Lamb*.

183 *Nil adeo fieri celeri ratione vid. Quam si mens*] Vide apud Homer. in Odyss. de admirabili celeritate, 'Ocius cogitatione.' *Fab*. Unde icon fere summæ celeritatis, apud poëtas, ex gr. ὥστε νόημα· ὡσεὶ πτερὸν, ἠὲ νόημα. et similia, quæ videri possunt apud Rittersh. ad Oppian. Halieut. lib. 5. vers. 660. Quibus adde, quod Heliodorus in Æthiopicis valde familiare habet λόγου θᾶττον, et λόγου τάχιον. pag. 410. 305. 173. 28. Item pag. 188. ἀλλ' ἦν ἄρα καιροῦ παντὸς ὀξύτερον τὸ θεῖον. *Preig*.

185 *Ocyus ergo animus*] Vult Lucretius, cum Epicuro, animum esse mobilissimum quiddam, atque a se moveri: quod autem ita mobile est, necessario constare ex primordiis minutissimis, lævissimis, et rotundissimis. Etiam Plato dicebat, animum a se moveri, et esse mobilissimum: et Pythagorei sic animam definiebant, numerum seipsum moventem. Sed Aristoteles lib. 1. de Anim. eos refellit, qui animum a se moveri volunt, negatque omnino animum moveri; ex quo efficitur, neque a seipso moveri: docetque non esse necessarium, si anima sit principium motus, eam quoque moveri: sed contra ipsam quidem esse immobilem, cur autem corpus moveatur, esse causam. *Lamb*.

186 *Ante oculos quarum*] Sic legendum, non *quorum*, ut est in libris vulgatis: nam hæc est verborum structura: animus ocyus se perciet, id est, permovet, quam res ulla earum rerum quæ cernuntur. *Lamb*.

187 *Constare rotundis, &c.*] Sic Epicurus: Καὶ ἐξ ἀτόμων αὐτὴν συγκεῖσθαι λειοτάτων, καὶ στρογγυλωτάτων, πολλῷ τινὶ διαφερουσῶν τῶν τοῦ πυρὸς: i. e. 'Et eam ex atomis constare lævissimis, et rotundissimis, et ignis atomos rotunditate longe superantibus.' *Lamb*.

189 *Momine uti parvo*] Ut parvo momento impulsa moveri possint.

Lamb. Ita Festus; qui tamen habet: *si parvo possent.* Quidam libri: *Nomine;* male. Ita inf. 6. 478. *Gif.*

190 *Tantillo*] Minimo, δεικτικῶς. *Lamb.*

Fluctuat] Ita restitui; ut sit Dactylus in fine. Vide Indicem. Qui numerus hic optime congruit. In libris quibusdam: *fluctat,* in quibusdam: *flutat.* Neutrum Lucretio dignum. Vid. et inf. 4. 75. *Gif.*

Flutat] Sic habent libri manuscripti, quibuscum consentiunt Parisienses et utrique Aldini. 'flutat' autem positum puto pro fluitat. Alii habent *fluctat.* Quod si cui probabitur, 'fluctat' erit positum pro fluctuat, quod postremum nonnulli probant, atque adeo, aliis scripturis rejectis, solum tuentur et retinent. *Lamb.* Fluitat, fluit. Lucretio indignum, inquit Gifanius; vellem causam diceret. *Fab.* Et hinc 'flutæ murenæ,' quia solis vapore calefactæ in summo fluitant æquore, nec cute siccata mergi possunt. *Turn. Adv.* 19. 34. Annotator noster in marg. *fluctrat.* Ita fluctuatum hoc loco; neque quo pedem figerent viri vel eruditissimi habuisse videntur. Causa mali, si dicam quod sentio, fuere, qui *fluctuat,* simplicissimum, et huic loco aptissimum verbum, cum διασυλλάβως efferre non possent, ferendum non esse existimarunt, adeoque immutarunt: unde flutare, fluctare, fluctrare, et quæ non? Idem autem, quod hoc loco, etiam, 4. 75. statuerim. Pro verbo 'flutare' quid faciat 'fluta muræna' apud Macrobium, ab Turneb. Adv. 29. cap. 34. adducta, quippe non a 'flutando,' sed a 'fluendo' ita dicta, ut solide satis ostendit in Etym. Ger. I. Voss. non video. *Preig.*

193 *Et cunctantior actus*] Et tardior cursus, seu fluxus: tralatio est ab iis quæ aguntur. *Lamb.* Tenor, ductus. *Fab.*

197 *Namque papaverum aura potest*] Non video, cur antiquam scripturam vel Marullus immutare debuerit, si verum est ab eo esse immutatam et corruptam, vel ego sequi non debuerim. Quamvis enim ea quam habent libri Florentiæ impressi, sit speciosa, *Nam pappos minima aura potest, &c.* antiqua tamen, quæ reperitur etiam in aliis impressis, sententiam continet non absurdam, sive *papaveris* legatur, sive *papaverum.* est autem hic ordo verborum: Namque aura parva et levis cogere potest, ut altus papaverum, seu papaveris, acervus tibi ex imo diffluat. *Pappi* autem, si quis forte scripturam Florentinam malit, cui nullo modo assentior, sunt carduorum flores: qua voce utitur infra Lucret. Sed cum in libris manuscr. plane scriptum sit partim, *Namque papaveris,* partim, *Namque papaverum:* eorum sequamur potius auctoritatem, atque harum duarum scripturarum posteriorem magis probemus. *Lamb.* *Namque papaverum aura.* Hæc verior videtur scriptura. Vide simile supra, lib. 1. vs. 362. de verbo, 'corporum.' Alii: *papaveris.* Gif. Ita Codd. et recte. Alii: *Nam pappos,* qua voce utitur Lucret. vs. 387. At 'pappos' istos seu carduorum flores lævigatos et rotundos quis dixerit? *Creech.*

Suspensa] *Aura suspensa,* i. e. placida, lenis, silens: et ita Nonius. Ter. Phorm. 5. 6. 26. 'hoc ubi ego audivi, ad foreis Suspenso gradu ire perrexi.' *Lamb.*

199 *Lapidum conjectum*] I. e. acervum lapidum, lapides in unum locum conjectos. quidam viri docti, in his Muretus, legunt *lapidum coulectum.* Ego, cum in omnibus libris scriptum reperissem *conjectum,* nihil ausus fui mutare: ne nunc quidem quicquam mutavi. Sed tamen *coulectum* magis probo. *Lamb.*

Conlectum] Sic legendum puto. Vulgati: *conjectum.* Vide Indicem. *Gif.*

Spiclorumque] Et spiculorum, telorum. libri veteres tamen habent, spi-

earumque: unde legendum suspicor *spicorumque*, i. e. et spicarum. Nam veteres dixisse 'spicum,' in genere masculino, pro spicam, testatur Pompeius Festus. *Lamb.* Alii *conlectum, spiclorumque.* Alii *spicarumque* seu *spicorumque*, veteres enim dicebant *spicum.* *Spiculorum* vero huic loco, et poëtæ menti magis convenit. *Creech.*

200 *Nenu potest*] I. e. non potest. sic autem habent libri manuscripti: neque dubium est, quin hæc scriptura recta sit. 'Nenu' enim dixerunt veteres pro non, ut notat Nonius: citatque testem Lucillium lib. 30. 'Sed tamen hoc dicas, quid id est, nisi nenu molestum est:' et Varronem, epistola ad Fufium, 'Si hodie nenu venis, cras quidem venies:' &c. Idem Lucretius 4. 716. 'Nenu queunt rapidi contra constare leones.' *Lamb.* *Nenu.* Non. Fit autem a μήνυ. Hinc negativa in sermone nostro. Ceterum in prosa etiam oratione usurpabatur Ciceronis tempestate; nam Varro in Epistola quadam dixerat, 'si nenu venis.' *Fab.* Et frustra sunt illi qui legunt *Nulla.* Creech.

Quanto] Marg. *proquam*, idque exponit *utquam*, ut 2. 1135. et 6. 10. *Preig.*

Proquam] Ita veteres libri fere omnes. Vide Indicem. Quidam veteres tamen, ut et Marullus, et Vulgati: *quanto.* Quidam veteres etiam: *perquam.* Gifan.

201 *Ita mobilitata*] Adverte animum ad hoc loquendi genus, quanto parvissima et levissima sunt, ita mobilitate fruuntur, seu ita mobilitata feruntur: quæ posterior scriptura ex codice Vaticano et libro Memmii expressa est: in quibus legitur *mobilitate feruntur.* 'Quanto, ita,' pro quanto, tantum. sic sup. 2. 587. 'Et quam quicque magis, &c. Atque potestates, ita pluria,' seu 'plurima,' &c. Sed non dissimulabo, me scriptum reperisse in cod. Bert. *Parvissima corpora perquam:* in Vaticano, *proquam*, quæ fortasse recta scriptura est. Non est autem, quod quemquam offendat participium 'mobilitata.' Est enim natum a verbo mobilitor: quod usurpat infra eod. lib. non longe idem Lucret. vs. 248. 'Accipit; inde aër, inde omnia mobilitantur.' usurpat et Cæcilius activum: 'Itaque quæ lætitia me mobilitat, mæror molitur metu.' *Lamb.*

Ita mobilitata feruntur] Ita in quibusdam veteribus; nisi quod pro, *mobilitata*, erat, *mobilitate.* Vulgati: *mobilitate fruuntur.* Gif.

202 *At contra quo quæque magis*] Sic legendum, non *quæcunque magis*, ut est in vulgatis. *Lamb.*

Cum pondere] Fateor gravia motui resistere, at melius huic loco convenit *corpore:* quis enim nescit aquam esse oleo graviorem? licet vere gravior sit, quoniam e minutioribus corporibus seu particulis componitur, ideo mobilior. *Creech.*

209 *Hæc quoque res etiam, &c.*] Animum constare ex atomis minutis, lævibus, et rotundis docuit, quia est maxime mobilis; jam vss. 23. demonstrat animi et animæ naturam subtilem esse, tenuis texturæ, et e minutis corporibus conjunctam; quippe moriatur animal, tota avolat anima, at si metiaris cadaver, eadem est mortui, qui fuit viventis membrorum moles; si expendas, idem pondus. Igitur quod avolat est subtile quoddam et minutum, solidam enim aliquam partem magnamve detrahas, diversa erit totius moles, et diversum pondus. Breviter, ut judicamus florem vini, odorem unguenti, et saporem sapidi alicujus corporis constare e particulis subtilibus et minutis, quoniam postquam vinum vapidum fiat, unguentum istud amittit odorem, et sapidum corpus insipidum reddatur, corpora tamen ista ejusdem sunt molis, et ejusdem ponderis quo prius; similiter etiam propter eandem rationem idem de anima judicandum

est. *Ψυχὴ σῶμά ἐστι λεπτομερὲς παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρεσπαρμένον.* Epicurus. *Creech.*

Deliquat] Declarat: ut sup. l. 367. 'plus in se corporis esse Deliquat.' Est autem, quod supra me lectori significare fugit, hoc quoque unum ex ducentis vocabulis Latinis, quæ aliis esse ignota, sibi uni nota, vere gloriabatur Gulielmus Pelisserius, Episc. Monspess. Præterea auctor vocabularii Latino-græci, mihi, a Cl. Puteano commodati, sic interpretatur hoc verbum: 'deliquat,' διηθεῖ, διυλίζει: quæ verba Latine rursum reddita, sonant 'transcolat,' 'defæcat.' Quis igitur non videt, 'deliquare' et hoc loco, et aliis, idem valere quod declarare, tralatione ducta a vino, et similibus defæcatis, et liquidioribus effectis. *Lamb.*

Naturam dedicat ejus] Vide sup. 1. 368. *Gifan.* *Deliquat.* Declarat; vox minus nota, ideo alii præferunt *dedicat*, ut 1. 368. *Creech.*

211 *Si posset conglomerari*] Cum duo libri veteres haberent *se possit*, suspicatus sum, librarium transposuisse vocaleis *e* et *i*, et scripsisse *se possit*, pro *si posset:* quam puto veram esse scripturam: 'si posset conglomerari' autem, h. e. si posset in unam massam, in unam molem, et in unum quasi glomum cogi et conduci. *Lamb.*

Si posset] Ita omnes Veteres fere. Marullus: *possit.* Gifan. At vero inauditum et inusitatum genus est dicendi, antiquum tamen, cujus duo proferam exempla: 'quamque loco se Contineat parvo, se possit conglomerari.' Sic vulgo edunt, adulterantes antiquitatem: et 1. 105. 'Quippe etenim quam multa tibi me fingere possum.' Vetustatem autem interpolantes, *jam fingere possunt*, edunt. Ego vero notare malui istas, ut singulares et prope prodigiosas dicendi formas, quam loco movere: cum sciam Archaismi consuetudine illum accusativum expressum fuisse, ubi postea tacitum est: ut apud Sallustium in Catil. Cap. 1. 'Omnes homines, qui sese student præstare cæteris animantibus.' *Turn.* *Adv.* 29. 34. At ego illud, 'si possit,' potius explicarem: si tamen possit fieri ut conglobetur atque ad unum locum redigatur inclusa hæc animi textura; quod negat satis clare in seq. quum vers. 218. dicat non in unum locum esse stipatam, sed 'nexam per venas, viscera, nervos.' *Hav.*

213 *Indepta*] 'Indipiscor' verbum compositum ex simplici apiscor, et præpositione in. interponitur *d.* quo utitur et Plautus non uno loco. Vel lege *endepta*, a verbo endipiscor, ex præpositione endo et apiscor. Ego tamen *indepta* retineo. *Lamb.* Indepisci, assequi, adipisci, Festus. *Creech.*

214 *Nil ibi limatum*] Nihil demtum, nihil detractum, detritum, deminutum. Sic autem videtur legendum potius, quam, ut vulgo, *libatum.* M. Tull. Epist. lib. 3. 'Etsi de tua prolixa beneficaque natura limabit aliquid posterior annus:' limabit, i. e. deminuet, detrahet, decerpet: ubi tamen nonnulli libri veteres habent *limitabit*, ut et vulgati aliquot, ab eodem verbo. Si quis tamen legi malet *libratum*, ut assumta præpositione *de*, fiat *delibratum*, non pugnabo: quin magnopere probabo. *Lamb.* Magis probem al. editiones, *libatum.* Faber. Detractum: Alii *libatum*: sed Lambinus maxime probaret *Nil delibratum.* Creech.

215 *Mors omnia præstat*] I. e. mors omnia relinquit integra. *Lamb.* Facit ne quid detrimenti in mole corporis appareat. Vadem se et prædem in omnia exhibet. Ita 'præstare periculum,' 'fidem publicam præstare.' *Faber.*

219 *Quatenus*] Quoniam. Sic et alibi. *Lamb.*

220 *Extima membrorum circum-cæsura*] *Extrema circum-cæsura*, i. e. ex-

tremitas, ἐπιφάνεια, summus cortex. Denique 'circum-cæsura' est περικοπή. hunc versum profert Priscian. lib. si bene memini, tertio. idem Lucret. 4. 651. 'Ut sunt dissimiles extrinsecus, et generatim Extima membrorum circum-cæsura coërcet.' *Lamb.*

222 *Quod genus est*] I. e. quale est, vel cujus generis est: ut sup. 2. 194. 'Quod genus, e nostro cum missus corpore sanguis,' &c. et infra non longe: 'Quod genus in quovis animantum viscere volgo Est odor,' &c. Malim autem sic legi, *Quod genus, aut Bacchi cum flos evanuit, &c.* ostendit a simili, animum minutis admodum primordiis constare, quia, quemadmodum cum odor vini aut unguenti evanuit, vinum aut unguentum nihilo minus est ad speciem atque ad adspectum: ita postquam animus excessit e corpore, ipsa extrema corporis cæsura nulla ex parte videtur deminuta. *Lamb.*

Bacchi cum flos] Per florem Bacchi fortasse uvam labruscæ significat: quam *œnanthen* appellant Græci. De qua sic Plin. 20. 11. 'Odor idem ei, qui germinantibus uvis, atque inde nomen.' Idem 12. c. ult. 'Eodem et œnanthe pertinet. Est autem vitis labruscæ uva. colligitur cum floret, i. e. cum optime olet.' Alii simpliciter de odore vini dictum volunt. Sic Plautus Curcul. 1. 2. 1. 'Flos veteris vini meis naribus objectus est.' Idem Casina 3. 5. 15. 'nisi hæc meraclo Se uspiam percussit flore Libyco.' Idem Cistel. 1. 2. 8. 'Quieque adeo me complevi flore Liberi.' Fortassis autem Plautus per 'florem Bacchi,' seu vini,' significat ἀνθοσμίαν, i. e. vinum, cujus non solum sapor palato et linguæ, verum etiam naribus gratus est. *Lamb.*

227 *Quia multa*] Nisi vox ista 'multa' sileat, vereor ne poëta sibi parum constare videatur: sint enim minuta semina, at 'multa' detrahas, et moles et pondus diminuetur: vid. etiam. vs. 279. *Creech.*

232 *Nec tamen hæc simplex, &c.*] Subtiles has atomos, e quibus animam composuit, non esse unius et ejusdem generis asserit vss. 6. Observaverat enim in morientibus exhalari auram, eamque calidam, una cum aëre (sine quo calor esse non solet) intermistam; at qui moritur, efflat vel expirat animam; ideoque anima ista ex aura, aëre, et calore constat. Ψυχὴ σῶμά ἐστι λεπτομερὲς παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρεσπαρμένον, προσεμφερέστατον δὲ πνεύματι θερμοῦ τινὰ κρᾶσιν ἔχοντι, καὶ πῇ μὲν τούτῳ προσεμφερὲς, πῇ δὲ τούτῳ. Epicurus. Et apud Plutarchum adversus Colotem Epicurei dicuntur τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν συμπηγνύντες ἔκ τινος θερμοῦ, καὶ πνευματικοῦ, καὶ ἀερώδους. *Creech.*

Tenuis enim quædam] Primus pes hujus versus est proceleusmaticus pro dactylo, ut apud Virg. Æn. 5. 432. 'Genua labant:' nisi dicamus u esse hoc loco consonantem. sic iterum apud Lucr. 4. 1235. 'Tenue, locis quia non potis est affigere adhæsum.' et hoc lib. 384. 'Nec nebulam noctu, nec aranei tenuia fila.' et sæpe alibi. Incipit nunc docere, animum constare ex vento tenui, vapore, aëre, et natura quadam nominis experte, qua nihil quicquam subtilius, nihil tenuius excogitari potest. *Lamb.*

237 *Multa cieri*] Sic conjecit legendum esse Turnebus, cum scriptum reperisset in cod. Bertiniano, *multaque ri*. quam conjecturam magnopere probo. Nam ex 'cieri,' factum 'ceri,' ex 'ceri,' 'queri.' *Lamb.*

Moveri] Quidam legendum putant: *cieri*. Gifan. Cum Turnebo *ciere*, vel cum aliis *moveri* legas, perinde est. *Creech.*

238 *Triplex*] Et calor, atque aër, et venti cæca potestas. *Fab.* Anima hæc ex aura, aëre, calore constans est plane imperfecta, nondum vim sentiendi aut cogitandi sortitur: quar-

tum igitur aliquod, quodcunque illud sit, nomine enim tenus Epicureis ignotum, addendum est. Istud quartum e minutissimis, maxime lævibus et subtilibus atomis constat, quippe primum movetur, et tum calorem, auram, et aërem per membra excitat, omnesque partes corporis pro diverso motu vel dolorem vel voluptatem sentiunt. Si motus hic vehementior sit quam animi textura pati possit, si usque ad ossa et medullas penetret, dissipatur anima, et mors insequitur. Si minus vehemens, si in corporis superficie sistatur, tum integra manet anima, et sensus sive doloris sive voluptatis oritur. Hæc vss. 21. Plutarchus et alii dicunt Epicurum non fecisse simplicem animi naturam, sed esse voluisse *κρᾶμα ἐκ τεσσάρων, ἐκ ποιοῦ πυρώδους, ἐκ ποιοῦ ἀερώδους, ἐκ ποιοῦ πνευματικοῦ, ἐκ τετάρτου τινὸς ἀκατονομάστου, ὃ ἦν αὐτῷ αἰσθητικόν*. De Placit. Phil. 4. 3. *Creech.*

240 *Nil horum quoniam, &c.*] I. e. quoniam mens, seu ratio animi, non recipit, seu non approbat, quicquam horum trium posse sensiferos motus creare: qui motus res aliquas cogitare et volutare queant. reperitur autem hæc scriptura in cod. Florentinis duntaxat. *Lamb.*

241 *Mente volutent*] Sic Lucill. 'Hæc tu me insimulas? non ante in corde volutas?' et Virg. Æn. 4. 533. 'Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat.' et 6. 185. 'Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat.' et Plautus Captivis, 4. 2. 1. 'Quanto in pectore hanc rem meo magis voluto, Tanto mihi ægritudo auctior est in animo.' *Lamb.*

Jam triplex animi est igitur natura reperta: Nec tamen hæc sat sunt ad sensum cuncta creandum; Nil horum quoniam recipit mens posse creare Sensiferos motus, quædam qui mente volutent] Postremus versus ita in quibusdam editionibus legitur, *posse creare Sensiferos motus quædam, quæ mente volutet;* et ita habet editio Gifanii; sed ea lectione nihil nequius, aut ridiculum magis. Prior autem illa stare non potest, quid enim sani habet id, quod jam lecturus es? *Mens nihil horum recipit posse creare motus qui mente quædam volutent.* eaque pro his verbis, *quædam qui mente volutent;* sic legendum existimo, *queis omnia mobilitantur*. Certe ita postulat ratio, cui auscultandum est invitis centum millibus Mss. Codicum. Nam de 'mobilitantur,' quod dicam nihil est, cum duobus tribusve locis id verbum apud Lucret. 3. 248. reperiatur: *inde omnia mobilitantur*. et alibi in 3. 201. quoque *queis mobilitata feruntur*. Fab. Gifanius *Sensiferos motus quædam, quæ mente volutent*. Eum, uti solet, sequitur Pareus, ita tamen interpretatur: 'Quia ratio animi non approbat quicquam horum trium posse sensiferos motus creare, qui motus res aliquas cogitare et volutare queant.' Ista vero Gifanii lectione nihil nequius aut ridiculum magis. Prior autem (inquit Faber) illa non stare potest, &c. Ita scribere debuisse Lucretium dicat Faber. Ita scripsisse minime concedo: *Ut sensiferos motus, quædam qui mente volutent.* Aliquis non minus intelligat quam *Motus istos sensiferos, qui cogitationi inserviant.* Alii tamen legunt, *Sensiferos motus, qui dant quæ mente volutes.* Creech. Non intempestive Marg. noster ad Fabri illam emendationem: 'Hac ratione,' inquit, 'omnia ex omnibus fieri possunt.' Adeoque Vossianam præfert, quam et nos amplectimur, donec melius quid occurrerit. *Preig.*

242 *Quarta quoque his igitur*] Quoniam tria illa superiora sensiferos motus creare non possunt, qui quædam cogitent, quarta eis quædam natura addatur necesse est: qua addita, suis jam sit omnibus partibus animi natura absoluta atque perfecta.

Sic M. Tull. lib. 1. Tusc. Quæst. de Aristot. 'Quintum genus adhibet vacans nomine, et sic ipsum animum ἐντελέχειαν appellat, novo nomine, quandam continuatam motionem et peremnem.' Quo tamen loco reprehenditur M. T. a doctis, qui putarit ἐντελέχειαν esse motionem, cum et ἐντελέχεια significet perfectionem quandam, sive functionem sive actum, et Aristoteles perspicue dicat, animum movere quidem, sed non moveri. *Lamb.*

246 *Didit*] Διαδιδόναι, 'destribuere,' &c. Virg. *dividere*, alibi. vs. 272. in eadem notione. *Fab.*

248 *Inde calor motus*] Sume verbum 'accipit,' ut sit, inde, i. e. ab hac quarta natura, calor motus accipit. Nam 'motus' est numeri multitudinis, accusandi casus. *Lamb.*

250 *Tum quatitur sanguis, &c.*] Secutus eram initio codices duos manuscr. Sed cum postea reperissem in aliis libris item manuscriptis, *Concutitur sanguis, tum viscera persentiscunt*, ex *Concutitur*, feci *Tum quatitur*, suspicatus, ex *Tum quatitur* factum esse *Cum quatitur;* deinde *Concutitur*, et ita hunc versum esse depravatum. Nam omnino scriptura recepta, *Concutitur tum sanguis, viscera persentiscunt*, cum sit inepta, tum ne ferri quidem potest. *Lamb.* Ita rectius, et sonantius Lambinus. dum alii scribunt *Concutitur tum sanguis.* Creech. Quidni retineamus, *Concutitur*, quod non nisi Lambini auctoritate in *Tum quatitur* transiit. Concutitur sanguis ἀσυνδέτως, ut alias sæpe. *Preig.*

251 *Postremo*] Forsan rectius scribas cum Mss. Lugd. Bat. *postremis*, loquendi genere haud inusitato. *Hav.*

252 *Contrarius ardor*] 'Ardor' hic dolorem significat, si locus emendatus est. Sed quibusdam videtur legendum, *ægror*, seu *angor*. Ego nihil muto. Nam sic fere usurpavit Catull. nomen 'ardoris,' in secundo carmine, 'Credo dum gravis acquiescat ardor.' *Lamb.* Quidam legunt *contrarius ægror*, seu *angor;* sed nihil mutant interpretes, cum apud Catullum 'Ardor' sit 'Dolor:' 'Credo ut gravis acquiescat Ardor.' licet voci isti nequius aliquid subesse Vossius existimet. *Creech.*

Ardor] Hæc verissima scriptura. vide Indicem. *Gif.*

255 *Usque adeo, ut vitæ desit locus*] Cum reperissem scriptum in libris manuscriptis *desit*, non *desit*, *diffugiant*, non *diffugiunt*, scripturam veterem adjuvi, reposita particula 'ut' post vocem 'adeo.' Nam vulgati libri sic habent: *Usque adeo vitæ desit locus, atque animai Diffugiunt partes per c. &c.* ut sit epiphonema. Quam scripturam, ut mendosam et suppositam, rejeci. Licet tamen vetere scriptura servata sine particula 'ut,' sententiam ex ea optimam elicere. *Lamb.* Sic (*desit*) veteres omnes, et quidam vulgati. In aliis vulgatis, *desit;* et mox, *Diffugiunt;* mendose. Lambinus: *ut desit.* Vide: 'Ut.' *Gifan.*

257 *Sed plerumque*] Sed plerumque (inquit) motus sensiferi et vitales interrumpuntur, non in ossibus et medullis, sed in summo quasi corpore: quod cum fit, tum non moritur animans, sed brevi tempore, aut certe aliquando, convalescit. *Lamb.*

259 *Nunc ea quo pacto*] Nunc docere meditatur, quo pacto quattuor illa inter se mista sint. *Lamb.* Difficile opus jam aggreditur Poëta, et cui pro dignitate sua perficiendo Latina lingua non suppeditat voces congruas et aptas; pergit tamen, et vss. 30. docet quatuor istas res, calorem, auram, aërem, tertiamque innominatam rem inter se perfecte misceri, ut inde fiat una quædam, eaque tenuissima substantia, quæ per totum corpus animalis fusa tum ab ipso contineatur, tum ipsi causa salutis sit. Omnibus vero non eadem regio et se-

des; pars illa quæ animus proprie dicitur, interius et altius sita, est veluti totius animæ fundamentum: aura vero, calor, et aër, ita inter se miscentur, ut unam, pro diversa animalium natura, substantiam componant. Sic calor, sapor, odor, in quolibet viscere miscentur; non tamen diversa, sed unum tantum corpus constituunt. *Creech.*

Quibusque Comta modis] Quidam legendum putant, *Juncta modis.* et item 4. 31. ubi legitur, 'Et quibus e rebus cum corpore comta vigeret.' ego nihil mutandum censeo. *Lamb.* Hoc unum quoque ex illis vocabulis est, quæ nunquam ab interpretibus intellecta fuere. Fateor quidem *comptum* aliquando significare ornatum, aliqua præstantia insignem, præditum, &c. Sed ei significationi quid cum hoc loco Lucretii esse potest? Nihil quidquam. Deinde ratio vociferatur, eo vocabulo opus esse, cui convenire possit cum 'inter sese mista,' quod videlicet colligationem, nexum, et vinculum aliquod notet. Quare ne dubita quin legendum sit *coapta,* seu melius *copta;* quod etsi auribus nostrorum hominum novum esse scio, non ideo tamen minus certa minusque necessaria erit emendatio. *Coaptus* autem seu *coptus* idem est quod 3. 851. dixit 'unitur aptus.' 'quibus e sumus uniter apti.' Vides, 'Ex illis apti sumus;' quod hic unica voce expressit, 'couptum' dicens. Item 3. 858. 'qui cœtu conjugioque Corporis atque animæ consistimus uniter apti.' Adde quod in 4. 31. locus est, qui facile et πάσῃ ἀνάγκῃ probet τὸ 'comptus' vitiosum esse. Quis enim Latine sine vitio dixerit 'anima compta est cum corpore?' Quod tamen jam visurus es: 'Atque animi quoniam docui natura quid esset, Et quibus e rebus cum corpore compta vigeret.' Ibi itaque restituendum, *cum corpore copta vigeret.* i. e. uniter apta, coapta, connexa, συναφθεῖσα. *Faber.* *Juncta* alii: nihil mutat Lambinus: sic 4. 31. 'Et quibus e rebus cum corpore compta vigeret.' Faber tamen legit *copta* seu *coapta*, ratio enim vociferatur, eo vocabulo opus esse, cui convenire possit 'inter sese mista,' quod viz. colligationem, nexum, et vinculum aliquod notet. *Creech.*

260 *Reddere aventem*] Reddere cupientem: lib. manuscr. habent, *reddere habentem*, quod iccirco notavi, ut meminerit lector, quod eum jam ante admonui, *b* pro *u*, et contra *u* pro *b*, a scriptoribus illis librariis perverse esse scribi solitum. Treis nunc ex uno eodemque scriptore exempli causa, præter eos quos alias collegi, afferam locos; ex Arnobio, inquam, adversus genteis: quorum primus erit ex libro primo. ubi sic legitur in libris vulg. 'Atque a nobis procul, procul inquam, aberruncetur amentia.' legendum *averruncetur*. alterum ex lib. 3. in extr. 'Adestote Dii penates, tu Apollo tuque Neptune omniaque hæc mala, quibus uror, terreor, vexor, vestri numinis aberruncate clementia.' legendum *averruncate*. tertium ex lib. 7. 'Satis, ut opinor, ostendimus frustra Diis immortalibus hostias rebus cum consequentibus admoveri, quod neque alantur his, neque percipiant voluptatem, neque iras aut animos ponant, neque ut res tribuant faustas, neque ut abigant aberruncentque contrarias. legendum, *averruncentque.* 'Averruncare' autem est avertere. *Lamb.*

261 *Abstrahit invitum patrii*] Sic sup. 1. 140. 'Propter egestatem linguæ et rerum novitatem.' *Lamb.*

263 *Inter enim cursant*] I. e. primordia ex quibus constat animus, inter se intercursant mutuis motibus, ita ut nullum ab altero distingui aut secerni possit, neque ullo intervallo separari. *Lamb.*

266 *Sed quasi multæ vis*] Sed sunt veluti multæ potestates in unum cor-

pus coactæ et coagmentatæ, &c. Secutus sum autem in hoc loco restituendo codicum manuscript. auctoritatem. Sic sup. usus est nomine 'vis,' numero multitudinis, 2. 586. 'Et quam quicque magis multas vis possidet in se,' &c. *Lamb.* Αἱ δυνάμεις. Salust. *Faber.* Salustius, 'Male jam assuetum ad omnes vis controversiarum. Priscianus lib. 6. *Creech.* Non male *Sed quasi multa ejus unius corporis exstat.* Ut sensus sit, non divisa, sed multa potestas, ejus unius corporis. *Preig.*

267 *Quod genus*] Quemadmodum, cujus generis, οἷον. *Lamb.*

Viscere] Carne, corpore. *Faber.* Inepta hic *visceris* mentio. Temere ut videtur transsumpta an arrepta, ex vs. ab hoc septimo. Planissima res est, si recipiamus quod in var. lect. est et auctoritate haud contemnenda fulcitur: *animantum est visere.* Verum tunc ita distinguendum erit: *Quod genus in quovis animantum est visere volgo: Est odor, &c.* Preig. Simplicissima illa secundum Mss. lectio videtur, quam repræsentavimus. Dicit, 'Quod genus,' &c. uti mox vs. 277. 'Quod genus in nostris membris,' &c. i. e. cujus generis in quocunque animali sunt odor et sapor quidam &c. *visere est*, i. e. cernere licet: confer 1. 728. 783. et 2. 577. *Hav.*

268 *Quidam calor*] Alias, *quidam color.* Lamb.

Quidam color] Ita habebant quidam libri. Vide sup. 2. 678. Alii hic et ibi habebant: *calor.* Gifan.

269 *Augmen*] Ὄγκος Græcis 'moles' est et 'magnitudo.' Lucretius Latine *augmen* dixisse videtur, *unum* itaque *augmen*, est una moles, εἷς ὄγκος. *Turn. Adv.* 20. 22.

270 *Venti potestas*] Ventus ipse. ita sæpe Græci. ἲς Πριάμου, &c. *Faber.* Ventus ipse vs. 278. 'Animi vis, et Animæ potestas.' vs. 288. 'Aëris potestas.' *Creech.*

271 *Mobilis illa Vis*] Quarta illa natura, nominis expers. *Lamb.*

272 *Initum motus quæ*] Quæ tribuit et impertit ceteris partibus initum seu introitum. in nonnullis libris legitur *initium:* quod si cui magis placeat, i et u coëunt in unam syllabam. *Lamb.* Variavit hæc ita 2. 261. 'Nam dubio procul his rebus sua quoique voluntas Principium dat: et hinc motus per membra rigantur.' Ubi quod 'principium' dixit, hic vocat 'initium,' de cujus vocis vocalium coitione consule notas ad 1. 13. *Hav.*

Initium] *Initum.* Gifan.

274 *Latet subestque*] Maxime intima est homini; ultra quam non datur pergere. *Faber.*

275 *Nec magis hac infra*] Si hic versus Lucretianus est, sententia ejus hæc videtur esse: Nec quicquam interius est hac natura in corpore nostro, nihil magis abstrusum, nihil magis reconditum. itaque, ut hæc ipsa sententia magis exprimatur, quidam legi volunt *intra*, quos nonnulli codices adjuvant. Sed videtur plane versus alienus et suppositus. Quod si secus videatur doctis et acutis, a quibus dissentire difficile est, licet hanc lectionem defendere ac tueri, et sic explicare: Nec quicquam est magis hac (anima) infra (id est, infra sensus nostros) in corpore nostro: ut hoc dici a Lucretio intelligamus, nihil esse, quod tam fugiat sensus nostros, quodque minus cadat sub sensus nostros, quam animam. Hanc lectionem, ejusque interpretationem, confirmat versus ille libro quarto, non longe admodum a princip. vs. 110. 'et in primis quoniam primordia tantum Sunt infra sensus nostros, tantoque minora, Quam quæ primum oculi cœptant non posse tueri,' &c. *Lamb.* Hic versus Lambino non placet, nec mirum, cum 'infra' interpretatur infra nostros sensus: situm enim non exiguitatem quartæ naturæ innominatæ Poëta exprimit; ut anima cor-

pori intima, sic quarta ista vis expers nominis ipsi animæ; et est quasi anima totius animæ, quoniam sicut anima corpus, sic animam ipsa vegetat, et sensus perficit. *Creech.*

276 *Atque anima est animæ*] Ita hæc quarta natura ceteris præstat tenuitate, subtilitate, mobilitate, et similibus, ut sit quodammodo animæ totius anima. *Lamb.*

281 *Atque animai totius ipsa, &c.*] Sic restitui ex auctoritate codicum manuscr. adhibita tamen facili et illustri conjectura. Nam cum in aliis duobus reperissem scriptum, *Atque animæ quasi totius ipsa Proporro est anima:* in aliis, *atque animæ totius,* sine voce *quasi:* suspicatus sum a Lucretio scriptum esse *animai,* deinde cum ex *animai* factum esset *animæ,* culpa librariorum, ab aliquo studioso adjectum *quasi,* ut versum perficeret. Vulgata lectio autem talis est, *Atque animus quasi totius ipsa, &c.* Lamb.

Atque animæ quasi, totius ipsa] Ita in plerisque omnibus libris. In aliis abest, *quasi;* quod tamen non est otiosum. *Gifan.*

Anima est animæ] Ita Philo in lib. de Opificio mundi, mentem esse quasi animam animæ dixit. *Faber.*

282 *Proporro*] I. e. producte, longe. *Lamb.*

284 *Inter se commista*] Hoc unice probat, quod in emendationibus ad vocem 'copta' dictum fuit. *Faber.*

285 *Subsit magis, emineatque*] Aliud magis subsit aliis, aliudque magis emineat aliis: 'subesse' et 'eminere' dixit Latino sermone, quod Græci ὑφίστασθαι, καὶ ἐπιπολάζειν. *Lamb. Subsit.* Intimum sit, 'infra sit.' *Faber.*

286 *De omnibus*] Sic legendum potius, quam *ab omnibus.* Lamb.

287 *Ne calor ac ventus*] Libri manuscripti habent *ni calor:* quam scripturam si recipimus, accipiendum *ni* pro *ne.* Lamb. Ita (*ni calor*) in veteribus libris. Alii, *Ne.* Gifan.

289 *Est etiam calor ille animo, &c.*] Ex aura, calore, et aëre, animos componi probat vss. 35. admittas enim, et variæ animalium temperies commode explicari possunt. Unde v. g. leo ad iram proclivior, nisi quod calor in illius animo emineat? Unde cervorum timiditas, quia in illorum animabus aura dominatur. Boum vero constantiam neque iræ nimis neque metui obnoxiam aëri tranquillo acceptam referas: calorem enim ex irati oculis emicantem, et scintillas tantum non erumpentes videmus: tremunt et horrescunt cervi; et tranquilla est boum gravitas. Huc, si Gassendus permitteret, illa e Stobæo desumpta referrem, τὸ μὲν πνεῦμα κίνησιν, ὁ δὲ ἀὴρ ἠρεμίαν, τὸ δὲ θερμὸν τὴν φαινομένην θερμότητα τοῦ σώματος, τὸ δὲ ἀκατονομαστὴν τὴν ἐν ἡμῖν ἐμπνεῖ αἴσθησιν. Deinde in hominibus etiam aliquod horum trium dominari docet vss. 16. Quidam enim ad iram, alii ad metum proclives, dum alii mansueti sint ac mites. Et quoniam hæc tria commisceri tanta varietate ob graduum varietatem possunt, inde morum diversitates innumeras sequi. Philosophia autem vitiosam naturam emendari aliquatenus, sed ita ut vestigia quædam τῆς κακίας remaneant, (quippe homines doctrina exculti et maxime politi sunt quibusdam pravis affectionibus obnoxii,) id quod non impediet quo minus quis jucunde vivat. *Creech.* Legendum, *Est etenim.* quippe eorum rationem affert quæ in vs. 17. scripserat, 'Ne calor ac ventus seorsum, seorsumque potestas Aëris,' &c. Probat, inquam, esse in animo calorem, auram frigidam, et aërem temperatum: quasi diceret, Neque vero temere assero calorem esse in animo: 'est etenim calor ille animo quem sumit in ira,' &c. imo reliquas duas qualitates resumit et astruit in versibus qui mox sequuntur, auram, inquam, frigidam, et aërem temperatum: 'Est et frigida multa comes formidinis aura,

Quæ ciet horrorem in membris et concitat artus. Est etiam quoque pacati status aëris ille, Pectore tranquillo qui fit, voltuque sereno.' Itaque hæc satis plana puto, iis ut æquus lector acquiescat. *Faber in Emend.*

Est etiam calor] Vide Emendationes. Illud autem *acribus* pro *acrius*, quod tamen a Gifanio probatur, quanquam nihili est, Passeratio et Lambino acceptum referri debet. *Faber in Not.* *Est etenim.* Faber, quippe eorum rationem affert quæ vs. 287. scripserat, 'Ne calor ac ventus seorsum, seorsumque potestas Aëris,' &c. Conjecturam non improbo, sed inepta ratio quam adducit. *Creech.*

290 *Et ex oculis micat*] Ardor oculorum iram significat. Hom. Ἰλ. α. 103. *μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναι Πίμπλαντ', ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην. Lamb.*

Acribus] Sic necessario legendum est. atque hunc locum imitatus est Virg. Æn. 12. 102. ut me admonuit Passeratius: 'Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ardor.' Sic et M. Tull. loquitur lib. 1. Tusc. Quæst. 'Nec vero quisquam de hoc dubitare posset, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis sæpe usu venit, qui acribus oculis deficientem solem intuentur, ut adspectum omnino amitterent,' &c. *Lamb.* Gifanius tamen *Acrius.* vs. 295. 'Acria corda.' *Creech.*

292 *In membris*] Τὸ *in* abest ab aliis quibusdam veteribus. *Gifan.* Neque iis vulgaribus, nam et in Lugd. Bat. optimo quoque desideratur. At quis de mente Poëtæ, quomodo scripserit, judicabit? *Hav.*

294 *Fit qui voltuque*] Ita veteres libri: more Lucretiano. Marullus et vulgati: *qui fit.* Vide 2. 730. *Gif.*

295 *Sed calidi plus est*] Sic Plutarchus libello περὶ ἠθικῆς ἀρετῆς, non admodum longe ab extremo: *Οὐ γὰρ ὀρθότητι δοξῶν, οὐδὲ φαυλότητι δήπου, τοῖς μὲν ἀλκαὶ καὶ ὁρμαὶ πρὸς τὰ φαινόμενα δεινὰ παρίστανται, τοῖς δὲ ἀμήχανοι πτοιαὶ καὶ φόβοι τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ αἱ περὶ τὸ αἷμα, καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ σῶμα δυνάμεις, τὰς τῶν παθῶν διαφορὰς ποιοῦσιν, ὥσπερ ἐκ ῥίζης τοῦ παθητικοῦ τῆς σαρκὸς ἀναβλαστάνοντος, καὶ συναναφέροντος τὴν ποιότητα, καὶ τὴν κρίσιν.* i. e. 'Non enim propterea quod rectas aut pravas opiniones habeant, bestiis aliis excitantur vires et impetus adversus ea quæ his videntur mala et incommoda, aliis vero pavores et motus animæ; sed quæ circa sanguinem, et spiritum, et corpus, sunt potestates, affectuum differentias et dissimilitudines efficiunt: ea animæ particula, quæ affectibus æstuat, ex carne, tanquam radice, pullulante, et una qualitatem et judicium efferente.' *Lamb.*

299 *Irarum fluctus*] Sic Catull. carmine de Pelei et Thet. nupt. 'Prospicit, et magnis curarum fluctuat undis.' Virg. Æn. 4. 532. 'magnoque irarum fluctuat æstu.' De leonibus lege Plin. 8. 16. et Aristot. lib. 9. de historia animalium, et Eustathium ad hunc Homeri locum, Ἰλ. υ. 164. *Πηλείδης δ' ἑτέρωθεν ἐναντίον ὦρτο, λέων ὣς Σίντης, ὅν τε καὶ ἄνδρες ἀποκτάμεναι μεμάασιν, Ἀγρόμενοι, πᾶς δῆμος,* &c. Lucret. infra eod. lib. 741. 'Denique cur acris violentia triste leonum Seminium sequitur?' *Lamb.*

300 *At ventosa magis cervorum*] De cervis Plin. 8. 32. Homerus Ἰλιαδ. α. 225. *κυνὸς ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ' ἐλάφοιο.* Verba sunt Achillis in Agamemnonem, impudentiam et timiditatem ei objicientis. *Lamb.*

303 *At natura boum*] De bobus, seu bubus, Plinius legendus lib. eod. cap. 45. *Lamb.*

304 *Subdita*] Subjecta. Sic Virg. Georg. 3. 271. 'Continuoque avidis ubi subdita flamma medullis.' Sic M. Tullius pro Milone dixit, subjicere faceis invidiæ. Ciceronis verba sunt hæc: 'Quin hoc tempore ipso, cum

omnes a tuis inimicis faces invidiæ mihi subjiciuntur,' &c. *Lamb.*

Percit] Perciet, permovet: subintell. bonum naturam. *Lamb.*

306 *Perfixa*] Tralatio ab iis, qui telis perfixi sunt. supra 2. 360. 'Desiderio perfixa juvenci.' *Lamb.*

308 *Sic hominum genus est*] Significat, naturæ vitia non posse doctrina funditus exstirpari: ita tamen doctrina, studio, et diligentia, minui et levari posse, ut nihil vetet, quo minus sapiens beate vivat, et homo inter homines Deus quidam esse videatur. *Lamb.*

310 *Animi*] Hoc ex veteribus quibusdam malui. Loquitur enim de animo ac mente. Alii: *animæ*. Gifan. Lugd. Bat. aliique *natura*, quasi vellet naturaliter, sua indole, &c. *Hav.*

Vestigia prima] Tolle hanc distinctionem; nam μονοστάτη virgula satis fuerit. Sensus est: Doctrina vitiosam naturam emendari aliquatenus, sed ita ut vestigia τῆς κακίας remaneant; id quod non impediet quo minus quis jucunde vivat. *Fab.* Scribendum forsan *priva*, quæ pluribus in locis familiaris nostro vox est. Ita inf. 390. 'nec priva pedum vestigia quæque,' i. e. singula, singularia. Hæc autem 'vestigia prima' seu 'priva,' mox vs. 319. 'principia' vocat. *Hav.*

316 *Moresque sequaceis*] *Sequaceis*, i. e. ad sequendum facileis et flexibileis, μιμητικοὺς, ἀκολουθητικοὺς. *Lamb.* Horatius locum hunc imitatus est. *Fab.*

317 *Cæcas*] Obscuras. *Lamb.*

319 *Variantia*] Differentia. *Lamb.*

320 *Illud in his rebus videor firmare potesse*] Quarumdam editionum lectionem revocavi: necessario enim legendum est, *videor*, non *video*. Faber. Recte Faber, nec *video* pati possumus. *Creech.*

Video firmare potesse] Nodum in scirpo hic quærit Faber. *Video* haud dubie recte se habet, ut sit sensus: Video me firmare posse, &c. Amant enim veteres τὸ ἀπροσδόκητον; nam, ut hoc loco, 'video firmare potesse,' sic alibi rursus: 'possum me fingere.' 'Student se præstare,' et 'possit se conglomerari,' ut vs. 211. 'Firmare' autem verbum huic loco aptissimum est, quo et Tacitus utitur Annal. 6. 6. 'Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus,' &c. *Preig.*

321 *Naturarum*] Docti quidam legi volunt, *naturai*. Lamb. Quibusdam placet *naturai*. Et pro *Dictis* in sequenti versu *Doctis* scribitur. *Creech.*

322 *Depellere doctis*] Secutus fueram initio libros vulgatos. Nam manuscr. habent *depellere noctes*. unde suspicabar legendum, *ratio depellere docta*. Nunc *doctis* magis placet, ut sit hæc sententia: quæ vestigia naturarum ratio nequeat a doctis depellere. Ne cui autem mira sit, aut absurda videatur hæc locutio, sic et M. Tullius locutus est in oratione pro Milone paullo ante confirmationem: 'Sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipsa præscripsit, omnem semper vim,' &c. *Lamb.*

Doctis] Sic legendum puto ex libris veteribus, in quibus est, *dictis*. Marullus et Vulgati: *noctis*; male. Ut alibi, 2. 986. Vide et inf. hoc libro, vs. 627. *Gifan.* A viris doctrina perpolitis. Notum illud est, quod a Pindaro dictum de discrimine quod naturam inter et educationem reperitur. *Faber.* Valde fluctuant in hoc versiculo viri docti. Ita ut neque Gifanius neque Lambinus sibi constent; quorum ille in prima *dictis* jam ediderat, quod in postrema in *doctis* mutavit, Lambinum sc. tacite, præsertim Ciceronis illa auctoritate munitum, secutus, qui et ipse *dictis* ante aut *docta*, ad postremum vero *doctis* legendum contendit. Verum

quæ necessitas discedendi a vet. libris? qui habent: *Queis ratio nequeat depellere nocteis.* Nonne ita more suo loquitur Lucretius? ut in istis: 'Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necesse est Non radii solis neque lucida tela diei Discutiant, sed naturæ species ratioque.' Suadet autem hanc loquendi formulam, quod cum Diis ipsis de felicitate ac serenitate contendere instituit, ut ex vs. seq. patet. 'Dignam enim Diis vitam degere' iis demum, ex ipsius Poëtæ mente, licet, quibus sedes quietæ, ut loquitur hujus libri principio: 'Quas neque concutiunt venti neque nubila nimbis Aspergunt,' &c. atque adeo, apud quos ratio omnibus rebus noctes depellant. *Preig.* Quoniam Græci noctem εὐφρόνην vocarunt, quod opportunum maxime ad studia et consilia illud sit tempus, hinc 'rationem noctis' pro consilio prudenti capi posse arbitratur Turneb. Adv. 20. 22. Sed opportune Ciceronis locum adduxit Lamb. qui nisi videretur obstare, legerem *quæ nequeat ratio depellere, doctos Ut nihil impediat, &c.* Neque enim quivis tam beati sunt, sed docti tantum, i. e. Epicuri sectam (si Dis placet) secuti; qua ratione fortius loqui mihi, quam alias, videtur Lucretius. Preigeri mei admitterem conjecturam, sed *queis* pro *quæ* Vossii est, non Mss. neque *tenebras* absolute sed *mentis* dixit 1. 147. 'doctis' præterea respondet magis vs. sup. 308. *Hav.*

323 *Dignam Diis*] Beatam. sic Epicurus, ζήσῃ δὲ ὡς θεὸς ἐν ἀνθρώποις. οὐδὲν γὰρ ἔοικε θνητῷ ζῶν ἄνθρωπος ἐν ἀθανάτοις ἀγαθοῖς. i. e. 'vives autem ut Deus inter homines; nulla enim re mortali similis est homo in bonis immortalibus vitam agens.' *Lamb.*

324 *Hæc igitur natura*] Animus ex quattuor illis naturis conflatus. *Lamb.* Animam ex aura, calore, aëre, et quarto innominato formatam vss. 14. ita corpori conjungit, et immiscet, ut neque corpus sine anima incolume, neque anima sine corpore integra maneret. Epicurei censuerunt animam a corpore contineri, (Epicurus apud Laërtium utitur verbo στεγάζεσθαι, apud Empiricum διακρατεῖσθαι) corpus etiam mutuo ab anima teneri, ne prorueret in exsolutionem. Nempe voluerunt animal esse quasi telam, in qua stamen esset corpus, subtegmen vero anima, adeo ut utrumque mutuo intertextum opus constans evaderet, altero vero dissoluto alterum, atque ideo utrumque simul, exsolveretur. Exemplum velis? en thuris glebam, odorem ab isto thure separa, et nec odor, neque thus integrum manebit, et idem de animo et corpore sentiendum. *Creech.*

326 *Nam communibus inter se*] Significat, animum et corpus animantis ita inter se esse conjuncta et colligata, ut alterum ab altero sejunctum vivere aut esse non possit. *Lamb.*

328 *Quod genus*] Quemadmodum. Probat a simili neque animam a corpore animantis sejunctam, neque corpus ab animo semotum esse possit. *Lamb.*

329 *Haud facile*] Ita alibi hujusmodi μείωσιν usurpavit. Nam 'haud facile' significat plane ἀδύνατον. *Faber.*

331 *Quin omnia dissolvantur*] Alii legunt ita, *dissoluantur*, ut sit quinque syllabarum, fiatque διαίρεσις: alii *dissolvantur* sine diæresi, ut sit versus spondiacus: ego susque deque habeo. *Lamb.*

332 *Implexis*] Implicatis. 'Implexum' compositum a præpositione in, quæ vim augendi habeat, non negandi; ut in his 'incurvus,' 'incanus,' et similibus, et 'plexum.' 'plexa' autem (ut docet Festus) colligata significat ex Græco: cui nos etiam præpositionem adjicimus, cum dicimus 'perplexa.' *Lamb.*

333 *Consorti vita*] Notandum, pas-

sive sumi. Non temere alibi. Tamen ita auctor Ceiridis, seu ille Virgilius est, seu quis alius. 'Si me jam summa sapientia pangeret arce, Quatuor antiquis quæ hæredibus est data consors.' *Faber.*

334 *Nec sibi quæque sine alterius, &c.*] Sic legitur hic versus in libris vulgatis, præter Parisiens. et Vicet. et Venetos antiquos, *Nec sine vi quicquam alterius sibi posse videtur, &c.* in manuscriptis autem, *Nec sibi quæque sine alterius vi posse videtur, &c.* quos secutus sum. quamvis alteram scripturam, quam olim secutus eram, non damnem. *Lamb.*

Nec sibi quidque sine alterius] Ita in veteribus omnibus, et nonnullis vulgatis. In aliis: *Nec sine vi quidquam alterius sibi posse videtur.* Ego a veterum librorum consensu, etsi parum intersit, discedere nolui. *Gifan.*

335 *Sentire*] *Constare.* Gifan. Codd. *Constare*, quibus minime credendum. *Creech.*

336 *Conflatur*] Nescio qua negligentia factum sit, ut in utraque Gifanii editione scriptum fuerit, *conflictatur.* Faber.

337 *Accensus nobis per viscera sensus*] Sic sup. 2. 942. 'quibus convenienter Accensi sensus animantem quamque tuentur:' vel, ut legendum potius, *quibus omnituentes, &c.* Lamb. *Accensus sensus* jam antea dictum est, in 2. (492.) opinor, quid sit; sed animadverti Gifanium in Indice suo longe aliter sensisse. Existimat enim 'accendere' hoc loco idem significare quod complere. Ita me amet Deus, ubi isthæc lego, tum mihi 'cerebrum implicisciter,' κατὰ Πλαῦτον. Huic homini credas scilicet, tum bene se tibi res habebunt. Utinam modo per otium liceret cribro pollinario illud opusculum succutere; quantum ibi furfuris! quantum! *Faber.*

338 *Corpus*] Corpus hominis, seu cujuslibet animalis. *Lamb.* Istam animæ et corporis adunationem vss. 13- iterum demonstrat. Corpus neque generatur neque crescit sine anima, et cum anima avolet, distrahuntur illius particulæ, resolvuntur vitalia vincula, putrescunt membra, denique perit corpus. Quid interim de anima existimandum? Nempe illa dispergitur in tenues auras, et evanescit. Cum vero neutrum sine altero maneat integrum et incolume, credendum est, eorum substantias conjunctas esse, atque intime unitas. *Creech.*

340 *Non enim, ut humor*] Argumentum a disparibus seu dissimilibus. Non, (inquit) ut aqua calefacta, amisso calore, manet incolumis, neque perimitur: sic corpus humanum efflata anima salvum et incolume manere potest; sed penitus corrumpitur, computrescit, atque interit. *Lamb.*

Dimittit sæpe vaporem] Sic libri manuscripti et item nonnulli typis excusi: Florentini, et Lugdunenses, et Veneti recentiores, *saporem.* Ego illam scripturam probo, et 'vaporem' interpretor calorem, seu halitum calidum. *Lamb.*

Vaporem] *Saporem.* Gif. Nonnulli Codd. *saporem*, improbe: neque *ab hac causa* in *ab ea causa* mutandum. *Creech.*

343 *Discidium*] I. e. discissionem ac divulsionem, a verbo discindo. *Lamb.*

344 *Conque putrescunt*] Et conputrescunt. *Lamb.*

345 *Sic corporis, atque animai mutua, &c.*] Ordo est: sic mutua corporis atque animæ contagia vitaleis motus discunt etiam in membris maternis reposita et recondita. *Lamb.*

346 *Mutua vitaleis discunt contagia motus*] Verbum 'discere,' hoc loco elegantissimum est; simili translatione 'noscere' usurpat 6. 915. 'Ex alioque alius lapidis vim vinclaque noscit.' 'Discere' autem pro experiri, aut cogi, similiterve sumptum

etiam a Virg. *Æn.* 1. 684. et 5. 222. *Preig.*

347 *Alvoque reposta*] Hinc non magis idoneum sensum hauriri posse ait Turneb. Adv. 21. 2. quam ex pumice aquam; reponit itaque *reposto*, quo modo certe legitur in optimis Membr. Lugd. Bat. imo penitus juxta lectionem Turneb. qui hic *in*, et in sequenti versu *ut*, delet. Quum itaque attentius locum hunc ejusque connexionem considerarem; vidi adjuvandum esse distinctione, atque porro ex Turnebo et Mss. ita refingendum, ut fecimus: legebatur autem *Ex ineunte ævo sic corporis atque animai Mutua vitaleis discunt contagia motus, Maternis etiam in membris, alvoque reposta; Dissidium ut nequeat fieri, &c.* Neque tamen viderunt interpretes duos illos priores versus non pertinere ad sequentes, sed esse conclusionem præcedentium, atque respondere illis, qui leguntur vss. 332. 333. majori itaque distinctione egere. Novam deinde argumenti confirmationem proponi in similitudine et exemplo desumto a fætu nondum in lucem edito, sed adhuc latente reposito alvo membrisque maternis. *Hav.*

351 *Quod superest*] Probare conatur, eos errare qui omnem sensum attribuunt animæ, corpus nihil sentire opinantur. *Lamb.* Modo asseruerat Poëta, neque corpus ab anima separatum, neque animam a corpore separatam per se aliquid agere aut sentire posse, sed sensum per viscera excitari ex communi utriusque conjunctim agentis motu. Deinde Philosophos aggreditur qui solam animam istius motus quem sensum vocamus capacem affirmabant: istos autem ad experientiam provocat, concedatur enim corpus sentire, non magis istius sensus conscii essemus, quam jam nunc sumus; ideo corpus sentire confitendum est: dicat autem aliquis, si corpus sentiat, unde dimissa anima vim istam et facultatem sentiendi non retineat? Quia nempe non corpori soli, sed corpori animæ conjuncto vis ista et facultas competit. Hæc omnia vss. 9. Similiter Epicurus apud Laërtium lib. 10. *οὐ μὴν* (Anima) *εἰλήφει ἂν ταύτην* (sentiendi facultatem), *εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ λοιποῦ ἀθροίσματος ἐστεγάζετό πως· τὸ δὲ λοιπὸν ἄθροισμα παρασκευάσαν ἐκείνῃ τὴν αἰτίαν ταύτην, μετείληφε καὶ αὐτὸ τοιούτου συμπτώματος παρ' ἐκείνης· διὸ ἀπαλλαγείσης τῆς ψυχῆς οὐκ ἔχει τὴν αἴσθησιν, οὐ γὰρ αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ ἐκέκτητο τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἑτέρῳ ἅμα συγγεγενημένῳ αὐτῷ αὐτὴν ἡ φύσις παρεσκεύαζεν. Creech.* *Quod superest* autem, i. e. reliquum est. *Lamb.*

351 *Renutat*] Sic legendum, non *refutat*. nam 'refutare' (inquit Festus) redarguere est, compositum a fando, versa *a* littera in *u*. 'renutat' autem, i. e. negat, renuit, non vult, 4. 604. 'Incolumis transire potest, simulacra renutant.' Hor. Epist. 1. 16. 49. ad Quinctium. 'renuit, negat atque Sabellus.' *Lamb.* Ita Lambinus, dum alii *refutat* præferunt. *Creech.*

Refutat] Ita omnes libri. Lambinus: *renutat*. Gifan.

Quod superest, si quis corpus sentire renutat, &c. Vel manifestas res contra, verasque repugnat. Quid sit enim corpus sentire quis afferet [al. *asseret*] *unquam*] Postremus versus corruptus est. sic autem legi debet: *Quid sit enim corpus sentire quod asserat unquam.* Sententia plana et vera. 'Quid sit enim quod adserat [i. e. probet] corpus nostrum sensu præditum esse, et vere sentire, nisi illud quod res ipsa docet?' Explicat autem quod dixerat, 'Vel manifestas res contra verasque repugnat.' Neque enim petit Poëta 'Quid sit sensus?' (quod faceret tamen, si recepta lectio sequenda foret; sed ait hominem quemque sentire se sensu præditum esse; itaque tanta mole argumentorum nihil esse opus. Præterea hoc addam quoque, nemi-

nem, qui quidem sani capitis fuerit, sic unquam locuturum: 'Quis homo id asseret nisi experientia?' ridiculum est ac delirum; et tamen ita loqueretur Lucretius nisi mendum vidissemus: *quis id asseret*, nisi quod res, &c. *Faber*.

255 *Quid sit enim Corpus sentire quis afferet*] Alii *Asseret:* sed Faber, *quod asserat:* et hoc modo explicat: 'Quid sit enim quod adserat,' &c. Hæc Faber, qui raro quidem errat, nisi cum insigniter fallatur. Quid enim his verbis luculentius, 'Quis unquam asseret quid sit corpus sentire, nisi id sit quod res ipsa palam dedit, ac docuit nos?' *Creech*. Vulgata lectio proba est. Quis enim est ille, qui docere possit, quid sit sentire corpus, id est, quid sit sensus, nisi ipsa res et ipse sensus? *Is. Voss*. Imo: Quis enim *afferet* vel *efferet*, h. e. verbis exponet, quid sit, aut sibi velit corpus aliquod sentire, nisi dicat, sensum consistere in eo, quod res ipsa palam nobis dedit, et nos docuit? *Preig*.

256 *Si non ipsa palam quod res*] Codices quidem et manuscripti, et typis impressi sic habent: sed contendunt doctissimi quidam viri, sic esse legendum: *Si non ipse, palam qui res dedit, ac docuit nos?* 'ipse' autem, nempe sensus. Ego nihil muto. *Lamb*.

257 *At dimissa anima corpus, &c.*] Ὑποφορὰ, quam statim solvit. At corpus, inquit, (dicet aliquis) dimissa anima, sensu caret: ergo corpus non sentit, sed anima. *Lamb*.

258 *Perdit enim, &c.*] Hunc Lambinus exturbat. Videtur parenthesi includendus. *Gifan*. Hunc versum rejicit Lambinus, et sequentem 'Multaque præterea' &c. retinet, quem Faber et alii sequuntur: Gifanius ejusque sequaces una cum Gassendo parenthesi includunt. Ego vero retinendum censeo, nec affirmare dubitem illum potiori jure hunc locum possidere quam *Multaque præterea* quem Codex Vaticanus non agnoscit. Rationem petis? en validam ex ipsis Epicuri verbis ductam: διὸ ἀπαλλαγείσης τῆς ψυχῆς οὐκ ἔχει τὴν αἴσθησιν, οὐ γὰρ αὐτὸ (corpus) ἐν ἑαυτῷ ἐκέκτητο τὴν αἴσθησιν. Laërtius lib. 10. Ubi eidem objectioni idem respondet Epicurus, quod hoc versu Lucretius amplectitur. *Creech*. Mire hic quoque turbatum. At nisi vehementer fallor, nativo splendori suo restitutus erit, modo levi immutatione illud Vossiani tertii, *in quo*, nostrum faciamus. Fecit inde vir ille doctissimus: *Perdit enim quod non proprium fuit ejus, inquam*. Et, si bene quid video, apud annotatorem nostrum pro versu *Multaque præterea, &c.* substituendum censuit, vel saltem isti proxime non præmittendum, sed subnectendum. Acute sane et ingeniose! at si licet, quod facile est, inventis aliquid addere, lege: *unquam*. et ita distingue: *At dimissa anima corpus caret undique sensu, Multaque præterea perdit, cum expellitur ævo. Perdit enim, quod non proprium fuit ejus unquam*. Vocabulum *ejus*, τρισυλλάβως, et prima producta, nescio quod spectrum portentumve visum librariis est. Verum, qui toties *ei* priori longa usurpat Poëta (quod *eji* tyronum causa scripsere Palæmones, non ipsi, ut opinor, auctores veteres) quid causæ dicamus tandem, cur non idem in *ejus* sibi permiserit: quasi pronunciandum dederit *ejïus*. Quod ad sensum vero attinet; 'ævo expelli,' non tam de ipsa morte, quam de putrefactione, et omnimoda cadaveris humani, brutive deformatione acceperim potius, ne bis idem dicat Lucretius. Cæterum agnoscenda hic figura Poëtæ familiaris est, in repetitione verbi 'perdit.' Nam et hoc lib. sup. vs. 12. similiter: 'depascimur aurea dicta; Aurea, perpetua,' &c. Plura exempla vide apud Fabrum 6. 792. *Preig*. Omnino retinendus; 'ævum' enim hic vitam significat, ut inf. 452. et sæ-

pius, more Græcorum, nam et apud Homerum et Sophoclem *αἰὼν* ita usurpatur, ex quorum imitatione ita loqui Poëtam observavit Turneb. Adv. 20. 22. Præterea Codd. Lugd. Bat. cum aliis versum hunc quoque retinent; sed tamen non possum, quin Preigeri mei acumen laudem, ex cujus sententia reposui *eïus* trisyllabum. Versus autem ita, ut sunt, constitutos, servare malo. Si cum illo *unquam* legas, dicet Poëta sensum sine animæ conjunctione nullum unquam corpori fuisse, unde &c. *ævo* autem, notat nihil esse mirum si corpus anima destitutum, i. e. mortuum, nihil sentiat, quum, vel vivum etiam nihil per se sentire potuerit nisi quoad cum anima fuerit conjunctum. Denique illud *ei*, quod a manu prima fuisse in altero Lugd. Bat. agnoscitur, docet vetus latere ulcus male obducta a librariis et correctoribus cicatrice. *Hav.*

350 *Multaque præterea, &c.*] Solutio objectionis. Quid mirum (inquit) corpus carere sensu? vel quid tum postea, si corpus caret sensu post animæ discessum? Multa etiam alia præterea amittit, cum expellitur ævo, id est, cum desinit ætatem agere et vivere. hæc mihi videtur hujus loci et recta scriptura, et vera sententia. Itaque versum superiorem, ut adulterinum, delendum censeo. Movet me codex Vaticanus: a quo abest hic versus, 'Multaque præterea,' &c. animadverti enim hoc sæpe usuvenire, ut cum adjectus esset huic poëtæ versus aliquis alienus, scriptor librarius, qui postea illud exemplum sequeretur, versum adjectum et alienum scriberet, verum et germanum prætermitteret. Atque, ut magis credas, lector erudite, hunc locum esse corruptum, docti quidam existimant hic aliquot versus deesse, dubitantque, utrum versus is, quem dico, sit *τοῦ ποιητοῦ*, necne. sed non attendunt, quandocumque duo versus inter se proximi in eandem vocem desinunt, magno id argumento esse, alterum eorum esse alienum. Cum igitur necessario alter ex his duobus versibus foris irrepserit in alienum locum, locutionis similitudo, et sententiæ consecutio facile indicant, versum, 'Multaque præterea,' &c. esse germanum Lucretianum; illum autem superiorem, spurium atque adulterinum. *Lamb.*

360 *Dicere porro, oculos, &c.*] Refellit eorum sententiam, qui dicebant, mentem videre, mentem audire, &c. notum illud Heracliti, *νοῦς ὁρᾷ, νοῦς ἀκούει*, 'mens videt, mens audit.' quod adscribit Tertullianus Epicharmo lib. de Anim. sic enim ille: 'Meminerat scilicet et Epicharmi comici: Animus cernit, animus audit, reliqua surda et cæca sunt.' idem videtur sensisse M. Tull. sic enim ille lib. 1. Tusc. 'Nos enim ne nunc quidem cernimus ea quæ videmus. Neque enim ullus sensus est in corpore, sed, ut non solum physici docent, verum etiam medici, qui ista aperta et patefacta viderunt: viæ quasi sunt ad oculos, ad aureis, ad nareis, a sede animi perforatæ,' &c. Eodem pertinent illa, quæ sunt lib. 3. de N. D. 'Cur contuereris autem altero oculo, causa non esset, cum idem obtutus esset amborum, et cum rerum natura, quam tu sapientem esse vis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluisset.' *Lamb.* Quia fuerunt, qui existimarent non debere totum compositum, puta animal, dici sentire, sed animam per se et solam id munus ita exsequi, ut organa nihil cooperarentur. Sed essent quasi meræ fores per quas reclusas anima intus existens externa perciperet; inter quos emicuit Epicharmus dicens, *νοῦς ὁρᾷ, νοῦς ἀκούει*, vss. 11. subjungit Lucretius, et duobus argumentis demonstrat futilem istius opinionis vanitatem; nempe si oculi essent tantum fores, unde vim ali-

quam aut laborem a fulgidis objectis sentiunt? Deinde oculos (fores istas) evellas, melius externa perciperet anima, dum liberior daretur prospectus. *Creech.*

362 *Desipere est*] Hoc malui ex veteri Codice. Alii tamen, *Difficile.* Sic et alibi eos 'delirare' dicit, imitatus Epicurum. Vide Cic. lib. 1. de N. D. ubi de Zenone Epicureo. *Gif.* Sic jam edendum curavi in secunda editione, cum vulgo legeretur, *Difficile est.* Hanc emendationem Thraso sibi arrogavit. *Lamb.* Ita recte Lambinus contra Codd. qui exhibent *Difficile est.* Creech.

Contra cum sensus dicat] Sic legendum vel codicibus omnibus reclamantibus: in quibus vel scriptum, vel impressum est, *contra cum sensus ducat.* Quam scripturam quid est quod accuratius refellere coner, cum id sentiat Lucretius, quod Epicurus Græce dicere solebat ἀντιμαρτυρεῖν, seu ἀντιμάχεσθαι? Præterea Latine dicimus 'contra dicere,' 'contra ducere' non item. *Lamb.*

Ducat] Ita omnes libri. Videtur tamen legendum, *dicat*, et proximus versus nothus. *Gifan.*

363 *Sensus enim trahit, &c.*] Hunc versum delendum censeo: nam primum supervacaneus est, eoque sublato de sententia nihil deperit; immo planior atque illustrior est, ut statim ostendam: deinde falsum est, quod per eum significatur, et ab Epicureis decretis abhorret: postremo loquendi genus inelegans atque adeo inquinatum est. *Lamb.* Versus expungendus. *Fab.* Omnes, si unum Fayum excipias, (quanquam quis iste?) interpretes hunc versum rejiciunt. *Creech.* Neque tamen omnes interpretes rejiciunt, nisi Turnebus numero illorum sit excludendus; cujus hæc satis commoda est explicatio Adv. 30. 10. Suspicor (inquit Poëta) ipsius sensus testimonio refelli eos, qui animum censent videre per oculos, ut per fores aut fenestras. Trahit enim et detrudit sensus ad aciem ipsam adspectumque, et ad testimonium suum adducit, quo conjunguntur. *Hav.*

365 *Lumina luminibus, &c.*] Quia oculi nobis præpediuntur, objecto lumine et splendore, præsertim acriore: cujus rei causam explicat 4. 325. 'Splendida porro oculi fugitant,' &c. *Lamb.*

366 *Quod foribus non fit*] Hoc sentit hoc loco Lucretius: res splendidas intueri nequimus, propterea quia oculi nobis præpediuntur a lumine externo acriore, quam ut ferre possint: quod non fieret, si solus animus cerneret, et oculi essent tanquam fores aut fenestræ, per quas cerneret: cum experiamur, si per fenestram aut januam aliquam apertam et patentem aspiciamus, nihil eam laborare. *Lamb.*

Qua] H. e. per quæ ostia; adverbium motus per locum. *Lamb.*

368 *Præterea si pro foribus*] Hoc Lucretii argumentum, quo conatur probare, falsum esse, animum per oculos, tanquam per fenestras, cernere, refellit et irridet Lactantius lib. de Opificio Dei, cap. 8. his verbis: 'Cum autem videamus momento temporis, plerumque vero aliud agentes, nihilominus tamen universa, quæ contra sunt posita, intueamur: verius et manifestius est mentem esse, quæ per oculos ea quæ sunt opposita, transpiciat, quasi per fenestras, lucente vitro, aut speculari lapide, obductas. Et iccirco mens et voluntas ex oculis sæpe dignoscitur. Quod quidem ut refelleret Lucretius, ineptissimo usus est argumento. Si enim mens, inquit, per oculos videret: erutis et effossis oculis magis videret; quoniam evulsæ cum postibus fores plus inferant luminis, quam si fuerint obductæ. Nimirum ipsi, vel potius Epicuro, qui eum docuit, effossi erant oculi, ne viderent, effossos orbeis, et ruptas oculorum fibras, et fluentem

per venas sanguinem, et crescenteis ex vulneribus carnes, et obductas ad ultimum cicatrices nihil posse lucis admittere, nisi forte auribus oculos simileis nasci volebant, ut non tam oculis, quam foraminibus cerneremus: quo nihil ad speciem fœdius, ad visum inutilius fieri potest,' &c. *Lamb.*

370 *Res*] *Rem:* forte vere. *Gifan.*

Sublatis postibus] I. e. sublatis oculis, qui sunt animi fores. Eodem sensu etiam respondent apud Varronem lib. 4. de L. L. aruspices, Deum Manium posti leonem postulari, i. e. civem fortissimum eo dimitti, nam Deum Manium postis appellatur terræ hiatus, qui censebatur Orci janua. *Turn. Adv.* 20. 22.

Postibus] I. e. foribus. sic 4. 275. 'Primus enim, citra posteis qui cernitur aër.' et Virg. *Æn.* 2. 456. 'postesque relicti A tergo; infelix qua se, dum regna manebant,' &c. *Lamb.* seu Fores cum Postibus, ut explicat Lactant. lib. de Opificio Dei, cap. 8. *Creech.*

371 *Illud in his rebus, &c.*] Docet errare Democritum, qui singula animi primordia singulis corporis seminibus apposita esse dicat. *Lamb.* Olim declaravit Lucretius animam esse mole parvam, totamque illius substantiam exiguo loco posse excipi, si seorsum conglomeretur; id jam longe uberius edisserit vss. 26. adversus Democritum, qui quot essent partes corporis, totidem partes animæ illis applicitas ponebat. Inde enim sequeretur nos omnia sentire quæ parti alicui corporis applicarentur: nam cum corporis particula, et animæ pars illi apposita moveatur, quidni sensus oriretur? At plurima sunt, ut ex allatis exemplis constat, quæ corpori nostro applicita nequaquam percipimus; frustra igitur singulas partes animæ singulis partibus corporis aliquis conjungat. *Creech.*

Sumere possis] Valet ponere, dicere, afferre: estque verbum philosophicum aut dialecticum, quod λαμβάνειν Græce dicitur; unde *sumptiones* dicuntur partes ratiocinationis complexionem antecedentes. *Turneb. Adv.* 20. 26.

372 *Democriti quod sancta viri*] Democriti sententia, periphrasis: i. e. Democritus. sic Horat. Sat. 1. 2. 31. 'Macte Virtute esto, inquit sententia dia Catonis,' i. e. Cato. cujus circumlocutionis si plura exempla quæris, petito ex commentariis nostris in Horat. Porro autem hic Lucretii versus iteratur lib. 5. 621. *Lamb.* Hic vs. in 5. 621. repetitus fuit; et quemadmodum versum illum 'Magnarum rerum fierent exordia semper,' quem in quinto repetitum etiam constat fuisse; mendosum utrobique esse supra ostendi, idem de hoc quoque sentio; quippe qui non putem, dici commode et eleganter posse, 'sancta sententia viri Democriti,' pro Democrito ipso. Scio quidem apud Homerum 'Vim Herculis,' 'Vim Priami,' ut et alia id genus apud Pindarum et Tragicos reperiri; pro Hercule, Priamo, &c. neque oblitus sum dici quoque 'Cor Ennii;' pro Ennio ipso; quin et 'mitis sapientia Lælii,' apud Horatium, Lælius ipse est αὐτοπροσώπως; et nos olim congestis exemplis ex libris, qua Græcis qua Latinis, id ostendimus, quia tunc otio abundabamus: sed illa exemplorum seges nihil ad hunc Lucretii locum. Aliquo enim opus testimonio foret, ubi 'cor viri Ennii,' 'sententia viri Catonis' reperiretur. Quamobrem, mi Lector, centies scribatur hic versus, centies repetatur, toties ego exclamavero, 'Corruptus est.' Sed, dices, Quæ tua est sententia? Primum, si velim, licebit mihi dicere, ἀπορῶ circa emendationem; dein aliquid, spero, dubitabundus afferre possim: si minus id licebit, æqui lectores hunc meum conatum ita fortasse interpretabuntur, quasi si ob-

servationem aliquam circa vim et genium proprietatis Latinæ scripserim. Itaque pro *Democriti quod sancta viri sententia ponit*, legi posse arbitror, *Democriti quod sancta sibi sententia sumit.* Neque vero id sine exemplo: sic enim in l. 875. scriptum est: 'Id quod Anaxagoras sibi sumit.' Fortasse et alia alibi, et ita esse scio. Sumere autem vox est quam sibi Dialecticorum natio quasi propriam vindicavit, ut et arripere, quod ex Lucretio constat. *Faber.* Haud contemnendus iste a Fabro injectus scrupulus est. Verum magnum postulat, qui duos versus, similiterque recurrentem suo loco utrumque sibi emendandum sumit. Ego compendiose dictum arbitror quod huc rediret: si plene efferretur, *Quod Democriti sententia, sancta,* inquam, istius aut tanti *viri* sententia *ponit.* Sic solent, ac fere ex abrupto laudare auctores Cicero aliique. Ex. gr. Democriti hæc est sententia. 'At quanti viri?' *Preig.* Distingue itaque ante et post 'viri;' nisi præstet 'sancta viri,' capere quasi dixisset, 'viri sancti.' *Hav.*

373 *Primordia singula primis Adposita alternis variare, &c.*] Nullo sensu: quid enim sibi vult, quo respicit illud 'primis?' Scribo, et distinguo: *Corporis atque animi primordia singula, privis Adposita, alternis variare et nectere membra.* 'Privis,' h. e. propriis quæque suis apposita, alternis vicibus variare. 'Alternis' absolute eo sensu et alibi usurpat Lucretius, ex. gr. l. 1065. 'Alternis nobiscum tempora cœli Dividere,' &c. Eandem vocem restitue 5. 515. *Preig.*

374 *Nectere*] Ita omnes libri, Fayus tamen *vertere.* Creech.

376 *Quam quibus*] I. e. quam ea elementa, ex quibus corpus nostrum constat. Sic autem edendum curavi, *Quam quibus e,* nonnullis codicib. antiq. approbantibus; aliis reclamantib. qui habent, *Quam quibus et corp. &c.* Lamb.

377 *Numero quoque concedunt*] Numero cedunt, quod valet, inferiora sunt: i. e. pauciora sunt. *Lamb.*

378 *Promittere*] I. e. affirmare. Hor. Sat. 1. 4. 101. 'quod vitium procul afore chartis, Atque animo prius, ut, si quid promittere de me Possum aliud, vere promitto.' *Lamb.*

379 *Quantula prima queant, &c.*] Hoc dicit: ut duntaxat affirmare possis, prima corpora animæ tantum spatii occupare, et tam late in corpore disseminata, quanto spatio quantoque numero prima illa corpora nobis injecta possint in nostro corpore motus sensiferos excitare. Legendum fortasse est, *Quantis prima queant, &c.* 'Quantis' autem nempe intervallis. Verum nihil mutare ausim. *Lamb.*

382 *Nam neque pulveris*] Hoc argumento probat, singula animi primordia non esse singulis primordiis corporis annexa: quia si ita esset, sentiremus pulverem exiguum corpori adhærentem, cretam insidentem, nebulam, araneæ telam, et similia: hoc non fit: ergo, &c. *Lamb.*

Adhæsum] Adhæsum pulveris, i. e. pulverem adhærentem. Profert hunc versum Nonius in voce 'adhæsus:' usurpat Lucret. eandem vocem 4. 1235. 'locis quia non potis est adfigere adhæsum:' et 6. 471. 'Suspensæ cum concipiunt humoris adhæsum.' crebro autem utitur hujusmodi nominibus verbalibus desinentibus in *us*, conciliatus, commutatus, offensus, conjectus, injectus, adjectus, itus, initus, adauctus, et simil. *Lamb.*

383 *Insidere*] Libri fere omnes et vulgati, et manuscr. habent *sidere*, a verbo sido, is. Sed volunt quidam legi hic *insidere*, in composito. quibuscum nolo pugnare. *Lamb.* Amat simplicia fere Lucretius. Sic supra vs. 320. 'firmare,' pro affirmare aut confirmare. Præsertim cum proxime

præcedens vocabulum vim præpositionis suæ hic verbo 'sidere' communicet, quemadmodum haud dubie etiam fit, 6. 562. 'Inclinata minent in eandem prodita partem,' pro, imminent. Incussæ autem membris cretæ exemplum hoc loco a petitorum togis mutuatur, quæ cretatæ erant, unde 'Candidati' dicti sunt. Res lippis jam et tonsoribus nota. *Preig.*

384 *Nebulam noctu*] Docti quidam legi volunt, *Nec nebulam noctis.* Lamb.

386 *Supera*] Supra. *Lamb.* Ita (*supera*) veteres libri. *Gifan.*

Vietam] Languidam. 'Vietus' (inquit Festus) 'languidus, sine vi, et naturalibus viribus privatus.' Et Donatus ad illum Terentii locum Eun. 4. 4. 21. 'Hic est vetus, vietus, veternosus senex:' 'Vietus' (inquit) 'mollis, flaccidus, et flexibili corpore. unde et vimina, et vimenta, et vites, et vietores dicuntur, et viere religare dicitur, quia virgis vietis magis religare quidlibet possumus.' Lucretius araneæ dixit 'vietam vestem,' i. e. putri mollitia præditam. *Lamb.*

387 *Papposque volanteis*] Profert hunc versum Festus in voce 'pappi,' et docet, 'pappos' esse carduorum flores. *Lamb.* Vide quanta orationis gravitate, ne dicam majestate rem vel levissimam, ac nihili prorsus describere doctus sit Lucretius noster. Simile quid 2. 117. de pulvisculorum volatu solis radiis per opaca domorum illustrato: 'Et velut æterno certamine prœlia pugnasque Edere turmatim.' In quibus Virgilium habuit imitatorem, sed, præfiscine dixerim, longo post se intervallo relinquit. Æn. 8. 22. 'Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis Sole repercussum, aut radiantis imagine lunæ Omnia pervolitat late loca, jamque sub auras Erigitur, summique ferit laquearia tecti.' *Preig.*

388 *Gravatim*] I. e. gravate, ob nimiam levitatem gravate cadunt: i. e. ægre, et vix cadere possunt. *Lamb.*

389 *Itum*] Incessum. Utitur hac voce et Arnob. lib. 6. 'An habent itus liberos, cum libuerit abire quocumque, et ab suis sedibus simulacrisque discedere?' *Lamb.*

390 *Priva*] Privata, propria, seu singula. 'Nam' (ut docet Festus) 'privos, privasque antiqui dicebant pro singulis. Ob quam causam et privata dicuntur, quæ uniuscujusque sunt.' *Lamb.* Singula. alias significat quod cujusque est, privatum. Emenda locum Manilii lib. 2. pag. 31. edit. Scaligerianæ; dignus est enim qui purius legatur. Ait ibi poëta, se Latinorum omnium primum rem astronomicam attingere. Versus sunt ingeniosi et grandes, et supra sæculum Manilii: 'Integra quæramus rorantes prata per herbas, Undamque occultis meditantem murmur in antris; Quam neque durato gustarint ore volucres, Ipse nec æthereo Phœbus libaverit igni; Nostra loquar; nulli vatum debebimus orsa; Nec furtum, sed opus, veniet, soloque volamus In cœlum curru: priva rate pellimus undas.' In pænultimo versu legendum, *nostroque volamus, &c.* Hæc emendatio poëtici ingenii hominibus placebit, scio: neque adeo explicanda est; ab aliis enim laudabitur. *Faber.* *Singula*, Lucil. Sat. lib. 1. 'Ad cœnam adducam, et primum his abdomina Thynni Advenientibus priva dabo.' Lucret. 3. 722. 'Quod si forte animas extrinsecus insinuari Vermibus, et privas in Corpora quæque venire Credis:' Nonius. *Creech.*

392 *Usque adeo prius est, &c.*] Scripturam antiquam restitui, corruptam ab iis quorum nominibus parco, propter ingenii gloriam: qua etiam mortui et vivunt et vivent. Sed illi nimium licentiæ sibi permittentes, quæ in bonis scriptoribus non intelligebant, suo arbitratu mutabant et de-

pravabant: ut, cum hunc versum ita scriptum reperissent, *Usque adeo prius est in nobis multa ciundos, &c.* sic mutarunt: *Usque adeo prius in nobis sunt multa cienda, &c.* præclare, et eadem sententia manente, fateor. Sed cujus confidentiæ atque impudentiæ est, homines non aliunde, quam a Lucretio, Catullo, M. Tullio, et similibus scriptoribus, Latini sermonis scientiam consecutos, eos ipsos, a quibus didicerunt, Latine loqui docere conari? Sic igitur Lucretius locutus est, *Usque adeo prius est in nobis multa ciendum Semina.* Illi hoc genus loquendi non probarunt scilicet, et sic reposuerunt, *Usque adeo prius in nobis sunt, &c.* Atqui illo potius modo Lucretius loqui solet, ut alias admonui, et ita 1. 112. '*Æ*ternas quoniam pœnas in morte timendum:' ad quem locum plura exempla collegimus. jam quod nonnulli libri scripti habent *ciendo*, hoc 'ciendo' factum est ex 'ciendos,' 'ciendos' ex 'ciendoz:' 'ciendoz' autem idem valebat quod 'ciendom.' Scriptores enim illi imperiti *z* pro *m* scribebant in extremis nominibus: 'ciendom' porro, seu 'ciundom,' pro ciendum, seu ciundum, accipiendum est, *o* pro *u*: quod etiam supra admonuimus. *Lamb.*

295 *Et quam intervallis tantis*] Sic legendum est, non, ut quidam volunt, et nonnulli libri comprobant, *Et quantis intervallis tuditantia, &c.* vel sic, quod magis probo, quia vox *tantis* abest a veteribus codicibus: *Et quam sis intervallis tuditantia possint.* 'sis' autem, i. e. suis. *Lamb.*

Et quantis intervallis] Sic recte omnes veteres. Marullus: *Et quam intervallis tantis.* Et ita vulg. Vide inf. vs. 567. *Gifan.* Marg. noster, *quantis*, etiam repræsentat. Interim, quis sit sensus, nemo explicat. Mihi hic videtur: Multa prius semina cieri debent, et ad tanta intervalla, quantis tuditantis possint concursare, h. e. quantis opus est ut concursare, &c. possint. Lambini conjectura, ingeniosa quidem illa est, proxime ad veterem scripturam accedens, et Lucretiano more 'sis' pro suis antique effert, quemadmodum circa finem hujus libri, vs. 1038. 'Lumina sis oculis etiam bonus Ancu reliquit.' Verum quid causæ dicamus, cur Lucretius scripserit hoc loco *Et quam sis intervallis*, cum posset: *Quamque suis intervallis.* Preig.

Tuditantia] I. e. tundentia: ut supra 2. 1142. 'Nec tuditantia rem cessant,' &c. Sententia autem hujus loci hæc est: usque adeo multa in nobis corpora prima moveri debent, quæ sunt corporibus nostris immista, quam primordia animæ concussa sentiant, seu sentire incipiant: et prius quam primordia animæ, pellendo, et crebro tundendo, utpote tam magnis intervallis disposita, possint concursare, et convenire, et ita sensum gignere, &c. Sup. 378. 'et rara per artus Dissita sunt, duntaxat ut hoc promittere possis. Quantula prima queant nobis injecta ciere Corpora; sensiferos motus in corpore, tanta Intervalla,' &c. *Lamb.*

307 *Et magis est animus, &c.*] Videtur aliter sentire Nonius, cum ita docet: 'Animus, quo sapimus: anima, qua vivimus,' sed non pugnant hæc inter se. *Lamb.* Vss. 137. Animum, in quo ratio et vis sentiendi sita est, in pectore posuit; animam vero, in qua loco-motiva facultas sita est, toti corpori adjunxit: jam vss. 21. isti animo præcipuas in vita conservanda partes attribuit: nec absurdum hoc, quicquid alii sentiant, aut philosophiæ Epicureæ dissonum: animus vs. 274. qui magnam partem constat ex quarto illo Epicuri innominato, quod solum sentiendi facultatem largitur, ita animali conjungitur, ut nulla res magis subsit, imo est totius animalis et ipsius animæ fundamentum. Substracto autem fundamento tota moles corruat necesse est. Animum et animam ocu-

lo recte compares, ubi animus pupillæ vicem sustineat, anima reliqui orbis; pupillam laceres, cæcitas insequitur; alias oculi partes, manet videndi potestas. *Creech.*

399 *Nam sine mente*] Videtur hoc esse falsum; idque adeo apparet ex furiosis, qui sine animo et mente, i. e. sine ea parte qua sapimus, vivunt: sine anima autem neque furiosi, neque quisquam omnino vivere potest. Sed dicendum, Lucretium non ita accipere animum. *Lamb.* Id Lambinus minus verum esse credebat; sed Chanetus vir acutissimi judicii et vir admirabilis P. Gassendus aliter senserunt. *Fab.*

401 *Sed comes insequ.*] Libri scripti habent *cumes*, mendose *u* pro *o*: ut 'epistula,' et 'adulescens,' pro epistola, et adolescens: de quibus alias. *Lamb.*

Cumes] Ita veteres omnes. Vide Indicem. Vulgati: *comes.* Gifan.

406 *Succipit*] Melius quam *suscipit.* Excerpta Serviana alicubi. *Faber.* Servii locus, quem respicit, exstat ad Virg. Æn. 6. 249. 'tepidumque cruorem Succipiunt pateris.' ubi doctus ille grammaticus notat: 'succipiunt: Antique dictum, nam modo suscipiunt dicimus.' *Hav.*

407 *Omnimodis*] Omnibus modis. *Lamb.*

409 *Ut lacerato oculo*] Probat a simili, animum vitæ esse dominum, atque auctorem magis, quam animam, hoc modo: Quemadmodum oculo læso ac lacerato, si modo pupilla illæsa et integra mansit, manet videndi potestas sive facultas; ita, cui ademta anima est, animo incolumi remanente, is manet in vita. *Lamb.*

Circum] Πέριξ. *Lamb.*

Pupula] Ἡ κόρη, τὸ ἐν μέσῳ μέλαν: acies, qua cernimus, quæ etiam pupilla appellatur. Est autem hæc oculi pars crystallina, seu glacialis, vitreus humor autem proxime sequitur glacialem introrsum; contraria ex parte extrorsum, aqueus. Vitreum humorem complectitur tunica, quæ appellatur ἀμφιβληστροειδής, i. e. 'rete circundans:' hanc tunica excipit ea, quæ dicitur uvea: quam ambit cornea membrana. *Lamb.*

410 *Vivata potestas*] *Vivatus* et *vividus* a vi magna dicuntur, inquit Festus. *Lamb.* Inf. vs. 559. *Creech.*

411 *Dummodo ne totum corrumpas*] Explicat id quod dixerat obscurius, 'lacerato oculo.' Poterat enim tardiusculus aliquis sic accipere, toto oculo lacerato, videndi sensum incolumem manere. Huic igitur occurrens, dummodo, inquit, ne totum oculum corrumpas, sed aciem, seu pupulam integram relinquas, eamque ita circumcidas, ut intacta et salva maneat. Nam id quoque, id est, ea talis aciei circumcisio, ut salva remaneat, et sola intacta relinquatur, fiet sine oculorum pernicie. Sequitur deinceps, 'At si,' &c. *Lamb.*

Luminis orbem] Orbem oculorum. Sic Soph. in Œd. Tyr.: Ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὑτοῦ κύκλων, i. e. 'sublata manu (vel sublatis fibulis quas manu tenebat) orbeis oculorum suorum percussit, (vel artus orbium suorum percussit.)' *Lamb.*

412 *Et circumcidas, &c.*] Sic restitui hunc locum ex vett. libris. Marullus et omnes Vulgati: *Sed circumcidas.* Lambinus etiam, *confiet.* Male omnia. Ait Poëta, acie non læsa, visum manere; non tamen, si ita oculum undecumque corrumpas et circumcidas, ut præter aciem seu pupulam nihil relinquas. *Gifan. in edit. post.* Hæc Gifanius, cui nemo credet qui versum sequentem legit, 'At si tantula pars oculi,' et comparationem accuratius perpendit. *Creech.* Marg. nost. Is. Vossii auctoritate, non modo et ipse conjunctivam hoc loco adversativæ substituit; sed et sequens verbum disjunctim scribit hoc modo: *Et circum cædas aciem, &c.* Ego et supra vs. 406. *circumcæsis*, et heic *cir-*

cumcædas conjunctim legendum arbitror; ἀρχαϊκῶς, non *circumcisis*, aut *circumcidas*, et in hujusmodi si non cunctis aut plerisque, saltem multis compositis celeberrimo ad Catull. commentatori, p. 170. obtemperandum. Cæterum locus ipse obscurior est; Lambino Gifanione accedas dubium. Viderint, quibus otium est. 'Circumcidere,' seu 'circumcædere,' videndum, quam non idem sit aut fere idem, quod 'ad vivum resecare,' περιτέμνειν quod huic respondet proprie, præterquam quod in sacris notissimi ac peculiaris est usus, adhibitum etiam videas pro abscindere includere atque separare a reliquo corpore. Sic apud Xenoph. lib. 5. Cyrop. Ἔνια δὲ καὶ περιτεμνόμενα ὑπὸ τῶν ἱππέων ἡλίσκετο. ἅρματα nempe. *Preig.*

Aciem] Pupulam. *Lamb.*

413 *Id quoque enim sine, &c.*] Circumcidere aciem, quod est, detracta ea parte, quæ appellatur a Græcis κερατοειδὴς, i. e. cornea, solam aciem incolumem relinquere, fiet sine pernicie oculorum: *confiet* autem reposui, cum in omnibus libris *non fiet* legeretur, ab ipsa sententia ad veram scripturam veluti manu ductus. Quod autem Thraso vulgatam lectionem *non fiet* tuetur in Indice, cum in contextu improbet: pro *Sed circumcidas*, autem, legit *Et circumcidas*, hoc sensu: Dummodo ne totum oculum corrumpas, et nihil præter aciem relinquas: nam si hoc fieret, non sine pernicie oculorum fieret, ea vero scriptura ferri non potest. Nam si ita esset, hoc est, si ita diceret Lucretius, *Id quoque enim sine pernicie non fiet eorum*, non apte subjiceretur, 'At si tantula pars,' &c. Nunc autem cum dixerit, *Id quoque enim sine pernicie confiet eorum*, apte quadrat et convenit, 'At sit tantula pars,' &c. Præterea, si legeretur *non fiet*, copulatio quoque esset supervacanea. At supervacanea non est, et profecto declarat non posse legi *non fiet*. Lamb.

Confiet] Recte Lambinus. In libris: *non fiet*. Gifan. in ed. priori.

414 *At si tantula pars, &c.*] Ordo: At si media pars oculi, tantula illa, &c. Sic 5. 593. 'Tantulus ille queat tantum sol mittere lumen.' Vide etiam, quæ ad vs. 372. sup. *Preig.*

416 *Tenebræque*] Et cæcitas. *Lamb.*

417 *Vincti*] Sic habent libri scripti: nam vulgati minus recti, *juncti*. Lamb. Quidam libri: *juncti*. Gifan.

418 *Nunc age nativos, &c.*] Nunc aggreditur ad probandum animos, seu animas, (jam enim alterutrum pro eodem usurpatur,) esse nativos, et ita, mortaleis. Quidquid enim ortum est, necessario aliquando interibit. Ex quo illud Xenophanis, æque impios esse, qui Deos natos esse dicerent, atque qui interituros. Sunt autem argumenta quibus utitur, admodum infirma et levia: neque tamen possunt ulla afferri firmiora. Quod si essent firmissima, nihil apud nos valerent tamen religione Christiana imbutos. Vetat enim pietas cum in plerisque aliis, tum in hoc maxime, audire Epicurum. *Lamb.* Animas mortales esse probaturus profitetur vss. 8. se in hac disputatione non indiligentem fore; quoniam vero ipse animum ab anima distinxerit, et Stoici maxime distinguunt, ne vim rationum non recte perciperet Memmius, monet, omnia sua argumenta æque contra animum ac animam, e quibus una tantum res constituitur, militare. *Creech.*

Nunc age, &c.] Animum nativum, et mortalem esse, docet pluribus argumentis; quibus Firmianus respondet, 7. 12. &c. *Gifan.*

421 *Disponere*] Sup. 1. 47. 'Studio disposta fideli.' *Lamb.* Deponere. *Gifan.*

Tua vita] Te; neque aliter boni scriptores Latinitatis. *Faber.* Aliquando tamen legi *Tuo vate*. Creech.

422 *Tu fac utrumque*] Sic habent libri manuscripti, non *Tu face*. jam

quod sequitur, *uno subjungas*, si scriptura emendata est, positum pro *sub uno jungas*, vel 'uno' dictum pro uni, vel legendum *uni*. Lamb.

Fac] Marullus: *face*. Gifan.

426 *Principio quoniam*] Hoc primum argumentum est, quo ostendere conatur, animam esse mortalem: Anima constat ex primis corporibus longe subtilioribus et minoribus, quam aqua, aut nebula, aut fumus: at aqua, vase fracto, diffugit ac diffluit; fumus et nebula, qua patet exitus, discedunt in auras. Ergo magis anima, cum excessit e corpore, diffunditur ac dissipatur. *Lamb.* Primum argumentum, quo probat animam (quo nomine etiam animum comprehendit) mortalem esse, ducit vss. 20. ex illius subtilitate et tenuitate olim demonstrata, et hic loci ulterius confirmata. Est enim quid corporeum longe tenuius, mobilius, et dissolutioni magis obnoxium, non modo quam aqua, verum etiam quam nebula, aut fumus, quippe cum percellatur rebus fumo nebulaque tenuioribus, (ut puta illorum simulachris, ex quorum per somnium appulsu, res ejusmodi cogitamus:) ac ideo necesse sit illam dissipari quam ista facilius: frustra autem aliquis dicat illam a corpore solutam in aëre integram manere posse, quid enim tenuis aër illam conservet incolumem, quæ per meatus crassi corporis sæpe effluit. *Creech.*

Quoniam] Huic verbo, 'quoniam,' quod et mox repetit, ob quædam interjecta, ibi: 'Nunc igitur quom,' &c. tandem subjungit ἀνταπόδοσιν, ibi: 'Crede,' &c. *Gifan.*

431 *Quippe ubi imaginibus fumi, &c.*] Epicurus enim neque cerni quidquam, neque cogitari, neque somniari putabat sine imaginibus. *Quippe ubi* autem, i. e. quippe quia, seu quippe cum. *Lamb.* Illud quoque Græcanicum est, est enim quod Græci scriptores ὅπου γε dicere solent, quod valet, præsertim cum. Ait enim principia animæ esse tenuiora fumo et nebula, præsertim cum fumi et nebulæ imaginibus et simulacris soleant moveri. *Turneb. Adv.* 20. 26. Quandoquidem. Est autem lepidum argumentum. Species sola fumi, nebulæ, soni, &c. animam movet, ergo debet esse levissimus. *Faber.*

432 *Ubi cernimus*] Cernimus in somnis, i. e. cernere videmur. *Lamb.*

433 *Exhalare vapore*] Forte: *Exhalare vaporem altaria, &c.* Sic semper 'exhalare,' ut et simplex 'halare' apud Nostrum non tantum sed et apud alios credo. *Preig.*

434 *Gemuntur*] I. e. gignuntur: sic autem legendum non *geruntur*, reclamantibus libris omnibus. sic enim loquitur infra 4. 143. 'Nunc ea quam facili et celeri ratione genantur,' &c. et iterum eod. lib. vs. 133. 'Sunt etiam quæ sponte sua gignuntur, et ipsa Constituuntur in hoc cœlo, qui dicitur aër.' *Lamb.*

Geruntur] Lambinus: *genuntur*, male; contra omnes libros. *Gifan.* *Genuntur*, an *geruntur* legi debeat litigent Gifanius et Lambinus: melius forsan ille qui *feruntur* legit. *Creech.*

435 *Nunc igitur quoniam*] Superius illud, 'Principio quoniam,' non habet ἀνταπόδοσιν: et quia multa sunt interposita, sumit alterum orationis principium, 'Nunc igitur quoniam,' cui respondet id quod sequitur, 'Crede animam,' &c. *Lamb.* 'Ανακόλουθον, quale supra forsan, 2. 1029. in causa fuit, ut turbaretur contextus varieque refingeretur. Sic enim ibi; auctoritate præstantissimorum codd. postquam præcessit: 'Sed neque tam facilis res ulla est, quin ea primum Difficilis magis ad credendum constet: itemque Nil adeo magnum, neque tam mirabile quicquam, Paullatim quod non minus fiat mirabile cunctis.' Mox ita pergit: 'Principio cœli clarum purumque colorem,

Quemque in se cohibent palantia sidera passim, Lunæque et solis præclara luce nitorem: Omnia quæ si nunc primum mortalibus adsint, Ex improviso ceu sint objecta repente, Quid magis his rebus poterat mirabile dici? Aut minus ante quid auderent fore credere gentes? Nihil, ut opinor, (ita hæc species miranda fuisset.) Quam tibi jam nemo (fessus satiate videndi) Suspicere in cœli dignatur lucida templa!' Ubi tamen ordo potest esse, et meo judicio est. *Cœli clarum colorem, &c. Quam nemo tibi jam dignatur suspicere.* h. e. Quam pauci, imo quam nulli omnino sunt, &c. *Preig.*

440 *Cum semel ex omnibus*] Ita veteres omnes. In quibusdam: *hominis;* qua in re sæpe variatum est. Sup. l. 120. Cur ergo Marullus: *omnibus e membris?* Vide Indicem, 'Omnibus.' *Gifan.*

Cum semel ex hominis membris] In duobus libris manuscr. reperi scriptum, *Cum semel ex hominis membris*: quos nunc sequor. Nam olim secutus eram vulgatam et receptam scripturam, quam alii veteres confirmant, *Cum semel omnibus e membris, &c.* quam tamen ne nunc quidem damno. Thraso autem ridicule vult legi, *Cum semel ex omnibus membris.* Nam omnino vel sic, ut nunc edidi, vel sicut olim, legendum. *Lamb.* Alii Codd. *Ex hominis membris:* Gifanius, *Ex omnibus membris:* 'omnibus' autem Terentius et Plautus sæpe corripiunt. *Creech.*

Cum semel omnibus e membris] *Ex hominis* V. et Mss. et recte. Observaverat Scaliger primam in 'omnibus' brevem esse. *Beverl.*

441 *Quippe etenim, &c.*] Cum anima (inquit, corpore cohiberi non possit, ubi id aliquo casu) tanquam vas, conquassatum et rarefactum est, quanto minus ullo aëre contineri poterit? *Lamb.*

442 *Cum cohibere nequit*] Quidam libri habent, *Quam cohibere nequit, &c.* quam lectionem probo, ut sit hic ordo verborum: Quippe etenim, qui credas animam ullo aëre cohiberi posse, quam corpus, quod quasi vas ejus fuit, non potuit cohibere, &c. nonnulli, *Quom cohibere, &c.* quam non improbo. *Lamb.*

Quom cohibere] Ita scripsi, cum in quibusdam libris esset, *Cum;* in aliis, *Quam.* Gif.

443 *Venis*] Tollenda est distinctio; minor enim esse debet. *Faber.*

445 *Corpore qui nostro rarus magis am cohibessit*] Hunc locum ita feliciter restitui, ut omneis eruditos et politos homines mihi gratulaturos confidam. Nam libri vulgati, in quibus scriptum est, *rarus magis incohibescit,* plane mendosi sunt, neque verbum *incohibescit* Latinum est, neque probabilis ex ea lectione sententia elici potest. Hæc autem scriptura, quam restitui, facilis et plana est. Qui aër (inquit) nostro corpore rarior, *am* (i. e. eam) *cohibessit,* i. e. cohibuerit. 'Am' dicebant antiqui pro eam, 'im' et 'em' pro eum, ut testantur grammatici veteres. Jam 'cohibessit' pro cohibuerit, etiam antiquum: cujusmodi sunt illa apud Plaut. 'servassim,' 'supplicassis,' 'negassim,' 'prohibessis,' &c. pro servaverim, supplicaris, negaverim, prohibueris, &c. Cum hæc scripsissem, et ita edidissem, nisi quod *em* pro *am* aliud agens edideram, Thraso *cohibessit* quidem probavit, sed pro *em cohibessit,* quod olim edideramus, *am cohibessit* scribere se velle dixit, quasi hujus emendationis inventor. Specta, lector, hominis ingenuitatem et candorem. *Lamb.*

Am cohibessit] Cum in vulgatis libris esset, *incohibessit;* Lambinus fecit: *em cohibessit.* Gif.

Am] Nos, *an;* ut ex 'inquirere,' 'anquirere' alibi. *Gifan. in Ed. pr.* Nos, *am.* Vide Indicem. *Gifan. in Ed. post.* Dicebant 'Im,' pro eum,

'Am,' pro eam, &c. *Faber*. Cur non, *Eam cohibessit*, ut inf. 507. 'Cur eandem.' *Preig*.

446 *Præterea gigni*] Secundum argumentum: Mens una cum corpore gignitur, crescit, senescit: ergo et cum corpore moritur. Lactantius, seu (ut alii appellari volunt) Lutatius Firmianus, ducto hinc initio, omnia fere Lucretii argumenta adversus animorum immortalitatem diluit ac refellit 7. 12. de Div. Præm. Verum quod ad hanc sententiam attinet, etiam Aristoteles et M. Tullius præclare has easdem rationes dissolvunt, ut mox ostendemus. Antipater quoque clarus medicus, ut refert Eustath. ad illum locum Hom. Ιλ. λ. vs. 115. 'Απαλόν τε σφ' ἦτορ ἀπηύρα, ex eo ratiocinabatur et concludebat, animum una cum corpore affici, quod una cum eo crescat et minuatur: cum tenerum corpus est, animum quoque esse tenerum: cum adultum, animum quoque esse adultum et perfectum: et ita una cum corpore intereunte, interire. Crebro autem usurpat ἦτορ ἁπαλὸν, et ἁπαλαὶ φρένες, Homerus, i. e. 'tener animus,' et 'tenera mens,' de animalibus nondum adultis loquens. Sic Lucretius inf. eod. lib. 756. 'Scilicet in tenero tenerascere corpore mentem Non fugient. quod si jam fit, fateare necesse est, Mortalem esse animam.' *Lamb*. Secundo vss. 14. hoc modo disputat: Quod cum corpore gignitur, adolescit, senescit, et deficit, id mortale est: at hæc omnia de animo dicenda; pueri enim æque mentem ac corpus debiles incedunt, adolescenti cum firmioribus viribus accrescit firmius judicium, dum senis mens et corpus pariter vacillant. *Creech*.

449 *Animi sequitur sententia tenuis*] Ter. in Hecyra 3. 1. 30. 'Pueri inter sese quam pro levibus noxis iras gerunt? Quapropter? quia enim, qui eos gubernat animus, infirmum gerunt.' *Hav*.

454 *Linguaque, mensque*] In quibusdam libris legitur, *lingua, animusque*. Ego tamen nihil mutandum censeo. 'Delirat lingua' autem, i. e. delira, aut deliris convenientia loquitur. *Lamb*. In quibusdam libris, pro *mensque* est *animusque*. Gif. Alii, *Lingua animusque:* nescio quis legit *lingua, madet mens*. ut vs. 478. *Creech*. Marg. quoque nost. *madet mens*, ut pag. seq. verum ex ista seq. pag. h. e. ex vs. 478. invito, ut opinor, auctore, transsumptum veræque lectioni hoc loco substitutum est, ut factum apud Lucretium sæpius in similibus. *Preig*.

455 *Desunt*] Forte: *defiunt*. Gifan.

457 *Ceu fumus in altas*] Subintell. dissolvitur: aut legendum, *ceu fumum*. Lamb.

Ceu fumum in altas] Sic legendum assero: etsi in libris: *fumus*. Τὸ m, non extritum, mendi origo. Vide inf. hoc lib. vs. 582. et sup. 2. 456. *Gifan. in ed. post. tantum*. Vide Emendationes. *Faber*. Sed nihil ibi ad hunc locum reperitur. *Ceu fumum* Gifanius. Quanquam non video quid ibi agat 'fumus.' Qui argumentum perpendit, fatebitur Lucretium scripsisse *cum corpore:* nam vs. 456. 'Gigni pariter cum corpore, et una Crescere sentimus.' *Creech*.

458 *Pariterque videmus*] Sic jam bis edidi, neque nunc factum muto. Sed non displicet mihi tamen altera scriptura, *Pariterque videtur Crescere, et* (*ut docui*) *simul ævo fessa fatisci*. Lamb. Pro *pariterque videmus* alii legunt *Pariterque videtur Crescere, et ut docui, simul ævo fessa fatisci*. non tanti est; priorem tamen lectionem libenter præferam. *Creech*.

459 *Fessa fatiscit*] Sic habent omnes fere libri vulgati, et tres calamo scripti; unus, *fatisci*. quod si recipiemus, legendum erit in versu superiore, *pariterque videtur*. 'Fatiscor' autem dixisse veteres, pro fatisco,

notat Nonius: eoque utitur Lucret. 5. 309. 'Non delubra Deum, simulacraque fessa fatisci?' Jam quod dicit hic Lucretius animam seu animum cum corpore senescere, negat hoc Aristot. lib. 1. de Anim. docetque, quemadmodum si senex, juvenis oculum sumeret, fore ut æque acute cernat atque juvenis: ita si instrumentum, aut vas animæ, detur seni integrum et recens, fore ut contempletur, cogitet, intelligat proinde ac si juvenis esset. non esse igitur animi vitium, si senes delirent aut desipiant, sed corporis: neque senectutem esse in animo, sed in instrumentis et sedibus animi. animum enim esse morbi et senectutis expertem, et divinum quiddam. *Lamb.* Quidam veteres: *fatisci.* Gifan. Legendum στεῤῥῇ ἀνάγκῃ, legendum, inquam, *fatisci.* Geminat autem voces suas Lucretius. *Faber.*

460 *Huc accedit, uti, &c.*] Sic habent lib. manuscr. non, ut vulgati, *id ipsum.* Sic autem Arnob. lib. 2. adv. Gent. 'Quicquid enim causa ingruente nonnulla, ita mutatur, ut integritatem suam retinere non possit, id necesse est judicari esse passivum. Quod autem est promtum atque expositum passioni, corruptibile esse, ipsa passibilitate interveniente denuntiatur.' Hoc argumentum refellit etiam M. Tull. lib. 1. Tusc. Quæst. his verbis: 'Alteram affert rationem Panætius' (adversus animorum immortalitem scilicet) 'nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos: ergo etiam interire. Hæc refelli possunt. sunt enim ignorantis, cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet: non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinesque versentur: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas a mente et disclusas putat.' *Lamb.* Tertio vss. 15. Cum corpus morbo tentetur, mæror, timor, &c. animum occupant; at morbo isto corpus corrumpitur, par igitur est ut animus mærore corrumpatur. Imo morbis, quorum sedes in ipso corpore esse omnes confitentur, mens aliquando attingitur. Sic insani animus delirat, lethargici sopitur; cum vero vis morbi et dolor ad animum usque penetrent, mortem etiam insequi maxime credendum. *Creech.*

Ut ipsum] *Id ipsum.* Aliis: *in ipsum.* Gif.

461 *Durumque dolorem*] Sic habent lib. manuscr. vulgati autem, *durumque laborem.* Lamb. *Durumque laborem* alii: quam lectionem non rejicerem, cum vs. 367. "'Ostia suscipiunt ullum reclusa laborem.' *Dolorem* vero defendi potest e vs. 473. 'Nam dolor, et morbus lethi fabricator uterque est.' quamvis aliqui legunt *pavor.* Creech. Ita (*dolorem*) in veteribus libris, ut et inf. *Nam dolor ac morbus.* Vulgati: *laborem.* Gifan.

464 *Quinetiam*] Tertium argumentum: Animus interdum est particeps morborum corporis, i. e. morborum corporis sensus et contagio ad animum penetrat, ac permanat: ergo æque, ut corpus interit. Huc pertinet illud Arnobii ex lib. 2. 'Ipse denique animus, qui immortalis a vobis et Deus esse narratur, cur in ægris æger sit, in infantibus stolidus, in senectute defessus.' *Lamb.*

465 *Dementit enim, del.*] Quidam libri habent, *dementia enim, deliraque fatur.* Ego scripturam receptam retineo, *dementit enim:* quamquam *dementia enim,* reperitur etiam in nonnullis libris vulg. Parisiensibus, Germanicis, Italicis. Omnino verbum *dementire* mihi suspectum est, ut a nemine alio, quod sciam, usurpatum, nisi forte a Lactant. lib. 4. ubi fortasse pro dementire, dementare legendum est. Usitatius enim est 'dementare:' eoque utuntur Apuleius

et Tertullianus. *Lamb.* Quidam libri: *dementia.* Gifan.

466 *Lethargo*] Veterno. Ex quo veternosus, qui gravi premitur somno. *Lamb.*

467 *Nutuque cadenti*] Ita habent tres libri scripti, et aliquot impressi: Florent. autem et Lugd. *vultuque cadenti.* quam posteriorem scripturam non improbo. Sic enim fere Virgil. Æn. 6. 863. 'Sed frons læta parum, et dejecto lumina vultu.' Verumtamen hanc, quam secutus sum, magis probo. Nam hoc 'nutu cadenti,' illis simile est, quæ supra collegi ad illum locum. 'Sonitu distare sonanti,' 1. 826. quibus adde et illud ex eodem Lucret. 4. 586. 'Ludoque jocanti.' Nam per nutum nihil aliud significari videtur, quam capitis dejectio, seu demissio: vel caput demissum, et quasi cedens. Sic Plautus Asin. 2. 3. 23. 'Atque hercle ipsum adeo contuor, capite casanti.' Ita enim lego apud Plautum, non, ut vulgo, *capite quassanti.* Atque hæc est una ex sexcentis emendationibus nostris, quibus Plautus a nobis in integrum restitutus propediem in manus hominum, Deo opt. max. approbante, perveniet. *Lamb.* Ut 'sonitu sonanti,' et 'ludo jocanti.' Alii *vultuque cadenti:* utrumvis eligas, nullibi vero invenies lethargum venustius depictum. *Creech.*

Vultuque cadenti] Ita erat in libris nostris; quod rectissimum est. Alii: *nutu.* Gif.

469 *Ad vitam quo revocantes*] Solebant veteres aqua calida mortuos abluere, et per intervalla conclamare, quod plerumque solet spiritus extremus efflatus esse putari, et homines fallere. Donatus ad illum Terentii locum in Eunuch. 2. 3. 54. 'jam conclamatum est,' hæc annotat: 'i. e. transactum ac finitum est, ut, conclamata corpora nihil reliqui jam habent ad vitæ officia.' Virg. Æn. 3. 68. 'animamque sepulcro Condimus, et magna supremum voce ciemus.' Ne illud quidem ab hoc alienum est, quod illi iidem veteres, eorum qui in terris longinquis et alienis, aut in prœlio mortui essent, animas ter vocare solebant. Homer. 'Οδυσσ. ι. 64. Οὐδ' ἄρα μοι προτέρω νῆες κίον ἀμφιέλισσαι, Πρίν τινα τῶν δειλῶν ἑτάρων τρὶς ἕκαστον ἀῦσαι, Οἳ θάνον ἐν πεδίῳ Κικόνων ὕπο δῃωθέντες. i. e. 'Neque vero mihi prius seu ulterius naves utrinque incurvæ cucurrerunt, quam unumquemque infelicium sociorum, qui in campo Ciconum ferro interemti erant, ter vocassemus.' Et Virg. 2. 769. 'mœstusque Creusam, Nequicquam ingeminans, iterumque, iterumque vocavi.' Idem 6. 505. 'Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem Constitui, et magna maneis ter voce vocavi.' *Lamb.*

470 *Lacrymis rorantes*] Ex quo verbum 'complorare.' *Lamb.*

472 *Quandoquidem penetr.*] Profert hunc versum Nonius in voce 'contagium.' *Lamb.*

473 *Leti fabr.*] Mortis causa efficiens, seu mortis effector. Tralatio est. *Lamb.*

Dolor] Marg. noster; *pavor.* Confer Var. Lect. ad vs. 461.

474 *Multor. exitio perd.*] Post hunc versum inculcant quidam duos vss. *Præterea mentem sanari, &c. Et pariter flecti, &c.* non recte. Qui suo loco infra non longe ponentur. Hic locus eis alienus est, neque huc recipi nec debent, nec possunt. *Lamb.*

Præterea mentem sanari, corpus ut ægrum, Et pariter flecti medicina posse videmus] Ex Cod. Anglicano hos interjeci; qui, etsi infra paullo post repetantur, hic tamen non sunt alieni. Et illud: 'Et quoniam,' &c. indicat hos versus hic jam antea fuisse positos. Iisque hic ostendit, morbis obnoxiam esse mentem. *Gifan.* Marg. noster, huic non nisi unicum subnectit versiculum. Isque ita habet: *Præterea mente sanari corpus inani.*

Addita expl. 'mente inani, i. e. vacua ab omni cura et dolore. Male expunxit Lambinus.' Sic ille. Mihi vero nondum liquet. Turbatum nonnihil hoc loco, facile mihi persuadeo. videri enim possunt vss. 473. et 474. 'Nam dolor,' &c. potius versui 463. subjiciendi, hoc modo: *Quare participem lethi quoque convenit esse; Nam dolor ac morbus, &c.* Nimirum ut tanquam ad aliud argumentum transeat in seqq. 'Quin etiam morbis,' &c. Quorum hæc denique sit clausula: *Quare animum quoque dissolvi fateare necesse est; Quandoquidem penetrant in eum contagia morbi, Et pariter mente sanari corpus inani.* Monendum quoque, ita vulgatam potius lectionem vs. 461. *laborem*, quam *dolorem* arripi debere, ut versu sequenti, 'dolorem' quidem ad animum, 'morbum' autem ad corpus referat, atque ita evincat, illum animo idem quod hunc corpori præstare. Verum penes lectorem eruditum judicium esto. *Preig.*

475 *Denique cur hominem*] Quartum argumentum quod est item valde imbecillum. et tangit Aristoteles libro primo de animo. est enim non intelligentis, hæc omnia fieri et accidere vitio corporis, non animi. *Lamb.* Quarto, vss. 11. ebrium in scenam producit, delirantem, clamantem, cœlum denique cum terra miscentem; cujus, ut neque manus neque pes, ita nec aures nec oculi, neque mens ipsa officium suum faciant. Unde vero hæc omnia, nisi quod spiritus vini agiles et impetuosi per corpus omne diffusi turbant, agitant, et distrahunt animum? At quicquid imbelli vi turbari disjicique possit, idem vehementiori impetu corrumperetur. *Creech.*

477 *Præpediuntur Crura vacill.*] Sic Chremes ille Terentianus in Eun. 4. 5. 1. 'Atat, data hercle verba mihi sunt: vicit vinum, quod bibi, At dum accubabam, quam videbar mihi pulchre sobrius! Postquam surrexi, neque pes, neque mens satis suum officium facit.' sic Pseudolus ille Plautinus 5. 1. 3. 'Quid hoc? siccine hoc fit? pedes statin' an non? An id voltis, ut me hic jacentem aliquis tollat? Nam hercle si cecidero, vestrum erit flagitium. Pergitin' pergere? ah, sæviendum mihi Hodie est. Magnum hoc vitium vino est: Pedes captat primum; luctator dolosu' est.' *Lamb.* Uti Terentius tribus verbis, sic unico LXX. Interp. Jer. 23. 9. *ἄνθρωπος συνεχόμενος ἀπὸ οἴνου*, quem Propheta sacer 'virum, quem vinum transiit,' in ipso fonte vocat. *Preig.*

481 *Cur ea sunt*] Marg. nost. *Curbascunt.* Forte *Curvascunt*, nisi quis malit *Curvescunt*, aut *Curviscunt*, inde exsculpendum duxit. Certe apud Cic. 1. Tusc. Quæst. cap. 28. ex veteri poëta legimus: 'Rami baccarum ubertate incurviscere.' Subit hoc loco cogitare, veteres fortasse 'curvascere,' ad formam τοῦ 'tenerascere,' quod inf. usurpabit noster, vs. 766. &c. usurpasse; Lucretium autem hoc loco ad habitus corporis, &c. inordinatos traduxisse, quemadmodum primitivum *curvus*, alii etiam ad animum transtulere, ex. gr. 'O curvæ in terras animæ, et cœlestium inanes.' Ut sit sensus: Et jam cætera, de genere hoc, quæ sequi solent, hoc est, cæteræ actiones, facta, dictaque, et gestus corporis, 'quare curvascunt?' Amat hanc similitudinem poëta, ut in illis: 'Denique ut in fabrica si prava 'st regula prima, Normaque si fallax rectis regionibus exit, Et libella aliqua ex parti claudicat hilum, Omnia mendose fieri, atque obstipa necesse est, Prava, cubantia, prona, supina, atque absona tecta.' Gass. habet: *Cur ea sint?* Preig. Optime Preig. meus, et confirmat uterque Cod. Lugd. Bat. *Hav.*

482 *Conturbare animam, &c.*] Atqui non animam conturbat vini violentia, sed corpus: quo conturbato, minus expedite suo munere animus fungi potest. *Lamb.*

Corpore in ipso] Tota argumenti vis in his duabus vocnlis sita est; iis opponet τὸ 'sævo futuro,' vs. 485. et τὸ 'aëre aperto,' vs. 507. *Fab.*

484 *Insinuarit*] Intrarit, subierit. *Lamb.*

486 *Quin etiam subit.*] Quintum: cujus eadem ratio est, atque superioris: et conjungit utrumque Aristoteles his verbis, καθάπερ ἐν μέθαις καὶ νόσοις, i. e. 'quemadmodum in ebrietatibus et morbis,' &c. *Lamb.* Quinto, vss. 23. post ebrium, spectaculum non illepidum, comitiali morbo prostratum, horrendum quidem, et quod nemo libenter spectaret, oculis nostris exhibet, attamen venustas versuum Lucretii facit ut aliqua jucunditate contemplemur; ita enim distendit miserum, ita sua membra jactantem depingit, ut quamvis ingenio male collocato irascamur, artifici tamen ignoscere debemus: comitiali morbo affectus desipit et delirat; desipientia vero ista dissolutionem substantiæ animi, saltem conturbationem indicat; quod vero in ipso corpore dissipari possit, quis arbitretur in aperto aëre (anima corpore exsoluta in aëre degat necesse est) integrum manere? Idem enim diceret aquam in vase undique conquassato manere posse, quæ vase perforato diffunderetur. *Creech.*

487 *Ut fulminis ictu Concidit*] Fortasse significat morbum comitialem. conjunge autem verba sic: subito concidit ante ocul. nostr. vi morbi coactus, si legas, *Quinetiam subito*, &c. nam alibi legitur, *subita vi morbi.* Lamb.

488 *Concidit, &c.*] Haud scio an ullibi versus τεχνικώτερος reperiatur. *Fab.*

490 *Inconstanter*] Illud, *Incunctanter*, quod habent Var. Lect. nescio quomodo mihi magis arridet, unde unde emerserit. Forte in lib. vett. repertum fuerit, *Incontanter*, unde vulgatum, *Inconstanter*. Certe quam insulse quis membra sua aut 'jactare,' aut 'fatigare inconstanter' dicatur, quilibet facile videt. Constantiam quippe in hujuscemodi motibus nemo, cunctationem, seu intermissionem ac moram cuncti optabunt, qui circumstant. Sed fortasse ita distinguendum: *Torquetur, anhelat Incunctanter, et in jactando membra fatigat.* Quod si cui placebit, *Inconstanter*, quidem retinere poterit, sed et *Incunctanter* apte quadrabit. *Preig.* Construe: 'et fatigat membra in jactando inconstanter,' quod is facit, cui nulla in uno loco membrove diuturna est requies. *Hav.*

491 *Quia vis*] Lugd. Bat. uterque *qua vis*, non inepte, respectu ad membrorum inconstantem jactationem; quum nunc manus, nunc pes, &c. moveatur. Duos sequentes vss. haud pejus ita iidem constituunt: *Spumans velut æquore salso Ventorum validis fervescunt viribus undæ.* Hav.

492 *Agens animam*] I. e. pellens animam. *Lamb.*

Spumantes æquore] Quia inter se non consentiunt hoc loco libri calamo exarati, secutus sum vulgatos. Proponam tamen scripturæ veteris varietatem. Alii habent, *Spumans in æquore salso Ventorum val. fervescunt, virib. unda*: alii, *Spumans velut æquore salso, &c.* ut sup. ex quibus scripturis vel sic legendum, *Spumans ut in æquore salso Ventorum validis fervescit viribus unda*: vel sic, *Spumans velut æquore salso Ventorum, &c.* ut sup. 'spumantem' undam etiam Virg. dixit Georg. 4. 529. 'Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.' *Lamb.*

Spumantes ut in æquore] Ita ex vet. libris restitui; *s* litera in 'spumantes' extrita. Vide Indicem. Cujus rei ignoratio mendum creavit. Quidam veteres: *spumans velut*; male. *Gifan.* Alii, *spumans velut*: Alii *spumantes æquore salso Ventorum ut, &c.* Gifanius *spumantes ut in æquore salso*, et litteram

s in 'spumantes' abradit. En litem grammaticis dignam! *Creech.*

496 *Ejiciuntur*] I. e. emittuntur: sic doctissimi viri legi volunt: quibus assentior: nam libri omnes habent *Eliciuntur*. Sic sup. eodem lib. 58. 'Nam veræ voces tum demum pectore ab imo Ejiciuntur,' &c. ubi tamen libri omnes habent *Eliciuntur*. Lamb.

Eiciuntur] Ita et hic malui. In libris *Eliciuntur*. Vide Indicem. *Gif.* Marg. noster, una cum Vossianis, &c. *Eliciuntur*. Sic et sup. hoc lib. vs. 58. 'Nam veræ voces tum demum pectore ab imo Ejiciuntur,' &c. Ubi similiter noster, inter alios: *Eliciuntur*, verbum, hoc loco, adeoque et supra, appositissimum rei, præsertim postquam jam præcessit verbum 'exprimitur' de gemitu, et 'afficiuntur,' de membris; quæ vim extrinsecus illatam manifesto notant; sic enim et 'eliciuntur,' tanquam vi externa, vocis semina, non 'ejiciuntur,' quod vim intrinsecam notaret. *Preig.*

497 *Qua quasi consuerunt, &c.*] Lambinus hunc versum, ut spurium, delet cum sit elegantissimus. *Gifan.* Hunc versum me auctore deleto, ut spurium; quem qui dicunt esse elegantissimum, ipsi sunt omnis elegantiæ expertes, et imperiti, et cæci judicant de coloribus. Eodem judicio paullo ante sic legendum putaverunt, *Spumantes ut in æquore salso Ventorum validis fervescunt, &c.* ut litteram *s* (inquiunt) in 'spumantes' intelligamus esse extritam. O elegantiam et venustatem inauditam, et vel ipsa Venere venustiorem, si Diis placet! *Lamb.* Qui elegantiam hujus versus cum Gifanio admirantur, isti sibi habeant. Id novi, istum cum omni sua venustate abesse posse. *Creech.* Tangit hunc versum Palm. in Spicil. Tom. 4. Fac. Crit. pag. 681. eumque Lucretio vindicat, contra Lambinum. ''Canes consuetos,' inquit, absolute sine præterea verbo, vocat, (4. 995.) exemplo eodem, sensu alio tamen, quam Plautus 'consuetum puerum.' Idem in Pseudolo (4. 7. 82.) ''Etiamne facere solitus es puer? scin' quid loquar?' Male, hoc modo; nam legendum est: *Etiamne solitus es puer?* &c. Neque enim meritorii pueri faciunt, sed patiuntur. Verum ignorata vis est illius 'solitus.' 'Consuetos domi' pellepide, quantum quidem ejus judicare possum, appellat, contra quam qui venatici. 'Consuescere' autem 'domi,' quemadmodum 'Curare domi,' Plaut. 'Servare domi,' Ter. alii alia. At interpres Lucretianus suum hoc loco versum inculcat; si Diis placet. Et quasi parum sit, alibi hunc delet: 'Qua quasi consuerunt, et sunt munita viai.' Ut autem pueri 'consuescere' dicuntur, atque hinc, 'consueti,' qui, ut Petronius ait, 'teruntur.' Sic 'viæ consuescere:' et ea sunt 'munita viarum.' Græca figura scilicet, 'viæ munitæ.'' Hæc Palm. At 'munita viai,' quid nisi Homeri illud ἕρκος ὀδόντων, per quod ἔπος φυγεῖν ipsi solet? Confer Iliad. δ. 350. et ξ. 83. Odyss. etiam ψ. 70. *Hav.*

500 *Eodem illo distr. veneno*] Divulsa et disparata illo eodem veneno, nempe atra bili. *Lamb.*

503 *Tum quasi vacillans*] Ita omnes libri. vacillantem poëta fecit versum ratione rei. Quod tralatitium. Nam τοῦ 'vacillo' prima est brevis. Lambini *talipedans*, etsi egregium, et Ennianum sit, non ausim recipere, contra omnes libros. Fortasse etiam 'vacillo' primam habuit ancipitem. *Gifan.*

Tum quasi talipedans] Sic hunc versum restitui, haud dubia conjectura ductus. cujus mei facti nomine spero politos omneis his litteris homines mihi gratiam habituros. Nam vulgata quidem scriptura, quæ et in manuscriptis et in vulgatis libris reperitur, sine dubio mendosa

est: nec potest nomen *vacillans* in hoc loco, salvis metri legibus, manere: nec verbum 'vacillo' primam habuit umquam ancipitem: nec Lucretius voluit versum facere vacillantem: nec scribendum est *vaccillans* gemino *cc*. Denique legendum *talipedans*, ut ego edendum curavi: quantumvis licet reclament Thrasones et sycophantæ. Meæ autem conjecturæ ratio hæc est. Scriptum erat in emendatis membranis, *Tum quasi talipedans*, &c. studiosus aliquis lector ad oram libri sui, in quo sic erat scriptum, adscripserat *vacillans*, ut vocem obscuriorem hac notiore declararet. Scriptor librarius, qui postea ex eo exemplo librum descripsit, omisso vero nomine, supposuit alterum interpretationis causa adscriptum, nempe pro *talipedans*, *vacillans*. In quo genere sæpe peccabant scriptores illi, quemadmodum supra admonuimus in 'audeas,' pro ausis, et in 're vera tamen haud sit.' pro re non sit tamen apse: et hoc libr. in extr. 'invitus adhæret, et angit,' pro ingratis hæret, et angit.' Sic apud Catull. carmine in Egnatium, scripserant; 'atque ruffam defricare gingivam,' pro russam pumicare gingivam; quod ex Apuleio in Apolog. notavit Turneb. Sic nuper apud Demosth. in oratione *κατὰ Μειδίου*, non longe ab extr. reposui *ἐκλάζετε* ex Harpocr. pro *ἐκεκράγατε*: quod eodem librariorum errore in codices Demosthenis irrepserat. Sic in oratione pro Milone, in prooemio, vulgo legitur *pristinum morem judiciorum minime vident*, cum libri manuscripti habeant, et a Quintiliano referatur, *pristinum morem judic. requirunt*. quo modo se Fr. Fabricius Marcoduranus, Germanus, homo doctiss. et vir optimus, in libris manuscr. reperisse ad me scripsit. 'Talipedare autem (inquit Festus) antiqui dicebant, pro vacillare pedibus lassitudine, quasi quis trahat pedes, et talis videatur insistere, aut identidem pedes tollere.' *Lamb.* Egregia Lambini emendatio. Antea legebatur *vacillans*, contra metri rationes. *Talipedare* autem, ex Festi glossis, est vacillare pedibus præ lassitudine. *Faber.* Syllabæ (inquit Turnebus Adv. 21. 2.) vim adfert, quam contra naturam brevem proceram facit: sed eadem fere licentia tendit 'liquidum,' in quo tamen tum audiri debet ita sonans *u*, ut in 'vivido,' quasi 'licuidum,' aut si ut tenue dissyllabum efferretur *u* consonante: aut 'vaxillans' erit legendum ea deductionis ratione a vacillo, ut a pauculo 'pauxillum:' aut *c* geminato *vaccillans* legendum, ut in antiquo libro reperio. Hæc Turnebus, cujus scripturam confirmat uterque Lugd. Bat. nimirum ut 'relligio' et multa similia geminata; neque possum Lambini præclaram vocem admittere, quam certe vel unus ex tot Mss. servasset, vel vestigia ejus ostendisset, quum complures antiquas et inusitatas ejusdem poëtæ voces nobis exhibeant. Neque Festus quoque (quo nititur) Lucretium ibidem laudat. *Hav.* Marg. noster: '*Vacillans*, Mss. et recte, vide quæ ad Nonium.' Vossius quoque pater, in Etymol. ad v. 'vacillo.' 'Scio, inquit, Lambinum, ubi 'vacillans' legitur, priore longa' (id autem non nisi hoc loco fit apud nostrum) 'sive, ut in optimo nostro Msto legitur, *vaccillans*, scribere, *talipedans*, voce Enniana. Sed facit id præter codd. omnium fidem.' Lambino, cujus ista speciosa magis, quam necessaria est emendatio, facile contra Gifanium concesserim, Lucretium non fecisse versus vacillantes; at quod addit, nec verbum 'vacillo' unquam ancipitem habuisse primam, id vero nondum ita liquet: satis est, si vel semel tantum, uti hoc loco, omnium librorum fide, producat. Præsertim, cum

ipsa vox 'baculus,' unde nostrum 'vacillo' quam commodissime deducitur, primam suam brevem in compositione vocis 'imbecillus,' non apud Horatium modo, quem laudat Vossius, loco citato, sed et apud nostrum sæpius producat. Vide 5. 1082. ut et 3. 603. *Preig.*

505 *Hæc igitur*] Hæc, nempe animus et anima, ubi jactentur, et laborent, &c. vel dic hoc modo: hæc, videlicet anima, ubi tantis morbis in corpore ipso jactetur, miserisque modis distracta laboret, cur eandem credis, &c. et ita 'eandem' erit dissyllabum, quod non est novum. Si in ipso corpore (inquit) inclusa anima, in quo ab omni injuria tutior et munitior esse debebat, quam in aëre, tam gravibus tamen morbis afficitur, et tot malis conflictatur: quanto credibilius est, eam conturbatum atque agitatum iri extra corpus in aëre aperto a ventis jactatam? *Lamb.*

507 *Cur eandem*] Sic malo legi, ut jam dixi, et sup. vs. 445. 'jactetur,' 'laboret,' ut referantur ad animam. Atque ita in voce 'eandem,' *e* et *an* coölescent in unam syllabam, ut sæpe alibi. Quod si quis malet legi *eadem*, tum legendum erit *jactentur*, *laborent*. Lamb.

Aëre aperto] In supremis ætheris auris, Fayus: ubi viz. nulli flant venti, nullæ sæviunt procellæ: acute! *Creech.*

509 *Et quoniam mentem, &c.*] Sextum argumentum. Animum ægrum sanari videmus, ut corpus: sanari autem nihil potest quin ei vel addatur aliquid vel detrahatur, vel trajiciatur. quod autem immortale est, ei nihil neque addi, neque detrahi potest: ergo animus est mortalis. *Lamb.* Sexto, vss. 16. animum hunc delirantem et desipientem medicinæ ope restitui posse, et in pristinam sanitatem reduci cernimus; ideo fit aliqua in animo mutatio; ergo adduntur novæ partes, detrahuntur aliquæ, aut alio ordine particulæ animi collocantur; omnis enim alteratio fit vel adjectione, vel detractione, vel trajectione particularum. At quod novas partes recipit, quod aliquas amittit, id etiam, cujus partium situs et ordo mutatur, mortale sit necesse est. Sive igitur ægrescit animus, ut argumenta superius allata probant, sive convalescit, suam mortalitatem confitetur. *Creech.*

511 *Præsagit*] Præsignificat. *Lamb.*

514 *Adoritur, et infit*] Aggreditur, et incipit. sic idem 5. 1207. 'Illa quoque expergefactum caput erigere infit.' sic et Virg. 10. 100. 'Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas, Infit.' et 11. 301. 'Et Venulus dicto parens ita farier infit.' Plaut. Aul. 2. 4. 39. 'Infit ibi postulare plorans, ejulans, Ut sibi liceret milvium vadarier.' Fest. 'Infit,' incipit. Ne quis autem de hac scriptura dubitet, sic habent tres libri manuscr. ubi vulgati, *adoritur et ipsum*, plane vitiose. Mendose autem apud Prisc. in verbo 'adoriri,' hic versus adscribitur Lucillio. *Lamb.* Pro incipit liquido quoque sumit Plautus Aulul. 2. 4. 39. 'Homo ad prætorem plorabundus devenit: Infit ibi postulare, plorans, ejulans.' Idem firmant Glossæ Philoxeni, in quibus legere est, 'Infit,' ἄρχει λέγειν. congrue sane isti Liviano, 'Ibi infit, annum se tertium et nonagesimum agere.' Voss. de Anal. 3. 40. Pæne ejusdem significationis utramque est. *Faber.*

516 *Transferri*] Sic vet. libri, recte. Marullus, et vulg. *transferri*. Gifan. in altera tantum ed. Vitium, ut credo, typogr. hic latet. *Hav.*

517 *Neque defluere hilum*] Ita scriptum reperi trib. lib. manuscr. et in antiq. Venet. nam vulgati habent *diffluere*. *Defluere* autem, i. e. decedere. tralatio. *Lamb.* Ita (*defluere*) recte Lambinus. Vulgati: *diffluere*. Contra, nos in Noct. Att. fecimus. *Gifan.*

518 *Nam quodc. suis, &c.*] Hic vs. et proximus positi jam sunt sup. l. 671. *Lamb.*

520 *Ergo animus*] Sive igitur (inquit) fateamur animum incidere in morbum, et ægrum esse, sive adhibita medicina sanari: utrovis pacto immortalitatis suæ signa dat. *Lamb.*

522 *Falsæ rationi*] Eorum scilicet qui dicunt, animum esse immortalem: ut vult Lucretius. *Lamb.*

523 *Et effugium præcl.*] Sic locutus est l. 974. 'Quorum utrumque tibi effugium præcludit, et omne Cogit ut exemta concedas fine patere.' *Lamb.*

524 *Ancipitique refutatu*] I. e. refutatione duplici, et in utramque partem valente, sive hoc, sive illud dicas. tralatio ducta est ab ense ancipiti. *Lamb.*

525 *Denique sæpe hominem*] Septimum argumentum. Partes hominis singillatim moriuntur, id est, homo membratim interit, et ita scinditur anima: quod si fit, mortalis habenda est. *Lamb.* Septimo, vss. 22. homines sæpe membratim moriuntur, et sensim exspirant, ideo etiam anima sensim perit, quis enim dicat animam, vividam viz. rem et sentientem, in mortuis et sensus expertibus corporis membris residere? quod si existimes animam introrsum se recipere e membris moribundis recedentem, cur in istis partibus ubi conglomeratur anima non vividior apparet sensus? An anima ita constipata et in angustias redacta vim sentiendi amitteret? cave ne id fatearis, illud enim quod ita contractum interiret, æque mortale est ac quod per aëra dispersum et distractum volitat. *Creech.*

Paullatim cernimus ire] Sic habent quattuor libri manuscripti: quibuscum consentiunt impressi Parisiens. et Veneti antiquiores. *ire* autem valet interdum idem quod οἴχεσθαι, nempe *interire*. nam et 'abiisse' dixisse veteres pro 'obiisse,' testatur Festus, ut sup. diximus. *Lamb.* Ita in veteribus plerisque. In aliis: *cernis obire*. Prius malim; ut ante: 'Cernimus, et flecti,' &c. *Gif.* Al. *Cernis obire:* Sic vs. 532. 'Quod si forte putas.' et vs. 542. 'Fateare necesse est.' Versu sequenti quidam legunt *Dispergere*. Creech.

526 *Deperdere sensum*] Quidam libri veteres habent *disperdere*, ex quo putant nonnulli legendum *dispergere*, ut infra 538. 'Dilaniata foras dispergitur,' &c. *Lamb.* Veteres quidam: *disperdere*. Forte: *dispergere;* ut mox: *dispersa*. Gifan.

528 *Inde pedes et crura*] Sic apud Platonem in Phædone extremo, Socrati, hausto jam pharmaco, cum aliquantisper ambulasset, et mox supinus recubuisset, pedes et crura primum frigore correpta sunt, deinde tibiæ, postremo sensim vis pharmaci pestiferi ad cor pervenit, et ita ille animam efflavit. *Lamb.*

530 *Atque*] Hoc, in quibusdam libris inventum, malui. Vide Indicem. *Gifan.*

Animæ] In aliis: *animi;* non male. *Gifan.*

532 *Quod si forte putas*] Occupatio, seu ἀνθυποφορά. Quod si forte arbitraris (inquit) animam se posse in unum contrahere, et introrsum recipere, totamque vim suam e membris omnibus deducere: hoc posito et concesso, sequetur necessario eum locum, in quem sese receperit, et contraxerit, egregie sentire ac sapere. atqui id non fit: ergo dispergitur ac dissipatur, et ita interit. *Lamb.*

533 *Conducere in unum*] Conducere, συνάγειν, contrahere. *Lamb.*

534 *Adeo*] Et hoc rectius est. In aliis: *ideo*. Gifan.

535 *Locus ille tamen*] Pro 'tandem.' *Faber.*

540 *Glomerari*] In unum cogi et contrahi. *Lamb.*

544 *An contracta suis e partibus ob-*

brutescat] Ita libri, et vulg. et vet. Nonius: 'Brutum:' *An contractis in se partibus*. Forte: *contacta suis in p*. Ita et apud Virgilium accidit, 3. Georg. extremo: 'contractos artus,' &c. ex vett. libris: *contactos*. Sed 'contracta' respondet 'dispersæ.' *Gifan*. Quid 'obbrutescat' sit, lippis non est notum, ne multis quidem, qui sibi oculei toti, ut Argus, videntur. Ego 'obbrutescere' esse puto, sensum amittere et vitam, et interire. Nam 'brutum' est non sentiens. Lactant. 7. 12. 'Corpus enim quia e terra est, comprehensibile est, temporale, brutum, atque tenebrosum est; anima vero, quia e cœlo est: tenuis, æterna, sensibilis, illustris est.' Hic aperte 'brutum,' i. e. non sentiens, sensibili, i. e. sentienti, opposuit. *Turneb. Adv.* 10. 8.

An contractis in se partibus obbrutescat] Sic legitur hic vs. apud Nonium in nomine 'Brutum.' 'Brutum' (inquit) 'dicitur hebes et obtusum.' Lucret. &c. Fest. 'obbrutuit, obstupuit, a bruto: quod antiqui pro gravi, interdum pro stupido dixerunt.' Afranius: 'Non possum verbum facere, obbrutui.' Nil refert (inquit) utrum anima dispersa et discerpta intereat, an contractis et conductis in se partibus obstupescat, et sensus suos amittat: quod fieri videmus in homine moribundo. *Lamb.* Ita hunc locum profert Nonius. 'Obbrutescat' autem accipio pro, sensum amittat. *Faber*.

547 *Et quoniam mens est*] Argumentum octavum. Mens, hominis pars est, ut manus, oculus, &c. At pars a toto homine separata, nec sentire, nec esse potest. Ergo animus sine corpore constare non potest. docuit autem supra, animum esse hominis partem, ut caput, aurem, manum, &c. vs. 94. 'Primum animum dico, mentem quem sæpe vocamus, In quo consilium, &c. Esse hominis partem nihilo minus ac manus, ac pes,' &c. *Lamb.* Octavo vss. 10. animus est pars hominis, ut superius vs. 94. probatum est, certoque loco continetur, perinde ac nares et oculi. At oculos effodias, et abscindas nares nec illi colores, neque istæ odores percipient. Idem igitur de anima separata dicendum est, dum illa non sit minus, quam cæteræ partes, corpori conjuncta. *Creech.*

550 *Et veluti manus, atque oculus*] Pars enim a toto separata, pars esse desinit, et habetur tanquam pictum quiddam: verbi gratia, manus picta, pictus oculus. qua de re supra. Cum his autem Lucretianis congruunt illa Arnob. lib. 3. 'Neque enim partes hoc ipsum esse, quod totum est, aliqua in re possunt: aut sibi sapere, sibi sentire, quod sine totius animantis assensu nullis propriis afficiantur motibus.' Idem lib. 6. 'Neque enim manus a capite separata, aut pes divisus a corpore, summam possunt præstare totius,' &c. *Lamb.*

551 *Nequeant sentire*] Sic habent duo lib. manuscr. alii *nequeunt*. Lamb.

552 *Sed tamen in parvo, &c.*] Hunc versum non puto esse Lucretianum: itaque delendum censeo. Quidam doctus eum ita legendum putat, *Sed tamen in parvo liquuntur tempore tali.* Lamb. Vide Emendationes. *Faber*. (Verum in Emend. ejus nihil reperitur.) Quidam legit. *Sed tamen in parvo liquuntur tempore tali:* Sed utraque lectio Lambino displicet. Fayus vulgatam lectionem tuetur, et dicit poëtam hoc velle: pedes, oculi, manus, &c. nihil sentiunt, etiamsi vel minimo tempore separata sint a corpore. Rejicit Gassendus, et profecto hunc versum nescio quis inseruit, ut commoda interpretatione voces istas 'neque esse' in præcedenti versu illustraret; Nec dubito illum scripsisse *Sed tamen in parvo liquuntur tempore tabi*. Creech. Egregia, omniumque applausu digna

Is. Vossii emendatio est: *Secta etenim parvo liquuntur tempore tabi.* Quam et Marg. nost. agnoscit. Addito: 'tabi' pro tabe, ut 'parti,' 'contagi,' &c. *Liquuntur* quoque verbum Lucretianum. Sic 2. 1131. 'In partem pejorem liquitur ætas.' et 4. 1287. 'Liquitur extemplo,' &c. Hinc Virg. Georg. 1. 44. 'Gelidus canis cum montibus humor Liquitur.' *Preig.*

554 *Illius quasi quod vas*] Plato in Timæo σῶμα, h. e. 'corpus,' ait esse ψυχῆς ὄχημα, i. e. 'animæ vehiculum:' in Cratylo σῆμα, i. e. 'sepulcrum:' Xenocrates, seu, ut alii volunt, et testatur Harpocratio, Æschines Socraticus, in Axiocho, σκῆνος, i. e. 'tabernaculum, et domicilium.' M. Tull. lib. 1. Tusc. 'Nosce animum tuum; nam corpus quidem quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum.' *Lamb.*

555 *Sive aliud quidvis potis es*] Sic legendum, non *potius*: ut est in lib. vulg. 'potis es' autem valet potes. Quidam legunt *possis*. *Lamb.*

Potis es] Msstorum lectionem *potius* agnoscit quoque marg. nost. quam si ideo tantum in *potis es* commutatam voluere critici, ut esset, quo referretur infinitivum 'Fingere,' ut suspicari licet, inanem haud dubie operam sumpsere. Quippe præcedens, 'quid vis,' quid ni idem possit, quod, 'scilicet,' 2. 468. 'Scilicet esse globosa tamen,' &c. Aut 'videlicet,' 1. 211. 'Esse videlicet in terris primordia rerum.' Verborum itaque hic sit ordo: sive aliud quid conjunctius ei potius vis fingere. *Preig.*

Conjunctius eji] Quidam libri veteres habent *connectius*, ex qua scriptura videtur legendum *connexius eii*. *Lamb.*

Connexius] Ita veteres libri omnes, nisi quod habent fere: *connectius*. Marullus: *conjunctius*. Gifan. in ed. pr.

Connectius] Marullus: *conjunctius*, alii: *connectius*: non bene. *Gif. in ed. post.* At *connexius* heic improbare voluit. Vide Collectanea ejus, in 'Connectius.' *Preig.*

556 *Connexus corpori*] Cum repperissem in duobus lib. manuscr. *Connexus corpor adhæret*, reposui *corpori*, addita vocali *i*, quæ lectio perspicue est recta. Licet etiam legere, *connexus corpore adhæret*, i. e. nexus cum corpore adhæret. quamquam minus probo. Alii legunt, *congrus corpus adhæret*, quam lectionem æque improbo. *Lamb.* Marg. quoque noster *connexu corpus adhæret*, Is. Vossii auctoritate adscripta. Genus loquendi, *corpus adhæret*, ut 'corpus' sit quarti casus, contra Lambinum satis probat in collectaneis suis Gifanius. *Connexu* autem elegantioribus magis arrisurum, quam *connexus*, non dubito. 'Connexu,' ut simplex nexu, in vett. formulis: *mancupio et nexu*, *usu et fructu*. De quibus ad hujus lib. vs. 984. 'Vitaque mancupio nulli datur omnibus usu.' *Preig.*

557 *Denique corporis atque animi, &c.*] Nonum argumentum vss. 22. continetur: Dum corpus et anima conjungitur vivit animal, et sentit; abeat anima, insensile fit corpus, pariter anima a corpore soluta fit insensilis: animam dicas oculum corporis, at quis in effosso oculo visum quærat? Præterea si animæ semina non cohiberentur venis et nervis, nunquam istis motibus, e quibus sensus oritur, affici possint; omnes enim isti motus certum spatium et limites definitos postulant. Si vero dicas animam a corpore solutam rite ab aëre cohiberi posse, perinde est ac si affirmares aërem esse animalem, quod absurdissimum simul et falsissimum videtur. καὶ μὴν καὶ λυομένου τοῦ ὅλου ἀθροίσματος, καὶ ψυχὴ διασπείρεται, καὶ οὐκέτι ἔχει τὰς αὐτὰς δυνάμεις, οὐδὲ κινεῖται, ὥς τε οὐδ' αἴσθησιν κέκτηται. Οὐ γὰρ οἷόν τε νοεῖν αὐτὸ αἰσθανόμενον μὴ ἐν

τούτῳ τῷ συστήματι ταῖς κινήσεσι ταύταις χρώμενον, ὅταν τὰ στεγάζοντα καὶ περιέχοντα μὴ τοιαῦτα ᾖ, ἐν οἷς νῦν οὖσα ἔχει ταύτας τὰς κινήσεις. Epicurus ad Herodot. *Creech.*

Vivata potestas] Ut sup. vs. 410. 'stat cernendi vivata potestas.' Ex variantibus tamen lect. patet, in quodam exemplari suo reperisse Pium: *animo innata potestas*, neglecta, ut fit, elisione. Quod ipsum viris doctis ansam præbuit, et hoc loco aliquid excogitandi, quod otioso huic, ac tantum non intempestivo epitheto substituerent. Nam, ut sup. loco jam citato pro *vivata*, *vitata*, ita hic, non minori mentis acumine sibi seu persuasere, seu suspicati sunt, reponendum *vasta potestas*. Quam apte autem sup. reponatur, *Stat cernendi vitata potestas*, satis ipse contextus declarabit. Hoc loco numeris modo prospiciendum. Lege itaque, ut in promptu est: *Denique corporis atque animai vasta potestas Inter se conjuncta valent, vitaque fruuntur.* Sensus apertus est, et Lucretii hypothesi aptus. 'Vasta' enim est lata, late dispersa. Sic fere 5. 1289. 'et vulnera vasta serebant.' Cæterum cum hoc, tum superiori loco illud *vivata* non aliunde inculcatum putem, quam ex versu hujus lib. 680. 'Præterea si jam perfecto corpore nobis Inferri solita est animi vivata potestas.' ubi propriam absque controversia sedem occupat. Quoniam autem ibi 'animi vivata potestas,' similiter, et eodem colore, imo et sensu dicitur, quo 1. 73. 'vivida vis animi;' vix dubito, quin utrumque locum, si non unice, certe præcipue ob oculos habuerint, et inter se contulerint Grammatici veteres, cum scriberent, ut apud Verrium Flaccum: 'Vivatus et vividus a poëtis dicuntur a vi magna.' *Preig.*

561 *Cassum*] Inane, vacans. Virg. Æn. 11. 104. 'Nullum cum victis certamen et æthere cassis.' Horat. Sat. 2. 5. 36. 'Contemtum cassa nuce pauperet.' *Lamb.* *Cassum* veteres inane posuerunt, et arbitrandum est ejus verbi proprietatem magis ab aranearum Cassibus dictam, quod sint levis ac nullius ponderis; non ut quibusdam videtur, quasi 'quassum:' Plaut. Aul. 2. 2. 14. 'Virginem habeo grandem, dote cassam, atque illocabilem.' Nonius. *Creech.*

562 *Scilicet avolsus radicitus*] Sic jam edendum curavi in secunda editione, longe melius, quam vulgo legitur, *Scilicet avolsis radicibus, &c.* Lamb.

Avolsus radicitus] Probat hanc lectionem marg. nost. cum Mstorum tum Is. Vossii auctoritate. *Preig.* Verior forsan Lugd. Bat. utrorumque lectio *avolsus radicibus*, i. e. oculus separatus a radicibus suis quibus corpori adhærebat; uti vs. 550. omnia illa 'secreta a nobis' negantur sentire posse. *Hav.*

563 *Ideo, &c.*] Forte: *adeo*. Pulcre hæc restituit Lambinus ex lib. veteribus. *Gif.*

568 *Conclusa moventur sensiferos motus*] Primordia animi (inquit) in corpore inclusa, non possunt magnis intervallis evagari atque dissultare: sed moventur motus sensiferos et vitaleis: mortuo autem homine, non jam continentur vinculis, sed soluta et libera diffugiunt, et dissultant majoribus intervallis: *moventur* autem reposui, cum antea legeretur *movebunt*, secutus quattuor lib. manuscr. atque ita loquuntur non solum Latini, verum etiam Græci. Aristot. lib. 1. de anima: ἣν κίνησιν τὸ σῶμα κινεῖται, ταύτην καὶ ἡ ψυχή. i. e. 'quem motum corpus movetur, hunc motum movetur et animus.' Thucyd. lib. 1. κειμένη θέσιν, i. e. 'sita situm.' *Lamb.* Ut ab Horatio, sed sine metaph. dictum est, Od. 3. 6. 21. 'Motus moveri gaudet Ionicos matura virgo.' *Fab.*

570 *Ejecta moveri*] Sic legendum, non *movere*, ut est in vulgatis. Con-

junge autem hæc 'ejecta in auras.' *Lamb.*

572 *Corpus enim, atque*] Si animi primordia, seu animi ipsi, simili ratione extra corpus sese cohibere, et in eosdem motus concludere poterunt, atque in corpore: aër, corpus, et animans erit. At hoc absurdum: ergo, &c. Lectionem vulgatam non sum secutus hoc loco: quæ talis est, *Corpus enim æque animis erit aër, &c.* Nam cum manuscripti sic habeant, *Corpus enim atque animam serit aër:* ex hac aliquantum corrupta scriptura, rectam et emendatam feci, *Corpus enim atque animans erit aër, &c.* quam scripturam taciti probant Thrasones. *Lamb.*

Corpus animans erit aër, si cohibere Se se anima, atque in eos poterit concludere motus, Quos ante in nervis, et in ipso corpore agebat] Et ratio et series versuum proxime superiorum probant locum hunc in optimis quibusque editionibus esse depravatum; legique debere, non *in eos*, sed *in eo:* quæ vox referri debet ad 'aërem:' ...*animans erit aër, si in eo motus suos edit.* Sensus est planissimus: 'Si anima poterit non dissipari οὖσα in aëre, sique in eo motus illos concludet, quos prius in venis agebat, tum vero rem ridiculam inferre licebit, aërem, scilicet, esse animantem; quod falsum. Ergo,' &c. *Faber in Emend.*

Atque animans] Aliis placet *Æque animis.* In sequenti versu *in eo* (viz. aëre) recte legit Faber: id enim tum versus proxime superiores, tum versus proxime inferior 'Quos ante in nervis,' &c. omnino probant. *Creech.*

573 *Atque in eos poterit*] Omnino legendum, uti quædam editiones habent, *atque in eo.* Vide Emendationes. *Faber in Not.* Durum est, quod emendationi suæ firmandæ, in explicationem sensus affert Faber: quis enim dixerit, animam motus suos (aut functiones suas) in corpore aut aëre concludere? Sensus sit, 'futurum, ut corpus atque animans sit aër, si anima,' quæ nempe in aëris auras ejecta, h. e. qua de sermo est, ibi 'sese cohibere et concludere poterit, in eos motus, quos,' &c. i. e. ad obeundas eas functiones, quas ante in corpore obiit. Nota hæc vis est præpositionis 'in.' Adeoque nihil hic mutandum. Pro *sese* marg. nost. *Esse;* mendose. *Preig.*

574 *Quos ante in nervis*] Libri vet. plerique habent *in venis:* quod magis probo. quamquam non admodum refert, utro modo legas. *Lamb.*

In venis] Ita in libris nostris. Vulgati: *nervis;* quod est Marulli. *Gifan.*

578 *Atque animam*] Quidam legunt, *Atque animæ:* quod non improbo. *Lamb.*

579 *Denique cum corpus, &c.*] Decimum argumentum vss. 12. inclusum est. Subducta anima, quæ in partibus intimis sita est veluti totius animalis fundamentum, corpus collabascens putrescit, et in pulverem abit. Unde vero ista tanta corporis ruina, nisi quod anima quæ membra omnia fulcire et continere videbatur, per poros et meatus corporis emanarit? quæ vero sic minutim divisa fuit in ipso sui egressu, comparata ad dispersionem videtur. *Creech.*

580 *Discidium*] Sic legendum, et ita scriptum est in membranis calamo exaratis. de qua voce jam sæpe alias. *Lamb.*

Quin id] Id, nempe corpus. *Lamb.* Improbe *Quin vi.* Creech.

581 *Penitusque*] Et ex intimis atque abditis hominis partibus, et quod proxime dixit, ex imo. *Lamb.*

582 *Uti fumus, diffusa*] Sic Epicurus: Καὶ μὴν καὶ λυομένου τοῦ ὅλου ἀθροίσματος, ἡ ψυχὴ διασπείρεται. i. e. 'Atqui ubi dissolvitur tota summa (i. e. totum animal) dispergitur animal.' *Lamb.*

583 *Atque ideo*] Al. *Atque adeo.* Lamb.

Putre] Quidam libri vulgati: *pute;* fortasse non male. Ut modo: 'tetro odore.' *Gifan.*

589 *Esse*] Forte: *isse;* ut mox 593. 'ire anima.' *Gifan.* Non sequor. *Creech.*

591 *Quinetiam fineis*] Aliud argumentum. Quinetiam (inquit) anima interdum in ipso etiam corpore inclusa, et intra fineis vitæ consistens, labefactata videtur interire, et membra omnia dissolvi: ergo multo magis, cum erit extra corpus, interibit. *Lamb.* Undecimum vss. 14. In vulgo vocato animi deliquio animæ animique vis sic fracta est, ut paulo graviore causa incidente plane dissolvenda arguatur. Cum vero ita labefactari possit animus dum corpus illum tegit et tuetur, quis credat tenuem istam substantiam suo tegmine exutam procellarum et aliarum rerum jugiter incurrentium impetus perferre posse? *Creech.*

592 *Labefacta videtur Ire anima, &c.*] *Ire,* i. e. abire, et interire, ut alibi diximus: secutus sum autem codices manuscr. nam vulgati sic habent, *labefacta videtur, Molliaque exsangui cadere omnia corpore membra, Et quasi supremo, &c.* atque hic proximus versus, quamvis eum retinuerim, non videtur mihi Lucretianus. *Lamb.* Fortasse spurius est. A quibusdam libris abest. Vide tamen supra, vs. 467. 'de vultu cadenti. *Gifan.*

593 *Ire anima, et toto, &c.*] Sic veteres libri. Vulgati fere: *Molliaque exsangui cadere omnia membra.* Gifan. Hunc versum ὀβελίζει interpres. *Faber.* Hunc et sequentem versum multi rejiciunt, nec ego quidem illos injuriarum postulo. *Creech.*

596 *Quod genus est, animo*] *Quod genus, aut animo.* Et: *liquisse ubi, &c.* non male. *Gifan.*

Animo malefactum] Genus loquendi usitatum veteribus, cum significare volebant λειποψυχίαν, seu animi defectionem. Plaut. Mil. Glor. 4. 8. 21. 'Postquam abs te abiit, animo malefactum est huic repente miseræ.' et alicui *malefactum* dicebant, cui aliquid incommodi evenisset. ut idem ibidem 2. 2. 11. 'Nescio quid malefactum nostræ huic familiæ est.' contra 'bene factum,' et 'melius factum.' M. Tull. Tusc. lib. 1. 'Præterea Pompeio nostro familiari, cum graviter ægrotaret Neapoli, melius est factum.' Ter. Andr. 1. 1. 78. 'factum bene. metui a Chryside.' Legendum autem, ut edendum curavi, *Quod genus, esse animo malef. cum perh.* non, ut antea, *Quod genus est, animo, &c.* 'Quod genus' enim solet per se poni, et valet quale est, cujus generis est, &c. Quod alibi a nobis observatum et notatum est. *Lamb.* Nam apud Plautum et Terentium, 'animo male est,' significat, animi deliquium patior. Λειποψυχεῖν in al. edit. legitur, *quod genus esse.* sed τὸ *est* damnari non debet. *Faber.*

597 *Atque animam liquisse*] Λειποψυχίαν nominant Græci, i. e. 'animi defectionem.' Aristot. περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως· Ἀδυναμία τῶν αἰσθήσεων ἡ λειποψυχία: i. e. 'Animæ defectio est sensuum debilitas, sive impotentia.' sic apud Homerum Hector ab Ajace lapide percussus, animo et corpore concidit, Ἰλ. ξ. *Lamb.*

Ubi jam trepidatur] Ab astantibus: omnes, astantes, tota familia, amici, Fayus: judicet lector. *Creech.*

598 *Extremum cupiunt vires, &c.*] Marg. nostr. *vitæ reprendere vinclum;* emendatio necessaria. Vulgata lectio nullius est sensus, certe nihil ad rem facit. Loquitur haud dubie hoc et loco de cognatis amicisve, 'Ad vitam qui revocantes Circumstant, lacrymis rorantes ora genasque.' ut sup. vs. 469. *Preig.*

600 *Conlabefiunt*] Sic legendum, non, ut quidam indoctissimi, iidemque arrogantiss. homines volunt, *con-*

labascunt: quod verbum non potest hic locum habere, propterea quod ejus syllaba secunda brevis est. *Lamb.*

Conlabascunt] Sic veteres nostri. Marullus: *conlabefiunt*. Gifan. Pro *conlabefiunt* reponit *conlabascunt* Gifanius, viz. existimavit ille poëtam (O rem ingeniosam!) cum infirmum aliquod descripserit, infirmos et vacillantes versus de industria fecisse. *Creech.* *Conlabascunt*, marg. quoque noster refert. Ego vero circa hoc verbum ἐπέχω. Gifanio arrisit, opinor, ut versus ipse collabascere videretur. Quod si ita est, accipiat conditionem, cui lubitum fuerit. Mihi solidius quid circumspiciendum videatur. Conf. quæ supra, ad vs. 503. *Preig.*

602 *Prodita*] I. e. foras edita, et prolata: ut sup. 2. 1152. 'Aut aliquo tamquam parto, quod proditur extra.' Sic Arnob. loquitur lib. 4. 'Per humani generis jura, atque ipsius mortalitatis consortia, cum auditis et legitis, ex illo atque ex illa Deus ille est proditus: nonne animi vestri sensus tangit, humanum nescio quid dici, et ex terreni generis humilitate proficiscens?' Profert hunc versum Festus in voce 'prodita.' *Lamb.*

603 *Tegmine demto*] Corpore detracto, quod animæ est tegmen. *Lamb.*

604 *Non modo non omnem possit*] Ita veteres libri. Cur ergo mutemus; vel, cum Marullo: *omne uti;* vel, cum Lambino: *omne incolumis;* ex lib. 5. *Gifan.* Hunc versum sic olim excudi jusseram, *Non modo non omne incolumis, &c.* ex 5. 62. *Nec posse incolumis magnum durare per ævum.* Nam in libris omnibus sic legitur, *Non modo non omnem possit durare per ævum.* quæ lectio ferri potest, ut intelligamus 'ævum' usurpatum esse a veteribus etiam in masculino genere. *Lamb.* Sic 'vitalem ævum' apud Plautum dici in Pæn. 5. 4. 14. notatum Vossio patri in Etym. Qui locus nisi in promptu esset hanc lectionem defendentibus, non levis apud me suspicio oriretur, *omnem ævum*, non a Lucretio profectum, sed ab aliis substitutum simpliciori lectioni, *omne ævum*. Passim hujusmodi locis, quod numeri non constare viderentur, variatum scimus. Sic 'cornum' 2. 386. masculino genere dictum volunt, cum nihil obstet qui neutrum servet, imo 'verum' pro veru ejusdem conditionis, seu formæ vocabulum apud Plautum manifesto neutrius generis est. ut supra l. c. monitum. Verum merito dubites utrum sic, an vero: *Non modo non omne possit durare per ævum*, Lucretius scripserit. Alterum enim rationi Grammaticæ, alterum metro renunciare visum; utrumque ergo satis idoneum, quod male a nasutioribus acciperetur. Cætera, quæ proferuntur, manifesto mendicata sunt. *Preig.*

606 *Nec sibi enim quisquam*] Duodecimum vss. 9. Et nequid intentatum relinquat, ad morientes provocat. Quis autem morientium experitur animam suam ab extremis partibus surgentem per os suum integram exire, et non potius in singulis partibus, ut quemlibet sensum in suo organo, deficere? Nec dubitandum est morientes animarum dissolutionis conscios esse: alias quid quererentur? Læti profecto deponerent exuvias, ut anguis pellem, vel cervus prælonga cornua. *Creech.*

608 *Et superas succedere fauceis*] Sic habent libri manuscr. 'succedere' autem, i. e. sursum cedere, et ascendere, ut sup. 2. 203. 'per auras Aëris expressæ sursum succedere.' et 5. 1274. 'Nunc jacet æs, aurum in summum successit honorem.' *Lamb.*

610 *In parti*] In parte, ut sæpe alias. *Lamb.*

611 *Quod si immortalis*] Hanc hujus versus partem, cum duobus deinceps sequentibus, et principio quarti, profert Lactantius Firmianus lib. 7. de D. P. *Lamb.*

613 *Ut anguis, Gauderet*] Virg. Georg. 3. 437. 'Cum positis novus exuviis, nitidusque juventa, Volvitur.' *Lamb.*

614 *Cervus*] De cervis Plin. Nat. Hist. 8. 32. 'Cornua mares habent, solique animalium omnibus annis stato veris tempore amittunt.' *Creech.*

615 *Denique cur animi*] Etiam ex hoc loco intelligere licet, ex Epicuri et Lucretii sententia, animi sedem esse in pectore, seu in præcordiis, non in capite: et iccirco eos errare, qui sup. 2. 45. legunt, *Tum vacuum tempus linquunt, curaque solutum*, pro *Tum vacuum pectus*. Lamb. Decimum tertium vss. 9. Olim docuit pectus esse animi sedem, et jam inde concludit, illam ita pectori esse alligatam ut extra istud degere non possit: animum in aëre existentem quæras, et flammam in aqua, gelu in ignibus expectes. *Creech.*

Animi numquam mens] Lib. 4. 759. 'Mens animi vigilat.' *Lamb.*

617 *Omnis inhæret*] Sic restitui: ubi vulgo legebatur, *omnibus hæret*. Lamb. Restitui *omnis hæret*, ratione ductus. In libris: *omnibus;* nullo sensu. *Gifan. in post. ed. tantum.* Vossianam seu emendationem seu conjecturam refert quoque marginalis noster; nempe: *et certis regionibus omne ibus hæret*. Idem vocabulum restituit, felicissime, ut mihi quidem videtur, 2. 87. in hisce: 'neque quidquam a tergo ibus obstat.' Num et hoc loco eundem applausum mereatur, judicent alii. Mihi certe vulgata lectio: *omnis inhæret* nihil difficultatis habere videtur. Quid autem sibi vult: *certis regionibus iis hæret?* Sic inf. 6. 1238. Idem vir doctus pro *Pœnibat*, margini aspergit *Pœna ibus at*, licet nullo sensu. *Preig.*

619 *Et ubi quicquid*] Sic legendum, non, ut in vulgatis, *quicquam*. *quicquid* autem, i. e. *quicque*, ut sæpe alias, tum apud hunc scriptorem, tum apud alios. *Lamb.*

620 *Atque ita multimodis, &c.*] Hunc versum et proximum delendos censeo, ut spurios, et a nescio quo temere inculcatos. non pigebit me tamen admonere lectorem, hunc priorem versum non uno modo legi: sed in quibusdam scriptis sic, *Atque ita multi' modis in totis artubus esse.* in uno, *Atque ita multi' modis par totis, &c.* in aliis, *Atque ita multi' modis per totis, &c.* in vulgatis nonnullis, *Atque ita multi' modis pro totis:* in Paris. *Atque ita multimodis de totis, &c.* Omnino his versibus deletis sententia manebit integra, eritque planissima. *Lamb.* Ita in vett. libris. *Gif.* Hunc versum cum sequenti expungit Lambinus; recte. *Fab.* Hunc cum sequenti versu Lambinus, Gassendus, alii rejiciunt: Gifanius retinet, illum sequitur Fayus, et dicit Lambinum delere hos versus sine ratione, namque recte conferunt ad rem, ut patet ex ipsorum interpretatione nostra: En bellam interpretationem! 'Et ita fieri, ut nunquam ordo artuum sit perversus variis modis secundum varia omnia membra.' Aliam apposui, quæ mihi ipsi non placet. Codd. exhibent *Par totis: Pro totis: In totis: De totis.* Creech.

Pro] *Pro, par, in, de.* Gif.

Artibus esse] Hunc versum et sequentem delet Lambinus; ego minime. *Gif.* Marg. nost. *dispertitom artubus.* Nimirum, ut sup. 587. dixit: 'Multimodis ut noscere possis Dispertitam animæ naturam exiisse per artus.' Acute. Obscurus tamen sensus. *Preig.*

622 *Creari in fluminibus*] Sic legendum, non, ut in vulgatis, *creari fluminibus*, sine præpositione. *Lamb.*

623 *Algor*] Frigus. Utitur et eodem nomine in quarta declinatione

inf. eod. lib. 732. 'Sollicitæ volitant morbis, alguque, fameque.'

624 *Præterea si immortalis, &c.*] Aliud argumentum: Si anima a corpore sejuncta sentire potest, ergo erit quinque sensibus prædita: at neque oculi, neque nares, neque manus, neque lingua, neque aures sine anima esse possunt; neque sensus sine oculis, naribus, lingua, auribus: ergo anima a corpore semota non sentit: ergo non est immortalis. Hoc argumentum refelli potest ex iis quæ sunt apud M. Tull. lib. 1. Tusc. 'Animos per se viventeis non poterant mente complecti: formam aliquam figuramque quærebant.' sequitur paucis interpositis: 'Has tamen imagines loqui volebant: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum vi et figura potest: nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. Magni autem ingenii est revocare mentem a sensibus, et cogitationem a consuetudine abducere.' *Lamb.* Decimum quartum vss. 10. Animam separatam et immortalem concipe, substantiam sentientem concipies, ergò quinque sensibus ornatam; at unde sensus, cum sensuum organa oculi, nares, manus, lingua, aures, in derelicto corpore putrescant? *Creech.*

626 *Certe; ut opinor*] Ita in veteribus libris nostris. In aliis: *Qui*, *Quando*, *Quinque*. Gif.

Quinque, ut opinor] Sic habent libri veteres, quibus usi sumus, et omnes vulgati, paucis exceptis, in quibus impressum est *Quando, ut opinor, &c.* plane mendose. Quod autem quidam, *Certe, ut opinor, &c.* legi volunt, nugas agunt. *Lamb.*

Eam faciundum est] I. e. eam facere oportet: ποιητέον. Supra notavimus hoc loquendi genus, admonuimusque esse huic scriptori familiare. *Lamb.*

627 *Nec ratione alia, &c.*] Immo vero possemus, 'si cogitationem a consuetudine abducere possemus,' ut scribit M. Tullius: et si mente complecteremur animos aliam vitam solos, et per se, viventeis, quam cum in corporibus inclusi sunt. *Lamb.*

628 *Acherunte vagare*] Ut videre licet apud Homer. et Virg. *Acherunte* autem excudendam curavi, quemadmodum scriptum est in membranis calamo exaratis. dicebant enim veteres, Acheruns, Acheruntis. Plaut. Amphitr. 4. 2. 9. 'Verbero, etiam quis ego sim; me rogitas, ulmorum Acheruns?' Tum *vagare* excudi volui, cum in duobus manuscript. ita scriptum reperissem, in totidem, *secare*, 'vagare' autem idem valet quod vagari: eoque verbo utitur et Plaut. Mil. Glor. 2. 5. 14. 'te alloquor, vitii probrique plena, Quæ circum vicinos vages.' quidam reposuerunt, *vocari*: quæ scriptura, quamquam reperitur etiam in uno atque altero cod. scripto, non probatur mihi tamen. *Lamb.*

Vagari] Ita in veteribus libris. Vulgati: *vocari*. In aliis: *vocare*. Ut etiam non malum sit: *vagare*. Gif.

Vagare] Pro *vagari*. Fab.

630 *Sensibus auctas*] I. e. præditas. sic Catull. Carm. de Manl. et Jul. nupt. 'quæ nullis sensibus auctæ Nec missas audire queunt, nec reddere voces.' *Lamb.*

631 *At neque seorsum*] In voce *seorsum*, *e* et *o* coëunt in unam syllabam. quod non est novum, præsertim huic poëtæ. Nam quod P. Victorius *sorsum* legendum censet, testificans ita legi in quibusdam libris veteribus, ego quinque lib. manuscriptos data opera hoc loco iterum consului, cum ante eos accurate cum vulgatis contulissem. Sed liquido jurare possum, in eis sine ulla varietate scriptum esse *seorsum*. Lamb. In quibusdam veteribus: *sorsum*. Gif.

Ipsa Esse potest anima] Sic legendum, non, ut quidam putant, *animæ*,

cohæret enim cum voce 'seorsum,' ut sit: seorsum ipsa anima, i. e. seorsum ab ipsa anima. *Lamb.*

632 *Anima*] Ita omnino legendum est, nisi et Poëtam ineptiæ arguere velimus, et versus aliquot deesse, contra veteres omnes libros. *Seorsum:* i. e. absque corpore. *Gif.*

Seorsum] In quibusdam libris: *sorsum.* Gif.

633 *Auditum per se possunt sentire*] Ita in Vulgatis, et veteribus quibusdam; i. e. sonum, seu rem auditam. Alioqui essent hic tria: *seorsum, absque anima, per se.* In quibusdam libris tamen: *Absque anima;* male. *Gif.*

Absque anima per se possunt] Sic legendum, non, ut in quibusdam manuscr. et omnibus vulgatis, *Auditum per se, &c.* Nam sentire communiter pertinet ad oculos, nareis, manum, linguam, aureis, non ad aureis tantum. At si legeremus *auditum sentire*, ad aureis tantum pertineret: ut taceam, quod Latine dici non potest 'sentire auditum,' pro audire. Docti complures existimant inter hunc versum, et eum qui proxime sequitur, cujus initium est, 'Et quoniam toto,' &c. aliquot versus deesse. Et vero ita videtur, si quis attente consideret Lucretii sensum et argumentum. Alia ratione (inquit) nobis proponere non possumus animas apud inferos vagari, quam si quinque sensibus præditas faciamus. At neque oculi, neque nares, neque manus, neque lingua, neque aures sine anima per se possunt sentire, nec esse: nec pariter sensus suo munere fungi, aut esse possunt sine oculis, auribus, manibus, lingua, naribus: ergo fieri non potest, ut animæ sint sensibus præditæ, cum oculis, auribus, &c. careant. Videntur igitur tales quidam tres versus deesse: quos ascribam, non ut pro Lucretianis habeantur: non ita insanio: sed ut lector veluti oculis cernat, ita esse, ut docti viri suspicantur, nempe taleis quosdam versus desiderari: *Nec sensus ipsi seorsum consistere possunt Naribus, atque manu, atque oculis, atque auribus, atque Lingua, nec per se possunt sentire, nec esse:* fieri autem potuit, ut, cum versus Lucretianus hoc loco ita desineret, ut ille, qui est supra, *sentire, nec esse*, librarius scriptor, superiore illo versu scripto, deceptus extremorum similitudine, treis versus præterierit, et ita ad versum 'Et quoniam,' &c. transilierit. Cum hæc scripsissem, quidam simius, idemque sycophanta, ausus est hoc loquendi genus reprehendere, 'seorsum,' 'absque anima,' 'per se sentire:' quasi vero non ita soleant loqui boni scriptores Græci, et Latini, ad majorem vim exprimendam, et *κατὰ σχῆμα ἐκ παραλλήλου.* *Lamb.* Existimavit Lambinus aliquid e textu Lucretiano excidisse, cum videret argumentum non plane explicatum fuisse, quod sentire non potuit Gifanius: itaque in contraria abiit. Ad seriem ratiocinationis notandam tres illos versus Lambini in textum recipi. *Faber.* Codd. *Auditum per se possunt:* auditum i. e. sonum, seu rem auditum: Gifanius. Salmasius in Epictetum et Simplicium p. 324. ex optimo et vetustissimo Codice illustrissimi Vossii hos versus ita legit: *At neque seorsum oculi, neque nares, nec manus ipsa Esse potest anima, neque seorsum lingua, neque auris Auditum per se possunt sentire, neque esse.* 'Auris auditum' dixit pro auditu. Quid sibi velit magnus ille vir, alii conjiciant. Aliquid e textu Lucretiano excidisse existimavit Lambinus, cum videret argumentum non plane explicatum fuisse; atque ideo subjungit, *Nec sensus ipsi seorsum consistere possunt Naribus, atque manu, atque oculis, atque auribus, atque Lingua, nec possunt per se sentire, neque esse.* At quid tres novi versus fingendi sunt, ut unum prorsus inutilem retineamus? Dele istum,

Absque anima per se possunt sentire nec esse: in præcedenti versu lege *Esse potest animæ, &c.* atque argumentum erit integrum, et satis explicatum. *Creech.* Ego vero liquido affirmare ausim ita Lucretium scripsisse: *Esse potest; animæ neque seorsum lingua, nec auris Auditu per se possunt sentire, neque esse.* Ita nihil (quod putabat Lambinus) in argumento Lucretii deerit, et nos vix nisi in *auditu* pro *auditum* a Mss. recessimus. 'Seorsum auditu auris' est idem quod sine auribus. Nemo interpretum hic satis fuit oculatus. *Hav.*

634 *Et quoniam toto sentimus, &c.*] Cum totum hominis corpus sit animale, i. e. cum tota anima per totum corpus pertineat et permanet, sequitur, ut corpore humano diviso, ipsa quoque dividatur. At quod dividitur, mortale est: ergo, &c. nemo est, qui non videat, hoc argumentum esse valde infirmum. Quod autem animam in toto corpore hominis inesse, et per totum hominis corpus esse fusam dicit Lucretius, neque quisquam negat, (loquor de sensu animali, seu de anima vitali) hoc non est verum in ceteris omnibus animalibus: Nam Plinius 32. 2. 'ait certum esse, animam murænæ in cauda esse, eaque icta celeriter exanimari, at capitis ictu difficulter.' *Lamb.* Decimum quintum vss. 36. quoniam anima per totum corpus fusa sit, scindi mediam necesse est, si corpus medium raptim scindatur: si, exempli causa, falcifero curru præcidatur militis membrum, animam una sectam arguit partis resectæ motio, quam fuse et ornate describit Poëta, quæ etiam clarius in partibus sectæ serpentis observatur. Fatendum est igitur plures animas esse in uno animali, homine viz. aut serpente, et aciem ferri, temere licet impacti, membra istius animalis tam accurate partiri, ut singulis animabus suæ sedes relinquerentur. Quæ tamen nemo sanus dixerit; vel concedendum est, unam animam per totum corpus animalis fusam in multas partes discissam, et proinde mortalem esse. *Creech.*

635 *Et totum esse animale videmus*] Totum corpus scilicet. Animadverte hic *animale* esse adjectivum: ut 1. 228. 'Unde animale genus generatim in lumina vitæ Redducit Venus,' &c. ad quem locum lege quæ notavimus. *Lamb.*

641 *Abnuit*] Negat. *Lamb.*

642 *Falciferos memorant currus*] Ἅρματα δρεπανηφόρα: quæ sic describuntur a Xenophonte lib. 6. Cyri Instit. Πολεμιστήρια κατεσκεύασεν ἅρματα τροχοῖς τε ἰσχυροῖς, ὡς μὴ ῥᾳδίως συντρίβηται, ἄξοσί τε μακροῖς, ἧττον γὰρ ἀνατρέπεται πάντα τὰ πλατέα. τὸν δὲ δίφρον τοῖς ἡνιόχοις ἐποίησεν, ὥσπερ πύργον ἰσχυρῶν ξύλων, ὕψος δὲ τούτων ἐστὶ μέχρι τῶν ἀγκώνων, ὡς δύνωνται ἡνιοχεῖσθαι οἱ ἵπποι ὑπὲρ τῶν δίφρων. τοὺς δ' ἡνιόχους ἐθωράκισε πάντας πλὴν τῶν ὀφθαλμῶν. προσέθηκε δὲ καὶ δρέπανα σιδήρεα, ὡς διπήχεα, πρὸς τοὺς ἄξονας ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν τροχῶν· καὶ ἄλλα κάτω ὑπὸ τῷ ἄξονι εἰς γῆν βλέποντα, ὡς ἐμβαλούντων εἰς τοὺς ἐναντίους τοῖς ἅρμασιν. i. e. 'Currus bellicos fabricandos curavit ex rotis validis, ne facile comminuerentur, et axibus longis: minus enim evertuntur omnia quæ lata sunt. Sellam autem aurigis fecit tanquam turrim ex lignis validis constructam: altitudo porro earum est usque ad cubitos, ut possint equi supra sellas aurigari. Aurigas vero armavit totos, præter oculos: addidit autem etiam axibus falceis ferreas circiter duorum cubitorum ex utraque parte rotarum: et item alias infra sub axe in terram versas, tanquam ipse cum suis in hosteis cum curribus impetum facturi.' Idem Lucr. 5. 1299. 'Et bijugo prius est, quam bis conjungere binos, Et quam falciferos inventum ascendere currus,' et Veget. de R. Mil. 3. 24. 'Quadrigas falcatas in bello rex Antiochus et Mithridates habuerunt.

Quæ ut primum magnum in acie intulere terrorem, ita postmodum fuere derisui.' *Lamb.* Quibus olim orientalium exercitus instructi erant. Sed cum plus terroris quam periculi facerent, omissi sunt, et in desuetudinem abiere. *Faber.*

643 *Desubito*] Sic 2. 265. 'Vim cupidam tam de-subito, quam mens avet ipsa.' de curribus falciferis iterum Lucret. 5. 1300. *Creech.*

Permista cæde calenteis] Sic legendum, et ita habent lib. vet. non *cadenteis*, aut *cadentum*. et ita 5. 1312. 'Nequicquam: quoniam permista cæde calentes Turbabant sævi nullo discrimine turmas.' *Lamb.*

647 *In pugnæ studio quod dedita*] 'In studio dedita' genus loquendi notandum, quo utebantur veteres. sic 4. 813. 'Præterquam quibus est in reb. deditus ipse?' et Catull. in Jul. et Manl. nuptias: 'in mala Deditus vir adultera.' *Lamb.* Ita Catulius et Plautus. *Faber.*

648 *Petissit*] Ita ex vet. libris scripsi. *Gif.*

Cædeisque petissit] Partim sic habent lib. manusc. partim *petessit*. Utitur eod. verbo M. Tull. Tusc. 2. 'Qui hanc laudem petissunt, nullum fugiunt dolorem.' Idem 2. de consul. 'Menteque divina cælum, terrasque petissit.' Festus: 'Petessere, seu petissere, antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua sunt lacessere, et incessere: sed, ut mihi videtur, tum eo significabant sæpius petere: ut petessant, sæpius petant.' Nonnulli *petissit* dici volunt, non *petessit*. quos nunc sequor. *Lamb.*

649 *Nec tenet amissam, &c.*] Ordo verborum est: nec tenet, i. e. et nescit, vel nec meminit, vel nec intelligit, sæpe rotas et falceis rapaceis inter equos abstraxisse manum lævam una cum tegmine: i. e. clypeo, aut scuto. 'abstraxe' positum pro abstraxisse: qualia sunt illa, 'promisse,' apud Catull. 'divisse,' apud Horat. 'produxe,' apud Terent. et similia. 'Nec tenet' autem, pro nec scit, etiam supra usurpavit 2. 1170. 'Nec tenet, omnia paullatim tabescere, et ire Ad scopulum,' &c. *Lamb.*

650 *Abstraxe*] Sic 1. 986. 'Confluxet.' *Creech.*

651 *Nec cecidisse alius dextram*] Sic apud Virgil. 10. 395. 'Te decisa suum, Laride, dextera quærit; Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.' quod Virg. ex Ennio expressit, ut admonet Servius p. 138. 'Obscitat in campis caput a cervice repulsum, Semianimesque micant oculi, ferrumque retractant.' *Lamb.*

Cum scandit] Cum ascendit vel in muros, vel in equum, vel in currum, vel in navem hostilem: ut Cynægirus: cui (ut refert Herodot. in Erat.) puppim læva manu apprehendenti, ea ipsa manus bipenni abscisa est. quo facto, dextram puppi admovit. quæ similiter amputata concidit. *Lamb.*

657 *Quin etiam ipsi si*] Dilemma. siquis serpentis caudam in plureis partes dividat, singulas parteis videmus moveri et circumagi. alterum igitur e duobus verum est, vel in singulas inesse animas totas atque integras: vel animam esse dissectam et discissam. si illud dices, falsum dices: sin alterum, ergo animam mortalem esse fatendum est. quicquid enim dividitur, mortale est. Hujus rei exstat exemplum apud Virg. Æn. 5. 274. 'Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens, Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu Seminecem liquit saxo, lacerumque viator.' *Lamb.*

Lingua vibrante] I. e. emicante, et coruscante. Virg. Æn. 2. 211. 'Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.' Interdum tamen 'vibrare' est ἐνεργητικὸν, ut 'sicas vibrare' apud M. Tull. Catilin. 2. et 'spicula vibrant' apud Virg. 11. Æn. 606. et 'vibrare cæsariem' apud Arnob. lib. 2. *Lamb.*

Minantis Serpentis caudam procero corpore] Sic reperi scriptum in

membranis calamo exaratis, quibuscum conspirant exempla Parisiensia, typis impressa. 'Caudam' autem 'procero corpore,' i. e. caudam proceram. *Lamb.*

657 *Caudam procero corpore*] Caudam longam et proceram, Lambinus: alii tamen legunt, *Minacem Serpentem, et caudæ procero corpore.* Creech.

Utrimque] Sic legendum videtur potius, quam *utrumque.* Lamb.

660 *Amcisa*] Sic habent duo codices manuscript. Vatican. et Bertin. quos secutus sum. 'Amcisa' autem valet circumcisa. 'an' enim, seu 'am' potius, in compositione valet circum, ut alias notavimus. Alii habent *incisa.* Præterea quidam libri habent *cernas,* pro *cernes.* Lamb. 'Am' olim ex ἀμφὶ, pro circum, dicebant. Exempla innumera in vocibus compositis. *Faber.*

664 *Omnibus esse igitur, &c.*] Lege interrogando. *Lamb.*

665 *At ea ratione*] At ea ratione: i. e. si quis dicat, omnibus in partibus serpentis totas et integras esse animas, sequetur, unum animal plureis animas habuisse: quod falsum est: una est enim unius animalis anima. *Lamb.*

667 *Ergo divisa est*] Altera pars dilemmatis. Ergo (inquit) discissa et divisa est anima. At quod dividi potest, etiam interire potest. ergo anima est mortalis. *Lamb.*

670 *Præterea si immortalis, &c.*] Decimum sextum vss. 9. Si anima sit immortalis, si ante perfectum corpus integra existens (ea erat Pythagoræ et Platonis sententia) in corpus tandem infundatur, cur nemo (uno Pythagora excepto) anteactæ vitæ recordetur? Quod si anima isto in corpus ingressu omnem recordationem amiserit, quidni res tantopere vitiata sit ulteriori corruptioni, morti, obnoxia? *Creech.*

671 *Et in corpus*] Quod volebant Pythagorei: et quidem quamlibet animam in quodvis corpus introire; quod non probatur Aristoteli: sic enim lib. 1. de Anim. Περὶ δὲ τοῦ δεξομένου σώματος οὐδὲν ἔτι προσδιορίζουσιν, ὥσπερ ἐνδεχόμενον κατὰ τοὺς Πυθαγορικοὺς μύθους, τὴν τυχοῦσαν ψυχὴν εἰς τὸ τυχὸν ἐνδύεσθαι σῶμα. δοκεῖ γὰρ ἕκαστον ἴδιον ἔχειν εἶδος καὶ μορφήν. i. e. 'De corpore autem animam recepturo nihil præterea definiunt: quasi fieri possit, juxta fabulas Pythagoricas, ut quælibet anima in quodvis corpus ingrediatur. Videtur enim unumquicque propriam speciem et formam habere.' *Lamb.*

Insinuatur] Sic loquitur Ennius p. 183. 'Inde venit pullis divinitus insinuans se Ipsa anima.' *Lamb.*

672 *Cur super anteactam*] Inter hunc versum et eum qui deinceps sequitur, inculcatus erat hic versus alieno loco, *Interiisse, et quæ nunc est, &c.* quem ego delevi, et suo loco reservavi, nempe post sextum ab hinc versum. *Lamb.*

674 *Mutata potestas*] Codex Bertinian. et nonnulli codices impressi habent, *vitiata potestas.* ego nihil muto. *Lamb.*

Vitiata potestas] Ita ex veteribus libris restitui. In aliis: *mutata.* Gifan.

675 *Omnis ut actarum*] Libri manuscripti hoc loco inter se non consentiunt. Alii enim habent, *Omnis ut actarum,* quemadmodum excudendum curavimus: alii, *Omnium, &c.* quæ posterior scriptura fortasse probabilior est. Omnino utraque ferri potest. *Lamb.*

Omnium ut actarum] Ita in veteribus nostris. In aliis quibusdam veteribus: *Omnis.* Gif.

Retinentia] Nomen Lucretianum, et aliis, quod sciam, inusitatum: quod significat (opinor) ἀνάμνησιν, sive μνήμην, i. e. recordationem, seu memoriam rerum præteritarum: vel (ut quidam malunt) continuationem quandam partium, ex quibus consta-

mus, permanentem. Ego per *retinentiam*, illam, quam inf. vs. 868. *repetentiam* nominat, (qua voce Arnobius utitur lib. 2. in eadem propemodum disputatione) significari malo. Sic autem Arnob. 'Sed ego cum audio nescio quid præstans, animam dici, Deo vicinum et proximum, scientem omnia, hanc adventare superioribus de sæculis: nolo illam discere; sed docere: nec ex docta, ut dicitur, elementariam fieri, sed retinentem res suas corporibus semet circumligare terrenis. Nisi enim sese habuerit res ita, discerni qui poterit, utrumne illud, quod audit, reminiscatur, an discat, cum multo sit facilius credere, discere illam quod nesciat, quam oblitam, quod paullo ante sciebat, et opposita corporis amitti repetentiam priorum?' *Lamb.* Vox μνήμης, neque enim alibi quam apud Lucretium reperitur; significat autem recordationem. *Faber.*

676 *Non (ut opinor) ea*] Ea, nempe animi potestas. *Lamb.*

Longiter] Sic Sosipater, et veteres libri. *Gifan.* Sic reposui ex Carisio, qui hunc versum proferens lib. 2. Instit. Gramm. pag. 183. ita legit: *Longiter. Lucret. lib.* 3. *Non (ut opinor) ea a leto jam longiter errat.* Quod autem idem versus in voce 'longiter' apud Nonium sic legitur, *Non (ut opinor) id a lecto tam longiter ruti*, et adscribitur Lucillio: primum mendose legitur, et mendosus est hoc loco Nonius; neque est emendatus ab iis qui se gloriantur eum emendasse: deinde hanc emendationem nostram confirmat, quod ad adverbium 'longiter' attinet. *Lamb.*

679 *Præterea, si jam perfecto*] Præterea (inquit) si anima ingreditur in corpus jam perfectum, cum vivere incipimus; non conveniebat eam ita vivere in corpore, quasi una cum corpore nata esse et crevisse videatur: sed potius erat consentaneum, eam ita, ut avem in cavea, vivere sibi, et solam, hoc est, a corpore separatam: quemadmodum avis in cavea inclusa, a cavea separata est. *Lamb.* Decimum septimum vss. 18. si anima inferretur in corpus perfectum, id sic deberet fieri ut in ipso degeret, quasi avis in cavea, non ut videretur cum eo crescere, atque ita contexi, ut inde exire non potis incolumis, proderet se ortui atque interitui obnoxiam. *Creech.*

681 *Vitæ cum limen*] Sic legendum est, non *lumen*. Nam primum sic habent codices veteres optimi, Vaticanus, Memmian. Præterea illustris tralatio est, 'vitæ limen inire,' pro, vitam, seu in vitam ingredi. Postremo quemadmodum hic dixit 'limen vitæ,' sic sup. lib. 2. 959. 'leti jam limine ab ipso Ad vitam possint conlecta mente reverti:' et Catull. ad Manl. 'et a mortis limine restitutam.' *Lamb.*

Lumen adimus] Sic ex veteribus libris scripsi. Ita infra, hoc lib. vs. 1055. 'decurso lumine vitæ.' Et vs. 861. 'data lumina vitæ.' Vulgati: *limen inimus.* Gifan.

682 *Haud ita conveniebat*] Sume infinitivum 'vivere,' scilicet in corpore. *Lamb.*

685 *Convenit, ut sensu, &c.*] Hunc versum quis non videt non esse Lucretii, sed alicujus indocti, aliquid deesse existimantis? *Lamb.* Hunc putat Lambinus esse nothum. *Gifan.* Hunc versum delent Lambinus, Gassendus, alii. Plures retinent. Sine illo quidem argumentum est satis explicatum, et forsan 'affluat omne corpus sensu' Latium non agnoscit. *Creech.*

688 *Nam neque tantopere, &c.*] Cum hoc versu copulatur ille alter, qui est ab hoc octavus, cujus principium est, 'Nec tam contextæ cum sint,' &c. ut sit hæc hujus loci sententia: Nam neque putandum est, animas tantopere potuisse cum corporibus connec-

ti, si extrinsecus in corpora intrassent: quas tamen videmus magnopere esse connexas: nec cum sint ita cum corporibus connexæ et contextæ, credibile est e corporibus exire incolumeis posse. *Lamb.*

691 *Namque ita connexa, &c.*] Probare conatur dentes sensu participari; idque ex eo ostendi ait, quod nonnunquam morbo tententur, doloremque ex nimio aquæ frigore sentiant; tum porro id quoque firmari experientia quotidiana ait, cum lapidosum panem, ut vocat Horatius, mandimus: *Namque ita connexa est* [anima] *per venas, viscera, nervos, Ossaque, uti dentes quoque sensu participentur: Morbus ut indicat, et gelidai stringor aquai, Et lapis oppressus subitis e frugibus asper.* Postremum versum quamvis ita legi in Mss. Codd. testentur interpretes, et recte quidem, inquit Gifanius homo acutus, scilicet: tamen eum esse corruptum quovis pignore contenderim. 'Dissolvamus' enim, quæso, 'membra poëtæ,' ex saluberrimo illo Horatii præcepto, videamusque quid ibi reperiatur. Nil aliud certe quam quod ante oculos habes: 'Dentes sensu participantur, ut indicat lapis asper oppressus e frugibus subitis.' Istud scilicet, 'subitis frugibus,' res bella est. quidni enim? Sed tamen quæ illæ 'subitæ fruges?' Nemo explicabit, scio. Dices, panem intelligi, id quod ego quoque sine monitore, sine præmonstratore videre haud difficulter poteram. Sed cur 'subitus panis' dicetur? An quia repente in os, quasi offa, objectus est? An fortasse quia subito veluti fungus in fimeto, ita repente panis in ore ortus sit? Sed nugarum et ineptiarum satis. Versum illum *Et lapis oppressus subitis e frugibus asper*, ita legere soleo, *Et lapis oppressus subitis offractibus asper.* Qua voce, 'offractus,' nulla unquam significantior, nulla magis Latina, magis propria, magisque ex ingenio rei et poëtæ reperietur, scio. *Faber.*

692 *Sensu participentur*] I. e. sensus participes sint. *Lamb.*

693 *Morbus*] Dentium scilicet. Quidam tamen ad morbum totius corporis, et febrem referunt: quia interdum dolorem ex morbo natum sequitur dentium stridor et crepitus. *Lamb.*

Stringor aquai] Frigus aquæ quo dentes perstringuntur, cum aqua frigida bibatur. *Lamb.* et *Creech.*

694 *Subitis e frugibus*] Omnes quidem codices, quos vidi, sic habent, *Et lapis oppressus subitis e frugibus asper:* sed quibusdam placet legi, *subito de frugibus, &c.* aliis, *sub dente e frugibus asper.* Quam postremam scripturam valde probarem, si eam codices veteres adjuvarent. *Lamb.* Omnes Codd. *Oppressus subitis e frugibus:* unde quidam *subito de frugibus.* Faber *Subitis offractibus.* Legi tamen potest, *Et lapis expressus subito de frugibus asper.* Creech. *Subitis e frugibus.* Sic omnes libri; et recte. *Gif.*

Oppressus sub dente e frugibus] Illud 'sub dente' non dubito quin ab aliena manu sit, licet non displiceat Lambino, et in contextum a Fabro aliisque receptum fuerit. Dentium diserta jam præcessit mentio, cujus iteratio hic absona, saltem supervacua. Quod autem in libris omnibus repertum testantur viri docti: *subitis e frugibus*, ut ferri possit, ipsi satis viderint. Ingeniose doctissimus Faber in voce *frugibus* mendum latere arbitratus est; et, *subitis offractibus* substituit. 'Offringere' enim notum ex M. Varrone, R. R. capp. 29. et 32. et significantissimum verbum est; verum ne sic quidem, quis sensus sit, explicat. Fabri vestigiis insistens marginalis noster, aut ipse Is. Voss. *affrictibus* suppeditat; nimirum a fricando. Verum, licet hoc verbum ad dentes valde proprie refertur, ut ex vocabulo 'dentifricium' apud Plin. 30. 3. et 36. 21. satis constat; qui et 31. 6.

dicit: 'spuma aquæ affrictu verrucas tollit:' nondum tamen liquet, quid lapidi aspero oppresso cum fricandis dentibus. Ego, pace tantorum virorum, a voce *frugibus* præter necessitatem discedi puto. Lucretiana est, et optime quodvis panificium e frumento fieri solitum denotat. Vide lib. 1. vers. 880 et lib. 6. et ipso princ. sed legendum, cum Lambiniana prima ed. et aliis, donec melius quid apparuerit: *subitò de frugibus.* Preig. Nemo, ut puto, emendationem nostram ex Cod. Bodl. refugiet, cui subeat, toties duos tresve adjectivos a poëta conjungi. *Hav.*

695 *Nec tam contextæ cum sint*] 'Contextæ,' i. e. connexæ, ut supra. *Lamb.*

698 *Quod si forte*] 'Ἀνθυποφορά. dicet aliquis, animam ita insinuari in corpus, ut per omnia membra permanet. At si hoc dabimus (inquit) tanto magis anima, homine mortuo, diffusa interibit, nam quicquid permanat, facile dissolvitur. *Lamb.* 'Ἀνθυποφορά. *Gifan.* Decimum octavum vss. 15. Formetur igitur extra corpus, ut isti volunt, anima, et demum infundatur; dum per varios flexus et meatus corporis diffusa sit necesse est ut mutetur, situs et ordo partium mutetur, tota denique substantia distrahatur. Quælibet enim res tot fistulas, tot meatus et foramina quot in corpore sunt, permanet, eamque multis modis distractam senties; alimentum considera, dum per venas, aliosque ductus ad singula corporis membra defertur, deposita priori forma aliam prorsus diversam induit. Credendum ideo animam quoque parem mutationem subituram esse, et proinde mortalem. *Creech.* *Quod si forte putas extrinsecus insinuatam Permanare animam nobis per membra solere; Tanto quæque magis cum corpore fusa peribit.* Quid? 'Quæque' anima? Ridiculum. Lege, uti formula refutandi est, *Tanto nempe magis cum corpore fusa peribit.* Rem fusius explicare, otio abuti foret; et miror tot doctos viros non animadvertisse τὸ ἄτοπον hujus lectionis. *Faber.* Vere Lucretianam voculam huic alieniori, uti saltem videtur, substituit Faber, ut refutandi formulam efficiat. Nam et 4. 1167. 'Nempe aliæ quoque sunt.' Sed ita proprie non tam refutandi, quam objurgandi atque indignandi formula foret, ut patet in primis ex adductis ibi exemplis; quæ hic locum non habent. Ego perspicacissimo viro, cujus emendationem Marg. quoque noster commemorat, accesserim; nimirum: *Tanto cuique magis, &c.* 'Cuique' subintellige homini, quod negligentiorem offendere potuit, et ansam variandi præbere. *Preig.* *Quoique* vel *cuique* scripsisse poëtam, patet ex *quique* in Mss. quæ lectio ex ore dictantis male intellecto nata est. *Hav.*

702 *Dispertitur enim*] Marg. noster: *Dispertita ergo.* Quod sane non est contemnendum. Solet enim poëta elegantissimus, in primis quoties maxime triumphat, id genus voculas ingeminare. Vide 4. 1167. 'Nempe aliæ quoque sunt, nempe hac sine viximus ante; Nempe eadem facit,' &c. Sic ibid. vs. 1115. 'Adde, quod absumunt vireis pereuntque labores, Adde, quod alterius sub nutu degitur ætas.' Imo et hoc ipso lib. vs. 840. 'Adde furorem animi proprium, atque oblivia rerum, Adde quod in nigras lethargi mergitur undas.' Et vs. 849. 'Adde repertores doctrinarum, atque leporum, Adde Heliconiadum comites,' &c. Quid ni ergo et hoc loco? *Quod permanat enim dissolvitur, interit ergo; Dispertita ergo per caulas corporis omnes, (Ut cibus in membra atque artus cum diditur omneis) Disperit, &c.* Sed obstat ἀπόδοσις, quæ mox sequitur. At vs. 756. similiter, 'Quod mutatur enim dissolvitur: interit ergo. Trajiciuntur enim partes,' &c. *Preig.*

Per caulas] Per inania, per foramina, et meatus. *Lamb.*

703 *Diditur*] Distribuitur, dimanat, diffunditur: non, ut vulgus, *dividitur.* Lamb.

704 *Disperit, atque aliam, &c.*] Cum cibum oporteat esse similem ei quod alitur, si futurum est, ut alat: tum denique autem sit similis, cum concoctus fuerit: ante quam autem concoquatur, contrarius sit ei, quod alendum est: necessario cibus in aliam naturam commutari debet prius quam alere possit; quoniam, nisi commutetur, concoqui non potest. *Lamb.*

Sufficit] Suppeditat, subministrat, præbet, πορίζει. *Lamb.* Substituit, subjicit, suppeditat. *Faber.*

710 *Quæ tunc peritat partita*] Quæ tunc corrumpitur, cum est didita et distributa per artus: quemadmodum diximus cibum disperire et commutari ante quam alere possit animantem. Cum libri omnes manuscripti habeant, *quæ tunc peritat partito, &c.* ego hac tertia editione sic edendum curavi, in prima editione cod. vulgatos secutus, cum satis habuissem lectorem de scriptura vetere admonere. *Lamb.*

Peritat] Cum veteres libri omnes ita habeant, vulgatum, *periit*, retineri non debuit. *Gif.*

713 *Semina præterea linquuntur*] Aliud argumentum, quod constat dilemmate, hoc modo: Cum anima excedit e corpore, aliquane sui semina relinquit in corpore, an tota abit, nullis relictis sui in corpore reliquiis? si eam aliqua sui semina relinquere dices; ergo non abit incolumis, neque integra: sin nulla prorsus: unde nascuntur vermes in cadaveribus? *Lamb.* Decimum nonum vss. 28. Si anima discedens e corpore quasdam sui particulas in eo relinquat, dissolubilem arguunt delibatæ particulæ: si non relinquat, reddi causa nequeat quamobrem tot vermes gignantur in cadavere; cum dicere quidem tot animas eo confluere extrinsecus unde una excesserit, perabsurdum sit, ac magis adhuc, dicere unamquamque aut deligere semina, ex quibus fabricetur sibi corpus proprium, ut ea patiatur incommoda, quæ sine corpore esse nequeunt, aut subire in corpus jam elaboratum, cum quo connecti intime, et consentire non valeat. *Creech.*

715 *Haud erit ut merito*] Οὐκ ἔσται ὅπως, non poterit contingere, ut, &c. sic 1. 614. 'Non erit, ut distent.' *Lamb.*

716 *Quoniam libata*] Libata, i. e. deminuta. Tralatio est a libaminibus, in quibus de vino quod libatur, i. e. funditur, aliquid detrahitur. quidam tamen legunt *limata*, ut sit tralatio a lima. Alii *librata* legi malunt: 'librata' autem interpretantur delibrata, i. e. extenuata, et deminuta, ut inf. 1101. 'nec delibrare valemus Tempore de mortis.' *Lamb.*

Libata] Ita omnes libri. *Gifan.*

717 *Sin ita sinceris membris ablata profugit*] Error est: non enim id agitur nunc, Utrum, cum anima abit, integra remaneant membra; (quis enim ea de re unquam dubitet?) sed, Utrum anima, cum abit, deminuta sui parte, et libata recedat. Vin' tu quæstionem, uti ab ipsomet Lucretio formata et concepta est, audire? En tibi: 'Semina præterea linquuntur, necne, animai Corpore in exanimo?' Cetera tute ipse legere poteris me quiescente, me tacente. Quamobrem invitis et reclamantibus omnibus legendum est: *Sin ita sincera ex membris ablata profugit. Sincera* est integra, et illibata; (quod versus sequens ostenderit, 'Ut nullas partes in corpore liquerit ex se.') Addere poterant ἐριστικοὶ et locum illum qui ante occurrit: *Scinditur atqui animæ quoniam natura, nec uno Tempore sincera existit, mortalis habenda est.* Fab.

719 *Unde cadavera rancenti, &c.*] Secutus sum codicem Vaticanum, et Bertinianum, et Memmianum, et ple-

rosque impressos. nam in Faërn. et Tettiano, et nonnullis impressis legitur, *Unde cadavere, rancenti jam viscere, vermes Exspirant?* Hujus autem scripturæ, quam secutus sum, videtur mihi probabilior ratio reddi posse, quam alterius. Si anima (inquit) e corpore ita sincera et integra excessit, ut nullam sui partem in eo reliquerit; unde cadavera e viscere rancenti vermeis edunt? atque ita 'vermeis' erit legendum in quarto casu, et 'exspirant' significabit actionem quandam: ut 2. 354. 'Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.' et 4. 123. 'Præterea quæcunque suo de corpore odorem Exspirant acrem.' ibid. 704. 'Tum flammam tætro spiranteis ore Chimæras Pascere naturam,' &c. et *exhalat* apud eundem, 5. 254. 'Pulveris exhalat nebulam.' Si quis tamen alteram scripturam probabit magis, non repugnabo. Quod autem ad vermium, qui in corpore exanimo nascuntur, rationem pertinet: partim in visceribus nascuntur ex putrore et reliquo animalis recens mortui spiritu: ut docet Aristoteles de Hist. Anim. v. 19. partim a muscis ingenerantur: quod et Homerus indicavit illis versibus, qui sunt Ἰλ. τ. 23. ubi Achilles, acceptis a Thetide matre armis Vulcaniis, ante quam eis accinctus atque instructus in certamen prodeat, orat Thetidem, det operam, ne corpus Patrocli mortui a vermibus deformetur, atque inquinetur, quos muscæ vulnera subeuntes generarint. Sic Homerus: ἀλλὰ μάλ' αἰνῶς Δείδω, μή μοι τόφρα Μενοιτίου ἄλκιμον υἱὸν Μυῖαι καδδῦσαι κατὰ χαλκοτύπους ὠτειλὰς Εὐλὰς ἐγγείνωνται, ἀεικίσσωσι δὲ νεκρὸν, &c. *Lamb.*

Cadavere] In aliis: *cadavera; vivere.* Mallem ego: *vivere;* sed obstat, *Exspirat;* quod verbum mihi valde suspectum est. Verum, ut dixi, *cadavera,* etiam bonum est. *Gifan.*

720 *Exspirant*] 'Vermeis exspirare' idem plane quod Græcis ἐκζέειν σκώληκας, uti in sacris Exod. 16. 20. apud LXX. occurrit, et Phrasi Hebrææ, non minoris, ut ita dicam, significantiæ respondet; ex Luciano, adducunt ζέοντας σκωλήκων. *Preig.*

721 *Exos et exsanguis, &c.*] Arnobius lib. 4. 'Si omnino non essent apes ullæ in terris, aut si exos humanum genus, velut quidam vermiculi, nasceremur, dea Mellonia non esset, aut Ossilago solidatrix ossium nomen proprium non haberet.' Nonius hunc versum profert in nomine 'exos.' *Lamb.*

Exsanguis] Si insecta omnia exsanguia sunt, ut docet Aristoteles 1. 6. de historia anim. et item alibi: multo magis vermes; ex quibus magnam partem insecta nascuntur. *Lamb.*

721 *Tumidos perfl.*] I. e. per tumidos artus fluctuat. ejusdem generis est illud Horatianum Epist. 1. 1. 7. 'Est mihi purgatam crebro qui personet aurem,' &c. *Lamb.*

722 *Quod si forte animas*] Ἀνθυποφορά. At dices (inquit) fortasse animas extrinsecus in vermeis insinuari. Primum absurdum est dicere tot millia animarum eo convenire, unde unica anima decesserit: deinde quærendum et in controversiam vocandum est, utrum animæ captent et exquirant primordia vermiculorum, et ex iis ipsæ sibi corpora fabricentur, an in corpora vermiculorum jam perfecta ingrediantur. dilemma est. Hunc autem versum, et eum qui proxime sequitur, profert Nonius Marcell. in voce 'priva:' et docet, antiquos 'priva' dixisse pro singulis. *Lamb.* Ἀνθυποφορά. *Gifan.*

723 *Et privas in corpora posse venire*] Veram lectionem nequaquam dubito, quin suppeditet nobis marg. nost. qui habet: *et priva si.* cujus vestigia Pii illa repræsentat, in var. lect. lego itaque: *Quod si forte animas extrinsecus insinuari Vermibus, et priva si in corpora posse venire Credis.* Nimio sæpius variatum constat, quo-

ties talis aliqua, ut posterior in 'priva' hoc loco, syllaba producenda veniebat. 'In priva corpora,' i. e. in propria, ita ut unaquæque suum, sibi proprium destinatum, aptum ingrediatur. Repetitio particulæ 'si' notat bipartitam proponi adversariorum objectionem seu sententiam. *Preig.*

726 *Et in discrimen agendum*] I. e. et in controversiam vocandum, ἀμφισβητητέον. *Lamb.*

728 *Ipsæque sibi fabricentur, ubi sint*] Et ipsæ sibi domicilia fabricentur, in quibus habitent. *Lamb.*

729 *An jam corporibus perfectis*] Sic legendum, ut vestigia scripturæ veteris indicant, non, ut vulgo, *An quasi corporibus perfectis insinuantur.* Lamb.

730 *At neque, cur faciant*] Prior pars dilemmatis: At neque licet dicere, cur ipsæ sibi domos fabricentur. 'Suppeditat,' i. e. suppeditatur, aut suppetit, licet. *Lamb.*

731 *Neque enim, sine corpore*] Ratio, quare animæ ipsæ sibi domos non fabricentur: quia (inquit) sine corporibus non ægrotant, non algent, non esuriunt. his enim incommodis corpus quidem afficitur, animus autem liber est. *Lamb.*

732 *Algoque*] Ita omnes libri, et Nonius. Lambinus mavult, *algu.* Gifan.

Alguque] Priscian. lib. 5. aut vetus nescio quis apud eum grammaticus, in extr. docet usurpari a Latinis algor, is, in tertia inflexione, et algus, us, in quarta: ut minime dubitandum sit, quin ita legendum sit, non *algoque.* Nam quamvis sic habeant libri manuscripti, nihil hoc me movet, cum sciam librarios illos sæpe *o* pro *u*, et *u* pro *o* scribere solitos esse. Adde quod Sosipater Carisius libro primo notat, 'algu' dictum esse a Latinis, profertque locum ex Plauto in Rudente, 2. 7. 24. 'tu vel suda, vel peri algu.' Idem ille grammaticus apud Priscianum citat alium locum Plauti in Vidularia: 'Inopiam, luctum, mærorem, paupertatem, algum, famem.' Obstat his Nonius, qui hunc locum proferens legit, *algoque, fameque:* docetque, 'algo' pro algore usurpatum esse a veteribus. Ego hoc tantum respondere possum, vel Nonium usum esse corruptis libris, vel ipsum Nonium esse mendosum, atque apud eum legendum *algu* pro algore, et locos omneis, qui ab eo proferuntur, sic esse restituendos. *Lamb.*

Fameque] *Fame* hoc loco quintæ inflexionis est, non tertiæ: at apud Virg. Æn. 6. 421. 'Objicit. Ille fame rabida tria guttura pandens.' *Lamb.*

733 *His vitiis adfine laborat*] Cum semper antea hic locus, ut est in libris omnibus scriptus et impressus, in quibus ita legitur, *vitiis ac fine laborat,* me offendisset: (alieno enim loco et tempore de fine, i. e. morte, sermo a Lucretio habebatur, quia de incommodis tantum, quæ animus perpeti cogitur, dum est in corpore, hic agitur:) in secunda editione libros veteres, quos etiam tunc penes me habebam, consului; quos non habebam, eorum scripturas in uno meo libro impresso repræsentatas relegi, maxime ad hunc locum. In quibus cum varietatis aut dissimilitudinis nihil reperissem: nisi quod in Bertiniano scriptum reperi, *his vitiis at fine laborat:* ego primo non animadverti, neque attendi, quid hæc scriptura significaret, quidve boni contineret. aliquot post mensib. cum animi relaxandi causa Arnobium relegerem, et ad eum locum pervenissem, ubi animarum incommoda enumerat, quæ, quamdiu corporibus inclusæ atque irretitæ tenentur, perferunt; libuit mihi hanc ipsam disputationem Lucret. de animab. seu animis cum Arnobiana comparare. Quo facto, continuo conjeci hic *adfine* esse legendum, facili mutatione ex *t* in *d*, et

sententia plana, et genere loquendi Latinis usitato, atque eleganti. Quod cum, editione secunda jam absoluta, evenisset, neque res jam integra esset; non ita multo post cognovi, hoc idem cuidam homini pessime de me merito, eidemque tamen nulla umquam injuria a me lacessito, ut quem ne natum quidem esse sciebam, in mentem venisse: aut certe, illum, cum alteri fortassis in mentem venisset sibi arrogasse, atque adscripsisse. hoc enim factitare consuevit, ut ab iis accepi, qui eum bene norunt. propter causam supra a me commemoratam, hanc hujus loci emendationem, mea sententia, certam et dubitationis expertem, pro mea venditare nolui, sed suo auctori, qui princeps eam excogitavit, quisquis sit, reddendam existimavi. Dictum autem est pereleganter 'affinis vitiis,' pro particeps vitiorum, vel alligatus et obnoxius vitiis. Sic Ter. in Heautont. 2. 1. 3. 'earum rerum affineis, quas fert adolescentia:' sic M. Tull. 'affinis facinori et turpitudini:' sic Livius, 'noxæ affinis.' Jungitur enim cum generandi vel cum dandi casu, ἀδιαφόρως. Sic autem dictum 'vitiis adfine laborat,' ut illud 1. 344. 'motu privata carerent.' *Lamb.* Ita (*adfine*) conjectura ductus restitui. Vulgati: *et fine*. Gifan. in Ed. alt. tantum.

734 *Et mala multa animus contage, &c.*] I. e. et animus fungitur, seu fert, et patitur multa incommoda, contagione corporis. Sic autem restitui hunc versum, cum mendosus esset in vulgatis, in quibus ita legitur, *Et mala m. a. contagia fung. ejus:* cumque reperissem in quattuor manuscriptis, *contage*. Nam 'contagi' pro contage in sexto aut septimo casu eadem ratione dictum est, qua 'parti,' 'colli,' 'voci,' et similia, pro parte, colle, voce, &c. Jam 'contages' idem valet quod contagium, ii, seu contagio, nis. Utitur eod. nomine 4. 336. 'Quæ contage sua palloribus omnia pingunt.' Utitur et Arnob. lib. 7. 'Temporibus quondam civitatis et reip. duris, vel quæ lues infesta faciebat continua populum contage conficiens: vel quæ,' &c. Constat tamen 'contagium' et 'contagio' esse usitatiora. idem Lucret. sup. eod. lib. 472. 'Quandoquidem penetrant in eum contagia morbi.' Virg. Ecl. 1. 51. 'Nec mala vicini pecoris contagia lædent.' et Georg. 3. 469. 'Dira per incautum serpant contagia vulgus.' De contagione Festus scribit, 'contagio' dicendum potius, quam 'contagium.' Itaque illo potius, quam hoc utuntur oratores. *Lamb.*

Contage fungitur ejus] Ita omnes Veteres. Marullus: *contagia*. Lambinus: *contagi*. Gifan. Leg. *contagi*, cum Lamb. quicquid contradicat Gif. Nam in 4. 337. corripitur 'contage.' *Preig.*

735 *Sed tamen his esto, &c.*] Sed tamen demus, quantumvis esse his utile corpus sibi fabricari eo ipso tempore, quo in corpus introire debent. at nulla via patere videtur, vel nullus modus apparet, quo modo id possint. concessio est ejus rei quæ facultatem non habet, et quæ est ἀδύνατος. *Lamb.*

Quamvis utile] Quantumvis utile. *Creech.*

Sed tamen his esto quamvis facere utile corpus, Quom subeant] In posteriori versu legendum, *Quod subeant;* uti ingeniose et vere conjecit *** amicus meus, qui se præ modestia appellari noluit. *Faber*. *Quod subeant:* Faber, recte: olim enim ita scriptum, inde *Quom*, et tandem *Cum*. Creech.

736 *At qua poss. &c.*] At via nulla videtur, qua via possint sibi corpus fabricari. *Lamb.*

738 *Nec tamen est ut jam perf.*] Sic restitui, ab antiquis et manuscr. codicibus ad veram (nisi fallor) scripturam quasi manu ductus. Nam sic

habent codices Faërn. et Tettian. *Nec tamen est, ut qui eam:* Vaticanus autem sic, *Nec tamen ut qui eum:* Bertinianus, *Nec tamen ut qui cum perf. ius.* quas scripturas omneis nemo non videt esse depravatas, ita tamen, ut redoleant quædam germanæ scripturæ vestigia. Nam cum ita a Lucretio scriptum esset, *Nec tamen est, ut jam perf. &c.* vel sic, *Nec tamen est, qui jam perfectis, &c.* Primo sic fortasse hæc scriptura depravata fuit, *Nec tamen est ut eam.* deinde sic, *Nec tamen est, qui eam:* deinde, *Nec tamen est quasi jam, &c.* cum singula capita eorum qui sibi aliquid intelligere viderentur, singulas mutationes et varietates excogitarent. Ego, ne quis dicat, me, quod in aliis peccatum reprehendo, id ipsum peccare: primum antiquorum librorum scripturas oculis lectorum subjicio: deinde ex iis scripturis unam elicio, quæ et ad illas proxime accedat, et elocutionem Lucretianam oleat, et, quod caput est, sententiam cum iis et quæ antecedunt, et quæ sequuntur, consentaneam exprimat. Quod igitur ad elocutionem attinet, sæpenumero admonuimus ita Lucretium, et alios scriptores Latinos loqui solere, 'est ut,' et 'non est ut,' pro 'fieri potest ut,' et 'non potest fieri ut:' quod Græci dicunt, ἔστιν ὅπως, et οὐκ ἔστιν ὅπως. Est autem hæc altera pars dilemmatis. *Lamb.*

Ut qui jam perfectis] Sic vet. libri. In quibusdam: *est, ut.* Τὸ *est* irrepsit. In quibusdam: *ut qui cum perfectis.* Gifan. in ed. pr.

Est qui perfectis] Hæc verissima scriptura. In quodam veteri: *ut;* quod e glossa τοῦ *qui.* Ut τὸ *est* inrepsit. In quibusdam: *ut qui cum perfectis.* Gifan. in ed. post.

739 *Neque enim poterunt*] Ratio, quare non fit verisimile, animas ingredi in corpora jam perfecta. Quia (inquit) si ita esset, animæ non essent subtiliter et examussim cum corporibus connexæ, neque fierent contagia ex consensu corporis et animi. *Lamb.*

740 *Neque consensu cont.*] Neque per consensum fient contagia: Οὐδὲ τοῖς σώμασι συμπείσονται αἱ ψυχαί, οὐδὲ ταῖς ψυχαῖς τὰ σώματα: i. e. 'Neque cum corporibus afficientur animi, neque cum animis corpora.' quod fieri videmus. *Lamb.*

741 *Denique cur acris viol.*] Hujus argumenti hæc vis est: Si animi essent immortales, et ex aliis corporibus in alia corpora migrarent; non essent animantium cujusque generis propria quædam ingenia, propriique mores: sed essent permistis et confusis moribus. Atqui videmus, leones esse iracundos et violentos natura; vulpeis dolosas; cervos timidos et fugaceis, et ita de ceteris sentiendum: ergo, &c. *Lamb.* Vigesimum vss. 29. Si animæ istæ immortales toties hactenus commutassent animalium corpora (Pythagoram et Platonem urget) deberet sensim esse immutata animalium indoles; sicque jam leo esset non ferox, cervus non timidus, vulpes non dolosa, jam canis cervum fugeret, accipiter columbam; bruta saperent, et homines desiperent; quippe anima columbæ accipitri, anima bruti homini, et vice versa, sæpe jungeretur. Siquis vero dicat animarum indolem una cum corporibus mutari, easque cujuscunque generis sint, induere eos mores, qui istis corporibus conveniant, nihil amplius requirimus. Quicquid enim mutari potest illud mortale est, cum in omni mutatione sit partium trajectio, atque ideo dissolutio. Sin vero affirmet animas, exempli causa, humanas immigrare solum in humana corpora; cur illa anima, quæ modo in homine adulto sapiens vixit, in puerum infusa desipit? An in tenero corpore tenerascit animus? tum mutatur; et nemo sanus asseret rem tantopere mutatam immortalem esse. *Creech.*

Triste seminium] Crudele, noxium; Virg. Ecl. 3. 80. 'Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres.' *Creech.*

742 *Dolus vulpibus*] Hanc scripturam in veteribus nostris reperi. In quibusdam libris, *vulpes dolus;* in quibusdam libris, *cervos;* male. Varietas nata est ex vs. inf. 861. lib. 5. Hoc sæpe deprehendi et aliis multis locis. Voluit interdum copiam ostentare Poëta. Hoc alii non observaverunt. *Gifan.*

Dolu' volpibus] Sic reperi scriptum in duobus cod. manuscr. atque ita melius currit oratio et sententia. Nam alii libri habent, *vulpeis dolus?* Hanc scripturam, quam secutus sum, simia illa se in suis libris reperisse jactat, quasi ejus restitutor. *Lamb.*

Et fuga cervis A patribus datur] Secutus sum vulgatam: nam manuscripti sic habent, *et fuga cervos.* unde doctus quidam suspicabatur, hunc versum, *A patribus datur, et patrius p. inc. artus*, esse interjectum et alienum, non poëtæ. nam eo sublato, et servata ea scriptura quæ reperitur in libr. manuscriptis, præterquam quod legendum esset, *vulpeis dolus*, ut est in vulgatis et nonnullis calamo exaratis; sententia constaret: ut totus hic locus sic legatur, *cur acris violentia triste leonum Seminium sequitur, vulpeis dolus, et fuga cervos? Et jam cetera de gen. &c.* Verum tamen judicet lector eruditus. Nam quod ad me attinet, sic puto legendum, ut excudendum curavi: neque tamen alteram lectionem damno. Est enim valde concinna et venusta. Sed hæc quoque est perelegans, et Lucretio digna. *Lamb.*

744 *Et jam cetera de genere hoc*] Crebro ita loquitur, et sæpenumero hoc versus principium reperitur, *Cetera de genere hoc:* ut supra hoc eod. lib. 480. 'Et jam cetera de genere hoc, quæcumque sequuntur.' et 5. 843. 'Cetera de genere hoc monstra, et portenta loquuntur.' et 6. 243. 'Cetera de genere hoc qua vi facere omnia possint,' &c. quod imitatus est Horat. Sat. 1. 13. 'Cetera de genere, adeo sunt multa, loquacem Delassare valent Fabium.' *Lamb.*

Cur omnia membris] Cur omnia in membris. *Lamb.*

745 *Ex ineunte ævo ingenerascunt*] A *genero, as,* fit *generasco,* ut a labo, as, labasco, ab integro, as, integrasco. quidam tamen hoc loco legunt *grandescunt*, i. e. crescunt, a quibus dissentio. *Lamb.*

Inque genuntur] Et in membris ingenuntur, seu ingignuntur. sic autem restitui, conjectura ductus: nam vulgata et recepta scriptura *ingenioque* ferri non potest. Hoc enim quærit Lucretius, Quamobrem sui cujusque corporis sunt mores, et sua ingenia, et sui habitus, et suæ affectiones animorum? cur leones sunt iracundi, vulpes dolosæ, cervi fugaces et timidi? cur ceteri similes animorum affectus et habitus omnes ex ineunte ætate ingenerantur in membris et corporibus, nisi quia certa vis animi, certaque affectio nascitur in certo corpore, et certis principiis, ex quibus corpus concretum et conflatum est? Nonne igitur nunc inepte loquatur Lucretius, si ita postea quærat, cur certa ingenia, et certi mores in certis ingeniis gignuntur? quod volunt isti hebetes. Non enim ex ingenio cujusque ingeneratur dolus aut pavor in animalibus: sed contra mores, et ingenium, et affectus, i. e. vel dolus, vel pavor, vel iracundia, et similia in membris animalium ab ineunte ævo ex seminibus et primis corpusculis cujusque propriis innascuntur et ingenerantur. *Lamb.*

Generascunt, ingenioque] Sic omnes libri. Lambinus tamen: *inque genuntur;* male. *Gifan.*

Ingenerascunt, inque genuntur] Illud prius habet aliquid latius, et quod ad

speciem pertinet magis; at *ingenuntur*, ad singularia, seu individua, ut vocant. *Faber.*

746 *Semine seminioque*] Iisdem fere vocibus haud tamen idem dicit, 'semen' enim materia est genitalis, et ipsum σπέρμα; 'Seminium' vero sobolem significat et generis propaginem, ut 'leonum seminium' superius vs. 743. ut recte observatum Turneb. Adv. 21. 2. sed quod idem velut ex Lucret. lib. 2. citet, 'Hæc aliquo sine seminio graviore coorta est.' vereor ut doctissimum virum memoria fefellerit. *Hav.*

747 *Cum corpore toto*] Sic habent lib. manuscr. vulgati autem, *cum corpore quoque.* quamquam infra non longe ab hoc loco, ubi et hic versus et superior iterantur, scriptura codicum veterum nihil a vulgata discrepat. *Lamb.* Ita (*toto*) veteres libri. In quibusdam tamen: *quoque.* Et ita vulgati. Hoc natum est ex vs. 765. Vide et sup. vs. 634. et inf. vs. 800. *Gifan.* Rectius ille qui legit *Corpore quoque*, ut vs. 765. et vs. 770. *Creech.* Si ita legas, erit pro quocunque. *Hav.*

749 *Permistis animantes moribus essent*] Hoc illud est (opinor) quod dicit Aristoteles eo quem supra protulimus loco, suam cujusque rei esse formam: quo significat, suam cujusque corporis esse animam. qui autem aliter sentiunt (inquit ille) simile quiddam dicunt ac si dicerent, artem fabricandi in tibias intrare posse. oportet enim, ut artem suis ac propriis instrumentis; ita animam suo uti corpore. *Lamb.*

750 *Hyrcano de semine*] Canis (inquit) ex semine tigris Hyrcanæ conceptus atque editus, cervum fugeret, nedum persequeretur. Virg. Æn. 4. 367. 'Hyrcanæque admorunt ubera tigres.' *Lamb.*

753 *Desiperent homines*] Homines mentis et rationis expertes essent. *Lamb.*

755 *Flecti*] Mutari. *Lamb.*

756 *Quod mutatur enim*] Sic sup. 518. 'Nam quodcumque suis mutatum finibus exit, Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.' *Lamb.*

758 *Quare dissolvi quoque, &c.*] Deletis duobus hisce versibus, integra foret sententia, et argumentum satis explicatum. *Creech.*

759 *Denique ut intereant*] I. e. ita ut tandem intereant. *Lamb.*

761 *Tamen quæram*] Sic habent tres libri manuscr. vulgati, *quæres:* minus recte. *Lamb.*

Cur e sapienti, &c.] Videmus enim, ætates alias aliis esse prudentiores, ut senectutem adolescentia: homines etiam alios aliis esse sapientiores. 'homo homini quid præstat?' inquit ille. Cicero in Catone: 'Temeritas est videlicet florentis ætatis, prudentia senectutis.' *Lamb.*

762 *Nec prudens sit puer ullus*] Cum prudentia versetur in rebus singularibus, res singulares autem usu cognoscantur: puer autem non possit esse usu peritus, sed numerus annorum, et longitudo temporis usum afferat: puer prudens esse nullo modo potest. Aristot. lib. 6. de Morib. ad Nicom. *Lamb.*

763 *Quam fortis equi vis*] Sic loquitur sup. vs. 8. 'Consimile in cursu possint, ac fortis equi vis.' 'fortis equi vis,' i. e. fortis equus, περίφρασις. *Lamb.*

765 *Vis animi pariter*] Delet hunc versum Mss. Marg. nost. sed præter rationem. Vid. et supra 747. *Preig.*

766 *Tenerascere*] Teneram esse. sic enim interpretatur Nonius Marcellus, atque hunc versum profert et Diomedes lib. 3. Sic autem Homerus de pueri ingenio et mente, ἀταλαὶ φρένες, ut supra retulimus. *Lamb.* Ita 1. 262. 'novellas mentes,' ut et Tertullianus. Horat. Od. 3. 24. 52. 'Et teneræ nimis Mentes asperioribus Formandæ studiis.' Melius multo, si pro *formandæ*-

dæ scripsisset *durandæ*. Ab eadem ratione 'teneros annos' dicebant. Hic vero emendabis etiam Publii Ovidii locum quemdam in Epist. Phædræ ad Hippolytum vs. 26. 'Ars fit ubi a teneris crimen condiscitur annis; Quæ venit exacto tempore, pejus amat.' Legendum est, *Cui venit exacto tempore, pejus amat*. Antea dixerat vs. 20. 'Venit amor gravius, quo serius: urimur intus, Urimur, et cæcum pectora vulnus habent. Scilicet ut teneros lædunt juga prima juvencos, Frænaque vix patitur de grege captus equus. Sic male, vixque subit primos rude pectus amores.' Sensus est, Ubi amor a teneris annis addiscitur, (nam 'crimen' hoc loco, ut alibi, atrocis significationis non est,) facile in artem, seu habitum transit: at illa, seu ille, pejus (i. e. gravius et miserius) amat, cui ars venit (a quo ars addiscitur) exacto tempore. Erit autem operæ pretium videre quantopere se illic torqueant Interpretes et a vero abeant. Sed quando semel a via degressus sum, alium locum in eadem Epistola ostendam vs. 86. qui et ipse corruptus est: neque ab ullo editore animadversum vitium fuit: postremus certe, quem inspexi, quamquam in eo mirifica quædam diligentia est, non vidit. 'Tu modo duritiem silvis depone jugosis, Non sum materia digna perire tua.' Sensus esse alius non potest quam hic: 'O formose, duritiem istam tuam depone, neque enim digna sum quam materia tua tam misere perdat.' Quid istuc, inquies, *materia tua me perdit?* Nihil, inquam, et tamen ita usque adhuc lectum est: sed, opinor, non ita in posterum fiet. Certa enim emendatio, et sole ipso clarior est, quæ jam a nobis proponetur. *Tu modo duritiem silvis depone jugosis; Non sum duritia digna perire tua.* Verum porro pergamus. In Epistola 5. 86. quæ ab Œnone ad Paridem scripta est, legitur, 'Dignaque sum et cupio fieri matrona potentis; Sunt mihi, quas possint sceptra decere, manus.' Qui sapiunt, mirabor, si priorem versum probabunt: legendum arbitror, *Dignaque sum fieri regis matrona potentis;* Quod scilicet versu sequenti confirmat; namque 'Sunt mihi quas.' Epistola autem 6. vers. 11. 'Dos tibi Lemnos erit, terra ingeniosa colenti, Me quoque jam tales inter habere potes.' Hoc a nemine intelligi scio, neque adeo potest. Lego emendatione certissima, nisi bene fallor, *Me quoque jam matres inter habere potes.* Videlicet ex Jasone geminam prolem susceperat Hypsipyle; quod versibus sequentibus firmatur: 'Nunc etiam peperi: gratare ambobus, Jason,' &c. Notus ille Terentii Adel. 4. 7. 10. locus: 'Natus puer est * * Dii vortant bene,' &c. Sed tandem hæc missa faciamus. *Faber.*

767 *Confingent*] Ita in Vetere nostro. Vulgati: *Confugient;* quod malim. Vide Indicem. Lambini scripturam, *Non fugient*, fugio. *Gif.*

Non fugient] Cum libri omnes veteres et recentiores haberent *Confugient*, præter admodum paucos: atque ex hac scriptura docti quidam fecissent, *confingent*, quo modo habent et nonnulli libri vulgati: ego ad veram lectionem, quasi manu ductus, reposui, *Non fugient:* quemadmodum supra non minus probabili, atque adeo certa conjectura, ex *non fiet*, quod erat corruptum, feci *confiet*, 3. 418. 'Id quoque enim sine pernicie confiet eorum.' 'Non fugient' autem interpretor, non poterunt negare, neque refutare: ut sup. 2. 935. 'tum præterea quod fugimus ante,' &c. sic autem necessario legendum est, non, ut vulgo, *confingent*. Hoc enim significat Lucretius. Non poterunt negare, mentem esse teneram in tenero corpore, verbi causa, mentem pueri bimuli, aut trimuli, non poterunt negare esse teneram et imbecillam. *Quod si jam fit*, i. e. si verum est men-

tem esse teneram in corpore tenero. ergo mortalis est. At si legatur *confingent*, aut *confugient*, vide, obsecro te, lector, quid dicatur. Confugient eo scilicet, ut dicant, mentem tenerascere in corpore tenero. Quare huc confugerent adversarii, cum hoc maxime negare debeant, cumque hoc unum Lucretius hoc loco probare et vincere velit, mentem una cum corpore crescere et decrescere, quo probato sequatur animum esse mortalem? supra hoc eodem lib. 446. 'Præterea gigni pariter cum corpore, et una Crescere sentimus,' &c. Nihilo magis *confingent* ferri potest. uterentur enim eo ipso argumento, quo Lucretius eos oppugnat. Mirum est quosdam homines ita infeliciter esse natos, ut non solum cæci sint in luce clara, verum etiam, cum tales sint, ita se gerant, itaque se venditent atque ostentent, quasi sint Lyncei. *Lamb.* Malim, ut a Lambino emendatum est, *non fugient*, i. e. negare non poterunt. Alii conjiciunt legendum, *confingent*. Faber. Al. *Confingent*. Lambinus *Non fugient*, i. e. non poterunt negare. Hoc enim significat Lucretius, non poterunt negare mentem esse teneram in tenero corpore, verbi causa, mentem pueri bimuli aut trimuli non poterunt negare esse teneram et imbecillam: Quod si verum sit, mentem modo robustam in tenero corpore teneram fieri, ergo mortalis est. Et hæc suadent, ut malim *Non fugient*: ferri tamen potest *Confugient*. Cum enim alii dicant vs. 755. 'Animum mutato corpore flecti,' cur non alii, ut vim argumentorum evitarent, *Animam in tenero corpore tenerascere*, docerent? Et ista voce 'scilicet' sæpe utitur Poëta cum adversario effugium velit præcludere. *Creech.* Egregie marginalis noster: *Confugiant*. Nimirum, ut sup. vs. 550. 'Et veluti manus, atque oculus, naresve seorsum Secreta a nobis nequeant sentire, nec esse.' Ita nondum dicit, adversarios eo confugere, sed ut eo confugiant, concedit, aut potius cogit. Cæterum genus loquendi: 'Confugiunt,' pro, confugiunt eo, ut dicant, &c. notandum, ut singulare et elegans. Ne cui autem suspectum sit amplius, operæ pretium fuerit, similem prorsus significantiæ vim notasse, in verbo, quod cum maxime succurrit, Græco, prout apud Heliodorum in Æthiop. usurpatur; nempe ἀπατᾶσθαι pro: 'erronee,' seu 'per errorem credere, persuasumve habere:' 'eo usque decipi ac falli, ut credas.' Locus est, lib. 1. pag. ed. Bourd. 56. Δυσανάκλητον δὲ, πρὸς ὅπερ ἂν ὁρμήσῃ, τὸ βάρβαρον ἦθος· κἂν ἀπεγνῷ τὴν αὑτοῦ σωτηρίαν, προαναιρεῖν ἅπαν τὸ φίλον εἴωθεν· ἤτοι συνέσεσθαι αὐτοῖς καὶ μετὰ θάνατον, ἀπατώμενον, ἢ χειρὸς πολεμίας καὶ ὕβρεως ἐξαιρούμενον. Interpres Latinus in alia ibi omnia abit. Sensus est: Barbaros pertinaces, ac triste genus hominum esse, &c. 'Ubi autem,' inquit, 'de salute desperaverint, in more iis positum est, ut tollant, et tanquam præambulum sibi neci dent quicquid carum habent, sive id secum una futurum etiam post mortem, erronee ac falso sibi persuadentes, sive a vi hostili et contumelia vindicantes, aut præripientes.' Oblitus fuerat interpres, quod pag. 29. melius exceperat: Νῦν δὲ ὁρᾷν φαντάζομαι, παρόντος ἀκούειν ἀπατῶμαι. Pag. 346. tamen, ubi in eodem loquendi genere sibi constat Auctor nescio quas ambages rursus captat. *Preig.* Imo non modo alterum ex Mss. Lugd. Bat. idque optimum, expresse *confugiant* legit, sed et jam olim questus est Turneb. Adv. 30. 10. perversam fuisse hanc lectionem ab iis qui inmutant ea quæ non intelligunt. 'Atqui illud (verba Turnebi sunt) *confugiant*, bellissimum sentio et amœnissimum: hoc sensu scilicet: Illis hic receptum et hoc perfugium reliquum sit, ut di-

cant in tenero corpore mentem (*sic*) remolescere. *ἄραγε ἐκεῖσε καταφεύξονται, ταύτην δηλονότι ἕξουσι τὴν καταφυγήν.* Nam ita sæpenumero auctores Græcos loqui, qui eorum literis tinctus est, et intelligit. Unum tamen et alterum locum proferam Demosthenis contra Aristogitonem, *εἰ μὲν εἰς τὴν τοῦ βίου μετριότητα καὶ σωφροσύνην κατέφευγον.* Iterum: *εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον καταφεύξεται ὡς σώφρονα καὶ μέτριον.*' Hæc ille. quibus accedo lubens, nam et apud Plautum legitur in Mostell. 5. 1. 49. 'Quia id enim maxime volo, ut illi istoc confugiant.' Agitur quidem ibi de ara, ut præsidio miseris; sed et hoc argumentum ut aram et sacram anchoram, quo perdita re confugiant, Poëta considerat. *Hav.*

Quod si jam fit] Si mens in corpore tenero tenera est, in valido autem fit valida: ergo anima mutatur: si mutatur, ergo mortalis est. *Lamb.*

770 *Quove modo poterit, &c.*] Post pugnam summis viribus magnaque animi intentione depugnatam, et fugatos, uti opinatur, adversarios, argumenta quædam levis armaturæ tanquam ad prædam colligendam emittit. Primum autem vss. 7. inquirit unde anima adultum corpus tam impotenter deperiret, et votis suis omnibus optaret? Unde etiam membra senio confecta fugeret, et exire properaret? Immortalis enim sit, et nunquam teneri corporis imbecillitatem, aut senescentis ruinam metuet. *Creech.*

771 *Florem*] 'Ακμήν. sic sup. 1. 565. 'quibus possint ævi contingere florem.' *Lamb.*

772 *Vis animi, &c.*] Hunc versum quidam Codd. non agnoscunt. *Creech.*

773 *Quidve foras sibi*] I. e. aut quid sibi vult, quod anima exit e corpore senectute confecto? *Lamb.*

Senectis] Senio confectis, aut certe affectis. Plaut. Aulul. 2. 2. 75. 'quem senecta ætate ludos facias.' Lucret. 5. 884. 'Post ubi equum validæ vires ætate senecta, Membraque deficiunt,' &c. et item sæpe. Sallust. Hist. 4. 'Omnes, quibus ætas senecto corpore animus militaris erat.' ex Prisciano lib. 9. sub extr. et 10. non admodum longe a princip. *Lamb.* In vet. quibusdam libris *senectæ*. Gifan. Senectute confectis. Senectus, a, um; ut 'ætas senecta.' *Faber.*

776 *Sunt immortali*] In quibusdam libris *jam mortali.* Forte legendum: *sunt jam immortali.* Gifan. ed. prima. Quorum postremum in posterioris contextum recepit.

At non sunt jam immortali] At, si anima est immortalis (inquit) non debet metuere, ne aut ruina domus obruatur: aut quovis alio incommodo afficiatur. Non celabo lectorem, ita scriptum esse in codice Bertin. *At non sunt jam mortali:* unde suspicatus sum esse legendum, *At non sunt jam immortali, &c.* i. e. at jam, si anima immortalis est, nulla ei pericula imminent. Quæ lectio longe concinnior est, quam vulgata. Hæc cum in prima editione scripsissem, Thrasones arripuerunt, suumque fecerunt. Ego igitur quod meum est, meo jure repeto ac recupero. Itaque sic nunc edendum curavi, cum in libris vulgatis legatur, *At non sunt immortali, &c.* Lamb.

777 *Denique connubia ad Veneris*] Quidam libri habent, *Si non concubia ad Veneris.* Lamb. Secundum vss. 8. docet ridiculum esse credere animarum quasi examen circumstare ad coitus partusque animalium, et de insinuatione in corpus inter se mutuo contendere, nisi forte conventum sit, ut primo advenientis sit conditio potior. *Creech.*

782 *Si non forte*] *Εἰρωνεία* est. Ridiculum est, inquit, animas, cum sint immortales, ad concubitus partusque animantium præsto adesse, et certare inter se, quæ prima earum in corpus recens et modo natum in-

troeat: nisi forte hæc inter se fœdera inierunt, ut corpora quæque sint primarum advenientium, atque ita deinde occupantium: quemadmodum vulgo dicere solemus, qui prior sit tempore, eum priorem esse jure. *Lamb.*

785 *Denique in æthere*] Hic versus cum duodecim deinceps sequentibus, iteratur lib. 5. non longe a principio. *Lamb.* Tertium vss. 16. observat, quod ut certa nascendi, crescendi, existendique regio definita sit rebus cæteris, ita quoque animo ipsi, ac proinde non magis possit extra corpus, in quo nascitur, crescit, et existit, degere, quam piscis extra aquam, quam arbor in aëre, aut in mari nubes. Quod vero cum toto corpore nascatur, crescat, et existat anima minime dubitandum est, quippe alias anima modo in capite, modo in humeris, imo calcibus formari, et inde per totum corpus sensum diffundi sentiremus. *Creech.*

Non æquore in alto] Alias, *non æquore salso*. ut 5. 129. *Lamb.*

788 *Ubi quidquid crescat*] Sic legendum: *quidquid* autem valet quidque, ut sæpe alibi. *Lamb.*

790 *Et sanguine longius esse*] Quidam docti legunt etiam hoc loco, *longiter esse*, ut sup. 3. 676. 'Non (ut opinor) id ab leto jam longiter errat.' *Lamb.*

791 *Hoc si posset enim, multo prius ipsa animi vis In capite, aut humeris, aut imis partibus esse Posset, et innasci quavis in parte soleret: Tandemque in eodem homine atque in eodem vase maneret*] Postremus illorum versuum inf. 5. 136. repetitur: sed et hic et illic mendosum esse arbitror, uti illos, qui tamen duobus in locis reperiebantur, ostendi superius mendosos esse. Facile autem confido fore, ut qui diligenter attenderit, fateatur ille legendum esse, *Tandem in toto homine aqua ut in toto vase maneret*. Est quidem in illo versu anapæstus: sed ejus libertatis tot exempla sunt apud Lucretium, Virg. ceterosque poëtas, præsertim vetustiores, iis ut proferendis supersedendum existimem. Ratio autem ita legendum suadet, cogit: Nam ex falsa suppositione, 'Anima primum in capite, aut humeris, aut imis calcibus esset; tandem in toto homine, uti aqua in toto vase maneret.' Quemadmodum aqua quæ infunditur, primo partem infimam vasis, mox mediam, denique totum vas et universum κύτος implet. *Faber in Emend.*

794 *Tandem in eodem, &c.*] Vide Emendationes. Si tamen males hoc referri ad illud argumentum, quod 5. 138. legitur, idem cum multis senties. Tu videris. Ego abeo. *Fab. in Not.* Hunc versum negligunt interpretes. Faber legit: *Tandem in toto homine, aqua ut in toto vase maneret.* Est quidem in illo versu Anapæstus, inquit, &c. Hæc Faber. Quæ ingeniose quidem excogitata a veterum Codd. scriptura quam maxime absunt: et rejiciendus potius est iste versus, qui nihil profecto hic loci agit, quam talis emendatio admittenda. Aliquis tamen legit *Tandem in eodem homine, atque in eodem vase manere.* viz. Soleret manere in eodem vase, i. e. in capite, humeris, aut calcibus: omnia displicent. *Creech.*

795 *Quod quoniam in nostro, &c.*] Post vocem *corpore* tolle distinctionem, et lege conjunctim *constat certum*, i. e. certum est. *Lamb.*

798 *Genique*] Priscianus lib. 10. 'Gigno, genui: pro quo vetustissimi geno protulerunt, Varro Anabata: Sed quod hæc loca aliquid genunt, &c. cujus infinitivum passivum Lucretius in 3. protulit, geni,' *&c. Lamb.* Ita hic omnes libri, et Priscian. lib. 10. *Gifan.*

801 *Quippe etenim mortale, &c.*] Quintum vss. 6. asserit summam esse dementiam putare res adeo diversas ac sunt immortale et mortale con-

jungi posse, et rem mortalem (corpus) quæ cum separata sit a re ista immortali (anima) nullis incommodis aut malis objiciatur, unitam immortali tot doloribus et molestiis, quot homines quotidie experiuntur, affici. *Creech.*

802 *Consentire*] Συμπάσχειν. *Lamb.*

Et fungi mutua] Et mutuo pati. *Lamb.*

803 *Quid enim diversius, &c.*] Sic Aristot. lib. 1. de Anim. Ἐπίπονον δὲ καὶ τὸ μεμίχθαι τῷ σώματι μὴ δυνάμενον ἀπολυθῆναι, καὶ προσέτι φευκτὸν, εἴπερ βέλτιον τῷ νῷ μὴ μετὰ σώματος εἶναι, καθάπερ εἴωθέ τε λέγεσθαι, καὶ πολλοῖς συνδοκεῖ. i. e. 'Cum grave autem et laboriosum est cum corpore animum commistam esse, neque ab eo dissolvi posse: fugiendum est, siquidem melius est animo non esse cum corpore copulatum, quemadmodum et dici solet, et multis videtur.' Sic Arnob. lib. 2. adv. Gent. idque multis verbis; quæ iccirco prætereo: sed locum mox indicabo. *Lamb.*

806 *In concilio*] In cœtu. *Lamb.*

Sævas tolerare procellas] Sexcentis casibus adversis jactari. Translatio ducta a mari. Lege Arnob. adv. Gent. lib. 2. de miseriis atque ærumnis, quas perferunt animæ in corporibus humanis inclusæ, ibi: 'Nisi forte rex mundi idcirco ex se genitas huc animas misit, ut, quæ fuerant apud se Deæ,' &c. *Lamb.*

807 *Præterea quæcunque*] Utitur eodem fere argumento, et vero iisdem versibus libro quinto ad probandum mundi interitum. Est autem argumentum ab enumeratione partium, hoc modo: Quicquid æternum est, aut eo æternum est, quia cum solido corpore constet, non possit ab injuria externa frangi aut dissolvi, ictusque omneis contemnat ac repellat; cujusmodi sunt corpuscula prima: aut quia sit intactum, neque ictus ullos in se recipiat; cujusmodi est inane: aut quia nullus sit locus circum, quo res possit dissipari ac dissolvi; qualis est summa summarum, et rerum universitas. At animus neque ita solidus est, ut frangi non possit: quia rebus omnibus genitis admistum est inane: neque corpora desunt, quæ vim suam in animi naturam expromere, eamque conficere possint, cum sit corporea; neque locus deest, quo dispergatur. ergo animus non est immortalis. *Lamb.* Sextum vss. 23. ita se habet. Nihil est æternum et immortale, nisi aut ob soliditatem, ut atomus; aut quia plagæ est expers, ut inane; aut quia nullus est locus ex quo corpora advenientia diffringant, aut in quem partes illius solutæ excedant, ut (τὸ πᾶν) universum. Anima vero tale nihil est. Nam res est composita e seminibus, atque ideo non perfecte solida. Non est inane, quia afficit corpus, et ab illo vicissim afficitur: animam vero τὸ πᾶν universum esse nemo dixit: anima igitur est mortalis. *Creech.*

814 *Neque ab ictu fungitur hilum*] Neque quicquam ab ictu patitur: sic autem restitui, manuscriptorum codicum auctoritatem secutus, cum in vulgatis legatur *frangitur:* in quibusdam etiam *figitur:* quod utrumque mendosum est, et ab indoctis depravatum, qui, quid sibi vellet hoc *fungitur*, nescirent. Hoc secuti sunt Thrasones, et ut suum ediderunt: aut, ne mentiar, taciti probarunt: quod in aliis sexcentis fecerunt. *Lamb.* Ita Lambinus; nec *frangitur* admittendum. *Creech.*

818 *Diffugiat*] Diffugiat, nempe summa summarum. al. *diffugiant*, et ita vulgo. *diffugiant* autem, res subintell. *Lamb.* Viz. summa summarum. Alii *Diffugiant:* viz. partes summæ summarum. *Creech.*

Quæ Possit incidere] Quæ possint incidere in summam rerum. Utitur eodem verbo sup. lib. 2. 227. 'Incidere e supero levioribus.' *Lamb.*

820 *At neque (uti docui)*] Removet

nunc et refellit tria illa, quorum uno aliquo posito posset esse anima immortalis: quo facto sequitur eam esse mortalem. *Lamb.*

824 *Proruere hanc*] Fateor equidem in libris manuscr. legi *Corruere*, quemadmodum et in vulgatis. Verumtamen reposui *Proruere.* Nam 'corruere' verbum est absolutum, nisi quod a Plauto videtur usurpari *ἐνεργητικῶς* in Rudente 2. 6. 58. 'me corruere posse aiebas divitias.' et item alibi. Verum non significat in illis locis evertere, aut percellere, quam verbi significationem hic locus postulat, sed una eruere, et colligere, seu *συναθροίζειν*: ut et apud Varron. de L. L. 4. 'Corbes ab eo, quod spicas, aliudve quid corruebant.' Apud Catullum autem in carmine ad Manlium, ubi vulgo legitur *corruerit*, legendum *torruerit*. vs. 54. 'Nam mihi quam dederit duplex Amathuntia curam, Scitis, et in quo me torruerit genere.' quod mihi indicavit non ita pridem Turneb. cum ante suspicatus essem legendum *exercuerit*. *Proruere* igitur hoc loco reposui, Lucretii sententiam secutus: quod significat longe lateque percellere et pervertere, ut apud Hor. Od. 1. 35. 13. 'Injurioso ne pede proruas Stantem columnam.' *Lamb.* Ita omnes libri: *corruere*. Lambinus: *Proruere*. Gif. Codd. *Corruere*. Lambinus *Proruere*, quoniam *Corruere* non usurpatur *ἐνεργητικῶς*: alii Lambino non credunt, dum vero eadem sit sententia, de syllaba litigent grammatici. *Creech.*

Violento turbine molem] Hos versus mente volutabat Virgilius, scribens Æn. 6. 726. 'Totamque infusa per artus Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.' *Hav.*

827 *Exspergi*] Foras dispergi et dissipari. *Lamb.*

828 *Perire*] *Teneri*. Gif.

829 *Haud igitur leti, &c.*] I. e. non igitur mens immortalis est. Arnobius lib. 2. adv. Gent. 'Omnis enim passio leti atque interitus janua est, ad mortem ducens via, et inevitabilem rebus afferens functionem.' Idem eod. libr. 'Rursus vero si animæ leti adeunt januas (Epicuri ut sententia definitur) nec sic causa est competens, cur expeti philosophia debeat.' *Lamb.* Id jam sæpius; anima perit ὁλοσχερῶς. *Fab.*

830 *Quod si forte ideo m.*] Ἀνθυποφορά: qua occupat, quod dici poterat pro animæ immortalitate, nempe eam a rebus letalibus et mortiferis esse tutam, vel quia incommoda illa non sint prorsus a salute aliena, vel quia quæ ei eveniunt incommoda et noxia, prius repellantur, quam, quid noceant, sentire possit. Id igitur totum una eademque opera removet ac refellit. probatque esse falsum, cum a morbis corporis, quibus ipsa quoque laborat, tum ex ipsius animi propriis, dum et futurorum metu cruciatur, et præteritorum dolore, ac mœrore, et ceteris affectibus contabescit. Legendum autem est ita, ut excudendum curavi, *letalibus ab rebus munita*: i. e. tuta ab ea parte, qua res letales eam lædere et perimere possent: non, ut vulgo, *vitalibus ab rebus*. Sic enim loquuntur Latini, 'a periculo tutus,' 'a frigore,' 'ab injuria cæli,' et similibus 'munitus.' *Lamb.* Septimum vss. 12. continetur. Siquis vero dicat animum vel esse adversus contraria munitum, vel quæ contraria adveniunt ad ipsum usque non pertingere, vel si pertingant priusquam noceant repelli, id refutent corporis morbi quibus ipse etiam animus laborat: adde curas, metus pœnarum post mortem, conscientiam quæ impios fatigat, insaniam denique et lethargum, et fateberis animum a rebus perniciosis munitum non esse, at ab illis misere oppressum. *Creech.*

831 *Quod lethalibus*] Alii *vitalibus* inepte: ut et 'Plena salutis' in se-

quenti versu. *Creech.*

832 *Aut quia non veniunt, &c.*] Hic vs. cum duobus deinceps sequentibus, fuerant turpiter et fœde suo ordine et loco moti: eos autem in suum ordinem et locum restitui, a codicibus manuscriptis adjutus: nempe post versum, *Quod letalibus, &c.* et ante versum, *Scilicet a vera longe, &c.* hoc enim ordine, et sic legebantur in omnibus libris, *Quod vitalibus, &c. Scilicet a vera longe, &c. Aut quia non veniunt, &c. Aut quia quæ veniunt, &c. Pulsa prius, &c. Præter enim quam, &c.* Ego tamen velim versum, *Aut quia non veniunt, &c.* legi post hos duos, *Aut quia quæ veniunt, &c. Pulsa prius, &c.* Hæc omnia dissimularunt *βάσκανοι* homines. Refellit autem (ut dixi) negatque duas illas rationes, quæ possent valere ad confirmandam animi immortalitatem: quarum hæc prima est, ea quæ animo letalia sunt, non accidere animo prorsus aliena a salute: altera est, ea quæ letalia ei eveniunt, prius ab eo repulsa recedere, quam damnum sentiatur. *Lamb.*

Aliena salutis] Vel sic legendum: nam ita scriptum reperi in duobus lib. calamo exaratis: vel *aliena salute.* 'alienum salutis' autem usitatum loquendi genus est Latinis, et 'alienum salute,' et 'alienum a salute.' Legitur autem mendose in vulgatis, *plena salutis.* Lamb. Marullus, pessime, contra omn. libros, *plena.* Gif. Sic 'aliena rogorum' 6. 1281. 'aliena consilii' Sallustius dixit Cat. cap. 40. 'alienum dignitatis' Cicero 1. de Finib. et alibi. Est autem loquendi genus a Græcis tractum, de quo vide Vossium Patrem de Constructione cap. undecimo. *Hav.*

836 *Præter enim quam quod morbi est, cum corpori ægre est*] Hæc est verissima scriptura, ex veteribus nostris restituta. In quibusdam vulgatis, *ægrotat.* Ut esset Creticus quinto loco; ut et alibi. Forte etiam, *morbis cum corporis ægret.* Gif.

Præter enim quam quod morbis tum corporis ægrit] Hunc versum misere laceratum in libris vulgatis, restitui ex vestigiis antiquorum codicum: quorum in aliis legitur, *cum corporis ægrit:* in aliis, *cum corpore ægre est,* quod autem ad principium versus attinet, cum in vulgatis quidem, et duobus manuscr. ita legatur, *Præter enim quam quod morbi est,* (quæ scriptura sine dubio mendosa est,) in aliis autem duobus partim ita, *Præter enim quam tum:* partim ita, *Præter enim quod quam morbi est:* neque hoc sine litura: ego sic reposui, *Præter enim quam quod morbis tum corporis ægrit:* i. e. præterquam enim quod tum morbis corporis ægra est seu ægrotat. Ex hoc 'ægrit' scilicet, quod non intellexerunt arrogantissimi Thrasones, declaratum postea a docto quodam viro, factum est *ægrotat.* Sic autem edidi jam tum cum prodiit editio secunda: nam in prima sic scripseram, *Præter enim quod tum morbi est, cum corpori ægre est,* eamque scripturam paullum immutatam simius ille sibi adscripsit, et secutus est, ut suam. quam semel jam a me in secunda editione repudiatam, ac rejectam, iterum hic improbo: et alteram illam, *Præter enim, quam quod morbis tum corporis ægrit,* amplector, præsertim ab Adrian. Turnebo eodem tempore approbatam: cum ei idem, quod mihi, paucis ante mensibus quam e vita decederet, venisset in mentem. Non dissimulabo tamen, Zoilum istam hanc secundam scripturam in animadversis probasse, a Turnebo, et a me in secunda editione admonitum. *Lamb.* Ita Lambinus aliquando legebat *Præter enim quod tum morbi est, cum corpori ægre est.* Alii *Præter enim quam quod morbi est, cum corpus ægrotat.* Creech. Malim: *ægret.* Vide quæ sup. ad vs. 107. notavimus. Idem Gifanio ibi placet,

neque heic displicet, quemadmodum et vs. hujus lib. 520. et 5. vs. 350. *ægrescere* non *ægriscere* edendum curaverat. Forte tamen et 'ægrit' et 'ægret' dixere veteres, prout in 'ægrere' penultimam aut corriperent, aut producerent, sicuti in '*fervere*,' et similibus; unde tam ægriscere et ferviscere, quam ægrescere, et fervescere, &c. Quod autem Vulgatum illud, *corpus ægrotat*, neque hoc loco improbat idem Gifanius, et 6. 1122. dum aperte ibi retinet: 'An cœlum nobis ultro natura corruptum Deferat.' tacite sic satis defendit, nimirum, ut sit Creticus in quinto loco, de quo in Collectaneis: opponere ei juvat, quæ in Adv. suis contra Pierium Turneb. disputat, 22. 19. 'Si ita impune,' inquit, 'liceret, syllabarum leges violare, quis non carmen pangeret? Quid nobis præceptis opus esset? Scriptum fuisse puto *eruentum*, *&c.* (Vide lib. 6. loco citato) Nihilo secius et illud eidem non assentiar, Lucretium lib. 4. (imo, hoc loco, lib. 3.) scripsisse: *Præter enim quam quod morbi est, cum corpus ægrotat.* Nam et hic leges antiquantur syllabarum, et in antiquo exemplari reperio: *Præter enim quam quod morbis cum corporis ægrit.* Quomodo plane legendum censeo.' Hæc Turnebus, quem vide et 30. 10. Aliam viam insistit Christoph. Rufus, tom. II. Fac. Crit. pag. 605. nimirum, ut *æ* diphthongum in 'ægrotat' correptam a Lucretio velit, quemadmodum in 'sudibusve præustis' a Virgilio; vel, expungendam litteram *s* in, 'corpus,' ut, 'corpu' ægrotat' per synalœpham spondæum pro dactylo constituat, &c. Cujus rei exempla producit 4. 215. 6. 229. Sed notandum, primo: In 'præustis,' pura, uti vocant, diphthongus est, atque ita Græcorum, eoque tritissimo, more corripitur. Tale et illud, quod in Ind. Gifanius producit: 'Insulæ Ionio in magno.' Secus sese res habet in ægrotat. Deinde, quod ex 4. 215. 'Quam puncto temporis imago,' et ex 6. 229. 'Et liquidum puncto facit æs in temporis, et aurum:' id fortasse non ita contemnendum; nam et priori loco eandem agnoscunt Var. Lect. scripturam; et similiter haud dubie etiam scripsit Lucretius, 2. 263. 'Nonne vides etiam patefactis temporis puncto Carceribus?' Nondum tamen synalœphis opus est. Salvi ibi numeri, modo *o* in 'temporis' ita suppresseris aut extriveris, ut dissyllabum fiat, ex. gr. 'temp'ris imago,' 'temp'ris et aurum.' Posteriori loco litteram *s* exteri, in confesso est. *Preig.* Etiam Vossius in Etymolog. p. 12. reponit *ægret*, ab 'ægres' enim 'ægresco,' ut a 'cales,' 'calesco,' ab 'horres,' 'horresco,' dicimus enim 'ægresco,' non vero 'ægrisco.' *Hav.*

829 *Admissa anis*] Ita hunc locum scripsi. In vet. libris: *malis*, *manis*, *male admissa*. 'Anis' antique, pro annis. Hinc variatum. *Gif.*

Præteritisque admissa annis p. r.] Cum in duobus codicibus manuscriptis, *Præteritisque admissa manis*, scriptum reperissem: lectio autem vulgata, *Præteritisque admissa malis peccata*, *&c.* non dico mihi, sed viris doctissimis non ferenda videretur: ego conjectura ductus, et scripturæ veteris vestigia secutus, sic restitui: *Præteritisque admissa annis peccata remordent.* quæ lectio sine dubio recta et germana Lucretiana est. Nam quod alii libri manuscripti habent, *Præteritisque male admissis peccata*, *&c.* hæc quoque depravata est. Cum hæc ita edenda curassem in duabus jam editionibus, Zoilus meus, sibi hoc totum vindicavit, hoc tantum immutans a mea emendatione, quod *anis* pro *annis* posuit. Quasi vero ignorarem, veteres dixisse 'anus' et 'anellus,' pro iis quæ hodie usurpamus, 'annus' et 'annellus.' Sic solent fures. *Lamb.*

Rejice vero *Præteritisque admissa malis*, et *Præteritisque male admissis*. Creech.

840 *Adde, Adde*] Vide quæ ad 4. 1115. *Preig.*

842 *Nil igitur mors est, ad nos neque, &c.*] Concludit nunc ex eo, quod anima sit mortalis, quod probare conatus est, mortem nihil esse, nihilque ad nos pertinere. Qua de re sic Epicurus apud Laërtium: *Συνέθιζε δὲ ἑαυτὸν ἐν τῷ νομίζειν μηδὲν πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸν θάνατον· ἐπεὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθήσει. στέρησις δέ ἐστιν αἰσθήσεως ὁ θάνατος· ὅθεν γνῶσις ὀρθὴ μηδὲν εἶναι πρὸς ἡμᾶς τὸν θάνατον. ἀπολαυστὸν γὰρ ποιεῖ τὸ τῆς ζωῆς θνητὸν, οὐκ ἄπειρον προστιθεῖσα χρόνον, ἀλλὰ τὸν ἀθανασίας ἀφελομένη πόθον*, &c. i. e. 'Assuefac teipsum ei cogitationi, ut putes mortem nihil ad nos pertinere. Nam omne bonum et malum in sensu est. Mors autem, sensus privatio est: ex quo recta opinio et notitia nascitur, mortem nihil ad nos pertinere. Dat enim ejus mortalitatis, quæ vitæ est particeps, fruendæ facultatem, non infinitum tempus adjiciens, sed immortalitatis desiderium auferens.' Idem apud Plutarch. libro, *ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον*: *Βέλτιόν τι τῶν ἐν τῷ βίῳ μετὰ τὸν βίον ἐπινοεῖς; ἐξηπάτησαι. τὸ γὰρ λυθὲν ἀναισθητεῖ· τὸ δ' ἀναισθητοῦν, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς.* i. e. 'Tune melius quippiam iis quæ sunt in vita, post vitam tibi cogitatione depingis? magnopere falleris. Nam quod dissolutum est, sensu caret: quod autem sensu caret, nihil ad nos.' Ad eandem sententiam pertinet Græcum illud epigramma: *Τὸν θάνατον τί φοβεῖσθε, τὸν ἡσυχίας γενετῆρα, Τὸν παύοντα νόσους, καὶ πενίης ὀδύνας; Μοῦνος ἅπαξ θνητοῖς παραγίνεται, οὐδέ ποτ' αὐτὸν Εἶδέν τις θνητῶν δεύτερον ἐρχόμενον. Αἱ δὲ νόσοι, πολλαὶ καὶ ποικίλαι, ἄλλοτ' ἐπ' ἄλλον Ἐρχόμεναι θνητῶν, καὶ μεταβαλλόμεναι.* i. e. (ut quidem ego ludibundus verti) 'Quid mortem horretis, causam matremque quietis? Pellentem morbos, pauperiemque gravem? Sola ad mortaleis semel advenit illa, neque umquam Advenientem iterum cernere quis potuit. At multi et varii hinc illinc invadere pergunt Nunc hunc, nunc illum morbi alii, atque alii.' *Lamb.* Quid vero si anima mortalis, si aliquando nata, olim etiam peritura foret, quid inde lucri? Respondet Lucretius vss. 18. Mortem ipsam, et pœnas post mortem, quas vulgus hominum tantopere timet, nos toti mortales non amplius metuemus. Ut enim nos nondum natos pugnæ, tumultus, Punica denique bella non turbarunt, sic etiam mortuos, quoniam anima æque ac corpus interit, bella, tumultus nulla solicitudine afficient. M. Tull. lib. 1. Tusc. Quæst. 'Qui enim,' &c. *Creech.*

844 *Et velut anteacto*] Ad hunc locum illustrandum pertinent illa M. Tull. lib. 1. Tusc. 'Qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo et corpore consumto, totoque animante deleto, et facto interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil: is plane perspiciet, inter Hippocentaurum, qui numquam fuerit, et regem Agamemnonem, nihil interesse: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quam illo vivo ego fecerim Romam captam,' &c. Idem ibid. paucis post versibus, 'Natura vero sic se habet, ut, quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors: quæ, ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit: in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit.' *Lamb.* Eadem fere habet Gatakerus ad Antonini 12. 34. *Hav.*

846 *Omnia quom belli trepido concussa tumultu Horrida contremuere*] Sic Arnob. lib. 7. 'Hannibalem illum Pœnum, hostem potentem ac vali-

dum, sub quo anceps et dubia res Rom. contremuit, et magnitudo trepidavit,' &c. *Lamb.*

847 *Oris*] Ita legendum. Vulgati: *auris.* Gif.

Auris] Alii *oris:* sequentem versum recte edidit Lambinus, licet Codd. *In dubioque fuere utrorum ad regna:* unde Gifanius *In dubioque fueret utrorum ad r. c.* Creech.

848 *In dubioque fueret, utrorum ad regna cadendum*] Ita ex veteribus libris restitui, qui et *fuere*, vel *fuerit*, habebant. *Fueret* est dissyllabum. Quidam veteres: *utroque.* Gifan.

In dubioque fuit, sub utrorum regna] Nihil fere discrepabant hoc loco libri manuscr. a vulg. qui sine dubio corrupti sunt, cum sic habeant, *In dubioque fuere utrorum ad regna cadendum, &c.* itaque meum institutum, ne quid mutarem, nisi ex auctoritate veterum codicum, tenere hic non potui: sed sic excudendum curavi, *In dubioque fuit, sub utrorum regna cadendum Omnibus, &c.* i. e. et dubium seu incertum fuit sub utrorum imperium casuri essent omnes homines, Karthaginiensium ne, an Romanorum, hæc enim scriptura multo facilior et planior est. Nam primum ita alibi loquitur, 'in dubio fuit,' pro dubium fuit, inf. eod. lib. 1099. 'Posteraque, in dubio est, fortunam quam vehat ætas.' deinde Plaut. Trinum. 2. 4. 193. 'In ambiguo est etiam nunc quid de hac re fiat.' Deinde 'cadere sub imperium, regnum, et leges,' et similia, usitatiora sunt, quam 'ad imperium,' &c. ut idem 5. 1146. 'quo magis ipsum Sponte sua cecidit sub leges, arctaque jura.' M. Tull. oratione pro Fonteio, 'Multoque ejus sudore sub populi Rom. imperium ditionemque ceciderunt.' Arnob. libr. 7. 'Auctos imperii fineis, innumerasque provincias sub leges vestri cecidisse dominatus.' Iterum M. Tull. accus. lib. 5. 'Numquam te sub legum et judiciorum potestatem casurum esse putasti?' Recepta autem et vulgata scriptura durior, et quæ non videtur aliter explicari posse, quam si verbum 'fuere' referatur ad illud quod antecedit 'omnia,' hoc modo: et cum omnia fuere in dubio, 'ad utrorum regna' cadendum esset omnibus hominibus terra et mari, id est, in utrorum seu sub utrorum regna omnes homines necessario casuri essent. Nam 'cadere ad regna' loquendi genus est insolens et inusitatum. Quod sequuntur tamen et probant Thrasones. Sed hoc malo, quam eos rectam scripturam, quam reperi, sibi assumere, ut consueverunt. Neque hoc eis fuit satis: sed versum ineptissimum finxerunt, Lucretioque affinxerunt: *In dubioque fueret, utrorum ad regna cadendum.* Nonne hoc portentum est, non versus? *Lamb.*

In dubioque fuit] Hoc simplicissimum puto. Gifanii *fueret*, idque disyllabum, suo facile auctori relinquo. Quod reliquum est, *In dubioque fuere*, licet magnis fultum auctoritatibus, neque sic tamen placet. Quæ enim hæc ratio loquendi est? Dubitavere homines, ubinam tandem omnibus hominibus cadendum foret; nisi quis forte ad eadem illa *omnia* hoc referre velit de quibus proxime: quod insulsum foret. Recte itaque *In dubioque fuit sub utrorum regna cadendum Omnibus humanis foret.* Vel, quomodo etiam legere nihil vetat, *In dubioque fuit, utrorum ad regna cadendum.* 'In dubio fuit,' non apud homines, adeoque eosdem illos, quibus cadendum erat, sed apud fortunam, ex mente Lucretii. Silius in proœmio suo, huic manifeste loco intentus, similiter: 'Quæsitumque diu, qua tandem poneret arce Terrarum fortuna caput.' 'Quæsitum' vult et ille, non ut opinor, ab hominibus sed a Diis, quos agnoscit, aut ipsa, cujus exertam mentionem facit, Fortuna. Nota formam loquendi, 'Omnibus huma-

nis,' pro hominibus ac mortalibus; ut nulla a Gassendo in hujus lib. vs. 80. mutatione opus sit, ubi noster similiter 'vitæ Percipit humanos odium, lucisque videndæ.' Gass. *ingratos* substituit. Gallis hodieque *les humains*. Preig. Quis dubitet, quin Titum imitatus sit Lucanus, qui ad Cleopatram et pugnam Actiacam respiciens, ita canit 10. 66. 'Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus, An mundum ne nostra quidem matrona teneret.' *Hav.*

Utrorum] Pœnorum vel Romanorum. *Faber.*

850 *Sic, ubi non erimus*] Sic, ubi non erimus, i. e. cum animus a corpore sejunctus erit, ex quibus constamus, et unum quiddam effecti sumus: 'Scilicet haud nobis quicquam,' &c. *Lamb.*

851 *Quibus e sumus uniter apti*] I. e. ex quibus conflati et coagmentati sumus. Corrupti erant hoc loco vulgati codices, in quibus legitur, *quibus hæsimus*, pro *quibus e sumus:* quæ scriptura sine ulla litura reperitur in lib. manuscr. *Lamb.* Ita veteres codd. vulgati: *hesimus*. Versum adulterinum: *Nam si materiam*, *&c.* quia a libris veteribus aberat, circumscripsimus. *Gifan.* Festus, 'Comprehendere vinculo antiqui 'apere' dicebant, unde 'aptus' is qui convenienter alicui junctus est.' Catull. Ep. 38. 'Aptis sarcinulis et expeditis.' *Creech.*

852 *Scilicet haud nobis*, *&c.*] Hic vs. pertinet ad illa superiora: sic, ubi non erimus, et cum animus a corpore discissus ac divulsus fuerit, ex quibus sumus unum quiddam facti: scilicet haud nobis quicquam accidere omnino poterit neque commodi, neque incommodi. Versum autem illum, *Nam si materiam*, *&c.* qui alieno loco fuerat inculcatus, neque hic reperitur in libris manuscriptis, sustuli. *Lamb.*

Qui non erimus] Sic habent libri manuscr. non, ut vulgati, *cum non erimus.* nam particula *tum*, refertur ad particulam *ubi*, supra: 'Sic ubi,' &c. *Lamb.*

Qui non erimus tum] Cum non erimus. *Gifan.*

854 *Non si jam terra*] Non poterit (inquam) nobis quidquam accidere, ne si terra quidem mari misceatur, et mare cœlo. Hunc versum imitatus, atque adeo mutuatus est Juvenalis Sat. 2. 25. 'Quis cælum terræ non misceat, et mare cælo?' *Lamb.*

855 *Et si nostro*] I. e. et si jam demus, animam, posteaquam distracta et divulsa est a corpore, sentire de nostro corpore, i. e. ex eo corpore, cum quo juncta fuit, sensum quendam contraxisse: tamen nihil hoc ad nos pertinet, qui constamus ex animo et corpore. *Lamb.* Locus periculosus; sed quia facile intelligitur, interprete opus non habet. *Faber.* Deinde vss. 19. hæc addit: Quin etiam licet supponatur, animam secretam aliquid sentire; nihil hoc ad nos spectat, qui non sola anima, sed quidpiam ex corpore et anima compositum sumus. Imo supponatur, nos eosdem, qui jam existimus, redituros, ob varios viz. motus concursusque atomorum quas ad idem corpus rursus constituendum iterum cogi, nihil repugnet; nihil tamen seu nos, qui jam sumus, seu qui tum erimus, attinebit. Quemadmodum viventes jam nihil soliciti sumus aut de iis, qui olim fuerimus, aut de iis qui olim sumus futuri. Id nimirum, quia nobis dissolutis, ea sit extandi interruptio post quam nulla memoria viget status ejus in quo fuerimus; ut neque jam ulla præsentio illius, in quo futuri sumus. *Creech.*

857 *Qui cœtu, conjugioque*] Sic habent aliquot lib. manuscr. alii, *qui comtu;* alii, *qui coitu.* 'cœtus' autem idem valet quod coitus, mutato *i* in *e*. Lamb.

Coitu] In quibusdam libris: *comptu.* In aliis: *cœtu.* Gifan.

859 *Nec si materiam, &c.*] Hoc dicit: Nec si post obitum nostrum, ex eadem materia, ex qua constamus, alius homo nascatur, ita ut videamur quodammodo revixisse: non (inquam) hoc factum quicquam ad nos pertineat, cum semel repetentia nostra fuerit interrupta. *Lamb.*

Materiam nostram] Quidam lib. habent *nostri*. Lamb. Seu *nostri*, ut et in vs. 866. legas, perinde est. *Creech.*

862 *Pertineat*] Sume copulationem negantem *nec:* ut sit hic Lucretii sensus, et si hoc fiat, non pertineat quicquam ad nos id factum. *Lamb.* Imo, quod ante factum actumve est. Vide var. lect. *Hav.*

863 *Repetentia nostra*] Sic curavi excudendum, fretus auctoritate lib. manuscr. nam vulgati, alii habent *repetentia nostra*, alii *retinentia nostra*. 'repetentiam' autem interpretor ἀνάμνησιν, et recordationem, et retinentiam quandam, ut sup. lib. eodem: 675. 'Omnis ut actarum exciderit retinentia rerum.' Nota autem est utriusque nominis origo. Nam ut a retinendo, retinentia: sic a repetendo, repetentia dicta est. Jam 'repetere memoria,' et 'retinere,' Latinis sunt usitata. Voce 'repetentia,' utitur lib. 2. Arnob. 'Cum multo facilius sit credere, discere illam quod nesciat, quam oblitam quod paullo ante sciebat, et oppositu corporis amitti repetentiam priorum.' quem locum supra retulimus. Idem aliquanto post: 'Quod enim rebus ingressis priorum repetentiam detrahit, id intra se gesta irrecordabili debet oblitteratione deperdere.' Quod si quis malet legi *repentia*, ut habent etiam nonnulli scripti manu, interpretabor tacitam quandam et sensim progredientem vivendi assiduitatem, vel simpliciter, itionem, sive ingressionem, sive incessum, sive cursum vitæ: ut sit translatio a reptilibus. licet etiam legere *retinentia nostri*, eodem sensu. Omnino *repetentia* mihi magis placet, quam *repentia*, atque hanc scripturam confirmat versus ab hoc octavus, infra, 871. 'Nec memori tamen id quimus reprendere mente.' et auctor vocabularii Latinogræci, in quo scriptum est: Repetentia, ἐπανάληψις. Verum tamen judicet lector. *Lamb.*

Retinentia nostri] Hæc est verissima scriptura, ex veteribus libris deprompta. Sententia perspicua: cum semel desiimus retineri, esse, manere. Vulgati: *repentia*. Quidam veteres: *repetentia*. Gifan.

Repetentia nostra] Optima Lambini emendatio. Intelligit, contra quam alii interpretantur, abruptam esse συνέχειαν actionis; atque adeo nihil ad nos, &c. Id ipsum est quod mox dicit, 872. 'Inter enim jecta est vitai pausa, vageque Deerrarunt passim motus ab sensibus omnes.' Aliæ explicationes a scopo abeunt. *Fab.* Lambinus tamen ipse interpretatur 'repetentiam' ἀνάμνησιν, recordationem e vs. 871. 'Nec tamen id quimus memori reprehendere mente.' Gifanius *retinentia:* viz. Cum semel desiimus retineri, manere, esse. Alii *Repentia:* i. e. Vitæ cursus. *Creech.* Glossæ: ἐπανάληψις idem quod 'repetitio.' *Marg.* Imo et 'repetentia' in iisdem qua Græcis, qua Latinis legitur; nisi quod præter vocem ἐπανάληψις, etiam ἐπανάλημψις, vitiose, ut opinor, legitur. *Preig.*

864 *Et nunc nil ad nos, &c.*] I. e. et neque nunc de iis soliciti sumus, qui fuerunt iidem ipsi, qui nunc sumus: neque rursus de iis laboramus, aut eorum incommodis angimur, qui de materia nostra creabuntur. *Lamb.* Marg. nost. *Te nunc.* Unde conjectura ductus adjicit: Forte: *Eunc.* Preig.

864 *Ante Qui fuimus*] Qui fuimus antea alii nos. verbi gratia, finge, me abhinc mille annos fuisse et vixisse: illius temporis nullus ad me sensus

pervenit, qui nunc vivo, neque rursum, si casus ita ferat, ut post sexcentos annos alius Lambinus ex mea materia nascatur, id ad me quicquam nunc pertinet, aut me ulla voluptate vel molestia afficit, si Lambino illi futuro fortuna propitia et benigna, vel sæva et maligna futura est. *Lamb.*

867 *Nam cum respicias*] Ἀνθυποφορὰ est. Poterat enim quispiam ita dicere: Qui fieri potest, ut alius ego vel multis ante sæculis fuerit, vel multis post seculis nascatur ex eadem materia? Huic igitur respondet, non esse incredibile, si retro spectemus præteriti temporis spatium immensum, et si consideremus materiæ motus varios et multipliceis, primordia rerum, ex quibus constat hodie homo aliquis singularis, eodem ordine et olim posita fuisse, quo nunc sunt ordine collocata, et posthac eodem collocatum iri. Negabit tamen infra, etiam si hoc detur, eundem, qui nunc sit, aut olim fuisse, aut posthac futurum: quia scilicet vitæ interruptio facta sit per mortem. *Lamb.*

Nam cum] Ἀνθυποφορά. *Gifan.*

871 *Reprendere mente*] Sic habent lib. manuscript. vulgati autem *deprehendere mente*, vitiose. *Lamb.*

872 *Inter enim jecta est vitai*] I. e. vitæ interruptio facta est. *pausa*, i. e. quies, et cessatio quædam. Utitur eodem verbo inf. hoc libro, 943. 'Frigida quem semel est vitai pausa secuta.' et sup. 2. 118. 'nec dare pausam Principiis,' &c. *Lamb.*

873 *Deerrarunt*] Utitur eodem verbo Virg. Melibæo, seu Ecl. 7. 7. 'Vir gregis ipse caper deerraverat.' et auctor ad Herenn. 'Si non deerrabimus ab eo quod cæpimus exponere.' et Plaut. Menæch. 5. 9. 51. 'Inter homines me deerrare, atque inde avehi.' *Lamb.*

874 *Debet enim misere quoi forte, &c.*] Sic habet liber Vaticanus, neque admodum ab hac scriptura ceteri discrepant, nisi quod Bertin. et Memmianus habent, *Debet enim misere cum forte, ægreque futurum est.* Est autem hæc sententia: Is, 'cui forte misere ægreque futurum est:' i. e. is, qui forte miser et æger est futurus, debet eo esse tempore, quo tempore ei male accidere possit. alioqui non poterit esse miser. At homo mortuus desiit esse: ergo nullo modo miser esse potest, nullaque in eum miseria cadit. Hæc eadem disputantur et demonstrantur a M. Tullio libro 1. Quæst. Tuscul. *Lamb.* Vss. 9. idem argumentum fusius explicat. Is qui forte miser futurus est, debet existere in eo tempore quo mala et ægritudo premant: at mortuus desinit esse, nec unquam a sepulchro revertetur. 'Vestigia nulla retrorsum.' Ideo mortuus nullo modo miser esse potest. *Creech.* Plana ac dilucida Is. Vossii hæc est emendatio: *Misere si forte ægreque futurum est, Ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit Accidere.* verum et recepta lectio proba est. *Preig.*

Misere cui forte, ægreque futurum est] In veteribus quibusdam: *miser et quist ægreque futurus.* Ego tametsi putem legendum *misere et*: *quoi est, ægreque futurum est;* nihil tamen mutavi dum adstipulantes habuero plures libros. *Gif.*

876 *At quoniam mors eximit im*] I. e. at quoniam mors eripit et liberat eum, ne possit miser esse, &c. 'im' pro eum dictum esse a veteribus testantur Pomp. Festus, et Carisius, et ceteri. Quod autem libri manuscripti habent *esse*, illud *esse* factum est ex 'em,' vel 'im:' quod utrumque idem valet quod eum. nam cum a librario scriptum esset *is* pro *im*, factum est postea *is:* deinde ab eo qui corrigere gestiret, repositum est *esse:* atque ita hic locus depravatus est ignoratione linguæ Latinæ antiquæ. sic autem usurpat verbum 'eximendi' Plaut. Epidico 5. 1. 5. 'Ita non om-

nes poterunt ex cruciatu eximere Epidicum.' *Lamb.*

Im, prohibetque] Ita quidem Lambinus, cum in veteribus libris sit: *esse.* In quibusdam: *esse inde.* Marullus, et vulgati: *id prohibetque.* Mihi aqua hæret. *Gifan.* Hoc etiam ex librorum vetustate exscriptum est: *Debet enim misere si forte ægreque futurum est, Ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit Accidere: id quoniam mors eximit esseque prohibet, Illum cui possint incommoda conciliari Illa eadem, quibus in nunc nos sumus, ante fuisse.* 'Prohibet' autem per vocalium comprehensionem et conjunctionem audiendum est, duabus in longam coalescentibus. *Turneb. Adv.* 30. 10.

Im] Eum: quod et in neutro dicebant; unde 'interim,' i. e. inter id, inter ea. *Faber.* I. e. Eum: Plautus Epidico, 5. 1. 5. 'Ita non omnes poterunt e cruciatu eximere Epidicum.' Alii tamen e Codd. *Eximit, Esseque prohibet,* quibus si Salmasio credimus nihil est aptius. *Creech.* Dura omnino, *eximit im, prohibetque illum,* Lambiniana scilicet ista emendatio, viris doctis, Gronovio, Salmasio, quem vide Ep. 52. ac nostro denique Is. Vossio, improbata; qui ad vetera confugientes monumenta, verbum *esse* e fuga retraxere, et synalœpha, nostro haud inusitata, legunt *prohibet* δισυλλάβως; deinde *id,* pro *at;* hoc modo: *Id quoniam mors eximit, esseque prohibet Illum, &c.* Marg. n. *Id quoniam mox eximit esseque prohibetque,* verum perperam haud dubie modo propositam viri doctissimi conjecturam exceperit. *Preig.* Non repugnarem, si mihi satisfacere quis in hisce posset. Credasne id voluisse Carum: 'Quoniam mors id eximit, et prohibet illum esse ante fuisse, quoi possint,' &c. At plana Lambini lectio, cui potius adhæreo. *Hav.*

Prohibetque illum, quoi possint, &c.] I. e. et quia mors prohibet, ne ille cui hæc eadem incommoda, quibus nos conflictamur, vel in quibus versamur, evenire possint, i. e. qui vivat, ante fuerit, scire licet, &c. Videtur hic locus pugnare cum iis quæ supra dixit, ex materia alicujus hominis alium hominem multis post sæculis nasci posse, qui sit quodam modo idem alter. respondeo, hoc quidem supra dictum esse: sed non ea mente, eave gratia, ut assevueraret, eum, qui ex materia mei, verbi gratia, multis post vel sæculis vel annis nasceretur, fore alterum me: sed ut ostenderet, etiam si id fieret, nihil hoc tamen neque ad eum qui ante vixisset, ejus qui postea ex eadem materia exstiturus esset, casus; neque ad eum qui postea ex eadem materia conflatus, victurus esset, ejus qui ante vixisset, incommoda pertinere. *Lamb.*

878 *Quibus e nunc nos sumus*] Ex vet. libris, qui partim ita, partim, *et nunc,* habent, et, *quibus nunc,* restitui. Ut, 'hæc eadem,' referatur ad 'fuisse.' Marullus tamen: *quibus ægri nos sumus.* Sic sup. vs. 851. *quibus e sumus, &c.* Ubi etiam mendum irrepserat. *Gifan.*

In quibus et nunc nos sumus] Secutus olim fueram hoc loco libros vulgatos, in eo quod habent vocem *ægri:* in eo quod habent *nunc,* ante verbum 'sumus,' manuscriptos: in quibus partim ita scriptum est, *quibus et nunc nos sumus,* partim ita, *quibus e nunc nos sumus.* atque ita edideram, *quibu' nunc ægri sumus, ante f.* sententia aperta. Nunc minus longe a scriptura antiqua discedens, a qua abest vox *ægri,* sic edendum curavi, *Hæc eadem, in quibus et nunc nos sumus, ante f.* sententia non minus perspicua: neque sermone minus usitato. Sic enim loquuntur Latini, 'esse,' seu 'versari in incommodis,' 'in malis,' et simil. Si cui autem magis placet primæ editionis scriptura, hæc ejus ratio est: Pronomen 'nos' adjectum esse puta-

bam ab iis qui versum perficere voluerint mutilatum, voce *ægri* lacerata et corrupta. Licere tamen existimabam etiam sic legere, *quibus ægri nos sumus*, vel sic, *quibu' nos ægri sumus*. Quod autem quidam retinent scripturam antiquam, *quibus e nunc nos sumus*, eamque interpretantur hoc modo: e quibus nos nunc sumus, i. e. constamus: valde falluntur. quomodo enim constare possumus ex incommodis? Nam relativum *quibus*, refert vocem *incommoda*, quæ antecedit. *Lamb.* Alii *Quibus ægri nunc sumus.* Inepte vero Gifanius cum suis Codd. *Quibus e nunc nos sumus.* Creech.

880 *Nec miserum fieri, &c.*] Ut quis sit miser, necesse est ut primum sit; dein erit miser, &c. *Faber.* Huc pertinet Epigramma illud ex lib. 3. Anthologiæ Εἰς ἄνδρας οὐκ ἐπισήμους. ubi Epicureus quidam ad singula inscriptionis verba respondens introducitur: Οὔνομά μοι. τί δὲ τοῦτο; πατρὶς δέ μοι. ἐς τί δὲ τοῦτο; Κλεινοῦ δ' εἰμὶ γένους. εἰ γὰρ ἀφαυροτάτου; Ζήσας ἐνδόξως ἔλιπον βίον. εἰ γὰρ ἀδόξως; Κεῖμαι δ' ἐνθάδε νῦν. τίς, τίνι ταῦτα λέγεις; i. e. 'Nomen quidem mihi. Quid hoc ad me? Patria vero mihi. Et quid hoc? Inclyti sum generis. Et quid si obscurissimi? Gloriose postquam vixi vitam reliqui. Et quid si inglorie? Jaceo autem nunc hic. Quis es, cui hæc dicis?' *Hav.*

882 *Mortalem vitam mors quoi*] Mortem 'immortalem' dixit, quia ex veterum illorum sententia, qui mortuus est, reviviscit numquam. Sic quidam apud Athenæum; θάνατος ἀθάνατος. et Catull. ad Lesb. Ep. 3. 3. 'Soles occidere, et redire possunt: Nobis, cum semel occidit brevis lux Nox est perpetua una dormienda.' et ita Horat. Od. 4. 7. 13. 'Damna tamen celeres reparant cælestia lunæ: Nos, ubi decidimus,' &c. deinde sequitur, 'Cum semel occideris, et de te splendida Minos Fecerit arbitria,' &c. Sed videtur legendum versu superiore, *Refferre*, non, ut habent omnes libri, *Differre*. Est enim hæc sententia: neque quidquam referre, utrum is, qui mortuus est, neque umquam revicturus, numquam natus sit, an secus. *Lamb.*

883 *Proinde ubi se videas hominem indignarier ipsum, &c.*] Hunc versum cum eo qui deinceps sequitur, sic explico: proinde ubi videas hominem indignari, seu indigne ferre, quod futurum sit post mortem, ut aut putrescat, &c. Sed *miserarier* legendum arbitror, non *indignarier*, idque ex vestigiis obscuris scripturæ veteris. Duriusculum enim videtur ita loqui, 'hominem seipsum indignarier, fore ut,' &c. 'miserari vero seipsum,' probatum loquendi genus, pro 'seipsum miserum queri et dicere.' *Lamb.* Hic vulgus nostrorum hominum est; qui cohorrescunt, ubi fieri posse cogitant, ut sua cadavera avibus, canibus objecta, &c. Inde tanta sepulcrorum cura, quæ nonnulli olim ridicule secum circumferri curaverint: neque Christianos homines in hoc genere ceteris firmiores fuisse video; quanquam a panegyristis laudentur. *Faber.* Vss. 24. increpat quosdam homines de sepultura nimis solicitos, eamque solicitudinem ex opinione de animi immortalitate natam asserit. Quid enim ille, qui nihil sensurum se post mortem credit, cadaver curaret? Respexisse autem videtur ad tritum illud de Diogene, qui rogatus quemadmodum curari vellet, cum mortuus foret; projici se inhumatum jussit: et causantibus quod a feris et volucribus laniaretur; apponi ad manum jussit baculum, quo posset illas abigere: et excipientibus quod non posset, viz. ut sensu sic motu privatus; 'Quid igitur,' inquit, 'si sensu caruero, mea intererit quomodocunque mecum agatur?' *Creech.*

Miserarier ipsum] Alii *indignarier*: Istud ament quibus placet. *Creech.* Imo 'se' hic παρελκόντως usurpatur,

ut sup. vs. 68. Restitui itaque Mss. lectionem. *Hav.*

884 *Corpore posto*] Corpore humato, et in fossa condito. *Lambinus. Alii.* Ego vero, *corpore posto*, ut a volucribus laceretur; qui enim pondere terræ est obtritus, vs. 906. ille proculdubio est in terra conditus et humatus: quid igitur timeret putrescere corpore posto, qui pondere terræ opprimi non timeat? *Creech.* Nugæ! 'positum' nihil aliud esse nisi mortuum simpliciter, patet ex collatione Virg. Æn. 2. 644. et Ovid. Heroid. 10. 124. ἐῤῥιμμένον ἐν ποσὶ καὶ πειθόμενον dixit Socrates apud Ælian. 1. 16. *Hav.*

885 *Aut flammis interfiat*] *Interfiat* pro interficiatur, i. e. conficiatur, absumatur, nempe in rogum impositus. Sic supra eodem lib. vs. 418. *confiet* posuit pro conficietur: 'Id quoque enim sine pernicie confiet eorum.' *Lamb.*

Malisve ferarum] Aut malis ferarum laceretur: videlicet projectus inhumatus atque insepultus. huc pertinet illud Diogenis, qui cum se projici jussisset inhumatum; tum amici, 'volucribusne et feris?' 'Minime vero' (inquit); 'sed bacillum prope me, quo abigam ponitote.' 'Qui poteris?' inquiunt illi: 'non enim senties.' 'Quid igitur' (inquit ille) 'mihi ferarum laniatus oberit, nihil sentienti?' *Lamb.* Abeat vox ista *flammis*, nisi forsan aliquis doleret se flammis absumi posse, qui vs. 908. se ignibus imponi patienter ferat: si alia vox occurreret apponerem, interim lege e vs. 893. et vs. 901. *Aut interfiat morsu malisve ferarum.* Creech.

Interfiat] 2. 1068. et 5. 889. confieri. *Creech.*

886 *Non sincerum sonere*] 'Sonere' antiquum pro sonare, notat Nonius, producitque testem versum illum, qui est sup. vs. 157. 'Caligare oculos, sonere aureis,' &c. *Lamb.* Proverbialiter dictum, et a vasis, sonitu atque tinnitu explorandis, ductum. Non absimile illud Cicer. de Divin. 2. 57. 'Demosthenes quidem, qui abhinc annos prope ccc. fuit, jam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, i. e. quasi cum Philippo facere. Hoc autem eo spectabat, ut eam a Philippo corruptam diceret. Quo licet existimare, in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse.' *Preig.*

889 *Abunde*] Libri nonnulli manuscr. pro *abunde*, quod est in vulgatis, habent *et unde:* alii, *et inde.* de quibus scripturis nondum dubitare desii. Quidam docti *et unde* probant, et interpretantur (Turneb. videlicet Adv. 30. 10.) hoc modo: non dat quod promittit, i. e. non dat ex animo. *Lamb.*

· *Et inde Ne radicitus*] In quibusdam scriptis est, *et inde Nec radicitus.* In quibusdam, *et unde.* Itaque aut vera est mea scriptura, aut quis alius latet error. *Ne* pro, non. Vulgati: *abunde Nec radicitus, &c.* Gifan.

890 *Et eicit*] 'Eicit' pro ejicit: 'eicit' autem disyllabum est, ut 'reice' apud Virg. Ecl. 3. 96. 'Tityre, pascenteis a flumine reice capellas.' et iterum 'eicit' apud Lucret. 4. 1265. 'Eicit enim sulci recta regione, viaque Vomerem.' Veruntamen alii volunt esse proceleusmaticum pro dactylo, ut 'Genua labant.' Quemadmodum autem in verbis 'eicit' et 'reice,' alterum i sublatum est: item fit in voce 'reiculæ,' qua voce utuntur Cato, et Varro de re pecuaria: suntque reiculæ oves, quas pastor rejicit ac removet de tota grege. *Lamb.*

891 *Sed facit esse, &c.*] Conjunge verbum *esse*, cum præpositione *super*, ut sit *esse super*, pro *superesse.* Quidam legunt, *Sed facit ipse sui quiddam super inscius esse:* quæ scriptura esset facilior quidem illa; veruntamen nihil mutandum censeo. *Lamb.*

Inscius] *Ipsius.* Gifan.

893 *Corpus uti volucres, &c.*] Ut qui jacent insepulti: quales illi apud

Homer. Il. α. 4. *αὐτοὺς δ' ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν, Οἰωνοῖσί τε πᾶσι. Lamb.*

894 *Ipse sui miseret*] Nihil mutare ausus sum: quamvis legendum existimem, *Ipse sui miseretur, nec se dividit hilum,* vel sic potius, *Ipse sui miseretur, nec se vindicat hilum, &c.* Testantur enim Festus et Priscianus, antiquos usurpasse 'misereo, res,' pro misereor, ris. et quidem ita Plautus in Trinummo: 2. 2. 62. 'cave tui alius misereat.' ne hoc quidem lectorem celabo, cum in Italia essem, incidisse in manus meas librum typis impressum, qui fuerat Joviani Pontani: in quo erat emendatum, aut certe adscriptum ipsius manu, *Ipse sibi miser est.* Lamb. Democritum insimulavit Epicurus, quasi diceret post mortem in corpore sensum fuisse. Tull. 1. Tusc. Quæst. et eundem philosophum Lucretius hic loci castigat. *Creech.*

Neque enim se vindicat hilum] Sequi volueram initio libros vulgatos, qui habent, *se dividit hilum.* Sed cum animadvertissem, in manuscriptis aliis ita legi, *neque enim se vidit hilum:* in aliis, *vidit illum,* plane mendose, sed unde tamen vera scriptura elici et restitui posset, sic existimavi esse reponendum, *neque enim se vindicat hilum,* seu potius, *nec se vindicat hilum, &c.* ut prior pars vers. sic legatur, *Ipse sui miseretur.* Quidam tamen *vindicit* legi malunt, antique pro vindicat: quod usurpatum est a X. viris in duodecim tabulis. *Lamb.*

Vindicit] Vulgati: *dividit.* In scriptis: *vidit.* Lambinus: *vindicat.* Nos propius ad veteres libros. Forte etiam: *se vidit hilum.* Gifan. Alii *dividit,* quæ vox veteris lectionis vestigiis, *neque enim se vidit,* magis insistit. *Creech.* Marg. n. adscripta Vossii auctoritate: *dividit illum.* Forte ex ipso Mss. unde postmodum cum Salmasio, quem vide Ep. 52. aliisque amplexus fuerit: *neque enim se dividit hilum.* Ut sit sensus, credo: neque enim ullo modo se dividit, aut si vel maxime se dividit, non satis se removet a projecto corpore. 'Sevidere' ad formam τοῦ secernere miraculum verbi, vidè, si lubet, in indice Gifanii. *Preig.*

895 *Removet satis*] Feras, et aves, Fayus. Lepide: Cadaver viz. feras et volucres abigeret. Tam bellum interpretem Diogenes, satis scio, castigaret. *Creech.*

Et illud Se fingit] Et fingit se esse illud corpus, quod jacet mortuum et insepultum. *Lamb.*

896 *Sensuque suo*] Et corpus exsangue et inanimum, et sensus expers, sensu contaminat, se adstantem faciens. contaminare autem videtur corpus suum sensu, quia dum ei tribuit sensum, sui miseretur, et horret ferarum atque avium morsus: quod non faceret, si corpus exanimum omni sensu carere sibi persuasum haberet. *Lamb.* I. e. dum credit se post mortem cadaver illud futurum, sensum suum in id quodammodo transfert, &c. *Faber.*

898 *Nec videt, in vera*] Nec videt, exempli gratia, Dionysius Lambinus, qui indignatur se mortalem esse natum, suamque conditionem deplorat, non videt (inquam) in vera morte nullum alium fore Dionysium Lambinum, qui vivus et stans possit se mortuum et jacentem lugere, &c. *Lamb.*

899 *Qui posset vivus, &c.*] Ordo et sententia verborum est: qui vivus possit sibi lugere se esse peremtum, nec qui possit dolere se a feris aut avibus lacerari, aut flammis cremari. 'Sibi' dandi casus est, ornatus causa positus: ut Ter. Adelph. 5. 8. 34. 'suo sibi hunc jugulo gladio.' Sic autem legendum, ut edidi, non, ut in aliis libris omnibus scriptum et impressum est, *nec lacerari, urive dolore.* Lamb. Recte: *urive dolere.* Inde enim mox resp. sibi format. Itaque et *flam-*

mis vs. 885. retinuimus contra Creechium. *Hav.*

901 *Nam si in morte, &c.*] Hæc ad id pertinent, quod proxime addidit, *urive.* poterat enim aliquis dicere: Lacerari a feris malum est: sed comburi rogo impositum, non est æque acerbum, aut omnino non est acerbum. Ad hoc sic respondet, Dixi 'lacerari, urive,' quasi sint similia. Nam si malum est in morte maxillis ferarum diripi et dilacerari: non video quomodo non sit etiam molestum et asperum, in rogum impositum flammis torreri, aut aliis sepulturæ generibus, quæ summo studio ab hominibus procurantur et expetuntur, affici. *Lamb.*

903 *Ignibus impositum, &c.*] Comburi. Quo more usi sunt Romani, et ante eos Græci, atque etiam Barbari. Homer. Ἰλ. α. 51. αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκύων καίοντο θαμειαί. i. e. 'semper autem crebri mortuorum rogi seu acervi comburebantur.' Ad quem locum notat Eustathius, hac consuetudine usos esse veteres, ut ostenderent, partem hominis divinam, igni, tamquam vehiculo, sublatam, locum cælestem petere: terrestrem vero in terra manere, partim, consumtam, et in cineres versam, partim in ossibus reliquam. 'Alii dicunt,' inquit ille, 'idcirco mortuorum corpora conburere solitos esse, quod eis cadaver videretur non purum: ignem autem purgandi vim habere existimarent.' Si quis porro de barbaris dubitat, etiam Hectoris corpus apud Homer. Ἰλ. ω. comburitur. *Lamb.* Tres modos sepulturæ tangit, qui cremabantur, qui terra obruebantur, et qui in lapideis arcis cum melle condebantur, quos ait in gelidi æquore saxi cubare. Hæc breviter Salmasius ad Solinum p. 850. Forsan vero Lucretius castigat Heraclidem Ponticum, et Democritum, de quibus Varro. Indigna enim philosophis tam putida sepulchri cura; fortius et sapientius ipse Petronius: atenim fluctibus obruto non contingit sepultura, tanquam intersit peritarum corpus quæ ratio consumat, ignis, an fluctus, an mora; quicquid feceris hæc omnia eodem ventura sunt: feræ tamen corpus lacerabunt: tanquam melius ignis accipiat. *Creech.*

904 *Aut in melle situm*] Hoc quoque fuit sepulturæ genus a veteribus usurpatum, aut certe ratio servandorum corporum: quam commemorat Xenophon libr. quinto Ἑλληνικῶν, ubi narrat, Agesipolin Lacedæmonium gravi morbo affectum, eoque ipso morbo die septimo consumtum, in melle positum, et Lacedæmonem revectum, regia sepultura fuisse decoratum. verba Xenoph. sunt hæc: Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐν μέλιτι τεθεὶς, καὶ κομισθεὶς οἴκαδε, ἔτυχε τῆς βασιλικῆς ταφῆς. Varro περὶ ταφῆς apud Nonium in nomine 'vulgus:' Quare Heraclides Ponticus plus sapit, qui præcepit, ut comburerent, quam Democritus, qui ut in melle servarent: quem si vulgus secutus esset; peream si centum denariis calicem mulsi emere possimus. *Lamb.* De hoc sepulturæ genere Xenophon, in lib. 5. Ἑλληνικῶν. Et de lapide sarcophago Plin. 36. 7. *Gifan.* Xenophontis, apud Lambinum loco, qui huc faciat, geminus est ille Josephi, de Aristobulo, Judæorum principe, cujus cadaver, similiter melle conditum, ab Antonio Judæis missum scribit, ut in monumentis regiis sepeliretur; lib. 1. de Bello, pag. m. 723. Φαρμάκῳ γοῦν ἀναιρεθεὶς ὑπὸ τῶν τὰ Πομπηΐου φρονούντων, μέχρι πολλοῦ μὲν οὐδὲ ταφῆς ἐν τῇ πατρῴᾳ μετεῖχεν· ἔκειτο δ' ἐν μέλιτι συντηρούμενος ὁ νεκρὸς αὐτοῦ, ἕως ὑπ' Ἀντωνίου Ἰουδαίοις ἐπέμφθη, τοῖς βασιλικοῖς μνημείοις ἐνταφησόμενος. *Preig.*

905 *Æquore saxi*] In æqualitate saxi: i. e. in saxo æquabili, aut exæquato et polito. *Lamb.*

906 *Pondere terræ*] Secutus sum omneis libros vulgatos, quibuscum consentiunt nonnulli manuscripti. Nam alii habent *pondere cratis;* quam scripturam nonnulli probant, fortasse non male, ut referamus ad morem Karthaginiensium, qui hoc genere supplicii utebantur: ut vel ex Plauto intelligere licet; Pœnulo, 5. 2. 65. ‘Sub cratim uti jubeas sese supponi, atque eo Lapides imponi multos, ut se se neces.’ Sed cum hic loquatur Lucretius de sepulturæ generibus, non de suppliciis, malim vulgatam et receptam scripturam tueri. *Lamb.*

907 *At jam non domus, &c.*] Μίμησις stultarum lamentationum, quibus uti solent qui mortuum lugent. *Lamb.* Videtur Poëta hic exprimere præficarum voces. Ita enim et hodie in Hispania ferunt eas gannire. *Gifan.* Sed, inquiunt fatui isti morientium aut mortuorum lamentatores, Multa tibi ademit mors, &c. Ita est, respondet Lucretius, sed ea non desiderant mortui; illa autem non habere quæ haud desideres, quid mali sit? *Faber.* Quoniam vulgo habetur malum privari istis rebus, quibus in vita fruimur, et actionibus, quibus fungimur, vanam hanc opinionem deridet Lucretius vss. 18. dum vulgaria refert lamenta, quibus mortuos amici prosequi solent, quasi illi hæc, quæ moriendo demiserunt, desiderent. Mortuus jacet sensus et cupiditatis expers, nihil optat, petit, aut indiget, quid igitur deflendus? Socrates in Dialogo qui apud Platonem Axiochus inscribitur, Ἤκουσα δὲ ποτὲ καὶ τοῦ Προδίκου λέγοντος, ὅτι ὁ θάνατος οὐ περὶ τοὺς ζῶντας ἐστὶν, οὐ περὶ τοὺς μετηλλακότας· ὅτι περὶ μὲν τοὺς ζῶντας οὐκ ἔστιν, οἱ γὰρ ἀποθανόντες οὐκ εἰσὶν, ὥστε οὐ περί σε νῦν ἔστιν, (οὐ γὰρ τέθνηκας,) οὔτε, εἴτι πάθοις, ἔσται περί σε, σὺ γὰρ οὐκ ἔσῃ. Μάταιος οὖν ἡ λύπη περὶ τοῦ μὴ ὄντος, μήτε ἐσομένου περὶ Ἀξίοχον, Ἀξίοχον ὀδύρεσθαι, καὶ ὅμοιον, ὡς εἰ περὶ τῆς Σκύλλης, ἢ τοῦ Κενταύρου τὶς ὀδύροιτο, τῶν μήτε ὄντων, μήτε ὕστερον περὶ τὴν τελευτὴν ἐσομένων. Τὸ γὰρ φοβερὸν τοῖς οὖσιν ἔστι, τοῖς δὲ οὐκ οὖσι πῶς ἂν εἴη; *Creech.* Significarat Salmasio Gronovius, in libro veteri legi: *Vim non jam domus, &c.* Unde vir ille excellentissimus, Epist. 50. fieri posse: *Quin non jam*, vel: *Im non jam*, pro: ‘Eum non jam domus accipiet te læta,’ monstrabat; Epist. vero 51. plane legendum autumat: *I, non jam domus, &c.* Et: Illud *At*, inquit, quod est in Vulgatis, nihil ad rem facit. Marg. noster: ‘Am Mss. pro an, particula affirmativa ἆρα exponitur a Philoxeno, nisi malis: *Jamjam*. Mirari convenit, unde hoc loco tam insperatæ turbæ!’ Quid enim simplicius usitatiusve, quam objectionum hoc genus solutiones a particula ‘At,’ ‘Atqui,’ &c. ordiri? q. d. ‘At non jam domus, inquiunt, accipiet te læta,’ &c. Verbum, *aiunt*, vs. 911. ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ad totam objectionem refer. Similia fere faceteque facit lamentantem patrem in filii obitu, Lucian. de Luctu, pag. m. 432. Φήσει γὰρ ὁ πατὴρ, γοερόν τι φθεγγόμενος, καὶ παρατείνων ἕκαστον τῶν ὀνομάτων· Τέκνον ἥδιστον, οἴχῃ μοι καὶ τέθνηκας, καὶ πρὸ ὥρας ἀνηρπάσθης, μόνον ἐμὲ ἔτι τὸν ἄθλιον καταλιπὼν, οὐ γαμήσας, οὐ παιδοποιησάμενος, οὐ στρατευσάμενος, οὐ γεωργήσας, οὐκ εἰς γῆρας ἐλθών. Οὐ κωμάσῃ πάλιν, οὐδ᾽ ἐρασθήσῃ, τέκνον, οὐδ᾽ ἐν συμποσίῳ μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν μεθυσθήσῃ. Ταῦτα δὲ, καὶ τὰ τοιαῦτα φήσει, οἰόμενος τὸν υἱὸν δεῖσθαι μὲν ἔτι τούτων, καὶ ἐπιθυμεῖν καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν, οὐ δύνασθαι δὲ μετέχειν αὐτῶν. *Preig.*

908 *Nec dulces occurrent oscula nati Præripere*] Videtur imitatus esse illud Homericum, Ἰλ. ε. 406. Νήπιος, οὐδὲ τὸ οἶδε κατὰ φρένα Τυδέος υἱὸς, Ὅττι μάλ᾽ οὐ δηναιὸς, ὃς ἀθανάτοισι μάχοιτο, Οὐδέ τί μιν παῖδες ποτὶ γούνασι παππάζουσιν Ἐλθόντ᾽ ἐκ πολέμοιο, &c. i. e. ‘Stultus est Diomedes, neque hoc intelligit, aut animo comprehendit Tydei filius, eum non admodum esse diuturnum

(i. e. non valde diu vivere) qui cum immortalib. pugnet: neque eum filii sui e prœlio reversum, ad genua ore balbo patrem salutant.' fortasse etiam præficarum consuetudinem significare atque exprimere voluit: quæ hujusmodi vocibus lacrymas et ploratus excitabant. *Lamb.* Phraseos pulcritudinem ex Amatorum, atque adeo Imitatorum nobilitate æstimare licet. Virg. Georg. 2. 523. ' Interea pendent dulces circum oscula nati: Casta pudicitiam servat domus.' Vide et Æn. 2. 138. 4. 33. Claud. 4. Cons. Hon. 369. Quid ni autem ex Cic. 1. de Div. cap. 46. narratiunculam hisce illam subnectamus? ' L. Paullus, Consul iterum, quom ei, bellum ut cum rege Perse gereret, obtigisset: ut ea ipsa die domum ad vesperam rediit, filiolam suam Tertiam, quæ tum erat admodum parva, osculans animadvertit tristiculam. Quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? Mi pater, inquit, Persa periit. Tum ille arctius puellam complexus: Accipio, inquit, mea filia, omen. Erat autem mortuus catellus eo nomine.' *Preig.*

910 *Non poteris factis florentibus esse tuis Præsidio*] Hic variatum est mirifice; credo, ob numeros rariores. Vide Indicem, ' Versus Diphilius.' Veteres libri quidam: *facti florentibus esse tuisque.* Quidam: *facti ti foretibus.* Alii: *factis florentibus esse cuiquam.* Alii aliter. Quidam: *præsidium.* Vulg. *factis florentibus esse tuisque Præsidium.* Lambinus: *factis tibi fortibus esse tuisque Præsidio.* Ego ex vestigiis ita restitui. Quid enim hic sibi vellet, *tibi?* Vide et supra, 2. 642. *Gifan.*

Non poteris factis tibi fortibus esse] Sic restitui, ad hanc scripturam ab uno libro manuscripto quasi manu ductus. in quo cum reperissem ita scriptum, *Non poteris facti ti foretibus,* semperque antea hic locus mihi suspectus fuisset, non dubitavi, quin hæc esset vera et germana Lucretiana scriptura. Nam vulgata plane inepta est, *Non poteris factis florentibus esse, tuisque, &c.* non dissimulabo tamen, me in Vaticano ita scriptum reperisse, *Non poteris factis florentibus esse cuiquam Præsidio, &c.* de qua scriptura judicet lector. Ego, ut dicam quod sentio, alteram malo. Jam ' fortia facta,' et ' fortibus factis,' et simil. loquendi genus est bonis scriptoribus Latinis usitatum. Cæsar lib. 3. de Bell. Gall. ' Atque eo magis, quod in conspectu Cæsaris atque omnis exercitus res gerebatur, ut nullum paullo fortius factum latere posset.' M. Tull. lib. 4. Epist. ad Atticum, epistola, cujus initium est, ' Non dubito,' &c. ' Non mihi satis idonei sunt auctores ii qui a te probantur. quod enim eorum in rep. forte factum exstitit?' Virg. Æn. 10. 369. ' Quo fugitis socii? per vos, et fortia facta,' &c. Idem 9. 281. ' me nulla dies tam fortibus ausis,' &c. Postremo in vocabulario Latinogræco Cl. Puteani manuscripto ita scriptum legi: *Fortia facta, ἀριστεῖαι.* qua interpretatione nihil excogitari potest aptius. Nam ut ἀριστεὺς dicitur Græce, ' qui fortiter facit,' aut ' fecit:' ita ἀριστεία nihil aliud est, quam ' forte factum.' Quod autem Zoilus quærit, quid sibi velit hoc *tibi,* cum sit is mortuus quem alloquitur: ridiculum et stolidum hominem: qui non intelligat, hoc ipsum fingi esse miserabile, eum, qui olim vivus solebat esse sibi suisque præsidio, nunc mortuum esse, neque posthac fore neque sibi, neque suis utilem aut salutarem. Sed quid cum talibus belluis disputo? valeant cum suis versibus Diphiliis. Nam, si Diis placet, hunc versum Diphilium in locum germani Lucretiani substituit gravis auctor, *Non poteris factis florentibus esse tuis.* Quis non admiretur hominis acumen? Ne hoc quidem loquendi genus, ' esse sibi' aut ' alicui alteri

præsidio,' ei novum aut inauditum est, qui bonos scriptores manib. terit, oculisque legit. usurpavit iterum Lucretius sup. 2. 642. 'Præsidioque parent, decorique parentibus esse.' *Lamb.* Alii *Non poteris factis florentibus esse cuiquam:* Gifanius vero *Non poteris factis florentibus esse tuis.* Quos versus amat! In sequenti versu quidam *Misero miserè.* Creech. An non forte? *Non poteris natis florentibus esse, tuisque, &c.* Illud 'florere,' quod hic in Mss. est, mire amat. Vide Indicem, et 1. 256. ubi de sobole etiam dicitur. *Hav.*

911 *Miser! o miser*] Quatuor libri manuscript. habent, *misero misere,* quam scripturam si recipimus, hæc verba erunt conjungenda cum sequentibus hoc modo. 'Una dies infesta tibi misero omnia ademit tot præmia vitæ.' *Lamb.*

Misero misere aiunt, omnia ademit, &c.] Ita fere Vulg. et in veteribus. In quibusdam: *misero miser,* non male. *Gifan.*

913 *Nec tibi earum, &c.*] Qui non desiderat autem, non videtur carere. Sed videtur ita loqui debuisse, *nec tibi earum Jam rerum desiderium super insidebit una,* si versus pateretur. Itaque docti quidam ita legendum existimant, *nec tibi earum Jam rerum desiderium super incidet una:* alii sic, *Jam rerum desiderium insidet super una:* ut sit a verbo insido. Verum tamen nihil mutare ausim. *Lamb.* *Superinsidere* verbum mihi satis Lucretianum, hoc est, elegantissimum videtur. Licet etiam divisim legere, *super insidet.* Nam et ita vs. 981. Ut mirum sit, cur malint viri docti nonnulli *insidet,* media producta, aut omnino aliquod verbum futuri temporis. *Preig.*

915 *Dictisque sequantur*] Illa dicta incipient ab eo versu: 'Tu quidem ut es letho,' &c. usque, 'Illud ab hoc,' &c. *Faber.*

917 *Tu quidem, ut es letho sopitus*] Sic habent libri manuscr. et ita legi debet, non, ut est in vulgatis, *lecto. letho sopitus* autem, i. e. mortuus. *Lamb.*

918 *Cunctis privatus doloribus ægris*] Ita apud Appianum Civil. Bell. 4. p. 655. Brutus introducitur Cassium modo interfectum, et ipsum Epicureum, ob festinationem quidem incusans. καὶ ἐμακάριζεν ὁμοῦ φροντίδων καὶ ἀνοίας ἀπηλλαγμένον, αὐ Βροῦτον ἐς ποῖον ἄρα τέλος ὁδηγοῦσι. i. e. 'at e diverso mactum felicitatis prædicans, qui se curis ac molestiis exemerit. Quæ me, inquit, ducunt ad nescio quem exitum.' *Hav.*

919 *Cinefactum*] I. e. in cinerem versum et dissolutum. sic Nonius, qui hunc versum profert. hoc autem dixit homo Romanus ex consuetudine Romanorum, qui mortuos comburebant. M. Tull. Epist. l. 15. 'Nos hic D. Syllam patrem mortuum habebamus, alii a latronibus, alii cruditate dicebant, populus non curabat: combustum esse constabat.' Atque hanc tamen consuetudinem a Græcis aut Barbaris sumserant, ut ex iis, quæ supra diximus non longe, intelligere licet. *Lamb.*

Busto] 'Bustum (inquit Festus) proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus et sepultus,' &c. Idem ibid. 'Sed modo busta, sepulcra vocamus.' *Lamb.*

920 *Deflebimus*] Libri manuscripti habent *deflevimus:* quod eo annotavi, ut sæpe admoneam lectorem, *u* pro *b*, et contra *b* pro *u* in membranis calamo exaratis interdum scriptum reperiri. *Lamb.*

922 *Ab*] *Ob.* Gifan. Gifanius *Ob hoc:* et forsan melius. *Creech.*

925 *Hoc etiam faciunt ubi, &c.*] Stolidi quidem isti qui mortuos insatiabiliter lugent, stolidiores vero qui commessationibus indulgentes etiam inter pocula mortis memoriam refricant, quasi siti inexpleta conficiendi essent, aut alicujus alius rei

desiderio vexarentur, postquam e vita migraverint. Somno sopiti nihil cupiunt, nec re aliqua indigent, quid igitur stulti timeant desiderium in morte quæ magis disjicit animæ principia quam somnus, et eorum motus a sensu reddit magis alienos? *Creech.*

926 *Et inumbrant ora coronis*] Et capitibus imponunt coronas e floribus: quod erat usitatum veteribus illis Græcis et Latinis, ut et ex utrisque scriptoribus intelligere licet, et nos in comment. Horatianis, aliquot exemplis collectis, ostendimus. *Lamb.*

927 *Brevis est hic fructus homullis: Jam fuerit*] Μίμησις eorum quæ dicere solent homines in poculis. sic Apollonides l. 2. Epig. Græc. *Ἔσσεθ' ὅτ' οὐ πιόμεσθα, πολὺς χρόνος· ἀλλά γ' ἐπείγου, Ἡ πολιὴ κροτάφων ἅπτεται ἡμετέρων.* i. e. 'Tempus erit longum, quo non potabimus: eia Corripit en nobis tempora canities.' Plaut. Bacch. 5. 2. 76. 'non tibi venit in mentem, amabo: si dum vivas, Tibi benefacias, jam pol id quidem esse haud perlonginquum? Neque si hoc hodie amiseris, post in morte id eventurum esse unquam?' *homillis* autem excudendum curavi, non *homullis*, ut habent libri vulgati. nam diminutivum nomen ab homine, est 'homulus:' deinde ab 'homulo,' homullus, et homillus. *Lamb.* *Homullus*, an, ut potius reor, *homillus* dici debeat, non est fortasse tanti, ut studiose quæratur; id enim alii ante nos fecerunt: sed nemo, quod quidem sciam, antehac monuit, esse in hoc loco gravissimum peccatum a librarii manu. Legendum enim est, ... *Brevis hic est fructus homilli.* Primum quia figura ingeniosior sit et magis morata, ἠθικωτέρα, si numerum singularem usurpes; (notum illud .... 'quam totus homuncio nil est!') Dein quia, nisi vera nostra emendatio est, tum solœcismus in oculos involabit. [*Jam fuerit*] alioqui scribendum erat [*Jam fuerint*] homilli, scilicet. Totius enim loci hæc sententia est: Bene nobis et volupe faciamus; Genium memorem brevis ævi nunc placandi tempus est, seu corollas ille, seu vina, sermonesve, suaves et molliculas escas, aut, si quid etiam est jucundius, malit. Si nescis, hæc vera vitæ gaudia sunt; sed eheu! quam cito prætervolant! Manum itaque injice: *brevis hic est fructus homilli;* horæ momento 'fuerit' [i. e. perierit, ut, Fuit Ilium] neque post unquam revocare licebit: 'Infernis neque enim tenebris Diana pudicum Liberat Hippolytum; Nec Lethæa valet Theseus abrumpere caro Vincula Pirithoo.' *Faber.*

928 *Jam fuerit*] Manifesto ad fructum, non ad homillum referendum. Adeoque inanis iste Fabri a solœcismo metus est; neque in voce *homullis* mutandum quicquam. *Preig.*

930 *Atque arida terra*] Sic habent duo cod. manuscr. Faërn. et Tettianus. reliqui duo, *arida terrat:* nonnulli vulgati, *arida torrat:* mendose. Nam omnino legendum, *arida terra*, ut edidi: non *torrat*, neque *torreat*. Lamb.

Atque arida torreat] Vulgati: *torrat.* Veteres quidam: *terrat.* Quidam: *terra.* Gif.

Torreat] *Terra* Lambinus, frustra: In sequenti versu alii legunt *pes*, ita enim veteres. *Creech.*

931 *Aut aliæ, quoius desiderium insideat res*] Duo cod. manuscr. habent, *Aut aliæ c. d. ins. res.* quo modo olim excudendum curavi: neque nunc muto. Memmianus autem, Vaticanus, et Bertinian. *rei*, non male. Licet etiam legere *re*. *Aliæ* autem patrius casus est antiquus, ut notant Diomedes, Sosipater, Priscianus, et ceteri grammatici. de quo supra plura, ad illum locum l. 689. 'neque ullæ Præterea rei, quæ corpora mit. poss.' &c. Jam patrius casus quintæ declinationis fuit veteribus es, e, ei, et ii: ut dies, genit. dies, vel diei, vel dii. Ennius 16. Ann. 'Postremæ

longinqua dies confecerit ætas.' Tull. pro P. Sextio: 'Equites vero daturos illius dies pœnas.' Virg. Georg. 1. 687. 'Libra dii somnique pares ubi fecerit horas.' Licet igitur legere hoc loco vel *re*, vel *res*, vel *rei*, ut sit disyllabum. *quoius* autem positum pro alicujus, ut sit hæc sententia: aut tanquam aliæ cujuspiam rei desiderium insideat ac remaneat. *Lamb.*

Rei] Ita omnes veteres fere. In quibusdam tamen: *res;* etiam bene. Vide Indicem. *Gifan.*

932 *Nec sibi enim quisquam, &c.*] Salmas. Epist. 52. versu ab hoc tertio *suprema*, vel, *supremo* legit pro, *soporem*. Ac totum locum ita concinnat: *Nec sibi enim quisquam tum se, vitamque requirit, Cum pariter mens et corpus sopita quiescunt, Nec desiderium nostri nos adtigit ullum; Nam licet æternum per nos sic esse suprema*, vel, *supremo*. Vide et Epist. 50. *Preig.*

933 *Cum pariter mens et corpus*] Cum dormimus altum et placidum somnum. *Lamb.*

934 *Nam licet æternum per nos*] Nam 'licet per nos,' &c. i. e. non recusamus, vel non obstamus, quo minus ita sit æternus sopor. sic locutus est, ut cum dicimus, 'per me stertas licet,' 'per me trahantur pedibus omnes rei:' i. e. non impedio, quo minus stertas: non recuso, quin omnes rei pedibus trahantur. *Lamb.* Hunc versum sequenti subjicit Salmasius, et cum in Cod. Gronovii invenerit *præmo*, pro *soporem*, legit *Nam licet æternum per nos sic esse suprema:* Per nos, inquit, licet sic esse suprema, mortem nempe ipsam, ut est ille somnus: vel etiam fortasse *sic esse supremo*. Supremo nempe sopore vel somno, sic licet esse per nos æternum, ut et isto quotidiano quo requiescimus. Ita laborant illi, quibus nihil placet præter difficiles nugas. *Creech.*

935 *Nec desiderium nostri nos adtigit ullum*] Sic reposui, cum vulgatorum alii habent *attigit*, alii *indigit:* manuscripti autem, *adigit*, quod depravatum est ex *adtigit*. 'adtigit' autem præsentis temporis est pro attingit, a verbo tago, quo utebantur antiqui pro tango. Vide Festum in verbo 'tagit,' et voce 'tagax.' sic Plautus in Epid. 5. 2. 58. 'ne attigas.' et item alibi. mendose alii, aut qui *adiget* aut qui *adlicit* scribi volunt. *Lamb.*

Adigit] Ita veteres libri. In quibusdam Veteribus: *idigit:* recte etiam. Marullus et Vulgati: *attigit*. Lambinus: *adficit;* nimis longe. Turnebus: *adlicit ullum*. Gifan.

Attigit] Ut, 'ne me attigas,' Ter. Plaut. *Faber.*

936 *Et tamen haudquaquam*] Cum dormimus (inquit) nosmetipsos non requirimus, neque vitam nostram, neque ullo nostri desiderio afficimur: et tamen corpora prima, ex quibus animus noster constat, non longe tum aberrant a motibus sensiferis, neque tota anima foras ejecta est: quin ex somno excitamur, et expergiscimur. Quanto minus mortem ad nos pertinere existimandum est, in qua nullus sensus remanet? *Lamb.*

Haudquaquam nostros tunc illa per artus Longe ab] Nam si nimis longe aberrarent, et si omnis anima esset foras ejecta: tum mortuus esset homo, 'tumque jaceret Æterno corpus perfusum frigore leti,' ut ait 4. 921. *Lamb.*

940 *Si minus esse potest, &c.*] Si potest esse aliquid minus eo quod nihil est: quod certe non potest. *Lamb.* Ter. 'Cui minus nihilo est.' id quod ab Æschylo esse scimus. *Faber.*

941 *Disjectus*] Disjectio, dissipatio. *Lamb.*

942 *Consequitur leto*] Quidam docti legunt, *letum*. libri autem omnes habent *leto*. quod interpretor in leto, seu in morte, vel per letum. *Lamb.*

Expergitus] 'Expergitus (inquit Festus) ab alio excitatus: quem so-

lemus dicere expergefactum.' Lucill. 'E somno pueros cum mane expergitu' clamas.' Diomedes: Expergiscor, experrectus: expergor, expergitus. Arnob. lib. 5. adv. Gent. princip. 'Expergitosque illos statim perdocuisse regem, quibus ad terras malis Jupiter posset sacrificiis elici,' &c. *Lamb.* Aulus Gell. 6. 10. 'tum vel maxime juvenis animos ista re expergebat.' *Creech.*

943 *Frigida quem, &c.*] 'Frigida vitæ pausa,' i. e. mors, quæ est vitæ interruptio et cessatio. Itaque recte dixit 'frigidam,' ut supra eod. lib. 531. 'gelidi vestigia leti,' et 4. 922. 'Æterno corpus perfusum frigore leti.' sic Virg. Æn. 4. 385. 'Et cum frigida mors anima secluserit artus,' &c. *Lamb.* Forte, *adsecuta est*, ita: 'Frigida quem semel ad vitai pausa secuta est.' *Hav.* Virgilius inseruit operi suo et Græca verba, sed hac licentia largius usi sunt veteres, quippe illi dixerunt, 'Pausam,' 'Machæram,' 'Asotiam,' et 'Malacen.' Macrobius. *Creech.*

944 *Denique si vocem, &c.*] Προσωποποιΐα Naturæ ad φιλοβίους τε καὶ μισοθανάτους. *Gif.* Ut magis valeret contra timorem mortis disputatio, naturam inducit loquentem, suaque argumenta personæ auctoritate sustentat vss. 21. Si rebus adversis usus fuisti, (Naturam audis) recede miser, et quietem tandem disce pati: si prosperis, tum bonis illis, quæ tam benigne contuli, contentus abi, nova ne expectes, ut temporum sic etiam rerum omnium conversio; iisdem semper eadem succedunt: si vires tuas senectus nondum confecerit, bona omnia quæ tibi proponere possum percepisti: si senex sis, quid est quod moraris emori? *Creech.* Huc respexit Seneca, Epist. 93. licet pro fato Stoico verba faciens: 'Utrum, obsecro te, æquius judicas, te naturæ, an tibi parere naturam? Quid autem interest, quam cito exeas, unde utique exeundum est? Non diu vivamus, curandum est: sed ut satis. Nam, ut diu vivas, fato opus est: ut satis, animo. Longa est vita, si plena est. Impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, et ad se potestatem suam transtulit. Quid illum octoginta anni juvant, per inertiam exacti? Non vixit iste, sed in vita moratus est; nec sero mortuus est, sed diu.' Quem locum eo libentius adscripsi, quod et Nero inter rerum verborumque contumelias, quibus mortuum Claudium insectatus est, 'mōrari eum inter homines desiisse:' N. B. producta prima syllaba, jocabatur, teste Suet. cap. 33. En viri sapientissimi atque optimi tandem aliquando discipulum Neronem. *Preig.*

945 *Sic increpet*] Usque ad vs. 963. 'Quid respondeamus, nisi justam,' &c. *Faber.*

946 *Quid tibi tantopere*] Προσωποποιΐα Naturæ: i. e. oratio, in qua Lucretius facit Naturam cum homine nimium vitæ cupido, mortemque horrente, loquentem, gravissimaque atque acerrima objurgatione utentem. Sic M. Tull. in Catil. 1. patriam facit loquentem: sic Plato leges, in Apol. *Lamb.*

948 *Nam si grata fuit tibi vita, &c.*] Marg. noster: *Nam gratis fuit tibi vita;* nulla adjecta auctoritate: quæ scriptura si ex aliquo veteri cod. originem trahat, unde trahere tamen verisimile fit ex lectionum Pii Bononiensium cognatione, fortasse non inutili opera expendetur accuratius. Nam, et *gratis* retineri, et *fuit*, priori producta, locum suum tueri potest, modo *u* geminetur, et inde fiat *fuuit*. Sic Turneb. assentiente Lambino, 1. 387. legendum asseruit: *Inter corpora quod fuvat possidat inane.* pro *fuat*, quod vel ita, vel in *fiat* mutatum ibi habent libri Mss. Et fortasse etiam 6. 532. Msstorum lectio, *fluant*, postulat, ut et ibi faciamus: *Omnia quæ*

pacto fluvent quareve creentur. Præsertim, quum 2. 463. reperiamus 'fluvida,' ejusdem formæ, et vs. 465. *fluvidum;* ubi, quod pro vulgato *fluvidum*, variantes Lectiones *fluvidus* substituunt, manifesto ad masc. 'sudor,' de quo sermo est, referendum, ea lege ut particula 'quod' causalis, non relativa sit, ibique valeat quoniam aut simile quid; quemadmodum lib. 2. vs. 1010. e contrario eadem, ex relativa facta causalis, nescio quas turbas dedit. Quod autem ad sensum loci hujus attinet, is haud inconcinnus erit: *Nam gratis fuit tibi vita, &c.* i. e. nullo tuo merito vixisti; quod vixisti, gratis tibi concessum. Quæ autem sequuntur: 'Et non omnia,' &c. aut ita retineri poterunt, et significabunt: hominem utique, non brutum aliquod animal, aut stipitem fuisse apud quem commoda ista omnia statim perfluxerint atque interierint ingrata. Non enim, ut 6. 973. 'Sicut amaracinum fugitat sus, et timet omne Unguentum,' ita et homo natus: vel, levi immutatione voculæ *si* copulam *et* locum cedere jubebimus. Atque ita totus locus, nisi vehementer fallor, Lucretiano, h. e. arduo illo furore dignis plane verbis, ita sese habebit: *Nam gratis fuvit tibi vita ante acta, priorque. Si non omnia pertusum congesta quasi in vas Commoda perfluxere, atque ingrata interiere; Cur non, &c.* Hæc dum meditor, ingratum nescio quid deprehendere eadem opera mihi videor in istis: 'si grata fuit tibi vita, &c. et non ingrata omnia commoda perfluxere,' &c. *Preig.*

949 *Pertusum congesta quasi in vas*] Quod nihil continet, quodque nunquam expletur: inf. 1022. 'laticem pertusum congerere in vas,' &c. *Lamb.* Sen. Epist. 87. De impuro quodam, qui multorum hæres fuerat, et multos habuerat hæredes: 'Quid ergo? utrum illum pecunia purum effecit, an ipse pecuniam impuravit? quæ ic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit.' Plaut. 1. 3. 135. 'In pertusum ingerimus dicta dolium: operam ludimus.' Seneca iterum, de Morte Claudii, circa fin. 'Tum Æacus jubet illum alea ludere, pertuso fritillo.' Vide in sacris Haggæum Proph. cap. 1. 6. *Preig.*

950 *Atque ingrata inter*] Et si non ingrata interiere. *Lamb.*

951 *Cur non, ut plenus*] Imitatus est hunc locum Hor. Sat. 1. 1. 117. 'Inde fit, ut raro, qui se vixisse beatum Dicat, et exacto contentus tempore vitæ Cedat, uti conviva satur, reperire queamus.' Marius (ut refert Plutarchus in Mario) cum annos duos et septuaginta vixisset, septies consul primus omnium renuntiatus ac declaratus fuisset: suam fortunam deplorabat, quasi a morte occupatus ante quam ea quæ cupiebat, assecutus esset, quæque cogitabat, perfecisset, e vita excederet: tam inexplebilis vitæ cupiditas homines tenet. Melius Plato, qui moriens genium suum, fortunamque suam laudabat, primum quod homo, non fera; deinde quod Græcus, non barbarus: postremo quod ætate Socratis natus esset. Quod tamen reprehendit Lactantius de Fals. Sap. 3. 19. *Lamb.* Stat. in Surrentino Pollii: 'Quem non in turbine rerum Deprendet suprema dies, sed abire paratum, Ac plenum vita.' *Preig.* Unde et toties in Sacris Libris, 'dierum et vitæ plenus,' de felici patrum obitu. Addique meretur Musonii apud Stobæum locus, citante Lipsio Manuduct. ad Ph. Stoicam Dissert. 22. 'Sicut e domo exigi videmur, cum locator pensione non accepta, fores revellit, tegulas aufert, puteum obstruit: Ita et hoc corpusculo pelli videor, cum natura, quæ locavit, oculos adimit, aures, manus, pedes. Non moror igitur amplius, sed veluti e convivio discedo, nihil ægrescens.' *Hav.*

953 *Sin ea, quæ fructus cumque es*]

I. e. sin ea omnia commoda, quæ in vita percepisti, tibi e memoria effluxerunt, vel te non expleverunt, et vivendo in aliquas offensiones incurristi: cur amplius addere quæris? cur vitam producere et prolatare cupis? *fructus* autem excudendum curavi, secutus auctoritatem librorum manuscriptorum, cum in vulgatis legatur *functus*, mendose. 'Fructus sum' enim præteritum est a verbo fruor. M. Tull. in Hortensio: 'Et humanitate summa perfructus est.' *Lamb.*

954 *Vitaque in offensu*] Et si vita est in offensu, i. e. in offensione, vel, ut quidam legendum censent, *in offensa*, i. e. si in vita offendisti, et incurristi in aliquas difficultates, et res adversas. *in offensu* autem reposui, cum in omnibus fere libris *offenso* reperissem, memor perversæ librariorum illorum consuetudinis: qui *o* pro *u*, et *u* pro *o* scribere solebant. Quod si legimus *in offensa est*, 'offensa,' accipiendum erit pro offendiculo. Alii *in offenso* retinent, minus recte, meo quidem judicio. *Lamb.*

In offenso] Sic omnes veteres, recte. *Gif. in alt. tantum ed.*

957 *Nam tibi præterea quod machiner*] Nam quod tibi præterea excogitem aut fabricer, aut comminiscar, quod tibi placeat, nihil est. *machinari* dixit Latine, pro eo quod Græci μηχανᾶσθαι dicunt. Plato in Gorgia, ἐὰν δὲ ἔλθῃ, μηχανητέον ὅπως ἂν διαφύγῃ, καὶ μὴ δῷη δίκην ὁ ἐχθρός: i. e. 'si autem venerit in judicium, omnis inennda ratio, omnisque machina adhibenda est, ut effugiat, et ut ne det pœnas.' Idem Apolog. Socr. in extr. Οὔτε γὰρ ἐν δίκῃ, οὔτ' ἐν πολέμῳ, οὔτ' ἐμὲ, οὔτ' ἄλλον οὐδένα δεῖ τοῦτο μηχανᾶσθαι, ὅπως ἀποφεύξεται, πᾶν ποιῶν, θάνατον: i. e. 'Neque enim in judicio, neque in bello, neque me, neque ullum alium hoc oportet machinari, ut omnem rationem expertus mortem effugiat.' Xenoph. Κύρου παιδ. ε. ἢν δέ τις ἄρα καὶ βελτίων αὐτοῦ φανῇ, θάῤῥει, ἔφη, ὦ Κῦρε, οὐδέν σε δεήσει τῷ ἀγαθῷ ἀνδρὶ μάχεσθαι, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀρκέσει τοῦτο μηχανώμενος, ὡς ἀπολέσῃ τὸν αὐτοῦ βελτίονα. i. e. 'Si quis autem eo melior exsistat, bono animo es, Cyre: non erit tibi necesse cum viro bono et forti pugnare: sed ille unus huic rei satis erit, omnem ad hanc rem machinam adhibens, ut virum se meliorem de medio tollat.' Sic Plaut. Captiv. 3. 3. 14. 'neque jam servare salus, Si volt, me potest: nec copia est, nisi si aliquam corde machinor Astutiam: quam, malum? quid machiner? quid comminiscar miser?' Polyb. lib. 1. οὔτε ἄλλην οὐδεμίαν εὑρέσθαι πρὸς τοῦτο μηχανὴν δυνατόν. i. e. 'neque ullam aliam ad hoc machinam reperire pote.' Lucret. 4. 1112. 'Nec reperire, malum id possunt quæ machina vincat.' *Lamb.*

958 *Eadem sunt omnia semper*] Facetissimus exstat apud Lucian. Menippi et Chironis dialogus, in quo Chiron interrogatus a Menippo, quamobrem, cum ei immortali esse liceret, mori maluerit, respondet, perpetuum rerum tenorem, et similia omnia suo tempore vicissim recurrentia, vitæ satietatem sibi peperisse. *Lamb.*

962 *Atque etiam potius*] Hunc versum quidam improbe rejiciunt. *Creech.*

963 *Quid respondeamus*] Omnes quidem libri tum manuscripti tum typis excusi habent, *respondemus*: sed videtur legendum vel, *Quid respondeamus*, ut *e* et *a* coolescant in unam syllabam; vel, *Quid responderimus*, in præterito conjunctivi. Sic sup. 2. 900. 'Conciliantur ita, ut debeant animalia gigni.' *Lamb.*

Respondemus] Forte: *respondeamus*; ut sup. vs. 930. *Gifan.* Lucian. de Luctu, pag. m. 436. πρὸς Διὸς δὲ ἂν λέγῃ ταῦτα ὁ νεκρὸς ἐπιστραφεὶς, ἀνακλίνας αὐτὸν ἐπ' ἀγκῶνος, οὐκ ἂν οἰόμεθα δικαιότατα ἂν αὐτὸν εἰπεῖν; *Preig.*

965 *At qui obitum lamentetur miser*]

I. e. At qui, cum sit valde miser, mortem tamen lamentetur, nonne magis eum increpet atque objurget, qui mortem, miseriæ suæ portum, fugiat? *Lamb.* Modo natura mitius egit cum vitæ cupidis: jam omnes immodeste appetentes, et præsertim senes vss. 26. acrius castigat. Singulis hominibus, ut in scena, suæ sunt partes; nec immodestius persona, qui nihil agat, quam senex in hac vita moratur. Abi, fatue, aliis concede locum: nihil habes quod amplius agas, ideoque agas animam. Quid horres? Quies alta et sopor æternus te manet. Quid sedes infernas, et pœnas post mortem? Fabulas times: poëtarum figmenta ista nihil quidem veri in se continent; et jam vivi patiuntur homines mala, quæ futura inepte metuunt. *Creech.*

967 *Aufer ab hinc lacrumas, barde*] Ita in veteribus nostris. In quibusdam veteribus: *Baratte, Baratre, baratro:* ex mala pronuntiatione. Ut ex delibo, delibero: Ex nigro, nigero, &c. *Barde,* stulte. Ut modo: 'stulte, quietem.' Forte etiam: *barathro.* Vide Indicem. *Gif.*

Aufer abhinc lacrymas, Barathro] *Barathro,* i. e. homo insatiabilissime atque avidissime. senem enim (ut quidam volunt) alloquitur. itaque versus, cujus initium est 'Grandior,' debet collocari ante versum, 'Aufer ab hinc lacrymas,' &c. ut illi censent. a quibus dissentio; et 'barathro,' seu, 'barathre,' interpretor homo barathro digne. Reperio enim in Thomæ magistri lexico, *βάραθρος ἀρσενικῶς, ὁ βαράθρου ἄξιος ἄνθρωπος:* i. e. 'barathrus in genere masculino, homo barathro dignus.' Secutus sum autem hic libros manuscr. qui partim habent *barathre,* partim *barathro:* quibuscum consentiunt nonnulli typis excusi, vulgati autem habent *barde.* Jam 'bardus' idem valet quod stultus et ingenio tardus, ut docent Festus, et Nonius, et auctor vocabularii Latinogræci, mihi a Cl. Puteano commodati, 'Bardus,' inquit, i. e. *ἀναίσθητος, βραδὺς, ἄφρων.* quæ nomina Latine reddita valent sensus expers, tardus, amens. Sed ego hoc loco *barathro,* aut *barathre,* legendum puto. Et fortassis apud Hor. Sat. 1. 2. 2. legendum, 'Mendici, mimæ, barathrones, hoc genus omne.' Sed nihil mutandum est apud Horatium. Nam 'balathrones' dicti sunt a barathrone, aut barathro, propter affinitatem liquidarum *l* et *r*: ut contra 'parma' a palma dicta est. Atque hæc est Turnebi nostri sententia: cui assentior. In hoc loco autem, ut ad Lucretium redeam, *barde* nullo modo probo, natumque puto ex voce *barathre,* aut *barathro,* non intellecta. *Lamb.*

Barathro] Qui barathro dignus es. Videndus Aristophanis Scholiastes duobus locis. In al. edit. legitur *barde,* i. e. stulte; bardus, *βραδύς.* *Faber.* Apud Ammonium Moschopulum, et alios Grammaticos invenies, *Βάραθρος. ὄρυγμά τι εἰς ὃ τοὺς κακούργους ἐνέβαλον· ἀπὸ τούτου λέγεται καὶ ἄνθρωπος βάραθρος, ὁ ὀλέθρου ἄξιος.* Alii tamen *Barde,* i. e. stulte, fatue. alii *Baro:* qua voce utitur Tull. de Divin. lib. 2. et Persius Sat. 5. Heinsius autem ad Ov. A. A. 3. 3. 'Aufer, abi, hinc lachrymas, Balathro, et compesce,' &c. 'Balatronem' autem videntur veteres sumsisse pro homine nihili et nugaci, quo significatu etiam apud Varronem occurrit lib. 2. de R. R. vid. etiam Festum in 'Balatrones.' *Creech.* Mss. nostri (quos secuti sumus, Vossio consentiente ad Catullum p. 320. et 321.) *Barathre,* quod etiam magis Turneb. Adv. 30. 26. placet, qui addit, ut *ὄλεθρος* Græcis pro adjectione usurpatur, cum sit vocabulum appellationis, sic 'Barathrum' dici qui barathro dignus sit. *Hav.*

968 *Grandior hic vero, &c.*] Si quis vero natu grandior queratur, quod

sibi sit moriendum, sic eum increpabit natura: 'Omnia perfructus vitai præmia, marces,' i. e. omnibus vitæ præmiis perceptis, atque in vita degenda abunde gustatis, jam ætate confectus es: quare moriendum tibi æquo animo est. *perfructus* autem legendum, non *perfunctus*, a verbo perfruor, ut sup. diximus. Cum his congruunt illa Eurip. in Alcest. *Μάτην ἄρ' οἱ γέροντες εὔχονται θανεῖν, Γῆρας ψέγοντες, καὶ μακρὸν χρόνον βίου. Ἢν δ' ἐγγὺς ἔλθῃ θάνατος, οὐδεὶς βούλεται Θνήσκειν, τὸ γῆρας δ' οὐκ ἔτ' ἔστ' αὐτοῖς βαρύ.* i. e. 'Frustra igitur senes optant mori, senectutem vituperantes, et longum tempus vitæ. Quod si prope accedat mors, nemo vult mori: senectus autem non amplius est eis gravis.' *Lamb.*

Quæratur] Subaudi, Ei homini dicet natura, 'Omnia perfunctus vitai,' &c. *Lamb.*

969 *Marces*] Forte legendum: *mæres?* Quidam libri: *martes.* Gifan.

970 *Quod abest*] Videlicet futurum. *Lamb.*

971 *Ingrataque vita*] Et non grata, neque tibi satisfaciens. *Lamb.*

972 *Ante, quam satur*] Hor. Sat. quam supra memoravimus, 1. 1. 119. 'Cedat uti conviva satur.' *Lamb.*

974 *Nunc aliena tamen*] Sic Hor. Epist. 2. 2. 213. in extrem. 'Vivere si recte nescis, decede peritis. Lusisti satis, edisti satis, atque bibisti: Tempus abire tibi est,' &c. Attende autem, eum junxisse hic vocem *aliena* cum auferendi casu: qua de re supra, ibi, *aliena salutis.* Lamb. Ter. in Adelph. 1. 11. 30. 'Alieniore ætate post faceret tamen.' *Preig.* An *magnis*, quod in Mss. est, dictum ut 'peritis' modo apud Hor.? *Hav.*

976 *Jure (ut opinor) agat*] Jure tecum sic loquatur: vel jure tibi hanc litem intendat. *Lamb.*

Inciletque] 'Incilare est increpare, vel improbare, atque incusare,' inquit Festus Attius Meleagro: 'Quique non me spernens, incilans probris, sermone indecorans, turpi fama differret.' Pacuvius Duloreste: 'Si quis hac me oratione incilet, quid respondeam?' Lucilius: 'Nunc Cai quoniam incilans nos lædi vicissim.' *Lamb.* Intra parenthesin concludendus hic versus: 'Incilare' autem significat reprehendo, arguo, increpo. *Fab.*

977 *Cedit enim rerum novitate*] Sic Hor. Epist. ad Pison. vs. 60. 'Ut silvæ foliis pronos mutantur in annos,' &c. ad quem locum lege, si vacas, quæ annotavimus. *Lamb.* Nam, uti apud Ovidium Pythagoras Met. 15. 252. 'Rerumque novatrix Ex aliis alias repetit Natura figuras. Nec perit in tanto quidquam (mihi credite) mundo: Sed variat, faciemque novat: nascique vocatur, Incipere esse aliud, quam quod fuit ante; morique, Desinere illud idem. Cum sint huc forsitan illa, Hæc translata illuc; summa tamen omnia constant.' *Hav.*

979 *Nec quicquam*] I. e. nec quicquam in nihilum interit, ut docuit 1. 216. sed omnia resolvuntur, et revertuntur in corpora prima. 'Huc accedit uti quæque in sua corpora rursum Dissolvat natura, neque ad nihilum interimat res.' *Lamb.*

Decidit atra] Ad oram libri Bertin. adscriptum erat a nescio quo emendatore, *decidit:* in ipso contextu scriptum *dedit:* in uno alio manuscripto integrum inest *desidit:* in vulgatis *deditur.* quod ut non damno, ita *desidit* magis probo. *Lamb.* Quidam agnoscunt *deditur*, et vs. 982. *Quam tu* pro *Quam nunc*, legunt. Gifanius, *Nec minus ergo ante hæc quam cecidere cadentque.* Creech.

Deditur] Veteres quidam: *decidit.* Gif.

980 *Materies opus est*] Sic sup. 2. 814. locutus est: 'Scire licet nil principiis opus esse colores.' M. Tull. Epist. ad Curion. lib. 2. 'Dux

nobis et auctor opus est, et eorum ventorum, quos proposui, moderator quidam, et quasi gubernator.' Sic 4. 1261. 'Nec motus opus sunt nostris uxoribus hilum.' et item alibi. *Lamb.*

981 *Quæ tamen omnia, &c.*] Quæ tamen omnia, ubi vita defuncta fuerint, te sequentur, et morientur, ut tu. *Lamb.*

982 *Nec minus ergo ante, hæc quam cecidere*] Sic veteres nostri; optime. Marullus: *quam te.* In veteribus quibusdam: *quam tunc.* In aliis quibusdam veteribus: *quam nunc.* In aliis: *quam tu;* omnia male. *O* non exteritur in *ergo.* Gif.

Nec minus ergo ante hac, quam nunc] Hic versus varie reperitur et scriptus et impressus in codicibus. Alii enim habent, *quam nunc cecidere,* ut excudendum curavi, alii, *quam tu;* alii, *quam tunc;* alii, *quam cecidere:* ut facile appareat, mendum subesse in particula *tunc,* aut *nunc:* ego *tunc* non probo: *tu,* aut *nunc,* legendum censeo, ita tamen ut, si legamus *quam nunc,* videatur legendum *antehac:* si, *quam tu, ante hæc:* quorum utrum sit melius, judicet lector. sententia quidem utriusque lectionis plana est: et codices tres manuscripti habent, *quam tu:* reliqui duo, et aliquot vulgati omnium emendatissimi, *quam nunc:* quos nunc sequor. cujus mei facti hanc rationem afferre, simulque hujus lectionis sententiam sic explicare possum: Nec minus hæc, e quibus tu nunc constas, antea cecidere, nempe cum id quod erat ex his concretum, interiit: nec minus cadent posthac, cum scilicet id quod ex iisdem conflatum erit, interibit, quam nunc cadunt, cum moreris. Hor. hunc locum mutuatus est Epist. ad Pison. vs. 70. 'Multa renascentur, quæ nunc cecidere, cadentque, Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus.' Cum in prima editione lectionem alteram secutus essem, *quam tu cecidere:* superioraque illa omnia fere ita scripsissem, hoc excepto, Thraso legendum censuit magno supercilio, *Nec minus ergo ante hæc, quam cecidere.* Et vero hæc notans, in 'ergo' (inquit) *o* non eliditur. O, quem te appellem, nescio: non enim ullum nomen tuo stupore, tuaque confidentia dignum reperio. Non te talium portentorum pudet, homo omnium mortalium impudentissime? *Lamb.*

983 *Sic alid*] *Alid* pro *aliud* ab antiquo nominativo *alis.* de quo sup. ad illum versum 1. 264. 'Quando alid ex alio reficit natura; nec ullam,' &c. *Lamb.*

Desistet] Sic habent libri manuscr. et aliquot typis impressi. *Lamb.*

984 *Vitaque mancupio nulli datur*] I. e. nulli datur vitæ proprietas, sed usus, aut usus fructus tantum: 'mancipium' seu 'mancupium' idem significabat apud veteres, quod a posterioribus jurisconsultis dominium appellatum est: dictumque est a manu capiendo. Itaque mancipio ea accepisse dicimur, quorum dominium nobis quæsitum est, seu quorum domini sumus per abalienationem aliquam, videlicet per emtionem, lege mancipi servata, aut per donationem, aut per in jure cessionem: et 'res mancipi' dicuntur, quarum dominium ab alio in alium transferri potest, quæque alienari possunt: et 'mancipio dare,' est rem mancipi, puta, fundum, domum, equum, servum, alienare per traditionem ita ut præstare debeas emtori: aut per in jure cessionem. M. Tull. Topic. 'Finge mancipio aliquem dedisse id quod mancipio dari non potest: num ideirco id ejus factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligavit?' M. Curius ad Cic. lib. 7. Epist. 'Sum enim χρήσει μὲν (i. e. usu quidem) tuus: κτήσει δὲ (i. e. possessione et mancipio) Attici nostri. Ergo fructus est

tuus: mancipium vero illius.' M. Tull. ad Cur. eod. lib. 'Attici quin proprium te esse dicis mancipio et nexu, meum autem usu et fructu, contentus isto sum. Id enim cujusque proprium est, quo quisque fruitur, atque utitur.' Plautus Curculione 4. 2. 8. 'Quis tibi hanc dedit mancupio? aut unde emisti? fac sciam.' Arnob. lib. 2. 'Quam si sentiunt animæ, et tactui ejus atque incursionibus cedunt, usu et fructu illis est vita, non mancipio tradita.' Cum his congruunt illa M. Tull. lib. 1. Tusc. Quæst. 'At ea quidem (natura) dedit usuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die.' *Lamb.* Lucil. apud Nonium, 'Cetera contemnit, et in usura omnia ponit Non magna; proprium vero nil neminem habere.' Dominium et proprietas, mancupium est. Vide Sigonium et juris interpretes. *Faber.*

985 *Respice*] Retro aspice tempus præteritum. *Lamb.*

986 *Quam nascimur ante*] Ante quam nascimur. *Lamb.*

987 *Hoc igitur speculum*] Ut, quemadmodum præteritum tempus, quo non fuimus, nihil ad nos pertinet, ita neque futurum, quo non erimus, quicquam nos attingat. *Lamb.*

988 *Exponit*] Proponit, foris ponit, et expromit. *Lamb.*

Post mortem denique] Hæc conjuncte lego cum superioribus. *Lamb.*

989 *Num quid ibi, &c.*] Ibi, nempe in tempore præterito, quo non fuimus. *Lamb.* In tempore præterito, Lambinus: alii, in tempore post mortem futuro. *Creech.*

991 *Atque ea nimirum*] Hic versus erat depravatus in omnibus libris impressis, in quibus ita legitur, *Atqui animarum etiam, quæcumque Acherunte profundo.* integer et incorruptus in tribus codicibus manuscriptis, quos secuti sumus. accedit Priscianus, qui lib. 1. hunc versum ita legit: *Atque ea nimirum quæcunque Acherunte profundo*, ubi docet *Acherunte*, legendum per *u*, non *Acheronte* per *o*: idque more veterum. Nunc Lucretii sententiam explicemus. Atque ea (inquit Lucret.) omnia quæ poëtæ prodiderunt esse apud inferos, Tantali, Tityi, Sisyphi, Danaidum pœnæ, Cerberus, Furiæ, Tartarus, &c. sunt nobis in vita, nosque vivos exercent, lacerant, excruciant, exterrent, fodicant. Ad hunc locum pertinent, quæ scribit Servius ad illum versum, 'Cernere erat, per tota novem,' &c. Æn. 6. 596. his verbis: 'Sane de his omnibus rebus mire reddidit rationem Lucretius, et confirmat, in nostra esse vita omnia, quæ finguntur de Inferis: dicit enim, Tityon amorem esse, hoc est libidinem: quæ secundum physicos et medicos in jecore est, ut risus in splene, iracundia in felle,' &c. *Lamb.* Ut mortis metum hominum animis penitus evelleret vss. 46. poëtarum fabulas, de Tantalo vss. 6. de Tityo vss. 11. de Sisypho vss. 8. de filiabus Danai vss. 8. de Cerbero, Furiis, et lacu Sulphuris vss. 13. commode explicat et illustrat: quippe istæ fabulæ narrantur de vivis. Superstitiosus est Tantalus; Tityus vero ille qui fœda libidine captus et victus ducitur: Sisyphus repræsentat illum qui imperia et magistratus impotenter ambit, nec unquam est voti compos. Filiæ Danai sunt cupidi, et insatiabiliter avari. Cerberum autem, Furias, et id genus reliqua inter carnifices requiras; seu potius in ipsa, maximo isto tortore, impiorum conscientia. *Creech.*

Atque] Ita omnes Veteres. Marullus: *Atqui.* Et ita vulg. male. *Gifan.*

993 *Nec miser impendens*] Eurip. Oreste: Κορυφῆς ὑπερτέλλοντα δειμαίνων πέτρον Ἀέρι ποτᾶται, καὶ τίνει ταύτην δίκην. Sed apud Homer. alia pœna Tantalus afficitur: quam Hor. attigit Sat. 1. 1. 68. 'Tantalus a labris sitiens fugien-

tia captat Flumina.' M. Tull. Tuscul. Quæst. lib. 1. ex vetere aliquo poëta: 'Mento summam aquam attingens, siti enectus Tantalus.' *Lamb.*

994 *Cassa formidine*] Inani metu. *Lamb.*

996 *Casumque*] Lusus quidem et scomma in ista voce, et casus saxum impendens et casurum respicit: iste lusus forsan puerilis, sed maximi viri ingenio nonnunquam abutuntur. *Creech.*

Quemcumque ferat fors] Ita legi debet; et ita scriptum est in libris antiquis, nam vulgati mendose habent, *Quem cuique ferat fors.* Lamb.

997 *Nec Tityon volucres*] Hor. Od. 3. 4. 77. 'Incontinentis nec Tityi jecur Relinquit ales, nequitiæ additus Custos.' *Lamb.*

Jacentem] Porrectum, projectum. *Lamb.*

998 *Nec, quoi sub magno*] In quibusdam libris: *quod.* In aliis: *qui.* Ex iis feci, *quoi.* Ut supra, 1. 593. et 617. Quidam libri: *Ne quid.* Gifan.

Nec quod sub magno] Nec certe possent, aut possint perpetuo reperire quicquam, quod sub Tityi pectore scrutentur et pascantur: *quoi* autem, quod vult Zoilus, ferri non potest. *Lamb.*

999 *Possent*] Ita vet. libri. Marullus: *possunt.* Lambinus: *poterunt.* Gifan.

1000 *Quamlibet immani, &c.*] I. e. quantumvis magnum terræ spatium suo corpore occupet, de quo sic Virg. 6. 596. 'per tota novem cui jugera corpus Porrigitur: rostroque immanis vultur adunco Immortale jecur tondens, fæcundaque pœnis Viscera,' &c. *Lamb.*

Projectu] Ad hæc verba Virg. Æn. 3. 699. 'Projectaque saxa Pachini Radimus:' *Projecta* si secundum consuetudinem dicatur, intelligitur *Abjecta:* si secundum Veteres *Projecta* porro jacta, ut alibi ait Æn. 10. 587. 'Projecto dum pede lævo Aptat se pugnæ.' Macrob. Sat. 6. 4. Frustra vero hæc, nec ad veteres fugiendum; Liv. 22. 20. 'Nec Continentis modo projectas oras præter vecta.' *Creech.*

1001 *Qui non sola novem, &c.*] Nota Tityi moles: 'Viscera præbebat Tityus lanianda, novemque Jugeribus distractus erat:' Ov. Met. 4. 457. 'Per tota novem cui jugera corpus Porrigitur:' Virg. 6. 596. *Creech.*

Dispensis] H. e. dispansis et distentis, a verbo dispando. sic autem legendum censet Turneb. (Adv. 22. 19. ubi tamen *dispessis* legitur) cum libri vulgati habent *dispersis.* Lamb. *Dispensis* legas an *dispansis*, non magnopere certandum putem. Sed *dispersis*, quod alii prætulerunt, plane damnandum putem. *Faber.* Alii *dispersis*, imperite. *Creech.* Ita Turneb. Adv. 22. 19. malebat, quam *dispersis.* Sed non nisi tanquam conjectarium et arbitrarium accipi volebat. Secutus enim Lambinus est. Apud Turneb. etiam l. c. legimus: *Quod non sola novem, &c.* Preig.

1002 *Obtineat*] Quidam veteres: *Optineat*, antiquo more. *Gifan.*

1005 *Sed Tityus nobis*] Amator (inquit) Tityus est. lege Macrob. 1. 10. in somn. Scip. de Inferorum pœnis. *Lamb.* Adde etiam Servii notam ad Virg. 6. 596. 'Sane de his omnibus (inquit) rebus mire reddit rationem Lucretius: et confirmat in nostra vita esse omnia quæ finguntur de Inferis. Dicit enim Tityon amorem esse, h. e. libidinem: quæ secundum physicos et medicos in jecore est: sicut risus in splene, iracundia in felle. Unde etiam exesum a vulture dicitur renasci: etenim libidini non satisfit, re semel peracta, sed recrudescit semper.' unde ait Horat. (Od. 4. 3. 77.) 'Incontinentis aut Tityi jecur.' Ipse etiam Lucretius dicit per eos, super quos jamjam casurus imminet lapis, superstitiosos significari: qui inani-

ter semper verentur: et de Diis, et cælo, et locis superioribus male opinantur. Nam religiosi sunt, qui per reverentiam timent. Per eos autem, qui saxum volvunt, ambitum vult et repulsam significari: quia semel repulsi petitores ambire non desinunt. Per rotam autem ostendit negotiatores, qui semper tempestatibus turbinibusque volvuntur.' *Hav.*

1006 *Anxius angor*] *Anxius angor* sic dictum, ut illud, 'sonitu sonanti,' 1. 826. *Lamb.*

1007 *Torpedine*] Ita veteres nostri, et aliorum fere. In quibusdam veteribus: *cuppedine;* quod irrepsisse puto ex aliis locis, infra lib. 5. et 6. Vide Indicem, 'Cuppedo.' Similia vide supra, vers. 742. Contra, Marullus ex hoc loco mutarat infra, lib. 5. et 6. *torpedine* pro *cuppedine* supposito. *Gifan.*

Cuppedine curæ] Codex Vatic. Memm. et Bertinian. habent, *cuppedine curæ*, quos secutus sum: alii et plerique vulgati, *torpedine curæ*. Quod autem Thrasones quidam audent dicere, Marullum ex hoc loco *torpedine*, pro *cuppedine*, supposuisse, 5. 46. et 6. 24. hoc ego eum puto, ut multa alia, in virum doctissimum et clarissimum ementiri. *Lamb.* Illud *torpedine*, ne quid dissimulem, non exprimit sententiam quam desidero, et quam velle videbatur Poëta eloqui. Scio equidem dici posse anxiam ejus animo perpetuo inhærere curam, quæ vulture, ejus fibris assidue immorante significetur, et 'torpedo curæ' vocetur: sed Lucretius curam amoris, quæ cupiditatis est, videtur explicare voluisse. Itaque legendum esse puto *Aut alia quavis scindunt cuppedine curæ.* In quam emendationem eo sum propensior, quod maxima harum vocum affinitas est in literatura, et quod 6. 24. ubi *cuppedo* perspicue scribendum est, in libris quibusdam *torpedo* reperitur: 'Et finem statuit cuppedinis atque timoris.' *torpedinis* enim atque *timoris* in exemplaribus quibusdam editur. *Turneb. Adv.* 10. 8.

Cuppidine] Gifanius *torpedine* e Codd. Quibus etiam ego crederem, si bonus ille vir acutam aliquam *torpedinem*, qua 'curæ scindantur' demonstraret. *Creech.*

1008 *Sisyphus*] Ambitiosus (inquit) in hac vita Sisyphus est. *Lamb.*

1009 *Qui petere a populo fasceis*] Qui petere a populo honores, &c. *Lamb.*

1010 *Imbibit*] *Imbibit petere,* i. e. induxit in animum petere; hoc sibi persuasit, honores esse petendos: certum ac deliberatum ei est honores petere. sic loquitur 6. 71. 'ut ex ira pœnas petere imbibat acreis.' et ita M. Tull. Orat. pro Quinctio: 'Quod si facere nolit, atque imbiberit ejusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere: sese nihil precari,' &c. sic enim hic locus legendus, et ita impressum est in libris Manutianis. Atque hoc de verbo lege cap. 5. lib. 1. Var. lect. M. Antonii Mureti. Verumtamen Jo. Auratus *imbitat* legendum existimat. 'Imbitat' autem vult esse verbum ab in et ito, as, at. Ego *imbibit* in hanc significationem non ausim ex omnibus libris, et pæne dicam, ex tota lingua Latina exterminare. Quin tutatur hanc scripturam, et hanc hujus verbi significationem illud ex Arnob. lib. 5. adv. Gent. 'Qui sub specie cultionis plus in eos ingeratis maledictionum et criminum, quam si aperte hoc facere confessis maledictionibus combibissetis.' nam apud Arnobium *combibissetis*, interpretor 'constitutum et fixum in animis haberetis.' *Lamb.* Sibi in animum induxit. *Faber.* Vide quæ notamus ad 6. 71. *Preig.*

Et semper vict. tristisque recedit] Sic Horat. Epist. ad Quinct. 1. 16. 35. 'Pone, meum est: pono, tristisque recedo.' *Lamb.*

1012 *Atque in eo semper*] Cod. Vaticanus habet, *Atque ideo semper, &c.* Iccirco autem Epicurus negabat, sa-

pientem ad remp. accessurum. Horatius in ea quam modo commemoravi epistola, pulchre ostendit, populareis honores esse admodum incertos, fluxos, et caducos. Pausanias in Atticis hoc amplius graviter asseverat, nondum cuiquam, qui sese effuse ad remp. gerendam contulerit, seseque auræ populari crediderit, optabilem exitum contigisse. Verba ejus sunt hæc: Εἰ δέ μοι λελέχθαι, δοκεῖ, ἄνδρα ἀφειδῶς ἐσπεσόντα ἐς πολιτείαν, καὶ πιστὰ ἡγησάμενον τὰ τοῦ δήμου, μήπω καλῶς τελευτῆσαι. *Lamb.*

In eo] Quidam codex: *ideo*. Lamb.

1013 *Hoc est adverso, &c.*] Hoc facere (inquit) est nixantem adverso monte saxum trudere. sic de Sisypho vetus quidam poëta, apud M. Tull. 'Quod Sisyphu' versat Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum.' *Lamb.*

1015 *Æquora campi*] Planitiem campi. *Lamb.* Ita de Babyloniis Cic. de Divin. 1. 93. 'in camporum patentium æquoribus habitantes.' Adde Virg. Georg. 1. 50. 2. 541. 3. 195. Æn. 7. 738. 9. 68. 10. 541. 12. 742. Nonium atque Ind. Lucret. contra, 'campos salis' et 'liquentes' de mari Virg. Æn. 10. 214. et 6. 724. Imo de planitie cœli dixit æquora Attius apud Nonium in 'sonere,' hisce: 'Concussa repente æquora cœli,' &c. *Hav.*

1016 *Deinde animi ingratam*] Deinde (inquit) animum pascere semper bonis rebus, et numquam iis ex rebus explere, neque satiare. quod fit cum, redeuntib. annis, tanta rerum, quas terra parit, copia fruentes, numquam explemur tamen: hoc est aquam in dolium pertusum congerere; quod de Danai puellis fabulantur poëtæ. Nonius Marcell. hos versus profert in verbis 'explere' et 'satiare:' atque ita interpretatur, 'explere quidem animum bonis rebus, sed numquam satiare.' quasi 'explere' sit minus quam 'satiare.' Sed errat, mea quidem sententia. Virg. Æn. 1. 717. 'Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo Phœnissa,' &c. Idem 3. 630. 'Nam simul expletus dapibus vinoque sepultus,' &c. Quis non videt, hic 'expleri' et 'expletus' idem valere quod satiari et satiatus? sic iterum Lucret. inf. 1020. 'Nec tamen explemur vitai fructibus umquam.' *Lamb.*

1017 *Atque explere bonis rebus s.*] Ordo: atque explere numquam, numquamque satiare bonis rebus. hunc versum profert Nonius (ut dixi) duobus locis. Taleis autem describit lenas Argyrippus ille apud Plaut. Asin. 1. 3. 15. qualeis hic Lucretius homines nimium vitæ cupidos, et infinita vivendi cupiditate ardenteis: 'Qui modu'st dandi? nam numquam tu quidem expleri potes. Modo cum accepisti, haud multo post aliquid, quod poscas, paras.' *Lamb.*

1018 *Circum cum redeunt*] Cum revolvuntur, ὅτε περιέρχονται. ex quo appellantur ἐνιαυτοί, quasi in se redeuntes, et anni περιπλόμενοι ab Homer. dicti, quasi περιπολούμενοι. *Lamb.*

1021 *Puellas*] Danaidas, cum dolio. *Faber.*

1022 *Laticem pertusum congerere in vas*] Hor. Od. 3. 11. 25. 'Audiat Lyde scelus, atque notas Virginum pœnas, et inane lymphæ Dolium, fundo pereuntis imo, Seraque fata.' ad quem locum plura. *Lamb.*

1023 *Potestur*] Ita loquebantur veteres. cum jungebatur huic verbo infinitivus passivus. Quadrigarius Annal. 3. 'Adeo memorari non potestur.' Cælius Annal. 1. 'Cum jure sine periculo bellum geri poteratur.' Virg. Æn. 8. 402. 'Quod fieri ferro, liquidove potestur electro.' sic enim legunt Nonius et Priscianus, reclamante Politiano, qui legendum contendit, *potest electro*. Vide quæ notavimus supra ad illum locum 1. 1043. 'Dum veniant aliæ, ac suppleri summa queatur.' *Lamb.* Plautus in Merc. 3. 2. 10. 'Demum igitur, cum Senex sis,

tunc in otium Te colloces, dum potestur.' Pacuvius apud Nonium: 'Siqua potestur investigari via.' et Ennius apud Diomedem: 'Nec retrahi potestur imperiis.' *Creech.* Adductis a Lambino aliisque exemplis adde Plaut. Rud. 4. 4. 20. 'Ut nequitur comprimi.' *Preig.*

1026 *Hæc*] *Qui.* Gifan.

1028 *Insignibus insignis*] Captavit formulam Poëta, qualem usurpabant, quoties justam pœnarum retributionem significare vellent. Ut in notissima illa: *κακὸν κακῶς ἀπολέσαι*, quæ non apud Comicos modo, ut Aristoph. Plut. 1. 2. 8. *Εἰ μὴ φράσεις γὰρ, ἀπό σ' ὀλῶ κακὸν κακῶς.* Sed in sacris literis occurrit, Matth. 21. 41. *Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς.* Adde Lucian. Icaromenippo, pag. m. 303. *Κακοὶ κακῶς ἀπολοῦνται σμερδαλέῳ κεραυνῷ.* Eodem allusum saltem ab Aristophane, rursus in Equitibus; Act. 1. sc. 2. *'Αλλ', ὦ 'γάθ', οὐδὲ μουσικὴν ἐπίσταμαι Πλὴν γραμμάτων, καὶ ταῦτα μέντοι κακὰ κακῶς.* Et forte a nostro, supra, vers. 911. 'Misero misere, aiunt, omnia ademit Una dies infesta tibi tot præmia vitæ.' *Preig.*

Scelerisque luela] Et carcer, *κατὰ σύνθεσιν*, sceleris expiatio et pœna. Sic ego hunc locum explico. Sed nonnulli codices typis excusi, in quibus sunt Aldini antiq. et quidam manuscr. habent, *scelerisque numella.* Est autem 'numella' (ut docet Nonius) machinæ genus ligneum ad discruciandos noxios comparatum, quo et collum et pedes immittunt. Festus autem scribit, 'genus esse vinculi, quo quadrupedes deligantur.' Plaut. Asin. 3. 2. 5. 'Nervos, catenas, carcerem, numellas, pedicas, boias.' Ego quid sibi velint hæc *scelerisque numella*, non video. quare vulgatam et receptam scripturam probo. *Lamb.* Ita (*luela*) legendum. Vide Indicem. In quibusdam vett. *numela;* vel, ut in aliis, *numella.* Gifan. A fugio et caveo, 'fugela,' 'cautela,' ita 'luela' a luo. Ceterum de robore, saxo, numella (nam et hic quidam ita legunt pro *luela*) pice, lamna, tædis, et aliis id genus, adeundi Plauti, Juvenalis, et Tertulliani Interpretes. Saxum autem illud Tarpeium est. *Faber.*

1029 *De saxo jactus deorsum*] Ita Lambinus, ex libro quodam, in quo erat *deorum.* In aliis omnibus: *eorum.* Gifan. ed. pr.

Et horribilis de saxo jactu, deors.] Sic restitui facili conjectura ductus. Nam cum reperissem in quodam cod. pervetusto, *jactus deorum:* sæpeque in hoc loco hæsissem, neque viderem quo pertineret vox *eorum*, quæ est in vulgatis et plerisque manuscriptis, facile adductus sum, ut reponerem *deorsum.* Neque est quod quemquam moveat, quod hoc loco sit trisyllabum: cum in 2. 230. sit dissyllabum, ibi, 'Nam per aquas quæcumque cadunt, atque aëra deorsum.' et item alibi. fit enim hoc idem in aliis vocibus, ut in 'suevit,' 'suadet,' 'seorsum:' nempe, ut modo sint dissyllabæ, modo trisyllabæ: ut hoc lib. sup. 499. 'Conturbatur, et (ut docui) divisa seorsum, Disjectatur eodem illo,' &c. 4. 369. 'Aër, id quod nos umbram perhibere suemus.' et 2. 202. 'Quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.' dejiciebantur autem olim de saxo Tarpeio, qui falsum testimonium dixisse convicti erant, ut refert Gell. 20. 1. in extr. et perduellionis rei, idque jussu tribuni plebis, Hor. Sat. 1. 6. 39. 'audes Dejicere e saxo civeis, aut tradere Cadmo?' Quidam putant legi posse *deossum*, antique, pro deorsum. *Lamb.* Saxum Tarpeium; Hor. Sat. 1. 6. 39. 'Audes Dejicere e saxo cives; aut tradere Cadmo.' *Creech.*

Jactus deosum] Ita Nos. Lambinus, ex lib. quodam, in quo erat, *deorum*, fecit, *deorsum.* Sæpe r pro s. ut 5. 1092. *Gif. in ed. post.* Vide eum et 6. 334.

1030 *Robur*] 'Robus' (ut docet Festus) 'dicitur is locus, quo præcipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robusteis includebatur.' Ex quibus Festi verbis putabam hic legendum *robus*. Sed fortasse tutius est per *robur* intelligere equuleum ex robore, in quo sontes insidentes cruciabantur: vel lignum et fustem ex robore, quo tundebantur. Auctor vocabularii Latinogræci manuscript. Robor (inquit) εἶδος ξύλου μέλαν δρυΐνου. *Lamb.* Ita veteres libri, et vulg. *Gifan.* Varia tormentorum genera; 'De robore præcipitati sunt:' Val. Max. 6. 3. 'Atra pix te agitet apud carnificem, et capiti tuo illuceat.' Plautus in Capt. 3. 4. 66. Laminas autem ardentes, et tedas quis nescit? *Creech.* De singulis hisce fuse videri potest Brodæus in Misc. lib. 2. cap. 10. Tom. 2. Fac. Crit. pag. 475. Adductis autem ab eo locis adde Tac. Ann. 4. 29. 'In patrem ex servis quæsitum. Et quæstio adversa accusatori fuit. Qui scelere vecors, simul vulgi rumore territus, robur, aut saxum, aut parricidarum pœnas minitantium, cessit urbe.' Ubi vide Lipsium. *Preig.*

Pix] Pice fervente infusa olim quorundam maleficorum hominum corpora urebantur. Plaut. Capt. 3. 4. 66. 'Atra pix te agitet apud carnificem, ac tuo capiti illuceat.' *Lamb.*

Lamina] Lamina candens. Hor. Epist. ad Vaalam 1. 15. 36. 'Scilicet, ut ventres lamna candente nepotum Diceret urendos.' M. Tull. Verr. de suppliciis: 'Quid cum ignes, candentesque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur?' *Lamb.*

Tædæ] Faces ardentes, quæ oculis, aliisque sontium partibus admotæ, eos miserum in modum cruciabant. quod supplicii genus commemorat et Plato Gorgia: Κἂν ἀδικῶν ἄνθρωπος ληφθῇ τυραννίδι ἐπιβουλεύων, καὶ ληφθεὶς στρεβλῶται, καὶ ἐκτέμνηται, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκάηται, &c. i. e. 'Et si quis qui injuste faciat, et tyrannidi insidietur, captus sit, et captus torqueatur, et exsecretur, et si ei oculi deurantur,' &c. *Lamb.*

1032 *Præmetuens*] Ante quam sit damnatus, aut accusatus, metuens. *Lamb.*

1036 *Hinc Acherusia*] Ex hoc (inquit) stultorum vita fit anxia, sollicita, ærumnosa, omnibus deinde pœnis et cruciatibus referta, ita ut videantur vivi eas pœnas perferre, quibus Tantalus, et Sisyphus, et Tityus, et Danaides, &c. affici apud Inferos putantur. *Lamb.*

1037 *Hoc etiam tibi tute*] Præscribit hic quædam, quæ magnopere valent ad mortem æquo animo ferendam, cum recordemur, viros præstantissimos, potentissimos, et clarissimos eadem conditione usos esse. *Lamb.* Demum vss. 29. vulgus hominum, numerum istum, ut loquitur Horatius, et fruges consumere natum increpat. Quid enim isti sibi aliisque prorsus inutiles indignarentur se iisdem legibus necessitatis subjici, quibus maximi imperatores, conditores legum atque urbium, scientiarum authores et ingenio artibusque illustres viri jam tenentur, et olim tenebantur: deterior debet esse eorum conditio, et tamen de æqua queruntur immodesti! Ancus Martius, quartus Romanorum Rex, vss. 5. Xerxes ille Persarum imperator vss. 5. Scipio Africanus vss. 2. olim obierunt. Poëtæ omnes, et eorum pater Homerus vss. 3. Democritus denique vss. 3. atque Epicurus reliquis omnibus præstantior philosophus interiit, vss. 3. Abi igitur tu, quicunque es, nec deplora istam sortem, quam tales tantique viri, præcipue Democritus et Epicurus, læti subierunt. *Creech.*

1038 *Lumina sis oculis etiam*] Sic restitui ex auctoritate quattuor librorum manuscriptorum. 'sis' autem antiquum pro suis: quemadmodum 'sum' pro eum posuit Ennius lib. 1. p. 45.

'At te non, ut sum, summam servare decet rem:' et lib. 2. p. 51. 'At sese sum quæ dederat in luminis oras.' et 'sos' pro eos antiqui dicebant. Idem Ennius: 'Constitit inde loci propter sos diva dearum.' et interdum pro suos ponebant, ut cum per dativum casum idem Ennius p. 54. effert 'sis' pro suis: 'Postquam lumina sis oculis bonus Ancu' reliquit.' Hæc fere ad verbum Festus. unde perspicuum est, Lucretium hunc versum ab Ennio mutuatum esse. *Lamb.*

Sis oculis] Ita omnes Veteres, etiam nostri. Marullus hoc deformarat in, *sic*. Quod et alibi accidit. *Gifan.* Sententia horum versuum ex Homero est: Il. φ. vs. 107. Κάτθανε καὶ Πάτροκλος, ὅπερ σέο πολλὸν ἀμείνων. 'Sis' autem 'sos,' 'sas,' pro suis, suos, suas. Ita et 'nis' dicebant pro nobis. Festus. *Faber.* Viz. Suis oculis; nam 'Sis,' 'Sos,' 'Sas,' pro Suis, Suos, Suas, Veteres. Ennius: 'Virgines nam sibi quisque domi Romanus habet Sas:' Nævius: 'Sis Pæni contremiscunt artubus.' Frustra igitur quidam legunt *Lumina sic etiam solis.* Creech.

Bonus Ancus] De quo Livius: 'Avitæ gloriæ memor; medium erat in eo ingenium, et Numæ et Romuli memor, cuilibet superiorum regum belli pacisque et artibus et gloria par.' *Creech.* Adde ipsius Lambini Notas ad illud Hor. Od. 1. 28. 7. 'Occidit et Pelopis genitor, conviva Deorum.' Egregie enim veteres in locum hunc quasi communem sunt exspatiati, et Homericos illos sæpius laudatos versus, qui et Ennio et Tito facem prætulerunt, narrat Lib. 9. Laërtius perlibenter et sæpius protulisse Pyrrhonem, Eliensem philosophum. *Hav.*

1041 *Magnis qui gentibus imperitarunt*] Imitatus est hunc versum Hor. Sat. 1. 6. 4. 'qui magnis legionibus imperitarint.' *Lamb.*

1042 *Ille quoque ipse*] Xerxes, qui Hellesponto juncto, Athone perfosso, maria ambulavit, terramque navigavit, ut narrat Herod. Polyhymn. refert M. Tullius l. 2. de Finib. his verbis: 'Ut si cum Xerxes tantis classibus, tantisque equestribus et pedestribus copiis, Hellesponto juncto, Athone perfosso, maria ambulasset, terramque navigasset,' &c. et Dion. Chrysost. oratione de regno tertia: Ἢ οὐκ ἀκήκοας, ὅτι Ξέρξης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς τὴν μὲν γῆν ἐποίησε θάλασσαν, διελὼν τὸ μέγιστον τῶν ὀρῶν, καὶ διαστήσας ἀπὸ τῆς ἠπείρου τὸν Ἄθω· διὰ δὲ τῆς θαλάττης τὸν πεζὸν στρατὸν ἄγων ἤλαυνεν ἐφ' ἅρματος; &c. i. e. 'An non audisti, Xerxem, Persarum regem, terram quidem reddidisse mare, diviso maximo monte, et Athone a terra continente separato: per mare autem pedestreis copias trajecit in curru?' &c. Et Æschines, κατὰ Κτησιφ. Οὐχ ὁ μὲν τῶν Περσῶν βασιλεὺς ὁ τὸν Ἄθω διορύξας, ὁ τὸν Ἑλλήσποντον ζεύξας, &c. i. e. 'Nonne rex Persarum, qui montem Athonem perfodit, qui Hellespontum junxit,' &c. Quibus adde, quæ refert Plutarchus lib. περὶ ἀοργησίας, eadem de re, sed maxime de monte Athone. Ne Arnobius quidem lib. 1. adv. Gent. hoc loco prætereundus est, cujus hæc sunt verba: 'Ut ille immanis Xerxes mare terris immitteret, et gressibus maria transiret, nostri nominis effectum est injuria?' *Lamb.* De Xerxe loquitur. Ex hoc loco emendandus Manilius lib. I. edit. Scal. 'Persidis et victor, stravit qui classibus æquor.' Legendum puto, *Persidis et rector;* nam quod ibi vir illustris, id haud probat. *Faber.*

Per mare magnum] Sic dicit Lucretius, etiam cum loquitur de Hellesponti angustiis, quas Xerxes ponte conjunxit; credo ad maris totius Mediterranei magnitudinem et vastitatem respiciens, non ad eam tantum partem referens, quæ contabulata

ponte fuit. Itaque sic de mari loqui prope mirabundi solebant. *Turneb. Adv.* 20. 26.

1044 *Docuit*] Tralatio. Sic loquitur Hor. 1. 14. 29. Epist. ad Villicum: 'Addit opus pigro rivus, si decidit imber, Multa mole docendus aprico parcere campo.' idem Epist. ad Pison. vs. 67. 'Seu cursum mutavit iniquum frigidus amnis Doctus iter melius.' *Lamb.*

Superire] Sic habent quattuor l. manuscr. et ita legendum, non, ut vulgo, *superare*. Lamb. Ita veteres libri; in aliis, *superare*. Gifan. Ut *superinsidere*, sup. vs. 914. *Preig.*

1045 *Et contemsit, aquis insultans, murmura*] Et *insultans aquis*, i. e. ponto, seu mari, subintell. equorum et hominum pedibus contemsit murmura ponti: videtur enim legendum *aquis*, non *equis*, sive intelligas, dici Xerxem equitavisse in mari, sive illam historiam spectes, quæ est apud Herodotum Polyhymn. ubi narrat ille, Xerxem indignatum, quod audisset pontem in Hellesponto factum coorta sæva tempestate esse disturbatum et contritum, jussisse trecentas plagas fluctibus infligi, et mare verberari, et compedibus constringi, cum quidem ii quibus hoc negotii datum esset, talia quædam loquerentur objurgantes, Ὦ πικρὸν ὕδωρ, καὶ ἁλμυρὸν, δεσπότης τοι δίκην ἐπιτιθεῖ τήνδε, ὅτι μιν ἠδίκησας, οὐδὲν πρὸς ἐκείνου ἄδικον παθόν· καὶ βασιλεὺς μὲν Ξέρξης διαβήσεταί σε, ἤν τε σύ γε βούλῃ, ἤν τε μή. σοὶ δὲ κατὰ δίκην ἄρα οὐδεὶς ἀνθρώπων θύει, ὡς ἐόντι δολερῷ τε καὶ ἁλμυρῷ ποταμῷ. i. e. 'O aqua amara et salsa, dominus has de te pœnas sumit, quia eum injuste læsisti, nulla ab eo accepta injuria: et rex quidem Xerxes te trajiciet velis nolis, merito autem tibi nemo homo sacrificat, utpote qui sis fluvius dolosus et salsus.' Eodem pertinent illa Plutarchi libello περὶ ἀοργησίας, eo loco quem supra commemoravi. Jam 'insultare' est contumeliose quippiam in alterum aut dicere, aut facere. Virg. Æn. 8. 569. 'neque finitimus Mezentius umquam Huic capiti insultans tot ferro sæva dedisset Funera.' Quod si dicas, hoc tantum a Lucretio significari, Xerxem equorum pedibus mare pulsasse aut verberasse, respondeo, primum satis intelligi Xerxem equorum pedibus Hellesponto insultasse, cum dicitur insultasse. deinde non solum equorum pedibus Xerxes mari insultavit, verum etiam multorum hominum peditum pedibus. Deinde 'insultare aquis' venuste dicunt Latini, ut Virgilius 'insultare solo,' et Varius 'insultare campis,' et Horatius 'insultare busto,' quorum poëtarum testimonia mox proferemus. Præterea si legamus *equis*, subintelligendum erit necessario 'mari,' aut 'aquis,' aut aliquid simile. At mollius et tolerabilius est subintelligi 'equis,' seu 'equorum pedibus,' quam 'aquis' aut 'mari.' Præterea si alio verbo usus esset, quam insultandi, verbi causa, verbo *pulsandi* aut *verberandi*, merito addidisset *equis*: ut Horat. Od. 16. Epod. 12. 'et urbem Eques sonante verberabit ungula.' et Virg. Culice: 'Non Hellespontus pedibus pulsatus equorum.' Nunc autem, ut supra diximus, verbum *insultare* satis per se insultationem eam, quæ fit equorum, sive hominum, sive utrorumque pedibus, significat. Nunc proferamus locupletium auctorum testimonia. sic igitur Varius de morte, apud Macrob. 6. 2. 'Quem non ille sinit lentæ moderator habenæ, Qua velit, ire, sed angusto prius ore coërcens, Insultare docet campis, fingitque morando.' et Virg. Georg. 3. 115. 'Frena Pelethronii Lapithæ gyrosque dedere Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis Insultare solo, et gressus glomerare superbos.' ubi notat Gell. 18. 5. *equitem* pro *equo* accipiendum esse. Hor. Od. 3. 3. 40.

'Dum Priami Paridisque busto Insultet armentum,' &c. Idem valet et *inequitare:* quo verbo utitur Arnobius. *Lamb.*

1045 *Et contempsit, equis insultans, murmura ponti*] Sic libri omnes. Non igitur admitto, *aquis* Lambini. Virg. Culice: 'Non Hellespontus pedibus pulsatus equorum.' Quidam libri: *contusit equis.* Gifan. *Aquis insultans* recte Lambinus: 'Insultare solo,' Virg. 'Insultare busto,' Hor. Gifanius vero *Equis insultans,* cui favet Salmasius (cujus hæc sunt verba ad Joh. Fr. Gronovium, Ep. 60. 'Velim etiam scire eodem libro non longe ab loco superius indicato, quomodo legat tuus liber isto versu: *Et contempsit aquis insultans murmura ponti.* Quicquid enim ibi dicat Lambinus, magis probem, scribi: *Et contempsit equis insultans murmura ponti. Insultare equis murmura ponti.* Sic 'insultare fores,' apud Comicum.') Quasi id ageret Lucretius, ut sciremus Xerxem Hellesponto juncto tam equites quam pedites trajecisse. *Creech.*

1046 *Animam moribundo corpore fudit*] Xerxes ab Artabano interfectus est, cum annos amplius 20. Persarum regnum obtinuisset, ut scribit Diod. Siculus lib. 2. *Lamb.*

1047 *Scipiades*] Scipio. sic Hor. Sat. 2. 1. 72. 'Virtus Scipiadæ, et mitis sapientia Læli.' Lucr. sup. 1. 27. 'Memmiadæ nostro.' *Lamb.*

Belli fulmina] Virg. Æn. 6. 844. 'duo fulmina belli, Scipiadas.' *Lamb.* Æmulatus nostrum Virg. Æn. 6. 844. 'Aut geminos, duo fulmina belli, Scipiadas.' monente præter Lambinum etiam Beroaldo, Annot. in Serv. Tom. 1. Fac. Crit. pag. 274. Vide et Macrob. 6. 1. Quo autem manifestius pateat quantopere hunc locum admirati fuerint præstantissimi quique poëtarum, vide et Æn. 9. 812. ubi dicit: 'Fulmineus Mnestheus.' Item Georg. 4. 561. 'Cæsar dum magnus ad altum Fulminat Euphraten.' Stat. Theb. 2. pag. m. 103. 'Neque enim temnenda jacebant Funera, fulmineus Dorylas, quem regibus ardens Æquabat virtus, Martisque e semine Theron Terrigenas confessus avos.' Et lib. 4. pag. m. 163. 'Ecce inter medios patriæ ciet agmina gentis Fulmineus Tydeus.' Denique et Silius Ital. 7. 106. 'En ubi nunc Gracchi? aut ubi sunt nunc fulmina gentis, Scipiadæ?' *Preig.*

1048 *Proinde ac*] Tanquam, proinde ac si. *Lamb.*

Famul infimus] Famul, famulus (inquit Nonius.) Ennius p. 15. 'mortalem fortuna repente Reddidit e summo regno, ut famul infimus esset.' sic autem emendavi Ennii versum, qui corruptus est apud Nonium. 'Famuli origo (inquit Festus) ab Oscis dependet, apud quos servus famul nominabatur: unde et familia vocata.' *Lamb.* Famul pro famulus, ita apud Ennium, ut et debil homo. Ita ex volupe, volup, &c. *Faber.* Idem Ennius debil homo pro debilis: Varro facul et difficul, 'Quod utrum sit magnum an parvum, facul an difficul.' *Creech.*

1049 *Adde, &c.*] Vide quæ notamus ad 4. 1115. *Preig.*

1050 *Adde Heliconiadum*] Adde (inquit Lucret.) Musarum comites, nempe poëtas. profert hunc versum Nonius, cum eo qui deinceps sequitur, in verbo *potior*, docens hoc verbum interdum jungi cum quarto casu, ut hic: et ita Ter. Adelph. 5. 4. 17. 'Ille autem sine labore patria potitur commoda.' *Lamb.*

Quorum unus Homerus Sceptra potitus] I. e. quorum unus Homerus primus et principatum obtinens. *Lamb.*

Unus Homerus] Alii *Avus*, imperite. *Creech.*

1051 *Eadem aliis sopitus*] Græcorum more locutus est, τῇ αὐτῇ τοῖς ἄλλοις, i. e. 'eadem atque alii.' sic 2. 917. 'Atque animalibus sunt mortalibus una eademque.' et 4. 1167.

'Nempe eadem facit, et scimus facere omnia turpi.' et Hor. de Art. Poët. vs. 467. 'Invitum qui servat, idem facit occidenti.' *Lamb.*

1052 *Denique Democritum, &c.*] Democritum, cum centum et novem annos vixisset, primo mortem propinquam dies aliquot nidore panum retardasse, deinde sponte sua mortem oppetisse, traditum est. *Lamb.* Hermippus apud Laërtium hunc locum explicat: Democritus cum jam senio confectus, et propinquus morti videretur, mærentem sororem, quod illo ἐν τῇ τῶν θεσμοφορίων ἑορτῇ morituro, ipsa Deæ vota exsolvere nequiret, bono animo esse jussit, panesque calidos, sibi quotidie afferre; eos igitur cum naribus admovisset, vivum se donec ea celebritas transiret, servavit: ubi vero dies illi transierunt (tres autem erant) ἀλυπότατα τὸν βίον προήκατο. Diog. Laërt. lib. 9. in vit. Democriti. *Creech.*

1053 *Admonuit, memores motus*] Ita omn. lib.; optime. *Memores motus mentis*, i. e. mentem. Sic et inf. 4. 769. Pessime Lambinus: *memorem.* Mentis motus vocat memores Poëta; corporis, sensiferos. *Gifan.*

Admonuit memorem] Sic emendavi, reclamantibus codicibus omnibus, in quibus scriptum aut impressum est *memores.* Quin autem ita sit legendum, nemo doctus dubitabit. Notum proverbium, 'Memorem mones,' seu 'admones.' Plaut. Sticho. 4. 1. 72. 'capti consilii memorem mones.' Quod autem Zoilus scripturam vulgatam defendens ait, Lucretium per 'memores motus mentis' mentem significare: dico, per 'motus mentis,' sine epitheto 'memores,' satis hoc idem significari. 'memores mentis motus' autem memoriam potius, quam mentem significarent. At Lucretius non vult Democritum sensisse, solam memoriam in se languescere, sed totam mentem. neque verum est quod idem dicit, mentis quidem motus a Lucretio 'memores' appellari: corporis vero, 'sensiferos.' Quin neque motus corporis, sensiferi esse possunt sine anima, aut mente: neque anima aut mens sine motibus sensiferis constare potest, ex sententia Lucretii. Quare nugatur, atque adeo insanit Zoilus. Et solet, cum ei aliquid a me excogitatum et emendatum non probatur, adscribere, 'mendose,' 'male,' 'pessime.' Ain' tu, omnium mortalium petulantissime atque impudentissime? Immo vero quæ ex tua officina prodierunt, quæque aliis non suffuratus es, sunt pessima. *Lamb. Admonuit memorem* omnino legendum, non *memores;* quod optime vidit Lambinus. *Faber.*

1055 *Ipse Epicurus*] *Ipse κατ' ἐξοχὴν* dictum, et ἐμφαντικῶς. Illud autem alterum 'ipse,' quod antecedit, idem valet quod ultro. Non enim Democritus diem mortis exspectavit, sed antevertit, et caput ei ultro obtulit: nisi quis dicat, legendum *obtulit ipsi*, ut 'ipsi' cohæreat cum voce 'leto,' manente eadem sententia. *Lamb.* Quidam huc retrahunt præcedens 'Ipse,' ita ut sit 'Ipse Ipse Epicurus,' et pro *lumine* legunt *limite.* Creech. Dexterrime *Ipse, Ipse, &c.* emendarunt viri docti. Sic solet noster, et res hoc loco tale quid ex ipsius hypothesi postulabat. Ita 5. 8. 'Deus ille fuit, Deus, inclyte Memmi.' Similiter, 2. 434. 'Tactus enim, tactus, proh Divum corpora sancta!' Unde et 2. 1145. omnino ita scripsisse mihi persuadeo, ut inter alia var. lect. repræsentant: *Omnia debet enim cibus integrare novando, Et fulcire: cibus, cibus omnia sustentare.* Preig.

Decurso lumine vitæ] Duæ tralationes dissimiles concurrentes et confusæ. Nam 'decurrere spatium vitæ,' seu 'decurrere ætatem,' tralatio est a cursoribus. Ter. Adelph. 5. 4. 5. 'nam ego vitam duram, qua vixi usque adhuc, Prope jam decur-

so spatio, mitto.' Plaut. Stich. 1. 2. 14. 'Quid mihi opus est decurso spatio cum eis gerere bellum?' M. Tull. pro Quinctio: 'Prope acta jam ætate, decursaque.' Jam 'lumen vitæ' altera tralatio est. Ita 'decurrere lumen vitæ' duas continet tralationes permistas. Simile quiddam notat M. Anton. Muretus apud Catull. ad illum locum, 'Loquente sæpe sibilum edidit coma,' ad Faselum. Non dissimulabo tamen, legi in aliquibus libris, *Decurso limite vitæ*. Lamb.

Decurso lumine] Vide sup. vs. 681. *Gifan.*

1056 *Et omnis Præstrinxit*] Ita in vet. libris. In quibusdam vet. *Restrinxit*, ut et apud Luctatium. Sed hac in re sæpe variatum est. Sup. 1. 487. Male etiam hic vulgo interpunctum est. *Gif.* Hic codices manuscr. neque cum impressis, neque ipsi inter se consentiunt: sed alii habent *Restinxit*, alii *Restrinxit*, alii *Exstinxit*. Ego autem partim his scripturis consideratis atque inter se comparatis, partim sententia Lucretii exquisita, non dubitavi reponere *Præstinxit*, ut sit præteritum a verbo 'præstinguo:' quod verbum librariorum culpa pæne e tota lingua Latina deletum esset, nisi ego a Nonio Marcello commonitus restituissem. Nam ubicumque apud M. Tull. Plautum, et ceteros legitur *præstringere*, et *præstrinxit oculorum aciem*, legendum est *præstinguere*, et *præstinxit*. est enim verbum compositum a præ et stinguo: quo verbo utitur Lucretius lib. 2. et 4. 'Præstinguere' autem (ut docet Nonius) valet obtenebrare. Quamquam apud Nonium legitur *præstringere*, mendose: fortasse ipso etiam Nonio errante, ut in multis aliis solet: quod alias ostendam. Sine dubio enim apud Plautum is locus, quem profert ille ex Mil. Glor. 2. 1. 4. sic legendus est: 'Præstinguat oculorum aciem in acie hostibus:' non, ut vulgo impressum est, *præstingere*. Neque vero me movent aut simioli, aut Zoili, vel malevolentia livoreque suffusi, vel ignorantia occæcati. Quantumvis enim reclament, atque adeo dirumpantur licet: plus potest apud me ratio et veritas, quam rumusculi talium barbarorum. Sed, ut ad Plautum redeam, eundem locum profert Asconius ad illud Ciceronis Divin. in Cæcil. 'præstinguat aciem,' ubi hæc notat: 'Vel a præstigiatoribus transtulit verbum, vel a tironibus, qui ignari et rudes pugnæ, etiam vano armorum sonitu terrentur præstinctis luminibus.' Apud Asconium igitur quis non videt legendum *præstinctis*, non *præstrictis?* Quonam modo enim a 'præstringendo' dici possit 'præstigiarum' aut 'præstigiatorum' nomen? Cum igitur hoc loco Lucret. innuat et significet, Epicurum aliorum omnium philosophorum nominis splendorem et gloriam obscurasse, atque (ut ita dicam) obtenebrasse, quemadmodum sol exoriens stellarum fulgorem obscurat: dubitari non potest, quin legendum sit *præstinxit*, non *restinxit*, aut *exstinxit*. non enim sol exoriens stellarum splendorem exstinguit, sed duntaxat præstinguit. 'Restinguit' autem multo minus: nam 'restinguere' aut de ardore aut calore dicitur, non de lumine aut fulgore. *Præstinxit* igitur hic legendum. Ac sententiam meam adjuvat M. Tull. 2. de N. D. 'Sol dictus vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus; vel quia cum est exortus, obscuratis omnibus, solus apparet.' Non dixit *exstinctis*, sed *obscuratis*, i. e. obtenebratis ac præstinctis. A quo verbo dictæ sunt 'præstigiæ,' et a præstigiis 'præstigiatores,' ut videtur subindicare Asconius. Eadem opera etiam Minucium emendabo, in Octavio, circiter medium: 'Quis ergo dubitat horum imagines consecratas vulgus orare, et publice colere? Dum opinio et

mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore perstringitur, argenti nitore et candore eboris hebetatur?' legendum *præstinguitur*, quod qui non videat, cæcum se in litteris et lingua Latina fateatur. 'Præstinxit' igitur hic apud Lucretium interpretor obscuravit: ut apud Minucium perspicue idem valet 'præstinguitur' quod 'obscuratur, et amittit facultatem recte fungendi muneris sui,' i. e. recte opinandi, recteque intelligendi. Quoniam autem satis multa jam de hoc verbo et hic, et in notis Ciceronianis, et in commentar. Horatianis verba feci, nihil amplius addam, præter hoc unum, quod à viro docto fide digno accepi, cum de litteris una loqueremur, hoc vocabulum, unum fuisse ex ducentis vocabulis Latinis, quod Gul. Pelisserius episcopus Monpess. homo linguæ Latinæ omnium qui hodie vivunt scientissimus, se solum tenere prædicare vere solebat. Hos versus proferens Lactantius, sive Lutat. lib. 3. de falsa sap. 'Quos equidem versus' (inquit) 'numquam sine risu legere possum. Non enim de Socrate, aut Platone hoc saltem dicebat, qui velut reges habentur philosophorum: sed de homine, quo sano et vigente nullus æger ineptius deliravit.' *Lamb.* Hanc vocem multis contra Barbaros, ut loquitur, defendit Lambinus, e contra Salmasius, 'Lego e scriptis *Restinxit*, ubi perperam Lambinus *Præstinxit*, contra fidem librorum, et Latine loquentium usum; Epicurus omnes ingenio suo superavit, et extinxit, sive restinxit, ut sol adventu suo stellas restinguit, cum lumen suum illis adimit: sic 5. 121. 'Præclarumque velit solis restinguere lumen:' Tertullianus, 'Reaccenduntur Stellarum radii, quos matutina succensio extinxerat.'' Attamen post tanta certamina, tam *Restinxit*, quam *Præstinxit* sine ullo incommodo legamus. *Creech.* Salm. Ep. 50. 'Lego,' inquit, 'e scriptis: *Qui genus humanum ingenio superavit, et omnes Restinxit, stellas exortus uti ætherius sol.* Ubi perperam Lambinus: *Præstinxit*, contra fidem librorum, et Latine loquentium usum.' Cæterum conferri merentur Lucan. carm. ad Pison. vs. 88. 'Sed super ista movet plenus gravitate serena Vultus, et insigni præstingnit imagine visus:' et Claudian. Cons. Hon. 3. 133. 'Floret cristatis exercitus undique turmis, Quisque sua te voce canens. Præstringit aëna Lux oculos, nudique seges Mavortia ferri Ingeminat splendore diem.' *Restinxit* Marg. quoque noster agnoscit, ut et *aërius* pro *ætherius*, addito Vossii nomine. *Preig.* Reposui veterem ex Mss. lectionem. *Restinxit* enim esse legendum, non *Præstinxit*, clarissime apparebit conferenti versum 5. 121. 'restinguere solem,' aliosque, qui ex Indicibus peti possunt. Imo quantumvis *præstinguere* defendere nitatur auctoritatibus scriptorum Lambinus; nulla tamen ex iis est, quin diversum ab hoc loco sensum adferat; præstinguuntur enim lumina illius, qui alios hoc casu videre non potest, exstinguuntur, seu restinguuntur ejus, qui ab aliis videri nequit, quod hic et aliis in locis apud Lucretium intenditur. *Hav.*

Omneis] Omneis philosophos et sapientes, vel omneis homines: et ita adscribe notam distinctionis verbo 'Præstinxit.' *Lamb.*

1057 *Stellas exortus uti ætherius sol*] De Homero illo, quem Carus modo ut regem poëtarum descripsit, similitudinem eandem usurpavit Leonidas Tarentinus Lib. 1. Anthologiæ Tit. 49. in Poëtas: *Ἄστρα μὲν ἠμαύρωσε καὶ ἱερὰ κύκλα σελήνης, Ἄξονα διφήσας, ἔμπυρος ἠέλιος· Ὑμνοπόλους ἀγεληδὸν ἀπημαλδύνει Ὅμηρος, Λαμπρότατον Μουσῶν φέγγος ἀνασχόμενος.* Cujus Epigrammatis hæc Venatorii est versio: 'Omnia vi lucis superat sol igneus astra, Obfuscatque orbes, pallida luna, tu-

os. Sic passim proprio superat splendore poëtas Omnes, Musarum lumen Homerus habens.' In initio autem versus Lucretiani *Restinxit* juxta Mss. ut dixi, scribendum est, æque ut 5. 120. 'restinguere solem.' et 'restingui flammam' 4. 1081. et denique 'restinguere ignem' 4. 871. in quibus omnibus locis et similibus illud *re* vim duplicationis amittit, et nihil nisi intensionem admittit. *Hav.*

1059 *Prope jam vivo atque videnti*] Ζῶντι καὶ ὁρῶντι, proverbium olet. Sic idem Lucret. 5. 991. 'Viva videns vivo sepeliri viscera busto.' Ter. Eunuch. 1. 1. 28. 'vivus, vidensque pereo.' M. Tull. pro Quinctio: 'Huic acerbissimum vivo videntique funus ducitur.' Idem pro P. Sextio: 'Vivus' (ut aiunt) 'est et videns cum victu ac vestitu suo publicatus.' Plautus Mostell. 2. 1. 80. 'Ludos ego hodie vivo præsenti hic seni Faciam, quod credo mortuo numquam fore.' Antiphon, oratione secunda ex accusatione ejus, qui juvenis senem interfecit: Ἡμᾶς τε, τοὺς τιμωροῦντας αὐτῷ, ζῶν τε καὶ βλέπων φονέας αὐτοῦ φησὶν εἶναι. i. e. 'et nos, qui ei opitulamur, vivus et videns sui interfectores esse dicit.' Æschines κατὰ Κτησιφ. Τὰ δέκα τάλαντα ὁρώντων, φρονούντων, βλεπόντων ὑμῶν ἔλαθον ὑφελόμενοι: i. e. 'Decem talenta, videntibus, sentientibus, aspicientibus vobis furtim subtraxerunt.' *Lamb.* Ita vidua luxurians ζῶσα τέθνηκε, Paulo 1. Tim. 5. 6. *Hav.*

1061 *Et vigilans stertis*] Sic Amphitryo ille in Comœd. sui nominis apud Plaut. 2. 1. 170. 'vix apud me sum: Vigilans prope dormio, vigilans somnio, vivus et sanus intereo.' ex quo 'dormitator' ab eodem pro deliro et stolido ponitur. *Lamb.*

1062 *Cassa formidine*] Inani timore. *Lamb.*

1064 *Ebrius*] Μεθύων. Tralatio. Sic Demosthenes Philippum dicit esse 'ebrium rebus secundis;' et Horatius Cleopatram 'fortuna dulci ebriam:' et Theocritus quendam 'ictibus ebrium.' *Lamb.*

Ebrius curis] Quem curæ penetrant, subeunt. Tale quid apud Plautum. Et hinc intelligi locus ille Terentii debet, 'Temulenta es.' Tum illa, 'Sic sint,' inquit, 'qui mihi male volunt.' in Eunuch. 4. 3. 12. 'ebria malis, ægritudine.' Nam in eo argumento et τὸ 'ebrius' usurpabant. *Faber.*

1065 *Atque incerto, &c.*] In vulg. et veteribus quibusdam: *animo:* male. *Gifan.* Ordo: Fluitans incerto animi errore vagaris. 'Error animi' et 'error mentis' quid significent apud scriptores, non obscurum est. M. Tull. lib. 3. Epist. ad Attic. 'Nam quod scribis, te audire, me etiam mentis errore ex dolore affici, mihi vero mens integra est.' Idem lib. 5. Epist. ad Famil. 'Hoc in sermone cum a me exponeretur, quæ mea exspectatio fuisset orationis tuæ, quantoque in errore versatus essem,' &c. Hor. Epist. 2. 2. 138. 'Pol me occidistis, amici, Non servastis, ait; cui sic extorta voluptas, Et demtus per vim mentis gratissimus error.' Ad quem locum plura exempla collegi. Ita neque de veritate hujus scripturæ dubitandum est, et vulgata illa, *Atque animo incerto, &c.* rejicienda est. Veruntamen doctus quidam, idemque mihi amicissimus, putabat legendum, *Atque animi incerti fluitans errore vagaris:* a quo dissentio. Zoilus hanc scripturam tacitus probat, ut alias innumerabileis. *Lamb.*

1066 *Si possent homines, &c.*] Hi 23. vss. satis laudari non possunt. Si quid certe in homine philosopho boni est, hinc peti debet. *Faber.* Mortis timorem fontem et originem omnis ægritudinis supra docuit Lucretius: idem jam agit vss. 23. Nec aliunde tumultus et instabilitas in vita hominum: modo in villam tendunt, modo in urbem revertuntur; hæc jam appetunt, deinde eadem fugiunt; in om-

ni conditione cura atque ægritudo, quippe hunc metum, omnesque cupiditates ex illa natas secum ferunt; veram autem philosophiam, Epicuri viz. sapientiam, sequantur, animum mortalem esse discant homines, et deponet quisque sarcinam, quam gravem sentit. *Creech.*

1068 *Et quibus id fiat*] Si ita possent homines etiam ægritudinum et molestiarum suarum causas cognoscere, ut sentiunt molestiarum aculeos et gravitatem: non ita viverent, ut magna ex parte eos vivere videmus. Videtur legendum, *Et quibus id fiat causis cognosc. &c.* et ita habent cod. Parisienses, codex Bertinianus manuscr. quos nunc sequor. Nam alii habent, *E quibus id fiat causis quoque noscere, &c.* Lamb.

Cognoscere] Ita ex vet. quibusdam legendum. Vulg. *quoque noscere.* Gifan.

1069 *Mali tamquam moles*] Εἰκών. quod si dixisset 'mali moles,' non addito 'tamquam,' fuisset translatio. Sic lib. 1. de Orat. ad Q. Frat. princip. 'In eo maximæ molestiarum moles, et turbulentissimæ tempestates exstiterunt.' Idem lib. 3. Tusc. 'Aut semper aliquam molem meditabar mali.' *Lamb.*

1071 *Quid sibi quisque*] Sic legendum, et ita habent libri manuscr. et nonnulli impressi. *Lamb.*

1073 *Exit sæpe foras magnis ex ædibus*] Talis describitur Charinus ille Plautinus in Mercat. 3. 4. 1. 'Sumne ego homo miser, qui nusquam bene queo quiescere? Si domi sum, foris est animus: sin foris sum, animus domi est: Ita mihi in pectore atque in corde facit amor incendium.' Talis ille qui otio nescit uti: de quo Ennius his versibus, 'Otio qui nescit uti, plus negotii habet, Quam cum est negotium in negotio. Nam cui quod agat, institutum est, nullo negotio Id agit: studet ibi: mentem atque animum delectat suum. Otioso initio animus nescit quid velit. Hoc idem est. Neque domi nunc nos, nec militiæ sumus. Imus huc, hinc illuc. Cum illuc ventum est, ire illinc lubet. Incerte errat animus; præter-propter vita vivitur.' Exstant autem hi versus apud Gell. 19. 10. His adde hunc Horatianum Epist. 1. 8. 12. ad Celsum: 'Romæ Tibur amem ventosus, Tibure Romam.' *Lamb.*

1076 *Mannos*] Equos breveis et parvos. Hor. Epist. ad Mæcen. 1. 7. 77. 'Impositus mannis, arvum cælumque Sabinum Non cessat laudare.' *Lamb.*

1077 *Auxilium tectis quasi ferre*] Significat summam festinationem. *Lamb.*

1078 *Oscitat extemplo*] Oscitatio, hominis est aliud agentis, et præsentibus non contenti, et, quæ adsunt, fastidientis, et, quæ absunt, desiderantis. Gell. 4. 20. 'Deliberatumque est de nota ejus, qui ad CENS. ab amico advocatus est, et in jure stans, clare nimis ac sonore oscitavit, atque inibi prope ut plecteretur, fuit: tamquam illud indicium vagi animi foret, et halucinantis, et fluxæ, atque apertæ securitatis,' &c. *Lamb.*

1079 *Atque oblivia quærit*] Quærit quomodo ea obliviscatur quæ sibi molesta sunt. sic Hor. Sat. 2. 6. 60. 'O rus, quando ego te adspiciam? quandoque licebit, Nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis, Ducere sollicitæ jucunda oblivia vitæ?' *Lamb.*

1081 *Hoc se quisque modo*] Hor. Sat. 2. 7. 111. 'adde quod idem Non horam tecum esse potes: non otia recte Ponere: teque ipsum vitas fugitivus et erro, Jam vino quærens, jam somno fallere curam, Frustra: nam comes atra premit, sequiturque fugacem:' nemo igitur se fugere potest, ne ii quidem, qui relicta patria alias terras petunt. Quid igitur (inquit idem Hor. Od. 2. 16. 18.) 'terras alio calentes Sole mutamus?

patriæ quis exsul Se quoque fugit?' *Lamb.*

At, quem scilicet, ut fit] Ita ex veteribus nostris restitui. In quibusdam vet. *ad quem. Ad* pro *at*, qua in re sæpe variatum est. Marullus, et vulg. *quod.* Gifan.

At, quem scilicet, ut fit, &c.] Secutus fueram initio codices vulgatos, qui habent, *At quod scilicet, ut fit, &c.* sed tamen adscripseram me suspicari hoc in loco inesse aliquid ulceris: quod manuscr. haberent, *At quem scilicet, &c.* ut fortasse, inquam, legendum sit, *At quem scilicet, ut fit, &c.* cujus lectionis hæc esset sententia: At is, quem non potest effugere: nempe ipsemet, (nemo enim se effugere potest,) ingratiis hæret: vel sume ἀπὸ κοινοῦ vocem 'morbus,' hoc modo: At morbus, quem effugere non potest, ingratiis hæret, et angit, quia ipsius morbi causam ignorat. Zoilus, cum hæc essent a me annotata, ea arripuit, sibique vendicavit suo more. Verum infinitum sit singula ejus furta enumerare. *Lamb.*

1082 *Ingratis*] Ingratiis, aut 'ingratis' pro ingratiis, vel adverbium est, quod significat invite, et præter voluntatem, et non sponte: quod Græci dicunt ἀκουσίως: vel potius nomen compositum ex in et gratiis; quo modo 'injussu' ex in et jussu, 'incultus' apud Sallust. ex in et cultus: 'intactus' ex in et tactus: de quibus sup. 1. 454. 'tactus corporibus cunctis, intactus inani.' In quibus omnibus *in* præpositum nominib. substantivis, negationem significat: quod fit usitatius in adjectivis, ut improbus, indoctus, impius; &c. 'gratiis' autem nomen esse, casus ablat. a recto gratiæ, numeri multitudinis, quid est quamobrem quisquam neget? Plaut. Amphitr. 1. 1. 215. 'Sos. Non ædepol volo profecto. M. At pol profecto ingratiis.' Idem Curcul. 1. 1. 6. 'Tamen est eundum, quo imperavit, ingratiis.' Idem Cistell. 2. 3. 82. 'Nunc mihi bonæ necessu'st esse ingratiis.' Ter. Eunuch. 2. 1. 14. 'Opus faciam, ut defatiger usque, ingratiis ut dormiam.' Idem Heautont. 3. 1. 137. 'ea coacta, ingratiis Post illa cœpit victum vulgo quærere.' Velim autem non ignorare lectorem, quosdam libros vulgatos, in quibus sunt Parisienses, habere hoc loco *invitus adhæret*, pro vera scriptura *ingratiis hæret*, quod iccirco notavi, ut meminerit quod supra pluribus verbis egi, ad illum locum, 'Tum quasi talipedans,' &c. hanc vocem *invitus*, seu *invito*, fuisse annotationem: deinde ab imperito et stulto librario in texturam verborum Lucretii transcriptam esse. *Lamb.* Præter voluntatem: *ingratiis:* Vossius: Sic Plaut. in Casina 2. 5. 7. 'Vobis invitis, atque amborum ingratiis:' et in Mercatore Prologo, 4. 60. 'Tuis ingratiis:' inf. 6. 215. 'Cadant ingratis illa necesse est Semina, quæ faciunt fulgorem.' *Creech.*

1084 *Jam rebus quisque relictis*] 'Rebus relictis' usitatum genus loquendi veteribus, quod idem valet atque 'rebus aliis omnibus relictis.' Plaut. Epid. 4. 2. 35. 'Ego relictis rebus Epidicum operam quærendo dabo.' Idem Truc. 2. 1. 20. 'Probus est amator, qui, relictis rebus, rem perdit suam.' Ter. Andr. 2. 5. 1. 'Herus me, relictis rebus, jussit Pamphilum Hodie observare.' Idem Heautont. 4. 7. 12. 'Mihi nunc, relictis rebus, inveniendus est Aliquis, labore inventa meo cui dem bona.' ubi tamen vulgati libri habent *relictis omnibus*, cum sit legendum *relictis rebus*, itaque scriptum sit in libris manuscriptis. *Lamb.* Formula solemnis. Ter. Plaut. *Faber.*

1086 *Temporis æterni quoniam, &c.*] Quoniam non est controversia, vel non certatur de statu unius horæ, sed de statu temporis æterni atque infiniti, quod est post mortem, 'ambigi-

tur:' i. e. in controversiam vocatur, ἀμφισβητεῖται. *Lamb.*

1088 *Manenda*] Sic legendum, non, ut in lib. vulgatis, *manendo:* ordo autem et sententia est: In quo statu temporis æterni, omnis ætas, quæcumque post mortem restat, mortalibus est *manenda*, i. e. perduranda: in quo statu temporis æterni, homines omnem ætatem, quæcumque post mortem restat, necessario permanebunt et perdurabunt: neque umquam de integro hanc lucem intuebuntur, etiamsi eandem materiam, ex qua constabant vivi, temporis longinquitas denuo colligat, et in eundem ordinem atque in eandem posituram redigat. *Lamb.* *Manendo.* Gifan.

1089 *Denique tantopere in dubiis*] Demum vss. 4. stulte id fugimus, quod evitare non possumus; imo si multas ætates viveremus, eadem tamen nos teneret cupiditas vitæ: vss. 7. quæ nullam novam voluptatem afferret, quæ incerta semper, et malis obnoxia: et vss. 8. mors erit æque immortalis et æterna si hodie, ac si cras occupet. *Creech.*

In dubiis trepidare periclis] 'Pericula dubia' dicuntur, quia incertum est utrum quis ex iis salvus evadere possit, necne. sic dicimus 'in dubiis rebus.' Plaut. Mostell. 5. 1. 1. 'Qui homo timidus erit in dubiis rebus, is nauci non erit.' sic 'dubia tempora,' et 'dubii casus' apud Horatium. Quid est (inquit) quod tantopere trepidemus in rebus adversis et periculosis? nam quantumvis diligenter et accurate vitæ et saluti nostræ consulamus, moriendum tamen est aliquando. *Lamb.*

1091 *Certa quidem*] Rectius quam *Certe equidem.* Creech.

Certe equidem] Sic in veteribus, et quibusdam vulgatis. Alii: *Certa equidem.* In quibusdam: *Certe quidem.* Gif.

1092 *Nec devitare letum pote*] Pote, i. e. δυνατὸν, quod 'possibile' diceremus, si liceret. *Lamb.*

Nec devitari letum pote quin obeamus] Ita interpungendum. 'Letum obire,' dixit et infra, 5. 1419. *Gif.*

1095 *Sed dum abest*] Hic *m* non eliditur. qua de re supra diximus ad illum locum, 'Corporum augebit numerum,' 1. 437. nunquam (inquit) fruimur bonis præsentibus, sed futuris semper inhiamus: quæ ubi adepti sumus, alia item quæ absunt, desideramus. recte igitur præcipiunt, qui suadent, ut in diem vivamus, ut Hor. Od. 3. 29. 41. 'ille potens sui, Lætusque deget, cui licet, in diem, Dixisse, Vixi. Cras vel atra Nube polum pater occupato.' *Lamb.*

1099 *Vehat*] Sic Hor. Od. 3. 29. 48. 'Quod fugiens semel hora vexit.' et Virg. Georg. 1. 461. 'Denique quid vesper serus vehat.' *Lamb.*

1100 *Vitam ducendo*] Vitam producendo, et diutius vivendo. *Lamb.*

Demimus] Detrahimus, deminuimus. *Lamb.*

1101 *Nec delibare valemus*] In quibusdam libris: *delibrare*, quod et probat Lambinus. In quibusdam: *deliberare.* Omnia mendose. Vide Indicem. *Gif.*

Nec delibrare valemus] Nec possumus quicquam deripere, seu demere, seu detrahere de tempore mortis. 'delibrare' valet, librum seu corticem de ligno detrahere: quo verbo utitur et Cæsar lib. 7. de Bell. Gall. 'Firmis ramis abscissis, atque horum delibratis ac præacutis cacuminibus.' Unde per translationem deminuere significat, ut supra diximus. *delibrare* autem habent duo cod. manuscripti, quibuscum congruunt Parisienses: alii *deliberare*, quibuscum consentiunt Aldini antiquiores: quod quidem factum est ex *delibrare*, cum indocti, sive librarii sive lectores, quod sibi vellet *delibrare*, non intelligerent. Sententia autem hujus loci hæc est: Non possumus quicquam detrahere, seu demere de tempore mortis, quo

minus diu mortui simus: id est, etiam si aliquot annis, atque adeo sæculis tardius moriamur, non ideo tamen minus diu mortui erimus. Zoilus, cum hæc legisset, 'omnia mendose,' inquit. Censorem aliquem loqui putes, cum hoc nomine nihil sit stolidius, nihil pinguius, nihil contemtius. Inane tandem, bellua? omnia mendose? Tu vero omnia mendose: quæ modo aliis non suffuratus es. *Lamb.* Rectius, *delibare.* Fab. Mallem hic retinere verbum Lambino placitum. *delibare* enim refertur ad exiguum illud quod quis ex aliqua re carpit. *delibrare* autem ad ipsam rem potius pertinet, quæ hoc modo minimum patitur. Tertullianus, ut plura, etiam hoc verbum a Lucretio sumpsit lib. de Anim. cap. 17. 'Non licet nobis in dubium sensus istos revocare, ne et in Christo de fide eorum delibretur.' Unde forsitan etiam *delibrandum* rectius in Apologet. ejus legas cap. 21. p. 196. 'inflati ad delibrandum, derivantes a disciplina in profanum modum.' Sed metaphora non a cortice arboris, sed aquæ derivatione et sulco (juxta Festum in 'delibrare') deducta. *Hav.*

1102 *Morte peremti*] Mortui. Virg. Æn. 6. 163. 'indigna morte peremti.' idem 9. 453. 'et primis una tot cæde peremptis.' non celabo lectorem, me scriptum reperisse in lib. manuscriptis, *morte perenti*, *n* ante *t*. Quod eo notandum duxi, ut intelligant tandem omnes literarum studiosi, veteres scripsisse 'peremtum,' 'ademtum,' 'emtum,' 'comtum,' et similia, per *m*, sine *p*, ante *t*: postquam autem Italiam barbaries oppressit, alios scripsisse 'perentum' et similia per *n* ante *t*: alios per *m*, interposito *p* inter *m* et *t*, existimanteis *m* ante *t*, sine *p*, nec scribi debere, nec pronuntiari posse: quorum errorem coarguimus et convicimus in epistola ad lectorem, quam præposuimus commentariis Horatianis. Quod autem doctus quidam Italus, nulla alia ratione adductus, quam quod libri manuscripti sic habent, etiam hodie scribit 'dampnare' et 'temptare;' satis ejus inscitiam ac stuporem mirari non possum. Quasi vero libri veteres sint usquequaque sequendi, et non cum judicio tractandi ac legendi: verbi gratia, in eis fere semper scriptum reperias, 'dampnare,' 'antempna,' 'sompnum,' 'solempne,' et similia quamplurima: quam scripturam tamen nemo est mediocriter eruditus, qui non respuat: aut quasi 'tentandi' verbum non oriatur a verbi teneo supino tentum, seu tentu: quæ vel cum *m* et *p* scribenda sunt, temptum, temptu: quod si quis dicat, delirus judicetur: vel ne in tentu quidem his litteris *m* et *p* locus esse potest, ut scribatur 'tempto.' *Lamb.*

1103 *Condere sæcla*] 'Condere sæcla' dictum est vel ut dicimus 'condere frumenta et fructus,' vel ut 'condere mortuum,' vel ut 'condere lustrum.' Quoquo modo dictum sit, tralatio esse videtur. Sic fortasse Hor. Od. 4. 5. 29. 'Condit quisque diem collibus in suis.' 'condere' enim 'diem' videtur, qui ad vesperum pervenit, et cui dies totus consumtus est. 'Condere' igitur 'tempora,' 'secula,' 'annos,' dici posse videtur, cui tempora, sæcula, anni consumti et præteriti sunt. *Lamb.*

1104 *Mors æterna*] *Θάνατος ἀθάνατος.* ut sup. 882. 'Mortalem vitam mors cui immortalis ademit.' *Lamb.*

1105 *Nec minus ille diu, &c.*] I. e. et æque diu mortuus erit ille qui ex hodierno die vivendi finem fecit, atque ille qui multis ante annis interiit. nam cum tempus futurum, sit infinitum, uterque post mortem tempus æque infinitum mortuus manebit. *Lamb.*

1105 *Ex hodierno lumine*] Ex hodierno die. *Lamb.*

HDI
HW 2MP3 K

